ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XIII. DİZİ — Sa. 16 a4
DÜNYA TARİHİ

OSMANLI TARİHİ

I. Cilt, 5. Baskı

Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında bir mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Metin dışında 9 harita, 5 kroki, 28 resim ve 1 soy kütüğü vardır.

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1988

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

XIII. YÜZYİLDA ANADOLU'YA BİR BAKIŞ 1-32.

1071'den 1242 tarihine kadar bir icmal 1.

1237'den sonraki durum 8.

1243 Kösedağ bozgunluğu 9.

Moğollarla anlaşma neticesindeki durum 11.

Anadolu Selçukileri ülkesinde Moğol hâkimiyeti 12.

Saltanat mücadelesi 12. — Memlûk ordusunun Anadolu'ya girmesi 15. — Cimri vak'ası 16 — Yine post kavgası 17. — 1283'ten sonraki durum 19. — Selçuk ailesinin tekrar hüçkümdarlığa getirilmesi 20.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'daki kültür ve imar hareketlerine bir bakış 22.

İlmî ve sosyal meseleler 27.

Anadolu Selçukileri zamanında idari ve askeri teşkilât 30.

İKİNCİ BÖLÜM

XIII. YÜZYILDA RUM İMPARATORLUĞU'NUN ANADOLU'DAKİ SON DURUMU 33-37.

İznik İmparatorluğu 33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIV. YÜZYILDAN İTİBAREN ANADOLU BEYLİKLERİNİN SİYASİ DURUMLARI 39-91.

Karaman oğulları beyliği 43.

Karaman hükümdarları cetveli 47.

Eşref oğulları beyliği 48.

Eşref oğulları şeceresi 49.

Hamid oğulları beyliği 49.

Hamid oğullarının Eğirdir şubesi 52.

Hamid oğullarının Antalya şubesi 52.

Antalya'da Hamid oğulları şubesi 54.

Menteşe oğulları beyliği 54.

Menteşe oğulları şeceresi 57.

Germiyan oğulları beyliği 58.

Germiyan oğulları silsilesi 62.

Sâhib Ata oğulları 63.

Karahisar'da bulunan Sâhib Ata ailesinden bazıları 64.

Lâdik yahut Denizli beyliği 64.

Denizli (Lâdik) beyleri silsilesi 65.

Aydın oğulları beyliği 65.

Aydın oğulları silsilesi 73.

Saruhan oğulları beyliği 73.

Saruhan oğulları silsilesi 77.

Karasi beyliği 78.

Karasi oğulları silsilesi 81.

Candar oğulları beyliğinin ikiye ayrılması 83. — Candar beyliğinin ikinci defa parçalanması 85. — Candar oğulları adına yazılmış eserler 89.

Candar oğulları beyliği 81.

Candar oğullarının şeceresi 90.

Anadolu beyliklerinde ilmî ve sosyal durum 90.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYI BOYU - ERTUĞRUL - GAZİ OSMAN BEYLER 93-116.

Ananeye göre Oğuz boyları damgaları 93.

Kayı boyu ve Osmanlı ailesi 97.

Osman Bey'in aşiret reisliği ve uc beyliği 103.

Osman Bey'in Ahilerle münasebeti 105. — Koyunhisar muharebesi 109. — Osman Bey'in oğulları ve Alâüddin Ali Bey 115.

Gazi Osman Bey'in çocukları 116.

BEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLİ BEYLİĞİNİN KURULUŞU, İLK FAALİYETİ VE TEŞKİLÂTI 117-128.

Mühim Bizans şehirlerinin zabtedilmesi 117.

Bursa'nın alınması 117. — Pelekanon muharebesi ve İznik'in zaptı 119.

Osmanlıların Anadolu harekâtı 123.

Karesi beyliğinin bir kısmının alınması 123. — Osmanlı beyliğinin ilk teşkilâtı 124. — İlk Osmanlı akçesi 124. — Divan ve vezirler 126. — Şehir ve kaza idareleri 127. — Askerî düzen 127.

ALTINCI BÖLÜM

XIV. YÜZYIL BAŞINDAN XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI - BİZANS MÜNASEBETLERİ 129-153.

Katalan'ların daveti 130. — İmparatorluğun daha sonraki durumu 131.— Savcı ve Andronikos isyanları 142. — Serez vak'ası 143. — Bozcaada meselesi 143.

Bizans'ta Paleologos hanedanı 153.

YEDİNCİ BÖLÜM

OSMANLILARIN BALKAN YARIM ADASINDAKİ FÜTUHATI 155-177.

Rumeli'ye giriş 155.

Rumeli istilâsında bir gerileme 158. — Anadolu'daki durum 160.

Balkan harekâtı başlarken Balkanlardaki muhtelif milletler 161.

Balkanlardaki Osmanlı fütuhatı 162.

Edirne'nin fethi 163. — Fütuhatın devamı, Çirmen veya Sırp sındığı muharebesi 167. — İkinci Meriç (Çirmen) muharebesi 171. — Rumeli'de savaşın tatili ve bu sırada yapılan işler 173.

Savaşın başlamasiyle yeni fütuhat 175.

Çandarlı Hayreddin Paşa'nın Arnavutluk harekâtı 176.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GÜNEY - DOĞU AVRUPA KITASINA GÖÇMEN NAKLI 179-186.

Osmanlı istilâsındaki muvaffakiyetlerin mânevi sebepleri 181.

DOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLILARIN BALKAN DEVLETLERİ VE PRENSLİKLERİ İLE MÜNASEBETLERİ 187-223.

Osmanlı-Bulgar münasebetleri 187.

İki kardeş mücadelesi 190. — Çandarlızâde Ali Paşa'nın Bulgaristan'ı istilâsı 192. — Bulgaristan'ın tamamen işgali 193.

Osmanlı-Sırp münasebetleri 195.

Sırp kırallığı 195. — Duşan ve Büyük Sırbistan 196. — Sırp kırallığının parçalanması 197. — Sırp despotu Lazar zamanı 199.

Sırp kıral ailesinin şeceresi; Miloten ailesi 201.

Osmanlılar ve Arnavutluk 202.

XIV. yüzyılda Arnavutluk 202. — Osmanlıların Arnavutluk harekâtı 203. — Bazı Arnavut prenslikleri 205. — Kastriyota ailesi 207. — İskender Bey 208.

Balşa ailesi 210.

Osmanlı-Eflâk münasebetleri ve Boğdan ile ilk temas 211.

Ulah-Eflâk'ta Basarab ailesi 215.

Osmanlı-Boğdan münasebetleri 216.

Osmanlı-Bosna kırallığı münasebetleri 217.

Hersek dukalığı 221.

Raguza cumhuriyeti 222.

ONUNCU BÖLÜM

OSMANLILARIN AKDENİZ VE AVRUPA DEVLETLERİYLE MÜNASEBETLERİ 225-243.

Venedik cumhuriyeti 225.

Cumhuriyetin genişlemesi 225. — Venedik-Ceneviz rekabeti 226. — Osmanlılarla Venedikliler 226. — Venediklilerle ticarî münasebet 228.

Ceneviz cumhuriyeti 229.

İdare şekli 229. — Ticaret faaliyeti 230. — Venedik Ceneviz çarpışması 230. — Ceneviz sömürgeleri 231.— Osmanlılarla olan münasebetler 231.

İtalya'daki diğer hükûmetler 234.

Papaların nüfuzları 234. — Türk istilâsına karşı papaların faaliyetleri 236. — Papalara karşı Osmanlıların siyaseti 236.

Osmanlı-Macar münasebetleri 237.

Kıral Layoş (Ludvig) 237. — Sigismund 238.

Almanya 241.

Fransa 242.

VI. Şarl'ın siyaseti 242.

İngiltere 243.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA SAVAŞI SONUNA KADAR ANADOLU VE RUMELİ'DEKİ OSMANLI VEKAYİİ **245-323.**

Karaman beyliği ile ilk hasmane temas 245. — Karaman hükümdarının Osmanlı topraklarına taarruzu 245. — Sultan Murad'ın Anadolu'ya hareketi 246. — Karaman oğlunun mağlûbiyeti 247.

Ploşnik mağlûbiyeti neticesinde Balkan ittifakı ve Bulgarların harb dışı edilmeleri 249.

Balkanlarda Osmanlılar aleyhine üçüncü ittifak hareketi 249. — Bulgarların harb dışı edilmeleri 251.

Birinci Kosova savaşı (791 h. - 1389 M.) 252.

Son karar 253. — İki trafın harb nizamı 254. — Sultan Murad'ın şehadeti 256. — Sultan Murad'ın şahsiyeti 257.

Yıldırım Bayezid'in hükümdarlığı ve Anadolu harekâtı 260.

Bazı Anadolu beyliklerinin ilhakı 260. — Karaman seferi 265.

Rumeli harekâtı 268.

Tuna boyu olayları 268. — Selânik'in alınması 269.

1381'de Osmanlılar tarafından İstanbul'un ablukası 271. Yıldırım Bayezid ve Sigismund 273.

Bulgar kırallığının sona ermesi 274.

Bayezid'in Anadolu harekâtı 275.

Kırk Dilim muharebesi 276.

Büyük Haçlı seferleri ve Niğebolu muharebesi 279.

Osmanlılara karşı ittifak 279. — Haçlıların hududu geçmeleri 281. — Yıldırım Bayezid'in düşmana karşı hareketi 282. — Fransızların taarruzu 284. — Netice 285.

İstanbul'un muhasarası 289.

1388-1402 senesine kadar Yunanistan ve Mora 293.

Karaman seferi ve Alâüddin Bey'in katli 295.

Samsun ile Kadı Burhaneddin memleketinin ve Malatya'nın alınması 298.

Samsun'un elde edilmesi 298. — Kadı Burhaneddin'e ait Sivas ve diğer yerlerin ilhakı 299. — Malatya'nın zaptı 300.

Timur ve Bayezid 301.

Timur'un zuhuru 301. — Timurla ilk münasebet 302. — Timur tarafından Sivas'ın zaptı 303. — Timur'un Suriye seferi 304. — Osmanlı padişahının durumu 304. — İki taraf ordularının hareketi 308.

Ankara meydan muharebesi 309.

Ankara muharebesinden sonraki durum 316.

Yıldırım Bayezid'in vefatı 320.

ONİKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN PARÇALANMASI 325-345.

İç durum 325. — Timur'un siyaseti 326.

Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelesi 328.

İsa ve Mehmed Çelebi'lerin mücadeleleri 330. — Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed mücadeleleri 333. — Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçirilmesi 335. — Emir Süleyman ve Musa Çelebi mücadeleleri 337. — Musa Çelebi'nin Rumeli'de hükümdarlığı 339.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN BİR İDARE ALTINDA TOPLANMASI 347-493

I. Mehmed devri 347.

Anadolu harekâtı 349.

İzmir'in zaptı 350. — Karaman seferi 352. — Venedik'lilerle ilk deniz muharebesi 353.

Eflâk meselesi ve Macarlarla mücadele 355.

Anadolu harekâtı 356.

Candar beyleriyle münasebet 356. — Samsun'un alınması 357. — Osmanlıların doğu hududu 359.

Samavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin vak'ası 360.

Şeyh Bedreddin kimdir? 360. — Bedreddin'in tahsili 361. — Bedreddin'in faaliyeti ve kazaskerliği 362. — Bedreddin'in Rumeli'ye kaçarak isyanı 363. — Bürklüce ve Torlak Kemal isyanları 363. — Şeyh Bedreddin'in yakalanarak idamı 364. — Şeyh Bedreddin'in eserleri 366.

Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi vak'ası 367.

Mustafa Çelebi 367. — Mustafa Çelebi'nin İmparatorla anlaşması. 369. — Çelebi Mehmed'in tesisleri 372. — Çelebi Mehmed'in vefatı 372. — Çelebi Mehmed'in şahsiyeti 374.

II. Murad'ın hükümdarlığı 375.

İmparatorun taziyeti ve teklifleri 375. — Mustafa Çelebi'nin ele alınması 376. — Bayezid Paşa'nın Mustafa Çelebi üzerine gönderilmesi 377. — Mustafa Çelebi'nin hükümdarlığı 379. — Sultan Murad'a yardım teklifi 381. — Mustafa Çelebi'nin Anadolu tarafına geçmesi 382. — Mustafa Çelebi'nin firarı ve âkibeti 384. — İmparatorun elçi göndermesi 388.

İstanbul'un muhasarası 389.

Küçük Mustafa vak'ası 390.

Candar oğullariyle mücadele 393.

İsfendiyar Bey'in Osmanlılar aleyhine faaliyeti 393. — Osmanlılarla müsaleha 394.

II. Murad'ın idari faaliyeti 395.

Genç padişahın idareyi ele alması 395. — İbrahim ve Hacı İvaz Paşalar 396.

Rumeli'de istikrar 398.

Eflâk durumu 398. — İmparatorla anlaşma 398. — Sırp despotunun Sultan Murad tarafından Alman İmparatoruna gönderilmesi 399.

Anadolu harekâtı 400.

Menteşe beyliğinin ilhakı 400. — Aydınoğlu Cüneyd Bey'in âkibeti 400.

Bu sırada Osmanlılarla Karamanoğulları münasebeti 401.

Karamanoğlu Mehmed ve Ali Beyler 401. — II. Murad'ın Karaman oğlu İbrahim Beye yardımı 402.

Lala Yörgüç Paşa'nın faaliyeti 403.

Kızıl Koca oğullarının âkibeti 403. — Koça Kayası beyi Haydar Bey 404. — Canik kalesinin alınması 405.

Germiyan beyinin memleketini II. Murad'a vasiyyet etmesi 406.

Rumeli vaziyeti 407.

Sırbistan işleri ve Sigismund 407. — Rumeli beyleri vak'ası 407.

Selânik ve Yanya'nın alınması 408.

Selânik ve Osmanlılar 408. — Selânik'in zaptı 409. — Yanya'nın alınması 411.

Eflâk-Sırp-Macarlarla yeni olaylar 412.

Macarların Balkanlardaki rolleri 412. — Eflâk işi 412. — Sırbistan işi 413.

Osmanlılar aleyhine Sırp-Macar ve Karamanoğlu ittifakları 413.

Sultan Murad'ın Macaristan seferi 416. — Sırbistan'ın işgali 417. — Belgrad'ın muhasarası 418.

Jan Hunyad Haçlı seferi ve Edirne-Segedin Muahedesi 419.

Macaristan'a ikinci akın 420. — Osmanlılar aleyhine ittifak 421.

Taarruz ve Morava muharebesi 421.

İzladi muharebesi 422. — Karamanoğlu'nun Haçlılarla ittifak ederek sulhu bozması 424. — Edirne - Segedin muahedesi 426. — Karaman seferi 427. — Sultan Murad'ın saltanattan çekilmesi 430. — Büyük ittifak 432. — Haçlıların hududu geçmeleri 433. — Sultan Murad'ın ordunun başına daveti 434.

Varna muharebesi 435.

İki tarafın harb nizamı 435. — II. Murad'ın ikinci defa hükümdarlığı 439. — II. Mehmed'in ikinci defa hükümdarlığı 439. — Sultan Murad'ın üçüncü defa hükümdarlığı 440.

Mora'nın Türk nüfuzu altına girmesi 441.

Mora'nın kapısı Korent berzahı 441. — Korent'in alınması ve Mora'nın Türk egemenliği altına girmesi 442.

Arnavutluk ve İskender Bey 443.

XV. yüzyılın ilk yarısında Arnavutluk'taki durum 443. — Kastriyota ailesi ve İskender Bey 444.

İkinci Kosova muharebesi 446.

Jan Hunyad'ın yeni bir Haçlı seferi 446. — Hunyad'ın hududu geçmesi 446. — Üç gün süren muharebe 448.

II. Murad'ın son seneleri 450.

Sultan Murad'ın tesisleri 450. — II. Murad'ın vefatı ve şahsiyeti 451.

Sultan II. Mehmed'in (Fatih) hükümdarlığı 452.

Karaman oğlunun sulhü bozması 453. — İmparatorun Sultan Mehmed'i tebriki 456.

İmparatorla bozuşma 457.

Boğazkesen kalesi yapılmasına hazırlık ve İmparatorun telâşı 457. — İmparatorun Edirne'ye elçi yollaması 459. — Boğazkesen veya Rumeli Hisarının yapılması 461. — İstanbul fethine hazırlık 463.

Bu sırada Bizans ve Avrupa durumu 465.

Kiliselerin birleşmesi aleyhinde hareketler 466.

İstanbul üzerine hareket 467.

İlk gelen kuvvet ve şehir haricindeki kalelerin işgali 467. — Mora'ya akın 468. — Sultan Mehmed'in İstanbul üzerine hareketi 468. — İstanbul surları 469. — Muhasara esnasında surların hali 470. — İstanbul'a yardımcı kuvvet gelmesi 471. — İstanbul'un kuşatılma vaziyeti 472. — Osmanlıların muhasara kuvvetleri 473. — Osmanlı donanması 473. — Bizans'ın kara ve deniz kuvvetleri 474. — İstanbul'un teslimi teklifi ve red cevabı 475.

İstanbul'un fethi 475.

İlk hücum 476. — Deniz muharebesi 477. — Ordu görüşmesi 479. — Haliç'e donanma indirilmesi 479. — 6 Mayıstaki ikinci hücum 482. — İmparatora son teslim teklifi 483. — Macaristan kıralının elçisi 484. — Ordu müzakeresi 484. — Umumî hücum hazırlığı 485. — Umumî hücum ve şehrin zaptı 487. — Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girmesi 490.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANOĞULLARI AİLESİ 495-500.

Padişahların şahsiyetleri 496. — Osmanlı saltanatı 498. — Osmanlı şehzâdeleri 499.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLILARIN İLK DEVLET TEŞKİLÂTI 501-506.

Merkez teşkilâtından Divan 501. — Vezir-i âzam ve vezirler 502. — Sancak beyleri 503. — İdarî taksimat 503. — Toprağın idaresi 504.

ONALTINCI BÖLÜM

OSMANLILARDA ASKERÎ TEŞKİLÂT 507-518.

Askerî teşkilâtın icmali 507. — Yaya ve müsellemler 508.

Kapukulu askerleri 508.

Acemi ocağı 508. — Yeniçeri ocağı 510. — Cebeci ocağı 513. — Kapukulu süvarileri 514.

Eyalet kuvvetleri 516.

Tımarlı suvarisi 516. — Azab'lar 517. — Akıncılar 518.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

OSMANLILARDA FİKİR HAYATI VE İLMÎ-İÇTİMAÎ MÜESSESELER 519-545.

XIV. ve XV. yüzyıllarda Yakın Şarktaki ilim merkezleri 519.

Şark ve garp fikir hayatına dair birkaç söz 519. — Osmanlılarda ilk ilmî müesseseler 522. — Medreselerin tasnifi ve okutulan dersler 524.

XIV. yüzyıl son yarısiyle XV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılardaki edebi cereyan 525.

XIV. yüzyıla ait bir mukaddime 525. — İlk eserler 526. — Şeyhoğlu 526.— Ahmedî 526. — XV. yüzyıla ait bir mukaddime 527. — XV. yüzyıl âlim ve şairleri 528.

XIV. yüzyıl son yarısından XV. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlılardaki tasavvuf cereyanı 530.

Ahiler ve Babâiler 530. — Tedrisi tasavvuf faaliyeti 532.

Osmanlıların ilk devirlerinde yazılmış olan bazı eserler 535.

Âlim ve mütefekkirleri himaye 535. — Hükümdarlarla şehzade ve devlet adamlarına ithaf edilen bazı eserler 535.

XIV. yüzyıl son yarısiyle XV. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlılardaki sosyal müesseseler 542.

Sosyal müesseseler 542. — Camiler 542. — İmaretler 543. — Hastahaneler 544. — Kervansaraylar 544. — Zâviyeler 545.

BÖLÜM ONYEDİ A.

XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI SİKKE YANİ PARALARI **547-550.**

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDA BÜYÜK HİZMETLERİ GÖRÜLEN BAZI AİLE VE ŞAHSİYETLER **551-579.**

Akça Koca 551. — Bayezid Paşa 553.

Bayezid Paşa ailesi 554.

Candarlı vezir ailesi 554. — Gazi Evrenuz Bey ve ailesi 564. — Hacı İvaz Paşa 566. — Hacı İlbeği 568. — Köse Mihal Bey ailesi 570. — Lala Şahin Paşa 572. — Timurtaş Paşa ve oğulları 573. — Turhan Bey ailesi 576.

BÖLÜM ONSEKİZ A.

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN İSTANBUL'UN FETHİNE KADAR BAŞVEZİRLİKTE BULUNMUŞ OLANLAR **581-585.**

Alâüddin Paşa 581. — Nizamüddin Ahmed Paşa 581. — Hacı Paşa 582. — Sinanüddin Yusuf Paşa 582. — Çandarlı Halil Hayreddin Paşa 583. — Ali Paşa

(Çandarlızâde) 583. — Şeyh Ramazan Paşa 583. — Şah Melik (Kör) 584. — Bayezid Paşa 584. — İbrahim Paşa (Çandarlızâde) 584. — Halil Paşa (Çandarlızâde) 585.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI HÜKÜMDARLARININ ÇAĞDAŞI OLAN BAZI İSLÂM VE HİRİSTİYAN HÜKÜMDARLARI 587-595.

Gazi Osman Bey'in çağdaşı hükümdarlar 587.

Orhan Gazi'nin çağdaşı olan hükümdarlar 588.

I. Murad Hüdavendigâr'ın çağdaşı olan hükümdarlar 590.

Yıldırım Bayezid'in çağdaşı olan hükümdarlar 591.

Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki saltanat mücadeleleri sırasındaki hükümdarlar 592.

Sultan Çelebi Mehmed'in çağdaşı olan hükümdarlar 593,

Sultan II. Murad'ın çağdaşı olan hükümdarlar 594.

BİBLİYOGRAFYA 597.

İNDEKS 605-639.

Kişi adları 605.

Yer, topluluk, ulus, kabile adları 621.

ÖNSÖZ

Osmanlı devletinin kurulmasından itibaren onbeşinci asır ortalarına kadar olan ve bir buçuk asırdan ziyade süren devir, kaynak itibariyle çok noksandır; hele ilk devirlere ait belgeler ve sair kaynaklar yok denecek derecede azdır; bundan başka, mevcut rivayet ve nakillerin zamanları ve tarihleri de birbirlerini tutmamaktadır; bunun için onbeşinci asrın ikinci yarısında yazılmış olan Osmanlı tarihlerine bakarak bahsedeceğimiz bir buçuk asırlık zaman için bir tarih kaleme almak ne kadar hatalı ise, yalnız yabancı kaynaklara dayanarak yahut onları esas tutarak bir Osmanlı tarihi yazmak daha hatalı olacağından şüphe yoktur. Bundan dolayı, bir taraftan Bizans ve Latin (bilhassa Venedik) menbalariyle, noksan olmakla beraber Osmanlı vekayinâmelerini ve bilhassa Osmanlıların bu devirleri hakkında bizi oldukça tenvir eden Arap kaynaklarını karşılaştırmak ve diğer taraftan Osmanlı tarihini alâkadar eden ve son zamanlarda neşredilmiş olan yeni vesika ve tarihlerden istifade etmek suretiyle -daha az hatalı- bir Osmanlı tarihi kaleme almak ciheti vardır ki, bu eser onun neticesidir.

Çizilen proğrama göre bu birinci cilt tam ve kâmil olmamakla beraber, şimdiye kadar yazılmış olan Osmanlı tarihlerine nazaran daha şumullü ve daha vuzuhlu ve daha doğru olduğundan, vesikalariyle beraber mufassal yazılıncaya kadar bunun gençlerimizin oldukça istifadelerini temin edeceğine eminim.

Bu ciltte şimdiye kadar tarihlerimizde toplu olarak gösterilmeyen ve bundan dolayı okuyucuların da toplu bir fikir edinmelerine imkân olmayan Osmanlıların komşulariyle olan münasibat kısmı da kısa olarak toplıca gösterilmiştir. Bu kısım Osmanlıların münasibette bulundukları devletlerle Osmanlı devleti arasındaki hadiseleri bir silsile halinde hulâsa etmektedir.

Bunun için, kitabımızda ayrı bir bütün halinde Osmanlıların münasibette bulundukları devletler ve prenslikler ayrı ayrı hulâsa edilmiştir.

Osmanlı tarihinin bu cildini yazarken başvurduğum kaynaklar arasında pek az müstesnalarından sarf-ı nazar, maalesef yirminci asrın düşüncesine aykırı, yani taassuptan dolayı garezkârane yazılmış tarihlere ve mütalealara da rastlanmaktadır. Bu eserler onbirinci ve onikinci asırlardaki haçlı seferleri esnasında görülen kaba ve mutaassıp bir zihniyetle yazılmış olup, bugünkü ilim ve fen asrına uymuyor ve yakışmıyor.

Bu garezkârâne yazılmış tarihler, Osmanlı devleti teşkilâtının kuvvetiyle mütenasip olarak bu devletin fütuhatı esnasında takip etmiş olduğu âdilâne hareketleri görüp bütün hıristiyanlarla dolu olan Balkan yarımadasının bir avuç müslüman Türk tarafından kısa bir zamanda istilâsını bir türlü hazmedemiyerek yazdıkları eserlerle bizi haksız olarak incitmektedirler; müdafaa etmek istedikleri Balkan devletlerinin birbirleriyle boğuşmalarını ve tebaalarına karşı adaletsiz hareketlerini, vicdan hürriyetine müsaade etmemelerini ve bunların arasındaki saltanat kavgalarını ve mezhep kavgalarını yine kendileri yazdıkları halde, asıl kabahati yukarıda yazdığımız hâdiselerden istifade ederek Balkanları istilâ eden Türklere yüklemektedirler.

Yine bunlar Osmanlı Türklerinin gayrı müslim halka karşı âdilâne hareketlerini ve ağır vergiler altında ezilmekte olan yeni tabaadan az vergi (cizye) almakla iktifa ederek onların din ve mezhep işlerine karışmadıklarını ve hıristiyan kızlariyle evlenmelerini ve nihayet bütün bu ve buna benzer hareketleriyle istilâ edilen yerlerdeki halkın kalblerini teshir eylediklerini görüp bu halden müteessir oluyorlar ve bundan dolayı hissiyatları, mantık ve muhakemelerine galebe ederek teessürlerini bir kin ve gayz halinde bize tevcih ediyorlar.

Bunlardan başka, böyle garezkârane mütalealar yazmayarak daha mûtedil olan bazıları da bu büyük fütuhatın önderleri olan Osmanlı pâdişahlarını ihtida etmiş birer hıristiyan olarak göstermek gibi garabetlerle uzun uzadıya mütalealar yürütüyorlar ki, bunun ne kadar indî ve esassız olduğunu Osmanlıların mensup oldukları Kayı boyundan bahsederken göreceğiz.

Bereket versin ki bu mütalealar umumi değildir; bunların dışında böyle bir tesire kapılmadan oldukça bir tarafsızlık ile

Osmanlı vekayiini inceleyenler ve Türklerin âdilâne hareketlerini gösterenler de vardır.

Ben gerek bu cildi ve gerek daha sonraki ciltleri hazırlarken gördüğüm kaynakları hisse mağlup olmayarak tarafsız bir görüşle inceleyip göstermeğe çalıştım. Binaenaleyh gerek olayların cereyan tarzını anlatırken ve gerek bunlardan neticeler çıkartırken hakikatten ayrılmadığımı zannediyorum.

İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Birinci Bölüm

XIII. YÜZYILDA ANADOLU'YA BİR BAKIŞ

1071'den 1242 tarihine kadar bir icmal

1071'deki *Malazgird* meydan muharebesinden sonra Oğuzların o tarihe kadar *Anadolu*'ya yapmış oldukları akınlar andan sonra yerleşme şeklinde kendisini göstermeğe başlamıştı. Alp Arslan'ın kumandanlarından Emir Danişmend, Mengüçek, Saltuk *Pont* ve *Kapadokya* taraflarına ve Selçuk Kutulmış'un oğlu Mansur da *Likaonya*, *Firikya* havalisine yerleşmeğe başlamışlardı.

Kutulmış'un oğlu Süleyman, 1074'de Büyük Selçukilerin yüksek hâkimiyetini tanımak suretiyle Orta Anadolu hükümdarı olup *Konya*'yı kendisine merkez yaptı; âkilâne bir siyaset takip ederek elde ettiği yerlerin halkını ezmedi. Onların akidelerine riayet göstererek vergi almakla iktifa etti; bu hareket tarzı Bizanslıların zararına olarak bir çok yerlerin süratle eline geçmesine vesile oldu.

Süleyman, Bizans İmparatorluğu'ndaki saltanat mücadelelerinde müessir olarak işine gelen tarafa yardım etti; hâdiselerden istifade ederek hududunu genişlete genişlete kuzeye doğru ilerleyerek *İznik*'i zabt ile merkezini oraya nakletti; *İstanbul*'u almak istedi; bir taraftan fütuhatı *Marmara* ve *Ege* denizlerine kadar dayandı (1080).

Bu durum üzerine telâşa düşen Bizans İmparatoru Aleksi Komnen, Süleyman'la muahede yaparak ona her sene bir vergi vermeği ve Süleyman da ona her hususta yardım etmeği kabul etti.

Süleyman 477 H./1084 M. de vefat ettikten sonra *Anadolu*'da onun emri altındaki kumandanlar başı boş kaldılar. Bunların içerisinde en meşhuru Emir Çaka idi; bu 1095'de *Foça*, *Urla* ile *Midilli*, *Sakız*, *Sisam* adalarını zabt ederek bu havaliye hâkim olmuştu; bu sırada büyük Selçuk hükümdarı olan Berkyaruk tarafından Süleyman'ın oğlu Birinci Kılıç Arslan *Anadolu*

valiliğine gönderildi (1094). Bu, derhal vaziyete hâkim oldu ve Bizans'ı tehdide başladı; Aleksi Komnen'in Papa'ya mükerreren müracaatı üzerine malûm olan Haçlı seferleri vukua geldi (1095). *Anadolu*'dan geçen Haçlılar *Suriye* ve *Kudüs*'e kadar indiler ve 1099'da *Kudüs Kırallığı*'nı kurdular. Bu seferler Kılıç Arslan'dan sonra oğlu Mesud ve torunu İkinci Kılıç Arslan'lar zamanında da Anadolu'dan geçmek suretiyle devam etti; bu vaziyetlerden istifade eden Bizans İmparatoru *İznik* ve havalisiyle *Marmara* ve *Ege* taraflarını geri almağa muvaffak oldu.

Orta Anadolu'daki hükümetlerden *Danişmend oğulları* ile Anadolu Selçukileri arasında da epey mücadele oldu, nihayet Birinci Mesud, dahilî vaziyeti düzelterek bir istikrar temin etti; Bizans İmparatoru Manuel Komnen ile de epey uğraştı, Haçlılara yardım eden *Kilikya* Ermenilerini vurarak bir hayli yerlerini aldığı gibi Ermeni baronu Toros'u vergiye bağladı (1151). Mesud 551 H./1156 M. de öldüğü zaman memleketi üç kısım halinde idi; bunlardan *Konya*, *Aksaray*, *Niğde*'de oğlu II. Kılıç Arslan, *Ankara* ve *Çankırı* tarafları diğer oğlu Şahinşah'ın *Sivas*, *Amasya*, *Niksar* ve havalisi de kendisinin hâkimiyetini tanımış olan damadı Nizameddin Yağıbasan'ın ellerinde idi.

Mesud'tan sonra İkinci Kılıç Arslan idareyi eline aldıysa da gerek kardeşi ve gerek Yağıbasan serbest hareket etmek istediler; aralarında mücadele oldu; bu mücadele Bizans İmparatorluğuyla da devam etti; muvakkat barışmalar oldu. Kılıç Arslan 1164'de Yağıbasan'ın vefatiyle onun haleflerine geçen yerleri ilhak eyledi ve biraderi Şahinşah'a da galebe çaldı ve biraderine yardım eden Bizans ordusunu 1176'da *Çivril* taraflarında *Miryokefal* muharebesinde fena halde bozdu; İmparator yaralı bir halde canını zor kurtarabildi.

İkinci Kılıç Arslan'ın daha sonra da Bizanslılarla mücadelesi devam etti; Bizansın eski mücadele kuvveti zaafa uğramıştı. Selçuk kuvvetleri *Süzepolis* (Uluborlu) ve *Kütahya* civarını elde ettiler.

İkinci Kılıç Arslan, ölümünden evvel memleketini oğulları arasında taksim etmek hatasında bulundu ve *Konya*'yı Giyasüddin Keyhusrev adındaki oğluna vererek onu hükümdar yaptı. Bunlar daha babalarının sağlığında birbirleriyle mücadele-

ye başladılar; Kılıç Arslan bu hatasının kanlı maceralarını görerek 588 H./1192 M. de vefat etti. Bunun memleketi taksimi sırasında ve 1190 senesinde Alman İmparatoru Fredrik Barbaros bir haçlı ordusiyle *Anadolu*'ya girerek Selçuk arazisinden geçip *Kilikya*'ya gitti.

Anadolu Selçuk hükümdarlarının azimli, ince fikirli, siyasî ve münevverlerinden olan İkinci Kılıç Arslan kendisine karşı hareket eden Bizans İmparatoru, Danişmend hükümdarı, Halep Sultanı Nureddin Mahmud ve Selâhaddin Eyyubî gibi kuvvetli hasımlarına karşı türlü türlü siyasetlerle karşı koymağa ve kendisini tehlikeden kurtarmağa muvaffak olmuş ve otuz yedi senelik hükümdarlığı hemen hep mücadele ile geçmiştir. İşrakıyyundan Şahabeddin Sühreverdî *Pertevnâme* (پرتوناﻣه) ismindeki eserini İkinci Kılıç Arslan'ın oğlu olan *Niksar* emiri Berkyaruk'a ithaf etmiştir.

Kılıç Arslan'ın memleketi oğulları arasında taksimi Selçuk Devleti bütünlüğünü parçalamış ise de kardeşler arasında epey mücadeleden sonra oğullarından Tokat Meliki Rükneddin Süleyman 1196'da kardeşlerine galebe ederek bu devleti tekrar bir idare altında toplamağa muvaffak olduğu gibi 1201 senesinde de *Erzurum* taraflarını Saltuklu ailesinden alarak hududunu genişletti ve *Erzurum*'u sevdiği biraderi *Elbistan* Meliki Mugisüddin Tuğrulşah'a verdi; Divriği ve havalisindeki Mengücek beyleri de Süleyman'ın nüfuzu altına girmişti. Ermeni krallığı da kendisine vergi veriyordu. Süleyman çok değerli âlim ve azimli bir hükümdardı; serbest fikirli idi.

Rükneddin Süleyman'ın 601 H./1204 M. de vefatı üzerine yerine onbir yaşındaki oğlu Üçüncü Kılıç Arslan geçtiyse de biraderi Süleyman'a karşı mukavemet edemiyerek Bizans'a kaçan Birinci Giyasüddin Keyhusrev, bir kısım Selçuk beylerinin daveti üzerine *Anadolu*'ya geldi ve hükümdar ilân edildi. Süleyman'ın saltanatının son senesinde lâtinler İstanbul'u işgal ettiklerinden merkezi *İznik* ve *Trabzon* olmak üzere Anadolu'da iki Rum İmparatorluğu kurulmuştu.

Anadolu Selçuk Devletinin hiçbir sahil ile alâkası yoktu. Bu tarihte *Antalya* şehri Lâtinlerin elinde bulunuyordu. Bunların yerli Rumlara fena muamele ve *Anadolu*'dan *Antalya* limanına sevkedilen tüccar eşyasına karşı müşkilât çıkarmaları üzerine

o tarafa sevk edilen Selçuk ordusu içeriden rumların da yardımlariyle *Antalya*'yı aldı ve bu suretle *Akdeniz*'de bir ticarî belde elde edilmiş oldu (603 H./1206M). Bundan sonra haçlılara yardım eden *Kilikya* ermenileri üzerine *Halep* Eyyubilerinden Melik Zâhir'le müştereken hareket yapılarak Ermeni beyi yola getirildi (1208).

Birinci Giyasüddin, İznik İmparatoru Laskaris ile yapmış olduğu Antiyoh muharebesinde[1] Rum ordusunu bozdu ise de ihtiyatsız hareket edip imparatoru arayıp üzerine bizzat hücum ederek atından düşürdüğü sırada Laskaris'in can havliyle ayağa kalkarak Giyasüddin'in atının ayaklarını bir kılıç darbesiyle kesip yere düşürmesi ve sonra başını kesmesi neticesinde Selçuk ordusu bozuldu; Laskaris çok telefat verdiğinden Selçuk kuvvetlerini takip edemedi ve sulh yaparak geri döndü (1210). Bu harb Rumlarla yapılan son Selçuk mücadelesi olmuştur.

I. Giyasüddin Keyhusrev, cesur, kahraman, siyasete vakıf, edip ve şairdi. Farsca şiirleri vardır. Râvendî (Mehmed bin Ali bin Süleyman) *Rahat-üs-sudûr* (راحة الصدور) adındaki farsca tarihini Giyasüddin Keyhusrev'e ithaf etmiştir.

Giyasüddin yerine devlet adamlarının kararıyle büyük oğlu Malatya valisi Birinci İzzeddin Keykâvüs hükümdar ilân edildi. Fakat Tokat valisi olan biraderi Alâüddin Keykubad, İzzeddin'i tanımayarak amcası *Erzurum* beyi Mugisüddin Tuğrulşah ile Ermeni kıralı Leon'un da yardımlarını alarak, İzzeddin'i *Kayseri*'de muhasara ettiyse de gizlice elde edilen Kilikya Ermeni kıralı I. Leon'un ve arkasından Mugisüddin'in çekilmeleri ve Eyyubîlerden *Harran* ve *Ruha* hükümdarı Melik Eşref'in İzzeddin'e yardıma geleceğinin duyulması üzerine Alâüddin Keykubad da muhasarayı kaldırarak *Ankara* kalesine sığındı (sene 608 H./1211 M).

Bu vakayı müteakip Bizans ve Ermenilerle sulh yapan Birinci İzzeddin Keykâvüs; *Ankara* kalesine kapanan Alâüddin Keykubad'ı bir sene orada muhasara edip teslim aldıktan sonra *Malatya*'da *Menşar* kalesine hapsetti (1213).

[1] Antiyoh, Menderes nehri kenarında ve *Denizli* ile *Nazilli* kasabaları arasında ve *Alaşehir*'in altmış üç kilometre güneyindedir. İbn-i Bibî muharebenin Alaşehir ovasında olduğunu ve Ermeni müverrihleri ise *Denizli*'nin *Honaz* mevkiinde cereyan ettiğini kaydediyorlar.

Akdeniz kenarında *Antalya*'yı elde eden Türklerin, *Kırım*, *Rusya*, *Kıpçak* taraflarındaki ticarî vaziyetten istifade etmeleri *Karadeniz* sahilinde bir ticaret iskelesi bulundurmağa mütevakkıf olduğundan ve bu sahil de *Trabzon* Rum İmparatorluğu elinde bulunduğundan 1214'de bu imparatorluğun elindeki *Sinop* alındığı gibi İmparator Aleksi her sene vergi ve lüzumunda asker vermeği de kabul etti. İzzeddin, *Suriye*'deki Eyyubiye hükümdarları arasındaki rekabetten istifade ederek bazı başarılar elde etti ise de yanlış hareketi yüzünden muvaffak olamadı ve bundan az sonra da genç yaşında öldü, yerine biraderi Alaüddin Keykubad hükümdar ilân edildi (616 H./1219M). II. İzzeddin de babası gibi şair ve edip olup farsca şiirleri vardır. Burhaneddin Anevî'nin *Enis-ül-Kulub* (انيس القلوب) adlı eseri İzzeddin Keykâvüs namınadır.

Alaüddin Keykubad'ın yirmi iki sene sürmüş olan devri Selçuk devletinin siyaseten, iktisaden ve imar cihetinden yükseliş devridir. *Alâiye* (Alanya) bunun zamanında elde edilerek Selçuk donanmasının tersanesi oldu. Bu sırada *Moğollar*, istilâlarına sed olan Büyük *Harezm* şahlığı'nı yıktıktan sonra garbe doğru ilerlemekte idiler; hattâ bu yüzden *İran*'dan *Anadolu*'ya doğru bir muhaceret başlamıştı.

Moğollarla döğüşe döğüşe 1226'da *Azerbaycan*'a kadar çekilen Harezmşahlardan Celâlüddin Mengüberti *Eyyubîler* ve *Selçukîler*'le ittifak ederek moğollara karşı koymak ve bir cephe teşkil etmek icap ederken bir kısm Eyyubiye hükümdarları ile *Diyarbekir* hükümdarı Artukîlerden Mes'ud, Celâleddin ile ve yine Eyyubîler'den *Cezire* ve *Mardin* hükümdarı Melik Eşref de bunlara karşı Alâüddin Keykubad'la ittifak ettiler. Alâüddin Keykubad bu ittifaktan istifade ederek *Hısn-ı mansur*'ı *Diyarbekir* hükümdarının elinden aldı; Artukî hükümdarı, Melik Eşref'le barıştı ise de Alâüddin Keykubad zabtettiği yerleri geri vermedi ve bu suretle Melik Eşref'le Alâüddin Keykubad'ın araları açıldı; Melik Mes'ud, Melik Eşref'le ittifak ederek Selçukîlerle harb ettilerse de muvaffak olamadıkları gibi *Çemişkezek* ve *Kâhta* da zabt edildi ve nihayet *Diyarbekir* hükümdarı, Alâüddin Keykubad'la sulh yaparak alınan yerleri Selçukîlere bıraktı.

Kırım Yarımadasındaki *Sodak* halkının *Anadolu* ile ticaret yapan tüccarlara fena muameleleri dolayısiyle, Alâüddin Keykubad, *Sinop*'taki gemileriyle beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey kumandasiyle o tarafa kuvvet gönderdi; Sodak alınarak vergiye bağlandı (1228). Yine böylece *Antakya* taraflarındaki Frenklerle birlikte *Kilikya* Ermeni kırallığının islâm ve diğer tüccarlara karşı fena muameleleri üzerine o tarafa da kuvvet gönderildi; Frenklerin yardımlarına rağmen Ermeniler mağlup edilip bazı kaleleri alındı ve Ermeni kırallığı evvelki vergisine ilâveten bir kat daha vergi vermeği kabul ile tüccarlardan gasbedilen eşyayı geri verdi. Ve yine bu sıralarda *Antalya* etrafındaki bazı kaleler de alınarak Frenklerin o sahillerden elleri kesildi.

Alâüddin Keykubad merkezi *Erzincan* olan Mengüceklerden Alâüddin Davud Şah'dan *Erzincan*, *Kemah* ve *Şarkî Karahisar*'ı alarak Selçuk devletinin yüksek hâkimiyetini tanımış olan bu hükümete son verdi. Bundan sonra Celâlüddin Mengüberti'nin müttefiki olan *Erzurum* Meliki Cihanşah, Alâüddin Keykubad ile onun müttefiki Melik Eşref Musa'ya karşı ittifak ettiler. İki taraf arasında *Erzincan* civarında *Yassıçemen*'de vukua gelen muharebede Celâlüddin Mengûberti mağlup olarak çekildi; bunun üzerine Celâlüddin'in eline geçmiş olan Eyyubîlere âid *Ahlat* geri alınarak Melik Eşref'e verildi; Yassı çemen mağlubiyetinde kaçamıyarak esir düşen *Erzurum* Meliki Cihânşah, bütün memleketlerini Alâüddin Keykubad'a teslim etti ve kendisine *Aksaray* ve mülhakatı dirlik verildi (1230) ve bu suretle Rükneddin Süleyman Şah zamanında olduğu gibi Anadolu Selçukîleri hududu *Gürcistan*'a dayandı.

Moğol istilâsı batıya doğru mütemadiyen genişliyordu; *Celâlüddin Harezmşah* Moğollara karşı kendisine yardım edilmesini Selçuk ve Eyyubî hükümdarlariyle *Bağdad*'taki Abbasî halifesine teklif ettiyse de bunlar Celâlüddin'in ihtirasından korktukları için bu müracaata ehemmiyet vermediler. Celâlüddin Harezmşah'ın 1231'de ölümünden sonra artık Moğollara karşı hiçbir mania kalmadı; bir kısım Harezm beyleri Alâüddin Keykubad'a müracaat ederek Doğu Anadolu hudutlarına yerleştirildiler. 1231'de Çermagon Noyan kumandasında bir Moğol akıncı kuvveti *Erzurum*'ı zabt ve Sivas'a kadar geçtiği

yerleri tahrip ettikten sonra döndü; Bunların Anadolu'ya taarruzlarının Gürci kıraliçesi Rosodan'nın teşvikiyle olduğundan dolayı Alâüddin Keykubad o tarafa sefer yaparak kıraliçeyi sulhe mecbur etti; kıraliçenin kızı prenses Tamar, Alâüddin'in büyük oğlu Gıyasüddin Keyhusrev'e nikâhlandı[1].

Moğolların müthiş vaziyetini görüp korkan Alâüddin Keykubad, memleketini çiğnetmemek için Moğollarla anlaşmak istedi ve bunun için bir sefaret heyeti gönderdi. Moğol ümerası, Alâüddin'in *Karakurum*'a kadar gelmesini ve gelecek olursa kendisine *ahtacı* yani tabi muamelesini yapacaklarını bildirdiler. Bu teklif Keykubad'ı şaşırttı ise de ihtiyatlı hareketi muvafık buldu ve tedbir almağa başladı.

Alâüddin Moğollara karşı *Ahlat* kalesinden istifade etmek isteyerek Melik Eşref'e ait olan *Ahlat* ve havalisini işgal ettirdiğinden Melik Eşref'le araları açıldı. Bunun üzerine Mısır hükümdarı ve Eyyubî ailesi reisi Melik Kâmil, *Mısır*, *Suriye*, *Elcezire* ve ittifakına girmiş olan Artukluların kuvvetleriyle birlikte *Seyhan nehri*'nin ayaklarından olan *Göksu*'ya kadar geldi ve bu cihetten Anadolu'ya girmek istediyse de muvaffak olamadı ve göndermiş olduğu bir kısım kuvvetler de *Harput*'ta mağlup oldular ve *Hama* hükümdarı Melik Muzaffer ve Harput meliki İzzeddin Ahmed esir düştüler (1233).

Melik Kâmil ertesi sene tekrar Keykubad üzerine yürüdüyse de yine bir iş göremedi; üçüncü seferinde de Alâüddin Keykubad'ın eline geçen kendisine ait *Harran*, *Ruha*, *Rakka*'yı ancak kurtarabildi.

Karşılarındaki büyük tehlikeye karşı iki islâm devleti arasındaki bu durumun uzamasını doğru bulmayan Abbasî halifesi Müstansırbillâh iki devlet arasını bularak barışıklığı temin için mütareke yaptırdı (634 Muharrem/1236 Eylül).

Alâüddin Keykubad'ın vefatından az evvel Moğol Kaanı Ogöday tarafından Kazvinli Şemsüddin Ömer isminde birisi elçi olarak geldi, Kaan'ın mektubunu getirerek Moğolların yüksek hâkimiyetini tanımasını teklif etti; Keykubad bu teklifi kabul etti.

[1] Bu izdivaçtan Alâüddin'in Keykubad isminde bir oğluyla Gürcü Hatun diye meşhur bir kızı doğmuş ve Gürcü Hatun Selçuk ümerasından Muînüddin Süleyman Pervane'ye varmıştır.

Keykubad, Eyyubîlerle henüz sulh yapmadan evvel *Kayseri* civarındaki *Meşhediye* sahrasında bulunup bayram münasibetiyle çekilen ziyafette yediği avkuşu etinden zehirlenerek bir kaç gün sonra vefat etti (634 H./1237 Haziran).

Alâüddin Keykubad, Anadolu Selçuk hükümdarlarının her cihetten büyüklerindendir. Anadolu'daki hükümetleri kaldırarak bir Türk bütünlüğü vücuda getirmiş, *Mardin*'de hükümet eden Nâsirüddin Artuk Arslan'ı nüfuzu altına almış ve yeni yeni kanunlar yapmıştır. Alâiye (Alanya)'yi imar ile orada bir donanma vücuda getirmiştir. İlim adamlarını himaye ile gözetirdi. Namına müteaddit eserler yazılmıştır. Meşhur mutasavvuf Şeyh Sadrüddin Konevî ile Mevlâna Celâlüddin Rumî, Necmeddin Dâye diye meşhur olup Alâüddin Keykubad adına *Mirsâd-ül-İbad* (مرصاد العباد) isimli ahlakî ve terbiyevî bir eser telif eden Şeyh Necmeddin Ebu Bekir Râzî onun devrinde yaşamışlardır. Tüccarı ve ticareti himaye ederek Anadolu'da iktisadî vaziyetin düzgünlüğü cihetinden Selçuk idaresindeki yerler en müreffeh ve mesud bir ülke olmuştu. Yalnız bazı değerli ümerasını katletmesi istikbalde memleketin büyük felâketine sebeb olmuştur.

1237'den sonraki durum

Alâüddin Keykubad'ın yerine oğlu İkinci Gıyasüddin Keyhusrev hükümdar oldu. Amcası zamanında başlayan ve değerli devlet adamlarının katledilmelerini mucip olan fena âdet, babasının ve daha sonra bunun zamanında da devam etti. Kölelerinin sözlerine kanan İkinci Giyasüddin, Seyfeddin Aybek, Zeyneddin Başara, Mübarizüddin Behramşah, Bahaüddin Kutluca ve saire gibi tecrübeli hizmet görmüş beylerini öldürttü. Harezmşah Celâlüddin Mengüberti'nin ölümünden sonra *Doğu Anadolu*'ya yerleştiklerini söylediğimiz Harezm kuvvetleri Harezmli Hüsameddin Kırhan'ın idaresi altında bulunuyorlardı; Alâüddin Keykubad, vefatından evvel yerine küçük oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ın hükümdarlığını vasiyyet etmiş ve vefatını müteakib Kırhan ile ümeradan meşhur Kemalüddin Kâmyar onun vasıyyeti üzere İzzeddin'in hükümdarlığını istemişlerse de ekseriyet Giya

süddin tarafında kaldığından bunlar da ister istemez ekseriyete ittibâ eylemişlerdi. İşte bundan dolayı Giyasüddin, Kırhan'ı hapsettirmiş ve bundan müteessir olan Harezm aşiret kuvvetleri de Selçuk topraklarından ayrılarak *Urfa* ve *Harran* taraflarına inip Eyyubîlerin hizmetine girmişler ve bu suretle Doğu hududu açık bırakılmıştır; Kırhan'ın hapsedilmesine Giyaseddin'in îtimad ettiği ümeradan Sadeddin Köpek sebeb olmuştu.

Giyasüddin, bu birinci hatadan sonra kıymetli beylerini öldürmek suretiyle ikinci bir hata daha yaptı. Atabeg Şemseddin ve Taceddin Pervane de böyle katledildi; bir çocuğu dünyaya gelir gelmez, Eyyubî hükümdarı Melik Âdil'in kızı Melike Âdile'den doğan kardeşleri İzzeddin Kılıç Arslan ile kardeşi Rükneddin Süleyman ve övey validesi melike Âdile'yi boğdurttu.

Bu haileden sonra da yine Sadeddin Köpek'in teşvikiyle Alâüddin Keykubad'ın fütuhatında baş rolü oynayan meşhur Kemalüddin Kâmyar da evvelâ haps ve sonra katledildi ve Doğu Anadolu kumandanı Hüsameddin Kaymaz da aynı âkibete uğradı.

İkinci Giyaseddin Keyhusrev'in, Sadeddin Köpek'in teşvikiyle yaptığı fenalık neticesinde devlet değerli kumandanlardan mahrum kalmıştır. Selçuk hükümdarı haricî siyesette muvaffak oldu; buna da sebep Eyyubî âilesi arasındaki münaferetti. Selçuk hükümdarı bu vaziyetten istifade ile bazı menfaatler temin etti ise de Moğol tehlikesinin, önüne geçilemiyecek hale gelmesi üzerine Eyyubîlerden elde edilen yerler elden çıktı. 1241'de korkulu bir hal alan Baba İshak adındaki Batınî ısyanı, *Maraş*, *Kefersud* ve sonra *Sivas*, *Tokad*, *Amasya*'ya doğru yayılmıştı; nihayet zorlukla bastırıldı.

1243 Kösedağ bozgunluğu

Moğol tehlikesi sekiz dokuz sene evvel baş göstermiş, buna karşı *Anadolu*, *Suriye* ve *İrak*'da maalesef bir müdafaa tertibatı alınmamış ve bilâkis Selçukîler, Eyyubîler, Artukîler ve Celâlüddin Harezmşah hazineler sarfiyle birbirleriyle boğazlaşmakta devam etmişlerdi; hattâ düşmanın kapıya geldiği ve bir

çok şehir ve kasabaları taş taşı üstüne kalmayacak derecede harap ve binlerce halkı katliâm ettikleri görüldüğü halde bu cihete ehemmiyet verilmiyerek müdafaa tertibatı alınmamıştı. Bundan başka *Erzurum*'dan *Sivas*'a kadar Selçuk toprakları ilk defa müdhiş bir akına da uğramıştı.

1242 senesi içinde Moğol kumandanı Baycu Noyin kumandasındaki otuz bin kişilik bir moğol ordusu *Erzurum*'u kuşatmış, kale muhafızı Sinanüddin Yakut müdafaa etmiş ise de içeriden kale şahnasının hiyaneti neticesinde moğol kuvvetleri kaleye girerek bütün erkekleri süt emen çocuklara varıncaya kadar öldürüp kadınlarını esir etmişler ve şehri harabeye çevirmişlerdir.

Bu felâket haberini alan Giyasüddin Keyhusrev beylerini toplayarak vaziyeti görüştü; derhal askeri toplayarak hareket edilmesi ve aynı zamanda etraftaki devletlerden yardımcı kuvvet istenmesi kararlaştırıldı. Elli bin kişilik bir suvari kuvvetiyle bizzat Giyasüddin *Sivas*'a geldi. Tecrübeli kumandanlar, *Sivas*'ta kalınarak etraftan gelecek yardımın beklenmesini tavsiye ettilerse de Baycu Noyin kumandasındaki kuvvetlerin kırk bin olduğunu (hakikatte altmış bindi) duyan bazı tecrübesiz maiyyet kumandanları hükümdarın zihnini çeldiler; yardımcı kuvveti beklemektense kendi kuvvetlerimizle muvaffak oluruz dediler. Bunun üzerine *Sivas*'tan kalkarak Moğollar üzerine gittiler.

11 Muharrem 641/1 Temmuz 1243'de *Sivas*'ın *Zara* kasabası şimalindeki *Kösedağı* tarafında vukua gelen muharebede Moğollar evvelâ mağlup vaziyete düşmüşlerse de sonradan kendilerini toplayarak galip geldiler. Selçuk ordusu dağıldı. Bütün karargâh eşyası, hazine düşman eline geçti; bin müşkülâtla kaçan Giyasüddin Keyhusrev evvelâ *Tokad*'a ve oradan da *Konya*'ya gitti.

Bu galibiyet üzerine karşısında müdafaa kuvveti kalmayan Moğollar *Sivas* önüne geldiler. Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddin'in teslimi kabul etmesiyle şehir katliâmdan kurtularak yalnız üç gün yağmalandı. Bundan sonra onbeş gün muhasaradan sonra *Kayseri* düştü; *Erzurum*'daki gibi bütün erkekler katledilip kadınlar esir alındı; bu mamur şehir de tahrip edildi. *Kayseri*'nin feci vaziyetini haber alan İkinci Giyasüddin, *Mende-*

res nehri tarafında ve İznik Rum İmparatorluğu hududundaki bir kaleye kaçtı.

Bu muvaffakiyetlerden sonra Baycu bir çok ganimet malı ve hayvanla Garp Moğol ordusunun karagâhı olan *Azerbaycan*'daki *Mogan* sahrasına döndü.

Moğollarla anlaşma neticesindeki durum

Kösedağı bozgunluğu üzerine Selçuk veziri Mühezzibüddin Ali, kaçıp *Amasya*'ya gelmişti; *Kayseri* felâketini duyunca ürktü ve Amasya kadısı ile görüşerek Baycu Noyin'in yanına gidip uzlaşma teklifine karar verdiler ve ikisi beraber *Mogan*'a gittiler. Görüşüp anlaştılar. Bu anlaşma gereğince, moğollara senelik bir vergi ve hayvan verilecekti.

Selçuk Devletinin istiklâlini kaybetmesi üzerine bu devlete her sene vergi veren *Kilikya* Ermeni kıralı Hetum vergiyi kestiği gibi fırsatı kaçırmayarak Selçukilere ait bazı kaleleri de işgal ile katliâm yapmış ve bundan başka Kayseri felâketini müteakip kendisine iltica etmiş olan Giyasüddin'in valdesi Mahperi hatun ile zevcesini ve kızını Moğol kumandanına teslim ederek onlarla birleşmişti.

Moğollarla sulh olup *Suriye*'ye ve güney hudutlara kaçan halk yerlerine avdet ile asayiş bir az yoluna girdikten sonra Ermenilerden intikam almak üzere Sâhib Şemseddin İsfahanî kumandasındaki bir Selçuk ordusu o tarafa gitti. Bu kuvvetler, Ermenileri vurdular ve *Tarsus*'u muhasara ettilerse de moğolların müdahalesiyle daha ileri gidilemedi. Yalnız ermeniler elde ettikleri yerleri geri verdiler. Bu sırada Selçuk hükümdarı İkinci Giyasüddin Keyhusrev vefat etti (644 H./1246 M).

İkinci Giyasüddin Keyhusrev, sefahate düşkündü. Moğol felâketinden sonra devlet işlerini vezir Mühezzibüddin Ali ile Şemseddin İsfahanî ve Celâlüddin Karatay gibi tecrübeli ellere bırakmıştı.

Giyasüddin Keyhusrev, zamanında İstanbul Lâtin İmparatoru İkinci Bodoen, İznik imparatoru Jan Dukas tarafından sıkıştırılmakta olduğundan Selçukîlerden yardım istemişti; *Kösedağ* muharebesinden sonra kendi başının derdine düşen Selçuk hükümdarı bu teklife muvafakat etmekle beraber fiilî teşebbüse geçmemiş ve hattâ İznik İmparatoriyle anlaşmağı si-

yasetine daha uygun bulmuştu. Bundan dolayı Selçuk ve İznik hükümdarları *Tripolis* (Denizli'nin Boldan kasabası yakınında) şehrinde görüşüp anlaştılarsa da İznik İmparatoru'nun kuvveti bu işe kâfi değildi. İki hükümdar arasındaki bu görüşmenin, Giyasüddin'in *Menderes* taraflarına çekildiği zaman yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Anadolu Selçukîleri Ülkesinde Moğol hâkimiyeti

Saltanat mücadelesi

İkinci Giyasüddin Keyhusrev vefat ettiği zaman İzzeddin Keykâvüs, Rüknüddin Kılıç Arslan, Alâüddin Keykubad isimlerindeki üç oğlundan en büyükleri olan II. İzzeddin Keykâvüs, Selçuk ümerasının kararıyle hükümdar îlân edildi. Halbuki Giyasüddin Keyhusrev vefatından evvel küçük oğlu olup Gürci kıraliçesinin kızından doğmuş olan Al âüddin Keykubad'ı kendisine veliahd yapmış ve kendisinden sonra onun hükümdar olmasını vasiyyet etmişti; fakat devlet adamları büyük oğlunu münasib görüp hükümdar yaptılar.

Moğol hâkimiyetini tanımış olan Selçuk Devletinin bu yeni hükümdarının kaide ve kanun üzere metbûı olan Kaan'ın yanına giderek tazimlerini arz eylemesi îcab ediyordu. Bu hususta kendisini davet için Moğol Kaanı'ndan bir elçi de gelmişti. II. İzzeddin Keykâvüs Rum ve Ermenilerin taarruzlarından çekindiğini vesile yaparak biraderi Rüknüddin Kılıç Arslan'ı yolladı.

Moğol İmparatoru, İzzeddin'in gelmemesinden dolayı muğber olarak Selçuk Devleti sultanlığını Rükneddin Kılıç Arslan'a vererek bir miktar askerle onu *Anadolu*'ya gönderdi. Bu durum üzerine İzzeddin Keykâvüs'le, Rükneddin'in ümerası kan dökülmesine mâni olmak için Giyasüddin'in üç şehzadesinin birlikte hükümdar olmalarını kararlaştırdılarsa da Rüknüddin Kılıç Arslan sonradan bunu kabul etmedi, bunun üzerine İzzeddin ve Rükneddin'in kuvvetleri *Konya Aksaray*'ı önünde çarpıştılar, Kılıç Arslan kuvvetleri bozulup kendisi de esir düştü; bunun üzerine üç kardeşin hükümdarlıkları takarrür etti (1249).

Üç kardeşin hükümdarlıkları 1257 senesine kadar devam etti. Bunların en küçükleri Alâüddin Keykubad ismen hüküm-

dardı. Moğollar, İzzeddin'in *Karakurum*'a kadar gitmesini istiyorlardı; fakat bir türlü cesaret edemiyordu; zaten bu yüzden Moğolların müdahalelerine yol açılmıştı. 1254'de gitmeğe karar verdiyse de Rükneddin'in hükümeti elde edeceğinden korkarak fikrinden vazgeçti ve küçük kardeşi Keykubad'ı gönderdi.

Biraderi İzzeddin'in tahakkümü altında ve göz hapsinde bulunan Rükneddin, bu halden kurtulmak istiyerek bir fırsatını bulup *Kayseri*'ye kaçtı ve orada hükümdarlığını ilân eyledi. İki taraf arasındaki muharebede Rükneddin yine mağlup olarak yakalandı ve *Borlu* kalesinde hapsedildi. İzzeddin'in Kaan'ın yanına göndermiş olduğu Alâüddin Keykubad, yolda *Erzincan*'da vefat ettiğinden İzzeddin Keykâvüs saltanatta yalnız kalmıştı (1257).

Bu sıralarda Moğol kumandanı Bayçu Noyin, Selçuk Devletinin taahhüd ettiği vergi ve hediyeleri zamanında vermediğinden dolayı *Anadolu*'ya girdi. İzzeddin muharebeyi kabul etti ve ilk çarpışmada galebe etti ise de sonradan bozuldu; bunun üzerine Rükneddin Kılıç Arslan mahbesinden çıkarılarak hükümdar ilân olundu. İzzeddin Keykâvüs evvelâ *Antalya*'ya ve oradan da Rum İmparatorluğu'na sığındı.

İkinci İzzeddin Keykâvüs, Garp Moğolları hükümdarı Hulagû Han'a elçi göndererek Baycu Noyin'den şikâyet etti. Rükneddin Kılıç Arslan bir hükümdardan ziyade Baycu Noyin'in maiyeti gibi idi. Anadolu halkının mühim bir kısmı ikinci İzzeddin Keykâvüs'e taraftar oldukları için Hulagû Han, Selçuk memleketlerinin iki kardeş arasında taksimini emretti. Moğolların bu üçüncü müdahalesi ile Selçuk devleti iki kısma ayrıldı ve bu hal *Anadolu*'nun tamamen Moğol nüfuzu altına geçmesi için güzel bir vesile oldu; Sivas ırmağı hudut kesilerek bunun doğusundaki yerler Dördüncü Rükneddin Kılıç Arslan'a ve batısındaki vilâyetler de İkinci İzzeddin Keykâvüs'e verildi. Vezir Şemseddin Mahmud iki kardeşi idare ile aralarında ihtilâf çıkmamasına çalıştı ve muvaffak da oldu; onun vefatından sonra İzzeddin Keykâvüs'e Konyalı Sahib Ata diye meşhur olan Fahreddin Ali ve Dördüncü Rükneddin Kılıç Arslan'a da Muînüddin Süleyman Pervane vezir oldular.

Muînüddin Süleyman, bütün Selçuk memleketlerini Rükneddin Kılıç Arslan'ın idaresinde toplamak istiyordu; İzzeddin Keykâvüs'un Mısır memlükleriyle anlaştığını Hülagû'ye haber verdi; filhakika Moğol tahakkümünden kurtulmak isteyen İzzettin, Memlûk sultanı Melik Zâhir Baybars'la 659 H / 1260 M. de muhabereye başlamış ve iki taraf birbirleriyle anlaşmışlardı.

Bu durum üzerine Hulagû, İzzeddin üzerine kuvvet sevketti; İzzeddin'in karşı gönderdiği kuvvetler bozulduğundan o da *Antalya* yoluyla İznik Rum İmparatoru'nun yanına kaçtı ve bu suretle Dördüncü Rükneddin Kılıç Arslan hükümdarlıkta yalnız kaldı (1261).

Moğolların himayesinde olan vezir Muînüddin Süleyman bütün Selçuk idaresini eline alıp istediği gibi memleketi idare ediyordu. Selçukîlerin dahilî mücadelelerini fırsat bilen Trabzon İmparatoru *Sinop*'u aldıysa da Muînüddin Süleyman bizzat o tarafa giderek burasını geri almış ve oraya oğlunu vali bırakarak dönmüştür (661 — 662H./1263 sonu veya 1264 M. başı).

Rüknüddin Kılıç Arslan, bir içki meclisinde Muînüddin Süleyman'ın tahakkümünden ve adamlarının fenalığından şikâyet ettiğinden bunu haber alan Muînüddin, Kılıç Arslan'ın Memlûk sultanı ile gizli muhaberesinden bahis ile moğollara şikâyet ettiğinden *Aksaray* şehrinde öldürülerek yerine küçük yaşta olan oğlu Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev hükümdar îlân olundu ve Süleyman Pervane bütün işlerde hâkim olup moğolların büyük itimadını haiz bulunuyordu (1264). Üçüncü Giyasüddin'nin veziri Sahib Ata Fahreddin Ali ise de bütün işler söylediğimiz gibi nâib-i saltanat, Muînüddin Süleyman'ın elinde idi. Bu iki zat bir zaman beraberce iş gördüler; fakat Muînüddin, faziletce kendisinden yüksek ve halk tarafından sevilen Fahreddin Ali'yi kendisine rakib addederek onun eski hükümdar İkinci İzzeddin Keykâvüs taraftarı olduğunu söyliyerek moğollara şikâyet etti, ve hapsettirdi. Zaten Muînüddin Süleyman, İzzeddin taraftarı saydığı ne kadar Selçuk ümerası varsa onları öldürtmüş ve bu sefer de Sahib Ata'yı da onlara katmak istiyordu[1]. Fakat İlhan olan Abaka Han

[1] Muînüddin Pervane, bir gün Sahib Ata Fahreddin Ali'ye Moğol

buna yanaşmadı; Fahreddin Ali'yi yanına getirterek istintak etti; bir az tekdirden sonra serbest bırakılarak müsadere edilen malları geri verildi ve bir müddet sonra da yine vezir tâyin olundu (1279).

İşte Kösedağ muharebesinden sonra saltanat mücadelelerinin de tesiriyle derece derece artan Moğol tahakkümü çekilmez bir hale gelmiş, Moğollardan bir kısım kuvvet *Anadolu*'ya yerleştirilmiş, halkta can ve mal emniyeti kalmamıştı. Hudutlara yerleştirilmiş olan aşiret kuvvetleri kendi başlarının çaresine bakarak uyanık duruyorlardı.

Memlûk ordusunun Anadolu'ya girmesi

Abaka Han, oğlu Argun Han'a, maktul Dördüncü Kılıç Arslan'ın kızını almak istedi; saltanat nâibi Muînüddin Süleyman ile vezir Fahreddin Ali gelini *İran*'a götürmüşlerdi. Bu sırada Anadolu'yu Moğol mezaliminden kurtarmak için Memlûk sultaniyle gizli muhaberede bulunan *Niğde* valisi Hatiroğlu Şerefeddin Mes'ud ısyan etti; *Kayseri*'de bulunan küçük hükümdarı ve maiyetini alarak *Niğde*'ye getirdi ve bir taraftan Karaman Türkmenleriyle uc beylerinden yardım istediği gibi *Şam*'a bir adam göndererek orada bulunan Sultan Baybars'ı Anadolu'ya davet etti ve ele geçirdiği moğolları öldürmeğe başladı; Karaman aşireti reisi Mehmed Bey, Hatiroğlu'na yardım etmişti (1276).

Vaziyeti haber alan Abaka, derhal *Anadolu*'ya kuvvet gönderdi; Şerefeddin Mes'ud, kendisine yardımcı kuvvet ile Memlûk kuvveti gelinceye kadar *Niğde* kalesine kapandı ise de kendi adamı olan Kale muhafızı hiyanet ederek Şerefeddin'i moğollara teslim etti; ve Selçuk hükümdarı ve beyleri istintak olundular. Şerefeddin, ısyanının, Süleyman Pervane'nin direktifi ile olduğunu söylediyse de Muînüddin inkâr etti ve Şerefeddin Mes'ud katlolundu.

ve devlet adamlarının bulundukları bir mecliste İzzeddin Keykâvüs'e para gönderdiğini işittiğini söyliyerek aslı olup olmadığını sormuş. Fahreddin Ali de "evet doğrudur; İzzeddin dün bizim ve şu ülkenin hükümdarı idi. Beni de seni de o yetiştirdi, bana mektup yazarak zaruretinden bahsetmiş, ben ise onun en küçük kölesiyim, sayesinde nâil olduğum nimetin pek az bir kısmını ona gönderdim. Ben böyle düşündüm" cevabını vermişti *(Tarih-i Melik-i Zahir Baybars*'dan*)*.

Şerefeddin'in ısyanında Karaman aşireti reisi yardımda bulunmuş ise de Memlûk sultanı Baybars, Şerefeddin Mesud'a yardımda gecikmişti. Karamanoğlu Mehmed Bey, moğolların takibine uğradıysa da Mehmed Bey bunlara galebe çaldı ve bu muvaffakiyet Karamanoğlu'nun şöhretini arttırarak etrafına bir az cesaret verdi; işte bu sırada Memlûk Sultanı Melik Zâhir Baybars *Anadolu*'ya girdi.

Moğol kuvvetleri, Selçuk kuvvetleriyle birlikte Baybars'a karşı yürüdüler; Moğollar, Selçuk askerine îtimad edemediklerinden yalnız başlarına harbe karar verdiler. *Elbistan* ovasında yapılan muharebede Moğollar bozuldular, çok telefat verdiler, kumandanlarından çoğu öldü (1277 Nisan/675 Zilkade).

Bu mağlubiyet üzerine Selçuk kuvvetleri ve Muînüddin Süleyman Pervane kaçtılar; bir kısım Selçuk beyleri esir düştü. Harbi kazanan Baybars *Kayseri*'ye gelerek bir hafta kadar kaldı; namına para bastırdı. Muinüddin Süleyman Pervane bozgundan sonra *Kayseri*'ye gelip orada Üçüncü Giyasüddin'i alarak *Tokad*'a geldi.

Abaka Han, büyük bir ordu ile *Anadolu*'ya geldiği zaman Memlûk ordusu çekilmişti; Baybars'ın Anadolu'ya gelmesinde Muînüddin Süleyman Pervane'nin — ki Moğol tahakkümünden usanarak kurtuluş çaresini arıyordu — teşviki olduğunu tahkik ederek onu öldürttü; fakat bununla kanaat etmiyerek harpte ölen Moğolların intikamını almak için *Kayseri*'den *Erzurum*'a kadar olan sahada katliâm yaptırarak en aşağı iki yüz bin kişiyi öldürttü.

Cimri vakası Anadolu katliâmı, Moğollardan bütün bütün nefreti mûcib oldu; bu durumdan istifade eden Karamanoğlu Mehmed Bey, İkinci İzzeddin Keykâvüs'ün oğlu olduğu söylenen Siyavüş adında bir şehzadeyi hükümdar îlân ederek zabtettiği Konya'da tahta oturttu ve bunun adına para bastırdı. Selçuknâmeler bunun şehzade olmadığını kaydederek kendisine Cimri diye ad koydular. Osmanlılar da Yıldırım Bayezid'in oğullarından olup *Edirne*'de hükümdar olan şehzade Mustafa'yı, Osmanlı tarihleri nasıl Düzme Mustafa diye kaydederlerse Siyavüş'ün de öylece düzme olduğunu Selçuknâmeler yazarlar.

Cimri hâdisesi derhal genişledi; buna karşı Giyasüddin Keyhusrev taraftarları ve bu meyanda Sahib Ata Fahreddin Ali kuvvet toplayıp harb ettilerse de mağlup oldular. *Çay* mevkiinde yapılan bu harpte Sahib Ata'nın iki oğlu maktul düştü. Karamanoğlu, Sahip Ata'nın hazinelerinin bulunduğu *Afyon Karahisar*'ını muhasara ettiyse de alamıyarak *Konya*'ya döndü (23 Zilhicce 677 / 1279 Mayıs).

Bu durum üzerine Moğollardan yardım isteyen Üçüncü Giyasüddin ile Fahreddin Ali, Moğol kuvvetleri ile birleşerek *Konya* üzerine yürüdüler. Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'dan çıkarak sarp olan *Ermenâk* taraflarına çekildi; Selçuk ve Moğol kuvvetleri bunları takip ettiler. *Kurbağa Hisarı* tarafında yapılan kanlı muharebede Mehmed Bey ile kardeşleri ve amcası maktul düştüler; Siyavüş kaçarak kurtuldu. Moğollar *Aksaray* tarafında çıkan bir ısyanı da bastırdılar; Cimri veya Siyavüş tedarik etmiş olduğu yeni kuvvetlerle *Borlu* taraflarında göründü ve Selçuk hükümdarı bunu Altıntaş taraflarında sıkıştırıp bozdu. Cimri Germiyan Türkmenlerinin yanına kaçtı; ayağına giymiş olduğu kırmızı çizmeden hükümdar olduğu bilindi, Keyhusrev'in yanına getirildi diri diri yüzülerek derisine saman doldurulduğu (678 Muharrem / 1279 Haziran).

Yine post kavgası

İkinci İzzeddin Keykâvüs, İznik İmparatoru'nun yanına kaçtıktan sonra İmparator Mihail Paleolog, *İstanbul*'u Lâtinlerden geri alarak İzzeddin'i de oraya nakletmiş ve İlhan'ın tesiriyle sonra onu Rumeli'de *Enez* kalesine hapsetmişti. İzzeddin Keykâvüs, Batı Kıpçak'da hükümet eden Altunordu hanlarından Bereke Han'ın kuvvetleri tarafından oradan kurtarılarak bu hanlığın merkezi olan *Saray* şehrine getirilip 1279 veya 1280'de ölümüne kadar on sekiz sene burada kaldı[1]. Mes'ud, Rükneddin Kılıç Arslan, Feramerz, Melik isimlerinde dört oğlu vardı. Feramerz Bizans'ta ölmüş ve Melik de tanassur ederek Kostantin adını almıştı.

İzzettin'in oğullarından Mesud, bir yolunu bulup *Sinop* tarafına geçerek Selçuk tahtını elde etmek için faaliyete geçti. Babasının tavsiyesini hatırlayarak *Tebriz*'e İlhan'ın yanına gitti;

[1] *Tarih-i Melik Zâhir*'de İkinci İzzeddin Keykâvüs'un *Sodak* şehrinde oturduğu kaydediliyor.

Şerefeddin'in ısyanında Karaman aşireti reisi yardımda bulunmuş ise de Memlûk sultanı Baybars, Şerefeddin Mesud'a yardımda gecikmişti. Karamanoğlu Mehmed Bey, moğolların takibine uğradıysa da Mehmed Bey bunlara galebe çaldı ve bu muvaffakiyet Karamanoğlu'nun şöhretini arttırarak etrafına bir az cesaret verdi; işte bu sırada Memlûk Sultanı Melik Zâhir Baybars *Anadolu*'ya girdi.

Moğol kuvvetleri, Selçuk kuvvetleriyle birlikte Baybars'a karşı yürüdüler; Moğollar, Selçuk askerine îtimad edemediklerinden yalnız başlarına harbe karar verdiler. *Elbistan* ovasında yapılan muharebede Moğollar bozuldular, çok telefat verdiler, kumandanlarından çoğu öldü (1277 Nisan/675 Zilkade).

Bu mağlubiyet üzerine Selçuk kuvvetleri ve Muînüddin Süleyman Pervane kaçtılar; bir kısım Selçuk beyleri esir düştü. Harbi kazanan Baybars *Kayseri*'ye gelerek bir hafta kadar kaldı; namına para bastırdı. Muinüddin Süleyman Pervane bozgundan sonra *Kayseri*'ye gelip orada Üçüncü Giyasüddin'i alarak *Tokad*'a geldi.

Abaka Han, büyük bir ordu ile *Anadolu*'ya geldiği zaman Memlûk ordusu çekilmişti; Baybars'ın Anadolu'ya gelmesinde Muînüddin Süleyman Pervane'nin — ki Moğol tahakkümünden usanarak kurtuluş çaresini arıyordu — teşviki olduğunu tahkik ederek onu öldürttü; fakat bununla kanaat etmiyerek harpte ölen Moğolların intikamını almak için *Kayseri*'den *Erzurum*'a kadar olan sahada katliâm yaptırarak en aşağı iki yüz bin kişiyi öldürttü.

Cimri vakası Anadolu katliâmı, Moğollardan bütün bütün nefreti mûcib oldu; bu durumdan istifade eden Karamanoğlu Mehmed Bey, İkinci İzzeddin Keykâvüs'ün oğlu olduğu söylenen Siyavüş adında bir şehzadeyi hükümdar îlân ederek zabtettiği Konya'da tahta oturttu ve bunun adına para bastırdı. Selçuknâmeler bunun şehzade olmadığını kaydederek kendisine Cimri diye ad koydular. Osmanlılar da Yıldırım Bayezid'in oğullarından olup *Edirne*'de hükümdar olan şehzade Mustafa'yı, Osmanlı tarihleri nasıl Düzme Mustafa diye kaydederlerse Siyavüş'ün de öylece düzme olduğunu Selçuknâmeler yazarlar.

Cimri hâdisesi derhal genişledi; buna karşı Giyasüddin Keyhusrev taraftarları ve bu meyanda Sahib Ata Fahreddin Ali kuvvet toplayıp harb ettilerse de mağlup oldular. *Çay* mevkiinde yapılan bu harpte Sahib Ata'nın iki oğlu maktul düştü. Karamanoğlu, Sahip Ata'nın hazinelerinin bulunduğu *Afyon Karahisar*'ını muhasara ettiyse de alamıyarak *Konya*'ya döndü (23 Zilhicce 677 / 1279 Mayıs).

Bu durum üzerine Moğollardan yardım isteyen Üçüncü Giyasüddin ile Fahreddin Ali, Moğol kuvvetleri ile birleşerek *Konya* üzerine yürüdüler. Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'dan çıkarak sarp olan *Ermenâk* taraflarına çekildi; Selçuk ve Moğol kuvvetleri bunları takip ettiler. *Kurbağa Hisarı* tarafında yapılan kanlı muharebede Mehmed Bey ile kardeşleri ve amcası maktul düştüler; Siyavüş kaçarak kurtuldu. Moğollar *Aksaray* tarafında çıkan bir ısyanı da bastırdılar; Cimri veya Siyavüş tedarik etmiş olduğu yeni kuvvetlerle *Borlu* taraflarında göründü ve Selçuk hükümdarı bunu Altıntaş taraflarında sıkıştırıp bozdu. Cimri Germiyan Türkmenlerinin yanına kaçtı; ayağına giymiş olduğu kırmızı çizmeden hükümdar olduğu bilindi, Keyhusrev'in yanına getirildi diri diri yüzülerek derisine saman doldurulduğu (678 Muharrem / 1279 Haziran).

Yine post kavgası

İkinci İzzeddin Keykâvüs, İznik İmparatoru'nun yanına kaçtıktan sonra İmparator Mihail Paleolog, *İstanbul*'u Lâtinlerden geri alarak İzzeddin'i de oraya nakletmiş ve İlhan'ın tesiriyle sonra onu Rumeli'de *Enez* kalesine hapsetmişti. İzzeddin Keykâvüs, Batı Kıpçak'da hükümet eden Altunordu hanlarından Bereke Han'ın kuvvetleri tarafından oradan kurtarılarak bu hanlığın merkezi olan *Saray* şehrine getirilip 1279 veya 1280'de ölümüne kadar on sekiz sene burada kaldı[1]. Mes'ud, Rükneddin Kılıç Arslan, Feramerz, Melik isimlerinde dört oğlu vardı. Feramerz Bizans'ta ölmüş ve Melik de tanassur ederek Kostantin adını almıştı.

İzzettin'in oğullarından Mesud, bir yolunu bulup *Sinop* tarafına geçerek Selçuk tahtını elde etmek için faaliyete geçti. Babasının tavsiyesini hatırlayarak *Tebriz*'e İlhan'ın yanına gitti;

[1] *Tarih-i Melik Zâhir*'de İkinci İzzeddin Keykâvüs'un *Sodak* şehrinde oturduğu kaydediliyor.

bu sırada Abaka Han ölmüş ve yerine islâmiyeti kabul etmiş olan kardeşi Ahmed Teküdar geçmişti (1282). Ahmed Teküdar, Mesud'a *Diyarbekir*, *Harput* ve *Silvan* taraflarını ikta yani dirlik olarak verip bir buçuk sene kadar yanında alıkoymuştu.

İlhan Ahmed'in, cülûsunu tebrik etmek üzere Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev *Tebriz*'e gelmişti. Bunun üzerine İlhan hükümdarı, Selçuk memleketini Giyasüddin'le Mesud arasında taksim etmek istediğinden bu vaziyet Giyasüddin Keyhusrev'i müteessir etti ise de ehemmiyet verilmiyerek Mesud, İlhan'ın yarlığiyle *Anadolu*'ya gönderildi; Giyasüddin'in bir hâdise çıkarması ihtimaline binaen *Erzincan*'da bulunduğu sırada boğuldu (682 H. 1283 M.).

Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev'in ölümüyle post kavgası sona ermedi; bunun küçük yaştaki iki oğlu Ahmed Teküdar'ın yerine geçen Argun Han tarafından 1284'de hükümdar ilân edildiler; bu suretle Selçuk memleketi biri Mes'ud'un diğeri iki çocuğun idaresine bırakıldı; Sahib Ata Fahreddin Ali bu işi önlemek istediyse de muvaffak olamadı, Mesud'un merkezi *Kayseri* ve büyük annelerinin vesayetinde bulunan iki kardeşin merkezi *Konya* idi; *Konya*'dakilerin himayesi uc beylerinden *Karaman* ve *Eşref* oğullarına bırakılmıştı; nihayet Mes'ud, İlhan'ı ikna ederek büyün idareyi ele almağa muvaffak oldu; küçük çocukların hükümeti yedi ay kadar sürmüştü (1285 Mayıs).

Bu kayıtlar, Selçuk hükümdarının bir vali derecesine düştüğünü ve saltanat mücadeleleri sebebiyle hükümdarların nüfuz ve itibarlarının kalmadığını göstermektedir. Bu tarihten sonra da post kavgası sona ermedi.

1289'da İzzeddin Keykâvus'un diğer oğlu Rükneddin Kılıçarslan *Sodak*'dan *Sinop*'a çıkarak biraderine karşı muhalefete geçtiyse de Eşrefoğlu'nun yardımiyle Mesud biraderini tutarak *Viranşehir*'de hapsettirdi; fakat bunun hapsi Mesud aleyhdarlarının hiddetini mûcib oldu; Karamanoğlu, Eşrefoğlu'nu tehdid ederek Rükneddin Kılıç Arslan'ı serbest bıraktırdı ve o da *Konya*'ya gelerek oturdu (1290).

Sultan İkinci Mes'ud *Kayseri*'de oturuyordu; epey zamandanberi burası Selçuk Devletinin merkezi olmuştu. Bu sırada yâni

1291 de Konya gençlerinin (Ahilerin) teşvikiyle Rükneddin Kılıç Arslan biraderine karşı tekrar saltanat mücadelesine atıldı. Bu vaziyet İlhan Keyhatu'nun *Anadolu* seferine çıktığı zamana tesadüf etti. Rüknüddin Kılıç Arslan, Kastamonu taraflarına çekildi ve o taraftaki eski Selçuk beylerinden Hüsameddin Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan kendisini tevkif etti.

Fakat daha sonra Rükneddin, Yavlak Arslan'ı öldürerek hükümdarlığını ilân etti.

İkinci Mes'ud, *Keyhatu*'nun verdiği kuvvetle kardeşinin üzerine gitti ise de muharebede bozulup esir düştü. Fakat Mesud'u aramakta olan moğollar onu kurtardılar ve tekrar toplanarak Rükneddin kuvvetlerine galebe çaldılar; Rükneddin Kılıç Arslan'ın ne olduğu belli olmadı.

1283'den sonraki durum

Bu tarihlerde Anadolu şehirlerinin ve halkının ve uc beylerinin, vali ve devlet adamlarının vaziyeti şöyle idi: Selçuk hükümdarı İkinci Mesud'un bir Moğol valisi kadar bile ehemmiyeti yoktu. Moğolların iki memuru bütün işlere el koymuşlardı; *Anadolu* İlhanîlerin bir vilâyeti olmuştu; işler bozuktu; yürümüyordu; halk moğollara verilen vergilerin altından kalkamıyarak eziliyordu; verilemeyen borç birikerek külliyetli yekûn teşkil ediyordu. Uc beyleri artık Selçuk hükümdarını metbû tanımayarak kendi başlarına hareket ediyor ve hattâ onunla çarpışıyordu. Bu uc beyleri, İlhanilerin hazinesine her sene bir miktar para ve hediye göndermek suretiyle kendilerini taarruz ve müdahaleden uzak tutuyorlardı; moğollara vereceği vergiyi ödeyemeyen hükümet türlü bahanelerle müsadere usuliyle halkın malına el koyuyordu; verginin ödenememesi yüzünden Moğol kuvvetleri bu parayı toplamak için *Anadolu*'yu dolaşarak bu bahane ile çapul yapıyorlardı.

Selçuk vezirinin tâyin hakkı da Selçuk hükümdarından alınmıştı; İlhan'ın îtimad ettiği Mücîrüddin Emirşah ile Kazvinli Fahreddin bütün işlerde söz sahibi idiler. Bilhassa Mücîrüddin Emirşah mezalimde ifrata gidiyordu. Mücîrüddin vergi tahsili cihetiyle *Anadolu*'yı iki kısma ayırttı ve bunlardan birisine kendisi diğerine de Kazvinli Fahreddin tâyin olundu (1289). Bunların işlerini kontrol için Moğollar tarafından tâyin edilmiş memurlar vardı. Bu usul iki sene sürdü ve halk da bitkin

bir hale gelmişti. Yapılan şikâyetlerden insafa gelen Argun Han, Kazvinli Fahreddin'i idam ve Mücîrüddin Emirşah'ı da azleyledi.

Selçuk saltanatında fasıla ve memleketin dörde taksimi

Tebriz'de İlhan bulunan Keyhatu'ya karşı vuku bulan ayaklanma üzerine Hulagû'nün torunlarından Baydo, İlhan oldu ise de aynı sene içinde Argun Han'ın oğlu Gazan Han, Baydo'yı bertaraf ederek İlhanlığı ele geçirmişti (694 H. 1295 M.).

Garp Moğolları hükümdarlarının bu mücadeleleri esnasında Moğol kumandanlarından Balto, Gazan Han'a karşı muhalefete geçti ve ismen Selçuk hükümdarı olan Giyasüddin Mes'ud'u da beraberine aldı; fakat mağlup oldu; Mes'ud bu muhalefette kendisinin alâkası olmadığını ve zorla Balto tarafından götürüldüğünü söyledi ise de îtimad olunmayarak *Hemedan* kalesinde hapsolundi ve yerine de Selçuk ailesinden kimse getirilmiyerek Selçuk vilâyetleri dörde ayrılıp doğrudan doğruya idare edildi ve bu dört bölgenin umumî nezareti de tekrar iş başına getirilen mahud Mücîrüddin Emir Şah'a verildi (1296). Bu hal umumî hoşnudsuzluğu mûcib oldu.

Selçuk âilesinin tekrar hükümdarlığa getirilmesi

Gazan Han bu idare tarzının fenalığını ve halkın Selçuk ailesine rabıtasını görerek Sultanlığı iade etti; İkinci İzzeddin Keykâvus'un torunu ve Feramerz'in oğlu olup o tarihte yanında bulunan Alâüddin Keykubad'ı Selçuk hükümdarı îlân etti (1296)[1].

Üçüncü Alâüddin Keykubad bir Moğol kuvvetiyle *Anadolu*'ya geldi ise de halkın üzerinden mezalim kalkmadı. Hattâ Baycu Noyin'in torunu olan Sulamış ismindeki kumandan 1298'de bu mezalime karşı ayaklanarak Moğollardan bir haylısını öldürdü ise de Gazan'ın gönderdiği kuvvetlere mağlub olarak *Şam*'a kaçtı ve oradan tekrar *Anadolu*'ya girerek *Kayseri*'ye ka-

[1] II. İzzeddin'in oğlu Feramerz, *Bizans*'ta ölmüş ve oğlu Alâüddin Keykubad, 1296 senesine kadar İmparatorun yanında kalmıştı. Uclarda kendi zararına ilerlemekte olan uc beylerine karşı vaziyetini kurtarıp onların bu ilerlemelerini durdurmak isteyen imparator yanında bulunan Alâüddin Keykubad'ı, İlhan'ın yanına göndermişti.

dar geldi ve Üçüncü Keykubad *Diyarbekir*'e kaçtı. Fakat Sulamış bu defa da muvaffak olamayıp yakalanıp öldürüldü.

Alâüddin Keykubad, Gazan Han'ın biraderinin kızını almış olduğundan İlhan ailesine rabıtasından dolayı Gazan'ınteveccühüne güvenerek şımarık hareket etti; hattâ *Diyarbekir*'den tekrar hükümeti başına döndüğü sırada kendisi ve maiyyeti epey fenalık yapmışlardı. Keykubad'ın bu fenalıkları Gazan'a anlatılması üzerine Anadolu valisi Abuşka, Selçuk hükümdarına nezarete memur edildi; Abuşka'nın nezaretinden sıkılan Keykubad onun yanından kaçtı ise de yaklanarak İlhan'a gönderildi ve arkasından şikâyetcileri de gitti. Gazan Han, Keykubad'ı öldürmek istedi; fakat zevcesinin yalvarması üzerine azletmekle iktifa eyledi ve *İsfahan*'da oturtuldu yerine de ikinci defa Giyasüddin Mes'ud Selçuk sultanı oldu (1302).

Mes'ud'un bu ikinci hükümdarlığı daha ümit verici idi; Gazan Mahmud Han'ın fenalık yapanlar hakkındaki şiddeti duyulmuş olduğundan Anadolu'daki moğol beylerine ve askerlerine de bir az korku gelmiş ve memleket sükûnete doğru gitmekte bulunmuştu. İkinci Mes'ud kendisine tahsis edilen bir miktar tahsisata kanaat ederek *Kayseri*'de oturuyordu. Yalnız adı sultandı. Son zamanlarında bir sene kadar felcten yattıktan sonra 1308 de vefat etti ve artık yerine o aileden kimse hükümdar tâyin edilmedi ve Anadolu'nun idaresi umumî valilikle Moğol beylerinden birisine verildi. Selçuk ailesinden olan şehzadelerin herhangi bir fırsatta ayaklanmaları ihtimali gözönüne alınıp bunların ortadan kaldırılması düşünülerek bu hususa Anadolu umumî valisi Emir Çobanoğlu Demirtaş 1317'den îtibaren elde ettiklerini öldürmüş ve Karamanoğulları yanına kaçan bazılarına da onlar tarafından iltifat edilmemiştir.

XII. ve XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Kültür ve İmar Hareketlerine Bir Bakış

Anadolu Selçuk Devleti kurulurken, bunun ilk zamanları Anadolu istilâsı ile geçmiş evvelâ Bizans ve arkasından Haçlılarla uğraşılmış ve nihayet XII. yüzyılın son yarısında mücadeleler eski hızını kaybederek bir îmar faaliyeti başlamıştır. Anadolu Selçukileri orta ve doğu Anadolu'da kurulmuş olan Danişmend, Mengücek, Saltukoğulları'nın memleketlerini en geç XIII. yüzyıl ortalarına kadar tamamen ilhak ettikten sonra Anadolu'da bir Türk topluluğu vücuda gelmiş ve bu küçük beyliklerin ilmî ve sosyal müesseselerinin ilâvesi suretiyle umumî bir kültür ve îmar bütünlüğü kendisini göstermiştir. Şunu daha evvel kaydedelim ki Anadolu Selçukilerinde resmî muharrerat farsca olduğundan hükümdarlara ve ümeraya ithaf edilen eserlerin pek çoğu da farsca olup arapça eserler pek azdır ve türkçe ise hiç yoktur.

Daha XII. yüzyılın ikinci yarısında Selçuk memleketleri dahilindeki istikrar ve dış siyasetteki bazı muvaffakiyetler dolayısiyle Anadolu Selçuk devletinin ilmî ve içtimai bakımlardan kalkınmakta olduğu görülüyor ki bu da İkinci Kılıç Arslan (1156—1192) ve oğlu Rükneddin Süleyman (1196—1203) zamanlarından başlamış bulunmaktadır.

Gerek bu iki hükümdarın ve gerek bunlardan sonra gelen Selçuk sultanlariyle vezir ve beylerinin Anadolu'daki kültür ve sosyal müesseseleri ve ilmî hayatı yükseltmek için âdeta birbirleriyle rekabet ettiklerini müşahede ediyoruz; bu fikrî hareket dolayısiyle memleket haricinden de bir haylı ilim adamı *Anadolu*'ya gelmeğe başlamış, bunlara karşı gösterilen yüksek himaye ve hüsn-i kabul *Urfa*, *Suriye*, *Irak* ve *İran* taraflarından bir haylı âlim, mütefekkir, edip ve sanatkârların Selçuk memleketlerine gelip yerleşmelerine sebep olmuş ve bilhassa münevver bir hükümdar olan İkinci Kılıç Arslan'la yine münevver ve açık fikirli olan ve her biri bir vilâyette valilik eden oğullarının ilim adamlarına gösterdikleri rağbet bunların muhitlerinde birer fikir çerağı uyandırmıştır.

Bilhassa felsefî eserleriyle meşhur olup onikinci asrın son yarısında yaşamış olan ve Şahabeddin Maktûl diye anılan Şahabeddin Sühreverdî[1] Anadolu'ya geldiği zaman İkinci Kılıç Arslan'ın fevkalâde hüsn-i kabul ve iltifatını gördü. Kendisinin mensup olduğı İşrakiyun felsefesini Anadolu'da yaymasına ses çıkarılmadı[2]. Halbuki aynı zat daha sonra aynı kanaatinden dolayı Halep ulemasının verdikleri fetva ile Selâhaddin Eyyubî tarafından 585 H. 1189 M. de katledilmişti. Şahabeddin Maktul, İkinci Kılıç Arslan'ın oğlu *Niksar* emiri Berkyaruk namına *Pertevnâme* isimli farsca felsefî eserini ve Harput Emiri İmadeddin Ebu Bekir bin Karaarslan adına da *Elvâh-ı İmadiye* (الواح عماديه) adlı yine felsefî bir kitabını telif etmiştir[3].

Berkyaruk, münevver, şair ve felsefeye meraklı olduğundan kendisine ithaf edilen bu eseri okuyarak bütün rumuzları öğrenmiştir. Sultan İkinci Kılıç Arslan namına müteaddid eser sahibi olan Tiflisli Ebu'l-Fazl Hüseyin bin Mehmed tarafından arapçadan farscaya çevrilen bir *Melheme* kitabiyle *Kâmil-üt-tâbir* (كامل التعبير) isminde bir rüya tâbirnâmesi vardır. Bu *Melheme* kitabı sonradan türkçeye çevrilmiş olup bir nüshası Ayasofya kütüphanesinde 2705 numaradadır. Yine Niksar Emiri Nasırüddin Berkyaruk namına 558 H. 1163 M. de Kemalüddin Ebu Bekir bin İsmail tarafından farsca *Ravzat-ül-Menâzır Lil Melik-in-Nâsır* (روضة المناظر للملك الناصر) isminde bir kelâm kitabı ve İkinci Kılıçarslan'ın diğer oğlu Muhyiddin Mesud adına da Ebu Hanife Abdülkerim bin Ebi Bekir tara-

[1] Şahabeddin Ebülfütuh Yahya bin Habeş bin Emirek, 549 H.1154 M. de İran'da Irak-ı acemin kuzey batısında Zencan yakınlarındaki *Sühreverd* kasabasında doğmuş tahsilden sonra *Halep*'te oturmuş ve oranın valisi bulunan Selâhaddin Eyyubî'nin oğlu Melik Zâhir'e intisap etmiş ve onun tarafından büyük hürmet görmüş, Halep ulemasiyle yaptığı mübaheselerde onlara galebe ederek aleyhine bir cereyan hasıl olmuş ve kendisi Halep uleması tarafından ıtikadsızlıkla itham olunarak Selâhaddin Eyyubî'nin oğluna verdiği kat'i bir emirle maktulen vefat etmiştir (1189). Müteaddit felsefî eserlerinden birisi de *Hikmet-ül-işrak* (حكمة الاشراق)'tır.

[2] Massignon, Recueil de Textes inédits concernant l'histoire de la mistique en pays d'Islam (Paris 1929).

[3] Türk Tarih Kongresindeki tebliğim.

fından *El-Ihtiyârat fi Mecmai'r-Rübaiyât* (الاختيارات فى مجمع الرباعيات) adındaki bir Rubaiyat mecmuası kaleme alınmıştır.

İkinci Kılıç Arslan'ın oğullarından Tokat Emiri ve daha sonra Selçuk Sultanı olan Rükneddin Süleyman da Şababeddin Sühreverdî'nin felsefesini kabul edenlerden idi. Kadirşinas bir hükümdar olan Rüknüddin namına veziri *Malatya*'lı Mehmed bin Gazi tarafından kaleme alınmış olan *Ravzat-ül-Ukul* (روضة العقول) adında farsca Kelile ve Dimne tarzında bir eser vardır. Rükneddin Süleyman Şah kendisine bir kaside takdim etmiş olan şair ve edip Zahir-i Faryabî'ye iki bin altın ile on cins at, beş köle, beş cariye, beş katır ile her cinsten elli kat elbiselik göndermişti.

Rükneddin'in vefatiyle XII. yüzyıldaki fikir hareketleri hakkında bilgimiz şimdilik bu kadardır; XIII. yüzyılın ilk yarısında ise bunlara nazaran daha mebzul olarak ilmî, edebî ve tasavvufî eserlere rast gelmekteyiz. Bu asrın ilk yarısı, Orta Asya'daki Moğol istilâsı dolayısiyle o taraflardan Anadolu'ya bir çok ilim adamlarının hicret etmeleri îtibariyle pek mühimdir. Bu gelenler arasında Mevlâna Celâlüddin Rumî'nin babası Sultan-ül-ulema Bahaüddin ile onun talebesi Burhanüddin Muhakkik-i Tirmizî de vardır.

XIII. yüzyılda ise İşrakıyun felsefesi yerine *Anadolu*'da *Vahdet-i Vücud* felsefesinin inkişafı başladığını şiir, edebiyat ve tasavvufun revac bulmakta olduğunu görüyoruz.

İkinci Kılıç Arsla n'ınKüçük oğlu olup onüçüncü asır başlarında Selçuk Sultanı olan Birinci Giyasüddin Keyhusrev, Farscadan başka rivayete göre rumca ve lâtince de biliyordu; güzel farsca şiirleri vardır[1]. Mehmed bin Ali Râvendî tarafından 599 H. 1202 M. de telif edilmiş olan *Kitab-ı Râhat-üs-Sudur ve Ayet-üs-sürur* (كتاب راحة الصدور وآية السرور) isimli Selçuk tarihi bu Giyasüddin Keyhusrev namınadır[2].

[1] Birinci İzzeddin Keykâvüs'un, Şeyh Mecdüddin İshak'a göndermiş olduğu farsca manzumeyi, İbn-i Bîbi, muhtasar Selçuknâmesinde kaydeder.

[2] *Rahat-üs-Sudur ve Âyet-üs-Sürur* (راحة الصدور وآية السرور), 1921'de Hollanda'da Leiden'de basılmıştır.

Birinci Giyasüddin Keyhusrev'in oğlu Birinci İzzeddin Keykâvus (1210-1219) malûmat sahibi ince fikirli şair ve kadirşinas bir hükümdardı. Bundan dolayı babası devrindeki fikir hareketleri bunun zamanında da kuvvetle devam etmiş şiir ve edebiyat bu, baba oğul devrinde daha çok rağbet görmüştür.

Musul'dan Emir Hüsameddin Sâlar'ın kızı, İzzeddin Keykâvüs hakkında yetmiş iki beyitli bir kaside kaleme alıp takdim ettiği zaman İzzeddin, kasidenin her beytine yüz kızıl (tam ayarlı) altın vermiştir. Nizamüddin Erzincanî, Şemseddin Tabsî de güzel kasideler takdimiyle, Sultan İzzeddin'in bol ihsanına nail olmuşlardı. Hattâ Nizamüddin tarafından Tabsî'ye nazire olarak kaleme alınan kasideyi pek ziyade takdir eden İzzeddin Keykâvüs, bu zatı Divan başkâtipliğinden emir-i ârız vazifesine terfi ettirmişti. Kadı Burhanüddin Anevî'nin *Enis-ül-Kulub* (انیس القلوب) adlı farsca tarihi İzzeddin Keykâvüs adınadır. Bu, Kadı Burhanüddin (Ebu Nasr bin Mesud) Anevî *Sivas* kadılığında bulunmuş olup İzzeddin'in *Sivas* Darüşşifası vakfiyesinde adı geçmektedir. Yine bu hükümdar adına yukarıda adı geçen Malatyalı Mehmed bin Gazî'nin *Berid-üs-saâde* (بريد السعاده) ismiyle büyüklerin vecizelerinden toplanmış bir eser de görülüyor. İzzeddin Keykâvüs bu zattan arapçayı ve kavaid-i arabiyeyi öğrenmiştir.

Birinci İzzeddin Keykâvüs *Ankara*'da evvelce namazgâh denilen ve şimdi yerinde Etnografya müzesi olan mahalde güzel bir medrese ile *Sivas*'ta Darüşşifa ismiyle meşhur hastahanesini yaptırmıştır. Bunun devrindeki âlim, edip ve şairler arasında veziri Mecdüddin Ebu Bekir ile Tuğraî Şemseddin Hamza ve Emir-i ârız Nizamüddin Ahmed ve sonradan vezir olan Şemseddin İsfahanî'yi görmekteyiz.

Yine bu XIII. yüzyıl, fikir hareketleri ve iktisadî durum îtibariyle Anadolu'nun en mesud bir devridir. Alâüddin Keykubad, şair, ressam ve mahir bir oymacı idi; mütaleayı ve ilmî mübahaseleri pek severdi. Devlet yasasına son derece riayetkâr olup bu hususta katiyyen müsamaha göstermezdi. Sık sık okuduğu eserlerden birisi İmam Gazalî'nin mev'ize ve ahlâktan bahseden *Kimyây-ı saadet* (کیمای سعادت) isimli farsca eseri ve diğeri de Nizamülmülk'ün *Siyasetnâme*'si idi. Meşhur mutasavvuf Şeyh Sadrüddin Konevî, Mevlâna Celâlüddin Rumî,

Necmeddin Dâye, Seyyid Burhanüddin Muhakkik-i Tirmizî gibi yüksek mutasavvıflar bunun devrinde büyük hürmete mazhar olmuşlardı. Şeyh-i ekber Muhyiddin Arabî, bunun zamanında Anadolu'ya gelerek Konya, Sivas ve Erzincan taraflarını gezerek *Vahdet-i vücud* felsefesini neşretmiştir. Necmeddin Dâye, *Mirsâd-ül-ibad fi mebde-i ile'l-miad* (مرصاد العباد فی مبدأ الی المعاد) isimli eserini 1230' da *Sivas*'ta ikmal ederek Alaüddin Keykubad'a ithaf etmiştir[1].

Mevlâna'nın mesnevisi, Divan-ı kebiri, *Fih-i mafih* (فیه ما فیه) ve mektubatı ile Sadrüddin Konevî'nin *Nüsus* (نصوص), *Fükuk* (فکوك), *Risaletülvücud* (رسالة الوجود) vesair bir haylı eseri onüçüncü asrın tasavvufî kıymetli teliflerindendir. Sadreddin Konevî'nin Allame Nasırüddin Tusî ile ilmî meseleler üzerinde mükâtebeleri de vardır. Ahmed bin Said El-Zencanî tarafından siyasete müteallik olarak kaleme alınan *Kitab-ül-letaif-ül-Alaiye fi'l-fezail-is seniyye* (کتاب اللطائف العلائیه فی الفضائل السنیه)'si Alâüddin Keykubad adına telif edilmiştir.

Alâüddin Keykubad devri âlimleri arasında *Urmiye*'li Kadı Siracüddin (Ebü's Sena Mahmud bin Ebi Bekir) ile meşhur Selçuk kumandanlarından Kemalüddin Kâmyar'ı zikretmek lâzımdır. 682 H. 1283 M. senesinde doksan yaşında vefat eden Siracüddin, *Konya*'da Kadi'l-kuzat denilen en yüksek mertebeye yükselmiş olup en meşhur eseri mantık ve ilm-i kelâma dair *Metali ül envar* (مطالع الانوار)'dır. Bu zat kelâm ile tasavvuf arasındaki fark dolayısiyle mutasavvuflara daimî surette târizde bulunmuş ve garip tesadüf eseri olarak Mevlâna Celâlüddin Rumî'nin cenaze namazını kıldırmıştır.

Bir müddet *Buhara*'da tahsil görmüş olan Kemalüddin Kâmyar ise felsefe, fıkıh ve şiirde tam bir vukuf sahibi olup felsefede üstadı Şahabüddin Sühreverdi idi.

Alâüddin Keykubad'ın vefatından az zaman sonra memleketin başına çöken moğol tahakkümü sebebiyle fikir hareketleri

[1] Bu eser 825 H. 1422 M. de Karahisarlı Kasım bin Mahmud tarafından *İrşad-ül-mürid ile'l-murad fi tercemet-i Mirsad-ül-ibad* (ارشاد المرید الی المراد فی ترجمة مرصاد العباد) ismiyle İkinci Murad adına Türkçeye çevrilmiştir. Bu tercüme beş bab ve müteaddid fasılları havidir. Tarikat sülûkü, âlem-i yakine vüsul, terbiye-i insaniyye ve sıfat-ı Rabbaniyeyi beyan etmektedir.

durmuş gibidir. Artık eski refah devrine ait eserlere pek de tesadüf edilmemektedir. Bu XIII. asrın ikinci yarısında İkinci İzzeddin Keykâvüs namına 655 H. 1257 M. de telif edilen *Letaif-ül-hikme* (لطائف الحكمه) isminde bir felsefe kitabına tesadüf ettiğimiz gibi 1257 de Selçuk veziri Muînüddin Süleyman Pervâne namına Saîdüddin Fergani'nin telif ettiği İbn Farız'ın meşhur kasidesinin şerhi olan farsca *Meşarık-ud-derar-izzüher fi keşf-i hakayık-ı nazm-id-dürer* (مشارق الدرارى الزهر فى كشف حقايق نظم الدرر) tasavvufî bir eserdir.

683 H. 1284 M. de Mahmud oğlu Hatib Mehmed'in İkinci Mesud namına telif ettiği farsca siyasete dair *Kıstas-ül-adâle* (قسطاس العداله) ile *El-Evamir-ül-Alaiye* (الاوامر العلائيه) isimli farsca İbn Bîbî Selçuknâmesi, Horasanlı koca Dehhanî'nin Üçüncü Alâüddin Keykubad'ın emriyle yazdığı farsca manzum selçuknâme ve Sadr-ı Mütetabbib diye meşhur olan Rükneddin Ebu Bekir'in münşaata dair *Ravzat-ül-küttab* (روضة الكتاب) isimli eseri ve şair Nasırî tarafından 689 H. 1290 M. de Ahi Mehmed namına yazılan *Fütüvvetnâme* ile yine aynı zatın 699 H. 1299 M. de yazdığı manzum *İşrakat* risalesi ve Yusuf isminde biri tarafından sükâtun faidesine dair yazılan ve mühim hikâyeleri ihtiva eden *Hamuşnâme*, diğer bazı tercümeler ve risaleler XIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış eserlerdir.

İlmî ve sosyal müesseseler

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz fikir cereyanlarından sonra ilmî ve sosyal müesseselerede kısaca göz atalım:

XII. asrın son yarısiyle XIII. asırdaki fikir hareketleriyle mütenasip olarak ilmî ve sosyal hareketler de devam etmiştir. Bu asırlardaki müesseselerin başlıcalarını *Erzurum*, *Erzincan*, *Şarkî Karahisar*, *Niksar*, *Divriği*, *Malatya*, *Sivas*, *Tokat*, *Amasya*, *Kayseri*, *Ankara*, *Çankırı*, *Kastamonu*, *Sinop*, *Niğde*, *Kırşehir*, *Konya*, *Eğridir*. *Beyşehri*, *Kütahya*, *Afyon Karahisar*, *Denizli*, *Antalya* ve *Alaiye* taraflarında görüyoruz; bu şehirler arasında *Konya*, *Sivas*, *Tokat* ve *Amasya* müesseseleri başta gelmektedir.

Müteaddid hanlar ve kervansaraylar ile birbirlerine bağlanmış olan bu şehirler aynı zamanda iktisadî münasebetleri temin eden yolların uğrağında bulunuyordu. Batı Anadolu bu asırlarda

henüz Rum İmparatorluğu'nun elinde bulunduğundan bittabi Türklerin eserlerinden henüz istifade edememişti; oralardaki faaliyet XIV. asırda başlamış ve hayrete şayan bir şekilde süratle artmıştır ki bunu daha sonra göreceğiz.

Anadolu'da islâmî bir Türk devleti kurmağa başlayan Anadolu Selçukileriyle Danişmendliler, Mengûcekler ve Saltuklular ellerindeki yerlerde cami, medrese, imaret, hastahane, köprü, hamam, çeşme, kervansaray vesaire gibi eserler vücuda getirmek suretiyle memleketlerini süslemişlerdir. Bugün de bir kısmının bakiyesini görmekte olduğumuz bu eserler hakkında malûmat vermek programımızın dışındadır; hattâ bunların isimlerini bir bir sıralamak bile haylı uzun sürer.

Anadolu'da XII. asrın ikinci yarısiyle XIII. yüzyıldaki içtimaı müesseselerin başında gelen camilerin adedi binleri geçmekte olup bunların nerelerde yapıldıklarını bugün de vakfiyelerinden öğrenmekteyiz. Şehirlerdeki medreselerin adedi ise şehirlerdeki camilere yakındır. İçtimaî müesseselerin mühimlerinden olan ve kitabelerinde Darüşşifa, Darüssıhha ve Bimaristan diye zikredilen hastahanelerin teşkilâtlariyle beraber mevcudiyetlerini yakinen biliyoruz. Divriği, Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Çankırı, Kastamonu ve Konya'da bulunan bu hastahaneler bizce malûm olan sıhhat müesseselerindendir.

Medreselerin yanlarında yaptırılmış olan imaretler sosyal müesseselerin mühimlerindendir. Bunlar hem medrese talebelerinin iaşelerini temin ederler ve hem de fakir ve yoksullara muayyen zamanlarda yemek verirlerdi. Bunların ne suretle yemek verecekleri, hergünkü imaret masrafları, yemek nevileri vakfiyelerle tesbit edilmiştir.

Şehir ve kasabaları bağlayan kervansaray ve hanların bulundukları mevkilere harita üzerinde bir göz gezdirilecek olursa bunların Anadolu'nun Türklerin elindeki yerlere kol attıklarını, bu suretle komşu memleketler ve denizlerle irtibat tesis ettikleri görülür. Bu han ve kervansaraylar yolcuların istirahatlerini ve hayvanlarının muhafazalarını iyice temin edecek surette muhkem şekilde yapılmışlardı. Bu kervansaray ve hanların bir kısmı denizler istikametinde ve diğer kısımları da *Batı Anadolu*, *Güney Suriye* ve *Doğu Anadolu* taraflarına doğru uzanan ticaret yolları üzerlerinde idi.

Bu asırlarda yapılmış olan kervansaraylar hakkında bir fikir vermek için *Kayseri* vilâyetinin *Bünyan* kazasına bağlı Zamantı nahiyesinde Selçuk vezirlerinden Celâlüddin Karatay'ın yaptırmış olduğu bir hanı görüp hayranlıkla tetkik eden bir Arap müverrihinin mütaleasını aşağıya kaydetmek kâfidir. Vezirin yaptırmış olduğu han, böyle olunca hükümdar hanlarının meselâ Sultan hanının ne derecede olacağı anlaşılır. 675 H./1277 M. senesinde Memlûk sultanı Melik Zâhir Baybars ordusiyle *Anadolu*'ya gelerek *Kayseri*'ye kadar gitmiş olan Arap müverrih yolda konakladıkları bu *Karatay hanı*'nı şöyle tavsif ediyor:

"... Bir müddet bu halde devam ettik; orada *Karatay Hanı* denilen han göründü. Bu han, banisinin yüce himmetine büyük bir delildir; çünki vus'at ve irtifa itibariyle bu han en büyük hanlardan ve mimarî cihetinden de güzellerindendir. Yontulmuş ve mücellâ kırmızı taşlardan yapılmıştır. Taş cilâlı olduğundan mermere benzer. Bunun surunın üzerinde ve diğer yerlerinde bir takım nakışlar vardır ki bunların anlatılması mümkin değildir. Bu hanın kapısı haricinde iki kapılı müstahkem surla muhat zemini taşla döşeli bir havlu olup burada dükkânlar bulunmaktadır ve hanın kapısı demirdendir.

"Hanın içinde yaza mahsus eyvanlar (büyük sofa, sayeban, çardak) ve kışa mahsus odalar ve hayvanlar için ahırlar vardır ki insan bunların keyfiyetini tavsiften âcizdir; yani bir insan yaz ve kış orada otursa her mevsime mahsus şeyleri bulabilir; derununda hamam, hastahane ve lâzım olan ilâçlar, sair mefruşat ve eşya vardır; konuğa yani misafire Allah rızası için yemek verilir.

"Sultan efendimize "(yani Sultan Melik Zâhir Baybarsa) buranın hayrat taamından getirildi. Bu han için bir çok vakıflar yapılmış ve bunların idaresine memurlar tâyin olunmuştur; varidatını tahsil ile buraya sarfederler. Tatarlar bunlara dokunmadılar. Anadolu halkı bu hanın banisini hürmetle anar."

İşte ana hatlarını göstermiş olduğum bu bir buçuk asırlık Anadolu fikir hareketleriyle ilmî ve sosyal müesseseler Oğuz türklerinin Anadolu istilâsını müteakip bu sahalarda olan faaliyetlerinin bugün bilebildiğimiz nümunelerindendir.

Anadolu Selçukîleri zamanında îdarî ve askerî teşkilât

Eski Türk hükümetlerinde olduğu gibi Selçukîlerde de devlet, hükümdar ailesinin müşterek malı idi; bunun için aile arasında taksimi icap ederdi; bu aile efradından en büyüğü veya nüfuzlusu aile riyasetine intihap olunarak diğerleri onun hâkimiyet-i âliyesini tanımak suretiyle hükümet ederlerdi. Bu şekil daha sonra genişleyerk *Atabeg* denilen nüfuzlu ve şayan-ı îtimad ümera ve kumandanlara kadar teşmil edilmişti. Anadolu Selçuk Devleti de bütün eski ananeleri tatbik eden bir hükümet olduğundan devlet teşkilâtı Büyük Selçukîlerdekinin aynı bulunuyordı.

Divanhaneler Ana Selçukîlerde olduğu gibi Anadolu Selçukîlerinde de onları takliden devlet işlerine bakmak üzere *divan* teşkilâtı vardı. Divanın en büyük reisi ve devletin hükümdardan sonra en büyük adamı *sâhib-i divan* veya *sâhib-i âzam* denilen vezirdi. Divan, hükümdarın riyasetinde toplanırsa o, divana *Divan-ı has* denirdi. Divanın eyaletlerdeki muamelâtını teftiş eden memur *müşrif-i memalik* ismiyle tanılırdı. Vezir veya *sahib-i azam*'a vezaret alâmeti olarak *Divit* verilirdi; *devâdar* (diyittar) tâbiri Selçukiler zamanında ihdas edilmiş tâbirlerdendi. Hükümdarın berat ve fermanları ve resmî muharrerat, devletlerle olan mükâtebat *pervane* denilen nişancının dairesinden yani *divan-ı tuğra*'dan yazılırdı. Devletin malî işleriyle meşgul olan daireye *Divan-ı istifa* ve âmirine de *müstevfî* ismi verilmişti. Adlî işlere *divan-ı mezalim* bakardı. Bugünkü hükümet teşkilâtımıza göre büyük divan, heyet-i vekileyi ve diğer divanlar da vekâletleri göstermektedir. Bütün devlet işleri kül olarak büyük divanda görülerek ait olduğu diğer divanlara verilirdi ki bugünkü hükümet teşkilâtının aynıdır.

Eyalet idareleri Eyalet veya vilâyetlerde, ya hükümdar ailesine mensup prensler bulunarak hükümet işlerine bakarlar veyahut hükümdara mensup ve îtimada lâyık devlet adamları o işleri görürlerdi. Prens veya şehzadelerin maiyetlerinde kendileri namına hükümet işlerine bakmak üzere *Atabeg* unvaniyle tecrübe sahibi beyler bulunmak kanundu.

Anadolu Selçuk Devletinin henüz kaç vilâyete taksim edildiğini gösteren bir vesikamız yoktur; yalnız İkinci Kılıç Ars-

lan'ın memleketi on bir oğlu arasında taksim etmesi o zamanki hududu dahilinde Selçuk hükümetinin on bir eyalete ayrılmış olduğunu göstermektedir. Sonradan *Erzurum*, *Erzincan* ve *Karahisar-ı Şarkî*'deki Saltuk ve Mengücek hükümetlerinin ilhakı *Antalya*, *Alâiye* ve *İçel*, *Sinop*, *Harput*, *Ahlat*, *Diyarbakır* taraflarının ve Batı hududundaki bazı Rum şehirlerinin ilhakı selçukilerin son zamanlarına doğru eyaletlerin yirmiye yakın olduğunu gösterir.

Eyaletlerde, hükümet merkezindeki divan teşkilâtının daha küçükleri vardı. Eyalet veya vilâyetin bütün işlerinden vali mesuldü. Eyaletlerdeki askerî işlere subaşı denilen bir kumandan bakardı ve bu doğrudan doğruya merkeze tabidi.

Sahil memleketleri idare eden valilere *Melik-üs-sevahil* (ملك السواحل), *Emir-üs-sevahil* (أمير السواحل) unvanları verilmişdi. Bunların emirleri altında donanmalar vardı. Bizzat donanma kumandanı *Reis-ül-bahr* (رئيس البحر) ismini alırdı. Kuzeyde Karadeniz sahilindeki *Sinop* ile Güneyde *Akdeniz* kıyısındaki *(Alanya - Alâiye)* Anadolu Selçukîlerinin tersaneyi havi iki donanma mevkii idi[1]. Arazi geliri hükümdara, ümeraya ve sipahiye ait olmak üzere muhtelif kısımlara taksim edilmişti. Bunlar kendilerine gösterilen arazinin hasılât-ı öşriye ve vergilerini alırlardı; yoksa bizzat araziye sahib değillerdi. Hükümdara muhassas araziye *has* ismi verilmişti. Bundan başka ümeraya temlik edilmiş yerler de vardı.

Askerî işler

Selçukilerde maaşlı ve ikta yani timarlı olmak üzere başlıca iki nevi asker vardı. Bundan başka aşiret kuvvetleri, yardımcı halk gönüllü kuvvetleri ve fazla askere lüzum olduğu zamanlarda toplanan *Cerehur* (جره خور) yani ücretli asker kuvvetleri de vardı. Maaşlı asker hükümdarın maiyyetinde bulunup yaya ve atlı olmak üzere iki sınıfdı. Maaşları, üç ayda bir verilmek kanundu. İkta veya timarlı asker de iki sınıf idi. Biri doğrudan doğruya timarı olan asker diğeri de ümera iktaı sebebiyle ümeranın beslemeğe mecbur oldukları cebelilerdi. Aşiret kuvvetlerini bu ikinci sınıfa yani ümera iktaına dahil asker

[1] Tersane hâlâ mevcut olup Osmanlılar zamanında burada da gemi yapılmıştır. Bu tersanenin tarifi hakkında R. M. Riefstahl'ın *Cenub-ı garbî Anadolu'da Türk mimarisi* (Maarif Matbaası 1941) isimli eserine bakın (*s. 47*); resim ve plânlariyle beraber orada görülür. Sinop tersanesi de gerek Candaroğulları ve gerek Osmanlılar devrinde mükemmel işletilmiş ve gemi yapılmıştır.

sınıfına ilhak etmek mümkündür. Malûm olduğu üzere ikta bir toprağın hasılât-ı öşriyesi ve vergisi demek olduğundan timarlı asker kendisine verilen hasılat-ı öşriye nisbetinde harbe asker götürmek vazifesiyle mükellefti. Timarlı askere *sipahi* unvanı verilirdi ki Selçukîler zamanında bu tâbir timarlı asker demekti.

Bütün askerî işler merkezdeki "divan-ı ârız" denilen divanda görülürdü. Maaş ve sair kuyudat ve künye defterleri hep burada bulunurdu.

İkinci Bölüm

XIII. YÜZYILDA RUM İMPARATORLUĞUNUN ANADOLU'DAKİ SON DURUMU

Bundan evvelki bölümün baş taraflarında görüldüğü üzere büyük Haçlı seferlerinden evvel Selçukîlerin *Ege* denizi ve *marmara* kıyılarına kadar olan istilâları ve yaptıkları donanma ile o havali adalarını nüfuzları altına almaları nihayet bulmuş ve bu haçlı seferleri Türk istilâsını geri atmış ve nihayet Bizanslılarla Türkler arasında hudut, onüçüncü asır ortalarında *Bolu*, *Eskisehir*, *Kütahya*, *Afyon Karahisar*, *İsparta* ve *Denizli*'nin batısından îtibaren tesbit edilmişti.

1210'da Anadolu Selçukluları hükümdarı Birinci Giyasüddin Keyhusrev'in, *Menderes nehri* kenarındaki Antiyoh (Denizli ile Nazilli arasında) muharebesinde mağlup ve şehid olmasından sonra Selçukîlerle Bizanslılar arasında bir daha muharebe olmamış ve iki taraf da dostca geçinmişler ve selçukiler bütün faaliyetlerini Doğu ile Kuzey ve Güney Anadolu taraflarına hasreylemişlerdir.

İznik İmparatorluğu

İstanbul'da İmparator Üçüncü Aleksi J. Lanj 1195 senesinde kardeşi İmparator İzak'ı saltanattan indirip oğluyla beraber hapsettikten sonra kendisi imparator olmuştu. İzak'ın oğlu Aleksi 1201'de hapisten kaçarak *Venedik*'te toplanmakta olan dördüncü haçlı kuvvetlerine baş vurmuş ve kendilerine bir çok vaidlerde bulunarak onları *İstanbul*'a ve amcası İmparator Aleksi Lanj üzerine sevk etmişti.

İstanbul'a gelen haçlı kuvvetleri 1203 Temmuzunda İmparator Aleksi Lanj'ı tehdit ile saltanattan indirip İzak ve sonra oğlu IV. Aleksi'yi imparator îlân etmişlerdir. Aleksi Lanj, Karadeniz yoliyle *Zagra*'ya kaçtığından (1203 Temmuz). İstanbul karıştı, 1204'de Aleksi'nin vefatı üzerine V. Aleksi imparator oldu; fakat bir müddet sonra bir ayaklanma ile bunun da hüküm-

darlığına son verildi; büyük Rum hanedanından Teodor Laskaris imparator intihap edildi ise de o da bir iş göremedi; bu hâdiselerden istifade eden ve zaten şehrin bir kısmını işgal etmiş olan lâtinlerin bakiyyesi 12 Nisan 1204'de *Haliç*'teki surlardan içeriye girmek suretiyle şehrin tamamını işgal ederek bir Lâtin İmparatorluğu kurdular. Buraya Venediklilerin tesiriyle ilk imparator olarak Baudoin de Flander getirildi (23 Mayıs 1204) Rumeli'de yani Güney Doğu Avrupa'da Bizanslılara ait yerler de bu İstanbul Lâtin İmparatorluğunun eline geçti[1].

İstanbul'un işgali üzerine büyük Rum aileleri Anadolu tarafına kaçtılar. Bunlardan son imparator Üçüncü Aleksi'nin damadı olan yukarıda adı geçen Teodor Laskaris, İstanbul surları lâtinler tarafından tazyik olunurken ruhban tarafından namzedler arasında yapılan intihapta imparator ilân edilmiş, fakat kendisi zahirî tevazu göstererek devlet işlerini düzeltmeden imparator unvanını kabul edemiyeceğini ve *despot* unvaniyle iktifa edeceğini bildirmişti.

İstanbul'un Lâtinler tarafından işgali üzerine Teodor Laskaris Anadolu'ya kaçmış ve *İznik* şehrini elde edip oraya yerleşmiş ve Selçuk hükümdarı Giyasüddin Keyhusrev'in kendisine müzaheretiyle hudutlarını genişleterek İznik İmparatorluğu'nu kurmuştu.

Bundan başka Trabzon'da Komnen ailesinden Aleksi Komnen ve Menderes taraflarında Morozomos da birer hükümet kurmuşlardı. Uzun müzakerelerden sonra Selçuk hükümdarı, Laskaris'e taraftar olarak, İznik İmparatoru o sayede Trabzon İmparatorundan *Karadeniz Ereğlisi* taraflarını aldı. *Menderes* taraflarındaki Morozomos ise *İznik* İmparatorluğu'na vergi vermeği kabul etti.

[1] Latinlerin *İstanbul*'da imparatorluk kurmalarından sonra feodalite usuliyle *Selânik* ile *Girit*, kıral unvaniyle Marki dö Monferraya verildi; Monferra sonra Girit'i Venediklilere satdı; bu ada 1669'da Köprülü zade Fazıl Ahmed Paşa'nın *Kandiye*'yi almasına kadar venediklilerde kaldı. Latin erkânından Belua kontu Lui İznik dukası unvaniyle Bitinyayı ve diğerleri de Kuzey Mora ve *Filibe* ile sair yerleri aldılar. Venedikliler satın aldıkları Grit'ten başka Akdeniz adalarını ve *Mora*'dan bazı yerleri ve *Çanakkale* sahillerini ele geçirdiler. Tekmil Anadolu eyaleti Fransızlara tahsis edildi; yalnız *Kadıköy*, *Kavaklar* ve Sizik (Kapudağı) Venediklilerin ticaret antrepolarını havi olduğu için onlara bırakıldı.

İznik İmparatoru için en büyük ve tehlikeli hasım İstanbul Lâtin İmparatorluğu idi; çünkü Lâtinler İznik İmparatorluğu'nu kaldırmak niyetiyle Anadolu'ya kuvvet göndermiş İmparator'un kardeşi Hanri kumandasındaki Lâtin ordusu Laskaris kuvvetlerini mağlup ederek *Bursa*'yı muhasara etmişti. Fakat aralarındaki mezhep ayrılığı ve bundan başka Lâtin İmparatoru'nun kendisine itaat teklifini red eden ve Lâtinlerden nefret eden Bulgar kıralı Kalojan Rumlarla uyuşarak bir ayaklanma yaptıklarından bundan telâşa düşen Lâtin İmparatoru, Anadolu'ya gönderdiği kuvveti Rumeli'ye getirterek bulgarlara karşı harekete geçti. Koman Türklerinin Bulgarlara yardımlariyle Edirne civarında vukua gelen muharebede Lâtinler mağlup oldukları gibi İmparator Baudoin de esir düştü (15 Nisan 1206). İşte bu durum İznik İmparatorluğu'nu kurtardı. Baudoin bir rivayete göre katledilip diğer rivayete göre de *Tırnova*'da hapisde öldü. Bu durumla beraber İznik İmparatoru Baudoin yerine geçen kardeşi Hanri'nin 1216'da ölümüne kadar tehlikeli vaziyette kaldı, çünkü Hanri değerli bir kumandan ve gayretli bir hükümdardı.

İznik İmparatorluğu'nun teşekkülü esnasında Selçuk hükümeti isabetli bir siyaset takip etmiyerek imparatora arka olmakla Türklerin Batı Anadolu'ya doğru yayılmasına kendisi sed çekmiş oldu; daha sonra bu hatasını tashih etmek istediyse birinci bölümde görüldüğü üzere *Antiyoh* muharebesinde Selçukîler muvaffak olamıyarak üstelik Birinci Giyasüddin Keyhusrev de maktul düşmüştü (1210)[1].

1222 senesinde ölen Laskaris'in yerine damadı Üçüncü Jan Vatas geçti. Bu hem iyi bir diplomat ve hem de kudretli bir askerdi. İkinci Giyasüddin Keyhusrev'in 1243'de mo-

[1] Bu Antiyoh muharebesine sebeb şudur: Bizans imparatoru Aleksi Lanj, *İstanbul*'dan kaçarak *Anadolu*'ya geçmiş ve Selçuk hükümdarı Giyasüddin Keyhüsrev'in yanına gelerek İznik tahtına geçmek istemiş ve damadı Laskaris'in, İmparatorluğunu gasb eylediğini söylemişti. Bunun üzerine Giyasüddin Keyhüsrev, Laskaris'e bir ültimatom göndererek İmparatorluğun Aleksi Lanj'a verilmesini bildirdi. Laskaris bu hususta telâşa düşerek vaziyeti anlamak üzere ordu erkâniyle görüşüp onların kendisine sadakatlerini anladıktan sonra Selçuk sultanının teklifini red etmiştir. Bu *Antiyoh* muharebesinde Laskaris'in kayın pederi Aleksi Lanj esir düşmüştür.

ğollara karşı mağlup olarak yeni bir moğol taarruzuna karşı koymak için lâtin imparatoru İkinci Baudoin ile yapmak istediği ittifakı Jan Vatas önleyerek Selçuk hükümdarını kendisiyle tedafüî ve tecavüzî bir ittifak akdine ikna ederek *Tripoli* (Boladan civarında Yenice köyüne yakın)'de bir muahede yapıldı. Jan Vatas, aldığı tedbirlerle memlekette iktisadî bir refah devri açmağa muvaffak oldu; Rumeli'de de başarılar elde etti. 1254 senesinde ölen Vatas'ın yerine oğlu ikinci Teodor Laskaris geçti; Selçukîlerle muahedesini yeniledi. Rumeli'deki karışıklıkları önledi.

Bu sırada Selçukilerde İkinci İzzeddin Keykâvüs ile kardeşi Dördüncü Kılıç Arslan arasında saltanat mücadelesinde Moğollara mağlup olan İzzeddin, İznik İmparatoru'na iltica eylemişti.

İkinci Laskaris 1258 senesinde genç denecek yaşta vefat ederek yerine yedi veya sekiz yaşındaki oğlu Dördüncü Jan getirildi. Bu çocuğa Mozalon ile Patrik Arsen vasi olmuşlardı. Fakat muktedir bir kumandan ve haris bir adam olan Mihail Paleolog 1259'da küçük imparatora vasi olup imparator ilân edildi.

Bunun zamanında Moğollarla bozuşan Selçuk hükümdarı İkinci İzzeddin Keykâvus ikinci defa İznik İmparatorluğu'na iltica eylemişti. Mihail Paleolog moğollardan aldığı emirle İzzeddin'i tekrar Selçuk arazisine göndermiyerek beraberinde İznik'de oturttu[1] ve 1261'de *İstanbul*'u işgal edip[2] merkezini

[1] İzzeddin bir müddet sonra İstanbul'a geldi. İmparator, kendisine Moğollara karşı yardım vadeylemişti; İmparator bunu yapmadıktan başka Hulagû ile de gizli bir muahede yapmıştı. Daha sonra İzzeddin, İmparatora karşı Bulgar kırahını tahrik eylediği iddiasiyle tevkif olunarak *Enez* kalesinde hapsedildi (1265) ve nihayet Kıpçak hükümdarı tarafından kurtarılarak *Saray* şehrine götürüldü.

[2] Mihail veya Mişel Paleolog, *Etolya* ve *Epir* despotu ile harb etti. Epir despotuna onun eniştesi Sicilya hâkimi Manfred ve *More* ve *Ahaiya* prensleri yardım ettilerse de muvaffak olamadılar; hattâ *Ahaiya* prensi esir düştü ve bazı şehirlerini imparatora vermek suretiyle kurtuldu. Bu şehirler arasında *Lakonya*'daki *Isparta* şehri de vardı. Bu şehirlerin elde bulunmaları sayesinde *Mora*'nın diğer kısımları da zabtolundu. Bu Mora harekâtında imparatorun muvaffakiyetini temin eden Kayser Aleksi olup *strategopol* rütbesinde idi.

Mihail Paleolog, Aleksi'yi ikinci defa *Mora*'ya göndermişti. Bu

oraya nakleyleyerek Paleolog hanedanını kurdu; *İstanbul*'un işgali sevinçleri arasında asıl imparator Jan'ın gözlerine mil çekdirerek kendisini imparator îlân eyledi. İmparatorluk merkezinin *İznik*'ten *İstanbul*'a nakli üzerine Anadolu Selçukîlerinin *uç* yani hudut beyleri yavaş yavaş Batı Anadolu'ya doğru yayılmağa ve bizanslılara ait yerleri işgale başladılar. İmparatora bağlı olan kale kumandanları *İstanbul*'a olan bağlantılarını ismen muhafaza ederek kendi başlarına hareket ediyorlardı. Hattâ İstanbul'un pek yakınında olan *Bitinya* havalisi de aynı durumda idi. Bunda belki imparatorluğu gasbeden Mihail Paleolog'a karşı duyulan nefretin de tesiri vardı. Rumeli'deki vaziyet de hemen Anadolu'dakinin aynı olup buradaki şehirler de bulgarların ve sırpların işgallerine açık bulunuyordu. *Mora*'daki en mühim ticaret iskeleleri ve *Ege* denizindeki adalar ve *Karadeniz*'deki bazı limanlar *Venedik* ve *Ceneviz*'lilerin idareleri altında idi. Bununla beraber Mişel Paleolog, son İstanbul Lâtin İmparatoru İkinci Baudoin ile İtalya kıralı Şarl'ın, *İstanbul*'u geri almak için sevkettikleri kara ve deniz kuvvetlerini mağlup ederek bazı adaları nüfuzu altına almağa muvaffak oldu; bununla beraber imparatorluğunu hâkim durumda tutabilecek ne muntazam ordusu ve ne de donanması vardı.

Bundan dolayı Selçukîlerin garp hudutlarına yerleştirmiş oldukları uç aşiret beyleri ve bu arada *Bitinya* hududunda iskân edilmiş olan bir kısım *Kayı boyu* aşireti Bizans İmparatorluğu'nun onüçüncü asır sonlarındaki zayıf durumundan istifade ederek harekete geçmiş ve rumlara ait şehir ve kaleleri işgale başlamışlardı ki bunu daha aşağıdaki olaylar arasında göreceğiz.

yanındaki kuvvetlerle gece vakti gizlice *İstanbul* yakınlarından geçerken bir ihtiyar ile karşılaşarak nereden geldiğini sordular ve o da İstanbul'dan geldiğini söyledi. Geceleri şehrin kapıları kapalı olduğundan nasıl çıktığını anlamak istediler ve o da surdaki bir delikten çıktığını söyledi. Bunun üzerine Aleksi, bu delikten içeriye asker sokarak şehre bir çok yerlerinden ateş verdi ve poyraz rüzgârı ateşin yayılmasına yardım etti, dışarı çıkan Lâtinler katlolundu. Rumlar, muzaffer oldu diye bağrışmaları üzerine İstanbul Lâtin İmparatoru İkinci Baudoin canını kurtarabildi; evvelâ *Gelibolu*'ya ve oradan *Atina*'ya ve sonra da yardım istemek üzere Avrupa'ya geçti. (Franşes'den Mırmıroğlu tercümesi).

Üçüncü Bölüm

XIV. YÜZYILDAN İTİBAREN ANADOLU BEYLİKLERİNİN SİYASÎ DURUMLARI

Anadolu Selçukîleri zamanında uclara yerleştirilen gazi kuvvetler oralarda taazzuva başlamışlardı. Bunlar, kuvvetli devrinde selçukilerin hüküm ve nüfuzları altında bulunarak Rum İmparatorluğu topraklarına hiçbir taarruz hareketinde bulunmıyorlardı; fakat onüçüncü asrın ortalarına doğru ve bilhassa Büyük Alâüddin Keykubad'ın son zamanlarında Moğol tehlikesinin baş göstermesi üzerine Selçukîlerin doğu hudutlarındaki aşiretlerden bir kısmı doğu taraflarından alınarak Batı hududuna yerleştirilmişlerdi.

Aşiretlerin doğudan batıya nakilleri sebebiyle Selçukîlerin doğu hududu boşalmış gibiydi; güney hududunda bazı muvaffakiyetler temin ederek kuvvetli görünen Selçuk devleti, 1243'deki *Kösedağı* muharebesiyle birden bire çöküntü göstererek moğollara vergi vermeği kabul ettiler; daha yukarıki bölümlerde görüldüğü gibi bu devletin dahilî saltanat mücadeleleri moğolların *Anadolu*'da iyice otorite tesis etmelerine ve hükümdarları kendi Emirleri gibi azl ve tâyin ve hatta katillerine kadar ileri gittiler.

Bu duruma karşı *Kilikya* ve Rum hudutlarına yerleştirilmiş olan Türkmenler yâni hudut aşiretleri kendi başlarına harekete başladılar; hattâ bunlar moğollara boyun eğmiş olan Selçuk hükümetine karşı bile cephe aldılar; bundan başka Selçukîlerin kuvvetli zamanlarında Rum İmparatorlariyle yapılmış olan muahedeleri, bozulmağa başladı; imparatorluğun zaafından istifade ederek Batı Anadolu'ya doğru yayılmak fırsatını buldular. Moğollardan kaçan bir haylı halk da selâmeti batı taraflarında bularak buralara geliyorlardı.

Huduttaki Türkmenler tarafından Bizans topraklarına karşı yapılan taarruzlar başarı ile neticeleniyordu; bunda Rum İmparatorluğu'nun halka yüklediği ağır vergilerin tesiri de vardı. Anadolu Selçukîlerinin çöküntüsü gibi Bizans İmparatorluğunda da çöküntü başlamıştı. Bir evvelki bölümde görüldüğü üzere 1261'de

İstanbul'un istirdadiyle İznik İmparatorluğu'nun oraya nakli Selçuk hududundaki müdafaa vaziyetini gevşetmiş ve bu hal uç aşiret beylerinin taarruzlarına vesile olmuştu.

Türkmenlerin Bizans toprakları üzerindeki faaliyetleri sürekli olarak devam etti. Bu suretle uc beyleri istilâ ettikleri yerlerde küçük beylikler kurmağa başladılar; bununla beraber uç beyleri Anadolu'yu tamamen ellerine almış olan Garp Moğolları yani İlhanilerin yüksek hâkimiyetini kabul ile senede muayyen bir vergi vererek bir zaman onların taarruzlarından emin oldular. İşte bu suretle Selçukîlerin Batı hududunda *Germiyan*, *Eşref*, *Hamid*, *Menteşe* beylikleri ile *Osmanlı beyliği* ve yine bu arada Batı Anadolu'ya doğru *Karesi*, *Saruhan* ve daha sonra *Aydın* beylikleri kuruldu[1].

XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da artık bir Selçuk devleti yoktu. Bir vali kadar bile ehemmiyeti olmayan İkinci Giyasüddin Mes'ud'un 1308'de ölümüyle ismen mevcut olan Selçuk Devleti fiilen de sona etrmişti. Bundan sonra Anadolu idaresi İlhanî hükümdarı tarafından umumî valilere verilmişti. Bunlar memleketin inzibatiyle alâkadar olup gerek memleket dahiline ve gerek uclara aid muayyen vergileri toplatarak İlhan'ın hazinesine gönderirlerdi.

Anadolu umumî valileri içinde en kudretlisi İlhanilerin beylerbeğisi yâni umum ordular kumandanı olan Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş'tı[2]. Giyasüddin Mes'ud'un ölümünden son-

[1] Grigoras bu beyliklerin işgal mıntakalarını şöyle gösteriyor: Germiyanlı *Alisoriyos* (Alişiroğlu) *Kara Frikya*'nın ekserisini ve *Filadelfiya*'ya kadar olan yerleri ve Meandros ırmağı civarında kâin *Antakya* (Antiyohya = Denizli ile Nazilli arasında)'dan itibaren *Filadelfiya* (Alaşehir)'ya kadar olan yerleri.Oradan *İzmir*'e ve *İyonya* sevahiline kadar olan yerleri *Sarhanis* (Saruhan) namında bir başkası aldı. Zira, *Manisa*, *Püriini* ve *Efesus* (Selçuk) havalisini Sasan'ı (Sasa bey) namında bir başkası kapmıştı. *Lidya*, *Eolis*, *Elispondüs* (Çanakkale) ve *Mizya*'ya kadar olan yerleri Kalamis (Kalem bey) ile onun oğlu Karesi aldı. *Olimpüs* (Keşiş=Uludağ) civarında ve *Vitinya*'nın ötesindeki araziyi Atman (Osman) namında bir diğeri işgal etmişlerdi. *Sankaryüs* (Sakarya) nehrinden *Paflagonya*'ya kadar uzanan yerler Umuriyüs'un (Umur) oğullarına geçmişti. (s. 62, 63).

[2] Demirtaş, Emir Çoban'ın oğullarından birisidir. Ebu Said Bahadır Han zamanında Anadolu valiliğine tâyin edilerek buradaki karışıklıkları ortadan kaldırmağa muvaffak olmuş, fakat daha sonra yani 1322'de vali bulunur-

raki durumdan istifade etmek isteyen Anadolu beyleri, İlhanîlere karşı da cephe almak yani müstakil kalmak istemişlerdi. Bu vaziyet üzerine Demirtaş, Anadolu'yu tamamiyle hâkimiyeti altına almak isteyerek İlhanilere karşı rabıtalarını kesen veya gevşeten küçük Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmağa çalıştı; bu beyliklerin hükümdarlarından Eşrefoğlu II. Süleyman ve Hamidoğlu Dündar beyleri öldürüp oraları ilhak eyledi ise de babasının katli ve kendisinin de *Mısır*'a kaçması üzerine faaliyetinin arkası gelmedi (1327).

Demirtaş'tan sonra Anadolu'da İlhanîler namına vali olarak Eredna isminde bir emîr kaldı. Bu, durum icabı beyliklere karşı bir harekette bulunmayarak dahilî idareyi düzeltti ve adaleti ile halkı memnun bıraktı. 1335'de İlhan hükümdarı Ebu Said

ken hükümdarlığını ilân ile İlhanilerle rabıtasını kesmek istemiş ve bu hususta Memlûk Sultanı ile de münasebata girişmişti.

Demirtaş'ın bu hareketi, İlhanilerin beğlerbeğisi olan babası Emir Çoban'ı müşkil duruma sokmuş ve Çoban hemen büyük bir kuvvetin başına geçerek Anadolu'ya gelmiş ve oğlunun etrafındaki beyleri kendisine celbederek Demirtaş'ı sarsmış ve babasına karşı ordusiyle gelmiş olan Demirtaş'ı yakalayarak *Tebriz*'e getirmiştir.

Ebu Said Bahadır Han, bu âsi valisini babasının hatırına riayet ederek —zaten başka türlü hareket edemezdi— afvedip tekrar Anadolu valiliğine yollamış o da bundan sonra İlhanîler lehine Anadolu'da tam bir istikrar temin eylemek için faaliyete geçmişti.

Demirtaş Anadolu'ya dönünce serbest idareye alışmış olan Anadolu beylerini ortadan kaldırmağa teşebbüs etti. Kısm-ı mahsusta görüleceği üzere Eşrefoğlu Süleyman ve Hamidoğlu Feleküddin Dündar Beyleri öldürüp memleketlerini ilhak etti. Kendisi *Denizli*'yi muhasara ettiği sırada emirlerinden Eredna Beyi de *Afyon Karahisar*'ın muhasarasına göndermişti. İşte bu sırada kardeşi Dımışk Hoca'nın edebsizliklerinden bıkmış olan Ebu Said'in, onu öldürtdüğünü haber alınca neticenin kendi başına da geleceğini düşünerek muhasaralardan vazgeçip *Sivas*'a geldi. Burada babasından bir haber almak istedi; babasının Ebu Said'e mağlup olarak nihayet yakalanıp katlini duyması üzerine *Mısır*'a kaçtı ve Anadolu'yu Emir Eredna'ya bıraktı (727 Zilhicce/1327 Ekim). Ebu Said Bahadır Han Anadolu valiliğini büyük Şeyh Hasan'a verdi ve o da buranın idaresini kendi tarafından vekil olarak Eredna'ya bıraktı. Mısır'a kaçan Demirtaş, Ebu Said'in müracaatı ve ricası üzerine *Kahire*'de katledildi (1328). Demirtaş'ın oğullarından Küçük Şeyh Hasan, Ebu Said'in vefatından sonraki saltanat kavgaları arasında mühim rol oynamış *Azerbaycan* taraflarını idaresi altına almıştır. Kardeşi Eşref de burada hükümdarlık etmiştir.

Bahadır Han'ın evlâd bırakmadan vefatı üzerine Hulâgû evlâdları birbirleriyle saltanat mücadelesi yaparlarken Eredna Anadolu'da sessizce bir hükümet kurmağa çalıştı ve tehlikelere karşı bazan Memlûk sultanının yardımını bile istedi ve nihayet merkezi *Sivas* olmak üzere bir devlet kurmağa muvaffak oldu[1].

[1] Demirtaş, Mısır'a kaçarken Eredna'yı Anadolu'da bırakmış veyahut Eredna, Demirtaş'ın yanından kaçarak anınla birlikte *Mısır*'a gitmemişti. Eredna aslen Uygur Türklerinden olup iki kardeş de İlhanilerin ordusunda birer kumandan bulunuyorlardı. Demirtaş'tan sonra Anadolu valiliği Ebu Said Bahadır Han tarafından 1328'de akrabasından olan Büyük Şeyh Hasan'a verilmişti. Bu, bizzat idareyi ele almayarak oraya sadakatine îtimad ettiği Eredna'yı vekil yapmış ve daha sonra Ebu Said'in vefatını müteakip saltanat mücadeleleri arasında Şeyh Hasan *Irak*'ta hükümdarların tâyin ve hal'leriyle uğraşarak karşısına çıkan rakip hükümdarlarla mücadele ettiğinden dolayı Anadolu işleri tamamen Eredna'nın eline kalmış, fakat bu, mücadelelere fîlen iştirak etmemekle beraber Büyük Şeyh Hasan'a bağlı kalmıştı.

Müdebbir ve siyasî bir şahsiyet olan Emir Eredna devam eden hâdiseleri büyük bir maharetle idare ederek kendisini tehlikeli maceralara atmamıştır. Büyük Şeyh Hasan'ı mağlup ederek *Azerbaycan*'ı alan Demirtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan, Emir Eredna'ya kendisine tâbi olmasını teklif etmiş, fakat red cevabı almıştı. Bunun üzerine Küçük Şeyh, beraberinde İlhanlı hükümdarı ilân ettiği Süleyman Şah ile beraber Eredna üzerine gelmiş ise de Eredna bunları *Kerenbük* mevkiinde mağlup ettiğinden Anadolu'da nüfuzı artmış (1343) ve bundan istifade ederek Alâüddin Eredna ismiyle hükümdarlığını ilân edip para kestirmiştir.

Eredna, âdilâne idaresiyle Moğol tahakkümünden, adalet ve asayişsizlikten bıkmış olan halkın muhabbet ve hürmetini kazanmıştır. *Sivas* ve *Kayseri* ve *Niğde*, *Aksaray*, *Ankara*, *Tokat*, *Amasya*, *Şebin Karahisar*, *Erzincan* ve havalisine sahip olan Emir Eredna 1352'de vefat etmiştir. Kendisi âlim bir zat olup arapçayı fesahatle konuştuğunu kendisiyle görüşmüş olan seyyah İbn-i Batuta yazar. Adaletinden dolayı halk kendisine *Köse Peygamber* derlermiş.

Eredna'nın ölümünden sonra yerine oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Bu kendisine karşı muhalefet eden bir emirini Memlûk kuvvetkerinin yardımiyle bertaraf ederek öldürmüş ve diğer emirler de Mehmed Bey'i katletmişler ve yerine oğlu Ali Bey'i hükümdar yapmışlardır (1365). Sefih bir genç olan Ali Bey, ümera arasındaki rekabetten kurtulamamış, bazı valileri kendisine muhalefet etmişlerdir. Ali Bey kendisini tanımayan *Amasya* emiri Haci Şadgeldi Paşa üzerine bir sefer açmış ise de bu sefer esnasında *Amasya* civarında vefat etmiş ve devlet işlerini eline almış olan Kadı Burhaneddin Ahmed tarafından çükük yaşta olan Mehmed Bey ismindeki oğlu hükümdar olmuştur (1380). Bir az sonra Kadı Burhaneddin bu çocuğu hal'ederek kendisini hükümdar ilân eylemiştir (783 H. / 1381 M).

Bu tarihlerde Anadolu'da Eredna'nın hükümdarlığından başka *Karaman*, *Hamid*, *Menteşe*, *Germiyan* ve Germiyan'a tabi iken müstakil olan *Aydın*, ile *Saruhan*, *Mizya* ve *Hellespont* taraflarına doğru *Karesi* beylikleri ile *Kastamonu* ve *Sinop*'ta *Candaroğulları* beyliği ve *Söğüt*, *Yenişehir*, *Bilecik*, *Eskişehir*, *Bursa*, *İznik*, *İzmit* taraflarına kadar yayılmış olan *Osmanlı beyliği* bulunuyordu.

Osmanlılarla münasebetleri olan Anadolu beyliklerinin ondördüncü ve hattâ onbeşinci asırlardaki siyasî münasebetlerini bilmek daha sonra Osmanlı vekayii kısmında takip edilecek olan olaylar için faydalı olduğundan bu beylikler hakkında kısa olarak bilgi vermek icap etmektedir ki bunu sırasiyle aşağıda gösterdik.

KARAMAN OĞULLARI BEYLİĞİ

Son tetkiklere göre Karaman aşiretinin, Oğuzların *Salur* veya *Afşar* boylarından birisine mensup oldukları hakkında iki rivayet vardır. Birinci Alâüddin Keykubad Türkmen aşiretlerini *Rum* ve *Kilikya* hudutlarına yerleştirdiği sırada 1228 senesinde de Kilikya Ermenilerinden aldığı *Ermenâk* (Kamerüddin ili) taraflarına da Karaman aşiretini yerleştirmişti. Bu tarihte Karaman aşiretinin beyi Sadeddin oğlu Nûre Sofi adında Babalîlerden birisi idi. Bu aşiret on üçüncü asrın sonlarına doğru yani Anadolu Selçuk Devletinin çöküntüye başladığı sıralarda mühim rol oynamış, gerek Ermeni kıralları ve Moğollarla ve gerek Moğollarla beraber hareket eden Selçuk kuvvetleriyle kanlı çarpışmalar yapmışlardır.

Nûre Sofi denilen Karaman beyinden sonra oğlu Kerimüddin Karaman aşiret beyi olup Dördüncü Kılıç Arslan tarafından kendisine *Ermenâk* tarafları dirlik yani timar olarak verilmiş ve kardeşi Bonsuz da Selçuk hükümdarının sarayında Candar yani muhafız olarak vazifelendirilmiştir (654 H./1256 M.).

Kerimüddin Karaman, Selçuk âilesi arasındaki ihtilâflardan istifade ederek nüfuzunı arttırmış, hattâ Konya üzerine yürümüş ise de muvaffak olamayarak mağlup olmuş ve kardeşleri Zeynehhac ile Bonsuz yakalanarak îdam edilmişlerdir. Karaman'ın 660 H./1262 M. de vefatı üzerine Rükneddin Kılıç Arslan bunun oğullarını *Gevele* kalesine hapsetmiş ise de vezir Muînüd-

din Süleyman Pervâne'nin müdahalesiyle serbest bırakmış ve bunlar yine babalarının *Ermenâk* timarına sahip olmuşlar ve büyükleri olan Şemseddin Mehmed Bey Karaman beyi olmuştur.

Mehmed Bey, moğollarla çarpışmış iki defa onları bozmuş ve *Konya*'yı zabt ederek Selçuk hanedanından olduğunu iddia ettiği Giyasüddin Siyavüş adında birisini —ki Selçuknâmelerde tezyif yollu Cimrî denilmektedir— Selçuk hükümdarı îlân ederek[1] Siyavüş adına para bastırıp kendisi de onun vezir ve kumandanı olmuştur (1277).

Mehmed Bey, bundan sonra yine Moğol ve Selçuk kuvvetleriyle yaptığı bir müsademede maktul düşmüştür (1278).

Mehmed Beyden sonra kardeşi Güneri Bey, Karaman beyi olarak Selçuk hanedanı arasındaki saltanat kavgalarında rol oynamış ve bu da 1300 senesi nisanında vefatına kadar Moğollarla onların nüfuzları altındaki Selçukîler ve Ermenistan kıraliyle mücadelede bulunmuştur.

[1] Bu Giyasüddin Siyavüş'un Selçuk ailesine mensup olup olmadığı bilinmiyorsa da Osmanlı tarihlerinde de Düzme Mustafa denilen Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi gibi hakikî selçuk şehzadesi olması ihtimali vardır. Siyavüş, İkinci İzzeddin Keykâvüs'un oğlu olarak îlân edilmiştir. 685 H. 1286 M. tarihli Konya'da basılmış bir gümüş sikkesi meskûkât mütehassıslarından ve Tarih Kurumu üyelerinden merhum Osman Ferid Sağlam tarafından elde edilerek Tarih Kurumu'nun mecmuası olan Belleten'in 35 inci sayısında (sene 1945) yayınlanmıştır. Cimrî'nin elde edilerek katli 678 Muharrem/1279 Mayısta olduğuna göre sikkenin tarihinde bir yanlışlık vardır ve bunun hâdiselere tetabuk edebilmesi ve Konya'da basılması için senesinin 675 H. 1376 M. olması lâzımdır. Sikkenin basıldığı gösterilen tarihte İkinci Mesud hükümdar olup *Konya*'da bulunuyordu. Halbuki Cimrî ondan yedi sene evvel Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev tarafından yakalanarak katlolunmuştur. Paris nüshası Âl-i Selçuk tarihinde, Sultan Mesud'un hükümdarlığı zamanında kardeşi Melik Siyavüş'un Sinop'tan gelerek 688'de Eşrefoğlu'na gönderilip oda Melik Siyavüş'u tevkif ve hapsetmiş ve sonra Karamanoğlu'nun müracaatı üzerine Eşrefoğlu, Siyavüş'u serbest bırakarak izzet ve ikram ile *Konya*'ya göndermişti. Sikkesi olan zat, bu Melik Siyavüş, olsa onun *Konya*'da bulunduğu tarih 688 olup sikkenin tarih yine uymuyor. *Kitabun fi beyani ahval-il-acayib ve'l-garaib ve ahkâm-il - kâinat ve tevarih -ül- Mülûk* (كتاب فى بيان احوال العجايب والغرائب واحكام الكائنات وتواريخ الملوك) ismi altındaki bir nücum kitabı Cimri'nin hurucunu 684 senesinde göstermektedir ki Osman Ferid'in neşr ettiği sikke tarihinden bir sene evvel olarak tetabuk ediyor.

Güneri Beyden sonra Karaman beyliği kardeşlerinden Mahmud Beye geçmiş ve 1307 veya az daha sonra vefatı üzerine aile arasındaki birlik sarsılmış, Mahmud'un iki oğlu Burhaneddin Musa ve Bedreddin İbrahim Beyler arasında ihtilâf çıkmış ve bu münasebetle Karaman beyliği üzerinde Memlûk sultanlarının tesiri görülmüştür. Bedreddin'den sonra yerine oğlu Halil bey Karaman beyi olmuştur. Halil bey'in 745H./1344 M. tarihli Larende vakfiyesine göre[1] bu tarihlerde hükümdar olduğu anlaşılıyor.

Karaman oğulları, İlhanilerin Anadolu valilerine karşı cephe alarak 1314 de *Konya*'yı elde etmişlerdir. Anadolu beylerinin İlhanilere karşı rabıtalarını temin etmek üzere 1314 veya 1316 senesinde[2] Anadolu'ya gelmiş olan Beylerbeyi Emir Çoban, *Konya*'yı geri almış ve burası tekrar Karaman oğullarına geçmiş ise de Demirtaş 720H./1320M. de Konya'yı zabtetmiş (Menakıb-ül-ârifin tercümesi 445), nihayet Anadolu valisi Demirtaş'ın *Mısır*'a firarı üzerine Karaman oğulları serbest kalmışlardır (1327).

Karaman beylerinden Halil Beyin oğlu olup biraderi Seyfeddin Süleyman beyin katlinden sonra 762 H./1361 M. de[3] Karaman hükümdarı olan Alâüddin Ali bey, Osmanlılarla ilk münasebatta bulunan zattır. Zamanı vekayiinin tetkikinden, kendisinin faal, mücadeleci ve azim sahibi bir hükümdar olduğu anla-

[1] Vakıflar Umum Müdürlüğü 1212 Anadolu, s. 360.

[2] Tarih-i Olcayto Emir Çoban'ın Anadolu'ya gelerek Karamanoğulları elinde bulunan *Konya*'yı muhasarasını 714 H./1314 M. olarak gösterdiği gibi diğer bir farsca mecmua da (Nur-ı Osmaniye 2782) aynı tarihi gösteriyor. Aksarayî tezkiresinde ise Çoban'ın gelişi Ebu Said'in cülûsunu müteakip 716 tarihi olduğundan metinde her iki tarih de gösterilmiştir. Birinci tarih daha doğru olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber Emir Çoban Anadolu'ya iki defa gelmiştir.

[3] (Nuruosmaniye kütüphanesi) 3080 numaralı Takvim'de 857 tarihi hesabı üzere "Süleyman bey vakıasından ve Alâüddin bey cülûsundan beru doksan beş yıldır" denildiğine göre Alaüddin'in 762 hicret senesinde hükümdar olduğu anlaşılıyor. Prof. Osman Turan'ın neşrettiği takvimde cülûsı 763 H./1362 M. tarihidir. Fakat her iki eserin müellifi bir olduğundan daha sonra kaleme aldığı takvimine göre 762 tarihini kabul etmek doğru olur. Alâüddin Beyin 766 ve 769 hicret tarihli (1364,1367 M.) iki vakfiyesi vardır (Vakıflar Umum Müdürlüğü, Defter 579, s. 357 ilâ 360).

şılmaktadır. Alâüddin Ali Bey, 772 H./1370 M. den evvel[1] Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın kızı Nefise Sultan diye tarihlerimizde yanlış olarak adı geçen Meek hatuni[2] almış ve bu suretle iki devlet arasında akrabalık teessüs etmiş ise de Osmanlıların Anadolu'ya yayılarak kendi hudutlarına kadar dayanmalarından endişe eden Alâüddin Bey fırsat bularak bunu önlemeğe çalışmış ve bu yüzden iki devlet arasında muharebeler olmuştur.

Osmanlılarla Karamanlılar arasında ilk muharebe, Murad Hüdavendigâr'ın, Hamidoğlu Hüseyin Beyden satın almış olduğu şehirlerden *Akşehir*, *Yalvaç*, *Karaağaç*, *Beyşehri*, *Seydişehri* gibi yerlerin Karaman hududu üzerinde bulunmaları sebebiyle Alâüddin Bey bundan kuşkulanarak bu taraflara taarruz edip *Beyşehri*'ni almıştır. Bunun üzerine Rumeli'den Anadolu'ya geçen Sultan Murad ilk defa çetin bir muharebeden sonra Karamanoğlu'nu mağlup ederek onu *Konya*'da muhasara etti ise de kızı Melek Hatun'un ricasiyle aldığı yeri iade ederek sulh oldu (788H./1286 M)[3].

1389'da Murad Hüdavendigâr'ın *Kosova*'da şehid olması ve yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid'e karşı Anadolu beylerinde Oşmanlılar aleyhinde bir hareket belirmesi üzerine Osmanlı hükümdarı Anadolu'ya geçerek Batı Anadolu'da *Saruhan*, *Aydın*, *Balat* tarafındaki Menteşe beyliklerini ilhak eyledikten sonra Karamanoğlu'nu da mağlup ederek sulhe mecbur eylemiş (1390) ve daha sonra tekrar Osmanlı hududunu geçerek muahedeyi bozması üzerine Yıldırım Bayezid, *Akçaçay* muharebesinde Karaman ordusunu bozmuş ve *Konya*'ya kapanan Alâüddin Beyi orada yakalayarak öldürtmüş ve bunu müteakip Kara-

[1] Takvim-i nücuma göre Alâüddin Bey'in Melek Hatun'dan olan oğlu Mehmed Bey 1370'de doğduğuna göre Alâüddin'in evlenmesi daha evvel olmak lâzımdır.

[2] Başvekâlet Arşivi 548 numaralı Konya tahrir defterinde Larende yani Karaman kasabasındaki Hatuniye Medresesi ve türbenin Melek Hatuna aid olduğu anlaşılıyor: «مدرسهٔ ملك خاتون بنت سلطان مراد بن اورخان بن عثمان غازی در نفس لارنده بنام خاتونیه» kaydına göre Murad Hüdavendigâr'ın kızının adının Melek olduğu anlaşılıyor.

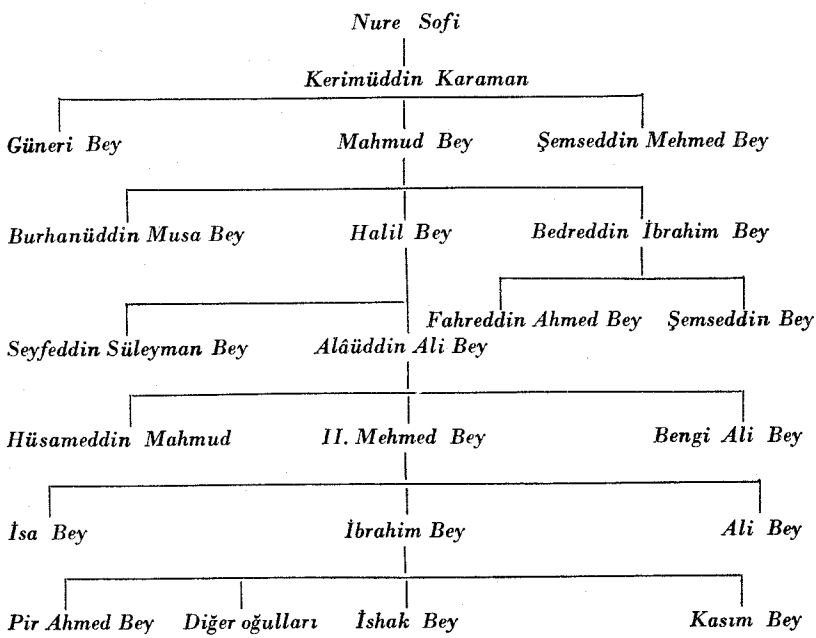
[3] Bu ilk Osmanlı-Karaman muharebesi hakkında Neşrî tarihinde mufassal malûmat vardır (Türk Tarih Kurumu nşr. s. 214 ilâ 234).

man beyliğinin pek çok yerlerini daha doğrusu Toros dağlarının kuzey kısmındaki memleketleri elde ederek bu beyliğe son vermiştir (800 H./1398 M).

Alâüddin Beyin katlinden sonra *Larende* yani *Karaman*'da onun iki oğlu ile zevcesi Melek Hatun'ı elde eden Yıldırım Bayezid bunları *Bursa*'ya göndermiştir. bu iki kardeş Ankara muharebesinin sonuna kadar Bursa'da kalmışlardır. Timur Han, Karaman beyliğini, *Bursa*'dan getirttiği Alâüddin Beyin büyük oğlu Mehmed Bey'e vermiştir (805 H./1402 M).

Bu hâdiselerden sonra Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadeleleri sırasında Karamanoğlu Mehmed beyin ve daha sonra oğlu İbrahim Beyin Osmanlılar aleyhine müthiş taarruzları ve hattâ Osmanlılara karşı sırplar ve macarlarla ittifak gibi hareketleri varsa da bunlar Osmanlı vekayii kısmında gösterilmiş olup iki devlet arasındaki bu husumet o beyliğin tamamen ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir.

Karaman hükümdarları cetveli

EŞREF OĞULLARI BEYLİĞİ

Merkezleri *Beyşehri* olan bu beyliği kuran Selçuk emîrlerinden Eşref oğlu Seyfüddin Süleyman Beydir. XIII. yüzyıl sonlarına doğru Selçuk Devletinin zayıf bulunduğu sırada Süleyman Beyi mücadele sahnesinde görmekteyiz.

Eşrefoğulları, *Süleyman şehri* de denilen *Beyşehri*'nden başka *Seydişehri*, *Ilgın*, *Akşehir*, *Bolvadın* ve havalisine sahib olup doğu taraflarında *Karaman* ve batı kısmında da *Hamidoğulları* beylikleri vardı.

Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev 1354 de İlhan'ın emriyle katledildikten sonra yerine amcasının oğlu Giyasüddin Mesud hükümdar olmuş fakat yine İlhan'ın fermaniyle Giyasüddin'in henüz pek küçük olan iki oğlunu da *Konya*'da Selçuk hükümdarı yapmışlar ve bu çocuklara Eşrefoğlu Süleyman Bey nâib ve Karamanoğlu Güneri Bey de beylerbeyi olmuşlardır. Daha sonra gerek Eşrefoğlu ve gerek Karamanoğlu, Sultan Mes'ud'a itaat etmişlerdir. Hattâ Sultan Mes'ud'un Anadolu'ya gelen kardeşi Melik Siyavüş, Mes'ud'un desisesiyle Eşrefoğlu tarafından hapsedilmiş ise de Karamanoğlu'nun tehdidi üzerine Siyavüş serbest bırakılarak *Konya*'ya gönderilmiştir.

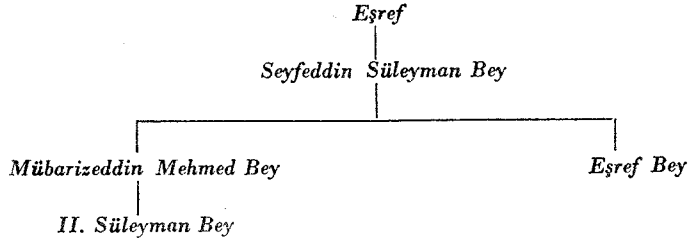
Eşrefoğlu Süleyman Bey'in hangi tarihte vefat ettiği malûm değildir; fakat vefatının 701 H./1301 M. den sonra olduğu *Beyşehri*'nde yaptırmış olduğu türbe kitabesinden anlaşılmaktadır.

Süleyman Beyden sonra yerine büyük oğlu Mübarizüddin Mehmed Bey geçmiş ve *Akşehir* ve *Bolvadın* şehirlerini de elde etmiştir. Anadolu beylerini itaat altına almak ve sadakatlerini sağlamak için 1314'de *Anadolu*'ya gelen Emir Çoban'a itaatlerini arzeden Anadolu beyleri arasında Eşrefoğlu da vardı. *Bolvadın* cami kitabesinden anlaşıldığına göre Mehmed Bey 1320-den sonra vefat ederek yerine oğlu Süleyman Bey hükümdar olmuştur.

Bu İkinci Süleyman Bey'in hükümeti müddeti pek kısa sürmüş, Anadolu beylerini ortadan kaldırmak isteyen Anadolu valisi Demirtaş, *Beyşehri*'ni zabt ettikten sonra Süleyman Bey'i işkence ile öldürmüş ve orasını işgal ile kendi tarafından vali tâyin eylemiştir (1326 Ekim).

Süleyman Şah'ın ölümüyle Eşref oğulları beyliği sona ermiş ve daha sonra bu memleket Hamid ve Karaman oğulları arasında taksim olunmuştur. Eşref oğulları'na ait *Beyşehri*, *Akşehir* ve *Bolvadın*'da bazı binalar vardır. Şimdiye kadar paraları görülmemiştir. Bu aileden Mübarizeddin Mehmed Bey adına Şemseddin Mehmed Tüşteri tarafından felsefe mahiyetinde *El-füsul-ül-eşrefiyye* (الفصول الاشرفيه) isimli bir eser yazılmıştır (Ayasofya Kütüphanesi No. 2445).

Eşref oğulları şeceresi

HAMİD OĞULLARI BEYLİĞİ

XIII. yüzyıl başlarından daha evvel *Borlu*, *İsparta*, *Eğirdir*, *Yalvaç* taraflarına yerleştirilmiş olan Hamid Bey idaresindeki Türkmen aşiretinin [muhtemelen Teke] kurmuş olduğu beyliğe *Hamid oğulları beyliği* denilirdi. Bu beylik daha sonra genişleyerek güneydeki *Antalya*'yı da işgal etmiştir.

İsparta, 600 H./1203 M.de Üçüncü Kılıç Arslan zamanında alınmış ve daha sonra Selçukîler *Antlaya* ile *Alâiye*'yi de elde etmişlerdir.

Anadolu Selçuk Devleti İlhanîlerin nüfuzı altına girdikten sonra Batı hududundaki aşiret uç beylerinin toplanmağa ve bir beylik kurmağa başladıkları sırada Hamid Bey aşireti de o tarihte yani XIII. yüzyıl sonlarında başlarında bulunan Hamid Bey'in torunu ve İlyas bey'in oğlu Feleküddin Dündar Bey'in faaliyeti ile bir beylik kurmuşlardır. Hâmid beyliğine *Eğirdir* gölünün güneyindeki eski adı *Prostana* olan *Eğirdir* kasabası merkez olmuş ve Feleküddin Dündar Bey burada bazı tesisler vücuda getirerek şehre *Felekâbâd* adı verilmiştir.

Dündar Bey daha sonra hududunu güneye doğru uzatarak *Gölhisar* ve 1301'de *Antalya*'yı almış ve burasını biraderi Yunus Bey idare etmiştir.

Dündar Bey diğer Anadolu beyleri gibi yüksek hâkimiyetini tanımış olduğu İlhan'ın hazinesine her sene dört bin dinar, yani altın vergi veriyordu [1]. 1314'de Anadolu'ya gelmiş olan İlhanilerin beylerbeğisi Emir Çoban'a itaat eyleyen Anadolu beyleri arasında Hamidoğlu Dündar Bey de vardı; hattâ Dündar sadakatini teyid için İlhanîler yani Garp Moğolları hükümdarı Olcayto Mehmed Hudabende adına *Felekabâd* şehrinde para bile kestirmişti.

Hudabende'nin 1316'da vefatı ve yerine henüz pek genç olan oğlu Ebu Said Bahadır Han'ın hükümdar olması üzerine vukua gelen bazı karışıklıklar esnasında Anadolu beylerinin yavaş yavaş İlhanîlere karşı rabıtalarını gevşetmeğe başlamaları üzerine Anadolu valisi Demirtaş Konya'yı işgal etmiş ve daha sonra Eşrefoğlu Süleyman Bey'i öldürmüş ve arkasından Hamid iline yürüyerek *Antalya*'ya kaçan Dündar Bey'i de yakalayarak katletmiştir (1324 M).

Demirtaş'ın 1327'de Mısır'a kaçıp bir müddet sonra orada katlinden sonra bazı eserlerde Dündar'ın oğlu Hızır Bey'in Hamid beyi olduğu ve daha sonra bunun kardeşi Necmeddin İshak bey'in *Mısır*'dan gelerek beyliğe geçtiği kaydediliyor [2]. Seyyah İbn-i Batuta 1333 senesinde Anadolu'yu gezerken *Antalya*'ya uğrayarak orada Hızır bin Yunus'un ve *Gölhisar*'da Dündar Bey'in oğlu Mehmed ve *Eğirdir*'de de yine Dündar'ın

[1] Nüzhet-ül-Kulûb (Matbu Avrupa nüshası s. 99).

[2] Bu tarihlerde aynı aileden iki Hızır Bey olduğu görülüyor. Birisi Dündar Bey'in oğlu Hızır ve diğeri de Antalya emiri Yunus Bey'in oğlu Hızır Beydir. Tarihî kayıtlar, Demirtaş'ın Mısır'a firarından sonra Dündar Bey'in oğlu Hızır Bey'in meydana çıkarak idareyi ele aldığını yazarlar; fakat az sonra burada Necmeddin İshak Bey hükümdar görünüyor. Demirtaş'ın Anadolu'dan ayrılmasından sonra *Antalya* emiri olan Hızır bin Yunus'un da bu havaliyi işgal etmesi ihtimali vardır. Fakat şimdilik müverrihlerin kayıtları gibi Dündar'ın oğlu Hızır Bey'in babasından sonra beyliği tekrar elde ettiğini kabul etmek daha doğru olur. Eğirdir'de bir Hızır Bey camii vardır. *Şühud* kasabasında kubbeli mescit kitabesinde adı geçen Emir-i Kebir İbrahim bin Hızır Beyin bu Hamidoğlu Hızır Bey'in oğlu olması muhtemeldir.

oğlu Necmeddin İshak Bey'in hükümdar bulunduklarını beyan etmektedir.

İshak Bey'den sonra kardeşi Mehmed Bey'in oğlu Muzafferüddin Mustafa Bey'i görüyoruz. Mustafa Bey bu devirde 745 H./1344 M. tarihli *Muzafferiyye medresesi*'ni yaptırmıştır. Bunun bütün Hamid iline sahip olup olmadığı şimdilik mechuldür; fakat 767H./1365 M. de bunun oğlu olan Eğirdir sultanı Hüsameddin İlyas'ın Hamid hükümdarı olduğuna göre babasının da temamen Hamidiline sahib olduğu kuvvetli ihtimal dahilindedir.

Tarihlerin kaydına göre Hüsameddin İlyas Bey komşusu olan Karaman oğullariyle epey uğraşmış mağlup olarak kaçmış ve Germiyanoğlu'nun yardımiyle tekrar memleketine sahib olmuştur. Bunun vefatı tarihi belli değildir, maamafih 776 H. / 1374 M. tarihinden evvel olmak lâzımdır.

İlyas Bey'in yerine oğlu Kemalüddin Hüseyin Bey geçmiştir. Osmanlı hükümdarı Birinci Sultan Murad, Hüseyin Bey'den *Akşehir*, *Yalvaç*, *Beyşehri*, *Kcraağaç* ve *Seydi şehri*'ni 1374 tarihinde seksen bin altın mukabilinde satın almıştır. Murad Hüdavendigâr'ın birinci *Kosova* muharebesinde Kemalüddin Hüseyin Bey, oğlu Mustafa Bey ile yardımcı asker göndermiştir.

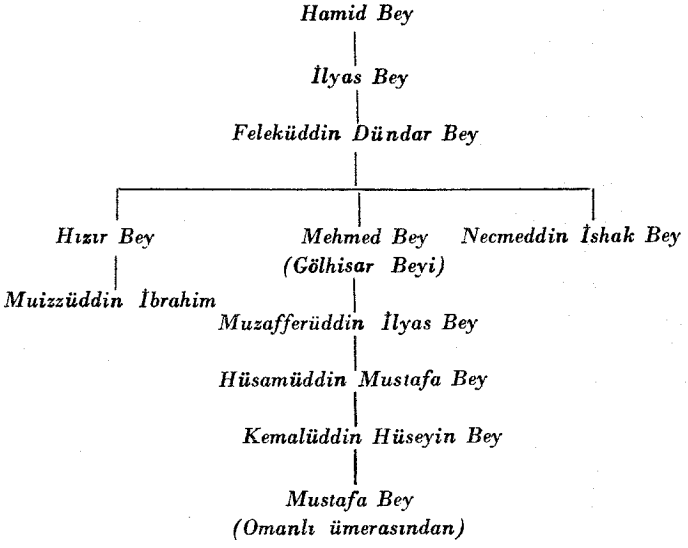
Kemalüddin Hüseyin Bey 793 H./1391 M.de vefat etmiştir. Bunun mechul bir sebepten dolayı Yıldırım Bayezid tarafından öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Hamid oğulları'nın kendi namlarına henüz hiçbir sikkeleri görülmemiştir. Bunlara ait *Eğirdir*, *Burdur*, *Yazla*'da bazı kitabeli eserler vardır. *Şuhud* kasabasında 770 H. / 1368 M. tarihli *Kubbeli mescid* kitabesinde Emîr-i kebir Muizzüddin İbrahim bin Hızır Bey'in Hamid oğullarından olduğu anlaşılıyor.

Kemalüddin Hüseyin Bey'in oğlu Mustafa Bey, Kosova muharebesinde babasının göndermiş olduğu okçu kuvvetlerle Osmanlı ordusunu ön safında bulunmuş[1] ve Hamid beyliğinin

[1] "Rivayet olunur ki cenge iki leşker mukabil olup saflar bezenüb alaylar düzüldü; andan Sultan Murad buyurdu ki bin okçu sağ kola durdu ki reisleri Hamidoğlu'nun Malkoç'u idi ve bin okçu dahi sol kola durdı ki reisleri Hamidoğlu'nun oğlu Mustafa Çelebi idi.." Neşrî c. 1, s. 294.

Osmanlı devletine ilhakından sonra Osmanlı emiri olarak hizmet görmüştür.

Hamid oğullarının Eğirdir şubesi

Hamid Oğulları'nın Antalya Şubesi

Antalya 603 H. / 1206 M. de Selçuk hükümdarı I. Giyasüddin Keyhusrev tarafından frenklerden alınmış ve bu havaliye Teke aşireti yerleştirilmişti. Burası bir ara Kıbrıs kırallığı tarafından işgal olunmuş ise de 610 H. / 1213 M. de I. İzzeddin Keykavüs tekrar zabt eylemişti. Antalya takriben XIV. yüzyılın ilk yirmi senesi içinde Hamid oğulları'nın eline geçti ve Dündar bey'in kardeşi Yunüs Bey *Antalya* beyi oldu; Yunüs Bey'in oğullarından Sinanüddin Çalış Bey de *İstanos* yani *Korkud ili*'nde bulunuyordu. Yunus Bey'in ölümünden sonra yerine oğullarından Mahmud Bey'in mi? yoksa diğer oğlu Hızır Bey'in mi, geçtiği şimdilik malûm değildir.

1333'de İbn-i Batuta *Anadolu*'ya geldiği zaman *Antalya* beyliğinde Hızır Bey bulunuyordu, ve o sırada hasta idi. Bunun

da vefatı tarihi belli değildir, *Antalya*'ya Hızır Bey'den sonra kimin geldiği de malûm değildir. 1361'de Antalya tekrar Kıbrıs kıralığı tarafından zabt olunarak on bir sene kadar onlarda kalmış ve yukarıda adı geçen Mahmud Bey'in oğlu küçük Mehmed Bey burasını 774 H./1373 M. de zabt etmiştir.

Mübarizüddin lâkablı Mehmed Bey'in vefatı da malûm değildir. Osmanlı hükümdarı Birinci Murad, Karamanoğlu üzerine sefer açıp muharebeyi kazanarak avdeti sırasında "Tekeoğlu (Hamidoğlu) yâğidir" diye kendisine söyledikleri zaman:

—"Bir fakirdir, elinde iki kasabası var; biri *Antalya* biri *İstanos* (Korkuteli) anın ne miktarı var ki bana yâği ola, şimdi onun üzerine varmak bize ârdır" diyerek *Bursa*'ya dönmüştür. Neşrî'nin yazdığına göre Tekeoğlu sonra hisarlarını Sultan Murad'a vererek yalvarıp barışmış[1].

Antalya, 791 H./1389 M. veya 794 H./1392 M. de Yıldırım Bayezid tarafından zabt edilerek şehzade İsa Çelebi'ye sancak olarak verilip[2] bu suretle Hamid oğulları'nın bu şubesi de sona ermiştir. Ankara muharebesinden sonra Timur tarafından Anadolu beylerine eski yerleri verildi ise de Hamidoğlu Osman Bey'e –ki Mübarizüddin Mehmed Bey'in oğlu olması muhtemeldir– de Osmanlıların elindeki Antalya hariç *İstanos* havalisini vermişti (1402 M.). Osman Bey, Karamanoğlu Mehmed Bey'le ittifak ederek *Antalya*'yı almak isterken oranın Emiri Hamza Bey tarafından *İstanos*'da bastırılarak katledilmiş ve bu suretle Hamid oğulları'nın Antalya şubesi de sona ermiştir (8261 H./323 M.).

Bazı tarih ve vekayinâmelerde Hamid oğulları'nın bu Antalya şubesine *Teke beyleri* denilmektedir. Bunlara bu ismin verilmesi Antalya ve havalisine Tekeeli denilmesinden ileri geldiği anlaşılıyor; eldeki bütün vesikalar buradaki beylerin Tekeoğulları denilen bir aile ile hiçbir münasebetleri olmadığını ve bunların Hamid oğulları'ndan olduklarını göstermektedir.

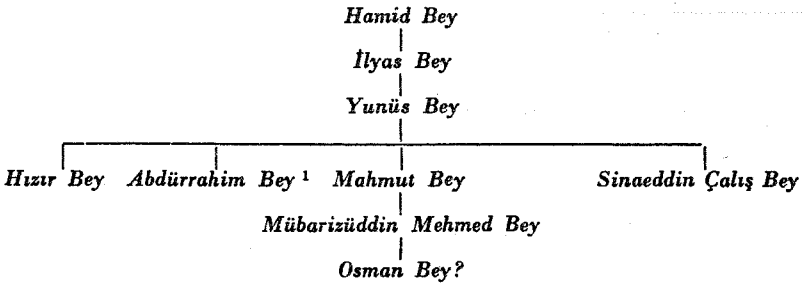
Dündar Bey'in hükümdarlığını ilân eylediği zaman Menteşe oğulları'ndan olan *Fenike* Beyi, Dündar Bey'in yüksek hâkimiyetini tanımıştı. Bu, Fenike beyliği daha sonra Antalya beyi Hızır bin Yunüs Bey'in nüfuzu altına girmiştir[3].

[1] Neşrî tarihi (Türk Tarih Kurumu nşr.) s, 234.

[2] T. T. Encümeni mecmuası, sene 14 s. 72, 82.

[3] İcabet-üs-sâil (اجابة السائل) isimli Münşeat mecmuası.

Antalya'da Hamid oğulları şubesi

MENTEŞE OĞULLARI BEYLİĞİ

XIII. Yüzyılın sonlarına doğru mevcudiyetini gördüğümüz Menteşe beyliğinin bu suretle, yani uçtaki Türklerin batıya doğru yayılmalariyle mi yoksa güneyden Akdeniz yoluyla mı eski *Karya* kıt'asına yerleştikleri henüz sarih olarak bilinmemekte, bazı kayıdlar ikinci şıkkı tercih ettirmektedir. Bu asrın ikinci yarısı içinde *Karya*'ya *Menteşe-ili* denildiği malûm olmaktadır.

Beyliğe adı verilen Menteşe'nin *Karya*'yı (Şimdiki Muğla vilâyeti) 1261'den sonra istilâ ettiği anlaşılıyor. 1282'de Bizans tarihçilerinin *Salpakıs Menteşe* yani *Sahil beyi Menteşe* dedikleri Türk beyinin kumandası altındaki kuvvetlerin *Menderes* kenarındaki *Tralles* (Aydın) ile bunun yakınındaki *Nyssa* (Sultan Hisarı) kalelerini zabt ettikleri malûmdur. Bizans imparatoru'nun *Karya*'yı istirdat için olan teşebbüsleri bir netice vermediğinden Türkler buraya yerleşerek beylik kurmuşlardır.

Cami-üd-Düvel'de Menteşe beyliğine ait *Beçin*, *Milâs*, *Muğla*, *Palatya* (Balat), *Bozöyük*, *Çine*, *Davaz*, *Bornaz*, *Meğri* ve *Köyceğiz* kasabaları zikredilmektedir. Bunlara Menteşe beyliğine aid olarak sonradan Hamid beyliğinin yüksek hâkimiyeti altına girmiş olan *Foke* de denilen *Fenike* sahil şehrini de ilâve etmek lâzımdır.

Böylece Akdeniz ile Ege denizine sahip olan Menteşe beyliği bu sahillerde donanma vücuda getirmek suretiyle korsanlık yapmışlardır. Daha ilk zamanlarında bu beyliği kuran *Menteşe*'ye

[1] Tasavvuftan (Mirsadülibad)in bir nüshası 752 C de *Istanos* (Korkudeli) emîri Yunus Beğin oğlu Gıyasüddin Abdürrahim Bey için istinsah edilmiştir. (Ayasofya Kütüphanesi No. 2067).

Sahil beyi" denilmesi bunların denizle alâkalarını göstermekte ve Menteşe türkmenlerinin yukarıda işaret ettiğimiz gibi denizden ve belki de *Fenike* ve *Meğri* sahillerinden içeriye girdikleri mütaleasını kuvvetlendirmektedir[1]. Menteşe'nin torunlarından Ahmed Gazi'nin 780 H./1378 M. tarihli *Milâs*'taki cami kitabesinden anlaşıldığına göre Menteşe Bey'in babasının adı Eblistan (ابلستان) ve onun babasının ismi de Kurı Bey'dir.

Menteşe Bey'in vefatı tarihi belli değildir; fakat vefatının 681 h 1282 den sonra olduğu vekayiin tetkikinden anlaşılmaktadır[2]. Yerine iki oğlundan Mesud Bey geçmiştir. Bunun zamanında ve 1296 tarihinde Bizanslıların karyayı istilâ teşebbüsleri sonradan akim kalmıştır.

Mesud Bey, Menteşe donanmasiyle 1300'de *Rodos* adasına taarruz ederek rumlardan almıştır. On sene sonra Papa V. Kleman ile Fransa kıralı Güzel Filip'in yardımlariyle *Sen Jan şövalyeleri* Rodos'a hücum ederek 15 Ağustos 1310'da adanın merkezini ve dört sene içinde tekmil adayı zabt etmişlerdir. 1312 ile 1319 seneleri arasında Anadolu Türkmen beyleriyle görüşerek Mevlevî tarikatini yaymak isteyen Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi, Menteşe iline gelerek Mesud ve oğlu Orhan Beylerle görüşmüştür.

1319'dan evvel vefat eden Mesud Bey'in yerine oğlu Şücauddin Orhan Bey geçmiş ve bu 1320'de Rodos'un istirdadı için çalışmış olduğuna göre Mesud'un ölümü bu tarihten evvel olmalıdır. 1333'de Anadolu'ya gelen seyyah İbn-i Batuta beyliğin merkezi olan *Beçin*'de Orhan Bey'le görüşmüştür. Orhan Bey'in vefatı tarihi bilinememekte ve fakat yerine geçen ve babası zamanında *Muğla* beyi olan İbrahim Bey'in 745 H./1344 M. tarihli Muğla camii kitabesine göre ölümü bu tarihten evveldir.

İbrahim Bey, Lâtinlerin eline düşen *İzmir*'i kurtarmak için Aydınoğlu'na yardım etmek üzere hazırlanırken *İzmir*'in düşmesi

[1] Coğrafyacı İbn-i Said (vefatı 1274 veya 1286) ve ondan naklen Ebi'l Fida İznik Rum İmparatorluğu zamanında Türkmenlerin Meğri taraflarından içeriye doğru girerek sahil ile Denizli dağları arasında yerleştiklerini ve bunlerın Rumlarla olan hududunı bir nehrin (Dalaman dere) ayırdığını beyan etmektedir (Prof. Paul Wittek, Menteşe beyliği, Türk Tarih Kurumu tarafından Orhan Şaik Gökyay tercümesi s. 281).

[2] Menteşe beyliği (Orhan Şaik Gökyay tercümesi s. 44).

üzerine bir iş görememiş ve fakat Menteşe donanmasının korsanlığı sebebiyle *Venedikliler*'in bazı ağır tekliflerini kabule mecbur olmuştur (1355).

1360 veya az daha evvel vefat eden İbrahim Bey'in ölümüyle memleket Musa, Mehmed ve Ahmed isimlerindeki üç oğlu arasında taksim olunarak bütünlüğüne halel gelmiştir. Musa Bey'in 1375'den evvel vefatı üzerine Menteşe beyliği merkezi *Palatya* olarak Mehmed Bey'de ve asıl merkezi *Beçin* olmak üzere Gazi Ahmed Bey'de kalmıştır. İskenderiye'yi zapteden Frenklere karşı 766 H./1365 M. de Memlûk sultanı'nın Anadolu beylerini frenklere karşı harbe tahrik eden namesine Menteşe hükümdarı Musa veya Ahmed Beylerden biri kabul ile hazırlığını bildirmiştir.

Balat ve havalisinin 1389'dan evvel Menteşeoğlu Giyasüddin Mahmud Bey'in elinde bulunduğu görülüyor. Bunun biraderi olması muhtemel İlyas bey'le mücadelesi neticesinde Osmanlılara iltica ettiği anlaşılıyor. Menteşe beyliğinin Balat (Palatya) şubesi 1390'da Yıldırım Bayezid tarafından işgal olunarak İlyas Bey kaçmış ve bu suretle *Balat*, Ankara muharebesinin sonuna kadar on iki sene Osmanlı idaresinde kalmıştır. Menteşe beyliğinin *Beçin-Milâs* şubesi ise bura hükümdarı Gazi Ahmed Bey'in 793/Şaban 1391 Temmuzda vefatından sonra Osmanlılara geçmiştir.

Ankara muharebesinden sonra Timur'un, Anadolu beylerine eski yerlerini verdiği sırada Menteşeoğlu Mehmed Bey de tekmil Menteşe'yi vermiş ve Mehmed'in o sırada vefatı dolayısiyle oğlu İlyas Bey Menteşe beyi olmuştur (805 H./1402 M.).

İlyas Bey, Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat kavgaları sırasında bir ara Aydınoğlu Cüneyd Bey'le birlikte Saruhanoğlu Hızır Şah da beraber olarak Osmanlı şehzadesi İsa Çelebi'ye yardım etmişler ise de muvaffak olamamıştır. 1414'de Menteşe beyliği Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed'in yüksek hâkimiyeti altına düşmüş ve İlyas Bey kendi adiyle beraber Çelebi Mehmed adına sikke kestirmiş ve iki oğlu Leys ile Ahmed'i rehin olarak Osmanlı sarayına göndermiştir.

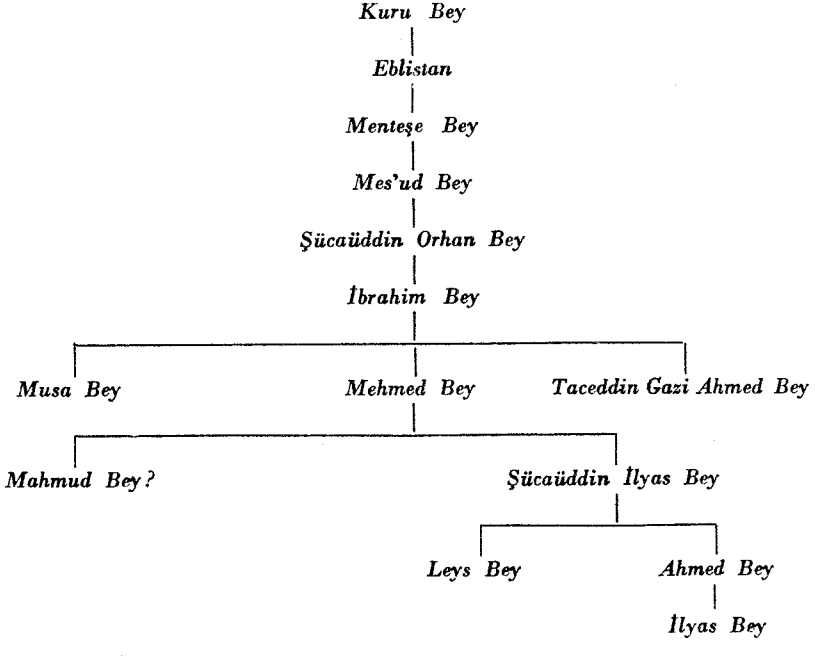
İlyas Bey 824 H./1421 M. de vefat etmiştir. Aynı sene içinde Çelebi Mehmed'in vefatı ve Düzme Mustafa denilen Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi'nin hükümdarlık iddiasiyle

ortaya çıktığı ve *Edirne*'nin boş bulunduğu sırada Leys ile Ahmed kaçıp memleketlerine gelerek idareyi ele almışlardır ki bunu Leys'in aynı senede kestirmiş olduğu sikkesinden anlıyoruz. Kardeşi Ahmed'in de tarihsiz bir sikkesi vardır.

Osmanlı tarihlerine göre 829 H. / 1425 M. de Menteşe beyliği elde edilerek Leys ile Ahmed yakalanıp *Tokat* kalesinde *Bedevi çardak* denilen burçta hapsolunmuşlardır. Bunlardan Ahmed kaçmış ise de Leys katlolunmuştur. Ahmed'in oğlu İlyas 1451'de Fatih'in cülûsu esnasında Menteşe'ye gelmiş ise de üzerine sevkedilen Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'dan kaçarak *Rodosa* gitmiştir[1].

Menteşe oğullarına ait *Muğla*, *Balat*, *Beçin*, *Milâs*'da cami ve medrese ve türbeler vardır. İlyas Bey'in *Balat*'taki 806 H. / 1404 M. tarihli camii Türk eserlerinin en nefislerindendir. Menteşe emiri Mehmed Bey'in oğlu Mahmud Çelebi adına avcılığa

Menteşe oğulları şeceresi

[1] *İbn-i Kemal tarihi*, (T. T. Kurumu yayınlardan).

Fakat Afyon Karahisar beyi Sahib Ata torununun, Yakub Beye dehaleti üzerine bunu yakalayamamış ve bu sırada Demirtaş biraderinin İlhan Ebu Said tarafından katlini duyunca geri dönmeğe mecbur olduğundan tehlike atlatılmıştır (1327).

Yakub Bey'in vefatı tarihi ve kabri belli değildir; bunun 1327'den sonra öldüğü anlaşılıyor. 707 hicret senesinde isim olmayarak "*Han-ı Germiyan*" unvanı ve *Şehr-i Germiyan* denilen *Kütahya*'da basılmış olan sikke bu Yakup Beye aid olmalıdır.

Yakup Bey'den sonra yerine *Çağşadan* lâkablı oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Babası zamanında Katalanların eline geçmiş olan *Kula* ile *Simav gölü*'nü rumlardan almış olduğunu torunu Yakub Bey'in taş vakfiyesinden anlıyoruz. Mehmed Bey'in vefatı tarihini de bilmiyoruz.

Mehmed Bey'den sonra oğullarının büyüğü olan ve Şah Çelebi denilen Süleymanşah, Germiyan hükümdarı olmuştur. Süleymanşah'ın 1368 den evvel Germiyan beyi olduğu *Denizli*'deki *Ulu Cami* kitabesinden anlaşıldığı gibi 771 h 1269 m de hükümdarlıkta bulunduğu son zamanlarda Kütahya'da Analca mescid kitabesiyle de malûm oluyor; bu mescit kitabesinde kendisi "*Sultan-ül-âzam el-Adil Şah Çelebi*" diye tavsif edilmektedir.

Süleymanşah, Karamanlıların taarruzlarına uğrayıp Karamanoğlu'ndan kaçarak yanına gelmiş olan Hamidoğullarından Hüsameddin İlyas Bey'e yardım ederek onun Karamanlıların işgaline uğrayan yerlerini istirdat ettirmiştir.

Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın kızını alan Karamanoğlu Alâüddin Bey'in taarruzundan korkan ve Karamanoğullariyle Osmanoğulları arasında kalarak memlekerinin istilâ edilmesinden endişe duyan Şah Çelebi, kızını Osmanlı hükümdarının oğlu Bayezid'e vermek istemiş ve kızının çeyizi olarak da baş şehri olan *Kütahya* ile beraber *Tavşanlı*, *Emed*, *Simav*, *Gediz*'i terk edeceğini bildirmiştir (780 H. / 1378 M. veyahut pek de itimada şayan olmayan kayda göre 783 H. / 1381 M). Süleyman şah'ın kızı ile Yıldırım Bayezid'in bu izdivacından Musa Çelebi doğmuştur[1].

[1] Süleyman Şah'ın kızından Çelebi Mehmed'in doğmuş olduğu hakkındaki mutalea tetkike muhtacdır. Çünki Çelebi Mehmed 816 H. / 1413 M. de vefat eden validesinin vasiyyeti üzerine *Merzifon*'da kendi medresesi yanında

Murad Hüdavendigâr Süleyman Şah'ın bu teklifi kabul edip düğün olmuş, teklif ettiği şehirleri Osmanlılara bırakan Süleymanşah *Kula*'ya çekilmiş 790 H./1388 M. de orada vefat ederek yaptırmış olduğu gürhane medresesi türbesine defnedilmiştir.

Süleymanşah ilim adamlarını, şairleri himaye etmiş ve namına bazı eserler tercüme olunmuştur. *Kabusnâme* (قابوسنامه) ile *Merzibannâme* (مرزبانناميه) bunun emriyle türkçeye çevrilmiştir. Şair Şeyh oğlu Mustafa, *Hurşidnâme*'sini Süleymanşah'a ithaf etmek üzere hazırladığı sırada onun vefat etmesiyle damadı olan Kütahya sancak beyi Yıldırım Bayezid'e takdim eylemiştir.

Şahçelebi'den sonra yerine oğlu İkinci Yakub Çelebi geçti. Bunun hükümdarlığından bir seneye yakın bir zaman sonra Murad Hüdavendigâr *Kosova* muharebesinde şehid düşmüş, Yıldırım Bayezid hükümdar olmuştu. Yakub Çelebi, bundan istifade ile kız kardeşinin çeyizi olarak Osmanlılara terk edilen yerleri geri almağa başlamıştı; *Rumeli*'de düzeni, yoluna koyan Yıldırım Bayezid 1390'da Anadolu'ya geçerek kendisini istikbale gelen Yakub Çelebi'yi veziri Hisar bey'le beraber yakalayarak *Rumeli*'de *İpsala* kalesine hapsettikten sonra Germiyan beyliğini Osmanlı idaresine bağlamıştır (1390)[1].

Yakub Çelebi bir yolunu bulup İpsala kalesinden kaçarak *Şam*'a gitmiş ve o tarihlerde *Şam*'a gelmiş olan Demirhan'a kendisini tanıtarak Ankara muharebesinin sonuna kadar onun yanından ayrılmamış ve 1402'de Timur tarafından bütün Germiyan memleketi Yakub Bey'e verilmiştir.

Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde Yakub bey, Çelebi Mehmed'in tarafını tutmuş ve

bir zaviye yaptırtmış ve bunun vakfiyesi Çelebi'nin vefatından sonra 23 Rebiulâhır 825 (1422 Nisan) tarihinde tertib edilmiştir. Devlet Hatun hakkında vakfiyede şu kayıd vardır: "... بنت خاتون دولت الخواتين تاج العالمين فى سيدة النساء عبدالله وهى كانت امى السلطان الاعظم ... الى رحمة الله الصمد السلطان محمد خان ... بن السلطان بايزيد" (Vakıflar Umum Müdürlüğü Haremeyn defteri No. 13 s. 58) Kütahya'ya aid tahrir defterinde ise Süleyman Şah'ın oğlu ve halefi Yakub Çelebi, İkinci Murad'ın dayısı olarak gösteriliyor.

[1] Neşrî (s.314), Âşık Paşazade s. 71 ve Tacüttevarih c. 1, s. 128 ve Sahaifülahbar c. 3, s. 34 Bayazıd'ın 1391'de Karaman seferine giderken Yakub'u tevkif ile Germeyan beyliğini ilhak eylediği gösteriliyor. Ben metinde Dukas'ın *(Bon tab'ı s. 18)* mütaleasını tercih ettim.

bu yüzden Karamanoğlu'nun taarruzuna uğrayarak memleketleri tahrip edilmiş ve nihayet Mehmed Çelebi'nin bütün Osmanlı idaresini eline almasından sonra Çelebi'nin yüksek hâkimiyetini tanımak suretiyle beyliğini muhafaza etmiştir; Çelebi Mehmed'in vefatı ve II. Murad'ın hükümdarlığı esnasında Osmanlı nüfuzundan kurtulan Yakub Bey, erkek evlâdı olmamasından dolayı Germiyan beyliğini Sultan Murad'a vasiyyet etmek üzere *Edirne*'ye gidip memleketine dönüşünden az sonra vefat etmiştir (832 H./1429 M.). Kabri *Kütahya*'da *Gök Şadırvan* denilen mescidinin mihrabı önünde olup yanında zevcesi de medfundur. Şeyhoğlu Mustafa, Şeyhî Sinan, Ahmed Dâî Germiyan sarayına mensup şairlerden olup sonradan Osmanlı sarayına intisab etmişlerdir. Şair Ahmed Dâî'nin farscadan türkçeye çevirdiği *Kitab-üt-tâbir* (كتاب التعبير) isimli rüya kitabı Yakup Bey namınadır. Kütahya'da Yakup beye *(Yakup Han Çelebi)* derler.

Germiyan hükümdarlarından Birinci Yakup Bey'e âid olduğu tahmin edilen 707 H. / 1307 M. tarihli sikkesinden başka Süleyman Şah ile II. Yakup Bey'in de sikkeleri görülmektedir. Germiyan beylerine ait Kütahya, Denizli, Kula'da cami, medrese ve türbe vardır.

Germiyan Oğulları silsilesi

Alişir
|
Muzafferüddin
|
Kerimüddin Alişir
|
I. Yakup Bey
|
Mehmed Bey
(Çağşadan)
|
Süleyman Şah
(Şah Çelebi)
|
II. Yakup Bey — *Kızı*
Yıldırım Bayezid'in zevcesi
|
Musa Çelebi

SÂHİB ATA OĞULLARI

Anadolu Selçukîleri vezirlerinden meşhur Sahib Ata Fahreddin Ali'nin ve sonra oğullarının iktaı olmasından dolayı *Karahisar-ı Sâhib* ve ahfadından Muzaffereddin Devle adına da *Karahisar-ı Devle* denilen şimdiki *Afyon Karahisar*'da kurulmuş olan küçük beyliğe Cami-üd-Düvel'de *Karahisar valileri* denilmektedir.

Filhakika Karahisar şehriyle, Şahabeddin Ömerî'nin (vefatı 749 H. / 1348 M.) *Mesalik-ül-ebsar* isimli eserinde görüldüğü üzere bin kadar köyü ve dört bin atlı kuvveti olan karahisarda müstakil bir beylik kurulmamış olduğundan Müneccimbaşı'nın vali tâbiri yerindedir. Müneccimbaşı bunlara ait olarak *Sandıklı*, *Bolvadin*, *Şuhud*, *Barcinli* (Husrev Paşa), *Oynaş* kasabalarını saymakta ise de bunlardan *Sandıklı* Germiyan beyliğine ve *Bolvadın* da Eşrefoğulları'na bağlı şehirlerden idiler. Belki daha sonra bu beyliklere geçmiştir.

Karahisar-ı Sahib beyleri, Sahib Ata'nın Tacüddin Hüseyin ve Nusratüddin Hasan adlarındaki iki oğlundan Hasan'ın oğlu ile torunlarıdır[1]. Nusratüddin Hasan'ın oğlu Şemseddin Mehmed, Selçukilerle İlhanilere karşı muhalefete kalkan Germiyan beyile çarpıştığı sırada Germiyan beylerinden Bozguş Bahâdır tarafından mağlup ve katledilmiştir (1287).

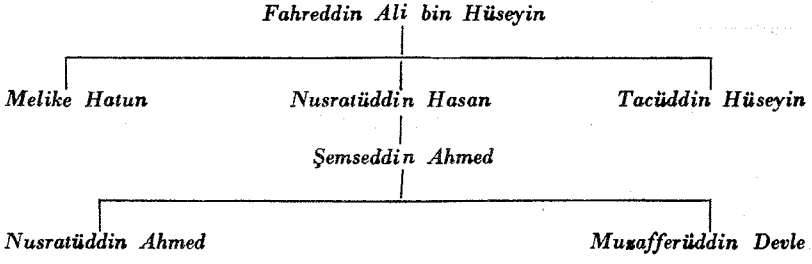
714'de Emir Çoban Anadolu'ya geldiği zaman ona sadakatlerini arzeden Anadolu beyleri arasında Sahib Ata torunları (اسباط صاحب فخرالدين) da vardı. Biz Şemseddin Mehmed'den sonra Karahisar-ı Sahib Emiri olarak onun oğlu Nusratüddin Ahmed'i görüyoruz. Bunun zamanında İlhanilerin Anadolu valisi Demirtaş beylikleri ortadan kaldırmağa başladığı sırada Karahisar üzerine de maiyetindeki Emirlerden Eredna'yı göndermiş ve Nusratüddin Ahmed memleketi terk ederek Germiyan hükümdarı Yakub bey'e iltica etmiştir (1327). Fakat bu sırada Demirtaş'ın biraderi Dimışk Hoca'nın İlhan Ebu

[1] Sahib Ata'nın büyüğü Tacüddin Hüseyin ve küçüğü Nusratüddin Hasan isimlerindeki oğullarından her ikisi de Cimri ve Karamanoğlu Mehmed Bey'le yaptıkları muharebede maktul düşmüşlerdir (1277 Mayıs). Sahib Ata bu iki oğluyla, vakfına mütevelli yapmış olduğu Nusratüddin Hasan'ın oğlu Şemseddin Mehmed'in ölümlerinde hayatta idi.

Said tarafından katli haberini alması üzerine kendi vaziyeti tehlikeye düşen Demirtaş muhasarayı kaldırtarak *Sivas*'a dönmüş olduğundan Nusratüddin Ahmed memleketine dönmüş ve aynı zamanda Germiyan hükümdarına damad olarak onun yüksek hâkimiyeti altına girmiştir.

Nusratüddin Ahmed 742 H./1324 M. den sonra vefat etmiş ve Karahisar Germiyan beyliğine ilhak olunmuştur. Nusratüddin'in kabri malûm değilse de 734 H. 1333 M. de vefat eden kardeşi Muzafferüddin Devle ile evlâtlarına ait Sahipler türbesi denilen bir türbede *Devle* ailesinden bir kısmı medfundurlar

Karahisar'da bulunan Sahib Ata ailesinden bazıları

LADİK YAHUT DENİZLİ BEYLİĞİ

Bunlara, *Denizli*'nin eski adının *(Ladik)* olmasından dolayı *(Ladik beyleri)* de denilir. Tarihte *Laodisa* denilen şehir, şimdiki Denizli kasabasının bir saat kadar kuzey doğusunda *Koncalı* ile *Denizli* istasyonları arasında olup halen harabeleri görülmektedir.

Laodisa veya *Ladik* bir kaç defa Türk istilâsına uğramış ve nihayet onüçüncü asır başlarında Birinci Giyasüddin Keyhusrev tarafından zabt edilmiştir ki onun zamanına ait kitabelerle sabittir. *Ladik* yahut *Denizli*, Selçukîlerin uc yani hudut vilâyetlerinden olup bir zamanlar Sahib Ata oğulları idaresinde bulunmuş ve daha sonra Germiyanlıların işgaline uğrayarak onlar tarafından Ali Bey adında bir emîr burada uc beyi olarak bulunmuştu; fakat bu Ali Bey'in Moğollara aleyhdar olması ve Cimrî hâdisesinde selçukilere yardım etmemesi sebebiyle buradan alınarak Afyon Karahisar'da hapsedilmiş ve orada ölmüştür (1277). Germiyanlılar daha sonra, yani 1288'de *Denizli*'yi almışlar, bir

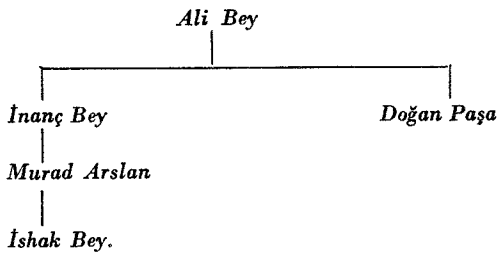
sene sonra yine Selçukîlere geçmiş ve nihayet ondördüncü asır başlarında Germiyan hükümdarı Birinci Yakub Bey *Denizli* ve havalisini nüfuzu altına almıştır.

1312 ile 1319 seneleri arasında *Denizli*'ye gelen Ulu Arif Çelebi burada İnanç Bey ve kardeşi Doğan Paşa ile görüşmüştür ki bunlar yukarıda adı geçen Germiyanlı Ali Bey'in oğullarıdır. 1333'de *Anadolu*'yu gezmiş olan İbn-i Batuta *Denizli*'ye gelerek İnanç Bey ve oğlu Murad Bey'le görüşmüştür. Denizli'deki bir tesisin kitabesinden İnanç Bey'in 735 H./ 1335 M. tarihinden sonra vefat ettiği anlaşılıyor.

İnanç Bey'den sonra oğlu Murad Arslan ve anın da oğlu İshak Bey'ler Germiyan beyliğine tâbi (vasal) olarak *Denizli* beyliğinde bulunmuşlardır. Murad Bey'le oğlu İshak Bey'in sikkeleri vardır. İshak Bey'in bir sikkesinin 763 (1362) tarihli olduğuna göre babası Murad bey, bu tarihten evvel vefat etmiştir. 1390'da Osmanlılar tarafından Germiyan beyliği işgal edildiği zaman İshak Bey hayatta ise de Denizli beyliğinde kalıp kalmadığı bilinmiyor. İshak Bey'in *Denizli*'de medresesi varıdır. Germiyan hükümdarı Süleymanşah'ın *Denizli*'de 1368 tarihli camii ve burada kesilmiş sikkeleri vardır. Şahabeddin Ömerî, *Denizli* beyliğinin köy ve çiftliklerinin dörtyüz kadar olup atlı ve yaya onbin kadar asker çıkardığını beyan ediyor.

Murad Arslan namına yazılmış türkçe *Fatiha* ve *İhlâs* tefsirleri vardır.

Denizli (Ladik) Beyleri silsilesi

AYDIN OĞULLARI BEYLİĞİ

Eski *İyoniya* bölgesinde bir beylik kurmuş olan Aydınoğlu Mehmed Bey, ilk zamanlarda Germiyan ordusu subaşısı yani

kumandanı idi. Germiyan oğlu Yakub Bey, Aydınoğlu'nu Ege taraflarına göndermiş ve o da zabtettiği yerlerde —ki zabt edilen yerler zabt edenin iktaı sayılırdı— bir beylik kurmuştur. *Cami-üd-Düvel*, Aydınoğulları'na ait olarak *Ayasoluğ*, *Güzelhisar*, *Çeşme*, *Sultan hisarı*, *Kestel*, *Bozdoğan*, *Yenişehir*, *Alaşehir*, *Birgi*, *Arpa*, *Sard*, *Köşk*, *Bayramlı*, *Ortakcı*, *Karacakoyunlu*, *Aydın İnegölü*, *Balat*, *Nazilli*, *Kuşadası*, *Urla*, *Kelas*, *Ezine*, *Akcaşehir*, *Sivri Hisar*, *Balyambolu*, *Bayındır*, *Karaburun*, *Nif*, *Etye*, *Kızılhisar* şehirlerini saymaktadır. Fakat bunlardan Alaşehir Rumların elinde olup Balat Menteşe oğullarına aittir. *Nif*'in sonradan Aydın oğullarına geçtiği anlaşılıyor. Fakat zannıma göre Müneccimbaşı bu kasabaları sonraki Osmanlı sancak teşkilâtına göre tetkik etmeden gösterdiği için karıştırmıştır.

Batı Anadolu'da Büyük Menderes nehrinden kuzeye olan Türk istilâsı şu suretle gelişmiştir. *Lidya*, *Eolya*'dan kuzeye doğru *Mizya* (Balıkesir ve havalisi) ve *Hellespont*'a kadar olan yerler Kalem Bey ile oğlu Karası tarafından ve *Filadelfiya* yani *Alaşehir* batısından îtibaren *Ege* denizine doğru olan saha Saruhan Bey tarafından ve *Büyük Menderes*'ten îtibaren *Tire*, *Birgi* ve *Ayasoluğ* taraflarını da Menteşe beyin damadı Sasa Bey almışlardı (1304). Fakat Sasa Bey'e karşı rakip çıkan Germiyan subaşısı Aydınoğlu Mehmed Bey buraları 1307'de Sasa Bey'in elinden almış ve aralarındaki muharebede Sasa Bey maktul düşmüştür.

Daha sonra yani 1310'da Mübarizüddin lâkabını alan Mehmed Bey, *müslüman İzmir*'ini ve 1326 senesinde de *Sahil* (Kâfir) *İzmir*'ini aldı ve *Birgi*'yi kendisine merkez yaptı ve beyliği mıntakalara ayırarak oğullarını oralara tâyin etti. *İzmir* ve *Ayasoluğ* (Selçuk)'da donanma vücuda getirilerek denizde faaliyete başlandı. Babası tarafından İzmir beği olan Umur Bey donanmasiyle korsanlık yapmak suretiyle şöhret kazandı. Büyük biraderi *Ayasoluğ* beyi Hızır Bey de *Ayasoluğ*'daki donanmasiyle bazan kardeşi Umur'la beraber sefere çıkıyordu. Gazi Umur'un *Sakız*, *Bozcaada*, *Ağrıboz*, *Mora* ile Rumeli sahillerine yaptığı akınlar etrafa dehşet vermişti[1].

[1] Türk denizcilerinin Adalara yaptıkları akın hakkında ecnebi vesikalarında epey malûmat vardır. 16 Temmuz 1318'de Negrepon (Egriboz-Agriboz)

Seyyah İbn-i Batuta 1333'de *Birgi*'ye gelerek Mehmed bey'le ve *İzmir*'de de oğlu Umur Bey'le görüşmüştür. Mehmed Bey 1334'de bir av esnasında suya düşerek hastalandı ve bundan müteessiren vefat edince ailenin ittifakiyle yirmi beş yaşında olan ikinci oğlu Umur, Aydın beyi oldu; lâkabı Bahaüddin idi. Arapca *Arâis -ül-mecalis* (عرائس المجالس) isimli Peygamberler tarihi ile Tıpdan *Kitâb-ı Tuhfe-i Mübarizî* (كتاب تحفه مبارزى) ve farsca *Tezkire-i evliya* Mehmed Bey adına tercüme edilmişlerdir. *Birgi*'de cami ve medrese yapmıştır. Oradaki türbesinde medfundur.

Bizans İmparatoru Üçüncü Andronikos'un *Midilli* ve *Foça*'daki âsi Cenevizliler üzerine donanma ile yaptığı harekâtta Saruhan donanmasiyle beraber Umur Bey de donanmasiyle İmparatora yardım etmişlerdir (1336).

Bu sefer esnasında Umur Bey, imparatorun büyük *domestiki* Kantagüzen'le tanışmış[1] ve dost olmuştur. Umur, deniz seferlerine devam ederek *Doğu Akdeniz*'deki adalarda bulunan Lâtinleri, *Rodos şövalyeleri*'ni ve *Mora*'yı sindirdi. *Karadeniz* seferi yaparak *Kili* ve diğer o sahilleri vurdu. Bizanslılara karşı olan Arnavudluk isyanı Umur'un yardımiyle bastırıldı.

1341'de İmparator Andronikos'un vefatı üzerine büyük Domestik henüz küçük yaşta olan yeni imparatora vasî oldu. Kendisine rakip olan Apokok ve küçük imparatorun valdesi Anna ile mücadeleye başladı.

Dimetoka'ya giden Kantagüzen orada imparatorluğunu ilân eyledi[2]. Bu suretle meydana gelen saltanat mücadelesinde Umur Bey dostu olan Kantagüzen'e yardım ederek onu tehlikeli durumlardan kurtardı.

adasiyle diğer adalara yaptıkları akınlar hakkında Girid dukasının Venedik docuna mektubu vardır. Diğer akınlar hakkında Libri Comm. Ven II 11, 33, 10 5 Regesti II No 107 ve 116. Papa yirmi ikinci Jan zamanında 1332 tarihinde Papa, Venedik, Rodos, Kıbrıs ve Fransa arasında yapılan beş senelik iffittak.

[1] *Büyük Domestik*, Paleologlar devrinde imparatordan sonra gelen kara orduları kumandanı idi.

[2] Sabi imparatora vasi olan zat imparatorluk tacı giyer ve zevcesi de imparatoriçe olurdu. Bundan dolayı Kantagüzen çocuk imparatorun vasisi olmak dolayısiyle kendisinin imparator bulunduğunu ilân etmişti. Bu vesâyet Üçüncü Andronikos'un Kantagüzen'i vasi tâyini sebebiyle meşrû sayılmakta idi.

Amansız deniz seferleri dolayısiyle âciz kalan *Ege* adalarındaki Lâtinler ve İstanbul'da çocuk imparatorun valdesi, Papa Altıncı Kleman'a müracaat ederek Umur'a karşı yardım istediler. Bunun üzerine Papa'nın donanmasiyle *Venedik*, *Ceneviz*, *Rodos* şövalyeleri ve *Kıbrıs* kırallığı donanmaları birleşerek *İzmir*'e hücum ettiler. Kantagüzen'e yardımdan dönmüş olan Umur Bey müdafaada bulundu ve ilk taarruzu def etti ise de ikinci hücumda *Sahil İzmir* alındı ve Umur Bey yukarı İzmir'e çekildi (1344 Aralık). Lâtinler, sahil İzmir'den ileri gidemediler; Sahil İzmir'i almak için münasip zaman beklemek için Umur Lâtinlere mütareke teklif etti ve bu suretle mücadele muvakkaten durdu.

İzmir'in işgali neticesinde Umur'un donanmasını lâtinler yakmışlardı. Denizdeki faaliyetine halel gelen Umur Bey, Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey de beraberinde olarak Edirne taraflarında zor durumda bulunan *Kantagüzen*'e yardım etmek üzere Kara yoluyla *Çanakkale boğazı*'na gidip Karesi oğlu Süleyman Bey de beraber olarak oradan -herhalde Karesi beyliği donanmasiyle- *Rumeli*'ye geçti; Kantagüzen'le beraber *İstanbul* üzerine yürürlerken Saruhan'ın oğlu Süleyman Bey'in vefatı üzerine Umur, geri dönmeğe mecbur oldu, ve Süleyman Bey'in cesedini getirip babasına teslim ederek memleketine döndü ve Kantagüzen, Umur'un tavsiyesiyle Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'le anlaştı.

Bu sırada Papa, İzmir harekâtının devamını istediğinden *Vinnois* dükü Dauphin Humbert —ki Türk vekâyinâmelerinde Turfil diye meşhurdur— Lâtin kuvvetleri kumandanı olarak 1346'da *İzmir*'e bir ihraç harekâtı yaptı ise de bir netice elde edemedi ve çekilip gitti; bunun üzerine Umur, Sahil İzmir üzerine taarruzunu arttırdı. Papa'dan yardım gelmeyince kaledeki Lâtinler 1347'de Umur'la mütareke yaptılar; *Ayasoluğ*'daki Türk donanması tekrar faaliyete başladı. Ticaretlerine halel gelen *Rodos şövalyeleri*, bazı imtiyazlar elde etmek şartiyle *Sahil İzmir*'i, Aydınoğlu'na terk etmek üzere bir anlaşmaya vardılarsa da Papa bu muahedeyi kabul etmedi.

İşini silâhla hal etmeğe karar veren Umur Bey, askerinin önünde olarak kaleye hücum ettiği sırada okla alnından vurula-

rak şehid düştü[1], ve cesedi *Birgi*'ye götürülerek babasının yanına defnedildi (1348). Umur Bey adına Mesud bin Ahmed'le yeğeni İzzeddin Ahmed taraflarından nazmedilmiş 5568 beyitli *Süheyl-ü-Nevbahar* (سهيل ونوبهار) manzumesi ile[2] bundan başka gine Umur Bey adına farscadan türkçeye çevrilmiş olan *Kelile ve Dimne* vardır. Ayrıca Umur adına yazılmış *Tabiatnâme* (طبيعت نامه) adlı türkçe manzum bir eserden bahsediliyor.

Umur'un şahadeti üzerine büyük biraderi *Ayasoluğ* Emiri Hızır Bey Aydın beyi oldu; bu, biraderinin enerjisine sahip değildi; lâtinlerle 18 Ağustos 1348'de yirmi madde üzerine ağır bir muahede imzalamağa mecbur oldu. Bu muahede mûcibince, Aydınoğulları donanması silâhtan tecrid ediliyor ve gümrük resimlerinin yarısı lâtinlere bırakılıyor, lâtin donanmalarının serbest olarak limanlara girip çıkmasına müsaade olunuyor, onların dostuna dost, düşmanına düşman olmaları kabul olunuyordu[3].

Umur'un ölümüyle Aydınoğulları'nın faaliyetleri durdurulmuş ve bu muahede ile lâtinler Aydın oğulları iskelesi vasıtasiyle buraların emtiasından —ki ipekli, zahire, miyankökü, halı, balmumu vesaire gibi Menderes havzası mahsulleri idi— külliyetli menfaat temin ettiler.

Umur'dan sonra Hızır Bey zamanından itibaren *Ayasoluğ* Aydınoğulları'nın merkezi olmuştur. Hızır'ın vefatı tarihi belli değildir; fakat Subh-ül Aşa 767 H./1365 M. de Aydınoğlu beyliğinde Hızır'ın en küçük kardeşi İsa Bey'in bulunduğunu yazdığına göre ölümü bu tarihten evveldir. İsa Bey zamanına aid

[1] Bizans Vakanüvisi Dukas, Umur'un kale burcuna tırmanırken kalenin tepesine daha ne kadar mesafe kaldığını görmek için, başındaki miğferini kaldırıp yukarı baktığı sırada iki kaşının arasına isabet eden okla vurularak aşağıya düşüp vefat ettiğini beyan ediyor *(Bon tab'ı s 29, 30 — Mırmıroğlu tercümesi)*.

[2] Bu Süheyl ve Nevbahar manzumesi 1924'de Avrupa'da basılmıştır. Mukaddimesinde Tat dilinden türkçeye çevrildiği beyan ediliyor. 5568 beyittir. Bu eserin Mortman tarafından neşri münasibetiyle Türkiyat mecmuasında C. 2, s. 401 ve 485 de Merhum Kili li Muallim Rifat Beyle Prof. Fuad Köprülü'nün birer tetkikleri vardır.

[3] Libr Comm. venet IV, 439. ven IV, 156 da aşağıdaki başlıkla mütarekeden bahsediliyor:

Teologos (Ayasolog=Selçuk) senyörü Türk Çelebi'nin elçiler ile Papa elçileri arasında akdolunan itilafname sureti). Bu anlaşma yirmi maddedir.

Amansız deniz seferleri dolayısiyle âciz kalan *Ege* adalarındaki Lâtinler ve İstanbul'da çocuk imparatorun valdesi, Papa Altıncı Kleman'a müracaat ederek Umur'a karşı yardım istediler. Bunun üzerine Papa'nın donanmasiyle *Venedik*, *Ceneviz*, *Rodos* şövalyeleri ve *Kıbrıs* kırallığı donanmaları birleşerek *İzmir*'e hücum ettiler. Kantagüzen'e yardımdan dönmüş olan Umur Bey müdafaada bulundu ve ilk taarruzu def etti ise de ikinci hücumda *Sahil İzmir* alındı ve Umur Bey yukarı İzmir'e çekildi (1344 Aralık). Lâtinler, sahil İzmir'den ileri gidemediler; Sahil İzmir'i almak için münasip zaman beklemek için Umur Lâtinlere mütareke teklif etti ve bu suretle mücadele muvakkaten durdu.

İzmir'in işgali neticesinde Umur'un donanmasını lâtinler yakmışlardı. Denizdeki faaliyetine halel gelen Umur Bey, Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey de beraberinde olarak Edirne taraflarında zor durumda bulunan *Kantagüzen*'e yardım etmek üzere Kara yoluyla *Çanakkale boğazı*'na gidip Karesi oğlu Süleyman Bey de beraber olarak oradan -herhalde Karesi beyliği donanmasiyle- *Rumeli*'ye geçti; Kantagüzen'le beraber *İstanbul* üzerine yürürlerken Saruhan'ın oğlu Süleyman Bey'in vefatı üzerine Umur, geri dönmeğe mecbur oldu, ve Süleyman Bey'in cesedini getirip babasına teslim ederek memleketine döndü ve Kantagüzen, Umur'un tavsiyesiyle Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'le anlaştı.

Bu sırada Papa, İzmir harekâtının devamını istediğinden *Vinnois* dükü Dauphin Humbert —ki Türk vekâyinâmelerinde Turfil diye meşhurdur— Lâtin kuvvetleri kumandanı olarak 1346'da *İzmir*'e bir ihraç harekâtı yaptı ise de bir netice elde edemedi ve çekilip gitti; bunun üzerine Umur, Sahil İzmir üzerine taarruzunu arttırdı. Papa'dan yardım gelmeyince kaledeki Lâtinler 1347'de Umur'la mütareke yaptılar; *Ayasoluğ*'daki Türk donanması tekrar faaliyete başladı. Ticaretlerine halel gelen *Rodos şövalyeleri*, bazı imtiyazlar elde etmek şartiyle *Sahil İzmir*'i, Aydınoğlu'na terk etmek üzere bir anlaşmaya vardılarsa da Papa bu muahedeyi kabul etmedi.

İşini silâhla hal etmeğe karar veren Umur Bey, askerinin önünde olarak kaleye hücum ettiği sırada okla alnından vurula-

rak şehid düştü[1], ve cesedi *Birgi*'ye götürülerek babasının yanına defnedildi (1348). Umur Bey adına Mesud bin Ahmed'le yeğeni İzzeddin Ahmed taraflarından nazmedilmiş 5568 beyitli *Süheyl-ü-Nevbahar* (سهیل و نوبهار) manzumesi ile[2] bundan başka gine Umur Bey adına farscadan türkçeye çevrilmiş olan *Kelile ve Dimne* vardır. Ayrıca Umur adına yazılmış *Tabiatnâme* (طبیعت نامه) adlı türkçe manzum bir eserden bahsediliyor.

Umur'un şahadeti üzerine büyük biraderi *Ayasoluğ* Emiri Hızır Bey Aydın beyi oldu; bu, biraderinin enerjisine sahip değildi; lâtinlerle 18 Ağustos 1348'de yirmi madde üzerine ağır bir muahede imzalamağa mecbur oldu. Bu muahede mûcibince, Aydınoğulları donanması silâhtan tecrid ediliyor ve gümrük resimlerinin yarısı lâtinlere bırakılıyor, lâtin donanmalarının serbest olarak limanlara girip çıkmasına müsaade olunuyor, onların dostuna dost, düşmanına düşman olmaları kabul olunuyordu[3].

Umur'un ölümüyle Aydınoğulları'nın faaliyetleri durdurulmuş ve bu muahede ile lâtinler Aydın oğulları iskelesi vasıtasiyle buraların emtiasından —ki ipekli, zahire, miyankökü, halı, balmumu vesaire gibi Menderes havzası mahsulleri idi— külliyetli menfaat temin ettiler.

Umur'dan sonra Hızır Bey zamanından îtibaren *Ayasoluğ* Aydınoğulları'nın merkezi olmuştur. Hızır'ın vefatı tarihi belli değildir; fakat Subh-ül Aşa 767 H./1365 M. de Aydınoğlu beyliğinde Hızır'ın en küçük kardeşi İsa Bey'in bulunduğunu yazdığına göre ölümü bu tarihten evveldir. İsa Bey zamanına aid

[1] Bizans Vakanüvisi Dukas, Umur'un kale burcuna tırmanırken kalenin tepesine daha ne kadar mesafe kaldığını görmek için, başındaki miğferini kaldırıp yukarı baktığı sırada iki kaşının arasına isabet eden okla vurularak aşağıya düşüp vefat ettiğini beyan ediyor *(Bon tab'i s 29, 30 — Mırmıroğlu tercümesi)*.

[2] Bu Süheyl ve Nevbahar manzumesi 1924'de Avrupa'da basılmıştır. Mukaddimesinde Tat dilinden türkçeye çevrildiği beyan ediliyor. 5568 beyittir. Bu eserin Mortman tarafından neşri münasibetiyle Türkiyat mecmuasında C. 2, s. 401 ve 485 de Merhum Kili li Muallim Rifat Beyle Prof. Fuad Köprülü'nün birer tetkikleri vardır.

[3] Libr Comm. venet IV, 439. ven IV, 156 da aşağıdaki başlıkla mütareke den bahsediliyor:

Teologos (Ayasolog=Selçuk) senyörü Türk Çelebi'nin elçiler ile Papa elçileri arasında akdolunan itilafname sureti). Bu anlaşma yirmi maddedir.

bilgimiz yoktur, yalnız Memlûk sultanı diğer bazı Anadolu beyleri gibi bunu da 1365 tarihli bir mektupla Frenklere karşı cihada davet etmiştir. 1389'da Murad Hüdavendigâr, *Kosova* muharebesine giderken Anadolu beylerinden de yardımcı kuvvet istemiş ve İsa Bey ile *Saruhanoğlu*'nun kuvvetleri Osmanlı ordusunun sol cenahında bulunmuşlardır.

1390'da Anadolu beyliklerini istilâya başlayan Yıldırım Bayezid Rumların elindeki *Alaşehir*-i aldıktan sonra Aydınoğlu memleketlerine gelmiş, İsa Bey mukavemet etmemiş, bunun üzerine Bayezid kendisini *Tire*'de oturtarak vakıflarının ve timarının idaresini İsa bey'e bırakıp diğer yerleri Osmanlı arazisine ilhak eylemiştir. Bayezid, İsa Bey'in kızı Hafsa hanım'ı nikâhlamıştır. Bu suretle Aydınoğlu beyliği Ankara muharebesinin sonuna kadar Osmanlılarda kalmıştır.

İsa bey'in *Tire*'de bulunurken hangi tarihte vefat ettiği bilinmiyor; kabri Birgi'deki babasının türbesindedir. İsa Bey ilim ve ülema ile alâkalı bir zattır. Meşhur Tabip Hacıpaşa Hızır bin Ömer *Şifa-ül-eskam ve deva-ül-âlam* (شفاء الاسقام و دواء الآلام) isimli tıbbî eserini 783 H./ 1381 M. de *Ayasoluğ*'da tamamlayarak İsa Bey'e ithaf etmiştir. İsa Bey adına diğer eserleri de vardır. Dukas, bir çok ilimlere ve tıbba da vakıf olan babasının İsa Bey tarafından himaye edildiğini beyan ediyor. İsa Bey'in *Ayasoluğ* yani *Selçuk*'ta 776 H. / 1375 M. de yaptırmış olduğu bir camii vardır.

Ankara muharebesinden sonra Timur tarafından memleketleri kendilerine verilen Anadolu beyleri arasına İsa Bey'in oğulları Musa (Dukas buna İsa diyor) ile kardeşi Umur Bey'ler de vardır (1402). Bunlardan Musa Bey 1403 de vefat etmesi ile İkinci Umur Bey *Ayasoluğ*'da Aydınoğlu beyliği ile yalnız kalmış ise de bu defa da kendisine İzmir taraflarında bulunan amcası İbrahim Bey'in oğlu Cüneyd Bey rakip çıkmıştır[1].

II. Umur'la, Cüneyd arasında muharebe olmuş, Umur *Ayasoluğ*'dan kaçmış ve Menteşe beyinin yardımiyle gelip Ayas-

[1] Cüneyd Bey'in babası İbrahim Bahadır Bey, Aydınoğlu Mehmed Bey'in beş oğlundan birisidir; biraderi Umur'un Aydın beyliği zamanında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Tarihlerde eskiden beri İzmir subaşılığında bulunmasından dolayı *İzmiroğlu* denilen Kara Hasan ile Cüneyd Bey bu İbrahim Bahadır'ın oğullarıdır.

luğ'ı istirdat etmiş ve elde ettiği Cüneyd'in kardeşi Kara Hasan'ı, *Menteşeoğlu Mamulas*'ı denilen *Marmaris* kalesinde hapsetti ise de Cüneyd bir kadirga ile gelerek kardeşini kurtardı ve sonra tekrar Ayasluğ üzerine yürüdü ve nihayet Umur'a damat olarak idareyi ele aldı ve 1405'de Umur'un vefatı üzerine Aydın beyliği buna geçti.

Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde Cüneyd bey bir ara Çelebi Mehmed'in yüksek hâkimiyetini kabul etti ve sonra Süleyman Çelebi'ye tâbi oldu; Karaman ve Germiyan beyleriyle beraber Süleyman Çelebi ile harb etmek istediyse de müttefiklerinin kendisini yakalayacaklarından korkarak Emir Süleyman'a dehalet etti ve o da kendisini alarak *Rumeli*'ye götürüp *Ohri* sancak beyliğini verdi.

Cüneyd, Emir Süleyman Çelebi ile kardeşi Musa Çelebi arasındaki hâdiseler de vaziyeti müsaid görüp Aydın iline kaçtı; zâhiren Musa Çelebi tarafında idi. Mehmed Çelebi, biraderi Musa'ya galebe edip 1413'de Osmanlı devletini bir idare altında toplayınca Anadolu'ya geçip Cüneyd Bey üzerine yürüdü. Cüneyd, pâdişaha dehalet etti, fakat yerinde bırakılmayarak *Rumeli*'ye geçirilip Niğebolu sancak beyliğine tâyin olundu.

Çelebi Mehmed zamanında tarihlerde Düzme Mustafa denilen Yıldırım oğlu Mustafa Çelebi; *Eflak*'a geçirilip orada hükümdarlık iddiasiyle *Rumeli*'ye geçtiği sırada Cüneyd Bey de kendisine iltihak ederek ona vezir oldu. Çelebi Mehmed, acele yetişip bunları *Selânik* taraflarında mağlup etmesi üzerine Mustafa Çelebi ile Cüneyd *Selânik* kalesine kaçtılar. İmparator bunları teslim etmemekle beraber Sultan Mehmed sağ oldukça salıvermiyeceğini taahhüt ile senelik masraflarına mukabil bir para verilmek suretiyle her ikisi de *Limni* adasında muhafaza altına alındılar.

Çelebi Mehmed'in 1421'de vefatı üzerine İmparator Manuel; kendi lehine Mustafa Çelebi ile muahede akteddikten sonra bunları Rumeli'ye çıkardı. Osmanlı vekayii kısmında görüleceği üzere Cüneyd Bey ikinci Murad tarafından eski beyliği verilmek suretiyle gizlice ele alınarak Mustafa Çelebi'den ayrıldı ve doğru *İzmir* taraflarına gitti ve Ayasluğ beyi olan Aydınoğlu Mustafa Bey'i öldürerek oralara sahip oldu; merkezi *İzmir*'di.

Kendisi didişken bir adam olup Ayasluğ beyi Yahşi Bey ile uğraştı; maksadı eski Aydınoğlu beyliğini tamamen elde etmekti. Üzerine Anadolu Beylerbeğisi Oruc Bey ile kuvvet sevkedildi ve mağlup oldu ise de fırsat buldukça meydana çıkarak Osmanlı kuvvetlerini uğraştırıyordu. Bu halden dolayı canı sıkılan İkinci Murad vezirlerini tehdit ederek Cüneyd işinin kat'i surette hallini emretti. Cüneyd'in üzerine tâyin edilen Hamza bey *Salihli* civarında Cüneyd'le çarpıştı ve Cüneyd'in oğlu Kurd Hasan, Osmanlı kuvvetinin bir cenahını bozarak kaçanları takip ile babasının kuvvetlerinden uzak düşmesi üzerine bir taraftan Kurd Hasan'ın gerisi kapanarak diğer Osmanlı kuvvetleri de Cüneyd'in üzerine hücum etmeleriyle Cüneyd kaçtı ve takipten geri dönen Kurd Hasan da kapana düştü ve yakalandı; (Dukas'ın yazdığına göre) *Edirne*'ye Sultan Murad'a gönderildi ve amcası Hamza Bey ile beraber *Gelibolu* kalesinde hapsedildi.

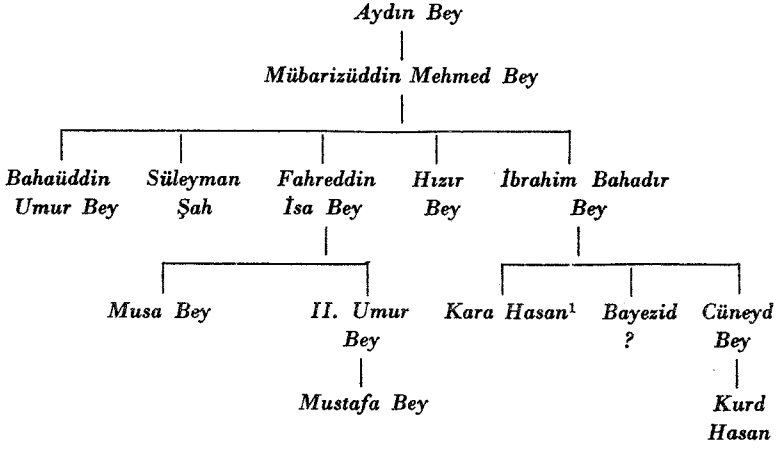
Kaçmış olan Cüneyd, *Sisam adası* karşısında sahildeki müstahkem *İpsili* kalesine girdi; orada muhasara edildi; deniz yoluyla Karaman sahillerine gitti; Karamanoğluyla görüşerek para ve beşyüz kadar kuvvet alarak kara yoluyla döndü ve bir gece baskıniyle *İpsili*'yi muhasara eden Osmanlı kuvvetlerini yararak tekrar kaleye girdi; kalenin kara muhasarasiyle alınamıyacağı anlaşıldığından bir takım menfaatler mukabilinde *Foça* Cenevizlilerinden tedarik edilen gemiler ve onların da yardımlariyle deniz tarafından da[1] sıkıştırılan Cüneyd teslim olmağa karar verdi, hayatına dokunulmayarak pâdişaha gönderilmek şartiyle teslim oldu; fakat Hamza Bey kendisini ve Dukas'ın kardeşi olduğunu söylediği Bayezid'le beraber öldürüldü. Vaziyet pâdişaha bildirilince *Gelibolu*'daki Kurd Hasan ile Hamza Eey de katledildiler ve bu suretle Cüneyd işi de bitmiş oldu (829 H./1426 M.).

Aydınoğulları'nın Lâtinlerle yaptıkları ticarî muamele dolayısiyle jigiyati denilen Lâtin harfli sikkeleri olduğu gibi islâmî sikkeleri de görülmektedir. Aydınoğulları sikkelerinden bugün

[1] Foça Cenevizlileri beyi olup Adorno'dan sonra Foça Podesta'sı olan Persival Palaviçini tarafından tedarik edilen üç açık deniz kadırgasını bizzat Palaviçini kendi kumandasına alarak gelmişti *(Hammer; Atâbey tercümesi C. 2, s. 180)*.

elde bulunanlar Gazi Umur, İsa ve bir de Cüneyd Bey'in paralarıdır. Aydın oğulları'nın *Birgi*, *Tire* ve *Selçuk*'da cami, medrese ve türbeleri vardır. *Mesalik-ül-ebsar*'ın kaydına göre ondördüncü asrın ilk yarısında Aydınoğulları'nın altmış şehri üçyüz ve belki daha ziyade kalesi, yetmiş bin askeri olup karada ve denizde Rumlar ve Frenklerle savaştıkların beyan edilmektedir.

Aydın oğulları silsilesi

SARUHAN OĞULLARI BEYLİĞİ

Selçukîler tarafından Bizans hududuna iskân edilen Türk aşireti reisi Saruhan Bey tarafından ondördüncü asır başlarında *Lidya*'da *Hermon* (Gediz) nehri vâdisinde kurulmuş olan beyliğe *Saruhan oğulları beyliği* denilir.

Beyliğin müessisi olan Saruhan'ın, Celâlüddin Harezmşah'ın ölümünden sonra 629 H./1232 M. de büyük Alâüddin Keykubad tarafından hizmete kabul edilen Harezm Emirlerinden Saruhan Beyin torunu olması kuvvetli ihtimal dahilinde olup *Alaşehir* ve havalisinde Harezm (Horzom) isimli köyler de bulunmuş olması bunu gösterir. Germiyan beyliği müessisi olan ailenin de Harezm Türkmenlerinden olmaları ihtimalini de o kısımda gös-

[1] Vakf-ı Cami-i Selman köy; Benâm-ı Kara Hasan bin İbrahim tâbi-i Birgi (116 numaralı Tahrir defterinde Birgi kazası kısmı).

termiştik. Bundan dolayı bir faraziye olarak Saruhan Bey'in de Aydınoğlu gibi Germiyan oğullariyle az çok bir münasebetleri olacağı hatıra gelmektedir.

1305'den îtibaren diğer Türk aşiretleri gibi *Lidya*'nın batısına *Ege denizi* sahillerine doğru ilerleyen Saruhan Bey 1313'de *Sipil Manisası* denilen şimdiki *Manisa*'yı zabtetmiş ve sahile kadar hududunu dayamış ve bu kuruluş devri esnasında denizciliği de ele alarak donanma yapıp korsanlığa başlamıştır.

Cami-üd-düvel, Saruhan beyliğinin *Manisa*'dan başka *Güzelhisar* (Menemen), *Akhisar*, *Tarhanyat*, *Marmara*, *Gördek*, *Gördes*, *Kayacık*, *Atala*, *Demirci*, *Nif*, *Ilıca*, *Turgutlu* (Kasaba), *Karacalar* ve *Foça*'ya sahip olduklarını beyan ediyor; şu halde bunların doğu hududu Germiyan beyliği oluyor.

Mesalik-ül-ebsar'a göre XIV. yüzyıl ortalarına doğru Saruhan beyliğinin onbeş şehri, yirmi kalesi, on bin askeri ve Saruhan'ın kardeşi olan *Nif* (Kemal Paşa) beyi Ali Paşa'nın da sekiz şehri, otuz kalesi, okçulukta mâhir çok yaya askeri ve sekiz bin de atlı askeri ve bir haylı da donanması varmış.

1335'de *Midilli* ve *Foça*'daki Cenevizliler Bizans İmparatoru'na karşı muhalif cephe almaları üzerine Üçüncü Andronikos donanmasiyle o taraflara gelmiş ve Saruhan bey'den de yardım istemişti. Saruhan Bey, oğlu Süleyman ile memleketinin yirmi kadar ileri gelenlerinin Cenevizliler tarafından esir edilmelerinden dolayı Cenevizlilere muğber olduğundan imparatorun teklifini kabul ile bizzat muhasaraya iştirak etmiş ve bu suretle Cenevizliler itaate mecbur olmuşlardır.

1333'de *Anadolu*'yu gezen İbn-i Batuta *Manisa*'da Saruhan Bey'i ziyaret etmiştir. Saruhan Bey, büyük oğlu olup Aydınoğlu Umur Bey'le Kantagüzen'e yardım etmek üzere Rumeli'ye geçip vefat eden Süleyman adındaki oğlunun ölümünden müteessir olarak az sonra yani 746 H./1345 M. de vefat etmiştir.

Saruhan Bey'den sonra yerine oğlu Fahreddin İlyas bey geçmiştir. Bunun zamanında yani 1356 da Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'in oğlu Halil'i İzmit limanında bir deniz gezintisi yaparken *Foça* Cenevizlileri yakalayıp Foça'ya götürmüşlerdir. Bunun üzerine Orhan Bey, imparatora müracaat ederek oğlunun kurtarılmasını rica etmiş ve o da Halil'in verilmesini bildirmiş ise de Foçalılar bu teklifi red eylemişlerdi. Bunun üzerine

İmparator Yuannis Paleolog bir donanma ile *Foça*'ya gitmiş ve orayı muhasara altına almıştı. Foçalıların müttefiki olan Saruhan oğlu İlyas Bey'i bir takım vaidler ve rütbelerle kendisine celbeden imparator, onu Foçalıların ittifakından ayırmış ve bu suretle *Foça*'nın karadan da muhasarası mümkin olmuştu.

İmparatorla pek samimî dost olan İlyas Bey, kendisini sık sık ziyaret eden İmparatoru yakalayarak külliyetli bir fidye-i necat almağı kurmuş ve bu tasavvurunu bilen bir adamı, keyfiyetten Yuannis'i haberdar etmişti. İmparator bunu bilmemezlikten gelerek bir müzakere zımnında İlyas Bey'i donanmasına davet etmiş ve gelir gelmez geminin demirlerini alıp açılarak İlyas'ı tuzağa düşürmüştür. Nihayet İlyas Bey teşebbüsünü îtirafa mecbur olmuş ve zevcesinin fidye-i necat olarak verdiği bir miktar parayı kabul ve bakiyesi için de İlyas Bey'in çocuklarını rehin alarak kendisini serbest bırakmıştır[1].

Zamanı vekayiine dair bu kadar bilgimiz olan İlyas Bey 766 H./1364 M. de vefat ederek yerine oğlu Muzafferüddin İshak Bey geçmiştir.

İskenderiye'nin Kıbrıs kıralı tarafından işgali üzerine Memlûk Sultanı tarafından Frenklerle cihad için Anadolu beylerine gönderilen 767 Şevval 1366 Haziran tarihli olarak İshak beye yazılan nâmeden onun bu tarihte hükümdar olduğunu öğreniyoruz. *Manisa*'da yaptırmış olduğu tesislerde kendisine *Sultan-ı azâm* ve sair tumturaklı elfaz ile *Mücahid gazi* unvanı verilmiş olan İshak Bey hakkında bir bilgimiz yoktur. 790 H./1388 M. de vefat ederek *Manisa*'da medresesi yanındaki türbesine defnedilmiştir. Orhan ve Hızırşah isimlerinde iki oğlu vardı. Yerine oğlu Orhan geçmiştir. Kosova muharebesinden sonra Yıldırım Bayezid 1390'da Anadolu'ya geçerek Germiyan, Aydın ve Saruhan beylikleri üzerine yürümesi üzerine Orhan bey kaçmış ve memleketi Karası sancağiyle beraber Bayezid'in oğlu Ertuğrul'a verilmiştir.

Ankara muharebesinden sonra Timur tarafından Orhan'a eski beyliği verilmiştir (1402). Orhan'ın 806 H./1403 M. tarihli bir bakır sikkesi vardır. Orhan'ın biraderi Hızırşah ile mücadele

[1] Grigoras'tan tercüme (İskender Hoçi) *Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası, sene 1, s. 243* Şehzade "Halil'in sergüzeşti" makalesi.

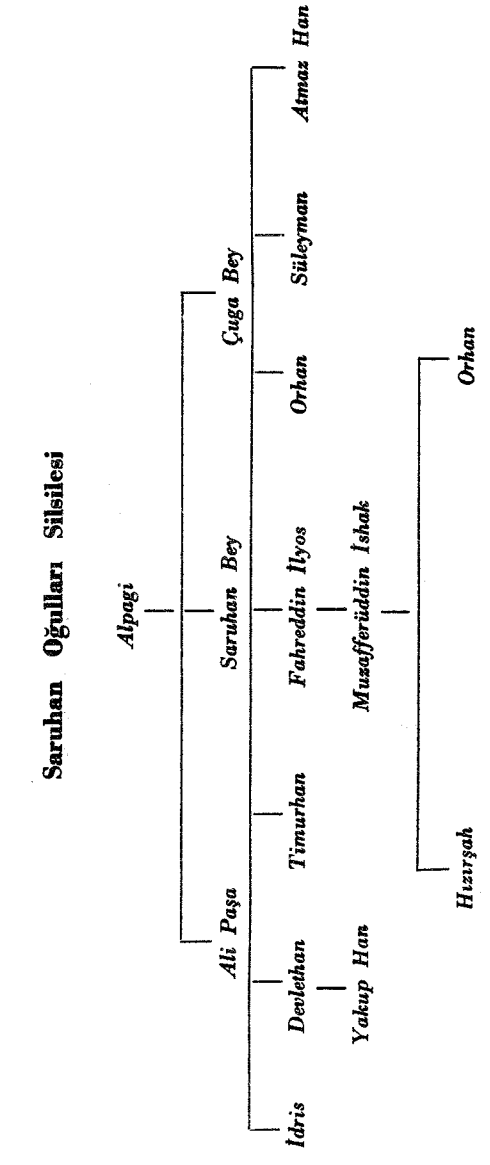
ederek Osmanlılara iltica ettiği zan olunur. Hızırşah Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat kavgasında Aydınoğlu Cüneyd Bey'le beraber Çelebi Mehmed'le mücadele eden kardeşi İsa Çelebi'ye yardım etmişti; Çelebi Mehmed, İsa'yı mağlup etmiş ve daha sonra Emir Süleyman Çelebi'nin katli dolayısiyle Anadolu'da tamamen tehlikesiz vaziyette kalan Çelebi Mehmed, Cüneyd Bey üzerine yürüyüp onu yola getirdikten sonra birden bire *Manisa*'ya taarruz ile kaçmasına meydan vermeden Hızırşah'ı hamamda yakalayarak yalvarmasına bakmayıp katlettirmiştir (813 H./1410 M.).

Hızırşah, öldürüleceğini anlayınca iki vasiyette bulunmuş. Birisi babasının yanına defn edilmesi diğeri yapmış olduğu vakıflara riayet olunması. Katlinden sonra Çelebi Mehmed her ikisini de yerine getirmiştir. Manisa sancağı tapu kayıtlarında Hızır Bey'in hayli vakfı görülmektedir.

Hızırşah'ın katliyle Saruhan beyliği Osmanlı idaresine geçmiştir. Saruhan Bey'in kardeşi Ali Paşa *Nif* (Kemal Paşa)'de Devlet Han oğlu Yakup *Demirci*'de Yusuf ve İdris Çelebilerin *Gördes* ve *Kayacık*'da bulundukları vesikalardan anlaşılıyor.

Saruhan oğulları'nın Lâtinlerle ticarî münasebetleri dolayısiyle *Jigliyati* sikkeleri vardır. Bunlardan şimdiye kadar İshak ve Hızırşah ve Orhan Beylerin islâmî sikkeleri elde edilmiştir. Saruhanoğulları'nın *Manisa*, *Gördes*, *Demirci*, *Menemen*'de bazı tesisleri vardır. Nasir-i Tûsî'nin "*Bahnâme-i Şâhî*" isimli eseri Saruhan oğulları'ndan Sultan Yakub bin Devlet Han adına tercüme edilmiştir.

Saruhan Oğulları Silsilesi

KARASİ BEYLİĞİ

XIV. yüzyıl başlarında büyük ve küçük Mizya (Balıkesir havalisi ve Çanakkale tarafları) da kurulmuş olan beyliğin, adı kuran şahsa nisbetle Karesi beyliği adını almıştır.

Karesi ailesinin büyük ceddi onbirinci asrın ikinci yarısı içinde *Orta Anadolu*'da bir devlet kurmuş olan Melik Dânişmend Gazi'dir. Danişmendiye devleti Anadolu selçukileri tarafından ilhak edilince Danişmend ailesine mensup Nizamüddin Yağıbasan oğullarından Zahirüddin İli, Muzafferüddin Mahmud ve Sinanüddin Yusuf Selçukilerin hizmetine girip emîrlik etmişlerdir.

Anadolu selçukilerinin inhilâli esnasında bu aileden olarak uc beyliğinde bulunmuş olan Kalem Bey ile oğlu Karesi Bey diğer Uc beyleri gibi Bizanslıların zararına olarak Batı Anadolu'yu istilâya başlamışlar ve takriben 1302'den sonra *Bergama* ve *Balıkesir*'i alarak Balıkesir'i yeni kurulan Beyliğine merkez yapmışlardır; İbn-i Batuta, şehrin Karesi Bey tarafından tesis edildiğini yazmaktadır.

Cami-üd-Düvel'de Karesi beyliğine aid olarak *Balikesir*, *Aydıncık*, *Bergama*, *Edremid*, *Kemer Edremid* (Burhaniye) *Pınarhisar*, *İvrindi*, *Ayazmend* (Altınova) *Bigadiç*, *Mendehorya*, *Sındırgı*, *Gördes*, *Demirci*, *Kızılca Tuzla* (Ayvacık) *Başkelenbe*, *Fırt* (Susurluk) kasabalarını saymaktadır; fakat bunlardan *Gördes* ile *Demirci*'nin Saruhanoğulları'nın şehirlerinden olduğu eserleriyle malûm olduğundan Müneeccimbaşı Osmanlılar zamanındaki sancak teşkilâtını göstermiştir. Müneccimbaşı'nın gösterdiği diğer şehirler Karesi beyliğine aid olduğu gibi eski Eolya bölgesindeki Bayramiç, Ezine ve Trova mıntakası da Karesi oğulları'na âitti.

Karesi bey Moğollardan kaçarak kendisine iltica eden halkı ve Ece Halil kumandasiyle *Dobruca*'dan gelen *Sarı Saltuk türkmenleri*'ni kendi arazisine yerleştirmek suretiyle işgal ettiği mıntakada Türk nüfusunu arttırdı.

Kalem Şah da denilen Kalem Bey ile oğlu Karesi'nin hangi tarihlerde vefat ettikleri belli değildir. Fakat bazı kayıtlara göre Karesi Bey'in 1328'den evvel öldüğü anlaşılıyor. Karesi Bey'in vefatından sonra Demirhan, Yahşi, Dursun isimlerindeki üç oğlundan Demirhan Balıkesir emîri olmuş ve kardeşi Yahşi-

han da *Bergama* beyliğinde bulunmuş ve Dursun Bey ise Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin yanına kaçmıştı. Karesi Bey'in türbesi *Balıkesir*'de ise de kitabesi yoktur. Belki babası Kalemşah'da orada medfundur.

İbn-i Batuta 733 H. 1333 M. de *Balıkesir*'e geldiği zaman orada Karesioğlu Demirhan'ın hükümdar bulunduğunu ve kardeşi Yahşi han'ın da *Bergama* sultanı olduğunu beyan ediyor. İbn-i Batuta, Demirhan'ın halk tarafından sevilmediğini ve hayırsız bir adam olduğunu söylüyor. Aynı mütalea isim zikredilmeyerek Osmanlı kaynaklarında da vardır.

Osmanlılara iltica eden Dursun Bey, memleketinin bir kısım yerlerini Orhan'a terk etmek suretiyle Karesi hükümdarı olmak istemiş ve 1345'de Orhan Bey'le beraber *Balıkesir* üzerine gelmişler ise de Osmanlı kaynaklarına göre Demirhan *Bergama*'ya kaçmış ve Dursun bey kardeşiyle anlaşmak üzere *Bergama* kalesi önüne gelmiş ise de kaleden atılan bir okla maktul düşmüştür. Bunun üzerine Karesi beyliğinin *Balıkesir*[1] ve diğer bazı yerleri ilhak olunarak *Bergama*'da muhasara altında bulunan Demirhan da kaleden çıkıp teslim olarak suçu affedilip *Bergama* ilhak edildikten sonra *Bursa*'ya getirilmiş ve iki sene daha yaşadıktan sonra taundan vefat etmiştir (takriben 1347)[2].

Mesalik-ül-Ebsar Demirhan'ın hem asker ve hem de şehirlerinin komşusu olan Orhan'dan ziyade olduğunu Rumlarla muvaffakiyetli deniz muharebesi yaptığını beyan etmiştir[3].

[1] Osmanlı tarihleri *Balıkesir* ve *Bergama*'nın işgalini 737 olarak gösterirlerse de bu tarihlerde Yahşi Bey'in, *Bergama* emîri olup hayatta bulunması sebebiyle vekayie nazaran *Bergama*'nın işgaliyle Demirhan'ın teslim olması ancak 1345'de olabilir.

[2] Büyük Şeyh Hasan, Timurtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan'ı mağlup ederek 740 Şaban/1340 Şubat da bu muvaffakiyetini Orhan Gazi'ye bildirmiş; onun tarafından verilmiş olan aynı sene zilhiccesi (1340 Haziran) tarihli cevapta Karasıoğlu Aclan Bey'in vefat edip kendisinin o tarafa gittiği ve *Ulubad*'ı düşmandan almış olduğu ve bu cevabî nâmeyi oradan yazdığı bildirildiğine göre *(Feridun Bey Münşeatı, c. 1, s. 75)* Karesi beyliğinin ilhakı takriben 1340 senesi ortalarından sonra olduğu anlaşılıyorsa da Münşeatın bu devirlere ait mütaleaları itimada şayan değildir ve sonradan tertip edilmiş olduğu anlaşılıyor. Karesi'nin ilhakını Anonim bir Tevarih-i Âl-i Osman *(Ayasofya kitapları 2705)* hakikate daha yakın olarak 745 H./ 1344 M. degöstermektedir.

[3] 731 H./1331 M. de İmparator Andronikos *Dimetoka*'da bulunduğu sı-

Karası beyliğinin *Bergama* hükümdarı, Karesioğlu Şucaüddin Yahşi Bey'in onbeş şehir ve o kadar kaleye ve yirmi bin suvari askere ve donanmaya sahip olduğunu yazar. Yahşi Bey, 1341 ve 1342 senelerinde iki defa donanması ile *Gelibolu* yarımadasına asker çıkarmış ise de muvaffak olamayarak Kantagüzen ile anlaşmaya mecbur olmuştur.

Bundan sonra Yahşi Bey'e dair şimdilik bir şey bilmiyoruz. Vefatı 1345'den evveldir.

Bizans kaynakları *Trova* taraflarına sahip olan Karesioğlu Süleyman Bey'den bahsetmektedirler. Bunun Demirhan'ın oğlu olması hatıra geliyor; Orhan Gazi'nin *Balıkesir* ve havalisini işgalden sonra Süleyman Bey *Trova* taraflarında tutunmuştur; hattâ düşmanlarına karşı Umur Bey'in bir ara yardımından mahrum kalan Kantagüzen 1343'de Karasıoğlu Süleyman Bey'in *Gelibolu*'ya sevkettiği yaya ve atlı kuvvetler sayesinde durumunu düzeltmişti. Süleyman bey Bizans kumandanlarından Vatas (Vatatzes)in damadı olup Kantagüzen'e muhalif cephe almış olan kayınpederine de yardımda bulunmuştu.

1345'de Aydınoğlu Umur Bey, kara yoluyla Saruhanoğlu Süleyman bey de beraberinde olarak *Çanakkale* tarafından Kantagüzen'e yardıma gittiği zaman beraberinde Karesioğlu Süleyman Bey de bulunuyordu. Bu kayıtlardan, Bergama'dan itibaren Çanakkale'ye kadar olan Karesi'nin sahil kısmının henüz Osmanlılara geçmeyip Karesi beyliğine ait olduğu anlaşılıyor.

Süleyman Bey 1357 senesinde de hayatta idi. Takvim-i Nücumî'deki kayda göre[1] Karesi beyliğinin sahil kısmının zabtı Birinci Murad'ın cülûsunu müteakip 763 H./1361 M. tarihindedir.

Karesi oğulları'na dair şimdiye kadar ne bir eser ve kitabe ve ne de bir sikke ele geçmiştir.

rada Karesi beyine (Nikekor Fokas Trova beyine diyor) ait yetmiş gemiden mürekkep bir donanmanın *Gelibolu* sahillerine asker çıkararak *Enez* ve *Firecik* ve *Trayanopolis* taraflarını vurduklarını yazmaktadır ki bunun Demirhan'ın kuvvetleri olması icap eder (*Le Beau c. 24, fasıl 15 ve Hammer* [Atâ Bey tercümesi] *c. 1, s 173*).

[1] Topkapı sarayı Bağdad köşkü kitapları, numara 310.

Karesi Oğulları silsilesi

CANDAR OĞULLARI BEYLİĞİ

XIV. yüzyıl başlarında *Paflagonya*'da yani *Kastamonu* ve *Sinop*'da kurulmuş olan beyliğe adı verilen Şemseddin Yaman Candar, Anadolu Selçukîleri ümerasındandır. Osmanlı tarihlerinde bu beyliğe İsfendiyar oğulları beyliği denilirdi.

Anadolu Selçukî hükümdarı olup Moğollara karşı cephe aldığından dolayı Rum İmparatorluğu'na kaçarak sonradan Altınordu Hanı tarafından kurtarılan ve *Saray* şehrinde vefat eden II. İzzeddin Keykâvüs'un oğullarından Rükneddin Siyavüş veya Rükneddin Kılıçarslan bir gemi ile Kırım sahillerinden *Sinop*'a ve oradan *Kastamonu* ve *Kayseri*'ye gelmiş ise de Sultan Mesud bunu hapsettirmiş ve Karamanoğlu'nun tazyikiyle Konyada oturtulmuştu (1290). Kılıç Arslan bir sene sonra tekrar saltanat mücadelesine atıldı; fakat İlhan Keyhatu'nun Anadolu'ya gelmesiyle Kastamonu'ya çekildi. Bu tarihlerde *Sinop*'da ikta suretiyle Muînüddin Süleyman Pervane'nin oğlu Mehmed Bey ve *Kastamonu*'da da aynı suretle Hüsameddin Çoban'ın oğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan bulunuyorlardı.

Rükneddin Keyumers, *Kastamonu*'ya gelince oranın valisi Muzafferüddin tarafından tevkif olunmuştu. Fakat bir müddet sonra tekrar faaliyete geçen Rükneddin, Yavlak Arslanı öl-

dürüp (691 H./1292 M.) o tarafları idaresi altına alması üzerine Sultan Mes'ud, Moğolların yardımiyle bizzat biraderi üzerine gitmiş ve onunla yaptığı muharebede esir düşmüş ise de Şemseddin Yaman Candar kumandasındaki Selçuk kuvvetleri tarafından kurtarılmış ve Rükneddin Siyavüş bulunamamış —ihtimal ki Bizans İmparatorluğuna— kaçmıştır.

Bu hizmetine mükâfat olarak Muzafferüddin Yavlak'ın beyliğinin batı tarafları yani Eflani mıntakası Şemseddin Yaman Candar'a ve Kastamonu'da Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey'e verilmiştir. Şemseddin Candar'ın ondördüncü asır başlarında vefat etmiştir. Babasının yerine Eflani bey'i olan Süleyman Paşa, *Kastamonu*'nun zabtı için fırsat kollayarak 708 H./1308 M. senesi içinde birden bire *Kastamonu*'yu basarak Mahmud Bey'i sarayında yakalayıp öldürmek suretiyle *Kastamonu*'ya sahip olmuştur.

Süleyman Paşa İlhanîlerin yüksek hâkimiyetini tanımak suretiyle vefatına kadar *Kastamonu* beyliğinde kalmış İlhan Ebu Said Bahadırhan adına 725 H./1325 M. de Kastamonu'da para kestirmiş ve *Sinop*'ta beylik eden Pervane oğullarından Gazi Çelebi'yi hâkimiyeti altına almış ve onun 1322'de vefatını müteakip *Sinop*'u kendi beyliğine ekleyerek büyük oğlu Giyasüddin İbrahim'e vermiştir.

1314'de Anadolu beylerinin İlhanîlere karşı bağlılıklarını temin ve asilerini tedip etmek üzere Anadolu'ya gelen Emîr Çoban'a itaat ile bizzat gelerek hediyeler takdim eden Anadolu beyleri arasında Süleyman Paşa da bulunmuştur.

Süleyman Paşa, *Kastamonu*'nun batısındaki *Taraklı Borlu* denilen *Safranbolu*'yu —belki Batı Paflagonya beyi Umurhan'ın oğullarından— alarak idaresini ortanca oğlu Ali Bey'e vermiştir. Seyyah İbn-i Battuta 1333'de Anadolu'yu gezdiği sırada *Kastamonu*'ya uğrayarak yetmiş yaşında kadar olan Süleyman Paşa ile de görüşmüştür. İbn-i Batuta Süleyman Paşa'nın oğullarından İbrahim'in *Sinop*'ta ve Ali Bey'in *Safranbolu*'da ve küçük oğlu ve veliahdi olan Çoban Bey'in de kendi yanında bulunduklarını yazmaktadır.

Süleyman Paşa, Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüyle vukua gelen taht kavgaları esnasında istiklâlini ilân ile namına para kestirmiştir. Oğlu *Sinop* beyi İbrahim, 1339 veya az daha

sonra babasına ısyan edip *Kastamonu*'yu zabt eylemiştir. Süleyman paşa'nın ne suretle vefat ettiği malûm değildir.

Mesalik-ül-Ebsar'da Süleyman Paşa'nın kırk şehir ve kaleye hattâ daha ziyadesine sahip olduğu yirmi beş veya otuz bin atlı asker ve belki daha fazla kuvvet çıkardığı yazılıyor.

Süleyman Paşa adına Allâme Kutbeddin Mahmud bin Mes'ud-i Şirazî'nin 709 H. / 1309 M. tarihli telif etmiş olduğu *İntihâb-ı Süleymanî* (انتخاب سليمانى) isminde İhyâ-ul-Ulûm'un farsca muhtasar tercümesi vardır. Bu eserin mukaddimesinde lâkabının Şüca üd din olduğu görülüyor.

Süleyman Paşa'dan sonra hükümdar olan Giyasüddin İbrahim hakkında bir şey bilmiyoruz. *Sinop*'ta iç kalede 742 H./ 1341 M. tarihli bir camii vardır. Kendisinden sonra yerine geçen Süleyman Paşa'nın kardeşi Yakup Bey'in oğlu Âdil bey'in hükümdarlığını meskûkât mütehassısları 746 H./1345'de *Sinop* ve *Kastamonu*'da basılmış isimsiz sikkelerine göre bu tarihten itibar etmişlerdir.

Âdil Bey'in de zamanı olayları bilinmiyor. Tarihsiz olarak *Kastamonu*'da basılmış olan bir sikkesinde *Emîr-ül-Âdil* olarak ismi vardır. Oğlu Celâlüddin Bayezid adına 763 H./1362 M. de yazılmış *Maktel-i Hüseyin* (مقتل حسين) adlı esere göre vefatı bu tarihten evveldir. Bir harpte maktul düştüğü anane olarak söyleniyor; kabri *Kastamonu*'nun *Kozyaka* nahiyesine bağlı *Türbe-i Âdil Bey* köyündedir. Yerine Osmanlı tarihlerinde Kötürüm Bayezid denilen oğlu Celâlüddin Bayezid hükümdar olmuştur. Vekayiin tetkikinden bunun sert ve haşin bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlı hükümdarı I. Murad ile mücadeleleri vardır.

Bayezid Bey, kendisinden sonra oğlu İskender'i hükümdar yapmak istiyordu. Diğer oğlu Süleyman Paşa bundan dolayı kardeşi İskender'i öldürdükten sonra Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın yanına kaçmış ve Osmanlı hükümdarını babası üzerine tahrik eylemiştir.

Candar oğulları beyliğinin ikiye ayrılması

II. Süleyman Paşa, Osmanlı kuvvetleriyle *Kastamonu*'ya gelerek babasını *Sinop*'a kaçırmış ve bu suretle beylik ikiye bölünüp Süleyman Paşa *Kastamonu* beyi olmuştur. Bayezid Bey, oğlunun, Osmanlılarla arasının açıldığını haber alması üzerine

Kastamonu'ya hücum ile Süleyman'ı kaçırmış ise de Osmanlıların yardımlariyle burasını tekrar elde etmiştir (786 H./1384 M.). İkinci Süleyman Paşa, Osmanlı hanedanından Sultan Murad'ın biraderi Süleyman Paşa'nın kızıyla evlenmiş ise de ismi malûm değildir.

Bu son seferinde hastalanmış olan Celâlüddin Bayezid Bey 787H./1385 M. de vefat ederek *Sinop*'taki türbesine defnedildi. Meskûkât kataloglarında sikkeleri görülüyor. *Sinop*'taki *Ulu Cami* denilen *Sultan Alâüddin camii*'ni tamir ettirmiştir. *Arac* kasabasında da bir camii vardır. Vefatında yerine Sinop şubesi hükümdarı olarak oğullarından İsfendiyar Bey geçmiştir. Bunun hükümdarlığı uzun sürmüş olduğu için Candar beyleri Osmanlı tarihlerinde *İsfendiyar oğulları* diye zikredilmiştir.

Murad Hüdavendigâr'ın himayesinde olarak *Kastamonu* beyi olan Süleyman Paşa, birinci Kosova muharebesinde asker yolladığı gibi, Yıldırım Bayezid'in Batı Anadolu beyleri üzerine yaptığı seferde de kuvvet vermişti; fakat beyliklerin ortadan kalkmasının sırası kendisine de geleceğini hisseden Süleyman Paşa Osmanlılardan yüz çevirerek *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin ile ittifak etmiş ve bu suretle iki defa Bayezid'in elinden kurtulmuş ise de nihayet süratle *Kastamonu*'ya gelen Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin ile birleşmesine meydan bırakmadan yaptığı muharebede Süleyman Paşa mağlup ve maktul olduğundan Candar beyliğinin *Kastamonu* şubesi Osmanlılar tarafından işgal olunmuştur (793 H./1391 M.). Sinop tarafına taarruz etmeyçn Bayezid, İsfediyar Bey ile anlaşarak *Kızılırmak yolu*'nu hudud kesmiştir.

Sinop Hükümdarı İzzeddin İsfendiyar Bey; validesi tarafından Osmanlılara mensuptur. Kötürüm Bayezid Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın kızını almış ve ondan İsfendiyar Bey dünyaya gelmiştir[1]. Siyasî hâdiseler dolayısiyle Osmanlılarla münasebeti bulunan İsfendiyar Bey, Yıldırım Bayezid'den kaçıp yanına gelen Anadolu beylerini Timur'un yanına göndermiş ve kendisi de Ankara mu-

[1] Sultan Hatun binti Süleyman Paşa, 797 H./1395 M. vefat ederek *Sinop*'ta *Aynalı türbe* diye meşhur olan türbeye defnedilmiştir. *Ayancık* kazasına bağlı *Sorkon* köyü bu türbenin vakıflarındandı.

harebesinden sonra Timur'un *İzmir* taraflarına gittiği sırada Menteşeoğlu Mehmed Bey'le beraber Timur'a tâzîmlerini arzetmiş ve *Kastamonu*da dahil olmak üzere bütün Candar beyliği bu suretle İsfendiyar Bey'e verilmiştir.

Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelelerinde İsfendiyar bey, İsa ve Musa Çelebilere mümkin olduğu kadar müzâhir olmuş ve Çelebi Mehmed'den kocunmuştur. Çelebi Mehmed 1314'de bütün Osmanlı memleketleri idaresini ele aldıktan sonra Karamanoğlu ve daha sonra *Eflak* üzerine yaptığı seferlerde İsfendiyar Bey'den kuvvet istemiş ve o da oğlu Kasım Bey kumandasında asker göndermişti. (814 H./1416 M.)

Candar beyliğinin ikinci defa parçalanması

Kasım Bey, Eflak seferinden dönünce babasının, beyliğin en mahsuldar olan *Çankırı*, *Kalecik*, *Tosya* ve *Kastamonu* taraflarını çok sevdiği oğlu Hızır Bey'e vermek istediğinden dolayı güceneрek alâkasını kesip memleketine gitmedi ve bu yerlerin Osmanlı himayesinde bulunmak şartiyle kendisine terkine müzaheret edilmesini istemişti. Kasım Bey'in bu arzusu Çelebi Mehmed'ce kabul olunarak bu yerleri, hatta *Bakır küresi*'nin Kasım Bey'e verilmesi hakkında İsfendiyar Bey'e nâme yazıldı isede red edildi. Bunun üzerine Candar oğlu üzerine sefer açıldı. İsfendiyar mağlub olup Sinob'a kaçtı. Nihayet Kastamonu *Bakır küresi* hariç diğer yerleri vermeğe mecbur oldu ve Çelebi Sultan Mehmed adına hutbe okutmağı kabul etti ve Ilgaz dağından hudud kesildi (1417)[1] ve bu yerler Kasım Bey'e verildi[2].

Ankara muharebesinden evvel *Samsun*, *Bafra* ve civarı Osmanlılar tarafından alınmış fakat muharebeden sonra buraları yine eski beyleri tarafından elde edilmişti. 1419'da Çelebi Sultan

[1] Makrizi, *Kitab-üs-Sülûk* (كتاب السلوك)'ta ve 819 Şevval (1417 Kasım) vekayii arasında, bu istek dolayısiyle Çelebi Mehmed ile İsfendiyar arasında muharebe olup İsfendiyar'ın *Sinop*'a kaçtığını ve sonra Çelebi Mehmed adına hutbe okutmak yani Osmanlıların yüksek hâkimiyetini kabul etmek şartiyle sulh olduğunu, hattâ İsfendiyar, *Kastamonu*'da Çelebi Mehmed adına hutbe okuttuğu halde onun veziri olan (خواندسالار) Handsalar Ali'nin kendi yaptırdığı camide yalnız İsfendiyar adına hutbe okuttuğunu yazar.

[2] Kasım Bey'in 3 Zilhicce 818 tarihli vakfiyesinde Tosya ve Kargı'nın da anın elinde bulunduğu görülüyor.

Mehmed, *Samsun*, ve *Bafra*'yı elde etti. Sultan Mehmed o havali beyi olan İsfendiyar'ın oğlu Hızır Bey'in de kardeşi Kasım gibi Osmanlı devleti hizmetine girmesini teklif ettiyse de Hızır, îtizar ederek babasının yanına döndü.

Çelebi Mehmed'in ölümü ve Mustafa Çelebiler hâdiselerinden istifade etmek isteyen İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey'e taarruz ile onu kaçırdıktan sonra Osmanlılara ait *Safranbolu*'yu muhasara ettiyse de muharebede mağlup olarak yaralı olduğu halde *Sinop*'a kaçtı; Osmanlı kuvvetleri *Kastamonu* ile Bakır madeniyle meşhur *Küre*'yi işgal ettiler (1423). Bunun üzerine İsfendiyar, torununu (İbrahim Beyin kızını) II. Murad'a vermek ve *Bakır küresi* hâsılarının bir kısmını Osmanlılara terk ile lüzumu halinde asker göndermek Kasım Bey'in yerlerini iade etmek suretiyle sulh teklif etti ve bu suretle müsaleha yapıldı (1424).

İsfendiyar Bey 22 Ramazan 843/26 Şubat 1443'de yaşı yetmişi geçkin olarak vefat etti; *Sinop*'taki türbelerinde medfundur; kabir taşı, taş işlemeciliğinin nefislerindendir.

İsfendiyar Bey'in sikkelerinden bir tanesi merhum Ahmed Tevhid bey tarafından kataloğda tarif edildiği gibi beşi gümüş, beşi bakır olmak üzere altı sikkesi de rahmetli Abdülahad Nuri Bey tarafından Kastamonu'da çıkardığımız Doğu mecmuasında neşredilmiş ve Talât Mümtaz Yaman da Kastamonu tarihi isimli eserinde bunları toplu olarak göstermiştir. İsfendiyar Bey'in ismine muzaf mahallesinde cami ve zaviyesi ve *Devrekâni*'nin *Kasaplar* köyünde camii olup 833 H./1429 M. de *Sinop*'taki Sultan Alâüddin camii mihrap ve minberini de tamir ettirmiştir.

İsfendiyar'ın yerine oğlu İbrahim Bey geçmiştir. İbrahim Bey, kızı Hatice Hatunu vermek suretiyle II. Murad'ın kayın pederi olduğu gibi daha sonra Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk hatun'ı da almak suretiyle enistesi de olmuştur. Üç sene kadar Candar beyliğinde bulunmuş olan İbrahim bey'in zamanına aid malûmatımız yoktur. 847 Muharrem/1443 Mayısta vefat ederek *Sinop*'taki ecdadı türbesine defnedilmiştir. Şimdiye kadar bir gümüş sikkesi elde edilmiştir. *Kastamonu*'da *Aktekke* imareti bu İbrahim Bey'in tesisidir.

İbrahim Bey'in yerine büyük oğlu Kemalüddin İsmail Bey geçti. Bunun ilk oğlu Hasan Bey olduğundan (Ebu'l-Hasan) kün-

yesini aldı. İsmail Bey'e kardeşi Kızıl Ahmed Bey muhalefet ederek Osmanlıların yanına gitmiş ve kendisine *Bolu* sancak beyliği verilmiştir. Biraderinin elinden beyliği almak için Osmanlı ricalini tahrik etmiş olup Vezir-i âzam Mahmud Paşa kendisine müzâhirdi.

Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon seferine hareketi esnasında *Ankara*'ya gelindiği sırada muahede mûcibince İsmail Bey, oğlu Hasan Bey kumandasında olarak yardımcı asker göndermiş, fakat Hasan Bey tevkif olunarak ortadaki muahede ve dostluğa aykırı olarak birden bire Mahmud Paşa kumandasında *Kastamonu* üzerine asker sevk edildiğinden bu halden şaşıran İsmail Bey *Sinop*'a kaçarak müdafaa tertibatı almış ve Candar beyliği Kızıl Ahmed Bey'e verilmişti. Bu durum üzerine müdafaadan bir netice alınmıyacağını anlayan İsmail Bey, kaleden çıkarak Mahmud Paşa ile görüşüp hayatına ve çocuklarına dokunulmıyacağına dair teminat alarak kaleyi teslim eylemiştir (865 H./1461 M.) [1]. İsmail Bey'in müteaddit sikkeleri görülmektedir.

Fatih Sultan Mehmed, *Sinop* önünde orduya iltihak ederek İsmail Bey'le görüştü ve ona akran muamelesi yaptı;

[1] *Kastamonu* ve *Sinop*'un işgali birbirlerinden naklen bütün eserlerde 864 H./1460 M. tarihinde gösteriliyor. Halbuki bizzat bu seferde bulunmuş olan divan-ı hümayun kâtiplerinden tarih sahibi Dursun Bey, Mahmud Paşa'nın emriyle İsmail Bey'e gönderilmiş olan mektubun tarihini 865 olarak kaydettiğine göre beyliğin alınması veya Kızıl Ahmed Bey'e verilmesi bu tarihtedir. İsmail Bey'in himayesinde bulunarak sonradan Osmanlılara intisabeden meşhur şair Acem Hâmidî *Kastamonu* ile *Sinop*'un işgalini:

سیناب وقسطمونیه شد فتح شاه را
چون برج چرخ اگرچه حصارست مشیداست

Diye yukarıdan beri gelen manzumesinin maktaında:

اوکرد اطاعت شه تاریخ بیعتش
از جان مطیع دولت سلطان محمدست

beytiyle *Sinop* ve *Kastamonu*'nun alınmasını 865 olarak göstermiştir. *Kastamonu* ve *Sinop*'un elde edilmesi bu 865 hicret senesinin cemaziyelâhır ibtidasından (1461 Nisan) sonradır. Çünkü İsmail Bey bu tarihte validesi Devlet Hatun'un vakfiyesine ilâve yapmış olup orada kendisi

«السلطان المعظم والخاقان الاعظم مولی ملوك العرب والعجم کمال الدولة والدین اسمعیل بن المرحوم ابراهیم بك بن اسفندیار خان»

elkabiyle henüz hükümdar olarak görülmektedir.

otağının kapısında karşıladı; İsmail Bey el öpmek istediyse de Sultan Mehmed kardeşim hitabiyle boynuna sarılarak öptü. Bu tarihte Fatih otuz ve İsmail Bey kırk üç yaşında bulunuyorlardı.

Osmanlı pâdişahı İsmail Bey'e ibtida *Yenişehir*, *İnegöl* ve *Yarhisar* taraflarını ve oğlu Hasan bey'e de *Bolu* sancağını vermişti; fakat İsmail Bey kendisine Rumeli'de bir yer verilmesini rica ettiğinden *Filibe*'ye nakledildi ve hükümdarlığında olduğu gibi *Filibe*'de de hayırlı vakıflar yaptı ve 884 H./1479 M. tarihinde orada vefat etti.

İsmail bey'in hükümdarlığı zamanı, ilim adamlarını himayesi ve onlara yüksek mevki ve tahsisat bağlaması dolayısiyle Anadolu beyliklerinin kültür cihetinden en yüksek bir devridir. Kendisi de âlimdi; fıkıhtan *Hulviyyât-ı Şâhî* (حلويات شاهى) ismiyle furu'dan ibadat kısmını havi yetmiş sekiz bab üzerine türkçe büyük bir eseri vardır. Ahfadı zamanımıza kadar gelmiştir[1].

Senelerce çalışarak göz diktiği biraderinin yerine Osmanlı himayesinde olarak Candar beyi olan Kızıl Ahmed Bey, pâdi-

[1] İsmail Bey'in *Kastamonu*, *Sinop* ve diğer bazı yerlerde bir haylı müesseseleri vardır. Bunlardan en mühimmi *Kastamonu*'daki küçük imaret denilen cami, medrese, kütüphane ve imarettir. Bu eserini 858 H./1454 M. de yaptırmış ve 861 Rebîuelevvel ibtidasında (1456 Aralık) vakfiyesini tertip ettirmiştir. İsmail Bey'in yine *Kastamonu*'da bir kervansaray, *Sinop*'ta *Demirli mescit* karşısında çeşme ve gine *Sinop*'ta diğer bir tesis, Araç'ta han ve çeşmesi ve yine *Araç*'ın *Boyalı* ve *Küre-i Hadid* köylerinde camileri, *Bakır küre*'sinde hamamı, *Taşköprü*'nün *Gökçe* nahiyesi merkezinde kervansarayı, *Göl* nahiyesinin *Kemal köyü*'nde camii ve *Kavaklı* köyünde cami ve çeşmesi, *Devrekâni* merkezinde hamamı ve *Çayırcık* köyünde bir mescidi ve *Arac*'ın *Oyacalı* köyünde bir hanı vardır.

İsmail Bey Kastamonu'da mühim bir ilim merkezi kurmuştur. Medresesini yüksek âlimlerden Niksarlı Muhyiddin için yaptırmıştır. Riyaziyat âlimi Fethullah-ı Şirvanî ve yüksek mütefekkir Seyyid Ali Acemî, Tabib Sinop'lu Halil bin Mümin bin Halil, Ömer bin Ahmed, Tabib ve edip Kemalüddin gibi yüksek ilim adamlariyle Sinoplu Mehmed, Kastamonulu Türabî, Senayî, Hâki ve Acem Hâmidî gibi edip ve şairler de İsmail Bey sarayına mensup idiler. Hâmidî, İsmail Bey'in medrese, cami ve imareti hakkında sanatkârane manzumeler kaleme aldığı gibi İsmail Bey hakkında da güzel kasideleri vardır. Hâmidî *Filibe*'de bulunduğu sırada da İsmail Bey'le görüşmüştür.

şahla beraber Trabzon seferinde bulunmuş ve avdette kendisine *Mora* sancak beyliği verilmek suretiyle Candar beyliği elinden alınmıştır. Bu suretle Kızıl Ahmed'in beyliği ismen bir, iki ay sürmüştür (1461).

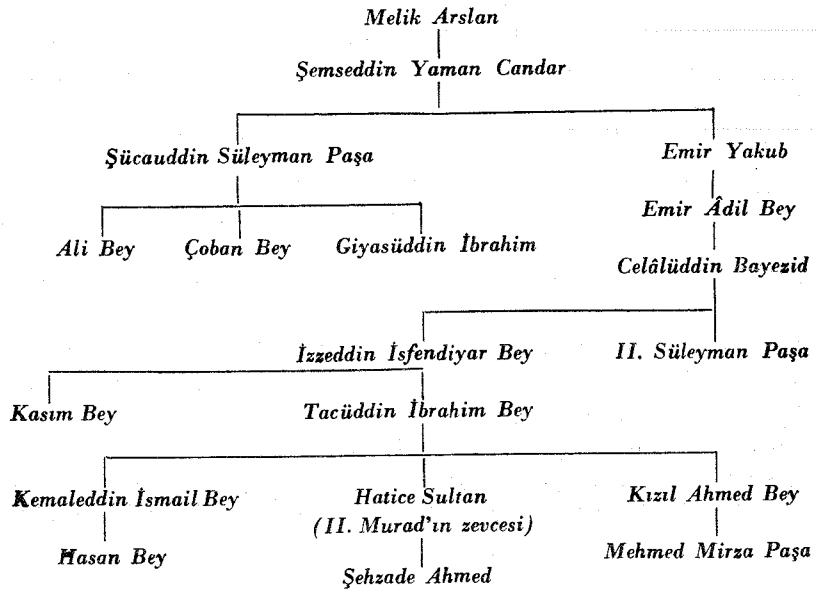
Kızıl Ahmed, *Bolu*'da bulunan ailesini alıp *Mora*'ya gitmek üzere ordudan ayrılarak tedarikini gördükten sonra evvelâ Karaman oğlu'nun yanına ve daha sonra da *Akkoyunlu* hükümdarı Uzun Hasan pâdişahın yanına kaçmış ve Fatih'in ölümünden sonra II. Bayezid zamanında Osmanlı memleketine dönmüştür.

Candar beyliğinin Osmanlı himayesinde olan Çankırı şubesi beyi Kasım, Çelebi Mehmed'in kızını almıştır. 869 H./1464 M. de vefat eden Kasım Bey *Çankırı*'da medfundur. Orada imaret ve zaviyesi vardır. 3 Zilhicce 868/7 Ağustos 1464 tarihli vakfiyesine Emirze Bey (Emirzâde Bey) denilen oğlu İskender'i mütevelli koymuştur. Diğer oğlu Kaya Bey, II. Murad'ın kızını almış ve İstanbul muhasarasında bulunmuştur.

Candar oğulları adına yazılmış eserler

Süleyman Paşa adına yazılan *İntihâb-ı Süleymânî* (انتخاب سلیمانی)'den bahsetmiştik. İsfendiyar Bey'in emriyle oğlu İbrahim Bey'in okuması için *Cevahir-ül-Esdaf* (جواهر الاصداف) adında Türkçe bir Kur'an tefsiri yazılmıştır ki lisan bakımından da ehemmiyeti vardır. Celâlüddin Bayezid (Kötürüm Bayezid) adına tercüme edilen üç bin küsur beyitli *Maktel-i Hüseyin* (مقتل حسین) mesnevisi, İsfendiyar'ın oğlu Hızır Çelebi adına *Miracnâme*, Kasım Bey adına *Hülasat-üt-Tıb* ve İsmail Bey'in emriyle kaleme alınan kıraat-i seb'aya dair *Risale-i Münciye* (رساله منجیه) ve yine İsmail Bey adına tasavvuftan *Miyar-ül-ahyar ve'l-Eşrar* (معیارالاخیار والاشرار) ismiyle Yunus bin Halil tarafından telif olunan eser ve yine İsmail Bey namına olarak Sinoplu Halil oğlu Mümin'in kaleme aldığı göz hastalıklarına dair *Miftah-ün-nur ve Hazain-üs-sürur* (مفتاح النور و خزائن السرور) isimli eser şimdiye kadar Candar oğulları'na dair görülebilen telif ve tercümelerdendir. Candar oğulları zamanında taş oymacılığı ve işçiliğinden başka ağaç oymacılığına dair fevkalâde eserler de görülmektedir. Candar oğulları Türkçenin kültür lisanı olmasına ehemmiyet vermişlerdir.

Candar oğullarının şeceresi

ANADOLU BEYLİKLERİNDE İLMÎ VE SOSYAL DURUM

Bir taraftan siyasî teşekkül halinde toplanmağa başlayan Anadolu beylikleri imkân dahilinde ilmî faaliyetler göstermişler ve elde ettikleri yerlerde bir haylı içtimaî ve ilmî tesisleriyle buralara Türk ve islâm damgasını vurmuşlardır. Anadolu beylerinin himayesini duyan âlimler, onların yanlarına gelerek yaptırdıkları medreselerde tedris ve telif ve tercüme ile muhitlerinin aydınlanmasına hizmet etmeğe başlamışlardır.

Aşiret reisliğinden beylik kurmağa kalkışan Anadolu beyleri bu tesis ve ilim adamlarını himaye ve namlarına eserler telif ettirmek veyahut telif ve tercüme edilen eser sahiplerini taltif etmek suretiyle günden güne artan bir medenî muhit vücuda getiriyorlar, bu beylerden bir kısmı bu hususda âdeta birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Bu yönden *Germiyan*, *Aydın*, *Candar* beylikleri önsafta bulunuyorlardı.

İlmî ve içtimaî tesisler cihetiyle kısaca kendilerinden bahsettiğimiz Anadolu beyleri zamanında *Konya*, *Denizli*, *Beyşehri*,

Kütahya, *Balat*, *Ayasluğ* (Selçuk), *Birgi*, *Manisa*, *Beçin*, *Kastamonu* yeni yeni ilmî ve sosyal müesseselerle süslenmişti.

Anadolu beyleri türkçeden başka dil bilmedikleri için kendilerine ithaf edilen telif ve tercümelerin hemen hepsi de ana dil ile kaleme alınıyor ve bu tarz millî lisanın ilmî istilahlar cihetinden yeni buluşlarla zenginleşmesine hizmet ediyordu. Beyliklerin bir asır zarfında vücuda getirdikleri müesseseleri tetkik için vakfiyelere tapu ve tahrir kayıtlarına şöyle bir göz gezdirilecek olursak bu sür'atli ilerleyişe hayret etmemek kabil değildir. Bundan başka yapılan müesseselerin mimarî, taş ve ağaç oymacılığı, çini, alçı tezyinatı, nakış cihetinden göstermekte olduğu incelik ve zerafet Türk zevkinin orijinal nümunelerindendir. Bilhassa mimarî ve tezyinî bakımdan Karaman beyliği Selçukîlerin muakkıbı bulunuyordu. Onbeşinci asır başlarında yapılan *Balat*'taki *İlyas Bey camii* Türk mimarisinin ön safında bulunan eserlerindendir. Oyma itibariyle Candar ve Aydın ve Menteşe beylikleri merkezlerindeki eserler XIV. yüzyıl sonlariyle XV. yüzyıl başlarındaki eserlerin en nefislerindendir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYI BOYU - ERTUĞRUL - GAZİ OSMAN BEYLER

AN'ANAYE GÖRE OĞUZ BOYLARI DAMGALARI

Geleneğe göre Oğuz Han'ın *Günhan*, *Ayhan*, *Yıldızhan*, *Gökhan*, *Dağhan*, *Denizhan* adlarında altı oğlu vardı. Bunlardan ilk üç oğlundan gelmiş olan Oğuz boylarının üçü yani Gün, Ay, Yıldız hanlar sağ kol ve diğer üç oğlu da sol kolu teşkil ederlerdi. Oğuz hanın altı oğlundan her birinin dört boyu olup hepsi yirmi dört boydu; Oğuz aşiretleri bu dört boydan gelmişlerdi[1]. Yine ananeye göre Oğuz han'ın kardeşleri ve amca oğullarından Oğuzlara düşman olarak *Uygur*, *Kankli*, *Karluk*, *Kıpçak*, *Kalaç*, *Ağaçeri* ve *Ayferi* boyları da vardı[2].

Bu altı Oğuz boyunun Gün, Ay ve Yıldız hanlarından gelen kollarına *Bozoklu* ve diğer Gök, Dağ ve Deniz kollarına da *Üçoklu* denilirdi. Bunlardan Bozoklar, orduda ve *şölen* denilen ziyafetlerde sağ tarafta bulunup muayyen derecelerine göre yer alırlardı. En başta Gün Han'a mensup boylar gelir ve bunlar da derecelerine göre sıralanırlardı. Kezâ Üçoklar da orduda ve şölenler de Han'ın solunda yer alırlardı. Bunlarda da başta Gök Han boyları gelir ve tertip sırasiyle diğerleri ve boyları yer alırlardı. Bütün boyların yırtıcı kuşlardan ongunları ve yiyecekleri etin muayyen bir yerinden *söğük* yani et payı vardı[3].

[1] Türklerin Anadolu istilâsına başladıklarından bir müddet sonra Oğuz boyları bu kıtaya gelerek yerleşmeğe başlamışlardır. Bunların Anadolu'da yerleştikleri mahalleri gösteren bir çok köy, nehir ve mahal isimleri bugün de o adlarla zikredilmektedir; fakat bu boylar ve onların kolları toplu bir halde olmayarak parça parça ve muhtelif tarihlerde Anadolu'daki mıntakalara dağıdılmışlardır. Bakınız: *Köylerimiz* ismiyle Dahiliye Vekâleti tarafından neşredilen kitap ve bu hususta Faruk Demirtaş'ın "Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar" isimli *Belleten'in 47* inci sayısında çıkan makalesi ve *Türkiyat mecmuası c.2, s. 243*'de Nihal ve Ahmed Naci'nin "Anadolu'da Türklere ait yer isimleri" yazısı.

[2] *Neşrî c. 1, s. 12, 13.*

[3] Mensub olduğu boyun indinde mukaddes sayılan hayvana *ongun* denilirdi. Sökük ise Oğuz boylarının *şölen* denilen ziyafetlerde yiyecekleri etin muayyen parçalarının adıdır. Oğuz menkıbelerinde Kaan veya Han'ın söğük'i

En başta gelen Gün Han'ın derece sırasiyle *Kayı*, *Bayat*, *Elkaevli*, *Karaevli* denilen dört boyu ve Ayhan'ın yine derece sırasiyle *Yazır*, *Düger*, *Dodurga*, *Yaperli* ve Yıldızhan'ın *Avşar*, *Kızık*, *Beğdili*, *Kargın* boyları vardı.

Sol koldaki *Üçok*'un birinci kolu olan Gökhan'ın *Bayındır*, *Biçne*, *Çavundur*, *Çepni* ve *Dağhan*'ın *Salur*, *Eymür*, *Alayundlu*, *Üreğir* ve Denizhan'ın ise *İğdür*, *Bunduz*, *Yıva*, *Kızık* isimlerinde boyları vardı.

Şimdi Yazıcı zâde Ali'nin Selçuknâmesinden aldığımız Oğuz boylarının *ongun* yani kuş remizlerini gösterelim ve Bozokların ongunları *şahin* olan *Günhan* kolundan sıra ile başlayalım:

Kayı boyu:

Kayı'nın mânası, muhkem, kuvvet, kudret sahibi demektir. Ongunu Şahin denilen kuş olup damgası şeklinde iki ok ile bir yaylı oktur; maamafih bunların şekilleri az, çok tadil edilmiş olarak Osmanlı sikkelerde şekillerinde görülüyor.

Bayat boyu:

Mânası devletli, nimetli demektir. Ongunları Şahin ve damgaları şeklindedir.

Elkaevli boyu:

Mânası her yere yarar, muvafakat ederler demektir. Damgaları işaretlidir.

Karaevli boyu:

Kara çadırlı oldukları için bu ismi almışlardır; damgaları şeklindedir.

Bozokların Ayhan kolunun ongunları *kartal*'dır:

Yazır veya Yazar boyu:

Çok vilâyet sahibi, iller ağası demektir. Bunların damgası işaretlidir.

baş ve *uca* denilen sırt eti yan filotadır. *Uca* Mahmud Kâşgarî ve Çagatay lûgatlarında sırt demektir *(Eski türklerde ictimaî teşkilât, Millî tetebbular mecmuası c. 3, s. 414, 415)*.

Oğuz boylarının ananeleri mûcibince ictimalarda her boyun oturacak yerleri, damgası, ongun ve ziyafet için kesilecek hayvanın etinden alacakları ülüş (pay) teayyün etmişti. Bu hususta Prof. Abdülkadir İnan'ın Türk Hukuk ve İktisad tarihi mecmuasında *c. I, s. 121*'deki *Orun ve ülüş* başlıklı yazısına bakın.

Düger (Döğer) *boyu*[1]*:*

Dirilmek için toplanan, bir yere gelen (ittihad eden) demektir. Diğer bir kayda göre bir yerden def eden, kovan demekmiş. Damgaları şeklindedir.

Dodurga boyu:

Mülk sahibi, yasa sahibi mânasına olup damgaları işaretlidir.

Yaperli boyu:

Mânası gösterilmemiştir. Amasya tarihinde (c. 2, s. 45) müşküllere rağmen işini beceren kimseye denildiğini yazıyor. Damgaları şeklindedir.

Bozokların Yıldızhan kolunun ongunu tavşancıldır; bunlardan :

Avşar boyu:

Çevik, ava ve canavara hevesli mânasınadır ve damgaları işaretlidir.

Kızık boyu:

Kuvvetli ve yasakta cehd ve gayret sahibi demek olup damgaları dir.

Beğdili boyu:

Beylerin sözü aziz, yani sözü değerli demektir. Damgaları işaretlidir.

Kargın (Kargı) boyu:

Ulu aşlı, doyurucu mânasına olup damgaları dir.

Bu Kargın boyu ile Oğuzların sağ kolu olan oniki boyu havi Bozok kolu nihayet buluyor ve sol yani Üçok koluna geçiliyor.

Bunlardan *Gökhan kolu* başta geliyor. *Gökhan* boylarının ongunları *sungur* kuşudur.

[1] Paul Wittek "*Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu*" isimli eserinde (Fahriye Arık tercümesi *s. 81*) bu boyun yerine Çarıklı diye bir boydan bahsetmekte ise de Ali'nin Selçuknâmesinde bu isimde bir boy görülmüyor. Anadolu'nun bir çok yerlerinde Döğer isimli mevki, köy ve Türkmenler vardır. *Alayund* ile *Afyon Karahisar* arasında bulunan ve mahalli okunuşa göre *Düger* denilen bu köy ismini Faruk Sümer *Döger* diye okuyarak bu boya dair *Türkiyat mecmuası*'nda *c. 10*'da bir makale neşretmiştir.

Bayındır boyu :

Daima bay ve nimetli demek olup damgaları şeklindedir.

Biçene (Beçenek) boyu :

İyi vuruşucu, gayretli mânasınadır. Damgaları işaretlidir.

Çavundur boyu :

Buna *Çavuldur* da derler. Namuslu, Iraçkavlu? ünlü demektir. Damgaları dir.

Çepni boyu :

Nerede yağı görürse, derhal koşup savaşır bahadır demektir. Damgaları şeklindedir.

Oğuz'un Dağhan'dan gelen dört boyunun ongunları Uc kuşdur.

Salur boyu :

Saldırır nerede yetişirse kılıç vurur demek olup damgaları işaretlidir.

Eymür boyu :

Ulu, zengin (hadsiz ulubay) mânasınadır ve damgaları dir.

Álayundlu boyu :

Kısrakları iyi ve ala atlı demektir; damgaları şeklindedir.

Üreğir veya Yüreğir boyu :

Mânası daima iyilik ve ihsan edici demek olup damgaları ok ve yay işaretlidir.

Denizhan'dan gelen Uçokların ongunları *çakır* kuşudur:

İğdir boyu :

Mânası iyilik, ululuk ve bahadırlık eden demektir. Damgaları işaretlidir.

Yıva veya Yuva boyu :

Mertebesi dukelinden yani hepsinden üstün demektir. Damgaları şeklindedir.

Bunduz boyu :

Son derece mütevâzi ve hizmet edici demektir. Damgaları dir.

Kınık boyu :

Mânası herkesten aziz ve muhterem demek olup damgaları şeklindedir.

Oğuzların bu damgaları zamanla bazı ufak tefek tahriflere uğramışsa da dikkat edilecek olursa asıllarına halel gelmemiştir.

Daha evvel söylendiği üzere benim kaydettiğim şekiller Yazıcı zâde Ali'nin Topkapı sarayındaki nüshadan alınmış olup fotoğrafisi de kitaba konulmuştur. Bunların Divanu Lûgat-it-Türk ve Cami-üt-Tevarih'e göre aşağı yukarı birbirlerine benzeyen şekilleri de varsa da ben Cami-üt-Tevarih'ten nakleden Yazıcı zâde'nin vâzıh şekillerini tercih ettim [1].

KAYI BOYU VE OSMANLI ÂİLESİ

Osmanlıların ilk aşiret devirleri hattâ beylik kurdukları zamanların tarihi pek karışık olup eldeki malûmatın mühim bir kısmı sonradan yazılmış eserlere dayanmaktadır. İşte biz bu bölümde bazı müdekkiklerimizin son incelemelerinden ve bunlardan başka en eski kaynaklardan alınmak suretiyle tarihî ananelerden faydalanacağız.

Osmanlı Devletini kurmuş olan ailenin, tarihî kayıtlarla etnik incelemelere ve geleneklere ve mevcut damgalarına göre Oğuzların sağ kolu olan Günhan kolunun *Kayı* boyundan oldukları tahakkuk etmiştir [2]. Daha yukarıda Oğuz boyları kısmında gö-

[1] Oğuz boylarının Anadolu'da yerleştikleri mahalleri gösteren ve muhtelif kaynaklardan alınarak Paul Wittek tarafından neşredilip Bayan Fahriye Arık tarafından türkçeye çevrilen *Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu* isimli eserde derli toplu malûmat vardır. Bundan başka mütercim tarafından esere göre Oğuz boyları damgalarının şekillerini gösteren bir kısım ve bazı mütalealar da ilâve olunmuştur. Oğuz boylarından *Yıva*'lara dair Faruk Sümer'in *Türkiyat mecmuası*'nın dokuzuncu cildinde (1951) bir tetkik neşredilmiştir.

[2] Osmanlıların Kayılara mensup olup olmadıkları hakkında bazı mütalealar ileri sürülmüş ve bu arada Profesör Paul Wittek, bunların Kayılardan ve hattâ Oğuzlardan olmadıklarını iddia edecek kadar ileri gitmiştir *(Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu—Fahriye Arık tercümesi)*. Ona göre Osmanlı haneda-

rüldüğü üzere Yazıcı zâde'nin Selçuknâmesinden öğrendiğimize göre *Kayı*'nın mânası kuvvet ve kudret sahibi demektir.

Büyük Selçuklular 1071'de *Malazgird* Meydan muharebesini müteakip Anadolu istilâsına başladıkları sırada kendilerine bağlı aşiretleri toplu olmayarak muhtelif tarihlerde kısım kısım Anadolu'nun muhtelif yerlerine iskân ettikleri sırada Kayı boyunu da bu istilâyı müteakip yerleşme sırasında veya daha sonra— Celâleddin Hârezmşah'ın vefatını müteakip— Anadolu'nun bazı ülkelerine yerleştirmişlerdir ki bunlardan bir kısmı da daha sonra Osmanlı beyliğini kuran *Kayı*'lardır[1].

nının kayılardan olduklarını iddia etmeleri en eski tarih olarak onbeşinci asrın ilk yarısı içinde ve II. Murad zamanındadır. Wittek'in bu iddiasını Profesör F. Köprülü uzun ve izahlı delillerle varid görmiyerek kabul etmemişti *(Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik menşei meselesi. Belleten sayı 28)*. Fakat buna rağmen Prof. Wittek eski kanaatinde ısrar eylemiştir.

Wittek'in "Osmanlım İparatorluğu'nun doğuşu" kitabını türkçeye çevirmiş olan Fahriye Arık bu yazıya eklediği bazı mütaleaları ileri sürüp benim bir makalemdeki Orhan'ın sikkesinden istifade ederek meseleyi halletmiştir. Ben *Belleten*'in 34 üncü sayısında *"Orhan beyin hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi"* adlı bir yazı neşrederek sikkedeki *erkam-ı divaniye* denilen ve meskûkât mütehassıslarının dikkatini çekmeyen siyakat rakamı dolayısiyle Orhan'ın hükümdarlığı tarihini tesbit etmiştim. Fakat ben de neşredilen sikkenin altındaki damgayı görmemiştim; işte Fahriye Arık bu işaretin | ۷ | şeklinde Kayıların damgası olduğunu meydana koyarak F. Köprülü'nün ilmî delillerini teyid etmiş ve bu buluşla Osmanlıların Kayılardan olduğu tarihleri teyiden kat'î olarak meydana çıkmıştır. Orhan'ın sikkesi Osmanlıların ilk sikkesi olduğuna göre artık buna karşı bir itirazın varid olmıyacağını zannederim.

[1] Kayıların dokuzuncu milâdî asırdan itibaren Selçukîlerle beraber *Ceyhun nehri*'ni geçerek *İran*'a geldikleri hakkında müverrihler müttefiktir. Bir rivayete göre *Ceyhun*'u geçen Kayılar *Horasan*'da *Merv* ve *Mahan* tarafına yerleşmişler ve sonra Moğolların tecavüzleri üzerine yerlerini bırakarak *Azerbaycan*'a ve *Doğu Anadolu*'da Ahlat taraflarına gelmişlerdir. Bu kayıtlara göre Kayı boyu Selçukilerle beraber Horasan'a ve Moğolların tecavüzleri üzerine Celâlüddin Harezmşah ile *Azerbaycan*'a ve *Doğu Anadolu*'ya hicret eylemiş oluyorlar. Muhtelif rivayetlerin tetkiklerine nazaran Kayıların Harezm kuvvetleri arasında *Doğu Anadolu*'ya geldikleri zannı kuvvetli olup bu da meşhur ananeye uymaktadır. Hâlâ Bilecik vilâyetinin merkezine bağlı *Mahan* adında bir köy vardır. Fakat XI. yüzyıl sonlarından itibaren *Diyarbakır*, *Hasankeyif* ve *Harput*'ta hükûmet eden Artukluların Kayı boyundan olduklarına göre bir kısım Kayıların çok zaman evvel Doğu Anadolu'ya geldikleri hatırdan çıkmamalıdır.

Tarihî ananelere göre *Kayı* boyunun bir kısmı I. Alâüddin Keykubad (1219—1236) zamanında *Ankara*'nın batısındaki *Karacadağ* taraflarına yerleştirilmişlerdir[1]. Bunlar bu taraflara hangi tarihlerde yerleştirilmiş olurlarsa olsunlar muhakkak olan bir şey varsa o da Kayıların bir kısmının XIII. yüzyıl ortalarında *Ankara*'nın batı kısımlarında bulunarak daha sonraları *Söğüt* ve *Domaniç* havalisini işgal eylemiş olmalarıdır[2].

Geleneğe göre bu bölgeye iskân edilen Kayılar dörtyüz çadır halkı olup XIV. yüzyılın ikinci yarısında reisleri Ertuğrul beydi[3].

[1] Bu Kayıların Anadolu'ya geldikten sonra ne suretle dağıldıkları hakkında değişik rivayetler vardır. Meşhur olanı *Ahlat*'a yerleşen Kayılar oradan *Erzurum* ve *Erzincan*'a, daha sonra *Amasya*'ya gelerek oradan *Haleb* taraflarına göç etmişler. Fakat *Caber kalesi* civarında reisleri Süleyman Şah'ın *Fırat*'ı geçerken boğulması üzerine orada durmuşlar ve burada Kayılar ve onlarla beraber olan aşiretler ikiye ayrılmış bir kısmı orada kalmış ve bir kısmı da *Çukurova*'ya gelmişlerdir. *Çukurova*'ya gelmiş olanlar da ikiye bölünerek bir kısmı *Erzurum* civarına *Pasin* ovasına *Sürmeliçukur*'a gelmiş ve burada da aralarında ihtilâf çıkarak bir kısmı asıl yurtlarına dönmüşler ve *Ertuğrul* ile kardeşi *Dündar*'ın emrindeki dörtyüz çadır halkı bir müddet *Sürmeliçukur*'da kaldıktan sonra Moğolların bu taraflara akınlarından sonra Orta Anadolu'ya göç edip Alâüddin Keykubad'a müracaat ederek *Karacadağ* taraflarına Rum hududuna doğru yerleştirilmişlerdir.

[2] Anadolu'da Kayı adında bir haylı köy, dere ve mevki isimli yerler vardır. Bu köylerin başlıcaları, *Domaniç*, *Sapanca*, *Mihaliççik*, *Denizli*, *Isparta*, *Burdur*, *Afyon Karahisar*, *Tavşanlı*, *Emed*, *İskilip*, *Daday*, *Kastamonu*, *Erzincan*'ın *Refahiye* vilâyet ve kazalarındadır. Bunlardan başka daha birhaylı köy ve mevki vardır *(Türkiyat Mecmuası c. 2, s. 248 ve Belleten Sayı 45 ve Dahiliye Vekâletinin Köylerimiz isimli neşriyatı)*.

[3] Birinci Alâüddin Keykubad Kayılardan olan Artuk oğulları'nın Harput şubesine nihayet vererek 1233 senesinde burasını almıştı. Artukların Kayı'dan olduklarına dair sikkelerinde damgaları vardır. (Meskükât-ı Türkmaniyye kataloğu-İsmail Galib, s. 25, 26, 28, 34, 55, 65). Sultan Alâüddin belki bunların mensup oldukları Kayıları dağıtarak bir kısmını *Karacadağ* taraflarına yerleştirmiştir. Bu mütaleamızı bir dereceye kadar teyid edecek bir gelenek de vardır. Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev (1264-1283) Cimrî hâdisesinden sonra uca yani Bizans hududuna gelmiş, kendisini karşılayanlar arasında Kayı aşireti beyi *Ertuğrul* da bulunarak sultana hediyeler takdim etmiş ve oğlu Osman Bey'in küçük oğlunu hükümdarın hizmetine vermiş ve Sultan Giyasüddin de bu çocuğa *Kâhta* taraflarında *Yıgnık* mıntakasını timar olarak tevcih etmiştir. Bu çocuğun neslinden olan Halil Bayat ve Ahmed Beyler o havalide aşiret beyi bulunurlarken Yıldırım Bayezid Malatya üzerine yürü-

Osmanlı hanedanına aid meçhul noktalardan birini de Ertuğrul Bey'in babası ve nesebi meselesi teşkil etmektedir; elimizde en eski vekâyinâmeler bulunmadığı için uzun yıllardan beri yapılan tetkikler[1] henüz müspet bir netice vermemiştir; bununla beraber Ertuğrul Bey'in babasının şimdiye kadar tarihlerimizin kaydettikleri gibi Süleymanşah olduğu şüpheli olup yeni araştırmalar neticesinde bunun *Gündüzalp* olması ihtimal dahilinde görülüyor[2]. Mahallî ananeye göre Ertuğrul'un vali-

yüp (801 H./1399 M.) orasını almış ve bu sırada bu beyler Osmanlı hükümdarının yanına gelerek akraba olduklarını söylemişlerdir *(Yazıcızâde Selçuknamesi-Topkapı sarayı Revan köşkü kütüphanesi, numara 1391, varak 258 b)*. Mamafih bu kayıd her iki tarafın aynı boydan oldukları mânasına da alınabilir. Diğer bir rivayete göre de *Pasin* ovasında *Sürmeliçukur*'da oturan Kayı şubesinin, Moğolların *Anadolu*'ya doğru yürümeleri üzerine batıya hicret etmek istedikleri ve Alâüddin Keykubad'ın bunları *Karacadağ* mıntakasına yerleştirmiş olmasıdır. Bu rivayet doğru ise Kayı şubesinin ya Celâlüddin Hârezmşah arasında yapılan muharebeden sonra (1230) veyahut Alâüddin'in son zamanlarına doğru olan ilk Moğol akınının bu havaliyi vurduğu sırada Rum hududuna yerleştirilmiş olmaları zannolunur. *Hayrullah Efendi tarihi* Ertuğrul Bey'in batıya gelişini 628 H./1231 M. de göstermektedir ki Moğolların *Erzurum*'a ilk girdikleri ve hattâ *Sivas*'a kadar akın yaptıkları senedir. Şükrüllah'ın *Behcet-üt-tevarih* (بهجة التواريخ) isimli farsca tarihi Ertuğrul'un üçyüz kırk kişi (çadır olmalı) ile *Karacadağ*'a iskân edildiğini beyan ediyor:

« وآن ارطغرلست که با آل سلجوق بمقدار سیصد چهل مرد بعضی با اولاد وبعضی بمجرد از پی سلجوقیان عزیمت بروم کرده است وقره‌جه داغ پسند کرده ییلامیشی وقیشلامیشی میکرده اند . »

(Nur-ı Osmaniye nüshası 3059, s. 307, 308).

[1] Bu hususta Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın İslâm Ansiklopedisindeki Ertuğrul Gazi maddesine bakın.

[2] *Behcet-üt-Tevarih*'ten başlayarak *Âşık Paşa zâde*, *Neşrî*, *Oruc Bey*, *Konyalı Mehmed bin Hacı Halil*, *İdris Bitlisî*, *Bayatî*, *Lütfî Paşa*, *Muhyiddin Cemalî*, *İbn-i Kemal*, *Cenabî* ve *Hoca Sadeddin* gibi eski müverrihlerle *Giese*'nin neşrettiği Anonim tarihte Ertuğrul'un babası Süleymanşah gösterilmiş olup bu isim yukarıda saydığımız eserlerden naklen diğer tarihlerde de yer almıştır. Fakat Süleymanşah'ın *Fırat nehri*'ni geçerken boğulduğu ve orada defnedildiği ve *Türk mezarı* adı verildiğine dair olan hâdisenin tarihî hakikatlere uygun olmadığı ve daha ziyade Anadolu Selçukilerinin ceddi Süleymanşah bin Kutulmış'ın macerasına benzediği görülüyor. Bilhassa yukarıda gösterilen kaynaklardan daha eski ve itimada şayan eserlerde Ertuğrul'un babası olarak Süleyman'ın yerine başka isim gösterilmesi bu meşhur rivayetin pek doğru olmadığını göstermektedir.

desi de Hayme ana'dır[1]. Osmanlı kaynaklarına göre Kayılardan olan aşiretin evvelâ *Ankara*'nın batısındaki *Karacadağ* havalisine yerleştirilip daha sonra Ertuğrul Bey'in zabtetmiş olduğu

Meselâ *Tevkii Mehmed paşa tarihi (Türk Tarih Encümeni mecmuası numara 79)* ve Enverî'nin *Düsturnâme*'si (Prof. Mükrimin Halil Yinanc neşri s. 81) ve Ruhî'nin Âl-i Osman tarihi Ertuğrul'un babasını Gündüzalp olarak gösterirler (*Mordtman, Edirneli Ruhî*-Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte II. 1925 s. 135). *Yazıcızade Ali*'nin Selçuknâmesinde "ucu *Hüsameddin* oğullarına ve Kayı'dan Ertuğrul'a ve Gündüzalp ve Gökalp'a ısmarladı" denilmektedir; Ahmedî, Süleyman Şah'dan hiç bahsetmez ve Ertuğrul ile Gündüzalp ve Gökalp'i zikreder. Bizans müverrihi Halkondil de Ertuğrul'un babasının Oğuzalp ve dedesinin ise Gündüzalp olduğunu ve *Risale fi't-tarih-il-Osmaniyye* (رساله فى التاريخ العثمانيه) Kayılardan yirmi dördüncü göbekte Oğuzhan'a varan Kabakalp isminde birisinin 656 Hicret yılında *Ankara* civarında *Karacadağ*'a yerleştiğini ve vefatında yerine Sarkon Alp'ın ve ondan sonra Gökalp ve onu müteakip Gündüzalp'in reis olup vefatında *Kızılcasaray*'a defnedilip yerine oğlu Ertuğrul'un geçtiğini yazar *(Ayasofya kütüphanesi numara 3204)*. Bu kayda göre de Ertuğrul'un babası Gündüzalp oluyor. Frances *(Bon tab'ı s. 68 = Mırmıroğlu tercümesi) Ertuğrul*'un babası olarak Gu ismini yazıyor ki bunun Gündüzalp olması muhtemeldir.

İşte bütün bu rivayetler Ertuğrul bey'in babasının kim olduğunu ve daha doğrusu Süleyman olmadığını meydana çıkarıyor. Ertuğrul'un babasının Süleymanşah olmadığına göre bazılarının zan ve tahmin ettikleri gibi Gündüzalp olması hatıra geliyorsa da Yazıcızâde bunu Ertuğrul'dan sonra zikrettiğine göre Gündüz bey'in yine hududta başka bir aşiret beyi olması ihtimali de vardır. Gündüzalp'in kabri *Ankara* civarında *Kızılca Sarayözü* civarında *Kırka* köyündedir. Âşık Paşa zâde ile Oruc Bey Kayıların ibtida *Ankara* civarına ve sonra *Söğüt* tarafına geldiklerini kaydetmelerine nazaran Gündüzalp'in de Kayılardan bulunduğu anlaşılıyorsa da Ertuğrul ile nisbeti tereddüdü mûcib oluyor. Bundan dolayı Ertuğrul'un babasının kim olduğunu anlamak için yeni buluşları beklemek zaruridir. Hayrullah Efendi, Osman Gazi'nin ecdadına dair araştırmalar yaparak eserinin başında bundan bahsetmiş ise de o da bir netice elde edememiştir. Merhum Hüseyin Namık Orhon da bu meseleye dair bir tetkikini *Türklük mecmuası*'nda *(sene 1939)* yayınlamıştır.

Bu kadar tetkikten alınacak netice Ertuğrul'un babasının Gündüzalp olduğu bir ihtimal olarak hatıra gelmekte ve oğluna babasının adını vermiş olduğu zannedilmekte ise de şimdilik bunu mevcut ihtimallerin en yakını olarak tahmin edip daha ileri gitmemek doğru olur.

[1] Haymeana İnegöl'e tabi Domaniç nahiyesinin Çarşanba köyünde medfun olup II. Abdülhamid'in iradesiyle 1309 H./1892 M. de üzerine türbe yapılmıştır.

Söğüt, *Domaniç* ve *Ermeni derbendi*[1] taraflarına geldikleri görülüyor.

Ertuğrul Bey'in onüçüncü asrın son yarısında hayatta olduğu klâsik tarihlerimizin kayıtlarından anlaşılmaktadır; bunun *Söğüt* taraflarını hangi tarihte işgal ettiği belli olmadığı gibi vefatı senesi de sarih olarak malûm değildir. Osmanlı vekayinâmeleri 629 H./1231 M. de Selçuk hududunu tecavüz eden Rum İmparatoru'na (İznik İmparatoru) karşı Alâüddin Keykubad'ın yaptığı sefer esnasında Ertuğrul'un, Selçuk ordusunun akıncılığını yaptığını ve Rum ordusuna galebe edilen yere *Sultanönü* denildiğini ve sonra Moğolların hududu geçmeleri üzerine Sultan Alâüddin''in hemen o tarafa gitmek üzere buradan ayrıldığını yazıyorlarsa da böyle bir sefer ne mevcud Selçuknâmelerde ve ne de Bizans kaynaklarında vardır[2].

Yine Osmanlı kaynaklarına göre bu zaferi müteakib Ertuğrul Bey *Karacahisar*'ı daha sonra *Söğüt*'ü zabt etmiş ve *Bilecik* Rum beyini de vergiye bağlamış ve Selçuk Sultanı da mülk olarak *Söğüt*'ü Ertuğrul Bey'e vermiştir[3].

[1] *Ermeni Derbendi*, *Pazarcık* ile *Bozöyük* arasında bulunup eskiden yol üzerinde ana hatta idi.

[2] Bu hususa dair Tarih Encümeninin neşretmiş olduğu Osmanlı tarihinde *(s 565)* aşağıya hulâsa ettiğim şu mütalea vardır: İznik İmparatorluğu ile Selçukilerin hududunda temadi eden müsademeler üzerine Sultan Alâüddin Keykubad 1231'de bir ordu ile Sultanönü civarına gelmiş ve kendisine aşiret kuvvetleriyle Ertuğrul Bey iltihak etmiş ve Selçuk ordusunun öncü kuvveti kumandanı olan Ertuğrul Bey, Rum ordusu üzerine gidip İznik İmparatoru Teodor Laskaris'in Rumeli'den yardımına çağırdığı *Aktav* Tatarlariyle karşılaşmışlar, *Yenişehir* sahrasında harb yapılarak, üç gün sürmüş olan muharebede İmparator kuvvetleri bozulmuş muharebede Ertuğrul'un kahramanlıkları görülmüş ve bunun neticesinde Sultan Alâüddin *Karacahisar*'ı vergi mukabilinde nüfuzu altına almış ve henüz o tarafta bulunduğu sırada Moğolların hududu geçmesi üzerine cebheden ayrılmıştır.

[3] Meşhur geleneğe göre Ertuğrul Bey, *Pasinler*'den kalkarak kendisine verilen *Karacadağ*'a gelirken mevkii belli olmayan bir mahalde Selçuk ve Moğol kuvvetlerinin muharebe ettiklerini görmüş, zayıf tarafa yani Selçukîlere yardım etmek suretiyle onların galebelerini temin etmiş. Osmanlı tarihlerinin birbirlerinden naklettikleri bu rivayet *Neşrî tarihi*'nde nakledildiği halde Âşık Paşa zâde'de yoktur ve tarihî hâdiselerle de tetabuk etmemektedir; fakat tamamen uydurma zan etmek de hatalı olur; çünkü Kayıların Doğu Anadolu'da (Pasin ovasında) bulundukları sırada Moğolların Anadolu'ya ilk girişlerinde o taraflarda böyle bir hizmet etmiş olmaları hatıra gelirse de Moğolların taarruz-

Üçüncü Giyasüddin Keyhusrev (1264—1283) Cimrî vakasından sonra hududa geldiği zaman Kayı aşiretinin beyi olan Ertuğrul Bey sultanın hizmetine varıp kendisini selâmlayarak hediyelerini takdim etmişti[1]. 1279 senesine tesadüf etmekte olan bu geliş Ertuğrul'un Uc'ta aşiret beyi olduğunu göstermektedir.

Osmanlı kaynakları Ertuğrul'un doksan yaşını geçmiş olduğu halde 680 H./1281 M. veya 687 H./1288 M. de vefat ettiğini yazarlar[2]. Kabrinin kendisinin zabt etmiş olduğu *Söğüt*'te bulunması, Kayıların o havaliye hâkim olup buraları yurtedindiklerini sarih olarak göstermekte ve sonradan imparatorluk olan Osmanlı devletinin çeğirdeğinin *Karacadağ*, *Söğüt* ve *Domaniç* taraflarında olduğu bilinmektedir. Şu halde *Ankara* civarında *Karacadağ* taraflarına yerleştirildiklerini gördüğümüz bir kısım Kayı aşireti Ertuğrul'un hayatında daha batıya giderek kışlak olarak *Söğüt*'de ve yaylak olarak da *Domaniç*'de yerleşmişlerdi.

Osman Beyin aşiret reisliği ve Uc beyliği

Ertuğrul Bey'in vefatından sonra idaresi altındaki müteaddid aşiretlerden —ki bu aşiretlerin Ertuğrul'un idaresi altında toplanmalarının kendisinin uc beyi ve Oğuzların en şerefli boyu olan Kayılara mensup olmalarının da dahli vardır— ibtida kabiliyet ve cevvaliyeti sebebi ile kendisinin mensup olduğu Kayı aşireti Ertuğrul'un küçük oğlu Osman Bey'i intihap etti. Osman veya Otman Bey babasının son demlerinde de ona vekâlet ediyormuş; fakat Ertuğrul'un kardeşi Dündar Bey de birliğe reis olmak istediğinden aralarında ihtilâf hasıl oldu. Çünkü Kayı'dan başka aşiretler de yaşlı olan Dündar'ın reis olmasını muvafık buluyorlardı; fakat Dündar, Osman'ın reisliği için temayül fazla oldu-

larının 1236 da oluşuna ve o tarihlerden evvel Ertuğrul'un batı hududunda bulunduğu bir evvelki nottaki kayıttan anlaşıldığından bu rivayetlerin hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu kestirilememektadir.

[1] *Yazıcı zâde Selçuknâmesi, varak 258 b.*

[2] *Behcet-üt-Tevarih* ile *Cenabî*, *Karamanî Nişancı Mehmed Paşa tarihleri* Ertuğrul'un vefatını 1287 ve 1289 olarak göstermekte iseler de ekseriyetle 680 H./1281 M. de vefatı kabul edilmiştir. Neşrî, ölümünde doksan üç yaşında olduğunu beyan ediyor. Franҫes *(Bon tab'ı s. 77)* Osman Bey'in babasının yerine 1265'de geçtiğini yazar.

ğunu anlayınca amcası da Osman'ın baş olmasını muvafık bul-du[1] ise de daha sonra yeğeni aleyhine faaliyeti duyulduğundan katledildi (1298)[2]. Nihayet Uc'taki Oğuz aşiretinin ittifakiyle Kayı boyundan olduğu için Osman Bey hepsine baş oldu[3].

Tarihlerin çoğunun yazdıklarına göre Osman Bey 656 H./ 1258 M. de *Söğüt*'de doğmuştu. Bu kaydın ne dereceye kadar doğru olduğu bilinemez. Buna göre aşiret beyi olduğu zaman yirmi üç yaşında demekti ki Selçuklu hükümdarı III. Giyasüddin Keyhusrev'in son senelerine doğrudur. Bir sene sonra Giya-

[1] "İttifak ol esnada Ertuğrul Bey doksan üç yaşında ahrete intikal edip *Söğüt*'te defnettiler; göçer evler (aşiretler) bazı Osman'ı ve bazı Ertuğrul karındaşı Osman'ın ammisi Dündar'ı bey kılmak istediler. Amma kendü kabilesi Osman'a vecih görüp el altından haber gönderip söyleştiler. Dündar dahi halk ortasına gelicek halkın Osman'a meyl ve itikadın göricek beylikten vaz geçip ol dahi Osman Gazi'ye biat etti" (Neşrî, Türk Tarih Kurumu yayını, s. 28, 29).

[2] Dündar Bey, Osman Bey'in reisliğini bir türlü hazmedemiyerek münasip bir fırsat bekliyordu; hattâ rivayete göre *Bilecik* ve *Yarhisar* Rum beylerinin Osman Gazi'yi öldürmek için tertip ettikleri tuzaktan Dündar Bey'in de haberi varmış. Osman Bey bu hâdiseyi bastırdıktan sonra 1298 de amcasını öldürmüştür *(Hayrullah efendi c. 2, s. 46)*. *Neşrî tarihi* (Cihannüma) de *Bilecik* beyinin yakalanmasına mâni olduğu için Osman Bey'in, amcasını okla öldürdüğünü beyan edip kabrinin *Köprühisar*'dan *Çakırpınarı*'na giden yol üzerinde olduğunu söyler *(s. 94-95)*. Tahrir defterinde (Başvekâlet arşivi No. 453, varak 258b) Köprühisar köyünde bir mezrea (مزرعه) vakfettiği görüldüğüne göre Dündar'ın vefatı Köprühisar'ın alınmasından sonradır.

[3] "Uctaki Türk beyleri Oğuz'un her boyundan uc tarafında Tatar şerrinden korkup yaylarlar ve kışlarlardı; rüzgârla, karşu Tatardan incinenler uca gelip çoğaldılar, filcümle ol illerin beyleri ve kethüdaları cem olup Osman Bey katına geldiler ve meşveret kıldılar çok kal-ü kıldan sonra sözleri ihtiyarî bu oldu ki, ettiler Kayıhan hod mecmû Oğuz boylarının Oğuz'dan sonra ağaları ve hanlarıydılar ve Günhan'ın vasiyyeti Oğuz töresi mûcibince hanlık ve pâdişahlık Kayı soyu varken özke boyı, hanlarının soyuna hanlık ve pâdişahlık değmez; çün şimdengeru Selçuk sultanlardan bize çare ve meded yoktur memleketin çoğu illerden çıktı, tatarlar, üzerlerine gereği gibi müstevli oldu. Merhum Sultan Alaüddin Keykubad'dan dahi size safâ-i nazar olmuştur. Siz han olun ve biz kullar, sultanımız hizmetinde bu tarafta gazaya meşgul olalım dediler. Osman bey rahmetullah dahi kabul etti" (Yazıcı zâde Selçuknâmesi ve ondan naklen Ruhî tarihi, Prof. Mükrimin Yınanç nüshası).

Bu rivayetlere göre Osman Bey'in Oğuzların ittifakiyle kendilerine baş olması *Bilecik* kalesinin zabtından evvel oluyor.

süddin Keyhusrev İlhan'ın emriyle katlolunup yerine amcasının oğlu Giyasüddin Mesud hükpmdar olmuştu.

İznik İmparatorluğu'nun 1261'de *İstanbul*'a nakliyle Paleoloğ hanedanı kurulduktan sonra *Bitinya* (Bursa, Bilecik ve İzmit havalisi) bölgesindeki idare gevşemiş ve bu havalideki Rum beylerinin *İstanbul* ile alâkalarının zayıflaması Osman Gazi'yi faaliyete sevketmiş ve hudut üzerindeki yerleri almağa başlamıştır.

Osman bey'in elindeki yerlerin kuzey doğusunda *Sakarya*'dan *Paflagonya*'ya kadar sahip olan Umur Bey oğulları[1] ve güneyinde *Germiyan beyliği* bulunuyor ve Eskişehir'de —ihtimal Germiyanlılara tabi olarak— bir Uc beyi tarafından idare ediliyordu. Osman Bey'in silâh arkadaşı olarak Samsa Çavuş, Konuralp, Akçakoca, Aygutalp, Gazi Abdurraman gibi ayrı ayrı aşiret beyleri de Osman Bey'in idaresi altında olarak istilâ hareketi esnasında beraber çalışıyorlardı.

Osman Bey'in Ahîlerle münasebeti

Osman Bey'in faaliyeti esnasında *Anadolu*'da *Ahîlik* ve *Babaîlik* olarak iki mühim tarikat vardı. Ahî reislerinden olup *Eskişehir* civarında *İtburnu* mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebalı, o havalinin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı; tahsilini *Mısır*'da yapmış olan Edebalı'nın kızı Malhon hatunu[2] Gazi Osman Bey almış[3] ve bu suretle Ahîlerin nüfuzundan istifade te-

[1] Grigoras s. 63 de *Sankaryüs* nehrinden *Paflagonya*'ya kadar olan yerler Amoriyus'a intikal etmişti diyor

[2] Âşık Paşa zâde *(s. 6 ve 35)* Neşrî *(s. 82, 83)* Malhon Hatun diyorlar. Oruc bey tarihinde *(s. 9, 12)* Râbia Hatun deniliyor. Rüstem Paşa tarihinde bu isim Bâla Hatun diye geçiyor.

[3] Osmanlı tarihleri, Edebalı'nın kızından Orhan ile Alâüddin'in doğduklarını yazarlar. Halbuki Orhan Gazi'nin 1324 (724 H.) tarihli vakfiyesinde Mal Hatun binti Ömer Bey kaydiyle bu hanımın Şeyh Edebalı'nın kızı olmadığı görülüyor. Edebalı'nın kızının adı Bâla Hatun olup ihtimal bu hanım yalnız şehzade Alâüddin'in valdesidir. Osman Gazi oğlu Orhan'la sefere çıkarak diger oğlu Alâüddin'i Yenişehir'de bıraktığına göre bunun henüz küçük yaşta olduğu da anlaşılıyor. Mal Hatun ile Bâla Hatun'un ayrı ayrı Osman'ın zevceleri olduğu malûm olup bunlardan Mal Hatun'ın Orhan'ın valdesi olduğunu anlayoruz. Osmanlı resmî kayıtları yanlış olarak Orhan'ın dedesinin Edebalı olduğunu gösteriyorlar.

Bilecik kadısına hüküm ki

Ecdad-ı izamımdan merhum Sultan Osman Han aleyhi'r-rahmeti ve'l-guf-

min etmişti. Nitakim Şeyh Mahmud Gazi, Ahî Şemseddin ve oğlu Ahî Hasan ve sonradan Osmanlılarda kadı, kazasker ve vezir olan Cendereli (meşhur tabiriyle Çandarlı) Kara Halil de Ahîlerden olup bunların hepsi Osmanlı beyliğinin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdi[1].

Bazı kayıtlara göre[2] babasından sonra *Söğüt* ve havalisinin kendisine iktâ edildiğine dair Selçuk hükümdarı Giyasüddin Mesud tarafından 1284 de Osman beye bir ferman gönderilmiş ve 1289 tarihinde de *İnönü* ve *Eskişehir*'in ilhakiyle elindeki yerlere *Uc beyi* olduğu bildirilmiş. Eğer böyle bir ferman yollanmış ise Osman Bey Aşiret beyliğinden Uc beyliğine geçmiş demektir.

Osman Bey'in komşuları olan Rum beylerinin en kuvvetlisi *İnegöl* beyi idi; hattâ aşiret beyi Samsa Çavuş bunun şerrinden bulunduğu yeri bırakarak *Mudurnu* taraflarına çekilmişti;. Osman Bey ilk olarak bu kuvvetli hasmı ile çarpıştı ise de muvaffak olamadı ve biraderi Sarubatı'nın oğlu Bay Hoca'yı şehid

ran meşayih-i izamdan Edebalı merhumun kerimesini tezevvuç eylediklerinde kaza-i mezbûra tâbi *Kozağac* nam karyeyi *paşmaklık* ihsan itmeğin müşarünileyha dahi karye-i mezburenin mahsulünü zaviyesine vakfedip..." *(Mühimme defteri 31, s. 217, sene 985).*

Bilecik'te Şeyh Edebalı zaviyesiyle türbesi olup burada Osman Gazi'nin zevcesi ile beraber, Edebalı'nin zevcesi ve Şeyh Edebalı, Dursun Fakıh, Molla Hattab-ı Karahisarî, Şeyh Muhlis Baba ve ismi malûm olmayan bir şehzade ile Edebalı'nın taallûkatı medfun idiler. Bunu gösteren bir resim ile türbedeki medfun olanların sırasiyle kabirleri resimler arasında görülmektedir.

[1] Ahîlerin XIV. yüzyıldaki faaliyetleri hakkında 1333'de Anadolu'yu gezmiş olan İbn-i Battuta seyahatnâmesinde malûmat vardır *(Şerif paşa tercümesi, c. 1).*

[2] *Feridun Bey münşeatı* (1264 tab'ı) *c. 1, s. 48 ve 56, 61.* Münşeatın bu fermanları nereden tedarik ettiği meçhul olup şimdiye kadar buna dair başka yerlerde küçük bir kayıd görülmemiştir. Bundan başka münşeatta bu fermanların Üçüncü Alâüddin Keykubad tarafından gönderildiği beyan ediliyor. Halbuki 1283'den 1298 tarihine kadar Selçuk hükümdarı İkinci Giyasüddin Mesud olduğundan metinde onun ismi gösterilmiştir. Münşeatta 689 Zilhicce sonlarında (1291 Ocak) Osman Bey'e *Akşehir*'den göndermiş olduğu nâmede halka adalet gösterip düşmanlara aman vermemesi ve senevî vergiyi göndermesi tavsiye ve emr olunmakta ve Osman Bey de buna karşı verdiği cevapta *Yarhisar* ve *Karacahisar* Rumlariyle mücadele ettiğini ve hükümdarın gelmesini bekledi ise de İran askerlerinin (Moğolların) hücumu sebebiyle gelemediğini anladığını arz ve divan âidatını bir takım hediyelerle Akbaş adındaki adamı ile takdim eylediğini bildirmektedir *(Münşeat c. 1, s. 64).*

verdi. Bundan sonra yine *İnegöl* beyi ve müttefiki olan *Karacahisar* beyi ile *Domaniç* civarında muharebe eden Osman bey bu defa da harpte kardeşlerinden Sarubatı veya Gündüzalp'i kaybetti ise de[1] harbi kazandı ve düşman kuvvetleri kumandanı olan *Karacahisar* beyinin kardeşi Latos da mücadelede maktul düştü. Rivayete göre bu iki vaka 1287, 1288 senelerinde olmuştur.

691 H./1291 M. de Osman Bey *Eskişehir* civarında *Karacahisar* (Melanciya)ı aldığı gibi[2] daha sonra *Mudurnu* taraflarındaki Samsa Çavuş ve kardeşi Sulamış ile de görüşerek kendisiyle teşrik-i mesai etmiş olan *Harmankaya Rum beği* Köse Mihal da beraber olduğu halde *Sakarya* vâdisindeki *Sorkun*, *Taraklı*, *Göynük* taraflarına akın yaptılar.

Osman Gazi'nin muvaffakiyetleri komşu Rum beylerini korkuttuğundan bunlar Osman Bey'i *Yarhisar* (Yenişehir ile Lefke yani Osman ili arasında) Rum beyinin düğününe davet ederek o vesile ile kendisini öldürmek istemişlerdi; fakat Osman Bey'i düğüne davete gelmiş olan *Harmankaya*[3] Rumbeyi Mihal, Osman bey'i keyfiyetten haberdar etmiş ve tedbirli hareket eden Osman bey aldığı tertibat üzerine *Yarhisar* ile *Bilecik*'i zabtetmiş[4] ve gelin olarak *Bilecik* (Belekoma) beyinin oğluna verilecek olan *Yarhisar* beyinin kızını esir alarak oğlu Orhan'a nikâhlamıştır (1299)[5]. Osman Bey bundan sonra Turgut Alp'i göndererek *İnegöl* kalesini muhasara ettirdi ve arkasından kendisi de gelerek burasını da aldı (1299).

[1] *Âşık Paşa zâde s. 7 ve Neşrî s. 84.* İbn-i Kemal ile Hadidî, Sarubatı'nın Osman zamanında vefat ettiğini yazarlar; *Heşt Bihişt* ve *Âli* ise bu muharebede şehit olanın Osman'ın diğer biraderi Gündüzalp olduğunu beyan ediyorlar.

[2] *Tac-üt-tevarih*, *Karacahisar*'ın zabtının 1288 harbinden sonra olduğunu yazmaktadır *(c. 1, s. 17)* Feridun bey Münşeatında da 1291'de burası ile *Yarhisar*'a Osman Bey'in hücum yani bura beyleriyle muharebe etmekte olduğu görülüyor *(c. 1, s. 64)*.

[3] Bugünkü adı *Mihal Gazi* olan *Harmankaya*, *Bilecik* vilâyetinin *Söğüt* kazasına bağlı bir köy olup eski adı da Prminios'tur.

[4] Pahimeres, *Bilecik*'in zaptını 1304 olarak gösterir (Hammer'in tezyilâtı c. I, s. 313).

[5] *Yarhisar* beyinin kızı *Holofira* (Lülüfer = Nilüfer) Orhan Bey'e nikâhlanmıştır. Vesikalarda Nilüfer denilen bu hanımdan şehzade Süleyman Paşa ile Murad Hüdavendigâr doğmuşlardır. 1333 de İznik'e de gelmiş olan Seyyah İbn-i Batuta İznik'te Nilüfer Hatun ile görüşmüştür. Bu isim müstensih hatası olarak seyahatnâmede Bilon diye yazılmıştır.

Bu 1299 senesinde Anadolu Selçukîleri tarihinde görüldüğü üzere İlhanîlere karşı yapılan Sulamış ısyanı ve bu ısyan sebebiyle III. Alâüddin Keykubad'ın kaçması üzerine ortada bir baş bulunmamasından dolayı Osman Bey daha serbest harekete başladı[1]. İpekçilik ve dokuma ve demir madenleriyle meşhur olan *Bilecik*'in alınması mühim bir başarı olduğundan faaliyetine devam etmek üzere Osman Bey Uc beyliği merkezini buraya neakltti[2].

Osmanbey kuvvetleri daha sonra Bursa Yenişehirine yakın olan *Köprühisar*'ı aldılar; bunu müteakip İznik'in zabtı düşünülerek muhasarasına başlandığı sırada burayı kurtarmak için Bizans'tan kuvvet gelmekte olduğu duyulunca muhasara kaldırılmış ve bu kuvvetler Dil iskelesine çıkarılan Bizans kuvvetleri üzerine akın yapmışlarsa da bir netice hasıl olmamıştı; lâkin *İznik*'in zabtına doğru bir adım olmak üzere *Yenişehir* tarafı alınarak orayı *Yenişehir* adiyle bir Türk şehri kurulmuş ve harb sahasına yakın olmak üzere burası karargâh yapılmıştır (701 H./1301 M.). Bundan başka *İznik* yakasına yapılan bir kale ile de burası bir dereceye kadar göz altına alınmıştır.

Osman Bey, eskiden beri Oğuzların âdeti üzere elde edilmiş olan yerleri kardeşi ve oğullariyle silâh arkadaşlarına dirlik olarak verdi ve bu cümleden olarak kardeşi Gündüz Bey'e *Eskişehir*, oğlu Orhan Bey'e *Sultanönü*'nü (Karacahisar) Ha-

[1] Yazıcı zâde Selçuknâmesiyle Hâmidî'de *Bilecik*'in zabtı tarihi 699 H./1299 M. olup bu tarihte artık Anadolu Selçukîlerinin hükmü kalmamış ve Moğollara karşı ayaklanmalar olmuştu. Huduttaki Türkmenlerden mühim bir kısmı ile moğollardan kaçarak uca gelmiş olan Türkler Osman Bey'in mıntakasına da gelerek onu kuvvetlendirmişlerdir. Tarihlerde Osman Bey'in 699 H./1299 M. senesi müstakil olduğu hakkındaki mütalea yanlıştır. Osman Gazi gerek bu tarihte ve gerek daha sonra İlhanîlerin yüksek hâkimiyeti altında uc beyi olarak bulunmuştur hattâ, Gazan Mahmud Han'ın 1302'de *Suriye*'ye karşı yaptığı seferde Osman Bey'den de kuvvet istemiş ve o da oğlu Savcı Bey'le bir miktar kuvvet göndermiş ise de kışın pek fazla olması yüzünden bu kuvvet geri dönmeğe mecbur kalmıştır *(Encümenin Osmanlı tarihi, s. 598)*.

[2] E. de Muralt, muahhar kaynaklara dayanarak *Paflagonya* çeteleri tarafından takviye edilen Otman (Osman) Bey'in 1299'da Sultan (emîr) intihap edildiğini yazar *(Essai de chronographie Byzantine c.2, s. 447)*. *Bilecik*'in zabtı mühimdi. Osmanlı devleti XV. ve XVI. yüzyıllarda buradaki demir madenini işletmek suretiyle ordusunun ihtiyacını temin etmiştir ki bu hususa dair arşivdeki *Mühimme* defterlerinde malûmat vardır.

san Alp'a *Yarhisar*'ı, Turgut Alp'e *İnegöl* mıntakasını verdi. Bilecik taraflarının öşür ve resmini de kayın babası Şeyh Edebalı ile zevcesine terk ederek Edebalı'nın kızından doğan oğlu Alâüddin Bey'i *Yenişehir*'e getirerek yanında bulundurdu.

Koyunhisar muharebesi

Osman Gazi ile arkadaşlarının muvaffakiyetleri komşu Rum beylerini ve Bizans İmparatorunu harekete getirdi. Başta *Bursa* Rum valisi olarak *Atranos*, *Kestel*, *Kite* kale beyleri sözleştiler. Bizans'tan da Muzalon kumandasında bunlara iki bin kadar da yardımcı kuvvet geldi[1]. Bizans müverrihi Pachymeres'in tahminine göre beş bin kişilik kuvveti olan Osman Bey, bu müttefik kuvvetlerini Koyunhisar (Baphaon) muharebesinde[2] bozguna uğrattı; Müzalon ücretli islâv askerleri tarafından güçlükle kurtarıldı[3] bu harpte Osman Bey'in yeğeni Aydoğdu şehid oldu (27 Temmuz 1302)[4].

Bu muvaffakiyet neticesinde *Bursa*'nın batısındaki *Kite* Hisarı alındı, *Ulubad* kalesine kaçmış olan *Kite* beyi teslim alınarak muharebede şehid düşen Gündüz Bey'in oğlu Aydoğdu'nun yerine katledildi (1302). *Ulubad* gölündeki Alyos adası Aygut Alp oğlu Kara Ali Bey tarafından sulhen işgal olundu[5]. İmpararatorluk merkezine yakın olan ve *İstanbul*'dan her zaman yardım görebilen Bizans kale ve şehirleri kolayca teslim olmuyorlar, bunlar büyük bir gayret ve mücadele ile elde ediliyorlardı. Bundan dolayı Osman Bey ile oğlu Orhan'ın fütuhatı diğer Anadolu beylerinin istilâlarına nazaran daha çetin ve ağır olu-

[1] Muzalon'un kuvveti Rum, Islav, yerli ve ecnebilerden mürekkebdi (Pachymeres, Kısım 2, s. 531-1685 Paris tabı).

[2] *Koyunhisar*, Bursa şehrinin kuzey doğusunda ve *Gemlik* kasabasının güneyindedir.

[3] Gibons Bizans ordusiyle yapılan bu ilk muharebeyi 1301 tarihinde gösterir.

[4] Muralt c. II, s. 480. *Koyunhisar* muharebesini Hammer bir sene evvel gösterir. Encümenin Osmanlı tarihi *(s. 602)* muharebeyi 1306 olarak tesbit etmektedir.

[5] Tarihlerimizde bu sırada eski adı *Galyos* olan *İmrallı* adasının Kara Ali Bey tarafından alındığını yazılmakta ise de o tarihlerde Osmanlılarda deniz faaliyeti olmadığından bu adanın *Ulubad gölü*'ndeki ada ile karıştırıldığı anlaşılıyor. *Heşt Bihişt*'in kaydından da böyle istidlâl olunur. Bu adacıktaki papasın (keşişin) güzel kızını Kara Ali Bey almıştır.

yordu ve bu hal de elde faal ve mücadeleci kuvvetler bulundurulmasını îcap ettiriyordu ki bu cevvaliyet bu küçük beyliğin daha sonraki muvaffakiyetlerinde mühim âmil olmuştur.

Koyunhisar muharebesi neticesinde *Bitinya*'nın en maruf şehirlerinden olan *Bursa*'nın Kuzey tarafı müstesna olmak üzere burasının üç taraftan yolu kesilmiş gibiydi. Bundan başka *İzmit* yolu da türklere açılmış oluyordu. Osman bey kuvvetleri *Bursa* önüne kadar akın yapıyorlarsa da yalnız atlı kuvvetlere malik olmaları sebebiyle uzun muhasara işlerine girişemiyorlardı.

Bir taraftan Osman Bey'e mensup kuvvetlerin faaliyetleri ve diğer taraftan Batı Anadolu'yu istilâ etmekte olan Türk beylerinin mühim başarılarından telâşa düşen İmparator İkinci Andronikos kızkardeşi prenses *Mara*'yı İlhan hükümdarına vererek moğolların yardımlarını kazanmağa ve bu suretle türkleri tehdide teşebbüs etti ise de bunun öyle müspet bir neticesi görülmemişti (1308). Çünkü İlhaniler bu sırada hem dahilde meşgul ve hem de hariçte Memlûk sultaniyle mücadele halinde bulunduklarından uclardaki harekâta bakacak vaziyette değillerdi. Bunun için Osman bey faaliyetini bırakmayarak *İznik* ile *İzmit* yolu üzerinde olup İznik'in en mühim ileri karakolunu teşkil eden ve Türkler tarafından *Karahisar* denilen *Trikokiya* (Karahisar)'yı aldı (1308 Temmuz)[1] ve buraya koyduğu kuvvetle *İznik*'i sıkıştırmağa başladı; yine bu sırada yâni 1308'de *Bursa*'nın sıkıştırılmasından dolayı güç bir durumda kalan Rum valisi, Osman Bey'le anlaşmak istediğinden aralarındaki muahede mûcibince muvakkat bir zaman için burası tazyikten kurtuldu[2].

1313'de Osman Bey'in sadık dostu olan *Harmankaya* hâkimi Köse Mihal Bey müslüman oldu[3] ve beraberce *Lefke* (Os-

[1] Bu hususta Pachymeres'den (Fasıl 33 s. 700) naklen Le Beau *(c. 23, bab 105, fasıl 53)*'da şu kayıd vardır: 1308'de Osman Bey İznik, Bitinya havalisindeki araziyi kâmilen teshir ederek denize doğru ilerliyordu. Moğol (İlhan) hükümdarı Harbende (Olcaytu Mehmed Hüdâbende)'nin emriyle otuz bin kişilik bir kuvvetin, İmparator İkinci Andronik'in istemesiyle kendi üzerine geldiğini haber alan Osman Bey hiç telâş etmeden mukavemete karar verdi ve işgal sahasındaki faaliyetini arttırdı ve gelecek Moğol kuvvetlerine karşı bir müdafaa üssü vücuda getirmek üzere Trikokiya'yı zaptetti.

[2] E. de Muralt, *Essai de chronographie Byzantine c. II, s. 749.*

[3] Lütfi Paşa tarihine göre (s. 19) bir kadın sebebiyle *Eskişehir* beyi ve

maneli), *Mekece*, *Akhisar*, Geyve ve Gölpazarı tarafındaki *Leblebici* (Löblüce)[1] kaleleri alındı[2], 1315'den îtibaren Bursa iyice kuşatıldı ve buraya yakın iki kale yaptırılarak muhasara işi daha esaslı oldu; bu kaleleredn *Kaplıca* tarafındakine Osman Bey'in kardeşinin oğlu Aktimur ve dağ tarafındaki kaleye de kardeşinin kölesi Balabancık tâyin edildiler.

İsmen hükümdar olan II. Giyasüddin Mes'ud'un bir sene menzul olarak hasta yattıktan sonra 1308'de vefatı üzerine yerine kimse getirilmemiş ve Anadolu'nun idaresi İlhanîler tarafından bir umumî valiye verilmişti. Bu valilerden olup 1317'de Anadolu'ya gelmiş olan Emîr Çoban'ın oğlu Demirtaş serbest hareket etmiye başlayarak İlhanîlerden yüz çevirmek isteyen uc beylerini İlhan'a itaate davet etmişti ki bunların arasında Osman Bey'in de bulunması icap ederse de tarihlerde bu hususta hiçbir kayıt yoktur[3]. Bundan, Selçukîlere karşı son zamana kadar mûti olup diğer bazı Anadolu beyleri gibi —meselâ

Harmankaya hâkimi Köse Mihal ile ittifak edip Osman bey ile çarpışmışlardı. Osman bey bunları mağlup ederek Köse Mihal esir düşmüş ise de Bahadır olduğu için öldürmemiş, samimî dost olmuşlardı. Köse Mihal'in islâmiyeti kabulü 1304, 1308, 1313 ve daha sonraki tarihlerde gösterilmiş ise de ben Hayrullah efendi tarihi ile Tarih-i Osmanı encümeninin neşrettiği Osmanlı tarihi kayıtlarını tercih ettim.

[1] 1016 H./1607 M. tarihinde Celâlî eşkıyasının açık şehirlere hücum etmelerinden dolayı Gölpazarı kazası dahilindeki halk hükûmete müracaat ederek "nice zamandanberi harab olan Leblebici kalasının kendi bedenlerinden tamiri ile orada tahassun etmeleri için müsaade istemişlerdi. Hükûmet isteklerine müsaade ederek bu hususta Gölpazarı kadısına hüküm göndermiştir (Mühimme 76 s. 119).

[2] Gibons (Ragıb Hulûsi tercümesi s. 31) *Akhisar*'ın zaptını 1308 senesinde göstererek şöyle diyor: "Bu sene, ehemmiyeti büyük bir takım vukuat dolayısiyle zikre şayandır. Bunların biri Sakarya'nın İzmit arkasındaki ovaya girdiği yeri muhafaza eden *Akhisar*'ın zaptıdır. Burası Osmanlıların İzmit körfezi ile Karadeniz arasında uzanıp ta *Asya*'nın şimal-i garbi köşesini teşkil eden dar yarım ada ortasında ilerlemelerine karşı gelecek son hail idi" *Hammer (c. I, s. 119)* Akhisar, Lefke ve Mekece'nin alınmalarını 1308 gösterir.

[3] 1314 de İlhanîlerin beylerbeğisi Emîr Çoban Anadolu beylerinin rabıtalarını temin etmek için Anadolu'ya geldiği zaman ona tâzim ve sadakatlerini arzetmek üzere kendisinin yanına gelen *Eşref*, *Hamid*, *Germiyan*, *Karahisar*, *Candar* beyleri arasında Osman Gazi veya anın tarafından gönderilmiş kimse yoktu (Aksarayî tezkiresi s. 311). Bu kayıd henüz Osmanlı beyliğinin bir hükümet şeklinde kalkınmaya başlamadığını gösterir.

Eşref, Karaman beyleri— gerek Selçukîlere ve gerek İlhanîlere karşı sadakatsızlık etmiyerek gaza ile meşgul olmalarının müessir olduğu mânasını çıkarmak da mümkündür. Osman Bey oğullarından birisinin adına Çoban koymak suretiyle Emir Çoban'a karşı bir cemile de göstermişti [1].

Osman Gazi'nin mücadelesinde muvaffak olmasının sebeplerinden birisi de İmparator Andronikos'a karşı torunu olan genç Andronikos'un saltanat mücadelesine kalkması ve bunların mücadeleleri dolayısiyle *Bitinya*'ya bakılamamış olmasının da tesiri vardı [2].

Osman Gazi'yi 1320 senesinden îtibaren faaliyette görmüyoruz [3]. Tarihler nikris hastalığı sebebiyle oğlu Orhan bey'i vekil yaptığını yazarlar; filhakika bu tarihten sonra işler Orhan bey'in elindedir. Osman bey'in idareyi oğluna bıraktıktan sonra ne kadar daha yaşadığı ve ölümünden sonra mı Orhan'ın hükümdar olduğu yoksa Osman'ın beyliği tamamen oğluna terk ederek sonra mı vefat ettiği belli değildir [4]. Yalnız 1324 tarihli bir vesika ile Orhan'ın bu tarihte hükümdar bulunduğu ve ilk akçesinin tetkikinden de aynı senenin üçüncü ayında (724 Rebîulevvel / 1324 Şubat) Osmanlı beyi olduğu anlaşılıyor [5]. Elimizdeki bir esere göre de Orhan'ın her sene İlhanîlerin hazinesine muayyen bir vergi vermektedir ki bu kayıt gerek Osman ve gerek Orhan

[1] Osman Bey'in altı oğlundan birisinin adı Çoban ve birisinin adı da Hamid'tir. Hamid oğulları bu 1320 tarihlerinde Anadolu beylerinin en kudretlilerinden olması îtibariyle belki Osman Bey bu cihetten oğluna Hamid adını vermiştir.

[2] Frances şöyle diyor "*Bitinya*'yı elinde bulunduran Osman, bu dahilî mücadelelerden istifade ederek rumlara ait yerlerden mühim bir kısmını zabtetti".

[3] Belki bundan dolayı Heşt Bihişt Orhan'ın hükümdarlığını 720 H./1320 M. tarihinde göstermiştir.

[4] Oruc Bey tarihine göre Osman Gazî 727 H./1327 M. de vefat etmiştir (s. 14, 88). Âşık Paşa zâde tarihinin siyakından da vefatı 727'dir ki zannıma göre en doğrusu bu tarih olmalıdır. *Behcet-üt-Tevarih*'in vefatını 710 H./1310 M. göstermesi çok yanlıştır. Ruhî de 1320 göstermekte olup bu kayıd gazadan el çektiği tarih olabilir.

[5] *Belleten sayı 19, s. 277 (Gazi Orhan Bey vakfiyesi)* ve *Belleten 34, s. 207 (Gazi Orhan Bey'in hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi).*

beylerin İlhanîlerin yüksek hâkimiyeti altında bulunduklarını göstermektedir [1].

Osman Gazî vefat ettiği zaman zaif bir rivayete göre *Söğüt*'te babasının yanına defnedilmiş ve güya Bursa alınırsa oraya defnini vasiyyet etmişti; bunun için 1326'da Bursa alındıktan sonra vasiyyeti yerine getirilerek [2] cesedi *Bursa*'ya nakledilip *Hisar*'da Saint Eli namına yapılmış olan *Gümüşlü künbed*'e defnedilmiştir [3]. Fakat vekayiin tetkikine göre vefatının 1326'de *Bursa*'nın teslim alınmasından sonra olduğu anlaşılıyor.

[1] Risale-i Felekiyye (Ayasofya kitapları numara 2756); bu kitapta *Memalik-i Rum-ül-mahrusa* başlığiyle uc beylerinden Karaman, Hamid, Denizli beyleri, Aydınoğlu Umur Bey, Germiyanoğlu ve Osmanoğlu Orhan Bey ile diğerlerinin İlhanilerin hazinesine verdikleri vergi miktarı gösterilmiştir. Orhan Bey'in, İlhanîlerin Anadolu umumî valisi büyük Şeyh Hasan ve onun vekili Eredna ile dostca münasebetleri olduğunu *İbn-i Kemal tarihi* yazmaktadır *(Nur-ı Osmaniye nüshası varak 47)*.

[2] Osman'ın vefatından evvel henüz elde edilmemiş olan *Bursa*'ya *Gümüşlü Künbed*'e defnini vasiyyet etmesi bir az gariptir. Kendisinin vefatından evvel beyliği oğluna terk ederek Orhan'ın da babasının ölümünden evvel 1326 da *Bursa*'yı zabt edip Osman Gazi'yi ölümünde buraya defnetmiş olması daha makuldür. Nitekim *ÂşıkPaşa zâde* ile *Neşrî* ve *Oruç Bey* Osman Gazi'nin hayatta olup idareyi oğlu Orhan'a bıraktığını beyan ediyorlar.

[3] Tarihlerde Osman Bey'in vefatı senesi sarih olarak gösterilmeyip 1310 ile 1326 arasındaki muhtelif senelerde gösterilmiştir. *(Bk. Encümenin neşrettiği Osmanlı tarihi ve Belleten sayı 34, sahife 20*'de "Orhan Bey'in hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi,,. Eski Osmanlı kaynakları Osman Gazi'nin *Bursa* fethi senesinde vefat ettiğini kat'î olarak söylemezler. En eski bir menba olan Ahmedî'nin:

Kâfiri yakıp yıkıp ol namdar
Bursa'yı İzniği eyledi hisar
Öyle takdir etti hak azze ve cel
Gelmeden ol iki irdi ecel.

beyitleriyle Osman'ın *Bursa* ve *İznik* fetihlerinden evvel vefat ettiğini yazar. Yine Ahmedî, Orhan zamanında Bursa'nın alındığını söyler. *Behcet-üt-tevarih* de Bursa muhasarada iken Osman'ın vefat ettiğini kaydediyor. Âşık Paşa zâde (s. 29) ile Neşrî (s. 128 ilâ 130) ise Bursa fethinde Osman Bey'in hayatta olduğunu beyan etmektedirler. Diğer tarihler vefatından sonra Bursa alınıp vasiyyeti üzere oraya nakledilerek defnolunduğunu söylerler. *Risalet-üt-Takvim*, Osman Gazi'nin vefatını 1320 gösterir. Le Beau, Osman'ın 1326'da *Yenişehir*'de vefat ettiğini yazmaktadır *(Bab 108, fasıl 10)*. *Bursa*'ya defnini vasiyyet etmesi burasının muhasarada olduğunu ve kendisinin de gayr-ı faal olarak hayatta bulunduğunu gösterir.

Şimdiye kadar Osman Bey adına ne bir kitabe ve ne de bir sikke (para) vardır, yalnız tahrir defterinde Şeyh Edebalı ile *Ermeni pazarı*'nda Zekeriyya Baba'ya köyler vakfettiği kayd ediliyor[1]. Kendisi ilk devirlerinde ucta bir aşiret beyi ve daha sonra ucbeyi olmuş ve beylik alâmeti olarak kendisine Selçuklu hükümdarı tarafından tabl ve alem denilen davul ile bayrak gönderilmiştir. Kendisine gönderilen bu alâmetler dolayısiyle bazı tarihler ile bu hususta incelemeler yapanlar bunu Osman bey'in İstiklâl alâmeti zan etmişler ise de doğru değildir[2]. Daha sonraki zamanlarda da Osmanlı Emirlerine rütbe de derecelerine göre aynı şeyler ve hattâ daha fazlası verilmiştir. Osman Gazî'nin lâkabının Fahrüddin olduğu 1326 tarihli Orhan Bey vakfiyesinde görülmektedir. Gazi Osman Bey iyi idaresi, keskin görüşü, yerine göre itidali, yüksek kabiliyeti ve rakiplerine kendisini sevdirmesi ve mücadelesinde plânlı hareketi saburlı, müsamahalı olması ile etrafındaki aşiretleri de nüfuzu altına almış gerek Selçukîlere ve gerek İlhanîlere karşı rabıta ve saygısını bozmamış ve kuvvetli olan ve kendisiyle mücadele eden Germiyanlardan çekindiği için bir ara Batı hududundaki beyler arasında mühim nüfuz tesis eden Hamidoğlu Feleküddin Dündar Bey'i hami olarak tanımış —Yazıcı zâde Menteşe ve Saruhan beylerinin de Hâmidoğlu'nu hâmi tanıdıklarını yazar— fakat İlhanîlere karşı bağlılığını bozmadığından onlar tarafından da hiç bir tazyike uğramamıştır[3].

[1] *Başvekâlet Arşivi 453 numaralı tahrir defteri, varak 230b, 231, 233b.*

[2] Osman Bey'in müstakil olduğu hakkındaki kayıtlar, son Selçuk hükümdarı tarafından kendisine gönderilen *uc* beyliği fermanından sonra III. Alâüddin Keykubad'ın Moğollar tarafından saltanattan indirilerek *Isfahan*'a götürülmesi üzerine güya Osman Gazi'nin istiklâlini ilân eylediği hakkındaki rivayettir. Halbuki *Risale-i Felekiyye*'de de görüldüğü üzere gerek Osman Bey ve gerek Orhan Bey İlhan'ın hazinesine senevî bir vergi vermişler ve İlhan'ın hâkimiyetini tanımışlardır.

[3] Olayları tetkik eden Gibons, Osman Bey hakkında şu karara varıyor: Osman icazkâr bir şahsiyyetti; öyle bir şahsiyyet ki kabiliyyetleri itibariyle kendisiyle rekabet edecek olanlar veya ona faik bulunanlar bile maiyyetinde seve seve hizmet ederlerdi (s. 37) Osman Gazi'nin fütuhatında dikkati çeken bir nokta da hududtaki bazı kale beylerinin — Büyük kale beyleri müstesna — Osman Beyle mücadele etmeden yerlerini Osman Bey'e bırakarak ona tâbi olmalarıdır ki (Neşrî s. 90, 91 ve 120, 121 ve Âşık Paşa zâde s. 13, 24) bunu daha sonra Rumeli fütuhatında da görmekteyiz.

Hünernâme'deki tavsife göre Osman Gazî uzuna yakın orta boylu, kara yağız müdevver çehreli ve belinden aşağısı yukarısından uzun ve kolları da dizlerinden aşağı doğru uzunmuş.

Osman Bey'in oğulları ve Alâüddin Ali Bey

Osman Gazî'nin Orhan Bey'den başka Alâüddin Ali, Pazarlu, Çoban, Melik, Hamid isimlerinde altı oğlu ile *Fatma* adında bir kızı olduğunu bir vesikadan öğreniyor isek de[1] kaç zevcesi olduğunu bilmiyoruz. Bu oğullarından Alâüddin Ali Bey, Şeyh Edebalı'nın kızı Bâla Hatun'dan Orhan da Osman Bey'in ilk zevcesi Ömer Bey kızı Mal Hatun'dan doğmuşlarsa da diğerlerinin bu kadınlardan mı, yoksa eğer varsa diğer kadın veya cariyelerden mi? oldukları şimdilik malûm değildir.

Alâüddin Ali Bey, Orhan'dan küçük olup Osman Bey'in sağlığında dedesi Edebalı'nın yanında *Bilecik*'te ve daha sonra babasının yanında *Yenişehir*'de bulunmuştur. Şeyh Edebalı ile kızı olan Osman Bey'in zevcesi Osman Gazî'den evvel vefat ederek *Bilecik*'teki tekkenin yanındaki türbeye defnedilmişlerdir. Bu türbe Yunan işgalinde *Bilecik* kasabasiyle beraber yakılmıştır.

Alâüddin Bey, babasının ölümünden sonra tarihlerin kayıtlarına ve bazı vesikalara göre biraderi Orhan'a beylerbeyi olmuş ve sonra kendisine temlik edilen *Kite* ovasındaki *Futra* çiftliği hasılâtiyle geçinmiş[2] *Bursa*'da vakıflar yapmış ve Orhan'ın beyliği zamanında vefat ederek babası Osman Bey'in türbesine defnedilmiştir. Alâüddin Bey'in oğulları daha sonraları ellerindeki yerler ve babalarının vakıflarını idare etmek suretiyle yaşamışlardır.

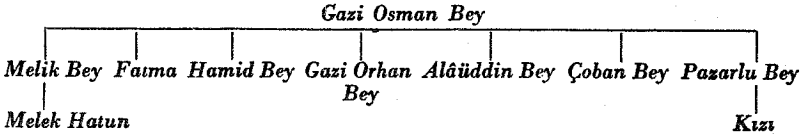
[1] *Hammer* (Atâ bey tercümesi, C. 1, s. 146 ve 321) Kantakuzen'in tarihinde gördüğü Pazarlu Bey'i mutadı yakıştırmasiyle Paşa Ali Bey'e çevirerek bunun da şehzade Alâüddin Bey olduğunu söylemiştir.

[2] An'aneye göre Osman Gazi vefat edince oğulları Orhan ve Alâüddin ile Ahî Hasan ve diğe Ahî büyükleri toplanmışlar, Osman'ın metrukâtını görmüşler, Orhan, biraderine bey olmasını teklif etmiş, fakat Alâüddin Bey babası zamanındaki fütuhatın Orhan tarafından yapıldığını söyliyerek beyliği ve vezirliği de istemiyerek *Kite* ovasında toprak isteyip onunla kanaat etmiş *Kükürtlü*'de tekke ve *Bursa* kaplıcasına girecek yerde bir mescit yapmıştır. (*Âşık Paşa zâde tarihi, İstanbul tab'ı s. 36 ve Neşrî - Türk Tarih Kurumu yayınlarından s. 148 ve İbn-i Kemal tarihi, Nur-ıOsmaniye nushası 3078, 35 b*).

Osmanlı tarihleri şehzade Alâüddin Bey ile Osman Gazî'nin son ve Orhan Bey'in de ilk veziri olan Alâüddin Paşa'yı isim iltibası dolayısiyle birbirine karıştırarak şehzade Alâüddin bey'in, Orhan Gazî'ye vezirlik ettiğini yazarak yanılmışlardır.

Osman Gazî'nin diğer oğullarından yalnız Pazarlu Bey'in *İznik* muhasarası ve *Pelakanon* (Darıca civarında) muharebesinde bulunmuş olduğunu Kantakuzen'in tarihinden anlamaktayız. Gerek bu Pazarlu Bey ve gerek Osman Bey'in yukarıda adı geçen diğer oğulları hakkında şimdilik başka malûmatımız yoktur.

Gazi Osman Bey'in çocukları

[1] Alâüddin Bey *Kite* ve diğer bazı köyleri Bursadaki tesislerine vakfetmiştir (53, numaralı Tahrir defteri s. 199, 204, 213).

BEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU, İLK FAALİYETİ VE TEŞKİLÂTI

Orhan Bey babasının sağlığında evvelâ askerî idareyi eline aldıktan sonra 1321'de *Mudanya*'yı işgal etti; Karadeniz'e doğru olan mıntakanın zabtına Konur Alp ve İzmit taraflarına da Akçakoca memur edildi. Konur Alp *Akyazı*'yı ve *Mudurnu*'yu ve sonradan kendi adı verilen *Düzce* taraflarındaki *Konrapa*'yı almış[1], Akçakoca da *İzmit* yakınlarına kadar sokularak *Ermeni Pazarı*, *Ayangölü* denilen Sapancagölü taraflarını ve *Kandıra*'yı zabt ile *Samandıra*'yı almak üzere o tarafa yürümüştür[2].

Bunlardan başka Gazî Abdurrahman *Yalova*'yı almış ve Samsa Çavuş da *İznik* üzerine yürümüşse de kaledekilerin *Gemlik* tarafından yardım görmeleri üzerine yapılan hücumdan bir netice alınamamıştır.

MÜHİM BİZANS ŞEHİRLERİNİN ZABT EDİLMELERİ

Bursa'nın alınması

Dördüncü bölümde görüldüğü üzere *Bursa* 1315'den beri yakınına yapılan kalelerle âdeta muhasara altına alınmışdı. 1326'da mühim bir kuvvetle *Bursa* üzerine yürüyen Orhan Bey tecrübeli kumandanları Köse Mihal, Turgud Alp, Şeyh Mahmud ve Ahi Hasan ile görüşerek bu şehrin güneyindeki Bursa'nın anahtarı olan *Atranos* (Orhaneli) kalesini alıp yıktıktan sonra[3] *Bursa* önüne gelerek *Pınar-*

[1] *Françes (Bon tab'ı s, 80) Sakarya*'ya kadar olan yerlerin Murad Hüdavendigâr tarafından İmparator da beraberinde olarak isyan eden türklere karşı yapılan seferde *Paflagonya* beyi Umur'un evlâdları elinden alındığını yazar.

[2] Bizanslılar *İzmit körfezi* ile *Karadeniz* arasındaki yerlere *Mezotinia* (Mesothinia) derlerdi ki Akçakoca'nın istilasına başladığı yerler buraları idi.

[3] İbn-i Kemal 725 senesi sonlarında alındığını doğru olarak kaydeder. Hammer (c, 1. s. 103) *Atranos*'un zaptını 1317 gösterirse de yanlıştır. İbn-i Kemal 725 sonlarında (1325 Kasım) alındığını doğru olarak yazar.

başı mevkiinde karargâhını kurmuş ve kaleyi sarmıştır. Kaleyi kurtarmaktan ve yardım gelmekten ümidini kesmiş olan kale beyi[1], Gazi Mihal Bey vasıtasiyle ve bazı şartlarla *Bursa*'yı teslim edeceğini bildirmiş olduğundan[2] nihayet 6 Nisan 1326 (2 Cemaziyelevvel 726) tarihinde *Bursa* Türklere teslim edilmiştir[3]. Kale muhafızı Evrenuz müslüman olarak Osmanlı hizmetine girmiştir[4]. *Orhan Bey* burasını aldıktan sonra bu sırada ağır hasta bulunan ve bir az sonra da vefat etmiş olan babası Osman Gazi'yi vasiyyeti üzere burada kalede defnettirmiş ve sonradan burası Gümüşlü Künbed diye meşhur olmuştur[5].

Bursa'nın zabtından sonra beylik merkezi buraya nakledilmiş şehir yeni binalarla süslenmiş[6] ve 1327'de ilk Osmanlı ak-

[1] *Bursa*'nın teslim edilmesinin Bursa beyinin veziri *Saroz* adında birisinin yardımı olduğunu *Neşrî* yazıyor *(s. 132)* bu adam vali ile beraber *İstanbul*'a gitmiyerek *Bursa*'da kalmıştır.

[2] Orhan Gazi 1326'da *Bursa*'yı muhasara etti. Kösemihal, Orhan tarafından müsaleha şartlarını müzakereye memur edildi. Bursalılar götürebilecekleri kadar eşya ile şehirden çıkmalarına müsaade edilmesini ve bundan başka gemilere binip *İstanbul*'a gitmek üzere ilk varacakları limana kadar ücret mukabilinde kendilerine muhafız kıtası verilmesini istediler. Orhan, bu şartları kabul etti ve onu sadakatle tatbik eyledi *(Le Beau c. 24, bab 108 fasıl 9)*. Bursa muhafızı *Gemlik* yoluyla İstanbul'a gitti *(Neşrî s. 132)*. Bursa, İmparator II. Andronikos Paleologos zamanında alınmıştır.

[3] *Bursa*'nın 6 Nisan 1326 (2 Cemaziyelevvel 726) cumartesi günü alınmış olduğu yeni neşredilmiş olan manzum bir vekâyinamede gösterilmiştir. Bu vekâyinamenin asıl metni Lampros tarafından 1932-1933'de *Atina*'da bastırılmıştır. Ayrıca bak. *Byzantion mœcmuası c. 12, s. 340. Neşrî (s. 134)* Bursa fethinin 722 H./1322 M. senesinde olduğunu yazdıktan sonra "Bursa fethinin bu tarihten idügüne hiç şüphe yoktur" diyorsa da yanlıştır. *Âşık Paşa zâde (s. 29)* doğru olarak 726'yı göstermekte ve *Tac-üt-tevarih* de aynı tarihi zikretmektedir ki manzum Rumca vekayinâme ile tetabuk etmektedir.

[4] Gibons (Ragıb Hulûsi tercemesi) s. 34.

[5] *Bursa*'nın zabtından Osman Gazî'nin hayatta olup olmadığı *Âşık Paşa zâde, Neşrî, Oruc Bey* ve bunlardan naklen diğer tarihlerde ihtilâflı olup bu tarihler hayatta olduğunu yazmışlardır. Orhan'ın 727 H./1327 M. tarihli bir sikkesi olduğuna göre Osman Gazî'nin bu tarihten evvel yani *Bursa* fethini müteakip vefat etmiş olduğu anlaşılıyor ki zannımca en doğrusu da bu olmalıdır; *Neşrî* ile *Oruc Bey tarihleri*'nde Osman'ın hayatta olduğu zikredildikten sonra *"ama ayağı ağrırdı, nikris zahmeti vardı; anınçun Bursa gazasına gelmedi ve hem sebeb* dahi bu idikim Orhan benim zamanımda şevket bulsun, il ve *memleket ona dönsün derdi. Anınçün varmadı"* deniliyor.

[6] "Orhan, pederinin arzusu üzere merkezini Bursa'ya naklederek şehri

çesi burada kesilmiş ise de burasını beyliğe daimî merkez olması daha sonraki tarihlerde yani İznik ile İzmit'in alınmalarından sonra olmuş ve *Bursa*, *Beysancağı* adiyle Orhan'ın oğullarından Murad Bey'e verilmiştir [1].

Bu sıralarda Akçakoca *Kandıra*'yı [2] ve *Karamürsel*, *İzmit körfezi*'nin güneyini almış ve yine Akçakoca ve maiyetindeki Gazi Abdurrahman ile *Kartal* civarında *Aydos* ve onun kuzeyindeki *Samandıra* (Semendire) kaleleri de alınmak suretiyle bu taraftan Osmanlı hududu *Karadeniz* ve *İstanbul boğazı*'na doğru genişletilmiştir.

Pelekanon muharebesi ve İznik'in zabtı

Türklerin *Kocaeli* yarımadasındaki kaleleri alarak *Boğaz*'a inmeleri Bizans İmparatorluğu'nu telâşa düşürdü. Hem zabtedilen kaleleri geri almak ve hem de epey zamandanberi muhasara edilmekte olan *İznik*'i kurtarmak için Bizans İmparatoru, III. Andronikos gizlice hazırlıkta bulunarak *Rumeli*'den getirttiği iki bin kişilik kuvvete *İstanbul* ve etrafından da kuvvet katarak bunlarla beraber *Anadolu* yakasına *Üsküdar*'a geçmiştir. III. Andronikos (Genç) 1329 mayısında Orhan'ın üzerine yürüyüp kendisine sahilde *Flokren* kasabasını karargâh yapmıştı.

Bunu haber alan Orhan Bey *İznik* muhasarasına bir miktar asker bırakarak seçme sekiz bin mevcutlu kuvvetlerinin başında olarak *Pelekanon* [3] mevkiinde bizzat İmparatorun kumandasındaki Bizans kuvvetleriyle çarpıştı. Akşam olmuştu, geceleyin muharebeye devamın tehlikeli olduğunu gören İmparator ordugâhına döndüğü sırada bu vaziyeti gören Orhan'ın fırsatı kaçırma-

muhteşem binalarla tezyin etmiş; camiler, hastahaneler, çarşılar, meydanlar yaptırmıştır; bu suretle orası şarkın en güzel şehirlerinden biri haline gelmiştir. Meskûkât-ı Selçukiyyeyi tedavülden kaldırıp kendi darphanesinde yeni bir bastırmıştır" *(Le Beau c. 24 bab 106 fasıl 58)*.

[1] *Âşık Paşa zâde s. 43 ve Neşrî (Türk Tarih Kurumu yayınlarından) s. 162.*

[2] Akçakoca, Orhan Bey'in idareyi ele almasından sonra vefat ederek *Kandıra*'da bir tepe üstünde medfundur.

[3] *Pelekanon* mevkiinin *Darıca* ile *Eskihisar* arasında olduğunu ve Hammer'in bunu *Maltepe* göstermesinin doğru olmadığını Mırmıroğlu bir tetkikinde göstererek yanlışlığı tashih etmiştir. *(Belleten, sayı 50)*. *Maltepe*'nin eski adının *Vrias* olduğuna göre muharebenin burada olmadığı taayyün ediyor.

yarak şiddetle taarruza geçmesi üzerine, Bizans ordusunda müthiş bir panik oldu, birbirlerine girdiler[1]. Yaralanan İmparator deniz yoluyla *İstanbul*'a can attı (1329 veyahut 1330)[2]. Bu muharebede Orhan'ın kardeşi Pazarlu Bey de kumandan olarak bulunmuştur[3].

Pelekanon zaferinden sonra aynı sene içinde tekrar *İznik* üzerine döndü. Artık kendisine yardım imkânın göremeyen İznik

[1] Grigoras (Fazıl Nazmi tercümesi) s. 98, 99.

[2] *Pelekanon* muharebesiyle *İznik*'in zabtını, Le Beau şöyle anlatıyor: "Orhan 1329'da *İznik*'i muhasara etmişti. *Mezotiniya* valisi Kontofr (Contophre) İmparator III. Andronikos'un acele yetişmesini bildirdi. Bunun üzerine İmparator 1329 senesi ilkbaharında Anadolu sahiline geçti; bundan haberdar olan Orhan *İznik* muhasarasına bir miktar asker bırakarak sekiz bin seçme kuvvetle sahilde küçük bir kasaba olan *Filokren* (Darıca ile Tuzla arasında bulunuyordu. Eskiden kalma bir burcu hâlâ mevcuttur) civarında mevzi almış olan rumların üzerine yürüdü. Bunu haber alan Andronik askeri silâhbaşı etti. Muharebede Orhan'ın kuvvetleri elastiki hareket ederek yüksek yerlere çekilip sonra yine taarruz ediyorlardı. Rum kuvvetlerini bu suretle yıpratan ve vaziyeti gözden kaçırmayan Orhan Gazi, imparatorun bir netice almadan sahile doğru çekildiğini görünce onları takip ettirdi. Genç Rum askerleri saflarından çıkarak bu takip müfrezesine karşı saflarından ayrıldılar. Bunların böyle cüretkârlığını gören Gran Domestik (Kantakuzen) bu tecrübesiz Rum kuvvetlerini geri döndürmek için bir müfreze ile gitti ise de Türklerin oklariyle gerek Gran Domestik ve gerek imparator yaralandılar. Bu hal muntazam surette sahile çekilmekte olan Rum ordusundaki intizamı bozdu. İhtiyar Andronik, taraftarları, Genç İmparatorun can çekişmekte olduğunu işae ettiler; bunun üzerine Rum ordusunda panik oldu. İmparatoru bir halıya sarıp sahildeki gemiye götürdüler. Bu vaziyetten haberdar olan Orhan bu bozgun kuvvet üzerine yüklendi, çoğu kaçamıyarak katlolundu, külliyetli ganimet malı alındı. *Filokren* kasabasına iltica edenler birbirlerini çiğneyorlardı. İmparator gemi ile *İstanbul*'a döndü„ *(Le Beau 24, fasıl 54 ilâ 57)*. Frânçes şunları yazıyor: "Türklerle sabahtan akşama kadar harb oldu; rumlar âdeta Türkleri ricate mecbur edecek derecede zorladılar, gece karanlığı yaklaşmağa başlayınca iki taraf harbe nihayet verdilerse de imparatorun bir ok ile ayağından yaralandığı görüldü. Ayağını tedavi ettirmek için pek yakında olan *Filokrini* köyüne gitti. İmparatorun ne için ordugâhtan ayrıldığını bilmeyen askerler onun korkusundan kaçtığını zannederek gayr-ı muntazam bir halde kaçmağa başladılar, gece karanlığından dolayı birbirlerini çiğniyorlardı; Türkler ümidin fevkinde olarak İmparatorun otağını bütün levazımatını elbise ve atlarını ele geçirerek muharebesiz büyük bir zafer kazanmışlardı. İmparator *Filokren*'de üç gün kaldı. Teselli kabul etmiyecek bir teessürle göz yaşları dökerek *İstanbul*'a döndü. Türk pâdişahı bir kaç gün sonra *İznik*'i aldı..."

[3] Kantakuzen, c. 7. s. 225, 226.

(Nikea) kumandanı bazı şartlarla teslim oldu[1]. *Bursa*'nın zabtını müteakip halka karşı gösterilen yumuşaklık ve teslim şartlarına riayet edilmiş olması *İznik*'in tesliminde de gösterildi. Şehir ve kaleyi teslim alan Orhan Bey, halktan arzu edenlerinin eşyalariyle beraber gitmesine müsaade etti ve hattâ bu müsaadekârlıkta daha ileri giderek İznik halkının kendi tabaasından olmak ve yalnız cizye vermek şartiyle âdet ve ananelerini muhafaza edebilecekleerini ilân etti[2]. *İznik* muhafızı olan Rum beyi deniz yoluyla *İstanbul*'a gittiyse de halktan çoğu gitmedi[3]. Harb sahasına yakın olduğu için muvakkat bir müddet beylik merkezi *İznik*'e naklolundu[4].

İznik muhasarası esnasında kaledeki muhafız rumlardan ve halktan gerek muharebede ve gerek açlık ve hastalık vesaire yüzünden ölenlerin dul kalmış olan kadınları *İznik*'te bulunan Orhan Bey'e başvurarak kendilerine bakacak kimseleri olmadığını söylemişler, Orhan Bey bu kadınları askerlerden arzu edenlerin nikâhla alabileceklerini ve bunlarla evlenenlerin İznik muhafaza-

[1] *İznik*'in zabtı bu *Pelekanon* muharebesini müteakiptir. Bu muharebenin tarihini 1329 ve 1330 olarak gösterirler. Osmanlı kaynaklarından *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 43*'de 731 H./1330 M. senesi gösterir. Grigoras, ile Muralt *Pelekanon* savaşının 1329 Mayıs veya Haziranında olduğunu yazarlar. Grigoras, muharebenin *Filokrin*'de yapıldığını beyan eder *(s. 12)*, Kantakuzen ise —ki bizzat kendisi bulunmuştur— *Pelekanon*'da harb olduğunu ve imparatorun karargâhının *Filokrin*'de bulunduğunu, Halkondil, muharebenin neticesinin kat'i olmadığını söylüyor ve Franças ise bir evvelki notta görüldüğü üzere yaralı imparatorun ordugâhtan ayrılmasiyle muvaffak olunamadığını kaydediyor.

[2] *Le Beau c. 24, bab 108 fasıl 57.* Le Beau, Orhan'ın *İznik* halkının refahını temin ve analık çağında olanları her türlü esbab-ı istirahatlerini temin ederek evlendirdiğini söyledikten sonra hissiyatına kapılarak bu sözlerin arkasından "zira bu barbar (yani Orhan) cinsi beşerin en büyük muharriplerinden olduğu nisbette benî âdemin nüfusunu arttırmakla da alâkadar oluyordu" demektedir *(Bay İsmail Hâmi Danişmend tercümesi)*.

[3] Orhan Gazi İznik Rum beyinin teslim olma şartlarını kabul edip İznik "Tekürü *İstanbul* kapısından çıkıp halkiyle (kendi maiyyeti ile) *İstanbul*'a gitti amma ekser sipahi gitmeyip şehir halkiyle Orhan'a karşı çıkıp istikbal edip..." *(Neşrî s. 158, 159)*.

[4] *Tac-üt-tevarih*, *İznik*'in beylik merkezi olduğu tarihi 731 gösteriyor. Seyyah İbn-i Battuta 1333'de *Anadolu*'yu gezerek *İznik*'e geldiği zaman burasının beylik merkezi olduğu görülüyor ki *Tac-üt-tevarih*'in kaydını teyid eder.

sında bırakılacaklarını söyliyerek bunlara yeni kocalar bulunmuştur[1].

İznik alındıktan sonra beylik merkezi yapılmasını müteakip Orhan Gazi bir büyük kiliseyi (Ayasofya) cami yaptı. Bir manastırı medreseye kalbedip Yenişehir kapısı tarafında bir de imaret yaptırdı ve aynı zamanda zevcesi Nilüfer Hatun da yine burada bir imaret ve Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa ise medrese inşa ettirdi, diğer hayır sahiplerinin yaptırdığı tesislerle az zamanda burası bir Türk şehri manzarası gösterdi. Bundan dört sene sonra da *Bitinya*'nın zahire anbarı olan *Gemlik* alındı (1334 M.) ve bunu *Armutlu*, *Anahor* mevkilerinin alınmaları takip eyledi.

İzmit'in alınması Ticarî faaliyeti ile meşhur olan *İzmit*, *İznik*'in zabtından evvel alınmak istenmiş ve hattâ bir ara elde edilmiş ise de sonradan yine rumlara verilmişti. Osmanlı kuvvetleri *İznik*'in alınmasından bir sene yani 1331 Haziranından sonra *İzmit*'i muhasara etmişlerse de İmparator III. Andronikos'un buranın yardımına koşması üzerine Orhan Bey İmparatorla anlaşarak muhasarayı kaldırmıştı[2]. *İzmit* bundan altı sene sonra 1337 senesi başında şiddetli bir tazyik ile açlık yüzünden teslim oldu. Kale muhafazasında bulunan Paleologos hanedanına mensup Marika, mallarını alarak bir gemi ile *İstanul*'a gitti. Orhan Gazi *İzmit* ve havalisinin idaresini oğlu Süleyman Paşa'ya verdi ve bunun âdilâne hareketi sebebiyle etraftaki el değiştiren bazı kaleler de *İzmit*'in alınmasından evvel etraflarının

[1] *Neşrî (Türk Tarih Kurumu yayınlarından) s. 158, 159 ve Tac-üt-tevarih c. 1, s. 43 ve Le Beau c. 24, fasıl 57 (1786 tab'ı) ve Âşık Paşa zâde (İstanbul tab'ı) s. 42.*

[2] *Le Beau c. 24, fasıl 20*'de 1331 vekayii arasında ve *Muralt c. 2, s. 553.* Bu hususta Kantakuzen şöyle diyor: Orhan Bey ihtiyar Andronikos zamanında *İzmit*'i muhasara etmişti. Bu muhasarayı *Rumeli*'den dönüşte haber alan ihtiyar Andronikos kadirga ve tüccar gemileriyle ve oldukça mühim bir kuvvetle *İzmit* önüne geldi; henüz karaya ayak basmıştı. Orhan ona muharebe için gelip gelmediğini sordu ve o da harb için gelmediğini söylemekle beraber sulh için de bir mâni olmadığını bildirdi. Bunun üzerine aralarında anlaşma oldu. Orhan İmparatorun dostu ve müttefiki kalmak ve doğuda onun şehirlerine taarruz etmemek üzere muahede yapıldı ve hediyeler alınıp verildi *(Kantakuzen c. 7, fasıl 24, s. 277).*

türkler tarafından işgal edilmelerinin de tesiriyle muharebesiz teslim olmağa başlamışlardı (1333)[1].

Osmanlıların Anadolu harekâtı

Karesi beyliğinin bir kısmının alınması

Osmanlı beyliği XIV. yüzyıl ortalarına yakın tarihe kadar İmparatorluğun zararına olarak hududunu genişletmişti; fakat bu sırada komşu olan Karesi beyliğinde vukua gelen dahilî bir hâdise bu beyliğin de bazı yerlerinin alınmasına sebep oldu.

Karesi beyliği kısmında görüldüğü üzere buranın hükümdarı olan Demirhan, babası *Karesi*'nin ölümünden sonra *Balıkesir* beyliğinde bulunuyordu; fakat kardeşi Dursun Bey buna muhalefet ederek veyahut biraderi tarafından öldürülmekten korkarak Osmanlılara iltica eylemişti. Dursun Bey, biraderinin yerine hükümdar olmak isteyerek Orhan Bey'i tahrik etti ve şayet hükümdar olmak için kendisine yardım edilecek olursa *Balıkesir* ile beraber diğer bazı şehirlerini Osmanlılara vereceğini söyledi.

Osmanlı hududu ile *Balıkesir* arasında Rumlara âid *Ulubad*, *Mihaliç*, *Kirmastı* kaleleri vardı; Orhan Bey 741 H./1342 M. de bu kaleleri aldığından Karesi beyliği ile hem hudud olmuştu; işte bu tarihten bir kaç sene sonradır ki Orhan Gazi, Karesi seferini yaptı[2]. Bu seferin tarihinin takriben 1345 veya pek az sonra olması icabediyor.

Demirhan Bey, Orhan'ın hareketini duyunca *Balıkesir*'den *Bergama*'ya kaçtı ve orada muhasara edildi ve bu sırada kaleden atılan bir okla Dursun Bey maktul düştü; nihayet teslim olmağa mecbur kalan Demirhan *Bursa*'ya getirildi ve *Balıkesir*, *Manyas*, *Edincik*, *Kapıdağı* ve havalisi Osmanlılara ilhak olunarak *Truva*, *Edremit* körfezi havalisindeki bakiye kalan Karesi

[1] *Âşık Paşa zâde (43)* ve *Neşrî*'ye göre *(s. 164)* bu âdilâne hareket neticesinde *Taraklı Yenicesi*, *Göynük*, *Mudurnu* muharebesiz alındı "Süleyman Paşa ol vilâyette ol kadar adl ü dad ettikim nice köyler Türkün âyin ve erkânını görüp gelip müslüman oldular ve ol vilâyette ne kadar mülkler var ise cemii Süleyman Paşa verdüğü karar üzerine şimdi dahi mukarrerdir.."

[2] Osmanlı tarihleri Orhan'ın, Karesi üzerine giderken *Ulubad* ve diğer kaleleri aldığını beyan ederlerse de doğru değildir. Evvelâ bu kaleler alınmış ve sonra Karesi seferi yapılmıştır. Bundan başka Karesi seferinin tarihi de Osmanlı tarihlerinde yanlıştır.

beyliği bir müddet daha tutunabildi; nihayet I. Murad zamanında o tarafları da tamamen işgal edildi.

Karesi beyliğinin *Marmara* sahillerinin *(Kapıdağı, Erdek)* elde edilmesi Osmanlıların Rumeli'ye geçmelerini temin etmek bakımından çok faydalı oldu ve ancak bu sayededir ki *Güney Doğu Avrupa*'da yâni Rumeli mıntakasında fütuhat temin edildi.

Karesi beyliğinin değerli Emirleri de Osmanlıların hizmetine girerek Rumeli'deki fütuhatta pek mühim başarılar temin ettiler; bunlar Hacı İlbeyi, Evrenuz Bey, Ece Halil, Gazi Fazıl olarak tarihte ün aldılar. Bilhassa ilk ikisi Osmanlı tarihinde mühim yer işgal eylediler.

Ankara'nın zaptı

Anadolu Selçukîleri zamanında mühim vilâyetlerden olan *Ankara* daha sonra İlhaniler devrinde Anadolu umumî valiliğinin Batı bölgelerinden idi; *Sivas*'ı kendisine merkez yapmış olan Alâüddin Eredna, zamanında burası onun elinde olup Eredna'nın 753 H./1352 M. de vefatını müteakip yerine geçen oğulları zamanındaki karışıklıktan istifade eden Orhan Gazî, Doğu hududunda kuvvetli bir nokta olan burasını 755 H./1354 M. de oğlu Süleyman Paşa kumandasiyle sevketmiş olduğu kuvvetle zabtetti[1]. Daha aşağıda Murad Hüdavendigâr'ın hükümdarlığının başında burası bir ara elden çıktı ise de tekrar alınmıştır.

Osmanlı Beyliğinin ilk teşkilâtı

İlk Osmanlı akçesi

Bursa ile *İznik*'in zabt edilmeleri Osmanlı beyliği başarılarının önemlilerinden olup bir dönüm noktası teşkil eder; hudutları genişlemekte olan bu küçük beylik esaslı bir kurul vücuda getirmek istediğinden artık yavaş yavaş aşiret usul ve kaidelerinden ayrılarak bir devlet mahiyetini almak yolunu tutmuş bünyesine göre idarî, adlî, askerî

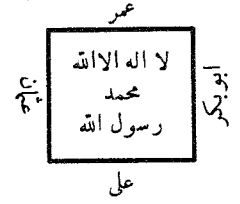
[1] *Ankara*'nın zabtı, Orhan Gazi'nin Bizans'taki saltanat kavgalarına müdahale ederek Kantakuzen'in İmparatorluğu'nu temin ile Rumeli'de *Gelibolu* yarım adasındaki *Çimpe* kalesini aldığı 1353 tarihinden bir sene sonradır. Yani 1353 de Rum harekâtı nihayet bulmuş olduğundan Süleyman Paşa ertesi sene *Ankara* üzerine sevkedilmiştir. Bizans kaynakları da bunu teyid etmektedirler *(Kantakuzen Vekayinâmesi, Bon Tab'ı c. 3, s. 284 ve İslâm Ansiklopedisi fasikül 6, s. 442)*.

teşkilât yapmak zaruretini hissetmişti. Bunun için ulema sınıfından gelmiş olan vezir Alâüddin Paşa ile Bursa kadısı Cendereli Kara Halil Efendi faaliyete geçmişlerdir.

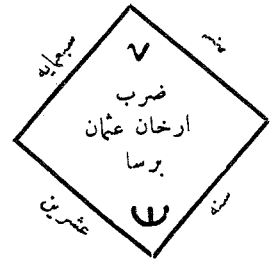
İlk defa olarak Orhan bey'in cülûsunun üçüncü senesine tesadüf eden 727 H./1327 M. de hükümdarlık alâmetinden olarak *Bursa*'da akçe yani gümüş sikke kestirilmiştir[1]. Bu sikkesinin bir tarafında *kelime-i şahadet* ile ilk müslüman halifeleri olan Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin isimleri ve diğer tarafında Orhan bin Osman ve basıldığı yeri gösteren *Bursa* ismi ve daha altında da siyakat rakkamı ile üç adedi ve kenarlarında da paranın basılmış olan 727 senesi ve bir de Osmanlıların mensup oldukları Kayı boyu damgası vardır[2].

[1] Meskûkât kataloğunda *(İsmail Galib ve Halil Edhem)* Orhan Gazi'nin olduğu rivayet edilen ve Tatar sikkelerine benzeyen bir sikkeden bahsedilmektedir. Orhan Gazi'nin, İlhanîlerin yüksek hâkimiyetini kabul ile onlara vergi verdiği tahakkuk etmiş olup bu hususta Ayasofya kütüphanesinde *2756* numara ile kayıtlı *Risale-i Felekiyye*'de de malûmat vardır. Buna göre mukataa suretiyle Hoca Necmeddin-i Cüveynî uhdesinde bulunan Memalik-i Rum vergisi kısmında uc beylerinden *Karaman, Germiyan, Hamid, Sinop, Denizli, Orhan, Aydın, Kastamonu, Gerdepoli* (Gerede) ile *Eğirdir*'in her sene İlhan'ın hazinesine vergi verildiği görülmekte olduğundan (Ayrıca bk. *Türk Hukuk ve İktisat tarihi mecmuası sayı 2, 33)* bu Tatar sikkesindeki *Sultan-ı azam* unvanının ve sonra da kendi adının zikredilmiş olması ihtimal dahilindedir.

[2] *Belleten, sayı 34 (Gazi Orhan beyin hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi)*. Orhan'ın bu gümüş sikkesinin aslı meskûkât mütehassısı merhum Osman Ferid Sağlam'da olup sureti Halil Edhem Bey tarafından Meskûkât-ı Osmaniyye kataloğu isimli eserinde neşredilmiştir. Bu sikkenin yani akçenin bir tarafında:

Diğer tarafında ise:

Divan ve ilk vezirler

Küçük Osmanlı beyliği ilk devlet teşkilâtında Anadolu Selçukîleri ile İlhanîleri örnek yaparak bir hükümet makinesi kurmuştur. Bunun esası beylik merkezindeki *Divan*'dı. Bu divana devlet reisi olan hükümdar riyaset ettiği gibi îcabında hükümet reisi olan vezir de riyaset ederdi.

Elimizdeki mahdud kaynaklara göre ilk Osmanlı veziri, Hacı Kemaleddin oğlu Alâüddin Paşa'dır[1]. Ulema sınıfından olan Alâüddin Paşa'dan sonra vezir olanlar epey zaman hep ilmiye sınıfından o mevkie gelmişlerdir; yani Osmanlı divanı reisliği ondördüncü asrın sonlarına kadar ulemadan olanlara verilmiş, böylece İlhanileri takliden askerî sınıf haricinden tâyin olunmuştur[2]. Fakat bunlar daha sonraları görüldüğü üzere askerî işlere karışmazlardı; askerî işler subaşı ve daha sonraki tâbirle beylerbeğiler tarafından görülürdü.

Osmanlı divanında vezirlerle askerî sınıfına mensup beylerin giyecekleri elbise ve başlarına saracakları sarığın şekli tesbit olunmuş ve bu suretle hükümet erkânı ve askerî sınıf ile halk, kıyafet cihetiyle birbirlerinden ayrılmışlardır[3].

yazıları olup darabenin üstündeki ✓ işareti Osmanlıların mensup oldukları Kayı boyunun damgasıdır. Bu damga daha sonraki bazı Osmanlı sikkelerinde de görülüyor *(Halil Edhem Kısm-ı sadis Meskûkât-ı Osmaniyye s. 3, 24, 38, 39, 40, 42, 48, 49, 58, 68)*.

[1] İsporçe Hatunun 723 H./1323 M. tarihli vakfiyesi (Vakıflar Umum Müdürlüğü eski kayıtları. *Defter-i cedid-i Anadolu, numara 4, s. 207*). vezir Alâüddin paşa'nın evlâd ve torunlarının adları, vakfı dolayısiyle 453 numaralı tahrir defterinde geçmektedir. Alâüddin Paşa'nın, Mevlâna Sinan, Ahmed adlarında iki oğlu ile Gülpaşa Hatun adında kızı vardır.

[2] Bu hususta *Belleten sayı 9, sene 1939*'da neşredilmiş olan "*Osmanlılarda ilk vezirlere dair mütalea*,, isimli makalemize bakın. Vezir Alâüddin Paşa'dan sonra şimdiki halde bildiğimiz Osmanlı vezirleri 1340'da Ahmed Paşa bin Mahmud ve daha sonra Hacı Paşa ve onu müteakip Sinanüddin Yusuf Paşa ve daha sonra da Cendereli (Çandarlı) Halil Hayreddin Paşa'dır. Ahmed Paşa'nın babası Mahmud'un Ahî Mahmud olması muhtemeldir.

[3] *Subh-ül-âşa* (صبح الاعشى) isimli kıymetli eser sahibi Kalkaşendî (Şahabeddin Ahmed bin Ali. Vefatı 1418) bu eserinde *(c. 5, s. 319)* Osmanlılarda sultanın, emîrlerin ve askerlerin elbiseleri, dar yenli Tatar kabaları yani Tatar kaftanları olup uclarının elin üstünü örttüğünü ve ümeranın bundan başka kaftanları bulunup bunların yenleri ince ham kumaştan geniş dikişli ve pamuklu olduğunu başlarında orta büyüklükte *lans* denilen müslinden yapılmış gayet

Divan, bütün memleket işlerinde birinci derecede en yüksek merci idi; hükümler hep buradan verilirdi. Çandarlı Kara Halil'in vezirliğine kadar askerî işler buradan ayrı idi. Askerî muamelât subaşı ve beylerbeyiler tarafından pâdişaha arzedilip müsaadesi alınmak suretiyle tedvir olunurdu. I. Murad zamanında vezir Halil Hayreddin Paşa'dan îtibaren bu askerî işler de vezirlere verildi; çünkü Halil Hayreddin Paşa aynı zamanda ordu kumandanlığını da ele alarak bu cihetten de mühim başarılar göstermişti.

Şehir ve kaza idareleri

Osman Gazi zamanından îtibaren elde edilen yerler oraları zabtetmiş olan beylere verilmiş ve daha sonra buraları sancak îtibariyle muharebede asker başbuğu olanlara tevcih edilmişti. Yine bu sancak ve daha küçük mıntakayı havi kazaların askerî kısımlardan hariç idarî, adlî muameleler *kadı* denilen hâkimlere bırakılmıştı. Bu ilk devirde en yüksek ilmiye makamı *Bursa kadılığı* olup bütün kadıların tâyin ve azilleri *Bursa* kadılığına aitti; bu usul I. Murad zamanında *kazasker* makamının ihdasına kadar böyle devam etti; sonra kadılar için en yüksek mercî kazaskerlik oldu.

Askerî düzen

İlk fütuhatı yapanlar aşiret kuvvetleri olup hepsi de atlı idiler. Bu kuvvetler uzun zaman muhasara hizmetlerinde kalamadıklarından dolayı muvaffakiyetler gecikiyordu; her zaman vaktinde muharebeye gelemeyen bu kuvvetlerin yerine Türk gençlerinden daimî ve esaslı yaya ve atlı kuvvetlerinin teşkili tekarrür etti ve hemen faaliyete geçildi. Bu fikri ilk defa olarak meydana koyan ve tatbikatına da memur edilen Bursa kadısı Cendereli Kara Halil idi. Alınacak atsız askere *yaya* ve atlı askere de *müsellem* denildi[1].

ince tülbend sarık sardıklarını, deriden edik giydiklerini ve ekser askerlerin keçeden yapılmış kırmızı ve beyaz tartor yani börk giydiklerini beyan ediyor. Osmanlı tarihlerinde de etraftaki beylerin (Anadolu beylerinin) *börk*'lerinin kırmızı olması dolayısiyle Orhan kendi askerine *akbörk* giydirmiş olduğu ve divanda da burma tülbend sarıldığı beyan ediliyor. *Subh-ül-âşa*'da Osmanlıların hem beyaz ve hem kızıl börklü askerlerinden bahsedilmesi azap askerlerinin daha sonra kırmızı börkli olmalarındandır ki Kalkaşendî'nin yaşadığı XV. yüzyıldır.

[1] "Orhan Gazi diledi ki askeri ziyade olup amma ol asker dahi kendü vilâyetinden ola — o sıralarda hariçten gaza niyetine bir çok halk gelirdi — bu işi

Tertip edilen program üzere harbe yarar güçlü kuvvetli il eri olan Türk gençlerinden atlı ve yaya olarak ilk defa biner kişi alındı. Bunlar muharebe zamanlarında evvelâ birer ve daha sonra ikişer akçe gündelik ile hizmet edecekler ve muharebe olmadığı zamanlarda ise kendilerine gösterilen toprakları işleyip vergilerden muaf olacaklar ve kendilerine verilen arazinin hazineye verilmesi lâzım gelen öşrü kendilerine bırakılacaktı. Bu askerî hizmete tâyin edilenlerin miktarı tertip edilen kadroyu çok geçtiğinden bunların nöbetle sefere gitmeleri ve sefere gidenlere, gitmeyenlerin *yamak* olmaları ve onlara seferden dönünceye kadar muayyen harçlık vermeleri kanun oldu[1].

Yaya askerler onar, yüzer kişilik manga ve bölüklere ayrıldılar. On kişiye onbaşı ve yüz kişiye yüzbaşı zabitler tâyin edildi, bin mevcutlu kuvvetin kumandanına da binbaşı ismi verildi. Bu kuvvetler daha sonraları ihtiyaca göre arttırıldı.

Müsellem denilen bin kişilik suvari kuvvetinin de otuz neferi bir ocak îtibar olunmuştu; içlerinden beş neferi nöbetle muharebeye giderdi.

İşte piyadelerine *yaya* ve atlılarına *müsellem* adı verilmiş olan bu Türk kuvvetleri Kapıkulu ocaklarının teşkline kadar elde edilen muvaffakiyetlerde başlıca âmil olmuşlardı. Daha sonraları bunların bilfiil harbe iştiraklerine lüzum kalmayınca ordunun geri hizmetlerinde kullanılmışlardır. Bu suretle yaya ve müsellem teşkilâtının *Pelekanon* muharebesi ve *İznik* fethinden evvel yapılmış olduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur[2].

Alâüddin Paşa'ya danıştı; ol etti anı kadıya danışmak gerek; Çendereli Kara Halil Bursa kadısı idi ve hem Edebalı'nın hısımı idi, ona danıştılar; o eyitti sultanım meğer ilden yaya yazıp çıkaravuz dedi. Reaya bu haberi işidicek pâdişah hizmetinde olalım deyu yaya yazılmağa bir mertebede riayet gösterdiler ki dimelü değil.." *Neşrî (s. 154, 155)* ve *Âşık Paşa zâde (s. 39, 40.) Tac-üttevarih* bu yaya askeriyle yeniçeriyi karıştırmış, Murad Hüdavendigâr zamanında teşkil edilen *Yeniçeri ocağı*'nı yaya askeri olmalarından dolayı hepsinin Orhan Gazi zamanında yapıldığını zikretmiştir.

[1] *İbn-i Kemal tarihi (Nur-ı Osmaniye kütüphanesi nüshası, numara 3078), varak 45 b.*

[2] Osmanlı tarihleri *(Âşık Paşa zâde s. 39 ve Neşrî s. 152, 153)* bu, yaya ve müsellem teşkilâtını *İznik*'in alınmasından evvel gösteriyorlar. *Oruç Bey de (s. 16)* aynı mütaleadadır. Bizans müverrihi Grigoras *Pelekanon* muharebesinde Orhan Bey'in kumandası altında ağır ve hafif yaya kuvvetleri bulunduğunu yazmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

XIV. YÜZYIL BAŞINDAN XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI — BİZANS MÜNASEBETLERİ

1261'de Lâtinlerin elinden alınan *İstanbul*'da Paleologos hanedanı tarafından Bizans İmparatorluğu tekrar kurulmuşsa da *Anadolu* ve *Rumeli*'deki yerlerin çoğu elden çıkmıştı; İmparatorluğun dayanacak ehemmiyetli bir ordusu yoktu; ordu denilen şey, kısmen muhtelif milletlere mensup aylıklı ve serkeş bir kalabalıktan ibaretti. Denizcilik de durmuştu. İmparatorluk sahillerinde, adalarda yerleşmiş olan Venedik ve Cenevizlilere ait kadirgalar Bizanslılara göz açtırmıyorlardı. *İstanbul*'un yanıbaşındaki *Galata* ve *Beyoğlu*, Cenevizlilerin ellerinde bulunuyordu. *Ege*'nin Anadolu kıyısındaki adalar da zâhiren imparatorun yüksek hâkimiyeti altında olup hakikatte ise Ceneviz cumhuriyetine bağlı idi.

Türklerin — Osmanlı ve diğer Anadolu beylikleri kuvvetlerinin — mütemadi surette ilerleyerek Anadolu'daki Bizans topraklarına yerleşmeleri muntazam ordusu olmayan ve mevcut kuvveti de işe yaramayan imparatora hariçten yardımcı kuvvet arattırıyordu. Türk istilâsının Anadolu'da süratle gelişmesinin sebeplerinden birisi de vergilerin ağırlığından ve mezalimden bıkan halkın Türk istilâsına karşı mukavemet etmeyerek teslim olmaları idi.

Paleologosların ilk Bizans İmparatoru Mihail (Mişel) Paleologos *Tesalya*'da bir köyde bulunduğu sırada kalb sektesinden vefat ederek yerine yanında ordugâhta bulunan oğlu İkinci Andronikos imparator oldu (1282). Bunun zamanında imparatorluğun durumu epey sarsıldı. Bilhassa Anadolu'daki yerler süratle istilâya uğruyorlardı; Andronikos, hemşiresi Prenses Marya'yı İlhan Gazan Mahmud Han'a vermek suretiyle o taraftan yardım vaadi almış ise de bu sırada Gazan'ın vefatı ve Marya'yı alan kardeşi Olcaytu Mehmed Hüdabende'nin de yardım işine o kadar ehemmiyet vermemesi imparatorun ümidini kırmıştı; bu suretle şarktan gelecek yardımdan ümidini kesen Andronikos garptaki muharebelerde para ile hizmet eden

ve *Katalan* denilen nizamsız, serseri ve çapulcu bir kuvveti hizmetine çağırmağa mecbur oldu.

Katalanların daveti

İspanya kıralı Ferdinand Daragon 1302'de *Sicilya* kıralı Şarl Danju (Charles D'Anjou) ile sulh yapınca hizmetinde kullandığı ücretli askerlerini *Bizans*'a göndermek suretiyle bunlardan kurtulmuştu. Roje dö Flor (Roger de Flor) adında aslen Alman olan korsan ve sergüzeştci birisinin kumandasında olarak sekiz bin Katalan *İstanbul*'a geldi. Bunlardan bir kısmı ağır ve bir kısmı hafif techizatlı idiler. Bunlar ibtida *Galata*'daki Cenevizlilerle boğazlaştılar ve Rumları soymağa başladılar. İmparator bunları *Anadolu*'ya sevketti ve *Kapudağı*'nda karaya çıkarttı.

Katalanlar evvelâ *Karesi* Türkmenleriyle çarpışarak bazı muvaffakiyetler elde ettiler; güneye doğru inerek *Saruhan* ve *Germiyan* kuvvetleriyle de çarpıştılar ve *Filadelfiya* (Alaşehir)'yı Germiyanlıların muhasarasından kurtardılar ve birtakım kazanclar ve başarılar temin ederek *Kilikya*'ya kadar indiler; fakat bunlar işgal ve kurtarma harbi değil, çapul yaparak geçip gitme harbi yaptıklarından imparatorun maksadı hasıl olmadı. Bundan sonra yine aynı tarzda geriye dönüp geçtikleri yerleri yakıp, yıkarak ortalığa dehşet verdiler; imparator Türklerden ziyade, yardımına çağırdığı bu serserilerden korkmağa başladı ve *Trakya*'ya geçmelerini emretti[1].

Katalan kumandanı Roje dö Flor *Gelibolu*'ya geçip askerlerini orada bırakarak az bir maiyeti ile *Edirne*'ye giderek orada İmparatorun oğlu ve saltanat şeriki Mihail'e tâzimatını arzederken bir Alan tarafından öldürüldü ve maiyyeti de katledildiler. Bundan müteessir olan *Gelibolu*'daki Katalanlar intikam almak için tahribat yaptılar ve *Gelibolu*'yu zabt ile buradaki Türkler ve yabancı ücretli askerle beraber bir müdddet tutunarak kendilerini

[1] *Katalanlar* düşmanlara taarruz edecekleri yerde yerli Rumlara, düşmanlardan ziyade fenalık yapıyorlar, servetlerini ellerinden aldıktan başka kız ve kadınlarına taarruz ediyorlardı; bunu haber alan İmparator, Katalanlardan korkup, kurtulmak çarelerini aramağa başladı *(Françes, Mırmıroğlu tercümesi)*. İşte bu fenalıklar sebebiyle *Gelibolu* yarım adasına geçirilen Roje dö Flor, *Edirne*'de İkinci imparator (İmparatorun saltanat şeriki) Mihail tarafından katledilmiştir.

aldatan imparatorun topraklarına mütemadiyen akın yaptılar; bu suretle iki yıl uğraştıktan sonra *Trakya* ve *Marmara* havzasında yağma edilecek bir şey bırakmayınca Kesendire yarım adasına geçtiler, fakat *Marmara*'da Anadolu sahilindeki *Biga*'yı ellerinde bulundurdular. *Aynaroz*'u yağma ve keşişleri öldürüp buradaki binaları yaktılar ve daha sonra da pek mamur olan *Atina* dukalığına geçtiler. 1311'de *Livadya* ve *Mora*'daki firenklerin on beş bin kişilik kuvvetlerini de imha ettikten sonra *Atina*'da bir askerî demokrasi vücuda getirdiler.

İmparatorluğun daha sonraki durumu

İmparatorluk acz içinde çalkanırken *İstanbul* şehri 1305'de Lâtinler tarafından tekrar işgal edilmek tehlikesi geçiriyordu; Papa V. Kleman bu hususta *Fransa* kıralı Güzel Filip ve *Napoli* kıralı Şarl dö Valva ile muhabere ediyordu; bundan başka yine Papa Venedikliler de *İstanbul*'un fethine teşvik etmekte idi; Kleman 1307'de Napoli kıralı II. Şarl'a, *İstanbul*'un zabtı için musırrâne mektup yazmış ve Venedikliler ile Şarl dö Valva arasında bu hususta bir ittifak bile aktetmişti.

İmparator, *İstanbul*'un zabtedilmesi korkusunu 1314'de Güzel Filip'in ölümüne kadar çekti; daha sonra Papa da bu fikirden vaz geçerek *Kilikya*'daki Küçük Ermeni kırallığı ile *Kıbrıs* adasını Memlûk devletinin taarruzundan kurtarmağa çalıştı; işte bu sıralarda batıdan gelecek bir yardımcısı olmayan Rum İmparatorluğu'na karşı Uc beyi Osman Gazi adım adım ilerlemekte idi.

Bu XIV. yüzyıl başlarından îtibaren İmparatorluk adalar cihetinden de müşkil durumda bulunuyordu. Türklerin taarruzlarına uğrayan *Sakız* adasına Benedetto vali olmuş ve bu suretle orası da Cenevizlilere geçmişti[1]. 1300'de Menteşe beyliği

[1] Cenevizli Benoit Zaharya Türklerin *Darıca* ile *Tuzla* arasındaki *Filokren* sahil kalesini muhasara ettikleri tarihten bir kaç ay evvel *Sakız*'ı işgal etmişti. Burasının alınmasını müşkil gören imparator İhtiyar Andronikos, adada kendi arması (imparatorluk arması) bulunmak şartiyle burasını on sene müddetle Zaharya'ya bırakmıştı. Bu suretle *Sakız*'ı tahkim eden Cenevizliler orada bir beylik kurdular, on sene müddet bitince arka arkaya bu müddet beşer sene daha uzatıldı. Zaharya'nın ölümünden sonra oğulları Marten ile Benova da aynı suretle müddeti uzattırdılar. Marten, adayı temlik ile işgal hevesine düştüğünden 1329'da Genç Andronikos donanma ile gelerek *Sakız*'ı aldı.

tarafından kısmen zabtedilmiş olan *Rodos* adasının diğer kısmında Rumlar tutunuyorlardı; fakat 1310 senesinde *Sen Jan şövalyeleri*, Papa ile Fransa kıralı Güzel Filip'in teşvikleriyle *Rodos*'a hücum ederek Adayı almışlar ve buradaki Menteşe beyliği ile Rumların hâkimiyetlerine son vermişlerdi [1].

Babasiyle birlikte hükümdarlık yapan Mihail (IX. Mişel) 1320 senesinde vefat etmişti; bunun Andronikos ve Manuel isimlerinde iki oğlu vardı; bunlardan Andronikos büyük babası ihtiyar imparator Andronikos tarafından çok sevildiğinden yanında bulunuyordu. Bu, Genç Andronikos, imparator olmak istediğinden faaliyete geçti.

İhtiyar Andronikos ile torunu Genç Andronikos arasındaki tac kavgası da imparatorluk için içten gelen ayrı bir çöküntü idi [2]. Genç Andronigos'un imparator olması hususunda saray nazırı Kantaküzen de çalışıyordu; bu taç kavgası üç senedenberi devam etmekte idi; nihayet 1328'de kırk altı seneden beri imparator bulunan İhtiyar Andronikos hal'edilerek genç torunu bütün idareyi eline aldı.

Genç Andronikos, büyük babasının taraftarı olup onun yardımına gelen Bulgar kıralı Mihail Asen'i tehdid ederek geri döndürmüş, *Bursa*'yı zabt ile *İznik*'i muhasara etmekte olan Orhan

İmparator'un dönüşünden sonra Marten burasını almak istediyse de muvaffak olamadı; fakat Bizans'taki saltanat mücadelesi esnasında ada Cenevizlilere geçti *(Kantagüzen c. 7, s. 681)*.

[1] *Akkâ* kalesinin Memlûk sultanı tarafından zabtı üzerine buradaki *Sen Jan* şövalyeleri, *Kıbrıs* adasına iltica etmişlerdi. Kıbrıs kıralı bunları rahat bırakmadığından *Rodos* adasının zabtına karar verdiler. Bu ada kısmen *Menteşe* Türk beyliğinin ve kısmen de Rumların elinde idi. Rodos Şövalyelerinin reisi Fulco de Villaret *Puatye*'ye gidip Fransa kıralı Güzel Filip ve Papa V. Kleman ile görüşerek güya *Kudüs*'e gidecekmiş diye tedarik ettiği kuvvetlerle *Rodos*'a gelerek 15 Ağustos 1310'da Ada'ya asker çıkarıp zabtetti ve dört sene mücadeleden sonra tekmil adayı işgal eyledi ve daha sonra buraya bağlı diğer adaları da aldı *(Le Beau - Bizans İmparatorluğu tarihi c. 24, bab 106, fasıl 12)*.

[2] II. (İhtiyar) Andronikos, imparatorluğa, oğlu Mihail'i şerik yapmıştı; Mihail'in 1320'de ölümü üzerine Andronikos İmparatorlukta yalnız kalmış ise de, Mihail'in oğlu Genç Andronikos büyük babasına karşı çıkmış ve bir müddet mücadeleden sonra imparatorluğu elde etmiştir.

bey ile *Pelekanon* muharebesi yapmış ise de muvaffak olamıyarak yaralanıp kaçmıştı (1329 veya 1330)[1].

Bursa ve *İznik* gibi *İstanbul*'a yakın iki mühim şehrin elden çıkması Anadolu sahasında Bizans İmparatorluğu'na vurulmuş iktisadî bir darbe idi. Bunlardan sonra 1337'de *İzmit*'in alınması da ehemmiyetli bir ticaret iskelesinin kaybedilmesi demekti. *İznik*'in ipekcilik, dokumacılık ve çömlekçilik işleri mühim bir kazanç temin etmekte idi; kezâ *Bursa*'da yukarıda adı geçen ipekçilik ve dokumacılık îtibariyle ileri bir şehirdi.

Osmanlıların *Karadeniz* ve *Boğaziçi* kıyılarına (Anadolu sahili) kadar sokulmaları, Bizans'ın başkentini kara yoluyla yavaş yavaş diğer şehirlerinden ve hariçle temastan tecrit etmekte idi. Henüz ehemmiyetli bir donanmaya malik olmayan Osmanlı Türklerinin deniz yolunu kesmeleri mümkün değildi.

Bu sırada yani 1340'da korkunç bir hasım olarak imparatorluğun karşısına Sırp kıralı İstefan Duşan çıkmış ve *Makedonya*'yı işgale başlamış ve hattâ *İstanbul*'u almak için Orhan Gazi ile anlaşmak üzere Osmanlı hükümdarının yanına bir heyet bile göndermişti.

Genç Andronikos 1341'de henüz kırk beş yaşında iken vefat ettiği zaman bizzat vasiyyeti üzere Fransız olan karısı Anna dö Savua'dan doğmuş olup henüz küçük yaşta bulunan oğlu Yuannis (Jan) ın vesayeti Gran Domestik Kantakuzen'e verilmişti[2]. Kantakuzen, saltanata vekâlet dolayısiyle imparatorluk tacını giydiyse de rakiplerinin entrikaları neticesinde vekâleti *İstanbul* ile *Edirne*'de kabul edilmemiş olduğundan o da vekâlette ısrar ederek *Dimetoka*'ya gidip orada kendisini imparator ilân eyledi (26 Ekim 1341).

Kantagüzen'i imparator tanımak istemeyen *Edirne*'liler Bulgar kıralı Aleksandr'ı yardımlarına çağırmışlardı. *Edirne* tarafına gelmiş olan Aleksandr yardım yerine yağmacılık yapmış ve

[1] Bu hususta *Kantakuzen*, *Grigoras*, *Françes*, *Halkondil* ve *Le Beau*'dan hulâsa edilen kısımlar bundan evvelki bölümdeki Pelekanon muharebesi kısmındadır.

[2] Genç Andronikos'un ilk zevcesi Alman olup ondan evlâdı olmadı; ikinci zevcesi Anna'dan iki kızı ve bir oğlu olup bu kızlardan birisini Orhan Gazi, diğerini Bulgar kıralı almış ve oğlu Yuannis de imparator olmuştu (Françes).

sonra da Kantakuzen'le anlaşmıştı. Büyük tazyiklere maruz kalan Kantakuzen iddiasından vaz geçmeyip kendisine yardım etmek ve buna karşı *Serez*'e kadar Makedonya'yı işgal eylemek şartiyle Sırp kıralı ile anlaşmak üzere o tarafa gittiyse de bir netice hasıl olmadı ve nihayet *Foça* muhasarasında tanışmış olduğu Aydınoğlu Gazi Umur Bey'e baş vurdu.

Umur Bey, Kantakuzen'e otuz iki gemi ve yirmi dokuz bin askerle yardıma geldi ve *Dimetoka*'ya gelen bulgarları oradan kovdu[1]. Umur Bey ertesi sene yine *Rumeli*'ye geçmiş ve bu yardım sayesinde Kantakuzen, rakipleri tarafından tertip edilen tehlikelerden kurtulmuştur.

1344'de Aydın oğulları'nın en mühim şehirlerinden olan sahil İzmir'in lâtinler (Papa, Venedik, Rodos, Kıbrıs, Ceneviz) tarafından işgali ve donanmalarının yakılması üzerine Umur'un yardımından ümidini kesen Kantakuzen telâşa düşmüş ve Umur Bey, ona bundan sonra yardım edemiyeceğini bildirerek yardım hususunda Osman oğlu Orhan Bey'e müracaatı tavsiye etmişti. Bir ara Saruhan Bey'in tavsiyesiyle Frenklerle mütareke yapmış olan Umur Bey 1345'de *Çanakkale* yoluyla dostu Kantakuzen'e yardıma gelmişti; kendisinin donanması Lâtinler tarafından yakılmış olduğu için bu defa Saruhan Bey ile Karesi oğlu'nun kuvvetleri de beraber olarak *Çanakkale*'den karşı Rumeli sahiline geçti. Bu sırada evvelce Kantakuzen'in hizmetine girmiş olan Bulgar Momiçilo adındaki cesur çete reisi, sonradan Kantakuzen aleyhine dönmüştü. Umur Bey, başında bir çok serseri bulunan ve *İskeçe* ile kuzey *Yunanistan*'a kadar Rodob mıntakasına hâkim olan Momiçilo'yu mağlup ederek öldürdü ve buna tâbi şehir ve kasabaları Kantagüzen işgal etti; işte bundan sonra Kantakuzen Orhan Bey'in yardımiyle işini görmeğe başladı.

[1] Kantakuzen, Sırp kıralının yanına gittiği zaman karısı İren'i *Dimetoka*'da bırakmıştı; fakat İren orada Kantakuzen'in muhalifleri tarafından kuşatıldığından Bulgar kıralını yardımına çağırmış ve kocası ölecek olursa şehri kendisine vereceğini vadetmişti. Bulgar kıralı *Dimetoka*'yı çabuk elde etmek için eniştesi olan Sırp kıralına Kantakuzen'i zehirlemesini teklif etti ise de bu âdi isteği Sırp kıralı tarafından red edilmiş ve fakat Kantakuzen Sırbistan'dan eli boş olarak *Dimetoka*'ya dönmüştür.

Orhan Gazi İmparator Kantakuzen'e ilk defa beş, altı bin kişi ile yardım etti ve Karadeniz kenarındaki *Süzebol* müstesna olarak o sahiller, Kantakuzen'in hasmı olan küçük imparatorun validesi Anna'nın elinden alındı; bundan başka *Edirne*de zabtedildi. 1346 Mayısta Kantakuzen'in kızı olan Teodora'yı Orhan Gazi nikâhladı[1].

Kantakuzen Rumeli'de hâkim vaziyete geçince *İstanbul*'u almak istedi. Orhan Gazi'nin verdiği kuvvetler de beraberinde olarak orayı kuşattı ve bir sene muhasaradan sonraa şehirdeki taraftarlarının *Yaldızlıkapı* (Yedikule kapısı)'yı açmaları üzerine *İstanbul*'a girdi ve küçük İmparator Yuannis'le beraber imparatorluğu kabul edildi. 1347 yazında Orhan Gazi *Üsküdar*'a gelerek kaynı pederi ile görüştü[2] ve Sırplara karşı hareket etmek için

[1] Kantakuzen, Orhan Gazi'yi kendisine bağlamak için bir sene evvel kızını vermeği vadetmiş ve ondan beş bin kişilik bir kuvvet almıştı *(Muralt c. 2, s. 598)*. Kantakuzen'in kendi yazdığı tarihte ise Orhan'ın kendi kızına talip olduğunu beyan ediyor ve şöyle diyor: İmparator (Yani Kantakuzen) Orhan'ın teklifini kabul etmekle beraber bu hususta maiyyeti ve mûtemedleriyle görüştü, onlar böyle mühim bir anda Orhan'ın yardımına ihtiyaç olduğunu söyledikleri gibi bunun emsali de olduğunu beyan ettiler. Bundan başka Kantakuzen dostu olan Aydınoğlu Umur Bey'in fikrini sordu. Umur Bey bunun İmparator için pek faideli olacağını ve Orhan'ın kendisi gibi samimî hisle mütehassis olduğunu ve bizzat İmparatorun yardımına gelmesi en büyük arzusu ise de Orhan'ın *Trakya* sahili karşısında bulunmasına göre bu yardımı süratle yapabileceğinden emin olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Kantakuzen, Orhan'a bir heyet gönderip kızını aldırmasını bildirdi. Orhan otuz gemi ile bir haylı suvari ve mûtemed adamlarından bazılarını gönderdi. İmparator, ordusu ve kıraliçe ile birlikte *Silivri*'ye geldi. Kızını yabancılarla evlendirmiş olan selefi imparatorlar gibi an'aneye riayet ederek *Silivri* haricinde bir taht kurdurdu. Ertesi günü İmparatoriçe diğer kızlariyle beraber çadırda kaldı; Orhan'a zevce olacak Teodora ise tahta geçip oturdu. İmparator da gelerek tahtın etrafındaki sırma işlemeli perdenin ipini kesti ve perdeler açılınca Teodora taht üzerinde göründü; etrafında ağaları diz çökmüş oldukları halde Şamdan tutuyor ve müzik ile ahenk oluyordu. Bir kaç gün sonra Türk heyeti gelini alıp büyük meserretlerle götürdüler; Teodora güzel merasimle karşılandı.." *(Kantakuzen c. 7, s. 689, 690)*.

[2] İmparator Yuannis Paleologos ile müştereken saltanat sürmeğe muvaffak olan kayın pederi Kantakuzen'i tebrik etmek üzere Orhan Bey 1347'de bir donanma ile *Üsküdar*'a geldi; zevcesi Teodora da beraberdi. Görüşmeden sonra Kantakuzen *İstanbul*'a dönerken Teodora babasını şehre kadar teşyi

imparatora altı bin kişilik bir kuvvet verdi[1]. Bu yardımlar sayesinde maksadına ulaşan Kantakuzen bir müddet sonra Osmanlılardan yüz çevirdi ve 1347'den îtibaren Papa'ya müracaat ederek bir haçlı seferi yapılmasını teklif etti; bu teklif ve müzakereler 1353 senesine kadar altı sene sürdü.

Kantakuzen bu dönekliğiyle beraber başı sıkıldıkça Orhan'a başvurmaktan hâli kalmıyor ve o da plânını tatbik için yardımı esirgemiyordu. 1349'da Sırbistan kıralı Duşan tarafından zabtedilmek üzere bulunan *Selânik* şehri Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa ve Kantakuzen'in oğlu Matyos (Mateos) kumandalarındaki yirmi bin kişilik bir Türk kuvvetiyle, Bizans donanmasiyle beraber yirmi iki Türk filosu sayesinde kurtarıldı.

Bundan sonra tekrar baş gösteren İmparator Yuannis ve Kantakuzen mücadelesinde Osmanlılar ile Cenevizliler Kantakuzen'i Venedikliler ile Bulgar ve Sırplar da Yuannis'i tutmuşlardı; bu dar zamanda Orhan'ın yine yardımını görmüş olan Kantagüzen buna mukabil *Gelibolu* yarımadasındaki kalelerden birini vermeği vadetmiş[2] ve bu suretle aldığı Türk kuvvetleriyle *Edirne*'de muhasara altında bulunan oğlu Mateos'u kurtarmış ve yine Orhan'ın vermiş olduğu on bin kişilik kuvvetle *Dimetoka*'da Sırp ve Bulgarlara karşı mühim bir muvaffakiyet elde etmiştir (1352). Bu yardımcı Türk kuvvetlerine Orhan'ın büyük oğlu Süleyman Paşa kumanda ediyordu. Süleyman Paşa Anadolu'ya dönerken Kantakuzen'in Türklerin yardımına mukabil *Gelibolu* yarım adasında vermiş olduğu *Çimbi* veya *Çimpe* kalesine asker bırakmıştı[3].

etti ve üç gün sonra da Orhan'ın yanına döndü. Sonra Orhan yine donanma ile avdet eyledi. Orhan'ın gelişi güya asıl İmparator Yuannis'i katletmek için imiş *(Le Beau c. 25, bab 112, fasıl 61)*; böyle bir cinayet olmadığından bunu nuydurma olduğu anlaşılıyor.

[1] *Le Beau (c. 24, bab 112, fasıl 64)* Orhan'ın, kayın pederine dört oğlu, kumandasında olarak on bin kişilik bir kuvvet gönderdiğini ve bunların Sırp kıralını mağlup ettikten sonra *Çanakkale* yoluyla döndüklerini yazar.

[2] *E. de Muralt c. 2, s. 638, sene 1352.*

[3] Hayrullah Efendi tarihinde *Çimbicik* adiyle zikredilen bu kalenin sonradan *Viranhisar* adını aldığı kayıtlıdır *(c. 2, s. 86)*. *Çimbi* ismi Osmanlı tarihlerinde *Çimenlik hisarı, Çin hisarı, Çimen kalesi, Çimlik, Çimbi* vesaire adlariyle geçiyor. Bu hususta bundan sonraki bölümde *Rumeli*'ye geçiş kısmındaki nota bakınız.

İşte kuvvetli hasımlarına karşı bütün muvaffakiyetlerini Türklere medyun olan Kantakuzen *Trakya* ve *Makedonya*'daki hâkimiyetini iyice kuvvetlendirdikten sonra 1353'de sefihâne hayatı sebebiyle hakaret ettiği asıl İmparator Yuannis'i saltanattan indirerek *Bozcaada*'ya sürmüştü. Osmanlılar 1345'den beri Bizans'taki tac ve taht kavgalarına karışmışlar ve nihayet 1353'de (754 Hicrî) Kantakuzen'in yardım mukabili kendilerine vermiş olduğu *Çimpe* kalesine yerleşmişlerdi ki Osmanlıların Rumeli'de hakikî yerleşmeleri bu tarihte başlamaktadır.

Kantakuzen, Osmanlıların Avrupa mıntakasına adım atarak yerleşmelerinin, imparatorluk için ne kadar tehlikeli olduğunu, nihayet ihtirasını tatmin ettikten sonra anlayabilmiş, fakat artık iş işten geçmişti; nitekim 1354'de *Gelibolu*'yu alan Türkler *Bolayır* ve *Tekirdağ*'ına kadar *Marmara* kıyılarını elde etmişlerdi.

Bu hali gören Kantakuzen Orhan Gazi'ye haber gönderip on bin altın mukabilinde[1] *Çimpi*'yi satın alacağını ve Türk kuvvetlerinin *Gelibolu*'yu terk etmelerini ve *İzmit*'de kendisiyle görüşmek istediğini bildirmişti; fakat Orhan Gazi, imparatorun kendisine verdiği Çimbi'yi para mukabilinde terk edebileceğini kabul ettiyse de *Gelibolu*'yu kendisi almış olduğundan[2] dolayı orasını veremiyeceğini ve hastalığı sebebiyle de görüşemiyeceği cevabını yollamıştı. *İzmit*'e kadar gelerek bir hal çaresi elde edemeden *İstanbul*'a dönmüş olan Kantakuzen bu defa da Sırplarla Bulgarlara müracaat ederek Türklere karşı Balkan yarımadasının muhafaza ve müdafaasını teklif etti ise de bunlar, zamanında yaptığı hatayı (yani Türkleri Rumeli'ye davet etmesini) yine kendisinin düzeltmesini bildirerek red cevabı vermişlerdir.

Tenedos yani *Bozcaada*'da hapsedilmiş olan asıl imparator Yuannis, Cenevizli meşhur Gattiluzio ailesinden Françeski ile, kız kardeşi Marika'yı vermek vaadiyle uzlaştı ve onun yardımiyle bir kış günü (1354 Ocak) *İstanbul*'a girmeğe muvaffak ol-

[1] Muralt bu paranın kırk bin altın olduğunu yazıyor.

[2] *Gelibolu* 1354 Martında şiddetli bir deprem ile harap olmuş ve Süleyman Paşa bu fırsattan istifade ile oralara Türkleri yerleştirmişti. Bir ara elden çıkan *Gelibolu*'yu Süleyman Paşa 1356 senesi sonunda ikinci defa olarak elde etmiştir *(Muralt c. 2, s. 654)*.

du[1]. Bunun üzerine herkesi kendisinden nefret ettirmiş olan Kantakuzen'e karşı şehirde bir ayaklanma oldu. Halk tarafından alkışlanan Yuannis tekrar imparatorluğu elde etti. Bu hâdiseye karşı koyacak durumda olmayan gasıp imparator, kendisine teklif edilen müşterek saltanatı kabul etmedi ve karısiyle beraber İstanbul'a *Sulumanastır* (Perivleptüs)'a çekilerek rahip oldu (1355)[2] ve daha sonra *Aynaroz* ve onu müteakip de *Mora*'nın *Mizistra* kasabasındaki manastırda otuz sene daha yaşadı ve meşhur tarihini bu manastır hayatında iken kaleme aldı[3].

Süleyman Paşa, Rumeli sahiline yerleştikten sonra faaliyette başladı ve *Çorlu*'yu aldı; imparatorun Türkleri buradan çıkarmak için kuvveti olmadığından bir dereceye kadar istilâyı önlemek için Orhan'la iyi geçinmek mecburiyetinde idi, nitekim Orhan'ın Kantagüzen'in kızı Teodora'dan doğmuş olan oğlu şehzade Halil'in 1356'da[4] İzmit körfezinde kayıkla gezerken

[1] Dukas, Yuannis'in, sefahatinden dolayı, Kantakuzen tarafından hakaret görmesi üzerine mahcup olarak bir kadirga ile *İstanbul*'dan çıkıp *İtalya* ve *Almanya*'ya gidip orada bir sene kalarak bir hayli borç edindikten sonra avdet ile *Bozcaada*'ya geldiğini ve orada bulunurken *Gelibolu* kalelerinden birini zabt etmek üzere kadirga ile adaya uğrayan Françesko ile görüşüp İmparatorluğu Kantakuzen'in elinden alıp kendisine vermeği temin ederse kız kardeşi Marya'yı kendisine tezvic edeceğini vadeylemiş. Bunlar geceleyin *İstanbul* surları önüne gelmişler, hiyle ile surun deniz tarafındaki *Odiyitra* (İncili köşk yanındaki kapı) kapısını açtırıp iki bin kadar kuvvetle şehre girmişler, Paleologosların oturdukları yerlere haber göndermişler; nihayet imparator Yuannis Paleologos yaşasın sesleriyle sabahleyin Yuannis'i imparator yapmışlardı. Kantagüzen bu vaziyet üzerine *Perivleptüs* manastırına (Sulu manastır) çekilerek saçlarını kestirip rahip olmuş *(Dukas-Bon tab'ı s. 40 ilâ 43)*.

[2] Kantakuzen'in oğlu olup imparatorlukta babasına saltanat şeriki olan Matyo veya Mateos Türk ve Sırpların yardımlariyle bazı muvaffakiyetlerden sonra enistesi Orhan dan aldığı beş bin kişilik bir kuvvetle *Bulgaristan*'a bir akın yaptıysa da *Filibe* civarında mağlup ve esir edilerek imparator Yuannis'e teslim edildi ve nihayet o da babası gibi imparatorluktan vaz geçti (1357).

[3] Kantakuzen tarihinin 1320 - 1356 seneleri arasındaki yani kendi zamanına ait vekayide kendisini haklı gösterecek surette kalem yürütmüştür. Fakat muasırı olan Grigoras onun mütalealarının bir çoğunu cerh eylemektedir. VI. Yuannis Kantakuzen'in İmparatorluğu 1341'den 1355 senesine kadar on dört sene sürmüştür.

[4] Muralt, şehzade Halil'in *Foça* korsanları tarafından yakalandığı tarihi 1357 olarak bir sene sonra göstermektedir.

Foça Ceneviz korsanları tarafından yakalanıp *Foça*'ya götürüldüğü vakit imparator Yuannis bu çocuğu kurtarmayı üzerine almış ve *Bozcaada*, *Limni* ve *Midilli*'deki donanmalarını alarak *Foça*'ya gidip Foça beyine yarısı kendi tarafından ve diğer yarısı da Orhan tarafından doksan veya yüz bin altın vermek suretiyle şehzadeyi kurtarıp *İstanbul*'a ve oradan da *İzmit*'e getirip babasına teslim etmiştir (1359 Mart). Aynı senede yapılan bir muahede ile Yuannis, Orhan Bey'in *Rumeli*'de yerleşmesini kabul eylemiş ve on yaşındaki kızını Halil ile evlendirmeği kararlaştırmıştır[1].

İşte Bizans'taki saltanat mücadelesi ve rakiplerden her birisinin Türk, Bulgar ve Sırplardan yardım istemeleri ve bu yardıma mukabil onlara yer vermeleri imparatorluğun sukutunu çabuklaşmıştır. Bu, imparatorluk mücadelelerinden en ziyade Osmanlı Türkleri istifade etmiştir; daha sonra Osmanlıların süratle Balkan yarımadasına yayılmaları imparatorları Lâtin devletlerine baş vurmağa mecbur etmiş, bu müracaat mezheb değiştirme yani ortodoks mezhebi yerine katolikliği kabul etmek teklifi ile karşılaşmıştı ki bunu daha aşağıda göreceğiz.

Balkan istilâsı sırasında Osmanlılar bu yarımadadaki milletlerin birbirleriyle münaferetlerinden Venedik ve Cenevizlilerin birbirlerine karşı şedid rekabetlerinden, kilise ihtilâflarından ve bu arada ortodoks mezhebinde olan Balkan yarımadası halkının kuzeyden gelmekte olan katolik tahakkümü dolayısiyle husule gelen münaferetlerden, vergilerin ağırlığından, malî ve iktisadî buhranlardan pek güzel ve ustaca istifade etmesini bilmişlerdir.

1361'de Venedik Doçu Lorenzo Çelsi İmparator Yuannis'e Osmanlılar aleyhine bir ittifak teklif etti ise de bir netice hasıl olmadı; Venediklilerden ümidini kesmiş olan İmparator, kendisine yardımcı bulmak üzere Avrupa'ya gitti ve oradan *Macaristan*'a geçerek kıral Layoş'u ziyaret etti ve kendisine yardım edilecek olursa katolik mezhebini kabul edeceğini temin eyledi. İmparatorların bu mezhep değiştirme teklifi çok evvel Mihail Paleologos (1261-1282) zamanında başlamıştı. O, Rumlarla Lâtinler arasında asırlarca hüküm süren mezhep münaferetinden doğmuş olan za-

[1] *Muralt c. 2, s. 661* ve Grigoras'tan naklen İskender Hoci Bey'in makalesi *(Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, sene 1, s. 249 ve 251)*.

rarları anlamış veyahut *İstanbul*'u Lâtinlerden aldığı için onların husumetinden çekinmiş olduğu için Rumları garp kilisesine yaklaştırmak istemişse de[1] muvaffak olamamış ve hattâ vefatını müteakip yerine gelen oğlu II. Andronik, babasının Papa ile yapmış olduğu mukaveleyi bozmak zorunda kalmıştı; işte âciz ve sıkıntılı vaziyete düşmüş olan Yuannis de validesinin katolik ve yüksek bir hanedana mensup olmasından dolayı garpten yardım ümidiyle bu eski siyasete baş vurmuş ve bunun için Avrupa'ya gitmişti.

1366'da Savua kontu VI. Amadée — ki İmparator Yuannis'in dayısı idi — Macar kıralının mektubu ve Papanın ısrarı üzerine bin beşyüz asker ve beş kadirga ile Osmanlılarla harb etmek üzere yola çıktı. Mukaddes harb adı verilen bu sefere Savua kontundan başka Macarlar ve Kıbrıs da iştirak edeceklerdi; Venedikliler de ele alınmak istenmişti. Mukaddes harb 1 Temmuz 1366'da îlân olunmuştu.

Osmanlılara karşı yürüyen Amadee, *Ağrıboz* ile *Midilli* adalarından da kuvvet aldı ve *Marmara*'ya girip *Gelibolu* şehrini kuşattı; Osmanlıların bununla çarpışacak kadar henüz ne donanmaları ve ne de mâhir gemicileri vardı. Bir az mukavemetten sonra *Gelibolu* düştü ve burası aynı sene ağustosunun sonlarında işgal edilerek dokuz ay kadar Lâtin idaresinde kaldıktan sonra 14 Haziran 1367'de Rumlara verildi.

Yuannis, Macaristan'dan Bulgaristan yoluyla dönerken, Macarların *Bulgaristan*'a yerleşmek istemelerine kızan Bulgar kıralı Şişman'ın İmparatorun Bulgaristan'dan geçmesine müsaade etmiyeceğini bildirdi ve geçerken de Yuannis'i tevkif ile *Niğebo-*

[1] Mihail Paleologos'un kiliseleri birleştirmek kanaatinin samimî olduğu şüphelidir; çünkü kendisi *İstanbul*'u Lâtinlerden aldığı ve Lâtinlerin de burasını istirdat etmek üzere faaliyete geçtikleri için belki bu kiliseler ittihadı fikrini ortaya atması, Lâtinlerin kendi aleyhine yapacakları taarruzî bir hareketi önlemeğe matuf olsa gerektir. Nitekim *İstanbul*'u istirdat eder etmez Papa'ya başvurarak şu teklifleri yapmıştı: 1- Dinî âyinler yapılırken diğer dört patriğin ismiyle Papa'nın adının da zikredilmesi, 2- Papa'nın makamına en büyük makam nazariyle bakılması 3- Papa'lığın her şeyde birinci olması. İmparatorun bu teklifleri ortodoks papaslarının halkı teşvik ile gürültü çıkarılması yüzünden akim kalmıştı. Franças, bu teklifleri, makul bir tedbir olarak imparatorun teklif eylediğini beyan etmektedir.

lu'da hapsetti; imparator orada aylarca kalarak kendisini kurtaracak birisini bekledi[1].

Amadée'nin bu kadar kuvvetle seferi devam ettirmesine imkân yoktu. *Gelibolu*'nun zabtından sonra bütün gayretini yeğeni olan İmparatoru kurtarmağa hasretti; Karadeniz'deki Bulgar sahillerini vurdu ve bazı yerleri aldıysa da muhasara ettiği *Varna*'yı elde edemedi; fakat bu şiddetli hareketi Bulgar kıralını korkutmuştu; bunun neticesinde Amadée'nin Bulgar kıralına göndermiş olduğu heyet imparatorun serbest bırakılarak avdetini temin etmişti (1366 Kasım).

İstanbul'a dönen imparatordan, dayısı Amadée, kendisini kurtarmasına ve hizmetine mukabil para istedi ve katolik olmasını da söyledi ise de bundan bir şey çıkmadı ve katolikler ile ortodoks olan Balkanlar arasındaki münaferet Türk istilâsını kolaylaştırdı; Balkanlar, Lâtin kilisesine bağlanmaktan ise kendi mezheplerinde kalmak suretiyle vicdan hürriyetine hörmet eden Osmanlı Türkleri idaresinde yaşamağı tercih ediyorlardı.

İmparator V. Yuannis karısının ve tebaasının aleyhdar olmasına rağmen Papa ile, kiliselerin birleşmesine dair görüşmek üzere tekrar Avrupa'ya gitti ve yerine de yanında bulunan büyük oğlu Andronikos'u bıraktı[2]. Roma'ya giden imparator, dört kardinalın huzuriyle katolik mezhebine geçti (1369) ve Papa, imparatorun katolik olduğunu ilân ve Rum papaslarının da imparatoru takip eylemelerini tavsiye eyledi; fakat dinî istiklâllerini kaybedecek olan patrik ile kilise mensupları bu tavsiyeye ehemmiyet vermedikleri için imparatorun katolik olmasından bir fayda hasıl olmadı.

Avrupa'nın mühim merkezlerini dolaşan Yuannis bol keseden vadedilen yardımın hiç birisini elde edemeden geri döndü, yolda Venediklilere olan borcundan dolayı tevkif edildi. Oğlu Andronikos'tan para istendiyse de para olmadığı cevabını aldı

[1] Jireçek, İmparator Yuannis'in Osmanlılara karşı yardım istemek üzere Bulgaristan'a gidip kıral Şişman tarafından tevkif olunduğunu yazmaktadır.

[2] V. Yuannis'in, Andronikos, Manuel, Teodoros ve Mihail adlarında dört oğlu vardı ve bunlardan Andronikos yaşça en büyükleri idi.

ve *Selânik* valisi olan diğer oğlu Manuel babasına bir miktar para göndermek suretiyle onu Venediklilerin elinden kurtardı.

İmparatorun 1373'de bir elçi vasıtasiyle garpten ve Papa'dan istediği yardım da gelmediğinden artık o taraflardan tamamiyle ümidini kesdi ve Osmanlı hükümdarı I. Sultan Murad'la anlaşmağa mecbur oldu. Yaptığı muahede mûcibince Osmanlı işgalini tanıdı. İcabında Osmanlılara asker vermeği de kabul etti ve bunlardan başka üçüncü oğlu Teodor'u da Osmanlı sarayına rehin verdi.

Savcı ve Andronikos ısyanları

İmparator V. Yuannis 1373'de Selânik valisi olan ikinci oğlu Manuel'i imparator sıfatiyle saltanata şerik yapmış ve Avrupa'ya giderken yerine vekil bıraktığı veliahdi ve büyük oğlu Andronikos'un hakkını çiğnemişti; buna da sebep, imparatorun Venedikliler tarafından tevkifi esnasında babasını kurtarmak için Andronikos'un para göndermemesi idi; bundan müteessir olan ve münasip fırsat kollayan Andronikos nihayet babasının Sultan Murad'la beraber bazı âsi beylerin tedibi için Anadolu'da bulunduğu ve kendisinin babasına vekâlet ettiği sırada saltanatı elde etmek isteyen Andronikos ile *Edirne*'de bulunan (Françese göre babasına vekâlet eden) Osmanlı şehzadesi Savcı Bey de aynı maksat üzerine rumların delâletiyle görüşüp anlaşarak babalarına karşı ısyan ettiler[1].

Hemen Rumeli'ye geçen Sultan Murad, bu iki âsinin *İstanbul* yakınında *Apikridon* mevkiindeki kuvvetleri üzerine yürüdü; kuvvetleri dağılan iki âsi prens *Dimetoka*'ya kaçtılarsa da orada yakalandılar (787 H. 1385 M). Murad, evvelâ Savcı'nın gözlerine mil çektirtip sonra da öldürttüğü gibi[2]. İmparatora

[1] Osmanlı tarihleri şehzade Savcı ısyanını 787 H./1385 M. tarihinde gösterirler. Bu senelerin vekayiinin tarihleri kat'î değildir. *Feridun Bey münşeatında (c. 1, s. 106)* Karamanoğlu'na yazılmış olan nâmede Savcı'nın *Bursa* sancak beyi iken ısyan ettiği ve *Nilüfer nehri* tarafında muharebe olduğu ve esir edilen Savcı'nın gözlerine mil çekildiği yazılarak katlinden bahsedilmez. Halbuki bu vakayı Bizans kaynakları daha doğru olarak göstermişlerdir.

[2] Ecnebi tarihlerinde Savcı Bey'in oğlu olarak Davud adında bir şehzadeden bahsedilmektedir. Bu şehzade Macar kıralı Sigismund'un yanında bulunarak Andre Topia kumandasındaki Arnavutların 1433' de Evrenuzoğlu Ali Bey'e galebe eylemeleri üzerine Davud'un Sigismund tarafından

teslim edilen Andronikos'un da gözlerine mil çektirdi; fakat bunun gözleri tamamiyle kör olmayarak sonradan kısmen iyi oldu; yalnız bir gözü görüyordu[1].

Serez vakası

Bu sırada meydana çıkan diğer bir hâdise imparatoru korkuttuğu gibi Murad'ı da imparator hakkında şüpheye düşürdü. Yuannis'in ikinci oğlu ve saltanat şeriki *Selânik* valisi Manuel; Osmanlı hudut şehirlerinden olan *Serez*'i zabtetmek üzere oradaki rumları ayaklandırmak istediğini ve içeriden de birtakım Rumları elde ederek kaledeki Türk muhafızlarını katl ve şehri Manuel'e teslim etmeğe karar verdiklerini gizlice haber alan Sultan Murad, Manuel'i ölü veya diri olarak elde etmek üzere Çandarlı Halil Hayreddin Paşa kumandasiyle *Selânik*'e bir kuvvet gönderdi. Halil Paşa, Selânik'i muhasara ettiyse de Manuel deniz yoluyla *İstanbul*'a kaçmış olduğundan elde edilemedi; Manuel ile muhabere eden Serezlilerden bazıları îdam olundu[2].

Manuel İstanbul'a gelmiş ise de Murad'dan korkan imparator oğlunu şehre almamıştır. Bunun üzerine Manuel *Midilli* adasında akrabalarından olan Ceneviz beyinin yanına giderek orada oturmak istediyse de o da alıkoyamamış ve nihayet çaresiz kalan Manuel, *Bursa*'ya gidip Sultan Murad'a dehalet etmiş ve kusuru affolunarak babasının yanına gönderilmiştir[3].

Bozcaada meselesi

İmparator Yuannis Avrupa'dan avdet ederken daha yukarıda söylendiği gibi borcundan dolayı Venedikliler tarafından tevkif edilmiş ve oğlu vasıtasiyle borcunu kısmen ödemiş ve *İstanbul*'a avdetinde de bor-

Arnavutları mukavemete teşvik için gönderilen heyet arasında bulunmuş olduğu yazılıyor (Athanase Gegaj, *'Albanie et l'İnvasion Turque au XV. siècle 1934 s. 52*).

[1] Dukas, Sultan Murad'ın Bayezid, Savcı ve Gündüz isimlerinde üç oğlundan, isyan edenin Gündüz adındaki oğlu olduğunu yazıyor *(Bon tab'ı s. 45)*. Françesde Savcı'yı Musa Çelebi yapar.

[2] Rum tarihleri Françes ile Halkondil ve onlardan naklen Gibbons *(Ragıp Hulusi tercümesi s. 130)* bu hâdisenin tarihini 1374 olarak gösteriyorlar. Françes,*Serez* vakasını Savcı—Andronikos isyanlarından evvel ve Gibbons ise sonra naklederler. Bu kayıtlar doğru ise Çandarlı Halil Paşa'nın bu tarihten evvel vezir olması îcap eder.

[3] Françes, *Serez* vakasiyle Manuel'in Sultan Murad'a ilticasını Savcı isyanından evvel göstermiştir.

cunun bakiyesine mukabil *Tenedos* yani *Bozcaada*'yı Venediklilere satmıştı.

Bu satış işi Venediklilerin rakibi olan Cenevizlileri kızdırmış olduğundan *Galata* limanına gelen bir Ceneviz donanması, gözlerine mil çekilerek *İstanbul*'da hapsedilmiş olan Andronikos'u kaçırmış ve o da imparatorluğunu ilân eylemişti (1376).

Yeni imparator Andronikos, bu hizmetlerine mukabil *Bozcaada*'yı tekrar Cenevizlilere vermişti[1]. Bunun imparatorluğu için Osmanlılar da dört bin azap (hafif piyade) ve altı bin suvari ile yardım etmişlerdi. İmparator olan Andronikos, sabık iki impara toru yani babası ile kardeşi Manuel'i kendisinin mahbus bulunduğu mahalle hapsetmişti.

Bu defa Venedikliler, *Bozcaada*'yı kendilerine vermiş olan sabık imparator Yuannis'i kaçırmak istediler. Fakat ilk tertipleri anlaşıldığından muvaffak olamadılar; lâkin 1379 Temmuzunda Yuannis ile oğlu Manuel'i kaçırdılar; bunlar Osmanlılara iltica ettiler; Sultan Murad Hüdavendigâr Yuannis'i tekrar imparator yaptırdı. Bu da senede otuz bin duka ile beraber îcabında Osmanlı ordusuna oniki bin kişilik kuvvet gönderecekti.

Kör Andronikos'un imparatorluğu üç sene sürmüştü; bir ara yani 1390'da Andronikos'un oğlu Yuannis amcası Manuel'in *İstanbul*'da bulunmamasından istifade ile büyük babasını indirip kendisini imparator ilân ettirdiyse de Manuel'in Osmanlı hükümdarının yanından İstanbul'a gelmesini müteakip kaçmıştı[2]. Fakat daha sonra bu Kör Andronikos ile oğlu Yuan-

[1] *Bozcaada* meselesi Cenevizlilerle Venedikliler arasında şiddetli muharebelere sebep olmuş ve nihayet 1381'de Savua Kontu Amadée'nin tavassutiyle neticelenmiştir. Yapılan anlaşmaya göre Venedik senatosu *Bozcaada*'yı Amade'ye veriyor ve o da iki sene içinde adanın istihkâmlarını yıkmağı taahhüd ediyordu.

[2] Bir gün, ihtiyar Yuannis ile oğlu Manuel kaçarak Bayezid'in yanına geldiler. Yuannis, pâdişahın büyük babası Orhan'la sıhrî münasebetlerini, kendisinin Sultan Murad'la olan dostluklarını anlattı ve oğlu Kör Andronikos'tan şikâyet etti. Manuel de kardeşinin verdiği vergiden ziyadesini vermeği taahhüd eyledi. Bundan başka pâdişahın seferlerine on iki bin askerle iştirak etmeği kabul eyledi. Bu vaziyet üzerine Sultan Bayezid, *İstanbul* senatosuna iki kardeşten hangisinin imparatorluğunu istediklerini sordu; gelen cevapta Manuel'i istedikleri anlaşıldı. Bunun üzerine Bayezid, Yuannis ile oğluna asker vererek gönderdi. Bu suretle baba ile oğul *Havariyun kilisesi*'-

nis Selânik valiliğine tâyin edildiler ve Yıldırım Bayezid tarafından burasının zabtına kadar valilik yaptılar.

Henüz hayatta olan ihtiyar Yuannis, *İstanbul*'da oturuyor ve saltanat şeriki olan oğlu Manuel vermeği taahhüt ettiği askerleriyle Anadolu seferinde Osmanlı pâdişahının maiyyetinde bulunuyordu; nitekim 1390 Ekim ayında Murad'dan sonra hükümdar olan Yıldırım Bayezid Anadolu beyleri ve *Alaşehir* (Filadelfiya) üzerine sefer yaparken Manuel de pâdişahla beraber bu seferde idi. 1391'de Karaman seferinden *Bursa*'ya dönüldüğü zaman Manuel babasının ölümünü duymuş ve Osmanlı hükümdarının müsaadesini almadan *İstanbul*'a koşmuş ve bu hal kendisi hakkında şüphe uyandırmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ilk defa olarak *İstanbul* üzerine kuvvet sevkederek yedi ay kadar *İstanbul*'u muhasara etmişti.

Macar kıralı Sigismund'un, Osmanlılarla yapacağı harbe takaddüm eden senelerde etraftan müttefikler topladığı sırada İmparator Manuel'e de müracaat etmiş ve bu müracaat Franç̧es'in kaydına göre suya ihtiyacı olan toprağın yağmur beklediği gibi büyük bir memnuniyetle kabul edilerek gizlice hazırlığa başlamıştı; hattâ *Niğebolu* muharebesi münasibetiyle vermesini taahhüt etmiş olduğu yardımcı kuvveti de vermemişti.

Niğebolu muzafferiyetinden sonra Bayezid *İstanbul* muhasarasını şiddetlendirmiş ve bu muhasara esnasında Manuel, kendisine yardımcı aramak üzere 1399 sonlarında Avrupa'ya gitmiştir. İmparator, giderken yerine yeğeni, yani Kör Andronikos'un oğlu olan Yuannis'i bırakmıştı. Manuel evvelâ *Mora*'ya uğrayıp *Mudon*'da kıraliçeyi biraderi Teodoros'un yanına bırakarak *İtalya*'ya gitti[1] ve orada lâfla bir çok vaidler topladı, sonra *Fransa*'ya yollandı. Bu sırada Yıldırım Bayezid'in, Timur'la muharebesi tahakkuk edince Bayezid, Yuannis ile anlaştı; bu anlaşma ile İmparator eski muahedelerden daha ağır bir muahede kabul etti; buna göre *İstanbul*'da (Sirkeci mevkiinde) bir

nde (şimdiki Fatih camiinin olduğu mahalde idi) tac giydiler *(Franç̧es'ten - Mırmıroğlu tercümesi)*.

[1] Teodoros, imparatorun Avrupa'ya ne için gittiğini anlayınca ona Avrupa'dan yardım istemesinin Lâtin istilâsına kapı açmak olduğunu söylemiş ise de Manuel'i fikrinden döndürememiştir.

kadı ile İslâm mahkemesi tesis edilip Türkler için yediyüz ev ile iki cami yapılacak ve şehir haricindeki bağ ve bostanlardan Osmanlı hazinesine vergi verilecekti. Muahede mûcibince derhal *İstanbul*'a *Taraklı* ve *Göynük* taraflarından göçmen nakledilerek kadı tâyin olundu.

Bu, İstanbul muhasarası esnasında *İstanbul*'a yardımı önlemek için *Mora* ve havalisine Yakup Paşa ve Evrenuz Bey kumandalarında akınlar yapıldı; hatta Mora despotu *Rodos*'a kadar giderek merkezi olan *Isparta*'yı şövalyelere sattı ise de ahali bu satışı kabul etmediler; aldığı parayı şövalyelere iade eden despot Teodoros tekrar Mora'ya döndü.

Manuel'in yalnız başına olan İmparatorluğu 1391'den 1425 senesine kadar otuz dört sene sürdü; Ankara muharebesi İmparatorluğun yarım asır daha yaşamasına yardım etti.

İmparator Manuel Ankara muharebesini ve Bayezid'in esir düştüğünü *Paris*te bulunduğu sırada haber alınca yardım istemek üzere gitmiş olduğu ve iki senedenberi yardım beklediği Avrupa'dan *Venedik* ve *Mora* yoluyla acele *İstanbul*'a döndü[1] (17 Eylül 1403) ve yeğeni olan saltanat şerikini tevkif ile *Limni* adasında hapsettirdi; Bayezid'in *İstanbul*'a koyduğu Türkleri kovarak İslâm mahkemesini kapattı ve Timur'a da bir heyet yollayarak onu metbû tanıdığını ve Osmanlılara vermekte olduğu vergiyi kendisine vereceğini bildirdi.

Timur, bu sırada *İzmir*'i almış, Manuel'e haber göndererek *Rumeli*'ye geçeceği için gemi hazırlamasını bildirmişti. Bu haber üzerine imparator büyük telâş göstermiş ve bu defa *İstanbul*'un mutlak surette işgal edileceğini düşünerek papadan ve Venedik'ten yardım istemişti.

Osmanlı devletinin parçalanması ve Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadeleleri imparatorluğa geniş bir nefes

[1] Halkondil, Manuel'in Macaristan yoluyla ve daha Timur vakası olmadan evvel *İstanbul*'a dönmüş olduğunu yazıyor ise de Françes ve Dukas ve en son Vasiliev metindeki gibi yazıyorlar. Halkondil, ihtimal V. Yuannis'in Macaristan yoluyla dönmesi sebebiyle iki isini karıştırmıştır. Manuel 1403'de *İstanbul*'a dönmüştür.

aldırmış Emir Süleyman Çelebi ile anlaşmak suretiyle *İstanbul* etrafındaki bazı yerlerle Karadenizin Balkanlara kadar olan sahil mıntakalarını ve *Selânik* ile *Tesalya*'yı kazanmıştı. Birbirleriyle uğraşan şehzadeler, imparatorun yardımiyle ve tabii bir takım fedakârlıklar yaparak Rumeli'ye geçiyorlardı.

İmparator Manuel, *Anadolu*'da Çelebi Mehmed'i, *Edirne*'de hükümdarlığa kalkan ve İstanbul'u muhasara eden Musa Çelebi'ye karşı teşvik etmekte idi; çünkü Musa Çelebi biraderi Emir Süleyman'ın Bizanslılara terketmiş olduğu Rumelide Marmara sahil şehirleriyle *Çatalca* havalisini geri almış ve *Tesalya*'yı da kurtarmış ve sonra İstanbul üzerine gelerek burasını muhasara etmişti.

Musa Çelebi'nin bu hareketine karşı imparator, Emir Süleyman Çelebi'nin oğlu olup kendi yanında rehin olarak bulunan şehzade Orhan'ı Rumeli'ye geçirerek onu *Selânik* ve *Tesalya* taraflarına sevketmişti. Bu vaziyet üzerine Musa Çelebi *İstanbul* muhasarasını kaldırarak Orhan Çelebi'nin üzerine yürüyerek onu kaçırmış ve o da *Selânik* yoluyle tekrar *İstanbul*'a dönmüş ise de imparator Manuel ile Çelebi Mehmed arasındaki anlaşma gereğince kabul edilmemiş ve o da Bulgaristan'da *Karinabad* taraflarına geçerek Çelebi Mehmed'in eline geçip gözlerine mil çekilmek suretiyle *Bursa*'da oturtulmuştur[1].

Çelebi Mehmed'in Musa Çelebi üzerine *Rumeli*'ye geçmesi hep imparatorun yardımiyle olmuş ve hatta Musa'ya mağlup oldukça *İstanbul*'a sığınmış ve bu suretle Manuel'in müzaheretini görmüştü. Çelebi Mehmed 816 H./1413 M. de Musa

[1] *Neşrî*'ye göre *(s. 524)* İmparatorun yanında bulunan Emir Süleyman'ın oğlu Orhan Çelebi, İmparatorla Mehmed Çelebi arasındaki anlaşma dolayısiyle, *İstanbul*'a gelmiş ise de kabul edilmemiş ve o da *Karinabad* taraflarına çıkarak oradan *Eflâk*'a gitmek istemiş ve o taraf akıncıları kendisini bırakmayıp hükümdar yapmak isteyerek *Yanbolu*'ya getirmişlerdi. Çelebi Mehmed bunları dağıtarak Orhan'ın lalası terzibaşı Zaganos, şehzadeyi alıp Çelebi Mehmed'e getirmiş ve o da bunun gözlerine mil çekerek *Bursa*'ya gönderip *Geyve Akhisar*'ını kendisinin maişetine tahsis eylemişti. Çelebi Mehmed, *Bursa*'ya her geldikçe Orhan Çelebi'yi getirterek görüşürmüş. *Âşık Paşa zâde* Emir Süleyman'ın ismini zikretmediği, Süleyman'ın bu şehzadesi hakkında aynı mütaleayı yazar *(s. 86)*.

Çelebi'ye galebe çalınca İmparatorla olan dostluğuna ve muahedelerine riayet eyledi ve Musa Çelebi'nin imparatordan geri aldığı yerleri ona tekrar terketti; fakat imparator, memleketi hesabına Osmanlı Devletini daima meşgul etmek için ele geçen fırsatı kaçırmıyor, Osmanlıların dahilî karışıklığından istifade eylemek istiyordu. Nitekim Yıldırım Bayezid'in oğlu olup Ankara muharebesinden sonra meydana çıkarak *İstanbul*'a gelmiş olan Mustafa Çelebi'yi *Eflâk* yoluyla Rumeli'ye geçirmişti. Tabiî Mustafa Çelebi'den bir muahede ile menfaatler temin edecekti.

Mustafa Çelebi'nin *Selânik* ve *Tesalya* taraflarında saltanat iddiasiyle ortaya çıktığını haber alan Mehmed Çelebi hemen o tarafa giderek bunu mağlup etmiş ve Mustafa Çelebi ile yanında veziri olan Aydınoğlu Cüneyd *Selânik* kalesine kaçmışlardı. *Selânik*'i muhasara eden Mehmed Çelebi bunları istedi ise de imparator vermedi ve bunların masraflarına mukabil her sene bir para verilmek şartiyle ve Çelebi'nin aayatı müddetince kendilerini salıvermiyeceğini taahhüd ile Mustafa Çelebi'yi *Limni* adasında gözaltı etti.

Aşağıda Osmanlı vekayii kısmında görüleceği üzere Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra imparator, *Gelibolu* ile Rumeli'nin *Karadeniz* ve *Akdeniz* sahillerini kendisine terk etmek şartiyle Limni adasındaki Mustafa Çelebi'yi ve Aydınoğlu Cüneyd'i Rumeli'ye geçirdi. Yeni hükümdar olan Çelebi Mehmed'in oğlu II. Murad, imparatora müracaat ederek Mustafa Çelebi tarafını tutmamasını teklif etti ise de bilhassa imparatorun saltanat şeriki olan oğlu VIII. Yuannis bunu red eyledi ve Mustafa Çelebi bu sayede *Gelibolu* yoluyla *Edirne*'ye gidip hükümdarlığını ilân eyledi; fakat Mustafa Çelebi, Gelibolu'yu imparatora vermediği gibi onun menfaatine de hizmet edemiyeceğini ve askerine de ihtiyacı olmadığını bildirdi.

Bunun üzerine ümitleri suya düşen imparator Manuel, II. Murad'a başvurdu ve iki kardeşini rehin verirse kendisine yardım edeceğini bildirdi; Murad, kardeşlerini rehin veremiyeceğini[1] fakat diğer hususlarda görüşebileceği cevabını yolladı

[1] İmparatorun, Osmanlı şehzadelerini rehin olarak istemesi, pâdişahla arası açıldığı zaman bunlardan birisini *Rumeli*'ye sevk ile pâdişahlık iddiasiyle ortaya çıkararak Osmanlı hükümetini meşgul etmek içindi.

ise de imparator rehin hususunda ısrar ettiğinden bir netice hasıl olmadı. Mamafih Çelebi Mehmed'in bir oğlu İstanbulda bulunuyordu.

İstanbul'un bu vaziyetinden *Foça*'daki Ceneviz kolonisi reisi istifade etti ve II. Murad'la bir anlaşma yaptı. Osmanlı vekayii kısmında görüleceği üzere bu muahede ile buradaki Cenevizliler Foça madenleri ve vergileri hakkında birtakım menfaatler temin ettiler; bu menfaat mukabilinde Ulubad önünde muvaffak olamayarak Rumeli'ye kaçmış olan Mustafa Çelebi'yi takip eden II. Murad'a gemiler vererek onun *Gelibolu*'ya geçmesini temin eylediler.

II. Murad, amcası Mustafa Çelebi hâdisesini bastırdıktan sonra (825 H./1422 M.) *İstanbul*'u muhasara etti; fakat son saatlerini yaşayan imparator bu defa da Murad'ın kardeşi diğer Mustafa Çelebi'yi *İstanbul*'a getirterek onu bir kuvvetle Anadolu'ya gönderdi; bunun üzerine İstanbul muhasarasını kaldırmağa mecbur olan II. Murad Anadolu'ya geçerek *İznik*'de elde ettiği kardeşinin hesabını gördü. Bu küçük Mustafa Çelebi *İstanbul*'a geldiği zaman ümitsiz bir halde bulunan ihtiyar Manuel nüzül isabetiyle ölmüş ve oğlu VIII. Yuannis imparatorlukta yalnız kalmıştı (1425).

Bundan sonra Osmanlı hükümeti, Rumların Venediklilere satmış oldukları *Selânik*'i zabtettikleri gibi[1] Ankara harbinden sonra Bizanslılara geçmiş olan *Tesalya*'yı tekrear alarak *Mora*'yı da nüfuzları altına soktular. İmparatorun saltanat şeriki olan Jan yardım istemek üzere Avrupa'da boşuna dolaştı.

Manuel'in saltanat şeriki olan Yuannis'den mâada *Despot*

[1] *Selânik* Halkondil'e göre, ilk defa I. Murad zamanında muvakkaten işgal olunup sonra tekrar imparatora geçmişti (fakat diğer kaynaklarda Çandarlı Halil Hayreddin Paşa tarafından yalnız muhasara edildiği yazılıyor). Yıldırım Bayezid sonra burayı aldı ve Ankara muharebesinden sonra vaziyet icabı olarak Emir Süleyman Çelebi tarafından İmparatora terk edildi. *Selânik* despotu olan imparator Manuel'in oğlu Andronikos, ağır hasta olduğundan elinde tutamıyacağı *Selânik*'i ve civarını elli bin altın mukabilinde Venediklilere sattı ve üçüncü defa olarak II. Murad *Selânik*'i Venediklilerden zabtetti (1430 Mart).

rütbesinde[1] altı oğlu daha vardı ve bunlardan Teodoros'a *Mora*'deki *Isparta*'yı, *Tesalya* hâkimliğini, *Selânik*'i Venediklilere satmış olan Andronikos'a, Karadeniz sahilindeki *Ahyolı* ve *Misivri*'yi Kostantin'e, *Silivri*'yi Andreas'a vermiş ve henüz küçük yaşta olan Dimitriyos ile Tomas'ı yanında alıkoymuştu. Bu son ikisi kardeş, yani Dimitriyos ile Tomas büyük biraderleri Kostantin'in İmparatorluğu zamanında Mora'da bulunmuşlar ve birbirleriyle uğraşmışlardır.

İmparator VIII. Yuannis Mustafa Çelebi'ler hâdiseleri bittikten sonra *Edirne*'ye bir heyet yollayarak İkinci Murad'la bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma gereğince her sene Osmanlılara otuz bin duka vergi ile İstanbul ve civarında ve Karadeniz sahilinde evvelce Osmanlılara ait iken sonradan Bizans'a geçmiş olan bazı yerleri terk ediyordu. Bu taraflarda imparatora ait olarak *Silivri*'den *Terkos* mevkiine kadar olan mahallerle Karadeniz sahilinde *Ahyolu*, *Misivri* gibi bir kaç şehir kalıyordu.

İmparator Yuannis, Avrupa yardımından ümidini kesmemişti. Papa'ya elçi göndererek kiliselerin birleşmesinde mutabık kalınmıştı, 1442 senesinde bütün yol masrafları ve kadirgaları Papa tarafından temin edilmek suretiyle patrik ve ileri gelen ruhanilerle beraber *İtalya*'ya gitti, görüşüldü ve *Efes* (Ayasoluğ= Selçuk) Metropolidi hariç olarak kiliselerin birleşmesi hakkında anlaşmaya vardılar ise de İstanbul'a dönüşte halk bu anlaşmayı beğenmedi[2].

İmparatorun, Sultan Murad'ın muvafakat etmemesine rağmen *İtalya*'ya gitmesi, Lâtinlerle Türkler aleyhine bir ittifak akti için olduğu hakkında pâdişahda bir şüphe uyandırdı ve *İstanbul*'u muhasara etmek istediyse de vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa, böyle bir hareketin kuvvede olan böyle bir tasavvuru fiile çıkaracağından bahis ile işin neticesine göre hareketin muvafık olacağını söyleyerek Sultan Murad'ı fikrinden caydırdı[3].

[1] *Despot*'un lûgat mânası, bir şeyin maliki ve sahibi demek olup ıstılah manası da bir mıntakanın hâkimi, beyi demektir. Bizanslılar da imparatordan sonra derece îtibariyle müstakil fakat imparatorun yüksek hâkimiyetini tanıyanlara alem olmuştur. Despotlar imparatorun kardeşi ve oğulları arasından olurdu. Dinî istikbâlleri sebebiyle patriklere de despot denilmiştir.

[2] *Dukas (Bon tab'ı) s. 215 ilâ 217 Mırmıroğlu tercümesi.*

[3] *Françes (Bon tab'ı) s. 179, 180 Mırmıroğlu tercümesi.*

Filhakika İmparatorun Avrupa seyahatinde Osmanlılar aleyhine kara ve denizden bir hareket yapılması kararlaştırılmış olmasından dolayı Sultan Murad'ın şüphesi yerinde idi. Bundan başka vezir-i âzam İmparatorun yanında rehin bulunan şehzade Orhan'ı Rumeli'ye salıvererek bir gaile çıkarmasından ve Mustafa Çelebiler vakaları gibi dahilî karışıklıktan çekinerek ihtiyatlı hareketi tavsiye etmekte haklı idi.

Osmanlıların Hunyadi Yanoş (Jan Hunyad)'a mağlup olmaları ve *Edirne* muahedesi ve bu muahedenin *Segedin*'de imzalanması üzerine İmparator Yuannis fırsatı kaçırmayarak muahedenin bozulması için Papa'ya haber gönderip onun ve müttefiklerinin yolladıkları donanma ile *Çanakkale boğazı* kapandı ise de Boğaziçi'nden Rumeli'ye geçen II. Murad, *Varna* muharebesini kazandığından İmparator bu fırsattan istifade edemediği gibi Kuzey Mora'da imparatorluğa ait yerler Osmanlı idaresine geçtiği ve Mora Despotu da Osmanlı hâkimiyeti altına girdi.

İmparator Yuannis 31 Ekim 1448'de elli yedi yaşında evlâd bırakmadan öldü. Yerine kardeşi Dimitriyos taraftarlarının tahrikâtına ve propagandalarına rağmen büyük bir çoğunluk ve hüsnü kabul ile yaşça büyük olan Mora despotu Kostantin Dragazes imparator oldu[1].

İmparator ailesi arasında yaşça büyük olan Kostantin'in imparator olması, validesi, kardeşleri ve memleket büyükleri tarafından tasvip edilmesi üzerine keyfiyet Osmanlı hükümdarı Sultan İkinci Murad'a bildirilmek üzere Bizans tarihçisi meşhur Franças elçi olarak *Edirne*'ye gönderilmiş ve yapılan intihap pâdişah tarafından kabul olunarak[2] diğer bir heyet de *Mora*'ya giderek Kostantin'e imparatorluk tacı giydirmişlerdir.

Bunun üzerine Mora'dan bir kadirga ile hareket eden Kostantin 12 Mart'da İstanbul'a gelmiş ve onun yerine Mora despotluğuna öz kardeşleri Tomas ile Dimitriyos gönderilmişler ve

[1] Kostantin, biraderi Mora despotu Teodoros'un ölümü üzerine 1443'de Mora despotu olup kendi yerine de Teodoros'un oğlu Andronikos tâyin edilmiştir.

[2] *Françes (Bon tab'ı) s. 205.*

bunlar imparatora muhalefet etmiyeceklerine yemin etmişlerdir[1].

Son Bizans imparatoru olan Kostantin Dragazes bu isimdeki imparatorların onbirincisi olup İslâv olan validesi, Osmanlı himayesinde bulunmuş olan *Köstendil* beyi Kostantin Dragazes'in kızı idi[2].

Artık Rumeli'deki durumu sökülmez derecede kuvvetli olan Osmanlı devleti, uzun senelerden beri edindikleri tecrübe ve Anadolu'dan Rumeli'ye geçmek için Çanakkale boğazının îcabında düşman tarafından kapatılabileceği kaygusu ve bu halin Varna muharebesine takaddüm eden günlerde iyice belirmesi sebebiyle *İstanbul*'un alınmasının zarurî olduğu tahakkuk etmiştir.

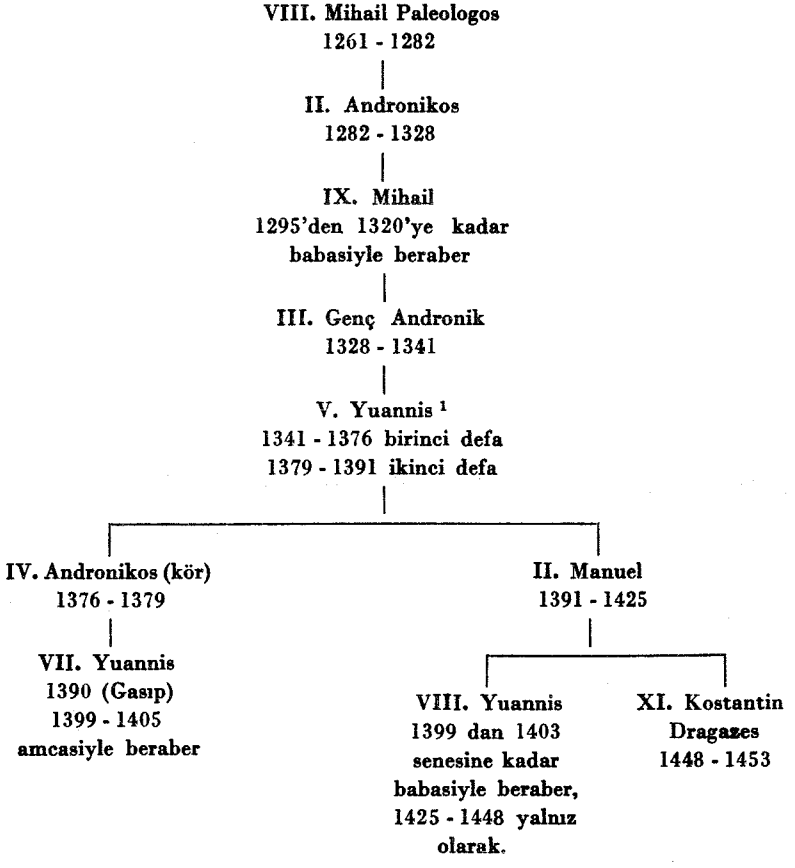
Her ne kadar daha evvelki İstanbul muhasaraları ile iki kıtanın bir idare altında bulunması düşünülmüş ise de bu belki daha ziyade bir infi'al ve intikam zoruyla husule gelmiş muhasaralardı; fakat Osmanmlı ordusunun Macar kıralı ile müttefiklerine mağlûbiyeti ve yapılan muahedenin bozularak *Çanakkale - Gelibolu* yolunun düşman gemileri tarafından tutulması ve bu suretle *Anadolu*'dan Rumeli'ye kuvvet geçirilememesi İstanbul fethini zarurî kılmıştı.

Bundan dolayı 1451'de hükümdar olan İkinci Mehmed, buranın alınmasına kat'î karar verip hazırlandıktan sonra bu cildin vekayii kısmında görüleceği üzere 1453 senesi 29 Mayısta İstanbul'u almış, bir kısım adamlarının ve devlet erkânının bin türlü hiyanetlerine rağmen büyük bir azimle *İstanbul*'u müdafaa eden XI. Kostantin döğüşe döğüşe askerinin başında can vermiş ve bu suretle Bizans İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Kostantin'in imparatorluğu beş senedir.

[1] *Françes (Bon tab'ı) s. 206.* Fakat bunlar yeminlerini tutmayarak birbirleriyle çarpışmışlar ve uzunca süren mücadeleleri ile Osmanlıların istilâsını kolaylaştırmışlardır.

[2] *İstanbul'un muhasarası ve zabtı* (Schlumberger'den M. Nahid tercümesi 1330) *s. 8.*

Bizans'ta Paleologos hanedanı

[1] Bu hanedan zamanında 1341'den 1347 tarihine kadar henüz küçük olan V. Yuannis'e vesayet suretiyle VI. Yuannis namiyle imparator olan Kantakuzen, 1347'den 1355 tarihine kadar da V. Yuannis'le müşterek olarak imparatorluk etmiştir.

YEDİNCİ BÖLÜM

OSMANLILARIN BALKAN YARIM ADASINDAKİ FÜTUHÂTI

RUMELİ'YE GEÇİŞ

Bir kısım Osmanlı kuvvetleri daha evvelden, yani 1321'de *Mudanya*'yı aldıktan sonra çapul maksadiyle *Marmara*'dan *Doğu Trakya* sahiline geçerek oralarda onsekiz ay kadar dolaşarak tekrar Anadolu tarafına dönmüşlerdi; bu ilk geçiş onlara dolaştıkları mıntaka hakkında bir fikir vermiş[1] ve bu Türk cevelânı İmparator ikinci Andronikos'u epey telâşa düşürmüştü. Bundan sonraki geçişlerde ise Bizans'taki tac ve taht kavgalarından istifade edilmiştir. Nitekim, II. Andronikos torunu olan genç Andronikos'la arasındaki saltanat mücadelesinde bunlardan evvelkisi de Orhan Gazi'den yardım istemiş ve Orhan'ın 1327'de göndermiş olduğu kuvvet *Çorlu* ve *Silivri*'de mağlup olarak *İstanbul*'a kaçmışlar ve imparator bunları *Anadolu*'ya naklettirmişti[2].

1341'de III. (Genç) Andronikos'un vefatı üzerine henüz dokuz yaşında olan oğlu V. Yuannis Paleologos İmparator olmuş ve Grandömestik Kantakuzen de vefat eden İmparatorun vasiyyeti üzere küçük imparatora vasi tâyin edilmişti. Vesayet dolayısiyle Kantakuzen imparatorluk tacı giymiş ve işe başlamıştı; fakat az sonra saray entrikaları neticesinde aleyhine tertip edilen hareketlerden müteessir olan Kantagüzen *Dimetoka*'ya gidip orada imparatorluğunu ilân ederek Aydınoğlu Umur Bey'in yardımiyle üç seneden ziyade rakipleriyle mücadele edebilmişti; fakat 1344'de Umur Bey'in son yardımından sonra Aydınoğlu'nun tavsiyesiyle Kantakuzen Osmanoğlu Orhan Bey'e başvurmuştu. Halbuki Orhan Gazi'ye, Kanta-

[1] Tarih-i Osmanî Encümenin neşrettiği *Osmanlı tarihi s. 621.*

[2] *Kantakuzen c. 7, birinci kitap, birinci kısım, fasıl 31 s. 94* ve oradan naklen *Hammer (Atâ bey tercümesi) c. 1, s. 172.*

kuzen'den evvel ve onun aleyhine olarak asıl imparator V. Yuannis'in validesi Anna da müracaat etmişti; fakat Orhan Bey Kantakuzen tarafını tutmayı tercih ederek 1345'de ona altı bin kişi ile yardım etmiş ve bu sayede Kantakuzen *Edirne* ile Karadeniz sahillerini kendisine bağlayabilmişti; bundan başka Orhan, Kantakuzen'in kızı Teodora ile evlenmiş ve 1349'da kayınpederine yirmi bin kişilik bir yardımcı kuvvet daha göndermek suretiyle *Selânik*'i almak isteyen Sırp kıralı İstefan Duşan'ın buradaki faaliyetine son vererek *Selânik*'i kurtarmıştı.

V. Yuannis ile gasıp imparator arasındaki mücadele sürüp gittiğinden Kantakuzen'e yardımcı olan Osmanlı kuvetleri de Rumeli'de faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Kantakuzen asıl imparator ve onun validesi Anna dö Savua ile uğraşırken bu vaziyetten istifade etmek isteyen Bulgar ve Sırplarla da uğraşmak tehlikesine mâruz kalmasiyle Orhan Bey'den istediği yardım mukabilinde üs olarak Osmanlılara *Gelibolu yarımadası*'ndaki *Çimpe* (Tzympe)'yi vermeği vadetti[1]. Filhakika Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa kumandasiyle Rumeli'ye geçirilen yirmi bin kişilik Türk kuvveti sayesinde Kantakuzen muhasara altında bulunan *Edirne* ile burada muhasara edilmiş olan oğlu Mateos'u kurtardı.

Kantakuzen'e bu yardımdan geri dönen Süleyman Paşa, Osmanlılara terk edilmiş olan *Çimpe* veya *Çimpi* kalesine bir miktar kuvvet bırakmıştı[2]. Bundan bir müddet sonra da *Gelibolu* şehir ve limanı Süleyman Paşa tarafından alınmak suretiyle

[1] Bu isim bizim Osmanlı tarihlerinde *Çimni*, *Çimbeni*, *Çipni*, *Cembi*, *Çimnik*, *Çin* ve Gelibolu tahrir defterinde *Çenbi* imlâlarında yazılmış olup *Gelibolu* yarımadası berzahına yakın, *Marmara* sahilinde bir kale idi. Çimpe mevkii hakkında İstanbul Üniversitesi Tarih doçentlerinden Münir Aktepe'nin *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*'nin ikinci sayısında güzel bir tetkiki vardır.

[2] Osmanlı tarihleri, Süleyman Paşa'nın *Çimpi* kalesinin karşısındaki Anadolu sahilinde bulunan *Viranca hisar*'dan ibtida Rumeli sahiline adam geçirip orada yakaladıkları bir Rumun delâletiyle *Çimpi* kalesini elde etmek için ibtida yetmiş, seksen kişilik kuvvet geçirdiklerini ve bu suretle bu kalenin alındığını ve bu ilk geçişin 757 H./1356 M. tarihinde olduğunu yazarlar *(Âşık Paşa zâde s.47, Neşrî s 172, 173 ve Oruc Bey s.17)*; burasının ne suretle Osmanlılara geçtiği metinde görüldüğünden bu nakillerin ancak kaleye asker konması suretiyle izahı mümkündür.

Rumeli'de yerleşmek için bir köprü başı elde edilmişti[1]. İşgal edilen yerlerin halkına dokunulmayarak iyi muamele edildi; bununla beraber Anadolu tarafından buralara göçmen naklolundu; bu yerleşme daha sonraki senelerde Bizans'ın deniz cihetinden mümkün mertebe Avrupa ile muvasalasını kesmeğe ve Rumeli'yi istilâya doğru atılmış ilk adımdı. Süleyman Paşa *Gelibolu*'da kendisine bir saray yaptırarak burasını karargâh ittihaz etmişti. Süleyman Paşa ile beraber Trakya istilâsına çalışan kumandanlar arasında Lala Şahin Paşa ile Karesi beyliğinden Osmanlı hizmetine geçmiş olan Hacı İlbeyi, Evrenuz, Gazi Fazıl ve Yakup Ece gibi beyler de vardı[2].

Osmanlı Türklerinin *Gelibolu*'da yerleşmeleri Avrupa'nın dikkatini çektiyse de Balkan devletlerinin birbirleriyle uğraşmaları Türkleri o cihetten tehlikeli duruma sokacak mahiyette olmadığından süratle ilerleyip Balkan yarımadasına yayılmak tasavvuru esas program îcabı idi. Bunun için Sırp, Bulgar ve Macarların ve Bizans'la Venediklilerin müttefikan müdahale etmeleri ihtimali gözönüne alınarak derhal yerleşme siyasetinin tatbikine başlandı. Bunun neticesinde Süleyman Paşa kuvvetleri *Bolayır*, *Tekirdağ*'ına kadar olan Marmara sahillerini istilâ ettiler; buraları Türkleştirmek için Anadolu'daki Osmanlı arazisinden (Yani Karesi taraflarından) bir kısım yörükleri nakledip yerleştirdiler[3] ve buna mukabil elde edilen yerlerin askerî sınıftan olan Rumlarını

[1] *Gelibolu*'nun Murad Hüdavendigâr'ın ilk muvaffakıyeti olarak alındığını Hayrullah Efendi (s. 48) beyan etmekte ise de tarihî takvimler buranın alınmasının Sultan Murad'ın cülûsundan evvel olduğunu gösteriyorlar. Belki Süleyman Paşa'nın ölümünden sonraki gerileme zamanında elden çıkarak sonra Murad tarafından alınmış olmalıdır. Bu karışıklık ihtimalki 1366'da Sazu ı kontu'nun işgalinden sonraki istirdad olmalıdır.

[2] *Gelibolu yarımadası* dahilindeki *Eceâbad* denilen ve merkezi *Aydos* olan havaliyi bu, Yakub Ece ile yine o tarafları Gazi Fazıl Bey zabtetmişlerdi. Bu zabtettikleri yerler onlara timar olarak verilmiş olup her ikisi de orada medufndurlar *(Neşrî s. 184 ve Âşık Paşa zâde s. 51)*.

[3] *Aşık Paşa zâde (İstanbul tab'ı) s. 48, 49, 50 ve Neşrî s. 180, 181, 182.* Süleyman Paşa, babasına "bu tarafta feth olan hisarlarda komağa çok adam gerek, lûtfedip yarar yoldaş gönderesiz dedi; Orhan Gazî Karesi vilâyetinde göçer arap evlerle gelmişlerdi; anda olurlardı, onları Orhan Gazî sürüp Rumeli'ye geçirdi. Bir zaman *Gelibolu* nevahisinde sakin oldular.."

da bir isyan çıkarmaları ihtimaline binaen Anadolu'ya Karesi yani Balıkesir ve havalisine geçirdiler[1].

İşgal sahasını daha kuzeye götüren Süleyman Paşa, *Gelibolu* yarım adasının en dar yeri olan *Eksamiliye* berzahını aştı ve bu suretle Doğu Trakya'ya ayak bastı. *Malkara* ile *Keşan*'ı aldı ve bu arada *Çorlu*'yu da alıp *İstanbul* ile *Edirne* yolunu kesti; bazı menbalara göre Süleyman paşa'nın bu faaliyeti esnasında kardeşi Murad Bey de yanında bulunuyordu; hatta *Burgaz* ile *Çorlu* 1357'de Murad Bey tarafından zabtedilmişti[2]. Bu fütuhat esnasında Osmanlıların güzel siyasetlerinden birisi de şehir ve köyler halkına iyi muamele etmeleri olmuştu[3].

Rumeli istilâsında bir gerileme

Doğu Trakya'da faaliyette bulunmakta olan Süleyman Paşa'nın 761 H.,1360 M. senesinde bir avı takip ederken atından düşerek kırk üç yaşında[4] vefat etmesi üzerine[5] yerine, ana, baba bir kardeşi olan Murad bey kumandan tâyin edilmişti. Süleyman Paşa, vasıyyeti üzere *Bolayır*'a oğlunun yanına defnedilmiştir[6].

Bu hadiseden beş sene sonra 763 H./1361 M. senesinde veya pek

[1] (اودكوكلك) *Odgüğlük* ile *Ekzamiliye* hisarları alındıktan sonra tahkim edilerek *Aydıncık*'tan gemilerle muhafız geldi. "Süleyman paşa buyurdu, bu hisarlarda olan sipahi kâfirlerin evlerin Karesi vilâyetine geçirdiler; tâ ki bunlardan bir mazarrat mütevehhim olmaya ve Anadolu'dan gönüllü olan yiğitler durmayıp geçerdi" (*Neşrî s. 176 ve Âşık Paşa zâde s. 48.*).

[2] *Muralt'ın s. 656*'daki bu kaydı onyedinci asıra ait bir kaynaktan alınmıştır. Osmanlı tarihlerinde bundan bahsedilmiyor.

[3] *Âşık Paşa zâde s. 48.*

[4] *Oruç Bey tarihi*'nin kaydına göre *(s. 14)* Süleyman paşa 716 H./1316 M. de doğmuştur.

[5] Osman Gazî zamanında oğlu Orhan Bey beylerbeyi yani ordu kumandanı olarak hizmet ettiği gibi Orhan zamanında da büyük oğlu Süleyman paşa aynı hizmeti görmüştür *(Heşt Behişt, Üniversite Rıza Paşa kitapları, varak 168).*

[6] *Halkondil (1632 Paris tab'ı) s. 29.* Düsturnâme'nin (Prof. Mükrimin Halil nüş i) kaydına göre Süleyman Paşa'nın, İshak, Nasır ve İsmail isimlerinde üç oğlu olduğu ve Melik Nasır'ın denizde boğulduğu kaydediliyor. Süleyman Paşa kendi hayatında vefat eden bir oğlu'nu *Bolayır*'a defnettirmiş ve ölümünde kendisinin de onun yanına defnini vasiyyet etmiştir. *Düsturnâme*, oğlunun vefatını duyan Orhan Gazî'nin *Bolayır*'a geldiğini yazar *(s. 82).*

az sonra Orhan Gazi vefat etti[1]. Hükümdarlığı hakikate daha uygun olarak otuz sekiz senedir. Süleyman Paşa gibi cevval bir kumandanın ve arkasından Orhan Gazi gibi azim ve kudretli irade sahibi bir hükümdarın vefatı Rumeli harekâtının gelişmeye başladığı bir zamana tesadüf etmişti; yerine hükümdar olan oğlu Murad Bey, hemen *Bursa*'ya geldi ve idareyi ele aldı[2].

Bu durumdan istifade eden Bizanshlar, *Burgaz*'ı ve *Çorlu* ile *Malkara*'yı geri aldıkları gibi sahil şehirlerini de elde etmeğe çalışıyorlardı; fakat bu sırada Osmanlı kuvvetlerine kumanda etmekte olan Lala Şahin Paşa ile Hacı İlbey'i ve Evrenuz Bey telâş göstermiyerek yeni hükümdarın Anadolu vaziyetini düzeltip avdetine kadar müdafaayı soğuk kanlılıkla idare etmeleri burada vukuı muhtemel bir paniğin önüne geçmişti. Türk kuvvetleri sahil ve kale şehirlerini büyük bir gayretle müdafaa edip tutunmağa çalışıyorlar ve *Bolayır*'a defnettikleri kumandanları Süleyman Paşa'nın mezarını çiğnetmek istemiyorlardı. Bundan dolayı yukarıda adı geçen üç kumandanın enerjileriyle vaziyet ümitsiz değildi.

[1] *Düsturname (s. 84)* ve *Âşık Paşa zâde (s. 51)* ve *Neşrî (s, 186)* ve diğer onlardan nakil yapanlar, Orhan'ın vefatını oğlu Süleyman Paşanın vefatından iki ay sonra 760 senesinde olarak yazarlarşa da 761 Cemaziyelâhır ibtidaları tarihli vakfiyesinden *(Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 16, s. 284)* anlaşıldığına göre vefatı bundan sonradır. Manzum rumca vekâyinâmede Orhan'ın vefatı 1362 Mart olarak gösteriliyor *(Muralt c. 2, s. 663)*. *Risalet-üt-Takvim*'de) *Esad efendi kitapları numara 1978)* Sultan Murad'ın cülûsu 761 H./1360 M. de gösterilmektedir ki gerek vakfiyeye ve gerek (ayı yanlış olmakla beraber) Rumca vekâyinâmeye uymaktadır. Nur-ı osmaniye kütüphanesindeki takvimde (numara 2782) Orhan'ın vefatı 763 H./1362 M. gösterilmiştir. Ruhî 761 H./1360 M. de kırk bir yıl beylik ederek altmış dört yaşında vefat ettiğini yazar.

Ankarada'daki Lolu Paşa Camiinin 763 H./1362 M. tarihli kitabesinde Orhan Gazi'nin hayatta olduğu anlaşıldığına göre vefatı'nın ya bu sene veya az sonra olduğu anlaşılıyor.

[2] (مسالك الابصار) *Mesalik-ül-Ebsar*, ondördüncü asrın ilk yarısında Orhan Gazi'nin, elli şehri ve bu miktardan çok kalesi ve atlı olarak kırk bin ve yaya olarak da pek çok askeri olduğunu ve askerinin zengin olmayıp görünüşü kadar azametli bulunmadığını ve komşulariyle sulh üzere yaşadığını ve kendisine yardım edenlere onun da yardım ettiğini, çok savaşları olduğunu ve bir takım hasımlarının burunlarını yere sürttüğünü, sebatkârlığını kaydetmektedir *(Franz Taeschner tab'ı s. 42, 1929 Leipzig)*.

Anadolu'daki durum

Orhan Gazi'nin yerine devlet işlerinde nüfuzları olan Ahilerin kararıyle büyük oğlu Murad Bey geçti; yeni hükümdar evvelâ kendisine muhalefete kalkışmış olan kardeşlerini bertaraf etti[1]. Sonra, babası zamanında biraderi Süleyman Paşa tarafından 1354'de zabtedilmiş olan *Ankara* üzerine yürüdü; çünki Orhan'ın vefatı üzerine *Ankara*'da büyük nüfuzları olan Ahiler, Karamanoğlu'nun teşvikiyle Osmanlı kuvvetlerini *Ankara*'dan çıkararak burasını ida-

[1] Orhan Gazi'nin Süleyman Paşa, Sultan, Murad, İbrahim, Halil ve Kasım isimlerinde altı oğlu olmuştu; vefat ettiği zaman Murad, İbrahim ve Halil, hayatta idiler. Bizans müverrihi Grigoras, Orhan Bey'in, Kantakuzen'in kızı Teodora'dan olan Halil'i çok sevdiğini, kendisinden sonra onu hükümdar yapmak istediğini ve hatta İmparator Yuannis'in bu çocuğu kendisine damad yapmak üzere nişanladığını yazdığı gibi Muralt da *(c. 2, s. 662)* Şehzade Halil'in Foça Cenevizlileri elinden kurtarıldıktan sonra 1359 Ağustosunda *Bitinya* valiliğine tâyin olunduğunu beyan eder. İbrahim Bey'in valdesi de zannedildiğine göre İmparator III. Andronikos'un kızı Asporçe Hatun olup bu prenses İbrahim'den başka Fatma adında bir kızın da valdesidir. Frances, Genç Andronikos'un, İmparatoriçe Anna'dan iki kızı olup bunlardan birisini Bulgar kıralına ve ikincisini de Orhan Bey'e verdiğini kaydediyor ki kendi vakfiyesinde adı geçen İbrahim'in valdesi olmalıdır. Frances'in kaydına göre Andronikos'un oğlu Yuannis tarafından kızkardeşi Orhan'a verilmiştir; Her ne ise Orhan hem Paleologoslardan Genç Andronikos'un kızını ve hem de Kantagüzen'in kızını almıştır. Süleyman Paşa ile Sultan Murad ise *Yarhisar* beyi'nin kızı Nilüfer Hatun'dan doğmuşlardır. Bizans müverrihleri şehzade Halil'in Süleyman Paşa'dan az sonra vefatını kaydederler *(Iorga'nın Osmanlı tarihi)* ise de İbrahim'den hiç bahsetmez. Kasım Bey babasının sağlığında vefat etmiştir. Ahmedî'nin:

Oldular yâğı ana kardeşleri
Kamunun bitti elinde işleri

kaydından, Murad'ın bir kaç kardeşi ile uğraşarak onları elde edip öldürdüğü anlaşılıyor ki bunların İbrahim ile Halil olması icap ediyor. Bizans müverrihlerinin, Süleyman Paşa'dan az sonra vefat ettiğini yazmaları Süleyman Paşa ile Orhan'ın ölümleri arasında az bir müddet olması ve Murad'ın cülûsiyle kardeşlerini bertaraf etmesi arasındaki zamanın kısa bulunmasiyle izah edilebilir. *Neşrî*'nin *(c. 1, s. 92)* Murad Gazî *Ankara*'nın alınmasını müteakip "Sultanönüne gelip etrafı fethedip müfsidlerin itaatte kılıp yine *Bursa*'ya gelip" kaydından şehzadelerin muhalefetlerinin kendisinin *Ankara*'da bulunduğu sırada olduğu istidlâl edilir. Fakat Ahmedî daha doğru olarak, Murad'ın kardeşlerinin ısyanından sonra

Aldı Engüriyyeyi ol harb ile
Tuttu Sultan yönün hem darp ile

releri altına almışlardı[1]. Sultan Murad vakit geçirmeden *Ankara* üzerine yürüdü; karşı koyamıyacaklarını anlayan Ahiler, Sultan Murad'ı karşılayarak *Ankara*'yı teslim ettiler (763 H./ 1362 M.)[2]. Orada vaziyeti yoluna koyan Sultan Murad *Bursa*'ya döndü ve babasının sadık beylerinden ilk defa beylerbeğilik rütbesi verilen[3], Lala Şahin Paşa'yı alarak kuvvetleriyle *Rumeli*'ye geçti ve bu suretle sarsılmış olan mâneviyatı kuvvetlendirdi.

Balkan harekâtı başlarken Balkanlardaki muhtelif milletler

Bundan sonraki bölümde ayrı ayrı gösterildiği üzere Osmanlıların Balkan istilâsına başladıkları sırada *Doğu Trakya*, *Selânik* havalisi ve bazı sahilleri müstesna olmak üzere *Mora* yarımadası ve *Güney Epir* (Ergiri, Yanya ve Preveze, *İspiro Potam*, Kalabrit havalisi) şöyle böyle Bizanslılara tâbi bulunuyordu. Bundan başka Balkanların Doğu kuzey kısmı Bulgarların ve yukarı Sırbistan ile Serez, Drama mıntakaları da parçalanmış bir halde Sırpların elinde

kaydiyle evvelâ ısyanın bastırılıp sonra *Ankara*'nın alındığını ve onu müteakip de Sultan Öyüğü yani *Eskişehir* taraflarındaki bir ayaklanmanın bastırıldığını beyan ediyor ki Neşrî'nin bahsettiği hâdise seferden dönüşte olmuştur; şehzadelerin muhalefetiyle alâkalı değildir.

[1] Prof. Paul Wittek, *Ankara*'nın Orhan tarafından ilk zabtından sonra oranın nisbî bir muhtariyete sahip olduğunu fakat Sultan Murad'ın bu muhtariyeti tamamiyle kaldırmak için ikinci defa sefer yaptığını beyan ediyorsa da doğru olmasa gerektir. Rumeli vaziyeti tehlike arzederken sırf muhtariyetin kaldırılması için bir sefer yapılması hatıra gelemez. Neşrî'nin *(s. 190)* aşağıdaki kaydı dikkate şayandır. Sultan Murad Rumeli'ye geçeceği sırada "bu etrafın mülûki *Bursa*'ya kasd ettiler. Sultan Murad Gazî anı işitip ulemayı cemedip istifta edip itti işbu leşkeri kâfir niyetine cem'edip müteveccih oldum kim *Gelibolu*'dan geçip küffara gaza idem; bu taraftan müluk-i zaleme, müslimin üzerine kasdettiler; küffar niyetine cem olan leşkerle bunların muharebesi caiz olup gaza niyetinin tehir etmek reva olur mu? dedi. Ulema ittiler, küffara gaza nefir-i âm olsa farz-ı kifayedir ama müminlerden mezalimi defetmek farz-ı ayındır dediler. Pes Sultan Murad Gazi dahi gazayı tehir edip dönüp serhadd-ı Ruma *kale-i selâsile* geldiler ki şimdi ana *Engürü* denilir.." Ruhî de Neşrî'yi teyid ediyor.

[2] Nur-ı Osmaniye kütüphanesinde 2782 numaralı takvimle Eredna oğlu Mehmed Bey'in *Engüri*'ye yani *Ankara* üzerine gelerek Ilgın tarafında mağlup olduğu gösteriliyor.

[3] (جام جم آیین) *Câm-ı cemâyin* (s. 395; Nihal Atsız neşri); diğer tarihlerde de aynı mütalea vardır.

idi. *Epir*'in kuzeyinde büyüklü, küçüklü Sırp, Arnavud veya Arnavut Lâtin prenslikleri vardı; bu prenslikler Venedik cumhuriyeti ve Napoli kırallığının nüfuzları altında bulunmakta idiler.

Doğu Trakya'nın güneyindeki *Enez* şehir ve limanı *Taşoz adası* Cenevizlilere, *Ağrıboz* adasiyle *Mora* sahil şehirleri ve *Adriyatik denizi*'nin Arnavudluk sahillerinden bazı limanlar da Venediklilere tâbidi. Yine bu *Adriyatik denizi*'nde Dalmaçya sahilindeki yarım adacıkta *Raguza* (Dubrovnik) cumhuriyeti bulunuyordu. Balkan yarımadasının batı kuzeyinde yarı müstakil Bosna kırallığı vardı. Bosna kırallığı bu tarihlerde Macarların yüksek hâkimiyeti altında olup henüz serbestisini elde edememişti; fakat bunu elde etmesi uzak değildi.

Bulgaristan'ın kuzey hududunda ve *Tuna*'nın sol sahilinde *Ulah* (Eflâk) kıtasının *Dobruca* mıntakasında birer prenslik vardı; *Dobruca* da bir Bulgar prensi tarafından idare ediliyordu.

İşte Osmanlıların Rumeli'de fütuhata başladıkları sırada Balkanlardaki devletler ve prenslikler bunlardı. Bu Balkan milletleri bilhassa Osmanlılara yakın olan Rum, Bulgar ve Sırplar arasındaki münaferet ve mücadeleler Türk istilâsını kolaylaştıracak mahiyette idi. Sırp çarı İstefan Duşan'ın ölümünden sonra Sırp Devleti parçalanıp prenslerin her biri başlı başına hareket ederlerken bulgarlarla rumlar da dahilî mücadeleler içinde idiler. Bundan başka Macaristan kıralı Büyük Layoş (Lui yahut Ludvig) pek mutaassıb bir katolik olduğundan mensup olduğu mezhebi şiddet ve katl ile ortodoks mezhebinde olan Balkanlılara kabul ettirmek isterken yüksek askerî kudretine ilâveten din ve vicdan hürriyetine hürmet eden ve girdikleri yerlerde bu hususlarda pek büyük müsamaha gösteren Türkler de yerli halkın mukabele ve mümaneatına maruz kalmadan şehir ve kaleleri süratle işgal ediyorlardı.

Balkanlarda Osmanlı fütuhatı

Yeni Osmanlı hükümdarı *Trakya*'ya geçer geçmez hemen faaliyete başladı; programda şimdilik gaye *Edirne*'nin zabtı idi. İmparator Kantakuzen'e müteaddid defalar yardıma geldikleri zaman Osmanlı Türkleri buranın askerî ehemmiyetini anlamışlardı; bundan dolayı *Edirne*'nin gerisini emniyet altında bulundur-

mak ve *İstanbul* tarafından gelecek bir Bizans taarruzuna mâni olmak için *Tzurulon* denilen ve evvelce alınıp elden çıkmış olan *Çorlu*'nun alınması zarurî idi ve hücum ile alındıktan sonra surları yıkıldı ve bunu müteakip Çorlu'nun kuzey batısındaki Başpiskoposluk merkezi olan ve *Arkadiopolis* denilen *Lüleburgaz* elde edilerek derhal surları yıktırıldı ve Anadolu'dan buralara göçmenler nakledilerek yerleştirildi; işgalin bu tarzı Büyük Selçukluların *Anadolu*'daki yerleşme siyasetlerinin aynı olup Osmanlıların hakikî maksatlarını gösteriyordu.

Edirne'nin fethi

Osmanlı kuvvetlerinin sol koluna kumanda eden Evrenuz ve Hacı İlbeği kuvvetlerinden birincisi *Malkara* ve *İpsala*'yı ve Hacı İlbeği de güneye yani sahile inerek *Dedeağacı* (Megri-Makrı) kasaba ve limanını aldı[1] ve daha sonra da *Didimatihon* denilen *Dimetoka*'yı işgal etti.

Evrenuz ve Hacı İlbeyi yukarıda gösterilen yerleri elde ettikleri sırada bütün kumandanların davetiyle *Lüleburgaz* mevkiinde toplanan bir harb meclisinde verilen karar üzerine beylerbeyi Lala Şahin Paşa mühim bir kuvvetle *Edirne* üzerine sevkedildi. Bulgarların rumlara yardım etmeleri ihtimaline binaen sağ cenahtan Karadeniz sahiline doğru ilerleyen bir kısım kuvvetler *Kırklareli*'ni işgal ve *Serez* ve *Drama* taraflarında bulunan Sırpların da müdahaleleri düşünülerek sol kola memur edilmiş olan Evrenuz kuvvetleri de *Dimetoka*'nın batısına doğru sevkedilerek müdafaa tertibatı alındı; nihayet *Babaeski* ile *Pınarhisar* arasında *Sazlıdere* mevkiine kadar gelmiş olan Rum ve Bulgar kuvvetleri ile yapılan kat'î bir meydan muharebesinde düşman bozuldu ve bunun neticesinde *Edirne* zabtedildi (764 H./1363 M.)[2].

[1] *Meğri*, sahil kasabası alındıktan sonra doğusundaki *Enez*'in zabt edilmemesi burasının Ceneviz kolonisi olmasından dolayı idi. Cenevizliler, Türklerle dost oldukları için buraya dokunulmamıştır.

[2] Osmanlı tarihlerinden *Âşık Paşa zâde (s.54)*, *Oruc Bey (s. 21)* *Lütfi Paşa (s. 33)* *Edirne*'nin fethini 761 H./1360 M. de ve *Neşrî (s.196)*, *Âli (c.5, s.67)* bunu 762 H./1361 M.de gösterirler.Bunlardan başka *Tac-üt-tevarih(c.1,s.72)* ve *Müneccim başı (c. 3, s, 293)* de 763 H./1362 M. de alındığını yazarlar. *Feridun bey Münşeatında (c.1, s.93)* Edirne'nin alınmasının 763 H./1362 M.de olduğu Sultan Murad tarafından Irak hükümdarı Sultan Üveys'e gönderilen 763 Zilkade/1362 Eylül tarihli nâmede görülüyor. Yine bu nâmede Dimetoka'nın Hacı İlbeyi tarafından alınarak beylerinden dördünün esir edildiği, Evrenuz Bey'in *Keşan*'ı

Edirne'deki Rum kumandanı *Meriç nehri*'nin kabarmasından istifade ederek maiyyetinin bir kısmiyle bir kayığa atlayıp *Enez*'e kadar inerek oradan Sırp ülkesine kaçmağa muvaffak oldu.

Sultan Murad, *Edirne* vaziyetini yoluna koyduktan sonra beylerbeyi Lala Şahin Paşa'yı burada bırakarak kendisi *Dimetoka*'ya gitti ve bir müddet için orasını kendisine karargâh yaptı; orada bir cami ile kendisine bir saray yaptırdı.

Sultan Murad faaliyetini durdurmadı, Lala Şahin'i kuzeyde *Filibe* ve *Zagra* taraflarına sevk ettiği gibi Evrenuz Beyi de *Batı Trakya*'ya *Gümülcine*'nin zabtına memur eyledi. Lala Şahin Paşa pirinç ziraatiyle meşhur olan *Filibe* (Plovdiv = Philipopolis)'yi muhasara etti. Mukavemetten âciz kalan kale muhafızı teslim olarak ailesivle birlikte Sırbistan'a gitti[1]. Evrenuz

aldığı ve bizzat kendisinin de *Edirne* üzerine yürüyüp kale beyi Andriya'nın *Meric* nehri vasıtasiyle kaçtığı ve zabtedilen *Edirne*'nin muhafazasına beylerbeyi Lala Şahin Paşa'nın bırakıldığı beyan edilmektedir. Halbuki Orhan Gazi'nin 763 H./1362 M. de vefatı ve Murad'ın kardeşlerini tenkili ve 1363'de Ankara'nın istirdadı Nur-ı osmaniye nüshası 2782 numaralı takvimde gösterildiğine göre Edirne'nin en yakın olarak zaptı 1364 veya 1365 olduğundan metinde öyle gösterilmiştir. Aleksandr Burmov tarafından yazılarak Hasan Eren tarafından Türkçeye çevrilen *"Türkler Edirne'yi ne vakit aldılar,,* makalesi *Edirne*'nin fethi hakkında Türk, Bizans, Bulgar, Sırp ve Venedik kaynaklarının bu hususiaki kayıtlarını tahlil ile neticede Türklerin *Edirne*'yi kuşattıkları sırada Bizans'la güney-doğu Sırplılarının ittifak ederek 1371 Eylülünde vukua gelen *Sırp Sındığı* muharebesinden sonra *Edirne*'nin düştüğü kanaatine varmaktadır *(Belleten, c 8, sayı 49, sene 1949)*. Bizans kaynakları *Edirne*'nin alınmasını 1369 senesinde gösterirler. Halkondil *Sırpsındığı* muharebesini Bulgarlarla yaptırır, ve Süleyman Paşa'nın sağ olduğu ve bu muharebenin kazanılmasını müteakip *Edirne*'nin zabtedildiğini yazar *(1632 Paris tab'ı s. 17)*. Aleksandr Burmov, iki muharebeyi yani 1363 ye 1371 harplerini bir göstermiştir.

Muralt, *Edirne*'nin zaptını eserinin bir yerinde 1360 olarak gösteriyor ki Orhan Gazi zamanıdır. Orhan Gazi'nin vefatı 1362 Nisan sonlarına doğru olup yerine geçen Murad'ın biraderlerinin gailesini def ve *Ankara*'yı istirdadı ve sonra *Trakya*'ya geçip harekâta başlayarak *Edirne*'yi zabt etmesi 1361'den bir kaç sene sonra olup ikinci kaydı daha doğrudur.

[1] *Tac-üt-tevarih*, *Filibe*'nin alınmasını 765 H./1364 M. de gösteriyor *(c. 1, s. 76)*; Iorga buranın alınmasını 1364 olarak kayd ediyor. *Filibe* ve havalisi Balkanların pirinç ihtiyacını temin eden bir mıntaka idi. Osmanlılar zamanında da burası pirinçten mühim varidat getiriyordu. Onaltıncı asır sonlarında *Filibe*'nin pirinç ticareti hazineye dört milyon akçe gelir temin ediyordu *(Tac-üt-tevarih c. 1, s. 77)*.

Bey de 764 H./1363 M. de *Gümülcine* ile o havalide bazı yerleri aldı[1]. *Edirne*'den sonra *Filibe*'nin alınması Bizans, Bulgar ve Makedonya'daki sırpların irtibatlarını kestiği gibi bu memleketleri de tehdid ediyordu; bundan dolayı *Filibe* ile *Edirne*'nin geri alınması Balkan devletlerince zarurî idi; buna hazırlanmak için aradan iki senelik bir zaman geçti.

* * *

Doğu Trakya'da yayılmakta olan Türklerin istilâlarını önlemek için 1361 Temmuzunda İmparator Beşinci Yuannis ile Venedik Doçu arasında bir ittifak yapıldı ise de Türkler, elde ettikleri yerlere mütemadiyen Anadolu'dan göçmen naklederek sahilleri de sıkı sıkıya ellerinde tuttuklarından ve bundan başka Türk idaresinin âdilâne olması sebebi ile dahilen de bir ısyan hareketi görülmemesinden dolayı bu ittifaktan bir netice hâsıl olmamış ve nihayet imparator 1364'de Osmanlı hükümetiyle anlaşmak suretiyle mevcut vaziyeti kabule mecbur olmuştur.

Bu mühim anlaşma mûcibince imparator Osmanlıların aldıkları yerleri gerek kendisinin ve gerek sırpların geri almağa teşebbüs etmiyeceklerini taahhüd eylediği gibi Osmanlıların *Anadolu*'da yapacakları harekâtta onlara yardım etmeği de kabul eylemekte idi[2]. Osmanlıların Rumeli harekâtındaki muvaffakiyetleri ne-

[1] Muralt, *Serez*'in de 1361 kış aylarında zaptedildiğini yazmakta ise de *(c. 2, s. 667)* doğru değildir. Makedonya Sırplarının elinde bulunan *Serez*, *Sırpsındığı* muharebesinden sonraki harekât esnasında 774 H./1372 M. de kat'î olarak alınmıştır; Muralt'ın söylediği belki *Serez*'in bir akın ile muvakkat işgalidir. Gerek *Edirne*'nin fethi ve gerek daha sonraki tarihler hep şüpheli olup kat'i değildir. Hâdisat ile bu tarihlerin tevafuku yabancı kaynaklarda da karışıktır. Onun için çok ihtiyatlı olmak lâzımdır. *Serez* iki defa zabt edilmiştir.

[2] Muralt, Asya'daki emirlerin ısyanları dolayısiyle Sultan Murad'ın 1363'de İmparatorla bir muahede yaparak *Trakya*'da zabt ettiği yerlere dokunulmamasını ve Asya'da kendisine yardım yapılmasını temin ettikten sonra Anadolu'ya geçtiğini yazıyorsa da Sultan Murad'ın bu sırada Anadolu'ya geçtiğine dair bir kayıt yoktur. Bu olsa olsa Murad'ın cülusunu müteakip Ankara Ahileri ve kardeşleri üzerine yaptığı 1362 seferi olmalıdır.

ticesi olarak İmparatorla yapılan müsaleha Trakya'nın istikbalini tâyin ediyordu. Trakya ovasının elden çıkmış olması İmparatorluğun gelirine mühim bir tesir yapmış ve Bizans hazinesi *Selânik* ve *İstanbul* gümrük resimleriyle Belediye varidatına inhisar etmişti.

Osmanlılar ise kat'î surette Balkanlarda yerleşme siyasetini takip eylediklerinden Sultan Murad 1363'de Cenevizlilere altmış bin altın navlun vermek suretiyle mühim miktarda Türk göçmenini Anadolu'dan Trakya'ya naklettirmişti[1]. Fütuhatın genişlemesi sebebiyle askerî sınıfların şer'î işlerine bakmak ve hükümdarla seferlerde bulunmak ve aynı zamanda ilmiye sınıfının en yüksek derecesi olmak üzere *kazaskerlik* memuriyeti ihdas edildi ve ilk defa da kazaskerliğe Bursa kadısı Cendereli (Çandarlı) Kara Halil Efendi tâyin olundu[2].

Bu ilk askerî harekâtı ve sulhü müteakip Osmanlı Devleti ihtiyaca göre idarî ve askerî teşkilâtını tanzim ve tadil etti; fütuhatın süratle gelişmesi askerî ihtiyacı arttırmıştı. Bunun için Orhan Gazi zamanındaki *yaya* ve *müsellem* teşkilâtını vücuda getiren Çandarlı Kara Halil'in tavsiyesiyle muharebede esir edilen hıristiyan gençlerinden istifade edilmek üzere yeni bir asker ocağı kuruldu[3]. Ve bu suretle asırlarca devam etmiş olan *Yeniçeri ocağı* ile bu ocağa alınacak çocukları terbiye edip yetiştiren *Acemi ocağı*'nın temeli atıldı. Muâsır ecnebi devletlerde görülmeyen bu tip yeni ve disiplinli yaya ordusu bundan sonraki başarılarda mühim hizmetler gördü.

[1] *Muralt c. 2, s. 671.* Muralt, bunu Sultan Murad'ın ilk geçişinde gösterirse de bunun ilk fütuhatı müteakip olması îcab eder.

[2] *Âşık Paşa zâde s. 52, Neşrî s. 190 ve Oruc Bey s. 20 ve 92* de Kara Halil'in kazaskerliği Sultan Murad'ın cülûsunu müteakip gösteriliyor. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 69)* ise 763 H./1362 M. tarihini kaydediyor. Müneccimbaşı, Murad'ın Ankara seferinde Kara Halil'in kazasker olduğunu beyan ediyor *(c. 3, s. 291)*.

[3] Savaşlarda elde edilen esirlerin beşte birinin devlet hisabına alınması ve yahut her esire bedel olarak takdir edilen yüz yirmi beş akçe-i Osmaniinin beşte biri olan yirmi beş akçe tahsili kumandanlara bildirildi. Bu suretle alınan esirler yetiştirilerek hizmete sevkedildiği gibi beşte bir olarak alınan bedel de hazineye irad kaydedildi. Yani ya beş esiri olan bir asker, bunlardan beşte birini verecek veyahut —eğer esire ihtiyaç yoksa— her esir başına hazineye yirmi beş akçe teslim edecekti. Yeni kanun mûcibince Acemi ocağında yetiştirilen esirler yeniçeri ocağına kaydedileceklerdi.

Fütuhatın devamı, Çirmen veya Sırpsındığı muharebesi

Osmanlılar zabtettikleri yerlerde teşkilât yapıp arazi işlerini tanzim ederlerken *Edirne* ile *Filibe*'nin geri alınması için Sırp ve Bulgarlar da faaliyette bulunuyorlar ve papa vasıtasiyle Avrupa'yı harekete getirmek istiyorlardı.

1364 senesinde *Filibe*'yi Türklere teslim ederek ailesiyle beraber Sırbistan'a gitmiş olan Rum kumandanı, Sırp kıralı Beşinci Uroş'a müracaat ve Türk kuvvetlerinin azlığından bahis ile kıralı Osmanlılar aleyhine sevketti ve eğer bu işe göz yumulacak olursa vaziyetin çok vahim olacağını bildirdi. Papa V. Ürben'in teşvikiyle Macar kıralı Layoş başta olarak Bulgarlar, sırplar Eflâk prensi ve Bosnalılar birleşip hazırlandılar; zaten bu sırada Papa'nın Sırp kıralına göndermiş olduğu mektupta bu ittifakın yapılmasında âmil olmuştu. Layoş (Lüdvig) muvaffak olursa ötedenberi arzu ettiği üzere Bulgarları nüfuzu altına alacak ve burada Katolik mezhebini yayarak Papa'nın yüksek teveccühünü kazanacaktı [1].

Yukarı Makedonya'da Sırplarla birleşmiş olan müttefikler süratle *Edirne* üzerine yürüdüler. Sultan Murad Hüdavendigâr o sırada *Bursa*'da bulunuyordu; *Edirne*'de beylerbeyi yani ordu kumandanı bulunan Lala Şahin Paşa, bu tehlikeli hali bir taraftan pâdişaha bildirmekle beraber diğer taraftan kendisi bir keşif kuvvetini düşmana karşı göndererek müttefiklerin vaziyetini öğrenmek istemişti. Müttefikler *Meriç* nehrini geçtikten sonra Hacı İlbeyi yetişebilmişti.

Hacı İlbeyi *Meriç* nehrini geçen ve kendilerine mukabele edilmediği için ihtiyatsız hareket eden düşmanın gaflertinden ve sarhoşluklarından istifade ile gece yarısı üç koldan yaptığı âni bir baskınla bunları şaşırtarak müthiş bir paniğe uğrattı [2]. Bu su-

[1] Macaristan'ı büyük bir devlet haline getirmiş olan Layoş (1342-1382) Balkanlara inmek isteyerek 1365'de Bulgarların *Vidin* prensliğini zabt ile Balkan yarım adasının mühim kısmını içine alacak olan büyük bir devlet kurmak hülyasına düşmüş ise de bunun yarım adaya zorla katolikliği sokmak istemesi halkın yani ortodoksların dinî işlerine müdahale etmeyen türklere meyletmesini mûcip olmuştur

[2] *Muralt (c. 2, s. 678)* *Edirne*'yi geri almak üzere gelen bu kuvvetin elli bin Sırp askerinden mürekkep olduğunu beyan ederek Macarlar ve diğer müttefiklerden bahsetmez. *Neşrî*'de *(s.200)* yalnız Sırplardan bahsediyor. *Âşık Paşa zâde*

retle perişan bir halde dağılan düşmanın bir kısmı *Meriç* nehrinde boğuldu ve Macar kıralı Layoş güç hal ile kurtuldu ve kurtuluşunu boynunda asılı olan Meryem'in tasvirine hamleyleyerek memleketine avdetinde onun adına bir kilise yaptırmıştır (765 H./1364 M.). Bazı Osmanlı tarihlerine göre Hacı İlbeyi'nin bir avuç askerle kazanmış olduğu bu büyük muvaffakiyeti beylerbeyi Lala Şahin Paşa çekemiyerek kendisini zehirletmek suretiyle ölümüne sebep olmuştur[1].

Edirne'nin batısında *Meriç nehri* önünde, vukua gelen ve Osmanlı tarihlerinde *Sırp sındığı* denilen bu muharebede[2] elde edilen muvaffakiyet Rumeli'de türklerin süratle ilerlemelerine vesile oldu. *Bosna*'da olduğu gibi Balkan Devletleri üzerinde de yüksek hâkimiyet tesis etmek isteyen macarların Osmanlı Türkleriyle ilk temasları bu *Meriç muharebesi*'yle başlar[3].

tarihide (s. 55) yalnız sırpların *Edirne*'ye gelmek istediklerinden bahis ile *Sırpsındığı* muharebesini yazmaz. *Oruc beyde* de *(s. 22)* Sırp kuvvetleri deniliyor. *Lütfi paşa tarihinde (s. 34) kırk* elli bin sırp kuvveti gösteriliyor. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 77)*. Sırp, Bosna, Eflâk ve Macarların ittifakından bahsediyor; *Müneccimbaşı*'da da *(c. 3, s. 294)* de aynı mütalea var. *Hammer (Ata bey tercümesi c. 1, s. 212)* Macar, Sırp, Bosna ve Eflâk kuvvetlerini zikrediyor; *Gibbons (Ragıb Hulûsi tercümesi s. 103)* Papa'nın teşvikiyle Sırplarla beraber Macar, Eflâk, ve Bosna kuvvetlerinden müteşekkil yirmi bin kişilik bir kuvvetten bahseder.

[1] *Âşıkpaşa zâde (s. 55) ve Neşrî (s. 198)* Hacılbeyi'nin Sırpsındığı muharebesinden evvel öldüğünü yazıyorlar. *Neşrî* ile *Lütfi paşa*, *Oruc bey*, Sırpsındığı muharebesinin herhalde kumandan olduğu için Lala Şahin tarafından kazanıldığını beyan ederler. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 79)*, *Heşt Behişt*, *Müneccimbaşı*, *Hammer* ve diğer bazı tarihler metinde gösterildiği gibi *Hacılbeyi*'nin Lala Şahin tarafından zehirlettirildiğini beyan ediyorlar.

[2] Muharebe mevkii *Edirne*'nin batısındaki *Çirmen* tarafları olduğunu *Lütfi Paşa* ile *Müneccimbaşı* yazıyorlar "Sırp leşkeri Edirne'ye yakın gelmiş iken Çirmen yanında ki şimdi ol yere *Sırp Singonu* derler ol yerde konmuştu" *(Lütfi Paşa s. 34)*.

[3] Rumen tarihçisi Iorga ile İngilizce küçük bir Sırp tarihi yazmış olan Harold W. V. Temperley, *Sırpsındığı* muharebesini bizim tarihlerin yazdıkları gibi 1363 de değil 1371 de göstermişlerdir. Bu muharebe, *Kermianon* veya *Sivilen* yani Çirmen kasabası yanında olmuştur. Gibbons ise 1363 ve 1371 olarak iki muharebeden bahsetmekte *(s. 124, 125)* ve bunların müverrihler tarafından birbirine karıştırıldığını beyan etmektedir. Bizim Osmanlı tarihlerinin bilhassa ondördüncü asra âid yazdıkları vakaların tarihleri kat'i olmayıp çok zaman şüpheli olduğundan ve yabancı kaynaklar da sarih olmadığından ben de Gibbons gibi fakat bir sene farkla bu muharebenin birincisinin 1364 ve

Osmanlı hükümdarı müttefiklerin *Edirne* üzerine geldiklerini haber alınca hemen kuvvetlerini toplayıp icabında Rumeli'den dönerken korsan gemileriyle kendilerini tehdid edecek olan ve Katalanların elinde bulunan *Biga*'yı bizzat kendisi karadan ve *Aydıncık* (Edincik) ve *Gelibolu*'dan getirttiği donanma denizden muhasara etmiş ve bu sırada Meriç muzafferiyetini haber almıştı; fakat Sultan Murad *Biga* muhasarasını kaldırmayarak burasını aldıktan sonra *Bursa*'ya dönmüştür (766 H./1365 M.)[1].

Bizim Osmanlı tarihlerine göre Sultan Murad, Sırp sındığı muzafferiyetinin şükranesi olarak *Bilecik*'te bir cami ve *Yenişehir*-de bir imaret ve Gazi Erenlerden Postin puş Baba'ya bir tekke ve Bursa hisarında bir cami ve *Çekirge*'de bir imaret, medrese ile eski kaplıca ve han yaptırmıştır; bu tesislere 767 H./1366 M. senesinde başlanmıştır[1].

ikincisinin 1371 de olduğunu zannediyorum. Ecnebi müdekkikleri 1371'deki Meriç muharebesinde Macar kıralından bahsetmezler; filhakika bu seferde Macar kıralı yoktur; fakat daha evvelki 1364 seferinde vardır. Bu 1364 muharebesi Fejer'in neşrettiği bir vesika ile de teyid olunmuştur. Bakınız: *Cod. dipl. Hung. IX*, s. *712*; bu da birinci muharebenin Papa'nın teşvikiyle ve ikincisini ise *Makedonya*'daki Sırp kırallığının önayak olmasiyle yapıldığını gösterir.

[1] *Âşık Paşa zâde s. 56 ve Neşrî (s. 200)* Osmanlı tarihleri gerek Sırpsındığı miuharebesini ve gerek *Biga*'nın zabtını 766 H./1365 M. olarak gösteriyorlar. Sultan Murad, *Biga*'yi alınca orada Melik Nasır'ı esir etmiş *(Al-i osman tarihi-Ayasofya kütüphanesi numara 2705)*; bu, Melik Nasır kimdir? Orhan'-ın büyük oğlu Süleyman Paşa'nın daha evvel isimlerini saydığımız oğullarından Melik Nasır adında bir oğlu vardır. Bu, *düsturnâme*'ye göre bir deniz kazasında boğulmuştur. Acaba boğulmayıp kurtarılarak *Biga*'da katalanlar'ın yanında mı kaldı? Bundan dolayı mı Murad Sırpsındığı muharebesine gitmeyerek gerisinde bir saltanat müddeisi olarak ortaya çıkması muhtemel bir tehlikeye karşı *Biga*'yı ve o suretle *Melik Nâsır*'ı mı elde etmeyi istedi? şimdilik bilinemez. Pâdişahın bir haçlı seferine karşı acele *Rumeli*'ye geçmeyerek *Biga*'yı karadan ve denizden muhasaraya kalkması dikkate şayandır. Bir de *Cami-üd-düvel*'in "دولتشاه ثم ابنه بختيار ملك ناصركان مستبداً باه يرانكوريه" kaydiyle hangi tarihte olduğu malûm olmayarak *Ankara*'yı ele geçirip orada emirlik eden Tatar beylerinden Devletşah oğlu Bahtiyar Melik Nasır isminde birisi vardır. Sultan Murad *Ankara* üzerine gittiği zaman acaba bu *Ankara*'da mı beylik ediyordu? Murad'dan kaçarak *Biga*'da mı yakalanmıştı? Şimdiki halde tarihi olmadığı için bu da meçhuldür. Fakat Birinci ihtimal daha kuvvetli gibidir.

[2] *Tac-üt-tevarih, Neşrî, Âşık Paşa zâde, Müneccimbaşı, Heşt Bihişt, Hammer* tarihleri. Murad Hudavendigâr'ın Çekirgede'ki tesislerinin vakıf tarihi 787 H./1385 M. olduğuna göre Çekirge tesisleri daha sonra yapılmıştır.

Osmanlılar, bu Sırp sındığı galibiyetiyle gururlanıp gevşemediler; esas programları Balkanlarda (Rumeli'de) yerleşmek olduğundan bu haçlı seferi kendilerini îkaz ettiği için arkadan gelecek tehlikelere karşı daha hazırlıklı bulunmağı icap ettiren tedbirleri almakta gecikmediler. Muharebe îcabı olarak Sultan Murad merkezini *Bursa*'dan *Edirne*'ye naklettirdi (1365) ve *Edirne* şehri saray, cami, medrese ve sair ilmî ve içtimaî müesseselerle süslenmeğe başladı[1].

Bu cildin Osmanlı-Bizans münasebetleri kısmında görüldüğü üzere 1366 da Bizans İmparatoru Yuannes'in dayısı Savua kontu Amadée kadirgalarla gelerek Osmanlılardan *Gelibolu*'yu alıp orayı imparatora verdiyse de burası bir sene sonra tekrar Türklere geçti; *Gelibolu*'nun muvakkat bir zaman için elden çıkması Rumeli'deki durumu değiştirmedi.

1367'de Kara Ali Bey oğlu Timurtaş Paşa, Bulgarlardan güneyde *Kızılağaç*'ı ve kuzeyde *Yanbolu* (Diampolis) ve Lala Şahin paşa da *İhtiman* ile *Sofya*'nın güneyindeki Samakov'u aldılar ve bir sene sonra yani 1368'de bizzat Sultan Murad[2] Balkan dağlarının güneyinde Burgaz yakınındaki Bulgarlara ait *Aydos*'dan başlayarak *Karinabad*, *Sözepoli* (İşepol) ve daha sonra Bizanslıların idaresindeki *Hayrabolu*'yu ve 1369'da ise *Pınarhisar* ve *Vize* (Vizya)'yi aldı ve evvelce zabtedilip sonradan elden çıkmış olan *Kırkkilise* (Kırklareli)'yi de tekrar aldıktan sonra Doğu Trakya fütuhatını tamamladı. İmparator *Vize*'yi geri almak istediyse de muvaffak olamadı.

Tuna nehrinden *Rodob* Balkanlarına kadar orta ve güney Bulgaristan'a ve Osmanlı işgalinden evvel de kısmen *Trakya*'ya sahip olan Bulgar kralı Yuvan Şişman Türklerle başa çıkamıyacağını anlayarak sulh yaptı ve bu suretle Osmanlı himayesini ve vergiyi kabul etti ve kızkardeşi prenses Marya'yı da Sultan Murad'a verdi; Şişman, kendisine muhalif olup Macarları *Vi-*

[1] Edirne'nin daimî olarak devlet merkezi olması Emir Süleyman zamanından îtibarendir. Edirne'deki eski camii Emir Süleyman başlatmış ise de tamam edememiş, Musa Çelebi de bir miktar yaptırmış ve nihayet Çelebi Mehmed ikmal etmiştir.

[2] Iorga, Sultan Murad'ın bizzat yaptığı bu seferi dört sene sonraya yani 1372 ve hattâ 1373 senesine kadar geri götürüyor.

din'e sokmuş olan biraderi Stratisimir'e karşı Murad'la Ulahlardan yardım alarak *Vidin* üzerine gittiyse de muvaffak olamadı. Merkezi olan *Tırnova*'ya avdetinde Lala Şahin paşa'nın Bulgaristan'a taarruz edeceğini anlayarak 1371'de *Makedonya* Sırp kıraliyle birleşerek *Samakov* mevkiinde Lala Şahin'le harbe tutuştu ise de kat'i olarak mağlup oldular. Bunun üzerine *Çatalca* ve havalisindeki bazı kaleleri zabt etmiş olan Sultan Murad; bu Makedonya Sırpları üzerine kuvvet sevketti.

İkinci Meriç (Çirmen) muharebesi

Balkanların kuzeyinde faaliyette bulunan Osmanlıların *Sofya* hariç olarak o havaliyi işgale başlamışlardı. 1372'de ikinci *Çirmen* veya *Meriç* muharebesiyle Batı Trakya ve Makedonya'daki Sırp Devleti kuvvetlerini dağıtmış olan Osmanlıların bu muvaffakiyetleri[1] kendilerine, *Makedonya* ticaret yollarını açmıştır. Çirmen muharebesinde Güney Makedonya'daki Sırp kıralı ile kardeşleri maktul düşmüşler[2] ve bu suretle serî bir Türk işgali neticesinde Batı Trakya ile Makedonya'nın bu parçasını kaybetmişlerdi. Bu muharebe neticesinde Gazi Evrenuz kuvvetleri tarafından ikinci defa elde edilen *Gümülcine*'den başka *Borla* (Gümülcine'nin batısında) *İskeçe* ve *Marolye* (Müneccimbaşıya göre Pravişte kasabası deniliyorsa da Gümülcine'nin sahil köylerinden olan Maroniye olacakdır)[3] ve kazaskerlikten vezir olan Kara Halil —ki vezir olduktan sonra Hayreddin Paşa denilmiştir— tarafından da *Kavala*, *Drama*, *Zihne* ile Makedonya Sırp kıralhğının mühim şehirlerinden olan *Serez* ve daha sonra *Karaferye* alındı (1372)[4] ve mühim olan *Serez* ile o havaliye Anadolu'dan

[1] Osmanlıların *Sırpsındığı* ismini verdikleri muharebe belki bu ikinci *Çirmen* harbidir; çünkü bu harb Makedonya Sırp kıralı Vukaşin ve kardeşleriyle yapılmıştır; fakat tarihlerde iki muharebe bir gösterildiği için iki savaş birbirine karıştırılmıştır.

[2] Bu hususta dokuzuncu bölümdeki *Osmanlı-Sırp münasebetleri* kısmına bakılsın.

[3] *Başvekâlet Arşivi Hatt-ı hümayun vesikaları No. 33822.*

[4] *Neşrî s. 214-215 ve Âşık Paşa zâde s. 61 ve Tac-üt-tevarih c. 1, s, 90, 91.* Buraların zabtı *Neşrî'de 787* H./*1385* M. ve *Tac-üt-tevarih'te 776* H./*1374* M. *Âşık Paşa zâde ile Lütfi Paşa da Neşrî gibi* 1385 tarihini gösteriyorlar. Halbuki *Serez*'in Osmanlıların elinde bulunduğu Birinci Murad'ın bir Manastır için vermiş olduğu 774 H./1372 M. tarihli beratla sâbit olduğundan

taraflarından aşiret kuvvetleri getirilerek yerleştirildi[1]. Evrenuz bey, uc îtibar edilen *Serez*'i kendisine merkez yaptı[2] Osmanlı-Bizans münasebetleri kısmında görüldüğü üzere imparatorun oğlu Selânik valisi Manuel'in *Serez*'i ele geçirmek için tertip ettirdiği ayaklanma hareketi haber alınarak vezir Halil Hayreddin Paşa'nın süratle hareketi neticesinde bastırılmıştı (776 H./1374 M).

Bu muvaffakiyetlerden sonra Osmanlı kuvvetleri *Vardar nehri* vâdilerine girerken karşılarında mukavemet edecek kuvvet kalmamıştı; böylece bir buçuk iki sene içinde *Vardar*'ın doğusundaki yerler Osmanlı hâkimiyeti altına geçmiş ve akıncı kuvvetleri Balkan yarımadasının batısına akın yapmağa başlamışlardı.

Bulgar kıralı Şişman'ın *Samakov*'da Makedonya Sırp kıraliyle birlikte mağlup olmasından sonra *Köstendil*'in elden çıkması tabiî bir hal almıştı. 1372'de demir madenleriyle meşhur *Köstendil* şehri ile etrafı işgal olunarak burada Bulgar prenslerinden olarak hükümet eden Çariçe Evdokia'nın oğlu Kostantin Osmanlı hâkimiyetini kabul ile vergi ve asker vermeği taahhüd etti[3].

Osmanlılar'ın Makedonya'yı işgal ederek *Köstendil*'e gelmeleri Yukarı Sırbistan despotu Lazar Grebliyanoviç'i Sultan Murad'la anlaşmaya mecbur etti; Lazar da Osmanlılara vergi ile beraber asker vermeği de kabul etmekte idi. Bu suretle kıral ve prens ve despotların Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanıyarak vergi ve aynı zamanda muharebelerde yardımcı kuvvet

(Der İslâm mecmuası, 1929 senesi) *Serez*'in zabtının en az yukarıda gösterilen 1372 senesinde olması îcab ediyor. Françes, *Serez*'in alınmasını 1371 ve Gibbons ise 1371-1372 olarak Sultan Murad'ın verdiği berata uygun olarak gösteriyorlar. Sırp, Bulgar vekayinâmeleri de Gibbons'un kaydı gibi bildiriyorlar *(Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu-Ragıp Hulûsi tercümesi s. 125)*.

[1] *Âşık Paşa zâde s. 61 ve Lütfi Paşa tarihi s. 41 ve Oruc bey s. 24.* Bu tarihler Saruhandan göçmen naklini kayd ederler. Bu senelerde Saruhan beyliği müstakil olup nakil işi Balıkesir ve etrafından olmalıdır. Saruhan'dan göçmen nakli Yıldırım Bayezid zamanındadır.

[2] *Neşrî s. 214, 215.*

[3] Sultan Murad, Kostantin'in merkezi olan *Köstendili* (Velbuzd) ziyaret etmiş ve onun üç kızından birisini kendisine ve diğer ikisini de oğulları Bayezid ile Yakub'a almıştır *(Iorga)*.

vermeleri geniş ölçüde fütuhat yapan Türk Devleti için büyük faydalar ve başarılar temin etti. Ertesi sene *Vize* sancak beyi Şirmerd Bey'den gelen haberde İmparatorun kuvvet sevkiyle *Vize* etrafını yağmalattığı haberi alınması üzerine Sultan Murad hemen *Gelibolu*'ya geçip kuvvetlerini *Malkara*'da topladıktan sonra askerin bir kısmını *İpsala* civarındaki *Firecik* kalesinin zabtına gönderip kendisi de *Çatalca* taraflarına yürüyerek *İnceğiz* ve *Çatalburgaz* kalelerini ve daha sonra da yine burada *Polonya* kalesini aldı ve Lala Şahin de *Firecik* kalesini almış olduğundan bu 1373 seferi de bu suretle muvaffakiyetle bitti; Bizans İmparatoru sulhe mecbur oldu.

Rumeli'de savaşın tatili ve bu sırada yapılan işler

Sultan Murad'ın cülûsundan sonra ve savaş devam ettiği sırada bazı malî ve askerî ihtiyaçlara mebni teşkilât yapılmıştı; devletin bir hazinesi olması ve onun için vergiler ihdası zarurî olduğundan o tarihte kazasker bulunan Çandarlı Kara Halil ile ulemadan Molla Rüstem'in tavsiyeleriyle harpte alınacak her bir esire yüz yirmi beş akçe kıymet takdir olunarak bunun beşte biri olan yirmi beş akçe veyahut beş esirde bir esir alınması kanun oldu ve buna *pencik kanunu* denildi ve kumandanların yanlarına bunları tahsil için kadılar tâyin edildiği gibi Gelibolu iskelesine de *pencikçi* ismiyle bir memur oturtuldu. Daha yukarı kısımlarda görüldüğü üzere ihtiyaç halinde aynen alınan bu esirlerden mürekkep acemi ve yeniçeri ocakları kuruldu. Esire ihtiyaç olmadığı zaman esir başına alınan yirmi beş akçe hazineye irad kaydediliyordu. 1373'den sonra olan sükûn devresinde bazı icraat yapıldı. Rumeli harekâtının başlarında Aydın, Saruhan ve Karesi beyliklerinin Rumeli'ye çapul için yaptıkları akınlar gibi Osmanlıların da aynı suretle hareket edecekleri zannedilmişti; Trakya'nın işgali bu zannı boşa çıkararak bunların yerleşmek üzere geldiklerini gösterdiği gibi ikinci Çirmen muharebesinden sonraki Makedonya istilâsı bu yerleşme siyasetinin kat'i olduğunu göstermişti. Osmanlıların birinci Çirmen muharebesindeki muvaffakiyetleri onların *Trakya*'ya yerleşmelerini katileştirdiği gibi, ikinci Çirmen galebesi de *Makedonya*'nın kazanılmasını temin etmiştir. Rumeli'de harekâtın durdurulması Sultan Murad'ın *Anadolu*'da bazı muvaffakiyetlerle Osmanlı hududunun genişlemesini mümkin kıldı. Bunun için Av-

rupa tarafından Osmanlılar aleyhine bir hareket olmayacağını anlayan Sultan Murad 1376'da *Anadolu*'ya geçti ve Rumeli harekâtının bir müddet için durdurulmasını müteakip buralarda elde edilen topraklarda timar ve zeamet teşkilâtı yapıldı ve her tarafa Türk göçmenleri yerleştirildi; şehir ve kasabalarda dinî, ilmî ve içtimaî kurullar vücuda getiriliyordu ve bu suretle şehir ve kasabalar bu müesseselerle süslenerek buralara Türk ve islâm damgası vuruldu.

Osmanlı ordusu kumanda heyeti muharebenin tatili münasibetiyle sonradan yapacağı harekât için yeni bir program hazırlamak istedi, birbirlerine müthiş rakib ve hattâ düşman olan Cenevizlilerle Venedikliler arasındaki Bozcaada meselesinden dolayı vukua gelen muharebe ve kuzey ıslavlarının Macarlara karşı olan nefretleri, Bulgaristan'ın karışık vaziyeti Osmanlılara karşı yeni bir ittifak veya tecavüz tehlikesi olmadığını göstermekte idi. Bundan dolayı 1376 (778 H.)'dan itibaren Rumeli'de savaşa son verilerek bazı askerî teşkilât ve ıslahat yapıldı, bu arada Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle, timarlı teşkilâtı tadil ve ihtiyaca göre ıslah edildi; yine Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle Kapıkulu askerinden olarak maaşlı suvari ocağı vücuda getirildiği gibi seferlerde levazımın muhafazası ve suvarilerin hayvanlarına bakmak üzere Voynuk sınıfı teşkil olundu[1].

Yine bu sulh devresinde Murad'ın büyük oğlu Yıldırım Bayezid ile Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'un nişanları yapıldı ve az sonra da düğünleri oldu (780 H./1378 M.). Süleyman Şah kızının çeyizi olarak *Kütahya, Tavşanlı, Emed* (Eğrigöz), *Simav* şehir ve kasabalarını Osmanlılara terk etti[2] ve kendisi Germiyan Kula'sı denilen Kula'ya çekildi.

Sultan Murad oğlunun düğünü münasebetiyle davetli olan Hamidoğlu Hüseyin bey tarafından hediyelerle gönderilmiş

[1] *Tac-üt-tevarih c. 1, s 94 ve Hammer (Ata bey tercümesi), c. 1, s, 224.*

[2] Düğünün Osmanlı tarihlerine göre *(Âşık Paşa zâde, Neşrî, Hoca Sadettin, Müneccimbaşı)* yapıldığı tarih 783 H./1381 M. dedir; fakat vekayiin tetkikine ve Rumeli harekâtının bir sene evvel başladığına göre bunun hiç olmazsa bir sene evvel olması îcap ediyor; İdris-i Bidlisî bunu 780 H./1378 M. gösterir ki herhalde doğru olan budur.

olan elçiye Hüseyin Bey'e aid bazı yerlerin kendisine satılmasını söylemiş ve Hamidoğlu'na da o yolda haber yollamıştı. Bayezid'in düğününden sonra *Kütahya*'ya gelen Sultan Murad'ın, kendi üzerine geldiğini zanneden Hüseyin bey, *Akşehir*, *Yalvaç*, *Beyşehri*, *Seydi şehri*, *Karaağaç* ve rivayete göre *İsparta*'yı seksen bin altın mukabilinde sattı, bu suretle Osmanlılar Karamanoğulları beyliğinin batısındaki şehirleri almış oluyorlardı; şu halde Karaman beyliği hem Kuzey ve hem batıdan Osmanlılarla hemhudud oluyordu[1].

SAVAŞIN BAŞLAMASİYLE YENİ FÜTUHAT

Avrupa'da (Rumeli'de) muvakkat bir zaman için tâtil edilen askerî harekât 1380'de tekrar başladı. Osmanlıların Balkanlardaki durumlarını sağlamlaştırmaları için *Sofya*, *Niş* ve *Manastır*'ın alınması lüzumlu idi. *Sofya*'nın zabtı, Osmanlı hâkimiyetinin Bulgaristan'da tutunmalarını emniyet altına almak demek olup *Niş* ise Yukarı Sırbistan'ın kapısı demekti. Osmanlıların *Vardar nehri*'nin önünde akıncı mahiyetinde kalmayıp *Arnavutluğa* doğru ilerlemeleri lâzımsa *Manastır*'ın hareket üssü olarak elde bulundurulması zarurî idi.

Bunun için Sultan Murad, Anadolu'dan Rumeli'ye geçmeden evvel Makedonya'da harekâta geçilmesini emretti; bu suretle 1380'de Vardar'ın sol sahilindeki *İştip* alındığı gibi daha sonra büyük bir ordu ile Vardar nehrini geçen Timurtaş paşa 784 H./1382 M. de *Manastır*'ı ve arkasından *Pirlepe*'yi aldı ve ertesi sene de Arnavudluk ile Bosna taraflarına akınlar yapılarak o tarafların vaziyeti öğrenildi. *Manastır*, Arnavutluğa ve Kuzey *Epir* mıntakalarına yapılacak harekât için üs oldu.

Takribî olarak 1383 ve harp harekâtına göre daha doğru olarak 1385'de Balaban kuvvetleri tarafından[2] muhasara edil-

[1] *Gibbons (Ragıp Hulûsi tercümesi) s. 136*'da Hamidoğlu'nun, bir kısım şehirlerini Osmanlı hükümdarına satmış olduğu tarih 1377 (779 H.) olarak gösteriliyor ise de bu tarihin hangi kaynaktan alındığı bildirilmiyor. Osmanlı tarihleri ise bunun Yıldırım Bayezid'in düğününü müteakip olduğunu yazarlar.

[2] *Sofya*'nın 1385'de zabtı tarihi hakkında Gibbons, eserinde not olarak bazı malûmat vermiş olup bu malûmat Osmanlı tarihleriyle, Feridun Bey Münşeatındaki tarihlere de uymaktadır *(Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu, s. 139 not)*.

mekte olan *Sofya* uzun mukavemetten sonra nihayet teslim oldu ve Yukarı Sırbistan tarafına yapılan harekâtta Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey tarafından da 788 H./1386 M. de *Niş* alındı. Ticaret yolu üzerinde ve Sırbistan'ın kapısı mesabesinde olan *Niş* daha evvel Türk akıncılarının işgaline uğradıysa da sonradan terk edilmişti[1].

Niş'in alınması üzerine tehlikeli duruma düşen Sırp despotu Lazar evvelce bir muahede ile Osmanlı ordusuna vermeği kabul ettiği askerin miktarını arttırdığı gibi vergisini de ziyadeleştirdi.

Çandarlı Hayreddin Paşanın Arnavutluk harekâtı

Kazaskerlikten sonra 1371 M./773 H. den beri vezirlikte ve sonra kumandanlıkta bulunduğunu gördüğümüz Çandarlı (Cendereli) Halil Hayreddin Paşa[2] beraberinde akıncı kumandanı Evrenuz Bey olduğu halde[3] *Makedonya*'dan batıya doğru harekâta başladı; bir kaç sene evvel Timurtaş Paşa tarafından haraca bağlanarak sonra elden çıkmış olan *Manastır*'ı zaptettiği gibi arkasından *Ohri*'yi de elde etti (1385).

Kuzey Arnavudluk prensi Balşa ile *Drac* ve Orta Arnavutluk dukası Şarl Topia arasında vukua gelen muharebede Drac

[1] Türkçe Osmanlı tarihleriyle *Hammer (c. 1) Niş*'in zabtını *Sofya*'dan evvel göstermektedirler; Gibbons ise askerî harekâta ve coğrafî vaziyete göre bunun mümkin olmadığını ve *Sofya*'dan sonra *Niş*'in alınabileceğini söylemektedir. Iorga da *Niş*'in, *Sofya*'dan sonra alındığını yazar. *Niş*'in *Sofya*'nın alınmasından evvel akıncıların işgaline uğrayarak sonradan terk edilmiş olması mümkündür. *Tac-ü-ttevarih*'in kaydından *Sofya*'nın 1385'de alınmış olduğu anlaşılıyor; fakat Jireçek'in *Bulgarlar tarihi* isimli eserinde *Sofya*'nın 1382'de teslim olduğu beyan edilmiştir.

[2] Birinci Murad'ın 787 Cemaziyelâhır ortalarında (1385 Ağustos) tertip edilmiş olan Çekirge'deki hayratına dair vakfiyede:

« . . تقبل الله منه التولية والنظر فى امر الاوقاف المذكوره للمولى المعظم الدستور الاعظم علم الهدى اعلم الورى مربى العلماء والفضلا ملجاء المساكين خيرالدين پاشا يديم الله ايامه وانفذ مراسمه واحكامه . . »

kaydından Hayreddin Paşa'nın bu tarihte vezir bulunarak Sultan Murad'ın vakfiyesine mütevelli ve nazır olduğu görülüyor (Maliye arşivinden Başvekâlet arşivine devredilen vakfiyelerden beş numaralı vakfiye). Bu vakfiyenin fotografisi Tayyib Gökbilgin tarafından İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisinin X. sayısında yayınlanmıştır. Halil Hayreddin Paşa'nın vezirliği hakkında bakınız "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa" makalesi *(Belleten Cild XIII, Sayı 91)*.

[3] *Âşık Paşa zâde s. 61 ve Neşrî s. 214, 215.*

dukası Hayreddin Paşa'dan yardım istemişti. Bunun üzerine Hayreddin Paşa Drac prensine yardım ederek *Savra* (Devol)'da onun galebesini temin ettiği gibi bu muharebede Prens Balşa da maktul düşmüştü[1]. Osmanlı kuvvetleri 1386'da *Kroya* ve *İşkodra*'yı aldılar ise de Venedik nüfuzu altında bulunan buraları Venediklileri gücendirmek istemiyerek bırakıp çekildiler[2].

Osmanlılar bu faaliyet esnasında *Arnavudluk* ile *Epir*'i hâkimiyetleri altına almağa teşebbüs etmediler; fakat Türkler buralardaki yerli prenslerin birbirleriyle mücadelelerinde ücretle bunların askerî hizmetine girerek oraları iyice öğrendiler.

Sultan Murad'ın bu geniş mikyastaki muvaffakiyeti Avrupa'da hayret ve korku uyandırmıştı. Türkler bu ilk hareketlerinde Lâtinlerle bir hâdise meydana çıkarmamağa dikkat etmişler ve bu suretle onların Balkan devletleriyle beraber kendi aleyhlerinde hareket etmeleri ihtimalini —belki Balkanların ortodoks mezhebinde olmalarının tesiriyle— önlemişlerdi; hattâ Sultan Murad çok evvel Venediklilerin Macaristan kıralı Layoş'a açtıkları harpte beş bin okçu ile Venediklilere yardımda bile bulunmuştu (1373)[3]. Bundan dolayı ecnebi tarihlerinin de söyledikleri gibi Osmanlıların istilâ plânları pek hesaplı ve pek muvaffakiyetli olarak tatbik edilmekte idi.

[1] *Gibbons (Ragıb Hulûsi tercemesi), s. 138.*

[2] 15 Haziran 1373. Andrea Gutaro'dan naklen *Gibbons (Ragıb Hulûsi tercemesi), s. 128.*

[3] Bu mücadele hakkında dokuzuncu bölümdeki Osmanlı - Arnavutluk münasebatı kısmına bakın.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GÜNEY DOĞU AVRUPA KITASINA GÖÇMEN NAKLİ

Osmanlı tarihlerinde Rumeli denilen Balkan yarımadasına yerleştirilmek üzere aileleriyle beraber Türk göçmenlerinin nakli Osmanlı beyliğinin bu kıtayı benimsediğini açıkça gösteren siyasî bir olaydır. Gerek Osmanlılar ve gerek diğer Anadolu beylikleri Batı ve Kuzey Anadolu'da fütuhat yaparak ilerledikleri sırada kendi aşiret kuvvetleriyle beraber gaza etmek üzere gelen Gazi Alp erenlerin faaliyetleriyle Bizans şehir ve kasabalarını işgal ederek yerleştikleri gibi bir kısmı da timar sistemi gereğince askerî hizmette bulunmuşlardı.

İşte Batı Anadolu'daki bu işgal sırasında maddî ve mânevî gayret ve hizmetleri görülen Gazi Eren denilen bu mücahidlerin ileri gelenlerine Anadolu beyleri tarafından zaviyeler yapılarak vakıflar tesis edilmiş olduğunu eski tapu tahrir defterlerinde gördüğümüz gibi aynı suretle diğer zümrenin topraklı sipahi olarak bu defterlerde isimlerini ve oğul ve torunlarına intikal etmiş olan timarlarını görmekteyiz.

Osmanlıların Rumeli'ye geçişlerinden îtibaren bu kıtadaki yerleşmeleri de iki şekilde olmuştur. Bunlardan birisi ilk fütuhat esnasında Anadolu'daki yakın yerlerden —meselâ Balıkesir, Manisa ve havalisi gibi— Rumeli'de yeni zabtedilen yerlere hükümet tarafından eski kayıtlarda sürgün denilen göçmenler nakledilmiş ve buralardaki yerli Rum halkından askerî sınıfa mensup olanlarla nakilleri icap edenlerden bazıları da Anadolu'ya gönderilmişlerdir [1].

Osmanlı beyliği bu tarzdaki şuurlu ve isabetli hareketleriyle geliştirdiği fütuhatı için geride bırakacağı yerlere Türk göçmen-

[1] Âşık Paşa zâde tarihi s. 48 "Süleyman Paşa eydür : bu hisarlardan sipahi olan kâfirleri çıkarın evleriyle; Karesi iline iletin, bunlardan bize fesat değmeye. Ve hem öyle ettiler". Neşrî tarihi s. 176'da aynı mütalea; ayrıca bak. *Tac-üt-tevarih* c. 1, s. 55.

leri iskân etmek suretiyle gerisini emniyet altına alarak Rumeli'de yerleşmeğe karar vermiş olduğunu meydana koymuş ve Bizans İmparatorluğu'nun bu işgalleri eskileri gibi muvakkat addetmek hususundaki zan ve tahmininin boş olduğunu göstermiş oluyordu.

Fütuhata iştirak eden diğer kısım ise aşiret kuvvetleriyle tabiî olarak canları bahasına ganimet malı elde etmek için gaza niyetine gelen yiğitlerden[1] teşekkül ediyordu. Bunlardan bir kısmı zabtedilen kalelere muhafız olarak konuldular; bundan başka işgal edilen yerlere Karesi ilinden mütemadiyen evler naklolunuyordu[2].

Osmanlı beyliği taazzuva başladığı zaman yani yaya ve müsellem ve yeniçeri teşkilâtı yapıldığı sırada Rumeli'de vücuda getirilen timar teşkilâtı üzerine bu kuvvetlerin timarlı sipahi ve diğer kısmı yürük teşkilâtına ayrılarak bir kısmı da Evrenoz Gazi kumandası altında akıncı olmak suretiyle askerî sınıflar vücuda geldi ve Manisa ve havalisinden naklolunan yürük aşiretleri Serez'e naklolunmak suretiyle hudut kuvvetlerini teşkil ettiler[3].

Daha sonraki tarihlerde fütuhatın Trakya'dan başka Makedonya ve Bulgaristan taraflarına doğru ilerlemesi üzerine buralarda İslâm ve Türk nüfusunu arttırmak üzere zaman zaman Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Rumeli'ye sürgünler gönderil-

[1] "Ve Anadolu'dan gönüllü yiğitler durmayup geçerlerdi" (Neşrî tarihi s. 176).

[2] Süleyman Paşa "bu taraftan fetholunan hisarlar için, içine komağa ve hem yarar gaziler gönderin; Orhan Gazi dahi kabul etti vilâyetine göçer Arap (Arablı aşiretinden) evleri gelmişti, onları sürüp Rumeli'ne geçirdi; bir nice zaman Gelibolu nevahisinde sakin oldular" (Âşıkpaşa zâde tarihi s. 49) ve Neşrî "çünkü Süleyman Paşa Rumeli'ne geçti, ol atası Orhan Gazi'ye haber gönderdi kim devletlû sultanımın himmetiyle Rumeli'ni fethetmeğe sebep olundu; küffarın gayette zebunluğu vardır dedi ve bu taraftan fetholan hisarlara komağa çok adam gerek lûtfedip yarar yoldaş gönderesiz dedi.. Karesi vilâyetinde göçer Arap olurdu, göçer evlerle gelmişlerdi, anda olurlardı; anları Orhan Gazi sürüp Rumeli'ne geçirdi. Bir zaman Gelibolu nevahisinde sakin oldular... Bu taraftan Karesi vilâyetinin halkı dahi gelir oldular; bu gelenler yurd tutup gazaya meşgul oldular.." (s. 180 ilâ 183).

[3] Timurtaş Paşa Rumeli beylerbeyi olunca "Saruhan ilinde göçer il vardı; anları sürdü Siroz vilâyetine geçirdi". Bk. Âşık Paşa zâde s. 61 ve Neşrî tarihi (Türk Tarih Kurumu neşriyatından) c. 1, s. 240 ve Oruc Bey tarihi s. 24, 96.

di[1], aynı zamanda işgal edilen bazı yerlerdeki halk ta Anadolu'ya naklolundu[2]. Bu suretle bir buçuk asır içinde Rumeli şehir ve kasabaları buralardaki ilmî, içtimaî müesseseleriyle tam bir Türk ve Müslüman ülkesi oldu. Bu Türkleşme işinde Rumeli'deki devşirme teşkilâtının da mühim âmil olduğuna da şüphe yoktur.

Osmanlı Devletinin bu sistemli göçmen nakli teşkilâtı on beşinci asrın ikinci yarısı ile onaltıncı asrın ilk yarısında da devam etmiştir; meselâ Sırbistan ve Macaristan'ın işgalleri sırasında Türk şehirlerinden —Rumeli'deki Türkleşmiş yerler de dahil— bu yeni elde edilen yerlere göçmenler nakledildikleri gibi oralarda nüfusı kesif yerlerdeki tehlikeli hıristiyan halkından bir kısmı da Selânik'e, İstanbul civarındaki yerlere ve Yedikule civarına tehcir edilmişlerdir[3]. Anadolu'da Trabzon İmparatorluğundan alınan yerlere memleketin diğer yerlerinden naklettiği halkı iskân etmiştir[4]. 835 tarihli tahrir defterinde de Saruhan, Canik, İnceğiz ve Taraklıborlu'dan da sürgünler görülüyor.

Osmanlı istilâsındaki muvaffakiyetlerin mânevî sebebleri

Osmanlı beyliği daha kurulurken askerî, adlî teşkilâtla işe başlamış ve bilhassa askerî işlere fazla ehemmiyet verilerek

[1] Bu sürgünler meselesi hakkında Münir Aktepe'nin Türkiyat mecmuasında (c. 10, sene 1951-1953, s. 299) neşredilmiş olan "XIV. ve XV. yüzyıllarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dair" adlı yazısına bakınız.

[2] Bulgar âlimlerinden Dorosiyef, Bulgar Ulûm Akademisi mecmuasının 24 üncü cildinde (cüz 13, sene 1922) "Küçük Asya'da Bulgar kolonileri" namiyle yayınladığı makalesinde İznik civarında görülen Bulgar köyü halkının buraya onaltıncı asır sonlariyle XVII. yüzyıl başların naklolundukları neticesine varıyor (Türkiyat mecmuası c. I, sene 1920, s. 135).

Halbuki bunların onbeşinci asırda buralara naklonuldukları Osmanlı devleti tahrir defterlerinde görülmektedir: Meselâ Mihalıç kazısında "Karye-i Bulgarlar, Rumeli'den sürgünlerdir. Hassa-i pâdişahi Akhisar (Geyve Akhisar)'da has olan yoz korusunda olurlar ve harac dahi verirler (111 numaralı tahrir defteri s. 179).

[3] Tabakat-ül-Memalik (Emirî-Millet Kütüphanesi nüshası) s. 111 ve Peçevî tarihi c. 1, s. 99 ve Mühimme defteri 26 s. 47.

[4] Menazır-ül-avâlim (Trabzon'lu Âşık Mehmed Bey b. Hafız Ömer), Ayasofya kütüphanesi, numara 3466.

muvaffakiyetin sebepleri hazırlanmıştı; fakat bu zâhirî kudret tamamen ayrı dinde olan yabancı bir bölgede yani Balkanlarda göz kamaştıran hızlı ve şuurlu bir yayılma ve yerleşme için kâfi değildi; bunun birtakım mânevî ve ruhî sebepleri vardı.

Osmanlı beyliği daha Anadolu'daki yayılması sırasında hiçbir siyasî fırsatı kaçırmadığı gibi işgal ettiği yerlerdeki halkla kaynaşarak onların dinî ve içtimaî işlerine karışmıyarak vicdan hüriyetine hürmet etmiş ve ağır vergiler altında ezilmiş olan yeni tebaasından muayyen bir vergi (cizye) almakla iktifa ederek mevcut kanunlara aykırı olarak hiçbir keyfî muameleye müsaade eylememiştir; bundan dolayı Osmanlı Türklerinin süratle ilerlemelerinin ve işgal edilen yerler halkının Türk idaresini kendi idarelerine tercih etmelerinin sebebini anlamak kolaydır; ve bu hususta ilk Osmanlı vekayı namelerinde (Âşıkpaşa zâde ve Neşrî) malûmat vardır. Aşağıdaki misali bir mehazimizden naklen aşağıya alıyorum (Prof. H. İnalcık, Fatih devri üzerine tetkikler, vesikalar, s. 143): Orhan ve etrafındakilerin hıristiyanlara karşı nekadar müsamehakâr davrandıklarını 1355'de Osmanlılara esir düşmüş olan Selânik baş piskoposu Gregory Palamas'ın mektubu açık olarak göstermektedir. O, hıristiyanları tam bir serbestî içinde gördü. Orhan'ın oğlu İsmail (Süleyman Paşa) ona hıristiyan dini hakkında serbestçe bazı sualler sordu, sonra bizzat sultan Orhan Palamas ile ulema arasında munazara yaptırdı.

Osmanlılar Anadolu'da nasıl hıristiyan varlıklarını ve idare tarzlarını bozmayarak onları kendi nüfuzları altına aldılarsa bu müsaadeyi Rumeli'de de daha geniş suretde ve onların eski varlıklarını muhafaza etmek üzere tatbik etmişlerdir ki bunu Osmanlı tahrir defterlerinde bir çok misalleriyle görmekteyiz. Zaten baştan başa hıristiyanlarla meskûn olan Balkan yarım adasında bu tarzdaki hareketin Osmanlı istilâsını kolaylaştırarak az zamanda o kıtayı istilânın sebebi bu adilâne hareket ve idarî siyasetteki inceliktir. Buna sebep, bir taraftan Bizans İmparatorluğu'nun bozulmuş olan idare tarzı, vergilerin keyfî olması, Rum beylerinin ve hattâ imparatorların kendi küplerini doldurmak istiyerek halkı soymaları, asayişsizlik ve bir de bunlara inzimam eden iktisadî buhran gibi âmillerdi. Buna mukabil Türklerin disiplinli hareketleri ve işgal edilen yerlerin halkına karşı adaletli, şefekatli ve tamamen taassubtan âri bir siyaset tekip etmeleri

vergilerin tebeanın ödeme kabiliyetlerine göre tertip edilmiş olması ve bilhassa mutaassıp ortodoks olan Balkan halkını katolik mezhebine girmek için ölümle tehdit edenlere karşı Türklerin buralardaki unsurların dinî ve vicdanî hislerine hürmet göstererek bu ince ve hassas noktayı umde olarak kullanmaları, Balkanlıların katolik tazyikine karşı Osmanlı idaresini bir kurtarıcı olarak karşılamalarına başlıca sebep olmuştur.

Yukarıki sebeplerden başka Balkan istilâsının sür'atle gelişmesinde ve istikrarında, asırlarca evvel Balkanlara gelerek yerleşen ve daha sonra hıristiyanlığı kabul etmiş olan *Peçenek*, *Kuman*, *Gagavuz* ve *Vardar*'ların da ayni ırktan bulunmaları sebebiyle bunların istilâyı kolaylaştırmakta müessir olmaları da ihtimal dahilindedir[1]. İşte bundan dolayıdır ki müslüman ayağı

[1] *Peçenek Türkleri*, *Tuna*'nın Balkan yakasındaki yani Kuzey Bulgaristan'la, *Sofya*, *Niş* ve havalisine yerleşmiş olup onbirinci asırda buralarda bulundukları görülmektedir; Bulgarlar'la iyi münasebette bulunan Peçenekler sonraları Kuman Türkleri tarafından mağlûp edilmişler ve onların arasına katılarak kaybolmuşlardır.

Kumanlar, Balkan'a yerleşmiş olan Türklerin en kudretlilerinden olup *Boğdan* ve *Ulahya* yoluyla *Tuna*'yı geçmişler ve Peçenekleri mağlûp ettikten sonra evvelâ kuzey Bulgaristan'a ve daha sonra güneye doğru inerek yerleşmişlerdir; bunlar hıristiyanlığı kabul eylemişlerse de lisanlarını muhafaza etmişler ve dağıldıkları mıntakalara da coğrafî isimlerini vermişlerdir; meselâ *Makedonya*'daki *Komanova*, *Sofya*'da *Komaniçe* ve *Nevrekop*'da *Komanca* ve *Kesriye*'de *Komaniçeve* gibi mevki ve köy isimleri bunlardandır.

Bulgarların tarihi isimli meşhur eseri yazmış olan Jireçek, *Gagavuz* denilen Türkleri Kumanlardan saydığı gibi İstoyan Cansızof da bu Gagavuz'ları Anadolu Selçukluları zamanında bu kıt'adan *Sinop* yoluyla *Dobrice*'ye geçmiş olan müslüman Türklerin sonradan hıristiyan olmuş evlâdları olduğunu sanmaktadır. *Sorguç* ismi de verilen Gagavuzlar *Dobrice* ve havalisinden başka *Edirne* merkez kazasiyle *Havza* ve *Zihne* kazalarında da bulunmuşlardı; evlerinde Türkçe konuşan ve fakat kilisedeki ibâdetlerini Rumca yapan Gagavuzlar, Osmanlı'lardan evvel Balkan'a yerleşerek mevcudiyetlerini zamanımıza kadar muhafaza eden ve dillerini kaybetmiyen yegâne Türk unsuru olarak kalmışlardır.

Vardar Türkleri, imparator Teofil (829—842) tarafından *Selânik* ile *Vodine* arasına ve *Vardar* nehri civarına iskân edilmişler ve sonra hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Meşhur *Vardar* nehri yüzyıllarca ve hâlâ bu ismi taşımaktadır (Bu not, Jireçek'in Almanca *Bulgarlar tarihi*'nden tercüme edilerek Cansızof tarafından Tarih-i Osmanî Encümenine gönderilmiş ve Encümenin mecmuasında neşredilmiştir; sene 3, s. 1076). Jireçek'in 1876'da Prag'da basılmış olan bu *Geschichte der Bulgaren* isimli eseri Kurumumuz tarafından Türkçeye çevrilmektedir.

basan ve yerleşme siyaseti takip edilen Balkanlarda Türk idaresine karşı hemen hiçbir halk ayaklanması olmamış ve hattâ Osmanlıları Balkanlardan çıkarmak istiyen Haçlı seferlerinde bile böyle bir hareket görülmemiştir.

Türklerin Balkanlardaki bu âdilâne ve kendi hesaplarına pek şuurlu ve halkı memnun bırakmış olan hareketleri meydanda dururken, sür'atle ilerlemiş olan Balkan istilâsını bir türlü hazmedemiyen bazı garezkâr tarihçilerin taassup tesiriyle kaleme alınmış yazılarını bir tarafa bırakarak Türk istilâsı esnasında insaflı tarihçiler tarafından yazılmış olan eserleri tetkik edecek olursak, kendi tarafımızdan hiçbir delile hacet kalmadan o eserlerin kayıtlariyle vaziyetin, Osmanlı Türklerinin lehine olduğunu bütün çıplaklığıyle görürüz.

Osmanlı istilâsının en bâriz vasfı, gelişigüzel sergüzeşt ve çapul şeklinde değil, bir program altında şuurlu bir yerleşme halinde tecelli etmiş olmasındadır; bu da işgal edilen yerlerdeki halkın hoşnutluğuna ve yeni idareden memnun olmalarına istinad ettirilmiştir. İşgal programının umdelerinden biri de yeni elde edilen stratejik yerlere ve büyük, mühim şehir ve kasabalara Anadolu'dan göçmenler getirtilerek yerleştirmek olmuş ve elde edilen topraklar da mîrî (devlete aid) mülk ve vakıf suretiyle muhtelif kısımlara ayrılıp şehir ve kasabalarda derhal ilmî ve içtimaî müesseseler vücuda getirilmiştir. Bu isabetli siyaset gerek Anadolu ve gerek Rumeli'nin istilâsında o kadar meharetle tatbik edilmiştir ki halk yeni idareyi yadırgamadıktan başka gösterilen muamele ve müsamahadan memnun ve müteşekkir kalmışlardır; mutaassıp bir katolik olan Macar kıralı Layoş (Lüdvig) kuzeyden Papa'nın teşvikiyle Balkanlara inerek Bulgaristan ve Balkanları ve Bogomil mezhebinde olan Bosna'yı katolik mezhebine sokmak için ortalığı kana boyamak suretiyle vicdanlara tahakküm etmek isterken, güneyden kuzeye doğru çıkmakta olan Sultan Murad da vicdan hürriyetine, şefekat ve adalete dayanarak Rumeli'ye yerleşiyordu. Bu husus hakkında Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu* isimli eserinde şunları yazıyor :

"... Osmanlıların tesamuhı (müsamahaları) ister siyaset, ister halis insaniyet, isterse lâkaydi neticesi ile meydana

gelmiş olsun, şu vakıaya îtiraz edilemez ki Osmanlılar yeni zaman içinde milliyetlerini tesis ederken dinî hürriyet umdesini temel taşı olmak üzere vazetmiş ilk millettir; arası kesilmiyen yahudi tâ'zibâtı ve engizisyona resmen muavenet mesuliyeti lekesini taşıyan asırlar esnasında hıristiyan ve müslümanlar, Osmanlıların idaresi altında ahenk ve vifak içerisinde yaşıyorlardı..."[1].

Görülüyor ki yeni doğan Osmanlı devletinin süratle genişlemesinde, denizi aşarak Balkanları işgalinde yalnız fütuhatın ve devletler arasındaki ihtilâflardan istifadenin ve siyasetteki meharetin değil, aynı zamanda yukarıda gösterdiğimiz mânevî sebeplerin de tesirleri vardır. Ancak bu sayededir ki Türkler Rumeli'de işgal ettikleri geniş ülkeleri bir avuç kuvvetle elde tutmuşlardır ve yine bu sayede Timur'un sademesiyle Osmanlı devleti Anadolu'da parçalandığı halde Rumeli'de dimdik durmuştur.

XV. yüzyılın ilk yarısı içinde (II. Murad zamanında) Rumeli'yi gezerek Türklerle diğer Balkan hıristiyanlarının içtimaî vaziyetleri hakkında bir mukayese yapmış olan ve Türklerin her hususta Balkanlılardan üstün olduklarını gösteren Bertrandon de la Broquière şunları söylüyor:

"... Büyük bir refah içinde bulunan Türk köylüleri, hıristiyan köylülerin çoğunun aksine olarak hiçbir zaman yalın ayak gezmezler, dizlerine kadar çıkan sarı çizme giyerler; Türkler erken kalkar ve işlerine erken giderler; sükûnet ve büyük bir gayretle iş görürler; Rumlar, Sırplar ve Bulgarların aksine olarak Türkler, evlerinin kendilerine mahsus olan kısmında ehlî hayvan bulundurmazlar; hiçbir Türk temizce yıkanmadan evinden çıkmaz; bir hayvanın yediği yemeği bir Türk yemez; bir tavuk kesmek istediği takdirde bile onu bir müddet temiz yiyecekle besler; merhamet sahibi olan Türk, harpte mecburiyet altında insan öldürür; tabiaten sükûtî olmasına ve çalışmakla sertleşmiş bulunmasına rağmen şiir kabiliyeti yüksek, ilme meyil ve istidadı çoktur...".

Bunları söyliyen seyyah, ahlâk bakımından da Türklerin Balkanlılardan üstün olduklarını şöyle anlatıyor:

[1] *Türkçeye çevrilmiş nüsha, s. 63.*

"... Türkiye'de giriştiğim her iş ve bulunduğum her münasebette Türklerde Rumlara nazaran çok daha fazla arkadaşlık duygusunun mevcut olduğunu gördüm ve Türklere Rumlardan ziyade îtimad ettim" dedikten sonra:

"Gerek şehirde, gerek köyde Türkler kuvvetli, cengâver, kanaatkâr işçi, namuslu tüccar, sadık arkadaş ve himaye edici efendilerdir; kısaca, doğru ve samimî kimseler...".

İşte Balkanları istilâya başlıyan küçük Osmanlı Devletinin mânevî ve içtimaî cephesi de böyle idi; bu karakter ve mânevî cephe, devletin şuurlu siyaseti ve azim ve irade kudretiyle bir ahenk teşkil edince bunun neticesinin ne olabileceğini yine Osmanlı tarihi gösteriyor. Bunun için Gibbons'un Osmanlılardan bahsederken "yeni bir millet teşekkül ediyor" demesi çok yerinde kullanılmış bir tevcih olup hâdiseler de bu sözün mâ'kesidir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLILAR'IN BALKAN DEVLETLERİ VE PRENSLİKLERİ İLE MÜNASEBETLERİ

Osmanlı devletinin İslâm devletlerinden Memlûklular, Akkoyunlular ve Trabzon İmparatorluğuyla olan münasebetleri tarihimizin ikinci cildinde gösterilmiş olduğundan o cilde müracaat edilsin.

OSMANLI - BULGAR MÜNASİBETLERİ

Türklerle aynı kökten olup İslâv kültürünü kabul etmiş olan Bulgarlar[1] beşinci asırda *Ural* havzasından Tuna kenarına gelerek bir devlet kurmuşlar ve Asparuh adındaki kral zamanında *Mizya*'ya kadar hudutlarını genişletmişler ve İslavlaşarak hıristiyanlığı kabul etmişlerdi.

[1] Bulgaristanda oturan Bulgarların menşei meselesi son zamanlarda bilhassa Macar âlimlerinin tedkikleri ile iyice aydınlatılmış bulunuyor. Bu tetkiklere göre Bulgarlar Mete (Mo-tun) devrinde (M. ö. 210-174) Hun devletine tâbi Ting-ling'ler ile alâkalı olup bu sonuncular da Onogurlardandır. Bunların V. yüzyılda Ogur-Macarlar ile birlikte Kafkas dağları civarına geldikleri ve Avrupa Hunlarının şark zümresine dahil bulundukları zannolunuyor. 460'tan sonra Azak denizi ile Karadeniz mıntıkasında bulunan bu zümreye Ogur, Onogur, Şaragur, Uturgur ve Kutirgur'ların dâhil bulunmasına ve ayrı ayrı siyasi hayat sürmelerine rağmen müştereken Bulgar ismini taşıdıkları görülmektedir. 583 senelerinde adı geçen Utigurların, Dulo ailesine mensup Kubrat'ın idaresi altında birleşerek tedricen Kutigurları da kendi hâkimiyetleri altına aldıkları ve böylece Bulgar birliğinin vücuda geldiği biliniyor. Kubrat devrinde (583-612) Turla (Dnestr) ile Özi arasındaki sahayı işgal eden Bulgarlar üç gruba ayrılmış ve her gurubun başına Kubratın bir oğlunu geçirmişlerdir. Bunlardan Aspruhun idaresindeki-Bulgar birliğine dahil-esas Bulgar kütlesi) Kubrat'ın ölümünden sonra Hazarların tazyikiyle Turla havzasına gelmiş, nihâyet Bizans imparatorluğundan Tuna mansabına yerleşmek müsadesini almıştır. VII. yüzyıl sonunda bu Bulgarlar Bizans ile yaptıkları mücadeleler neticesinde şimdi Bulgaristan olarak tanınan araziye yerleşmişler, IX. ve X. yüzyıllarda da İslâvlaşmışlardır.

Bu hususta fazla malûmat almak için bk. İslâm Ansiklopedisi, 20. cüz (İst. 1944), s. 796-8.

Bir zamanlar Bizanslıların nüfuzu altına girmiş olan Bulgarlar 1186'da Romanya'da büyümüş olan Bulgar Boyarlarından Petro (Kolo Piyer) ve Asen isimlerinde iki kardeşin Romenlerin de gayretiyle Bulgar - Ulah Devletini kurmuşlardı[1] Yeni krallığın merkezi *Tırnova* idi. Bu iki kardeşten 1196'da evvelâ Piyer ve sonra Asen rumların entrikalariyle katledildiler; nihayet bu devlet Jan Asen'in 1241 de ölümü üzerine dahilî mücadeleler yüzünden zayıf düşmüş, evvelce *Trakya* ve *Makedonya*'yı işgal etmiş olan *Bulgar-Ulah* Devleti, mücadeleler yüzünden bu iki mıntakayı *İznik Rum İmparatorluğu*'na terke mecbur olmuştu.

Bulgar Çarı Svetslav, Bizans'ın zaafından istifade ile 1301'de Karadeniz bölgesindeki yerlere tecavüz ederek Tunca nehrinden denize kadar olan *Emine Balkanı* cenubundaki *Yanbolu*, *Misivri*, *Ahyolu* ve *Süzebolu*'yu almıştı. Bulgarlar, Bizans'taki taç kavgaları esnasında Genç Andronikos tarafını tutmuşlar ve Sırplar da İhtiyar Andronikos'u yardım etmişlerdi.

Svetslav'dan sonra çar sülâlesi inkıtâa uğramış ve Boyarlardan, Bulgar kırallığına intihap edilmiş olan *Vidin* prensi Mihal[2] bir zaman *İstanbul*'u almak hülyasiyle uğraşmış ve nihayet 1330 haziranda Sırplarla yaptığı *Velboj (Köstendil)* muharebesinde mağlup ve maktul düşmüştür.

Çar Mihail'in ölümünden sonra galip gelen Sırp kıralı İstefan Uroş, derhal, Mihail'in eski karısı ve kendisinin kız kardeşi olan Anna'yı Bulgarlar'ın hükûmet merkezi olan *Tırnova*'ya getirterek onun oğlu ve kendisinin yeğeni ikinci Şiş-

[1] Yeni Bulgar tarihçilerinden bazıları, adı geçen iki kardeşin Romenlerin yardımlarını görmeyerek başarıldığını beyan ediyorlar (Vasiliyev, Bizans tarihi c. 2, Yeni Bulgar İmparatorluğu'nun teessüsü).

[2] Bu Mihail'in babası boyarlardan Şişman adında biri olup Sırp kıralı Milutin de, Mihail'in kayın babası idi. Bulgar kıralı olan Svetslav 1322'de ölmüş ve yerine geçen oğlu ikinci Jorj Terteriz bir sene sonra vefat ettiğinden Bulgaristan büyük bir kargaşalığa düşmüş ve *Misivri*'den *İslimye*'ye kadar olan yerler yine Bizanslılara geçmişti. *Yukarı Tunca* vâdisinde Svetslav'ın kardeşi Voyslav, merkezi olan *Kopsis*'de müstakil bir prenslik vücuda getirmişti; nihayet Bulgar boyarları 1323'de Mihail'i Çarlığa seçmişlerdir ki Osmanlı istilâsı esnasında bunun yeğeni olan Aleksandr'ın çocukları kırallıkta bulunuyorlardı.

man'ı kıral ilân ettirmiş ve Mihail'in yeni karısı ve Bizans İmparatoru'nun kızı olan Teodora'yı kaçırmıştır.

Dayısı İstefan Uroş'un gayretiyle kıral olan II. Şişman zamanında Bulgaristan'da karışıklık devam etti, *Emine Balkanı*'nın cenubundaki bazı şehirler yani evvelce Bizanslılardan alınmış olan *Yanbolu*, *Aydos*, *Ahyolu*, *Misivri* yine onların eline geçmişti. Bu karışıklık esnasında bizzat boyarlar tarafından yapılan bir ayaklanma neticesinde Şişman ile validesi kaçırıldı ve maktul Çar Mihal'in yeğeni ve Ulah prensi İvanko Basaraba'nın damadı olan İvan Aleksandr, Çar seçilerek Asen lâkabını aldı (1331).

İvan Aleksandr, Sırplarla iyi geçinmek istedi ve kız kardeşini Sırp kıralı İstefan Duşan'a verdi; 1333'de Bizanslılara galebe çalarak onların eline geçmiş olan yukarıda adları geçen şehirleri geri aldı ve büyük oğlu Mihal Asen'i de imparatorun kıziyle evlendirdi.

* * *

Osmanlılar Rumeli'ye geçtikleri sırada, Bulgar çarlığında İvan Aleksandr Asen bulunuyordu. Türkler tarafından *Edirne* ile *Filibe*'nin zabtı Bizanslılara karşı büyük bir darbe olduğu gibi Bulgarları da endişeye sevketmişti; hattâ bundan dolayı harekete geçen Aleksandr, 1362 ile 1363 arasında Osmanlıların zabtettikleri *Kırkkilise* (Kırklareli), *Midye*, *Pınarhisar* ile *Vize*'yi geri almağa muvaffak olmuştu. Mücadeleci olan Çar Aleksandr'ın Osmanlılarla uğraşacağı anlaşılıyordu; Fakat 1365 tarihinde vefatı, Bulgaristan istilâsını kolaylaştırmıştı.

Aleksandr vefat eder etmez Bulgar devleti derhal parçalandı; Aleksandr'ın bazı Osmanlı tarihlerinde Sosmanos da denilen küçük oğlu ve veliahdı Şişman[1] devlet merkezi olan *Tırnova* ile *Silistre*, *Niğebolu*, *Yanbolu*, *Sofya* yani kısmen Tuna boyunda ve Orta ve Güney Bulgaristan ve Trakya'da Osmanlıların işgaline uğrayan yerlere sahip bulunup Çar ünvanını almıştı.

[1] Aleksandr'ın veliahdi ve büyük oğlu Mihal Asen ve ikinci oğlu İvan Asen, Bulgar vekayinamesine göre, Türklerle yapılan muharebede maktül olmuşlardı. Diğer iki oğlundan Şişman'ın anası yahudi ve Stratişimir'in anası da Rumen prensi Basaraba'nın kızı idi. İki kardeş birbirlerine müthiş hasım idiler.

İki kardeş mücadelesi

Aleksandr'ın, Eflâk prensesi olan ilk karısından doğan ve Şişman'dan büyük olan diğer oğlu İvan Stratişimir'in merkezi *Vidin* olup müstakil bir halde idi. Bu, Batı Bulgaristan'da bazı yerlere sahip bulunuyordu. Aleksandr'ın oğlu olmıyan fakat yine Bulgar despotlarından bulunan Dobrotiç ise *Varna*'dan kuzeye doğru *Dobrice* taraflarında hükümet sürmekte olup merkezi bir aralık *Varna* idi[1]. Bu üç prenslikten başka Doğu Makedonya'nın kuzey kısmı ise müstakil surette aslen Sırp hânedanından olan Prens Kostantin tarafından idare edilmekte idi; bunun merkezi *Velbuzd* olup sonra buraya kendi adına göre *Köstendil* denilmişti[2].

Osmanlı istilâsı sırasında birbirlerine düşman olan Aleksandr'ın çocuklarında bir mukavemet cephesi görülmüyordu; bunlardan en büyük hisseyi Şişman almış olduğu gibi devlet merkezi de onun elinde bulunuyordu; bu hânedanın beşiği olan

[1] Dobrotiç mâcera peşinde koşan bir prens olup Karadeniz'de donanması veya korsan gemileri vardı. Merkezi evvelce *Varna* idi. Emmona yani şimdiki *Emine burnu* bölgesi ile *Misivri* yakınındaki *Kozyak* (Kozak köyü) kaleleri de buna aitti; fakat sonra buraları, *Varna* da dahil olmak üzere, Çar Aleksandr ailesine geçmişti. Dobrotiç, *Bozcaada* meselesinden dolayı kendisine iltica etmiş olan adanın müdafii Civani Muazzo'yu himaye etti. 1374 senesinde *Trabzon* imparatoru Andronikos Komnenos'u indirerek onun yerine beşinci Yuannis Paleologos'un oğlu ve kendi damadı olan Mihail'i *Trabzon*'a imparator yapmak istemişti. Kendi idaresindeki yerleri Bulgar kilisesinden ayırıp *İstanbul* patrikliğine bağlamıştı; *Dobrıca* ismi kendi adından kalmıştır. Karadeniz'de kolonileri olan Cenevizlilerle çok çarpışmıştı; fakat 1385'de Cenevizlilerle barıştıysa da az sonra vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu İvanko 27 Mayıs 1387'de Cenevizlilerle bir ticaret muahedesi yapmıştır. Bunun memeleketi 1388 de Candarlı zâde Ali Paşa'nın Bulgaristan'ı işgali esnasında Cenevizlilerle dost olan Türklerin işgaline uğramadı; İvanko'nun 1389'daki *Kosova* muharebesinde asker verdiği anlaşılıyor.

[2] Bulgaristan Makedonyası'nda bulunan Konstantin Bulgar prenslerinden olarak gösteriliyorsa da hakikatte Sırptır. Bundan evvel Kuzey Makedonya'da Sevastokratör rütbesinde olan babası Deyan ölünce validesi Çariçe Odoksiya üç oğlu ile *Köstendil, Kumanova, Kratova, İştip, Ustrumca, Petriç* ve havalisinde hüküm sürüyorlardı; zengin madenlere sahip idiler. Türklere vergi ve asker veriyorlardı; 1379'dan itibaren Kostantin tek başına idareyi eline almış ve ölümüne kadar Osmanlılara sâdıkane bağlı kalmıştır; Kostantin 1394 senesi sonbaharında Yıldırım Bayezid'in bizzat Eflâk üzerine yaptığı seferde vukua gelen muharebede yine kendisi gibi Osmanlı hizmetinde bulunmuş olan Makedonya Sırp beyi Marko Kraliyeviç ile beraber maktûl düşmüşlerdir.

Vidin,[1] her ne kadar Stratişimir'e düşmüşse de bu, büyük bir parçaya sahip olan ve babası tarafından veliahdlığa lâyık görülen kardeşine karşı haset ediyordu; hattâ Stratişimir, Osmanlı hâkimiyetini kabul ile biraderi Şişman'a karşı kayın biraderi Eflâk prensi Layko (Vladislav) ile, damadı Bosna kıralı Tvartko'ya güvenmiş, Şişman'ın elinden *Sofya*'yı almış ve yine biraderi ile mücadelesinde Osmanlılarla da anlaşmak istemişti; fakat bu ittifakın akdinden evvel Balkanlara göz dikmiş olan Macar kıralı Layoş (Ludvig) buralara inmek için 1365 yazında Stratişimir'in elinde bulunan *Vidin* şehrini almış ve kıral ile ailesini esir ederek Hırvatistan'a yolladıktan sonra[2] *Vidin*'in muhafazasını da *Erdel* voyvodası Dionisiüs'e havale etmişti. Bundan başka mutaassıp bir katolik olan Macar kıralı bura halkını katolik yapmak için zorlamış ve iki yüz bin Bulgarı, ortodoksluktan çıkarıp zorla katolik yaptırmıştı; Bulgaristan'a gelen rahiplerin mezalimi korkunç bir şekil aldığından bu vaziyetin devamına artık tahammül edemiyen Batı Bulgarları, 1369'da kıral Şişman ile Eflâk prensini kendilerini kurtarmağa çağırdıklarından, Macarlar *Vidin*'den atılarak katolik rahipleri de katledilmişlerdi; fakat 1370'de *Vidin*'e giren Layoş bu harekete karşı müthiş surette intikam almıştı.

Vidin'in zaptı kıralın yapacağı haçlı seferleri için mühim bir nokta idi. Daha sonraki tarihlerde Eflâk prensi Vladislav veya Layko'nun gayretiyle kurtarılan *Vidin*, Stratişimir'e verilmiş ve o da Macarların hâkimiyetini kabul ile Layko'nun hemşiresinden doğan iki kızını Macar kıralına rehin yollamıştı.

Çar Şişman, hükümdarlığından az sonra (1367'de) Osmanlılara karşı yardım istemek üzere Avrupa'ya gidip oradan dönen imparator Yuannis'i —ihtimal ki onun makamına göz dikmiş olan Andronikos'un teşvikiyle— hapsetmiş, fakat imparator Yuannis'in dayısı Savua kontu Amadée, Fransız ve İtalyan şövalyeleri ve bir donanma ile 1366'da *İstanbul*'a hareket ederek 23 ağustosta *Gelibolu*'yu zaptetmiş ve sonra *İstanbul*'dan Kara-

[1] Bu aileye Vidin Şişmanları derler. *Vidin*'de prens olan Şişman'dan sonra yerine oğlu Mihal prens olmuş ve bu Mihal sonra Bulgar çarlığına intihap edilmiştir.

[2] Stratisimir'in karısı, Eflâk prensi Aleksandr'ın kızı olup bunlar dört yıl Hırvatistan'da kalmışlardır.

deniz'e hareketle *Süzebolu*, *Ahyolu* ve *Misivri*'yi almış ve *Varna* üzerine yürüyüp orayı alamamış ise de Çar Şişman'la yaptığı mütareke ile Yuannis'i serbest bırakтırmıştı; yine aynı sene içinde (1367) Şişman Türklerle birlik olarak *Vidin* üzerine saldırdıysa da Stratişimir'in kayın biraderi Eflâk prensi Layko ile Macarlardan yardım görmesi üzerine geri atılmıştı.

Daha sonraki tarihlerde Eflâklılar, Şişman'ın idaresindeki Bulgaristan'ı tehdid ediyorlardı. Hattâ 1373'de Eflâk prensi Layko, Şişman'a aid olan *Niğebolu*'yı işgal eylemişti. Cenuptan Osmanlılar tarafından sıkıştırılmış olan Bulgarlar ise *Trakya*'daki yerlerden uzaklaştırılmışlardı. *Yanbolu*'nun Timurtaş Paşa tarafından zabtı üzerine Şişman, Osmanlı himayesini ve asker vermeği kabul eylemiş ve kız kardeşi Mara'yı Murad Hüdavendigâr'a vermişti (Takribî tarih 1370)[1]. Şişman, Osmanlı hânedaniyle akraba olmasına rağmen, kat'i bir programla hareket eden Türklerin istilâsının önüne geçememiş, *Eski Zağra* alınmıştı (1371). Bundan başka Bulgaristan, iki kardeş arasında da mücadele sahnesi olmuştu; Stratişimir, elindeki yerlerin ruhanî idaresini *Tırnova* patrikliğinden ayırarak İstanbul patrikliğine bağlamıştı; bundan başka Stratişimir, 1371'de Şişman'ın elinden *Sofya*'yı almışsa da daha sonraları burayı terke mecbur olmuştu. Srtatişimir, biraderine karşı olan bu mücadelelerinde Eflâk prensinden yardım görüyordu.

Çandarlı zâde Ali Paşa'nın Bulgaristan'ı istilâsı

Artık istiklâline sahip olmıyan Bulgaristan onu tekrar elde etmek için fırsat kolluyordu; o da bilhassa Türklere karşı yapılan Bosna, Sırp, Hırvat ve Arnavutluk ittifakına girmek istiyorsa da açıktan açığa bunu yapmağa cesaret edemiyordu; fakat Şişman'ın bu ittifaka girmek istediği ve zamanını beklediği Sultan Murad'ın gözünden kaçmadı; bunun üzerine Osmanlılarca, *Ploşnik* mağlûbiyetini müteakip Bulgarların ittifaka girip fi'lî harekete geçmelerinden evvel Bulgaristan'ın işgaliyle bu devletin harb harici bırakılması münasip görülerek vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa, otuz bin kişilik bir kuvvetle ve süratle Bulgaristan'a yürüdü (1388) ve *Aydos*

[1] Jireçek, *Bulgarların tarihi* isimli eseri. Hammer ise Halkondil'den naklen Şişman'ın kendi kızını verdiğini yazıyor.

yakınından Balkan'ı aştı. Timurtaş Paşa zâde Yahşi Bey tarafından bir baskınla *Pravadi* alındı; daha sonra *Şumnı* ile civarındaki kaleler elde edildi. *Tırnova* kısa bir dayanmadan sonra zabtedildi; kıral Şişman, erzak ve mühimmatı yolunda olan ve müstahkem bulunan *Niğebolu*'ya kapandı ve burada mukavemet gösterdi; buranın düşmesi uzun sürebilirdi. Ali Paşa, pâdişahı yardıma çağırdı; büyük bir ordu ile gelen Murad, Bulgar Çariyle anlaştı. Bu anlaşma mucibince birikmiş olan vergilerini verecek ve *Silistre* müstahkem kalesini teslim edecekti. Murad, dönünce Şişman, *Silistre*'yi vermek istemedi; fakat *Şumnı* ve geçitlerini henüz terk etmemiş olan Ali Paşa, yalnız *Silistre*'yi değil burasiyle beraber *Rusçuk* ile *Niğebolu* arasındaki yerleri de alarak Şişman'ı kayıtsız, şartsız teslim olmağa mecbur etti.

Kıral, karısı ve çocuklariyle beraber pâdişâhın karargâhına getirilerek afvedilip tekrar vergiye bağlandı ve *Tırnova* ile beraber bir kısım yerlerine sahip oldu; fakat *Rusçuk* ve *Silistre* ve diğer bazı kaleleri Osmanlılar almışlardı; işte bu 1388 harekâtiyle Bulgarların iyice kolu kanadı kırıldığından Osmanlılar aleyhindeki Balkan ittifakına bilfiil dahil olamamışlardır[1].

Bulgaristan'ın tamamen işgali

1392 senesinde Macar kıralı Sigismund, Bulgarların hâmisi sıfatiyle ve kıral Şişman'la gizli muhaberesi üzerine Bulgaristan'a gelmiş ise de mağlûp olarak çekilmişti; Şişman'ın bu vaziyetini haber alan Yıldırım Bayezid, ikinci bir taarruz vukuunda Bulgarların Macarlar'la beraber hareket edebileceklerini düşünerek bu kırallığı ortadan kaldırmağa karar verdi ve 1393'de büyük oğlu Süleyman Çelebi kumandasiyle sevkettiği kuvvetler, üç ay muhasaradan sonra 17 Temmuzda Bulgar başkenti olan *Tırnova*'yı aldılar. Bu arada Bulgar patriği de esir edildi. Şişman'ın âkibeti ise kat'î olarak bilinmiyor[2]. Osmanlıların, Bulgar kırallığını

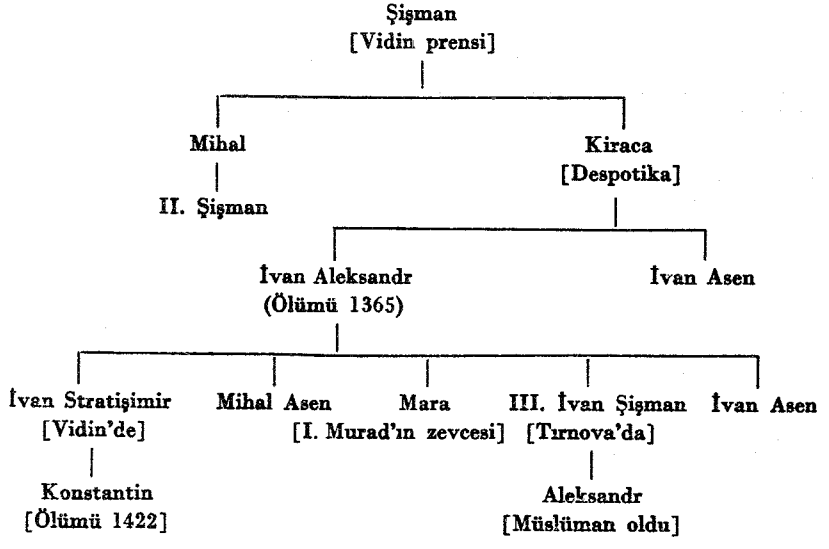
[1] Bulgaristan'ın istilâsı esnasında Osmanlı hükûmeti oradan bazı Bulgar ailelerini Anadolu'ya nakl ve iskân etmişlerdir; meselâ Mihaliç nahiyesi köylerinden "Karye-i Bulgarlar Rumeli'den sürgünlerdir" ve "Karye-i Kurşunlu Rumeli'den gelmiş kâfirlerdir" gibi Tahrir defterlerinde bazı kayıdlar görülüyor (III No. Bursa tahrir defteri 179, b).

[2] Jireçek'in kaydına göre, Bulgar vekayinâmesi, Kıral Şişman'ın 3 Haziran 1395 senesinde pâdişahın emriyle öldürüldüğünü yazmaktadır. Şildberger'den naklen Iorga ise Şişman'ın esir olup mahpus iken aynı sene, aynı ay ve aynı günde eceliyle öldüğünü ve oğlu Aleksandr'ın müslüman olarak *Samsun* sancak beyliğine tâyin edildiğini beyan etmektedir.

tamamen ortadan kaldırmaları üç sene sonra vukua gelen *Niğebolu* muharebesi sebebiyle tam zamanında yapılmıştır. Kıral Şişman'ın oğlu Aleksandr müslüman olmuş ve sonra Yıldırım Bayezid tarafından birinci defa zabtedilen *Samsun* sancak beyliğine tâyin edilmiştir. Aleksandr, *Saruhan* (Manisa) sancak beyi bulunurken Şeyh Bedrettin'in adamlarından Börklüce Mustafa isyanını bastırmağa memur edilmiş ve muharebe esnasında maktûl düşmüştür.

Vidin'de bir Osmanlı vassalı olarak kalmış olan ihtiyar Stratişimir ise *Niğebolu* harbinden evvel Haçlılar tarafına geçip onlara sadakatle hizmet edeceğine yemin eylemişti. *Niğebolu* muzafferiyetinden sonra *Vidin* artık doğrudan doğruya Türk idaresine alınmış ve *Niğebolu*'daki Türk sancak beyi *Vidin*'i kendisine merkez yapmıştır. Bu sırada Stratisimir'in oğlu Konstantin, Sırp despotu İstefan'ın yanına kaçarak 1422 senesinde orada ölmüştür.

Jireçek'in *Geschichte der Bulgaren* (Bulgarların tarihi) isimli eserine göre (Prag 1876) XIV. yüzyıldaki Bulgar kıraallarının şeceresi :

OSMANLI - SIRP MÜNASEBETLERİ

Sırp kırallığı

İslâv ırkından olan Sırplar, Bizans arazisine tecavüz eden Avarlara karşı imparatorluk tarafından yedinci asırda hududa yerleştirilmişler ve sonra orada bir devlet kurmuşlardır. Sırbistan'ın ehemmiyeti onüçüncü asrın ortalarından itibaren artmağa başlamıştır; Sırp kıralı İstefan'ın halefleri birinci Uroş (1243—1276) ve Draguten (1276—1282) zamanlarında Sırbistan, hatırı sayılır bir Balkan Devleti olmuş ve Bulgarlarla Bizanslıların zararına olarak büyümüştü; 1282 de yukarı *Vardar* vâdisi ve sonra da *Üsküp* elde edilmiş ve bunlardan başka bir aralık 1283'de *Serez* ve *Hristopolis* mıntıkaları alınmak suretiyle denize inilmiş ve daha sonra da *Ohri*, *Prespe* ile Doğu Makedonya ve Arnavutluk istilâ olunmuştu (1296).

Sırp kırallığının bu işgal ve istilâsı zayıf bir halde bulunan Bizans İmparatorluğu tarafından ister istemez kabul olunduğu gibi imparator II. Andronik, kızını Sırp kıralı Miloten'e vererek onunla akrabalık tesisini de muvafık bulmuştu (1298).

Osmanlıların gasıp imparator Kantaküzen'e yardım etmek üzere Rumeli'ye ilk geçişlerinde Miloten'in torunu ve İstefan Uroş'un (1321 — 1331) oğlu olan meşhur İstefan Duşan (1331 — 1355) Sırp kıralı bulunuyordu; Duşan, babası Uroş'un zamanında Bulgar Çarı Mihail ve müttefikleriyle yapılan ve Mihail'in ölümüyle neticelenen *Velbujd* muharebesinde nam almıştı; bu *Velbujd* veya *Köstendil* muharebesi Sırplara Köprülü (Veles) ile *Prosek* ve *İştip*'i kazandırmıştı (28 haziran 1330). Uroş bu galibiyet tadını az sürdü; çünkü kendisi barış ve sükûn tarafdarı idi; fakat Sırp boyarları yani beyleri muharebe istiyorlar ve kıralın yerine oğlu Duşan'ın, gelmesini arzu ediyorlardı. Bundan başka Duşan'ın babasına karşı itimadı yoktu; çünkü kendisini verasetten mahrum bırakarak Bizanslı prensesten doğmuş olan diğer oğlunu kıral yapacağı zannında idi. Bundan dolayı boyarlarla birleşmiş olan Duşan, babası Uroş'u hal' edip boğdurduktan sonra kıral olmuştu. Bu sırada Sırp hududı, kuzeyde Tuna ve Sava'dan, güneyde *İstrumca* ve *Pirlepe*'ye, batıda *Bosna*'dan *Rilo dağı*'na ve *İstruma*'ya kadar uzanmakta idi; fakat bundan sonra Sırbistan, Duşan zamanında, en parlak devrini yaşadı ve onun hayatı müddetince sözü

geçen ve bütün Balkanlarda büyük nüfuzu görülen bir Balkan devleti oldu.

Duşan ve Büyük Sırbistan

İstefan Duşan 1334'de *Batı Makedonya*'yı ve sonra, *Draç* müstesna olarak, Arnavutluk'tan *Avlonya*'ya kadar olan yerleri ve Lâtin olan Anju'larla Bizanslılardan da Yanya ve havalisini almıştı (1340). *Makedonya*'nın *Selânik* ile *Halkidikya* yarımadasından maada yerleri de Sırpların ellerine geçmişti. Sırp hududu doğuda *Trakya* hududuna kadar devam ediyordu; bu suretle 1340'da aşağı *Makedonya*'nın işgaline başlıyan Duşan, hududunu Balkanların güney sahillerine kadar uzatmış ve Bulgarlar da Sırplarla ittifak ederek *Meriç* nehrine kadar inmişlerdi ki, bu istilâ, Bizans'ın taht ve taç kavgaları zamanına tesadüf ediyordu (1345).

Bu mühim başarılar üzerine kıralhğı kendisine az gören Duşan, imparator olmak istemiş ve müttefik sıfatiyle Bulgaristan'ı da nüfuzu altına aldıktan sonra *İstanbul*'ı zabt ile burasını büyük Sırbistan İmparatorluğu'na merkez yapmak hevesine düşmüştü; arzusunda da haklı idi; çünkü Balkanlarda *Draç*, *Selânik*, *Kavala* limanlariyle *Mora* ve *Doğu Trakya* istisna edilecek olursa yarımadanın mühim bir kısmı ya doğrudan doğruya veya müttefik olarak hâkimiyetini tanımak suretiyle ona tâbiydi ve bu tarihlerde Bizans İmparatorluğu da dahilî mücadelelerle yıkılmakta ve yıpranmakta bulunuyordu; işte bu haller Duşan'a ümit vermişti. Bundan dolayı uzun bir muhasaradan sonra *Serez*'i almış ve 1346'da Sırpların ve Rumların imparatoru olarak Sırp Patrikliğine tâyin ettiği başpiskopos ile *Tırnova* Patriği'nin elleriyle *Üsküp* kilisesinde taç giymiş ve *İstanbul*'dan ayrı olarak *İpek* kasabasında bir patriklik tesis etmişti. Duşan'ın bu hareketi üzerine *İstanbul* Patriği kendisini aforoz etmiş[1] ve bu hal Bizans'ta telâş ve heyecan uyandırmıştı.

Duşan'ın İstanbul'u denizden kuşatacak donanması olmadığından, bunu temin için Venediklilerle anlaşmak istediyse de siyasî meşguliyetlerinden dolayı Venedik Cumhuriyeti, özür dilemekle beraber, bir taraftan Duşan'ın bu arzusunu alkışlamış ve 1348'de ona evvelâ üç, sonra dört kadırga hediye etmiş, fakat

[1] Bu aforoz meselesi daha sonraları, Sırp despotu Lazar'ın Bizanslılarla anlaşması üzerine kaldırılmıştır.

diğer taraftan *Tesalya*'yı almış olan Duşan'ın daha aşağı inerek *Ağrıboz*'un karşısında bayrağını dalgalandırması cumhuriyeti ihtiyatlı davranmağa sevk etmekte bulunmuştu.

İstefan Duşan, *İstanbul*'ı almak emelini tahakkuk etittirmek için 1346 senesinden beri Bizan'sın imparatorluk mücadelelerinde mühim rol oynıyan Osmanlı hükümdarı Gazi Orhan Bey ile anlaşmak için bir hey'et göndermiş ve kızını da Orhan'ın oğluna vermeği teklif etmişti; fakat bu tehlikeli vaziyeti duyan ve bu sırada *Dimetoka*'da imparatorluğunu ilân etmiş olan Yuannis Kantagüzen, geri döndükleri esnada Duşan'ın elçilerini pusuya düşürüp öldürtmüş ve Duşan'ın, Orhan'la anlaşma teşebbüsü bu kadarla kalmıştı[1]. Maamafih Duşan vefatına kadar *İstanbul*'ı almak için uğraşmış ve son zamanlarda karşısında rakîp olarak Orhan Bey'i görmüştür; Çünkü Bizanslılara yardımı siyasetine muvafık gören Orhan 1353'de oğlu Süleyman Paşa kumandasiyle Rumeli'ye ilk yerleşme geçişini yapmış ve bu hal Duşan'ı telâşa düşürmüş, fakat Türklere karşı kendisini teşçi eden Papa, Sırp kıralını Türkler üzerine[2] yapılacak mücadelenin önderi ilân etmişti.

Duşan bir aralık müfrit isteğinden vazgeçerek ortodoks kilisesiyle anlaşmak üzere İstanbul'a bir hey'et gönderdiyse de bu hey'ete, Duşan'ın imparatorluk dâvasını bırakması ve *Vardar nehri*'nin doğusundaki araziyi terk etmesi şartiyle anlaşmak mümkin olabileceği bildirilmişti. Bu suretle yapılan mukabil teklife hiddetlenen Sırp kıralı, seksen bin kişilik bir ordu ile *İstanbul* üzerine yürürken hareketinin ikinci günü genç yaşında ölmüş ve *İstanbul* da tehlikeden kurtulmuştu *(20 Aralık 1355)*.

Sırp krallığının parçalanması

İstefan Duşan'ın vefatiyle göz kamaştıran devleti birdenbire parçalanıvermişti. Çünkü Duşan kendisini imparator ilân edince oğlu Uroş'ı da Sırp kıralı yapmış ve elindeki diğer bölgeleri büyük parçalar halinde *ban* denilen beylerine vermişti; kendisinin ölümiyle beraber bu banlar veya despotlar yer yer istiklâle kalkışmışlardı.

[1] *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu*, Ragıb Hulûsi tercümesi, s. 71.

[2] Bu Türklerden maksat, Osmanlı Türkleriyle Batı Anadolu'ya yerleşmiş olan Türklerdir.

Duşan'ın yerine ondokuz yaşındaki oğlu Uroş geçmiş, fakat yukarıda söylediğimiz parçalanma sebebiyle bunun hükümdarlığı bütün memlekette tanınmamıştı. Yeni kıral yaşça küçük, halim ve zayıf idareli bir şahsiyetti; zaten bunun namına Duşan'ın kardeşi *Tesalya* ve *Epir* despotu Simeon ile[1] Uroş'un validesi haris Çariçe Helena hüküm sürmek istiyorlardı. Hattâ Simeon, genç kıral Uroş'u tanımıyarak devlet idaresini bizzat ele almak istemişse de muvaffak olamamıştı; bu halden istifade eden valiler, kendi serbestîlerini elde etmek için faaliyete geçtiler; bu yüzden parçalanan Sırp devletinde dahilî tefrika meydan almış ve kıralın hüküm ve nüfuzu da kalmamıştı.

Osmanlılar *Rodop* taraflarından *Drama* ve *Serez*'den îtibaren Sırplara ait güney memleketleri işgale başlamışlardı; bundan başka *Üsküp*, *Pizren*, taraflarını elde eden Sırp boyarlarından Vukaşin de kıral Uroş'ı tanımıyarak derhal kırallığını îlân eylemiş ve kardeşleri Goyko ile Uybyeşa da kendisiyle beraber faaliyete geçmişlerdi (1366). Bunlardan İvan Uybyeşa, biraderi Vukaşin'e tâbi olarak *Serez* ve *Menlik* taraflarında bulunup kayın pederi de *Drama*'da valilik ediyordu; *Vardar* nehrine kadar *Güney Makedonya*'da da Bogdan adındaki Sırp beyinin idaresinde bir valilik vardı.

Bunlardan başka Adriyatik sahilindeki *Pomarie* Sırp kırallığı ile Duşan'ın elde ettiği sahalarda birtakım küçük beylikler meydana çıkmış ve bu bağımsızlık cihetiyle de Osmanlı istilâsı kolaylaşmıştı[2]. 1371'de Osmanlı istilâsına karşı koymak üzere Vukaşin'in tertip ettiği *Çirmen muharebesi*, Sırpların mağlûbi-

[1] *Tesalya*, *Epir* ve *Etolya* despotu olan Simeon, biraderi Duşan'ın ölümü ve büyük Sırbistan'ın parçalanması üzerine Simeon Paleolog Uroş adiyle Sırp ve Rumların imparatoru olarak tac giymişti; çünkü bunun validesi Bizans prenseslerindendi. Simeon 1367 senesinde *Epir*'i damadı Tomas'a bırakmış ve 1371 senesinde ölmüştür. *Tesalya*'da Simeon'un yerine oğlu İvan Uroş geçmişti. Türkler bu İvan zamanında *Tesalya*'yı ilk defa işgal etmişlerdir. İvan 1410'da piskopos olarak ölmüştür.

[2] Duşan'ın ölümünden sonra ayrılan prensliklerin mühim bir kısmı Bizans imparatorluğundan alınan doğuda *Serez*'den başlayarak batıda *Pindüs* ve *Şardağı* arasında idi. Daha ötede Adriyatik denizine doğru Arnavutluk ve Karadağ kısımlarında da ayrı prenslikler vardı.

yetiyle neticelenmiş[1] ve bu muharebede Uybyeşa ile Goyko Meriç nehrinde boğulmuşlar ve Kıral Vukaşin de kaçarken yolda hizmetçisi tarafından öldürülmüş ve Sırpların şark hududu, yani *Makedonya*, Türk istilâsına karşı açık kalmıştı; bunun üzerine Osmanlılar, *İstroma* ve *Vardar* nehirleri civarına ve hattâ *Ohri* havalisine ve daha içerilere kadar ilk akınlarını yapmışlardır; bu akınlar esnasında *Makedonya* ile *Pizren* kıralllıkları kısa bir müddet için Osmanlı himayesinde olarak varlıklarını muhafaza etmişlerdir.

Vukaşin'in yerine geçmiş olan oğlu Marko Kıraliyeviç'in merkezi *Pirlepe* idi; *Kesriye* şehri de buna ait iken karısının hiyanetiyle 1380'de burayı Arnavutluk prensi İkinci Balşa'ya kaptırmıştı.

Uroş'un elindeki Kuzey Sırp kırallığı henüz müstakil bir vaziyette idi; fakat orada da dahilî idare iyi olmayıp *Morava* ile *Tuna*'ya doğru Macar hududı yakininde Rodnik bölgesini idare etmekte olan Sırp prenslerinden Lazar Grebliyanoviç ile damadı Brankoviç yarı müstakil surette *Morava*, *İybar* ve *Zeniça* taraflarını ellerinde bulunduruyorlardı.

Sırp despotu Lazar zamanı

Kıral Uroş 1367'de evlâd bırakmadan ölünce, yukarıda adı geçen Lazar, kırallığa intihap edilmiş, fakat kıral adını almıyarak despot ve prens ünvaniyle bir kısım beyleri etrafına toplamıştı. Lazar daha evvel, yani 1356'da Uroş'un sarayında bulunmuştu. Yine Sırp beylerinden olan damadı Vuk Brankoviç, hemen hemen müstakil olarak hüküm sürüyordu. Makedonya Sırp kıralı Vukaşin ve onun ölümünden sonra oğlu *Pirlepe* kıralı Marko Kraliyeviç[2], Lazar'ı tanımamışlardı; bununla beraber Lazar,

[1] Bizim tarihlerde, 1371'de yapılan Çirmen muharebesinden bahsedilmiyor ve bunun yerine 1363'de yine burada yapılan ve *Sırp sındığı* denilen meşhur muharebe gösteriliyor. Bu harbe Osmanlı tarihlerinde Sırp sındığı denilişine ve filvaki Sırpların tertip ettiklerine göre ikisinin bir olduğu hatıra geliyorsa da bu 1371 harbinde Sırplardan başka milletlerin harbe iştirakinden bahsedilmiyor. Halbuki 1363 harbinde Macar kıralı Layoş'un bulunduğu vesikalarla sabit oluyor.

[2] Marko Kraliyeviç yani kıral oğlu Marko, Sırp kahramanı olarak tanınmakta ve hakkında bir hayli efsane rivayet edilmektedir. Marko'nun kızı, üç sene kadar Bizans imparatoru olan Kör Andronik'in karısı idi. Andronik bundan dolayı babasının elinden imparatorluğu almak için Türklerden başka kayın pederinden de yardım görmüştü.

Bosna kıralı Tvartko'nun yardımı sayesinde bir kırallık vücuda getirebilmiş ve buna karşı kırallıkta tutunamıyacağını anlamış olan Vukaşin'in oğulları Osmanlı hükümdarının yanına kaçmışlar ve daha sonra Osmanlı ordusuyla beraber Kosova muharebesine gelmişlerdi.

Lazar, Sırbistan'da nüfuzunu arttırdı ise de fütuhatta ilerliyen Osmanlılarla hem hudut olmuştu ve merkezi *Priştine* idi. Osmanlılara mukavemet imkânını göremeyince Türklerin yüksek hâkimiyetini tanımağa, vergi (haraç) ve asker vermeğe mecbur oldu; hattâ 1386'da ikinci defa *Niş*'in alınması sebebiyle[1] Osmanlılara vermekte olduğu vergi ve asker miktarını da arttırmış ve bir sene sonra yapılan Karaman seferinde, ahidnâme mucibince, Osmanlı ordusunda Sırp askeri de bulunmuştu.

Lazar, Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için fırsat beklerken, 1387'de Osmanlı akıncılarının *Ploşnik* muharebesinde mağlûp olmalarını fırsat bilerek Türkler aleyhine bir ittifak vücuda getirilmesine muvaffak olmuş, fakat 15 Haziran 1389'da vukua gelen Kosova muharebesinde maktül düşmüştür.

Yıldırım Bayezid, maktul Lazar'ın oğlu İstefan Lazareviç ve validesi ile dostça münasebet tesisini siyasetine uygun görmüş[2] ve bu galibiyetten arazi işgaliyle istifade etmek istememişti. Aradaki muahede mucibince yeni Sırp despotu da, babası gibi, Osmanlılara haraç ve asker verecek ve muharebe neticesinde elde edilen ganimetlerden aynı derecede istifade eyliyecekti. Yıldırım Bayezid, genç Sırp despotu Lazareviç'in kız kardeşi Despina'yı almak suretiyle arada bir de akrabalık tesis etmişti[3]. Lazareviç'e aleyhtar olan bazı Sırp beyleri, bunun hakkında Yıldırım Bayezid'i şüpheye düşürecek surette tezvirlerde bulunarak entrika çevirmek istemişlerse de İstefan'ın validesi Militza oğluyla beraber *Bursa*'ya Osmanlı sarayına gidip hakikî vaziyeti anlatmış olduğundan kendilerine îtimad edilmiştir.

[1] Gibbons, *Niş*'in 1375'de alındığını kabul etmez ve *Sofya*'dan evvel *Niş*'in zaptına coğrafî vaziyetin mâni olduğunu söyler. Halbuki Türk akıncılarının 1375'de burayı işgal ile sonra mecburen terk etmeleri pek muhtemeldir. İlk istila sırasında evvelâ akıncılar tarafından işgal edilerek sonra da terk edilip ikinci ve hatta üçüncü defa zaptolunan bir haylı yer vardır.

[2] Lazar'ın, İstefan ve Vuk isimlerinde iki oğlu vardı.

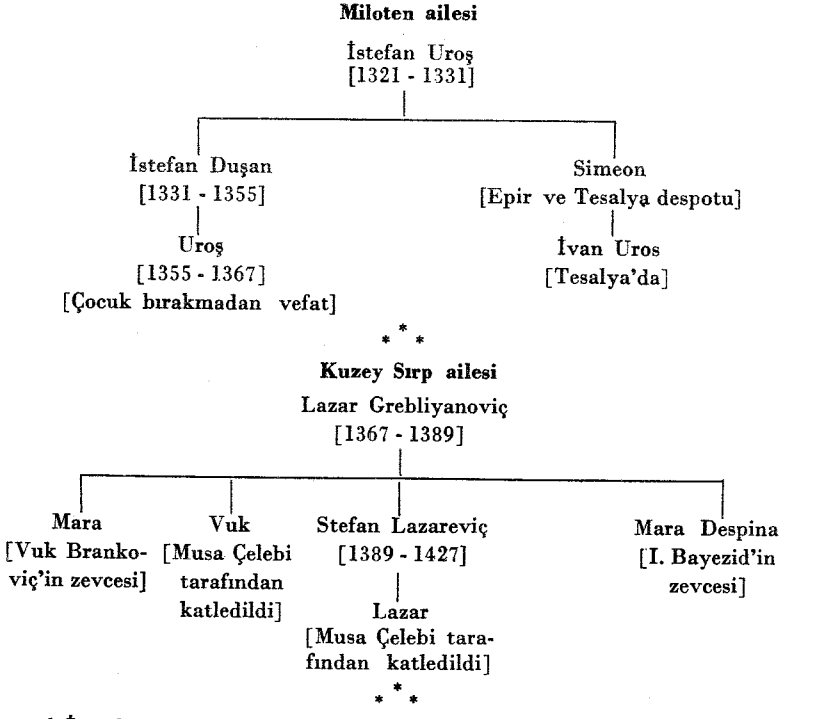
[3] Gibbons, *s. 120.* Iorga, Yıldırım'ın aldığı kızın adını Marya yahut Mileva (Olivera) olarak kaydediyor.

Artık bundan sonra Lazareviç, Yıldırım Bayezid'in saltanatı müddetince ona sadık kalmış, *Niğebolu* ve *Ankara* muharebelerinde Türk askerinin yanında bizzat kendisi ile kardeşi Vulk kumandalarında Sırp askeri bulunmuştu[1].

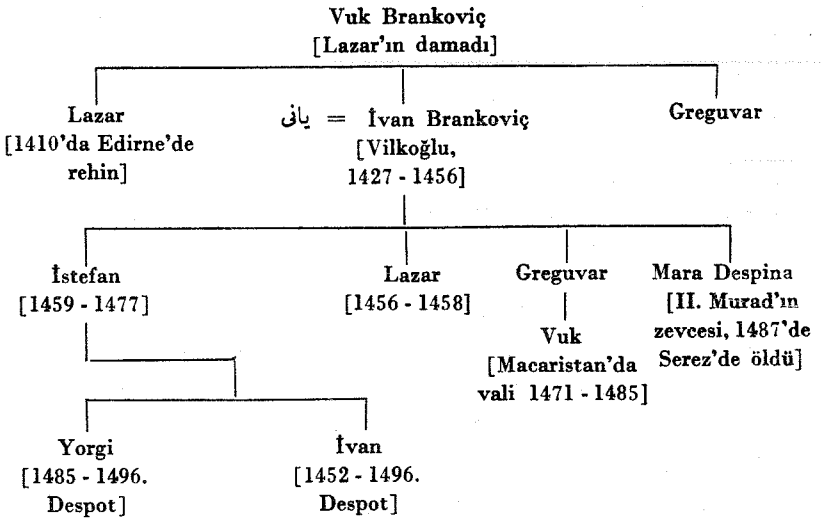
Ankara muharebesinden sonra Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelelerinde Lazareviç hesaplı rol oynamış ve mühim menfaatler temin etmişti. Vefatı 1427 senesinde olup yerine— Osmanlı tarihlerinde Vulk oğlu denilen — kız kardeşinin oğlu İvan Brankoviç geçmiştir.

Sırbistan vukuatına ait daha sonraki safhalar Osmanlı vekayii arasında gösterilmiş olduğundan burada ayrı bir kısım hâlinde tafsil edilmeğe lüzum görülmemiştir.

Sırp kıral ailesinin şeceresi

[1] İstefan ile Vuk *Ankara* muharebesinden sonra Cenevizlilere tâbi Beyoğlu'na ve oradan da Midilli adasına geçmişler, İstefan burada iken Gattiluzio'nun kıziyle evlenmiş ve sonra memleketine gelmişti; fakat buraya kendi sinden daha evvel gelmiş olan Vuk'un oğlunun mukavemetiyle karşılaştıysa da onu mağlûp ederek vaziyete hâkim olduğu gibi kendisine muhalefet eden kardeşi Vuk'a da galebe çalmıştır.

OSMANLILAR VE ARNAVUTLUK

XIV. yüzyılda Arnavutluk

XI. yüzyıldan itibaren Arnavutluk feodal Avrupa ile Bizans arasında bir köprü başı olmuştu. Feodal bir tarzda idare edilen Arnavutluk, Bizanslılardan sonra İstanbul Lâtin İmparatorluğu'na geçmiş, Lâtinler Epir yani Güney Arnavutluk'ta bir despotluk vücuda getirmişlerdi. Daha sonraları izdivaç dolayısiyle Epir'in Avlonya sahili Napoli kırallığına intikal ettiyse de bu kırallığı elde eden Sicilya kıralı Şarl Danju 1272'de Arnavutluk'ta nüfuzunu tesis ile burada Arnavutluk kralı ünvanını alıp kendisine bağlı birtakım küçük prenslikler meydana getirmiş fakat bu hal Bizaslılar ile Anjüvenler arasında uzun süren mücadeleye sebeb olmuştur.

Aydın oğulları beyliği Türkleri, Arnavutluk'ta hâkimiyetini tesis için bu mıntakaya giren Bizans İmparatoru III. Andronik'e yardımcı kuvvet göndermişti. Bunlar başarılı işlerden sonra *Tesalya* ve *Beotia* yoliyle memleketlerine dönmüşlerdi (737 H./1337 M.).1340-1346'da bir kısmı Sırpların eline geçen Kuzey Arnavutluğun diğer kısmında sonradan bilhassa Sırp hâkimiyeti çökünce *Draç*, *Avlonya*, *Berat* prenslikleri teşekkül etmişti. Bunlardan *Mat* ve *İşkombi* nehirleri arasındaki saha 1368'de Draç

şehir ve limanını Anjüven'lerden alan Arnavut sergerdesi Şarl Topia'ya[1] ve Arnavutluk limanlarından *Avlonya* (Valona) ile *Kanina*'da Aleksandr Gioriş adında birine aitti. *Berat* denilen Arnavutluk Belgrad'ı ise evvelce İvan Asen Komnenos'a ait iken sonradan burası Aleksandr tarafından zaptedilmişti; bunlardan başka merkezi *İşkodra* olan *Zenta*'da Balşa veya Balşi namında aslen Arnavut olan bir prensin üç oğlunun 1360 senesinde kurdukları bir Lâtin prensliği vardı[2]. Bu prenslik İstefan Duşan'dan sonraki Sırbistan'ın karışık vaziyeti sırasında Sırplardan bazı yerler alarak genişlemişti; fakat bu işgal edilen mahaller, yani *İpek* ile *Pizren* ve havalisi Sırp despotı Lazar tarafından geri alındığı gibi Bosna kıralı Tvartko'da bunların bir kısım yerlerini zaptetmişti.

Osmanlıların Arnavutluk harekâtı

Osmanlıların Arnavutlukta ilk faaliyetleri 1383'de başlar; Türk akıncıları tarafından sıkıştırılan *Valona* (Avlonya) prensi memleketini Venedik Cumhuriyeti himayesine koymağa mecbur olmuştu; bundan sonra Osmanlıların Arnavutluk üzerindeki ikin-

[1] Arnavutluk senyörlerinden Topia ailesi Kuzey ve Güney Arnavutlukta iki kol olarak hüküm sürmüşlerdir. Bunların nüfuzları Güney Arnavutluk'ta *Draç*'dan *Narda*'ya ve diğer taraftan *Draç*'ın doğusundaki *Akçahisar*'dan (Kroya) *Ohri*'ye kadardı. Kuzey Topia'ları sıhriyyet yolu ile *Napoli* Anju'lariyle yani Fransa kırallık hânedaniyle birleşmişti. En meşhuru Tanusio Topia idi ki bunun zamanında ve 1343 senesinde Sırp kıralı Duşan buna ait yerlerin çoğunu ele geçirmiş ve *İşkodra* ile bazı şehirleri de Venedikliler işgal eylemişlerdi. Bu Topia, *Drac*'ı ancak Napoli kıralının yüksek hâkimiyetini tanımak suretiyle muhafaza edebildi. Bunun oğlu Andre Topia'dan doğan Şarl ile Jorj'dan evvelkisi Arnavutluk tarihinde şöhret kazanmıştır. Şarl Topia 1358'de *Epir* despotunu devirmiş, Kroya'yı almış, Kuzey Arnavutluk'ta nüfuzunu göstermiş ve 1363 senesinde de büyük babası tarafından Napoli kıralı Robert'in nüfuzu altına terk edilmiş olan *Draç*'ı almıştır. Şarl Topia bu teşebbüslerinde Raguza Cumhuriyeti ile Arnavut senyörlerinin yardımlarını görmüştür; *Elbasan* da bunun işgali altında bulunuyordu. Şarl Topia diğer Arnavutluk prensi Balşa ile mücadelesinde, Osmanlıların yardımını gördü. Vefatı 1388 senesindedir. Yerine oğlu Jorj geçtiyse de Papa ile arası açık olduğundan Balşa'ların işe karışmasiyle bir kısım mülkünden mahrum edildi ve *Draç* da Venediklilere geçti. Vefatı 1392 senesindedir. Oğulları, bu zararlara rağmen, bir müddet daha Orta Arnavutluğu idareye devam etmişlerdir.

[2] Adriyatik denizi kenarında garp kültürüne tâbi ve mezhebi katolik olarak XIV. yüzyılda bir Sırp-Arnavut beyliği kurmuş olan Balşa ailesi aslen

ci harekâtı, Şarl Topia ile II. Balşa arasındaki mücadele esnasında olup 1385 tarihine tesadüf eder; Avlonya, Berat, Kanina taraflarına sahip olan *Balşalar*, Şarl Topia'yı Draç şehrinde kıstırdılar ve o da Türkleri imdada çağırdı; bu tarihte *Manastır* civarındaki Candarlı Halil Hayrettin Paşa kuvvetleri *Ohri*'yi zaptettikleri sırada Draç prensi Şarl Topia muharebe etmekte olduğu Arnavutluğun en kuvvetli prensi II. Balşa'ya karşı kendisine yardım etmek üzere Venediklilere güvenemiyerek Türk ordusunu yardımına çağırmıştı; çünkü Balşa, Şarl'ın elinden *Draç* limanını almış bulunuyordu.

Arnavut'tur. Sırp kıralı Duşan'ın ölümünden sonra bunun parçalanan ülkesi üzerinde ve Kuzey Arnavutluk'ta kuvvetli bir prenslik kuran Balşa âilesi, Arnavutları bir idare altında toplamağa çalışmışlardır. Bu aileden ilk faaliyete geçen (XIV. yüzyılın ikinci yarısında) I. Balşa'dır. Bu, Sırp kıralı Uroş'un ölümünden sonra yukarı *Zenta*'yı ve sonra *Kroya*'yı işgal etti ve *İşkodra*'yı da prensliğe merkez yaptı. Balşa'nın ölümünden sonra üç oğlu ortodoks kilisesini terk ederek katolik olmuşlardır (1369). Bu üç kardeş, Arnavut senyörleriyle birleşerek Güney Sırbistan kıralı Vukaşin'e ait yerlerin büyük bir kısmını zabtettiler; bundan başka Güney Arnavutluğa yürüdüler ve böylece *Avlonya*, *Kanina* ve *Berat*, Balşa'ların eline geçti; bu prensliğin idaresi üç kardeşin büyüğü olan Jorj Balşa'nın elinde idi; bu, *Bosna*'da bazı muvaffakiyetler temin etti ve bu hususta eniştesi Şarl Topia'dan yardım gördü. Jorj Balşa ikinci *Bosna* seferinden büyük bir başarı ile *İşkodra*'ya avdetini müteakip 1379'da öldü ve yerine küçük kardeşi İkinci Balşa geçti. Bunun zamanında bu prensliğin büyümesinden korkan Şarl Topia'nın, Balşa ile arası açıldı, Çandarlı Halil Hayrettin Paşa kumandasındaki kırk bin kişilik bir Türk ordusu *Elbasan* kasabası yakınında Balşa ile çarpıştı; Arnavut kuvvetleri mağlûp ve İkinci Balşa da maktul düştü. *Berat*, *Avlonya* ve *Musaki* prensleri Türklerle anlaştılar. İkinci Balşa'nın yerine Stratisimir lâkabını alan II. Jorj geçti; bu, Sırp despotu Lazar'ın damadı idi. 1396'da bir Türk ordusu Arnavutluğa akın yaparak *İşkodra*, *Berat*, *Kroya*, *Kesriye* ve *Ülgün*'ü işgal etti; *Ülgün*, Jorj'un Osmanlı pâdişahına nikâhlanan bir prensesi dolayısiyle geri verildi ve *İşkodra* da bir para mukabilinde Venediklilere terk edildi. II. Jorj 1392'de Macaristan'da Türklere karşı hazırlanan büyük bir sefere iştirak etmek istedi; fakat Türkler tarafından esir edildi ve 1395'de Raguzalıların ricaları üzerine serbest bırakıldı. Jorj 1396'da Leş'deki Dukakinlerle mücadeleye girişti ve *İşkodra* ile diğer bazı yerleri Venediklilere terke mecbur oldu. II. Jorj 1403'de ölünce yerine oğlu III. Balşa geçti; ilk zamanlarda, babasının Venediklilerle yaptığı andlaşmaya sadık kaldı; fakat 1411'de *İşkodra*'yı Venediklilerden geri aldı ve vefatı tarihi olan 1422 senesine kadar Venediklilerle uğraştı; erkek evlâdı yoktu. Memleketi kısmen prens İstefan Çernoviç tarafından işgal edildi. Balşa'nın varisleri *Leş* ile *Kroya* arasında yerleştiler ve Kastriyotaların vassalı oldular.

İkinci Balşa, bu sırada, *Kataro* meselesinden dolayı,[1] *Bosna* kıralı Tvartko ile de mücadele halinde idi; Osmanlıların kendi üzerine geldiğini haber alınca Bosna kıraliyle savaştan vazgeçerek güneye döndü; yanında birçok Arnavut senyörlerinin kuvvetleri de vardı. Hayrettin Paşa, prens Topia'nın davetini fırsat bildi ve hemen *Elbasan* (Bassania) dağlarını aşıp Balşa ile karşılaşmak üzere güneye döndü ve Güney Arnavutluk'taki *Devol* (Voyussa) nehrinin sol sahilinde Balşa ile karşılaştı ve çetin bir muharebeden sonra Arnavutluk prensine galebe çaldı; bu muharebede Balşa ve ona iltica etmiş olan Güney Sırp kıralı Vukaşin'in oğlu ve Marko Kıraliyeviç'in kardeşi İvaniç maktul düştüler (1385)[2]. Draç prensi de bu sayede memleketine tekrar sahip oldu. Osmanlı tarihleri bu sefere Karlı-ili hareketi derler.

Bu galebeden sonra Osmanlılar, *Narda* körfezine kadar sokuldular ve hattâ muvakkat bir müddet için Selânik de alındı. 1389'da *Kroya* ile *İskenderiye* (İşkodra) Türklerin eline geçti; fakat Osmanlı hükümdarı, kendi devleti aleyhine Avrupa'da görüşmeler yapılırken Akdeniz'de büyük bahrî kuvveti olan Venedik Cümhuriyetini kendi aleyhine harekete getirmeği muvafık görmediğinden bu iki şehri yine Venediklilere terk etmişti[3].

Bazı Arnavut prenslikleri

II. Balşa'nın ölümünden sonra bu prensliğin kudreti kırılmış, memleketi *Avlonya* ile *Yanya*'yı alan karısı ve yeğeni Stratişimir'in oğlu Yuvan arasında taksim edilmişti; kuzeydeki *Zenta* ise Çernoyeviç hânedanının mümessili olan Radiç'e aitti; Yuvan 1403'de vukua gelen ölümüne kadar şöyle böyle Osmanlıların müttefiki olarak kaldı. Bunun oğlu olup yerine geçen Üçüncü Balşa da Osmanlılar lehine hareket etmişti; hattâ *Üsküp*

[1] Kataro Macarlara ait idi. Kıral Layoş (Ludvig)'un vefatı sebebiyle karışıklıktan istifade etmek istiyen Tvartko ile Balşa'dan herbiri burasını elde etmek için çarpışıyorlardı.

[2] Vukaşin'in oğlu İvaniç, Adriyatik denizi sahilindeki Pomarie Sırp prensi idi.

[3] Osmanlıların Venediklilerle hoş geçindikleri daha evvel de görülmüştür; hatta Sırpsındığı muharebesinden bir müddet sonra *Dolmaçya*'daki Venediklilere ait yerlerde taarruza girişen Macar kıralı Layoş'a karşı cumhuriyetin açtığı muharebede senatonun ricası üzerine Osmanlı hükümeti Venediklilere beşbin okçu askeriyle yardım etmişti.

sancak beyi Paşa Yiğit, bunu *İşkodra* ve *Antivari* taraflarındaki Venediklilere aid yerlere taarruza teşvik ediyordu.

Balşa ailesi zamanında Kastriyota ailesiyle *İşkodra* ve *Yakova* havalisinin kanunlarını tedvin etmiş olan Dukakin ailesi temayüz etmişler[1] ve *Devol* muharebesinden sonra bu prenslikler Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardı. Bunlardan başka Kuzey Arnavutluk'ta *Dogno* mıntıkasında *Yonima*, *Palati*, *Caria* vesaire gibi senyör aileleri varsa da bunlar prensliklerin vassalları olduklarından o kadar ehemmiyeti haiz değillerdi. Güney Arnavutluk'ta ise merkezi *Berat* olan Musachi ailesi olup onüçüncü asır sonundan îtibaren görülürler; bunların *Napoli* kırallık hânedaniyle münasebetleri vardı; bundan başka merkezi *Ergiri* olan ve ondördüncü asırda görülen Spata ailesi ve *Yanya* ve *Narda* despotluğu[2] ve yine *Epir*'de Zenebisi ailesi vardı; bu ailenin sonuncusu olup Türkler tarafından memleketi işgal edilen

[1] Bunların menşe'leri ve tarihleri hakkında muhtelif rivayetler vardır. Bir rivayete göre aslen Normandiya asılzâdelerinden olup Bizanslıların zayıf zamanlarında *İşkodra* taraflarını elde ederek prenslik kuran Malisör Arnavutlar arasında birtakım kanunlar koymuş olan Aleksandr Dukakin (Dukaçin)'den sonra evlâdları Arnavutlaşarak bu havalide şöhret bulmuşlardır. *Balşa* ailesi bunlardan epey yer almıştı. Daha sonra Dukakin prensleri İskender'in ittifakına dahil olmuşlardır. Dukakin arazisi Dirin nehrinin sol kıyısı ile Fandi ırmağı ve Leş kasabası civarında bulunuyordu. Onbeşinci asırda Dukakin ailesi iki kola ayrılmışlardı. Bir kolu *İşkodra*'nın kuzey doğusunda Mirdita'nın bir kısmına ve Peya ve Gjakova bölgeleriyle diğer bazı mevkilere sahipti. XV. yüzyılda burada yasacı yani vâzı-ı kanun olan Pol Dukakin ile oğlu Leka hüküm sürüyorlardı. Ailenin diğer kolu *Leş* kasabasının kuzey ve doğru kuzeyine hükmediyordu. Mirdita bölgesi bunlara ait olup merkezleri Leş (Alessio) kasabası idi; burası 1393'de Venediklilere bırakılmıştı; kuzey Arnavutlukta bu suretle geniş bir araziye sahip olan Dukakinler, evvelâ Balşalar ve sonra da Osmanlılar ile karşılaşmışlardır.

İskender'den sonra bu taraflar Osmanlılara geçince Dukakin ailesinin bir kısmı İtalya'ya gidip *Napoli*'de oturmuşlar ve diğer kısmı da islâmiyeti kabul ederek Osmanlı devleti hizmetine girmişlerdir ki Yavuz Sultan Selim zamanındaki meşhur Dukakin oğlu Ahmed Paşa bunlardandır. Yine bu aileden gelen şair ve mutasavvıflar da vardır.

[2] Bu despotlukta *Epir* Arnavut senyörleri vardı: kendilerini Sırplara karşı müdafaa için *Napoli* kırallığının nüfuzu altına girmişlerdi. *Yanya*'yı 1370'de Sırplar almışlardı. *Epir* despotluğunun mülki olan *Narda* XIV. yüzyılda (1318—1339 ve 1339—1356) da iki defa Bizanslılara geçmiş ve en son Ergiri despotluğuna katılmıştı.

Gin Zenebisi'nin oğlu Osmanlı sarayında rehin olarak bulunup Hamza adını almıştı. Epir'de despotluğun bir parçası olan *Avlonya* veya *Valona* ve *Kanina* despotluğu 1314'den 1320 senesine kadar Bizanslıların işgaline uğradı ise de sonra burayı Bulgar kıralı Aleksandr'ın kardeşi Yuvan Asen Komnenos aldı ve 1372 senesinde Balşa'lar da Bulgar despotunun elinden aldılar. 1385'de II. Balşa'nın ölümünden sonra dul karısı Comita Musaki *Avlonya*'da yerleşti ve bu yerler 1417'de Türk nüfuzu altına girdi; üç sene sonra *Kanina* da aynı suretle Türk hâkimiyetini tanıdı ve buralara sahip olan Regina Balşa, *Korfo* adasına çekildi.

Bazı sahilleri hariç olarak *Mora* yarımadasiyle Yunanistan ve *Tesalya* Bizanslılara aitti. XIV. yüzyıl sonuyla XV. yüzyıl başlarında Arnavutluk'taki müteaddit beylikleri bir idare altında toplamağa muvaffak olan Topia ve Balşa hanedanlarının birbirini müteakip hâkimiyetlerini kaybetmeleri üzerine bunlara tâbi olan Arnavut beyleri tekrar serbest kalmışlardı. Bunların içinde en meşhuru Kastriyota Arnavut ailesi idi[1].

Kastriyota ailesi

Bunların en eski adları Mazreku iken sonradan Kastriyota denilmiştir; her iki isim de köy ve mevki adlarından alınmadır; Kastriyota'lar *İşkodra* ile *Leş* arasındaki araziye sahip bulunuyorlardı; Balşa'lar devrinde Dukakinler'le birlikte memleketlerinden mahrum edilen Kastriyota'lar, 1385'de II. Balşa'nın ölümünden sonra memleketlerine tekrar sahip olmuşlar ve sınırlarını *Mirdita*'nın bir kısmı ile *İşkodra*'nın kuzey-doğusuna doğru genişletmişlerdir. Bazı tarihlerin kayıtlarında görüldüğü gibi, *Kroya* bunların olmayıp Topia'lara aitti ve 1410'dan evvel ve 1415'de Osmanlılara geçmişti.

Bu aileden Jorj Kastriyota 1389'da birinci Kosova muharebesine iştirak etmiş ve hattâ Türklere karşı geceleyin baskın yapılmasını tavsiye etmişti. 1390'dan 1394 senesine kadar Osmanlıların Arnavutluk'taki muvaffakiyetli işgal hareketlerine karşı *Kastriyota*'lar mukavemet etmişlerdi.

[1] Jireçek, İskender Bey'in Islav aslından olduğunu ileri sürmüşse de son tetkikler, Kastriyotların halis Arnavut olduklarını göstermektedir. Bk. A. Gegaj, *L'Albanie et l'invasion Turque au XV. siècle*, *Paris* 1937.

Kastriyota'lardan Jan Kastriyota zamanında bunların mülkleri genişlemiş, *Tiran*, *Matya*, iki *Debre* (yukarı ve aşağı Debre'ler) ve *Mirdita* ile Sırp hududuna kadar uzanmıştı; fakat *Kroya* şehri, bizim tarihlerin söyledikleri gibi, henüz bunlara ait bulunmuyordu. Topia'lara aid olan *Kroya*, Osmanlılar tarafından zaptedildikten sonra 1410 senesinde Evrenuz Beğin III. Balşa'ya mağlûp olması üzerine yine o aileden Nichta Topia tarafından işgal edildiyse de 1415 senesinde Türkler tarafından geri alınmıştı. *Kroya* şehri, İskender Bey'in, Türkiye'den kaçışından sonra —ki Âşıkpaşa zâde'ye göre burası daha evvel ona dirlik olarak verilmişti— onun tarafından işgal edilmişti.

Jan Kastriyota daha evvelki Osmanlı harekâtında ve 1410 senesinde Osmanlıların yüksek hâkimiyetini kabul ederek büyük oğlunu rehin olarak Osmanlı sarayına göndermişti; bu zahirî bağlantı ile beraber Türklere karşı Venediklilerle anlaşmak ve himaye görmek siyasetini takibetti; Venedikliler kendisine evvelâ fahrî yurttaş ve sonra irsî yurttaş unvanlarını vermişlerdi; hattâ Türkler bunun ülkesine saldırdıkları zaman Venediklilerin burasını kendi arazileri saymaları dolayısiyle Osmanlı hükümetine müracaatleri üzerine Jan'ın arazisi işgalden kurtulmuştu; fakat daha sonra II. Murad, dahilî işleri düzelttikten sonra kuvvetli bir Türk ordusiyle Adriyatik sahiline gelince Jan Kastriyota Osmanlı hâkimiyetini tanıyarak oğullarını Osmanlı sarayına rehin vermiş[1] ve bu çocuklar *Edirne*'ye yollanmıştı (1423). Osmanlıların, Arnavutluğun diğer kısımlarına yaptıkları istilâ hareketlerinde Jan, Osmanlı devletine bağlı olarak kaldı ve 1443 senesinde ölümüne kadar kendisine dokunulmadı ve vefatını müteakip memleketi doğrudan doğruya ilhak edildi.

İskender Bey

Jan Kastriyota'nın oğullarından en küçüğü olan Jorj veya meşhur adiyle İskender Bey'in, Osmanlı tarihlerindeki uzun mâcerası malûm olduğundan

[1] Jan Kastriyota'nın Reposhi, Stanisha, Konstantin, Jorj yani İskender adlarında dört oğlu vardı. En küçükleri Jorj'du. Reposhi, bir Türk kadınıyle evlenerek, rivayete göre, İskender'in yeğeni Hamza Bey bu izdivactan doğmuştur. Jan'ın çocuklarının en büyükleri Stanisha olup bununla İskender Bey'e 1445'de Venedik senatosu tarafından site hakkı verildiğine ve birinin Debre ve diğerinin Matya senyörü olarak sıfatlandırıldığına göre Stanisha'nın da İskender Bey gibi sonradan memleketine dönmüş olduğu anlaşılıyor.

kısaca kendisinden bahsedilmek îcabetmektedir. 1403 ile 1404 seneleri arasında doğmuş olan Jorj, İskender adiyle Osmanlı sarayına alındığı zaman on sekiz, on dokuz yaşlarında idi. Kabiliyetli bir genç olup silâhşor olarak yetişmişti. Osmanlıların Anadolu ve Rumeli seferlerine iştirak ederek cesaretiyle tanındı. Muhakeme ve fikrî faaliyet devresi olan bir yaşta Osmanlıların hizmetine girdiği ve beyzâde olduğu için memleketine karşı rabıtasını muhafaza etmiş ve el altından bu alâkasını devam ettirmişti. 1443 senesine doğru babası ölmüş ve bunun memleketi, Kroya sancak beyi Hasan Bey'e verilen bir emir üzerine işgal edilmişti. İskender Bey, Osmanlı ordusunda sancak beyliğine kadar çıkmıştı; 1443'de Jan Hunyad'la yapılan *Morava* muharebesinde ve henüz savaşın başlarında mevziini terk ederek memleketine kaçmış ve bunun böylece çekilişi Osmanlı ordusunun bozulmasının sebeplerinden birini teşkil etmişti.

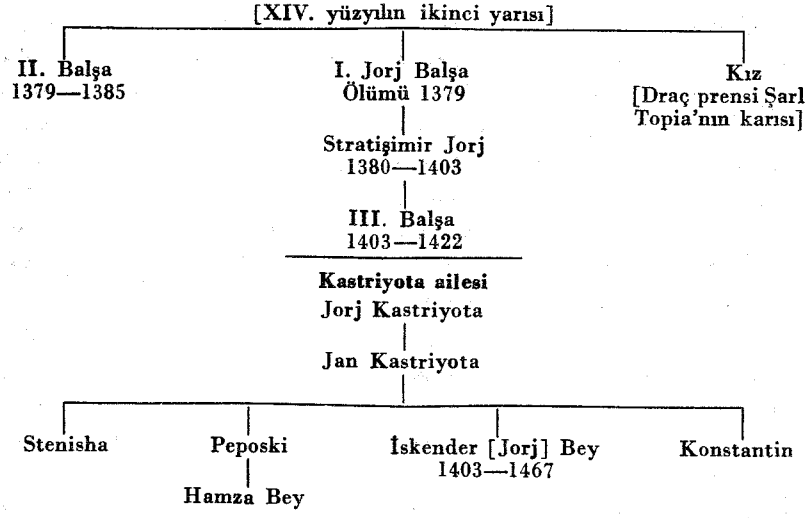
İskender Bey kaçmadan evvel kendisinin Osmanlı hükümdarı tarafından *Kroya* sancak beyliğine tâyin edildiğine dair elde ettiği sahte bir fermanla hemen o tarafa gitti; biraderinin oğlu Hamza Bey de beraberinde idi; İskender'in maiyyetinde üçyüz sadık bendesi vardı; sahte fermanı göstererek bu adamlariyle *Kroya*'ya girdi ve kale muhafızı Hasan Bey ile onun maiyyetinde bulunanları derhal öldürttü; *Kroya*'dan sonra bazı kaleleri de elde etti ve işte bu 1443'den itibaren meşhur mücadelesine başladı.

Arnavutluk olaylarını şöylece hülâsa edebiliriz: Osmanlı Türkleri 1383'de Arnavutluk'la temas etmişler ve 1385'de Arnavut prensleri arasındaki mücadeleden istifade ile oradaki hâdiselere müdahele etmeğe başlamışlardır. Bu sırada Balşa'lar ile Topia'lar ehemmiyetten düşmüşlerdi. Daha sonra Yıldırım Bayezid'in 1394'den 1396 senesine kadar Arnavutluk harekâtı esnasında, Arnavutluğun *İşkodra* ve *Leş* taraflarında Dukakinler ve *Dogmo* mıntakasında Goia Zakkaria ailesi, Orta Arnavutluk'ta Kastriyotalar ile Topialar ve Güney Arnavutluk'ta *Avlonya* ve *Kanina* civarında Aranitiler[1] ve kendi adlarını

[1] *Araniti*'ler çok eski bir Arnavut ailesidir; bu aileden Komnen adlı birinin Araniti ve Musakio ve Vladene isimlerinde üç oğlu vardı; bunlardan Araniti Komnen, Avlonya ile onun cenubundaki Kanina, Cermanika ve civarının senyörü idi. Arazileri Zemeni suyunun kuzeyine ve Viyosa nehrinin güneyine ve

taşıyan yerlerde Muzachiler ve *Epir*'de Spata ve Zenebisi aileleri ve *Ohri* taraflarında ise Gropa'lar vardı. Bu, ondördüncü asır sonlarında *Ülgün*, *İşkodra*, *Leş* ve *Drac*, Balşa ve Topia ailelerinden çıkarak Venediklilere geçmişti. Arnavutluğun bu feodal hali ve mücadelesi Türk istilâsını kolaylaştırmış ve Türkler bunlar arasındaki husumet ve mücadelelerden istifade eylemişlerdir; bundan başka Osmanlı istilâsı esnasında hariçten de buralara yardım ihtimalleri yok gibiydi; çünkü Venedikliler siyasî menfaatlerinden başka birşey gözetmiyorlar ve Osmanlılarla bozuşmak istemiyorlardı; bundan başka Arnavutluğun zaafından istifade ile bazı mühim yerleri de işgal ediyorlardı. Raguza'lılar da iktisadî vaziyet sebebiyle Osmanlı işgaline aldırmıyorlardı. İşte bu ümitsiz vaziyet içinde Orta Arnavutluk'ta Topia ailesinden Andre Topia Arnavutluğun ortalarında yerleşmiş olan Türklere hücum ederek 1432'de muvakkat bir galebe çaldı; sonra uzun seneler İskender Bey'le uğraşıldı ve 1383'de başlıyan müdahale ve sonra istilâ hareketi nihayet 1467 senesinde tamamlanabildi.

Arnavutluk'ta hâkimiyet tesis eden iki aile şunlardır:

denize doğru Narda körfezine kadar devam ediyordu. 1423'den itibaren Jorj Araniti ile Jan Kastriyota, Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardı. Hattâ Jorj Araniti, Sultan Murad'ın sarayına alınmış ve sonra —tahminen 1427 senesinde— Arnavutluğa kaçmış, Osmanlılarla hayli uğraşmış, fakat umduğunu elde edememiş ve 1451 senesinde V. Alfons ile yaptığı anlaşmadan da bir netice çıkmamıştır.

OSMANLI - EFLÂK MÜNASEBETLERİ VE BOĞDAN İLE İLK TEMAS

Osmanlıların Avrupa'ya ayak bastıkları ve Rumeli'de fütuhat yaptıkları sırada Tuna nehrinin mansabına yakın yerlerin kuzeyinde *Moldavya* (Boğdan) ile *Ulahya* (Eflâk)'da iki Rumen prensliği bulunuyordu (Boğdan prensliğinin kuruluşu 1359'dadır). Osmanlıların *Tuna*'ya doğru genişledikleri esnada *Ulahya* kendilerine daha yakın olduğu için ilk münasibet onlarla başlamış ve hasmâne bir tarzda gelişmiştir.

Bu sıralarda *Ulahya-Eflâk* prensliğinde İvanko Basarab'ın (Beyliği takriben 1310—1320) oğlu Nikola Aleksandr (1320—1364) bulunuyordu. Basarab, 1330 senesinde Macar kralı Layoş'un babası Robert Karoli'nin kumanda ettiği bir Macar ordusunu mağlûp etmişti. Uzun zaman babasının yanında beylik işlerine iştirak eden ve 1320—1364 seneleri arasında da müstakil olarak prens bulunan Nikola Aleksandru'nun *Sırp sındığı* muharebesinde asker bulundurduğu muahhar menbalarda yazılmakla beraber eski ve muâsır menbalarla bu rivayeti tevsik etmek şimdilik kabil olmamaktadır. Aleksandru 1364'te öldüğü zaman yerine geçen oğlu Vladislav veya Vlayku Basarab (1364 — takriben 1375) *Argeş* ırmağının suladığı mıntakada merkezi *Kurtea de Argeş* olmak üzere müstakil olarak hüküm sürüyordu. Fakat bir müddet sonra kuvvetli olan Macarların yüksek hâkimiyetini tanımıya mecbur kalmıştı. Vlayku, Makedonya Sırp kralı Vukaşin ile birlikte Çirmen muharebesine iştirak etmişti[1].

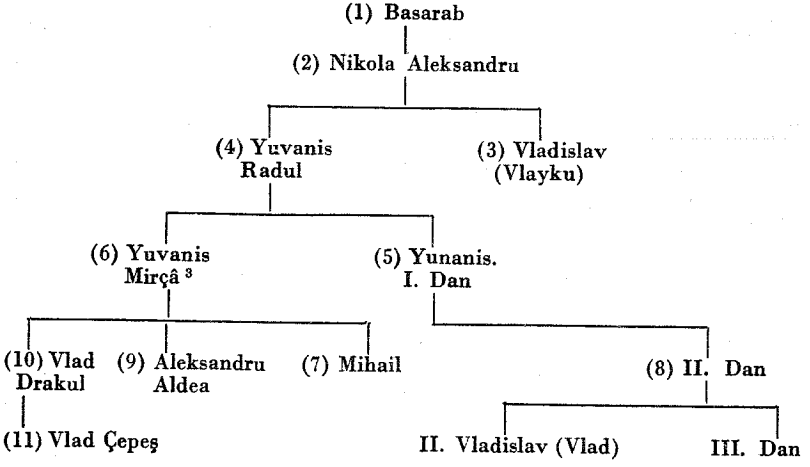
Vlayku'dan sonra Eflâk prensi olan ikinci Radu (1375—1386) zamanında ise Bulgarlar buna aid olan *Silistre*'yi almışlardır. Bunun yerine geçen oğlu ve Vlayku'nun yeğeni olan I. Dan, Bulgar krallarından iki kardeşin (Stratişimir ve Şişman) arasındaki mücadelede akrabalık dolayısiyle Stratişimir'e yardım etmiş ve bundan dolayı diğer kıral Şişman ile aralarında muha-

[1] *Argeş*, Karpat dağı eteklerinde Kampu-lung ile Piteşti arasında mühim bir kasaba olup Ulah prenslerinin merkezi idi. Ulahya olayları ve burada hüküm süren prensler için şu eserlere bakın: C. C. Giurescu, *İstoria Romanilor*, Bucureşti, 1938, c. I (üçüncü basım) s. 375, 379, 457; Iorga, *İstoria Romanilor*, 1937 Bucureşti, c. III, s. 288 ve devamı.

rebe olmuştu. Dan bu muharebede bir kısım beylerinin hıyaneti neticesinde Bulgar kıralına esir düşüp öldürülmüş ve yerine Osmanlı tarihlerinde meşhur olan kardeşi Mircea-Mirçâ (1386—1418) Eflâk beyi olmuştur. Mirçâ, beyliğe geçmek için Bulgar kralı Şişman'ın yardımını te'min etmişti.[1] Çok zeki, dessas ve politikacı idi.

Mirçâ birinci Kosova muharebesinde Sırp despotu Lazar'a yardım için kuvvet göndermiş ise de bunlar muharebede tamamiyle imha edilmiştir. 1391'de Firuz Bey kumandasındaki Türk akıncıları ilk defa Tuna'yı geçmişler ve Mirçâ'nın ülkesini yağmalamışlardır. Mirçâ bu akından sonra Bayezid'in Anadolu'da bulunduğu bir kış esnasında Tuna'yı geçerek *Silistre*'yi almak için Türk muhafız kuvvetlerine hücum etmiş ve Karınabad ovasına kadar inerek yağma ve katil yapmıştır. Bunu haber alan Osmanlı hükümdarı, 1392'de bizzat Mirçâ'ya karşı sefere çıkmıştır[2]. Bu seferde yardımcı olarak Osmanlı ordusunda Sırp

[1] Bu Romen prenslerinin silsileleri kat'i olmayıp karışıktır; Voyvadalık tarihleri de birbirini tutmuyor. Aşağıdaki silsile C. C. Giurescu'nun Romen tarihinden alınarak Jorga'nın Rumen tarihi ile mukabele edilmiştir.

[2] *Tac-üt-tevârih* bu seferi 1391 senesinde gösteriyorsa da olaylara nazaran daha sonradır. 1391'de Firuz Bey kumandasiyle Eflâk'a ilk akın yapılmıştır. Bk. C. C. Giurescu, c. I. s. 462 ve Iorga, c. III. s. 296.

[3] Bir tahrir defterinde (Mirçe veled-i Cebuş "....." kaydı ile Mirçâ'nın babasının adının Çebuş (belki Çepeş) olduğu gösterilmiştir. (T. Gökbilgin, 15-16. yüzyıllarda Edirne ve Paşa livası s. 100).

despotu Lazaroviç, Makedonya Sırp beyi Marko Kıraliyeviç ile Köstendil Sırp beyi Konstantin de bulunuyorlardı. Osmanlı ordusu *Vidin*'e uğradıktan sonra Tuna'yı geçerek *Kalafat* mevkiine çıkmış ve Mirçâ kuvvetleriyle *Rovine*'de yapılan ilk müsademede yenilmiş, fakat bu küçük çarpışmadan sonra geri çekilen Mirçâ takip edilerek kat'î bir hezimete uğratılmıştır. Mirçâ, Karpat dağları eteğindeki *Kurtea de Argeş* (Arceş Kurteası) şehrine kadar takip edildiyse de ele geçmiyerek *Transilvanya* (Erdel) mıntakasına kaçmağa muvaffak olmuştur[1]. Osmanlılar Mirçâ'nın yerine Vlad adında bir beyi prensliğe getirip vergiye bağladıktan sonra yanına bir mikdar Türk muhafızı bırakmışlardır.

Macaristan'a kaçmış olan Mirçâ, daha 1391'de Macarlara karşı kendisini emniyette tutmak için Lehistan kıralı Vladislav ile bir ittifak akdetmiş, fakat 1394'de Osmanlılardan kaçarak düşmanı olan Macarlara ilticaya mecbur kalmıştı. Bunun üzerine 1395 şubatında *Braşov* (Kronştad)'dan gelen Macar kıralı Sigismund ile Mirçâ arasında Türklere karşı bir ittifak yapılmıştı; Sigismund aynı sene temmuzunda *Eflâk*'a girip daha evvel memleketine dönmüş olan Mirçâ ile birlikte Osmanlıların Eflâk prensi tâyin ettikleri Vlad'ı Tuna'nın sağ sahiline yani Türk arazisine kaçırarak Tuna kenarındaki *küçük Niğebolu*'yu elde ettiyse de Türklerin yardımını gören Vlad, Macar kuvvetlerini basmak suretiyle Sigismund'u tehlikeli vaziyete sokmuştu. Vlad, meşhur *Niğebolu* savaşına kadar Osmanlıların himayesi sayesinde yerinde kalabilmişti.

Sigismund 1396'da Haçlı kuvvetleriyle Türkler üzerine hareket ettiği sırada Erdel voyvodası Stibor'ı Vlad'ın üzerine yollamıştı. Vlad, mağlûp olarak kaçmış ve onun yerine Macarların yardımiyle Mirçâ ikinci defa Eflâk prensi olmuştur (1396). *Niğebolu* muharebesinden bir sene sonra Yıldırım Bayezid bizzat ordusunun başında olarak *Eflâk*'a geçerek Mirçâ'ya haddini bildirmişti; bunun üzerine *Eflâk* prensi, kabul ettiği on beş

[1] Jireçek, *Bulgarların tarihi* isimli eserinde 1394 senesi son baharında Mirçâ üzerine yapılan bir seferde, Osmanlı pâdişahının mağlûp olarak Mirçâ ile anlaşmak zorunda kaldığını yazmakta ise de Osmanlı tarihleri yukarıda metinde gösterdiğimiz tarzda aksini kayıt etmektedirler ki hâdiselere tetabuk eden de budur.

maddelik bir muahedenâme ile[1] bütün iç ve dış işlerinde serbest olmak ve prensliğe intihap edilen şahsın hükümeti, Osmanlı pâdişahı tarafından tasdik edilmek şartiyle vergiyi (haraç) kabul ile Osmanlı hâkimiyeti altına girmiye mecbur olmuştur.

Mirçâ, Ankara muharebesinden sonra Osmanlı şehzadeleri arasındaki mücadelede Rumeli'ye geçmiş olan Musa Çelebi'ye yardım etmiş ve Sımavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin vak'asında da rol oynamıştır.

1416'da Mirçâ'ya karşı ikinci Dan isminde bir rakip meydana çıktı; Osmanlıların himayesini gören bu prens ile Macarların himaye ettikleri Mirçâ yüzünden Türklerle Macarlar arasındaki muhasama devam etti. Mamafih Dan'ın Mircâ'ya galebesi üzerine Mirçâ Osmanlılara itaat ile geçmiş vergilerini ve oğlunu rehin verdi.

1419'da Mirçâ'nın ölümü üzerine Macarlar, Mirçâ'nın oğlu Mihal'ı Eflâk prensi îlân ederlerken Osmanlılar da ikinci Dan'ı tutuyorlardı. Dan rakibi olan Mihal'e galebe ederek onu öldürmüş ise de (1420) hemhudut bulunduğu Macarlardan korkarak onlarla anlaşmayı ihmal etmemişti. Bunun prensliği yalnız başına olarak 1420'den 1431 senesine kadar on bir sene sürmüş, Düzme Mustafa denilen Şehzade Mustafa Çelebi'nin hükümdarlığı îlân edildiği sırada mühim rol oynamıştır.

Dan'ın ölümünden sonra Eflâk prensliğinde Mirçâ'nın Aleksandru Aldea adındaki oğlu bulunup altı sene kadar burada kalmıştır. Bundan sonra 1435'de Vlad Drakul, yani Şeytan Vlad Eflâk beyi olmuştur; iki yüzlü bir politika takip eden Vlad'a karşı[2] rakip çıkan ikinci Dan'ın oğlu üçüncü Dan, 1439'da bunu kaçırarak prensliği ele geçirmiş ve Osmanlılara iltica etmiş olan Vlad, 1441'de, her sene on iki bin duka ve devşirme için her sene beş yüz çocuk vermek şartiyle ikinci defa Eflâk beyliğini elde edip rakibi üçüncü Dan'ı kaçırmıştır.

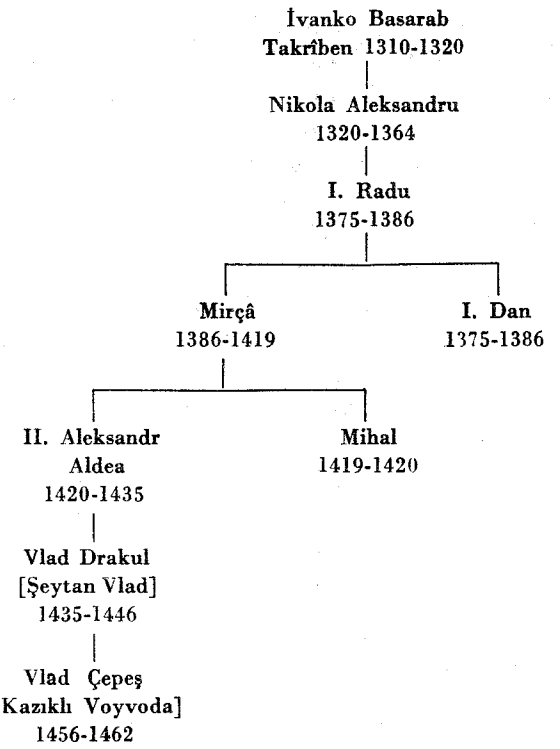
[1] *Baron de Testa muahedat mecmuası, c. 2.*

[2] Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı sânî* isimli eserinde Drakul'un babasının Jan Hunyad tarafından katledilip bunun hükümetini kardeşine verdiğini ve maktulün Drakul ve Radul isimlerindeki oğullarının ikinci Sultan Murad'a iltica ettiklerini, Vlad Drakul'un, Osmanlıların himayesiyle amcasının yerine Eflâk beyliğine getirildiğini beyan etmektedir.

Vlad 1444'de *Edirne-Segedin* muahedesine kadar bir taraftan Osmanlılara vergi veriyor, diğer taraftan da Macarların himayesinde bulunuyordu[1]. Bu garip şeklin hangi tarihe kadar devam ettiği malûm olmayıp bu siyasetleriyle Macarlar *Ulahya*'yı daimî surette nüfuz mıntakası olarak saymışlardır.

Varna muharebesine tekaddüm eden zamanlarda Vlad, Hunyadi Yanoş (Jean Hunyad)'la beraber Osmanlılara karşı hareket etmişti. Bu, Hunyadi'nin ihtiyatsız hareketlerini muahaze ile îtidal tavsiye ettiyse de sözleri itiraza uğradı; on beş bin kişilik bir kuvvetle Türklere galebe edeceğini söyliyen Hunyadi'ye karşı Vlad, Osmanlı pâdişahlarının ava çıktıkları zaman bundan fazla maiyetleri bulunduğunu söylemiştir.

Ulah-Eflâk'da Basarab ailesi

[1] Halkondil s. 137.

Vlad'ın bu itirazlarından müteessir olan Hunyadi, Varna'da mağlûp olup döndükten sonra Eflâk'ta Vlad'ın yerine üçüncü Dan'ı Eflâk beyliğine tekrar tâyin etmişti (1446). Macarlara sadık kalan bu prens, bir müddet sonra ortadan kaybolmuştur (1448).

Bu III. Dan'ın yerine II. Dan'ın diğer oğlu II. Vladislav Osmanlılar tarafından Eflâk beyi yapılmıştır. Fakat bunun zamanında Osmanlılar ile münasibat iyi bilinmiyor. II. Vladislav'ın yerine 1456'da Eflâk Beyi olan Vlad Çepeş Osmanlı tarihlerinde Kazıklı Voyvoda denilen şahıs olup yukarıda adı geçen Vlad Drakul'un (Şeytan Vlad) oğlu ve Mirçâ'nın torunudur.

OSMANLI - BOĞDAN MÜNASEBETLERİ

Buğdan (doğrusu Boğdan) veyahut Moldavya prensliği, şimalî Transilvanya'da *Maramureş* şehrinde oturan küçük bir Ulah asılzâde ailesinin, Macar kıralı birinci Layoş'a karşı ısyan ederek bu mıntıkaya yerleşmesinden sonra kurulmuştur. Âsi voyvoda Boğdan 1359'da Moldavya voyvodasını mağlûp etmiş ve prensliğin banîsi olmuştur. Bundan dolayı Moldavya prensliğine Buğdan (Boğdan) prensliği denilmektedir.

Boğdanlılar ile Osmanlılar arasındaki münasebetler daha sonraki asırda başlar. Osmanlı hâkimiyetinden evvel Boğdan voyvodaları bir taraftan Macar ve Polonya kıralarının hâkimiyet iddiaları, diğer taraftan bu iki devletle rekabet eden Altın-Ordu Devletinin ileri sürdüğü talepler karşısında bir muvazene politikası takibederek memleketin istiklâlini hukukî bakımdan değilse bile fi'len idame edebilmişlerdir. Halbuki güneydeki Eflâk devleti Osmanlı Türklerinin hâkimiyetine boyun eğmişti.

Boğdan, Osmanlı Türkleri ile doğrudan doğruya temasa gelmezden evvel Osmanlılara karşı vücuda getirilen müdafaa teşkilâtına girdi. Voyvoda Aleksandru cel Bun (voyvodalığı 1406 — 1432) 1412 *Lublin* muahedesi ile Macar kıralı Sigismund'a ve Lehistan kıralı Vladislav Jagello'ya, Türkler tarafından taarruza uğradıkları takdirde bunların tardını taahhüd etti. Yardım etmediği takdirde bu iki kıral onun mülkünü taksim edeceklerdi.

Osmanlılar, Çelebi Mehmed zamanında, 1420'de Eflâk voyvodası Mihail'i mağlûp ettikten sonra *Dobrice* ile aşağı *Tuna* kal'alarını hükümleri altına almışlar ve ilk defa olarak Boğdan topraklarına akın yaparak Dniester mansabındaki Boğdan liman ve kal'ası olan *Akkirman* (Cetatea Alba) şehrini muhasara etmişlerdir. Fakat bu muhasara muvaffakiyetle neticelenmemiştir.

1426 tarihinde Lehliler ile Macarlar ve Boğdanlılar arasında, *Niğebolu* muharebesi için olduğu gibi, bir haçlı birliği vücuda getirmek teşebbüsü neticesiz kaldı. 1431'de Aleksandru cel Bun, Eflâk prensi Aleksandru Aldea'nın yardımı ile II. Murad'ın kuvvetlerine karşı bir zafer kazandı. Bununla beraber Osmanlı tazyiki kuzeye doğru da gittikçe daha ziyade kuvvetleniyordu.

İleride görüleceği veçhile bu vaziyet, Türk istilâsı karşısında âciz kalan voyvoda Petru Aron'un 1455 Eylülünde Fatih Sultan Mehmed'in metbuluğunu tanımasiyle neticelendi[1].

OSMANLI - BOSNA KIRALLIĞI MÜNASEBETLERİ

Bosna, X. yüzyılda Hırvatistan kırallığına tâbi olup muhtariyet halinde (ban) denilen yerli beyler tarafından idare ediliyordu; bunlar Bogomil mezhebinde olduklarından[2] Papa'nın emrile Macarlarla birinci haçlı ordusuna çiğnettirilmişler; fakat buna rağmen Macarların himayesinden yine ayrılmayıp sıkı surette o kırallığa bağlanmışlardı.

1360 senesinde Bosna üzerine yapılan seferi müteakip Macarların *Banat* umumî valisi ve Macar kıralı I. Layoş (Ludvig-Lui)'un eniştesi olan Tvartko, Macar kırallığına bağlı olmak üzere, Bosna banlığına getirilmişti. Tvartko'nun babası Stefan Kostermaniç (Etienne Kosterman) 1322'den 1352 senesine kadar Macar'ların hâkimiyeti altında otuz sene Bosna'da banlık

[1] Bu hususta geniş malûmat almak için bakınız: C. C. Giurescu, *Capitulatiile Moldavei cu Poarta Ottomana*, Bucureşti 1908; ve A. Decei'nin *İslâm Ansiklopedisi*'nin Türkçe tercümesinde yazdığı makale (Fasikül 19, s. 698).

[2] Bogomil, Islav milletleri arasında Hazret-i İsa'nın, Allahın Peygamberi olup oğlu olmadığına inanan bir hıristiyan mezhebi ise de kiliseler bunları zındık ve dinsiz saymakta idiler. Bosna'da bu mezhepte olanlara *Pataren* (Potur) de deniliyordu.

etmiş ve hattâ *Hersek* mıntakasını da Bosna'ya ilhak eylemişti; bunun oğlu yukarıda adı geçen Tvartko da aynı suretle Bosna beyi olmuştu.

Tvartko'nun banlığından birkaç sene sonra Bosna beyleri ayaklanarak kendisini kovmuşlar ise de iki sene süren bir harb ten sonra 1366'da Tvartko Bosna'yı tekrar ele geçirmiş ve bu sırada Tvartko'ya karşı kardeşi Stefan Vulk muhalefete kalktıysa da muvaffak olamıyarak Raguza cumhuriyetine ilticaya mecbur olmuştu.

1371'de Sırp kıralı Uroş'un ölümünden sonra Tvartko doğuya doğru hududunu genişletti; Macarların hâkimiyetinden sıyrılarak *Bosna* ve *Litoral* (Venedik körfezinin kuzey sahili) ve Sırbistan kırallığı tacını giydi; bunun, Sırp kırallığı tacını giymesi, ana tarafından eski Sırp kıralı Stefan Dragoten'in (1276—1282) torunu olduğunu iddia etmesinden ileri geliyordu. Daha sonra Macarlara karşı ısyan eden Hırvatlara yardım etti. *Dalmaçya* ile *Hırvatistan* kıralı olduğunu da îlân eyledi ve katolik Hırvatları okşamak için doğu kilisesinden batı (Lâtin) kilisesine geçti.

Tvartko, Hersek beyi Nikola Altomanoviç ve *İşkodra* ve *Karadağ* mıntakalarına sahip olan II. Balşa ile *Dalmaçya* sahilindeki *Kataro* limanı ve o taraf sahillerini elde etmek yüzünden çarpıştı; *Kataro* evvelce Macarlara ait iken kıral Layoş'un vefatı üzerine Tvartko ile Balşa'dan her ikisi de bu mühim limanı almak istiyorlardı; Tvartko gerek burayı ve gerek burası ile Raguza Cumhuriyeti arasındaki yerleri aldı; 1383'de *Dalmaçya*'daki nüfuzu sebebiyle Venedikliler, Tvartko'yu Venedik hemşehrisi îlân etmişlerdi; Venediklilerin bundan maksadı Macar'lara karşı Tvartko'yu tutmaktı; Tvartko, Layoş'un 1382'de ölümünden sonra kırallığını îlân eylemişti.

Osmanlılar Rumeli'de fütuhat yaparlarken Tvartko Bosna kıralı bulunuyordu. Türklerin *Niş*'i almaları, Tvartko'yu Dalmaçya sahilindeki fütuhattan içeri çekti; bu suretle daha Kosova muharebesinden epey zaman evvel bunlar Macarlarla Türklere karşı Bosna, Sırp ve Hırvatlarla ittifak yaptılar, *Raguza*'dan *Avlonya*'ya kadar sahip olan II. Balşa da bu konfederasyona dahil olmuştu; Tvartko'nun kayın pederi Vidin Bulgar kıralı Stratişimir ile Lazar'ın damadı Tırnova Bulgar kıralı Şiş-

man henüz fiilî olarak bu ittifaka girmemişlerdi. İkinci Balşa'nın 1385'de Osmanlı kuvvetleriyle yaptığı muharebede maktul düşmesi bu birleşmeyi sarsmıştı. Sırp ve Bosna kuvvetleri 1387'de *Ploşnik* vâdisinde uc kumandanı Şahin bey kumandasındaki Türk akıncılarını bozdular 790 H/1388 M; bu bozgunluk Türkleri Balkanlardan çıkarmak için müttefiklerin derhal faaliyete geçmesini mûcip olduysa da I. Kosova muharebesindeki mağlûbiyet, ümitlerini kırdı (1389).

Bu muharebeyi kaybetmekle beraber Tvartko, rakip addettiği Sırp despotu Lazar'ın Kosova muharebesinde ölümünden memnun olmuştu; hakikaten Bosna kıralının bundan sonra kuvvet ve nüfuzu artmış, Macarlara karşı ısyan eden Hırvat'lara yardım edip 1390'da *Hırvatistan*'ı işgal ve *Dalmaçya*'yı Bosna'ya ilhak eylemiş ve kendisini de Bosna'dan başka Hırvatistan ve Dalmaçya kıralı îlân etmişti. Tvartko 23 Mart 1391'de ölmüştür. Ölümünden az evvel Osmanlı akıncılarının taarruzlarına uğradıysa da Macar kıralı Sigismund'un yardımı sayesinde bu taarruza karşı koyabilmişti.

Tvartko'dan sonra yerine kardeşi İstefan Dabiça kıral olmuştu[1] Bunun zamanında Macarlar, *Hırvatistan* ve *Dalmaçya*'yı zaptettiklerinden Bosna kırallığı küçüldü; Dabiça Macarlarla dostluk kuramamıştı; bundan dolayı 1394'de Üsküp sancak beyi Paşa Yiğit'in oğlu tarafından Bosna üzerine yapılan[2] akınlara karşı Macarların yardımını görememişti.

İstefan Dabiça 1398'de öldü ve bundan sonra Bosna, Dabiça'nın karısı Elen Gruba tarafından niyabetle idare edildiyse de Bosna kırallığı nüfuzunu iyice kaybetmişti; çünkü üzerlerindeki kuvvetli baskı kalkmış olan yerli prensler, serbest harekete ve devlet merkezini tanımamıya başlamışlardı; Dabiça'nın öldüğü sene bir Osmanlı akıncı kuvveti *Bosna*'yı istilâya teşebbüs eylemişti; Bosna'nın dahilî karışıklığı az fasıla ile sonuna kadar devam etti. Yine aynı sene içinde Bosna'ya, ban'ların kararıyle

[1] *Encyclopedia Britannica*'da Dabica, Tvartko'nun kardeşi olarak gösteriliyorsa da diğer mehazlarda oğlu olduğu yazılıdır.

[2] Paşa Yiğit'in oğlu meşhur Turahan Bey olup bir de bunun kölesi İshak Bey vardır. Turhan veya Turahan Bey akıncı kumandanı ve İshak Bey de Üsküp sancak beyi idi.

ve hâkim bir kıral sıfatiyle İstefan Ostoya getirildi; fakat yerli beyler serbest harekete devam ettiklerinden, bir müddet sonra intihap ettikleri bu yeni kıraldan memnun olmamıya başladılar; nihayet kıral İstefan Ostoya indirilerek yerine birinci kıralın oğlu II. Tvartko getirildi (1404).

Macarlar bundan sonra Bosna'ya karşı hasmâne harekete başladılar; Bosna kıralı, Macarlara mukabele etmek için Çelebi Sultan Mehmed zamanında Osmanlıların yardımını gördü; II. Tvartko Macarlarla yaptığı *Dobor* muharebesinde esir düşerek Budin'e gönderildi ve ancak 1415'de serbest bırakıldı ise de kıralhğı elde edemedi; çünkü yerine Ostoya tekrar kıralhğa getirilmişti;. Bu dahilî karışıklıktan istifade eden Türkler Bosna işlerine müdahaleye başladılar; eski kıral Tvartko ikinci defa kıralhğa getirildi (1420 veya 1421).

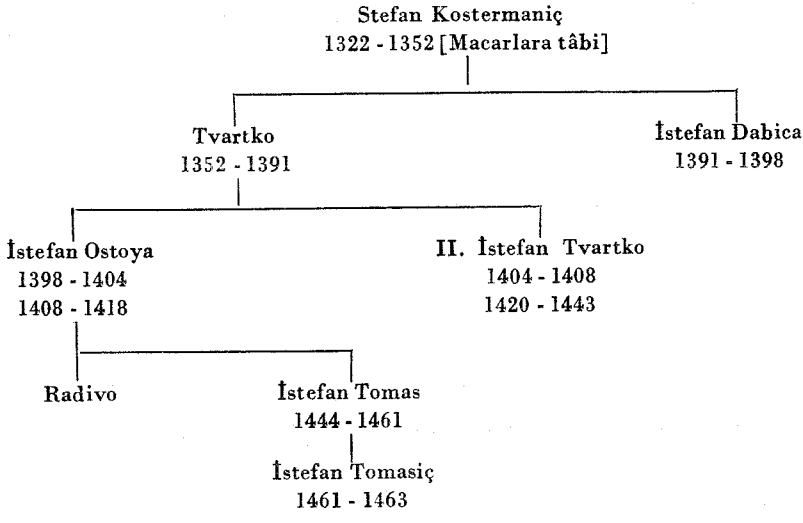
1443'de ölen II. Tvartko'dan sonra kıralhk, ban veya boyar'ların kararîyle Ostoya'nın oğlu İstefan Tomas'a verildi; bu, 1444'den 1461 senesine kadar kıralhk yaptı; Bogomil mezhebinde olan İstefan Tomas, katolik olarak, Papa'nın nüfuzundan istifade etmek istedi ve bu sayede bir kısım Sırp memleketlerini almıya muvaffak oldu.

Bunun oğlu İstefan Tomasiç (1461—1463) hararetli bir katolik olduğundan, Bogomilleri memnun edemedi; onlar da Türklerden tarafa döndüler ve bu suretle Fatih Sultan Mehmed Bosna üzerine yürüyüp Bosna kıralını *Blagaj*'da esir ederek öldürdü ve Bosna kıralhğı da doğrudan doğruya ilhak olunup sancak olarak idare edildi (1463). Macar kıralı, Bosna'yı almak için 1465, 1471 ve 1479 senelerinde üç defa harekete geçtiyse de mükemmel teşkilâtile buraya yerleşen ve Bogomil mezhebindeki Bosnalıları ele almış olan Osmanlıları buradan çıkaramadı.

Bosna halkının kütle halinde müslüman oluşlarında halkın Bogomil olmasının birinci derecede tesiri vardır; çünkü, İsa'yı, Allah'ın kulu ve peygamberi olarak tanıyan müslümanlık, Bogomil mezhebindeki Bosnalılara yumuşak ve uygun gelmişti. Katolik âleminin bunları lâtin kilisesine bağlamak için yaptıkları tazyik ve katl-i âm bir netice vermemiş, tebaasının dinî işlerine karışmıyan Osmanlı Devleti ise hiçbir tesir yapmadan mühim bir halk kütlesini, yani Bogomilleri camiası içine alıvermiştir.

* * *

Ludvig von Thalloczy'nin, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens in Mittelalter* (Leipzig 1914) isimli eserine göre Bosna kıralları:

HERSEK DUKALIĞI

Bosna sancağının güney batı köşesinde bulunan ve merkezi *Mostar* olan Hersek kıt'ası[1] evvelce Bosna'ya tâbi iken sonradan dukalık halinde ayrıldı ki, kısa tarihi şöyledir:

Hersek dukalığı veya Hersegoven[2] onüçüncü asırda Sırp kırallığına aid iken XIV. yüzyılın ikinci yarısında (1366) Bosna kırallığına tâbi olmuştu. 1448'de Bosna kırallığı dağılmıya başlayınca Hersek beyi İstefan Vukçiç burayı müstakil olarak idareye başlamıştır; buna 1448'de Alman İmparatoru üçüncü Frederik tarafından *Senta* veya *Sentasava dükü* ünvanı verilmişti.

XV. yüzyıl ortalarında Hersek dukası olan İstefan Kosariç, son zamanlarında ve ihtiyar halinde âdî bir kadınla gayr-ı meşrû münasebeti sebebiyle büyük oğlu Vladislas ile bozuşmuş ve oğlu Vladislas idareyi ele almış (1466), babası da memleketi terke mecbur olup Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'den yardım istemiş ve küçük oğlunu da rehin olarak Osmanlı sarayına göndermişti.

[1] Hersek kıt'asına *Senta* veya *Sentasava* denilirdi.

[2] *Hersek*, duka ve *Hersegoven* de dukalık demektir.

Osmanlı kuvvetleri Kosariç'e yardım için *Hersek*'e geldiği zaman, yani 1467'de Kosariç ölmüştü; Türk kuvvetleri karşısında memleketi terketmiye mecbur olan Kosariç'in büyük oğlu Ladislas evvelâ Venediğe ve oradan da Macaristan'a geçerek burada ölmüştü; Bunun üzeeine Hersek'in bir kısmı alınarak buraya Hamza Bey tâyin edilmiştir. Kosariç'in ortanca oğlu Vlatko kendisine bırakılan *Volaho* ve *Kastelnova*'da bir müddet tutunmuş ve sonra buraları da Osmanlılara geçerek Hersek sancağı teşkil edilmiştir. Vlatko memleketi terke mecbur olduktan sonra Avrupad.. bulunduğu sırada Fatih Sultan Mehmed'in ölümünü haber alınca hemen Hersek'e gelerek eski beyleri kendisinin etrafına toplanmışlardır. Hersek sancak beyi Gümlü Oğlu Paşa Yiğit buna karşı mukavemet edemiyerek kaçmış isede Bosna sancak beyi hersek'e inerek orasını geri almıştır (İbn-i Kemal tarihi C. 7, s. 605 - 607)

İstefan Kosariç'in küçük oğlu olup Osmanlı sarayına rehin olarak gönderilen çocuk, Türk terbiyesi üzere yetiştirilmiş beylerbeyi, vezir ve beş defa vezir-i âzam olmuştur. Osmanlı tarihlerinde Hersek zâde Ahmed Paşa, vesikalarda "Ahmed Hersegoviç" diye adı geçen ve 1516'da ölen bu büyük devlet adamı değerli hizmetleriyle meşhurdur.

RAGUZA CUMHURİYETİ

Rumeli'deki Osmanlı yayılması sırasında Adriyatik denizinin *Dalmaçya* kıyılarında bir yarımada üzerinde bulunup halkı ticaretle meşgul olan *Raguza* veya *Dubrovnik* Cumhuriyeti, Papanın da müsaadesini alarak 1365 senesinde Osmanlı devletiyle bir ticaret ve korunma muahedesi akdetmişti; daha sonra yani 1380'deki muahede hükümlerine göre *Raguza* tüccarlarına Türk limanlarında ticaret serbestîsi verilecek ve bundan başka İslâvlarla Bizanslılara karşı korunacak ve buna mukabil bu cumhuriyet Osmanlı Devletine senede beşyüz duka vergi verecekti[1].

[1] Jireçek, *Bulgarlar tarihi*. Raguzalılar XVIII. yüzyıl sonlarında Karadeniz'de ticaret yapmalarına müsaade verilmesi için vâki müracaatlarında Orhan Gazi zamanından beri Osmanlılarla münasibetleri olduğunu bildirmişlerdir. Raguza'nın 1365 veya daha evvelki müracaati Türkiye'de ticaret yapmak için olup 1380 ahidnâmesiyle de himayeyi kabul etmişlerdi.

Raguza Cumhuriyeti evvelce Sırp kırallarına senede ikibin perper[1] vergi veriyordu. Hattâ İstefan Duşan'dan sonra bu kırallığın parçalanması üzerine Hersek dukası Nikola Altomonoviç, takriben 1369 veya 1370'de bu parayı almak için *Raguza*'ya hücum etmişti; fakat Osmanlıların Balkanlara yayılmaları ve mühim iskeleleri ele geçirmeleri, *Raguza*'yı onların himayesine sokmuştu. Muahedenâmeye İslâvlara karşı cumhuriyetin korunması maddesi, yukarıdaki taarruz gibi başka bir İslâv taarruzunun önlenmesi için konulmuştu.

Raguza'nın Osmanlılara verdiği haraç 1444'de ceza olarak arttırılmış ve bin dukaya çıkarılmıştı; bunun sebebi, bu cumhuriyetin haçlıların tazyikiyle Varna muharebesinde onlara kadırga vermek suretiyle yardım etmiş olmaları idi. 1478 Şubat 28 tarihli Dubrovnik beğine gönderilen fermanda badema Dubrovnik tüccarlarından gümrük resmi alınmayarak senede on ikibin beşyüz flori alınmasına karar verildiği bildirilmiştir (İstanbul Enstitüsü dergisi 1, s. 64).

[1] Perper, gümüş Raguza parasıdır *(Brockhaus)*.

ONUNCU BÖLÜM

OSMANLILARIN AKDENİZ VE AVRUPA DEVLETLERİYLE MÜNASEBETLERİ

Osmanlıların Avrupa'da münasibette bulunduğu devletler *Akdeniz* ve *Karadeniz*'de hâkim rol oynayan ve bir hayli müstemlekeleri bulunan *Venedik* ve *Ceneviz* Cumhuriyetleri ile dinî otoritesi cihetiyle mütehakkim rolü olan Papalık ve bunlardan başka İtalya yarımadasındaki *Piza*, *Floransa*, *Napoli* gibi devletlerin de Osmanlılarla münasebetleri vardı. Bunlardan Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinin hem siyasî ve ticarî ve İtalya hükümetlerinin ise münasibetleri ticarî idi. Bir de Osmanlıların Balkanlara ayak basmaları üzerine karşılarına çıkarak uzun seneler hasmâne münasibette bulundukları Macaristan kırallığı vardı. Biz evvelâ kısa olarak Akdeniz devletlerinden ve sonra da Macar kırallığı ile Almanya, Fransa ve İngiltere'den bahsedeceğiz.

VENEDİK CUMHURİYETİ

Adriyatik denizinin nihayetinde bulunup bugün İtalya devletine ait olan Venedik Cumhuriyeti denizci bir devlet idi; bu cumhuriyet donanması ve ticaret gemileri sayesinde *Akdeniz*'de bir çok iskele ve limanlara ve bir hayli mühim adalara sahip olmak suretiyle *Akdeniz*'i bir örümcek ağı gibi kuşatmıştı. Venedik Cumhurreisine *doç* deniliyordu. Evvelce Şarkî Roma İmparatorluğu'nun himayesinde bulunan Venedik Cumhuriyeti, bu İmparatorluğun zaafından istifade ile Onuncu asırda müstakil olmuş ve *İstirya* ile *Dalmaçya* sahillerini zabt ederek genişlemiş ve daha sonra onbirinci ve onikinci asırlarda *Piza* ile Cenevizlilere karşı rekabete başlamıştı.

Cumhuriyetin genişlemesi

Venedikliler Haçlı seferleri esnasında haçlı askerlerini gemileriyle doğuya naklettikleri sırada *Akdeniz*'deki müteaddid ada ve limanları ele geçirmişler ve Lâtinlerin 1204'de *İstanbul*'u işgalleri senesinde gemileriyle bunları *İstanbul*'a naklederek Lâtin İmparatorluğu-

nun burada devamı müddetince ticarette en yüksek derece ve menfaat elde etmişler ve koloniler tesis eylemişlerdir.

Venedik Cumhuriyeti ondördüncü asırda birtakım desiselerle *Kıbrıs* adasını ele geçirdiği gibi bilhassa Arnavut beyi İskender'in vefatından sonra da Arnavutluk sahillerinde mühim limanlara sahip olmuştur. Cumhuriyetin Akdeniz'de başlıca iskele ve limanları *Arnavutluk*, *Epir* ve *Mora* sahillerindeki liman ve iskeleler ile Adriyatik körfezi ağzındaki *Korfo* ve daha güneyde *Yunan denizi*'nde *Pakos*, *Zanta*, *Kefalonya*, *Ayamavra* vesair diğer adalarla *Ağrıboz* (Eubeia) *Girid* ve *Kıbrıs* adaları idi.

Venedik - Ceneviz rekabeti

Ticaret alanında Venediklilerin karşısında birinci derecede rakip olarak Cenevizliler vardı. Bunların menfaat rekabeti yüzünden aralarında muhasama ve muharebe eksik değil gibiydi. Venediklilerin *Doğu Akdeniz*'de en mühim ticaret depoları *İskenderiye* ve *Suriye* sahilleri ile yukarıda adlarını saydığımız mahallerde ve bir de *İstanbul*'da bulunuyordu. *Azak denizi*'ndeki Venedik hâkimiyeti 1381 senesinde aktedilen *Tarin* muahedesiyle Venediklilerden Cenevizlilere geçmişti; burada Timur'un 1396'da tahrip etmiş olduğu *Tana* müstemlekesi Venediklilere aitti.

Osmanlılarla Venedikliler

Venedik Cumhuriyetinin, Osmanlıların 1385'de Arnavutluk seferinde başlayan ilk münasebatı sonradan artmıştır. Osmanlıların faaliyetlerinden ve ticaretlerine halel gelmesinden ürküp, bunlarla başa çıkamıyacağını anlayınca zaman zaman uyuşmağı muvafık görmüş ve Osmanlılar da ilk Balkan harekâtında — I. Sultan Murad'dan itibaren— bu cumhuriyeti kendilerine düşman yapmamayı siyasetlerine uygun bulmuşlar ise de Venedikliler her fırsatta Bizans'la Osmanlılar aleyhine anlaşmak arzusunu ihmal etmemişlerdir. Nitekim 11 Temmuz 1361'de Venedik Doçu intihap edilmiş olan Laurent Çelsi, Sultan Murad'a karşı İmparator Yuannis'e bir ittifak teklif etmiş,[1] fakat bu teklif fiiliyata geçmemişti. Bununla beraber Osmanlı hükümeti bunları bilmemezlikten gelerek dostlukta devam ediyordu. Hattâ 15 Temmuz 1373'de *Dalmaçya*'daki Venedik arazisini isteyen Macar

[1] *Muralt c. 2, s. 666.*

kıralına karşı Cumhuriyet Osmanlıların yardımını istemiş ve derhal beş bin Türk akcısı gönderilmiştir[1]. Yine bu münasibetle Timur'un doğudaki faaliyeti *İran* ve *Suriye*'deki harekâtı esnasında Osmanlı hükümdarı bir muharebe ihtimalini gözönüne alarak Venediklilerle anlaşmış, cumhuriyetin müstemlekelerine taarruz etmiyeceğini, boğazların serbestisini temin eyliyeceğini taahhüd etmişti; bununla beraber Venedik, Avrupa siyaseti hususunda haçlı seferleri ve Bizans işlerinde daimî surette değişik, hercai bir siyaset takibi kendisine prensip yapmıştı; bundan dolayı hiç bir taahhüdüne sadık olmayıp her işinde menfaat hâkimdi.

Venedik Cumhuriyeti Osmanlılarla Bizanslıların anlaşmalarından çekinmekte idi; fakat Osmanlı siyaseti muayyen bir program altında yürüdüğünden Venediklilerin yaptıkları manevralar akamete uğrayordı. Osmanlıların Rumeli'deki sıkışık ve nazik vaziyetlerinde bunların Papa donanmasiyle beraber *Çanakkale boğazı*'nı tutarak —Varna muharebesine takaddüm eden günlerde— *Anadolu*'dan *Rumeli*'ye asker nakledilmesine mâni olduklarını görmekteyiz. *Kosova* muharebesi ve Sultan Murad Hüdavendigâr'ın (I. Murad) şahadetinden sonra Venedik Cumhuriyeti yeni Osmanlı hükümdarı Bayezid'i tebrik etmek ve ticaret muahedesini yenilemek için murahhas gönderdiği zaman ona Osmanlı kadirgalarına taarruz etmiş olan Venedik amiralı Pietro Zeno'nun harekâtını muaheze etmesi hakkında talimat verilmişti[2].

[1] *Gibbons (Ragıp Hulûsi tercümesi), s. 128.*

[2] Kosova haberlerini işitir işitmez Venedik senatosu Murad ile müzakerede bulunan Andrea Bembo'ya Murad'ın ölmesi üzerine takip etmesi lâzım gelen hatt-ı hareketi mübeyyin bir mektup göndermiştir. Elçi, Murad'ın oğullarından hayatta kalanı araştıracak ve eğer ikisi de hayatta ise biri ötekisini öldürünceye kadar veya mağlûp edinceye kadar ihtiyatlı bulunacaktı. Bu sırada her ikisine de birbirlerinden haberi olmaksızın Senato tarafından şu yolda maruzatta bulunacak idi:

"*Senato* pederinizin vefatını işitmiş ve bundan dolayı pek müteessir olmuştur; çünkü kendisini daima hassaten dostumuz addediyor, şahsını ve hükümetini pek seviyorduk; aynı zamanda bu memleketin riyaset ve iktidar mevkiine saadetle geçişinizi haber almış bulunuyor ve bundan dolayı kendimizi bahtiyar addediyoruz; çünki pederinizi ne kadar samimiyetle seviyor idi isek oğlunu ve mülkünü de aynı derecede seviyor ve sevmeğe hahişger bulunuyoruz ve onu da has muhibbimiz addediyoruz". Ondan sonra ticarî imtiyazlardan bahsedilecek ve Murad'ın kadirgalarına taarruz etmiş olan Pietro Zeno'nun hareketini muaheze edecekti *(Gibbons - Ragıp Hulûsi tercümesi, s. 181).*

Venediklilerin bu iki yüzlü hareketlerine karşı Osmanlılar temkinli bir siyaset takip ediyorlardı. Bunun başlıca sebeplerinden birisi Osmanlı Devletinin henüz kuvvetli bir donanması bulunmaması idi; kuvvetli donanmaya sahip olan Venediklilerin *Anadolu* ile *Rumeli* arasındaki *Gelibolu* geçidini kapamak yani boğazı tutarak iki sahilden birinden diğerine nakliyatı men etmek ihtimali vardı; hususiyle bu ihtimal *Papa*, *Ceneviz* ve Akdeniz Lâtinlerinin de iştirakiyle fiile çıkarsa durum çok tehlikeli olurdu; işte Osmanlı hükümeti bütün bu ihtimallari düşünerek Venediklileri gücendirmeden ve iki yüzlülüklerini görmezliğe gelerek vaziyeti idare ediyor fakat çizdiği programdan şaşmıyordu.

Yıldırım Bayezid zamanında Aydın ve Menteşe beyliklerinin işgali üzerine bunların donanmaları da tabiî olarak Osmanlılara geçmiş olduğundan bu suretle miktarı artan Osmanlı donanmasının Doğu Akdeniz'de harekâta başlayarak *Sakız*, *Ağrıboz* adalariyle Doğu Yunanistan sahillerini vurmaları Venedik senatosunu telâşa düşürmüştü.

Osmanlıların işgal programı tatbik edildikçe ellerindeki yerler yavaş yavaş ellerinden çıkmış Osmanlı donanması bunlarla çarpışabilecek bir kudret göstermiş ve bu suretle idarelerindeki adalar da alınmağa başlamış olduğundan dolayı Venediklilerin on beşinci asrın son yarısından îtibaren Osmanlılar aleyhine yapılan her ittifaka açıkça girmekte tereddüt etmemişlerdir; hattâ bu aleyhdarlık yalnız hıristiyan devletleriyle birlik olmakla kalmayarak Osmanlılarla diğer Türk devletleri arasındaki muhasamalara da teşmil edilmiştir. Bu cümleden olarak Venedik Cumhuriyeti Karamanoğlu İbrahim ve Kasım Beylere ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan padişaha müracaat ile Osmanlılar aleyhine onlarla anlaşmış ve onları hem teşvik etmiş ve hem de ihtiyaçları olan harb levazımı vermiştir.

Osmanlıların Venediklilerle olan hasmâna münasebatı XV. yüzyıl'ın son yarısından îtibaren başlamış ve kuvvetli olarak XVI. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir ki bu muhasemat sırası geldikçe tarihin diğer ciltlerinde görülecektir.

Venediklilerle ticarî münasebet

Cumhuriyetle olan ticarî münasebat 1381 (783 H.) tarihinden başlar. Bunlar ara sıra verilen müsaade üzerine Türkiye'den ihtiyaçları olan hububat vesair emtia almak serbestisini elde etmişlerdi. Bu hususta

Osmanlı Devleti tarafından Venediklilere verilen ahidnâmeler mevcuttur. Meselâ Musa Çelebi'nin 12 Ağustos ve 3 Eylül 1411 ve Çelebi Mehmed'in 5 Aralık 1419 ve II. Murad'ın 4 Eylül 1430 tarihlerinde Venediklilerle akdettikleri Lâtince muahede metinleri vardır. Emîr Süleyman Çelebi'nin 3 Haziran 1403 tarihli muahedenâmesi de Lâtincedir[1]. Ticaret muahedenâmeleri her pâdişah değiştikçe yenilenir ve yeni hükümdar adına yeni ahidname verilirdi.

CENEVİZ CUMHURİYETİ

Cenova veya *Ceneviz* diye meşhur olan bu memleket Batı Akdeniz kenarında ve kendi adındaki körfezde mühim bir ticaret şehri idi; bu şehir halkı olan Cenevizliler de başta gelen meşgaleleri Venedikliler gibi deniz vasıtasiyle ticaret olup idare şekilleri de demokrasi ile aristokrasi arasında bir cumhuriyet şekli idi.

İdare şekli

Ceneviz Cumhuriyeti X. yüzyıl ibtidalarında teşekkül etmişti; evvelce bir kaç reis ile idare olunurken 1190'dan îtibaren *duka* denilen bir reisle idare usulü kabul edildi, daha sonraları reis olmak, birbirine rakip Dorie ve Spinoles isimlerinde iki âileye inhisar eylemişti; halk Dukayı intihap ederken reyleri bu iki aileden birisine verir, onlarda kendi ailelerinden olmak üzere Cumhurreisi olacak Duka'yı seçerlerdi; fakat bu iki âileden başka biri demokrat ve diğeri aristokratlara müteveccih olmak üzere iki âile daha vardı. Bu son iki âileden birisi Adorne ve diğeri Fregoses olup intihapta hangisi galebe ederse o âilenin namzedi Duka olurdu. Bu duka intihabı mücadelesi yüzünden memleket bir müddet dahilî bir karışıklık içinde çalkandı; nihayet bunlar bir iki defa kendi idarelerinden âciz kalıp 1396 ve 1468'de Fransa'nın himayesine girmişlerdi.

[1] Bu muahedenâmeler Iorga tarafından *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV siècle* külliyatında neşredilmiştir. Bu eserde Çelebi Mehmed'in Rumca yazılmış bâzı vesikalarını da neşreden Iorga I. Murad'ın 8 Temmuz 1387'de Cenevizlilerle akdettiği muahedenâmenin Lâtince metnini de yayınlamıştır. Ayrıca bakın Fuad Köprülü, *Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri (Türk Hukuk ve İktisat mecmuası, sayı 1, s. 246)* ve *M. Silberschmidt*'in "*Venedik menbalarına nazaran Türk İmparatorluğu'nun zuhuru zamanında Şark meselesi*" *(Türkiyat Enstitüsü yayınlarından)*.

Ticaret faaliyeti

Cenova ahalisi gemicilik ve ticarette ehil olduklarından Cenova şehri az zamanda büyümüştü. Bunlar da onikinci asırda büyük Haçlı seferlerinde ehemmiyet kazanmışlardır. Haçlı kuvvetleri Venedik gemileriyle olduğu gibi Ceneviz gemileriyle de nakledildiklerinden bu yüzden çok para elde etmişler ve Avrupa'ya dönerlerken doğu mallarını nakletmek suretiyle mühim kâr temin eylemişlerdi.

İstanbul'un Lâtinlerden tekrar Rumlara geçmesine yardım eden Cinevizliler, İmparator Mihail Paleologos'la 1261 tarihli bir ticaret muahedesiyle geniş imtiyazlara nâil olmuşlar ve bu suretle bazı kolonilere ve bilhassa 1303 Mayısta hudutları tesbit ve tahdid edilmek suretiyle II. Andronikos tarafından verilen bir ahidnâme ile *Galata* ve *Beyoğlu* taraflarına yerleşmişlerdi. Buna mukabil İstanbul'daki Lâtin İmparatorluğu'na yardım etmiş olan Venedikliler ise imparatordan istiskal görmüşler ve bu haller siyasî ve ticarî rekabet dolayısiyle iki cumhuriyet arasındaki münafereti arttırmıştır.

Venedik — Ceneviz çarpışması

Ticaret rekabeti ve menfaat ihtirasları nihayet bu iki cumhuriyeti birbirine tutuşturmuştu. İki taraf arasındaki ihtilâf 1349 senesinde başlamıştı. Papa VI. Kleman (Clément) bunu halletmek için iki tarafı da dinlemek istemişti. Bu münasibetle Venedik doçı Andre'ye Papa tarafından 24 Kasım 1349 tarihli bir mektup yazılmış ise de bir netice vermemişti[1]. Bu yüzden biri 1350'den 1355 senesine[2] ve diğeri 1378'den 1381 yılına kadar süren iki büyük muharebeye sebep olmuşlardır. Bu son muharebeye

[1] Hâdiselerin nasıl cereyan ettiği hakkında Raynold'un *Annales Ecclésiastique* adlı eserinde (Bölüm 33) malûmat vardır.

[2] Beş sene süren bu birinci muharebede Cenevizlilerin 1353'de kaybettikleri *Locera* savaşiyle bahrî kuvvetleri kırılmış ve *Milân* dukalığının himayesi altına girmişlerdir. Bu muharebelerde Osmanlıların Cenevizlilere yardım ettikleri anlaşılıyor; çünkü Cenova senyörü tarafından 21 Mart tarihinde Beyoğlu Podesta (Vali)' sına yazılan mektupta şöyle deniliyor: "... Bizim harblerimiz sırasında gerek Venediklilerin ve gerek Rumların tahrip ve ifnası hususunda Türkiye Emîri Orhan Bey'den ne kadar iyilik ve lütufkârlıklar gördüğümüz, bize, size ve bütün Cenevizlilere aşikârdır.." *(Gibbons, s. 79)*. Gibbons bu notu şu eserin 127 ve 147 inci sahifelerindeki Lâtince ve İtalyanca kayıtlardan naklediyor *(Belgrano, Atti della Societa Ligure di Steoria Patria XII.)*

Kıbrıs'taki *Famagosta* limanının Cenevizlilere geçmesi ve bilhassa *Bozcaada*'nın Bizans İmparatoru Beşinci Yuannis tarafından Cinevizlilere ve onun rakibi diğer Bizans İmparatoru tarafından da Venedik Cumhuriyetine terk edilmesi sebep olmuştur. Tarihte bu muharebeye *Choggia* savaşı adı verilmiştir. İki rakip cumhuriyet *Adriyatik denizi*'nin doğu sahillerinde *Kartaro*, *Zara* ve *Tiran* limanlarında harb etmişlerdir; nihayet 1381'de Savua kontu Amadée'nin araya girmesiyle imzalanan *Torino* muahedesi üzerine Savua kontuna teslim edilen *Bozcaada*'nın surları yıkılıp Venedik amirali Ciovanni zorla adadan çıkarılarak *Dobriçe* taraflarındaki Bulgar prensi Dobritiç'in yanına kaçmıştır. Bu muharebeler Ceneviz Cumhuriyetinin denizcilikteki nüfuzunu iyice kırmıştır.

Ceneviz sömürgeleri

Ceneviz Cumhuriyetinin güney Karadeniz ile kuzey Karadeniz'in *Kırım* sahillerinde ve *Tuna nehri* deltasında ve *Akdeniz*'de *Ege* sahillerinde ve oralardaki adalarda mühim ticaret iskeleleri ve sömürgeleri vardı. Bunlardan başlıcaları güney Karadeniz sahilinde *Amasra*, *Sinop*, *Samsun*[1] ve *Trabzon*'daki depolariyle Kırım sahilinde *Kefe*, *Menküb*, İstanbul'da *Galata*, Ege denizinde Meriç nehri ağzında *Enez*, Anadolu sahillerinde *Foça*, *İzmir* şehirleriyle *Midilli*, *Sakız*, *Taşoz* adaları idi. Kıbrıs adasının büyük limanı olan *Famagosta* da Kıbrıs kırallığı zamanında yirmi sene kadar Cenevizlilerin ellerinde kalmış ve 1394'de bunların dahilî mücadelelerinden ve zaaflarından istifade eden Kıbrıs kıralı Venediklilerle uyuşup bu limanı geri almıştır.

Osmanlılarla olan münasebetler

Osmanlılar, Orhan Gazi zamanından îtibaren Cenevizlilerle anlaşmışlar ve 1352'den evvel birbirlerine mukavele ve ahidnâmelerle bağlanmışlardı[2]; gine Osmanlılar Ceneviz — Venedik rekabetleri arasında

[1] Osmanlı vekayii kısmında görüleceği üzere *Samsun*'da biri Türklere ve diğeri Cenevizlilere ait olan iki Samsun'dan *Ceneviz Samsun*'u, bir konsolos ile idare olunuyordu.

[2] Osmanlı-Ceneviz münasebatının 1352 mayısından evvel başlamış olduğunu cumhuriyetin Bizanslılarla akdetmiş oldukları muahedenâmedeki "Orhan Bey ile yapılan mukavele ve sulh ahkâmı eskisi gibi mer'î tutulacaktır" kaydından anlamaktayız *(Gibbons, s. 79)*.

ve 1378'de ticarî anlaşmalar imzaladıkları Cenevizlileri[1] tutmayı siyasetlerine uygun bulmuşlardır. Bu münasibetler dolayısiyle Cenevizliler 1385'de I. Sultan Murad'la yaptıkları bir muahede ile *Beyoğlu*'nda işleri olan Türklere müsaade veriyor ve buna mukabil Osmanlılar da Ceneviz tüccarlarının Osmanlı memleketlerinde ikamet ederek işlerini görmelerine müsaade ediyorlardı[2]. Bazan her şeyin üstünde tuttukları menfaatleri sebebiyle bu dostluktan ayrılarak Osmanlılar aleyhindeki harekâta iştirak etmek gibi halleri de görülüyordu. Meselâ 1386'da Osmanlılar aleyhine olmak üzere *Kıbrıs*, *Sakız*, *Midilli*, Ceneviz müstemlekeleriyle gizlice anlaşmışlardı. Bundan başka 1399'da onbin kişilik bir Osmanlı kuvvetinin *Galata*'dan geçerek *İstanbul*'a girmesine mâni olmuşlar ve bu sırada *İstanbul*'un yardımına gelen Mareşal Busikou'ya *Bozcaada*'da kadirga verip *Çanakkale* önlerinde Osmanlı donanmasının mağlubiyetine sebep olmuşlardır[3]. Bununla beraber Cenevizliler Osmanlı hükümdarlarının ve bilhassa Yıldırım Bayezid'in teveccühünü kazanmak için Venediklilerden ziyade gayret sarfediyorlar, ve buna mukabil Osmanlı pâdişahları ve bilhassa Yıldırım Bayezid Venedik

[1] 1387'de I. Murad Hüdavendigâr zamanında Cenevizlilerle yapılan muahedenâmede Orhan Gazî'nin hâtırası tâziz edilmektedir. Bu ticaret ve dostluk muahedesi, 6 Temmuz 1387'de Ceneviz Cumhuriyetinin gönderdiği murahhaslarla Osmanlı pâdişahı ile yanında bulunan iki zat hazır olduğu halde imzalanmıştır.

I. Murad Hüdavendigâr, babası Orhan zamanında Cenevizlilerle olan ahidnâmeyi aynen kabul ve tasdik etmekte ve buna mukabil Cenevizlilerle *Beyoğlu* mıntakasında ticaret yapan türkler de birtakım imtiyazlara nail olmaktadır. Bu ahidnâme Sultan Murad'ın sarayında imzalanmıştır. Pâdişahın yanında, Sarazain'lerden Cassano Paşa ile Tomortassio (Timurtaş Paşa) da bulunmuştur (Archivio di Stato. Materie politich. mazzo X; Notices et extraits XI, 59).

[2] 1432 senesinde *Bursa*'dan *Üsküdar*'a ve oradan da *Galata*'ya geçen Bertdandon de la Brocquière, *Bursa*'dan gelirken bakkaliye eşyası almak üzere *Bursa*'ya gitmiş olan üç Cenevizli tüccarla arkadaşlık ettiğini ve o tarihte Asya *Krizopolis* denilen *Üsküdar*'ın Türklerin elinde bulunarak Türk memurlarının *Üsküdar*'dan karşıya geçen tüccar eşyalarından geçiş resmi aldıklarını ve *Galata*'da ticaret edenlerin çoğunun Cenevizli olduklarını ve bu ticarî şehrin Türklerle pek sıkı münasebatı olduğunu beyan ediyor. Bundan başka Türklerin *Galata*'da o kadar imtiyazları varmış ki Türklere ait bir hıristiyan geçip *Galata*'ya gitmiş olsa bunu derhal iade ederlermiş.

[3] *Gibbons (Ragıp Hulûsi tercümesi), s. 141, 212.*

ve Cenevizlileri kendi aleyhine birleştirmemek için bu gibi hâdiselere göz yummağa mecbur olmuşlardır. Bundan dolayı Osmanlıların en kritik vaziyetlerinde bu cumhuriyetin gemileri para ve Foça şap madeni imtiyazının tecdidi mukabilinde Türk askerlerini *Marmara*'nın Anadolu kıyısından *Gelibolu*'ya nakletmişlerdir ki Osmanlı vekayii kısmında gösterilmiştir [1].

Bu devirdeki Osmanlı pâdişah ve ricalinin ince görüşleri, aralarındaki rekabet hırsiyle Osmanlı istilâsına karşı bir cephe teşkil edemeyen ve birbirlerini mahvetmek isteyen Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetinin bu istilâya mukabele etmek şöyle dursun birbirlerini ezmek için Osmanlıların yardımına bile başvurmuşlardır; işte bu hallerden istifade eden Osmanlılar takip ettikleri mahirâne siyaset ile her iki cumhuriyeti kendi aleyhlerine birleştirmiyerek zamanı gelince bunların sömürgelerini ellerinden almışlardır.

Ceneviz Cumhuriyeti ondördüncü asır sonlarında Fransa'nın nüfuzu altına düşmüş ve Ceneviz kolonilerinin himaye ve müdafaası *Valva* viskontu ailesine düşmüştü. Bundan dolayı İstanbul'un Yıldırım Bayezid tarafından ikinci muhasarasında Cenevizliler hesabına Mareşal Busiko İstanbul'a yardım etmişti.

[1] Aslen Bizans İmparatorluğu'na âid olan *Ege denizi* kenarındaki *Foça*'da şab madeni olup bu madeni işleten Cenevizlilerin başında Andre Kateneo adında bir reis vardı. Bu, orada Yeni Foça ismi verilen bir kale yaptırmıştı. *Sakız* adasında da Benuva Zahari adında bir Ceneviz asilzadesi oturmakta idi. Kataneo Saruhan beyine her sene beşyüz duka vermek suretiyle kaleyi muhafaza ediyordu. İmparator III. Andronikos, *Sakız*'dan dönüp *Foça*'ya geldiği zaman Yeni Foça'daki Ceneviz beyi, İmparatoru hürmetle selâmlayarak kaleye aldı ve Andronik yüksek hâkimiyeti altında bulunan kaleyi yine Cenevizli beye bıraktı; çünkü İmparator *Sakız*'ı âsi Ceneviz beyinden alarak oraya kendi askerini koyduğundan *Foça* beyi aynı akibete uğramaktan korkmuştu. Andre Kateniya veya Kateneo'nun oğlu Dominik İmparatorluğun zaafından istifade ederek tedarik ettiği on gemi ile *Midilli* adasını almak istedi. Bunun üzerine İmparator bir donanma ile *Foça*'yı muhasara etti, Saruhan ve Aydın oğulları'nın yardımlarına rağmen elde edemedi. Bu suretle Foça Cenevizli ailenin elinde kaldı *(Kantaküzen c. 7, s 294)*. Buraları Osmanlılara geçince onlar da buradaki şap madenlerine mukabil her sene Cenevizlilerden bir vergi alıyorlardı. II. Murad'ın, amcası Mustafa Çelebi'yi takip için Rumeli sahiline geçeceği zaman buradaki Ceneviz Podestası Jan Adreno yedi gemi ile Murad'ı *Lapseki*'den alarak *Gelibolu*'ya geçirdi ve beraberce *Edirne*'ye kadar gitti. Bu hizmetine mukabil maden borçlarını affettirdi. Foça beyi Osmanlılara senede yirmi bin tam ayarlı altın veriyordu *(Dukas-Bon tab'ı s. 164, 165 ve Hammer c. 2, s. 160-165)*.

İTALYA'DAKİ DİĞER HÜKÛMETLER

Osmanlılarla sıkı münasibetleri olan Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetlerinden başka İtalya yarımadası üzerinde *Piza Floransa, Napoli*'nin Osmanlılarla ticarî münasibetleri vardı; hattâ Yıldırım Bayezid'in cülûsunda İtalyan siteleri mümessilleri muharebeden sonra gelip Bayezid'i tebrik ve babası I. Sultan Murad tarafından kendilerine verilen ticaret ahidnâmelerinin tasdikini rica etmişlerdi [1]. *Piza* hükümeti bir ara doğudaki ticareti dolayısiyle Cenevizlilerle rekabet halinde idi. XIV. yüzyıl ve XV. yüzyıl'larda *Floransa*'da idare başında pek zengin olan *Medici* ailesi bulunuyordu.

Napoli kırallığı, Venedik ve C nevizlilerden sonra Doğu ticaretiyle meşhurdu. Bu kırallığın *Ege* sahillerindeki Anadolu beylikleriyle ticarî münasebatta bulunması dolayısiyle beylikler aralarındaki ticarî muameleleri kolaylaştırmak için *jigilyati* [2] ismi verilen Napoli ve Kıbrıs gümüş sikkelerine benzeyen Lâtin harfli paralar kestirmişlerdi.

Osmanlılarla da ticarî münasibetleri olan Napoli tüccarlarının *Bursa*'da depoları olup buraya getirdikleri doğu memleketleri eşyasını Avrupa'ya nakliyorlardı. Yıldırım Bayezid zamanında Napoli kıralı olan Ladislas'ın Venediklilere düşmanlığı ve Türklere dostluğu vardı. Bundan dolayı *Türk-Anju* dostluğu bir müddet Venedik Cumhuriyetini ihtiyatlı harekete sevketmişti.

PAPALIK İLE MÜNASEBET

Papaların nüfuzları

Tarihlerde görüldüğü üzere Papalar, büyük Haçlı seferlerinden sonra Anadolu ve Rumeli'yi istilâ etmekte olan Türklere karşı Avrupa milletlerini ayaklandırmak için büyük teşkilâtiyle harekete geçmişlerdi. Bu cümleden olarak ondördüncü asır ortalarında Aydınoğulları'na ve Filip dö Meziyer vasıtasiyle *İskenderiye* üzerine olan harekât ile bunlardan daha mühim olarak Osmanlılara karşı yapılan müteaddit haçlı seferlerini görmekteyiz. Papa VI. Kleman'ın

[1] *Gibbons s. 159.*

[2] *Jigilyati* Napoli ve Kıbrıs kırallarının gümüş paraları olup bir tarafında arslan diğer tarafında hükümdar resmi vardı ve yazı resmin etrafında bulunuyordu.

Türklere karşı, Venedik, Kıbrıs kralı ve Senjan şövalyeleriyle anlaşarak şark sularında devamlı surette donanma bulundurmağa karar vermişlerdi. Bu sayede Aydın oğulları elinden *İzmir* şehir ve kalesini almışlardı. Daha sonra V. Ürben müttefikler arasına Bizans İmparatoru'nu da almak istemişti (1369)[1]. İşte bu ve diğer kayıtlar Papalar'ın faaliyetlerini göstermektedir.

XII. ve XIII. yüzyıl'larda nüfuz ve tahakkümleri son haddine varmış olan Papalar, XIV. yüzyıl'dan îtibaren eski nüfuz ve îtibarlarını kaybetmeğe başlamışlardı. Bu yüzyıl'da Batı kilisesinin *Roma*'dan *Avinyon* (Avignone) şehrine[2] nakli ve 1431'de toplanan *Bal* ruhani meclisinin kararları Papaların tahakkümlerine karşı olan aksülâmelin neticesi idi.

1309'dan 1377 senesine kadar yetmiş seneye yakın süren Roma ayrılığı nihayet Papa XI. Greguvar'ın *Roma*'ya dönmesiyle muvakkat bir zaman için kapanmış ise de onun vefatından sonra tekrar ayrılık olmuş ve bu da yetmiş sene kadar sürmüş ve bu defa 1449 senesine kadar hem *Avinyon* ve hem *Roma*'da iki Papa bulunmuştur[3].

İşte bu ayrılış, dönüş ve ikiye bölünüş mücadelesi Papalığın nüfuzunu iyice sarstı. Papalığın ikiye ayrılması üzerine Almanya, İtalya ve İngiltere *Roma*'yı ve Fransa, Napoli, Loren, Kastil

[1] Papa VI. Kleman Türklere karşı Venedik ile Kıbrıs krallığı ile anlaşarak Ege sularında devamlı olarak donanma bulundurmaya karar vermişlerdi. Tedarik edilecek müşterek donanma Aydın oğullarından alınan İzmir limanında bulunacaktı (30 Nisan 1357). daha sonra Papa Ürben mütmüttefikler arasına İmparator Yuannis'i de almak istemişti (1361 Ocak).

[2] *Avinyon*, *Ren* nehri üzerinde olup Fransa'nın güney doğusunda Paris'ten 595 kilometre uzaktadır. *Provans* kontu Şarl'a ait iken Roma'dan ayrılan Papa Beşinci Kleman burada oturdu (1309). Papalar 1377 senesine kadar *Avinyon*'da oturdular. Papa Altıncı Kleman burasını 1308 de Sicilya kıralı Jan'dan aldı. Papaların *Roma*'ya avdetinden sonra *Avinyon*'da bir *Legatus* yani papalık valisi bulunmuştur. Burada Papaların şatoları vardı.

[3] Papalar 726 milâdi tarihine kadar Havariyundan Sen Piyer'in vekili olarak yalnız ruhani reis idiler. Bu tarihten îtibaren kendilerine Roma ve diğer bazı yerler verilmiş olduğundan cismani hükümetleri de oldu. *Roma*'da Papalık 1309'da V. Kleman zamanına kadar bulunup o tarihte *Avinyon*'a nakledilmiş ve 1377 de XI. Greguvar zamanında tekrar *Roma*'ya dönmüş ise de onun 1378 senesinde vefatı üzerine bu defa biri *Roma*'da ve diğeri *Avinyon*'da olmak üzere iki Papa meydana çıkmış ve nihayet 1449'da V. Nikola zamanından îtibaren *Roma*'da bir Papalık kalmıştır.

ve İskoçya memleketleri de *Avinyon* Papalığını kabul etmişlerdi. Bu ikiye ayrılış yüzünden Avrupa'da dinî ihtilâflar devam etmiştir.

Türk istilâlarına karşı Papaların faaliyetleri

Türklerin istilâlarını önlemek için İtalya'da Po vâdisinde *Ferrare* şehrinde toplanan ruhani mecliste doğu (ortodoks) ve batı (katolik) kiliselerinin birleşmesi görüşülmüş ve Osmanlı Türklerinin Bizanslılara karşı olan hareketleri bu hususta âmil olmuştu. Bu meclisin kararı da bundan evvel 1274'de iki kilisenin birleşmesi için *Liyon*'da toplanmış olan meclis gibi hiçbir neticeye varmamıştı; fakat bu defa Osmanlı tehlikesi arttığından 1388'de Roma'daki Papa VI. Ürben *İstanbul*'un müdafaası için kadirga donatarak göndermiş ve aynı zamanda Haçlı seferine iştirak edecekler için endüljans vaadini havi etrafa mektuplar yollamış ise de bir birlik vücuda getirememişti. Bunun halefi IX. Bonifas ise *Napoli*'deki *Anju* hanedaniyle mücadele halinde bulunduğundan Osmanlılar aleyhine bir faaliyet gösterecek durumda değildi. Yunanistan'da Lâtin papaslarının faaliyetleri ise rumları yani ortodoksları Türklere meylettirmekte idi; buna da sebep lâtinlerden her yardım istenmesinde bunların mutlak surette pazarlıkla menfaat temin etmek istemeleri olmuştu.

Bizans İmparatoru V. Yuannis, *Roma*'ya kadar gidip kiliselerin birleşmesi için katolik mezhebini kabul etmişse de gerek tebaası ve gerek papaslar buna yanaşmamışlardı; daha sonra yine Roma Papalarından V. Marten (1417—1413) ile VII. Öjen'e (1431—1447) müracaat edilip *Ferrare*'de bir meclis toplanması kararlaştırılmıştı; filhakika bu mecliste Bizans İmparatoru ile Rum Patriği ve ileri gelen Rum metrepolidleri de bulunmuşlardı; o sırada *Ferrare*'de salgın hastalık olduğundan meclisin *Floransa*'da devamına karar verilmiş ve buradaki görüşmelerde kiliselerin birleştirilmesi esası kararlaştırılmış fakat bu karar *İstanbul* fethine takaddüm eden günlerde dahi fiile gelmeden *İstanbul* alınmıştır.

Papalara karşı Osmanlıların siyaseti

İşte Papalar, kardinallar ve metrepolitler ve imparator böyle kilise ittidahı müzakereleriyle uğraşırlarken türkler *İstanbul*'u fethederek Rumların kendi kilise kanunları üzere İmparatorluk zamanında olduğu gibi bütün dinî hak ve salâhiyet ve eski imti-

yazlarına sahip ve Papa'ya muhalif bir patrik (Gennadios) intihap ettirmek suretiyle kiliselerin birleşmesi fikrinin önüne geçmişlerdir. Zaten yukarıdan beri görülmüş olan istilâ hareketlerinde Osmanlıların dinî hususlarda gösterdikleri müsamaha ve hattâ idareleri altındaki kiliselerin patrik ile dinî muhaberata müsaade etmeleri ve vicdan hürriyetine karşı olan hürmetleri *İstanbul*'un zabtında da aynen ve hattâ daha ince bir siyasetle tatbik edilmiş ve bu sayede *Roma*'ya bağlanmak istemeyen halkın hissiyatı okşanarak Osmanlıların ortodoksluğu himayesiyle Batı ve Doğu kiliselerini birbirlerinden tamamen uzaklaştırmışlardır.

Papaların mükemmel donanmaları vardı ve bu donanma ile diğer Lâtin devletlerinin donanmaları birleştirilmek suretiyle Türklere karşı müteaddid muharebeler yapılmıştır. *Edirne-Segedin* muahedesinin imzalanmasından sonra Papa'nın *Çanakkale* önlerine gelip muvasalayı kesen donanmasının baş amirali Françesko Gondolmieri adında bir Floransalı idi. Bu amiral devlet reisliğini oğluna terk ederek Anadolu'ya geçen II. Murad'ın iş başından ayrılmasının Osmanlıları mahvetmek için çok müsaid bir fırsat olduğunu Papa'ya yazmıştı.

Papalar doğu kilisesini yani ortodoksları, kendilerine bağlayıp hiçe indirmek suretiyle kısmen kırılmış olan nüfuz mıntakalarını genişletmek için çok çalışmışlar fakat *İstanbul*'ı alan Türkler bütün eski salâhiyet ve imtiyazlariyle ortodoks kilisesinin dinî haklarını tanıyarak şark kilisesini himayelerine almak suretiyle Papaların bir kaç yüzyıl uğraştıkları birleşme siyasetini önlemişlerdir.

OSMANLI - MACAR MÜNASİBETLERİ

Osmanlı Devleti kurulup Rumeli'ye geçildiği sırada Macaristan, *Arpad* sülâlesinden *Anju* hanedanının eline geçmiş bulunuyordu. 1308'den 1385 senesine kadar Macaristan'ı idare etmiş olan bu hanedan memlekette kültür ve ticaret sahasında mühim ıslahat yapmış ve kilisenin yardımiyle de büyük imtiyaza sahip zadegân nüfuzunu kırmıştı.

Kral Layoş (Ludvig)

Şarl Robert ve diğer adiyle Robert Karoli (1302—1342)'den sonra kendisine irsen Lehistan kırallığı da intikal etmiş olan Büyük Layoş (Ludvig = Lui, 1342—1382) azim sahibi; kudretli ve dinde pek

mutaassıp bir kıraldı. Layoş, Balkanları nüfuzu altına almak ve buralarda katolikliği yaymak için çok çalışmıştı; Fakat bunun Balkanlar üzerindeki emeli 1363 de *Çirmen* veya Sırp sındığı muharebesiyle Türklerden yediği tokat ile sarsılmış ve bozgunluktan sağ olarak kurtuluşunun boynunda asılı olan Meryem'in resmine hamletmişti.

Layoş'un erkek evlâdı olmayıp iki kızı vardı; ölümünden sonra küçük kızı Lehistan kıraliçesi olup Litvanyalı Jakellon ile evlenmiş ve büyük kızı Marya da Macaristan kıraliçesi olarak Lüksenburg kıralı dördüncü Şarl'ın ikinci oğlu Sigismund'a varmış ve bu sayede Sigismund Macaristan kırallığı tacını giymişti.

Sigismund

Osmanlı tarihinde pek meşhur olan Sigismund'un Macaristan kırallığı (1386 — 1437) Osmanlı Devletinin bütün kudretiyle Balkanlarda yayılmağa başladığı bir devre raslamıştı. Balkanlardan Macaristan'a yapılacak bir taarruz için *Tuna* boyundaki bütün ileri gelen hatlar Osmanlıların eline geçmişti.

Osmanlıların *Ege* denizinde ve *Mora* sahillerinde görünmeleri Venedikliler telâşa düşürmüştü. Bundan dolayı Venedik senatosu 1393'de Yıldırım Bayezid'e karşı Macaristan kıralı Sigismund ile anlaşmağa karar vererek bir ittifak teklif etmişti. Osmanlıların karadan da yayılmaları dolayısiyle aynı tehlikeyi gören Sigismund 1394'de Venediklilerin tekliflerine muvafık cevap yolladı ise de buna karşı cumhuriyetin mukabelesi mübhemdi; hattâ Yıldırım Bayezid aynı sene Adriyatik sahillerine yakın *Boyana* nehri taraflarında faaliyette bulunarak Venediklilere zarar verdiği halde senato Macar kıralı ile sıkı bir anlaşmadan çekinmiş ve Sigismund'un 1396'da Osmanlılar aleyhine harekete geçeceği hakkındaki müracaatı üzerine dört kadırga ile iştirak edeceklerini bildirmişti.

Sigismund, Osmanlıların Macaristan'ı tehdide başladıklarını görünce Bulgarların hamisi tavrını takınmış fakat 1396 senesinde *Niğebolu* meydan muharebesinde kuvvetli bir sille yiyerek mağlup olmuş ve canını güçlükle kurtarıp Karadeniz'den *İstanbul* ve Adriyatik denizi yoluyla memleketine dönebilmiştir.

Sigismund memleketine dönmesinden altı ay kadar bir zaman geçtiği için bu müddet zarfında kendisinin yerine IV. Ladislas kıral olmuş ise de Sigismund bununla mücadele edip rakibini mağlup ederek kırallığı tekrar eline geçirmiştir. Sigismund 1410'da Alman İmparatorluğu'na intihap edilmiş ve bu suretle Macaristan, İmparatorluk nüfuzu altına girmiştir.

1418'de Osmanlılarla Macarlar, *Eflâk* işlerine müdahale etmişler her biri ayrı ayrı iki voyvodayı himaye ederek bu suretle çarpışmışlarsa da nihayet 1424'de iki taraf da muhasamata son vererek aralarında iki senelik mütareke imzalamışlardı; fakat mütarekenin bitmesinden bir müddet sonra iki devlet arasında *Kolumbaç* (Güvercinlik) kalesi meselesinden dolayı yine hasmane harekât başlamış ve bizzat Osmanlı kuvvetlerine karşı yürüyen Alman İmparatoru ve Macar kıralı Sigismund Türk kumandanı beylerbeği Sinan Paşa'ya mağlup olmuş ve bir kölesinin fedakârlığiyle zorla canını kurtarıp kaçabilmiştir.

Bu Osmanlı galibiyeti, Macarların *Sırbistan* üzerinde de devam ettirmek istedikleri Macar nüfuzunu bertaraf etmiş ve onların, Osmanlıların eline geçmiş olan *Faselosy*'yi geri almak için yaptıkları yardım da akamete uğramış ve buna mukabele olmak üzere Evrenuz zade Ali Bey kumandasındaki akıncılarla Macaristan'a büyük bir akın yapılarak yetmiş bin esir alınmıştır.

Sigismund'dan sonra Alman İmparatoru ve Macaristan kıralı olan V. Albert zamanında Bohemya kırallığı için[1] meydana çıkan ihtilâfda[2] Osmanlı hükümeti de işe karışmış ve Polonya kıralı Ladislas'a, Osmanlı hükümdarı II. Murad tarafından bir sefir yollanarak Macarlarla münasibetlerini kes-

[1] Sigismund 9 Aralık 1437'de ölmüş yerine damadı Albert Macaristan kıralı olmuştur. Albert 1433 senesinde Sigismund'un kızı Elizabet'i almış ve babası IV. Albert'in ölümünden sonra Avusturya dukası olmuş ve kayın pederinin ölümüyle de Macaristan kırallığına getirilerek bir sene sonra Alman İmparatorluğu'na intihap edilmişti.

[2] Bohemya'daki katolikler, Sigismund'un damadı Albert'i ve *Otrakistler* (Jan Hus mezhebi mensupları) ise Polonya kıralı Ladislas'ın kardeşi Kazimir'i istiyorlardı. Kazimir, daha Albert hayatta iken ona karşı koymuştu. *Husistler*'lerin yani Jan Hus mezhebine mensup olanların, Albert'i istememeleri bunun koyu katolik olup kendilerine karşı şiddetli hareket etmesinden ileri geliyordu.

mek şartiyle Kazimir'in Bohemya kıralı olmasına yardım edileceği bildirilmiştir; fakat bu sırada yani 1439'da Albert vefat ettiğinden Kazimir rakipsiz kalmış ve 1440 senesinde zadegân'ın intihabiyle Macaristan krallığına Polonya kıralı III. Ladislas getirilmiştir[1].

Polonya ve Macaristan kıralı Ladislas zamanında da, Osmanlı - Macar münasibatı yine hasmane devam etti. Bu sırada *Belgrad* muhasara altında olup *Transilvanya*'da Türk akıncılarının tazyikleri altında idi (1442). İbtidadan muvaffakiyetle Transilvanya akınlarını yapan Mezid Bey, *Hermanştad* önünde Macar beylerinden Jan H. unyad'a mağlup olarak[2] iki oğluyla beraber maktûl düştü; irtesi sene Kulaşahin Paşa kumandasiyle sevkedilen diğer bir akıncı kuvveti de aynı hezimete uğradı. Osmanlı vekayii kısmında görüleceği üzere Osmanlılar aleyhine tertip edilen ve Macaristan kıralı Ladislas'ın idaresi ve Jan Hunyad'ın kumandasında bulunan haçlı ordusu *Morava*, *Izladı* muharebelerini kazanarak Osmanlı Devletini sulhe mecbur etti ise de Papa'nın müdahalesiyle yapılan muahede pek az sonra bozuldu ve sonra meşhur *Varna muharebesi* yapıldı (848 H./1444 M.).

Bu muharebede Kıral Ladislas maktûl oldu ve müttefikler ordusu bozuldu; bunun üzerine Macaristan krallığına eski Macar kıralı ve Alman İmparatoru Albert'in henüz çocuk olan oğlu Ladislas getirildi ve Jan Hunyad da küçük kırala nâib oldu.

[1] Albert'in vefatı da Macaristan'da kıral intihabı meselesinde ihtilâfı mûcip oldu. Macarların bir kısmı Albert ailesine ve Elizabet'e sâdık kalarak Albert'in henüz doğmuş olan Ladislas adındaki çocuğunu istiyorlardı. Daha nüfuzlu olan bir sınıf da Lehistan kıralı Ladislas'ın krallığını istediklerinden iki taraf arasında üç sene kanlı kavgalar oldu. Polonya kıralı Macaristan'a sahip olmak için Elizabet'le evlenmek istediyse de red cevabı aldı; fakat mücadele devam etmekle beraber Ladislas 1440 senesinde Polonya krallığına ilâve olarak Macaristan krallığını da kazandı; lâkin kat'î şekilde kıral olamayıp küçük Vladislas'ın valdesi Elizabet ile ihtilâf devam ediyordu. Bu ihtilâftanTürklerin istifade etmemeleri için Papa, her iki taraf arasını bulmak üzere Macaristan'a bir kardinal yollamıştı. Yeni kıral Ladislas, Türklere karşı bir muvaffakiyet kazanırsa kendisine aleyhdar olan Macarları da tarafına çekebileceğine kanidi, fakat buna hacet kalmadan Elizabet'in ölümü Ladislas'ın krallığına mâni bırakmamıştır.

[2] Osmanlı tarihlerinde Yanko Hunyad denilen Hunyadi Yanoş (Jan Hunyad) *Transilvanya* veya *Erdel* voyvodası olup takriben 1394 ile 1400

ALMANYA

Osmanlı Devletinin kuruluşu zamanında Bavyeralı IV. Ludvig Alman İmparatorluğu'na intihap edilmişti. Papa bunun yerine Fransa kıralı Güzel Filip'in oğlu IV. Şarl'ı getirmek istediğinden Ludvig, Papa ile uğraşmış ve kendi İmparatorluğu için Papa'nın tasdikine lüzum olmadığını ileri sürmüş ve nihayet aforoz edilerek 1346'da Papa XII. Benuva'nın namzet gösterdiği Lüksemburg'lu IV. Şarl, Alman İmparatorluğu'na seçilmişti.

Şarl'dan sonra Alman İmparatorluğu'na seçilenlerin en meşhuru Lüksemburg hanedanından Sigismund ile onun damadı Habsburg'lardan II. Albert idi. Sigismund, 1410'dan 1437'ye ve Albert ise 1438'den 1439 senesine kadar Alman İmparatoru olmuşlardır. Albert, Papa'nın nüfuzunu kırmak için *Bâl* şehrindeki meclis mukarreratını, *Mayans*'ta topladığı bir hey'ete tasdik ettirmiştir.

Albert, Osmanlıların Rumeli'deki faaliyetlerini önlemek için asker sevketmiştir. Albert'den sonra Alman İmparatorluğu'na intihap olunan Frederik zamanında (1440—1493) Osmanlı akıncıları Macaristan'a girmiş, Macar kıralı Matyas Korven, bu akınlara karşı, Alman İmparatorundan yardım istemiş ise de alamamış ve nihayet Osmanlılarla sulh yapmıya mecbur olmuştur.

arasında doğmuştur. Rumen tarihçisi Iorga bir köylünün oğlu olduğunu ve bazıları da Macar kıralı Sigismund'un gayrı meşrû oğlu bulunduğunu söylüyorlar; fakat eski ve sahih bir vesikaya göre 1409 tarihinde Sigismund, Voyku (Voicu) adındaki bir Rumen beyine *Huiedora* (Hunyad şehrini)'yı iktâ olarak vermişti. Mezkûr vesikada Voyku'nun oğulları arasında meşhur Jan Hunyad da görülmektedir. (Bakınız C. C. Giurescu, *İstoria Romanilor II. 1, 3. ed. Bucureşti 1940, s. 34)*. Hunyad'ın annesi Elizabet Morsiney adında bir kadındı. Jan Hunyad 1440'da Macaristan kıralı intihap edilen Polonya kıralı Ladislas tarafından *Transilvanya* voyvodalığına tâyin olunmuştur. Hunyad, 1442 ve 1443'de Türk akıncılarına galebe ederek *Edirne-Seğedin* muahedesini imzalattırmış ise de 1444'de *Varna*'da Türklere mağlûp olmuş ve bu muharebede maktul düşen Macar kıralı Ladislas'ın yerine kıral olan Albert ve Elizabet'in oğulları diğer küçük VI. Ladislas'a vasi tâyin edilmiştir. Jan Hunyad II. Kosova muharebesinde Türkler tarafından ikinci defa mağlup edilmiş ve 1458'de *Belgrad*'ı Türklere karşı müdafaa ettiği sırada yaralanmış ve bundan müteessiren ölmüştür. 1458'de Macaristan kıralı olan Matyas Korven bunun oğludur.

FRANSA

Osmanlı Devleti kurulup yayılırken Fransa ile İngiltere arasında yüz sene muharebesi devam etmekte idi; bu harb fasıla ve mütarekelerle 1337'den 1452 senesine kadar sürmüş ve Fransa kıralı VII. Şarl zamanında bitmiştir. Muharebenin sonunda Fransa kıt'ası tamamen Fransızların ellerine geçmiş ve burada bir Fransız birliği vücut bularak feodaliteye son verilmiştir.

VI. Şarl'ın siyaseti

Osmanlı fütuhatı 1384 senesinde ve VI. Şarl zamanında Fransa sarayının dikkatini çekmiş olup Sultan Murad'ın muvaffakiyetleri dinî bir mahiyette olarak kırala anlatılmıştı. 1391 senesinde Şarl'a vesâyetten kurtulduğu esnada *Kudüs*'den gelen hacılar ona, Murad'ın Allah'tan korkan temkinli, akıllı ve mağlûplara karşı insaniyetli olduğunu ve mağlûpların bu hükümdara her sene cüz'î bir vergi verip sadık kaldıkça onların, kendi kanunları altında yaşamalarına müsaade ettiğini ve casusları vasıtasiyle Avrupa'daki siyaseti haber aldığını söylemişlerdi[1].

VI. Şarl 1391'de doğuya bir sefer yapmıya teşebbüs etmiş, fakat hastalığı buna mâni olmuştu. Aynı kıral 1395'de bir şövalye tarikatı ihdas eyledi; Bundan maksadı da müslümanların ellerinde bulunan Türkiye arazisi ile *Suriye* ve *Mısır*'ı almaktı; Filip dö Meziyer adındaki meşhur mütaassıp şahıs bilhassa kıral üzerinde müessir olmakta idi.

Osmanlılar aleyhinde haçlı seferleri yapmak üzere 1935'de Fransa'ya gönderilen Sigismund'un elçisi, orada daha evvelden müslümanlar aleyhine hazırlanmış olan bir muhit bulmuş ve bundan istifade ile Fransızların da Türkler aleyhine hareketlerini temin eylemişti; bu Fransız kuvvetlerinin *Niğebolu* harbinde Yıldırım Bayezid tarafından nasıl imha edildikleri Osmanlı vekayii kısmında gösterilmiştir. Bundan başka bazı Fransız kuvvetleri 1443'de de Jan Hunyad ile beraber Osmanlılara karşı hareket etmişlerse de bunlar, *Niğebolu* seferine iştirak edenler kadar ehemmiyetli değildi.

[1] *Gibbons, s. 185.*

İNGİLTERE

İdaresiz bir kıral olan II. Edvard'ın 1327'de kırallıktan indirilmesinden sonra yerine gelen III. Edvard'ın yarım asırlık kırallığı zamanında Yüz sene muharebesi devam etmekle beraber İngiliz lisan ve edebiyatı inkişaf etmekte idi. Bunun oğlu olup memleketi fena idare eden II. Rişar'ın yerine 1399'da parlamentonun kararıyle IV. Hanri geçirilmiş ve ayni zamanda meşrutî bir idare kurulmuştur.

Osmanlı Türkleri ile ilk temas

Osmanlıların ilk faaliyetleri yukarıda adı geçen üç kıral zamanına tesadüf etmekte idi. İngilizler 1396'daki *Niğebolu* seferi esnasında Haçlı ordusuna asker vermişler ve bu münasebetle *Normandiya*'da cereyan etmekte olan yüz sene muharebesini muvakkat bir zaman için tetil etmişlerdir.

Niğebolu muharebesinden sonraki İstanbul muhasarası esnasında o tarihte henüz kırallığa getirilmemiş olan IV. Hanri bir Haçlı ordusuyle Türklerin üzerine gitmek tasavvurunda bulunmuştu. Hanri'nin 1413'de vefatı üzerine yerine geçen V. Hanri, 1420'de Fransa ile bir muahede aktedip VI. Şarl'ın kızını da almış ve hemen bütün Fransa'ya varis olacak derecede hak kazanmıştı. Fakat bunun vefatından sonra oğlu zamanında ve 1435'de veraset dâvasiyle yüz sene muharebesi yine canlanmış ve nihayet Fransa kıralı VII. Şarl İngilizlere galebe çalarak bunları Fransa'dan çıkarmıştır (1452).

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA SAVAŞI SONUNA KADAR ANADOLU VE RUMELİ'DEKİ OSMANLI VEKAYİİ

Karaman Beyliği ile ilk hasmane temas

Osmanlı Devleti Anadolu'da kendisine komşu olan Karesi beyliğinin bir kısmını ve daha sonra tamamını alarak Germiyan hükümdarı Süleymanşah tarafından kızının çeyizi olarak verilen Germiyan şehirlerini işgal etmiş ve Hamid oğulları'ndan da bir bedel mukabilinde bazı mühim şehirleri satın almış olduğu için bu cihetlerden de Karaman beyliği ile komşu olmuştu.

Evvelâ *Ermenak* ve *Mut* taraflarında kurulup sonra *Karaman* ve *Konya* ve havalisine sahip olduktan sonra kendilerini Anadolu Selçuklularının vârisi sayan Karaman oğulları, evvelce küçük bir uc beyliği olan ve pek kısa zamanda fütuhatla geniş toprak sahibi ve hatırı sayılır bir devlet haline gelen Osman oğulları'nın üstünlüğünü çekememekte idi.

Karaman hükümdarının Osmanlı topraklarına taarruzu

XIV. yüzyıl sonlarına doğru Karaman oğulları devletinde Alâüddin Ali bey hükümdar bulunuyordu. Bu zat 783 H./1381 M. den evvel Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın kızı olup tarihlerde Nefise Sultan denilen Melek Hatun ile[1] evlenmiş ve bu suretle Osmanlı hanedaniyle akraba olmuştu; fakat Osmanlıların kuzeyden Ankara ve daha sonra *Akşehri* ve batı

[1] Murad Hüdavendigâr'ın kızının adı Feridun Bey münşeatında (c. I, s. 103) *Nefise Sultan* diye geçmektedir. Halbuki o asırlarda pâdişah kızları da *Hatun* olarak zikredilmektedir. Başvekâlet Arşivinde 548 numaralı Konya mufassal defterinin *Larende* (Karaman) kısmında:

"Vakf-ı medrese-i Melek Hatun bint-i Sultan Murad bin Orhan bin Osman Gazi, der nefs-i Larende" denildiğine göre adının Melek olduğu anlaşılıyor. Aynı defterde: "Vakf-ı türbe-i Hatun der medrese-i mezkûre benam-ı Hatuniye" kaydiyle de Hatuniye Medrese ve türbesine işaret edilmiştir. Hatuniye medresesi 783 H./1381 M. de yapıldığına göre Melek Hatun'un Alâüddin Bey ile evlenmesinin bu tarihten epeyce evvel olduğunu göstermektedir.

tarafından *Yalvaç*, *Karaağaç*, *Beyşehri*, *Seydişehri*'ni alarak Karamanîlerle komşu olmaları ve Rumeli'den başka Anadolu'da da genişlemeleri Alâüddin Beyi korkutmuştu. Osmanlılar daha buralara sahip olmadan evvel yalnız Orhan Bey'in *Ankara*'yı alması bile Karamanoğlu'nun dikkatini çekmiş ve 1362'de Orhan Gazi'nin ölümü üzerine *Ankara*'da büyük nüfuzları olan Ahileri tahrik ederek burasının elden çıkmasına sebep olmuştu. Bu defa Osmanlılarla batı tarafından da geniş bir hudut üzerinde komşu olması hiç işine gelmemişti. Bundan dolayı Sultan Murad'ın, Hamid beyliğinden satın almış olduğu şehirleri kendisi almak istiyor ve bu maksadını fiile çıkarmak için Osmanlı hükümdarının Rumeli'de meşgul olmasını bekliyordu, bunun için Bosna kıralını Osmanlılar aleyhine tahrik etmişti.

Filhakika Rumeli'deki vaziyetten istifade eden Karamanoğlu derhal taarruza geçerek batı hududunda Osmanlılara âid olup Hamid oğlundan satın alınmış olan *Beyşehri* ile bazı yerleri işgal etmişti (788 H./1386 M.). Bir rivayete göre de Hamidoğlu Kemaleddin Hüseyin Bey Osmanlı hükümdarının kendisini tehdid ederek satın aldığı yerlerin kurtarılması için Karamanoğlu ile anlaşmıştı[1].

Sultan Murad'ın Anadolu'ya hareketi

Karaman oğlu'nun tecavüzü duyulunca Sultan Murad, vezir Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'yı Rumeli'de bırakıp onun oğlu kazasker Ali Çelebi'yi vezir yaparak beraberine alıp Anadolu'ya geçti[2]. Pâdişahın kumandasında kendi askerinden başka Bizans İmparatoru, Sırp despotu, Köstendil Sırp beyinin ve Sarac Tatarlarının muahede mûcibince vermeği kabul ettikleri askerle Osmanlı himayesinde bulunan *Kastamonu*'daki Candar beyliği kuvvetleri de vardı; pâdişah kışı Bursa'da geçirdi.

[1] Sultan Murad, Hamidoğlu'ndan aldığı yerlere Mahmud Bey adında bir sancak beyi koymuştu. Alâüddin Bey, pâdişahın Rumeli'de bulunmasını fırsat bilerek *Yalvaç* ve *Karaağaç*'ı Hamidoğlu'ndan satın almış olduğunu söyliyerek buraları işgal etmiş ve Sultan Murad'a göndermiş olduğu nâmede de *Beyşehri* ile *Seydişehri*'nin Osmanlılara aid olduğunu beyan etmişti *(Feridun Bey Münşeatı, c. 1, s. 107, 108*; Mahmud Bey'le Karamanoğlu'nun mektupları).

[2] "Hayreddin Paşa'yı Rumeli'de koyup, guzata reis kılıp Rumeli'ni tamâmet ona ısmarladı ve Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali Paşa ol vakit nevcuvandı, anı vezir edinip yine Anadolu'ya geçip *Bursa*'ya geldi." (Neşrî s. 216, 217).

Sultan Murad Hüdavendigâr *Bursa*'da bulunduğu sırada Karamanoğlu'ndan elçi gelerek: barış istersen barışalım, olmazsa benim de senin kadar kuvvetim vardır, cenk ederiz haberini getirdi. Sultan Murad, kendisinin Rumeli'de gaza ile meşgul olurken düşmanlık edip arkadan vuran birisinin taarruz etmesinden dolayı onun haddini bildirmedikçe dönmiyeceğini ve Karamanoğlu'na îtimadı olmadığını söyliyerek elçiyi geri gönderdi; kışı *Bursa*da geçiren Sultan Murad bu esnada vezir Halil Hayreddin Paşa'nın Selânik civarında *Yenice-i Vardar* kasabasında hastalanarak *Serez*'de vefatını duydu; bunun üzerine oğlu Ali Paşa babasının son hizmetini görmek üzere acele *Serez*'e gönderildi. Ali Paşa, pederinin cesedini alarak İznik'e getirip türbesine defnettirdi (1387). *Bursa*'dan hareket eden Murad *Kütahya*'ya giderek orada Ali Paşa'yı beklerken Karamanoğlu'ndan ikinci defa elçi gelerek barışmak teklifinde bulundu, fakat yine red cevabı aldı; kuvvetinden bahis ile atıp tutmasına ehemmiyet verilmedi[1]. Osmanlı ordusu *Afyon Karahisar*'a gelince Çandarlızâde Ali Paşa yetişti; bir müzakere neticesinde harbe karar verildi.

Karamanoğlu'nun mağlubiyeti

Osmanlı ordusu mevcudu, Karamânoğlu elçisinin söylediğine göre yetmiş bindi[2]. Karamanoğlu Alâüddin Bey de kendi kuvvetinden başka *Turgut*, *Varsak*, *Bayburd* Türkmenleriyle *Tebrek*, *Samagar*, *Barımbay*, *Çagazan*, *Saga*, ve *Tosboğa* Tatar kuvvetlerini top-

[1] Sultan Murad'ın, Karamanoğlu'nun sulh teklifini reddetmesi üzerine elçi "Sultana malûm olsun ki Karamanoğlu'nun yanında dahi bir veçhile leşker vardır ki Sultan leşkerinden kalmaz dedi; barışalım dediğimizden garaz aralıkta at, adam hasaret olmasın demektir; yoksa bizim leşkerimiz sizden aşağı değildir. Barışamıyacak duruşmağa ve uruşmağa biz dahi durmuşuzdur.." sözleriyle mukabele etti. Bunun üzerine pâdişah: —Var Karamanoğlu'na di var kuvvetin bazusuna getirip her ne sözü ve hüneri varsa idüp er olsun, erlik göstersün işi bir yana idelim dedi bana her yıl gazaya mânî olmağa kasdeder; mâni-i gazaya gaza gazây-ı ekberdir bu yıl kâfirle gazadan kaldık bâri onun şerrini defedelim" sözleriyle sefiri iade etti *(Neşrî, c. I, 222, 223)*.

[2] Karamanoğlu elçiye Sultan Murad'ın ne kadar askeri olduğunu sordu, o da hünkârın kendi ağzından işittim yetmiş bin erdir ama cümlesi hünerver ve dilâverdir dedi, Karamanoğlu ferahnâk oldu, itti benim leşkerim ondan ziyadedir dedi ve dahi Osmanoğlu bunda gelip bizimle uğraşmağa çaresi yoktur" dedi *(Neşrî, c. I, s. 222, 224)*.

lamıştı; Karamanoğlu'nun kendi rivayetine göre onun askeri Osmanlı kuvvetlerinden ziyade imiş.

Osmanlı ordusu Karaman hududunu aştı, *Konya*'ya doğru ilerledi; aralarında bir konak yer kalınca tertibat aldılar. Sultan Murad, ordusunun merkezinde yer alıp yaya askerini öne ve suvariyi arkaya koydurdu. Büyük oğlu Bayezid'i sol cenaha koyup Firuz Beyi ve Kastamonu askeriyle iki bin Sırp askerini onun kumandasına verdi. Sağ cenaha küçük oğlu Yakup Bey'i Anadolu beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşayı koyup onun kumandasına da *Karası*, *Eğirdir* subaşılariyle oraların kuvvetlerini koyduğu gibi Sarac tatarlariyle Köstendil askerini de bu cenahın ön tarafına koymuştu. Kara Timurtaş Paşa da Rumeli askeriyle merkezde ve *Sivrihisar* subaşısı diğer Timurtaş Bey geriye konarak başka kuvvetleri de sağa ve sola taksim etmişti.

Karamanoğlu Alâüddin Bey de ordusunun merkezinde durup Samagar; Çagazan, Barmbay, Tula tatarlarını sol kola koyup Türk kuvvetleri sol kola baş olduğu gibi Teberrük ve Savcı kuvvetleri sağa konarak Varsak Türkmenleri de bu kolun esasını teşkil ediyordu. Yani Tatarlara güvenemeyen Karamanoğlu her iki kolun esas kuvvetini ve kumandayı Türkmenlere vermişti.

Konya önlerinde vukua gelen şiddetli muharebede Karamanoğlu'nun aşiret kuvvetleri Osmanlıların talimli, tecrübeli muntazam kuvvetlerine karşı mağlup oldular; Alâüddin Bey ordugâhını terk ederek kaçtı; onun bütün malları muharebede büyük gayreti görülen ve Karaman kuvvetlerinin bozulmasına sebep olan Kara Timurtaş Paşa'ya verildiği gibi bazı Osmanlı tarihlerine göre vezir de oldu. Muharebede büyük gayret gösteren ve her tarafa yetişen şehzade Bayezid'de ganimetten büyük hisse aldı ve kendisine Yıldırım unvanı verildi[1].

Karamanoğlu Alâüddin Bey Konya kalesine kaçtı ve orada muhasara edildi. Sultan Murad hiç bir askerin halkın malına el uzatmamasını emretti; fakat Sırp askerlerinden bazı-

[1] Evliya Çelebi'ye göre Bayezid'e *Yıldırım* unvanını Emir Sultan vermiş *(Seyahatnâme, c. 5, s. 349)* Emir Sultan, Yıldırım Bayezid'in damadı olduğundan ve henüz o tarihte pek genç bulunduğundan bu kayıd doğru değildir.

ları yasağa aykırı hareketlerinden dolayı îdam edildiler. Alâüddin Bey, Konya muhasarasının devamını görünce sulh istedi ve zevcesi olan Sultan Murad'ın kızı Melek Hatun'u şefaatcı olarak gönderdi; nihayet Osmanlı ordugâhına gelen Alâüddin Bey kayın pederinin elini öpüp barıştı; oradan *Beyşehri* üzerine giden Sultan Murad bir kaç günde orasını aldıktan sonra *Bursa*'ya döndü (789 H./1387 M.)[1].

Anadolu hükümdarlarının en kudretlisi olan Karamanoğlunun mağlup edilmesi Anadolu'da da Osmanlı Devletinin kudret ve îtibarını arttırmış ve meşhur birinci Kosova muharebesinde Anadolu beylerinin müttefik düşman ordularına karşı Sultan Murad'ın istemiş olduğu yardımcı kuvvetlerin gönderilmesine sebep olmuştur. Sultan Murad'ın Karamanoğluyle acele anlaşmasının sebebi Rumeli'de vaziyetin nezaketi idi.

Ploşnik mağlubiyeti neticesinde Balkan ittifakı ve Bulgarların harb dışı edilmesi

Balkanlarda Osmanlılar aleyhine üçüncü ittifak hareketi

Bosna kıralı Tvartko ile Sırp despotu Lazar, Hırvat ve Arnavud prensleri arasında beş, altı sene evvel kuzeyden inecek Macarlara ve güneyden gelmekte olan Türklere karşı bir ittifak hazırlanmakta olup asıl taarruz plânı Türklere karşı idi. Bunlar, yapacakları taarruzu Osmanlıların başka tarafta meşgul oldukları bir zamanda yapmak istiyorlardı; bunun için Karamanoğluyla da anlaşmışlardı.

[1] *Neşrî*, bu harb için Sultan Murad'ın Anadolu'ya geçtiği tari i 1386 gösteriyor. Pâdişahın o sene kışını *Bursa*'da geçirdiğine göre muharebe ertesi sene yazında olmuştur. Nitekim Çandarlı Hayreddin Paşa da pâdişahın *Bursa*'dan Karaman harbine hareketinden evvel 789 H./1387 M. de vefat etmiştir.

Feridun bey münşeatı'nda *(c. I, s. 108)* Sultan Murad tarafından Celâiriyye hükümdarı Sultan Ahmed'e gönderilmiş olan nâmede muharebenin 788 Şevval/1386 Kasım Çarşanba günü *Konya*'ya iki fersah (adi yürüyüşle iki günlük mesafe) uzaklıkta yapıldığı ve Çandarlı zâde Ali Paşa'nın mukaddime-i ceyş olup sağ kolda Rumeli beylerbeğisi Timurtaş Paşa ve sol kolda Anadolu beylerbeğisi Saruca Paşa'ların bulundukları bildirilip Karamanlıların merkeze yaptıkları taarruzu şehzade Bayezid'in tard ettiği kaydolunmaktadır; halbuki muharebe ertesi sene olmuştur. Münşeatın, XIV. ve kısmen de XV. yüzyıla âid böyle hataları vardır.

Osmanlı hükümdarı pek seri hareketle Karamanoğlu'nu sulhe mecbur ettikten sonra onun müttefiki olan Bosna kıralının topraklarına da uc kumandan Şahin Paşa kumandasında[1] yirmi bin kişilik büyük bir akıncı kuvvetiyle taarruz edildi ise de[2] zamanında haber alınan bu taarruz *Topliça* (Toplitsa) nehri vâdisinde ve *Ploşnik* mevkiinde[3] Sırp despotiyle Bosna kıralının otuz bin kişilik kuvvetleri tarafından karşılanarak fena halde bozguna uğratıldı ve Türk kuvvetlerinden ancak beş bini kurtulabildi (1387)[4].

Bu mağlubiyet zaten gizlice hazırlanmakta olan Hırvat, Leh, Macar ve bütün Balkan kıral ve prenslerini Osmanlılar aleyhine harekete sevketti. Bu hususiaki ittifak plân mûcibince taarruza Lazar ile Tvartko ve Arnavud prensi Jorj Kastriyota önayak olmuşlardı; bunlar Bulgarlarla Arnavud ve Küçük Sırp prensleri ile de anlaşmışlar ve *Ulah* (Eflâk) prensi de muharebeye iştirak edeceğine dair söz vermişti.

[1] *Neşrî (s. 36) ve Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 110)* bu akını yapan kumandanın Lala Şahin Paşa olduğunu yazarlar. Âşık Paşa zâdenin kaydına göre *(s. 61)* Lala Şahin epey sene evvel vefat ederek Timurtaş Paşa beylerbeyi olmuş. *Neşrî*, Lala Şahin'in vefatını *Ploşnik* harbinden sonra gösterir *(s. 240, 241)*. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 104)* Timurtaş'ın Karaman harbinde Rumeli beylerbeğisi olarak bulunduğunu ve büyük muvaffakiyetinden dolayı vezir bile olduğunu zikreder. *Neşrî* ise bir Timurtaş'ın Karaman harbinde Germiyan kuvvetleriyle beraber bulunduğunu yazıyor, ki Kara Timurtaş Paşa'dan başkadır. Dikkat edilecek bir nokta bu tarihte biri beylerbeyi, ikincisi Germiyan paşası ve üçüncüsü de Sivrihisar subaşısı olarak üç Timurtaş'ın bulunmasıdır. Rumeli'de beylerbeyi olan Kara Timurtaş Paşa'dır. Kuyud-ı vakfiyede *(Mukataa defteri 3, s. 99)* Şahin Lala İzzeddin 795 Muharrem/1392 Kasım'da *Alpagot* köyünde bir zaviye vakfetmiştir. *Ploşnik*'te mağlûb olan Şahin Paşa, hudut beylerinden başka bir Şahin Paşa'dır tahmine göre Kula Şahin Paşa'dır.

[2] *Neşrî (s. 236, 237) Bosna*'ya karşı yapılan bu taarruzun Osmanlılara mutî olan *İskenderiye* (İşkodra) kalesi beyinin müracaatı ve teşviki ile olduğunu beyan ile sonra bunun muvazaa ve hiyle olduğunu söylüyor *(s. 240)*.

[3] *Ploşnik*, Tuna nehrinin ayaklarından *Morava* nehrine akan *Toplica çayı* üzerindedir. Bu çay *Niş* kasabası yakınlarında *Morava* nehrine dökülür.

[4] Ploşnik vakasının Karamanoğluyla yapılan sefer esnasında veya hemen Karaman seferinin akabinde yapıldığı anlaşılıyor. Sultan Murad'ın Karamanoğluyla acele uyuşması da bunu zannettirir.

Karadeniz'in *Dobriçe* mıntakasındaki Bulgar prensi Dobritiç-in oğlu İvanko da aynı vaidde bulunmuştu[1]. Venedikliler ile Hırvatlar da Ulah beyi gibi teminat vermişlerse de Venedik Cumhuriyeti sözünde durmayarak tarafsız kalmıştı.

Bulgarların harp dışı edilmesi

Sultan Murad, bu ittifaktan ve aleyhine harekete geçileceğinden casuslar vasıtasiyle haberdar olur olmaz soğuk kanlılığını muhafaza ederek hiç telâş göstermedi; muvazeneli ve plânlı harekete hazırlandı. Evvelâ ittifaka dahil olup kendisine muhalefet eden *Dobriçe* prensini ve aynı zamanda Balkanların muharip bir devleti olan ve açıktan açığa müttefiklerle anlaştığını gizliyen bulgarların müttefiklerle birleşmesinden evvel onları harb dışı bırakmağı tasarladı ve 1388 de vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa kumandasiyle[2] derhal bulgarlar üzerine otuz bin kişilik kuvvet gönderdiği gibi bu Balkan ittifakına karşı kendisi de Anadolu beylerinden yardım istedi[3].

Sırpların bulgarlara yardım ihtimalini gözönüne alan Ali paşa süratle hareket ederek doğuda *Nadir geçidi*'nden Balkan'ı aşarak *Pravadi*, *Şumnu* ve Bulgar kıralığının merkezi olan *Tırnova*'yı aldı. Bulgar kıralı Tuna kenarındaki *Niğebolu* (Nikopoli) ye kaçtı. Ali Paşa bundan sonra *Dobriçe* prensi İvanko'dan da Varna'yı almak istediyse de Osmanlılarla dost olan Cinevizlilerin

[1] Sultan Murad *Ploşnik* mağlubiyetini müteakip harbe hazırlanırken "buyurdu, haracgüzar kâfirler ki anlar dahi yaraklariyle hazır olalar *Köstendil* ve Saraç'la cümlesi hazır oldular; ama iki kâfir âsi olup gelmedi; biri Aleksandros oğlu Susmanos (Bulgar kıralı Şişman) ki oğluna Laz (Sırp) tekürünün kızını almıştı ve biri Dobricaoğlu. Bu iki mel'un hünkâra âsi olup leşkere gelmediler" *(Neşrî, s. 224, 225)*.

[2] Çandarlı Halil Hayreddin Paşa 789 H./1387 M. de *Selânik* civarında *Yenice-i Vardar*'da hastalanarak *Serez*'e getirilmiş ve orada vefat eylemiştir. Cesedi oğlu Ali paşa tarafından *İznik*'e naklolunarak yerine de oğlu Ali Paşa vezir olmuştur.

[3] Osmanlılar aleyhine ittifak duyulunca pâdişah "vezir Ali Paşa'ya buyurdu etrafa adamlar gönderip leşker cem etmeğe başladılar. Hünkâr şöyle kasdetti kim kışa ve yaza bakmayıp Laz'ı yaza çıkmağa komaya. Andan Karaman'a ve Teke'ye ve Aydın'a ve Menteşe'ye ve Saruhan'a ve cemi mülûk-i mücavirine bu hali îlâm ettiler ve cemii kabul edip gazaya bel bağladılar ve bilcümle etraf-ı memâlikten ve memleket-i Osmaniden has ve âm cemi-i beyler Hünkâr yanına cem oldular.." *(Neşrî, s. 240)*.

ricasiyle buradan çekildi; sonra Tuna boyuna yürüyerek Ulahların nüfuzu altına girmiş olan *Silistre* ve *Niğebolu*'yu zabtetti; hattâ Eflâk'a ait Yergöği muvakkaten işgal edildi.

Bu suretle Çandarlı zâde, yapmış olduğu serî hareketle Bulgar kıralı *Şişman*'ı amana düşürerek kıralın Balkan itifakına girmesini ve Osmanlı kuvvetlerini ansızın vurmasını önledi. Askerlikçe pek büyük önemi olan bu muvaffakiyeti müteakip Bulgarlara yardım etmek üzere gelen ve Sırp kuvvetlerinin eline geçen *Şehirköy* (Çarprut) geri alındı[1]. Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey, Sırp topraklarını vurmak istediyse de Sultan Murad bütün kuvvetlerin kendi kumandasında toplanmasını emretmiş olduğundan Sırbistan akını terkedildi.

Birinci Kosova Savaşı (791 H. / 1389 M.)

Sultan Murad bu son seferine hareketi esnaasınd Anadolu'daki arazisinin muhafazası için beylerinden beş kişiyi bıraktıktan sonra[2] Rumeli'ye geçti; oğullarından *Kütahya* ve *Hamid* tarafları sancak beyi Bayezid ile *Karası* (Balıkesir vilâyeti) sancak beyi Yakub'u da sefere çağırmış ve Anadolu beylerinden

[1] Ali Paşa, Bulgaristan işini hallettikten sonra *Şehir köyü* almıştı; fakat Sırp despotu *Lazar*, burasını geri almak için kumandanlarından Yuondoğlu Dimitri'yi göndermiş ve kaledeki hıristiyanların yardımiyle burasını elde etmişti; bunun üzerine Timurtaş Paşa zâde Yahşi Bey, kumandasiyle kuvvet sevkedildi; Sırplar kaleyi boşaltıp kaçtılar. Yahşi Bey takip edip etmemek için pâdişahın fikrini sordu; Sultan Murad —ihtimal ki Ploşnik faciası gibi bir vaziyet hasıl olmamak için— takibi muvafık görmiyerek Yahşi Bey'in orduya iltihakını emreyledi *(Neşrî, s. 260 ilâ 262)*.

Çandarlı zâde Ali Paşa'nın Bulgaristan harekâtı hakkında Neşrî tarihinde *(s. 242 ilâ 246)* da etraflı malûmat vardır. *Tac-üt-tevarih* bu hususdaki tafsilâtı oradan almıştır. *Âşıkpaşa zâde* Bulgaristan istilâsına karşı bir şey yazmadığı gibi *Oruc Bey* ve *Lütfi paşa* tarihlerinde de küçük bir kayıt bile yoktur. Iorga bu hususda biraz malumat verir.

[2] Sultan Murad Rumeli'ye geçerken Anadolu'nun muhafazası için "Biş mûtemed bahadır er, bey koydu biri Timurtaş Paşa ki *Işıklı* ve *Sandıklı* ve *Kütahya* vilâyetine emîr idi. İkinci Firuz Bey ki *Engürü* (Ankara) sancağını yerdi. Üçüncü Timmurtaş Subaşı ki *Sivrihisar*'a ve *Sakari* (Sakarya) kenarına hâkimdi. Dördüncü, Kutlu Bey kim *Eğridir* subaşısı idi; beşinci Hoca Bey ki *Akşehir*'e su başı idi.." *(Neşrî, s. 246, 247)*.

istemiş olduğu kuvvetleri de beraberinde götürmüştü[1]. Bunlardan başka *Makedonya*'da bulunan ve Osmanlı himayesini kabul etmiş olan Sırp beyleri ile[2] *Dobriçe*'daki tatarların beyi Sarac Bey ve *Köstendil* prensi Kostantin de askerleriyle pâdişahın ordusuna iltihak etmişlerdi.

Bir müddet evvel hacca giden Gazi Evrenuz gibi tecrübeli bir Rumeli akıncı kumandanın o sırada gelerek orduya iltihakı ve böyle bir savaşta hazır bulunması Türk ordusunun mâneviyatının artmasına sebep olmuştu.

Son karar

Bulgaristan işini halleden vezir-i âzam Ali Paşa, *Yanbolu*'ya dönerek pâdişahla orada buluştu. Osmanlı kuvvetleri *İhtiman* (Sofya il Tatarpazarı arasında)[3] *Sofya*, *Köstendil*, *Kratova* yoluyla düşman kuvvetlerine doğru hareket etti. Bu sırada Sırp elçisi gelerek meydan okuyup muharebeye hazır olduklarını bildirdi. Elçinin gelişinin sebebi hakikatte Osmanlı ordusunun vaziyetini öğrenmekti; bu son mevkide harb meclisi toplandı oybirliğiyle asıl düşman kuvvetleriyle karşılanmak ve Evrenuz Bey'in tavsiyesiyle düşmandan evvel varıp iyi yer tutmak üzere ileriye gidilmesine karar verildi ve Sırp despotu Lazar'ın merkezi olan *Priştine*'ye doğru yüründü.

Ordunun öncü kuvvetleri Gazî Evrenuz Bey ile Paşa Yiğit kumandasında idiler; Macarların (Riko Majo) dedikleri

[1] Osmanlı ordusuna *Candar*, *Germiyan*, *Saruhan*, *Menteşe*, *Aydın* ve *Hamid oğulları* yardımcı kuvvet göndermişlerdi *(Tac-üt-tevarih c. 1, s. 115)*. Feridun Bey Münşeatında *(c. 1, s. 112)* Kosova zaferini müteakip yazılan fermanda ise *Kastamonu*, *Hamid*, *Menteşe*, *Teke Germiyan* kuvvetlerinden bahsedilip *Saruhan* ve *Aydın* kuvvetleri zikredilmez. *Neşrî (s. 240)*'de *Karaman*, *Teke*, *Aydın*, *Saruhan* askerlerinden bahsolunarak *Kastamonu* yani Candar beyliğinin Kastamonu şubesinin kuvvetleri ve Hamidoğlu askerleri kaydolunmaz. Candar beyliğinin bu şubesi Osmanlı himayesinde bulunduğu için asker göndermesi tabiî olup Hamidoğlu da kendi oğlu Mustafa Bey ile asker yollamıştı *(Neşrî, s. 294)*.

[2] Bu Sırp beyleri Serez kendisine dirlik olarak veilmiş olan Draguş ile güney Sırp beyi Vukaşin'in oğulları idiler.

[3] *İhtiman*'a gelindiği zaman ileri gitmek için iki yol vardı. Birisi *Sofya* ve *Niş*'e uğrayarak *Şehirköy*'e ve diğeri sola gidip *Köstendil*'den geçiyordu. Sarac Bey'in tavsiyesi ve ekseriyetin tasvibi ile sol koldan gidilmesi tekarrür etti ve *Köstendil*'e uğrandı. Oranın beyi Kostantin de orduya iltihak etti ve kılavuz oldu *(Neşrî, s. 264, 265)*.

Priştine'nin güneyinde yani *Priştine*'ye üç kilometre daha yakın olarak *Üsküp* ile *Priştine* arasındaki *Kosova* ovasına gelindiği zaman müttefik düşman kuvvetleriyle karşılaştılar; bunların kuvvetleri Osmanlılardan çoktu. Sırp kaynaklarının da söyledikleri veçhile Türk ordusu geçtiği yerlerde hiç bir suretle yağma ve tahribat yapmamıştı.

Düşmanla karşılaşınca Sultan Murad derhal harbe girişilmesini söyledi ise de Evrenuz Bey havanın sıcak ve askerin yorgunluğu sebebi ile harbin ertesi güne bırakılmasını arzettiğinden öyle yapıldı[1].

İki tarafın harb nizamı

Osmanlıların Balkanlardaki durumunu tâyin edecek olan bu muharebe. Sırp kaynaklarına göre 1389 senesi haziranının yirminci günü ve bizim tarihlerdeki kaynakların tetkikine göre (Bakınız Hammer tercümesi c. 3, s. 330) takvim hesabı üzere 16 Şaban 791 / 10 Ağustos 1389 salı günü[2] Kosova sahrasında yapıldı. Ordunun sağ koluna Kütahya ve Hamid sancak beyi şehzade Bayezid kumandasında Rumeli beylerbeği olan Kara Timurtaş Paşa[3] ve Evrenuz Bey ve diğer tecrübeli beyler ve sol kola Karesi sancak beyi Yakup Bey kumandasında olarak Anadolu beylerbeği Saruca Paşa, Kastamonu Germiyan, Hamid, Teke ve Menteşe, Aydın kuvvetleri konulmuştu.

Başkumandan olan Sultan Murad; mûtad üzere ordu merkezinde yeralmıştı. Merkez kuvvetlerinin önünde yeniçeriler ve onların önünde de toplar vardı. Evrenuz bey'in tavsiyesiyle

[1] Evrenuz, kâfir askerini görüp, Hünkâra haber verdi; Hünkâr itti hemen vuruşmak gerek, Evrenuz itti, Sultanım şimdi gün kızgındır ve leşker yorgundur ve adû azgındır, bugün âram edelim dedi, Hünkâr bu sözü sevap gördü.." *Neşrî, s. 276-277.*

[2] Metindeki 20 Haziran tarihi, Gibbons'un bazı kaynaklardan istidlâline göredir. Jireçek ile Iorga, Sırp ananelerine istinaden 15 Haziran olarak gösterirler. *Tac-üt-tevarih* ile *Hayrullah Efendi tarihi* bunu daha geri atarak Heşt Bihişt'den naklen 4 Ramazan 791/27 Ağustos 1389 olarak kaydediyorlar. *Münşeat*'taki *Kosova* fetihnâmesinin tarihi ise Şaban ortaları olup Ağustos'un dokuzuna rastlar; bu son kaynak tahrir tarzı ve tarihi itibariyle yanlıştır.

[3] Bu tarihte Kara Timurtaş Paşa, Sarı ve Beyaz Timurtaş Paşalar olmak üzere üç Timurtaş Paşa vardır. Anadolu'da bırakılan *Kütahya* ve *Sivrihisar*'daki Demirtaş Paşalar başkadır. Kara Timurtaş Paşa ise hem vezir ve hem beylerbeyi olarak Kosova harbine iştirak etmiştir.

ordunun sağ ve sol kanadlarının önüne biner okçu konmuştu. Sağ cenah okçu kumandanı Hamidoğlu Malkoç'ı ve sol kol okçu kumandanı da Hamidoğlu'nun oğlu Mustafa Bey'di[1]. Vezir-i âzam Ali Paşa pâdişahın yanında bulunuyordu[2].

Karşı taraf düşman ordusunun merkezinde Sırp despotu Lazar sağ cenahta yeğeni ve damadı Brankoviç, sol cenahta Bosna kıralı Tvartko kuvvetleri vardı[3]. Düşman kuvvetleri Sırp, Bosna, Macar, Ulah (Eflâk) Arnavud ve Osmanlı tarihlerinde görülen Leh ve Çek kuvvetlerinden mürekkebti. İki taraf kuvvetlerinin miktarı bilinmiyor. Osmanlılar düşman kuvvetinin kendi kuvvetlerinden ziyade olduğunu söyledikleri gibi karşı taraf da aksini beyan ediyor; fakat Hammer'in de kaydettiği gibi[4] düşman kuvvetinin Osmanlı kuvvetinden epey fazla olması pâdişahı tereddüt ve endişeye düşürmüş olduğu görülüyor ki bu tereddüdü Neşrî de kaydederek pâdişahın endişesini def için Ali Paşa, Allah'ın inayetiyle azlığın çokluğa galebesine dair âyet okumuş ve Sultan Murad'ın mâneviyatını kuvvetlendirmiştir[5]. Bu kayıtlar düşman kuvvetinin çokluğunu göstermektedir.

Muharebeye ibtida düşmanın atmış olduğu topla başlandı. Muharebe esnasında Osmanlı ordusunun sol kolu sarsıldı ise de[6] Şehzade Bayezid'in bu kola yardımı ve düşman saflarını yarması üzerine tehlikeli durum düzeldi (Kosova fetihnamesi).

[1] *Neşrî tarihi 294, 295.*

[2] *Kosova fetihnâmesi (Münşeat c. 1, s. 112). Tac-üt-tevarih'de (c. 1, s. 120)* Vezir-i azam Ali Paşa'nın pâdişahın sağında ve Timurtaş Paşa'nın ise sol tarafında bulunduğu kaydediliyor. Neşrî'nin bir kaydından Ali Paşa'nın sağ kolda bulunduğu istidlâl olunuyor *(Neşrî s. 300).*

[3] *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 120 ve Hammer (Atâ Bey tercümesi) c. 1, s. 250.* Iorga, Bosna kralının bizzat harbde bulunmayıp kuvvet göndiğini yazar.

[4] *Hammer c. 1, s. 249.*

[5] Sultan Murad düşmanın kuvvetini görünce taaccüb etmiş ve ordu erkânını toplayarak ben bu kâfirin askerini bu kadar bilmezdim halbuki pek çoktur. Askerin önüne deva koyalım mı? demiş. Oğlu Bayezid bu fikri muvafık bulmamış, Ali Paşa da aynı mütaleayı söylemekle beraber «كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله والله مع الصابرين» âyet-i kerimesini okumuş ve hadîsten nakil yapmış ve Evrenuz Bey'in mütaleasını aldıktan sonra askerin önüne deve konulmasının mahzuru beyan edilmesiyle eski tertip üzere harbe karar vermiştir. *(Neşrî tarihi, c. I, s. 278 ilâ 283).*

[6] Bu tehlikeli durum üzerine hemen bozguncular "çağırmağa başladılar ki hey gaziler ne durursuz kâfir sındı, kaçtı dediler. Ol vakit kaba âvazlu kişilere

Sultan Murad'ın şehadeti

Türk ordusunun kahramanlığı ve harb plânının mükemmel surette düzenlenmiş ve tatbik edilmiş olması sâyesinde üstün kuvvette olan düşman bozulmuş ve Bosna kuvvetleri süratle çekilmişti[1]. Kosova muharebesi sekiz saat sürmüştür; Sultan Murad harb sahasından ayrılıp otağına gelmeden. Bu zafer sevinci dolayısiyle şükrane olarak harb sahasını gezdiği sırada Miloş Obiliç adında[2] yaralı bir Sırp asilzadesi Sultan Murad'ı hançerlemişti[3].

Muharebe henüz bitmediğinden ağır yaralı olmasına rağmen Sultan Murad muharebenin sonuna ve kat'i zafere kadar emir ve kumandayı elinden bırakmadı; bu sırada Osmanlı kuvvetleri tarafından sarılarak kaçamayan Sırp despotu Lazar ile oğlu ve bin kadar maiyyeti ve beyleriyle esir edilmiştir[4].

beylikten ulûfe ederlerdi; Gaziler, kâfirle mukabil olıcak ol kişiler gazileri kıvandırmak için kâfir, sındı, kaçtı deyu askerin her tarafına çağırıyorlardı; onlara *bozuncılar* derlerdi. Ondan hemen Bayezid Han şevketle kâfire yıldırım gibi yetişip.. kâfir askerin dağıtmağa başladı; Ali Paşa dahi Ali vâr kâfir askerine vurdu..." *(Neşrî, s. 300)*.

[1] 791 Şaban tarihli Kosova muharebesi fetihnâmesinde düşmanın merkeze hücum ederek sarstığı fakat Bayezid tarafından yapılan mukabil taarruzla düşmanın bozulduğu bildirilmektedir.

[2] Feridun Bey Münşeatında ve Osmanlı tarihlerinde bu isim Miloş Kabiloviç, Miloş Nikola, Miloş Kabile ve Yıldırım Bayezid'in Bursa kadısına gönderdiği fermanda Miloş Kopilek yazılmıştır. Hammer, Miloş Kabiloviç diyor. Gibbons ise *(s. 153)* Despot Lazar'ın damadı Miloş Obraviç olduğunu beyan ediyor.

[3] Yıldırım Bayezid tarafından Bursa kadısına gönderilen fermanda Sultan Murad'ın harpten sonra otağına dönmesini müteakip Miloş Kobiloviç adında birisinin "ben müslüman oldum" diye otağ-ı hümâyun etrafındaki adamlardan birisine rica ile pâdişahın yanına girmeği arzu etmiş ve bu suretle kabul olunduğu sırada yeninde gizlediği hançerle vurup şehit ettiği ve Miloş'un derhal parça parça edildiği beyan olunmaktadır. *Düsturnâme*'de muharebeyi müteakip Miloş at üzerinde gelmiş ve senin dinine gireceğim diye atından inmiş ve el öpmek bahanesiyle yeni içindeki hançeri ile vurarak Murad'ı attan yıkmıştır. Ağır yara alan Murad ölümünden sonra oğlu Bayezid'ın hükümdar olmasını vasiyyet etmiştir *(s. 87)*. Oruc Bey tarihinde harb henüz bitmeden at üzerinde iken şehit edildiği beyan olunuyor *(s. 25)*. Bu rivayetlerin en doğrusu islâm âdeti üzere galibiyet şükranesi olarak harb sahasını gezdiği sırada yaralı Milaş adında bir Sırplı tarafından yaralanmasıdır.

[4] Sultan Murad'ın Miloş tarafından yaralanması ve Lazar'ın esir edilmesi ve sonra ölümleri hakkında Osmanlı, Rum, Sırp kaynaklarına göre muhtelif kayıtlar varsa da netice hep birdir.

Öleceğini anlayan Sultan Murad düşmanı takip etmekte olan büyük oğlu Bayezid'i çağırttı ve devlet erkânının ittifakiyle hükümdarlığı, müteaddit seferlerinde kudret ve kabiliyetini gördüğü bu değerli oğluna bıraktı ve az sonra da vefat etti; Murad'ın ölümünü müteakib Despot Lazar ile oğlu derhal katledildiler[1].

Sultan Murad'ın cesedi tahnit edilerek *Bursa*'da *Çekirge*'de yaptırmış olduğu türbesine gönderilerek ahşâ-ı dahiliyesi vefat ettiği yere gömülmüş ve üzerine türbe yapılarak zamanımıza yakın devre kadar "*Meşhed-i Hüdavendigâr*" adiyle devam etmiştir.

Bayezid, babasının yanına davet edildiği zaman diğer şehzade Yakub Çelebi bozulmuş olan düşmanı takip etmekte olup babasının yaralanarak ölümünden haberi yoktu. Kendisine baban çağırıyor diye haber gönderdiler ve gelir gelmez saltanat iddiasına kalkmasın diye devlet erkânının kararıyle boğduruldu[2] ve onun cesedi de babasının tabutiyle beraber *Bursa*'ya gönderilerek onun yanına defnedildi. Yakub Bey şehid edildiği zaman otuz yaşında bulunuyordu; mağduren vefatı orduda ıztirap uyandırdı[3].

Sultan Murad'ın şahsiyeti

Kosova meydan muharebesi, Türklerin Rumeli'de (Güney Doğu Avrupa'da) kalmak için Sırpsındığı ve Çirmen savaşlarından sonra kazandıkları üçüncü büyük harptir. Bu harpteki büyük zaferi temin edip onu gördükten sonra gözlerini hayata kapamış olan I. Murad, tarihte *Gazi Hünkâr*, *Murad Hüdavendigâr* diye anılan

[1] *Oruc Bey s. 26, Neşrî s. 304, 305, Âşık Paşa zâde s. 63.*

[2] *Dukas (Bon tab'ı) s. 17.* Halkondil, Murad'ın şahadeti ve paşalarla sair ordu erkânının kararıyle sinnen küçük olmasına rağmen Bayezid'in hükümdar olduğunu beyan ediyor *(Paris tab'ı s. 34)*. Bayezid, yaşca Yakup'tan büyük olup Halkondil yanlıyor. Oruc Bey, Bayezid'in devlet erkânının kararıyle hükümdar olduğunu söylüyor *(s. 26)*. Dukas ile *(Bon tab'ı s. 27)* Arap müverrihi İbn-i Hacer (Enba-ül Gumur = انباء الغمر 797 senesi vekayii) ile ondan nakil yapanlar katledilen şehzadenin yanlış olarak Yakup değil babasına ısyanından dolayı çok evvel katledilen Savcı olduğunu zannediyorlar.

[3] Sultan Bayezid, hükümdar ilân edilince biraderi Yakup Bey'in, Savcı bey vakası gibi muhalefete kalkmasından endişe eden devlet erkânının kararıyle babasının ölü olarak yattığı çadırın içine alınarak orada boğulmuştur *(Tac-üt-tevarih c. 1, s. 124; Âşık Paşa zâde s. 63, 64 ve Neşrî 304, 305)*.

büyük Osmanlı pâdişahıdır; yirmi dokuz, otuz sene[1] süren hükümdarlığı zamanında zaferden zafere koşmuş ve hepsinde muvaffak olarak mağlubiyet yüzü görmemiştir. Bir beylik olarak babasından intikal eden hükümetin imparatorluk temellerini atmıştır. Gibbons'un pek güzel tasvir ettiği gibi Osman Gazî etrafına bir ırk toplamış, Orhan bir devlet yaratmış fakat İmparatorluğu Sultan Murad Hüdavendigâr kurmuştur[2]. Françes, I. Murad'ın muvaffakiyetli olarak otuz yedi büyük harb yaptığını yazıyor[3].

Osmanlılara karşı tam tarafsız olmayan Rumen tarihçisi Jorga bile Sultan Murad'ı: "kendisine tâbi müslümanlara karşı cömerd ve alicenap ve hıristiyanlara karşı galip gelmeği değil kalbleri kazanmağı bilen, yumuşak, müsamahalı bir efendi" olarak tavsif etmektedir.

Rum tarihçisi Atinalı Halkondil de Sultan Murad'ı az konuşan fakat konuştuğu zaman güzel söz söyleyen hayırhah bir hükümdar yorulmak bilmeyen bir avcı ve kibar bir şövalye" sözleriyle görüşünü belirtir[4]. Kendisinin hareket tarzı, tarihî

[1] Hicrî olarak saltanatı 30 ve Milâdi sene olarak 29'dur.

[2] *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu (Gibbons-Ragıp Hulûsi tercümesi) s. 157.*

[3] *Françes (Bon tab'ı) s. 81.*

[4] Murad Hüdavendigâr hakkında *Halkondil (s. 29)* şöyle diyor: "Murad hayatında bir çok muhatara ve tehlikeler atlatmış, bir çok hayırlı işler görmüş, *Rumeli*'de ve Anadolu'da otuz yediden ziyade büyük ve müşkil harpleri idare ederek daima muzaffer çıkmıştır. Düşmana yerini terk ettiği ve arka çevirdiği asla görülmemiştir. İşlerini güzel tanzim ile münasip vakitte menfaatlerini elde etmesini bilirdi. Kemâl-i şecaatle harb eder, şaşırmaz ve asla telâş göstermezdi. Askerini bir müddet istirahat ettirmeği arzu ettiği zamanlarda vaktini avla geçirir istirahat nedir bilmezdi; bu hususta eslâfına takaddüm etmişti. Gençliğinde olduğu gibi ihtiyarlığında da faaliyetini, çalâkisini, cevvaliyetini ve sertliğini kaybetmemiştir; her şeyden evvel iyice düşünür; maksat ve meramını temin için hiçbir şeyi ihmal etmez ve unutmazdı. Kemal-i sükûnetle inkiyad eden milletlere ve sarayındaki ecnebi çocuklara hilm ve sükûnet ve mülâyimetle muamele ederdi. Mükâfatta da süratli idi; herkesi adiyle çağırmak mutadı idi. Harbe girileceği zaman askeri münasip nutuklarla cesaretlendirir ve yapılan en küçük hataları da müsamahasız şiddetle cezalandırırdı. Dediği söze riayet ve hürmet eden başta gelen hükümdarlardandı. Aleyhine çorap örmek isteyenler elinden kurtulamamışlardı. Murad maiyyetini şiddetiyle titretirdi; bununla beraber onlara hiçbir kumandanın göstermiyeceği rıfk ve şefkat ve muhabbetle muamele ederdi.."

olaylar tetkik edilince Sultan Murad, azim ve irade kudreti vakar ve ciddiyeti, din ve mezhep farkı güzetmeksizin tebaasına karşı rahim ve şefik oluşu, açık ve samimî şahsiyeti ile içte ve dışta sevgi ve saygı uyandırmış büyük bir Türk hükümdarı idi. Çandarlı Halil Hayreddin ve oğlu Ali Paşa'lar gibi iki şahsiyetin gayret ve faaliyetleri ile adlî, malî, askerî sahalarda esaslı teşkilât yaparak devleti aşiret halinden teşkilâtlı bir devlet haline sokmuştur. En tehlikeli zamanlarda bile itidalini muhafaza etmesini, ne suretle hareket edeceğini bilir ve mutlak surette vereceği kararı tecrübeli beyleriyle müzakereden sonra verirdi; kendi mütaleasına aykırı mütaleaların isabetini takdir edince onu kabul eder, itirazlara ehemmiyet verir ve dinlerdi; bu hali başarılarında mühim âmil olmuştur.

Sultan I. Murad bir kayda göre elli dört yaşında ve diğer nakillere göre de, 65 ve 68 yaşlarında iken şehid edilmiştir (791 H./1389 M.). Murad'ın üç oğlunun büyüğü olan Bayezid muharebelerde cesareti, yüksek kumanda kabiliyeti ile kendisini göstermiş olup babasının muvaffakiyetlerinde büyük hissesi vardı. Ortanca oğlu Savcı Bey, hükümdarlığa geçmeğe haris olup babasının Anadolu'da bir seferde bulunduğunu fırsat bilerek 1385'de imparatorun büyük oğlu Andronikos ile beraber babalarının aleyhlerine isyan ettiklerinden[1] *Dimetoka*'da yakalanarak evvelâ gözlerine mil çekilmiş ve sonra öldürülmüştür. Bursa'da Osman Gazî türbesinde medfundur[2]. Karesi sancak

[1] Bu isyan hakkında *Osmanlı-Bizans* münasebatı kısmına da bakın.

[2] *Feridun Bey Münşeatı (c. 1, s. 105, 106)* Şehzade Bayezid'e ve Karamanoğlu'na gönderilen mektup ve nâmede Savcı Bey'in *Bursa* sancak beyi olduğu görülüyor. Güya Murad Macaristan seferine gidecek iken oğlunun isyanını duymuş, hemen Anadolu yakasına geçmiş, *Ulubad*'a gelince oğlunu yanına davet etmiş, gelmemiş onun üzerine Nilüfer nehri önünde harb olarak Savcı yakalanmış gözlerine mil çekilmişti. Halbuki Bizans tarihlerinin yazdıkları daha doğru olup Savcı ile İmparatorun oğlu Andronikos Rumeli'de isyan ettiler; Murad İmparator Yuannis ile beraber bunları İstanbul'a yakın bir mahalde yakaladılar. Savcının maiyyetindeki kuvvetler Sultan Murad tarafına geçtiler, Savcı ile Andronikos kaçarak *Dimetoka* kalesine sığındılar; orasa muhasara edilerek yakalandılar. Her ikisinin gözlerine mil çekildi fakat Sultan Murad bu kadarla hırsını yenemiyerek Savcı'yı öldürdü. Bu hâdisenin tarihi Münşeat'ta ve Tac-üt-tevarih'te 787 H./1385 M. gösterilmiştir. Frances, Sultan Murad'ın, Macaristan seferine hazırlanırken Anadolu'da idaresi altında bulu-

beyi olan şehzade Yakup ise bu Kosova muharebesinde hükümdar olan Bayezid'e karşı Savcı Bey gibi saltanat iddiasına kalkar ihtimaliyle devlet erkânının kararıyle boğulmuştur. Murad Hüdavendigâr'ın hükümdarlığı müddeti Milâdî tarihle yirmi dokuz senedir.

Bayezid harb sahasında hükümdar ilân edilmiş olduğundan muharebeye devam ederek kumandanlardan Paşa Yigiti Bosna ve Firuz Bey'i Vidin taraflarına akına gönderdiği gibi *Kratova* gümüş madenlerini zapt ile Üsküp şehrine Türk göçmenlerini iskân ettirdi.

Yıldırım Bayezid'in hükümdarlığı[1] ve Anadolu harekâtı

Bazı Anadolu beyliklerinin ilhakı

Sultan Murad Hüdavendigâr'ın şehid olması üzerine vukua gelen saltanat değişikliği Anadolu beylerinin gizli olan husumetlerini meydana çıkardı; bunları teşvik eden Karamanoğlu Alâüddin Bey'di. Bunu haber alan Bayezid Rumeli'deki durumu acele düzeltti. Maktul despot Lazar'ın henüz küçük yaştaki oğlu İstefan Lazaroviç'in vasisi olan validesiyle derhal anlaştı; yeni Sırp despotu da vergi ve yirmi bin asker vermeği ve her yıl Osmanlı pâdişahını ziyaret etmeği kabul ediyordu. Yıldırım Bayezid Sırp despotunu dost ve müttefik derecesine çıkarmıştı.

Kosova mağlubiyetinden sonra gerek İstefan Lazaroviç ve gerek kardeşi ile *Priştine* hâkimi *Vuk Brankoviç* yerlerinde kalabileceklerini hiç ümit etmiyorlardı; fakat Bayezid'le anlaşarak vergi vermeği canlarına minnet bildiler; bu anlaşmayı kuvvetlendirmek için yeni Osmanlı hükümdarı maktul Lazar'ın kızı Marya (veya Olivera)'yı da nikâhlamıştı[2]. Bayezid'in

nan bazı beylerin ısyanlarını bastırmak üzere İmparatoru da mevcut muahedenâme mûcibince beraber almıştı. İmparator yerine vekil olarak oğlu Andronikos'u ve Murad da *Edirne*'ye oğlu Savcı'yı bırakmışlardı.

[1] *Ruhî*, Bayezid'ın cülûsunu 791 Ramazanının dördüncü günü (27 Ağustos 1389) gösterir. *Tac-üt-tevarih*'de de öyledir. *Münşeat*'da 791 Şaban evasıtıdır.

[2] Lazar'ın kızının adını *Gibbons* Despina olarak kaydedip nikâhlarının *Kroşevaç* civarında *Alacahisar* camiinde kıyıldığını beyan ediyor *(Ragıp Hulûsi tercümesi s. 161)*.

bütün bu geniş müsamahasına Anadolu vaziyetinin nezaketi sebep olmuştu. Bu suretle *Rumeli*'de îcabında hariçten bilhassa Macarlar tarafından yapılacak tahrik ile vukua gelmesi muhtemel herhangi bir muhalefet önlenmiş oluyordu. Bu suretle teessüs eden aradaki dostluk samimî olarak Bayezid'in vefatına kadar devam etmiştir.

Yıldırım Bayezid, Sırp hududunda *Üsküp* (Skopi) ve havalisini Paşa Yiğit'e, *Niğebolu*'yu Firuz Bey'e havale ederek Evrenuz Bey'i de Serez karargâhına gönderdi ve *Vodine* ile *Çitroz*'un zabtını emretti[1]. *Üsküp* ile *Niş* arasına Türk ve Tatar muhacırlarını da yerleştirdi; kendisini tebrike gelen Venedik ve diğer İtalyan siteleriyle olan ticaret muahedelerini yeniledi ve Bizans tarafını da emniyet altına aldıktan sonra *Anadolu*'ya geçti[2].

Karamanoğlu Alâüddin Bey kayınpederi Birinci Murad'ın ölümünü fırsat bilip güya Şehzade Yakub'un katlini vesile yaparak Osmanlıların Hamid oğulları'ndan satın almış oldukları yerleri işgale kalktı ve ibtida Beyşehri'ni aldı ve aynı vesile ile Saruhan, Aydın ve Menteşe ve Germiyan beylerini de teşvik etmek suretiyle Osmanlıları Anadolu'da müşkil duruma düşürmek istedi. Çünki bu beyler Osmanlıların Anadolu'da yayılmalarının kendileri için tehlikeli olduğunu biliyorlardı. Bayezid'in kayın biraderi olan Germiyan beyliği hükümdarı II. Yakub Bey Karamanoğluyla müttefik görünmemekle beraber Sultan Murad'ın şehadetini duyar duymaz o da kız kardeşinin çeyizi olarak Osmanlılara terk edilmiş olan şehirlerden *Kütahya*'yı işgal ve diğer şehirleri de geri almakta idi. Kara Tatarların reisi Mürüvvet Bey de *Kırşehri*'ni zabt ederek *Sivas* hükümdarı

[1] Evrenuz Bey 1390'dan yani Kosova muharebesinin neticelenmesinden îtibaren Arnavutluğa mühim akınlar yapmış. Arnavud beylerinin ellerindeki bazı yerleri almış 1410'da III. Balşa'ya mağlup olmuşsa da vaziyeti tekrar düzeltmiştir.

[2] Bayezid, Anadolu'ya geçmeden evvel Venedik senatosunun göndermiş olduğu Françesko Guirino adındaki elçiyi kabul ederek görüştü ve Venedik ticaretinin himayesini üzerine aldı. Bu müsamahalı hareket daha sonra Anadolu seferi için mühimdi. *Osmanlı-Bizans* münasebatı kısmında görüldüğü üzere İmparator Yuannis ve onun saltanat şeriki olan Manuel 1390'da tekrar imparatorluğa geçirildi ve bir anlaşma ile bu taraf da emniyet altına alındı.

Kadı Burhaneddin Ahmed'e teslim etmişti[1]. Bu suretle Anadolu'da Bayezid'e karşı muhalefet artmıştı.

Vaziyet bu şekilde iken Yıldırım Bayezid Anadolu'ya geçmişti; ibtida Osmanlı himayesinde bulunan Kastamonu hükümdarı Candaroğlu İkinci Süleyman Paşa'nın yardımını temin etti[2]. Bu zat Bayezid'in amcası Süleyman Paşa'nın damadı idi ve o sayede Candar beyliğinin *Kastamonu* şubesinde tutunabilmişti.

Bayezid'in kendi kuvvetleri ve Süleyman Paşa'nın yardımcı askeriyle beraber kumandası altında İmparatorun oğlu ve saltanat şeriki Manuel, Rum kuvvetleri ve Sırbistan kıralının kuvvetleri de bulunuyordu. Bayezid ibtida *Germiyan* beyliği üzerine gitti; kayın biraderi tarafından karşılanmasına rağmen onun kendilerine terk edilmiş olan yerleri almasından dolayı Yakub Bey'i yakalayarak veziri Hisar Bey'le beraber Rumeli'de *İpsala* kalesine hapsetti (792 H. / 1390 M.)[3]. Oradan Germiyanlılara aid *Denizli*'yi aldıktan sonra Aydın beyliği üzerine yürüdü. Gerek bu beyliğin ve gerek Menteşe ve Saruhan beyliklerinin kuvvetleri daha ziyade denizde korsanlık ettiklerinden kara tarafından gelecek kuvvetli bir orduya mukavemet edemiyecekleri malûmdu; bunların hükümdarları da daha ziyade deniz tica-

[1] « درآن عهد مراد بك بغزای کفار رفت وآنجا شهید شد وپسرش بایزید بك برجای او بنشست وچون اول جلوس بود کار دولت انتظامی نیافته ومغول وقرامان از اطراف کردن طمع در ملك او دراز کردند ومروت بك قیر شهر بکرفت وبسلطان تسلیم کرد وجماعت قرامان قلعهٔ بکشهری بکرفتند وولد شاه چلبی کرمیان مواضع وولایات خود را که بدست عثمانیان افتاده بود بعضی را انتزاع کرد ودر استخلاص باقی سعی می نمود..» (Bezm - ü - rezm, s. 387, 388).

[2] « پسر عثمان چون دیدکه از جوانب مخالفان کرد . . . بانتصار واستنجاد پیش سلیمان پاشا رسول افتاد واورا دعوت کرد وبامداد استعداد او تظاهر نمود وسلیمان پاشا ملتمس او اجابت کرد وبالشکری انبوه وشوکت ومکنت تمام بدو ملحق شد..»

Aynı eser, s. 388. Bayezid bu suretle muhaliflerini sindirerek onları itaat altına aldı.

[3] *Germiyanoğlu*'nun yakalanarak Germiyan beyliğinin ilhakının daha sonraki Karaman seferine gidilirken olduğunu *Neşrî*, *Âşık Paşa zâde*, *Tac-üt-tevarih* ve *Sahaif-ül-ahbar* yazarlar. Ben Dukas'ın kaydını tercih ettim. Yakup Bey'in tevkifine sebep Karamanoğluyla dost olması imiş *(Behiştî s. 7)*.

retiyle uğraşıyorlardı. Bundan dolayı Aydınoğlu İsa Bey mukavemet etmeden teslim oldu; merkezi olan *Ayasoluğ* (Selçuk) ve diğer yerleri işgal edilerek kendisinin *Tire* kasabasında oturmasına ve ailelerinin vakıflarını idare etmesine müsaade edildi ve bu arada aynı suretle Menteşe beyliğinin *Balat şubesi* de işgal edildi; Menteşe beyi Mahmud Bey de teslim olarak kendisine *Berama* dirlik verilmişti. İşgal edilen yerlerin idaresi şehzade Süleyman ve şehzade Ertuğrul'a verildi. Bunun arkasından Saruhan beyliği de alındı[1]. Bayezid'in Anadolu seferinin birinci safhası bu suretle havası müsait olan 1390 senesi son bahar ve kış aylarında yapılarak dört Anadolu beyliği (Germiyan, Aydın, Menteşe, Saruhan) işgal edildi[2]. Menteşe beyliğini Muğla şubesi beyi Mehmed Bey ile Saruhan oğlu kaçtılar ve tarihlere göre *Sinop*'a Candar beyliğinin Sinop ve havalisi hükümdarı İsfendiyar Bey'in yanına gittiler. Aydınoğlu Umur Bey'den Lâtinlerin zabtettikleri sahil İzmir (Gâvur İzmiri)'den maada Ege sahillerinin alınması buradaki beyliklerin korsan gemilerinin Osmanlılara geçmesini ve bu suretle Osmanlı donanmasının inkişafına yardımı temin etti. Bayezid'in sahil *İzmir*'i almak istememesi siyasetinin îcabı idi. Şayet burasını almak isterse Lâtinlerin yardımları sebebi

[1] *Dukas (Bon tab'ı) s. 18*'de Saruhan oğlu Hızır Bey'in, Yıldırım Bayezid'i karşılayarak teslim olduğunu ve Bayezid de kızkardeşinin kocası olan Hızır'a iltifatta bulunduktan sonra onu *Bursa*'ya götürüp zehirlettiğini yazar. Fakat biz Hızır Bey'i Ankara harbinden sonra yine Saruhan beyi olarak gördüğümüze göre ya Bayezid'ın gelmesi üzerine Manisa'dan veyahut *Bursa*'dan kaçmıştır. Osmanlı tarihleri kaçarak *Sinop*'a gittiğini kaydederler.

[2] *Venedik menbalarına nazaran Şark meselesi-Türkçe tercümesi s. 59, 60.* Iorga'nın Osmanlı tarihinde bu seferin 1390'da yapıldığı görülüyor ki doğrudur. Nitekim Bayezid'in 21 Mayıs 1390'da verdiği bir mektupta *Aydın* ve *Menteşe* beylerinin Venediklilere verilen imtiyazların kendi tarafından kabul edildiği bildirilmektedir ki bu kayıd *Aydın*, *Menteşe* ve daha sonra *Saruhan* beyliklerinin bu 1390 senesi kışında veya hiç olmazsa mart ve nisan aylarında alınmış olduğunu gösteriyor *(Menteşe beyliği-Paul Wittek- Orhan Şaik tercümesi, s. 82)*. *Behiştî* tarihi de *Saruhan*, *Aydın* ve *Menteşe* beyliklerinin işgalini 792 H 1390'da gösterip *Germiyan* ve *Hamideli*'ni yağmalayan Karamanoğlu seferini de bundan altı ay sonra ayrıca zikretmektedirler ki hâdisâta tetabuk ediyor *(Kütüphanemizdeki nüsha, s. 7)*. *Takvim-i nücum*'da *(Nur-ı Osmaniye kitapları, Numara 278)* ve *Bağdad Köşkü kütüphanesi*'ndeki diğer bir takvimde de *(Numara 310) Aydın* ve *Saruhan*'ın 791 H./ 1389 M.de alındığı yazılıyor. Hattâ bu ikinci eserde Karesi de ilâve ediliyor.

ile muhasaranın uzayarak çizilen programın tatbik edilememesini ve frenklerle muharebeye girişilerek neticesi mechul bir muhasamaya sebep olacağı düşünülmüş ve bu sırada lâtinlerin Anadolu beylerini ve Karanmanoğlu'nu tahrik etmek ihtimalleri de gözönüne alınmış olsa gerektir. Nitekim Bayezid Ege mıntakasını aldıktan sonra bu havali ile ticarî muamele yapan ve beyliklerden aldıkları imtiyazlara sahip olan Venediklilerin imtiyazlarını tanımak suretiyle uysal hareket etmiştir.

Bayezid, Saruhan arazisini Karası sancağı beyi oğlu Süleyman'a ve Aydın ilini de diğer oğlu Ertuğrul'a verdi. Bu sefer esnasında Aydınoğulları'nın himayesi altında bulunan Anadolu'da tek Bizans şehri olan *Alaşehir* (Filadelfiya) de bir az mukavemetten sonra teslim oldu[1] ve bu seferde Bayezid'in maiyyetinde babası Yuannis ile beraber hukûmet eden İmparator Manuel de vardı[2]. Bayezit sonra Rumeli'ye döndü ve Gelibolu limanını genişleterek bir kule yaptırdı.

[1] *Filadelfiya* yani *Alaşehir*'in alınmasını *(Âşık Paşa zâde s. 65) Neşrî s. 312 Behişti (kütüphanemizdeki nüsha)* s, 7, 792 H./1390 M. senesinde gösterdikleri gibi *Halkondil* de bunu Bayezid'in ilk Anadolu seferinin başında gösteriyor. *Hammer (Ata bey tercümesi) c. 1, s.262* ise bir sene sonra alındığını yazar; *Tacüt-tevarih (c. 1, s. 127)* de Alaşehir'in Bayezid'in ilk Anadolu seferinde *Aydın* ve diğer beyliklerden evvel alınarak pâdişahın *Bursa*'da tesislerine vakfedildiğini beyan ediyor. Bu kayıtlara göre Alaşehir 792 H./1390 M.de Ege havalisinin ilhakından evvel alınmış oluyor. Halbuki *Le Beau (c. 27, bab 110, fasıl 54)*, 1379 senesinde Sultan Murad'ın, *Alaşehri*'n kendisine teslim edilmesini İmparator Yuannis'e söyleyip tazyik etmesi üzerine imparator, saltanat şeriki olan Manuel ile beraber ordusunun başına geçip kendi öz tabaasını ecnebi bir devlete teslim olmağa icbar eylediğini ve Manuel'in şecaatiyle *Alaşehr*'in teslim olduğunu yazar. Le Beau, bundan sonra Frânçes ile Halkondil'in, *Alaşehr*'in, Yıldırım Bayezid zamanında alındığını yazmalarının doğru olmadığını ve bu takvim hatalarının o devrin Türk müverrihlerinde de pek çok görüldüğünü kaydediyor. *Dukas (Bon tab'ı) s. 18*'de Bayezid'in Anadolu seferinde *Kütahya*'yı, ve tekmil *Firikya*'yı alıp Germiyan beyini tevkif ile *Bursa*'ya gönderdikten *Lazkiye* yani *Denizli*'ye ve oradan *Aydın* ve *Menteşe* ve sonra Saruhan beyliklerini alarak *Filadelfiya*'ya geldiğini ve burayı muhasara ederek açıktan teslim olduklarını yazarsa da İmparatorun kendisiyle beraber bulunmasından bahsetmez. Şair Ahmedî o devirde yaşamış olduğundan *Alaşehir*'in, Bayezid zamanında alınmış olduğu tahakkuk etmektedir.

[2] *Halkondil*'den naklen *Hammer (Atâ Bey tercümesi) c. 1, s. 62). Halkondil (1632 Paris tab'ı) s. 35*'de Bayezid'in, İmparator Yuannis ile oğlu Manuel'i tazyik ederek *Alaşehri*'in teslimi hakkında emir vermelerini istediği

Karaman seferi Yıldırım Bayezid bundan sonraki Anadolu seferini Karamanoğlu üzerine yaptı. Kumandası altında Rumeli'de kendisine tâbi hıristiyan hükümdarların kuvvetlerinden başka Bizans İmparatoru Manuel Paleolog da vardı. Bu seferin 1390 yazında mı? yoksa bir sene sonra mı olduğu sarih değildir[1]. Fakat seferin 1391'de olduğu anlaşılıyor. Anadolu harekâtının en mühimmi bu seferdi. Karamanoğlu, Murad Hüdavendigâr'ın ölümünü duyunca Hamidili taraflarında Osmanlılara aid yerleri ve bilhassa *Beyşehri*'ni almış ve o tarafları vurmuştu; Bayezid evvelâ Hamidiline geçti; orada Hamidoğulları'na aid yerleri aldıktan sonra oğlu İsa Bey'e verdi ve oradan Teke yani Antalya taraflarına indi; Antalya'yı da aldı[2] ve burayı da Firuz Bey'e tevcih etti (1391).

ve Manuel'in *Alaşehir*'e haber gönderip teslim olmalarını bildirdiği, fakat red cevabı aldığı ve bunun üzerine Bayezid'in baba oğul iki imparatoru yanına alarak *Alaşehir*'e gidip muharebe ettiğini bizzat Rum askerinin kalenin surlarına çıkarak kapıları açıp şehrin işgal edilip türklere teslim edildiğini beyan ediyor. Bu tarihte İmparator Yuannis ihtiayr olup son günlerini yaşadığı için onun gelmesine imkân olmadığından pâdişahla beraber Manuel bulunmuştur. Belki de Le Beau'nun bir evvelki notta görülen kaydına göre burası daha evvel Birinci Murad zamanında alınmıştır.

[1] Bu seferin 1390 yazında veyahut 793 H./1391 M. de yani bir sene sonra olması icap ediyorsa da kat'i birşey söylenemiyor. *Tac-üt-tevarih*'in *(c. 1, s. 128, 129)* kaydından bu seferin 1391'de olduğu anlaşılıyor. *Neşrî*'den aynı sene istidlâl olunuyor. *Hammer* 1391'i gösteriyor. *Gibbons (s. 165)* Karaman seferine iştirak eden İmparator Manuel'in 1390-1391 kışını Ankara ordugâhında geçirdiğine ve kışı müteakip Karamanoğlu üzerine gidildiğine göre bu seferin 793 H./1391 M. de olduğu anlaşılıyor.

[2] Şildberger (Schiltberger) Memlûk sultanının nüfuzu altında bulunan *Antalya*'nın, *Malatya*'nın işgalinden sonra 1399 veya 1400'de alındığını ve şehrin Osmanlı pâdişahına on bin deve getirdiğini yazar. Jorga da Şildberger'den naklen aynı tarihi gösterir, Gibbons ise *Antalya*'nın 1391'de alındığını söylüyor. Bazı Osmanlı tarihleri de *Antalya*'nın 1391'de Osmanlılara geçtiğini beyan ediyorlar. Oruc Bey ile Neşrî 1389 veya 1392'de *Tekeili*'nin zabtını yazıyorlarsa da *Antalya* ismini zikretmiyorlar. İbn-i Kemal'in kaydına göre *Tekeili* 1391'de Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş ve Osmanlı hükümdarı adına para kestirilmiştir. Behiştî, tarihinde de *Tekeili*'nin zaptı ile Firuz Bey'e verilmesi —ki vilâyet merkezi Antalya idi— 1391 senesinde olduğu anlaşılıyor. İslâm Ansiklopedisinde Birinci Bayezid maddesinde de Bayezid bu 1390 senesinde *Antalya*'yı alarak oranın hükümdarı Mustafa Bey'in Mısır'a kaç-

Bundan sonra pâdişah Hamid-iline dönerek oradan Karaman hududunu geçti; Alâüddin Bey mukabele edemiyerek *Taşeli*'ne çekildi; Osmanlı ordusu da Karamanoğulları'nın başkendi olan *Konya*'yı kuşattı. Muhasara zamanı hasad mevsimine tesadüf etmişti; Yıldırım Bayezid babasının Karaman seferinde yaptığı gibi halkın mahsulüne katiyen el dokundurulmamasını emretti. Şehir halkından dışarıda mahsulü olanlara teminat verilerek onlar şehirden çıkıp bedeli mukabilinde Osmanlı ordusuna satış yaptılar.

Karamanoğlu Alâüddin Bey, Osmanlılara karşı *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed[1] ve *Kastamonu*'da Candar hükümdarı Süleyman Paşa'dan yardım istemişti; bunların ayak sürümesinden dolayı beklediği yardım gelmediğinden Osmanlı pâdişahından sulh istedi (793 H./1391 M.).

tığı kaydedilmiştir (Prof. Mükrimin Halil). Süleyman Fikri, Antalya livası tarihinde (s. 63) Rumca tarihlerden naklen *Antalya*'nın 794 H./1392 M. de alındığını beyan ediyor. Şu halde *Antalya* ve havalisi ya 1390 da veya 1391 yahud 1392 senelerinin birinde alınmış oluyor.

[1] Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Oğuzların Salur boyundan olup büyük cedleri, babası ve kendisi *Kayseri* kadılığında bulunmuşlardır. Burhaneddin tahsilini memleketinde babasından, sonra da Şam ve Mısır'da yapmış memleketine döndükten sonra kadı ve kadılkuzzat olmuş ve daha sonra siyasî hayata atılarak *Sivas* ve *Kayseri*, *Tokat*, *Doğu Karahisar* ve *Erzincan*'a kadar olan mıntakanın hükümdarı Eredna oğlu Ali bin Mehmed Bey,e vezir olmuştur (779 H./1277 M.). Ali Bey'in 782 H./1380 M. de ölümü üzerine onun küçük yaştaki oğlu Mehmed Bey hükümdar olup Burhaneddin bu çocuğa nâib yani vekil olmuş ve bir müddet sonra da bu çocuğu da bertaraf ederek Hükümdarlığını ilân eylemiştir (783 H./1281 M.).

Burhaneddin Ahmed'in hükümdarlık hayatı mücadele içinde geçmiş, rakipleriyle dahilî mücadelesinden başka Osmanlı Memlûk ve Karaman devletleriyle de uğraşmıştır; hattâ Memlûk sultanının kuvvetleri *Sivas*'ı kırk gün muhasara etmişlerse de Burhaneddin'in şiddetli müdafaası üzerine çekilmeğe mecbur olmuşlardır; Osmanlılarla *Çorum* civarında yapmış olduğu muharebede galip gelmiştir. Karamanoğluyla da zaman zaman harb ederek muvaffak olmuştur.

Akkoyunlu aşiretinin bir kısmı Karayölük Osman Bey reisliğinde Burhaneddin'in hizmetine girmişlerdi. Burhaneddin kendisine karşı isyan etmiş olan *Kayseri*'ye valisi yeğeni Şeyh Müeyyed'in tedibi dolayısiyle Karayölük ile arası açılmış ve Osman Bey'i takip ettiği sırada onun pususuna düşerek yakalanıp katledilmiştir (801 H./1399 M.).

Burhaneddin'in yerine Sivas halkı oğlu Zeynelabidin (Alâeddin Ali)'i hükümdar ilân etmişlerdir. Kara Yölük *Sivas*'ı muhasara ile almak istemiş

Yıldırım Bayezid, hem Alâüddin Bey'e yardım gelmeden evvel ve hem de Rumeli'de Tuna boyundaki vaziyet îcabı olarak Karamanoğluyla anlaştı. Zaten Osmanlılara aid olup Karamanoğlu'nun eline geçmiş olan *Beyşehri* ile *Akşehir* ve sairleri alınmak suretiyle[1] muahede yapılarak iki devletin batı hududundaki *Çarşanba suyu* veya *Köşk Bükü*[2] sınır kesilerek bu tarafların idaresi Germiyan Emîri Çandarlı zade Ali Paşa köleliğinden yetişme Sarı Timurtaş Paşa'ya bırakıldı ve böylece Anadolu harekâtının ikinci safhası da bitti[3]. Bu Karaman seferinde Bizans İmparatoru V. Yuannis'in oğlu ve saltanat şeriki Manuel de Osmanlı ordusunda bulunmuştur. Bayezid'in bu seferi esnasında Bizans İmparatoru V. Yuannis *İstanbul*'-

ise de Sivaslılar Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e müracaat eylediklerinden Kara Osman çekilmiş ve bu suretle *Sivas* Osmanlılara geçmiştir. Zeynelabidin, Osmanlı ordusunda Emîr olarak bulunmuştur. Kadı Burhaneddin Ahmed, yüksek bir âlim ve azerî lehçesiyle manzumeleri olan kıymetli bir şair olup ilmî eserleri ve divanı vardır. Azim sahibi yorulmak bilmeyen cesur bir kumandan ve aynı zamanda gaddar bir şahsiyet idi.

[1] *Beyşehri* gölünden kanalla gelen sular *Seydişehri* civarındaki *Karacaviran* köyünden geçerek *Bozkır* yolu kenarındaki *Mavi boğaz*'da *Bozkırçayı* ile birleşerek Çarşanba çayını teşkil eder ve bir ucu Konya civarına kadar gelir. *Neşrî tarihi (s. 314) Köşk Bükü*'den hudut tâyin edildiğini yazıyor ki *Beyşehri* köylerindendir.

[2] *Âşık Paşa zâde (s. 72)* bu sefer neticesinde *Aksaray*, *Niğde*, *Kayseri*, *Develi Karahisar*'ın Osmanlılara geçtiğini yazmakta ve Makrizî de 793 Şevvalinin ikisinde (2 Eylül 1391) *Kahire*'ye gelen haberde Yıldırım Bayezid'in *Kayseri*'yi aldığı yazılmakta ise de doğru değildir. Çünkü *Aksaray*, Karamanoğlu elinde iken 797 H./1395 M.de Kadı Burhaneddin'in işgaline uğramıştır. Demek ki Karamanoğluyla Osmanlılar arasındaki muharebeden sonra bile Karamanlıların elinde imiş. Zaten *Kayseri* ile *Develi Karahisar*'da Burhaneddin Ahmed'e âiddi. *Niğde* de yine Karamanoğlu'na âid olup 800 H./1397 M. tarihine kadar Karamanoğlu'nun şehirlerindendi. *Bezm-ü-Rezm'de (s. 392)* yalnız Beyşehri'nin Osmanlılara geçtiği beyan ediliyor. Şu halde Yıldırım Bayezid belki *Aksaray*, *Niğde* ve *Kayseri* taraflarına akınlar yaptırarak o havaliye yağmalatmıştır. *Neşrî tarihi*'nde buraların alındığına dair bir kayıd yoktur. zamanına göre Bayezid'in bu seferiyle sonraki seferi karıştırılmıştır.

[3] Takıyyüddin Kadı İbn-i Şühbe tarihinde (Paris Millî kütüphanesi, Arabca yazmaları No. 1599 s. 41 ve aynı kütüphanedeki *Muhtasar-üttevarih*'te No. 1322 s. 70) Yıldırım Bayezid'in 793 Şevval (1391 Eylül)'de *Kayseri*'yi alıp sahibini tuttuğunu beyan edilirse de o tarihte *Kayseri* Kadı Burhaneddin Ahmed'in elinde bulunduğundan zaptedilen yerin başka bir şehir veya kale olması icap ediyor.

un Yaldızlı kapı (Silivri kapı) ile Güney sahil arasındaki yerleri tefrik ederek îcabında oraya sığınmak için muhkem bir kale yaptırmıştı, Bayezid bu kale inşaatını duyunca seferden avdetini müteakip bunun derhal yıkılmasını yıkmadığı takdirde yanında bulunan saltanat şeriki Manuel'in gözlerine mil çekileceğini bildirdiğinden Yuannis yaptırdığını yıkmağa mecbur oldu[1].

Rumeli harekâtı

Tuna boyu olayları

Yıldırım Bayezid, Karaman seferinde iken onun Anadolu'da meşguliyetini fırsat bilen Eflâk prensi *Mirça*, bazı yerlere taarruz etmişti; bunda memleketleri alınarak *Sinop*'a Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yanına kaçmış olan Saruhan ve Menteşe beylerinin ve bilhassa İsfendiyar Bey'in tahriki müessir olmuştu[2].

Sultan Bayezid, Karamanoğlu işinden sonra Candaroğlu Süleyman Paşa üzerine gitmek istiyordu. Çünkü bu, evvelce kendi müttefiki iken sonradan Bayezid'in diğer Anadolu beyleri gibi kendi memleketini de alacağından endişe ederek Sıvas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'le ittifak ile Osmanlılardan yüz çevirmiş ve hattâ Burhaneddin ile beraber Karamanoğlu'na yardıma gelmişlerse de zamanında yetişememişlerdi.

İşte bundan dolayı Yıldırım Bayezid, Karaman seferinden sonra Süleyman Paşa üzerine yürümüş iken ya Kadı Burhaneddin'in, müttefiki olan Süleyman Paşa'ya yardıma gelmesinden (Bezmü Rezm s. 394 böyle yazıyor) veyahut daha evvel *Eflâk*'a akın yapmış olan *Niğebolu* sancak beyi Firuz Bey'e mukabele olmak üzere Eflâk prensi Mirçâ'nın Osmanlı hududunu aşarak *Karinabad*'a kadar akın edip esir alıp yağma ve katil yapmak gibi mütecaviz hareketine karşı Sultan Bayezid hemen Rumeli'ye geçmeğe mecbur olmuştu (793 H./1391 M.)[3].

[1] *Dukas (Bon tab'ı) s. 48* Bayezid'in Pamfilya'da *Fergi* (Frikya) Türkleri aleyhinde olan seferi sırasında gösteriyor.

[2] *Tac-üt tevarih c. 1, s. 130* ve *Neşrî s. 316 ve Müneccimbaşı c. 3, s. 307* bunlar yanlış olarak İsfendiyar diyecek yerde onun babası Kötürüm Bayezid'i zikrederler (üçüncü bölümdeki *Candar oğulları* beyliği kısmına bakınız).

[3] *Neşrî, s. 316* ve *Behiştî* (Kütüphanemizdeki nüsha), *s. 8* ve *Hayrullah Efendi, c. 5, s. 39.* Tarihlerin kat'î olduğuna hüküm olunmamakla beraber kontrol neticesi en yakın olan konmuştur.

Edirne'de kuvvetlerini toplayan Bayezid, *Tuna nehri* önündeki *Niğebolu* veya *Silistre*'den Eflâk tarafına geçmek üzere[1] müthiş akıncı kuvvetlerini sevketti ve arkasından kendisi de hareket etti. Mirçâ, akıncılara karşı mukabeleye kalktı ise de arkadan Bayezid'in gelmesi üzerine *Arkuş* ovasında yaptığı muharebede mağlup edilerek teslim oldu ve *Bursa*'ya getirildi; tecavüzü esnasında aldığı esirleri ve malları geri verdi; bir müddet *Bursa*'da kaldıktan sonra her sene Osmanlı hazinesine üç bin duka altın ve pâdişaha otuz at, yirmi av kuşu şahin vermek ve pâdişahın macarlara karşı yapacağı seferde yardım etmeği taahhüt ettiğinden memleketine gönderildi; onun bu taahhüdüne karşı Osmanlı hükümeti de Tuna'nın sol sahiline yâni Eflâk arazisine müslüman yerleştirmemeği ve cami yapmamağı kabul etmekte idi[2]. Mirçâ memleketine döndükten sonra bu taahhüdüne sadık kalmayarak daha aşağıda görüleceği üzere Macarlarla Osmanlılar aleyhine ittifak etmiştir.

Bu Eflâk seferi esnasında Bayezid, birisi Bosna üzerine ve diğeri de —herhalde Macarların Eflâk'a yardımlarını önlemek için olsa gerek— *Sirmiya* mıntakasına iki akın yapıldı; her iki akın da Macarlar tarafından durdurularak geri atıldı. Macarlarla olan muharebe *Sirmiya* civarında *Nagi-oloz* yahut *Franko-villa* mevkiinde olmuş ve Osmanlı akıncıları galebe etmişlerdi[3].

Selâniğin alınması

Bayezid, Eflâk seferinden dönüp *Bursa*'da bulunduğu sırada Frenk gemilerinin Rumeli kıyılarını vurdukları haberi alınması üzerine Pâdişah hemen o tarafa geçti ve *Selânik* tarafına gitti; aşağıda görüleceği üzere bu sırada *İstanbul* Türk kuvvetleri tarafından muhasara edilmiş olup Frenk gemileri bu muhasarayı kaldırtmak üzere Rumeli sahillerine akın yapmışlar ve sonra gemilerini *Selânik* limanında demirlemişlerdi. Bundan dolayı Bayezid *Selânik*

[1] Behiştî ile Neşrî, *Niğebolu*'dan *Eflâk* tarafına geçildiğini söylerler; Gibbons ise *Silistre*'den diyor *(s. 169)*.

[2] Gibbons (Ragıb Hulûsi tercümesi) *s. 169, 170.* Halkondil Eflâk seferinde Osmanlıların ve Eflâklıların telefat vererek muvaffak olamadan her iki tarafın çekildiklerini yazmakta; *Oruc Bey* de *(s. 27)* aynı mütaleayı beyan etmektedir.

[3] *Hammer, c. 1, s. 267 ve Gibbons, s. 169.*

üzerine gidip orayı muhasara ederek Frenk gemilerinin yardımlarına rağmen elde etmeğe muvaffak oldu (796 H./1394 M.)[1] *Selânik*'ten sonra Kuzey Yunanistan'a akın yapılarak *Larisa* (Yenişehir) alındı. Dukas ve Halkondil bu sırada Bayezid'in akın yaptırmak suretiyle *Tesalya* ve Orta Yunanistan'a hattâ *Patras*'a kadar indiğini ve orada bir kısım şehrin kendisiyle uyuşularak elde edildiğini yazmaktadırlar ki Osmanlı kaynakları da az çok bunu teyid eylemektedirler[2].

[1] *Selânik*'in hangi tarihte alındığı tarihlerde sarih olarak bilinmiyor. Halkondil'in, kaydından Serez vakasından sonra Murad zamanında burası ilk defa Çandarlı Halil Hayreddin Paşa tarafından alınmış ve sonra Manuel'in I. Murad'a dehaleti üzerine pâdişah'ın emriyle tekrar Manuel'e verilmişti. (Hammer c. 1, s. 279). Osmanlı kaynaklarından Neşrî *(s. 322)* Selânik'in Yıldırım Bayezid tarafından alınması tarihini 19 Cemaziyelâhır 796 (21 Nisan 1394) olarak gösterdiği gibi Ruhî ve Neşrî'den naklen *Tac-üt-tevarih* de *(c. 1, s. 140, 141)* aynı tarihi kaydediyor. Kâtip Çelebi de Rumeli kısmında yine o tarihi gösterir. Rum müverrihi Dukas ise tarih zikretmiyerek Bayezid'in *Bitinya*'dan *Trakya*'ya geçerek *İstanbul* civarındaki köyleri tahrip ve *Panidu*'dan *İstanbul*'a kadar olan yerlerdeki halkı başka yerlere naklettirdikten sonra *Selânik*'i ve diğer o taraftaki başka yerleri aldığını ve *Mora*'ya Evrenuz kumandasiyle akıncı sevkederek *Lakedemonya* ve *Ahaiya* eyaletlerini vurdurduğunu zikretmektedir *(Bon tab'ı s. 49, 50)*. *Hammer (c. 1, s. 279) Selânik*'in zabtı hakkında tarih göstermez ve naklini *Tac-üt-tevarih*'ten yapar. Buna göre *Selânik*'in zabtı 1394 senesinde oluyor. Behiştî'de *(Kütüphanemizdeki nüsha, s. 11)* Frenklerin Rumeli sahillerini vurmaları üzerine Bayezid'in ümerasiyle müşavere ederek "Firengin asıl mahreci Selânik'tir" diye Selânik'e müteveccih bulunduğunu beyan ile 1394'de orasını muhasara eylediğini yazar. Gibbons 1391'de bizzat Bayezid tarafından muhasara edilerek zabtedildiği hakkında *Tac-üt-tevarih*'in kaydını göstermekle beraber *Selânik*'in Bayezid tarafından zabtedildiğini zannetmiyor *(s. 207)*. Halbuki *Selânik* sonradan Emîr Süleyman tarafından diğer bazı yerlerle beraber Bizans İmparatoru'na teslim edilmiştir. Bu mütalealara göre Bayezid 1390'da Anadolu'da Karaman seferi ve onu müteakip 1391 kışında Mirça'nın taarruzu ve ona karşı Eflâk seferi olduğuna göre Selânik'in bu 1391 veya 1392'de alınması ihtimali hatıra geliyorsa da ben Osmanlı tarihlerinin 796 H./1394 tarihi kabul ederek metne öyle yazdım.

[2] *Dukas (Bon tab'ı), s. 50* ve *Halkondil (Paris tab'ı), s. 36* ve *Neşrî s. 324 ve Âşık Paşa zâde s. 68 ve Behiştî s. 11 ve Oruc Bey s. 27*. Osmanlı tarihleri Bayezid *Karaferye*'de oturup Yunanistan'a akın yaptırdığını yazarlar. Tabii bu akın işgal mahiyetinde olmayıp kısmen Yunanistan'daki küçük hükümetlerin aralarındaki rekabet dolayısiyle Osmanlıları davetlerinden de ileri geliyordu.

1391'de Osmanlılar tarafından İstanbul'un ablukası

İstanbul'un bu ilk kuşatılması Niğebolu muharebesinden sonraya kadar abluka mahiyetinde olduğu için o başlıkla gösterdik [1].

Karaman seferinde pâdişahla beraber bulunmuş olan İmparator V. Yuannis'in oğlu ve saltanat şeriki Manuel, *Bursa*'ya dönünce babasının ölümünü haber alarak Yıldırım Bayezid'in müsaadesini almadan *İstanbul*'a savuşmuştu (1391). Bayezid, bunun kaçmasını gizli bir maksada hamletti [2]; *Edirne*'ye gelindiği zaman İmparator tarafından Macar kıralı Sigismund'a nâme götüren birisi yakalandı. İmparator nâmesinde türklerin Macaristan'a sefer yapacağı bildiriliyordu. Yakalanan adam kendisinden evvel diğer birisinin daha Macaristan'a yollan-

[1] Halkondil ve ondan naklen Gibbons ve Iorga *İstanbul*'un 1391'den 1402 senesine kadar on bir sene mütemadiyen abluka edildiğini yazarlar. Osmanlı tarihlerinde (Âşık Paşa zâde, Neşrî, Oruc Bey, *Tac-üt-tevarih* ve sairleri) *İstanbul*'un *Niğebolu* muharebesinden evvel ve sonra olarak iki defa muhasara edildiğini ve *Tac-üt-tevarih'e göre (c. 1, s. 147)* birinci muhasaranın altı ay sürerek ikincisinin Timur'la muharebenin takarrür ettiği tarihe kadar devam ettiğini beyan ederler. Halkondil *Niğebolu* muharebesi esnasında *İstanbul* ablukasının tamamen kaldırılmayarak devam ettiğini, şehrin açlıkla ele geçirilmek istendiği anlaşılıyor. *Âşıkpaşa zâde* İstanbul ablukasını 793 H./1391 M. de gösteriyor. Françes, muhasaranın ibtidasını 1392 olarak göstermektedir. Bütün bu mütalealardan, İstanbul ablukasının *Niğebolu* harbinden evvel ve sonra devam etmiş, Bayezid Niğebolu'ya giderken buranın ablukasını tabii kaldırmayarak fazla kuvvetini çekmiş ve muharebeden sonra da bu defa daha sıkı olarak denizden ve karadan şehri kuşatmıştır; deniz kuvveti ehemmiyetsiz olduğundan bu cihetten *İstanbul* iyice kuşatılamamıştır. Bundan dolayı *İstanbul*'un kuşatılmasını abluka ve muhasara olarak ikiye ayırmak yanlış olmasa gerektir.

[2] İmparator Manuel babasının vefatını işitince bir gece gizlice *Bursa*'dan kaçarak *İstanbul*'a geldi; Bayezid'in kendisine ve şehre karşı alacağı vaziyeti düşünmeğe başladı; Bayezid ise Yuannis'in vefatını ve Manuel'in kaçtığını haber alınca fena halde canı sıkıldı. Bunun üzerine Manuel'e elçi göndererek *İstanbul*'un içerisinde bir Türk hâkiminin bulunması ve bu hâkim *İstanbul*'da ticaretle iştigal eden veyahut ticaret için gelen ve giden müslümanların tahaddüs edecek dâvalarına bakacaktı ve nihayet imparatora: sana emrettiklerimi yapmak istemezsen, şehrin kapılarını kapat ve orada hükümdarlığını yap, şehrin dışı tamamen benim olacaktır" ultimatom nı göndermişti *(Dukas, Bon tab'ı' s. 249)*; bu teklif kabul edilmediğinden şehir abluka edildi.

dığını söyledi. Bunun üzerine Rumeli beylerbeğisi Kara Timurtaş Paşa'nın teşviki ile Macaristan'a yapılacak seferden vaz geçilerek *İstanbul* muhasarasına karar verildi[1].

Bayezid, bu kararını gizleyerek mutad üzere sefere iştirak etmesi için İmparatoru aradaki muahede mûcibince vermekle mükellef olduğu kuvvetle *Edirne*'ye davet etti ise de gelmedi. Aynı zamanda *Gelibolu*'daki donanmaya *İstanbul* üzerine gitmesi emrolundu; İstanbul muhasarasına karadan vezir-i âzam Ali Paşa serdar edildi[2]. O tarihte surları döğüp yıkacak kudretli toplar yoktu; bundan dolayı şehrin açlıkla alınması takarrür etti; şehrin içeriden ve dışarıdan muvasalası kesildi. *İstanbul* etrafındaki kuvvetli ve elverişli olan halkı başka yerlere naklederek o taraflara türkleri getirerek şehri karadan tecrid eyledi. Bu halleri gören Manuel şaşırdı; Papa'ya Fransa kıralına ve Macar kıralına nameler yazarak acele yardım istedi[3] Bayezid bu sırada *Silivri* kasabasını alarak Manuelin haksızlığına uğrayan

[1] "Demirtaş Paşa, "Devletlû sultanım, bize vaciptir ki *İstanbul*'un üzerine düşeriz... vilâyet-i islâm arasında bu kâfir neyler? ümittir ki *Alaşehir* gibi bu mel'unu da asanlıkla fethederiz" dedi. Bayezid Han dahi bu sözü sevap görüp hemen göçüp *İstanbul*'un üzerine düştü ve buyurdu ki *Gelibolu*'dan dahi gemiler gelip cenge başlayup muhasara ettiler... Ama ol zamanda şimdikileyin top çok değildi; bir nice cenk edip kâfiri açlıktan bunattılar.." *(Neşrî s. 324 ve Tac-üt-tevarih c. 1, s. 142)*.

[2] Manuel, *İstanbul*'a gittikten sonra ertesi sene mûtad üzere Bayezid'in yanına gitmedi; halbuki muahede mûcibince kendisi veya varsa saltanat şeriki, bir miktar askeriyle ona yardıma gelecekti. Bayezid'e beyhude yere imparatoru beklememesini söylediler. Bunun üzerine Bayezid, Halil'in oğlu Ali Paşa'yı göndererek imparatoru, davet etmesini gelmezse *İstanbul*'u muhasara eylemesini emreyledi. Manuel davete muvafakat etmekle beraber gelmediğinden şehir muhasara olundu. Halkondil'e göre Ali Paşa, pâdişahın yanına gitmemesini tavsiye etmiş imiş *(s. 42)*. Halkondil muhasaranın 1392'de başladığını kaydettiği gibi Frances de öyle yazıyor.

[3] Bayezid şehre karşı harb açmadı, kale ve surların tahribi ile de meşgul olmadı, yalnız şehrin haricine binlerle insan ikame ederek şehre girip çıkmağı önledi. Bunun neticesinde yiyecek kıtlığı başgösterdi. Manuel ne yapacağını şaşırmış olup hiçbir yerden yardım gelmediğinden Papa'ya, Fransa ve Macar kıral larına mektuplar yazarak şehrin muhasarasını ve tazyikini haber verdi ve şayet acele yardım yetişmezse *İstanbul*'un hıristiyan dininin düşmanlarına teslim olunacaktır dedi *(Dukas s. 50)*; işte bundan sonra Macar kıralı Sigismund'un kumandasındaki haçlı seferi vukua geldi. *Tac-üt-tevarih*'de de *(c. 1, s. 142)* Macar kıralından yardım istendiği yazılıyor.

Andronikos'un oğlu Yuannis'e verdi[1]. Bundan başka Karadeniz sahilindeki Bizans şehirlerini de Turhan Bey'i göndererek tahrip ettirdi[2].

YILDIRIM BAYEZİD VE SİGİSMUND

Osmanlı istilâsına karşı Balkanları müdafaa edebilecek bir devlet varsa o da Macaristan'dı; fakat müfrit bir katolik olan eski kıral Layoş'un, ortodoks Balkanları katolik yapmak için mezhep değiştirmeğe zorlaması, Kuzey Bulgaristan'daki halka ve Bosnanlılara işkence ve katliâm yaptırması bu yarım ada milletlerini kendisinden nefret ettirmiş ve Balkan milletlerini ayrı bir dinde yâni müslüman olan ve fakat dinî ve vicdanî akidelere hürmet gösteren ve kendi mezheplerine bağlı olanlara tahakküm etmeyen türklerin kucağına atmıştı. Balkanların Osmanlılara karşı olan rabıtası o kadar kuvvetli olmuştur ki daha sonraki Timur hâdisesi dolayısiyle Anadolu karıştığı halde Balkanlarda Türkler aleyhine hemen hemen bir hareket ve ısyan olmamıştı.

Layoş'un ölümünden sonra kızı Marya'nın kocası Sigismund Macar kırallığına geçerek Balkanlara karşı hâmi tavrını takınmış hattâ Osmanlıların himayesinde bulunan *Bulgaristan* üzerine bu yüzden bir hak iddia etmiş ve gönderdiği elçi vasıtasiyle Bulgarların işine karıştığından dolayı Yıldırım Bayezid'i muahaze ederek bu yerlerin, kırallığı mûcibince kendisine ait olduğunu bildirmişti.

[1] Yuannis, Kör Andronikos'un oğlu ve V. Yuannis'in torunudur. İmparator Manuel bunun amcası olur. Yaunnis amcası Manuel'in gazabından korkarak *İstanbul*'dan kaçmış ise de sonra yine dönmeğe mecbur olmuştu. Bunun üzerine Manuel onu bazı zatî işleri için *İtalya*'ya göndermişti. Orada vazifesini görerek amcasının emriyle Ceneviz (Cenova)'e geçip Türklere karşı yardım istemeğe memur edilmiştir; fakat Manuel, Cinevizlilere gizlice müracaat ederek Yuannis'i tevkif ile emin bir mahalde hapsedilmesini bildirdiğinden öyle yapılmış ve epey zaman mahbus kalan Yuannis bir yolunu bulup *İtalya*'ya ve oradan *İstanbul*'u muhasara etmekte olan Bayezid'in ordusuna gelerek iyi karşılanmış ve *Silivri*'nin uzlaşma yoluyla alınmasına yardım edip kendisi oraya Osmanlı himayesinde olarak tâyin edilmiştir *(Halkondil, Paris tab'ı s. 42, 43)*. Yuannis daha sonra Bayezid'in yanından *İstanbul*'a kaçmıştır.

[2] *Dukas (Bon tab'ı) s. 48 Mırmıroğlu tercümesi.*

Bu mütaleaları sükûnetle dinleyen Bayezid, elçinin elinden tutarak onu silâhlarla dolu bir yere götürüp gösterdikten sonra elçiye dönerek:

"Efendin kırala bunları anlat; benim Bulgaristan'da olan hakkım gördüğün bu silâhlarla temin edilmiştir" cevabını vermiştir[1].

Elçinin avdetinden sonra Bayezid, *Transilvanya* taraflarına akın yaptırmıştı. Bu işlerin manâsını anlayan ve yapılan akının intikamını almak isteyen Macar kıralı, Osmanlılardan yüz çevirmiş olan Mirça'yı da beraberine alarak 1392'de Bulgaristan'a girdi. Sigismund hududdaki Türk kuvvetlerine karşı muvaffakiyet kazanmış ve *Niğebolu*'yu zabt ile daha ileri yürümüş ise de Anadolu'da bulunan Bayezid'in —çünkü bu sırada Pâdişah Kastamonu seferinde idi— mühim bir kuvvet göndermiş olduğunu haber alınca kendisini sıkıştırmakta olan bu kuvvetlerin tuzağına düşmemek için *Niğebolu*'yu bırakarak âdeta bozgun halinde süratle çekildi ve hattâ hayatını bir adamının fedakârlığiyle bir Türk süvarisinin kılıcından kurtarmağa muvaffak oldu[2].

Bulgar Kıralığının sona ermesi

Sigismund'un bizzat ordusunun başında olarak Türklerle karşılaşması onun gözünü açmış ve Avrupa'nın yardımı olmayınca kendisinin Osmanlılara karşı bir muvaffakiyet elde edemiyeceğini anlamış ve bundan başka Türklerin idaresindeki gayri müslimlerin yeni efendilerine ısındıklarını görmüş ve öğrenmişti.

Macar kıralının Bulgaristan işine müdahalesi ve Bulgaristan kıralı Şişman'ın, Macarlarla gizli müzakerelerinin haber alınması Türklerin gözünü açmıştı. Sigismund'un, Bulgaristan'a girmesinden bir sene sonra yani 1393'de Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi kumandasında Bulgaristan'a gönderilen kuvvetler üç ay muhasaradan sonra Temmuz'un onyedisinde Bulgarların başkendi olan *Tırnova*'yı almışlar ve Doğu Bulgaristan idaresine son vermişlerdir. Merkezi *Vidin* olan Şişman'ın kardeşi Stratişimir'in idaresindeki kısım ise *Niğebolu* muharebesinden sonra Osmanlı arazisine ilhak olunmuştur.

[1] *Françes (Bon tab'ı) s. 58 Mırmıroğlu tercümesi.*

[2] *Hammer (Atâ Bey tercümesi) c. 1, s. 267 ve Gibbons s. 173; Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 130)* sene itibariyle bu muharebe ile Eflâk seferini birbirine karıştırmıştır.

Bayezid'in Anadolu harekâtı

Sigismund'un bir iş başaramadan perişan bir halde kaçması, Bayezid'in Rumeli'ye geçmesine lüzum bırakmamıştı. Zaten bu sırada Anadolu'da Osmanlılar aleyhine bazı hareketler de baş göstermişti. Kastamonu hükümdarı Candaroğlu İkinci Süleyman Paşa daha yukarılarda görüldüğü üzere Yıldırım Bayezid'in ilk Anadolu seferinde bizzat askerleriyle gelerek Batı Anadolu beyliklerinin işgalinde (Aydın, Menteşe, Saruhan) ona yardım etmiş fakat Bayezid'in Anadolu'daki işgal hareketlerinin günün birinde kendi memleketine de sirayet edeceğini bazı olaylardan anlayarak Bayezid'in ittifakından yüz çevirip Karamanoğlu ve Orta Anadolu'da üstün rol oynayan *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'le ittifak etmişti. Zaten Bayezid'in Karamanoğlu üzerine yaptığı seferde Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin ile beraber Karamanoğlu'nun yardımına gitmek istemişlerse de Bayezid'in şaşırtıcı hareketiyle onun yardımına yetişemediklerinden Karamanoğlu Alâüddin Bey *Beyşehri* ve diğer yerleri terk ederek Bayezid'le sulh yapmıştı [1].

Kastamonu hükümdarı Süleyman Paşa'nın dönekliğini anlayan Bayezid Karaman seferinden sonra Kastamonu üzerine gitmek istemişse de o sırada Eflâk prensinin *Tuna*'yı geçip *Karinâbâd* taraflarına kadar akın yaptığını haber alması üzerine Rumeli'ye geçmiş fakat Süleyman Paşa'nın vaziyetini gözden kaçırmayarak onu müttefiki olan Kadı Burhaneddin ile birleşmeğe meydan vermeden elde etmek istemiştir.

Bayezid *Bursa*'da bulunduğu sırada *Kastamonu* üzerine hareket etmiş ise de Burhaneddin'in yardım için *Amasya*'ya geldiğini anlayınca geri dönmüş, ikinci defaki teşebbüsünde de aynı hal vaki olup Burhaneddin'in *Maden* kasabasına geldiğini duymasiyle yine çekilmiştir. Bayezid'in tekrar *Kastamonu* üzerine geldiğini haber alan Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin'den Karamanoğlu ile beraber yardımına gelmelerini

[1] *Bezm-ü Rezm (İstanbul tab'ı 1928), s. 390.* Bayezid, Karamanoğlu'na yardım ihtimalini düşünerek doğrudan doğruya Karaman üzerine gitmemiştir. *Hamideli, Teke* taraflarındaki yerleri alarak Hamideli tarafından birden bire Karaman Beyliğine döndüğünden Karamanoğlu'nun müttefiki olan Burhaneddin ile Süleyman Paşa zamanında onun yardımına yetişemediler.

tekrar rica etmiş ve Kadı da kuvvetlerini hazırladığı sırada Bayezid Kastamonu'ya girmiş, yapılan harpte Süleyman Paşa maktul düşmüş [1] ve bu suretle Candarbeyliği'nin Kastamonu şubesi Osmanlıların eline geçmiştir (793 H./M.1391 veya 794 H./1392 M.)[2].

Kırk dilim muharebesi

Kastamonu'nun işgalini müteakip o mıntaka ile *Yeşilırmak* tarafında Kadı Burhaneddin'in nüfuzu altındaki beyler —ki Burhaneddin'den nefret ediyorlardı— Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımışlardı. Bu hâdise artık Orta Anadolu'yu işgal etmek üzere bulunan Osmanlı devletiyle Kadı Burhaneddin arasında muharebeye sebep olmuştur.

Osmanlı hükümdarı, hasmı olan Süleyman Paşa'yı öldürünce Kadı Burhaneddin'e bir nâme yollayıp onun müttefiki

[1] *Bezm-ü Rezm (İstanbul tab'ı 1928) s. 392, 393, 394, 402.* Süleyman Paşa'nın katli hakkında İkinci Murad zamanındaki bir takvimde *(Millet Kütüphanesi)* şu kayıt vardır: Vâkıa-i Süleyman Paşa ve giriften-i Osmaniyan Osmancık-râ (واقعهٔ سلیمان وگرفتن عثمانیان عثمانجق را ثلاث وتسعین وسبعمایه). Süleyman paşa'nın maktul düşmesiyle neticelenen Anadolu harekâtı muhtelif safhalar arzeder; şöyle ki Bayezid'in sefere çıkarken evvelâ Kadı Burhaneddin'e düşman olan Eredna devletinin ümerasını kendi tarafına celbetmek istemiş ve *Amasya* emiri Şadgeldi Paşa oğlu Emir Ahmed buna muvafakat etmiştir. Burhaneddin'in en büyük hasmı olan Emir Ahmed'in babası Hacı Şadgeldi Paşa. Burhaneddin ile olan muhasamasında maktul düştüğünden aralarında kan dâvası vardı ve Burhaneddin bir türlü *Amasya*'yı bunun elinden alamamıştı. Emir Ahmed, Burhaneddin'e karşı koyacak olan Osmanlıları Yeşilırmak taraflarına getirmek istiyordu. Bu maksatla *Simalu* kalesini Osmanlılara teslim etmek isteyen kale *kütval*'ına yardım etmek istedi. Fakat Kadı Burhaneddin daha evvel davranarak burasını aldı. Sultan Bayezid, Kadı Burhaneddin'e bîtaraf kalmasını yazdı; o da verdiği cevapta teşebbüsünden vaz geçmesini, aksi halde muharebe yapacağını bildirdi; Burhaneddin'in *Amasya*'ya giderken Bayezid'in geri döndüğü haberi geldi *(Bezm-ü Rezm s. 394)*.

[2] Süleyman Paşa'nın katliyle Kastamonu beyliğinin ilhakı Nur-ı Osmaniye'deki 3080 numaralı takvimde 791 hicret yılında ve Cami-üd-düvel, Tarih Encümeninin Osmanlı tarihi, Düvel-i İslâmiye ve Ahmed Tevhid Beyin Tarih-i Osmani Encümeni mecmuasındaki *(sene 1, s. 390)* makalesinde 795 H./1392 M. de, Esat efendi kitapları arasındaki *Risalet-üt-takvim (Numara 1978)* ile Millet kütüphanesindeki *Tevarih-i Mülûk-ı Kurûn-ı Mâzi*'de 793 H./1391 M. de, Topkapı sarayı Bağdad Köşkü kitapları arasındaki 310 numaralı takvim'de 792 H./1391 M. de gösterilmiştir. Ben sıhhate daha karip olarak tahmin ettiğim 794 H./1392 M. tarihi kabul ettim.

olan Candaroğlu'nun katlini bildirmiş ve zımnen tehdid etmişti. Bundan başka asıl Kadı Burhaneddin'den yüz çeviren *Amasya*, *Osmancık* ve *Maden* tarafındaki beylerin Osmanlı himayesini kabul etmeleri de bu muharebenin başlıca sebeplerinden olup Burhaneddin'in otoritesini kırmıştı.

Takriben 794 H. / 1392 Temmuzunda *Çorum* sahrasında Osmanlıların zabtetmiş oldukları *Kırkdilim kalesi* önündeki Kırkdilim mevkiinde Kadı Burhaneddin ile Yıldırım'ın oğullarından Aydın ili sancak beği bulunan[1] Şehzade Ertuğrul'un kumanda ettiği Osmanlı kuvvetleri arasında üç gün süren muharebede Osmanlı kuvvetleri mağlup[2] ve Ertuğrul maktul olmuş ve Burhaneddin'in müsaadesiyle *İskilip*, *Ankara*, *Kalecik* ve *Sivrihisar* tarafları Moğollar tarafından yağmalanmıştır[3].

Osmanlı kuvvetlerinin bu mağlubiyetinden sonra aradaki düşmanlık artmış, Burhaneddin Osmanlıların himayesine girmiş olan *Amasya*'yı almak üzere o tarafa gitmiş ise de Osmanlıların *Amasya*'yı kurtarmak üzere sevkettikleri kuvvetlerin *Merzifon*'a geldiğini duyunca harbe girişmeğe cesaret edemiyerek *Sivas*'a dönmüştür[4]. Artık bundan sonra *Yeşilırmak* havalisindeki yerler tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir[5].

Kadı Burhaneddin, diğer Anadolu beyleri gibi müteredded olmayıp cevval, gözü pek ve mücadeleci, durup dinlenmek bilmeyen bir hükümdar olduğundan Osmanlıların karşısında Anadolu'da ehemmiyetli bir hasımdı; fakat elindeki kuvvet Osmanlılarla sürekli olarak harb edecek gibi muntazam yetiştirilmiş olmayıp toplama kuvvetlerdi; bununla beraber *Kırkdilim muharebesi*'ndeki galebesi kendisinin kolay kolay diş geçirilmez bir hükümdar olduğunu göstermişti.

Amasya emiri Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'in kendisine karşı devam eden mücadelesinden usanmış olduğundan Osmanlı hükümdarına müracaat ederek *Amasya*'yı terk etmek isteyip

[1] *Başvekâlet Arşivi 166 No. tahrir defteri s. 476.*

[2] *Bezm-ü Rezm s. 405* ve *Tevarih-i Mülûk-ı Kurûn-i Mazi*" كريختن «
عثمانيان از سلطان برهان الدين فى ثلاث وتسعين وسبعمايه «

[3] *Bezm-ü Rezm s. 408.*

[4] *Bezm-ü Rezm s. 419.*

[5] *Bezm-ü Rezm s. 420.*

mukabilinde kendisine başka bir mahalde sancak verilmesini rica etmesi üzerine Şehzade Çelebi Mehmed kumandasiyle otuz bin kişilik bir Osmanlı kuvveti gelerek *Amasya*'yı işgal etmiştir (795 H./1393 M.). Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, Osmanlıların daha güneye inmelerini önlemek üzere geçitleri tahkim eylemiştir[1].

1393'de Osmanlı şehzadesi Çelebi Mehmed'in sancak beyliğiyle ve mühim bir kuvvetle *Amasya*'ya gönderilmesi bunun ilk defa hizmete girdiğini gösterir; kendisi bundan sonra biraderleriyle olan mücadelesinde burasını merkez yapmış ve Bayezid Paşa ve Hacı Ivaz Paşa ve Biceroğlu Hamza Bey gibi sâdık adamlarını burada bulmuştu ki bunlardan Bayezid Paşa Amasya'lı ve Hacı Ivaz Paşa ile Hamza Bey Tokadlı idiler. Amasya'nın elden çıkması Burhaneddin'e büyük bir darbe oldu[2].

Bu defaki Osmanlı harekâtı Osmanlılara *Kastamonu*, *Osmancık*, *Merzifon*, *Amasya* ve o taraflardaki kaleleri kazandırmış ve *Tokat* ile *Amasya* arasında Osmanlı ve Burhaneddin kuvvetleri arasında çarpışmalar olmuştur[3]. *Amasya*'nın alınması, Osmanlılara *Tokat* ve *Sivas*'a inmeleri için mühim bir adım teşkil etmiş ise de yâ zorlu bir hasım olduğundan ve daha ziyade *Rumeli*'de çok daha mühim işler olmasından dolayı Burhaneddin'in ölümüne kadar o taraflara bir hareket yapılmamıştır.

[1] *Bezm-ü Rezm s. 420.* Osmanlı hükümdarlariyle Kadı Burhaneddin ve Karamanoğlu arasındaki muharebelerden dolayı Memlûk Sultanı Melik Zâhir Berkuk evvelce *Kerak* valisi olan Hüsameddin'i elçilikle Yıldırım Bayezid'e göndererek harbe son vermelerini istemiş ve pâdişah bu teklifi kabul ettiğinden barışıklık olmuştur (Tarih-i Takıyyüddin Kadı bin Şuhbe c. 2. s. 42 ve Muhtasar-üt-tevarih s. 66, sene 795 H.)

[2] *Bezm-ü Rezm s. 426 ve Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene 6, sahife 904 6 s. 407.*

[3] *Bezm-ü Rezm s. 420.*

BÜYÜK HAÇLI SEFERİ VE NİĞEBOLU MUHAREBESİ

Osmanlıların Rumeli'deki faaliyetleri devam ediyordu. Türk akıncılarının *Bosna*'ya ve *Arnavutluk*'a yaptıkları akınlarla yerleşme suretiyle ilerlemeleri *Boyana nehri* ve Venediklilerin eline geçmiş olan *Drac* limanına doğru yayılmaları lâtinleri ve bilhassa buraları nüfuz mıntakası yapan Venedikliler düşündürüyordu. Bundan başka *Ege* sahili beylikleri elde edildikten sonra bu beyliklere mensup korsan gemilerinin devam eden faaliyetleri *Sakız*, *Eğriboz* adalariyle Doğu Yunanistan'ın bu Türk korsanları tarafından vurulması Ceneviz ve Venediklilerin haklı telâşlarını mûcip olmakta idi; Fakat Osmanlılar gemicilikte henüz acemi olup Venediklilerle boy ölçüşecek kuvvetli bir donanmaları ve mâhir gemicileri olmadığından ada ve limanların Osmanlıların eline geçmesi henüz uzaktı. Bununla beraber Venedik Cumhuriyeti ticaret işleri münasibetiyle *Ege* sahillerine sahip olan Osmanlılarla hoş geçinmek istiyorlardı. Cenevizliler ise rakipleri Venediklilerden ziyade Osmanlılara sokularak fazla kazanmaktan başka bir şey düşündükleri yoktu; bunun için Osmanlı hükümdarını memnun etmek için çalışmışlar ve muvaffak da olmuşlardı. Bunun için aşağıda bahsedilen Haçlı seferinde bunlardan hıristiyanlık adına bir fayda görülmemişti. Bundan dolayı Macar kıralı Sigismund'un Osmanlılarla savaşmak için 1392 ve 1394'de Cumhuriyete yaptığı iki teklif tam bir arzu ile kabul edilmemiş ve bununla beraber Türklerin Anadolu'dan Rumeli'ye asker geçirmelerine mâni olmak maksadiyle *Çanakkale* boğazına dört gemi yollamaları takarrür eylemişti.

Osmanlılara karşı ittifak

Türkler tarafından gelecek büyük tehlikeyi asıl hisseden Macarlardı. Kıral Sigismund Türklerle yalnız başına uğraşamıyacağını Bulgaristan üzerine yapmış olduğu harekâtla tecrübe etmiş olduğundan Avrupa devletlerinin bu hususta kendisiyle beraber hareket etmelerini istemişti. İttifaka davet edilen devletler arasında Bizans İmparatorluğu da vardı[1].

[1] *Françes vekayinâmesi (Bon tab'ı), Mırmıroğlu tercümesi.*

Sigismund'un yaptığı teklif kabul olunarak 1396 Mayısında sefere çıkılacağı îlân edilmişti. Bu hususta Sultan Bayezid'in 1396 baharında beş seneden beri devam etmekte olan İstanbul muhasarasının da tesiri vardı. Bu haçlı seferinde *İstanbul*'u türklerin işgalinden kurtarmak da esastı. Zaten İmparatorun müracaatı üzerine böyle bir yardım da kendisine vadedilmişti[1].

Türklere karşı Sigismund'un kumandası altında sevkedilecek kuvvetler, Macarlardan başka Fransız, Alman, Belçika, Felemenk, İsviçre şövalyeleriyle, İngiltere haçlıları, İskoçya, Savua, Lombardiya ve Rodos şövalyeleri ve Ulah (Eflâk)'lardan mürekkep olup mecmuı son tetkiklere göre yüz bin ile yüz yirmi bin arasında idi[2].

Bunlar arasında on bin kadar Fransız kuvveti bulunuyordu. Bunların kumandanı Kıral VI. Şarl'ın dayısı Burgondiya

[1] Iorga, *Geschichte d. Osmanischen Reiches, Cild I, 1902.* Haçlı seferinin tertibi için 1394'de Roma'daki Papa (Bir papa da Avinyon'da vardı) IX. Bonifas iki ferman neşrediyor. 1395'de *Avinyon* papası Benedict de Jan Never'i teşvik için mektuplar yazıyor. Aynı sene Filip dö Meziyer, Fransa kıralı altıncı Şarl'ın emri ile İngiltere kıralı Rişar'a meşhur mektubunu kaleme alıyor. Bunun gibi muhtelif propaganda ve teşvik hareketleri neticesinde haçlı ordusu teşekkül ediyor. Fazla malûmat için bakın Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages, 1938 London, s. 435.* "Tekür tamam zebun olup Ongürüs kıralına envâ-ı türlü pişkeşler gönderip muavenet talep etti.." (Ruhî'nin *Âl-i Osman tarihi).*

[2] Niğebolu muharebesine iştirak eden Haçlı muharip kuvvetlerinin umumî yekûnu hakkında bütün rivayetler A. S. Atiya tarafından tetkik edilmiş ve şu neticelere varılmıştır:

On bin Fransız, bin İngiliz, altı bin Alman, onbin Ulah (Eflâk), onüç bin Polonyalı, İtalyan, İspanyol, Bohemyalı gönüllü ve ücretli mecmû-ı yüzbin tutmaktadır *(bk. The Crusade in the Later Middle Ages s. 430-445)*; her halde sırf muharebe kuvvetinin yüz binden aşağı olmadığı muhakkaktır. Niğebolu seferinden bahseden bazı müdekkikler haçlı kuvvetinin yüz yirmi bin olduğunu ve bunun yirmi bin miktarı hizmet erbabı gayrı muharip olarak ayrılırsa yüz bin muharip kuvvetin mevcudiyetini kabul ediyorlar *(Gibbons s. 191 not).* Niğebolu harbinde esir düşen Şiltberger ise Haçlı kuvvetlerinin altmış bin olduğunu zikrediyor; buna mukabil güya Eflâk beyi'nin keşif kolundaki tetkikine nazaran Bayezid'in ordusunda yirmi bayrak olup her bayrağın on bin hesabiyle Osmanlı kuvvetlerinin ikiyüz bin bulunduğunu söylüyor. Osmanlılar hakkındaki mübalağalı miktar daha sonraki mağlubiyet için bir mazeret kapısı olduğu zannedilir. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 143)* düşmanın yüz otuz bin olduğunu yazıyor. Ruhî de aynı miktarı gösteriyor.

dukası Filip'in oğlu olan Kont dö Never (Jean Nevers) yani Korkusuz Jan adındaki genç idi. Bundan başka kıralın üç yeğeni ile mareşal Busiko (Boucicaut) amiral prens A. Jaque de Vienne vesair meşhur şövalyeler vardı. Almanlar *Hohenzolren* kontu Fredrik kumandasında iki bin Töton şövalyesi gönderdikleri gibi İngilizler de bin kişi ile sefere iştirak etmişlerdi. Yukarıda saydığımız diğer memleketlerden de mühim miktarda muharip kuvvet ve şövalye gelmişti.

İtalya'da toplanmış olan deniz kuvvetleri Venedik amirali Tommaso Mocenigo'nun kumandası altında olup emrinde kırk kadar gemi vardı; daha sonra bunlara *Rodos şövalyeleri* de iltihak etmişlerdi. 1396 Mayısında ileri yürüyüşe hazır bulunulduğu ve vadedilen donanmanın gönderilmesi için Venedik'e elçi gönderildiği zaman Venedikliler yalnız dört kadirga taahhüd ediyorlar ve aynı zamanda *Rodos*, *Sakız* ve *Midilli*'nin de kendileriyle birlikte hareket etmelerini şart koşuyorlardı. Osmanlılardan zarar gördükleri halde Haçlı seferine zâhiren iştirak eyliyerek kuvvetli donanmasiyle *Çanakkale boğazı*'nı tutarak Anadolu kuvvetlerinin Rumeli'ye geçmesine mâni olmak elinde iken Venedik Cumhuriyetinin bunu yapmaması dikkate şayan olup bunun macarların *Rumeli*'ye inmeleri endişesinden ileri geldiğini tahmin edenler vardır [1].

Haçlıların hududu geçmeleri

Sigismund, Bayezid'in 1396 baharında Macaristan'a geçeceğini söylediğini beyan ederek onu memleketi dahilinde karşılamak üzere hazırlanmıştı; fakat Osmanlı hükümdarının böyle bir hareketini görmeyince kendisinin onu aramak üzere hududı geçmesi îcap etmişti. Bunun için müttefikler 1396 paskalyasını *Viyana*'da yapmışlardı. Sonra Sigismund kumandasında olarak güneye doğru hareket ettiler. Haçlı ordusu iki koldan yürüyordu. Birinci kol Fransız şövalyeleriyle beraber Transilvanya, Karpat geçitlerinden *Sina*'dan geçerek *Eflâk*'a girdi ve Sigismund ile beraber olan ikinci kol da *Belgrad*, *Demirkapı* ve *Orsova* yoluyla Tuna kenarından yürüdü. Geçtikleri yerlerdeki ortodoks mezhebine mensup hıristiyanlar arasında yağma ve katiller yaptılar [2].

[1] *Gibbons s. 184.*

[2] Gibbons, Engel'in Macaristan tarihinden naklen böyle yazıyor *(s. 191)*.

Orsova'daki Türkler mukavemet ettiler ise de yerli hıristiyanlar onları zorla şehirden çıkardıklarından burası işgal edildi; *Vidin* önüne gelen Sigismund kuvvetleri Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Bulgar kıralı İvan Stratişimir'i muhasara etti; kıral kaleden çıkarak teslim oldu; hıristiyanlar serbest bırakılarak muhafız Türk kuvvetleri şehid edildiler; keza mukavemet gösteren *Rahova*'daki Türk muhafız kuvvetleri de aynı akıbete uğradılar; nihayet Sigismund kolu ile *Transilvanya* yoluyla Eflâk'ten gelen kuvvetler 1396 Eylülünde *Niğebolu* önünde birleştiler ve kaleye hücum etmiyerek onaltı gün karadan ve nehirden muhasara ettiler. *Niğebolu* muhafızı Doğan Bey mukavemet ederek teslim olmadı; haçlılar da asıl kuvvetlerini Bayezid'e karşı sakladıklarından kaleyi o kadar sıkıştırmadılar; bundan maksatları Türk ordusunun nerede olduğunu öğrenmekti. *Vidin* ile *Orsova*'nın düşmesi ve Türk ordusunun görünmemesi Haçlıların ümidini arttırdı; harbi kazanacaklarına o kadar inanmışlardı ki, Sigismund *Suriye*'nin işgaliyle *Kudüs*'ün alınmasından bile bahsetmişti.

Yıldırım Bayezid'in düşmana karşı hareketi

Haçlıların hududu geçtiklerini haber almış olan Yıldırım Bayezid *İstanbul* muhasarasını kısmen kaldırarak[1] kuvvetlerini *Edirne*'de topladı ve hemen buradan düşman üzerine yürüdü. *Tırnova*'ya geldiği zaman Haçlıların yiyecek tedariki için buralara gönderdikleri kollara tesadüf ederek bir çoğunu esir aldı; bunlardan geri kaçabilenler Türklerin süratle gelmekte olduğunu bildirdiler; Mareşal Busiko bu sözlere ehemmiyet vermedi ise de

[1] Françes, Niğebolu muharebesi arifesinde İstanbul muhasarasından bahsetmeyip bu harpte imparatorun muâhede mûcibince Osmanlılara vermesi lâzım gelen yardımcı kuvveti vermediğini ve *Niğebolu* muharebesinden sonra *İstanbul*'un muhasara edildiğini yazmaktadır. Dukas ise *(Bon tab'ı, s. 49, 50)* "Bayezid epey gündenberi Batı taraflarından gelen askerlerin toplandığını haber alınca Anadolu ve Rumeli'deki bütün askerlerini ve *İstanbul*'u muhasara edenleri topladı ve düşman üzerine yürüdü" diyor. Halkondil de muhasaranın devam ettiği on sene içinde *İstanbul*'a asker sevkedilmekten hâli kalınmadığını beyan etmektedir *(1632 Paris tab'ı, s. 42)*. Yıldırım Bayezid'in *Niğebolu*'ya giderken Haçlılarla müttefik olan Bizans İmparatoru'nu serbest bırakmak için muhasarayı kaldırmayacağı ve belki hafifleterek fazla kuvveti çekeceği şüphesizdir. Ruhî, Haçlılar üzerine gitmek mecburiyetinde olan Bayezid'in İmparatorla sulh yaptığını beyan ediyor.

kulağı kirişte olan Sigismund, bu haberi tahkik ederek doğruluğunu anladı; kendisine mübalağalı olarak yüz yirmi binle ikiyüz bin arasında olduğu söylenen Osmanlı kuvvetlerinin miktarından dolayı ürkmüştü [1].

Başkumandan Sultan Bayezid, akıncı kumandanı Evrenuz Bey'i düşmanla temasa memur etmişti. Maiyyetinde Sırp despotu İstefan Lazareviç de vardı; Haçlıların son plânlarına göre Osmanlı ordusunun böyle süratle geleceği tahmin edilmemişti. Sigismund'un müsaadesini alan Eflâk prensi Mirçâ, Osmanlı kuvvetleri hakkında malûmat almak üzere bin kişilik bir keşif koluyla çıktı ve bunu her bir bayrakta on bin kişi olmak üzere yirmi bayrak olarak tesbit eylemişti ve buna göre Türklerin mevcut kuvveti ikiyüz bindi [2].

Sigismund bunu anlayınca nasıl muharebe edilmesi lâzım geleceğini sordu. Efâlk prensi kendi suvarileriyle düşmana karşı hareketine müsaade edilmesini söyledi. Türklerin yaklaşması üzerine Sigismund Fransız karargâhına giderek vaziyet üzerinde görüştü; Osmanlı ordusunun mevcudu, yetmiş seksen bin kadardı [3].

Macar kıralı harb nizamı tesis etmek istedi; Türk ordusunun muharebe vaziyetini bildiği için ilk defa olarak Eflâk prensi kuvvetlerinin ileri sevkedilmesini söyliyerek asıl kuvvetin Osmanlı ordusu merkezindeki Yeniçerilere karşı kullanılmasını ve bu suretle Fransızların geride bulunarak Türk ordusunun merke-

[1] Şiltberger'in söylediğine göre Türk ordusunun mevcudunu tahmin eden Eflâk prensi Mirçâ idi.

[2] Eflâk prensi "askerinden bin kişi alarak düşmanı keşfetti; sonra kırala gelerek düşmanı nasıl keşfettiğini ve düşmanın yirmi bayrak olup her bayrak altında on bin neferi bulunduğunu ve her bayrağın kendi halkiyle beraber olduğunu söyledi" *(Şiltberger-Hakkı Muhlis bey tercümesi)*.

[3] Osmanlı kuvvetlerinin iki yüz bin olduğu hakkındaki sözler pek ziyade mübalağalıdır. Osmanlılar onaltıncı asırda bile bu kadar kuvvet çıkaramamışlardır. Aziz S. Atiya'nın tetkikine göre Osmanlı kuvveti yüz dört bindi. Onun îtimad ettiği kaynaklara göre Osmanlı ordusunda otuz bin yaya, otuz bin atlı, kırk bin akıncı ve Bayezid'in kapıkulu askeri de vardı. Bayezid'in Timur'a karşı çıkarttığı asker seksen bin olduğuna göre Atiya'nın yüz dört bin tahmin etmesi de mübalâğalıdır. Onun kaydı kabul edilse bile yaya ve suvarilerin bir kısmı geri hizmet erbabı *(yaya ve müsellemler)* olup asıl muharip kısımdan değildir.

zine yüklenip büyük zaferi temin eylemelerini teklif etti; fakat harb işlerinde acemi olan Burgondiya dukası Korkusuz Jan ve diğer Fransız prens ve kontları bu mütaleayı kabul etmediler ve Türklere karşı muzafferiyet şerefini Sigismund'un almak istediğinden şüphe ettiler; ve şimdiye kadar orduya öncü oldukları halde bu defa ardcı kalmalarına îtiraz eylediler ve yalnız kendilerinin Türkleri yenebileceklerini söyliyerek ilk defa harbe girmekte ısrar ettiler ve bunun üzerine Sigismund, Türklerin muharebe usullerini bilen Macarların ilk defa harbe girmesi hakkındaki ikinci teklifini de red ettiler ve nihayet bu direnme karşısında Macar kıralı istemiyerek Fransızların dileklerini kabul eyledi [1].

Haçlılar bu suretle bütün suvari kuvvetlerini ileri sürerek en ziyade yükü onlara yüklettiler ve harbin neticesini de yaya kuvvetlere bıraktılar; Sigismund'un kabul edilmeyen plânı ise bunun aksi idi.

Osmanlılar ise kaide üzere yaya askerini yani yeniçerileri merkeze koyup onların etrafına kapıkulu suvarilerini tesbit ile sağ ve sol kollara timarlı sipahileri koymuşlar ve gerilerinde de ihtiyat kuvvetler bırakmışlardı. Osmanlı ordusunun harb nizamı at nalı (Hilâl) veya ağzı açık kerpeten şeklinde idi.

Fransızların taarruzu

İki ordu *Niğebolu kalesi* yakınında karşılaştılar. Muzafferiyet şerefini kazanmak isteyen Fransız suvarileri ibtida Bayezid'in merkezde Yeniçerilerin önündeki ilk kademede bulunan Azap denilen hafif yaya kuvvetleri üzerine yüklendiler ve onları mağlup ve imhaya başlayıp teslim olanları bile katlettiler [2]. Bundan sonra Azapların gerisindeki Yeniçeri kuvvetleri üzerine yüklendiler veYeniçerilerin ok yağmuruna tutularak epey telefat verdiler ve aynı zamanda sol cenahta Anadolu askerine kumanda eden Şehzade Mustafa kuvvetlerinin yandan taarruzuna uğradılar ise de bunu

[1] *Şiltberger* ve *Hammer c. 1, s. 283, 284.*

[2] Haham Jozef, ileri atılan Haçlı kuvvetleri, ilk galebelerinden memnun olarak sevindiklerini şöyle anlatıyor: "aha aha diyorlardı; fakat bu sevinmeleri çabuk zâil olmuştu; çünkü Bayezid'in suvarileri ve ordusiyle arabalar kendilerine doğru yeni doğan bir hilâl gibi harb nizamında ilerliyordu.." *(Gibbons s. 195).*

bertaraf ederek ilerlediler; plân mûcibince Osmanlı merkez kuvveti bir miktar geri alındı. Bu çekilmeden cesaretleri artan Fransızlar, daha sokularak kıskacın içine girdiler. Osmanlı plânına vakıf olan Sigismund tarafından ileri gitmemeleri ve kıskacın içine girmeyip beklemeleri hakkında verilen emri dinlemediler. Bu defa Osmanlıların üçüncü hattı da plân gereğince ikiye ayrıldı; bu suretle Fransızlar tepeyi işgal ettikleri ve muharebenin Türklerin mağlûbiyeti ile neticelendiğini zannettikleri sırada bizzat pusudan çıkan Bayezid'in kumandasındaki kuvvetlerle karşılaşınca şaşırdılar. Fakat telefat vermemek için yaya olarak harb eden Fransızlar bu vaziyet üzerine geri dönüp atlarına binmek istedilerse de kaçacakları kapının kapanmış olduğunu görerek şaşırdılar; bunları kurtarmak için Sigismund'un gönderdiği kuvvetler ilerleyemiyerek geri çekilmeğe mecbur olmuştu. Tuzağa düşmüş olan kuvvetler kısmen imha ve kısmen esir edildiler[1].

Netice

Osmanlı ordusunun merkezine hücum eden Fransız kuvvetleriyle olan muharebe üç saat kadar sürmüştür. Eflâk prensi Mirç â, muharebenin gidiş şeklini görünce neticeyi kestirerek hemen memleketine dönmüştü. Muharebenin en tehlikeli olan birinci safhası bittikten sonra Türk kuvvetleri derhal ve şiddetle Sigismund'un kısm-ı küllîsine

[1] Niğebolu muharebesi hakkında Neşrî şöyle diyor: "Kâfirler islâm çerisini iki bölük edip araya almak istediler. İslâm leşkeri dahi iki bölük olmuşlardı. Sultan Bayezid Han tarafı pusuda durmuşlardı; cuma günü sabah, ol bir bölük gaziler hemen hücum edip Öngürüsün üzerine yürüyüp ve iki taraftan kâfirler dahi ol bir bölük eri araya alınca Hünkâr pusuda durmuştu. Hemen tekbir edip bir gezden küffarın üzerine hücum ettiler; kâfirler dahi gördüler Türkün pusuda halkı var; Türk imiş deyüp hemen domuz gibi ürküp karga şâhinden kaçar gibi hezimete yüz tuttular.." *(s. 326-328)*. Dukas da şunları söylüyor: "Haçlılar toplu bir halde Türklerin merkezini yardılar ve büyük kuvvetlerle ilerleyerek karşı gelenleri kılıçtan geçiriyorlardı; o kadar ilerlediler ki Türk ordusunun son ucuna kadar vardılar ve geri dönerek bunları temizlemek istiyorlardı; zira Türklerin okçuları harbe girişmek istemez gibi görünüyorlardı. Flandiralılar muharebenin türklerin lehine döndüğünü görünce kaçmağa başladılar. Bayezid'in kumandası altındaki Türk askerlerinin kâffesi maaşlı olup miktarları on bini mütecavizdi (Yeniçerileri kastediyor); bunlar şüphe vermemek için bir orman içinde saklanmışlardı ve aldıkları emir üzerine hep birden Frenkler ve Macarlar üzerine hücum ettiler ve çevirme hareketi yaparak ortaya aldılar ve bir kısmını kılıçtan geçirdiler..." *(Bon tab'ı s. 50)*.

hücum etmişlerdir. İhtiyat kuvvetlerini bile muharebeye sokmuş olan Macar kıralı, hiç bir başarı elde edemedi. Nihayet kat'î neticenin alınması zamanı geldiğini gören Yıldırım Bayezid, kendi ihtiyat kuvvetlerini derhal taarruza geçirmek suretiyle Haçlıları müthiş paniğe uğrattı; Sigismund bazı maiyyeti adamlarının yardımiyle *Tuna* nehrine gelip bir balıkçı kayığına can attı ve nehirde Venedik amirali Mocenigo'nun kadirgalarından birine yanaşarak *Karadeniz* yoluyla *İstanbul*'a gelebildi; oradan da *Marmara* ve *Çanakkale boğazı*'ndan geçip[1] Modon limanına uğradıktan sonra *Dalmaçya*'ya çıkarak memleketine gitti. Bayezid, onun maktul düştüğünü zan ile cesedini aratmıştı[2].

Niğebolu muharebesinde Haçlı ordusiyle gelen prens ve asilzadelerden bazıları telef olup bir kısmı da esir edilmişlerdir. Esir edilenler arasında Kont dö Never yani henüz yirmi iki yaşında bulunan Korkusuz Jan ile Filip Dartova, Gran Mareşal dö Frans, Kont dö la Marş, Hanri Dubar, Busiko vesaire gibi yüksek dereceli şahsiyetler vardı; bunlardan Filip ile de Frans memleketlerine dönemiyerek esarette ikamet ettikleri *Mihaliç*'te öldüler.

Muharebe sonunda savaş meydanını gezen Yıldırım Bayezid, kendi hudut muhafızlarının ve teslim olmalarına rağmen bir kısım esirlerin insafsızca katledildiklerini görünce fevkalâde müteessir oldu ve buna mukabele olmak üzere esirlerin bir kısmını öldürttü[3]. Harbe iştirak etmeden kaçmış olan Eflâk kuv-

[1] Sigismund, kadirga ile *Gelibolu* önünden geçerken "Türkler bunu haber alarak bizi, mevkuf bulunduğumuz kuleden dışarı çıkardılar, ve deniz kenarına götürdüler. Kıral aleyhine istihzakârane bir muamele olmak üzere bizi birbirimizin arkasına dizerek ona kadirgasından çıkıp askerini kurtarması için bağırdılar epeyce bir müddet deniz üzerinde ufak, tefek müsademeler oldu. Lâkin bir netice hasıl olmadı; bir zarar da îras edemediler; kıral yoluna devam etti" *(Şiltberger Hakkı Muhlis tercümesi).*

[2] *Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s. 199.*

[3] Bu hâdiseyi, esir düşmüş olan Şiltberger "*Türk pâdişahı esirleri nasıl îdam etti?*" başlığiyle şöyle anlatıyor: "Türk pâdişahı muharebeyi kazandıktan sonra kıral Sigismund'un bulunduğu ve muharebenin cereyan ettiği mahallerde durarak telef olan askerlerine baktı, telefatın çokluğunu görerek ağladı, dökülen kanları intikamsız bırakmamağa yemin etti; ne kadar esir varsa ertesi günü getirilmesini, getirmiyenlerin katl ve mallarını müsadere edeceğini

vetleriyle[1] Hırvat askerlerinden mâada bütün düşman kuvveti ya imha edilmiş veya kaçarken nehirde boğulmuşlardır. Bu maktuller arasında Fransız amirali Jak Burbon ve Filip dö la Bar gibi yüksek ailelere mensup olanlar da vardı.

Niğebolu muharebesinin kat'i neticesi 25 veya 28 Eylül 1396 ve 29 Zilhicce 798'de alınmıştır[2].

Bu muharebede bizzat bulunmuş olan Timurtaş Paşazâde Umur bey'in anlattığına göre Yıldırım Bayezid maiyyeti askeriyle pusuda bekliyerek vakti gelince harekete geçmiş ve o tarihe kadar Osmanlı ordusunda tatbik edilmemiş olan yeni bir tâbiye ile zaferi temin eylemiştir[3]. Sırp despotu İstefan

beyan etti. Ertesi günü herkes ne kadar esir varsa ipe bağlı olduğu halde getirdiler. Ben de bir ipe bağlı olarak esirlerin üçüncüsü olarak beni esir alan tarafından oraya getirildim.

Esirler pâdişahın yanına getirildikleri zaman pâdişah, askerinin intikamını nasıl alacağını göstermek için Dük dö Burgond'u (esir düşen Korkusuz Jan) yanına aldı. Burgondiya dukası pâdişahın hiddetini görerek istediklerinin hayatını bağışlamasını rica etti. Bayezid bunu kabul eyledi; Dük kendi memleketinden on iki beyi ve Stefan Şimhen ile Hans fon Burman'ı nezdine aldı. Pâdişah herkesin esirini öldürmesini emretti. Benim arkadaşlarımın kafaları kesildi, sıra bana gelince pâdişahın oğlu beni görerek hayatımın bağışlanmasını emretti. Yirmi yaşından küçük olanları öldürmediklerinden beni de diğer çocukların yanına götürdüler. Ben o zaman ancak onsekiz yaşında idim." Şildberger pâdişahın hissesine düşen esirler arasında bulunarak evvelâ *Gelibolu* kalesine gönderilip orada iki ay kaldıktan sonra *Bursa*'ya getirilmiş ve kendisini Macar beylerinden Fudor ile ve altmış esir ile birlikte Memlûk sultanına göndermek üzere hazırlamışlardı. Fakat Şiltberger o sırada hasta olduğundan pâdişahın hizmetinde alıkonuldu.

[1] Eflâk prensinin ne için çekildiği hakkında Osmanlı-Eflâk münasebetleri kısmındaki malûmata bakın.

[2] Feridun Bey Münşeatındaki Niğebolu Fetihnâmesinde muharebenin 798 Safer ayının onbirinci cuma günü (25 Kasım 1395) olduğu yazılıyorsa da şüphelidir. Diğer ecnebi kaynaklarında 28 ve 29 Eylül 1396 gösteriliyor. Engel muharebeyi salı günü gösteriyor ki Eylülün yirmi sekizidir. Hammer mütercimi Ata bey, Münşeattaki Fetihnâmeyi esas alarak muharebenin takvim hisabınca (yani bizde eski usul üzere rü'yet-i hilâl ile değil) 12 Safer 795/26 Kasım 1395 olarak kabul ediyor. Rü'yet-i hilâl ile Safer on bir oluyor *(Hammer tercümesi c. 3, s. 331, 332)*. Yine bu Fetihnâme'de sağ kola şehzade Süleyman'ın ve sol kola şehzade Mustafa'nın kumanda ettikleri beyan edilmiştir.

[3] *Âşık Paşa zâde s. 66* ve *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 143*; bu hususta Neşrî'nin kaydı not halinde daha evvel gösterilmiştir.

Lazareviç de muharebenin birinci safhasından sonra asıl ordunun kısmı küllîsine yapılan hücumda mevcut kuvvetiyle büyük gayret göstermiştir[1].

Niğebolu'da elde edilen parlak muzafferiyeti müteakip düşmanın eline geçmiş olan kaleler istirdat edildiği gibi Osmanlı himayesinde bulunan *Vidin* Bulgar kırallığına da son verilmiş ve bundan sonra Macaristan'a büyük bir akın yapılmış külliyetli esir alınmıştır[2]. Bu akın Macaristan'ın istilâsına başlandığı zannını vermiş ise de Bayezid ileri gitmiyerek başka taraflarda işi olduğundan ihtiyatlı hareket etmiştir.

Sultan Bayezid, muharebeden sonra *Burgondiya* dukası oğlu Jan'ı diğer yüksek esirlerle beraber evvelâ *Gelibolu* kalesine yollamış, sonra kendisi *Bursa*'ya gittikten sonra oraya getirterek sarayı civarındaki bir konakta oturtmuştur[3]. Sultan Bayezid bir gün Korkusuz Jan'a:

— "*Jan, sizin memleketinizde büyük bir bey olduğunuzu biliyorum, henüz gençsiniz; istikbalde şövalyelikte hasıl olan bu lekeyi silmek için benimle muharebe etmeğe gelirsiniz; bundan korkum olsa idi size yemin ettirirdim. Ne zaman gelirseniz beni ve askerimi karşınızda bulacaksınız; çünkü ben böyle bir maksat için ve benden önde bulunanları yenmek için doğdum*" demiştir[4].

Bu harpte esir düşen Busiko 1399'da *İstanbul*'un Niğebolu harbinden sonraki büyük muhasarası esnasında dört gemi ve

[1] Şiltberger'e göre Macar kırahnın kendi üzerine geldiğini duyan Bayezid kaçmak üzere iken Sırp despotunun on beş bin kişilik askerle yardıma gelerek, kıralı mağlup ettiğini beyan ediyorsa da muharebe safahatı böyle cereyan etmediğinden bu mütalea yanlıştır. İlk safhada Fransızların imhasından sonraki ikinci muharebe safhasında asıl imparator kuvvetlerine taarruz edildiği esnada Sırp despotunun cenahlarda bulunarak taarruz ettiği ve muvaffakiyette âmil olduğu anlaşılıyor.

[2] Macaristan'da yapılan akın *Sitirya* içerilerine ve *Petrovaradin*'e kadar ilerlemiş, on altı bin (Şiltberger'de altı bin) esir alınıp bunlar Rumeli ve Anadolu'ya sevkedilmişlerdir.

[3] *Şiltberger'e* göre *(Hakkı Muhlis tercümesi)* Bayezid, Jan ile daha bir kaç kişiyi *Bursa*'da alıkoyup diğerlerini *Mihaliç*'e göndermişti. Bu esirlere ağır muamele yapılmayarak oldukça serbest bırakılmış, ava çıkmalarına müsaade olunmuştur. *(Gibbons s. 201)*.

[4] Froissart'dan naklen *Gibbons s. 203.* Bayezid'in bu sözleri daha uzunca ise de ben kısalttım.

iki zırhlı kadirga ve bin ikiyüz şövalye ve piyade ile *İstanbul*'un yardımına koşmuştur[1].

Esir edilen korkusuz Jan ve diğerlerinin esaretten kurtulmaları için ikiyüz bin altın istendi ve Jak Helli, Bayezid tarafından Burgonya dukasına ve diğer esirlerin ailelerine gönderildi; toplanan para muharebeden bir sene sonra Osmanlılarla ticaret yapan Ceneviz, Venedik tacirleri ve *Midilli* adası Ceneviz beyi vasıtasiyle Bayezid'e teslim edilerek Kont dö Never yani Korkusuz Jan ile diğerleri nihayet serbestiye kavuştular ve memleketlerine döndüler[2].

İstanbul'un muhasarası

Niğebolu muharebesinden evvel, yani 1391'de babasının vefatını duyan ve o sırada Karaman seferinden avdet ederek *Bursa*'da bulunan Manuel'in kaçması ve pâdişahın dâvetine icabet etmemesi dolayısiyle *İstanbul*'un abluka olundığını ve açlıkla teslim olmağa icbar edildiğini söylemiştik. Manuel bu ablukaya karşı Avrupa'dan yardım istemiş ve yardıma gelen haçlı ordusu *Niğebolu*'da malûm âkıbete uğradıktan sonra o ümidi de sönmüştü.

Muharebeden sonra, Bayezid, İmparatora elçi göndererek İstanbul'un teslimini istedi; Manuel buna cevap bile vermedi. Şehrin bu defa muhasara şeklinde tazyiki arttı; şehir ahalisinin çoğu açlıktan müteessir olduklarından şehri vermeğe temayül göstermişlerdi; çünkü İstanbul halkı Manuel ve *Silivri* beyi Yuannis taraftarı olarak ikiye ayrılmıştı. Osmanlılar muhasarayı şiddetlendirdiler ise de denizden bir iş göremiyorlardı; Osmanlı hükümdarı deniz kuvvetleri olan Venedik ve Cenevizlileri mahirâne okşayarak mümkün olduğu kadar işine mâni olmamalarını temin ediyordu. Bu iki cumhuriyet isteseler Çanakkale'yi tutarak henüz donanması kuvvetli olmayan Osmanlı kuvvetlerini *Anadolu*'dan Rumeli'ye geçirmiyebilirlerdi. Avrupa'dan yardım ümitleri de kesilmişti. Fakat 1398 Nisan ve 1399 Martında Papa

[1] *Gibbons s. 212.*

[2] *Gibbons s. 203* ve *Hammer c. 1, s. 287.* Dukas, bu esirlerin kurtuluşları hakkında şöyle diyor: "Bunları bilâhare *Midilli*'nin hâkimi olan Françesko Gateluzo'nun oğlunun kefaleti ile ve bir çok paralar ile sattılar".

IX. Bonifas'ın *İstanbul*'un müdafaasını teşvik eden nutukları lâyik olduğu tesiri yapamıyordu. Nihayet o tarihlerde Fransa nüfuzu altına düşmüş olan Ceneviz cumhuriyetinin *Galata* ve *Beyoğlu*'ndaki menafiini kurtarmak ve *İstanbul*'a yardım etmek üzere Niğebolu'da esir düşmüş olan Busiko 1399 yazında bin iki yüz şövalye, dört gemi ve iki kadirga ile İstanbul'un yardımına koştu. Yolda kendisine Ceneviz ve Venedik kadirgaları da iltihak etmişti; tam zamanında *İstanbul*'a geldi. *İzmit*'te, *Marmara* ve *Boğaz* içinde bazı muvaffakiyetler elde etti. Bu sırada Bayezid *Malatya* seferinde bulunuyordu. Busiko *Silivri*'de bulunan imparatorun yeğeni Yuannis ile barışmasını imparatora söyledi. Bayezid de Manuel'in çekilerek imparatorluğun tabiî varisi saydığı Yuannis'e verilmesini istiyordu[1]. Manuel, Busiko-nun tavsiyesini kabul ederek Türklerin elinde alet olan yeğeni Yuannis'e hükümdarlığı vermeği muvafık bularak onu *Silivri*'-den getirterek şerik İmparator yaptı (1399). Bayezid'in maksadı bu himaye vesilesiyle İstanbul'u Yuannis'in elinden almaktı; Dukas'a göre bunu evvelce aralarında kararlaştırmışlardı. Bayezid *İstanbul*'a bedel, *Mora*'yı Yuannis'e vermeği kabul etmişti[2].

[1] Bayezid, Manuel'e "Sen şehirden çık ve İmparatorluğun tabiî varisi olan Yuannis İstanbul'a girsin ve o zaman ben de İstanbullular ile müsaleha yaparım" demişti *(Dukas)*. İmparator Beşinci Yuannis, ikinci oğlu Manuel'i, saltanata şerik yaparak büyük oğlu Andronikos'un hakkını çiğnemiş ve o da babasiyle mücadele etmiş ve bir ara imparatorluğu elde etmiş ise de Osmanlıların yardımiyle Beşinci Yuannis ile Manuel tekrar İmparator olmuşlar ve nihayet Andronikos *Silivri* beyliğine tâyin edilmiş ve vefatında yerine oğlu Yuannis gelmişti. Bayezid, Yuannis'e Niğebolu seferinden sonra *Silivri*'yi teslim etmesini bildirmişti; fakat Yuannis, İmparatorluk babasının hakkı iken verilmiyerek *Silivri*'de kaldığını ve bu defa kendisinden burası da alınacak olursa büyük gadre uğrayacağını bildirmesi üzerine Bayezid teklifinden vaz geçmiş ve bu defa Yuannis'in İmparator olmasını siyasetine uygun bulmuştu.

[2] *Gibbons s. 210 ilâ 213; Dukas (Bon tab'ı) s. 53.* Frânçes, Yuannis'in imparator olmasını Dukas'ın yazdıklarından başka türlü anlatıyor. Ona göre çoktan beri Bayezid'in yanında bulunmakta olan Yuannis'in —ihtimal ki Manuel taraftarlarının tesiriyle— Bayezid'e su-i kasd yapacağı işaa edilmiş ve Yuannis aleyhinde pâdişaha sözler söylenmiş ve bunu haber alan Yuannis, Bayezid'in gazabından korkarak kaçmış ve amcası İmparatorun yanına giderek hüsn-i kabul görmüş ve Manuel de yardım istemek üzere Avrupa'ya giderken yerine Yuannis'i bırakmış.

Yuannis'in saltanat şeriki sıfatiyle imparator, Bayezid'in plânını boşa çıkardı.

Manuel, imparatorluğu yeğenine bıraktıktan sonra kendisi de 1399 Aralık ayında gizlice bir Venedik kadirgasiyle *İstanbul*'dan çıkarak mâhud kiliselerin tevhidi ve bu suretle yardım işi için Avrupa'ya giderken ailesiyle çocuklarını *Mora*'da kardeşi Teodoros'un yanına bıraktı.

Busiko'nun faaliyeti ve bazı Osmanlı sahil şehirlerini vurması Boğazın Anadolu yakasındaki *Riva* (Irva) hisarını zabt ile muhafızlarını öldürmesi ve İrva limanına saklanmış olan Türk gemilerini ateşe vermesi gibi hareketi Osmanlıların muhasara kudretini gevşetmedi. 1399 yazında onbin kişilik bir Osmanlı kuvveti *Galata*'da Cenevizlilerle bir müsademeden sonra *İstanbul*'a girmek istedilerse de muvaffak olamamıştı. Yukarıda görüldüğü üzere işte bu sırada Busiko İstanbul'un yardımına gelmiş ve Manuel'i ümide düşürmüştü.

O tarihte kale döğecek kuvvetli toplar olmadığı için Bayezid, İstanbul'un açlıkla teslim olmasını ümit ediyordu; açlıktan kaleden iple inip kaçanlar bile olmuştu[1].

İstanbul'un Niğebolu muharebesinden sonraki bu muhasarası esnasında Yıldırım Bayezid *Güzelhisar* denilen ve *Göksu* (Aretos) deresinin denize döküldüğü yerdeki hâlâ bir kısmı mevcud olan Anadoluhisarı'nı yaptırdı[2].

[1] Şehir halkı o kadar açlık çekmişlerdi ki iplerle duvarlar üzerinden sarkarak Osmanlılara teslim oluyorlardı. Yuannis hiçbir şey yapamıyordu. Hazinede para yoktu. Haçlı yardımcılar kendi iaşelerini Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında akınlar yaparak ve kadirgaları müsadere etmek suretiyle temin ediyorlardı *(Gibbons s. 215)*; *Halkondil (Paris tab'ı s. 46)*'de Bayezid İstanbul'u açlıkla ele geçirmeğe karar verdi. O sırada Timur, hesapsız ordu ile üzerine geldiğini haber almasaydı buna muvaffak olacaktı" diyor.

[2] *Anadoluhisarı*'na, *Güzelhisar*, *Akçahisar* isimleri de verilmektedir. Gibbons Anadoluhisarı'nın 1392 ile 1397 arasında yapıldığını beyan eder (s. 209 daki not). Dukas ise bu hisarın Çelebi Mehmed tarafından yaptırıldığını söyler *(Bon tab'ı s. 239)*. *Anadoluhisarı*'nın *Niğebolu* muharebesinden sonra yapılmış olması daha kuvvetli ihtimal dahilindedir. Neşrî, *Güzelhisar*'ın Niğebolu muharebesinden sonra yapıldığını yazıyor *(s. 328, 329)*. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 148)* de aynı mütaleadadır. Âli *Künh-ül-ahbar* isimli tarihinde *(c. 5, s. 81)* Hisar'ın 793 H./1391 M. de inşasını kaydeder. Hayrullah Efendi*(c. 5, s. 54)* tarihine göre Bayezid 797 senesinde Anadolu tarafına geçip Karadeniz sahilindeki *Şile*'yi aldıktan sonra *Yuşâdağı* arkasından *Dereseki* ve *Akbaba* köyleri

Yunanistan'a ve Mora'ya karşı yapılan bu hareket birinci değildi. Bundan evvel de yani 1388 ve 1391'de Lâtinlere karşı kendisine yardım etmek üzere yukarıda adı geçen Teodoros tarafından Osmanlı kuvvetleri Yunanistan'a çağrılmışlardı. Paleologos hanedanından yani Bizans İmparatorları ailesinden olan despot birinci Teodoros, buraların Bizans'a ait olduğunu söyliyerek Lâtinlere karşı koymak istemiş, fakat Lâtinlerle başa çıkacak kuvveti olmadığından Türkleri yardımına çağırmıştı; işte bu 1397 senesinden evvel Mora'ya iki defa yardım âyapılmış ve bu sayede mevkiini kuvvetlendiren birinci Teodoros da Osmanlı yüksek hâkimiyetini kabul ile bazı şehirleri Türklere terk etmeği kabul ettiği halde sözünü yerine getirmemişti.

Yıldırım Bayezid *Tesalya Yenişehri*'ni ve *Farsala*'yı aldıktan sonra hiç bir mukavemetle karşılaşmadan *Termopil*'i geçti ve Orta Yunanistan'a inerek *Salona* ve *Atine* ile diğer bazı dukalıkları işgal etti; sonra geri döndü. Fakat birinci Teodoros'ı Osmanlı hâkimiyetini kabule mecbur etmek için Mora'ya akın yapmak üzere buraya Paşa Yiğit oğlu Turahan Bey kumandasiyle[1] mühim miktarda akıncı kuvveti bırakmağı da ihmal etmedi[2].

İstanbul'un muhasarasının devam ederek ümitsizliğin arttığı bu senelerde Türk akıncılarının Mora'ya yaptıkları müteaddid akınlardan yarımadanın doğusundaki meşhur *Argos* şehri alındığı gibi burada sömürgeleri olan Venedikliler de korkutulmuş ve Birinci Teodoros eskisi gibi Osmanlı hâkimiyetini tanıyarak vergi vermeğe mecbur edilmişti.

Bu istilâ esnasında Osmanlılar malûm siyasetlerine göre elde ettikleri yerlere hemen müslüman ve Türk göçmenleri getirip yerleştirmişler ve buralardaki bir kısım halkı Anadolu'ya naklet-mişlerdir[3].

[1] Françes ile Halkondil *Mora*'ya Rumeli beylerbeğisi Yakup Paşa ile Evrenuz Bey'in gönderildiklerini yazarlar.

[2] Turhan ve doğru ismiyle Turahan bey, Üsküp sancak beyi meşhur Paşa Yiğit'in oğludur. Daha sonra gerek bu ve gerek oğulları Mora'da büyük hizmet görmüşlerdir. *Turahanlı akıncıları* bunlara mensuptur.

[3] *Niğebolu* muharebesinden sonra ve İstanbul muhasarası esnasında *Argos* şehri alındıktan sonra bu havaliden otuz bin kişi Anadolu'ya tehcir edilmişlerdir *(Françes, Bon tab'ı s. 83, Mırmıroğlu tercümesi)*.

1402 baharında *Mora*'nın güneyine kadar mühim bir akın daha yapılmış ve bilhassa Venedik'e âid yerler vurulmuş ve *Ahaiya* prensi Osmanlıların müttefiki olarak hareket etmiştir. Bu akınlar dolayısiyle İmparatorun Avrupa'ya yardım istemeğe giderken *Mudon*'da biraderi Teodoros'a bıraktığı ailesinin yani kıraliçenin esir edileceğinden de endişe edilmekte idi[1].

Osmanlı akınlarından usanan Teodoros, İstanbul'un uzun zamandan beri muhasara edilerek büyük bir açlıkla tazyik edilmekte olduğunu ve Mora'nın harb halinde bulunduğunu ve Hıristiyan hükümdarların hiç bir yardımda bulunmadıklarını gördüğünden bu hallerden müteessiren *Rodos* adasına giderek *Isparta*'yı Sen Jan şövalyelerine satmış ve şövalye reisi de orasını tesellüm için şövalyeler göndermişti. Mora'nın, Rum ortodoks halkı bu Lâtin şövalyelerini görünce onları öldürmek için üzerlerine hücum etmişlerse de Mora ruhanî reisi araya girip halkı yatıştırmış ve Sultan Bayezid de Mora'nın hâkimi kendisi olduğunu söyleyince, Teodoros paraları iade etmiş ve şövalyeler de eli boş dönmüşlerdir. Teodoros Mora'dan Rodos'a gittiği zaman Osmanlı hükûmeti onun yerine adanın piskoposunu vekil etmişti. Teodoros'un memleketi Lâtinlere satmasından dolayı halk fevkalâde hiddetlenerek Teodoros'un yerine kendilerine bir duka intihap etmişler ve Mora'ya dönen Teodoros'ı kabul etmemişler ve kendisine hakaret etmişlerse de nihayet piskoposun rica ve tavassutiyle yine despotluğa getirmişlerdir[2].

KARAMAN SEFERİ VE ALÂÜDDİN BEYİN KATLİ

Sigismund'un Osmanlılar aleyhine hareketi Karamanoğlu Alâüddin Bey'e fırsat vermişti; *Niğebolu* muharebesi sırasında belki de Osmanlılar tarafından yapılmış olan bir taarruza mukabele olmak üzere karaman oğlu *Ankara*'yı basarak Anadolu Beylerbeğisi bulunan Sarı Timurtaş Paşa'yı [3], esir etmişti.

[1] *Gibbons s. 218.*

[2] *Frances (Bon tab'ı), Mırmıroğlu tercümesi.*

[3] Bu Timurtaş Paşa, Rumeli beylerbeğisi olan Kara Timurtaş Paşa'dan başkadır. Bilmünasibe daha evvel de söylendiği üzere bu devirde üç Timurtaş Paşa vardır. Bunların en büyüğü Rumeli beylerbeyi ve vezir olan Kara Ali Bey oğlu Kara Timurtaş Paşa'dır; Germiyan ve Ankara hava-

Yıldırım Bayezid'in Haçlılara galebesini haber alınca Timurtaş Paşa'nın gönlünü alarak kendisini, yanına kattığı bir elçi ile gönderip pâdişahla arasını bulmasını rica etmişti.

Sultan Bayezid, Rumeli durumunu yoluna koyup *Mora*'ya da akıncı kuvvetleri bırakarak döndükten sonra Karamanoğlu'nun mazeretini ve anlaşma teklifini kabul etmiyerek Anadolu'ya geçti (1397) ve *Bursa*'da kuvvetlerini topladıktan sonra Karamanoğlu üzerine yürüdü; Osmanlı kuvvetleri Karamanoğlu kuvvetlerinden ziyade idi[1]. Konya ovasında iki gün süren bir muharebe oldu ise de bir netice hasıl olmadı. İkinci günü akşamı gece yarısından sonra Otuz bin kadar Osmanlı kuvveti Karamanoğlu kuvvetlerinin gerisini çevirdi. İki ateş arasında kalan Karamanoğlu bozularak Konya kalesine kaçtı; burası on bir gün muhasara edildi. Mal ve canlarına dokunulmamak şartiyle Konya halkı gizlice şehri teslim edeceklerini söylediler; alınan tertibat üzerine şehir işgal olundu; kaleden çıkan Alâüddin bey şehir içinde Osmanlı askeriyle çarpıştı ise de muvaffak olamıyarak kaçarken attan düşüp yakalandı. Yıldırım Bayezid'in yanına getirildi. Pâdişah, enistesi olan Alâüddin Bey'e niçin itaat etmediğini sordu. O da:

—"Niçin sana itaat edeyim, ben de senin gibi bir hükümdarım" cevabını verdi. Bu açık söze canı sıkılan mağrur hükümdar, Karamanoğlunun öldürülmesini emretti ve bu suretle Alâüddin Bey katlolundu[2]; ve kesilmiş başı bir mızrağa takılarak şehir içinde

lisi beylerbeğisi olan Timurtaş Paşa Sarı Timurtaş Paşa'dır. Bir de diğer Timurtaş Paşa vardır ki vezir-i azam Çandarlı zâde Ali Paşa'nın köleliğinden yetişmedir ve daha sonraları İkinci Murad zamanında hayattadır.

[1] Bizzat pâdişah maiyyetinde olarak bu seferde bulunmuş olan Şiltberger mutad yanlışlıklarından olarak Osmanlı kuvvetlerini yüz altmış bin ve Karaman kuvvetlerini de yetmiş bin olarak göstermektedir.

[2] Şiltberger. Osmanlı tarihleri ise Alâüddin Bey'in kaçarken attan düşüp yakalanarak Bayezid'in yanına getirildikten sonra Ankara'da bastırıp esir ettiği Timurtaş Paşa'ya teslim edilerek onun tarafından katledildiğini yazarlar. Fakat Şiltberger, Alâüddin Bey'i öldürenin de Bayezid tarafından katledildiğini beyan eder. Bu hususta Osmanlı tarihlerinin kaydı daha doğru olmalıdır; onlara göre Bayezid, Alâüddin Bey'in acele katlinden müteessir olarrak Timurtaş Paşa'yı tekdir etmiş, fakat onun mukni delilleri üzerine sükûnet bulmuştur.

dolaştırıldı[1]. Bundan sonra Bayezid Konya'ya bir vali tayin ederek *Lârende* (Karaman) üzerine yürüdü; burası bir az mukavemet ettikten sonra cebren zabtedilirse neticenin pek elim olacağı malûm olduğundan Alaüddin bey'in zevcesi olan Yıldırım'ın hemşiresi, iki oğluyla beraber biraderinin karargâhına geldi[2]. Pâdişah çadırından çıkarak kız kardeşini karşıladı. *Lârende* işgal olundu. Bayezid hemşiresiyle çocuklarını Bursa'ya gönderdi *(800 H./1397 M son baharında)*[3].

Alâüddin Beyin katli üzerine Karaman oğullarına âid şehirlerin *Toros* dağının kuzeyindeki şehirler (*Konya, Lârende, Niğde, Develi Karahisar*) Osmanlılara geçmiş ve *Toros*'un güneyinde Karaman oğulları'nın şehir ve kaleleri (*Mut, Ermenak, Taşeli* ve *İçel*) Karaman oğulları ailesinin diğer kolundan gelen beyler elinde kalmıştır[4].

[1] *Şiltberger (Hakkı Muhlis Bey tercümesi).*

[2] Şiltberger, Alâüddin Bey'in iki oğlundan bahsediyorsa da isimlerini söylemiyor; bunlardan birisinin adının Mehmed bey olduğu tarihlerde görülüyor ise de diğer oğlunun adı geçmiyor. Fakat takvimlerde *(Nur-ı Osmaniye 3080, s. 7* ve *Topkapı sarayı Bağdad köşkü kütüphanesi, numara 310)* bunların Mehmed ve Ali Beyler olduğu görülüyor. Ankara muharebesinden sonra Timur Mehmed Bey'i *Konya*'da ve Ali Bey'i *Niğde*'de hükümdar yapmıştır.

[3] Bir kısım Osmanlı tarihleri Alâüddin Bey'in katlini 793 H./1391 M ve 794 H./1392 M de gösterirlerse de doğru değildir. Son Karaman seferinde bizzat pâdişahın maiyyetinde bulunmuş olan Şiltberger'in kaydına göre bu hâdisenin epey zaman sonra yani Niğebolu muharebesinden iki, üç sene sonra vukua geldiği anlaşılıyor. Bundan başka Aziz Esterebadî'nin Kadı Burhaneddin zamanı vekayiini havi *Bezm-ü Rezm* isimli eseriyle Takvim-i Nücumî'nin kayıtlarından da Karamanoğlu'nun 799 H/1397 M de hayatta olduğu anlaşılıyor bundan başka bir nüshası Prof. M. Yinanç'da bulunan Acem Hâmidî'nin *Âl-i Osman tarihi*'nde vak'a 800 H./1397 M de gösterilmiştir. Bu sarih kayıdlardan anlaşıldığına göre Alâüddin Bey ya bu 1397 senesi sonlarına doğru (800 Muharrem veya Sâfer'de / Eylül veya Ekim) katledilmiştir. Mutaleamızı teyid eden diğer bir hâdise de şudur. Karamanoğlu'nun teşvikiyle Kadı Burhaneddin'in yeğeni *Kayseri* valisi Şeyh Müeyyed'in dayısına isyan ile 799 Muharrem/1396 Ekim de katledilip Burhaneddin'in Karaman memleketlerini vurduğu sırada Alâüddin Bey'in hayatta bulunduğu *Bezm-ü Rezm*'in kaydından anlaşılıyor. Bundan başka bu eser sekiz yüze kadar yazılmış olup ondan evvel Karamanoğlu katledilmiş olsa idi mutlaka bu tarihte gösterileceğinden dolayı Alâüddin bey'in katlinin 800 H./1397 M de olduğu anlaşılıyor.

[4] Bu Karaman ailesi, Alâüddin Bey'in kardeşi Süleyman Bey'in oğlu Şeyh Hasan Bey'dir; bu daha amcasının katlinden evvel Kadı Burha-

Sultan Bayezid'in, Karaman Devletini ortadan kaldırması Osmanlılar'ın Anadolu'daki yüksek otoritesini göstermiş ve bu hal Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'i telâşa düşürdüğünden o da ister istemez Memlûk Sultanı'nın yüksek hâkimiyeti altına girmişti.

SAMSUN İLE KADI BURHANEDDİN MEMLEKETLERİNİN VE MALATYA'NIN ALINMASI

Samsun'un elde edilmesi

Osmanlıların daha evvel *Kastamonu*'yı ve arkasından *Amasya*'yı elde ettiklerini ve o taraflardaki bir kısım yerli hanedanın bunların hâkimiyeti altına girmiş olduklarını görmüştük; *Amasya* ve havalisinin tamamen Osmanlılara geçmesini müteakip Karamanoğlu işini bitirdikten sonra Yıldırım Bayezid 1398 ilkbaharında o taraflara bir sefer yapmış ve *Canik* beyi Kubadoğlu Cüneyd'in üzerine gidilerek bunun, merkezi olan Müslüman *Samsun*'u alındı[1]. Cüneyd Bey kaçtı ve Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmak şartiyle *Ladik* ve diğer bazı kaleleri kendisine bırakıldı[2]. *Samsun* ve havalisi bir sancak itibar edilerek Bulgar kıralı Şişman'ın müslüman olan oğlu Aleksandr'a verildi.

Müslüman Samsunu ile *Canik* mıntakasının elde edilmesi o taraflardaki Osmanlı hâkimiyetini kuvvetlendirdi; *Çarşanba*, *Terme*, *Niksar* taraflarına sahib olan Tacüddin oğulları Mahmud ve Alparslan ve *Halipiya* (Ordu vilâyeti) emiri ve *Giresun*

neddin Ahmed'e iltica etmişti *(Bezm-ü Rezm s. 526)*. Şeyh Hasan, Timur'un Anadolu istilâsını müteakip *Lolova* Hisarına kaçmış ve Alâüddin Bey'in oğlu Ali Bey tarafından yakalanarak katledilmiştir *(Tevarih-i Mülûk, Nur-ı Osmaniye kütüphanesi, numara 3080)*.

[1] Burada Müslüman ve Kâfir Samsunu denilen iki *Samsun* kalesi vardı ve birbirlerine pek yakın olup bir ok atımı kadardı ve her iki kale de surlarla çevrilmişti. *Gâvur Samsun*'u Cenevizlilere âid kolonilerdendi. Yıldırım Bayezid *Müslüman Samsun*'u aldı ve kendisine dost olan diğer Samsun'a dokunmadı. Ceneviz Samsun'u bir konsolos tarafından idare ediliyordu.

[2] Kubadoğlu Cüneyd Bey, Ankara muharebesinden sonra *Müslüman Samsun*'unu elde etmiş, fakat bir müddet sonra *Niksar* ve *Çarşanba* taraflarına sahip olan Taceddin oğullarından Alparslan oğlu Hüseyin Bey, Cüneyd'i öldürerek Samsun'u işgal etmiş ve daha sonra 822 H./1419 M. de burası tekrar Osmanlılara geçmiştir.

fatihi Hacı Emirzâde Süleyman Bey[1] ve *Bafra* beyi *Taşan oğulları* hep Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler; bu münasibetle Osmanlı hududu Trabzon Rum İmparatorluğu hududiyle birleşmiş oldu.

Kadı Burhaneddin'e âit Sivas ve diğer yerlerin ilhakı

Bu seferin arkasından 801 H./1399 M. de Sivas üzerine de bir sefer yapıldı. *Sivas*, *Kayseri* ve havalisi hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, bir zaman kendisine tâbi olup 1396 sonları veyahut 1397'de kendisine muhalefete kalkmış olan bir kısım Akkoyunlu aşiretinin reisi Kara Yölük Osman'ı takip ederek onunla vukua gelen muharebede yakalanıp katledilmiş *(800 Zilkade/1398 Temmuz)*, Sivas halkının kararıyle yerine oğlu Alâüddin Ali Bey (Zeynelâbidin) hükümdar olmuştu; fakat Karayölük diye meşhur olan Kara Osman Bey *Sivas*'ı muhasara ile almak istediğinden *Sivas*'ın ileri gelenleri Osmanlı hükümdarını yardımlarına çağırmışlardı. Yıldırım Bayezid bu daveti kabul ederek oğlu Süleyman Çelebi ile Sivas üzerine yirmi bin atlı ve dört bin yaya göndermiş ve bu kuvvet Karayölüğü mağlup ederek *Sivas*'ı kurtarmıştır[2].

Süleyman Çelebi, *Sivas*'ı kendisi işgal etmeyip babasını davet ettiğinden mühim bir kuvvetle gelen Yıldırım Bayezid şehre girmiş ve Burhaneddin'in oğlu Zeynelabidin'i eniştesi olan Dulkadiroğlu Nâsırüddin Bey'in yanına gönderip Sivas'ı kendi mülküne ilâve etmiştir (801 H./1399 M.)[3]. Bu suretle *Sivas*'tan başka *Tokat* ve *Kayseri* ile Burhaneddin'in Karamanoğlu'ndanalmış olduğı *Aksaray* elde edildi.

Bayezid *Sivas*'ı elde ettikten sonra buranın idaresini de Şehzâde Süleyman veya *Amasya* beyi olan Şehzade Mehmed'e verdi[4].

[1] *Giresun* 799 H./1397 M. de Emir Süleyman Fiçi tarafından Trabzon İmparatorluğu'ndan alınmıştır *(Bezm-ü Rezm s. 529)*.

[2] Bu kuvvetler arasında Şiltberger de bulunmuştur.

[3] *Sivas*'ın zabtı *Risalet-üt-Takvim*'de *(Esat efendi kitapları, numara 1978)* 800 hicret senesi olarak gösteriliyorsa da Burhaneddin'in katli bu sene sonunda olduğundan ben metinde 801 H./1399 M. tarihini gösterdim.

[4] Bu harekâtta Süleyman Çelebi ve sonra Bayezid'le beraber bulunmuş olan Şiltberger, Sivas emirliğine şehzade Mehmed'in tâyin edildiğini tasrih etmektedir. Tarih-i Takıyyüddin İbn-i Şübhe Sivas'a Emir Süleyman'ın vali tâyin edildiğini yazar *(c. 2. s. 48, Paris Millî Küt. Arabca yazmaları No. 1599)*.

Malatya'nın zabtı

Sultan Bayezid *Sivas*'ı aldıktan, yani bütün Kadı Burhaneddin memleketlerine (Orta Anadolu'ya) sahip olduktan sonra *Bursa*'ya döndü; onun bu başarıları Memlûk Sultanı Berkuk'u düşündürmeğe başlamıştı. Bundan bir müddet sonra Memlûk Sultanı Berkuk'un 801 Şevval/1391 Haziran'da vefatını haber alan Bayezid, yerine geçen oğlu Ferec'in küçük olması ve ümera arasındaki ihtilâfları öğrendi; bunun üzerine Türklerle meskûn olan *Malatya*'nın Kadı Burhaneddin'e aidiyetinden bahis ile kendisine terkini istemek üzere —çünkü burası Memlûk sultanının elinde idi— Sultan Nâsırüddin Ferec'e bir elçi gönderdi[1]; fakat red cevabı alınca sefere çıkarak *Sivas*'tan *Malatya*'ya indi. Şehrin müdafaa edildiğini görünce *Malatya*'yı kuşattı ve etrafındaki hendekleri doldurdu; bunun üzerine Malatyalılar teslim oldular, oraya asker koyarak döndü (802 Muharrem/1399 Eylül)[2], bu arada Memlûklere âid *Kâhta*, *Divriği*, *Behisni*, *Darende* kaleleri Osmanlılara geçti; bu suretle Osmanlı

[1] *Malatya* Memlûk sultanlarına aid olup 788 H./1386 M. senesinde buraya Mintaş diye meşhur olan Timur Boğa vali tâyin edilmişti. Bu zat Türk Memlûk sultanı Melik Eşref Nasırüddin Şaban-ı Sanî kölelerinden olup efendisinin zamanında büyük emirlerden idi. Melik Eşref katledilince Mintaş, *Şam*'a sürülmüştü. 784 H./1382 M. de Çerkes kölelerden ve ümeradan Berkuk hükümdar olduktan sonra Mintaş'ı *Kahire*'ye getirterek sonra Malatya valiliğine tâyin eylemişti. Mintaş, cevval bir şahıs olduğundan Berkuk kendisine îtimad edemediği gibi Mintaş da Türk emirlerini öldürmeğe başlayan Berkuk'a îtimad edemiyordu. Mintaş, *Şam* naib-i saltanası yani beylerbeğisi olan Yel Boğa Nasırî ile anlaşarak Berkuk'un hal'ine karar vermişlerdi; aynı zamanda Mintaş, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'e ittifak teklif ederek *Malatya*'yı vermeği vaid eylemişti. Bu teklifi kabul etmiş olan Burhaneddin, *Malatya*'ya gidip Mintaş tarafından karşılandıysa da *Malatya* kendisine teslim edilmedi. Buna canı sıkılan Burhaneddin, Mintaş'ı beraberine alarak *Sivas*'a döndü; bu hal Berkuk'u hal etmek plânını bozdu (789 H./1387 M.) ve bir sene sonra *Sivas*'ın muhasarasına sebep oldu ise de Memlûk kuvvetleri bir iş göremeden döndüler. Daha sonra Yel Boğa, Sultan Berkuk'a ısyan etmiş ve Mintaş da Şam'a giderek onunla beraber hareket edip Berkuk'ı hal etmişler ve Melik Salih Hacı'yı sultan îlân etmişlerse de bu pek az sürmüş ve Berkuk tekrar sultan olmuş ve 1393'de Mintaş'ı öldürtmüştür. İşte Sultan Yıldırım Bayezid'in *Malatya*'nın Burhaneddin'e âid olduğunu söylemesi bu safsata üzerinedir.

[2] "فتح ملاطیه در دست عثمانیان فی احدی و ثمانمایه" *(Tevarih-i Mülûk-i Kurûn-ı Mâzi-Ali Emirî Millet Kütüphanesi)*.

hududu bu taraftan Orta *Fırat* nehrine dayanmış oldu; Malatya'dan başka *Elbistan* da alındı.

TİMUR VE BAYEZİD

Timur'un zuhuru Bir ayağının sakat olmasından dolayı Osmanlı tarihlerinde tezyif makamında *Timurlenk* veya aynı mânada olarak *Aksak Timur* denilen Timur, 736 H./1335 M. de *Semerkand*'ın güneyindeki *Keş* şehrinde doğmuştur. Bu tarihte *Maveraünnehir*'de Cengiz ailesinden Çağatay Hanları hüküm sürmekte idi; Timur, Semerkand valisi Emir Kazan'ın ısyanında onun maiyyetinde bulunduğu için onun rakibi Çağatay hanlarının takibine uğradı. Tuğluk Timur'a ısyan etti ve sonra karısının kardeşi olan Emir Hüseyin ile beraber faaliyette bulundu. Nihayet 1368'de otuz üç yaşında iken *Belh* Emiri oldu ve hududunu genişletmeğe başladı. Timur bu faaliyeti ile sonradan *Han* derecesine kadar yükseldi ise de Moğol hanedaniyle o mıntaka halkının Cengiz âilesine mensup olanlardan başkasına itaat etmiyeceklerini bildiğinden Çağatay hanını hükümdar tanıyarak onun adına sikke kestirdi.

Timur'un en korkunç rakibi Altınordu devleti idi; bu devletin hanlarından Orus ve Toktamış hanlarla epey uğraştı; halbuki Toktamış daha evvel Kırım'da Han bulunurken o tarihte Altınordu hükümdarı Urus Han'ın (1361-1375) oğlunu öldürmekten suçlu olarak Timur'un yanına kaçmış ve onun iyiliğini görmüş ve 777 H./1375 M. de Urus Han'ın vefatı üzerine Timur'un yardımiyle Urus han'ın oğullarına galebe ederek Altınordu hükümdarı olmuştu (778 H./1376 M.). Sonradan Timur'un bu iyiliklerini unutan Toktamış, Timur'la boy ölçüşmeğe kalktı ise de mağlubiyetten mağlubiyete uğradı.

Timur faaliyeti ile yedi senede *İran*'ı nüfuzı altına aldı (1378). Sonra *Azerbaycan* ile *Irak-ı Acem* ve *Irak-ı Arab*'ı işgal eyledi. *Bağdad*'taki Celâyiriyye hükümdarı Sultan Ahmed'i memleketi terke ve *Mısır*'a Memlûk sultanı Melik Zahir Berkuk'a iltica'ya mecbur etti (1393). Timur'un avdetinde Sultan Ahmed, Memlûk hükümdarının yardımiyle *Bağdad*'a dönerek Timur'un valisi Emir Mes'ud'ı kaçırıp tekrar hükümdarlığına sahip oldu.

Timur daha sonra *Hindistan* üzerine sefer açtı ve büyük muvaffakiyetlerle 1399'da geri döndü; bu seferinde Kuzey Hindistan'ı zabtetmişti; buradan dönünce *Bağdad*'ı tekrar zabt etti. Bu defa Sultan Ahmed kendisine tâbi bulunan Karakoyunlu Türkmen reisi Kara Yusuf'la beraber Suriye'ye iltica ettilerse de, *Haleb*'ten geri döndürüldüler. Bunun üzerine Anadolu'ya gelerek Yıldırım Bayezid tarafından kabul edildiler.

Timur'la ilk münasebet

Bayezid, Sultan Ahmed'e *Kütahya*'nın ve Kara Yusuf'a ve adamlarına da *Kayseri* ve *Aksaray* taraflarının hasılatını dirlik tâyin eyledi. İşte Timur'un hasmı olan Sultan Ahmed'le Kara Yusuf'un Osmanlılara ilticaları üzerine Timur ile Bayezid arasında nâmeler teati edilmeğe başladı[1].

Yıldırım Bayezid Timur'un mültecilerin iadesi için tehdidi havi olan nâmesine karşı hiddetlendi ve mültecileri göndermek istemedi; Bayezid'in devlet adamlarının bir kısmı Sultan Ahmed'le Kara Yusuf'un teslim edilmesini muvafık gördüler; Timur'un mektupları tekerrür edince vaziyetten şüphelenen Kara Yusuf kaçmağa karar verdi. Aşiretini alarak bulunduğu mahalleri yani *Kırşehir* ve *Kayseri* taraflarını vurup yağmaladıktan sonra geçtiği yerleri de talân ederek *Şam*'la *Bağdad* arasındaki *Hit* sahrasına indi; arkasından Sultan Mehmed de kaçarak *Bağdad*'a gitti.

Timur, Osmanlılara müşkilât çıkarmak üzere *Sivas*, *Kayseri* ve *Malatya* taraflarında bulunan ve Moğol istilâsından arta

[1] Timur'un, Sultan Ahmed'le, Kara Yusuf'ı kendisine teslim etmesi hakkındaki Arapça nâme sureti Feridun Bey Münşeatında vardır (1265 tab'ı c. 1 s. 118). Timur, nâmesinde bu iki adamın müfsid ve tehlikeli olduklarını ve her nereye giderlerse oraya uğursuzluk getirdiklerini ve onların Bayezid gibi büyük bir pâdişahın himayesine nâil olacak kimseler olmadıklarını söyledikten sonra emrine muhalif hareket etmemesini ve muhalefet edenlerin âkıbetlerinin ne olduğunu düşünmesini yazmıştır. Timur'un farsca olarak Bayezid'e göndermiş olduğu bir nâme sureti de *Tevarih-i Türkmaniye* (Tarih-i Sultan Mehmed Kutbşâhî)'de vardır *(Paris Millî kütüphanesi Farsca yazmaları, ilâve kısım numara 174)*. Bu nâmede Timur hülâsa olarak: Bayezid'in Frenk küffariyle cihad farizasını îfa ettiğinden dolayı o taraflara taarruz etmediğini ve şimdi Emir Kara Yusuf ve Sultan Ahmed'in o tarafa iltica etmek dolayısiyle bunların bağlı olarak gönderilmesini, aksi takdirde muharebeye hazır olmasını bildirmiştir.

kalan ve Kadı Burhaneddin hükümetinin ilhakından sonra Osmanlılara tâbi olan kendi cinsinden olan göçebe tatarları da Osmanlılar aleyhine tahrik etmekte idi.

Timur 1400 senesinde *Azerbaycan*'da *Berdaa*"da kışladığı sırada *Erzincan* emiri Mutahharten oraya giderek Timur'a itaatini arzetti; Timur ona, hâkimiyetini kabul etmesi sebebiyle tuğ, alem ve hil'at ve tâbiiyyet alâmeti olarak da külâh ve kemer ihsan etti ve tekrar memleketine gönderdi. Fakat, Bayezid, Mutahharten'in kendisine tâbi olarak vergisini göndermesini bildirdi ise de Erzincan emiri buna yanaşmayarak keyfiyeti Timur'a yazdı; Timur bu münasebetle Bayezid'e hem tehdid ve hem nasihati havi nâme yolladı fakat buna karşı Osmanlı hükümdarı sert cevap verdi; ve bu cevabında "seninle ne zamandan beri muharebe etmek isterdim, şimdi bunu fiile çıkarmağa azmettim; sen gelmezsen ben gelirim" demişti[1].

Timur tarafından Sivas'ın zabtı

Timur bundan sonra Gürcülere galebe çaldı ve daha sonra Akkoyunlu aşireti reisi Karayölük Osman bey'in teşvikiyle *Erzurum* üzerinden süratle *Sivas*'a yürüdü. Ordusuna Karayölük ile Erzincan beyi Mutahharten rehberlik ediyorlardı. *Sivas* sıkı surette kuşatıldı. Sivas valisi şehzade Süleyman, kalenin müdafaasını Malkoç oğlu Mustafa Bey'e bırakarak çekilmişti[2].

Sivas onsekiz gün Timur'un tazyikine dayanabildi. Kale müdafii Malkoç oğlu, hiç kimsenin hayatına dokunulmıyacağına dair Timur'dan söz aldı ve şehir işgal edildi; fakat kale müdafileri kanları dökülmiyerek diri diri hendeklere atılarak üzerlerine toprak örtülmek suretiyle öldürüldüler. Halktan aman parası alındı; bundan başka Timur pek mamur olan *Sivas*'ı harabeye çevirdi ve bir kısım şehir halkını alarak memleketine götürdü; bunlar arasında miktarı epey bir yekûn tutan kızlar da vardı.

[1] *Nizameddin Şamî Zâfernâmesi (1937 Felix Tauer tab'ı), s. 218.*

[2] Timur'un Zilhicce 802'de Sivas üzerine geldiğini ve Süleyman Çelebi'nin babasının yanına kaçmış olduğunu Makrizî *Kitab-üs-Sülûk* isimli tarihinde yazıyor. Yine Makrizî 6 Muharrem 803 tarihinde *Sivas* önüne gelmiş olan Timur'la Emir Süleyman ve Kara Yusuf idaresindeki muharebede Süleyman ile Kara Yusuf'un mağlup olarak *Bursa*'ya kaçtıkları ve *Sivas*'ın zabt edildiği beyan ediliyorsa da diğer menbalarda bu muharebeden ve Kara Yusuf'un burada bulunduğundan bahis yoktur.

Timur'un Suriye seferi

Timur, hesaplı hareket ederek *Sivas*'ı alıp tahrip ettikden sonra Anadolu'ya yani Osmanlı memleketlerine dalmadı; bunun da sebebi casusları vasıtasiyle Osmanlılar hakkında tamamen haber alamamış ve Yıldırım Bayezid'in büyük askerî kuvvetleri hakkında malûmat edinememiş olması idi; bundan başka arada görüşmeler de devam ediyor ve *Sivas* hâdisesi dolayısiyle Bayezid'in boyun eğeceğini tahmin eyliyordu.

Timur daha sonra *Malatya*'yı aldı ve 1401'de *Suriye*'yi işgale başladı. Onun bu hareketinde de yine Akkoyunlu reisi Karayölük rehberlik etmekte idi; müdebbir ve faal bir hükümdar olan Berkuk'un ölümü ve yerine çocuk bir hükümdarın geçmesi, Mısır beyleri arasındaki rekabet Timur'un *Suriye* istilâsını kolaylaştırmıştı. Timur *Anteb* (Gaziantep) *Haleb* ve *Şam*'ı aldı; Memlûklerin müdafaası faide vermedi; dönüşte *Mardin* ve üçüncü defa *Bağdad*'ı zabtettikten sonra *Tebriz*'e geldi ve *Karabağ*'da kışladı. Osmanlı hükümdariyle mektuplaşma devam ediyordu. Timur vaziyete göre tedricî surette isteklerini arttırıyordu. Bayezid tarafından memleketleri işgal edilerek onun yanına gitmiş olan Anadolu beyleri de Timur'ı Osmanlılar aleyhine tahrik ediyorlardı. Osmanlı hükümdarı, aradaki mektuplanmalar dolayısiyle Timur'un maksadının Osmanlı devletini parçalayıp kendisini de nüfuzu altına almak istediğini anlamıştı; fakat Timur bu kuvvetli hükümdara karşı çok ihtiyatlı hareket ederek taarruza geçmiyordu.

Osmanlı pâdişahının durumu

Timur'un Bağdad'ı ilk defa almasını müteakip doğudan gelmekte olan tehlikeyi hisseden ve henüz hayatta bulunan *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Osmanlı ve Mısır hükümdarlarına başvurarak endişe verici durumu anlatarak Timur'a karşı ittifak teklif etmiş ise de her iki hükümdar da bununla olan maceraları ve kendisine îtimadları olmamasından dolayı bu müracaata ehemmiyet vermemişlerdi.

Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra *Sivas*, *Malatya*, *Diviriği* ve havalisine sahip olan Osmanlılar Timur'un ilk hedefini teşkil ediyorlardı. Bundan dolayı Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin'in yaptığı gibi Memlûk sultanına müra-

caat ile Timur'a karşı müttefikan hareket edilmesini teklif etti ise de Osmanlı hükümdarının *Malatya*'yı işgalinden müteessir olan Memlûk emirleri bu müracaatı kabul etmiyerek vaziyeti Timur'a müsait bırakmışlardı; o da bu gerginlikten istifade etmekte gecikmiyerek şaşırtıcı hareketlerle her iki devleti de ayrı ayrı vurmağa muvaffak oldu.

Sivas'ı zabt ve tahrip eden Timur bu suretle Osmanlılara ilk darbeyi indirdikten sonra daha ileri gitmemişti. *Sivas*'ın acıklı vaziyetini duyan Bayezid pek müteessir olmuş ve hazırlıksız olması sebebiyle[1]. derhal mukabele edememiş ve Timur'un daha içeri gireceğini tahmin ile onu dahilde karşılamağı muvafık bularak *Kayseri*'ye gelip Timur'ı beklemişti; fakat Timur böyle yapmıyarak Sivas önünden dönüp hemen *Suriye* üzerine yürümüştü.

Bunun üzerine Bayezid, bizzat ordusunun başına geçerek doğu hududuna gelmiş *Erzincan* ile *Kemah*'ı Timur'un müttefiki ve aralarının açılmasında âmil olan Mutahharten'in elinden almış ve kendisinin yüksek hâkimiyetini tanımak şartiyle yine ona vermiş ise de[2] *Kemah* kalesini iade etmiyerek buraya muhafız koymuş ve rivayete göre Mutahharten'in ailesini de rehine alarak *Bursa*'ya göndermiştir *(803 Zilhicce / 1401 Temmuz)*. Bu suretle Timur'a tâbi olan *Erzincan* ve *Kemah* beyine karşı yapılan bu muamele Bayezid'le Timur'un arasını büsbütün açmıştır.

[1] *Halkondil (Paris tab'ı) s. 67*'de *Sivas*'ın muhasara ve zabtı esnasında Bayezid'in Yunanistan tarafında bulunduğunu beyan ediyor. Halkondilin *Sivas* valiliğinde Bayezid'in oğlu Ertuğrul'un bulunduğunu yazması yanlıştır. Ertuğrul, Kadı Burhahaneddin ile Yıldırım arasındaki *Kırkdilim* muharebesinde maktul düşmüştür. *Sivas*'ta Süleyman Çelebi bulunmuştu.

[2] *Tac-üt-tevarih, c. 1, s. 158* ve *Müneccimbaşı c. 1, s. 311*'de Sultan Bayezid'in *Erzincan* seferinde Kara Yusuf ile Sultan Ahmed Celayiri de bulunmuşve *Erzincan*'ı alan Bayezid burasını Kara Yusuf'a vermiş, fakat onun Erzincanlılar ile geçinemiyeceği için Sultan Ahmed'in ricasiyle yine Mutahharten'e bırakarak Mutahharten'in ailesini rehine olarak *Bursa*'ya göndermiştir deniliyor. Karakoyunlu'lara dair Mehmed Nişaburi'nin *Tarih-i Türkmaniye* adlı eserinde Kara Yusuf'un bundan evvel Osmanlılardan ayrıldığı gösterilip bu seferden bahsedilmediğinden ben metinde bunlardan bahsetmedim. Belki bulunmuşlardır da bu eserde zikredilmemiştir.

Timur, Suriye seferi esnasında Bayezid'e gönderdiği tehdidi havi nâmede kendi muvaffakiyetlerini sayıp döktükten sonra neticede Bayezid'in kendisine itaat etmesini bildirmiş ve buna karşı Bayezid de elçisi Yakup Bey ile yolladığı nâme ile kendi aslını, neslini ve muzafferiyetlerini sayıp döktükten sonra karşısına çıkacak düşmana karşı hazır olduğunu bildirmiştir. Timur bu cevaba karşı arada teessüs edecek dostluğun kâfirlere karşı islâmın kuvvetini arttıracağını söyledikten sonra oğullarından birisinin kendisine göndermesini bildirmiştir. Timur'un bu tarzdaki yumuşak görünen hareketi hakikatte Bayezid'i kendi nüfuzu altına almak olduğu için onun oğullarından birisinin kendi yanında bulunmasını, yani rehin olmasını istiyordu.

Timur'un zaferden zafere koştuğunu gören Osmanlı devleti erkânı başta vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa olduğu halde Yıldırım Bayezid üzerinde müessir olarak onu sulhe meyletirmişler ve bu yolda Timur'a elçi göndertmeğe muvaffak olmuşlardır[1]. Bayezid gönderdiği nâmede aradaki münaferete hiç bir sebep olmadığını ve bütün ecdadı gibi kendisinin de küffar ile gazada olduğunu beyan ile anlaşma teklif ediyordu; Timur, ilk baharda Anadolu hududuna gelerek Bayezid'in cevabını orada bekliyeceğini bildirerek elçilerin dönmesine izin vermiş ve kendi elçisini de onlarla beraber yollamıştı.

Timur, bilhassa Kara Yusuf'un ölü veya diri olarak kendisine teslimini istiyordu; Bayezid, bir mültecinin teslim edilemiyeceğini ve zaten Kara Yusuf'un evvelce gitmiş olduğunu ve tekrar gelecek olursa yine kabul edilmesinin misafirperverlik îcabından olduğunu, maamafih Kara Yusuf'a hiç bir veçhile yardım etmiyeceğini cevaben bildirmişti.

Timur, Bayezid'e karşı diğer yerlerde olduğu gibi elindeki kuvvetle bir iş göremiyeceğini anlayarak, Orta Asya'da bulunan en güzide kuvvetlerini getirtmeğe mecbur olmuş ve kışı *Karabağ*'da geçirdikten sonra *Anadolu*'ya yürümeğe karar vermiştir. Bu sırada Çin İmparatoru ölmüş ve Çin'de karışıklıklar çıkmıştı;

[1] Halkondil'in yazdığına göre tecrübeli ve iş bilen vezir-i âzam Ali Paşa, Timur ile bir mücadeleye atılmamak ve iki tarafı yatıştırmak için bizzat kendisinin elçilikle gönderilmesini aradaki ihtilâfı sulhen tesviye edebileceğini söylemiş ise de Bayezid bu sözleri, kendisinin memleket üzerinde nüfuzunu hiçe indireceği için kabul etmemiş *(s. 69)*.

Timur Çin'in istilâsını iyi bir netice saymakta ise de burada bir netice almadan geri dönecek olursa Bayezid'in *Irak*, *Elcezire* ve *Azerbaycan* taraflarını elde etmesi ihtimalini düşünerek bu kuvvetli rakibi arkasında bırakmak istemiyordu; kendisini Anadolu harekâtından men etmek isteyenler ve muvaffakiyetin şüpheli olduğunu ve hezimet olursa neticenin felâketi mûcip olacağını söyleyenler oldu ise de kendisini teşvik edenler de vardı.

Nihayet ordusunu, getirttiği büyük kuvvetlerle takviye eden Timur, Bayezid'den başlıca aşağıdaki isteklerinin kabulünü istedi:

1 — Kemah'ın Mutahharten'e geri verilmesiyle[1] ailesinin serbest bırakılması.

2 — Şehzâdelerden birisinin kendi yanına gönderilmesi.

3 — Metbuiyet alâmeti olarak kendisine gönderilecek olan külâh ile kemerin kabul edilmesi[2].

4 — Anadolu beylerinden alınan yerlerin yine eski sahiblerine iadesi[3].

5 — Kara Yusuf'un kendisine teslimi olup halbuki Kara Yusuf daha evvel Osmanlıların yanından ayrılmış olduğundan bunun ailesinin teslimi istenmekte[4] ve diğer bazı tekliflerde bulunulmakta[5] ve bunlara mukabil kâfirlerle muharebe eden Osmanlılara yardım edileceği beyan olunmakta idi.

[1] Bayezid *Kemah*'ı iade etmemiş, fakat Timur Bayezid'in üzerine gelirken burasını zabt ederek Mutahharten'e vermiştir. Kemah'ı zabt etmiş olan Timur'un onu müteakip, Yıldırım tarafından gönderilmiş olan on atı kabul etmiyerek muharebeye karar verdiğini Şamî beyan etmektedir *(Zâfernâme, s. 52)*.

[2] *Zâfernâme (Şamî) s. 249 ve tercümesi s. 297.*

[3] Timur, Bayezid'in Anadolu beylerinden aldığı yerlerin mutlak surette iadesinde ısrar etmiş ve kendisinin bu hususta Anadolu beylerine taahhütde bulunduğunu bildirmiştir *(Halkondil, Paris tab'ı s. 50, 51)*.

[4] *Zâfernâme-i Şamî s. 249 ve Profesör Necati Lugal tercümesi (Türk Tarih Kurumu neşriyatından), s. 299.*

[5] Iorga, Timur'un teklifleri arasında adına para kestirilmesi maddesi de olduğunu yazmaktadır. Bu, metindeki tâbiiyyet meselesinde zımnea mevcuttur. Iorga bunu Halkondil'den almış olacaktır; çünkü onda da bu kayıd olduğu gibi Osmanlı camilerinde Timur adına hutbe okunması teklifi de vardır. Yine Halkondil Timur'un göndermiş olduğu elbiseyi Bayezid'in kabul etmiyerek bunu şiddetle red ettiğini yazıyor *(1632 tab'ı, s. 50, 51)*.

Bütün bunlara karşı ihtiyatlı hareket edilmesini tavsiye eden vezir-i âzam Ali Paşa'ya Sultan Bayezid:

— "Şerefimiz ve karşı koyacak kuvvetimiz vardır; tâbi olamayız ve istiklâlsiz yaşayamayız" sözleriyle mukabele etmiş ve Timur'la harbin tahakkuk etmesi üzerine malûm şekilde imparatorla anlaşarak İstanbul muhasarasını kaldırıp oradaki askerini çekmiştir.

Diğer bazı kayıtlara göre Yıldırım'ın son gönderdiği hediyeler de Timur'un canını sıkmıştı. Hediyelerden her kısmın miktarı on adetti; halbuki Türklerde makbul rakam dokuz olduğundan hediyeler dokuzar olmalı idi. Bundan başka Bayezid nâmesinde kendi adını yaldızlı olarak iri harflerle yazdığı halde Timur'un adını siyah ve küçük harflerle yazmıştı.

İki taraf ordularının hareketi

Nihayet muharebe iki tarafca da kaçınılması mümkin olmayan bir hal alınca ordular harekete başladı[1], iki koldan yürüyen Osmanlı ordusu *Ankara* önüne geldi. Timur da harekete geçti ve torunu Mirza Mehmed sultan'ı göndererek on iki gün muhasaradan sonra *Kemah* kalesini alarak yine eski sahibi Mutahharten'e verdi[2]. Timur sonra *Sivas*'a yürüdü. Muntazam casus teşkilâtiyle Osmanlı ordusundan ve vilâyetlerden haber alıyordu.

[1] Bayezid ile Timur arasındaki ihtilâf ve nâmeler teatisi ve saire hakkında Prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın İslâm Ansiklopedisindeki *Birinci Bayezid* maddesine bakınız.

[2] *Kemah*'ın zabtını müteakip Timur *Erzincan*'dan kalkarak *Kemah* kalesini görmeğe geldiği sırada Bayezid'e göndermiş olduğu elçilerle beraber Osmanlı elçisi de gelmiş ve ağır bir nâme getirmişti. Timur bundan bütün bütün hiddetlenerek elçiye Bayezid'in cüz'î isteklerimize müsaade etmeyip ağır ve gazablı mukabelelerde bulunması ve bizimle husumete kalkması lâyık ve doğru değildi. Biz mülâyimet gösterdikçe o haşin davrandı ve kendisi kâfirlerle muharebe edip İslâm hududunu muhafaza ettiği için yine ona kılıç çekmeği istemezdik; sulh olmağı anlaşmağı, istemiştik ve her defa bunu bekledik, hilâfı zuhur etti. Biz ondan üç şey istedik. Biri *Kemah* kalesi idi kolaylıkla aldık, diğer ikisi iadeye değmez (Acaba bu sözden maksadı Sultan Ahmed ile Kara Yusuf mudur?), eğer evlâdından birisini bu tarafa gönderse idi evlâdımızdan ziyade riayet ederdik sözleriyle Osmanlı elçisini geri gönderip kuvvetleriyle yürüdü *(Tac-üt-tevarih c. 1, s. 167)*. Hoca Sadeddin bunu Zafernâme'den nakletmiştir. Halbuki işin hakikati Bayezid'i hükmü altına almaktı. O da buna yanaşmamıştı.

Yıldırım Bayezid, Timur'un *Sivas*'ta olduğunu haber alınca ağırlığını *Ankara*'da bırakarak *Akdağ madeni* ve *Kadı şehri* dağlık mıntakasında mevzi almak istedi; askerlerinin yaya kısmı ziyade olduğundan Timur'un atlı kuvvetlerine karşı bu tarzda hareket etmeyi muvafık buldu. Vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa ile kumandanların çoğu meydan muharebesi yapılmayarak Timur'un bulunduğu mıntakanın hariçle muvasalasının tamamen kesilmesini ve ayrı düşen kuvvetlerinin vurulmasını müteakip taarruza geçilmesini tavsiye ettilerse de Bayezid kuvvetine ve kendisine güvenerek bu mütalealara yanaşmadı.

Ankara Meydan Muharebesi

Yıldırım Bayezid ile Timur'un öncü kuvvetleri *Sivas* ve *Tokat* mıntakalarında temasa geldilerse de Osmanlı hükümdarı *Sivas* ile *Tokat* arasındaki geçitleri tutmuş olduğundan burada muharebe yapılmasını kendisi için tehlikeli gören Timur, Osmanlı kuvvetleri hakkında epey malûmat almış olduğundan *Kayseri*'ye doğru yürüdü; yandan bir taarruza uğramamak için pek ihtiyatlı ve çok ağır gidiyordu. Timur'un *Sivas*'la *Tokat* arasında muharebeyi kabul etmemesi üzerine Osmanlı kuvvetleri de mevzilerini terk ederek kendi istikametlerinde Timur kuvvetlerine muvazi olarak batıya doğru çekiliyorlardı. Timur, Bayezid'i kendisine doğru çekmek istediyse de vaziyete vakıf olan Osmanlı hükümdarı bu tuzağa düşmedi ve yapacağı taarruzun zamanını bekledi.

Timur, *Kırşehir*'e doğru yürüyordu; o sırada Osmanlı kuvvetlerinin kendi üzerine doğru gelmekte olduğunu haber alınca vaziyetin kendisine müsait olmamasından dolayı telâş etti; ordusu erkâniyle görüşerek süratle ileriye gitmeyi ve düşmanı arkasında bırakmağı muvafık gördü ve Ankara yolunu tuttu.

Timur *Ankara* önüne gelir gelmez kaleyi kuşattı; kale muhafızı olan Yakup Bey, burasını şiddetle müdafaa etti. Timur, Bayezid'in kendisinin geldiği yoldan geleceğini tahmin ile o cepheyi iyice tahkim etti ve Ankara kalesini kuzey-doğu yani İç kale tarafından almak istiyor ve kalenin suyunu keserek Osmanlı kuvvetleri gelmeden önce burayı düşürmeğe çalışıyordu.

Timur Osmanlı ordusunun daha geç geleceğini tahmin etmiş ise de bu tahmininde aldanmıştı; çünkü Bayezid kuvvetleri seri bir yürüyüşle çok daha evvel ve hem de Timur'un hiç beklemediği bir yoldan meydana çıkıvermişti. Halbuki Timur, Osmanlı ordusunu güney-doğudan gelecek diye beklerken Osmanlılar kuzey-doğudan yani *Kalecik*, *Ravlı* üzerinden gelerek *Çubuk-ova*'da *Melikşah köyü*'ne inmişlerdi. Bu hale göre Timur bir baskına uğramış demekti[1]. Bu an ve tehlikeli vaziyet karşısında Timur çok buhran geçirmekle beraber itidalini muhafaza etti, bütün gece çalışarak cephesini değiştirdi ve kalenin kenarından da çekildi.

Timur'u böyle bir vaziyette yakalayan Yıldırım Bayezid, oğullarının ve kumandanlarının derhal taarruza geçirilmesi hakkındaki ısrarlarını dinlemedi ve bu mütaleaları red ederek büyük bir fırsatı kaçırdı ve kaide üzere merdce harb etmeği muvafık gördü; tabii bu hareket Timur'a vakit kazandırıp onu düşmüş olduğu tehlikeli durumdan kurtardı. Ankara muharebesi diye meşhur olan ve Osmanlı istilâsını yarım asır gerileten bu savaş ya 19 Zilhicce 804/20 Temmuz 1402 Cuma günü, yahud 27 Zilhicce 804/28 Temmuz 1402 Cuma günü yapılmıştır[2].

[1] Yıldırım Bayezid'in ordusiyle gelmesi üzerine Timur askerine korku düşerek Timur'un, gece sabaha kadar ibadet ve dua edip muzafferiyet niyazında bulunduğunu Zafernâme yazıyor *(Şamî s. 254 ve tercümesi s. 303)*.

[2] Ankara muharebesinin ayı ve günü hakkında tarihlerdeki kayıtlar birbirini tutmamaktadır *(Bak. Hammer tercümesi c. 2, s. 320)*. Bunların içinde en yakını İbn-i Arabşah'ın gösterdiği 27 Zilhicce/28 Temmuz 1402'dir. Bu hususdaki muhtelif tarihler aşağıda gösterilmiştir:

Şerefeddin-i Yezdî Ankara muharebesini 19 Zilhicce 804 Cuma olarak gösteriyor ki 20 Temmuz 1402 Perşenbe gününe rastlar. Hafız Ebru (مجمع التواريخ) *Mecma'-ut-tevarih*'de *(Fatih kütüphanesi, varak 339)* 804 Zilhicceyi gösterir, fakat ayın kaçı ve hangi gün olduğunu bildirmez. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 171)* ve rahmetli Halis Bıyıktay Şerefeddin-i Yezdî'nin 19 Zilhicce tarihini kabul ediyorlar. Müneccimbaşı ile Hayrullah Efendi de aynı tarihi gösteriyorlar. Âşık Paşa zâde ve Âli tarihlerinde 804 senesi varsa da ayı ve günü yoktur. *Neşrî tarihi* hicretin 804 senesi dahil olmazdan üç gün evvel cuma günü muharebenin vukuunu gösteriyor ki 1401 Ağustosunun sekizine rastlamaktadır. Zannıma göre Neşrî'de sene hatası vardır. 805 senesi dahil olmazdan evvel diyecek iken sehven 804 demiş olacak. Rum müverrihi Frances muharebenin 28 Temmuz 1402'de olduğunu yazmaktadır ki 27 Zilhicce cuma günüdür. Arap müverrihlerinden Makrizî ile Aynî Ankara muharebesinin 805 senesi muharreminin

İki taraf kuvvetleri nisbetsizdi. Timur, Bayezid'in korkunç bir hasım olduğunu anladığından *Maveraünnehir*'deki en kudretli ve zırhlarla mücehhez kuvvetlerini de getirtmiş olup onun ordusunun mevcudı yüz altmış bin ve Osmanlı kuvvetleri ise Timur'un Fetihnâmesindeki kayda göre yetmiş bindi[1]. Sırp despotunun yardımcı zırhlı kuvveti de bu yekûna dahildi. Bu suretle Timur'un kuvvetleri adetce üstün olduğu gibi bilhassa suvari adedi de pek çokdı. Bundan başka Timur ordusunda otuz iki fil vardı[2]. Bu durum üzerine Yıldırım Bayezid, ordu kumandanlarına muvaffak olmak için fedakârane gayrette bulunmalarını söylemişti.

Osmanlıların harb nizamı üzere merkezde pâdişah ve vezir-i âzam ile şehzadeleri Mustafa, Musa ve İsa Çelebiler bulunuyorlardı. Sağ kolda Anadolu kuvvetleri, Kara Tatarlar ve onların sağında okçular ve okçuların sağında ise *Mire dağ*'ı vardı. Sırp despotu bu kolda olup kuvvetleri yirmi bin kadardı. Bir mikdar Arnavud kuvveti de vardı.

Sol kolda ise Aydın, Saruhan ve Karesi sancakları valisi Şehzade Süleyman Çelebi ve Rumeli eyaleti kuvvetleri ve bunların gerisinde de Timur'un gizlice elde ettiği Kara Tatarlar ve onların gerisinde de Amasya sancak beyi Şehzade Mehmed bulunmakta idi ki ihtiyat kuvvetlerini teşkil ediyordu; sol cenah ova tarafına düşüyordu.

beşinci pazar olduğunu zikrediyorlar. *Nücum-ı zahire* Temmuz ayını yazarsa da ayın kaçı olduğunu yazmaz. Ruhî, 13 Muharrem 805 tarihini gösteriyor. İşte bütün bu kayıtların en yakını metinde gösterilen 20 veya 28 Temmuz 1402 (19 veya 27 Zilhicce 804) tarihidir. Bu ikisinden evvelkisi Şerefeddin-i Yezdî'nin Zafernâmesindeki tarihi kabul edenlerdir. İkinci tarihi yani 27 Zilhicce ve 28 Temmuz'u kabul edenler İbn-i Arabşah'ın kaydını tercih etmişlerdir. Bunlardan başka Behiştî muharebeyi 806 Muharrem 13 diyor; 804 senesi 26, 28 zilhicce ve 805 Muharremin birinci gününi gösterenler varsa da gösterdiğimiz tarihler daha doğrudur. Bu muharebe gününü kaydeden Hammer mütercimi merhum Ata Bey *(c. I, s. 332, 333)* muharebenin tarihini takvim hesabiyle 18 Zilhicce 804/19 Temmuz 1402 Çarşanba olarak tesbit etmiştir.

[1] "Yıldırım" maddesi *(İslâm Ansiklopedisi s. 386)*. Osmanlı kuvvetlerinin azlığına mebni vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa'nın tavsiyesiyle memleket dahilinden (جرەخور) Cerehor denilen ücretli kuvvet tedarik edilmişti. Behiştî Osmanlı kuvvetini doksan bin diyor *(s. 22)*.

[2] Şiltberger (Hakkı Muhlis tercümesi).

Timur ordusunun sağ kolunda Timur'un oğlu Miranşah ve Emirzâde Mehmed Sultan ve diğer emirler ve sol kolda yine Timur'un oğlu Şahruh Bahadır ile Halil Sultan ve emirler bulunuyorlardı[1]. Yıldırım Bayezid merkezde *Melikşah köyü*'nün güneyindeki tepede bulunup önünde ve çevresinde kanun üzere yeniçeriler ve onların önlerinde de *Azap* denilen hafif yaya kuvvetleri bulunmakta idi.

Osmanlıların sol koluna yüklenen Timur kuvvetleri ilk zamanlarda bir şey yapamadılar; fakat sol cenahın gerisindeki *Kara Tatar*'ların —ki Timur tarafından gizlice elde edilmişlerdi— geriden Rumeli askerleri üzerine ok atarak bu cenahı iki ateş arasında bırakmaları ve buna mukabil ihtiyat kuvvetlerin vaziyeti düzeltmek için yaptıkları gayretin boşa gitmesi üzerine Osmanlı sol kolu bu ihanetin kurbanı olarak geri çekilmeğe mecbur olmuştu.

Merkeze yapılan hücumlara karşı Yeniçerilerin müdafaaları burada Osmanlıların hâkim vaziyetini gösteriyordu. Sağ koldaki muharebede de bu kol yine hiyanetle karşılaşmışdı. Bu kolda galip gelen Osmanlı kuvvetleri düşmanı sürmüşlerdi; bunun üzerine takviye alan Timur kuvvetleri tekrar faaliyete geçtilerse de muvaffakiyet Osmanlılarda idi; hattâ Timur buradaki kritik durumu ehemmiyetli gördüğü için muharebeyi büyük bir alâka ile takip ediyordu, işte tam bu sırada Anadolu beylerine tâbi timarlı sipahiler Timur tarafına geçiverince bu cenah da geri çekilmeğe mecbur oldu[2]. Bu durum üzerine merkezde mukavemet eden kuv-

[1] Gerek Şerefeddîn-i Yezdî ve gerek Şâmî Zafernâmelerinde ve Hafız Ebru *Mecma'-ut-tevarih*'de iki ordu harb nizamını metinde gösterildiği gibi yazmışlardır; fakat bunlar orduda bulunan Çelebi Mehmed'in diğer ümera ile münasip bir yerde bulunduğunu zikr ile yerini göstermemişlerdir. *Tac-üt-tevarih* ise *(c. 1, s. 169)* Timur'un ordu tertibatını yanlış göstermiş ve Çelebi Mehmed'in de *talia*'da yani ordunun öncüsü bulunduğunu zikretmiştir. Halbuki *talia* ilk ateşe ve hücuma maruz kalacak kuvvetler olduğundan Çelebi Mehmed'in burada bulunması doğru değildir. Fakat Gibbons'un kaydı üzere *(s. 226)* Mehmed Çelebi dümdarda yani ihtiyat kuvvetleri başında bulunuyordu; taliada bulunmuş olsa idi ilk ateşe maruz kalması icap ederdi. Halbuki onu sonra *Amasya*'ya kaçmış olarak görüyoruz. Zaten şehzadelerin ilk ateş hattında bulunmaları kanun değildir.

[2] "Bayezid Han tarafından Tatar hain oldu; zira Erzincan beyi kim Mutahharten Beydir, Eredna kardeşi oğludur; pes kendü beyleri oğludur.

vetlerin iki yanları açılmış ve mağlûp olan kollar dağılmak üzere bulunmuştu; muharebeye iştirak etmiş olan Sırp kuvvetleri kahramanca döğüştüler, bunların savaşını Timur bile takdir etmişti[1].

Bu tehlikeli hal üzerine Bayezid'e geri çekilmesini tavsiye ettilerse de ibtida bunu kabul etmedi. Harbin kaybedildiğini gören vezir-i âzam Ali Paşa ile Murad Paşa, Yeniçeri ağası Hasan Ağa ve Karası subaşısı İnebey büyük şehzade Süleyman Çelebi'yi alıp kaçtıkları gibi ihtiyat kumandanı olan Çelebi Mehmed de bin kadar maiyyeti kuvvetleriyle sancak merkezi olan *Amasya*'ya doğru kaçmıştı. Bundan başka Sırp despotu ile kardeşinin kumandası altındaki kuvvetler de kaçmışlardı; Yıldırım Bayezid ise yerinde duruyordu. Ümeradan Minnet Bey'in kaçma teklifini red ederek şerefle ölmeği tercih ettiğini söyledi. Fakat bulunduğu yerde kalmasının muvafık olmadığını anlayarak daha gerideki *Çataltepe*'ye çekildi; maiyetinde ancak iki, üç bin yaya ve atlı kuvveti kalmıştı. Bu kuvvetlere karşı merkezden yetmiş bin kişilik Timur kuvvetleri hücum ediyordu; *Çataltepe* bir kaç kat Timur kuvvetiyle sarılmıştı; Bayezid, orada elinde balta ile hücum edenleri düşürüyordu[2].

Bayezid kaçabilmek için ortalığın kararmasını bekliyordu; bir aralık az bir kuvvetle birinci muhasara hattını yarıp fırlamağa muvaffak oldu, fakat müteaddid çenberle çevrilmiş olduğundan her bir muhasara hattını zorlukla geçiyordu; kaçtığı haber alınınca takibine çok kuvvet sevkedildi; nihayet son müdafaa tepesinden üç saat ayrıldıktan sonra atı yuvarlandı; tekrar bir ata binmesine meydan kalmadan yakalandı[3].

Tahirten'e döndüler ve Germiyan leşkeri dahi Germiyanoğlu'na döndü; muhassal her vilâyetin leşkeri kendü beylerine döndüler ki kaçıp ol beyler Timur'a gelmişlerdi" *(Neşrî, s. 350, 351)*.

[1] Vulk oğlu, kâfir çerisiyle iyi cenk etti; Timur, dervişan yani Sırp askeri تقصير نكردند (kusur etmediler) dedi *(Neşri s. 350, 351 ve Âşık Paşa zâde s. 78)*.

[2] "Artık Bayezid için ümit yoktu; müdafilerden sonuncusunun da üzerine çullanılmıştı. Yıldırım hâlâ ağır bir harb baltası kullanmakta devam ediyordu; aç bir kurt koyun sürüsünü nasıl darma dağın ederse düşmanı öyle dağıtıyordu; müthiş baltasının her darbesini öyle vuruyordu ki ikinci bir darbeye hacet kalmıyordu.." *(Gibbons s. 227, 228)*. Gerek Şerefeddin-i Yezdî ve gerek İbn-i Arabşah, Yıldırım'ın şecaatine şahadet etmektedirler.

[3] *Tevarih-i Âl-i Osman* o harbte bulunan bir yeniçeriden naklen şunları yazıyor: "uğraş yerinde Yıldırım Han yalnız kapı çerisiyle (Yeniçerilerle)

Bayezid'i, Timur'un yanına getirdikleri zaman, Timur kendisini karşıladı ve hakkında hürmet gösterdi ve kendisini teselli etti; bu hale sebebiyet verenin kendisi olduğunu söyledi; hil'at giydirdi ve kaçırılmaması için tertibat alındı. Bayezid'le beraber oğullarından Musa ve Mustafa Çelebilerle[1] beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa, Kara Timurtaş Paşa oğullarından Ali Bey esir düşerek Kara Timurtaş'ın diğer oğlu Yahşi Bey maktul oldu. Yine Osmanlı ümerasından Hoca Firuz paşa —ki Timur'la harb taraftarı idi— Minnet bey, Mustafa bey esir düştürler[2].

Timur, Ankara muzafferiyetini bildirmek üzere Fransa kıralı VI. Şarl ile İngiltere kıralı IV. Hanri'ye nâme yollamış ve kendilerinin — Niğebolu muharebesinde — yenemedikleri Osmanlı hükümdarına galebe ettiğini bildirmiştir[3].

kaldı; ol vakit Yıldırım Han'ın on bin yeniçerisi vardı. Anda ol zamandan kalan yeniçeriler iderler, Yıldırım Han bizim ortamızda dururken geldiler ettiler; ey pâdişah, ne dursun, cümle leşker hain oldu kaçtı dedi; hemankim Yıldırım Han bu haberi işitti; gayet kakıyup el çomağa vurdu ve hattâ alaydan çıkıp ol kaçan leşkerin ardına düşmek istedikim varup ol kaçan leşkeri döğe döğe döndüre. Biz dahi ey şah epsem olup alaydan çıkma deyu gördük çare olup Yıldırım Han'ı yenemedik hemankim bizim aramızdan çıktı. Leşkerden hod kimse kalmamıştı; kimi varsun döndürsün. Andan bir zaman sonra gördük kim Timur'un leşkeri Yıldırım Hanı ele getürmüşler ve karşımıza getürdüler ve dahi Timur Han'a ilettiler. Eğerkim Yıldırım Han bizim sözümüz tutup aramızdan çıkmasa ümit vardı kim ele girmeye idi. Akşam olduklayın biz Yıldırım Han'ı alıp bir yana kaçardık". *Lütfi Paşa tarihi* de *(s. 56, 57)* hemen aynı şeyi yazar. *Âşık Paşa zâde (s. 78)* ile *Neşrî (s. 325)* Yıldırım'ın yakalanmasının Germiyanoğlu Yakub Bey'in göstermesiyle olduğunu beyan ederler.

[1] Bayezid esir düşüp Timur'un yanında bulunduğu sırada Musa ve Mustafa isimlerindeki oğullarının kendisiyle beraber olduklarını ve onların bulunması için emir vermesini Timur'dan rica etmiş ve *Yezdî* ve *Şamî* Zafernâmelerine göre bunlardan Musa Çelebi bulunup Mustafa Çelebi bulunmamış. Osmanlı tarihleri de Musa'nın esir düşüp Mustafa'nın harpte kaybolduğunu yazarlar. Halbuki Timur'un Fetihnâmesinde Musa ile Mustafa'nın esir düştükleri anlaşıldığı gibi Enverî'nin Düsturnâmesinde de Mustafa Çelebi'nin Çağatay'a yani Timur kuvvetlerine esir düştüğü zikrediliyor.

[2] Timur *Kütahya*'dan Batı Anadolu'ya hareketi esnasında *Altıntaş* ovasına geldiği zaman Osmanlıların Rumeli beylerbeyi Hoca Firuz'u katlettirmiştir *(Zafernâme-Yezdî)*.

[3] Timur'un Fransa kıralı VI. Şarl'a göndermiş olduğu nâmenin farsca sureti ve tercümesi *Cevdet tarihi*'nde *(c. 1, s. 346)* vardır. Bu nâmede isim zikredilmiyerek "*Bizim ve sizin düşmanlarımızı muzmahil eyledim*" denilmekte ve tüccarlarının gelip gitmesi temennî olunmaktadır.

Timur, muharebeden sonra Osmanlı kuvvetlerini takip için asker sevk ettiği gibi Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi'yi yakalamak üzere torunu Mehmed Mirza'yı otuz bin kişilik bir kuvvetle *Bursa* tarafına göndermiştir[1].

Timur Ankara önünde sekiz gün kaldıktan sonra *Kütahya*'ya gelmiş ve buradan hoşlanarak bir ay kadar oturmuştur. Timur *Kütahya*'da bulunurken *Bursa*'dan esir edilen Bayezid'in damadı Seyyid Mehmed Buharî ve Molla Fenarî diye meşhur Şemseddin Mehmed ile Şemseddin Cezerî gibi üç büyük zatı getirmişlerdi. Bunlardan başka *Bursa*'da nezaret altında bulunan Karamanoğulları'ndan Maktul Alâüddin Bey'in oğulları Mehmed ve Ali Beyler de kurtarılarak *Kütahya*'ya getirilmiş Timur bunlara iltifat etmiş babalarının mülklerinden başka Osmanlılara ait olan *Kayseri*, *Beypazarı*, *Akşehir*, *Sivrihisar Bolvadin* taraflarını da Karaman oğulları'na vermişti.

Osmanlı tarihleri ile Bizans kaynakları Yıldırım Bayezid'i esaretten kurtarıp kaçırmak için oğlu Çelebi Mehmed'in teşebbüsünü beyan ederlerse de[2], ne dereceye kadar doğru veya hangi kısmı hakikat olduğu anlaşılamamaktadır.

[1] Timur'un Anadolu harekâtı ve Ankara seferi hakkında *Zafernâme* ve Arap kaynakları gibi eserlerden başka bu hususta etraflı malûmat almak isteyenler aşağıdaki eserlere de baksınlar: Marie M. Alexandrescu, *La Campagne de Timur en Anatolie 1942* ve merhum General Halis Bıyıktay'ın *Ankara muharebesi*, *İstanbul*, *Askerî Matbaa 1934*.

[2] *Neşrî (s. 368, 369)* Timur karargâhiyle *Sivrihisar*'ın *Yanıpınar* mevkiinde bulunduğu sırada Çelebi Mehmed'in seçme yiğitler göndererek babasını çadırdan alıp kaçarken Timur kuvvetleri yetişip Bayezid'i alıp getirdiklerini ve bundan sonra sıkı muhafaza altına alındığını beyan ediyor. *Dukas (Bon tab'ı, s. 71)* Çelebi Mehmed'in babasını kurtarmak için, geceleyin Bayezid'in çadırına lağım açtırdığını ve sabah olması sebebi ile işin duyularak bağrışmalar üzerine Bayezid'in çadırına girildiği zaman onun Hoca Firuz'la ayakta görüldüğünü ve durumu haber alan Timur'un Bayezid'e hakaret ile Hoca Firuz'u idam eyleyip Bayezid hakkında fazla takayyüdat gösterildiğini zikretmektedir. Filhakika Timur, Rumeli beylerbeğisi Firuz Paşa'yı îdam etmişse de sebebi bu mudur? başka bir şey midir? bilinemiyor *Halkondil* de *(Paris tab'ı, s.72)* Bayezid ümerasının Bayezid'i kaçırmak için Timur'un lağımcılariyle uyuşarak lâğım kazma hikâyesini tekrarlar.

Ankara Muharebesinden sonraki durum

Ankara muharebesinden sonra yukarıda görüldüğü gibi, Timur *Bursa*, *Konya*, *Aksehir*, *Karahisar* ve diğer mahallere kol kol kuvvetler sevk etmişti. *Bursa*'ya giden Mehmed Mirza kumandasındaki otuz bin kişilik kuvvet şehzade Süleyman Çelebi'yi yakalamak istedi ise de muvaffak olamadı. Süleyman Çelebi, vezir-i âzam Ali Paşa ile muharebe meydanından kaçtıktan sonra *Bursa*'ya gelmiş ve oradan hazineyi ve kız kardeşi Fatma Sultan ile küçük kardeşi şehzade Kasım'ı alarak hemen *Gemlik* sahiline inmiş ve oradan da deniz yoluyla *Darıca* veya Boğazdaki *Güzelcehisar*'a yani *Anadoluhisarı*'na geçmeğe muvaffak olmuş, *Gemlik*'e kadar gelmiş olan Ebubekir Mirza bunları yakalayamamıştır. Süleyman Çelebi pederinin ailesini götürememiş ve bunlar Bursa *Yenişehri*'nde bulunurlarken on bin kadar kuvvetle kendisini takip eden Emir Mirza Ebu Bekir'in eline esir düştüler. Bayezid'in Sırp despotunun kız kardeşi olan zevcesi ile iki kızı *Yenişehir*'de bir evde saklanmışlardı. Yakalanıp *Kütahya*'da bulunan Timur'un yanına götürüldüler. Timur bunları Bayezid'in yanına gönderdi. *Zafernâme*'nin kaydına göre Bayezid'in bir kızı Timur'un torunu Ebu Bekir Mirza'ya nikâhlandı[1]. *Bursa*'da Şehzade Mustafa'ya nişanlanmış olan Sultan Ahmed Celâyirî'nin kızı da ele geçti; Emir Şeyh Nureddin Bursa kalesine giderek oradaki hazinede altın, gümüş, mücevherat ve kumaş ne varsa aldı ve bir defterini yaptırdı; *Bursa* da yağma edildikten sonra şehir ateşe verildi[2].

Timur *Kütahya*'da bulunduğu müddet zarfında etrafı vurdurup sindirip emniyet hasıl ettikten sonra Yıldırım Bayezid'in memleketlerini almış olduğu *Karaman*, *Germiyan*, *Aydın*, *Saruhan*, *Menteşe* ve *Hamido*ğulları'nın beyliklerini iade etti; bunlar Timur'un yüksek hâkimiyeti altında ecdatlarından kalan yerlere sahip oldular.

Sinop hükümdarı Candaroğlu İsfendiyar Bey, daha Timur Bayezid üzerine yürümeden evvel Erzincan emiri Mu-

[1] *Şami*, *Zafernâme*, *s. 262* ve *Şerefeddin-i Yezdî*, *Zafernâme*. Şerefeddin, Bayezid'in, Sırp kıralının kızkardeşi olan bu zevcesinin Timur'un yanında islâmiyeti kabul ettiğini yazar.

[2] *Yezdî*, *Zafernâme*.

tahharten'in yanına gitmişti. Mutahharten onu beraberine alarak *Alıncak* kalesini görmeğe gelen Timur'un yanına götürmüş, İsfendiyar sonra yine memleketine dönmüştü[1]. Timur, *İzmir* tarafına giderken İsfendiyar Bey, Menteşeoğlu Mehmed Bey'le beraber Timur'a pişkeşlerini çekerek tâzimlerini arzeylemişti; Timur ona *Sinop*'tan başka ecdadının tekmil yerlerini yani *Kastamonu*, *Tosya*, *Çankırı*, *Kalecik* taraflarını da verdi. Timur *Kütahya*'dan kalkarak *Denizli*'ye, Menderes vâdisine ve *Aydın Güzelhisarı*'na ve oradan *Ayasoluğ* (Selçuk) ve *Tire*'ye gelmiş ve *İzmir* üzerine giderek Rodos şövalyelerine kalenin teslimini yahut vergiyi kabul etmelerini teklif etti ise de şiddetle red cevabı alınca şehrin etrafına sedler ve harb kuleleri yaptırıp orasını da derhal muhasara ile onbeş gün dayanabilerek alınmıştır (6 Cemaziyelevvel 805/2 Aralık 1402). Malûm olduğu üzere bu sahil *İzmir*'i Frenkler Aydınoğlu Umur Bey'den almışlardı. Umur Bey burasını geri alamayarak bu uğurda şehid düşmüştü. Hayrete şayandır ki en müstahkem surlar bile bu cihangirin önünde dayanamamakta idi. Bundan sonra *Foça* ile *Sakız* adasındaki Lâtinler de Timur'a vergiyi kabul etmişlerdi. Timur, *İzmir*'i Aydın oğulları'na bırakarak onlara harb levazımı da verdi.

Timur Bayezid'in oğlu Emir Süleyman Çelebi'ye de nâme yazarak kendisine tâbi olmasını bildirmiş ve o da Şeyh Ramazan ismindeki elçisi vasıtasiyle bu teklifi kabul eylediğinden kendisine metbûiyyet alâmeti olarak tac ve hil'at gönderilmişti[2].

[1] *İslâm Ansiklopedisi I. Bayezid maddesi (Prof. Mükrimin Halil), s. 383.*

[2] Timur, Emir Süleyman'a gönderdiği nâme ve elçisi ile ona bizzat gelmesini veyahut para göndermesini bildirmiş, aksi halde üzerine geleceğini yazmıştır. Emir Süleyman o sırada *Güzelhisar*'da *(Anadoluhisarı*'nda*)* bulunmakta idi *(Şerefeddin'in Zâfernâmesi)*. Emir Süleyman, evvelce (قاضی القضاة) kazilkuzat bulunarak sonra vezirliğe yükselen Şeyh Ramazan ile Timur'a pek çok altın gönderdi; çok yumuşak ve hürmetkârane sözlerle Timur'un lûtuf ve atıfetine ilticasını bildiriyordu. Timur elçiye Emir Süleyman'ın endişe etmeden gelebileceğini ve hakkında inayetler göstereceğini söyliyerek kemer ve külâh gönderdi *(Şerefeddin)*. İzmir fethinden sonra tekrar gelen Şeyh Ramazan, Emir Süleyman'ın tâzimlerini arz eyledi ve Emir Timur da Süleyman Çelebi'ye Esre yaka (Karşı yaka) yani Rumeli hükümdarlığını veerek altın kemer ve külâh ve al damga ile ferman ve berat yolladı *(Yezdî* ve *Şamî)*.

Yine bu İzmir fethinden sonra Yıldırım'ın diğer oğlu İsa Çelebi de *Foça*'nın Timur'un hâkimiyetini tanıdığı sırada Kutbüddin ismindeki elçisi ile itaatini arz eylediğinden ona da kemer, külâh ve hediyeler gönderdi[1]. Amasya sancak beyi Mehmed Çelebi'nin, Timur'a elçi gönderdiğine dair Zafernâmelerde bir kayıd yoksa da Osmanlı tarihlerinde bu hususta malûmat vardır; Timur, Bayezid sağ iken Amasya valisi Çelebi Mehmed'i yanına davet etmiş, Çelebi Mehmed yola çıkarak yolunu kesenlerle çarpışa çarpışa Ankara civarına kadar gelebilmişti. Bu durum üzerine Çelebi etrafının muhaliflerle sarılı olup yolunu kestiklerini arz eyliyerek Sofu Bayezid ismindeki hocasını göndermiş ve ona verdiği nâme ile vaziyetini Timur'a bildirmiş[2] ve hediyelerini de takdim eylemiştir; Çelebi Mehmed'in, Meskûkât kataloglarında Timur namına sikkesi olduğu malûm olduğundan onun da Timur'un yüksek hâkimiyetini kabul etmiş olduğu görülüyor.

Timur'un Rumeli'ye geçeceğinden bahis ile gemi hazırlaması hakkında gönderdiği nâmeden korkan Bizans İmparatoru Manuel, Timur'a itaatini arz ile haracı kabul ederek bir çok altın ve hediyeler takdim eyledi[3]. *Mısır* ve *Suriye*'ye sahip

[1] *Şerefeddin Yezdî ve Nizameddin Şami Zafernâmeleri.* İsa Çelebi'nin göndermiş olduğu Kutbüddin'in Şakayık tercemesinde (s. 58) adı geçen ve terceme-i hali zeylinde 8 Zilkade 821 (7 Aralık 1418)'de vefat eden Şeyh Kutbüddin-i İznikî olduğu anlaşılıyor. Şeyh Kutbüddin'in Timur'la görüşerek anı muahaze ve mübahasesi Şakayık tercemesinde vardır.

[2] *Neşrî (c. 416, 417) ve Tac-üt-tevarih (c. 1. s. 207 ve Behiştî s. 32.* Çelebi Mehmed'in, Timur'un yüksek hâkimiyetini kabul ettiğine dair meskûkât kataloglarında ikisi 806 tarihli ve birisi tarihsiz ikisi gümüş, biri bakır üç sikkesi vardır. Meskûkât-ı Osmaniyye (Kısm-ı sâdis) s. 28.

لااله الاالله	دمورخان كوركان
محمد رسول‌الله	محمد بن بايزيد
ضرب بروسه	خان خلد ملكه
Lailâhe illâllah	Demür Han Gürkân
Muhammedun Resulullah	Mehmed bin Bayezid Han
duribe Bursa	Hullide mülkühu

[3] *Zâfernâme (Şerefeddin Yezdî).* Ankara mağlubiyetini duyan imparator Manuel, Bayezid'in tutulduğuna sevinerek İstanbul'a döner dönmez, Türkleri şehirden çıkarmış ve camii kapatmıştı; fakat Timur'un, Rumeli'ye geçmek için gemi hazırlaması hakkındaki nâmesi gelir gelmez şaşırmıştı; çünki

olan Memlûk Sultanı Ferec de Timur'un yüksek hâkimiyetini kabul etmişti.

Timur sekiz ay Anadolu'da kalmış ve Rumeli'yi, Adaları ve Bizans İmparatoru ile, Memlûk sultanını nüfuzu altına alıp Anadolu'da parça parça eski beylikleri tekrar kurarak Osmanlı İmparatorluğu'nı dağıtıp karışıklık içinde bıraktıktan sonra memleketine dönmüştür. Timur giderken Moğolların, Selçukîler zamanında *Anadolu*'ya getirip yerleştirdikleri *Kara Tatarlar*'ı da götürmeğe karar vermiştir. Kara Tatarların ileri gelenlerinden Teberrük ve Mürüvvet isimlerinde iki kişiyi davetederek onları yine eski yurtlarına götürmek istediğini söylemiş ve onlar da muvafakat eylemişler ve bunun üzerine bir hiyle ile hiçbir tarafa kaçmamaları için evvelce alınan tertibat üzerine bütün mal ve aileleriyle ve hiç bir surette incitmeden pek azı müstesna alıp götürmüştür[1].

İzmir'i az zamanda almasından dolayı *İstanbul*'a karşı da bir hareket yapacağını tahmin etmişti. Acele elçi ve hediyeler takdimiyle ubudiyetini arz eylemiş ve vergiyi kabul etmişti.

[1] *Şerefeddin ve Şamî'nin Zâfernâmeleri.* Timur'un, beraberinde götürmüş olduğu Kara Tatarlar, *Sivas*, *Malatya*, *Kayseri* ve havalisinde yurd tutmuşlardı. Çok serkeş ve gaddar olan bu Tatarlar aslen İç Asya moğollarından olup Hulagû Han tarafından Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. İlhaniye (Garp Moğolları) hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra Anadolu'daki karışıklıklar esnasında bunlar adam akıllı gemi azıya almışlardı. Kara Tatarlar elli iki kısma ayrılıp her yüz danesi kendi başına bir yerde yurd tutmuştu. Bunlar *Erednaoğulları* zamanında mühim rol oynadıkları gibi Kadı Burhaneddin Ahmed de çok zaman bunlardan yardım görmüş, çapullarda kullanmış ve bazan da serkeşlikleriyle mühim tehlikeler geçirmiştir.

Sultan Yıldırım Bayezid *Amasya*, *Sivas*, *Kayseri*, *Divriği* ve *Malatya* taraflarına sahip olduktan sonra bunları da eyalet suvarisi olarak kullanmış, kendilerine yer vermiş ve az zaman içinde bunları servet sahibi etmişti; fakat cibilliyetleri îcabı olarak en mühim zamanda Osmanlı ordusunu can damarından gerisinden vurup Ankara muharebesinin kaybedilmesinde birinci derecede âmil olmuşlardır. İşte Timur bunları top yekûn *Maveraünnehr*'e götürmek için bulundukları mıntakaları evvelâ kuvvetlerle sardıktan sonra dağılmalarına meydan vermeden hepsini toplayarak alıp götürmüştür. Çelebi Sultan Mehmed, *Samsun* seferinden dönüp İskilip taraflarına geldiği sırada o tarafta bir kaç bin hane Tatar göçebeleri görmüş. Bunların kim olduklarını ve ne için toplu bulunduklarını sormuş; başları olan Samgaroğlu'nun düğününde bulunduklarını söylemişler. Kara Tatarların Timur'la gittiklerini biliyorduk. Bunlar ne suretle kalmışlardır. Buralarda fesatları eksik olmaz diyerek hepsinin Rumeli'ye geçirilmesini emretmiş ve Filibe civarında *Konuş* mevkiine iskân edilmişlerdir ki sonradan buraya *Tatarpazarı* denilmiştir *(Tac-üt-tevarih c. 1, s. 288)*.

Yıldırım Bayezid'in vefatı

Timur'un Batı Anadolu seferinde Yıldırım Bayezid de beraberdi; *Zafernâme*'ye göre Timur'un onbeş gün gibi pek kısa bir zamanda *İzmir*'i zabt etmesine Bayezid hayret etmişti. Timur *İzmir*'den dönerken kuvvet gönderip *Uluborlu* ile *Eğridir* kalesini zabt ettirdi; buraları Osmanlılara âid kalelerden olup teslim olmamışlardı. Bayezid *Eğridir*'in zabtı esnasında hastalanmış olduğundan Timur, onu *Akşehir*'e yollamış ve kendisinin tedavisine de meşhur tabiplerinden İzzeddin Mes'ud-ı Şirazî ile Celâlüddin-i Arabî'yi memur eylemişti.

Yıldırım Bayezid gibi cevval, izzet-i nefis sahibi mağrur ve zaferden zafere koşmuş olan bir hükümdar, mağlubiyet ve esarete tahammül edemedi; Timur musahabe esnasında kendisini yine hükümdarlıkta bırakacağını söylüyorsa da o bu vaidlere inanmıyordu [1]. Nihayet Timur'un kendisini *Semerkand*'e götüreceğni anlamış ve *İzmir* seferinden döndükten sonra parmağındaki yüzük taşının altında sakladığı zehiri alarak hastalanmış [2] ve *Akşehir*'e geldikten sonra 14 Şaban 805/9 Mart 1403 Perşenbe günü vefat etmiştir [3]. Şerefeddin Yezdî ile Hafız Ebru ve Tacüttevarih ve Osmanlı tarihlerinin çoğu dinen memnû olan intiharını yazmıyarak kimi hummadan ve

[1] *Zâfernâme (Şerefeddin)* ve *Zâfernâme* (Şâmî) . "Sahib kıran gönlünde tutmuştu ki bilâd-ı Rumu tamamiyle tasarrufuna aldıktan sonra saltanatı Yıldırım Bayezid'e verecek ve gaza ve cihad hususlarında onu çok takviye edecekti; ne çare ki kısmet olmadı" Yezdî, Şamî de aynı mütaleayı yazar.

[2] *Âşık Paşa zâde tarihi s. 80* de "Bayezid Han işitti kim *Semerkand*'e gideceğini, heman kendi maslahatını gördü" kaydı vardır. *Neşrî (s. 362, 363)* "Bayezid Han gayet gayretlu ve tiz nefisti; işitdi kim memleketi Timurlenk Tatarla Karamanoğlu'na verdi bilesinde zehri vardı gayretinden kendüyü sakınmayup düşman elinde zebun olup memeleketi iller elinde görmeden ölüm yegdür deyüp kendi nefsini helâk eyledi". *Oruc Bey* de Timur'un, Bayezid'i Semerkand'a götürmek arzusuna karşı öldür fakat götürme diye ısrar eylediğini beyan ettikten sonra ".. Yıldırım Han gayretlu kişiydi; gayretinden ol demde yüzük taşında ağu vardı, hazırlamıştı, ol arada kendü kaydın gördü.." diyor *(Babinger neşri, s. 37)*. Lütfî Paşa tarihi de *(s. 59)* intiharını yazar. Manzum Hadidî tarihi bu hususta şöyle diyor:

Semerkandı işidüp Yıldırım Han — *Görüp kaydın haka teslim eder can*
Meğerkim hâteminde vardı katil — *Adûdan pes adem yek oldu hâil.*

[3] Abdürrezzak-ı Semerkandî ise 13 Şaban (5 Mart) çarşanba gecesi vefat ettiğini zikretmektedir *(İslâm Ansiklopedisi, I. Bayezid maddesi, s. 388)*.

kimisi nefes darlığı ve hunnakdan vefat ettiğini beyan ederler [1]. Pâdişahlığı on dört sene kadardır.

Ölümünü müteakip cesedi tahnit edilerek *Akşehir*'de Mahmud Hayranî türbesine konulmuş, Timur, yanında bulunan ailesine tâziyette ve ihsanlarda bulunmuş ve sonra *Semerkand*'e dönerken cesedi oğlu Musa Çelebi'ye teslim eyliyerek hükümdarlara mahsus merasimle defnedilmesini tavsiye eylemiş ve aynı zamanda Musa Çelebi'ye de babasının mülkünde hükümdarlık için kermer, murassa kılıç ve yüz at vermiştir [2].

Yıldırım Bayezid'in doğum tarihleri sarih değildir. Tarihî takvimler [3] 754 veya 756 (1353 — 1355) senesinde, bazı tarihler babasının hükümdar olduğu senede (yani 763 H.) doğduğunu beyan ile vefatında kırk iki ve altmış ve elli yedi yaşlarında bulunduğunu kaydetmektedirler [4]; 1381'de evlendiğine göre 763 H./1362 M. doğumlu olduğu anlaşılıyor; hükümdarlığı on üç sene kadar oluyor.

[1] Şerefeddin-i Yezdî, "Yıldırım Bayezid dün gece zîk nefes ve hunnak maraziyle dâr-ı fenadan dâr-ı bekaya irtihal etti" diye haber geldi diyor. *Şamî Zâfernâmesi*'nde de müzmin hastalığı ruhî kederinin tesiri ile ziyadeleşerek kuvvetten düşüp vefat ettiğini beyan ediyor *(Farsca nüsha, s. 271 ve tercümesi s. 322)*. *Tac-üt-tevarihte (c.1,s.209)*'de 805 Receb ayının ortasında kederinden hastalanarak 14 Şaban'da vefat ettiği zikredilmekte ve *Behiştî (s. 25)* hummây-ı muhrikadan öldüğünü yazmaktadır. *Müneccim başı* da hunnak ve zîk-ı sadr ve bir rivayette hümmây-ı muhrika ve hafakan illetlerinden *(c. 3, s. 313)* ve *Hammer (Ata bey tercümesi)* nüzül isabetiyle vefat ettiğinden *(c. 2, s. 85)* bahsederler. Bayezid'in muasırı olan ve kendisini yakından tanıyan İbn-i Arabşah, intihardan bahsetmediği gibi o devre yakın olan Şükrullah, Karamanî Mehmed Paşa ve Enverî gibi tarih yazanlar da intihardan bahsetmezler *Dukas* ise *(Bon tab'ı, s. 76)* Bayezid'in ölümü hakkında şöyle diyor: "Bir çoklarının dediklerine nazaran, Yıldırım zehir kullanarak intihar etti; Timur, Bayezid'in yaşamasını arzu ediyordu; Bunu Acemistan'a götürerek böyle mühim bir canavarı ele geçirdiğini Acemlere göstermek, teşhir ve terzil etmek ve bu surette hayatını tahammül edilmez bir hale getirmek suretiyle hayatına son vermek istiyordu. Bayezid intihar edeceği sırada Timur'a: 'Ben artık hayatımı değiştiriyorum, sen, ölü vücuduma sevinçle bak ve türbeme defnim için cesedimi benimkilere ver' diye haber gönderdi."

[2] *Şerefeddin-i Yezdî ve Nizameddin-i Şâmî Zâfernâmeleri.*

[3] Nur-i Osmaniye Kütüphanesi 3080 numaralı takvimde 754 H./1353 M. ve Osman Turan neşri takvimde 756 H./1355 M. de doğduğu kaydediliyor.

[4] *Oruc bey tarihi (s. 37)* altmış yaşında öldüğünü yazıyor. Bazı kayıtlarda (Takvim-i nücumî, Nur-i osmaniye kitapları No. 3080) ve Osman Turan neşri takvimde elli bir ve elli üç ve bazılarında da vefatında elli yedi yaşında olduğu

Yıldırım Bayezid Ankara muharebesinde bulunduğu sırada yanında yaş sırasiyle Süleyman, İsa, Mehmed, Musa ve Mustafa isimlerinde beş oğlu vardı; oğullarından Aydın sancak beği Ertuğrul'un *Kırkdilim* muharebesinde maktulen vefat ettiği evvelce görülmüştür. Kabri Bursa'da yaptırdığı veya babası tarafından yaptırılan *Tekecikoğlu* mescidi haziresindedir. Küçük yaşta bulunan Kasım adındaki oğlu da *Bursa*'da bulunuyordu. Bayezid'in esir düştükten sonra kendi bulunduğu merkez kuvvetlerinin gerisinde bulunan Musa ile Mustafa'yı hatırlayarak Timur'dan bunların bulunmasını rica etmesinden bu iki şehzadenin diğer üç kardeşi yani Süleyman, İsa ve Mehmed'den daha küçük olduklarını göstermektedir ki Dukas da[1] aynı kanaattedir.

Yıldırım Bayezid, azim ve irade sahibi, cevval ve şahsen çok cesur ve pek değerli bir kumandan olduğunu bütün harekâtiyle ispat etmiştir. Mizaç itibariyle asabi, şedid, hırçın ve inadcı olduğu da görülüyor. İçkiye iptilâsı âsâbını bozmuştu. Buna rağmen ânî vakalar karşısında itidalini ve soğuk kanlılığını muhafaza eder, kararını verir ve ordusunu süratle istediği yere sevkederdi. Bundan dolayı düşmanları pek ihtiyatlı davranıyorlardı; bir hamlede Anadolu beylerini ortadan kaldırarak *Ege* sahillerine ve *Samsun* havalisini zabt etmek suretiyle *Karadeniz* sahillerine inmiştir. *Niğebolu* muharebesinde sevkulceyş ve tabiye hakkındaki vukufu kendisinin üstün bir kumandan olduğunu göstermektedir; yine aynı suretle Timur'u baskın halinde Ankara önünde yakalaması askerî kudretinin diğer bir ispatıdır; fakat bu halden istifade etmek istemiyerek düşmana fırsat vermesi ve Osmanlı ordusundaki Kara Tatarlarla Anadolu beyleri kuvvetlerinin Timur tarafına geçmeleri harbin kaybedilmesine sebep olmuştur [2]

gösteriliyorsa da ekseriyetle doğumu 763 H./1362 M. de kabul edilmiş olduğundan buna göre de vefatında kırk iki yaşında olduğu görülüyor. Beş şehzadesinin sefere iştiraki ve hiç olmazsa en küçüğünün on yaşında bulunarak müma-reseleri olması icabettiğine ve validelerinin de ayrı olduğuna ve dinç ve cevval olduğuna göre vefatında kırk iki yaşında olması tahminlerin en doğrusudur.

[1] *Dukas (Bon tab'ı) s. 71* (Mırmıroğlu tercümesi).

[2] *Gibbons (Ragıp Hulûsi tercümesi, s. 225, 226)* Ankara muharebesi dolayısiyle Bayezid'in üç hatada bulunduğunu yazmaktadır: 1— Sıcak bir mevsimde askerini cebrî bir yürüyüşle yormuş olup harbe girmeden evvel bir kaç

Bayezid'in tebaasına karşı fevkalâde âdil olduğunda tarihler müttefiktir. Bayezid, harp ganimetleriyle bir çok tesisler vücuda getirmiştir. Başlıcaları *Bursa*'daki *Ulucami* ile *Yıldırım camii* ve bunun karşısındaki *darüşşifa*, *medrese*, *imaret* ve *misafirhane*, *hamam* ve Kâzerunî dervişlerine zaviye, *Edirne*'de cami ve imaret ve *Karaferye*, *Kütahya* ve *Balıkesir*'de camileri vardır. Darüşşifasına *Kahire*'den tabib getirtmiştir. Bursa'da Akçağlayan suyunu şehre getirterek hem tesislerine ve hem halka vermiştir. Bütün tesisleri için geniş vakıflar koymuştur [1].

gün dağlara çekilip kendisini toplayarak kendini aramasını Timur'a bırakmak. Bu suretle Timur beyni kaynatan güneşin altında *Ankara*'ya taarruz ile kuvvetini sarfetmiş olacaktı. Bu suretle Timur *Ankara*'yı zabt etmeden orayı arkasında bırakamaz ve işaşesinin tamamlanmasını beklemeden batıya doğru gidemezdi. Bayezid acele edip harbe karar vermişti ve Timur'un istediği de bu idi.

Bayezid'in ikinci hatası Kara Tatarları ön hatta koyması idi; bunu muayyen Osmanlı tâ'biyesine göre yapmıştı. Buna nazaran düşmanın evvelâ talimsiz bir güruha karşı kuvvetini sarfedip yıpranması idi. Fakat bunlar ırkan düşmana yakın olduklarından harb esnasında karşı tarafa geçecekleri hesap edilmemişti.

Üçüncü hata da Timur'un taarruzunu bekleyecek yerde kendisinin taarruza geçmesi idi. Çünkü Bayezid istediği bir vaziyeti seçmek gibi müsait bir fırsata mâlik bulunuyordu.

Gibbons'un bu mütalealariyle, Ankara muharebesini mevkiinde tetkik etmiş olan rahmetli General Halis Bıyıktay'ın tetkikleri arasında farklar vardır. Ona göre Bayezid, Timur'un gerisine düşerek onu baskın halinde yakalamış fakat bundan istifade etmemiş ve bir de Kara tatarları önde değil ikinci hatta bulunmuştur.

[1] *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan, s. 24 ve Vefiyat-ı Gazzî zâde.*

ONİKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN PARÇALANMASI

İç durum

Ankara savaşında Osmanlı kuvvetleri mağlup olmuş, Anadolu beyleri ellerinden çıkan yerleri ziyadesiyle geri almışlar ve Osmanlı şehzadeleri arasında saltanat mücadelesi başlamıştı. Bununla beraber, Osmanlılar aleyhine Güney - doğu Avrupa'da yani Balkanlarda hiçbir hareket vuku bulmamış ve hattâ Osmanlılardan zarar görmüş olan Venedik, Ceneviz ve Macarlar tarafından da gerek münferiden ve gerekse müttefikan taarruzî bir tecavüz görülmemiştir. Hattâ dikkate şayan olarak Ankara'da mağlup kuvvetten kırk bin kişilik Osmanlı kuvvetlerinin Rumeliye geçmesine Bizans İmparatoru Manuel'in mâni olmak istemesine karşı Ceneviz ve Venedik gemileriyle birbirlerine rekabet edercesine bunların Rumeli'ye nakilleri yapılmış ve bu suretle Balkanlarda kuvvetli bir Osmanlı ordusu toplanmıştır.

Ankara bozgunluğundan istifade ederek Niğebolu mağlubiyetinin acısını çıkarması îcabeden Macarlardı. Fakat bu sırada Papa Bonifas, Sigismund'a karşı Macar kırallığını elde etmesi için Sicilya kıralı olan Ladislas'a yardım etmekte olduğundan Macar kıralı bu fırsattan istifade edemediğinden Sigismund Balkanlarda bir rol oynayamamıştır.

Asıl dikkate şayan olan bir hâdise de Ankara bozgunluğunun Balkanlardaki hıristiyan tebaa üzerinde hiçbir tepki yaratmaması ve sükûnetin devam ederek Osmanlı idaresine karşı bağlı kalınmasıdır ki bu hal Rumeli'deki Osmanlı idaresinin diğer komşu devletlerden daha âdilâne olduğunu gösteren vakıalardan birisidir. İşte Osmanlı Devleti yeni elde edilen Balkanlarda siyasî ve idarî kiyaset ve dûrendişliği sâyesinde bu fırtınalı ve tehlikeli havada Rumeli'yi hâdisesiz olarak elinde tutmağa muvaffak olmuştur. Osmanlı Devleti Timur'un darbesini yiyip parçalandığı ve daha aşağılarda görüleceği üzere şehzadeler arasında saltanat mücadelesi olduğu sıralarda Balkan Devletlerinin Osmanlılara karşı birleşmemelerini, bazı ecnebi kaynaklar kiliselerin birleşmemiş olmasına atfetmişlerdir. Halbuki Osmanlı hükümeti te-

baası arasında adaleti ve ahengi temin etmek ve dinî işlere karışmamak suretiyle bu emniyeti temin eylemiş olduğundan ve bundan başka Balkanlardaki ortodoks mezhebine mensup mutaassıb halkın katoliklere karşı âdeta müdafaasını yani onların vicdanî akidelerine karşı hürmeti ve buna kimseyi müdahale ettirmemeği umde ittihaz ettiğinden Rumeli'deki ortodoks tebaa huzur içinde bulunmakta idi. Bu hale karşı bir aksülamel olması kabil değildi. Nitekim Bizans İmparatorlarının katolik mezhebini kabul etmek için yaptıkları teşebbüsler de ortodoks halkın ve papasların mümaneatiyle karşılaşmıştı.

Yıldırım Bayezid esir düştüğü zaman en büyükleri Emir Süleyman olmak üzere İsa, Mehmed, Musa, Mustafa ve Kasım adlarında altı erkek çocuğu vardı; bunların beşi babalariyle beraber Ankara muharebesinde bulunup Kasım pek küçük olduğundan *Bursa*'da bırakılmıştı.

Süleyman Çelebi, muharebenin kaybedildiğini görünce vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa, Murad Paşa ve Yeniçeri ağası Hasan Ağa ve Balıkesir subaşısı yani askerî kumandanı Eyne Subaşı ile ve bir kısım kuvvetlerle beraber kaçmışlardı. İsa Çelebi, muharebeden kaçtıktan sonra *Balıkesir* taraflarında saklanmış, Mehmed Çelebi *Amasya*'ya çekilmiş ve Musa ile Mustafa esir düşmüşlerdi[1].

Timur'un siyaseti

Timur'un maksadı büyük ve kuvvetli bir Osmanlı Devletinin yerine kendisinin yüksek hâkimiyetini tanıyan parçalanmış bir kaç Osmanlı beyliği vücuda getirmek olduğundan Anadolu beylerine âid yerleri Osmanlılardan alıp eski sahiplerine verdikten sonra geriye kalan Osmanlı ülkesini de Bayezid'in dört şehzadesine vermiş ve

[1] Bundan evvelki bölümde görüldüğü üzere Timur'un fetihnâmesinde Musa ve Mustafa Çelebilerin esir düştükleri yazılmıştır; ihtimal bunu Timur rehin olarak beraberinde götürmüş ve ölümünden sonra oğlu Şahruh tarafından serbest bırakılarak Anadolu'ya gelmiştir. İbn-i Arabşah (عجائب المقدور فی نوائب تیمور) *Acâib - ül - Makdur fî Nevaib-i Timur* isimli eserinde Musa Çelebi'nin Bayezid'in Kasım'dan sonra en küçük oğlu olduğunu beyan ediyor *(Nazmi zâde tercümesi s. 146)*. Yine aynı eserde ve Çelebi Mehmed zamanında şehzade Mustafa Çelebi'ye benzemeleri sebebiyle otuz kadar Mustafa isimli şahsın katledildiğini yazılmaktadır.

bunlardan her birisine kendisine tâbî hükümdarlık alâmeti olarak kemer, külâh ve hil'at göndermiş ve şehzade Mustafa Çelebi'yi de beraberinde *Semerkand*'a götürmüştür. Timur, *Edirne*'de bulunan Emir Süleyman Çelebi'ye Rumeli'deki yerleri verip onu o tarafın hükümdarı yaparak Süleyman'ın elçisi olan kazasker Şeyh Ramazan'la kendisine tâbî hükümdarlık alâmeti olarak yukarıda adı geçen külâh vesair şeyleri yollamıştır[1]. Diğer şehzadelerden İsa Çelebi Balıkesir ve Bursa'da[2] Mehmed Çelebi *Amasya*'da ve Musa Çelebi de İsa'yı *Bursa*'dan çekilmeğe mecbur ederek Bursa'da Timur'un al damgasiyle hükümdar olmuşlardır[3].

İşte Timur'un bu suretle Osmanlı ülkesini şehzadeler arasında taksim etmesi onbir sene süren ve tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından dolayı *Saltanat fasılası* denilen ve kanlı hâdiselerle dolu bir devrin açılmasına ve fütuhatın durmasına ve İstanbul İmparatoru'nun türlü entrikalarla bu durumu körüklemesine sebep olmuş ve bu suretle Timur'un maksadı da husule gelmiştir.

Ankara muharebesi ve bunun neticesinde bir daha kalkınamaması plâniyle Osmanlı Devletini parçalaması bu devlet için mühim ve pek ağır bir darbe olmakla beraber çeyrek asırda ken-

[1] Süleyman Çelebi, Timur'un Batı Anadolu'daki seferi esnasında *İzmir*'in zabtından az evvel Ramazan isminde kazasker ve vezir olmuş olan Şeyh Ramazan adında birini elçi olarak Timur'a yollayıp ona tâbî olduğunu bildirmiş ve Timur'un kendisini davet etmesine karşı mazeretler göstererek icabet etmemişse de Timur'un yolladığı hükümdarlık külâh ve kemerini kabul ile istediği altınları yollamıştır *(Şerefeddin-i Yezdî ve Nizameddin-i Şâmî Zâfernâmeleri)*.

[2] İsa Çelebi, İzmir fethini müteakip *Foça* Cenevizlilerinin Timur'un hâkimiyetini kabul ettikleri sırada Kutbüddin adında bir elçisi ile bağlılığını arzetmiş ve kendisine de bulunduğu mahallin hükümdarlığı verilerek kemer, külâh ve hil'at yollanmıştır. İsa Çelebi bir ara *Bursa*'yı da ele geçirmiş ise de babasının vefatiyle cenazesini *Bursa*'ya getiren Musa Çelebi Timur'un menşuriyle buraya gelmesi üzerine İsa Çelebi çekilmeğe mecbur olmuştur. İsa Çelebi *Bursa*'yı ikinci defa almış ve bu defa Mehmed Çelebi'ye mağlup olarak ona terk etmiştir.

İsa Çelebi'nin *Bursa*'da hükümdar bulunduğu *İnegöl*'e tâbi *Çüçi* köyünün temliki münasibetiyle *Kızıldelioğlu*'na verdiği mülkiyet beratından anlaşılıyor *(Başvekâlet Arşivi 166 numaralı tahrir defteri varak 22)*.

[3] *Şerefeddin-i Yezdî Zâfernâmesi.*

disini süratle toplamağa muvaffak olması Osmanlı Devleti teşkilâtının sağlamlığını ve başta bulunanların idarî, siyasî kiyaset, basiret ve enerjisini göstermektedir. Buna mukabil *Hindistan*, *İran*, *Azerbaycan*, *Irak* ve *Suriye*'den ve *Ege* denizine kadar geniş fütuhat yapmış olan Timur'un, ölümünden sonraki teşkilâtsız tedhişçi bir şahsın ortadan kalkması bu devletin az zamanda parçalanmasına sebep olmuş ve Osmanlı Devleti de azamet ve vüsatinin şâhikasına yükselmiştir.

OSMANLI ŞEHZADELERİNİN SALTANAT MÜCADELELERİ

Büyük şehzade Emir Süleyman, Ankara muharebesinin kaybedildiğini görüp kaçtıktan sonra daha yukarılarda görüldüğü üzere süratle *Bursa*'ya geldi, aile ve çocuklarını alarak *Gemlik*'den bir gemiye atlayıp *Güzelcehisar* (Anadolu hisarı)'a çıktı ve bir müddet orada oturup İmparatorla anlaştıktan sonra *Gelibolu*'ya gitti.

Ankara'da Yıldırım Bayezid'in mağlûbiyetini duymuş olan Manuel hemen memleketine döndü; malûm olduğu üzere Manuel, İstanbul'u muhasaradan kurtarmak için yardımcı bulmak maksadiyle Avrupa'ya gitmişti. İmparator dönüşünde Süleyman Çelebi ile *Gelibolu* muahedesini yaptı (1403). Aynı zamanda Emir Süleyman yine burada Osmanlı kuvvetlerini Anadolu'dan Rumeli'ye geçirmiş olan Venedik ve Cenevizlilerle anlaştı.

Gelibolu muahedesi mûcibince Emir Süleyman Anadolu sahilindeki *Kartal*, *Pendik* ve *Gebze* ile bazı adaları ve *Misivri*'ye kadar Karadeniz sahilini ve Marmara'da *Silivri*'yi ve Rumeli'de *Selânik*, *Tesalya* ve diğer bazı yerleri Evrenuz Beğin îtirazına rağmen imparatora terk ediyor[1] ve küçük kardeşi şehzade Kasım

[1] *Dukas (Bon tab'ı s. 78)* Süleyman'ın, İmparatorla *İstanbul*'da muahede yaptığını ve terk ettiği yerleri göstererek şöyle diyor: "Süleyman Çelebi Batı tarafına geçerek *İstanbul*'a girdi ve İmparatorun ayaklarına kapanarak şu ricalarda bulundu: ben senin oğlunum, bundan sonra aramızda ne fitne ve fesat ve ne de skandal olacak. Yalnız ecdadımdan bana kalan yerler için beni *Trakya*'ya gönder dedi; henüz isbat-ı rüşd etmemiş olan kardeşlerinden birisini ve Fatma Hatun adında bir yeğenini rehin olarak imparatora bıraktı; bundan başka imparatora *Selânik*'i, *Zitunio*'ya kadar *Usturuma nehri* havalisini

(Iorga buna Orhan diyor) ile kız kardeşi Fatma'yı imparatora rehin bırakıyordu[1]. Bazı ticarî imtiyazlar verme suretiyle de Venedik ve Cinevizlilerle anlaşmıştı; buna mukabil bu iki cumhuriyet Timur'un Rumeli'ye geçmesine mâni olacaklarını taahhüd ediyorlardı.

İşte bu suretle Rumeli'ye geçen Süleyman Çelebi, *Edirne*'de hükümdar ilân edildi; Ankara muharebesinden dönmüş olan Sırp despotu Stefan Lazareviç'e de bazı tâvizlerde bulunarak uyuştu; Bulgaristan'da eski Çar ailesinin tahrikiyle bir hareket vukua geldiyse de derhal bastırıldı.

Âlim ve ince ruhlu, ilim ve sanat erbabının hâmisi olan Emir Süleyman, sefahate düşkün olup rahatı severdi; babasının azim ve iradesine ve enerjisine sahip değildi; bundan dolayı vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa'nın gayretine rağmen devleti bir idare altında toplamak suretiyle Osmanlı birliğini kuramadı.

ve *Mora*'yı terk etti. İstanbul civarındaki *Pendik*'ten Mukaddes ağıza (Üsküdar'la Sarayburnu arası) ve Mukaddes Ağızdan *Varna*'ya kadar olan Karadeniz sahillerindeki bütün kaleleri de verdi. Bu muahedeyi müteakip imparator, Emir Süleyman'ı *Edirne*'ye gönderdi. *Selânik*'i teslim almak için umur-i harbiyede mâhir Dimitriyos Leontari'yi yolladı. Leontari *Selânik*'i tesellüm etti ve keyfiyeti imparatora bildirdi. Diğer şehirlere de memurlar göndererek teslim aldı; Türkleri oralardan uzaklaştırdı.." Enverî de Süleyman Çelebi'nin, *Selânik*'i İmparatora verdiğini yazar.

[1] Bazı tarihlerde ve ez cümle *Iorga*'da Rum müverrihi *Dukas*'dan naklen küçük kardeşi Orhan ile kızkardeşi Fatma'yı rehin verdiği yazılıyor. Filhakika Dukas, Bayezid'in Bursa'daki sarayında Mustafa ile Orhan isimlerinde iki şehzade bulunduğunu yazıyorsa da *(Bon tab'ı s. 71)* Mustafa'nın harpte bulunduğu malûm olduğundan Dukas'ın Orhan dediği Kasım olmalıdır. *Âşık Paşa zâde (s. 81)* ve *Oruc Bey (s. 37)* Şehzade Kasım'ın ismini yazıyorlar. Dukas belki Süleyman'ın Orhan adındaki oğlu ile bu Kasım'ı karıştırmıştır; fakat Dukas eserinin diğer bir yerinde Süleyman tarafından rehin olarak Manuel'e bırakılan Bayezid'in iki oğlundan büyüğünün, kızkardeşi Fatma ile serbest bırakıldığını ve diğerinin ise imparatorun oğlu Yuannis ile beraber terbiye edilerek tanassur ettiğini beyan ediyor *(Bon tab'ı s. 98)*. Dukas'dan nakil yapan Şarlvil'in kaydına göre Şehzade Kasım İstanbul'da İmparatorun oğlu Yuannis ile beraber büyütülmüş. Yunan edebiyatına çok merak etmiş, bundan zevk almış ve hıristiyan olup 1417' de vefat ederek *Aya Yani Stüdyon*'da *Prodromus manastırı*'ına kapının iç tarafına gömülmüştür.

İsa ve Mehmed Çelebiler'in mücadeleleri

Balıkesir taraflarında gizlenip Timur'un İzmir taraflarında bulunduğu sırada *Bursa*'yı da işgal etmiş olan İsa Çelebi, Timur'un yarlığiyle bir müddet orada oturdu. Timur, *Semerkand*'a dönerken Yıldırım Bayezid'in tabutunu Musa Çelebi'ye vererek babasını türbesine defnedilmek üzere yolladı. Musa Çelebi *Bursa*'ya gelerek İsa'yı kaçırtdı ve *Burda*'da hükümdarlığını îlân eyledi [1]. Fakat bir müddet sonra İsa bey tekrar Bursa üzerine gelerek *Bursa*'yı tekrar elde etti. Bu sırada *Bursa*'da İsa Çelebi'nin bulunmasına mebni Musa Çelebi *Kütahya*'da dayısı Germiyanoğlu'nun yanında kalmağa mecbur oldu [2]; bir ihtimale göre oradan Karamanoğlu'nun yanına gitti.

Amasya'da bulunan Şehzade Mehmed *Amasya*, *Canik*, *Tokat*, *Niksar* ve *Sivas* taraflarında bulunan yerli beylerden Kara Devletşah Kubadoğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu, Kadı Burhaneddin Ahmed'in damadı Mezid Bey'le uğraşıp o havaliyi tamamen nüfuz ve hükmü altına almıştı. Eyne Bey Subaşının tavsiyesiyle Bursa taraflarında bulunan biraderi İsa'ya haber göndererek Anadolu'nun aralarında taksimini teklif ettiyse de İsa Çelebi ben, ulu kardeşim diye bunu kabul etmedi[426]. Ve bunun üzerine iki taraf arasında çarpışmalar oldu. *Ulubad* muharebesinde İsa Çelebi bozularak kaçtı; evvelâ *Yalova*'ya ve oradan da *İstanbul*'a gitti ve sonra Süleyman Çelebi'nin, imparatordan İsa'yı istemesi ve aralarında yapılan bir anlaşma üzerine İsa *Edirne*'ye gönderildi.

Bu tarihte Osmanlı ümerasından olarak gördüğümüz beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa—ki Ankara harbinde esir düşmüş ve Timur'un avdetinde serbest bırakılmıştı— İsa Çelebi tarafında

[1] *Âşık Paşa zâde s. 81.*

[2] *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 226)* Çelebi Mehmed'in İsa Çelebi'yi *Bursa*'dan kaçırdıktan sonra Germiyanoğlu Yakub Bey'e —tarihî karineler ve Sefine-i Mevleviyyeye göre İsa ve Musa Çelebiler Germiyanoğlu Yakub Beyin yegenleridir, Mehmed'in validesi cariyedir— haber göndererek kardeşi Musa ile beraber babasının tabutunu istettiğini yazıyor. Bazı istidlal'e nazaran Musa *Bursa*'da hükümdar olduğuna göre İsa ile mücadele edeceği için ihtimal ki babasının naaşını o zaman götürmemiş ve sonra İsa'nın tekrar *Bursa*'yı alıp Musa'yı kaçırmasiyle Musa Çelebi Germiyanoğlu'nun yanına iltica etmiş olabilir. Buraları şimdilik pek karışıktır; şüphelidir.

bulunup *Ulubad* muharebesinde mağlup olarak kaçarken, maiyyetinde bulunan rikâbdarı, efendisini hançerliyerek atını alıp kaçmıştı.[1] Bunları takip eden Çelebi Mehmed kuvvetleri Timurtaş Paşa'yı yaralı olarak yakalayıp Çelebi Mehmed'e götürmüşler ve o da derhal başını kestirerek Emir Süleyman'a göndermiştir[2]. Yine aynı muharebe Çelebi Mehmed'in serdarı Eynebey Subaşı da bizzat İsa Çelebi tarafından öldürülmüştür[3]. *Ulubad* muvaffakiyeti üzerine Çelebi Mehmed, *Bursa* ve *İznik*'i elde etti. Çelebi Mehmed *Bursa*'yı aldıktan sonra hükümdarlığını ilân eyledi ve Germiyanoğlu Yakub Bey'e haber gönderip babasının tabutiyle beraber kardeşi Musa Çele-

[1] *Behişti s. 33.*

[2] Bu tarihlerde biri Osmanlıların Lala Şahin Paşa'dan sonra beylerbeyiliğinde bulunarak vezir de olan Kara Ali Bey oğlu Timurtaş Paşa ve ikincisi Sarı Timurtaş Paşa ve üçüncüsü de vezir-i âzam Ali Paşa'nın köleliğinden yetişme diğer Timurtaş Paşa vardır. Ankara muharebesinde esir olan Timurtaş'ın Sarı Timurtaş Paşa olduğu anlaşılıyor. Kara Timurtaş Paşa pek yaşlı olduğundan Ankara harbinde bulunmamıştır. Timur'un, *Kütahya*'da hazinelerine el koymuş olduğu Sarı Timurtaş Paşa'nın uzun zaman Germiyan ve Ankara taraflarının beylerbeyisi olduğuna göre bunun Sarı Timurtaş Paşa olması îcabediyor. Kara Timurtaş Paşa'nın Ankara muharebesinde bulunmamıştır. Gerçi tarihler Timurtaş Paşa ile oğlu Ali Bey'in esir ve diğer oğlu Yahşi bey'in maktul düştüğünü ve kendisinin de esir edildiğini yazarlarsa da bunun Sarı Timurtaş Paşa ile Kara Timurtaş'ı karıştırmalarından ileri geldiği anlaşılıyor. Bursalı Beliğ ileGazzî Zâde, Sarı Timurtaş'ın Çelebi tarafından katledildiğini beyan ederler; Kara Timurtaş Paşa Yıldırım Bayezid'in İstanbul muhasarasında ve Niğebolu seferlerinde bulunduğu malûm olup, Ankara muharebesinde bulunmamış ve 806 Ramazan / 1404 Martında vefat ederek *Bursa*'da Timurtaş mahallesindeki camiinin yanına defnedilmiştir. Sarı Timurtaş Paşa da yine Bursa'da Balıkpazarı'nda medfun olup yola tesadüf eden kabri bir âbide olarak muhafaza edilmiştir. üçüncü Timurtaş Paşa ise 1429'dan sonra ölmüştür.

[3] *Balıkesir* subaşısı Eynebey'in kabri Balıkesir'de *Kepsud* kazasının *Tekke* köyündeki türbesindedir. Şer'î mahkeme sicillerinde adı İne Ali baba diye geçiyor. *Balıkesir*'de İneci bey ismiyle meşhur olan Paşa camii civarında bir medresesi vardı. 1001 H./1593 M. tarihli mahkeme sicilinde *Balıkesir*'de mescid, zaviye ve imareti, biri Şeyh Lutfullah mahallesinde ve diğeri Taşpazarı'nda olmak üzere tesislerinin vakfı olarak iki hamamı görülüyor. Yıldırım Bayezid'in 802 Ramazan (1400 M.) tarihli Bursa'da Kâzerûnî dervişlerine yaptığı tesisin vakfiyesinde kendisinin vezir ve babasının adının da Meliküddin olduğu anlaşılıyor.

bi'yi istedi ve o da gönderdi[1] b. Bayezid, camiinin aşağısına ve hastahanesinin karşısına defnedildi; 809 1406 H./ de M. büyük oğlu Emir Süleyman tarafından üzerine türbe yaptırıldı.

Emir Süleyman, yanına getirttiği İsa Çelebi'ye yardım ederek onu tekrar *Bursa* üzerine gönderdi; İsa *Gelibolu*'dan Anadolu tarafına geçip evvelâ *Karesi* taraflarını işgal ve sonra *Bursa*'ya uğramayarak *Beypazarı* taraflarına gitti ve o tarafta Karamanoğluyla çarpıştı ve döndükten sonra *Bursa*'ya geldi. Burasını hiyle ile yani Çelebi Mehmed'le anlaştığından bahis ile almak istediyse de *Bursa* halkı kaleye çekilerek müdafaa tertibatı aldılar; bunun üzerine İsa Çelebi şehri yaktı. Vaziyeti haber alan Çelebi Mehmed, süratle Bursa üzerine geldi; iki taraf arasındaki muharebede İsa Çelebi yine muvaffak olamadı ve Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yanına kaçtı; İsa Çelebi, İsfendiyar Bey'le beraber Çelebi Mehmed'in elinde bulunan *Ankara*'yı zabtetmek üzere geldi ise de almağa muvaffak olamadı; *Gerede* muharebesinde üçüncü defa mağlup olan İsa, İsfendiyar'la beraber *Kastamonu*'ya kaçtı. Çelebi Mehmed *Bursa*'ya gelip oradan *Tokat*'a döndü ve Dulkadiroğlu Nâsıriiddin Mehmed Bey'in kızıyla nişanlandı[2].

Mücadeleden bıkmayan İsa Çelebi bu defa da az bir maiyyetle Bursa üzerinden *Mihaliç*'e geldi. Çelebi Mehmed'in on bin kişilik bir kuvvetle geldiğini haber alınca Batı Anadolu'ya

[1] Neşrî'den naklen Osmanlı tarihlerine göre Çelebi Mehmed *Ulubad* muharebesini kazanıp İsa'yı kaçırdıktan sonra *Bursa*'yı alınca Germiyanoğlu Yakub Bey'e haber yollayarak Kütahya'da bulunan babası'nın tabutu ile biraderi Musa Çelebi'yi istemiş ve o da göndermiştir. Daha yukarıda görüldüğü üzere Musa Çelebi'nin Timur'un al damgasiyle ve babasının tabutiyle beraber *Bursa*'ya giderek, İsa Çelebi'yi kaçırıp orada hükümdarlığını ilân ettiği Heşt Behişt'in ve diğer tarihlerin kayıdlarından anlaşılıyor; Neşrî'ye göre de İsa'nın *Bursa*'da bulunmasına göre o tarafa gidemeyip Kütahya'da kalmağa mecbur olmuş, Çelebi Mehmed'in İsa'ya galebesi üzerine Mehmed'in istemesiyle gönderilmiş olacak. Âlî (c. 5, s. 123) bazı müverrihlerin İsa ile Musa arasında muharebe olduğunu yazmalarının doğru olmadığını ve Musa'nın Rumeli'ye geçinceye kadar Çelebi Mehmed'in yanında bulunduğunu beyan ediyorlar. Oruc Bey (s. 37) ise Musa ile İsa arasında muharebe yapıldığını ve Musa'nın İsa'dan Bursa'yı aldığını ve sonra Süleyman'dan kaçarak Karamanoğlu'nun yanına gittiğini kaydeder. Âşık Paşa zâde de (s. 81) Oruc Bey gibi yazar.

[2] *Neşrî tarihi (Türk Tarih Kurumu yayınlarından), s. 444.*

çekildi ve Aydınoğlu Cüneyd'in yanına gitti. İsa Çelebi burada iken Cüneyd'in delâletiyle Saruhan, Menteşe ve Aydın beyleri ile ittifak ederek taliini bir kere daha denedi; fakat kazanamadı. Cüneyd Bey ile müttefiklerine karşı Çelebi Mehmed mücadeleye girişti, Cüneyd, başa çıkamıyacağını anlayınca Çelebi'ye dehalet ile kendisini afvettirip sadık kalacağına dair teminat verdi; sonra Çelebi Mehmed, birdenbire Saruhanoğlu Hızırşah'ı *Manisa*'da bastırarak hamamda bulunduğu sırada yakalattı ve yalvarmasına bakmayarak katlettirdi[1]. Son defa olarak İsa Çelebi Karamanoğlu'nun yanına kaçtı. İsa bir ara ve son defa Karaman'dan çıkarak Osmanlı arazisine girdi ise de bu taraflara hâkim olan Çelebi Mehmed'in adamları tarafından haber alınarak *Eskişehir*'de bir hamamda yakalanıp boğuldu; cesedi *Bursa*'ya getirilerek babasının türbesine defnedildi[2].

Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed mücadeleleri

Edirne'de bulunan Emir Süleyman Anadolu'da Mehmed Çelebi'nin harekâtını gözden kaçırmıyarak takip etmekte idi. Son defa olarak İsa Çelebi'nin Aydın, Saruhan ve Menteşe beylerinin yardımlarına rağmen mağlup olması üzerine Mehmed Çelebi'nin Anadolu'da kudretini gösterdiğini görünce bizzat Anadolu'ya geçti ve Bursa'yı aldı; Çelebi Mehmed karşı koyamıyarak *Amasya*'ya çekildi. Emir Süleyman, Ankara üzerine gitti ve vezir-i âzam Ali Paşa'nın tertibi ile bir hiyle neticesinde Çelebi Mehmed'in Ankara muhafızı Firuz Bey zâde

[1] Bu vakaların tarihi malûm değil, fakat tarihin siyakına nazaran 808 veya 809 (1405-1406 M.)'da olduğu istidlâl olunuyor. Bizim tarihler Cüneyd'in, Çelebi Mehmed'e teslimiyet gösterdiğini, Saruhan beyi Hızır Şah'ın katledildiğini ve Menteşe'nin Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiğini yazarlar. Halbuki Hızır Şah'ın katliyle Saruhan beyliğinin ilhakı Müneccimbaşı'nın *Cami-üd-Düvel*' iile ondan naklen Ahmed Tevhid *(Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, sene 2, s. 618)* ve Halil Edhem *(Düvel-i İslâmiye s. 277)*'de 813 H./1410 M. olarak kabul edildiğinden bu tarih doğru ise Hızır Şah'ın ve ihtimal ki Süleyman'ın Rumeli'den dönmesinden ve Mehmed Çelebi'nin Batı Anadolu'yı istilâsı sırasında katledildiği zannolunur. Tarihlerde Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelelerinin seneleri gösterilmediği için vekayîde takdim ve tehirler görülmektedir.

[2] *Behişti s. 37 ve Tac-üt-tevarih c. 1, s. 235.*

Yakup Bey'in elinden *Ankara*'yı aldı; fakat daha ileri gitmedi ve bu kadar başarıyı kâfi görüp *Bursa*'ya döndü ve orada mûtadı olan işret ve sohbet âlemine devam etti.

Çelebi Mehmed, biraderi Emir Süleyman'ın bu gafletini görüp *Bursa*'da iken basmak üzere acele o tarafa yürüdü; Emir Süleyman'ın adamlarından Süleyman Subaşı, Çelebi Mehmed'in gelmek üzere olduğunu haber verdi; Emir Süleyman bu haberi aldığı zaman hamamda iyş-u nuş âleminde idi. Fevkalâde telâş ederek Rumeli tarafına kaçmak istediyse de vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa mâni oldu ve saltanat dâvası edenlerin metin olmalarını ve kaçmamalarını, askerlerin mâneviyatını bozmamalarını söyliyerek Emir Süleyman'ı müdafaaya sevketti. Mevcut kuvvetle Bursa *Yenisehir*'i tarafına gittiler; iki taraf karşılaştıkları halde muharebe etmediler. Ali Paşa, Çelebi Mehmed'e sadakatinden bahis ile mektup gönderdi; mektubunda Çelebi'nin yanındaki beylerin Emir Süleyman tarafından elde edildiklerini ve onun tarafına geçeceklerini yazmıştı; Çelebi Mehmed, Ali Paşa'nın Ankara kalesini yine böyle uydurma mektupla ele geçirdiğini bildiğinden vezir-i âzamın yazısına îtimad etmedi; fakat Süleyman tarafından gizlice elde edilmiş olan Şarabdar İlyas ismindeki emirin, Süleyman Çelebi tarafına geçmiş olması Ali paşa'nın mektubunun doğruluğuna Çelebi Mehmed'i inandırdı. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, maiyyetinde en îtimad etmiş olduğu Bayezid Paşa'nın bu desiselere aldanmaması hakkındaki ısrarına rağmen muharebeden vaz geçerek *Amasya*'ya ve Emir Süleyman da *Bursa*'ya döndüler.

Bu sırada *Sivrihisar* halkı Emir Süleyman'a müracaat ile kaleyi teslim edeceklerini haber verdiler. Burası Osmanlılara âid iken Timur, Karamanoğlu'na vermişti; bunun üzerine Emir Süleyman o tarafa gitti ise de kale teslim olmadı; o da bir taraftan burasını muhasara edip askerinin bir kısmını da Çelebi Mehmed'in elindeki yerleri vurdurmağa gönderdi.

Karamanoğlu Mehmed bey, Emir Süleyman'ın az bir kuvvetle *Sivrihisar* muhasarasında bulunduğunu haber alarak onu bastırmak istediyse de Süleyman, bunu haber aldığından Evrenuz Bey'i Karaman diyarını vurmak için yolladı; Evrenuz Bey *Aksaray*'a kadar olan Karaman illerini vurdu. Kara-

manoğlu mukavemet edemiyeceğini anladığından, Çelebi Mehmed'e baş vurarak görüşmek istedi. Bunun üzerine Karamanoğlu *Kırşehir*'e gelip o tarafta *Cemale* kalesinde Çelebi Mehmed ile görüşerek Emir Süleyman aleyhine ittifak ettiler. Bu anlaşma mucibince Karamanoğlu'nun yanında bulunmakta olan Musa Çelebi, biraderi Mehmed'e sadık kalmak şartiyle Rumeli'ye geçirilerek orada faaliyette bulunacak ve bu suretle Emir Süleyman Rumeli'ye geçmeğe mecbur olacaktı[1]. Evrenuz Bey, bu ittifakı duyunca Emir Süleyman'ın yanına dönüp vaziyeti anlattı; ve onun tavsiyesiyle Süleyman Çelebi, kuvvetleriyle Ankara önüne gelerek orada kuvvet bıraktıktan sonra *Bursa*'ya geldi. Bu hâdiseler esnasında vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa da vefat etmiş olduğundan Emir Süleyman bütün işlerinde kendisine rehber olan değerli bir şahsiyetten mahrum kaldı (809 H./1406 M.).

Süleyman Çelebi'nin Anadolu'da bulunduğu sırada kendisinden yüz çevirmiş olan Aydınoğlu Cüneyd Bey üzerine de gittiğini ve Cüneyd'in yardımına çağırdığı Karaman, Germiyan beylerinin Emir Süleyman'a karşı koyduklarını ve nihayet Cüneyd'in müttefiklerine güvenemiyerek Emir Süleyman'a dehalet ettiğini ve bu suretle Süleyman aleyhine olan ittifakın netice vermediğini ve Süleyman'ın dört ay Ayasoluğ'da kaldıktan sonra Cüneyd'i de alarak Edirne'ye döndüğünü Dukas yazıyor[2].

Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçirilmesi

Emir Süleyman'ın ordusiyle Anadolu'da bulunması Çelebi Mehmed'in faaliyetine mâni olmuş ve kısmen orta ve batı Anadolu'da Osmanlılara âid yerler Emir Süleyman'ın eline geçmiş olup Mehmed Çelebi *Sivas*, *Tokat* ve *Amasya*'ya

[1] (تواريخ ملوك قرون ماضى) *Tevarih-i müluk-i kurûn-ı mâzî* isimli takvimde "ملاقات سلطان محمد با محمد قرامانى در حوالىٔ قير شهر فى اثنى عشر و ثمانمايه" kaydiyle bu görüşmenin 812 H. 1409 M. de olduğu beyan ediliyorsa da Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 245) ile Müneccimbaşı'daki (c. 3, s. 320) ifadelerden bunun takriben 1406 sıralarında olduğu anlaşılıyor.

[2] *Dukas (Bon tab'ı)*, s. 85 ilâ 87. Cüneyd'in, Emir Süleyman'dan yüz çevirmesi, Çelebi Mehmed'e tâbî olması ve sonra Karaman ve Germiyan kuvvetleriyle ittifak etmek suretiyle Emir Süleyman'a karşı koyması Karamanoğluyla Çelebi Mehmed'in ve Çelebi'nin müttefiki olan Yakub Çelebi arasındaki ittifakın neticesi olduğu anlaşılıyor.

sıkıştırılmıştı. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, biraderi aleyhine Cüneyd, Karaman ve Germiyan ittifakiyle de bir netice alamayınca Süleyman'ı Rumeli'ye geçirip Anadolu'da serbest kalmak çaresini aradı[1].

Bizim tarihlere göre Çelebi Mehmed'in ve bazı kayıdlara göre de Karamanoğlu'nun yanında bulunan küçük biraderi Musa'nın bir miktar kuvvetle ve deniz yoluyla Eflâk'tan Rumeli'ye geçirilerek orada faaliyette bulunmasına karar verildi. Bu hareket dolayısiyle Emir Süleyman'ın Rumeli'ye dönmesi ihtimali vardı; Musa muvaffak olursa Çelebi Mehmed'in hükümdarlığını tanıyacak ve ona tâbî olacaktı[2].

Filhakika Çelebi Mehmed bu hususta Candaroğlu İsfendiyar'la anlaştı ve o da Eflâk prensi *Mirçâ* ile muhabere ederek muvafakatini aldı. Bunun üzerine Musa'ya kuvvet verip onu İsfendiyar Bey'in yardımiyle *Sinop*'tan gemi ile *Eflâk* tarafına yolladı[3]. Âlî'ye göre (c. 5, s. 119) Mirçâ'nın kızını almış olan

[1] Şükrullah *(Nur-ı Osmaniye nüshası s. 319)* Çelebi Mehmed'in Candar hükümdarı İsfendiyar Bey'le *Gerede* ile *Çaga* arasında muharebe ederek İsfendiyar kuvvetlerini bozduğunu ve külliyetli ganimet maliyle *Bursa*'ya döndüğünü yazıyorsa da tarihini göstermiyor. Bunun Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçirilmesinden evvel olup sonradan dost oldukları anlaşılıyor.

[2] Olayların tetkikinden Mehmed Çelebi'nin Anadolu'da ve Musa'nın Rumeli'de hükümdar olmak üzere anlaştıkları istidlâl olunuyor.

[3] Musa Çelebi ile Çelebi Mehmed'in münasibetleri hattâ şehzadeler mücadelesi, tarihlerimizde karma karışıktır. *Tac-üt-tevarih* yukarıda görüldüğü üzere *Bursa*'yı İsa Çelebi'nin elinden alan Mehmed Çelebi, Germiyanoğlu'na haber gönderip babasının cenazesiyle biraderi Musa'yı istemiş ve o da göndermiştir. Şu halde Musa, Mehmed'le beraber bulunmuş, sonra Süleyman'ı Rumeli'ye geçmeğe mecbur etmek için, Musa'nın teşebbüsüyle, Çelebi Mehmed, Candaroğlu İsfendiyar Bey'le anlaşarak onu Rumeli'ye yollamış, fakat İsfendiyar Bey bu işe pek ehemmiyet vermediğinden Musa, biraderinin yanına gitmiyerek Karamanoğlu'nun yanına gitmiş sonra İsfendiyar'ın Eflâk beyi ile anlaşması üzerine Musa'yı Karamanoğlu'ndan isteyerek *Sinop*'tan gemilerle Eflâk tarafına yollamış*(Tac-üt tevarih c. 1, s. 226 ve 246 müteakip sahifeler* ve *Behiştî tarihi 41)*.

Âşık Paşa zâde (s. 81) Oruc Bey (s. 39) ve Lütfî Paşa (s. 61) tarihleri Musa Çelebi'nin, Karamanoğlu'nun yanında bulunduğunu haber alan Süleyman Çelebi'nin, Karamanoğlu Mehmed Bey'e haber gönderip dostluk etmek isterseMusa'yı yanından bir tarafa salıvermemesini rica ettiğini, fakat Karamanoğlu'nun —ihtimal ki Çelebi Mehmed'le *Cemale* kalesi mülâkatı ve Süleyman aleyhine ittifakları sebebiyle— Musa Çelebi'yi, İsfendiyar Bey'in yanına gön-

Musa, Eflâk'tan Balkanlara gelerek epey taraftar buldu; bunu haber alan Emir Süleyman telâşa düşerek *Gelibolu*'ya geçip oradan *Edirne*'ye geldi[1] ve bu suretle Anadolu'da serbest kalan Mehmed Çelebi *Ankara*, *Bursa* ve havalisini yani Anadolu'da Osmanlılara âid yerleri tekrar eline geçirdi.

Emir Süleyman ve Musa Çelebi mücadeleleri

Musa Çelebi, Eflâk tarafına geçmiş; Eflâk prensi Mirçea'dan yardım görmüş ve sonra Balkanlara atlamıştı; oradan kuvvet topladı ve aynı zamanda Sırp despotunun kardeşi Vuk ve Bulgar boyarları da kendisine yardımcı oldular; Rumeli tarafına geçen Emir Süleyman bunlara karşı İmparatorun yardımını temin etti; iki taraf arasında vukua gelen muharebede Sırp kuvvetleri birden bire Emir Süleyman tarafına geçtiklerinden kuvveti sarsılan Musa Çelebi mağlup olarak kaçtı[2]. Galip gelen Süleyman, Musa'yı takip etmemek hatasında bulundu; iş bitti zanneyledi.

Musa Çelebi, Emir Süleyman'ın gafletinden istifade ederek gizlendiği yerden çıkıp çetecilik suretiyle tekrar faaliyete başladı.

Musa'nın bir daha gelmiyeceğini zanneden ve onun faaliyetinden endişe etmeyen Emir Süleyman mûtad olan içki ve eğlence âlemlerine dalmıştı; kendisinin hükümdarlığını devam ettiren ve bütün işleri elinde tutan vezir-i âzam Çandarlı zâde Ali Paşa'nın Ankara önünde ölümünden sonra zaten Emir

derdiğini yazarlar. *Dukas (s. 87)* Musa'nın biraderi Mehmed'le *Ankara*'da bulundukları sırada *Sinop*'a İsfendiyar'ın yanına kaçtığını beyan ediyor.

[1] Emir Süleyman Ayasoluğ'da bulunduğu sırada Musa Çelebi'nin, *Eflâk*'den Balkanlara doğru yürüdüğü ve memleket lâzımsa acele yetişmesi bildirilmesi üzerine Cüneyd Bey'i de beraberine aldıktan sonra Aydınoğullarının payitahtı Ayasoluğ'a kendi tarafından birini tâyin eyliyerek *Gelibolu*'ya geçti. Musa'nın faaliyetine ehemmiyet vermiyerek bir müddet de *Gelibolu*'da eğlendi; sonra Cüneyd Bey'i *Ohri* sancağına yollayarak kendisi de *Edirne*'ye geldi *(Dukas, Bon tab'ı s. 87, Mırmıroğlu tercümesi)*.

[2] Jirecek, Süleyman'la Musa arasındaki bu muharebenin Bizans surları altında ve Haliç'te *Kosmidion hisarı* (Hasköy) yakınında olduğunu beyan etmektedir. İmparatorun Süleyman Çelebi'ye yardım etmesi de muharebenin İstanbul'a yakın bir mahalde olduğunu ve belki *Çatalca* civarında yapıldığını zannettiriyor.

Süleyman'ın işleri bozulmuştu. İşte Süleyman Çelebi bu gaflet halinde iken Musa Çelebi, Rumeli beylerini ve bu arada Balkanlardaki akıncıların beyi olan Mihaloğlu Mehmed Beyi de ele alıp kendisini beylerbeyi yaptıktan sonra tedarik ettiği kuvvetlerle Süleyman'ın sevkettiği kuvvetleri *Sofya* civarındaki muharebede bozdu (Dukas 89) ve birdenbire *Edirne* üzerine yürüdü; Süleyman hamamda idi; bu hâdiseyi kendisine haber veren akıncı beyi Evrenuz gibi kıymetli bir kumandanı tahkir ettiği gibi sarhoşluk tesiriyle yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın sakalını tıraş ettirdi[1]. Aklı başına geldiği zaman bir gece İstanbul istikametinde kaçtı ise de yolda köylüler tarafından yakalandı ve Musa Çelebi'nin takibine memur ettiği adamlar tarafından elde edilerek boğuldu (813 Muharrem / 18 Mayıs 1410)[2], cesedi

[1] Yeniçeri ağası Hasan Ağa, sakalının kesilmesi suretiyle yapılan tahkirden müteessir olarak Süleyman'ın yanından çıktıktan sonra "hele bilmiş olasız ki ben Musa Çelebi katına giderim; benimle gelen kapıoğlanı (yeniçeriler) gelsün dedi ve kendü ile gelen kapı oğlanlariyle Musa Çelebi'nin katına durdu; onu görüp çok beyler Musa Çelebi'nin katına vardılar; Emir Süleyman'ın katında heman bellü beylerden Karaca Bey ve Kara Mukbil ve Oruc Bey kaldı.." *(Neşrî, s. 482, 483)*; *Behişti (s. 43) ve Tâc-üt-tevarih (c. 1, s. 253, 254)*de aynı mütaleayı kaydediyorlar. *Dukas (Bon tab'ı s. 90)* Süleyman'ın kaçarken uğradığı köy halkı bunun elbiselerinden hükümdar olduğunu tanıdılar. Bu köy halkından beş okçu genç, Süleyman'ın yanına gelmiş. Süleyman bunlardan şüphelenerek ikisini öldürmüş ve diğer üç genç de Süleyman'ı öldürüp başını kesmişler. *Edirne*'ye alayla giren Musa, Süleyman'ın katlini haber alınca cenazesini *Edirne*'ye getirterek *Bursa*'ya göndermiş; katil gençleri bütün aile ve çocuklariyle beraber yakmış diyor.

[2] *Neşrî*'ye göre *(s. 484, 485)* Emir Süleyman, Musa'nın baskını üzerine hamamdan çıkıp atlabarak sarayına gitmiş, gece karanlığından istifade ederek Karaca Bey ve Kara Mukbil ile *İstanbul* tarafına kaçmışlar. Tuttukları kılavuz bunları başka yoldan götürmüş; sabah olunca *Düğüncü* ili denilen bir yere varmışlar. Kılavuz Emir Süleyman'ın geldiğini haber vermiş. Köylüler bunları araya alıp, Karaca Bey'i yaralayarak Kara Mukbil'i öldürmüşler ve Emir Süleyman'ın atını okla vurarak kendisini düşürüp bağlamışlar, arkadan Musa yetişip adamlarından Koyun Musası denilen adamına emir vererek Emir Süleyman'ı boğdurtmuş. *Lütfî Paşa tarihi* ise Emir Süleyman'ın *İstanbul*'a kaçarken yolu üzerinde bir köye geldiğini ve o köyde düğün olduğunu ve Emir Süleyman'ı tanıyarak öldürdüklerini ve Musa Çelebinin de biraderini öldüren halktan intikam aldığını beyan ediyor *(s. 62)*. *Âşık-Paşa zâde (s. 82)* Musa Çelebi'nin "siz benim kardeşimi niçin öldürdünüz" diye köyü ateşe verdiğini yazmaktadır; *Oruc Bey* de *(s. 39)* aynı şeyi yazar ve köy halkını köyle beraber yaktığını söyler.

Bursa'ya gönderilerek *Çekirge*'de büyük babası Murad Hüdavendigâr'ın yanına gömüldü[1]. Hükümdarlığı milâdî hisabiyle sekiz sene yedi ay on gündür.

Musa Çelebi'nin Rumeli'de hükümdarlığı

Edirne'ye giren Musa Çelebi, biraderi Çelebi Mehmed'le olan mukavelesine riayet etmiyerek *Edirne*'de hükümdarlığını ilân eyledi; adına akçe kestirdi (813 H./1410 M). Kendisini muharebede terk eden ve Emir Süleyman tarafına geçmiş olan despotun kardeşi Vuk'u bir baskın neticesinde yakalayarak öldürdü (6 Haziran 1410); aynı akibet despot Stefan'ın oğlu Lazar'ın başına da geldi. Süleyman'ın da ortadan kalkmasiyle mücadele sahnesinde Mehmed Çelebi ile Musa Çelebi kaldılar; bu suretle Mehmed Çelebi Anadolu'ya ve Musa da Rumeli'ye sahiptiler. Biraderi Çelebi Mehmed'in Anadolu'da kuvvetli olduğunu yakinen bilen Musa Çelebi hiç o tarafla mücadeleye girişmedi.

Musa Çelebi, cesur, gözü pek, faal hükümdar olmakla beraber çok sert ve haşin idi[2]. Biraderi Emir Süleyman'ın adamlarına emniyet edemiyerek onları değiştirdi. Kör Melikşah adında ümeradan birisini kendisine vezir ve Mihaloğlu Mehmed Bey'i beylerbeyi yaptı[3]; tarihlerde Şeyh Bedreddin-i Simavî diye meşhur olan *Samavna* ve yahut halk arasındaki adiyle Samona kadısı oğlu büyük âlim şeyh Bedreddin Mahmud'u kazasker tâyin eyledi[4].

[1] Emir Süleyman, muharebelerde fevkalâde şecaatiyle ve cömertliği ve ilim adamlarını edip ve şairleri himayesiyle meşhur ise de içkiye ziyade inhimaki ve bu suretle kayıtsızlığı onu bu vartaya düşürmüştü.

[2] "Musa Çelebi, gayet yavuz idi ve hem Rumeli'ni (Rumeli halkını) sevmezdi; karındaşı Emir Sultan (Süleyman) yanında hâin olup kenduye geldikleri için.." *(Lütfi paşa s. 65)*.

[3] *Âşık Paşa zâde* bir yerde Mehmed Bey *(s. 82)* ve başka sahifede *(84)* Yahşi bey diyorsa da birinci isim doğrudur. Kör Melikşah sonra Musa Çelebi'den kaçarak İmparatorun yanına *İstanbul*'a gitmiş ve Çelebi Mehmed'in daveti üzerine onun yanına gelerek, Mehmed Çelebi'nin Rumeli'ye nasıl geçeceği hakkında fikir ve mütaleasından istifade edilmiştir.

[4] *Lütfi Paşa* Bedreddin'i halk telâffuzuna uygun olarak Samona oğlu Bedreddin diye zikreder *(s. 64)*. *Âşık Paşa zâde* Simavna kadısı oğlu demektedir (83); yine onun gibi *Oruc Bey de* Simavna kadısı oğlu diyor *(39)*. Samona, şimdi Yunanlıların elinde bulunup *Karaağaç* ile *Dimetoka* arasındadır.

Musa Çelebi, evvelâ kendisi aleyhine Emir Süleyman'a yardım etmiş olan Sırp despotundan intikam almak istedi ve mühim bir kuvvetle *Novoberda*'yı zabtettiği gibi *Vidin*'de ısyan eden Bulgar beyini itaat altına aldı ve bunu müteakip Emir Süleyman'a yardım etmiş olan Bizans İmparatoriyle uğraştı; Musa, Timur hâdisesinde babasının başına belâ olmasına imparatorun sebep olduğunu söylüyordu[1]. Biraderi Süleyman'ın, Bizanslılara terk etmiş olduğı Karadeniz sahilindeki şehirleri ve *Tesalya*'yı aldıktan sonra İstanbul'ı abluka etti (814 H./1411 M.)[2].

Bu durum üzerine İmparator, şehri muhasaradan kurtarmak için Emir Süleyman'ın oğlu olup babasının ölümü üzerine *İstanbul*'a kaçan veya daha doğru olarak imparatora rehin verilmiş olan Orhan adındaki şehzadeyi[3] Rumeli'ye salıverdi. Şehzade Orhan *Selânik* ve *Tesalya* taraflarında hükümdarlık iddiasiyle faaliyete başlamış olduğundan Sultan Musa *İstanbul* muhasarasını kısmen kaldırıp Selânik taraflarına koştu. Musa, Orhan'ın kuvvetlerini dağıttı; Orhan *Selânik* kalesine

[1] "Musa, *Trakya*, *Makedonya* ve diğer vilâyetlerin ileri gelenlerini toplayarak onlara Timur'ı bizim üzerimize sevkedenler, Bizanslılardan ve İmparatordan başkası değildir; kardeşim buraya gelip *Trakya* ve sair yerleri aldı, halbuki pederine karşı hürmet ve şefkat göstermedikten başka bilâkis yarı gâvur olduğunu söyleyebilirim; bu sebepten Allah ondan yüz çevirdi ve peygamberin kılıcını benim elime verdi. Bu sebepten dolayı babamın alınmın teri ile fethettiği Makedonya şehirlerini ve *Selânik*'i Bizanslılara vermesi doğru değildi. Hattâ şehirlerin anası *İstanbul*'ı Allah isterse sizin yardımınızla alacağım ve babamın katilini elime geçireceğim.." *(Dukas, Bon tab'ı s. 91, Mırmıroğlu tercümesi.)*

[2] Makrizî, Musa'nın İstanbul muhasarasını 814 Şaban / 1411 Ekim—Kasım içinde gösteriyor.

[3] *Âşık Paşa zâde (s. 83)* Süleyman'ın bir oğluyla bir kızının babalarının ölümünden sonra *İstanbul*'a kaçtıklarını yazar. *Oruc Bey (s. 39)* isim zikretmiyerek aynı mütaleadadır; fakat *Behiştî (s. 50)* ve *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 276)*, *Müneccimbaşı (c. 3, s. 330) ve Solakzâde (s. 126)* çocukların İmparatora rehin verildiğini kaydederler. Franças ise İmparatorun Anadolu'ya adamlar göndererek Süleyman'ın oğlu Orhan'ı getirtip hükümdar olarak Rumeli'ye yolladığını ve Musa ile Orhan arasındaki muharebede Orhan'ın yakalanarak Musa'nın emriyle gözlerine mil çekildiğini söyler *(Bon tab'ı s. 83)* ve bunu Orhan'ın ikinci defa Çelebi Mehmed zamanında Rumeli'ye salıverilip elde edilerek gözlerine mil çekilmesi hâdisesiyle karıştırır.

kaçtı ve Musa Çelebi, *Selânik*'i muhasara etti[1]. Buradan sonra İstanbul muhasarasını sıkıştırdı.

Musa Çelebi'nin şiddetinden korkan ve Osmanlı hanedanı arasında saltanat mücadelelerinden istifade etmek isteyen İmparator Manuel, şehirde az kuvvet bulunmasından dolayı *İstanbul*'un Musa'nın eline geçmesinden korktu. *Bursa*'da bulunan Mehmed Çelebi'ye haber gönderip davet etti; Çelebi Mehmed, Gebze kadısı Fazlullah'ı elçi olarak gönderdi; görüşüp anlaştılar; bu anlaşma gereğince Çelebi Mehmed imparatora bazı yerler terk etti. Ve bu suretle Çelebi'nin kuvvetleri İmparatorun göndermiş olduğu gemilerle *Anadolu kavağı* tarafından[2] yahud Dukas'ın kaydına göre (s. 95) askeriyle *Üsküdar*'a gelip Rumeli'ye geçirildiği sırada kendisi de *Üsküdar*'a gelerek İmparatorla görüştü; mağlup olursa imparator kendisini şehre alacaktı.

Mehmed Çelebi, gelişinin dördüncü günü *İnceğiz* mevkiinde[3] Musa Çelebi ile yaptığı muharebede mağlûp ve yaralı olarak[4], perişan bir halde az bir maiyyetle *İstanbul*'a kaçtı ve

[1] *Hammer (c. 1, s. 107)* Musa Çelebi'nin, Orhan Çelebi gailesini defettikten sonra *İstanbul*'ı muhasara ettiğini yazar. Hammer bu mütaleasını Halkondil'e istinaden *(Paris tab'ı s. 84)* beyan ediyor. Şehzade Orhan, amcası Çelebi Mehmed zamanında ikinci defa imparator tarafından Rumeli'ye saldırılmış. *Karinâbâd* taraflarında o havali akıncıları kendisini hükümdar yapmak istemişlerdi. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, akıncıları dağıtarak Orhan'ı, lalası Zaganos vasıtasiyle *Yanbolu*'da yakalayarak gözlerine mil çekip *Bursa*'da oturtmuş ve *Geyve*'de *Çardakköyü*'nü dirlik olarak onun masraflarına tahsis eylemiş ve kızkardeşlerini de namlı sancak beylerine vermiştir. Orhan Çelebi 832 H. 1428 M. de tâundan ölmüştür. Çelebi Mehmed, Bursa'ya geldikçe Orhan'ı yanına getirterek görüşürmüş *(Âşık Paşa zâde s. 86)*.

[2] "Sultan Mehmed, kim *Yoros*'a (Anadolukavağı üzerindeki hisar olup bugün de harabeleri vardır) kondu, İstanbul tekfuru gemiler gönderdi, Sultan Mehmed'i Rumeli'ne geçirdi.." *(Âşık Paşa zâde s. 84)*.

[3] *İnceğiz*, Çatalca'nın kuzey batısında bir köy olup *Çatalca*'dan sonra ikinci tren istasyonudur.

[4] Bu, *İnceğiz* harbinde evvelâ Musa Çelebi'nin sağ ve sol cenahları bozulmuş Çelebi Mehmed kuvvetleri onları takip ederken Musa Çelebi de harbin kaybolduğunu tahmin ile kaçmak istemiş ise de maiyyetindeki yedi bin yeniçeri kendisini koyuvermiyerek yanında az adam bulunan Çelebi Mehmed'in üzerine saldırmışlar, atını ve kendisini yaralamışlardır. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, dönüp askerine ulaşmak istemişse de bu defa da yolunu kesmişler ve bu hal üzerine canı başına sıçrayan Mehmed Çelebi, bir iki yüz atlı ile *İstanbul*'a kaçmağa muvaffak olmuş *(Neşrî s. 492 ilâ 495)*.

imparatorun gemileriyle Anadolu'ya geçti (814 H./1411 M.)[1]. Musa Çelebi, bu muvaffakiyetleri ile beraber maiyyetine ve ümerasına karşı pek sert olduğundan Rumeli beyleri kendisinden yüz çevirerek müsaid bir fırsat bekliyorlardı. Nitekim Sırbistan hududundaki sancak beyleri ve bu arada Üsküp sancak beyi Paşa Yiğit ve diğer bazı ümera Süleyman Çelebi'ye hizmet ettikleri için Musa Çelebi tarafından hapsedilmişler ve sonra afvolunarak oradan yine eski sancaklarına gelip İstefan Lazareviç'le Musa Çelebi aleyhine anlaşmışlardı; Musa daha hükümdarlığının ilk senesinde (1410) İstefan'ı mağlûp edip bazı yerlerini almıştı ve bundan dolayı Sırp despotu Musa aleyhine dönmüştü.

Musa'nın başka bir yerde meşgul olduğu sırada Çelebi Mehmed Rumeli'ye geçerek biraderiyle muharebe ettiyse de yine muvaffak olamadı (815 H./1412 M.)[2].

Çelebi Mehmed, bu ikinci mağlûbiyetten sonra Rumeli beylerinin Musa'ya aleyhdar olduklarını öğrenince el altından, bu beylere haber gönderip onları tarafına çekiyordu. Meselâ akıncı kumandanı meşhur Evrenuz bey'le iyice hazırlandıktan ve kayın pederi Dulkadiroğlu Nasırüddin Bey'den de kuvvet aldıktan sonra otuz bin kişilik bir ordu ile yine imparatorun gemileriyle Rumeli'ye geçti; yanına bir miktarda Rum askeri verilmişti Evrenuz Bey Sırpları Çelebi Mehmed tarafına çe-

[1] 814 Şaban / 1411 Kasım'da Sultan Mehmed ile kardeşi Musa arasında İstanbul civarında cereyan eden harpte Mehmed Çelebi bozulmuştur *(Kitab-üs-Sülûk—Makrizî)*. Bu tarih, haberin *Kahire*'ye geldiği tarihi olmalıdır. *Behcet-üt-tevarih*'de Mehmed'in *Sırbistan*'a kaçtığı ve oradan *Bursa*'ya geldiği yazılıyorsa da doğru değildir. Yine Makrizî 815 hicret senesi vekayii arasında şöyle diyor: "Bu sene içinde İbn-i Osman Emir Musa hıristiyan şehirlerini zapt edip esir almış ve döndüğü zaman, İmparator'un, Çelebi Mehmed'i Rumeli'ye geçirdiğini görmüş, aralarında muharebe olmuş, beyleri Musa'ya ihanette bulunmuşlar." Ayrıca bk. Bizans tarihleri ve *Neşrî c. 2, s. 500.*

[2] "İmparatorun, Musa Çelebi elinden ciğeri hûn olup Rumeli ve Eflâk çerisiyle üzerimize gelip İstanbul'un kapuların yaptırıp halkı taşra çıkmağa komayup Musa Çelebi'den şikâyet eylemesi üzerine Sultan Mehmed işte ben de onun üzerine giderim sen de benimle bile olmak gereksin dedi. İmparator ben ihtiyarım mecalim yoktur ama yoldaş koşayım deyüp kefereden haylı kişi voldaş edip muavenete bile gönderdi" *(Neşrî s. 506)*.

virmişti[1]. Musa'nın yanında beylerbeyi Mihaloğlu Mehmed Bey ile Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'den başka büyük beylerinden kimse kalmamıştı. Evrenuz Bey tarafından aldığı mektuptaki tavsiyeler üzerine Çelebi Mehmed ihtiyatlı hareket ediyordu. *Vize* tarafında ibtida Musa Çelebi'nin Kara Halil kumandasındaki ileri kuvvetleri mağlûp edildi ve oradan *Edirne*'ye gelindi; şehrin muharebenin sonuna kadar kimseye teslim olmayacağı ve kim galip gelirse şehrin ona verileceği söylendiğinden Çelebi Mehmed bunu kabul ederek hemen *Zağra* tarafına hareket etti[2].

Çelebi Mehmed kuvvetlerine karşı mukavemet edemiyeceğini anlayan Musa Çelebi Kuzey Bulgaristan'a çekilmek istiyordu; Karadeniz sahili boyundan ve Balkanların güneyinden müttefikleriyle birleşmek üzere ilerleyen Çelebi Mehmed *Filibe* yakınında Musa'nın karşısına çıktıysa da Mehmed Çelebi muharebe etmedi ve müttefikleri olan Sırp despotu Lazareviç ve Makedonya ve kendisine iltica eden Türk beyleriyle Paşa Yiğit, Barak Bey ve *Tırhala* beyi Sinan Bey, Gazi Evre-

[1] Evrenuz Bey, Musa Çelebi maiyyetindeki beylerin hakarete uğradıklarını duyduğu için Musa'nın davetine icabet etmek istemiyerek ihtiyarlığından ve gözlerinin görmez olduğundan bahis ile özür dilemiş. Musa Çelebi buna inanmayarak Evrenuz'u davet etmiş ve o da körler gibi hareket eylemiş ve hattâ Musa'nın kendisini tecrübe için önüne koyduğu kurbağa etini yemiş ve Musa'yı inandırarak yerine dönmüş ve keyfiyetten Çelebi Mehmed'i haberdar eylemiş *(Tac-üt-tevarih c. I, s. 257)*.

[2] *Dukas*, Çelebi Mehmed ile Musa Çelebi arasındaki muharebeyi şöyle anlatıyor: "Çelebi Mehmed'in iki defa Musa'ya mağlup olmasından sonra üçüncü defa harekete geçerek İstanbul'dan çıkıp *Edirne*'ye giderken askerini iki kısım yapmış bir kısmını *Karadeniz* tarafından göndermiş ve diğer kısmiyle *Edirne*'ye doğru hareket etmiş. Musa, Çelebi Mehmed'in askerinin iki kısma ayrıldığını haber alınca *Karadeniz* sahilinden giden askerin takibine çıkmış ve bu suretle ordusu Çelebi Mehmed'in kuvvetleri arasında kalarak mağlup olmuş ve askeri Çelebi Mehmed tarafına geçmiş" *(Bon tab'ı, s. 96)*. Frances de Mehmed Çelebi'nin iki defa Musa'ya mağlup olduktan sonra üçüncü defa İmparatorla Sırp ve Bulgarların yardımlariyle ve aynı zamanda Musa'nın beylerini kendi tarafına celbetmek suretiyle galebe ettiğini beyan ediyor. Halkondil'de Musa ile Mehmed Çelebilerin mücadelelerine ait mufassal malûmat vardır *(Paris tab'ı, s. 86 ilâ 90)*. Makrizî de Frances gibi 814, 815 ve 816 senelerinde Çelebi Mehmed'in üç defa Rumeli'ye geçtiğini kayd ediyor (Ayasofya kütüphanesi nüshası, No. 3376).

nuz ile birlikte hareket etmek üzere *Niş* taraflarına doğru gitti ve sonra hep birlikte, *Tuna*'ya doğru çekilmekte olan Musa Çelebi'ye yetişerek kendisini muharebeye mecbur ettiler.

Sofya'nın güneyinde *Samakov* kasabası civarında *Çamurlu Derbend* mevkiinde vukua gelen muharebede Musa Çelebi fevkalâde cesaretle harb ettiyse de zaten az olan kuvvetleri bozuldu ve kendisi yaralanarak kaçıp atı ile beraber bir çeltik arkına düştü kendisini takip eden Bayezid Paşa ve Mihaloğlu (Yahşi Bey) ve Barak Bey yetişip yakalayarak elini bağladılar ve arkadan Baltaoğlu yetişerek Emir Süleyman'ı neyledin diye Musa'yı boğdu[1]. Kabri *Bursa*'da babasının türbesindedir (816 Rebiulevvel / 10 Temmuz 1413)[2].

Musa Çelebi'nin Rumeli'de hükümdarlığı üç seneden azdır[3]. 813 H./1410 M. de, hükümdar olduğu ilk senede kestirdiği sikkeler meskûkât kataloğlarında görülüyor[4].

[1] *Neşrî (s. 514)* ve *Âşık Paşa zâde (s. 84)* Musa'nın kendi kölesi Saruca tarafından bataklığa düştüğü zaman yaklanarak Sultan Mehmed'e tögürülüp akşam çadırda boğulduğunu yazmaktadırlar. Rum tarihçisi Dukas ise *(Bon tab'ı s. 96)* mağlup olduktan sonra Musa Çelebi'yi takip eden Çelebi Mehmed'in kumandanlarından birisinin Musa tarafından katledildiğini ve buunn arkasından gelen kölesinin Musa'nın sağ kolunu omuzundan keserek bataklığa attığını, tek kollu kalan Musa'nın fazla kan kaybetmesinden dolayı bayıldığını ve attan düştüğünü maktul kumandanın kölesi Mehmed Çelebi'ye gelerek efendisinin Musa tarafından katledilip Musa'nın mecruh düştüğünü söylemesi üzerine Mehmed'in gönderdiği adamların Musa'yı ölü olarak bulduklarını ve Mehmed'in, kardeşinin cesedini görerek ağlayıp babasının yanına defnolunması için Bursa'ya gönderdiğini yazıyor.

[2] Yıldırım Bayezid'in, hayatında vefat ederek Murad Hüdavendigâr'ın türbesine defnedilen diğer oğlu Musa ile bunu karıştırmamalıdır (Bk. *Vakıflar dergisi c. 2, s. 409, Yıldırım'ın Musa ismindeki iki oğlu.* Merhum Kâmil Kepeci'nin neşrettiği vesika).

[3] *Behiştî*, Musa'nın hükümdarlığını iki yıl yedi ay yirmi gün diyor *(s. 49)*. Neşrî ve *Şükrullah* da aynı suretle yazarlar *(Nur-ı Osmaniye nüshası s. 319 ve Behcet-üt-tevarih tercümesi, Nihal Atsız s. 59)*; kezâ *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 273.* Lütfî Paşa *(s. 68)* üç buçuk yıl hükümdar olduğunu beyan eder. *Neşrî* (c. 2, s. 516) Çelebi Mehmed'in Osmanlı devletini bir idare altında toplayarak hükümdarlığı senesini 2 Cemaziyelevvel 816 olarak gösteriyor.

[4] Jireçek azgın bir cesaretle döğüşen Musa Çelebi'nin Jorj (Yorgi) Brankoviç tarafından kaburga kemiklerinden yaralanarak kaçmağa kalktığını fakat su kenarında yetişilerek iple boğulduğunu yazar. *Âşık Paşa zâde* ise yanında akıncı kuvvetlerinden başka asker kalmayan Musa Çelebi'nin *Sa-*

Musa Çelebi'nin katledildiğini haber almış olan Timur'un oğlu Şahruh Mirza kendilerinin yüksek hâkimiyeti altında saydıkları Çelebi Mehmed'i bu hareketinden dolayı 818 Zilhicce (1416 Şubat) tarihli bir nâmesiyle muâhaze etmiş ve Çelebi Mehmed de hükümdarlığın şirket kabul etmediğini ve bu hallerin düşmana fırsat verdiğini ve bu yüzden *Selânik* taraflarının elden çıktığını bildirmiştir[1]. Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi arasındaki muharebeler esnasında *Ohri* sancak beyi olan Aydınoğlu Cüneyd Bey fırsattan istifade ederek memleketine dönmüş ve Emir Süleyman'ın koyduğu valiyi öldürerek *Ayasoluğ*'u elde etmiştir. (812 H./1409 M.).

makov muharebesinde mağlup olarak kaçarken atının çamura saplanıp Terzi Sarıca adındaki kölesinin, Musa'nın atının sinirlerini keserek kendisini yakalayıp Çelebi Mehmed'in yanına getirdiğini ve akşam çadırda boğularak cesedinin *Bursa*'ya dedesinin (babasının olacak) yanına defnedilmek üzere gönderildiğini beyan etmektedir *(s. 84)*.

[1] *Feridun Bey Münşeatı, c. 1, s. 143.*

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN BİR İDARE ALTINDA TOPLANMASI

I. Mehmed devri

Çelebi Mehmed, Osmanlı Devletini bir idare altında toplamağa muvaffak olduğu zaman bu devlet çoğu Anadolu'da olmak üzere Ankara muharebesinden sonra epey toprak kaybına uğramıştı. Rumeli'de İstanbul'dan *Silivri*'ye kadar olan mahaller, *Karadeniz*'in Rumeli sahilinin mühim bir kısmı ve sonra *Selânik*, *Kuzey Yunanistan* (Tesalya) ve Anadolu'da *Kartal*, *Pendik*, *Gebze* Bizanslılara terk edilmişti[1].

Anadolu'da *Kastamonu*, *Çankırı*, *Tosya* ve *Batı Paflagonya* Timur tarafından Candaroğulları'na verilmişti. Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamideli, *Antalya* hariç Tekeili, Germiyan ve Karaman beyliklerinin hepsi elden çıkarak sahiplerine verilmiş ve hattâ Osmanlıların asıl topraklarından bazı şehir ve kasabalar bile (*Beypazarı*, *Sivrihisar Kayseri* gibi) alınarak Karaman oğulları'na ihsan olunmuştu.

Çelebi Mehmed, Ankara muharebesini müteakip, devlet otoritesinin sarsılması üzerine *Amasya*'da bulunduğu sırada *Samsun*, *Niksar*, *Tokat*, *Sivas* taraflarında Kara Devletşah, Kubadoğlu, İnal oğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu, Savcıoğlu ve Kadı Burhaneddin Ahmed'in damadı Mezid Bey gibi yerli Türkmen beyleriyle çarpışmağa mecbur olmuş ve bunların kimini katletmiş ve kimisini itaate mecbur ederek o havalideki durumu

[1] İmparator Manuel, Çelebi Mehmed'in yalnız başına hükümdar olduğunu görünce ona bir elçi yollayarak İstanbul'da bulunduğu sırada imparatora vermeği vadettiği yerleri istedi. Mehmed Çelebi bu elçiye hüsn-i kabul gösterdi (Süleyman Çelebi tarafından imparatora terk edilerek Musa Çelebi'nin geri almış olduğu); Karadeniz sahilinde bulunan bütün kaleleri ve Tesalya'daki yerleri ve Marmara denizindeki kaleleri terk etti *(Dukas, Bon tab'ı, s. 97)*.

yoluna koymuştu; buna göre Anadolu'da doğrudan doğruya Osmanlılara âid belli başlı yerler *Sivas*, *Tokat*, *Amasya*, *Çorum*, *Ankara*, *Eskişehir*, *Kocaeli*, *Bursa*, *Balıkesir*'den ibaret kalmıştı; fakat Çelebi Mehmed kısa süren saltanatı zamanında Saruhan beyliğini tamamen Aydınoğulları beyliğini kısmen alarak Menteşe beyliğini de yüksek hâkimiyeti altına sokmuştur.

Musa Çelebi Rumeli'de hükümdar bulunurken biraderi Emir Süleyman tarafından imparatora terkedilmiş olan İstanbul ve Karadeniz tarafındaki yerlerle Rumeli'nin Marmara sahilindeki yerleri ve Tesalya'yı geri almıştı. Çelebi Mehmed hükümdar olunca aralarındaki anlaşma mûcibince bu yerleri yine İmparatora verdiği gibi[1] son savaşta yardımını gördüğü Sırp despotuna da yine Musa Çelebi'nin aldığı yerleri iade etmiştir.

Tarihlerdeki kayda göre Musa Çelebi hâdisesini müteakip İmparatorun yanında rehin olarak bulunmakta olan Emir Süleyman'ın oğlu Orhan Çelebi vakası çıktı. İmparator Çelebi Mehmed'le aralarındaki ahde riayet ile Orhan'ı İstanbul'dan çıkarmış ve o da *Eflâk*'a gitmek üzere Rumeli'ye geçmişse de *Karinâbad* tarafında başına toplanan akıncıların teşvikiyle faaliyete başlamış fakat Çelebi Mehmed tarafından yakalanarak öldürülmeyip gözlerine mil çekildikten sonra *Bursa*'da oturtulmuştur. Olaylara göre İmparator bu şehzadeyi İstanbul'dan çıkarırken kendisine rehin bırakılmış olmasından dolayı öldürülmemesini şart koymuş olacaktır. Karinâbad mevkiinde akıncıların bunun başına toplanmaları ve onların bunu himaye etmeleri mahiyetindedir. Eğer amcasına karşı isyan etmiş olsa idi şüphesiz katl olunurdu. Dukas da Bayezid'in (Süleyman'ın olacak) iki oğlundan büyüğünün kızkardeşi Fatıma ile serbest bırakılarak *Bursa*'da oturduklarını yazıyor (Bon tab'ı s. 98).

Çelebi Mehmed'in *Edirne*'de hükümdarlığını îlân etmesi üzerine Raguza (Dubrovnik) Cumhuriyeti, Sırp despotu, Eflâk prensi, Yanya dukası, Lakedemonya despotu ve Ahaiya prensinin elçileri kendisini tebrik ettikleri gibi Venedik, Ceneviz ve diğer münasebette bulunan devletlerin elçileri de gelerek dostluk ve ticaret muahedelerini yenilediler.

[1] *Dukas s. 97* (Mırmıroğlu tercümesi).

Tarihlere göre Çelebi Mehmed, hükümdar olmasını müteakip, biraderi Musa Çelebi'nin beylerbeyi tâyin etmiş olduğu Mihaloğlu Mehmed Beyi tarihlerimizin yazdıkları gibi o tarihte Tokat kalesinde hapsetmeyip nüfuzlu ümeradan olduğu için divanda bırakmıştır. Musa'nın kazasker yapmış olduğu Samavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'u da *İznik*'de ikamete memur edip fazl ve kemaline hürmeten kendisine ayda bin akçe maaş tâyin etmişti. Halbuki Mihaloğlu Mehmed Bey, elaltından Çelebi Mehmed'e tarafdar olduğu için yazdığımız gibi hapsedilmemiş nüfuzlu ümeradan olarak bulunmuş ve daha sonradan hapsi ise aşağıda görüleceği üzere 1420'deki Şeyh Bedreddin hâdisesinde alâkadar zannedilmesinden ileri gelmiştir[1].

Anadolu harekâtı

Memleketi dahilindeki işleri yeniden tanzim ve tensik ile bozulmuş olan teşkilâtı ıslah ve tâdil etmek mecburiyetinde olan Osmanlı hükümdarı, devletinin islâm ve hıristiyan devletleriyle sulh ve sükûn içinde yaşamasını umde ittihaz etmişti. Hükümdarlığını tebrike gelmiş olan Balkan ve Mora prensleri ve ecnebi devletlerin elçilerine kendisinin sulh taraftarı olduğunu söylemiş ve muahedeler yapmıştı.

Çelebi Mehmed'in bütün sulh severliğine rağmen, Karamanoğlu Mehmed Bey —ki Çelebi Mehmed ile kardeş çocukları idiler— rahat durmamıştı. Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde ibtida Çelebi Mehmed'le dost olmuş, Süleyman Çelebi aleyhine ittifak yapmış ise de Çelebi Mehmed'in Rumeli'de Musa Çelebi ile olan mücadelesinde Anadolu'nun bir müddet Osmanlı kuvvetlerinden mahrum bulunmasını fırsat bilerek hemen Osmanlı topraklarına taarruz etmiş ve ibtida Çelebi Mehmed'in müttefiki olan Germiyanoğlu[2] Yakub Bey'in memleketini işgal ettikten başka[3] ertesi sene *Bursa*'ya kadar

[1] Bu hususta "*Mihaloğlu Mehmed Bey neden dolayı Çelebi Mehmed tarafından Tokat kalesine hapsedilmiştir?*" makalemize bakılsın (Belleten, cilt XXI, sayı 81, sene 1957).

[2] Makrizî 813 senesi vekayii arasında Germiyanoğlu'nun Karamanoğlu'nun damadı olduğunu ve Germiyanoğlu'nun kayın pederine hiyanet ettiğini ve bunun üzerine Karamanoğlu'nun Germiyanoğlu'nun memleketini muhasara ile yaktığını yazar *(Kitab-üs-Sülûk)*.

[3] Makrizî 814 H./1411 M. de Karamanoğlu Mehmed Bey'in kuvvet bula-

gelerek kalesini muhasara ve şehri yağma etmiş ve dayısı olan Yıldırım Bayezid'in ölüsünden intikam almak isteyerek kabrine hakaret eylemişti[1].

Karamanoğlu, *Bursa* kalesini almak için çok çalışmış ise de kale muhafızı Hacı Ivaz Paşa burasını otuz bir gün şiddetle müdafaa etmişti. Bu sırada Çelebi Mehmed'in, Musa Çelebi'ye galebe ettiğini ve Musa'nın ölüsünün *Bursa*'ya getirildiğini duyunca, gidip bizzat cesedi görüp tanımış ve derhal şehre ateş vererek geldiği yol yani Germiyan istikametindeki geçitler Osmanlılar tarafından tutulmuş olduğundan *Kirmastı* (Mustafa Kemal Paşa) tarafından dolaşarak çekilmiştir[2]. Çelebi Mehmed'in *Amasya*'dan beri beraberinde bulunan Tokatlı Ahi Bayezidoğlu Hacı Ivaz Paşa, Bursa kalesini otuz bir gün müdafaa etmiş ve hattâ yaralandığı halde ehemmiyet vermiyerek müdafaada sebat göstermişti. Çelebi Mehmed hükümdar olunca henüz yedi yaşında bulunan büyük oğlu Murad'ı *Amasya* sancak beyliğine tâyin ederek[3] Biçeroğlu Hamza Bey'i şehzadeye lala olarak vermiştir.

İzmir'in zabtı

Rumeli tarafındaki işleri yoluna koyan Çelebi Mehmed, Karamanoğlu hâdisesi üzerine hemen Anadolu'ya geçti ve ilk işi *Ohri*'den kaçarak *İzmir*'e gelen ve Osmanlıların Aydıneli valisini öldürerek *Ayasoluğ*'u zabt ile Aydın oğulları beyliğini ihya eden Aydınoğlu Cüneyd Bey üzerine yürüdü[4] ve ona derhal yerlerini terk etmesi için haber

rak tekmil Germiyan memleketlerini zabt eylediğini beyan etmektedir ki bu kayıd Germiyanoğlu Yakub Bey'in taş vakfiyesinde de görülmektedir.

[1] *Dukas (Bon tab'ı) s. 103*'de Karamanoğlu'nun, Bayezid'in mezardan kemiklerini çıkararak yaktırdığını yazar.

[2] 816 H./1413 M. vekayii arasında Karamanoğlu'nun *Bursa*'ya yürüyüp yaktığını ve kalesini muhasara edip tam zabtedeceği zaman Emir Musa'nın katlini duyunca memleketine dönmüş olduğunu Makrizî *Kitab-üs-Sülûk*'de beyan etmektedir.

[3] Kitab-üs-sülûk (Ayasofya Kütüphanesi) c. 4'de ve 813 senesi vekayii arasında.

[4] Osmanlı tarihlerine göre Cüneyd Bey, Çelebi Mehmed'in Musa ile yaptığı İncegiz muharebesinde mağlup olması üzerine anın himayesinden çıkarak tecavüzî harekâta başlamış, bunun üzerine Mehmed Çelebi hemen *İzmir*'e Cüneyd'in üzerine gitmiş bunun üzerine Cüneyd afvını istirham ettiğinden henüz Musa Çelebi işini bitirmemiş olan Mehmed Çelebi, Cüneyd'i afv etmiştir.

gönderdi; Cüneyd buna cevap vermiyerek elindeki yerleri tahkim eyledi. Çelebi Mehmed, ibtida harb ederek *Çandarlı*'yı elde etti; sonra *Menemen*, *Kayacık*, *Nif* (Kemal Paşa) kalelerini de aldıktan sonra *İzmir*'e gelerek muhasara etti. Cüneyd, zevcesi, anası, kardeşi ve çocuklarını *İzmir*'de bırakarak kaçmıştı.

Çelebi Mehmed İzmir'i, karadan kuşattı, Cüneyd'e îtimadları olmayan *Rodos* şövalyeleri ile *Midilli*, *Sakız* ve *Menteşe* beyliği donanmaları denizden yardım ettiler; nihayet ongün muhasaradan sonra Cüneyd'in validesi ve ailesiyle çocukları kaleyi teslim ettiler. Çelebi Mehmed, İzmir'in surlarını bir çok yerden yerle beraber etti. Bundan başka Rodos şövalyelerinin yarıya kadar yaptırmış olduğu muazzam kaleyi de bir gece içinde yıktırıverdi.

Bunu gören Rodos şövalyeleri üstâd-ı âzamı —ki o sırada *İzmir*'e gelmişti— Çelebi Mehmed'e gelip şiddetle protesto etti; şayet kalenin yeniden yapılmasına müsaade etmezse Papa ile Osmanlı hükümeti arasında büyük mücadele açılarak donanma ile gelinip Osmanlı memleketlerinin büyük kısmının tahrip edileceği yolunda tehditde bulundu.

Bu tehditleri sükûnetle dinleyen Çelebi Mehmed kendisinin herkes için âdil olduğunu fakat bu kalenin bir korsan yatağı olup, bu havalideki müslümanlara çok zarar verdiğini ve bu işin halledilmesini bu havali halkının musırren istediklerini ve kalenin tekrar inşasına müsaade ederse Timur'dan daha fena bir iş yapacağını söyledikten sonra:

— "Maamafih hem senin dediğin olsun ve hem de Türklerin isteği yerine gelsin; *Karya* (Muğla) ve *Klikya* (Batı Antalya) hudutlarında sana istediğin kadar yer vereyim, oraya git kaleni yap" cevabını verdi. Üstâd-ı âzam oraların Menteşe beyine âid olduğunu söylemesi üzerine Çelebi Mehmed, Menteşe beyinin kendi hâkimiyeti altında bulunduğunu söyliyerek meseleyi halletti. Üstâd-ı âzam bu suretle şimdi *Bodrum* denilen eski *Halikarnas*'da *Petroniyon* kalesini yaptırdı.

Validesinin ricası üzerine Cüneyd afvedildi ve ömrü oldukça sadık kalacağını ve Osmanlı hâkimiyetini tanıyacağını yeminle temin etti. Sultan Mehmed, Cüneyd'in beyliğini, Bulgar kıralının müslüman olan oğlu olup I. Bayezid tarafından *Samsun* valisi bulunmuş olan Aleksandr'a verdi; Cüneyd de Rumeli'-

de *Niğebolu* sancağı'na tâyin edildi (1414)[1]. Ege sahillerinin elde edilmesi üzerine Cenevizlilere tâbî olan *Foça*, *Midilli*, *Sakız* Osmanlı hâkimiyetini ve vergiyi kabul ettiler.

Karaman seferi

Bundan sonra Osmanlı kuvvetleri Karamanoğlu üzerine yürüdü. Germiyanoğlu Yakub Bey ile Candar oğlu İsfendiyar Bey kuvvetleri yardımcı olarak Osmanlı ordusuna geldiler. İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey kumandasiyle asker göndermişti.

Osmanlı kuvvetleri mukavemet görmeden evvelce kendilerine âid olan *Akşehir*'den başlayarak *Saideli*, *Beyşehri*, *Seydişehri*, *Otluk hisarı* ve diğer bazı yerleri aldılar; *Konya* muhasara olundu; fakat şiddetli yağmurlar sebebi ile ordu epey zayiat vermiş olduğundan daha ileri gidilemiyerek Karamanoğlu Mehmed Bey'le sulh yapıldı (817 H./1414 M.)[2]. Bunu müteakip Çelebi Mehmed *Canik* taraflarına gitti, osmanlı ordusunun zayiatı Karamanoğluna cesaret verdiğinden ertesi sene Çelebi Mehmed'in *Canik* seferinde bulunduğu sırada tekrar taarruza geçti. Çelebi Mehmed, Karaman beyinin bu hareketinden müteessir olarak asabi bir buhran geçirdi; *Konya* önündeki muharebede mağlûp olan Karamanoğlu Taşili'ne kaçarak Konya'da oğlu Mustafa Bey'i bırakmıştı. Vezir-i âzam olan Bayezid Paşa'nın tedbiriyle Karamanoğlu Mehmed Bey, afvolunarak oğlu Mustafa Bey'le beraber Osmanlı karargâhına geldiler. Bu defa başını kurtarmak üzere evvelkinden daha ağır bir muahede imzalamağa mecbur oldu. Bu muahede gereğince Timur tarafından Karamanoğlu'na verilmiş olan *Beypazarı*, *Sivrihisar*, *Akşehir*, *Yalvaç*, *Beyşehri*, *Seydişehri*, eski sahibi olan Osmanlı devletine terk edildi[3].

[1] *Dukas 'dan hülâsa (Bon tab'ı), s. 103 ilâ 108 ve 115.*

[2] (كتاب السلوك) *Kitab-üs-Sülûk* 817 hicret senesi vekayii arasında Osmanlı pâdişahiyle Karaman hükümdarı arasındaki muharebede Karamanoğlu'nun bozularak yalnız başına kaçıp kurtulduğunu yazmaktadır. Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi takviminde 817 senesi ve Prof. Osman Turan neşri takvimin birinde (s. 20) Karaman seferi 818 ve diğerinde (s. 56) 819 senelerinde gösteriliyor. Makrizî sel baskını dolayısiyle olan muharebeyi 820 H./1417 M. vekayii arasında göstermektedir. Onun kaydına göre Çelebi Mehmed Karamanoğlu üzerine üç defa sefer yapmış oluyor. Nücum takviminde Karaman seferi 819 H./1416 M. dedir.

[3] Bazı tarihler Niğde'yi de verdiğini yazıyorlarsa da yanlıştır.

Bundan başka Karamanoğlu lüzumu halinde Osmanlılara askerle yardım etmeği de kabul ediyordu (818 H. 1415 M.)[1]. Hizmeti dolayısiyle vezir-i âzam Bayezid paşa'ya ilâveten Beylerbeylik verildi.

Venediklilerle ilk deniz muharebesi

Osmanlıların denizciliği yani bahrî faaliyetleri XIV. yüzyıl sonlarında ve Yıldırım Bayezid zamanında *Saruhan*, *Aydın* ve *Menteşe* beyliklerinin alınması ve *Ege denizi*'ne sahib olmak ile yavaş yavaş inkişafa başlamıştır. İbtida bu pâdişah zamanında küçük mikyasta kendini gösteren deniz harekâtı Yıldırım 'ın *Gelibolu*'da yaptırmış olduğu tersane ile başlamış ve Ege sahillerinin elde edilmesi üzerine buralardaki Türk korsan gemilerinden de istifade olunmuş ve *Akdeniz*'de bazı ufak tefek hareketler vukua gelmiştir. Osmanlıların bu deniz faaliyeti Akdeniz'in hâkimi olan *Venedik*'lilerin büyük kudretine nisbetle ehemmiyetsiz ise de yine bir varlıktı ve müşkil zamanlarda işe yarıyordu.

Akdeniz'deki *Siklad* takım adalarından *Anderos* adası hâkimi olup Venediklilere tâbi olan asilzadelerden Pietro Zeno'nun gemileri Osmanlı ticaret gemilerine düşman muamelesi yaptığından dolayı 1415'de *Gelibolu* limanında hazırlanmış olan otuz kadirga, Çalı Bey kumandasiyle *Akdeniz*'e gönderilmişti. Kiklad adaları Venediklilere tabi olmakla beraber Osmanlılarla cumhuriyet arasında yapılmış olan muahededе mevzu-ı bahis edilmemişti ve zaten *Andros* adası beyinin, Osmanlı tüccar gemilerine düşman muamelesi yapması da bunu gösteriyordu[2].

[1] *Kitab-üs-Sülûk* (Makrizî) de aynı seneyi gösteriyor ve şöyle diyor: "Rum pâdişahı Hunkâr Ebu Yezid'in oğlu Mehmed Güreşci, Emir Mehmed Bey bin Karaman'ı isteyerek Kostantiniyye toprağını geçmiş ve Karaman oğlunun âyan-ı devleti Mehmed Güreşci'ye kaçmış ve Osmanoğlu, Karamanoğlu'nun bir çok şehirlerini zabt etmiş ve Karamanoğlu ise *Varsak* illerine kaçmış ve orada barınmıştır." Nücumî takvimlerde Karaman seferi 817, 818 ve 819 senelerinde (1414, 1415-1416 M.) olduğu görülüyor (Nur-ı Osmaniye nüshası ve Osman Turan neşri olan ve T. T. Kurumu tarafından bastırılan takvim s. 20 ve 56).

[2] Dukas *(Bon tab'ı)*, s. 109'da Osmanlı donanmasının ne sebebe mebni *Naksos* ve *Andros* yani Kiklad adalarına taarruz ettiğini yazmamaktadır.

Gelibolu'dan hareket eden Osmanlı donanması *Andros*, *Paros* ve *Milos* adalarına geldi; Çalı Bey adalar ahalisinden çok miktarda esir alıp bir çok zararlar yaptıktan ve Venedik tüccar gemilerine de taarruz ettikten sonra döndü.

Bu vaziyet üzerine ertesi sene ilk baharında Venedikliler üç sıra kürekli on kadirga hazırlayarak Pietro Loredano kumandasına verdiler; bunlar, *Eğriboz*, *Girid* ve *Siklad* adalarına da uğrayarak buradan da aldıkları yedi kadirga ile boğazı geçerek *Lapseki* tarafına geldiler. Türk donanması ise *Gelibolu* limanında bulunarak harekete hazırdı. Loredano, Türkler tarafından taarruz edilmedikçe kendisinin taarruz etmemesi hakkında senatodan kat'i emir almıştı; çünkü *İyoniyen denizi* sahillerindeki şehirler türklere mücavir olduğundan bununla muhtemel bir taarruzu önlemek istemişlerdi.

Venedik donanması *İstanbul* tarafından gelmekte olan küçük bir gemiyi Türk gemisi zannederek bunu yakalamak için bir kadirga gönderdi; Osmanlı denizcileri de gelen geminin kendilerine âid olduğunu zannedip muhafazası için onlar da bir kadirga yolladılar. Halbuki bu küçük gemi *Midilli* gemisi olup *İstanbul*'dan *Midilli*'ye gitmekte idi.

Venedik donanması, Osmanlı donanmasının toplu bir halde limandan çıktığını görünce taarruza geçti. *Marmara* adasiyle *Gelibolu* arasında[1] vukua gelen muharebede Venedikliler Amiral Çali bey'in kadirgasına hücum ettiler (1416 Mayıs). Çalı Bey şehid düştü[2]. Sonra diğer kadirgalara taarruz edip Osmanlı donanmasını mağlup ettiler; muharebede Venedik amirali

[1] Françes, bu muharebenin *Marmara adası*'yle *Gelibolu* arasında yapıldığını yazıyor *(Bon tab'ı s. 90)*. Makrizî 819 H. 1416 M. de Osmanlılarla Frenkler arasındaki muharebede Osmanlılardan on iki gemi zabt ve dört bin müslüman öldürdüklerini beyan ediyor.

Halkondil, Venedik donanmasından geri kalan bir gemiye türklerin taarruz ile muharebenin başladığını ve Amiral Loredano'nun bu gemiye harbe girmiyerek yoluna devam etmesi hakkında verdiği işaretin yanlış anlaşılması üzerine muharebenin başladığını ve bir nümayişten ibaret olacak olan Venediklilerin muharebe etmelerinden dolayı Loredano'nun *Venedik*'e gider gitmez tevkif olunarak muhakemesi neticesinde beraet ettiğini yazıyor *(Paris tab'ı, s. 96, 97)*.

[2] Dukas *(Bon tab'ı)*, *s. 110.*

Loredano da gözünden ve elinden yaralanarak *Bozcaada*'ya çekildi. Türk donanmasındaki Türk gemicileriyle bu donanmada gemicilik eden hıristiyanları öldürdüler, angarya hizmetine alınmış olanları öldürmiyerek *Girit*, *Eğriboz* adalariyle *Venedik*'e götürdüler.

Loredano ertesi sene tekrar *Çanakkale* boğazına girdi; *Lapseki*'de Emir Süleyman tarafından yapılmış olan kaleyi almak için topa tuttular; fakat karada Bayezid Paşa'nın biraderi Hamza Bey kumandasiyle on binden ziyade asker bulunduğundan bir iş göremiyeceklerini anlayarak *İstanbul*'a doğru gittiler. Hamza Bey kal'eyi temeline kadar yıktırdı. Nihayet Bizans İmparatoru Manuel'in tavassutiyle her iki taraf da aldıkları esirleri geri vermek şartiyle barıştılar. Osmanlı hükümdarı sulhseverliğinin delili olmak üzere *Ege denizi*'yle, *Çanakkale* boğazında seyr-ü sefaine halel verecek olan Korsan gemilerine düşman muamelesi yapmağı kabul ediyordu; bu suretle yapılan muahedenâmeyi bir Türk elçisi bir sene sonra Venedik'e götürdü[1]. Osmanlı hükümeti bu deniz zayiatını telâfi için uğraşırken Şeyh Bedreddin isyanının genişleyerek tehlikeli bir hal alması üzerine bu faaliyet yarıda kaldı.

EFLÂK MESELESİ VE MACARLARLA MÜCADELE

Osmanlı Devletinin parçalanmasını müteakip, şehzadelerin birbirleriyle uğraştıkları sırada Eflâk Prensi Mirçâ da büyük rol oynamış ve hattâ son zamanlarda Musa Çelebi'ye iyice müzâhir olmuştu. Prens Mirçâ'ya karşı akrabasından Dan adında bir rakip meydana çıkmıştı. Dan, Osmanlılara müracaat ederek kendisine yardım edilmesini istedi; Mirçâ'nın, Musa'ya yardım etmiş olmasına mukabil kendisine yardım olunacağına dair söz verildi.

Osmanlıların Dan'a yardımlarına mukabil Mirçâ'yı da Macar kıralı ve Alman İmparatoru Sigismund himaye ediyordu. Sigismund Mirçâ'ya karşı Dan'a yardım edilmemesini Osmanlı hükümetinden rica etti ise de daha evvel onun rakibi Dan'a söz verilmiş olduğundan bu teklif kabul edilmedi. Bunun üzerine Osmanlılar Dan'a ve Macarlar da Mirçâ'ya yardım ettiler; iki

[1] *Hammer c. I, s. 127.*

taraf arasındaki muharebede Dan galip geldi ve Macar kumandanı harpte maktul düştü[1]; vaziyetin ciddiyetini gören Mirçâ sulhe talip olarak oğlunu rehin verdi ve üç senedenberi vermediği vergiyi verdikten başka yeni vergiyi de her sene vermeği taahhüd etti (819 H. 1416 M.). Bu Eflâk seferinde aradaki muahede mûcibince Karaman ve Candar beyliklerinin kuvvetleri de vardı[2].

Eflâk meselesi Osmanlılarla Macarlar arasında uzun süren hudut kavgalarına ve akınlar yapılmasına sebep oldu; *Sırbistan*, *Bosna* ve *İstirya*'da macarlarla çok çarpışıldı; Sigismund bizzat sefere çıkarak *Niğebolu* ile *Niş* arasında türklere karşı bir muvaffakiyet elde etti (1419). Bu Türk ve Macar mücadelesi uzun sürmekle beraber, bu bir harb şeklinde olmayıp her iki tarafın birbirini denemesi kabilinden büyük bir savaş mukaddimesi demekti.

ANADOLU HAREKÂTI

Candar beylerile münasebat

Candaroğlu İsfendiyar Bey Ankara muharebesinden sonra Timur'un himayesine girdiği sırada evvelce büyük biraderi Süleyman paşa'ya âid iken Osmanlılar tarafından zabtedilmiş olan *Kastamonu*, *Çankırı*, *Kalecik*, *Tosya* ve *Safranbolu*'yu almış ve bundan başka 1418 M. (821 Hicrî) senesinde de Canik beyleri arasındaki kavgalardan istifade ederek evvelce Osmanlıların elinde bulunan *Müslüman Samsun*'u ile *Bafra*'yı elde etmişti.

Sultan Çelebi Mehmed, Osmanlı memleketlerini bir idare altında topladıktan sonra İsfendiyar bey ile iyi geçinmiş, biraderi Musa Çelebi'yi Rumeli'ne yollarken onun yardımını temin etmiş ve hattâ Karaman ve Eflâk seferlerinde de İsfendiyaroğlu Kasım Bey kumandasiyle yardımcı kuvvet temin eylemişti.

Kasım Bey Eflâk seferinden memleketine döndükten sonra babasiyle arası açıldığından, oradan kaçarak Osmanlılara iltica

[1] Feridun Bey münşeatına göre Eflâk seferinde bulunan Çelebi Mehmed Macaristan'a akın yaptığı sırada atdan düşmüş ve tahtırevanla paytahta getirilmiştir. (c. 1, s. 156). Neşrî (c. 2, s. 536) Çelebi Mehmed'in Eflâk seferi senesinde attan düşerek hayli zahmet çekerek Edirne'ye geldiğini beyan ediyor.

[2] *Neşrî tarihi s. 536* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından).

etti; Kasım Bey'in babasına gücenmesine sebep, İsfendiyar Bey'in *Tosya*, *Çankırı*, *Kalecik* ve *Kastamonu* gibi mahsuldar mahalleri çok sevdiği ikinci oğlu *Samsun* ve *Bafra* emiri Hızır Bey'e vermek istemesi idi. Kasım Bey Osmanlı hükümdarından bu yerlerin kendisine verilmesine tavassut etmesini ve Osmanlı himayesinde bulunmasına müsaade buyurulmasını rica etti. Çelebi Mehmed işine uygun gelen bu teklifi kabul etti.

Bunun üzerine pâdişah, yukarıda adı geçen yerlerin Kasım Bey'e verilmesini, İsfendiyar Bey'den istedi ise de red cevabı oldu. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri *Sinop*'ı muhasara ettiler. İsfendiyar Bey, aciz kalarak Osmanlı hakimiyetini ve Çelebi Mehmed adına hutbe ve sikke'yi kabul etti. Candaroğlu, *Kastamonu* ile *Bakır Küresi*'nin kendisine bırakılmasını rica ile diğer şehirleri Kasım Bey'e değil Osmanlı Devletine terk ettiğini bildirdi. Buraları işgal eden Osmanlı kuvvetleri *Tosya*, *Çankırı* ve *Kalecik*'i Kasım Bey'e verdiler. *Ilgaz dağı* hudud tâyin edildi[1]. Bu suretle birisi yarı müstakil ve diğeri Osmanlı himayesinde olarak Candar beyliği ikiye bölündü[2].

Samsun'un alınması

Ondördüncü asrın sonlarındaki olayları anlatırken *Müslüman Samsun*'nun 1398'de Kubad-oğlu Cüneyd'in elinden alındığını görmüştük; Ankara muharebesinden sonra (1402) burası tekrar Kubad-

[1] *Behiştî s. 52 ve Neşrî s. 540*; bu anlaşmada Neşrî'ye göre Bakır küresi hasılâtının bir kısmı Osmanlılara verilecekti. Neşrî'nin bu kaydı Âşıkpaşa zâde tarihinde yoktur.

[2] Makrizî *Kitab-üs-Sülûk*'te Osmanlı tarihlerinde görülmeyen ve 819 H./1416 M. da Osmanlılarla Candaroğlu İsfendiyar Bey arasındaki bir muharebeden bahsederek şunları yazıyor: "Bu ayda *Bursa* sahibi Osmanoğlu Mehmed Güreşçi ile *Kastamoniye* pâdişahı İsfendiyar bin Ebi Yezid harb etmişler, İsfendiyar *Sinop*'ta muhasara edilmiş fakat hutbe ve sikke Mehmed adına olmak üzere barışmışlar, muhasara kaldırılarak İsfendiyar *Kastamonu*'ya dönmüş. Hutbe hususunda İsfendiyar'ın veziri Handsalar Ali, yaptırmış olduğu camide Mehmed adına hutbe okutmağa razı olmamış ve kendi pâdişahı İsfendiyar adına okutmuş. Diğer camilerde ise Mehmed Güreşçi namına hutbe okunmuş; bu suretle garaipten olacak bir şehirde iki pâdişah adına hutbe okunmuştur." Makrizi'nin bu mütaleasına göre İsfendiyar, Memleketinin yarısından ziyadesinin elinden çıkmasını kabul etmemiş ve bu yönden muharebe olmuş ve neticede Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımağa mecbur olmuştur. İsfendiyar Bey'in öyle bir emirle mülkünün mühim kısmını vermeyeceği tabii olduğundan muharebe olması daha mantıkidir.

oğlu'nun eline geçtiyse de bunu, Taceddin oğullarından Hasan Bey öldürüp *Çarşanba* taraflarını eline geçirmiş ve *Bafra* ile *Müslüman Samsun*'unu da Candaroğlu İsfendiyar Bey işgal ederek oğlu Hızır Bey'e vermişti[1].

Bu sırada evvelce Osmanlılara tâbi olan Canik mıntakasının tamamiyle işgaline karar verildiğinden 820 H./1417 M. ile 822 H./1419 M. arasında *Amasya* sancak beyi Şehzade Murad'ın lalası Bicer oğlu Hamza Bey bu mıntakanın zabtına memur edildi[2]. Hamza Bey evvelâ Cenevizlilerin elinde bulunan Kâfir Samsun'unu almak istedi. Buradaki koloni halkı şehre ateş vererek gemilere binip kaçtıklarından burası alındı. Bunu müteakip bizzat Çelebi Mehmed, *Müslüman Samsun*'u üzerine gelmiş olduğundan Hızır Bey kale'yi pâdişaha teslim etti. Hızır Bey Ceneviz *Samsun*'undaki Frenklerle ticarî münasebatta bulunduğu için *Müslüman Samsun*'unun bu hususta bir önemi vardı; fakat burasının yakılıp boşaltılması *Müslüman Samsun*'unun ehemmiyetini hiçe indirmiş olduğundan İsfendiyar Bey oğlu, hiç müdafaa etmeden ve kan dökmeden burasını teslim etmişti[3].

Sultan Mehmed, Hızır bey'le görüşerek biraderi Kasım bey gibi kendi yanında kalmasını teklif etti ise de Hızır Bey, memleketlerinin parçalanmasına sebep olan Kasım Bey gibi hareket etmedi ve biraderiyle bir arada bulunamıyacağını söyliyerek özür diledi ve babasının yanına gitti[4].

[1] *Bafra*'da 814 H./1411 M. de Hızır bey nâmına tercüme edilmiş bir Miracnâme olduğuna göre burası daha evvel İsfendiyar'ın eline geçmiş olmalıdır.

[2] Vekayiin seyrine göre Şehzade Murad, Şeyh Bedreddin'in halifesi ve kethüdası Börklüce Mustafa ısyanını bastırmağa memur olmuş ve bunun bastırılmasından sonra *Amasya* sancak beyliğine tâyin edilmiştir ki ikisi de aynı sene içindedir; fakat *Tac-ü-ttevarih (c. 1, s. 298)* Murad'ın, *Amasya* sancak beyi (Rumiye-i suğra valisi) iken Börklüce üzerine memur edildiğini yazıyor ve Makrizî de öyle diyor fakat bu devri bilen Dukas, Börklüce hâdisesinden sonra Murad'ın, *Amasya* beyi olduğunu kaydediyor *(Bon tab'ı s. 115)*.

[3] *Aşık Paşa zâde s. 90.*

[4] Âşık Paşa zâde 90. *Tevarih-i Mülûk-i Kurun-ı Mâzi* isimli takvimî eserde *Samsun*'un 819 Receb / 1416 Ağustos veya Eylül'de alındığı kaydediliyor. (فتح يكيشهر في ولايت صو نيسا و فتح صامسون شهر رجب المرجب سنه تسع عشر و ثمانمايه) Nur-ı Osmaniye K. takviminde 818 olarak kaydediliyor. Tac-üt-tevarih'te 821 H./1418 M. dir Eflâk seferinden evvel olduğuna göre herhalde metin-

Bilmünasibe daha evvel de görüldüğü üzere Çelebi Mehmed bu seferden avdette *İskilip* taraflarında gördüğü Minnet bey idaresindeki *Samagar* Tatarlarının hemen *Rumeli*'ye geçirilerek bir kısmının Filibe taraflarına ve diğer bir kısmının da Arnavutluk havalisine[1] iskân edilmelerini emretmiş olduğundan[2] bunların bir kısmı *Rumeli*'de *Filibe* civarındaki *Konuşhisar* mevkiine ve bir kısmı da Arnavutluk tarafına yerleştirilmişlerdir ki evvelkisi sonradan *Tatarpazarcığı* adını almıştır. Minnet Bey oğlu Mehmed Bey'in burada cami, imaret ve kervansarayı vardı.

Osmanlıların Doğu hududu

Bu tarihlerde Osmanlıların doğu hududunda *Karakoyunlu* ve *Akkoyunlu* Türkmen devletleri vardı; bunlar birbirlerine hasım olup mezhebi ve siyasî mücadeleleriyle *Doğu Anadolu*, *İran* ve *Irak*'ta yıllarca halkın huzur ve rahatını kaçırmışlardı. Karakoyunlu Devletinin müessisi olan Kara Yusuf Bey, Timur'un düşmanı olup[3] ona baş eğmemiş ve yaşadığı müddetçe mücadele etmiştir.

deki mutalea daha doğrudur. *Oruc bey tarihi*'ne göre Samsun'un zabtı Eflâk seferinden sonradır. *Lütfi Paşa* (s. 71) Âşık Paşa zâde (s. 99) ve Neşrî (s. 541) ve Tacüttevarih, Samsun harekâtını 822 H. 1419 M. da gösteriyorlar.

[1] Arnavutluk Belgradı (Berat) sancağına aid tahrir defterinde "Timar-ı قوندوعوت Aydın'ın karındaşıdır; merhum Sultan Mehmed (Çelebi) zamanında Anadolu'dan sürülü gelen Tatarlar yermiş. Sultanımız (İkinci Murad) zamanında mezkûre vermişler." Keza "Timar-ı Balaban gulam-ı Mir, merhum sultan zamanında Anadolu'dan sürülüp gelen tatarlar yermiş" *(Başvekâlet Arşivi-Avlonya, Berat tahrir defteri sene 835 s. 208, 261)*.

[2] Çelebi Mehmed, Ankara harbinin Kara tatarların ihaneti ile kaybedildiğini gördüğünden "Timur bu vilâyetten tatarı aldı gitti derlerdi ya bu vilâyette bunların beyleri olup düğün eyleyip birbirine varış geliş ettikleri nedir? benim seferime dahi gelmezler bunları sürmek gerektir deyip Minnet bey'i okudu; bunların cümlesini sürdürüp" Timur'dan saklanıp gitmeyen bu göçebeleri Rumeli'ye iskân ettirmiştir.

[3] Osmanlı devleti Doğu hududunda bulunan *Karakoyunlu* Devletiyle dostca münasebetlerde bulunmuştur. Bu devletin kurucusu olan Kara Yusuf bey Timur'dan kaçarak 1399 da Bağdad hükümdarı Sultan Ahmed Celâyirî ile beraber Yıldırım Bayezid'e iltica etmişlerdir. Kara Yusuf'un oğlu ve Karakoyunluların ikinci hükümdarı İskender Mirza da Timurilerden Şahruh tarafından takip edildiği vakit o da Osmanlılara âid *Tokat* kasabasına kaçmıştı (827 h 1424 m). İskender Mirza'dan sonra Karakoyunlu hükümdarı olan Cihanşah (1434-1467) zamanında Karakoyunlu devleti çok büyümüş ve *Doğu Ana-*

Akkoyunlu beyi Karayölük Osman Bey ise bilmünasibe yukarı kısımlarda görüldüğü üzere, Timur'un himayesine nâil olmak suretiyle *Diyarbekir*'i elde etmiş ve Timur'un oğulları tarafından korunması sayesinde, hasmı olan Karakoyunlulara karşı koyabilmişlerdi[1].

Erzincan beyi Mutahharten'in ölümünden sonra *Erzincan* ile *Bayburd*'un işgali meselesinden dolayı Akkoyunlu ve Karakoyunlular arasında çekişme olmuş ve Kara Yusuf *Erzincan*'ı zabt ederek Pir Ömer Bey'e vermiştir. Pir Ömer, elindeki yeri genişleterek Melik Ahmed Bey oğlu Hasan Bey'in elinden *Şarki Karahisar*'ı almış ve bu tarihte Karakoyunlularla Osmanlılar komşu olmuşlardır.

SAMAVNA KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN VAK'ASI

Şeyh Bedreddin kimdir ?

Şeyh Bedreddin Mahmud'un torunu hafız Halil'in yazmış olduğu manzum *(Menakıb-ı Şeyh Bedreddin)* e göre Bedreddin, Anadolu Selçukluları hükümdarı Alâüddin Keykubad'ın neslinden

dolu ile *Azerbaycan*, *Irak Arab*, *Irak-ı Acem* ve *İran* buna tâbi olmuştu. Osmanlı hükümdarı II. Murad ile Cihanşah arasında çok samimî nâmeler teati edilmiş ve meşhur tarihçi Şükrullah elçilikle Cihanşah'a gönderilmiştir. Geniş bir imparatorluk kurarak kuvvetine güvenen Cihanşah hiç ehemmiyet vermediği Akkoyunlu beyi Uzun Hasan'ı, kendisinin yüksek hâkimiyetini tanımamasından dolayı tedib etmek üzere gelirken kış münasibetiyle bu işi sonraya bırakarak askerini dağıtmış ve bunu haber alan Uzun Hasan, tarafından ânî bir baskına uğrayıp esir edilerek derhal katlolunmuştur. Cihanşah'ın ölümüyle büyük devleti parçalanmış ve hemen bütün yerlerine Akkoyunlular sahip olmuşlardır.

[1] Karakoyunlulardan sonra uzun zaman *Akkoyunlular* Osmanlılarla komşu olmuşlardır. Bunlarla Osmanlılar arasındaki münasebat hasmane olarak daha Kara Yölük Osman Bey'in aşiret reisliği zamanında *Sivas*'ı zabtetmek istemesiyle başlamıştır. Bundan sonra Kara Yölük, Timur ordusuna rehberlik ettiğinden hizmetine karşılık olarak *Diyarbakır* ve havalisi Timur tarafından kendisine verilmiştir (Takriben 1403).

Kara Osman, Karakoyunlularla daimî surette mücadele halinde bulunarak, Timurilerin yardımlariyle *Diyarbakır* ve *Erzurum* taraflarında tutunabilmuiştir. 1435'de *Erzurum* tarafındaki bir müsademede Karakoyunlular tarafından yaralanarak ölen Kara Yölük'ün ailesi arasında devlet reisliğini

imiş[1]. Bedreddin'in ceddi olan Abdülaziz, Osmanlıların Rumeli istilâsına başladıkları sırada onlarla beraber bulunmuş ve *Dimetoka* muharebesinde şehid olmuştur.

Abdülaziz'in İsrail adındaki oğlu *Dimetoka* kalesi Rum beyinin kızını almış ve bu izdivaçtan Şeyh Bedreddin doğmuştur. Bedreddin Mahmud'un doğum yeri *Edirne* yakınında ve *Karaağaç* ile *Dimetoka* arasında (Şimdi Yunanlıların elindeki) *Samona kalesi* olduğundan kendisi o suretle *Samavna kadısı oğlu* diye şöhret bulmuş ve sonradan yakıştırma suretiyle yanlış olarak *Kütahya*'nın *Simav* kasabasına nisbet edilerek Bedreddin Simavî denilmiştir.

Bedreddin'in tahsili

Şeyh Bedreddin tahsil çağına gelince *Bursa*'ya gelerek ders arkadaşı Kadı zâde-i Rumî diye meşhur olan Musa (meşhur riyaziyeci ve astrolog) ile beraber onun babası Bursa kadısı Koca Mahmud efendiden ve daha sonra da *Konya*'da Allâme Feyzullah'tan ders görmüş ve oradan da *Suriye*'ye gitmiş ise de oradaki âlimleri iktidaca az görmüş ve sonra *Kahire*'ye hareket etmiştir.

Bedreddin *Kahire*'de arkadaşları meşhur âlim Seyyid Şerif-i Cürcanî ve maruf tabip Aydınlı Hacı Paşa (Hızır bin Ali) ile beraber Mübarekşah Mantıkî'den (vefatı 816 H./1413 M.) ilâhiyat, felsefe ve mantık okuyarak yüksek tahsilini ikmal etmiş ve bu arada *Kahire*'de inziva halinde yaşayan Hüseyin Ahlatî'-

elde etmek için mücadele olmuş ve nihayet parçalanmış olan beyliği Karayölük'ün torunu ve Ali Bey'in oğlu Uzun Hasan Bey bir idare altında toplamağa muvaffak olmuştur. Uzun Hasan (1433-1478) hükümdarlığı zamanında Karakoyunlu Devletini ortadan kaldırıp geniş fütuhat ile bir imparatorluk kurmağa muvaffak olmuştur. *Doğu Anadolu* ile *Azerbaycan*, *Irak-ı Acem*, *Irak-ı Arab*, *İran* ve *Horasan* ülkelerine sahip olan Uzun Hasan Bey batı hududunda Osmanlılarla komşuluk etmiştir. Bu komşuluk memleketleri Osmanlıların işgaline uğrayan *Karamanoğulları*'nı himaye etmesi yüzünden düşmanca bir hal almış ve nihayet tarihin ikinci cildinde görüleceği üzere *Otlukbeli* muharebesini intac etmiştir.

[1] Saltanat kurmak için meydana çıkanlar ve muvaffak olanlar bu hareketlerini meşrû göstermek için kendilerinin eski hükümdar sülâlelerinden birisine mensup olduklarını iddia edegelmişler ve bunu ispat için silsilenâmeler tertip ettirmişlerdir. *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin* müellifinin Şeyh Bedreddin'i Selçuklere mensup göstermesi de bu kabilden olsa gerektir.

den de tasavvuf okumuştur. Bir ara şeyhinin emriyle *Tebriz*'e gitmiş, Timur'un huzuriyle ulema arasında yapılan ilmî mübahaselerde yüksek vukufunu göstermiştir. Bu seyahat esnasında asıl ziyaret edilmesi lâzım gelen Kazvin'e de giden Bedreddin oradan batınî akidesi dolgun olarak dönmüştür.

Bedreddin Mahmud, Memlûk sultanı Melik Zâhir Berkuk'un hürmet ettiği Hüseyn-i Ahlatî'nin tavsiyesiyle sultanın oğlu Ferec'in hocalığına tâyin edilmiş ve burada bulunduğu sırada fıkh yani islâm hukukuna dair eserlerini yazmağa başlamış ve 1397'de şeyhinin vefatı üzerine bir müddet *Kahire*'de onun yerine şeyh olmuş ve sonra *Anadolu*'ya dönmüştür. Anadolu'da Karaman, Germiyan, Aydın elinde *Tire* ve diğer Alevîlerle meskûn yerleri dolaştı.

Bedreddin'in faaliyeti ve kazaskerliği

Şeyh Bedreddin irşad yoluyla Anadolu'da dolaştığı sırada tasavvufı daha doğrusu Batınî akidesini yaymağa başlamış ve gezdiği yerlerde hep alevî türkmenlerle temas ederek maksadına göre onları hazırlamak istemiştir; daha sonra Şeyh Bedreddin *Rumeli*'ye geçip *Edirne*'de yerleşmiş ve kendisini ziyarete gelenlerle görüşerek yavaş yavaş faaliyetini genişletmiştir.

Şeyh Bedreddin'in bu faaliyeti Osmanlı Devletinin parçalanıp şehzadelerin birbirleriyle mücadele ettikleri zamana tesadüf etmişti. İlim ve fazileti, irfan ve kudreti etraftan duyulmuştu. Bundan dolayı *Edirne*'de hükümdarlığını ilân etmiş olan Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'i kazasker tâyin etmek suretiyle bilmeyerek onun nüfuzunun yayılmasına yardım etmiş ve şeyh de bundan istifadeyi kaçırmamıştır. Anın bu çalışması hükümdarlığı elde etmekti.

Çelebi Sultan Mehmed, biraderi Musa Çelebi'ye galebe edip hükümdar olunca (816 H./1413 M.) Şeyh Bedreddin'i kazaskerlikten azlederek ilim ve faziletine hürmeten iki oğlu ve kıziyle beraber *İznik*'te ikamete memur etmiş ve kendisine ayda bin akçe maaş bağlamıştır. Bedreddin *İznik*'te serbest olarak yaşıyor, eser telif ediyor ve kendisini ziyarete gelenlerle görüşüyordu.

Bedredddin'in Rumeli'ye kaçarak ısyanı

Şeyh Bedreddin *Karaburun* taraflarında halifesi Börklüce Mustafa'nın faaliyetini ilerlettiğini haber alınca bir gün hacca gitmek bahanesiyle çocuklarını *İznik*'te bırakarak *Kastamonu*'ya kaçmış ve oradan da *Sinop*'a giderek bir gemi ile *Kefe*'ye ve sonra *Eflâk* voyvodasının yanına gitmişti[1]. Bedreddin'in adamlarından olup kazaskerliğinde kethüdası bulunan Börklüce Mustafa, *İzmir*'de *Urla* yarımadasının kuzey tarafındaki *Karaburun*'da ve müridi yahudi dönmesi Torlak Kemal de *Manisa*'nın kızılbaşlarla meskûn mıntakalarında çalışarak Osmanlı Devletinin zaafından istifade ile onlar Anadolu tarafında ve Şeyh Bedreddin de Rumeli'de bir ısyan hazırlıyorlardı[2].

Şeyh Bedreddin Eflâk'ten Osmanlı topraklarına geçti; *Silistre*, *Dobruca* ve *Deliorman* taraflarında propaganda yaparak epey taraftar buldu; bunları başına topladı; ayaklanma mıntakası olarak Alevilerle meskûn olan *Deliorman*'ı intihap etti.

Bürklüce ve Torlak Kemal ısyanları

Bedreddin, Anadolu ve Rumeli'deki ısyanlarla henüz iç mücadele sarsıntılarından kurtulmuş olan Osmanlı Devletini gafil avlayarak şeyhlikten şahlığa geçmek istedi; kendi cemiyetine başka din ve mezheplerden de adam alıyordu. *Karaburun*'dan Börklüce Mustafa'nın yanında takriben beş bin kişi vardı. İbtida ısyan burada baş gösterdi, az zamanda pek korkunç bir hal aldı.

Dede Sultan diye anılan Mustafa'nın üzerine mühim bir kuvvetle memur edilen *İzmir* sancak beyi Aleksandr bunlara

[1] Âli'ye göre (c. 5, s. 143) Bedreddin'in *Kastamonu*'ya İsfendiyar'ın yanına gelmesi üzerine, İsfendiyar Bey Osmanlı pâdişahından çekinerek şeyhi pâdişaha yollamış ve *Zagra*'da oturmasına müsaade edilmiştir.

[2] ".. Ol zamanda Torlak Hu Kemal derlerdi âyin ve erkân-ı bâtılınca bir erkân tutmuştu; şer'a muhalif çok işler işlerdi. Anun dahi yanında بورق ارق بوندوس؟ vardı. Ol taifeye *Kemaliler* derlerdi. Çıplak dazlaklar idi, iki binden ziyade idi; alem, deblek, nayle il üzerine gezerlerdi, illeri aldadup, çiftten, çubuktan ayardup kendulere benzedirlerdi. Anlar dahi türlü türlü fesada başlayıp hayli mülhidlikler ve mürailikler ederlerdi. Aydın ilinde bu suretler ile durdukları yerleri harab etmişlerdi" *(Paris Millî Kütüphanesi türkçe yazmaları, kadim 99, s. 66-Prof.Mükrimin Halil Yinanç'ın istinsah ettiği notlardan)*.

Börklüce Mustafa ve onun kendisine mürid yaptığı Sakız adasında Turlati adındaki keşiş hakkında *Dukas*'da *(Bon tab'ı s. 112)* malûmat vardır.

mağlûp ve maktul oldu; bunun üzerine iş ehemmiyet kesbetti; *Saruhan* sancak beyi olan Timurtaş Paşa zâde Ali Bey de bozguna uğratılıp kendisini zor kurtarıp *Manisa*'ya kaçtığından durum nazikleşti ve Çelebi Mehmed, şiddetli tedbir almağa mecbur oldu; vezir-i âzam ve beylerbeyi olan Bayezid Paşa ile beraber oğlu Şehzade Murad'ı daha büyük bir kuvvetle Börklüce kuvvetleri üzerine gönderdi. Bayezid Paşa evvelâ yollardaki büyük, küçük âsi grupları temizledi ve nihayet bunların sığındıkları dağa vardı ve mukavemet edemiyerek Börklüce ve diğer âsî kuvvetleri teslim oldular; fakat Bayezid Paşa bu muvaffakiyetini elde etmek için çok kuvvet kaybetmişti.

Bayezid Paşa, teslim olanları *Ayasuluğ*'a getirdi, sorguya çekti ve işin başını anladı; âsiler Dede Sultan Bürklüce'nin gözü önünde boğazlandı; bunlar ölürlerken "*yetiş Dede Sultan*" diye bağırıyorlardı. Dede Sultan elleri tahtaya mıhlanmış bir surette deve üzerine konulup şehirde teşhir edildikten sonra katledildi[1].

Manisa taraflarındaki Torlak Kemal ısyanı, *Karaburun* isyanı kadar korkunç olmamakla beraber üç bin kişi kadardı; Şehzade Murad ile Bayezid Paşa, Börklüce ısyanını bastırdıktan sonra Torlak Kemal'in üzerine gitti; onun cemiyetini de dağıtıp elde ettiği Torlak ile avenesini astırmak suretiyle bu Alevî kıyamı da bastırıldı.

Şeyh Bedreddin'in yakalanarak idamı

Bu alevî kıyamının asıl reisi olan Şeyh Bedreddin ise *Deliorman*'da yerleştikten sonra etrafına adamlar ve mektuplar göndererek halkı kendi cemiyetine davet etmişti[2]. Kendisi kazasker bulunduğu sırada Rumeli'de epey taraftar peyda etmişti;

[1] Dukas, *Sakız adası*'nda, Börklüce Mustafa'ya inanmış olan keşişle görüşmüş ve onun sahte peygamber dediği Börklüce hakkında fikrini sormuş ve o da Dede Sultan'ın ölmemiş olduğunu ve *Sisam adası*'na geçerek orada eskisi gibi yaşadığını ve bununla beraber Dede Sultan'ın fikir ve inancına inanmadığını söylemiştir *(Bon tab'ı s. 115)*.

[2] Bedreddin "*Ağaç denizi*'ne (Deliorman'a) girdi, dahi *Ağaç denizi*'nden çıkıp bir kaç bedbaht sofilara haber gönderdikim *Zağra* ovasında halkı kendüye davet edeler ve şimdengeru beylik benimdir taht bana verildi deyu. Ol sofiler *Zağra* ovasına gelip halkı davet edip nicesi uyup hayh hadem ve haşem sofiler yanına cem oldular; ve Musa Çelebi yanında kazasker iken kenduye nice naibler ve muhibler vardı cümlesi yanına cem olup geldiler" *(Lütfî Paşa tarihi s. 73)*.

fakat Anadolu'daki kıyamın büyümesine intizar ediyordu; Börklüce ve Torlak ısyanlarının bastırılması, Bedreddin ve maiyyetindekilerin mâneviyatını sarstı.

Çelebi Mehmed, bu sırada tarihlerde Düzme Mustafa denilen Yıldırım'ın oğlu Mustafa Çelebi'nin hükümdarlık iddiasiyle ortaya çıkarak *Tesalya* ve *Selânik* etrafındaki hareketlerini önlemek üzere o tarafa gidiyordu; Sultan Mehmed *Serez*'e gelince Bedreddin'in *Deliorman*'daki faaliyetini ve ısyan hareketini haber aldı; belki bunu daha evvel haber alarak Bayezid Paşa'nın Anadolu'dan dönmesini bekliyordu.

Bayezid Paşa gelince onu derhal Bedreddin üzerine sevk etti; zaten Anadolu'da ayaklanmanın bastırıldığını duymuş olan şeyhin etrafındakilerin bir kısmı dağılmıştı; bunun için küçük bir çarpışmadan sonra Şeyh kolaylıkla ele geçti[1] ve pâdişahın bulunduğu *Serez*'e gönderildi. Kendisi Rumeli fatihleri evlâdından ve yüksek âlim ve mütefekkir bir şahsiyet olduğundan derhal öldürülmedi. Sultan Çelebi Mehmed, bu hususta ulemanın fetva vermesini emretti.

Bedreddin'in yapmış olduğu hareketin islâmiyete uygun olup olmadığı ve cezasının ne olması lâzım geleceği âlimlerden müteşekkil bir heyetten soruldu. Suçlu olduğu tesbit olunarak ulemadan Heratlı Mevlâna Haydar, bu mesele üzerinde Bedreddin ile ilmî münakaşa yaptı ve nihayet cemiyet nizamını bozmağa çalışan Bedreddin'i ilzam etti ve vermiş olduğı fetva üzerine —ki rivayete göre Bedreddin'in kendisi de bunu kabul etmişti— Bedreddin *Serez* pazarında bir dükkânın önüne asıldı ve malları varislerine verildi (823 H./1420 M.)[2]. Bedreddin ısyanına

[1] İdris-i Bidlisî, Bayezid Paşa'nın şeyhe galebesinden sonra bazı îtimad ettiği adamlarını bi'at edecek gibi Bedreddin'e göndermiş ve onlar vasıtasiyle şeyhi elde etmiştir. *Âşık Paşa zâde (s. 92)* ve *Neşrî (s. 546)* Bedreddin'in kendi maiyyeti tarafından yakalanarak Sultan Mehmed'e getirildiğini yazarlar. *Behiştî (s, 53)* Sultan Mehmed tarafından iki yüz kişile Kapıcıbaşı Elvan Bey gönderilerek şeyhin *Zağra*'da yakalanıp getirildiğini söyler.

[2] Heratlı Mevlâna Haydar, fetvasında "şer'an katli helâl fakat malı haramdır" demişti. *(Âşık Paşa zâde s. 93* ve *Neşrî s. 546)*; Bedreddin'in asılması Şekayik tercümesiyle (s. 73) *Oruc Bey*'de *(s. 45)* 820 H./1417 M. ve *Behiştî'de (s. 53)* 822 H./1419 M. de gösterilmekte ise de bu vakanın Samsun ve havalisinin alınmasından sonra olduğuna göre 823 H./1420 M. senesi oluyor. Cihannüma (s. 685)'da da 823 tarihidir. (عجل الوصل له عشق ودود الابد) terkibi de 823'dür.

o taraf akıncılarının iştiraki sebebiyle Balkanlardaki akıncıların kumandanı Beğlerbeyi Mihaloğlu Mehmed bey'den şüphelenilerek Tokat kalesine hapsolundu ve bir sene sonra Çelebi'nin vefatı ve II. Murad'ın cülûsı üzerine hapisden çıkarıldı.

Şeyh Bedreddin'in bir ısyanla hükümdar olmak istemesinde Osmanlı ordusunun parçalanmasının kendisinde bir ümid uyandırmış olduğunun tesiri olabilir. Batınî şeyhlerinden Hüseyn-i Ahlatî'nin halifesi olması ısyan hareketinde Alevîlerle meskûn yerlere güvenmiş olduğunu göstermektedir.

Şeyh Bedreddin'in eserleri

Bedreddin Mahmud hem zahir ve hem de batın ilimlerdeki vukuf ve ihatasiyle mümtaz ve müstesna bir mevki işgal etmiştir. İslâm hukuku olan fıkıhta zamanının imamı gibi idi; bu hususta (جامع الفصولين) *Cami-ül-fusuleyn* bu zatın değerini göstermek için kâfidir.Bu eserinden evvel fıkha dair (لطائف الاشارات) *Letaif-ül-işarât* isimli kitabını yazmış ve bundan sonra fıkıhtaki yüksek ihatasını gösteren *Cami-ül-Fusuleyn*'i telif etmiştir. Bu eserlerini yazarken *Kahire*'de bulunduğu sıradaki dört mezhep fukahasının fetvalarını da tetkik eylemiştir [1].

Bedreddin'in (كتاب التسهيل) *Kitab-üt-Teshil* adiyle kaleme aldığı eseri *Letaif-ül-işarât*'ın şerhidir; bu eserini, *Edirne*'de kazasker bulunduğu sırada 816 Şevvalinin sekizinci pazartesi günü telife başlamış, 818 cemaziyelâhırin yirmi yedinci salı günü (3 Eylül 1415) *İznik*'de ikamete memur iken bitirmiştir [2]; anın bu eserleri ülemaca pek mûteberdir. Bedreddin'in Nur-ül-kulub (نورالقلوب) adlı bir tefsiri olduğunu torunu Hafız Halil'in yazdığı Menakıb-ı Şeyh Bedreddin'den öğreniyoruz, Fıkıhdan da başka bir eseri

[1] *Şeyh Bedreddin*'in akaidi hakkında rahmetli Şerafettin Yaltkaya'nın "*Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin*" hakkındaki risalesine bakılsın *(1924'de İstanbul'da basılmıştır)* .Aynı zamanda İslâm Ansiklopedisi "*Bedreddin Simavî*" maddesi.

[2] (كتاب التسهيل) *Kitab - üt - teshil* li Bedreddin Mahmud bin İsrail bin Abdülaziz «كان ابوه اسرائيل اميراً على قاضى عسكر المسلمين وقاضياً بلدة سماونه فى قرب ادرنه اتفق الابتدا بتاليف الشرح يوم الثامن من شوال سنة ست عشر وثمانمايه هجريه فى بلدة ادرنه ووقع الفراغ عنه يوم الثلثا السابع والعشرين من جمادىالاخره سنه ثمان عشر وثمانمايه فى بلدة ايزنيق» (Feyzullah Efendi kitapları No. 693.)

olup Bursa'da Ulucami kütüphanesindedir (Türkiyat Mecmuası c. 4, s. 235) ; sarftan bir de Maksud şerhi vardır.

Şeyh Bedreddin'in tasavvuf vâdisinde akidesini gösteren meşhur (واردات) *Varidât* adlı eseridir. Bunlardan başka Muhyiddin-i Arabî'nin *Füsus-ül-hikem* isimli meşhur telifine haşiyesi ve bir de tasavvuftan (مسرة القلوب) *Meserret-ül-kulub* isimli eserleri vardır. Sarftan Maksud'a (عقود الجواهر) *Ukud-ül-cevahir* adında şerhi vardır. Varidatı, vahdet-i vücud felsefesine mensup olanlar tarafından tutulmuştur[1]. Bu eserinde âlemin kıdemine kail olup Allahı mahlûkattan ayrı olarak kabul etmez. Şeyhe göre cennet ve cehennem cahillerin zannettikleri gibi olmayıp bu dünyadaki iyilik veya kötülüklerin ruhlardaki tatlı veya acı tezahürleridir. Bedreddin cismanî haşrı kabul etmez ve öldükten sonra beden cüzülerinin ihyasına imkân olmadığını söyler.

YILDIRIM BAYEZİD'İN OĞLU MUSTAFA ÇELEBİ VAKASI

Mustafa Çelebi

Sultan Yıldırım Bayezid'in oğullarından olup saltanat iddiasına kalktığı için bütün Osmanlı tarihlerinde maksad-ı mahsusla Düzme Mustafa denilen[2] Mustafa Çelebi, babasiyle beraber onun yanında Ankara muharebesinde bulunmuştur. Bayezid esir düştükten sonra kendisiyle beraber ordu merkezinde bulunan Musa ile Mustafa'nın buldurulmasını *Timur*'dan rica etmiş ve bunlar aranmış. *Zâfernâme*'lere göre[3] Musa Çelebi bulunmuş ise de Mustafa

[1] Şeyh Mısrî-i Niyazî, divanında:

Muhyiddin ü Bedreddin ettiler ihyây-ı din
Derya Füsus Niyazî, enharıdır vâridat.

beytiyle Muhyiddin-i Arabî'nin *Fusus-ül-hikem* adlı eserini deniz ve Bedreddin'in Vâridat'ını nehir olarak tavsif etmiştir. Büyük mutasavvıflar arasında Varidat'a aleyhdar olanlar bulunduğu gibi onun şer'e muhalif yerlerini tevil edenler de vardır.

[2] Ruhî, *Tarih-i Âl-i Osman*'da Düzme Mustafa mukabili olarak buna arabca olarak (جعلی) Câli Mustafa diyor.

[3] Şerefeddin-i Yezdî ve Nizamüddin-i Şamî Zafernâmeleri. Musa ile Mustafa Çelebilerin yaşları küük çolduğundan kendileri bir hizmete verilmeyip babalarının merkez kolunda ve geride bulunmuşlardır. Feridun'da Niğebolu harbinde kol kumandanı görülüyor. Mustafa Çelebi henüz evlenmemiş

o araştırmada bulunamamış ve bundan dolayı kaybolduğuna hükmedilmişti. Halbuki Timur Ankara muharebesini müteakip etrafa göndermiş olduğu fetihnâmelerde Bayezid'in iki oğlu ile esir edildiği yazıldığına göre Musa ile Mustafa'nın esir düştüğü anlaşılıyor; belki Mustafa, Bayezid'in Timur'dan oğullarının aratılması hakkındaki ricasından sonra bulunmuştur; nitekim Mustafa Çelebi'nin esir düşerek nice yıldan sonra avdet ettiğini Enverî'nin *Düsturnâmesi*'nden de öğreniyoruz [1].

Timur'la beraber *Semerkand*'a kadar götürülmüş olan Mustafa Çelebi, Timur'un ölümünden sonra esirlerin serbest bırakıldığı sırada o da serbest kalmış ve Anadolu'ya gelerek bir müddet *Niğde*'de Karamanoğlu memleketinde kaldıktan sonra Bizans İmparatoru'nun daha doğrusu Eflâk prensinin yanına gitmiş ve biraderi Çelebi Mehmed'e karşı yardım edilmesini istemiştir [2].

Mustafa Çelebi'nin Yıldırım'ın oğlu olduğunu anlamış olan imparator Manuel, onun da Osmanlı mülkünde hissedar olması için Bizans ümerasından iki kişiyi Çelebi Mehmed'e göndermiş ise de teklifi kabul edilmemiştir [3].

olup Şerededdin-i Yezdî ile Hafız Ebru'nun yazdıklarına göre Bağdad hükümdarı Sultan Ahmed Celâyirî'nin kıziyle nişanlı idi. Bu kız *Bursa*'nın işgelinde esir edilerek Timur'un yanına getirilmiştir.

[1] Enverî şöyle diyor (s. 91):

Mustafâyı Çağatay etti esir
Nice yıldan sonra geldi ol Emir

[2] Halkondil, Mustafa Çelebi'nin, Sinop beyi İsfendiyar'ın yanına gidip aralarında bir ittifak yaparak oradan Eflâk'a geçip hüsn-i kabul görüp yardım vadedildiğini ve maiyyeti olan üçyüz atlı ile Rumeli'ye geçerek o havalideki beyleri kendisine çevirmek istediğini fakat Çelebi Mehmed'e karşı umumî olan hörmet ve sevgiden dolayı muvaffak olamayarak Selânik'e iltica eylediğini yazıyor (1632 Paris tab'ı, s. 105).

[3] *Hayrullah Efendi tarihi. c. 7 s. 36.* Âşıkpaşa zâde (s. 96) Mustafa Çelebi'nin ikinci Murad zamanında hükümdarlık iddiasiyle *Selânik*'ten çıkıp *Vardar Yenicesi* ve Serez'e yürüdüğünü beyan etmek suretiyle Çelebi Mehmed zamanındaki hâdise ile sonraki hâdiseyi karıştırır. Oruc Bey tarihi de (s.105) şöyle diyor: "Yıldırım'ın altı oğlu kaldı; biri cenkte düşüp belirsiz oldu, Mustafa Çelebi dirlerdi, sonra *Selânik*'ten çıkıp huruc etti, Düzme Mustafa dedikleri oldur". *Dukas (Bon tab'ı, s. 117)* ve Halkondil Mustafa Çelebi'nin Eflâk'ta bulunduğunu beyan ediyor. Osmanlı tarihleri Mustafa Çelebi'nin hükümdarlık iddiasiyle Çelebi Mehmed zamanında ortaya çıktığından hiç bahsetmiyerek

Mustafa Çelebi'nin imparatorla anlaşması

Kendi menfaatini gözönünde tutan İmparator Manuel'in Çelebi Mehmed'e dost olup ona güya bir evlâd göziyle baktığına dair olan teminatı vardı; fakat bu menfaatlere mukabildi. Filhakika İmparator, Çelebi Mehmed'in Musa Çelebi'ye karşı mücadelesinde ona müzâhir olmuştu; çünkü Musa Çelebi *İstanbul*'u muhasara etmiş ve *Selânik*'i almak istemiş, onun üzerine Manuel, Çelebi Mehmed'le pazarlığa girişerek yaptığı muahede üzerine toprak elde ederek kendisine yardım etmişti.

Bu defa ise karşısına Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebi çıkarak imparatora Osmanlı ülkelerinden daha çok menfaat temin edeceğini vaid etmesi üzerine Manuel bu defa Mustafa Çelebi'yi ele almıştı. Bu sebeple 822 H./1419 M. de imparator tarafından Rumeli'ye gönderilmesi kararlaştırılan Mustafa Çelebi, ibtida Eflâk tarafına sevkedilmiş[1]; orada Eflâk prensinden hüsn-i kabul ve yardım görmüş ve bu sırada *Niğebolu* sancak beyi Aydınoğlu Cüneyd Bey hemen Eflâk'a giderek kendisine iltihak etmişti[2]. Bunlar Eflâk kuvvetleri ve kendilerine uyan kuvvetlerle süratle *Tesalya* ve *Selânik* taraflarında faa-

onu Çelebi'nin vefatından sonra saltanat iddiasiyle ortaya çıkmış bir türedi olarak gösterirler. Hayrullah Efendinin metindeki mutaleasını nereden naklettiği bilinemedi; Fakat Çelebi Mehmed'in İmparatorla sonuna kadar dostluğu devam ettiği düşünülürse bu mutaleayı ihtiyatla kubul etmek lazım gelir; her halde Bizans kaynakları daha doğru olmalı.

[1] *Dukas (s. 117)* ve *Halkondil (Paris tab'ı s. 97)* Mustafa Çelebi'nin İmparatorun yanına uğramadan *Eflâk*'a gittiğini yazıyorlar; *Halkondil*, Mustafa'nın, İsfendiyar Bey'in yardımiyle *Sinop*'tan *Eflâk*'a gitmiş olduğunu beyan ediyor. Iorga'da (c. I. s. 366-370) *Trabzon*'dan *İstanbul*'a gelen bir gemi ile Mustafa Çelebi'nin bir adamının Venedik'e giderek Mustafa için yardım istediği ve kendisine Eflâk beyinin yardım yapabileceğinin söylenmesi üzerine oraya baş vurup talebinin kabul edildiği ve bunun üzerine Mustafa Çelebi'nin Eflâk'a geçtiği beyan edildiğine göre Mustafa Çelebi'nin *Sinop*'ta İsfendiyar Bey'le anlaştıktan sonra Eflâk'a geçmiş olması icap ediyor ki hadiselere göre doğrusu bu olacaktır. Yani Mustafa Çelebi evvel Sinop'tan Eflaka geçmiştir. Manuel ile anlaşması daha sonradır.

[2] Çelebi Mehmed'in küçük kardeşi Mustafa'nın *Ulah*'ta bulunduğu haberi geldi; Çelebi Mehmed en evvel Cüneyd'i öldürmek için maiyyetinden ikisini gönderdi ise de, Cüneyd iki gün evvel Eflâk'a giderek Mustafa'ya iltihak etmiştir *(Dukas, Bon tab'ı, s. 117)*.

liyete başlamışlardır; buna da sebep bir muvaffakiyetsizlik olursa *Selânik* kalesine kaçabilmelerini temin eylemekti.

Çelebi Mehmed, bu hâdiseyi haber alır almaz derhal harekete geçerek *Selânik* mıntakasındaki muharebede Mustafa Çelebi'yi mağlûp etmiş ise de kendisini yakalayamamış ve o da Cüneyd ve bir miktar maiyyeti ile beraber *Selânik* kalesine iltica etmişlerdir[1]. Çelebi Mehmed, Selânik valisi Laskaris Leontariüs'den Mustafa Çelebi'nin teslim edilmesini istediyse de vali imparatorun müsaadesini almadan bir şey yapamıyacağını ve imparator ne emrederse öyle hareket edeceğini beyan ile özür dilemiştir[2].

Bunun üzerine pâdişah İmparatora müracaat ile Mustafa'nın teslimini istedi. Manuel, Çelebi Mehmed'e gönderdiği nâmesinde :

"Sen benim evlâdım, ben de baban makamında olmayı kabul ederek ahdettik. Eğer ettiğin yemini tutmak istemiyorsan haksız olanları Allah'ın adaleti cezalandırır; bana iltica edenleri teslim hakkındaki teklifini yapmak değil dinlemek bile istemem. Bununla beraber bizim itikad ettiğimiz ekanim-i selâseye yemin ederim ki hükümdarlığın devam ettikçe ve sen hayatta bulundukça Mustafa ile Cüneyd mahbus kalacaklardır." sözleriyle Mustafa ve Cüneyd'in teslim edilmesi teklifini reddetti ve aynı zamanda *Selânik* valisine de Mustafa ile Cüneyd'in acele kendi tarafına gönderilmesini emreyledi.

Sultan Mehmed, daha ileri gitmiyerek imparatorun teklifini kabul edip *Selânik* muhasarasını kaldırarak *Edirne*'ye döndü;

[1] *Düsturnâme (s. 92)*:

İki buçuk yıl olur Musa Emir — *Bunlar etmez kâfir ile dar-ü gir*
Gitti ol, Sultan Mehemmed oldu Şah — *Mustafa çıktı bulamaz mülke rah*

[2] Selânik valisi, mültecilere ikram ile teselli etti. Sabah olunca Çelebi Mehmed, Selânik valisine bir memur göndererek imparatorla arasındaki ebedî olan dostluk sebebiyle Mustafa ile Cüneyd'in kendisine teslim edilmelerini bildirdi ve "aradaki dostluğu bozma ve Rumlara büyük zararlar yapılmasına sebep olma; teslim etmezsen hasmane hareket ederek *Selânik*'i zabt edeceğim" haberini yolladı. Vali Leontarius, pek yumuşak cevap verdi. "Ben imparatora bağlı bir memurum; aynı zamanda sana da bağlıyım. Mülteci alelâde bir şahıs değildir. Haber aldığıma göre kardeşindir. Biraz sabret, vaziyeti imparatora arzedeyim; emir vermek ona aittir" dedi *(Dukas, Bon tab'ı 118, 119)*.

İmparator *İstanbul*'a getirilen Mustafa ile Cüneyd'i ve maiyetlerindeki otuz üç kişiyi *Limni* adasına gönderdi[1].

Bu mültecilerin masrafları için Osmanlı hükümeti her sene üçyüz bin akçe vermeği ve imparator da Çelebi Mehmed sağ oldukça Mustafa'yı salıvermemeği ve Mehmed'in haleflerinin Bizans'a karşı takınacakları vaziyete göre hareket etmeği taahhüd ediyorlardı. Bunu müteakip Çelebi Mehmed, Mustafa Çelebi'ye yardım edip asker veren Eflâk topraklarına akın yaptırmak suretiyle intikam aldı[2]. Bizans tarihlerinde Mustafa Çelebi'nin saltanat iddiasiyle birinci defa meydana çıkmasının ve muvaffak olamayarak *Selânik*'e ilticasının hangi tarihte olduğu gösterilmemiştir; bu hâdisenin Şeyh Bedreddin vak'asından evvel, olması ihtimaline binaen kat'î olmayarak 822 H./1419 M. tarihini gösterdim[3]. Çünkü, Bedreddin vakası esnasında Çelebi Mehmed'in *Serez*'de bulunması, Mustafa Çelebi'nin *Selânik*'e ilticasiyle pâdişahın İmparatorla anlaşarak *Edirne*'ye dönmesi sırasında vukua gelmiş olduğunu tahmin ettim.

1420'de Sultan Çelebi Mehmed, İstanbul yolu ile Anadolu'ya geçmek üzere geldi. Bizans casusları pâdişahın Anadolu'da işlerini yaptıktan sonra *İstanbul*'u muhasara edeceği haberini getirdiklerinden bazı Bizans devlet adamları pâdişah'ın *İstanbul* yoluyla geçerken tevkif edilmesini söylediler se de Manuel bu teklifi kabul etmedi. Bununla beraber bu haber sebebiyle ihtiyat olmak üzere Çelebi Mehmed'i karşılamak için çocuklarını da göndermedi[4].

[1] *Dukas (s. 121)* İmparatorun, Mustafa Çelebi'yi bir müddet sonra *Limni* adasına gönderip Cüneyd Bey'e *İstanbul*'da *Pammakaristos* (Fethiye camii) manastırında bir yer tahsis ettirdiğini yazar. Frances ise *(Bon tab'ı, s. 114)* Mustafa Çelebi'nin *Limni* adasından sonra *Mora*'da *Misistra* kasabasına yollandığını beyan ediyor.

[2] *Dukas (Bon tab'ı), s. 122.*

[3] Meskûkât mütehassısı merhum Ali Bey, Mustafa Çelebi akçeleri yazısında *Hammer*'den naklen Mustafa Çelebi'nin, Birinci defa Rumeli'de meydana çıkarak hükümdarlık iddiasında bulunmasının 823 H./1420 M. de olduğunu göstermiştir. *(Türk Tarih Encümeni Mecmuası, sene 15, s. 389, 390)*; belki hâdisenin bastırılması bu tarihte olmuştur.

[4] *Frances (Bon tab'ı)* ve *Halkondil (Paris tab'ı).*

Çelebi Mehmed, *Dolmabahçe* ve *Tophane* sahillerine gelerek burada üç sıra kürekli kadirgada bulunan imparator tarafından karşılandı ve konuşarak *Hrisopolis* yani *Üsküdar*'a geçtiler; imparator kadirgadan çıkmadı, Çelebi Mehmed, karaya çıkarak çadıra indi ve akşam olunca maiyyeti ile beraber *İzmit* tarafına hareket eyledi ve *Bursa*'ya geldi[1].

Çelebi Mehmed'in tesisleri

Çelebi Mehmed, Musa'yı bertaraf ettikten sonra *Edirne*'de Emir Süleyman tarafından başlattırılıp Musa Çelebi zamanında da devam edilerek henüz bitmemiş olan *Eski cami*'yi 816 Şevval/1414 Ocak'ta tamamlatmış ve *Eski Bedesten*'i ona vakıf yapmıştır. I. Sultan Mehmed *Bursa*'da meşhur *Yeşilcami*, medrese, imaret ve türbesini yaptırdığı sırada devlet adamlarının tavsiyeleri üzerine[2] bunlara vakf olmak üzere Orhan Gazi devrindenberi Osmanlılara âid olup Ankara muharebesinden sonra Bizanslılar eline geçen *İzmit körfezi*'ndeki yerlerden, *Hereke*, *Gebze*, *Darıca*, *Kartal* ve *Pendik* taraflarını Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey'i göndererek elde etmiştir (823 H./1420 M.). Bu işgaller herhalde imparatorun Mustafa Çelebi'ye karşı olan müzaharetine karşı bir mukabele idi. Bu işgaller dolayısiyle pâdişahın *İstanbul* üzerine geleceği şayiası çıktığından Rumlar epey telâş etmiş ve bunun üzerine Manuel Sultan Mehmed'in tasavvurunu anlamak üzere dostluktan bahis ile Edirne'ye bir elçi göndermiştir.

Çelebi Mehmed'in vefatı

I. Mehmed kışı *Bursa*'da geçirdikten sonra 1421 ilkbaharında *Gelibolu* yoluyla *Edirne*'ye döndü. Onun *Edirne*'ye geldiğini haber alan İmparator, pâdişahın kendi hakkındaki tasavvurlarını öğrenmek için Leontarius'u elçi olarak *Edirne*'ye gönderdi. Çelebi, elçiyi memnunlukla kabul etti ve bir kaç gündenberi hasta olduğu için iyi olduktan sonra görüşeceğini söyledi[3]. Halbuki kendisine

[1] *Frances-Bon tab'ı ve Halkondil.*

[2] Çelebi Mehmed'in tesislerinden en evvel 822 Zilhicce/1419 Aralıkta Yeşil Cami tamamlanmış, diğerleri sonra bitmiştir. *Tac-üt-tevarih*'in kaydından *(c. I, s. 295)* bunların tamamlanmasından evvel vakıf olduğu anlaşılıyor. Kezâ *Behişti*, *Âşık Paşa zâde ve Neşri*'de de öyledir.

[3] *Frances (Bon tab'ı)*, Mırmıroğlu tercümesi.

nüzül isabet etmişti[1]. İyi olamıyacağını anlaması üzerine vezirleri Bayezid, Çandarlı zâdeİ brahim ve Hacı Ivaz Paşaları davet etti; *Limni* adasında mahbus bulunan kardeşi Mustafa Çelebi'nin muhafazası kendi hayatiyle mukayyed olduğundan ölümünü müteakip imparatorun Mustafa'yı bırakmak ihtimalini gözönüne alarak Büyük oğlu Murad *Amasya*'dan gelinceye kadar ölümünün gizli tutulmasını ve derhal Amasya sancak beyi *(Rumiye-i sugra valisi)* büyük oğlu Murad'ın davet edilmesini vasiyyet etti[2]. Murad'ı davet için Çaşnigir başı Elvan Bey'i *Amasya*'ya gönderdiler[3]. Murad gelmeden evvel Sultan Mehmed hakkın rahmetine kavuştu (824 Cemaziyelevvel / 1421 Mayıs)[4]. Ruhî, Çelebi Mehmed'in altı aya yakın hasta yattığını söylüyor[5].

[1] Çelebi Mehmed yaban domuzu avında iken domuza mızrak atarken nüzül isabet etmiş ve daha sonra ikinci bir sadme ile vefatı vuku bulmuş : "Çelebi Mehmed bir gün atla av yaparken ormanda kaçmakta olan bir domuza karşı mızrak attığı sırada nüzül isabet etmesiyle, baygın bir halde attan düştü; adamları hemen saraya getirdiler; zaten avlandığı yer *Edirne*'ye yakındı. *Edirne* civarında ve en uzak yerden hâzik tabipler davet ettiler. Askerler pâdişahı görmek istediler. Hayatta bulunduğunu göstermek üzere dışarı (divana) çıkardılar; asker ve halk kendisini hayatta görüp sevindiler, ertesi günü nüzül üstelediğinden sesi kesildi ve dili tutuldu ve akşama doğru vefat etti" *(Dukas, Bon tab'ı s. 123* ve *Hammer, c. 2, s. 143)*.

[2] Çelebi Mehmed'in Murad'ın tahta cülûsunu müteakip katledeceği iki oğlunun o âkıbete düşmemeleri için bunların Rum imparatorunun yanına gönderilmesi hakkında ayrıca vasiyeti olduğunu Frances beyan ediyor; filhakika, İmparatorun daha sonra anlaşabilmesi için Murad'dan Çelebi Mehmed'in kendisine teslimini vasıyyet etmiş olduğu bu çocukları istemesi vasiyetin doğru olduğunu göstermektedir *(Dukas 127)*.

[3] ". . Hemanki başın yastığa kodu; vezirleri cem etti; tiz ulu oğlum Murad'ı getirin dedi; çaşnibaşı Elvan Bey'i gönderdi itti', ben hod bu döşekten kurtulmazın. Murad gelmeden ben ölürün; memleket birbirine dokuşur, tedarik edin benim vefatım duyulmaya" dedi *(Âşık Paşa zâde s. 94* ve *Oruc Bey s. 54 ve 112* ve *Behişti 55)*.

[4] Neşrî (c. 2, s. 550) ve *Tac-üt-tevarih* Cemaziyelevvel ibtidalarında vefatını yazıyor *(c. 1, s. 300)*. Türbesi kitabesinde de cemaziyelevvelin kaçında vefat ettiği görülmüyor. Şükrullah *Behcetüttevarih*'te *(s. 323)* cemaziyelevvelde yirmi üç gün hasta oldu diyor.

[5] Behcet-üt-tevarih ile Neşrî, Çelebi Mehmed'in Osmanlı devletini bir idare altına aldıktan sonraki hükümdarlığını yedi sene onbir ay ve bir kaç gün olarak gösteriyorlar.

Alınan tedbir üzerine *İstanbul*'a ve diğer yerlere gidecek yollar kesilerek kuş uçmaz oldu. Hacı Ivaz Paşa'nın tavsiyesiyle, "pâdişahın Karamanoğlu üzerine seferi vardır. Kapıkulu askerleri Anadolu askeriyle *Biga*'da toplansınlar" diye hayatta imiş gibi pâdişahın iradesi bildirildi; Anadolu beylerbeyisine ferman gönderilerek askeriyle *Biga*'ya gelmesi emrolundu[1]. Divan kurularak timar ve sancak verip işler görülürdü; hiç kimse Sultan Mehmed'in ölümünden haberdar değildi; pâdişahın maiyyeti olan silâhdarlar pâdişahın, görülmemesinden dolayı şüphelenerek "efendimiz ne oldu? divana çıkmaz" diye vezirlere hücum ettiler, fakat vezirler, hekimler çıkmasına müsaade etmiyor diyerek cevap verdiler ve birtakım tedbirlerle pâdişahı görmek isteyenleri aldattılar[2].

Yukarıda *Edirne*'ye geldiğini söylediğimiz Bizans elçisi, pâdişahın kendisini kabul etmesini bekliyordu; onun gelişinden üç gün sonra Sultan Mehmed öldü; nihayet Leontarius, Sultan Mehmed'in vefatını haber aldı ve hemen imparatora bir kaç ulak gönderdi. ise de yollar kapanmış olduğundan bunlar *İstanbul*'a gidemediler; aradan epey gün geçti; nihayet Bizans elçisi *Mora* yoluyla ve denizden vaziyeti *İstanbul*'a bildirmeğe muvaffak oldu[3]. Bu suretle Çelebi'nin ölümü Murad'ın *Bursa*'ya gelmesine kadar kırk gün gizlendi[4].

Çelebi Mehmed'in şahsiyeti

Osmanlı pâdişahlarının büyüklerinden olan Çelebi Mehmed azim ve metanetı, yüksek ahlâkî faziletleri, sözüne, ahdine riayet etmesi, tab'an nezaket ve itidali ve siyasî görüşleri, devlet siyasetine âid

[1] *Âşık Paşa zâde, Neşrî, Tac-üt-tevarih, Behiştî* ve diğer onlardan nakil yapan Osmanlı tarihleri seferin Aydınoğlu Cüneyd üzerine yapıldığını beyan ederler. *Müri-üt-tevarih*'te seferin Karamanoğlu üzerine olduğu kaydediliyor (Matbu birinci cilt s. 435). Cüneyd bu sırada imparatorun emriyle *Limni*'de mahbus bulunduğundan *Müri-üt-tevarih*'in mütaleası daha doğrudur.

[2] *Âşık Paşa zâde (c. 95)* ve *Behiştî (s. 55)* ve *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 303).*

[3] *Françes (Bon tab'ı)s. 123.*

[4] "Edirne sarayında vefat eden Sultan Mehmed'in cesedi kırk gün sarayda saklandı ve ölümünü dört kişiden başka kimse bilmiyordu. Bilenler, Bayezid, İbrahim ve iki hekim. (Hacı İvaz paşayı unutmuş). Bunlar her gün saraya gidip çıkıyorlardı, tedavi için etraftan ilâçlar getiriliyor diye ortalığın şüphesini uyandırmak istemiyorlardı. Hekimler ölünün karnını açarak bağırsak, ak ve kara ciğerlerini çıkarıp cesedin içerisini kâmilen yıkadılar ve cesetten çıkardık-

işlerde ifrata gitmiyerek durumu takdir etmesi ve programlı hareket eylemesi, herhangi bir tehlikeye karşı uyanık bulunarak seri hareketi sayesinde parçalanmış olan Osmanlı devletini bir idare altında toplamağa muvaffak olmuştur. Ankara muharebesini müteakip elden çıkan bir kısım yerleri tekrar elde etmiştir. Milâdî tarihle yedi yıl sekiz ay, yirmi gün bütün Osmanlı ülkesi hükümdarı olmuştur[1].

Frances, Çelebi Mehmed'in cömert dostlarına dost, düşmanlarına karşı şehid olduğunu ve ilk defa *Edirne*'yi daimî payitaht yaptığını beyan ediyor[2].

İKİNCİ MURAD'IN HÜKÜMDARLIĞI

Sultan Murad, süratle hareket ederek, *Bursa*'ya geldi ve keyfiyeti *Edirne*'de Bayezid Paşa'ya bildirdi. Bunun üzerine Çelebi Mehmed'in vefatı îlân olundu ve cenaze alınarak *Bursa*'ya getirilip Sultan Murad hükümdar îlân olundu (824 H./1421 M.). Hükümdar olduğu zaman on sekiz yaşında bulunuyordu; babasının vefatından kırk gün sonra hükümdar olduğuna göre cülûsu takriben haziran ortalarına tesadüf etmiştir.

İmparatorun tazıyeti ve teklifleri

II. Murad'ın cülûsu komşu hükümetlere bildirildi; imparator, daha evvel davranarak Sultan Murad'a iki elçi yolladı; bunların vazifelerinden birisi yeni pâdişahı tebrik ve tâziyet etmek ve ikincisi de Çelebi Mehmed'in vasiyyeti üzere Murad'ın iki erkek kardeşini imparatorun himayesine vermek teklifi idi. Eğer bu çocuk-

ları maddeleri ölünün bulunduğu odayı kazarak gömdüler ve sonra cesede ıtriyat sürdüler ve kefenlediler ve hayatta imiş gibi yatağa yatırdılar. Bu işlerin kâffesi iki vezir ile saray gılmanları taraflarından yapılıyordu ve bu çocuklar hiç dışarı çıkmayıp kimse ile görüşmezlerdi.." *(Dukas s. 128)*. Dukas bu ihtiyatlı tedbirlerin alınmasını, tahtın varisi olan yeni hükümdarın gelmesine kadar etraftaki devletlerin bunu haber alarak bir tecavüzî hareket yapmamaları için olduğunu sebep gösteriyor. Fakat asıl korku İmparator'un Çelebi'nin hayatiyle kaim olan Mustafa'yı salıvermesi endişesi idi.

[1] Şükrullah'ın *Behcet-üt-tevarih'inde* "Sultan Mehmed bin Bayezid Han: «از آل عثمان هفت سال ویازده ماه وروز چند بر سریر غزاة مقرر شد» kaydiyle hicrî 7 sene 11 ay bir kaç gün hükümdar olduğu bildirilir. Tercüme edilen N. Atsız nüshasında metindeki milâdî tarih de gösterilmiştir.

[2] *Frances Vekayinâmesi.*

lar verilmezse mevkuf olan Mustafa Çelebi'yi Rumeli'ye çıkaracakları bildiriliyordu.

Bu sırada saltanat atabeği olan vezir-i âzam ve beylerbeyi Bayezid Paşa, genç hükümdar nâmına elçilere, imparatorla dost kalmak istediklerini ve çocukların mânevî babası olmasına muvafakat edebileceklerini ve imparatorun muhabbetine ehemmiyet verdiklerini ve aktedilen muahedelere sadık kalacaklarını fakat bu şehzadelerin başka bir dinde olan imparatorun terbiyesine verilmesinin islâmiyete aykırı olduğunu bildirdi ve bunun üzerine elçiler geri döndü[1].

Mustafa Çelebi'nin ele alınması

Şehzadelerin teslim edilmemesi üzerine *İstanbul*'da imparatorun devlet adamları arasında görüşme oldu; bir kısmı ve bunların başında imparatorun oğlu ve saltanat şeriki Yuannis, Mustafa Çelebi ile anlaşarak onu Rumeli'de hükümdar yapmağı ve ihtiyar imparator Manuel ile diğer kısmı Murad'la anlaşmayı muvafık buluyorlardı; fakat Yuannis taraftarları, *Gelibolu*'yu kendilerine teslim vaadinde bulunan Mustafa Çelebi ile anlaşmakta ısrar ettiklerinden onların fikirleri galebe çaldı ve derhal General Dimitriyos Laskariyüs kadirgalarla *Limni* adasına gönderilerek Mustafa Çelebi ile anlaşma yapıldı[2].

Mustafa Çelebi ile imparator arasında yapılan anlaşma gereğince Mustafa Çelebi, imparatorun sözlerinden dışarı çıkmayacak, oğlunu rehin olarak imparatorun yanına bırakacak, *Gelibolu* yarımadasını ve Karadeniz sahilinde Eflâk sahillerine kadar olan yerleri ve *Erisos* ve *Aynaroz*'a kadar olan *Tesalya* havalisini imparatora terk edecekti. Mustafa Çelebi bu suretle İmparatorun adamiyle muahedeyi imzaladıktan sonra gönderilen on kadirgaya kendisi Cüneyd Bey ve maiyyeti ve bir miktar

[1] *Halkondil*, Bayezid Paşa'nın, İmparatora gönderildiğini yazıyorsa da yanlıştır. Güya Bayezid Paşa yüksek ailelere mensup on iki çocuğun rehin ve ikiyüz bin akçe verileceğini ve *Gelibolu* civarında beğenecekleri geniş arazinin terk edileceğini teklif etmiş, imiş *(Paris tab'ı s. 106, 107)*. İmparatorla anlaşmaküzere Çandarlı zâde İbrahim Paşa İstanbul'a gönderilmiştir.

[2] *Dukas (s. 134)* Leontarius'un Mustafa'yı almak üzere *Midilli*'ye gönderildiğini ve Françes ise 1421 senesi Eylül ayında İmparator Yuannis'in *Mora*'dan getirttiği Mustafa'yı alarak bir çok kadirga ile *Gelibolu*'ya gittiğini yazmaktadırlar.

rum kuvvetiyle atlayarak *Gelibolu*'ya geldi; Murad ise *Gelibolu* kalesini tahkim etmiş ve buraya çokca kuvvet koydurmuştu[1].

Mustafa Çelebi kuvvetleri *Gelibolu*'ya çıktıkları vakit karşılarına Murad'ın kuvvetleri çıktı. Şiddetli muharebe ettiler. Fakat Mustafa'nın kuvvetlerine kumanda eden Cüneyd Bey bunlara galebe etti; bunun üzerine Mustafa Çelebi kadirgadan karaya çıktı; yine muharebe devam etti; Mustafa, General Dimitriyos ile birlikte geceyi yine kadirgada geçirdi; nihayet Mustafa Çelebi *Gelibolu* halkının ileri gelenlerini davet etti; onlara Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğunu ve kardeşi Çelebi Mehmed'in kendisini firara mecbur ederek Rumların elinde mahbus kaldığını, kendisinin *Edirne*'ye gitmesi için yol verilmesini ve hükümdar tanınmasını istedi. Gelibolu halkı ve civardakiler Mustafa Çelebi'ye bi'at ettilerse de kale muhafızları teslim olmadılar; burada kale muhafız kumandanı Şah Melik adında birisi idi[2]. Bunun üzerine Dimitriyos *Gelibolu* kalesini muhasara etti. Mustafa Çelebi aşağıda görüleceği üzere Bayezid Paşa kumandasındaki Sultan Murad kuvvetlerini bozduktan sonra *Edirne*'ye giderek hükümdarlığını îlân eyledi (824 Zilkade/ 1421 Ekim).

Bayezid Paşanın Mustafa Çelebi üzerine gönderilmesi

Bu durum üzerine Sultan Murad'ın huzuriyle vezir-i âzam ve beylerbeyi Bayezid, ikinci vezir Çandarlı zâde İbrahim, üçüncü vezir Hacı Ivaz Paşalarla Timurtaş Paşa'nın üç oğlu Umur, Ali ve Oruç Beyler bir görüşme yaptılar. İbrahim paşaile

[1] *Âşık Paşa zâde* tarihi Mustafa Çelebi'nin birinci ve ikinci saltanat dâvasını birbirine karıştırmıştır. Ona göre Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra Mustafa Çelebi *Selânik*'ten çıkarak *Vardar Yenicesi*'ne ve oradan da *Serez* ve daha sonra *Edirne*'ye gelmiş ve bütün Rumeli beyleri ona tâbi olmuştur diyor *(s. 96)*. Behiştî de aynı şeyi yazar *(s. 56)*.

[2] Behiştî *(s. 56) Gelibolu* kalesi muhafızı Şah Melik'in kaleyi Mustafa Çelebi'ye teslim ettiğini yazar. Âlî *(c. 3, s. 198)* Mustafa Çelebi'nin İmparatorla muahedesi mûcibince *Gelibolu* kalesini teslim etmek istediğini, fakat *Gelibolu* beyi Şah Melik'in mâni olduğunu yazıyor; Frances ise *Gelibolu* halkının, Rumeli'de Türklerin ilk mukaddes şehri olması dolayısiyle burayı teslim etmediklerini beyan ediyor *(Bon tab'ı, s. 115)*. Halkondil de *(Paris tab'ı, s. 107. Gelibolu*'yu musirren isteyen imparatora Mustafa Çelebi'nin burasını vermek isteyip, ancak kendisine taraftar Türklerin burasını terk etmek istemediklerini, yeni pâdişahın (yani Mustafa Çelebi'nin) daha hükümdarlığının ibtidasında henüz kendisine saltanatı kat'i surette temin etmeden

Hacı Ivaz paşa, aynı zamanda beylerbeği olması ve Rumeli beylerini yakından tanıması îtibariyle Bayezid Paşa'nın Mustafa Çelebi üzerine gönderilmesini teklif ettiler; Timurtaş paşanın oğulları ise bizzat pâdişahın gitmesini söylediler. Sultan Murad evvelki iki vezirin teklifi üzere Bayezid Paşa'nın gitmesini muvafık gördü[1]. Bayezid paşa giderken vefatı vukubulursa vasiyyetnâmesinin hükümlerini icraya nezaret eylemesini Timurtaş'ın büyük oğlu Oruc Bey'e havale etti ve elli bin akçe bırakarak onu vasi yaptı (Behiştî, s. 57).

Gelibolu yolu kapalı olduğundan Bayezid Paşa kış mevsiminde İstanbul Boğazında *Güzelcehisar*'dan Rumeli tarafına geçti[2]. Yanında çok kuvvet yoktu; *Edirne* tarafına gitti ve orada da kuvvet topladı; Mustafa Çelebi'nin *Gelibolu*'dan çıkıp geldiğini duyunca onu *Sazlıdere* mevkiinde karşıladı[3]. Fakat

Gelibolu'nun Rumlara terk edilmesini uygun bulmadıklarını ve Mustafa Çelebi'nin de öyle yaptığını ve Rumların bundan memnun olmadıklarını zikretmektedir.

[1] Sultan Murad, Bayezid Paşa'ya "Lalam âbâ ve ecdâdım zamanından devlet ve saadetle mesned-i vezareti müşerref edersin ve cemi memleketimizde olan âyân ve erkândan her cihetce aklın ziyadedir ve âlemin itikadı ve îtimadı sanadır. Heman sen gitmek gereksin eğer bizim rızamız gözedirsen dedi", Bayezid Paşa da buna baş eğdi *(Behiştî s. 56, 57)*.

[2] *Dukas s. 144* ve *Hammer (Atâ Bey tercümesi) c. 2, s. 158.* Bu hususuta Behiştî şöyle diyor: "Bayezid Paşa *Gelibolu*'dan geçemiyeceğini anlayınca İstanbul boğazı tarafına geldi, İmparatordan gemi istedi ise de muvaffak etmedi. *Güzelcehisar* yanında bir iki küçürek gemi bulup askeri geçirip atları yüzdürdüler ama ziyade müzayaka geçirdi. Andan göçüp *Edirne*'ye müteveccih oldular.." (s. 57.)

[3] Rumeli sahiline geçen Bayezid Paşa iki günde *Edirne*'ye geldi ve orada çok miktarda asker topladı, *Gelibolu* yarım adasına en kısa yoldan gitmek istedi, ileri gönderdiği casuslar Mustafa Çelebi'nin büyük bir kuvvetle *Gelibolu*'dan hareket ettiklerini haber verdiler; Bayezid Paşa otuz bin kişilik ordusiyle *Edirne*'den çıkarak *Sazlıdere*'ye geldi ve Mustafa Çelebi'nin kuvvetleriyle karşılaştı. Bayezid Paşa, askerine Mustafa'nın düzme olduğunu ve pâdişahın kardeşi Mustafa'nın daha çocuk iken öldüğünü Çelebi Mehmed'in bizzat kendisine anlattığını söyledi ve imparatorun, bunu Yıldırım'ın oğlu diye meydana çıkardığını anlattı *(Dukas, s. 145 ilâ 1478)*. Frances de Bayezid'in *Edirne* ve Mustafa Çelebi'nin ise Gelibolu'dan hareket ile *Sazlıdere*'de karşılaştıklarını yazar. Kezâ bk. *Halkondil, s. 107.*

ilk temasta Bayezid Paşa kuvvetlerinin ibtida sağ kolu ve onu takiben sol kolu Mustafa Çelebi tarafına geçtiğinden kendisi de Mustafa Çelebi'ye teslim oldu (1 Ramazan 824/30 Ağustos 1421). Mustafa Çelebi'nin karnında bir yarık varmış. Rumeli beylerine onu gösterip ikna eylediği gibi bu defa teslim olan Bayezid Paşa'ya da aynı suretle karnında bulunan yarığı göstererek Yıldırım Bayezid'in oğlu olduğunu ispat etmek istemişti. Bayezid Paşa'ya hasım olan Cüneyd Bey ile Evrenuz oğulları'nın gammazlıklariyle ertesi günü derhal katledildi [1]. Bunun üzerine Mustafa Çelebi *Edirne*'ye girdi ve yukarıda görüldüğü üzere hükümdar ilân edildi[2].

Mustafa Çelebi'nin hükümdarlığı

Mustafa Çelebi'ye Evrenuz oğulları, Turahan Bey ve oğulları ile Gümlüoğlu ve[3] Rumeli fatihleri ve Fatihan oğulları tâbi oldukları gibi diğer akıncılar da onun etrafına toplandılar; hulâsa Rumeli'deki bütün yerler onun hükümdarlığını tanıdı; namına para kesildi[4].

Mustafa Çelebi, bundan sonra durmayarak Anadolu tarafına geçmek üzere *Gelibolu*'ya hareket etti; bütün Rumeli beyleri ve kuvvetleri beraberinde idi; Mustafa Çelebi'nin *Sazlıdere* muvaffakiyetini ve hükümdarlığını haber alan *Gelibolu* muhafızı kaleyi Dimitriyos Leontarius'a teslim etti; Dimitriyos buraya asker ve mühimmat koymağa hazırlanırken Cüneyd Bey

[1] *Menâkıb-ı Şeh Bedreddin (Hususî Ktp. deki nusha), s. 140.*

[2] *Dukas s. 152.* Bayezid Paşa'nın katlini haber alan Sultan Murad sarsıldı ve mâneviyatı kırıldı; fakat *Bursa*'da bulunan Yıldırım Bayezid'in damadı Seyyid Emir Buharî kendisini teşci etti ve muvaffak olacağını tebşir ile kılıç kuşatdı.

[3] Bu, Gümlüoğlu âilesi Gümlü oğlu Murad Bey ve onun Saltuk ve İskender isimlerindeki iki oğluyla Murad Bey ve Paşa Yiğit isimlerindeki Gümlü ahfadından mürekkeptir. Fatih Sultan Mehmed Gümlü oğlu Saltuk ve İskender Beylere *Zağra*'nın eski hisarında bazı köyleri temlik etmiş, onlar da *Gümlü oğlu köyü*'nde zaviye, mescit, *Edirne*'de mescit ve *Kosova*'da da zaviye ve mescid vakfetmişlerdir. İkinci Bayezid, Gümlüoğlu Paşa Yiğit'e iki köy temlik etmiştir.

[4] Mustafa Çelebi'nin biri *Edirne*'de ve diğeri *Serez*'de kesilmiş iki akçesi Meskûkât kataloglarında görülüyor. *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye* (İsmail Galib) *s. 24* ve *Meskûkât-ı Osmaniye* (Halil Edhe) *s. 36* ve *Mustafa Çelebi akçeleri* (Ali), *Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 15, s. 387 ilâ 390.*

yetişerek buna mâni oldu. Dimitriyos, Mustafa'ya başvurdu; Mustafa Çelebi, imparatora *Gelibolu*'yu teslim edeceğine dair taahhüdünü inkâr etmemekle beraber böyle bir harekette bulunacak olursa Türklerin kendisinin pâdişahlığını kabul etmiyeceklerini ve şahsen mülkü olmayıp halka âid yeri veremiyeceğini bildirdiğinden Dimitriyos Leontarius *İstanbul*'a dönerek keyfiyeti imparatora anlattı [1].

Mustafa Çelebi, *Gelibolu* kalesini tahkim etti; donanmaya kaptanlar ve kumandanlar tâyin eyledi ve oradaki işleri gördükten sonra *Edirne*'ye giderek biraderinin hazinelerine kondu; sefahate daldı [2].

İmparator, Mustafa Çelebi'nin kendisini atlatarak *Gelibolu*'yu vermemesi üzerine onu terk ederek Sultan Murad'la anlaşmak istedi. *Bursa* hükûmeti, *Gelibolu*'nun İmparatora teslim edilmeyerek Leontarius'un eli boş döndüğünü haber alınca onlar da bu fırsattan istifade ederek vezir Çandarlızâde İbrahim Paşa'yı elçi olarak İstanbul'a gönderdiler; İbrahim Paşa, Bayezid Paşa'nın ölümünden sonra vezir-i âzam olmuştu.

İbrahim Paşa, Mustafa Çelebi ile İmparatorun aralarının bozulduğundan haberi yokmuş gibi Manuel'den yardım istedi ve pek mütevazi hareket ve sözlerle imparatoru merhamete getirmeğe çalıştı; babası Çelebi Mehmed'e yaptığı gibi oğluna da yardım edebileceğini söyledi ve kendisini koltukladı ve *Gelibolu* ile iki şehzadeyi istemekten vazgeçmesini istirham etti [3]. Fakat

[1] *Dukas s. 152 ilâ 154*'de Cüneyd ve Mustafa Çelebi ile Dimitriyos'un muhavereleri hakkında tafsilât vardır. *Halkondil (Paris tab'ı s. 107)* Mustafa'nın imparatora haber göndererek kendisi harple meşgul olduğu için hiçbir harekette bulunmamasını ve müsterih olmasını ve her tarafı zabt ettikten sonra *Gelibolu*'yu vereceğini vadettiğini kaydediyor.

[2] "... Biraderi Mehmed'in sarayına girince orada hesapsız servet ve sair kıymetli şeyler buldu; hergün sarhoş oluyordu ve vaktini huzuzât-ı nefsaniye ile geçiriyordu.." *(Dukas, s. 157)*.

[3] Çelebi Mehmed'in Murad Mustafa Mahmud ve Yusuf isimlerindeki dört oğlundan Murad hükümdar olmuş ve Mustafa adındaki oğlu da *Hamideli* sancak beyi bulunmuştu. Küçük yaştaki Mahmud ile Yusuf'un öldürülmemeleri için imparatorun yanına gönderilmelerini vasiyyet etmişti. İşte İmparator, bu çocukların kendisine verilmesinde ısrar ediyordu. Sultan Murad hükümdarlığını sağlamak üzere uğraştığı sırada bunları *Tokat*'a gönderip hapsetmiş ve daha sonra *Bursa*'ya getirterek gözlerine mil çektirip analariyle beraber *Bursa*'da oturtmuş ve kendilerine tahsisat bağlamıştır. Bu iki

İmparator *Gelibolu* ile iki şehzadenin tesliminde ısrar ettiğinden İbrahim Paşa epey müddet *İstanbul*'da kalmasına rağmen bir netice alamadan döndü[1].

Sultan Murad'a yardım teklifi

Foça'daki şap madenlerini Cenevizliler işletiyorlardı; buranın Ceneviz beyi bir zaman *Saruhan oğulları*'na her sene bir miktar para vererek buradaki kalede oturuyorlar ve ihraç ettikleri şapları Avrupa piyasalarına sevk ediyorlardı; buraları Osmanlılara geçtikten sonra aynı vergiyi Osmanlı hükûmeti alıyordu. Bu Ceneviz kolonisi doğudaki diğer Ceneviz kolonileri (Sakız, Galata, Amasra, Samsun, Kefe) gibi muayyen bir müddet tâyin edilen *podesta* veya konsoloslar vasıtasiyle idare ediliyorlardı. Çelebi Mehmed'in sağlığında *Foça*'da Jan Adorno adında bir podesta bulunuyordu; buranın podesta yani valiliği on sene müddetle kendisine verilmişti.

Adorno *Foça*'ya geldikten sonra Çelebi Mehmed'le görüşerek senede yirmi bin altın vermek suretiyle on sene müddetle *Foça*'nın maden imtiyazını almıştı. Aradan altı sene geçince Çelebi Mehmed vefat etmiş ve Mustafa Çelebi hâdisesi çıkmıştı. Bu senelerde şap madeni işi tatil edilmiş ve bir kaç seneden beri devam eden hâdiseler sebebiyle madenin yıllık imtiyaz bedelini verememişti. Cenevizlilerle Katalanlar arasındaki muharebe neticesinde Katalanlar, Ceneviz gemilerinin İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'de seyrü sefer etmelerine mâni olduklarından tabiî olarak maden işletmesi de durmuş ve bu yüzden Adorno büyük bir borç altına girmişti.

Adorno, Sultan Çelebi Mehmed'in ölümünü haber alınca bu vesileden istifade ile borcundan kurtulmak isteyerek daha Amasya'dan *Bursa*'ya gelmeden evvel Murad'a mektuplar gönderdi. Bu mektupları Adorno'nun kâtibliğinde bulunan Rum müverrihi olan Dukas yazmıştı. Adorno mektubunda, Çelebi Mehmed'le arasındaki dostluktan bahis ile arzu ettiği takdirde bu dostluğu yenilemeğe hazır olduğunu yazdıktan sonra:

kardeş 832 H./1429 M. deki taun salgınında vefat etmişlerdir. Tarihî karineye göre Çelebi Mehmed'in Orhan adındaki bir oğlu da İmparator'un yanında bulunuyordu.

[1] *Dukas (Bon tab'ı), s. 158 ilâ 160.*

— "Seni kadirgalarla Anadolu'dan Rumeli'ye geçirmeğe ve sana yardım etmeğe ve hiç kimsenin yapamadığı hizmeti sana yapmağa hazırım; yalnız emrini bekliyorum,, demiş.

Murad bu teklifi memnuniyetle kabul ederek:

—"Allah isterse bir kaç gün sonra *Bursa*'ya geleceğim, oraya yakınlarından çok sadık birisi gelsin, bu husus hakkında düşünelim ve yapacağımızı kararlaştıralım,, cevabını vermişti.

Bir kaç gün sonra Adorno, kendi namına Agasay denilen Dimitriyos adında bir mûtemedini gayet mühim mektuplarla *Bursa*'ya gönderdi. Bu mektupları da Dukas yazmıştı. Mektuplardan biri Sultan Murad'a, diğerleri vezirleri Ali, Umur ve Hacı Ivaz'a hitabetti. Bayezid (Paşa) Mustafa tarafından îdam edilmişti.

Dimitriyos'la görüşülüp herşey nizam altına alındı ve onun refakatine ulemadan çok akıllı Hatib adında biri verildi[1]. Bu Hatib'e *Gelibolu* boğazını geçmek üzere bir donanma ihzar ve techizi için elli bin Bizans altını verilmişti. Mevsim henüz sonbahar başlangıcı idi.

Murad'ın Foçalılarla ittifakını duyan Mustafa Çelebi *Edirne*'de zevk ve safada olup rakibi Sultan Murad'ı unutmuştu. Cüneyd, Mustafa Çelebi'yi îkaz etti; Murad'ın İmparatorla pazarlık halinde olduğum bildirdi, üstelik bir de Frenklerle de anlaşıyor; biz de *Edirne*'de hiç bir hazırlıkta bulunmadan oturuyoruz; onlar bu tarafa gelmeden evvel biz karşı tarafa geçelim, her hususta düşmanlarımızdan üstünüz. Onlar bu tarafa geçerlerse bizim için felâkettir,, sözleriyle Mustafa Çelebi'yi îkaz etti.

Mustafa Çelebi'nin Anadolu tarafına geçmesi

Mustafa Çelebi, hemen kuvvetlerini toplayarak *Gelibolu*'ya gelip *Lapseki*'ye geçti (20 Ocak 1422). Murad'ın müttefiki olan Foçalıların donanması, Mustafa Çelebi'nin geçmesine mâni olmak istediyse de muvaffak olamadı. Mustafa Çelebi'nin yanında on iki bin atlı ve beş bin yaya vardı. Üç gün orada kaldıktan sonra *Bursa* tarafına yürüdü. Bunu haber alan Sultan Murad kâfi miktarda mevcudiyle *Bursa*'dan çıkarak

[1] Osmanlı tarihlerinde vezir-i âzam Çandarlızâde İbrahim Paşa mensuplarından olup Ceneviz gemilerini tedarike memur ve *(taharetisz hatib)* denilen zatdir.Bk. *Âşık Paşa zâde s. 99* ve *Tac-üt-tevarih, c. I, s. 314* ve *Behiştî tarihi s. 60*

Ulubad'a geldi ve köprüyü kesti. Maiyyetinde Hacı İvaz Paşa ile Timurtaş'ın üç oğlu Umur, Ali ve Oruc Beylerle Cüneyd'in kardeşi olduğu söylenen Hamza Bey de vardı[1]. İki taraf *Ulubad suyu* önünde ve suyun iki kıyısında karşılaştılar. Mustafa Çelebi'nin *azab* yani hafif yaya askeriyle Murad kuvvetlerine karşı beş bin kişi ile yapmak istediği baskın Demirtaş Paşa oğlu Umur Bey'in pusudan çıkarak yaptığı mukabil taarruz üzerine muvaffak olamadı ([2]. Sultan Murad'ın ordusunda Mihaloğlu Mehmed bey de vardı. Bu Musa Çelebi'nin Rumeli'deki saltanatı zamanında onun beylerbeğisi yani ordu kumandanı idi; elaltından Çelebi Mehmed'e taraftar olmuştur. Çelebi zamanında da akıncı beyliğinde ve divanda bulunmuş ve Şeyh Bedreddin vak'asında alâkadar olduğu için Tokat kalesine hapsedilmişti (1420). Murad hükümdar olup Mustafa Çelebi hâdisesi çıkınca Murad'ın devlet adamları, eski şöhretli Rumeli beylerinden olan Mihaloğlu'nun serbest bırakılarak gönlünün alınmasını ve bunun Rumeli akıncı beyleri üzerindeki nüfuzunu söylediler. Derhal *Tokat*'tan alınarak *Bursa*'ya getirilmiş ve ordu ile *Ulubad* önüne gelmişti.

Bir gece, Mihaloğlu Mehmed bey, *Ulubad* çayı kenarına gelerek Rumeli akıncı beylerini isimleriyle çağırmağa başladı. Bunlar çay kenarına gelerek ölmüş sandıkları Mihaloğlu'nun sağ olduğunu anladılar. O, akıncı beylerine pâdişahlarının oğlunu terk ederek bir düzme hükümdara tâbi olduklarından dolayı söylendi[3]. Bu görüşmeyi Mustafa Çelebi haber alarak şüp-

[1] Bu, Hamza Bey'in, Cüneyd'in kardeşi olduğu hakkında Dukas'ın mütaleası şüphelidir. Dukas, Cüneyd'in babasını da yanlış olarak Hasan Subaşı göstermiştir. Hamza Bey belki Cüneyd'in oğlu veya yakın akrabasıdır.

[2] *Behiştî s. 85. Abulyund gölü* başındaki yeniçerilere karşı Mustafa Çelebi tarafından dört bin kişilik azab kuvvetiyle yapılan baskın muvaffak olamadığı gibi Sultan Murad kuvvetleri tarafından yapılan mukabil taarruz üzerine bunlar bozulmuşlardı *(Ruhî'nin Âl-i Osman tarihi)*.

[3] "Mihaloğlu bu su kenarına geldi; evvel kelâmı bu oldukim, bire Türk Turhan ve bire hain deyu bağırdı; Gümlüoğlu'na ve andan Evrenuz oğlanları'na, cümle Rumeli beylerine çağırdı; cemisi Rumelililer su kenarına geldi, selâm verip hayh kelimat etti ve bu Mustafa Düzme'dir deyu ad çıkardı ." *(Neşrî s. 560,* kezâ *Âşık Paşa zâde s. 98* ; *Behiştî s. 58* ve *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 310.)*.

helendi. Mihaloğlu, Murad tarafına geçeceklerine dair Rumeli beylerinden söz aldı.

Bu sırada *Abulyund gölü* tarafını muhafazaya memur olan vezir Hacı Ivaz Paşa'dan Mustafa Çelebi'ye de gizli bir mektup geldi; bu mektupta sadakatinden bahsediyor ve Rumeli beylerinin Murad'la ittifakından ve gününü tâyin ettiği bir baskınla kendisini ansızın yakalayacaklarından inandırıcı bir surette bahsediliyordu[1]. Bundan başka Timurtaş Paşa oğullarından da Aydınoğlu Cüneyd Bey'e bir mektup gelmişti[2]. Onların bu mektubunda da dostlukları hatırlatılıyor ve Rumeli beylerinin Mustafa Çelebi'yi yakalayarak Sultan Murad'a teslim edecekleri bildiriliyor ve kendisine Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımak şartiyle Aydın ve havalisinin verileceği vadolunuyordu[3].

Mustafa Çelebi, Rumeli beylerinin, Mihaloğlu ile görüşmelerinden zaten şüpheye düşmüştü. Bu defa Hacı Ivaz Paşa'dan gelen mektup bütün bütün şüphesini arttırdı ve keyfiyeti Cüneyd Bey'e açtı; o da kendisine gelen mektupları gösterdi; işte bunun üzerine Cüneyd Bey işin neticesinin fena olacağını tahmin ederek bir gece yetmiş kadar adamiyle Mustafa Çelebi'nin ordusundan ayrılarak aile ocağı olan Aydın eline kaçtı[4]. Filhakika Ivaz Paşa'nın mektubunda söylediği gibi bu sırada bizzat Hacı Ivaz Paşa kolundan Mustafa Çelebi kuvvetleri üzerine bir baskın yapıldığından Mustafa Çelebi yazılanların doğruluğuna inandı.

Mustafa Çelebi'nin firarı ve âkibeti

Sabah olunca Cüneyd'in kaçtığı anlaşıldığından uykudan kalkan Mustafa Çelebi bunu duyunca telâşa düştü ve kaçmak için hazırlanmağa başladı; ordusunda büyük bir korku hüküm sürüyordu; Mustafa, Cüneyd'in Murad tarafına geçtiğini

[1] *Âşık Paşa zâde s. 98, Tac-üt-tevarih c. 1. s. 312* (Manzum kısmı), *Behiştî s. 59.*

[2] *Dukas* (Bon) *s. 169*'da Cüneyd'e mektubun biraderi Hamza tarafından gittiği gösterilmiş olup o bir gece yarısı Hamza ile Cüneyd'i iyice konuşturuyor. Behiştî ise *(s. 58)* Cüneyd'e mektubun Koyunlu Bayezid isminde bir dânişmend ile yollandığını ve bunun çayı yüzerek geçip hem Cüneyd Bey'e ve hem de Rumeli beylerine tatminkâr mektuplar götürüp verdiğini beyan ediyor.

[3] *Dukas, s. 169* ve *Hammer* (Atâ bey tercümesi), *c. 2, s. 164.*

[4] *Dukas* (Bon tab'ı), *s. 174.*

zannetmişti; Murad'ın ordusunda borazan ve davullarla sevinç alâmeti gösteriliyordu.

Aldatılmak suretiyle hiç bir kimseye îtimadı kalmayan Mustafa Çelebi biran evvel Rumeli tarafına kaçmak istedi. Az maiyeti ile *Lapseki*'ye doğru kaçtı; bunun kaçmasından sonra Ulubad nehiri üzerine kurulan köprüden karşıya geçen Rumeli beyleri ve akıncı tavcıları (timarlı akıncılar) gelip Sultan Murad'a baş eğdiler. Vezir-i âzam İbrahim Paşa bunların ihanetleri sebebiyle cezalandırılmalarını söyledi ise de Hacı Ivaz Paşa bunu doğru bulmadı ve bunların Cüneyd Bey'in iğfaline kapıldıklarını söyliyerek affettirdi[1].

Mustafa Çelebi kaçarken *Biga* çayı önüne gelerek, mevsim sebebiyle nehrin taşkın olmasından dolayı oranın kadısının delâletiyle bir haylı altın mukabilinde çayın geçidini bulup karşı tarafa geçmeğe muvaffak oldu[2] ve sahile inerek orada bulunan gemilere atlayıp *Gelibolu* tarafına hareket etti ve giderken takip edilmemesi için Anadolu sahilinde ne kadar nakil vasıtası varsa hiç birisini bırakmadı; *Gelibolu*'ya geçtikten sonra da oradaki vasıtaların Anadolu sahiline geçmemeleri için onları da karaya çektirmek suretiyle kendi durumunu emniyet altına alarak sahillere muhafızlar tâyin eyledi.

Mustafa Çelebi'nin bu suretle çekilmesi üzerine Murad'ın yanındaki devlet adamları, hiç tereddüd göstermeden sıcağı sıcağına bu işi bitirmeği kararlaştırdılar; fakat Anadolu yakasında karşı sahile geçecek gemi yoktu; lâkin Sultan Murad evvelce anlaşmış olduğu Foça Ceneviz beyi Adorno'ya vaziyeti bildirerek hemen harb sefineleri yollamasını yazdı. Adorno esasen hazır olan gemilere girerek boğazı geçip yedi kadirga ile *Lapseki*'ye geldi ve Murad beşyüz kadar maiyyeti ile kadirgaların en büyüğüne bindi[3]. Frenklerin, kendisini külliyetli para mukabilinde

[1] *Âşık Paşa zâde s. 98, Behiştî s. 59.*

[2] *Âşık Paşa zâde s. 99* ve *Behiştî s. 59* ve *Neşrî s. 564. Biga* kadısı, Mustafa Çelebi'ye geçidi gösterdiği için Sultan Murad onu geçidin başına astırdı.

[3] İkinci Murad'ın Rumeli'ye geçişi hakkında *Âşık Paşa zâde*'de hulâsa olarak şu malûmat vardır: Gelibolu'da Çandarlı İbrahim Paşa adamlarından Taharetsiz Hatib denilen işgüzar bir adama haber gönderildi; gemi istendi, o da *Ece ovası*'nda bir frenk gemisini ticaret edecek gibi on beş bin altına peyledi; bu gemi Sultan Murad'ı *Eceovası*'na geçirecekti. Taharetsiz Hatib

Mustafa'ya teslim etmesi ihtimalini nazarı dikkate alarak ihtiyatlı bulunmuştu. Diğer kadirgalarda da Türk askerleri ile Frenk askerleri vardı. Gemilerle tam denizin ortasına gelindiği zaman Adorno, Sultan Murad önünde diz çökerek şap madenleri dolayısiyle Osmanlı hazinesine olan borcunun bağışlanmasını rica etti. Sultan Murad bunu kabul ederek eline bir vesika verdi. Bu borç yirmi yedi bin Bizans altını tutuyordu.

Gelibolu sahilinde bulunan Mustafa Çelebi, Ceneviz gemilerinin yaklaştığını görünce Adorno'ya bir adam göndererek Murad'ı karaya çıkarmamasını ve buna mukabil elli bin altın vermeği teklif etti ise de red olundu.

Gemiler, *Gelibolu* önüne gelince, Mustafa taraftarları kadirgalarla bunların karaya asker çıkarmasına mâni oldular. Bunun üzerine Adorno beşyüzden fazla okçu kuvvetini yirmi kadar kayığa bindirerek sevketti; bunlar sahilde bulunan Mustafa'nın okçularını geri atarak karaya çıktılar ve sahili emniyet altına aldıktan sonra Murad da üç bin kadar mahir okçularla beraber karaya çıktı[1].

bunu İbrahim Paşa'ya bildirmek üzere gece *Kumburnu*'ndan bir adam yüzdürerek gönderdi. Bu adam İbrahim Paşa'nın çadırını bulup vaziyeti anlattı; geceden itibaren sabaha kadar haylı adam geçirildi *(s. 99)*. *Behişti tarihi*, İbrahim Paşa tarafından bir yüzücü ile *Gelibolu*'da Taharetsiz Hatib'e giden mektupta "devlet ve saadet istersen bize gemi bulmağa çare edesin" denilmiş Hatib, *Ceneviz*'den ticarete gelmiş bir gemi bulup beş bin altına pazarlık etmiş. Bu gemi Anadolu kıyısına gelip, askerin seçmelerinden bir kısmını alarak *Kozludere* tarafına götürdü; Mustafa Çelebi bunların ihracına mâni olmak istediyse de muvaffak olamamıştır diyor *(s. 60)*. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 314)* aynı menbalardan aynı şeyleri nakleder. Keza *Müneccimbaşı (c. 3, s. 339)* da yine öyledir. Âli *(c. 5, s. 199)*'de Ceneviz bezirgânları ile bir büyük barça (kadirga) Anadolu yakasına demir atıp vüzera bu geminin reisine dört bin filori ücret verdikleri yazılıdır. *Lütfî Paşa tarihi s. 78*'de Sultan Murad'ın bir bezirgân gemisiyle *Eceovası*'na geçtiği beyan edilmektedir. Metinde hâdiseyi yakından bilen ve Sultan Murad'la Adarno'nun münasebatına dair mektuplar yazan Dukas'ın kaydı doğrudur. Dukas da Hatib'in ismini yazıyor ve ona gemi tedariki için elli bin Bizans altını verildiğini ve Hatibin Adarno'ya karşı sadıkane çalışacağına yemin ettiğini kaydediyor ki bu hal Hatibin daha evvelden gemi tedarikine memur olduğunu göstermektedir *(Dukas, s. 165)*.

[1] Âşık Paşa zâde doğrudan doğruya *Gelibolu*'ya çıkılmıyarak ihracın *Eceâbad* taraflarına yapıldığını ve Mustafa Çelebi'nin muharebe ederek *Bolayır*'a çekildiğini ve sonra *Gelibolu* halkının Sultan Murad'ı karşıladıklarını

Bundan sonra Mustafa Çelebi kuvvetleriyle Murad'ın kuvvetleri ve Frenkler arasında muharebeyi müteakip Mustafa Çelebi kuvvetleri mağlûp olarak kaçtılar. *Gelibolu* kalesi Sultan Murad'a teslim oldu; süratle kaçan Mustafa Çelebi hemen *Edirne*'ye can attı; sarayda bulabildiği hazineyi alarak Eflâk tarafına doğru kaçtı. Üç gün kadar *Gelibolu*'da kalan Murad kaleyi teslim aldı ve hemen süratle ve büyük kuvvetlerle *Edirne*'ye girdi. Dukas'ın kaydına göre kışın başlangıcında *Edirne*'de tahta oturdu. Beraberinde Adorno'nun iki bin yaya kuvveti de vardı.

Murad, Mustafa'yı takip için seçme kuvvetler gönderdi. Adorno'ya kaydıhayat şartiyle Batı Trakya'nın sahilinde eski bir şehir olan *Peritorion* köyünün gelirini verdiği gibi Foçalıların gümrük hasılâtını da ona bıraktı; onun maiyyetine de kıymetli elbise ve hediyeler verdi; bunları bir müddet sonra iade etti.

Mustafa Çelebi, Murad kuvvetleri tarafından süratle takip olundu; nihayet kendisini *Edirne*'nin kuzeyinde ve Tunca nehri kenarındaki *Kızılağaç Yenice*'sinde yakalayarak *Edirne*'ye getirdiler. Sultan Murad alelâde bir şahıs gibi umumî meydanda asılmasını emretti[1]. Mustafa Çelebi, Sultan Murad'a bir şey söylemek istediğini beyan etti ise de dinlenmiyerek Hisar

yazıyor *(s. 100)*. Behiştî ve Ruhî, Murad'ın askerinin *Kozludere*'ye çıkarıldığını ve Mustafa'nın bunları çıkarmamak için gayret gösterdiğini söylemektedirler. Ruhî ve Âlî daha etraflı olarak Gelibolu kalesinden atılan toplarla *Gelibolu* limanına ihrac yapılamıyarak ibtida *Kozludere*'ye asker çıkarıldığını kaydediyor*(Künh-ül-ahbar c. 5, s. 199, 200)*. Lütfî Paşa ise Mustafa Çelebi'nin, Murad'ın *Eceovası*'na geçtiğini duyup *Bolayır* yolundan kaçıp *Edirne*'ye gittiğini söylemektedir *(s. 78)*.

[1] Dukas şöyle diyor *(s. 181)*: "Mustafa'yı Murad'ın huzuruna getirdiler, o da bir cani gibi umumî meydana asılmasını emreyledi. Mustafa bu suretle îdam olunmasını istemedi. Murad bunu Osmanlı sülâlesinden olmadığını halka karşı ispat için yapıyordu; bittabi herkes buna inanmıyordu. Sultan Murad halka bunun için İmparator Manuel'in ortaya çıkardığı düzme adamdır diyordu; halbuki işin hakikatini anlamak isterseniz bu Mustafa Bayezid'in oğlu idi.." Gerek Cengiz hanedanında ve gerek Osmanlılarda hükümdar hanedanından katli lâzım gelenler boğulmak suretiyle öldürülürlerdi. Mustafa Çelebi'nin asılmak suretiyle idam olunmak istememesi bundandı.

burcuna asıldı (825 H./1422 M)[1]. Behiştî, Mustafa Çelebi'nin cesedinin çürüyünceye kadar asılı kaldığını yazıyor.

Mustafa Çelebi'nin Rumeli'de hükümdarlığı takriben bir buçuk seneye yakındır[2]. Kendisi çok güzel söz söyler ve dinleyenler üzerinde tesiri görülürmüş[3]. Hattâ *Sazlıdere*'de Bayezid Paşa kumandasındaki kuvvetlerle karşılaştığı zaman büyük bir cesaretle ileri atılarak söylemiş olduğu müessir sözlerle Bayezid Paşa kuvvetlerinin kendi tarafına geçmelerini temin eylemiştir[4].

İmparatorun elçi göndermesi

Mustafa Çelebi hâdisesinin bastırıldığını haber alan imparator ihtiyar Manuel ile saltanat şeriki olan oğlu Yuannis'i telâş aldı; hakikatte durumu öğrenmek ve gösterişte Murad'ın saltanatını tebrik etmek ve aradaki bozukluğu dostluğa çevirmek üzere Bizans asilzadelerinden Lakanas ve Marko Ganis adlarında iki elçi gönderdiler. Bu elçiler, bütün kabahati Bayezid Paşa'ya yüklediler ve Sultan Mehmed'in vasiyyetine rağmen Bayezid'in bu çocukları vermedikten başka elçileri kovduğunu iddia ettiler. Sultan Murad elçileri huzuruna kabul etmediği gibi hediyelerini de red etti. Zaten bu sırada imparatordan intikam almak üzere hazırlık yapıyordu. Elçileri bir müddet tevkif ettikten ve *İstanbul* muhasarası için hazırlığını tamamladıktan sonra elçileri serbest bırakarak onlara :

[1] *Âşık Paşa zâde s. 100* ve *Lütfî Paşa s. 79. Tac-üt-tevarih c. 1, s. 315. Behiştî (s. 6)* Mustafa'yı yanındaki adamlarının tutup Murad'a getirdiklerini yazıyor. Ruhî ise Mustafa'nın takip neticesinde Mihaloğlu tarafından yakalanarak kirişle boğulduğunu yazar.

[2] Galib Bey *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye* isimli eserinde ve ondan naklen Halil Edhem Bey'in *Meskûkât-ı Osmaniye*'sinde Mustafa Çelebi'nin 822 H./1418 M de *Edirne*'de hükümdar olduğu hakkında bu tarihde basılmış bir sikkesi olduğu gösterilmekte ise de bu tarihte *Edirne* Çelebi Mehmed'in elinde bulunduğu için orada Mustafa Çelebi'nin akçe kestirmesi mevzu-ı bahis olamaz. Zaten Galib Bey de bu akçenin tarihini iyi tesbit edememiştir. Bu hususa dair meskûkât mütehassısı Ali Bey merhumun *Türk Tarih Encümeni mecmuası*'nda *(sene 15 s. 387)* bir tetkiki neşredilmiştir.

[3] *Halkondil, Dukas, Frances, Hammer, İdris-i Bitlisî* ve *Lütfî Paşa* tarihlerinden naklen *Hayrullah Efendi (c. 7, s. 38).*

[4] *Dukas (Bon tab'ı), s. 149.*

— "Gidiniz süratle İstanbul üzerine geleceğimi İmparatora söyleyiniz" sözleriyle bunları geri gönderdi[1].

İSTANBUL'UN MUHASARASI

İmparatorun bütün ricalara ve gösterilen menfaatlere rağmen kendisine daha fazla kâr temin eden Mustafa'ya yardımı hesaba uygun düşmemiş ve daha ilk adımda *Gelibolu*'nun imparatora teslim edilmemesiyle araları açılmıştı; bu vaziyetten istifade etmek isteyen Murad, Çandarlı zâde İbrahim Paşa'yı yollayarak şehzadeleri istememek şartiyle fedakârlık teklif ettiyse de imparator ona da yanaşmadı ve hattâ bu teklifi dinlemek bile istemedi. Nihayet Mustafa Çelebi meselesi halledildikten sonra İmparatora hesap sorma zamanı gelmiş ve Sultan Murad 1422 senesi ilk baharında hazırlık emrini vermiş ve 1422 Haziranında evvelâ on bin kişilik kuvvet ile Mihaloğlu Mehmed Bey'i İstanbul etrafına vurmak üzere göndermişti; bunun arkasından bizzat Sultan Murad yirmi bin kişilik bir ordu ile hareket etti[2] ve donanma da muhasaraya iştirak etti. İmparator sulh için pâdişaha bir heyet gönderdi ise de red cevabı aldı[3]. Sultan Murad kuvvetlerinin yanında olarak 20 Haziranda İstanbul önüne geldi. *Yaldızlıkapı*'dan *Haliç*'e kadar şehir karadan kuşatıldı[4]; Osmanlı ordusunda top vardı, surlara hücum etmek ve geçmek için sur irtifaında ve hattâ daha yük-sek tekerlekli kuleler yapıldı. Surlar toplarla döğülmeğe başladı; 24 Ağustos'ta umumî hücum yapıldı; bu hücum ok yağmuriyle başlayarak müdafileri sindirdi ise de taarruzda muvaffak

[1] *Dukas (Bon tab'ı) s. 182, 183* ve *Hammer* (Atâ bey tercümesi) *c. 2, s. 167* ve *Hayrullah Efendi tarihi c. 7, s. 47.*

[2] İstanbul'un İkinci Murad tarafından yapılan bu muhasarası hakkında bizim tarihlerimizdeki bilgi, Küçük Mustafa Çelebi vakası içinde yarım satırdan ibaret olup bu hususta Rum ve ecnebi tarihlerinde malûmat vardır.

[3] Halkondil, şehrin tazyik edildiği sırada imparatorun barışmak üzere elçi gönderip red cevabı aldığını bununla beraber bir kaç gün sonra Murad'ın çekilip gittiğini yazmaktadır *(Paris tab'ı s. 110).*

[4] Yuannis Kananos, İstanbul muhasarası'nın 24 Ağustos 1422'de başladığını ve Murad'ın kuvvetinin elli bin olduğunu beyan ediyorsa da bunun umumî hücum tarihi olduğu anlaşılıyor (Edebiyat Fakültesi Tarih dergisi c. 8, sayı 11-12- Zafer Taşlıklıoğlu tercümesi).

olunamadı[1]. Bu sırada ihtiyar imparator Manuel ümitsiz bir halde hasta idi; zaten bütün işler oğlu ve saltanat şeriki olan Sekizinci Yuannis'in elinde bulunuyordu. Pâdişaha müracaatla barıştan ümidini kesen imparator yeni bir çareye başvurdu; bu defa da pâdişahın küçük biraderi Mustafa Çelebi'yi ele aldılar.

Bu şehzade babasının sağlığında *Hamideli*'nde sancak beyi idi. Biraderinin hükümdar olması üzerine öldürülmekten korkarak Karamanoğlunun yanına kaçmıştı. İşte imparator bu şehzadeyi yanına getirterek Murad'a karşı saltanat dâvasına teşvik etti ve arzusuna da muvaffak oldu. Bu suretle Karaman ve Germiyan hükümdarlariyle imparatorun teşvikine kanan Mustafa Çelebi *İstanbul*'a getirildikten sonra Anadolu'ya gönderildi; bunu haber alan Sultan Murad İstanbul muhasarasını kaldırmağa mecbur olarak hemen *Bursa* ve *İznik* taraflarında faaliyette bulunan Mustafa Çelebi üzerine gitti[2]. Tarihî karinelere göre İstanbul'un bu muhasarası iki ay kadar sürmüştür.[3]

KÜÇÜK MUSTAFA ÇELEBİ VAK'ASI

Çelebi Mehmed'in oğullarından olup henüz onüç yaşında bulunan[4] *Hamideli* sancak beyi Mustafa, biraderinin cülûsu

[1] Bu muhasara hakkında bk. Dukas, *s. 183 ve müteakip sahifeler*, Frençes (Bon tab'ı), Halkondil (Paris tab'ı) *s. 108, 109 110* ve Hammer *c. 2, s. 169* ve *İstanbul'un fethi* (Feridun Dirimtekin) s. 34 ve *Hayrullah Efendi c. 7, s. 47 ilâ 50.*

[2] Frençes (Bon tab'ı *s. 90*) *II.* Murad'ın İstanbul muhasarasını, övey anası Mara'nın (Mara Yıldırım Bayezid'in zevcesi ve Sırp despotu Lazar'ın kızı olup şu halde Çelebi Mehmed'in üvey valdesidir) tavassutiyle kaldırılıp İmparatorla barış yaptığını yazmaktadır ki bu barışıklık Küçük Mustafa Çelebi hâdisesinden sonradır.

[3] Frençes İstanbul'un bu muhasarası hakkında Mihaloğlu'nun akıncı kuvvetleriyle 1422 Haziranında geldiğini ve arkasından aynı ayın on beşinde Sultan Murad da gelerek Ağustosun yirmi ikisinde şehrin kuşatıldığını ve daha garip olarak 1423 Eylülünün altısında ayrıldığını yazmaktadır ki ona göre muhasara on dört ay devam etmiş oluyor. Fakat buna dair hiçbir yerde malûmat yoktur. Zannıma göre 1422 Eylül denecek iken 1423 kaydedilmiştir. Yahut muhasara 1422'de değil 1423'de olmuştur.

[4] Dukas *(s. 187)* Mustafa'nın altı ve Halkondil *(s. 110)* onüç yaşında olduğunu yazarlar. Bu şehzadenin on yaşını geçmeyince sancağa çıkarılmıyacağı malûm olduğundan Halkondil'in mütaleası doğrudur. Dukas, bunun

üzerine öldürülmekten korkarak Karamanoğlu'nun yanına kaçmıştı. İstanbul muhasarası kısmında hulâsa edildiği gibi bu muhasaradan kurtulmak isteyen imparator, şehzadenin lalası Şarabtar İlyas'a mektuplar yazdı ve çokça altın gönderdi ve bu para ile asker toplamasını bildirdi. Aynı zamanda Mustafa'yı İstanbul'a getirtti. Muvaffak olduğu takdirde imparatora karşı yapacağı fedakârlık —tabii toprak fedakârlığı— hakkında anlaştıktan sonra rumların verdiği kuvvetle Anadolu tarafına geçirilerek faaliyette bulundu[1]. Kendisine Karamanoğlu'nun *Turgutlu* Türkmenleri ile Germiyan oğlunun kuvvetleri de iltihak ettiler[2]. Şarabdar İlyas'la Kara Tacüddin oğlu Mahmud, Mustafa'nın veziri ve kumandanı idiler[3].

Mustafa, topladığı kuvvetlerle *Bursa* üzerine yürüdü; Bursa halkı şehri ve kaleyi Mustafa'ya teslim etmek istemediler; kendisine memleketin nüfuzlu şahsiyetlerinden Ahi Yakup ile Ahi Hoşkadem'i elçi olarak gönderdiler; kendisine para ve hediyeler vermek suretiyle işi önlemek istediler. Bunlar, şehzade Mustafa'nın kendisine vezir yaptığı ve zaten bu hâdiselere sebep olan Şarabdar İlyas'ı gördüler. Bunlar Bursalıların Sultan

sancak beyi olduğunu yazmayıp biraderi tarafından öldürülmemek için lalası Şarabdar İlyas'la *Paflagonya*'ya gittikleri ve orada bulundukları sırada imparatordan davet mektubu aldıklarını beyan ediyor.

[1] Frances 30 Eylül 1423'de Mustafa'nın İstanbul'a gelerek ertesi günü Ekim ayının birinde imparator tarafından kabul edilip yemekten sonra imparatora nüzül isabet ettiğini ve Mustafa Çelebi'nin bir müddet sonra *Silivri*'ye gidip sonra *İstanbul*'a dönerek oradan *Bursa*'ya geçtiğini beyan ediyor *(Bon tab'ı s. 115)*. Halkondil ise Mustafa'nın Karamanoğlu yanında bulunarak imparator tarafından istenilmesi üzerine İstanbul'a gönderildiğini ve Sultan Murad tarafından malik olduklarının bir mislini daha vereceğini imparatora vaid ile bir miktar adam toplayıp rumların da verdikleri kuvvetle Anadolu'ya geçip *Cappolle* mevkiini elde ederek geçtiği yerde halkın kendisine iltihakını söylüyor *(s. 110)*. Frances'in 1423 tarihinde yanlışlık olduğu anlaşılıyor. Bu tarih 1422 olursa doğrudur, yahut Osmanlı vekayiini yazan bizim tarihler Mustafa Çelebi hâdisesini bir sene evvel göstermişlerdir. Âşık Paşa zâde İstanbul muhasarasından bahsetmiyerek Sultan Murad'ın Küçük Mustafa Çelebi hâdisesini haber alınca *Edirne*'den hareket edip dokuz günde *İznik*'e geldiğini yazıyor *(s. 102)*. Ben Osmanlı tarihlerine göre nakil yaptım.

[2] *Âşık Paşa zâde s. 101, Tac-üt-tevarih c. 1. s. 315, Hayrullah Efendi c. 7, s. 50.*

[3] *Behiştî tarihi s. 61.*

Murad'a bi'at ettikleri için ondan rücû etmiyeceklerini ve zorlayacak olurlarsa şehri müdafaa edeceklerini söylediler ve bundan başka Karamanoğlu kuvvetleriyle bir Osmanlı şehrinin vurulmasının doğru olmadığını da beyan ettiler[1]. Şarapdar İlyas bu teklifi kabul etti; oradan *İznik* tarafına gittiler.

Şehzade Mustafa *İznik* kalesini kırk gün muhasara etti; muhafızı olan Firuz Bey oğlu Ali Bey keyfiyeti Sultan Murad'a bildirdi. Pâdişah, hisarı sulh suretiyle vermesini ve Mustafa orada meşgulken bir tarafa kaçmadan yetişeceğini yazdığı gibi şehzadenin lalası Şarabdar İlyas'a da Anadolu beylerbeyiliği beratını gönderip şehzadenin de oradan bir tarafa gitmemesi için oyalamasını bildirdi[2].

Ali Bey aldığı talimat üzerine muhasaranın kırk günü geçmesine mebni halka ve şehre hiçbir zarar gelmiyeceği hakkında yemin ile söz aldıktan sonra teslim oldu. Şarabdar İlyas, aldığı beylerbeyilik müjdesi üzerine *İznik*'ten ayrılmadı; Çandarlı zâde İbrahim Paşa'nın sarayına yerleşen Mustafa Çelebi, timar ve memuriyet vermek suretiyle vakit geçiriyordu[3].

Sultan Murad İstanbul muhasarasında iken hâdiseyi duyup yukarıda söylediğimiz tertibatı aldıktan sonra hemen muhasarayı kaldırıp *Gelibolu* yoluyla Anadolu'ya geçerek *İznik* üzerine geldi; şehzade Mustafa'nın *İznik*'te bulunmasını tehlikeli gören Germiyan ve Turgutlu kuvvetleri kumandanları, Mustafa Çelebi'yi alıp Karaman'a götürmek istedilerse de Şarabdar İlyas buna mâni oldu[4].

[1] *Tac-üt-tevarih (c. 1. s. 316)* ve *Behiştî s. 61. Âşık Paşa zâde* de şöyle diyor: Şehir halkının göndermiş olduğu Ahi reisleri Mustafa'nın "lalasına kim Şarabdar İlyas'tır, ona vardılar ittiler; bu dahi pâdişahımız oğludur ve illâ kardeşi geldi hisarı berkitti, imdi kerem edin atasının memleketini bu yad leşkere yıkdırman ve hem şehre girmen dediler ve hem şehre giricek şayet şehri yıkalar ve yahud uralar; zira bilirsiz Karaman bunlarla müddeidir dediler, Şarabdar İlyas dahi kabul etti, armağanı aldı, andan *İznik*'e geldiler..." *(s. 101.)*

[2] *Âşık Paşa zâde s. 102* ve *Tac-ü-ttevarih c. 1, s. 315* Şarabdar, şehzadeler kavgasında Çelebi Mehmed tarafında iken Emir Süleyman tarafına geçerek Mehmed Çelebi'nin çekilmesine sebep olan ümeradandır. Sonradan yine hizmete alınmış ve şehzadeye lala tâyin edilmişti.

[3] *Âşık Paşa zâde s. 102, Tac-üt-tevarih c. 1, s. 317.*

[4] "andan oğlanın yanında olan Turgutoğulları ve *Germiyan* beyleri, Şarabdar İlyas Bey'in hiyanetin bilicek gelip ittiler hey hey gel şu oğlanı

Murad'ın öncü yani akıncı kuvvetleri Mihaloğlu Mehmed Bey kumandasında olarak birdenbire *İznik*'i bastılar. Mustafa Çelebi hamamda bulunuyordu. Mustafa'nın beylerbeği Tacüddinoğlu Mahmud Bey, efendisine derhal bir at bulup kaçırmak istediyse de muvaffak olamadı ve Mihaloğlu Mehmed Bey ile çarpıştı ve Mehmed Bey'i atından düşürerek öldürdü[1]. Bu sırada Şarabdar İlyas, Mustafa Çelebi'yi yakalayıp *İznik* önüne gelerek şehri muhasara eden Murad'a götürdü ve pâdişahın emriyle *İznik* haricinde bir incir ağacının dibinde boğularak cesedi *Bursa*'ya gönderildi[2]. Mihaloğlu'nu öldüren Tacüddinoğlu Mahmud Bey de saklandığı yerde bulunup Mihaloğlu'nun adamları tarafından katledildi (826 H./1423 M.), Şehzade Mustafa Bursa'da babasının türbesinde medfundur.

Sultan Murad bundan sonra tarihi malûm olmayan bir zaman saltanata bir müddei çıkmasından korkarak Tokat kalesinde mahbus tuttuğu Mahmud ve Yusuf isimlerindeki iki kardeşini öldürmeyip fakat gözlerine mil çekmek suretiyle bunları kör ettikten sonra valideleriyle beraber *Bursa*'ya getirterek kendilerine maaş tahsis eyledi.

CANDAR OĞULLARİYLE MÜCADELE[3]

İsfendiyar Beyin Osmanlılar aleyhine faaliyeti

Çelebi Sultan Mehmed'in ölümünü müteakip meydana çıkan Çelebiler hâdiselerinde Candar hükümdarı bunları fırsat bildi; Çelebi Mehmed'in zoruyla Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmak üzere oğlu Kasım Bey'e vermeğe mecbur olduğu

bize ver *Karaman*'a veya *Germiyan* veya *İstanbul*'a ulaştıralım, senin hod halin malûm biz tuz etmek hakkın yerine getirelim bunca zamandanberi bir şehzade atına binip, kaftan giyip, nimetin yedik; ahır vakitte hiyanet etmiyelim diye gördüler; fayda etmedi. Şarabdar İlyas Bey'in elinden oğlanı alamadılar *(Neşrî 568)*.

[1] "Erzincan kıralları hanedanına mensup *(doğrusu Canik beyi Tacüddin oğullarından)* Tacüddin namında birisi düşmanın gürültüsünü duyunca koşmuş, Mustafa'yı müdafaa etmek istemiş kalabalığın arasına büyük bir cesaretle atılarak önüne çıkanları eski misafiri ve dostu bulunan Rumeli sancak beyi Mihaloğlu ile daha bir çoklarını telef etmiş, akibet kendisi dahi kılıçtan geçirilmiştir" *(Halkondil, Paris tab'ı, s. 111)*.

[2] *Ruhî tarihi*, Mustafa Çelebi'nin Mezid Bey tarafından yakalanıp Sultan Murad'a gönderilerek boğulduktan sonra *İznik*'e defnedildiğini ve Mustafa'nın on iki yaşında olduğunu yazar.

[3] *Âşık Paşa zâde (s. 104)* ve ondan naklen *Tac-üt-tevarih* ve diğer bazı-

Tosya, *Çankırı* ve *Kalecik*'i geri aldı ve Kasım Bey de kaçarak *İznik* üzerine hareketi sırasında Sultan Murad'ın yanına geldi; İsfendiyar Bey bundan başka *Taraklı-Borlu* denilen *Safranbolu* kalesini de muhasara etti.

Küçük Mustafa Çelebi işinin bitmesinden sonra Kasım Bey de beraber olarak Osmanlı kuvvetleri, İsfendiyar Bey üzerine sevkedildi. Bu kuvvetler *Bolu*'ya geldikleri zaman, İsfendiyar'ın kumandası altında bulunan Kasım Bey kuvvetleri efendilerinin yanına kaçtılar. Bu suretle sarsılan İsfendiyar Bey, *Bolu* ile *Gerede* arasında yapmış olduğu muharebede bozuldu ve Kapıcıbaşı Yahşi Bey tarafından başına vurulan bir bozdoğanla kulağı sağır oldu ve *Kastamonu*'da duramıyarak *Sinop* kalesine sığındı.

Osmanlılarla müsaleha

Candaroğlu'nu takip eden Osmanlı kuvvetleri *Kastamonu* ile *Bakır Küresi*'ni işgal ettiler. İsfendiyar Bey küçük oğlu Murad Bey riyasetindeki bir heyet vasıtasiyle barış istedi ve devlet adamlarına ayrı ayrı mektuplar yazarak tavassutlarını rica etti ve güzelliği ile meşhur torununu (oğlu İbrahim Beyin kızı) pâdişahın nikâhlanmasını da teklif eyledi. Devlet adamlarını da hediyelerle ele aldı; bunlar sulh akdini pâdişahtan rica ettiler. Sultan Murad sulh yapmağa myvafakat etti[1].

Bu müsaleha mûcibince Kasım Bey'e yerleri yine geri verilecek ve Osmanlıların işgal eyledikleri *Kastamonu* ile *Bakır Küresi* İsfendiyar Bey'e iade olunacak, fakat İsfendiyar Bey *Bakır Küresi* hasılâtından mühim bir kısmını Osmanlı hükümetine verecek ve lüzumu halinde Osmanlı ordusuna asker gönderecekti (827 H./1423 M.)[2].

ları Sultan Murad'ın bundan sonraki idarî teşkilâtını Candaroğlu seferinden evvel göstermişler ise de vekayie nazaran o seferden sonra olduğu istidlâl olunduğu için bu Candaroğlu mücadelesini öne aldım. Behiştî de (s. 62) metindeki mütaleamız gibi Küçük Mustafa hâdisesi sırasında İsfendiyar'ın taarruzunu yazar.

[1] Sultan Murad'ın nikâhladığı kızın adı Hatice Sultan olup 906 H./1500 M. tarihli vakfiyesi vardır. Kabri *Bursa*'da Kükürtlü Kaplıcası'nın yakınındaki *Hatice Sultan türbesi* denilen büyük bir türbede olup orada kendisinden başka daha bir hayli kabir vardır. Ne kabirlerde ve ne de türbe kapısında ve sair yerinde bir kitabe vardır.

[2] Neşrî, İsfendiyar'la olan muharebeyi 828 H./1425 M. de gösteriyor.

İKİNCİ MURAD'IN İDARÎ FAALİYETİ

Genç padişahın idareyi ele alması

Sultan Murad hükümdar ilân edildiği zaman on sekiz yaşında bulunuyordu; karşısında kuvvetli ve tehlikeli bir rakip olarak amcası Mustafa Çelebi vardı; hükümdarlığının ilk senesi hakikaten ümitsiz denilecek kadar korkunçtu. Etrafında kendisine sadık olarak Bayezid, İbrahim, Hacı Ivaz Paşalarla Mihaloğlu Mehmed Bey, Kara Timurtaş Paşa'nın oğulları olup o sırada vezirlik derecesine çıkarılmış olan Ali, Umur ve Oruç Beyler bulunuyorlardı.

Rumeli'de amcasının etrafında ise Evrenuz Bey oğulları ile Paşa Yiğit oğlu Turahan Bey ve Gümlüoğlu Paşa Yiğit Bey[1] ve diğer ileri gelen Rumeli ve akıncı beyleri vardı. Nihayet bilhassa Hacı İvaz Paşa'nın tertipleriyle alınan tedbirler sâyesinde Sultan Murad rakibine galebe çalmağa muvaffak oldu ve bu devlet adamlarının büyük fedakârlıklarını gördü.

Her devirde olduğu gibi Çelebi Mehmed zamanında da hükümdara yakın devlet adamları arasında da rekabet vardı. Bunlardan Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'in saltanat mücadelesi esnasında fevkalâde gayret ve fedakârlığı görülmüş en mûtemed adamlarındandı. Bundan dolayı Çelebi'nin ölümüne kadar hem vezir-i âzam ve hem beylerbeyi rütbesinde olarak bütün devlet işlerinde tek mercidi; diğer vezirlere bile tahakküm eder ve kendisinin mütaleasına aykırı söz söylenemezdi; divanda kendisinden sonra ikinci vezir Çandarlı zâde İbrahim ve üçüncü vezir de yine Çelebi Mehmed'in fedakâr adamlarından Tokatlı Hacı Ivaz Paşa'lar vardı; Bayezid Paşa'nın tahakkümünden bunlar da usanmışlardı.

Çelebi Mehmed ölüp İkinci Murad *Bursa*'da hükümdar olarak Mustafa Çelebi hâdisesi meydana çıkınca İbrahim Paşa ile Hacı Ivaz Paşa, Rumeli beylerbeğisi de olduğu için,

[1] *Gümlüoğlu*'nun adının Paşa Yiğit olduğu bir vakıf kaydından anlaşılmaktadır: « ملك در وقف ابناء كوملو قريهٔ موسى بكلى از زغرهٔ عتيق مذكور قريه‌يى بش دپه قريه ايله مرحوم سلطان بايزيد خان كوملو اوغلى پاشا يكيت بكه تمليك ايدوب الينه حكم شريف ارزانى قيلمش بعده پاشا يكيت دخى ملك مزبورى وقف ابنا اتمش »

(Başvekâlet Arşivi, Fekete tasnifi vesikalar, numara 73).

Mustafa Çelebi üzerine gönderilecek kuvvetlere Bayezid Paşa'nın kumandan olmasını ileri sürerek ısrar ettiler; bu teklif nefselemre de uygundu. Genç hükümdar zaten bunların elinde olduğundan Bayezid Paşa'nın Rumeli'ye geçmesi hususunda kendisine ricada bulundu; Timurtaş Paşa zâdeler Bayezid Paşa'nın bu kadar az bir kuvvetle gitmesini doğru bulmayarak bizzat pâdişahın gitmesini söyledilerse de kabul edilmiyerek[1] Bayezid Paşa gitmeğe mecbur oldu ve nihayet Düzme Mustafa tarafından katledildi ve bu suretle onun tahakkümünden kurtulundu; Çandarlı zâde İbrahim Paşa vezir-i âzam oldu.

Küçük Mustafa Çelebi ve İsfendiyar Bey meseleleri halledildikten sonra bu defa da divanda bulunan Kara Timurtaş paşa oğullarına sıra geldi. Sultan Murad, bu üç kardeşten Umur Bey'i *Kütahya*'ya gönderdi. Ali Bey'i Saruhan (Manisa) sancak beyliğine yolladı Oruc Beyi de Anadolu beylerbeğisi yaptı; bu suretle divanda İbrahim Paşa ile Hacı Ivaz Paşa kaldılar. Pâdişah kendi lalası olan Yörgüç Paşa'yı da *Rumiye-i sugra* valisi olarak *Amasya*'ya gönderdi.

İbrahim ve Hacı Ivaz Paşalar

Bu defa da vezir-i âzam İbrahim Paşa ile Hacı Ivaz Paşa arasında nüfuz rekabeti başgösterdi. İbrahim Paşa, devletin kuruluşuyle beraber hizmete giren Çandarlı hanedanından olup babası Hayreddin ve biraderi Ali Paşa'lar vezir-i âzamlıkta bulunmuşlardı

[1] Dukas şöyle diyor *(s. 143)*: Murad'ın en yakın adamları kimseye ehemmiyet vermeyen vezir Bayezid Paşa'ya öteden beri husumet beslemekte olduklarından zamanı müsaid buldular ve Bayezid azgın bir katır gibi sağa sola çifte atarak çoğunu tahkir ediyordu; Murad da henüz genç ve acemi olduğundan serbest konuşmağa cesareti yoktu. Bayezid'in muhalifleri Sultan Murad'a dediler ki: şevketmaab, esasen Rumeli vilâyetleri kayboldu, pâdişahlığın tacı Mustafa'nın başına kondu, eğer acele tedbir alınmazsa bu taraflar da onun eline geçecektir. Bunun için Rumeli'deki kuvvetlerin Mustafa'ya iltihakından evvel yolda bulunan kuvvetlerinize Rumeli'ye geçmelerini emret ve bu işi becerebilecek kumandanlar arasında Bayezid'tan başka kimse yoktur; zira *Trakya* askerleri kâmilen kendisine hürmet ederler. Bayezid de bu askerleri istediği gibi istihdam eder; kendisine itaat ederler.."

Osmanlı tarihlerinden *Âşık Paşa zâde* de şunları yazıyor *(s. 96)*: ".. Beyler Bayezid Paşa'ya ittiler Rumeli beylerbeğisisin, şimdiye değin balını sen yedin var arısını dahi sen söndür dediler"; kezâ *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 307* ve *Münecimbaşı c. 3, s. 337.*

ve memlekette geniş nüfuzları vardı. İbrahim paşa, Çelebi Mehmed'e sadakati ve tehlikeli zamanlardaki hizmeti ve fazl ve kemali ile tanınmış olup Çelebi Mehmed zamanında kazaskerlik ve ikinci vezirlikte bulunmuş ve Bayezid Paşa'dan sonra da birinci vezir olmuştu.

Hacı Ivaz Paşa'ya gelince; bu zat Çelebi Mehmed'in bütün mücadelelerine iştirak etmiş, Karamanoğlu'nun *Bursa*'yı muhasarası sırasında burasını müdafaa ve muhafazada sebat göstermiş, Mustafa Çelebi hâdisesinde aldığı tedbirler ve yazdığı mektuplarla Mustafa Çelebi kuvvetlerinin dağılmasına sebep olarak muvaffakiyeti temin etmiş değerli bir şahsiyetti ve kendisi *Tokat*'ın nüfuzlu ailelerinden Ahi Bayezid'in oğlu idi; Çelebi Mehmed zamanında hürmet görmüş ve Yeşil camiin resmini ve plânlarını o tertip etmiş, hariçten memlekete sanatkârlar getirmişti[1].

İşte bu iki değerli vezir arasındaki rekabet Hacı Ivaz Paşa'nın sahneden çekilmesini mûcip olmuştu. Vezir-i âzam İbrahim Paşa'dan başka meşhur âlim Molla Fenarî de Hacı Ivaz Paşa'ya aleyhdardı. Nihayet, Hacı Ivaz paşa'nın kul yani yaniçerilerle gizli münasebetlerde bulunduğu ve pâdişaha su-i kasd yapacağı ve divana silâhla geldiği Sultan Murad'a haber verildi. Pâdişah bir gün divanda Hacı Ivaz Paşa'nın göğsüne eliyle dokunarak içinde zırh bulunduğunu anladı ve bunun sebebini sorunca cevap veremedi[2] ve bunun üzerine gözlerine mil çekilmek suretiyle *Bursa*'da oturtuldu. Hasci Ivaz Paşa'nın hangi tarihte gözlerine mil çekildiği malûm olmayıp

[1] "Âl-i Osman kapısında paşalar da çinilerle *şölen* anındır ve hem gayrî iklimden sahib-i hünerleri ol getirmiştir ve *Kazova*'da bir medrese yaptı ve *Bursa*'da medrese (Tavukpazarında Kazaziye medresesi) yaptı ve cümle vakfından Mekketullahın fakirlerine ve Medine'nin fakirlerine akçe tâyin etti, her yıl onlara verirler" *(Âşık Paşa zâde s. 190)*. Vakfiyesinde künyesi olan İmaddüdin'e nisbetle medresesi *İmadiye* diye zikrediliyor.

[2] *Hammer* (Atâ bey tercümesi) *c. 2, s. 176, Tac-ü-ttevarih c. 1, s. 319. Hayrullah Efendi (c. 7, s. 54)* "Sultan Murad bir gün Hacı Ivaz paşa ile atla gezerken kaftanı üzerine elini koyup paşa bu kaftanın altında ne vardır; deyince askerin bazılarından emin olmadığımdan üstüme cebe ve cevşen giydim diyerek düşmanlarının sözlerini tasdik eylemesi üzerine gözlerine mil çekilmiştir" diyor. Neşrî de *(s. 576)* aynı mütaleayı beyan ettiğine göre Hayrullah Efendi bunu oradan nakletmiş oluyor.

830 Cemaziyelevvel başı (1427 Şubat) tarihli vakfiyesinde tumturaklı sözlerle zikr edildiğine göre daha sonraki aylarda olmalıdır[1]. Bundan sonra bütün devlet işlerinde İbrahim Paşa rakipsiz kalmış ve pâdişahın kendisine tam îtimadiyle müstakil gibi iş görmüştür. Hacı Ivaz paşa 831 H./1428 M. de *Bursa*'da taun'dan vefat ederek Pınarbaşında Kuzgunluk mevkiine defnedilmiştir.

RUMELİ'DE İSTİKRAR

Eflak durumu

Candaroğlu İsfendiyar Bey üzerine yapılan harekât esnasında Eflâk voyvodası Drakol, bunu fırsat bilerek *Silistre*'yi geçip Osmanlı topraklarına taarruz etmişti. Bir az sonra buna mukabele olmak üzere Firuz Bey de Eflâk'a şiddetli bir akın yaparak Drakol'u mağlûp edip iki senelik haraca muadil bir para ve bazı hediyeler vereceği teminatiyle Drakol sulhe mecbur olmuştu. Sultan Murad'ın Anadolu'dan *Edirne*'ye dönmesi üzerine Drakol iki oğluyla beraber bizzat *Edirne*'ye gelmiş ve itaatini arz edip iki yıllık vergisini de getirmişti. Bunun üzerine yaptıklarına göz yumularak geri gönderilip iki oğlundan birisi rehin olarak alıkonuldu (827 H./1424 M.).

İmparatorla anlaşma

İhtiyar imparator Manuel hayatta ise de menzul olarak yatıyordu; zaten sekiz on senedenberi bütün işleri saltanat şeriki olan oğlu VIII. Yuannis yalnız başına görmekte idi; Yıldırım'ın oğlu Mustafa Çelebi hâdisesi sırf bunun ısrariyle meydana çıkmıştı. Gerek bu vakanın ve gerek küçük Mustafa Çelebi ısyanının bir netice vermediğini gören Yuannis daha fena bir akibete uğramamak için pâdişaha müracaat ile barış yapmak istedi, ve Lukas Notaras (daha sonra Grandük olmuştu) ve Melahrinos ile Bizans tarihçisi Frances'i elçi olarak Sultan Murad'a gönderdi[2].

[1] Hacı Ivaz'ın gözlerine mil çekilmesini Neşrî tarihi 828 H./1425 M. senesinde gösterir. Tacüttevarih, Müneccimbaşı, Hayrullah Efendi ve Hammer İsfendiyar seferinden sonra olarak kaydediyorlar ki yine aynı tarihe rastlar.

[2] "22 Şubat 1424'de Sultan Murad'la dostluk muahedesi akdettik; o zaman Lukas Notaras ve Melahrinos Manuel ve ben (Yani Frances) aynı maksat için elçi olarak pâdişaha gönderildik, bizden evvel Melahrinos, Sultan Murad'a gönderilmiş bir zat olduğundan ve dostluk muahedesinin aktolunacağını bildiğinden ve Notaras ise bu muahedeyi tanzim için lâyık

Yapılan anlaşma gereğince her sene Osmanlı hazinesine üçyüz bin akçe ve yahut otuz bin duka altını vermeği kabul ettiği gibi[1] Murad'ın muharebe esnasında almağa muvaffak olamadığı *Misivri*[2] ile *Terkos* mıntakaları hariç olarak Bizanslılara geçmiş olan diğer *Karadeniz* sahilindeki tekmil yerleri ve *Selânik* havalisinde *Situnion* ve *Strimon* yani *Ustruma (Karasu)* taraflarını ve bir de Osmanlıların Zeytin dedikleri *İzdin* (Lizimakya)'i terk ediyordu (28 Şubat 1424)[3].

Sırp despotunun Sultan Murad tarafından Alman İmparatoruna gönderilmesi

Yine 1424 senesinde Sırp despotu İstefan (Etyen) Lazareviç *Edirne*'ye gelerek eski dostluk muahedesini yenilediği gibi aynı zamanda bir Türk heyeti ile beraber Alman İmparatorluğu'na intihap edilmiş olan Macaristan kıralı Sigismund'a gönderildi. Heyet[4] hem imparatorluğunu tebrik edecek ve hem de iki senelik bir mütareke akdedecekti (çünkü Çelebi Mehmed zamanından beri hudut kavgaları oluyordu). Türk heyeti imparator tarafından kabul olunarak mütareke yapıldı ve Sigismund da bilmukabele Osmanlı pâdişahına hediyeler gönderdi.

Programa göre hükûmetin *Anadolu*'da yapacağı epey işler vardı; *Rumeli*'de bu suretle istikrar hasıl olup o taraflar emniyet altına alındıktan sonra *Anadolu*'daki pürüzlü işlerin halline geçildi.

ve mâhir görüldüğünden ve ben (Frânçes) ise pâdişahın validesi tarafından akraba olan aziz Despina (Kıraliçe) tarafından gönderilmiş idik.." *(Frânçes Vekâyinâmesi.)*.

[1] Hammer (Atâ Bey tercümesi *c. 2, s. 177*) haraç miktarını yüzbin akçe olarak göstermişse de gerek Dukas'da *(Bon tab'ı s. 197)* ve gerek Hammer'in fransızca basımında *(c. 2, s. 249)* bu miktar üçyüz bin akçedir.

[2] Hammer tercümesinde istisna edilen iki yerden birisinin *Silivri* olduğu yazılmış ise de *(c. 1, s. 177)* bu yerin *Silivri* olmayıp *Misivri* olduğunu Dukas yazıyor *(Bon s. 196)*. Yine Hammer bu muahede esnasında Manuel'in öldüğünü beyan etmesi dahi yanlıştır; çünkü Manuel'in 1425 senesi temmuzunda vefat etmiş olduğunu Frânçes yazar. Ölümünde yetmiş yedi yaşında olup kırk iki sene hükümdarlık etmiştir.

[3] *Dukas* (Bon tab'ı s. 196). *Frânçes*, muahede akdinde bizzat bulunduğu halde anlaşma şartlarını tarihinde göstermemiştir.

[4] Sigismund'un Alman İmparatorluğu'na intihabı 1410 senesinde olduğuna göre tebrik işi epey uzamış ise de maksat, mütareke akdi olduğundan bu da mütarekenin zahirî bir sebebi sayılmak lâzımdır.

Menteşe beyliğinin ilhakı

Ankara muharebesinden sonra Menteşeoğlu Mehmed Bey tekrar memleketine sahip olmuş ve pek az sonra vefat ederek yerine oğlu İlyas Bey geçmişti (805 H./1402 M.).İlyas Bey, Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelesinde Saruhan oğlu Hızırşah ve Aydınoğlu Cüneyd Bey ile beraber İsa Çelebi'ye yardım etmiş ve nihayet 817 H./1414 M. de Çelebi Mehmed'in hâkimiyetini kabul ederek onun adına para kestirmişti. II. Murad'ın da yüksek hâkimiyetini kabul etmiş olan İlyas Bey 824 H./1421 M. de vefat etmiş ve Çelebi Mehmed'in vefatı, iki Mustafa Çelebi hâdiseleri esnasında Osmanlı sarayında rehin olarak bulunan İlyas bey'in oğulları Leys ile Ahmed kaçarak memleketlerine gelip hükümdar olmuşlardı[1].

İşte bu vaziyet üzerine Rümeli'de istikrarı temin etmiş olan Sultan Murad, bu tarafa gelerek bu iki kardeşi elde edip *Tokat* kalesine gönderdikten sonra Menteşe beyliğini tamamen ilhak etmiş ve 829 H./1425 M. tarihinden îtibaren bu beylik de tarihe karışmıştır.

Aydınoğlu Cüneyd Beyin âkibeti

Cüneyd Bey hakkındaki malûmat "*Aydınoğulları beyliği*" kısmiyle Osmanlı vekayii arasında geçtiğinden burada onların tekrarına lüzum görülmedi. Cüneyd, Mustafa Çelebi kuvvetleriyle *Ulubad suyu* kenarına kadar gelip kendisi Sultan Murad tarafından tatmin edilip Aydın beyliğine döndükten sonra bütün gayretiyle eski Aydınoğulları topraklarını tamamen elde etmeğe çalıştı; o taraflardaki Osmanlı ümerasiyle uğraştı; üzerine kuvvet sevkedildiği zaman mukavemet edemiyerek çekiliyor ve sonra yine meydana çıkarak mücadelesine devam ediyordu. Bir ara üzerine Anadolu beylerbeğisi Timurtaş Paşa oğlu Oruc Bey gönderildi;

[1] *Neşrî* tarihinde *(s. 586)* Üveys ile Ahmed'in İlyas Bey'in değil, kardeşi Mahmud Bey'in oğulları olduğu beyan ediliyor. *Âşık Paşa zâde* ise *(s. 109)* "Menteşeoğlu Yakub Bey öldü, iki oğlu kaldı. Biri İlyas, biri Mahmud. Mahmud Bey öldü ve İlyas bey oldu ve ol dahi Allah rahmetine vardı, onun dahi iki oğlu kaldı. Birisi Üveys ve birisi dahi Ahmed Bey."dir. Âşık Paşa zâde'nin Üveys dediği Leys olup gerek bunun ve gerek Ahmed'in sikkelerinde baba larının adının İlyas olduğu görüldüğünden Neşrî'nin haberi yanlıştır.

Oruc Bey, Cüneyd'i mağlûp etti ise de yakalayamadı; fakat fırsat bulunca tekrar faaliyete geçiyordu. Bunun bu tecavüzlerinden usanan II. Murad kat'î olarak bunun hakkından gelinmesini emrettiğinden yeni Anadolu beylerbeğisi olan Hamza Bey Cüneyd'in üzerine gönderildi; *Salihli* civarındaki muharebede[1], Cüneyd'in oğlu Kurt Hasan elde edilip Cüneyd kaçtı ve sahilde *Sisam adası* karşısındaki *İpsili* müstahkem mevkiine sığındı ve orada mücadelesine devam etti. Nihayet deniz tarafından da Cenevizlilerden kiralanan gemiler ile sıkıştırıldığından teslim olup Hamza Bey tarafından Baltaoğlu Halil'e verilip derhal katledilerek gailesi de sona erdi (829 H./1426 M)[2].

BU SIRADA OSMANLILARLA KARAMAN OĞULLARI MÜNASEBÂTI

Karamanoğlu Mehmed ve Ali Beyler

Yukarı kısımlarda söylendiği gibi Ankara muharebesinden sonra Karaman devleti tekrar meydana çıkarak hükümdarlığına Timur tarafından maktul Alâüddin Ali Bey'in oğlu Mehmed Bey tâyin edilmiş ve kardeşi Bengi Ali Bey de Mehmed Bey'in hâkimiyeti altında olmak üzere *Niğde* ve etrafına sahip olmuştu. Mehmed Bey Osmanlılardan çekindiği için bir ara Memlûk sultanının himayesini kabul etmiş ve sonra Memlûkllulara âid bazı yerlere el uzattığı için onlarla da bozuşmuş, esir düşerek *Kahire*'de hapsedilmiş yerine Memlûkler tarafından kardeşi *Niğde* beyi Ali Bey Karaman hükümdarı olmuştu; fakat Memlûklu sultanı Melik Müeyyed Şeyh'in ölümünden bir az sonra hükümdarlığı elde eden Seyfeddin Tatar, Mehmed Bey'i serbest bırakarak memleketine göndermiş ve bu suretle beyliği tekrar idaresi altına alarak Ali Bey yine *Niğde*'ye çekilmiştir (824 H./1421 M.).

Yine Ankara muharebesinden sonra *Antalya* ile *Korkudeli* ve civarı Timur tarafından Hamidoğlu Osman Bey'e verilmişti. Osman Bey *Antalya*'yı Osmanlılardan alamamış ise de İstanos yani

[1] Ruhî, *Akhisar* altında *Gülnas* mevkiinde Kurt Hasan'ın mağlup olduğunu yazar.

[2] Behiştî de Cüneyd Bey'in katlini 829H./1426 M. olarak gösterir. Cüneyd Bey hakkında "Aydınoğulları beyliği" kısmında malûmat verilmiş olduğundan oraya bakılsın.

Korkudeli taraflarında hüküm sürüyor ve *Antalya*'yı da elde etmek için bir çare arıyordu.

Çelebi Sultan Mehmed'in ölümü ve Mustafa Çelebiler vakaları sebebiyle Hamidoğlu Osman Bey, bu karışıklıklardan istifade ile *Antalya*'yı zabtetmek istemiş fakat bu işe gücünün yetmiyeceğini anlayarak Karamanoğluyla birlikte hareket etmek istemişti.

Osmanlıların *Antalya* sancak beyi Firuz Bey oğlu Hamza Bey, Karamanoğluyla Hamidoğlu kuvvetlerinin birleşmesinden evvel *Korkudeli*'nde bulunan *Osman bey* kuvvetlerine baskın yapmış ve o sırada hasta bulunan Hamidoğlu da bu müsademe esnasında maktul düşmüştü. Bu hâdiseyi müteakip Karamanoğlu *Antalya* önüne gelip kaleyi karadan muhasara etmişti; işte bu sırada Karamanoğlu kaleden atılan bir gülle parçasının isabetiyle yaralanarak bundan müteessiren vefat etmiş olduğundan *Antalya* muhasara ve işgalden kurtulmuş ve Karaman ordusunda bulunan Mehmed Bey'in oğlu İbrahim Bey babasının ölüsünü alarak Karaman ordusiyle beraber dönmüş ve Mehmed Bey'in cesedini *Larende*'ye defnetmiştir (27 Sefer 826 / 9 Şubat 1423) [1].

II. Murad'ın Karamanoğlu İbrahim Beye yardımı

Mehmed Bey'in ölümü üzerine yanında bulunan oğullarından Ali Bey, aralarındaki saltanat rekabeti sebebiyle askerin İbrahim Bey'e meylettiğini görmesi üzerine [2] *Antalya* kalesine kaçmış ve İbrahim Bey de diğer biraderi İsa Bey ile beraber babalarının nâşını alarak memleketine dönmüştü; fakat Mehmed Bey'in kardeşi *Niğde* beyi Ali Bey (Bengî) biraderinin ölümünü haber alır almaz *Konya*'ya gelip hükümdarlığını ilân eylemiş olduğundan İbrahim Bey babasının defnini müteakip kardeşi İsa Bey ile beraber Osmanlılara ilticaya mecbur olmuştu. Hamza Bey Karamanoğlu Mehmed bey'in ölümünü ve *Antalya*'nın kurtulduğunu kaleye iltica etmiş olan Karamanoğlu Ali Bey'le pâdişaha arzetmiş ve hizmetine karşılık olarak bütün *Tekeili*'nin idaresi Hamza Bey'e verilmiştir.

[1] « رحلت کردن از دنیا سلطان ابن سلطان محمد بن علاء الدین بن قرمان رحمهم الله روز سه شنبه بیست هفتم ماه صفر سنه ست و عشرین و ثمانمایه در موضع انطالیه . . »
Ayasofya kütüphanesinde 945 numaralı eserin başındaki kayıd.

[2] *Behiştî tarihi s. 65.*

İbrahim Bey amcası Ali Bey'in yerine hükümdar olmak üzere II. Murad'ın yardımını rica etti. Sultan Murad aradaki akrabalığı yeni bir karabetle kuvvetlendirmek istediğinden İbrahim Bey'le kardeşleri Ali ve İsa Beylere birer kız kardeşini verdi[1] ve aynı zamanda İbrahim Bey'e kuvvet de verip bu yardıma mukabil de evvelce Osmanlılara âid olup Ankara muharebesinden sonra Timur tarafından Karamanoğulları'na verilmiş olan yerleri —ki Hamidili'ni, Beyşehri'ni ve *Otluk hisarı*'nı— eski sahiplerine yani Osmanlılara terk etmeğe razı oldu; buraları Çelebi Mehmed tarafından alınmış ise de sonra gine elden çıkmıştı. Bu suretle İbrahim Bey aldığı kuvvetle *Konya* üzerine giderek amcasını kaçırıp o sayede Karaman beyliğine sahib oldu (827 H./1424 M.). Sultan Murad, Hamidili'ni Şarabdar İlyas Bey'e verdi.

Lala Yörgüç Paşanın faaliyeti

II. Murad devlet merkezindeki paşalardan bir kısmını birer tarafa gönderdiği sırada yani takriben 1426 senesinde kendisinin sancak beyi iken lalalığında bulunmuş olan ve 823 H./1420 M. de vefat eden Biçeroğlu Hamza Bey'in yerine lala olan Yörgüç Paşa'yı da *Amasya*'ya yollamıştı. Osmanlı devletinin o tarihlerde doğu hududı, Akkoyunlu, Karakoyunlu mücadeleleri dolayısiyle ehemmiyetli olduğu gibi *Amasya*, *Tokat* ve *Canik* havalisindeki yerlerde bir takım küçük Türkmen âile ve aşiretleri de bulunduğundan bunların zabt ve rabtı ve idareleri de devleti haylı meşgul etmekte idi.

Bu yerli Türkmen âilelerinden mühim bir kısmı Ankara muharebesinden sonra Çelebi Mehmed tarafından ortadan kaldırılmış ise de daha küçük olan diğerleri faaliyette bulunuyorlardı.

Kızıl Koca oğullarının âkibetleri

Canik'te Alparslan oğlu Hasan Bey ve Kızıl Koca oğulları —dört kardeş idiler— ile Osmancık taraflarındaki *Koca Kaya* hâkimi Haydar Bey, bu cümledendiler; bunların arasında en korkuncu

[1] Sultan Murad kız kardeşlerinin üçünü "Üç Karamanoğlu'na birin İbrahim, birin Alâüddin (Ali) ve birin İsa'ya yerdi" *(Âşık Paşa zâde)*. Sultan Murad, Karamanoğlu Ali Bey'i *Sofya* sancak beyliğine tâyin etiği gibi İsa Bey'e de Rumeli'de bir sancak vermişti *(Behiştî s. 65 ve Tac-üt-tevarih c. 1, s.331)*.

Çorum tarafında bulunan *Kızıl Koca* Türkmenleri olup *Tokat* ve *Amasya* bölgelerini âdeta istilâ etmiş vaziyette idiler; bunların şakavetleri ve soygunculukları yüzünden o mıntakalarda düzenlik kalmamıştı; hamamlardan kadınları çekip alacak kadar cüretleri artmıştı; Dulkadir Türkmenlerini ve Akkoyunlu beyi Karayölük Osman'ın oğlu Hâbil'i Osmanlı ülkelerini yağmaya tahrik ediyorlardı.

Yörgüç Paşa, pâdişah ağzından bunların başı olan dört kardeşe okşayıcı mektup gönderip bunda, Canik taraflarının Alparslan oğlu'ndan alınması için Yörgüç Paşa'ya yardım etmeleri ve kendilerine *Artıkova*'nın tımarı verilip oraya gidip yerleşmeleri yazılıyordu; Yörgüç Paşa da ayrıca kendi tarafından bir adam ve hediyeler yolladı; onlar bu emirleri kabul edip hazırlandılar ve bu arada Yörgüç Paşa'yı da öldürüp o taraflara hâkim olmağı da kararlaştırdılar; bunların tasavvurlarını bir vasıta ile öğrenmiş olan Yörgüç Paşa temaruz ederek *Merzifon*'a gelmiş olan bu türkmenleri karşılamaya oğlu Hızır Bey'i gönderdi. Hep beraber *Amasya*'ya gelip misafir edildiler ve maiyyetleri de kısım kısım muhtelif yerlere misafir olarak verildi ve bu suretle kalabalıkları parçalandı. Bunlar *Amasya*'da yiyip içerlerken alınan tertibat üzerine bir gece bunların başları olan dört kardeş ile ileri gelenleri bastırılarak öldürüldüler ve diğerleri de yakalanıp bağlanarak bir mağaraya kapatıldıktan sonra duman verilerek boğuldukları gibi *Çorum* tarafındaki Türkmenlerin bakiyyesi de ansızın bastırılarak ele geçen erkekler katledildiler; sonra müteferrik olan Türkmenler de halk tarafından yakalananlar bahşiş ve hil'at mukabilinde getirilerek Yörgüç Paşa tarafından katledildiler; kaçabilenler, Akkoyunlu Hâbil'in yanına kaçıp kurtuldular[1].

Koca Kayası beyi Haydar Bey

Çorum vilâyetinin *Osmancık* kazası dahilindeki *Zeytin* tarafında *Koca Kayası* denilen kalede Haydar Bey isminde bir türkmen beyi oturup kalesinin metin ve müstahkem ve zahiresinin yıllarca yetecek kadar bol olmasına güvenerek hiçbir tarafa baş eğmiyordu; Haydar Bey, oğlu Kasım'ı ara sıra komşu hükümdar ve beylere

[1] *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 332 ilâ 335*'den hülâsa ve *Âşık Paşa zâde s. 111* ve *Behişti s. 66.*

hediyeler ile gönderirse de yakalanır diye oğlu olduğunu saklarmış. Koca Kayası'nı elde etmek isteyen Yörgüç Paşa, hisarın zorla alınamıyacağını bildiğinden Haydar Bey'in zahire anbarlarının yakılmasını düşündü ve onun en îtimad ettiği ve esrarına mahrem olan Tayfur Çelebi isminde birisini bir çok vaidlerle elde edip zahirelerini yakdırdı ve sonra gelip hisarı muhasara etti.

Müdafaanın bir netice vermiyeceğini anlayan Haydar bey, çaresiz olarak Yörgüç Paşa'ya teslim oldu, keyfiyeti Sultan Murad'a bildirdi; pâdişah Haydar Bey'e geçinmesi için timar verdi ve o da ömrünün sonuna kadar bu suretle yaşadı (830 H./1427 M.)[1]. Kocakayası nahiyesinin Oruç köyünde Haydar Bey'in bir camii vardır (Topkapı sarayı Arşivi No. 322).

Canik kalesinin alınması

Eski Türk beyleri ailesinden Taceddin oğullarından Alparslan oğlu Hasan Bey *Ordu* ve *Çarşanba* taraflarında hüküm sürüyordu[2]. *Samsun* Osmanlılara geçmiş ise de bunun yerlerine dokunulmamıştı. Lala Yörgüç Paşa bunun yerlerini almak istedi; kendisini yapmış olduğu düğüne davet etti; Hasan Bey; bunun hiyle ve desiselerini bildiği için Yörgüç Paşa'ya:

— "Bu davetten murad eğer elimizde olan harabe ormanlığı almak ise emir pâdişahındır; pâdişah bana da bir yer ihsan eder"

[1] Bu Koca Kayası beyi olan Haydar Bey'in Kasım isminde bir oğlu olduğu tarihlerde malûm olup Bedr-i Melek adında bir kızı da bulunduğu Yörgüc Paşa'nın 840 H./1436 M. tarihli vakfiyesinde görülüyor *(Haremeyn defteri 13 s. 352)*.

[2] Hasan Bey'in ceddi Tacüddin Bey *Niksar*, *İskefsir* ve *Canik* taraflarının emiri olup merkezi *Niksar* idi. *Sivas* hükümdarı Kadı Burhaneddin'le bazan dost olmuş ve bazan mücadele etmiş ve *Ordu* vilâyeti dahilindeki Türkmen beyi Hacı Emir Zâde Süleyman Bey'in memleketine yapmış olduğu bir akında maktul düşmüş ve yerine oğlu Mahmud Bey Emir olmuştu. Bunun kardeşi Alparslan, biraderine muhalefet ederek *Niksar*'ı zabt etmiş ve Kadı Burhaneddin'den yardım istemişti; fakat Burhaneddin, bunun, kendi hasmı olan *Eretna* akrabalarından Feridun ile münasebatını haber aldığından Alparslan'ı katlettirdi. Bu Alparslan'ın Hüsameddin Hasan ve Mehmed Yavuz isimlerinde iki oğlu vardı. Metinde bahsettiğimiz Hasan Bey bu zattır. Bazı Osmanlı tarihlerinde yanlış olarak adının Hüseyin olduğu yazılıyor ise de 827 tarihli *Çarşanba*'da yaptırdığı cami vakfiyesinde künyesinin Hüsamüddin ve adının Hasan olduğu görülüyor (Vakıflar U. M. Mücedded Anadolu 11, s. 215).

cevabını gönderdi ve davete icabet etmedi. Bunun üzerine Yörgüç Paşa'nın o tarafa gitmek üzere hazırlandığı Hasan Bey tarafından haber alınınca bizzat kendisi geldi. Yörgüç Paşa, Hasan Bey'i tevkif edip pâdişaha gönderdi ve *Bursa* hisarında hapsedildi (831 H./1428 M.). Yörgüç Paşa, Hasan bey'in âilesini *Amasya*'ya getirterek bunun mıntakası olan *Çarşanba* havalisini işgal etti. Hasan Bey, bir müddet *Bursa* hisarında mahbus kaldıktan sonra kaleden kaçtı, iki sene sonra pâdişaha dehalet ederek kendisine Rumeli'de *Gümülcine* sancağı verildi ve âilesi de yanına gönderildi.

GERMİYAN BEĞİ'NİN MEMLEKETİNİ II. MURAD'A VASİYYET ETMESİ

Yıldırım Bayezid'ın işgal etmiş olduğı Germiyan beyliği Ankara muharebesinden sonra eski hükümdarı II. Yakub Bey'e verilmişti. Osmanlı şehzadeleri mücadelelerinde Yakub Bey, Çelebi Mehmed tarafını tutup yardım ederek o sayede Osmanlıların himayesi altında Karamanoğlu Mehmed Bey'in istilâ ve tahribine rağmen memleketini muhafaza edebildi.

Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra Yakub Bey Osmanlı himayesinden sıyrılarak serbest kalmış ve hattâ II. Murad'ın kardeşi Küçük Mustafa'nın hükümdarlık iddiasiyle ortaya çıkışında Karamanoğluyla beraber ona yardım ederek kuvvet bile vermişti. Buna karşı II. Murad, Yakub bey aleyhinde hiçbir harekette bulunmamış ve o da son demlerine kadar beyliğini muhafaza etmiş, hattâ pâdişah Şah Ana diye hitap ettiği Yakub Bey'in zevcesini, Candaroğlu'nun torununu aldığı zaman gelini getirmeğe memur eylemişti.

Yakub bey'in erkek çocuğu yoktu; vefatından bir sene evvel *Edirne*'ye kadar giderek Sultan Murad'a misafir olmuş ve ölümünden sonra mülkünü Osmanlılara vasiyyet etmiştir. Yakub bey *Kütahya*'ya döndükten bir sene sonra vefat ettiğinden vasiyyeti üzere Germiyan beyliği Osmanlı idaresi altına alınmış ve buranın sancak beyliğine Kara Timurtaş Paşa'nın torunu ve Umur Bey'in oğlu Osman Bey tâyin edilmiştir (832 H./1428 M.). Yakub Bey'in *Edirne*'ye gidişinde ve dönüşünde hakkında bir hükümdara lâyik istikbal ve teşyiler yapılmış ve pâdişah tarafından kendisine büyük hürmet ve riayet gösterilmiştir.

RUMELİ VAZİYETİ

Sırbistan işleri ve Sigismund

Osmanlı himayesinde olarak vergi ve asker veren Sırp despotu İstefan Lazareviç 1427 senesi ortalarında (19 Haziran) evlâd bırakmadan öldüğü için yerine Osmanlı tarihlerinde Vilkoğlu denilen kız kardeşinin oğlu Jorj (Yorgi) Brankoviç Sırp despotu olmuştu[1]. Bu, selefi ve Osmanlı dostu olan Lazaroviç'in siyasetini tadil ederek îcabında Osmanlılara karşı kendisini müdafaa etmek ve Türk taarruzlarını kuzeye yani *Macaristan*'a geçirmemek için Alman imparatoru ve Macaristan kıralı Sigismund'a kendi topraklarından bazı mühim yerler vermişti; bu yerlerden birisi de Sırplıların merkezi olan *Semendire* ile *Orsova* arasında ve Tuna nehri kenarındaki *Kolomboc* olup Türkler buraya *Güvercinlik* derlerdi. Halbuki eski despot Lazareviç ölümünden evvel bu mevkii oniki bin duka borcuna mukabil boyar yani beylerinden birisine rehin olarak vermişti. Sigismund bu parayı vermeden *Kolomboc*'ı almak istemesi üzerine boyar, kaleyi Osmanlılara terk eyledi (831 H./1425 M.); kaleyi zorla almak isteyen Sigismund muvaffak olamadı ve nihayet Osmanlı hükûmetiyle muahede yaparak burasını türklere terke mecbur oldu; Sigismund, bu muharebede ölüm tehlikesi geçirerek bir fedaisi sayesinde kurtuldu.

Sigismund'dan ümidini kesen Jorj Brankoviç Osmanlılarla anlaşarak senede elli bin duka vergi vermeği ve macarlarla münasebeti kesmeği ve eskisi gibi Türk ordusuna asker göndermeği kabul etti.

Rumeli beyleri vakası

Neşrî'nin naklettiğine göre 830 H./1427 M. de Rumeli beyleri vakası olmuş, Mihaloğlu ve Kasım Bey oğlu Melik yahut Malik Bey katl olunmuşlar. Vakıanın sebebi nedir bildirmiyor. Ertesi sene de Gündüz oğlu vakası olmuş; bunun da ne olduğunu yazmamıştır. Herhalde Rumeli'de bir fevkalâdelik olmuş, Orhan Gazi'nin oğlu Şehzade Halil'in Gündüz Bey adında bir oğlu olduğu

[1] Jorj (Yorgi) Brankoviç'in babasının adı Vulk olduğundan Osmanlı tarihleri buna Vulkoğlundan galat Vılk oğlu diyorlar.

bazı kayıtlardan istidlâl olunuyor. Neşrî'nin Gündüz oğlu vakası dediği bunun ismi malûm olmayan oğlunun isyan hareketi midir? Rumeli beyleri vakası bununla alâkalı mıdır? anlaşılamıyor.

SELÂNİK VE YANYA'NIN ALINMASI

Selânik ve Osmanlılar

Birinci Murad zamanında muhasara edilip alınamıyan[1] ve 19 Cemaziyelâhir 791/21 Nisan 1394'de Yıldırım Bayezid tarafından zabt olunan *Selânik*, Ankara muharebesinden sonra İmparatorla uyuşmak isteyen Emir Süleyman tarafından Bizanslılara terk edilmişti[2]. Osmanlıların tehlikeli durumları düzelerek eski kudretlerini tekrar elde etmeleri ve Mustafa Çelebi'lerin isyanlarının bastırılması üzerine Sultan Murad Evrenuz zâdelerle Turahan Bey'i sevk ederek *Selânik*'i muhasara ettirmişti; Dukas'a göre bu muhasara esnasında *Tesalya*, *Etolya* ve *Edias*, *Teb*, *Yanya* Rum beyleri de Osmanlılara yardım ediyorlardı[3]. Bu sırada *Selânik* despotluğunda Manuel'in oğlu Andronikos bulunuyordu; muhasara dolayısiyle halk açlıktan muztaribti. Nihayet bunlar despotun rızası olsun olmasın şehri kendilerine yiyecek vermek ve şehri mamur bir hale getirmek şartiyle Venediklilere satmağa karar verdiler. Venedikliler kendilerine sadık kalmak şartiyle Selâniklilerin tekliflerini kabul ile elli bin duka mukabilinde *Selânik*'i aldılar ve zaten hasta bulunan Andronikos'u *Mora*'ya gönderdiler (826 H./1423 M.)[4].

[1] *Selânik*'in, *Serez* ısyanı sebebiyle, I. Murad zamanında vezir-i âzam Hayreddin Paşa tarafından zabt edildiğini Halkondil *(Paris s. 27)* ve ondan naklen Hammer (Atâ bey tercümesi, *c. 2, s. 196*) yazmışlar ise de bunu teyid eden ne şark ve ne de garp kaynaklarında hiçbir kayıd yoktur. Osmanlı tarihleri Selânik'in alınmayarak etrafının vurulduğunu yazıyorlar. Iorga Selânik'in 1387'de muvakkaten Türklere geçdiğini yazıyor.

[2] *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 78* ve *Düsturnâme* (Enveri) *s. 90.*

[3] *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 197.*

[4] Franças, İmparator Manuel'in ölümünden evvel memleketi oğulları arasında taksim ettiği ve bu münasibetle despot Andronikos'a *Selânik* ve civarını verip, Andronikos, hastalığına mebni *Selânik* ve havalisini elli bin altın mukabili Venedik senatosuna satarak *Mora*'da *Montiniya* eyaletine gittiğini beyan ediyor. Dukas ise açlıktan muztarib olan *Selânik* ahalisinin, despotun rızası olsun veya olmasın şehri Venediklilere satmağa karar verip sattıklarını yazıyor *(Bon tab'ı s. 197).*

Sultan II. Murad *Selânik*'in Venediklilere geçmiş olmasını istememişti; fakat o sırada ondan daha mühim pürüzlü işler olduğundan ses çıkarmamış ve münasip zaman beklemeği muvafık bulmuştu. Sultan Murad takriben 1426'da *Ayasoluğ*'a giderek orada bulunduğu sırada *Midilli*, *Sakız*, *Rodos* ile eski muahedeleri yenilediği zaman Venediklilerin *Selânik*'i almalarından dolayı bunlarla olan muahedeyi yenilemeyerek Venedik elçilerini geri çevirmişti.

Pâdişah işlerini yoluna koyduktan sonra *Edirne*'ye döndü; Venedikliler yeni bir heyet göndererek muahedeleri yenilemek istedilerse de Pâdişah bu heyete:

— "Selânik babamdan kalma mülkümdür; büyük babam Bayezid bâzusunun kuvvetiyle burasını Rumlardan aldı, eğer oranın idaresi Rumların elinde bulunsa idi, bunlara haksızlık ettiğimi belki iddia edebilirlerdi. Siz ise İtalya'dan gelen Lâtinlersiniz, buralara sokulmanıza sebep ne? Arzunuzla ya oradan çekiliniz, yoksa heman geliyorum" cevabını verdi. Bu suretle elçiler bir iş göremeden geri döndüler[1]. Venedik senatosu *Selânik*'i kurtarmak için İmparatorun tavassutunu bile rica etmişlerse de *Selânik*'i kat'i olarak almağa kararlaştıran Osmanlı hükûmetini tasavvurundan döndüremediler; hattâ pâdişah imparatorun bu tavassutunu pek garip bulmuştu. Yuannis'in göndermiş olduğu Nikola de Gona ve Frangopulos isimlerindeki elçilerine, Selânik imparatora ait olsa idi orasını hiçbir vakit zabt etmek istemiyeceğini, fakat Venediklilerin imparatorun arazisiyle kendi arasına yerleşmesine de müsaade edemiyeceğini söyliyerek onları da geri gönderdi[2].

Selânik'in zaptı

Bu müzakereler esnasında Sultan Murad hazırlık yapmakta olup 1430 senesi Şubatının ortalarına doğru *Edirne*'den *Serez*'e geldi ve Anadolu beylerbeğisi Hamza Bey'in kumandasındaki Anadolu kuvvetleriyle Sinan bey kumandasındaki Rumeli kuvvetlerini burada topladıktan sonra kendisi *Serez*'de kalarak evvelâ Hamza Bey'i ileri gönderdi; bu bütün muhasara hazırlıklarını yaptıktan sonra *Selânik*'-

[1] *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 199.*

[2] *Françes*'den naklen *Hammer* (Atâ bey tercümesi) *c. 2, s. 189.*

in teslimini Venedik valisine teklif etti ise de red cevabı aldı; bunu müteakip şehri topla döğmeğe başladı. Selânikliler Venediklilerden donanma ve yardım istedilerse de bu yapılmadı[1]. Muhasara karargâhına gelen Sultan Murad, Evrenuzoğlu Ali Bey'in tavsiyesiyle ordusuna şehrin içindeki her şeyin askerlerine âid olup şehrin kendisine bırakılmasını îlân eyledi[2].

İçeride bulunan bazı Rumlar elde edilmek istenmiş ise de muvaffak olunamamıştı. Fakat Rumların ihaneti ihtimaline binaen onları sıkı bir kontrol altında bulunduruyorlardı. Nihayet şubatın son günü ile martın birinci günü akşamı umumî hücum yapılacağı şehirde şâyi oldu; filhakika martın ikinci günü bilhassa şato cihetinden yapılan şiddetli bir hücum ve merdivenlerle surların işgali ve bunu müteakip kale kapılarının açılması üzerine *Selânik* zabtedildi (27 Receb 833 / 2 Mart 1430)[3]. Selânik'in gaib edilmesi Batı Avrupada ve bilhassa Venedik'te büyük teessürü mûcib oldu (Vasiliyef, c. 2).

Sultan Murad buraya Vardar Yenicesi ve diğer şehirlerden Türk aileleri getirterek iskân ettirdi[4], ve *Ayadimitri* (Sen Demetriyos) kilisesini şehirde kalan Rumlara tahsis ederek diğer kiliseleri camiye çevirdi. Osmanlı tarihlerine göre *Selânik*, kırk günde alınmıştır; fakat buranın şubat ortalarında ve hattâ az daha sonra muhasara edildiği ecnebi kaynaklarında görüldüğüne

[1] Venedik'ten istenilen bu donanma zabtedilmeden bir gün evvel gelmiş olup o da üç kadirga idi. Anlaşıldığına göre buranın elden çıkacağını anlayan Venedikliler kendi askerlerini çekmek üzere bu üç kadirgayı yollamış olacaklar.

[2] *Dukas* (Bon) *s. 200.*

[3] *Dukas* (Bon) *s. 200* ve *Halkondil* (Paris tab'ı) *s. 111.* II. Murad'ın Memlûk Sultanı Melik Eşref Barsbay'a göndermiş olduğu nâmede *Selânik*'in 832 Receb (1429 Nisan) perşenbe günü alındığı beyan edilmektedir *(Feridun bey Münşeatı c. 1, s. 152)*. Behiştî *(s. 69)* ve Lütfî Paşa *(s. 88)* ve Müneccimbaşı *(c. 3, s. 348)*, ve *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 345)* de aynı seneyi gösteriyorlarsa da ayını bildirmiyorlar. Neşrî tarihi (s. 612) ve Âşık Paşa zâde *(s. 118)* ve Oruc Bey *(s. 49)* da Selânik'in zabtı ecnebi kaynaklarına uygun olarak 833 H./1430 M. senesinde gösteriyorlar. Ruhî ise 831'de *Selânik*'in alındığını yazar. Âli (c. 5, s. 204) de 830 H./1427 M. de zaptedildiğini beyan ettiği *Selânik* seferinde vezir-i azam Çandarlı zâde İbrahim Paşa ile Hacı Ivaz Paşa'nın bulunduklarını yazarsa da yanlıştır. Selânik 833 H./1430 M. tarihinde zaptedilmiş olup her iki vezir de daha evvel vefat etmişlerdir.

[4] *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 345* ve *Dukas* (Bon) *s. 200, 201.*

göre muhasaranın pek az sürdüğü anlaşılıyor. Yine Osmanlı tarihlerinde Osmanlı donanmasının da bu muhasaraya iştirak ettiği hakkında kayıt varsa da[1] diğer kaynaklarda Osmanlı donanmasından bahsedilmediği gibi Selânik muhasarası esnasında Amiral Andrea Moceniko'nun *Gelibolu* limanına hücum ederek bir zincirini kırdığı fakat limanda bulunan Türk donanmasına karşı bir iş yapamadan dönmeğe mecbur oldu denilmesine göre[2] Türk donanmasının Gelibolu limanında bulunmakta olduğu anlaşılıyor.

1431'de Silvestre Morizini *Selânik*'in zabtının intikamını almak üzere Çanakkale boğazının Anadolu istihkâmlarını zabt ve muhafızlarını öldürerek surlarını tahrip etti[3]. Bunun üzerine Sultan Murad sulh için Venedik'e elçi gönderdi ve *Gelibolu*'da muahedeyi imzaladı[4].

Yanya'nın alınması

Osmanlıların yüksek hâkimiyeti altında bulunan ve merkezi *Yanya* olan Epir despotu Karlotoci vefat etmiş ve oğulları arasında mücadele baş göstermişti. Bunlardan Karlotoci'nin Memnon adındaki oğlu Osmanlılara müracaat ederek yardım istedi; bunun üzerine Karaca Paşa kumandasında gönderilen kuvvet sayesinde Memnon arzusuna muvaffak olduysa da bunların mücadelelerinden bıkan *Epir* halkının doğrudan doğruya Türk idaresine geçmeği istemeleri üzerine iş değişti; Sultan Murad'a başvurarak muvafakatini aldıktan sonra *Yanya*'yı Karaca Paşa'ya teslim ettiler[5], ve hemen buraya da Türkler iskân edildi (13 Safer 835 / 9 Ekim 1431)[6].

[1] *Tacüttevarih c. 1, s. 344.*

[2] *Hammer* (Atâ bey tercümesi) *c. 2: s. 197.*

[3] "Ve kâfir (Venedikliler) gemileri *Gelibolu* boğazını tutup *Emir Süleyman Burgoz*'ın hisar (muhasara) edip cenk ve kıtal olup, sonra Sultan Murad'la müsaleha edip gemiler gitti" *(Neşri s. 612).*

[4] *Dukas (s. 201)* Venediklilerin, *Eğriboz* adasının Osmanlılar tarafından işgalinden korkarak sulhe talip olduklarını yazıyor. Metindeki kayıd Hammer'in *(c. 2, s. 197)* naklidir.

[5] Osmanlı müdahalesine sebep olan Memnon Toko, arzusuna nâil olamıyarak *Epir* despotluğunu elinden kaçırdıktan sonra Osmanlılar aleyhine hazırlanmakta olan Sigismund'un yanına gitmiş (1433) ve onun tarafından Memnon'a *Yanya* ve *Narda* despotu payesi tevcih edilmiştir.

[6] *Yanya*'nın 1431 Ekim ayında Sinan adına bir Türk kumandanı tarafın-

EFLÂK - SIRP - MACARLARLA YENİ OLAYLAR

Macarların Balkanlardaki rolleri

Macarlar, daimî surette *Eflâk* ve *Sırbistan* üzerinde bir metbû ve koruyucu rolü oynayarak her fırsatta bu iki memleketin Osmanlılarla bağlantılarını bozuyorlardı; bundan dolayı Osmanlı hükûmeti de Eflâk ve Sırpların macarlarla aralarını açmak siyasetini takip etmeğe karar vermişti.

Eflâk işi

Eflâk prensi Mirçâ'nın vefatından sonra yeğeni yani kardeşinin oğlu Dan, Eflâk beyi olmuştu. Dan kendisine aleyhdar olan ve Boğdan prensinin yardımını temin eden Vlad Drakul[1] tarafından öldürülmüş ve onun oğlu Basaraba bu halden Osmanlılara şikâyet etmiş ve kendisine askerle yardım edilmiş ise de muvaffak olamıyarak bu da babası gibi Vlad tarafından katledilmişti (1431). Vlad'ın bu cüret ve muvaffakiyeti Macarların ve bilhassa Sigismund'un kendisini himaye eylemesinden ileri geliyordu; hattâ Sigismund buna bir de *Dragon nişanı* göndermişti; Vlad bu himayeye rağmen Sigismund'un kendisini Türklerin elinden kurtaramıyacağını düşünerek rakiplerine galebe etmekle beraber Osmanlılara da sokularak zâhiren rabıtasını göstermek istiyordu. Filhakika Vlad Drakul Pâdişahın, Karaman seferine hareketi esnasında bizzat *Bursa*'ya kadar gelerek sadakatini arz ve Murad'ın Macaristan'a yapa-

dan alındığını Frençes yazıyor *(Bon s. 157)*. Halkondil ise *Yanya*'nın Rumeli beylerbeği Karaca Paşa tarafından zabt edildiğini beyan etmektedir *(Paris s. 111)*; bu Rum tarihçi şöyle diyor: "Murad, Rumeli beylerbeği Karaca Paşa'yı büyük bir ordu ile *Aetolie* mıntakasında bulunan *Yanya* şehrinin zabtı için gönderdi; şehir muhasara edildi; fakat alınamadı. Nihayet kaleye kapanmış olan prens, *Akarnani* ile *Epir*'in kendilerine bırakılması şartiyle *Yanya*'yı teslim eyledi ve prens de kendisine bırakılan yerlere mukabil bir vergi ve lüzumu halinde asker vermeği kabul ediyordu.."

[1] Dukas'ın yazdığına göre *(s. 201)* Dan, *İstanbul*'un II. Murad tarafından muhasarası esnasında Osmanlı ordusunda Türklerin taarruza geçtikleri sırada hiyle ile İstanbul'a kaçmış ve kendisini tanıtarak İmparatordan yardım istemiş ve o sayede memleketine giderek Eflâk prensi olmuş; buna karşı İstanbul sarayında büyümüş olan Mirçâ'nın oğullarından birisi çıkmış ise de Dan bunu yakalayarak öldürmüş ve Sultan Murad'a elçiler göndererek anlaşma yapmış, bundan sonra Dan'a karşı Mirçâ'nın oğlu olan Drakul (Vlad) çıkarak Dan'ı öldürmüş, Sultan Murad, Dan'ın yerine onun kardeşini askerle göndermiş ise de Drakul buna da galebe ederek katletmiş.

cağı seferlerde her türlü kolaylığı göstereceğini ve Macaristan seferinde Osmanlı ordusuna kılavuzluk edeceğini vadetti; pâdişah bundan memnun kaldı ve Karaman seferine hareketi esnasında Drakul'u memleketine gönderdi (1432)[1].

Osmanlı hükûmeti bunun iki yüzlülüğünü bildiğinden, Vlad'ın Macarlarla arasını bozmak için aynı sene içinde yani 1432'de yanına asker vererek onu *Transilvanya*'ya akın yapmağa memur ettiler; bu suretle Vlad Drakul vasıtasiyle Macarlara darbe vuran Sultan Murad, daha sonra Macarlarla dostluğu yeniden kurmağı arzu ederek İmparatorun bulunduğu Bâl şehrine bir sefaret heyeti ve hediyeler yollayıp mütarekeyi yeniledi (1433 Kasım).

Sırbistan işi

1435'den beri Macarlara meyl etmiş olan Sırp despotunun Osmanlı Devletine sadık görünmesine rağmen el altından bazı aleyhdar harekâtı *Üsküp* sancak beyi İshak Bey tarafından haber alınarak şikâyet edilmesi üzerine onun kumandasiyle *Sırbistan* içerlerine doğru bir akın yapıldı; Sırp despotu Brankoviç Macarlarla münasebetlerini kesmek ve kızı Marya'yı Osmanlı hükümdarına zevce olarak vermek şartiyle felâketi durdurabildi; Sarıca paşa, despota sadakat yemini ettirmek ve kızı getirmek üzere *Semendire*'ye gönderildi; sadakat yemini yapıldı, fakat kız henüz küçük olduğundan düğün ve pâdişahın sarayına gelmesi geri bırakıldı[2].

OSMANLILAR ALEYHİNE SIRP-MACAR VE KARAMANOĞLU İTTİFAKLARI

Karamanoğlu İbrahim Bey daha yukarıki kısımlarda görüldüğü üzere kendisine rakip olan amcası Ali Bey'i Osmanlıların yardımiyle bertaraf etmiş ve Ankara muharebesini müteakip Timur tarafından babasına verilmiş olan Osmanlı topraklarını eski sahiplerine iade eyledikten başka pâdişahın kızkardeşini de

[1] Dukas (Bon) *s. 202*'de Vlad'ın, Mirçâ'nın oğlu olduğunu beyan ediyor. Diğer bir kayda göre Vlad, daha evvel Eflâk prensi olan Aleksandr'ın oğludur. İslâm Ansiklopedisi Eflâk maddesinde Vlad'ın Mirçâ'nın oğlu olduğu gösterilmektedir ki vekayie nazaran doğrusu da budur.

[2] Marya Brankoviç, Jorj Brankoviç ile Trabzon imparatoru Kaloyani'nin kız kardeşinin izdivacından doğmuştur.

almıştı. İbrahim Bey mevkiini kuvvetlendirdikten sonra terk ettiği yerleri geri almak için müsaid bir zaman kollamakta idi; nihayet aradığı fırsat zuhur ederek Sırp despotu ve Macarlarla beraber Osmanlılar aleyhine ittifak etti[1].

Karamanoğlu İbrahim Bey *Beyşehri* ve *Hamideli* taraflarına taarruz ederek Hamideli sancak beyi Şarabdar İlyas Bey'i esir etti ve yine bu sırada Macarlar da taarruza geçerek *Kolombac* yani *Güvercinlik* kalesini dövmeğe başladılar. Sultan Murad Karamanoğlu üzerine gidecek iken bunu tehir ederek *Edirne*'de oturup her iki tarafı gözden kaçırmıyordu; Macarlar üzerine Rumeli beylerbeğisi Sinan Paşa kumandasiyle kuvvet sevkedildi; kumandanlar arasında çekişmeli müzakerelerden sonra *Vidin* sancak beyi olup Vidin Sinanı diye meşhur olan Sinan Bey'in gayretiyle şiddetli bir muharebeden sonra Macarlar mağlûp olup bir kısmı Tuna nehrinde boğuldu ve Macar kıralı kaçmağa muvafakat oldu (837 H./1433 M.).

II. Murad bu muzafferiyeti müteakip vezir Saruca Paşa'yı *Edirne* muhafazasında bırakarak Karamanoğlu üzerine yürüdü. *Akşehir*, *Konya* ve *Beyşehri*'ni aldı ve *Bozkır*'a kadar gidip Karamanoğlu'nun peşini bırakmamak istedi; beraberinde bulunan Karamanoğlu İsa Bey'i Karaman hükümdarı ilân ederek İbrahim Bey'i sonuna kadar takip etmek istedi; İbrahim Bey yüksek âlimlerden Mevlâna Hamza vasıtasiyle sulhe talip olup özür diledi; bu hususta pâdişahı ikna etmek için murahhas olan Mevlâna Hamza çok dil döktü bunun üzerine Sultan Murad:

— "Senin hatırın için günahından vaz geçelim; fakat onun bu makama gelmesi bizim müzaharetimizle olmuştur. Şimdi onu azlederek biraderi İsa Bey'i Karaman beyi yapmağı muvafık gör-

[1] Bazı Osmanlı tarihleri bu Karaman seferinin bir at meselesinden ileri geldiğini yazarlar *(Heşt Behişt, Tac-üt-tevarih, Behiştî, Müneccimbaşı)*. *Âşık Paşa zâde* ise Macar kıraliyle Sırp despotunun Karamanoğluyla ittifakının neticesi olduğunu beyan ediyor. At hikâyesi şöyledir: Dülkadiroğlu Nâsırüddin Mehmed Bey'in gayet cins bir atı varmış. Bunu Karamanoğlu haber alarak istetmiş, o da Sultan Murad için yetiştirdiğini söylemiş; fakat Karamanoğlu bir Varsak Türkmenini göndererek atı çaldırmış, Nâsırüddin Bey bunu Sultan Murad'a bildirmiş. Pâdişah, Karamanoğlu'ndan atı istemiş fakat Karamanoğlu giden memura, senin efendin bu ata binemez demiş ve ağır sözler söylemiş, elçi bu cevabla geri dönmüş; bunun üzerine Karaman seferi açılmış imiş.

düm" deyince Mevlâna Hamza, pâdişahın ayaklarına kapanarak tasavvurundan vaz geçirdi ve nihayet Osmanlılardan işgal ettiği yerlerin geri alınmasiyle iktifa olundu ve Sultan Murad'ın musahibi Şükrullah (Behcet-üt-tevarih müellifi) Karamanoğlu'na murahhas olarak gönderildi (838 H./1434 M.)[1]. Buna da sebep Macarlar'ın Alacahisar taraflarına akın yapmaları idi.

Bundan sonra sıra Karamanoğlunun müttefiki olan Sırp despotuna geldi. Pâdişah Karaman seferinden döndükten sonra *Üsküp* sancak beyi İshak Bey[2] Sırp despotunun Karaman oğluyla Macar kıralının ittifakına vasıta olduğunu bildirmiş olduğundan Sırbistan'ın istilâsı için hazırlık yapılmağa başlandı; Sırp despotu bunu haber alınca pâdişaha namzed ettiği kızının çeyizi tamamlandığını ve aldırılmasını yazdı. Sultan Murad bu teklifi devlet erkâniyle görüştü ve şimdilik gelini almağa ve bilâhare münasib zamanda despotun hakkından gelinmeğe karar verildi[3] Saraydan Reyhan ve Örnek isimlerinde iki hadım ağa ile İshak Bey'in hanımı *Semendire*'ye gidip gelini alıp getirdiler; fakat pâdişah bunu Edirne'de alıkoymayarak *Bursa*'ya gönderip İsfendiyar Beyin torunu olan zevcesini *Edirne*'ye yanına getirtti[4].

[1] *Âşık Paşa zâde* ve *Ruhî* Karamanoğlu üzerine yapılan seferi 839 H./1435 M. olarak göstermektedirler.

[2] Bu İshak Bey *Üsküp* beyi Paşa Yiğit'in evlâdlığı olan Gazi İshak Bey'dir.

[3] Hammer Jorj'un *Semendire*'de *Tuna* kenarında bir kale yaptırmak üzere pâdişahın müsaadesini aldığını yazmakta *(c. 2, s.203)* ve Dukas da *(Bon s. 206)* bu kalenin *Semendire* olduğunu beyan etmektedir.

[4] *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 359)* ve Âşık Paşa zâde (s. 122) Pâdişahın, Sırp despotuna karşı olan iğbirarı neticesinde *Marya*'ya iltifat etmeyip *Bursa*'ya gönderdiğini yazar. Neşrî *(s.620)* şöyle diyor: Pâdişah, düğün yapmadan kızı alıp pek az müddet *Edirne*'de kaldıktan sonra *Bursa*'ya gönderip İsfendiyar'ın torunu olan zevcesini *Edirne*'ye getirttiğini yazar. Françes'e göre *(Bon tab'ı s. 216)* II. Murad'ın vefatı üzerine Despina Marya babasının yanına gönderilmişti; son Bizans İmparatoru Kostantin bunu almak için babası Sırp despotuna müracaat etmiş ve onlar da muvafakat etmişlerse de Despina Marya "*Cenab-ı hak kendisini kâfirlerin* (Türklerin) *elinden kurtaracak olursa kocaya varmamağı nezretmiş olduğunu*" beyan ile imparatorun teklifini kabul etmemiştir.

Sultan Murad'ın Macaristan seferi

Osmanlı hükümdarı daha Karaman seferine çıkmadan ve Macarların da taarruzlarından evvel türkler aleyhine yukarıda bahsettiğimiz ittifakın yapılmasına sebeb, 836 H./1432 M. senesinde Evrenuzoğlu Ali Bey'in *Macaristan*'a yapmış olduğu bir akında akıncıların dağılarak çapula dalmaları neticesinde baskına uğramaları idi; filhakika bu akında akıncıların çoğu telef olmuş ve Ali Bey zor kurtulmuştu.

İşte bu mağlûbiyet perde arkasında bulunan Sırp despotunun tavassutiyle Karamanoğullariyle Macar kıralını Osmanlılar aleyhine harekete geçirmiş, fakat Sultan Murad Karaman seferinde iken Macar kıralı *Alacahisar* taraflarını vurdurmuştu[1].

Pâdişah Karaman seferinden döndükten sonra 840 H./1436 M. senesinde Evrenuzoğlu Ali Bey'i çağırarak Macaristan yollarını açmak üzere akın yapmasını emretti. Ali Bey; Rumeli akıncılariyle *Tuna*'yı geçip *Temeşvar* etrafını kırk gün vurdu ve küllîyetli ganimetle döndü ve o havalinin işgalinin kolay olduğunu arzetti.

Bunun üzerine Sultan Murad 841 H./1437 M. senesinde bizzat mühim kuvvetle *Semendire* yakınından (Dukas'a göre Niğebolu ve Neşrî'ye göre Vidin'den) *Tuna*'yı geçerek *Transilvanya*'ya girdi. Bu seferde Sırp despotu Brankoviç ve Eflâk prensi Vlad Drakul mevcut askerleriyle Osmanlı ordusuna iltihak ettiler; altı kale elde edildi; Macar kıralı görünmüyordu[2]. Dukas'a göre (s. 206) Macarlar Sultan Murad'ın geleceğini haber alarak şehir ve köyleri bırakarak çekilmişlerdi. *Zibin* şehrine kadar gidilmiş ve pâdişah ve Osmanlı kuvvetlerine rehberlik etmekte olan Drakula'nın bir hiylesine uğramaktan çekinerek geri dönmüştü. Transilvanya seferi kırk beş gün sürmüştü. Bu sefer-

[1] *Sahaif-ül-ahbar c. 3, s. 352.*

[2] Bu tarihte Alman imparatoru ve Macaristan kıralı Sigismund ölmüş ve damadı Albert Macaristan kıralı olup bir sene sonra yani 1438'de Alman imparatorluğuna intihap edildi. Neşrî, Sultan Murad'ın Macaristan seferini 839 H./1436 M. gösteriyorsa da yanlış olup *Müneccimbaşı* ve *Behişti* bunu 841 H./1437 M. senesinde ve *Tac-üt-tevarih* ve *Âşık Paşa zâde* de bir sene evvel gösterirler. Tarihlerin bazıları Ali Bey'in akını ile Sultan Murad'ın seferini birbirine karıştırmışlardır. Kimisi iki seferi bir göstermişler, kimisi de tarihlerini yanlış kaydetmişlerdir.

den sonra Evrenuzoğlu İsa Bey Arnavutluğa akın yaptı; Transilvanya harekâtında Osmanlı ordusuna giderken Sırp despotu ile Eflâk prensi kılavuzluk ettiler.

Sırbistan'ın işgali

Son Macaristan seferinden sonra kendisine îtimad caiz olmayan Yorgi (Jorj) Brankoviç *Edirne*'ye davet edilerek merkezi olan *Semendire*'nin anahtarlarını da beraber getirmesi bildirildi; despot bizzat gelmiyerek bir oğlunu gönderdi ise de *Semendire*'nin anahtarlarını göndermediği gibi başkentini tahkim etti ve Greguvar adındaki oğlunu *Semendire*'de bırakarak Lazar isimli diğer oğlu ile beraber Alman imparatoru ve Macaristan kıralı Albert'in yanına kaçmıştı.

Bunun üzerine Brankoviç'in *Edirne*'ye yolladığı oğlu[1] *Semendire*'nin zaptına kadar orada kaldı. *Semendire* kalesi üç aydan ziyade muhasaraya mukavemet etti; o sırada hactan dönmüş olan bu tarafların kurdu İshak Bey muhasara kumandanlığını üzerine alarak bir kaç gün içinde *Semendire*'yi zabt eyledi; kaleyi müdafaa eden despotun oğlu Greguvar yakalanarak *Edirne*'ye yollandı ve orada rehin olarak bulunan despotun diğer oğluyla beraber gözlerine mil çekilerek *Tokat* kalesine gönderildiler.

Bu Semendire muhasarası esnasında Eflâk prensi Drakula da bulunmuş ve bir ara tevkif edilmiş ise de iki oğlunu rehin vererek, bunlar *Kütahya*'nın *Emed* kalesine gönderilmişler ve bu suretle Vlad memleketine dönmüştür[2]. *Semendire*'nin işgalinden sonra bir Macar ordusunun meydana çıkması üzerine Gazi İshak

[1] Âşık Paşa zâde (s. 126) Vilkoğlu'nun gönderdiği iki oğlunun *Tokat* kalesine hapsedildiklerini ve Neşrî ise (s. 626) Vilkoğlu'nun Macaristan'a kaçarak iki oğlunu *Semendire* 'de bıraktığını ve bunların *Semendire*'nin zabtından sonra ele geçerek evvelâ *Dimetoka* ve sonra *Tokat*'a gönderildiklerini beyan ediyor. *Âşık Paşa zâde* bizzat vekayie şahid olduğundan onun mütaleasını tercih etmek daha doğru olur. Fakat olaylara bakılırsa Despot bir oğlunu göndermiş, diğer oğlu *Semendire*'nin zabtından sonra yakalanmıştır.

[2] Drakula ile iki oğlunun tevkif edilmesi üzerine Eflâk başsız kalarak halk Macaristan kıralına müracaat edip bir bey tâyinini istemişler ve o da Eflâk beylerinden birisini tâyin eylemişti; buna karşı Osmanlı kuvvetleri *Eflâk*'a gönderilmişlerse de bozulmuşlar ve nihayet Macar müdahalesini önlemek üzere Vlad Drakul memleketine gönderilmiştir *(Müneccimbaşı c. 3, s. 354* ve *Tacüt-tevarih c. 1, s. 367)*.

Bey ile Timurtaş Paşa torunu Osman Bey, kanlı bir muharebeden sonra büyük bir başarı elde ettiler. Pek çok esir ve ganimetle döndüler. Bu savaşta meşhur tarih sahibi Âşık Paşa zâde de bulunmuştur[1]. Bu sırada *Belgrad* muhasara altına alınmıştı (842 H./1438 M.).

Sultan Murad bu sefer esnasında demir madenleri ile meşhur olan *Novoberda* tarafına bizzat giderek orasını zabt etti (843 H./1439 M.). *Novoberda*, Musa Çelebi tarafından zabt edilmiş ise de durum îcabı olarak o zaman yani Çelebi Mehmed tarafından İstefan Lazaroviç'e terk edilmişti; bu defa yeniden alındı[2]. Bu maden ocakları asırlarca Osmanlı ordusuna mermi yapmışlardır. *Semendire*'yi geri almak isteyen bir Macar ordusu geldiyse de Hammer'in kaydına nazaran orduda dizanteri hastalığı çıktığından çekildi[3]. *Sırbistan*'a karşı yapılan hareket Bosna kıralı Tvartko'yu korkuttuğundan Osmanlı hazinesine vermekte olduğu yirmi bin dukayı yirmi beş bine iblağ etti[4].

Belgrad'ın muhasarası

Bu tarihlerde *Bohemya*'da meydana gelen kıralık mücadelesi ve Alman imparatoru ve Macaristan kıralı Albert'in ölümü dolayısiyle hasıl olan çekişmeler arasında Sultan Murad, Macarların himaye ve nüfuzu altında bulunan *Belgrad*'ı muhasaraya Evrenuzoğlu Ali Bey'i memur eyledi; şehir ve kale karadan ve nehirden kuşatıldı[5]. Kale topla döğülmeğe başlandı ve koca bir parçayı yıktı;

[1] Âşık Paşa zâde, *Belgrad* muhasarası esnasında Macaristan topraklarına akın yapıldığını ve pek ziyade doyum olduğunu ve bir çizmeye bir cariye verildiğini ve bunun müslümanlığın en büyük gazası olduğunu söyledikten sonra "ben fakir dahi o seferde bile idim, birgün hünkâra vardım. Ben fakire esir buyurdu; ben dedim ki devletlû sultanım! bu esiri götürmeğe at gerektir ve bu yolda akçe gerek dedim, beş bin akçe ve iki at verdi; dokuz baş esir, dört atla *Edirne*'ye geldim, üçer yüz akçeye verdim ve bazısını ikişer yüz akçeye verdim. Bu gazanın tarihi sekiz yüz kırk ikisinde vaki oldu..." *(s. 125)*.

[2] Novoberda eski teşkilâtımızda Priştine sancağında Genlan kasabasının üç saat kuzey batısındadır.

[3] *Hammer*, (Atâ Bey tercümesi) *c. 2. s. 207. Tac-üt-tevarih*'de *Semendire*'nin zabtının 841 H./1440 M. de gösterilmesi yanlıştır.

[4] *Halkondil* (Paris tab'ı) s. *115* ve üç kaynaktan naklen *Hammer c. 2. s. 207.*

[5] *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 362)* Belgrad muhasarasını *Semendire*'nin zabtından evvel göstermekte ise de *Sırbistan*'ın istilâsından evvel burasının muhasara edilmiyeceği tabiî olduğundan Neşrî'nin yazdığı gibi *Belgrad* muhasarası *Semendire*'nin alınmasından sonradır; fakat Âşık Paşa zâde *(s. 126) Belgrad* muha-

buradan hücum olduysa da şiddetli bir mukavemetle karşılaşıldı; kaleyi Zovan adında Raguzalı bir rahip müdafaa ediyordu; buna rağmen Evrenuzoğlu muhasarayı kaldırmadı ve sur etrafındaki hendek kenarına kadar büyük bir siper kazdırdı ve kale burçlarından kendisini rahatsız edenleri kaçırdı; açılan gedikten yapılan şiddetli hücumlardan sonra şehre girildi ise de içeriye girenlerin dağınıklıklarını gören kale muhafızları yaptıkları taarruzla şehre giren Türk kuvvetlerini geri atarak vaziyeti kurtardılar. Muhasaranın sonuna doğru *Polonya* kıralı iken aynı zamanda Macaristan kırallığına da getirilmiş olan Viladislas, Belgrad muhasarasının kaldırılmasını Sultan Murad'dan rica etmiş ise de aldırış edilmemişti; bu sırada Macaristan taraflarına da akın yapılıyordu. Belgrad muhasarası altı ay kadar devam etti; fakat bir netice alınamıyarak muhasara kaldırıldı (843 H./1439 M.).

JAN HUNYAD - HAÇLI SEFERİ VE EDİRNE - SEGEDİN MUAHEDESİ

Macarlarla muhasama devam ediyordu; Mezid Bey kumandasındaki bir akıncı kuvveti 18 Mart 1442 (30 Zilkade 845)'de *Transilvanya*'ya girmiş ve mûtad akınlardan ve Sent İmre mevkiinde bir muvaffakiyet elde ettikten sonra *Hermanştad* kalesini muhasara etmişti. Bu sırada Jan Hunyad (Hunyadi Yanoş) kalenin imdadına koştu; muhasarayı kaldıran Mezid Bey Hunyad'ı karşıladı; şiddetli muharebede Hunyad'ın arkadaşı Simon dö Gemeni üç bin kişi ile maktul düştü ve galebe türklerde kalmak üzere iken *Hermanştad*'daki mahsur kuvvetin bir çıkış hareketiyle muharebeye iştirakleri üzerine iki ateş arasında kalan akıncılar beraberlerinde olan esirleri bırakarak yirmi bin maktul verdikten sonra mağlup oldular; kumandan Mezid Bey ile oğlu da maktul düştüler[1]. Elde edilen Türk esirleri vahşi-

sarasının *Semendire*'den evvel olduğunu ve *Üsküp*'e dönen Sultan Murad'ın İshak Bey'in teşvikiyle 841 H./1437 M. de alındığını kaydeder. Halbuki bizzat *Âşık Paşa zâde, Belgrad* muhasarasını 842'de, *Semendire* zabtını 841'de göstermek suretiyle tarih hatası yapıyor ve söylediğiyle gösterdiği tarih birbirini tutmuyor.

[1] *Halkondil (Paris s. 117)* Mezid Bey'in *Hermanştad* muhasarasında bir kurşun isabetiyle maktul olduğunu yazar.

yane bir işkence ile zafer sofrasında yemek yenilirken katledildiler. Bunu müteakip Jan Hunyad Eflâk'a girdi ve *Tuna*'nın iki sahilinde olan yerleri tahrip ederek çekildi[1].

Macaristan'a ikinci akın

Jan Hunyad'ın bu muvaffakiyeti Avrupa'da şöhretine sebep oldu. Bu mağlûbiyetin acısını çıkarmak üzere Osmanlı hükûmeti aynı sene eylülünde ikinci bir kuvvet sevkine karar verdi ve Rumeli beylerbeğisi Kula Şahin ve diğer adiyle Hadım Şahabeddin Paşa kumandasiyle[2] Rumeli'den başka Anadolu'dan da altı sancak sipahi alınarak büyük bir ordu[3] gönderildi, kuvvetine mağrur olarak ihtiyatsız hareket eden kumandan, tecrübeli akıncı beylerinin tavsiyelerine ehemmiyet vermediğinden dolayı Jan Hunyad tarafından *Vazağ* mevkiinde pek fena halde bozuldu[4]. Değerli ve tecrübeli ümeradan onbeş ulu bey harb meydanında kaldı[5]. Kumandan Şahabeddin yani Kula Şahin paşa kaçarak Tuna'yı geçti (846 H./1442 M.) ve derhal beylerbeğilikten azlolunarak Kasım paşa Rumeli beylerbeğisi oldu.[6] Bu iki gali-

[1] *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 367)* Eflâk beyi'nin dağlardan inerek Jan Hunyad'a yardım ettiğini beyan ediyor. *Behiştî de(s. 75)*.Eflâk prensinin Hunyad'a yardımını kaydediyor; bu mağlubiyeti Oruç bey, 1441'de gösteriyor.

[2] *Oruc Bey (s. 52)* ve *Halkondil (Paris s. 117)* ve *Hammer (c. 2, s. 210)* ve *Âlî (c. 5, s. 207) ve Lütfî Paşa (s. 97)* tarihlerinde kumandanın Şahabeddin Paşa olduğu ve diğer tarihlerde *(Âşık Paşa zâde, Neşrî, Tac-üt-tevarih, Müneccimbaşı, Behiştî)* de bu kumandanın Kula Şahin Paşa olduğu gösterilmiştir. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 370)* bazı tarihlerin bunu Hadım Şahabeddin Paşa olduğunu kaydettiklerini de beyan etmiştir. Âşık Paşa zâde (s. 129, 142) Kula Şahin Paşa'dan bahsederek (sahife 190'da) bunun *Filibe*'de bir imareti ile medresesi olduğunu beyan iderek Hadım Şehabeddin Paşa'dan bahsetmiyor. *Filibe*'de tesisleri olan Hadım Şehabeddin Paşa olduğuna göre adının Şahin ve künyesinin Şehabeddin olduğu anlaşılıyor. Bundan dolayı Prof. Halil İnalcık Fatih üzerinde tetkikler ve vesikalar adlı eserinde (s. 1 ve 10) iki ismi bir göstermiştir ki doğrudur.

[3] *Hammer (c. 2, s. 210)* bu kuvvetin seksen bin olduğunu yazıyorsa da mübalağalı olmalıdır; fakat *Tac-üt-tevarih* Anadolu'dan bazı kuvvetlerin celbedildiğini beyan eder *(c. 1, s. 368)*.

[4] Bu mevki, Jireçek'in eserinde Eflâk'da *Yukarı Jalomica* olarak gösteriliyor; muharebe burada 6 Eylül'de olmuştur.

[5] Behiştî, Karamanoğlu'nun 846 H./ 1442 M. de Vazağ mağlubiyeti senesinde ittifaka girdiğini yazar *(Kütüphanemizdeki nüsha s. 75)*.

[6] Hadım Şehabeddin ile Kula Şahin'in ikisinin bir şahıs olduğu tarihin siyakından istidlâl ediyor ise de Behişti bunların ayrı ayrı olduklarını gösteriyor(s.77).

biyet, türkler aleyhine bir haçlı seferinin teşkiline vesile oldu ve yapılacak seferin sevk ve idaresi Polonya ve Macaristan kıralı Vladislas'a verildi.

Osmanlılar aleyhine ittifak

Hermanştad ve *Vazağ* bozgunlukları Jan Hunyad'ın Avrupa'da şöhretini iyice arttırmış ve bundan istifade edilerek Papa IV. Öjen'in teşvikiyle Türkler aleyhine derhal bir ittifak hasıl olmuştu; bu ittifaka Macarlardan başka *Leh*, *Ulah* (Eflâk) ve Sırplarla Alman İmparatorluğu dahilindeki milletler, Fransa ve Belçika gönüllerıyle Anadolu'da Karamanoğlu İbrahim Bey de dahil olmuştu 22 Temmuz 1443'de Macaristan'ın merkezi olan *Offen* yani *Budin*'den hareket ile *Semendire* yakınında *Tuna* nehrinden karşıya yani *Sırbistan*'a geçen bu orduya bazı *Bulgarlar*'la *Bosnalılar* ve *Arnavudlar* da iltihak ediyorlardı. Sultan Murad'a dost görünmesine rağmen İmparator Yuannis de hem Papa'ya ve hem Macar kıralına elçiler göndermek suretiyle onları Türkler aleyhine tahrik etmişti[1].

Taarruz ve Morava Muharebesi

Müttefiklerin başında Polonya ve Macaristan kıralı Ladislas ile iki büyük muharebenin galibi Jan Hunyad bulunuyorlardı. Macarlara iltica etmiş olan Sırp despotu Jorj Brankoviç ile Eflâk beyi Drakula ve Papa'nın vekiili kardinal Jülyen Cezzarini de bu orduda bulundular. Ordunun önünde on iki bin seçkin suvari ile Jan Hunyad ilerliyordu. Jan Hunyad Sırbistan'ı istilâ *Kruşevac* (Alacahisar), *Şehirköy* ve *Niş*'i tahrip edip yaktılar. Macar kıralı Vladislas iki gün ara ile Jan Hunyad'ı takip ediyorlardı. 1443 Ekim ayında Osmanlı topraklarına giren haçlılarla ilk muharebe 3 Kasım 1443'de *Morava nehri* kenarında ve *Niş* civarında oldu. Burada Osmanlı ordusu üç kol halinde muharebeye iştirak etti ve bunlar Rumeli beylerbeğisi Kasım Paşa kumandasında bulunuyorlardı. Türk ordusu mağlûp oldu. Dört bin esir iki bin maktul verildi; bu mağlûbiyetten evvel haçlıların müttefiki olan Karamanoğlu'nun haçlılarla beraber harekete geçmesi üzerine Sultan Murad Anadolu'ya geçerek

[1] *Halkondil zeyli (Paris tab'ı), s. 134.*

Konya tarafına gitmiş ve mağlûp olan Karaman oğluyla acele bir anlaşma yaparak *Edirne*'ye oradan *Sofya*'ya hareket etmişti. Bu sırada haçlı ordusu Morava muharebesini kazandığından Sultan Murad Balkanların güneyine çekildi[1]. Haçlı kuvvetleri *Bulgaristan* bölgesine dahil olarak *Sofya*'yı aldılar. Haçlılarla beraber olan Bulgarlar onlara hem suvari kuvveti ve hem de yiyecek tedariki için yardım ettiler. Haçlılar, Balkanların güneyine inmek için ilerlediler. Fakat burada yani Balkan dağlarında *Derbend* denilen dar boğazları geçmek zorunda idiler; uğradıkları *Karaboğazı* geçidi Türkler tarafından tahkim edilmiş olduğu için tereddüde düştüler; *Trayan geçidi* diye maruf olan Balkan geçidini geçmek lâzımdı; fakat burası kaya parçalariyle kapatılmış ve kış münasebetiyle (1443 Aralık ayı) dağın yamacından sular akıtılarak yollar buz tutmuş olduğundan buradan da geçemediler ve *Trayan* (Suçi) boğazı önüne geldikleri vakit buranın tahkimatından dolayı duraksadılar ve yollarını değiştirmeğe ve daha az müstahkem olan *Izladi derbendi* tarafına geçmeğe mecbur oldular.

İzladi muharebesi Sultan Murad, *İzladi derbendi* önüne geldi ve düşmanla karşılaştı; toplamış olduğu harb meclisinde vaziyeti görüşüp kumandanların mütalealarını sordu. Rumeli beylerbeğisi Kasım Paşa taarruza geçilmesini, Turahan Bey geri çekilip fırsat zuhurunda taarruz edilmesini, Evrenuzoğlu İsa Bey de müdafaada kalınmasını söylediler ve neticede İsa Bey'in mütaleası kabul olundu[2]. Düşmanın taarruziyle 24 Aralık'da yapılan muharebede Osmanlı ordusu mağlûp oldu; düşman derbendi geçerek *Filibe* ovasına indi ve *Yalvaç* kırlarında yapılan üçüncü bir muharebede de Osmanlı kuvvetleri mağlûp edildiler; fakat kışın şiddeti haçlıları yıpratmış olduğundan geri döndüler; Türk kuvvetleri takibe başladılar. Hunyad'ın sahte ric'atine aldanıp onu takip eden Türk kuvvetleri pusuya düşürüldü ve bir kısmı esir edildi; esir edilenlerin arasında Bolu san-

[1] *Hammer* (Atâ bey tercümesi) *c. 2, s. 211.* Morava (Konovica) muharebesinin kaybolmasına sebep Osmanlı hizmetinde bulunmakta olan Mirdita hâkiminin oğlu İskender Bey'in mevkiini terk ederek kaçması idi.

[2] Harb meclisinde Rumeli beylerbeğisi Kasım Paşa taarruz edilmesini, Turahan Bey geri çekilip fırsat zuhurunda taarruz edilmesini ve İsa Bey de müdafaada kalınmasını söylemişlerdi *(Halkondil s. 135)*.

cak beyi ve pâdişahın eniştesi olan sadr-ı âzam Halil Paşa'nın biraderi Candarlı zade Mahmud Bey de vardı[1]. Bu muvaffakiyetsizliğe akıncı kumandanı olan Turahan Bey'in kayıtsızlığı sebep olduğundan Kasım Paşa'nın şikâyeti üzerine Turahan Bey *Tokad* kalesine gönderilerek hapsedildi[2]. Sultan Murad pek müteessir ve kızgın olarak Edirne'ye geldi.

Bu durum esnasında Karamanoğlu yine Osmanlı hududunu aşarak taarruza geçmiş ve müthiş tahribat yapmıştır. Sultan Murad İbrahim Bey'in bu hareketinin yani bir din düşmanının taarruzunu def etmek için uğraşan bir islâm hükümdarının mülküne bir islâm hükümdarının taarruziyle tahribat ve katl yapmasının müslümanlıkla ne derecede telif edileceği hakkında dört mezhep ülemasından fetva istemiştir. Biz burada alınacak fetva-

[1] *Hammer*'in kaydına göre *(c. 2, s. 212) Yalvaç* muharebesinde Kasım Paşa ile Bolu sancak beyi Mahmud Bey'in esir oldukları yazılıyor. *Oruç Bey (s. 54)* Mahmud Bey'in İzladi harbinde esir düştüğünü yazarak daha sonra olan diğer bir muharebeden bahsetmiyor. *Behişti (s. 76)* düşmanın kış ve yiyecek ve içeceklerinin darlığı dolayısiyle geri memleketlerine dönerlerken takip edilen kuvvetlerin Hunyad'ın pususuna düşerek Mahmud Bey'in esir düştüğünü beyan ediyor. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 373)* ve *Müneccimbaşı (c. 3, s. 356)*'da Behişti'nin mütaleası gibi yazılıp bu çekilen düşmanı takibe Kasım Paşa ile Tokad sancak beyi Balaban ve Bolu beyi Mahmud Bey'lerin memur edildiklerini ve *Niş* taraflarında Hunyad'ın pususuna düşerek Mahmud Çelebi'nin esir edildiğini yazarlar. *Halkondil (s. 135)* düşmanın *İzladi*'yi geçemiyerek erzak darlığı dolayısiyle bu gece çekildikleri ve ertesi günü türklerin bundan haberdar olarak Murad'ın, Rumeli beylerbeğisi Kasım Paşa ile Turahan Bey'i düşmanı takibe memur edip Turahan Bey'in Kasım Paşa'nın süratle hareket etmemesini ve düşmanın pususuna düşmesi ihtimalini bildirmesine rağmen beylerbeğinin bunu dinlemeyip Hunyad'ın pususuna düşüp kendisi kaçıp askerin büyük bir kısmının telef ve esir edilip bu kabahati Turahan Bey'e atfettiğini kaydediyor.

[2] Turahan Bey güya kumandasındaki akıncılara sizler kefere ile rıfk üzere cenk edin; zira küffar mağlup olursa bâdemâ size ihtiyaç kalmaz reaya olursunuz demesi üzerine bunlar takibi gevşek tuttukları için bu mağlubiyete sebebiyet vermiş imiş *(Oruc Bey s. 54 ve Müneccimbaşı c. 3, s. 377)*. Halkondil ise Kasım Paşa'nın pâdişaha, Turahan Bey'in kendisine yardım etmiyerek her şeyi düşmana haber verdiğini Sultan Murad'a arz etmesi üzerine bu sözlere inanan pâdişahın Turahan Bey'i *Tokad*'a hapsettiğini yazıyor. Turahan Bey'in hapsi doğru olup diğer rivayetlerin hangisinin doğru olduğu bilinmezse de Kasım Paşa'nın kendisini mesuliyetten kurtarmak için Sultan Murad'ı ikna etmiş olduğu akla uygun geliyor. Eğer Turahan Bey ihtiyat tavsiye etmiş ise bundaki isabet hâdise ile sabit olmuştur.

lara göre Sultan Murad'ın Karaman seferini vekayiin seyrine göre daha sonraya, yani *Edirne*'de aktedilen muahededen sonraya bırakarak Karamanoğlu'nun Vazağ mağlûbiyetini müteakip yaptığı ilk taarruzundan bahsedelim.

Karamanoğlu'nun Haçlılarla ittifak ederek sulhü bozması

Vazağ mağlûbiyeti ve Türkler aleyhine olan haçlı ittifakını *Edirne*'de endişe ile takip etmekte olan II. Murad, kendi aleyhine Sırp despotu vasıtasiyle macarlarla ittifak etmiş olan Karamanoğlu İbrahim Bey'in[1] ânî tecavüzüne uğradı; Osmanlı hududunu geçen İbrahim Bey Turgutoğlu Hasan Bey kumandasiyle sevk etmiş olduğu kuvvetlerle *Bolvadın*, *Beypazarı*, *Ankara*, *Seyitgazi*, *Kütahya*'ya kadar olan yerleri yağma, namusa taarruz ve çok katl yaparak[2] *Akşehir* ile *Beyşehri*'ni işgal eyle di. Bunun üzerine Sultan Murad, *Amasya* sancak beyi olan büyük oğlu Alâüddin Bey'i Karamanoğlu üzerine gönderdiği gibi arkadan da kendisi Kapıkulu askeriyle o tarafa gitti ve Rumeli durumunu kumandanlara bıraktı. Karamanoğlu mûtadı üzere mukabele etmiyerek sarp yerlere çekildi; *Konya*, *Karaman* ve havalisi vurulduktan sonra İbrahim Bey sulh için müracaat etti. Osmanlılara âid olup işgal ettiği yerleri bırakarak pâdişahın kızkardeşi olan zevcesinin rica ve tavassutu ile sulh oldu ve haçlıların taarruzları sebebiyle Sultan Murad acele *Edirne*'ye döndü (847 H./1443 M.). Şehzade Alâüddin Karaman seferinden

[1] "Şöyle rivayet ederler ki çün *Semendire* alınıp içi islâm ile doldu, küffar karın ağrısına uğradı. Vulkoğlu Ongürüs eteğine yapıştı. Hem Karamanoğlu'nun Ongürüse elçisi vardı; itti, sen öteden ben berüden yürüyelim. Rumeli senin, Anadolu benim olsun, Osmanluyı ortadan götürelim. Vulkoğlu'na dahi ilini alıverelim dedi; andan hicretin sekiz yüz kırk sekizinde Ongürüs kıralı cemi leşkerin Yanko (Jan Hunyad) ile Vulkoğlu'na koştu..." *(Neşrî s. 633;* ayrıca bk. *Âşık Paşa zâde s. 131).*

[2] Kula Şahin veya Şahabeddin Paşa'nın Jan Hunyad'a mağlubiyetinden sonra Karamanoğlu fırsatı kaçırmıyarak külliyetli bir kuvvetle *Emirdağı* yaylağına çıkan halka taarruzdan başlayarak *Beypazarı*, *Seyitgazi*, *Kütahya*, *Bolvadin* taraflarını yakıp yıktı ve *Beyşehri*'ni işgal eyledi *(Neşrî, s. 636). Âşık Paşa zâde tarihi s. 129*'da Kula Şahin Paşa'nın mağlup olması üzerine "Karamanoğlu işittikim dayısı ehl-i islâm leşkerin sımış; gayet ferah oldu, yürüdü *Emirdağı*'nın yaylaya gelen ilini vurdu, müslümanların avratına ve oğlanına fesatlar eyledi, sürdü *Beypazarı*'na vardı, anı dahi andan beter eyledi .." Bu sırada Karamanoğlu'nun Haçlılarla ittifak yaptığı anlaşılıyor.

Amasya'ya döndükten az sonra vefat ettiğinden[1] Sultan Murad'ın o tarihte Mehmed adındaki oğlundan başka oğlu kalmamıştı.

Daha yukarılarda görüldüğü üzere haçlılarla *Morava*, *Izladi*, *Yalvaç* muharebeleri yapılmış ve Osmanlı ordusu mağlûp olmuş ve işte bu sırada haçlıların müttefiki olan Karamanoğlu en müsaid fırsatı elde ederek sulhü bozup 1444 ilk baharında tekrar hududu geçerek daha geniş ölçüde istilâ ve tahrip yapmış ve bu suretle Rumeli ve Anadolu'da Osmanlılar iki ateş arasında kalmışlardı.

Haçlılar, *Yalvaç* muharebesinden sonra *Filibe* ile *Otlukköyü* arasındaki *Toplıca* (Kozludere) ovasında kışı geçirmek istedilerse de kış şiddetli ve zahire ve levazımatın noksanlığı sebebiyle bu kadarla iktifa ederek geri döndüler ve kar yüzünden bir çok ağırlıklarını bırakmağa mecbur. oldular. Haçlılar, yeni kuvvetlerle gelip tekrar taarruza geçeceklerdi; eğer yeni bir taarruz yapılırsa durum pek nazik olabilirdi. Aynı zamanda Anadolu'da da durum fena idi. Bundan dolayı Sultan Murad sulh yapmağı muvafık buldu.

Bunun üzerine Jorj Brankoviç vasıtasiyle Macaristan kıralına müracaat edip sulh istedi. Vladislas bu müracaatı kabul ederek *Edirne*'ye bir heyet gönderdi[2]. Tevali eden mağlûbiyetlerden müteessir olan Sultan Murad saltanattan çekilmeğe karar vererek Manisa valisi olan şehzade Mehmed'i Edirne'ye getirtmiş ise de hükümdar yapmamıştı[3]; nitekim Cyriacus, 22 Mayıs 1444'de *Edirne*'de Elçilerle Sultan Murad'ın huzuruna çıktıkları

[1] Neşri'nin bilmünasibe kaydına göre (s. 650) Şehzade Alâüddin Dayı Karaca Bey eliyle katledilmiştir. İbn-i Kemal de bunu îma eder. Hayrullah da katlini beyan edip Amasya tarihi de aynı mutaleadadır. Onsekiz yaşında idi.

[2] Bu sulh teklifi II. Murad'ın zevcesi Mara tarafından babası vasıtasiyle olmuştur. Sulh hususunda en faal rolü Despot Brankoviç oynamıştır. Osmanlıların eline geçen yerlerini kurtardıktan sonra katolik olan Macarlara karşı kendi ortodoks tebaasının katolik nüfuzu altına düşmesindeki tehlikeyi gören Despot'un sulh istemekte samimî olduğu zannolunur. Gelen heyet, kıralın tam salâhiyetli mümessili Stoyka Gıstanich ile Despot'un elçileri ve Hunyad'ın mümessilinden mürekkebdi (Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar, Prof Halil İnalcık s. 17).

[3] Fatih üzerinde tetkikler ve vesikalar s. 19, 20 ve aynı eserde birinci zeyl olarak *Gazavât-ı Sultan Murad bin Mehmed Han*, s. 191, 192.

zaman oğlu Mehmed'i divanda paşalarla beraber oturmuş olarak görmüştür. Sultan Murad Macarlarla Edirne'de muahedeyi imzaladıktan sonra aşağıda görüleceği üzere Karaman seferini yapmıştır.

Edirne-Segedin muahedesi

Edirne'ye gelmiş olan Macar murahhaslariyle 1444 Haziranın on ikisinde (25 Safer 848) on sene üzerine bir anlaşmaya varıldı. Bu muahede gereğince sırplardan alınan yerler (Başlıca, Semendire, Kolombaç, Kruşevaç [Alacahisar] Topliçe tarafları, Leskofca ve Zelenigrad) yine Jorj Brankoviç'e bırakılarak Sırbistan'ın tekrar kurulması ve Despot'un Osmanlıların yanında bulunan iki oğlunun iadeleri kabul ediliyor ve Sırp despotu da Osmanlılara vergi vermeği taahhüd ediyordu; bundan başka Eflâk, Osmanlılara vergi vermekle beraber Macarların nüfuzu altına bırakılmakta idi; Kolombaç (Güvercinlik) kalesinin verilmemesi için Osmanlı murahhasları ayak diredilerse de mümkin olmadı. Sultan Murad muahedeye sadık kalacağına dair Macar elçilerinin önünde yemin etti. Bu muahedenin Macaristan kıralı Vladislas tarafından tasdiki için Macar murahhas heyeti ile beraber bir Osmanlı heyeti de Macaristan'a gidecekti. Muahede mûcibince, despotun Osmanlılar tarafından hapsedilmiş oln iki oğlu da serbest bırakılacak ve muharebede esir düşen ve Despot'un muhafazasında bulunan pâdişahın eniştesi Çandarlı zâde Mahmud Çelebi de yetmiş bin duka fidye-i necat mukabilinde tahliye edilecekti. Bundan sonra gerek türkler ve gerek macarlar birbirlerinin topraklarına tecavüz etmiyerek dost yaşayacaklardı.

Edirne'ye gelen Macar murahhas heyeti ile beraber pâdişahın tasdik ettiği muahedeyi Vladislas'a vermek ve onun tasdik edeceği muahedeyi de alıp getirmek üzere Kapıcıbaşı Baltaoğlu Süleyman bey riyasetinde bir Osmanlı heyeti Macaristan'a gönderildi. Osmanlı murahhas heyeti evvelâ Jan Hunyad'a müracaat ettilerse de o bunları *Segedin*'de bulunan millî meclise yolladı[1]. Yüz atlı maiyyetiyle hareket eden heyet *Segedin*'e vardı. Diyet meclisinin toplanmasını emreden Macaristan kralı da ordu-

[1] *Segedin*, Macaristan'da Tuna nehrinin ayaklarından *Tısze çayı* üzerinde ve bu çay ile *Maroş* ırmağının karıştığı yerdedir. Jireçek muahede tarihini 1444 Haziranında gösterir ki bu *Edirne*'de aktedilen muahede tarihidir.

sunun hazırlanmasını emrettikten sonra Temmuz sonlarında *Segedin*'e gelmişti. Bu sırada Macar siyasî mahfillerinde sulh ve harb isteyen iki gurup vardı; muharebe isteyen tarafı Papa destekliyordu ve Papa'nın mümessili kardinal Sezarini bunların başında bulunuyordu. *Venedik*'te muharebeye iştirak edeceğini Macar ve Leh kıralına bildirmiş, harbe başlandığı takdirde vâd ettiği gemilerini *Çanakkale boğazı*'na göndereceğini yazmıştı. Denizden bir donanmanın *Çanakkale*'ye geleceğini duyan harb taraftarları kuvvetlendiler.

Vladislas, muharebeye devam için müttefiklerinin vaid eyledikleri kuvvetlerin gelmesini ilk bahara kadar beklemiş fakat bu kuvvetler gelmemişti; Papa ile Bizans imparatoru kendisini muahedeyi tasdik etmemesi için gayret sarf ediyorlardı; buna mukabil Edirne muahedesiyle memleketini kurtarmış olan Sırp despotu, muharebenin devamından bir fayda görmiyeceğini ve belki de zarar göreceğini düşünerek sulhün akdini istediği gibi[1] aynı zamanda Jan Hunyad da muahedenin muvakkaten kabulü için Vladislas'a ısrar ediyordu; nihayet kıral bunların mütalealarını kabul ederek 12 Temmuz 1444'de *Segedin*'de muahedeyi imzalayarak Türk heyetine verdi. Sulhü bozmıyacağına mukaddes kitaplarına el basarak Osmanlı heyeti önünde yemin etti. Muahedenameler iki dilde yazılıp teâti edildi[2].

Karaman seferi

İbrahim Bey, haçlıların Balkanları aştığı sırada durumu kendi lehine pek müsaid görerek evvelce imzaladığı muahedeyi bozarak evvelkinden daha müthiş taarurza geçtiğini daha yukarılarda söylemiş ve bu hal

[1] Bu muahede hususunda Halkondil *(Paris tab'ı s. 137)* şöyle diyor: Despot Jorj memleketini istirdad için Macarlardan ümit ettiği kadar yardım göremiyeceğini anladığından Sultan Murad'a elçi göndererek sulh hususundaki fikrini öğrenmek istedi; memleketinin iadesi şartiyle Osmanlılara vergi vermeği kabul edeceğini bildirdi. Murad, despotun bu teklifini kabul etti. Bunun üzerine Jorj sulh yapmak için kıralı teşvik etti ve kıral bnunu kabul ederek anlaşmaya varıldı. Anlaşma gereğince Eflâk prensi Osmanlılara vergi vermekle beraber Macarlara tâbi olacakdı.

[2] Macar kıralının *Edirne* anlaşmasını yeminle tasdik edip etmediği hakkında vesikaların tetkiki epi münakaşalı olmuş ise de son zamanda Prof. Halil İnalcık tarafından bir kısmı neşredilmiş olan bir Osmanlı vakayinamesi yemin'in yapıldığını göstermektedir. Halil İnalcık bunu muhtelif kayuakların mutalealarını tetkik etmek suretiyle tesbit etmiştir.

üzerine Sultan Murad'ın Arapların en büyük ve selâhiyetli dört mezhebe mensup âlimlerinden bu hale karşı ne yapılması lâzım geleceği hakkında fetva istediğini beyan etmiştik. İstenilen bu fetvalar gelmiş[1] ve bu sırada *Edirne*'de muahede kabul edilmiş olduğundan 1444 ilk baharından beri yanında bulunmakta olan Manisa sancak beyi oğlu Mehmed'i yerine vekil bırakan Sultan Murad[2] bu fetvalara istinâden Karamanoğlu'nun hakkından gelmeğe karar verdi[3].

[1] Bu fetvalar "مثال نسخ الفتاوى المكتبة فى شان ابراهيم بن قرمان" başlığı altında olup fotoğraflariyle birlikte İbrahim Bey'in vakfiyesi münasibetiyle *Belleten, sayı 1*'de tarafımdan neşredilmiştir. Bu fetvalardan birincisi şâfiî mezhebi imamlarından meşhur tarihçi ve fakih İbn-i Hacer-i Askalanî (vefatı 852 H./1448 M.), ikincisi hanefî mezhebi âlimlerinden Kazilkuzat ve Şeyhulislâm Sadeddin-i Deyrî (vefatı 868 H./1462 M.), üçüncüsü Mâliki mezhebi âlimlerinden Kazilkuzat Şeyhulislâm Bedreddin-i Tunusî (vefatı 853 H./1449 M.) dördüncüsü Hanbelî mezhebi kazilkuzat ve şeyhulislâmı Bedreddin-i Bağdadî (vefatı 857 H./1543 M.) nin olup bunlara ilâveten Hanefî mezhebi âlimlerinden Sadeddin-i Bağdadî ile Amasya kadısı Abdurrahman bin Mehmed-i Muslihî'nin fetvalarını havidir.

Verilen bu fetvalardan üçü İbrahim Bey hakkında pek ağırdır. İbn-i Hacer (Şehabeddin Ahmed) Askalanî bu hususta müteaddid delillerle Karamanoğlu'na karşı mukateleye kadir olanların durmayıp heman onunla harb etmelerinin vacip olduğunu söyliyerek İbrahim Bey'in katli îcabettiğini beyan ediyor. Sadeddin-i Bağdadî ile Bedreddin-i Hanbelî ve Bedreddin-i Tunusî de İbrahim Bey'in katli lâzım geldiğini beyan etmişler ve Amasya kadısı Abdurrahman-i Muslihî de bunlara iltihak etmiştir. Hanefi Kadılkuzatı Sadeddin-i Deyrî ise Karamanoğlu'nun yapmış olduğu bu fenalıktan tövbe edip hakka rücû eyler ve frenklerle harb eden Osmanoğlu'na askeriyle yardım ederse tevbesinin kabul edilip aksi takdirde dünya ve ahrette hüsran içinde kalacağını beyan eylemiştir.

[2] Pâdişahlar, Yıldırım Bayezid'den itibaren Anadolu tarafına sefere giderken şehzadelerinden herhangi birisini *Edirne*'de bırakmazlar. Fakat II. Murad, ya saltanattan çekilmiş ve çekilmeği eyice kararlaştırdığından oğlunu bırakarak Karamanoğlu üzerine gitmiştir. Karamanoğlu'nun Sevgendnâme denilen ahidnamesi de Murad ile oğlu Mehmed adına olduğundan bu da Murad'ın saltanattan çekilmek tasavvurunu göstermektedir. Karamanoğlu'nun Sevgendname'sindeki kayıd baba ile oğlun müşterek saltanatlarını gösteriyor.

[3] Tarihlerin tetkikinden, Sultan Murad'ın *Edirne* muahedesini müteakip Karamanoğlu üzerine gittiği anlaşılıyor; yalnız hükümdarlıktan ayrılışının Karaman seferinden dönüşte olduğu görülüyor. İbrahim Bey'le olan muahedenâmede hem Murad ve hem oğlu Mehmed Bey'den bahsediliyor. Şu halde şehzade Mehmedin hükümdar bulunduğu veyahut bu sulhten sonra hükümdar

Edirne anlaşmasından bir ay sonra 12 Temmuz 1444'de *Çanakkale* boğazını geçerek Karamanoğlu topraklarına giren Sultan Murad, ordusiyle geçtiği yerlerde taş taş üstüne bırakmıyacak derecede tahribat yaptı, bundan başka bilmukabele ırza ve namusa tecavüz suretiyle envâ-i şenaat vukua geldi[1]. İbrahim bey *Taşeli'ne* kaçtı; zevcesi olan pâdişahın kız kardeşi ile veziri Server Ağa'yı sulh akdi için gönderdi; bunlar pâdişaha çok yalvardılar; İbrahim Bey'in evvelki tecavüzünde medhali olmadığını ve son defaki tecavüzü ise Turgutoğulları'nın tahriki ile olduğunu beyan ederek sulh akdine muvaffak oldular, ve büyük yeminlerle hiçbir suretle tecavüzde bulunmıyacağına ve Osmanlılar aleyhine olan hiçbir harekete iştirak etmiyeceğine, gerek Sultan Murad'ın ve gerek oğlu Mehmed'in[2] düşmanlarından gelen mektupları tamamen kendilerine bildireceğine oğlunu rehin verip îcabında askerle yardım edeceğine ve sair hususlara dair bir çok kayıtlarla bağlı olarak muahede yapıldı (1444 Ağustos)[3]; bu muahede mucibince evvelce Karamanoğulları'na aid iken Osmanlılar tarafından zaptedilen yerler yine Karamanoğluna bırakıldı[3].

olacağı anlaşılıyor. Ahidnâmede bir kaç yerde "*Murad begün ve Mehmed begün*" kayıtlarının geçtiğine ve muahedenin bizzat Sultan Murad'la aktedildiğine göre henüz bu tarihte pâdişah bulunduğu tahakkuk ettiği için Murad'ın saltanattan çekilmesini Karaman seferinden sonraya bıraktım.

[1] "Hünkâr, leşker-i âzim cem etti ve hem Rumeli'nin ne kadar kâfir leşkeri varsa kendüye tabi, anı dahi bile sürdü. *Konya*'ya çıktı; yağma buyurdu vilâyet-i Karamanı şöyle vurdular kim köylerini ve şehirlerini elek elek ettiler, harab ettiler, Karamanoğlu kaçtı Taş'a (Taşeline) girdi ve ol yıl nice oğlan ve kız doğdu meçhulünneseb" oldu *(Âşık Paşa zâde s. 130)*.

[2] Cyriacus, 22 Mayıs 1444'de *Edirne*'de bir resm-i kabulde elçilerle beraber Sultan Murad'ın huzuruna çıktığı zaman oğlu Çelebi'yi paşalarla beraber padişah'ın yanında oturmuş olarak gördüğüne göre II. Murad'ın Edirne sulhunu müteakip yerine oğlunu vekil bırakarak Karaman seferine gittiği anlaşılıyor. Sevgendnâmedeki Murad ve Mehmed adına olan yemin ve teahhüdler de onu gösteriyor.

[3] Sevgendnâme .ni ahidnâme sureti Belleten sayı 1, s. 66 da neşredilmiştir. *Âşık Paşa zâde s. 135* ve *Tac-üt-tevarih s. 1, s. 394*. İbrahim Bey ikinci Kosova muharebesinde taahhüdü üzere asker vermiştir.

Bundan sonra Sultan Murad Edirne'ye dönmeyip hükümdarlığı hayatta olan tek oğlu *Manisa* valisi Mehmed'e bırakarak[1] kendisi *Bursa*'ya çekildi (848 H./ 1444 M.)[2].

Sultan Murad'ın saltanattan çekilmesi

II. Murad yukarıda görüldüğü üzere Karamanoğlu üzerine gitmeden evvel oğlu Manisa valisi Mehmed'i *Edirne*'ye getirtmiş ve daha sonra Karamanoğlu tarafına hareket etmişti. Daha evvelki kısımda söylediğimiz gibi Karamanoğluyla anlaştıktan sonra dönüşte *Mihalıç*'ta saltanatı oğluna bıraktığını ordu erkâniyle yeniçerilere bildirip yeni hükümdar oğlu Mehmed'in *Edirne*'de bulunduğunu söyledikten sonra *Bursa*'ya çekilmişti[3].

Böyle buhranlı bir zamanda Sultan Murad gibi tecrübeli bir kumandanın saltanattan çekilmesi *Edirne*'de büyük heyecan uyandırdı. Haçlıların evvelki başarılarını bilen halktan hal ve vakti müsaid olanlar Anadolu tarafına göç etmeye başladılar; *Edirne*'nin etrafına hendekler kazılmış, siperler yapılmıştı. Mehmed bu sırada henüz on üç yaşında bulunuyordu; kendisinin yanında lala olarak Zaganos Paşa vardı; vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa ve Kazasker de Molla Husrev (Mehmed'in ‚bin Feramürz) idi. Henüz küçük yaşta olan Sultan Mehmed, lalası Zaganos Paşa'nın tesiriyle devlet işlerine karışması Murad

[1] "Pâdişah-ı âlempenah hazretleri, Karamanoğlu'na ilini tekrar verip ve pâdişah asker-i islâm ile dönüp *Bursa* şehrinde birkaç gün kalıp oradan kalkıp *Mihaliç* ovasına gelip kondular, pâdişah emredip yeniçeri ağası Hızır Ağa'yı ve sair beyleri şemine cem edip... itti kim, bakın beyler, paşalar; bu âne gelince pâdişahımız idim; bâdelyevm pâdişahımız oğlumdur... hâlen pâdişah, oğlumı bilesiz didikte cümlesi emir hünkârınındır deyu baş yere koyub... cümlesi *Edirne*'ye teveccüh ettiler (Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar (s. 196, 197). Bu vekayinâmenin kaydı II. Murad'ın Karaman seferinden dönüşte *Edirne*'ye gitmeyerek *Mihaliç*'ten *Bursa*'ya gittiğini gösteriyor. II. Mehmed'in 848 H./1444 M. tarihli sikkeleri vardır. Mehmed'den büyük Amasya valisi şehzade Alâeddin pek az evvel ve diğer şehzadeleri de daha evvel ölmüşlerdi.

[2] Karamanoğlu üzerine gitmeden evvel hükümdarlıktan çekilmeğe karar vererek Karamanoğluyla sulh yaptıktan sonra *Bursa*'ya çekilmiştir. Nitekim yukarıdaki bir evvelki notta görüldüğü üzere Karaman seferinden avdette *Edirne*'ye dönmiyerek Mihalıç'tan *Bursa*'ya gitmiştir. Ben metindeki kaydı daha yukarıdaki not'da izah ettiğimden onu tercih ettim.

[3] Halkondil *(s. 154)* ile Dukas *(s. 220)* Bursa'ya çekildiğini söylerlerse de Osmanlı tarihleri ikinci çekilişinde gittiği *Manisa*'yı gösterirler.

zamanında müstakil olarak devlet umurunu idare eden vezir-i âzamı sıkıyordu. Bundan dolayı pâdişah ve onun lalası ile araları şeker renkti. Edirne muahedesinin akdinden bir ay ve *Segedin* de kıralın muahedeyi tasdik ederek mübadele etmesinden on gün sonra Papa, kendi muvafakati hilâfına yapılan sulhün kabul edilemiyeceğini beyan ederek Macaristan'da vekili olan kardinal Sezarini vasıtasiyle Macar kıralını ikna ve kitaba el basılarak yapılan muahedenin bozulması için çalıştı. Müşriklere karşı yapılan yeminin hükmü olmayacağını beyan ile muahedeyi bozdurdu; Kırallık meclisi Türklerle tekrar muharebeye karar verdi; muâhedenin bozulmasında cazip sebepler de vardı.

Sultan Murad gibi tecrübeli bir hükümdarın hükümdarlıktan çekilerek devletin başına on üç yaşında bir çocuğun getirilmesi, Karamanoğlu'nun yemini ve memleketinin durumu sebebiyle bilfiil harekete geçmemekle beraber vaziyetin müttefiklere müsaid olduğunu bildirmesi ve bundan başka Bizans İmparatoru'nun Papa'yı teşvik etmesi ve aynı zamanda Bizans sarayında bulunup Osmanlı hanedanına mensub şehzade Orhan'ı (Çelebi Mehmed'in oğlu) Çatalca taraflarına salıvererek onu saltanat iddiasiyle ortaya çıkarması durumu nâzik bir safhaya sokmuştu[1] Onun bu tahrikleri üzerine[2] Papa'nın Türkleri Anadolu'dan Rumeli'ne geçirtmemek için *Çanakkale* yani *Lapseki-Gelibolu* yolunu kapatmak üzere Françesko Gondelmiyeri kumandasında donanma

[1] Şehzade Orhan *Çatalca* taraflarında faaliyete başladı ise de kendisine uyan olmadığını görünce Akıncı ocağı olan Deliorman tarafına geçti; bu hal epi telâşı mûcib oldu; nihayet genç hükümdar'ın mûtemed adamı Hadım Şehabeddin Paşa, Orhan üzerine giderek onu İstanbul'a kaçırdı (Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar).

[2] Macar ordusunun avdet ettiğini ve Macarların Prens Jorj'un teşvikiyle Türklerle uyuştuklarını haber alan İstanbul İmparatoru, Papa'ya elçi göndererek garpten donanma gelip *Çanakkale boğazı*'ndan Türklerin Rumeli'ye geçmesine mâni olurlarsa bunların kolaylıkla haklarından gelmek mümkin olacağını ve Murad'ın Anadolu kuvvetlerinden mahrum kaldığı takdirde muharebe etmeğe cesaret edemiyeceğinin muhakkak olduğunu izah etti; bundan başka imparator, elçilerini Fransa kıralı ile Burgondiya dukasını görmeğe ve *Niğebolu* mağlubiyetini hatırlatarak Türklerden intikam almağa davet etmeğe memur eyledi. Papa on kadirga techiz ettiği gibi on gemi de başka yerden tedarik etti. Türklerin Rumeli'den çıkarılacağı şâyi olmuştu *(Halkondil, Paris tab'ı, s. 139)*.

göndermeleri bundan başka bu amiralin muvafık mektuplarının tesiri muharebenin tekrar açılmasında başlıca âmil olmuştu.

Papa'nın donanma kumandanı, Anadolu'dan Rumeli'ye kuvvet geçirilmiyeceğini temin ediyor ve bu halde Türklerin Balkanlardan çıkarılacağına muhakkak nazariyle bakılıyordu. Haçlıların muvaffakiyetlerini temin etmiş olan ve tekrar muharebeye istekli olmayan Jan Hunyad'ın Türklerden alınacak *Bulgaristan*'a kıral olacağı da vaid olunarak onun da harb aleyhindeki evvelki fikri değiştirilmişti.

Büyük ittifak

Edirne-Segedin muahedesinin bozulması üzerine Macar, Bohemya, Eflâk, Hırvat, Polonya ve Alman milletleriyle Papa taraftarları ve gizlice donanma vermek suretiyle Venedikliler de bu ittifaka dahil olmuşlardı; müstereddid olan Venedikliler Türklerin üst üste vaki mağlûbiyetleri ümide düşürmüş ve îcabında parsa toplamak ümidini vermişti; muvaffak olunursa Gelibolu ve Selânik ve Karadeniz sahilindeki bazı yerlere sahip olacaktı bununla beraber Papaya verdikleri donanmaya kendi bayraklarını çekmeyerek Papa Raguza ve Burgondiya dukalığının bayraklarını çekmişler[1] ve bu suretle Osmanlılara tarafsız olduklarını göstermek istemişlerdi. Hattâ Osmanlılara vergi veren *Raguza* (Dubrovnik) Cumhuriyeti de Macarlarla beraber hareket ederek harbin sonundaki taksimde *Avlonya* ile *Kanina*'yı almak istiyordu. Bizans İmparatoru müttefiklerin galebelerinden istifade edeceğini ümit etmekle beraber Osmanlılardan çekindiği için pek istekli görünmüyordu; fakat imparatoru muharebeye teşvik için bir donanma ile Papa'nın vekili kardinal Vikekangelerios ve Katalikos *Mora*'ya uğrayıp oradan *İstanbul*'a gelmişlerdi[2] İmparator VIII. Yuannis Macar kıralına ve diğer hıristiyanlara başvurup Karamanoğlu'nun isyanından dolayı müttefiklerin acele sefere çıkmalarını istemişti; fakat bu sırada *Edirne* muahedesinin akdi üzerine 30 Temmuz 1444 tarihli ikinci bir mektupla Türklerin pek zebun durumda olduklarını beyan ile harbe başlanmasını ısrarla tavsiye etmiş ve aynı zamanda Papa'yı teşvik ile beraber yapılacak harp'e seyicri kalarak burnu kanamadan bir hisse almak istiyor ve Papa'nın

[1] Mignot'nun *Osmanlı tarihi, c. 1, s. 208.*

[2] *Franças (Bon tab'ı), s. 181.*

iki mezhep kiliseleri arasındaki münaferetin kaldırılacağı hakkındaki vaadine rağmen neticeden korkan imparator seferi alkışlamakla beraber bu haçlı seferine açıktan iştirakte büyük bir arzu göstermiyordu. Yalnız şehzade Orhan'ı çıkarmış ve o da muvaffak olamamıştı.

Muahedenin bozulmasından sonra derhal taarruza geçilmedi; muahede mûcibince Türklerin Sırplara terk edecekleri yerlerin verilmesi için bir müddet beklendi; filhakika muahedenin bozulduğundan haberi olmayan Osmanlı hükümeti, Sırbistan'da işgal etmiş oldukları yerleri geri verdiler; ancak bundan sonradır ki Eylül ayında taarruza geçtiler; fakat Türklerin casusları daha ilk baharda Tuna sahilinde Macar ve Ulah kuvvetlerinin toplanmakta olduklarını haber vermişlerdi[1]. Son baharda müttefiklerin hareketi başladı; memleketlerine sahip olan Sırp despotu, muahede üzerine olan yemini bozamıyacağını söylemekle beraber müttefiklerin vaziyetinden de Osmanlı hükûmetini haberdar etti.

Haçlıların hududu geçmeleri[2]

Yine başlarında kıral Ladislas bulunduğu halde müttefikler harbe girmeyen Sırp despotunun topraklarına girmeyerek *Orsova*'dan *Tuna* nehrine geçip *Vidin*'e geldiler ve burasını yaktıktan sonra *Niğebolu*'da Eflâk voyvodası Vlad Drakul'un kuvvetleriyle birleşerek Tuna'yı takiben bir müddet yürüyüp sonra *Şumnu*'ya geldiler. Geçtikleri yerlerde müdafaasız köyleri ve hattâ kiliseleri yağmalayarak *Şumnu*'yı aldıktan sonra *Pravadi* yoluyla Varna önüne geldiler. Osmanlıların Tuna nehrinde çalışmak üzere *Kamçık nehri* ağzında yaptıkları yirmi sekiz nehir gemisi yakıldı; bundan başka bu havali kolayca elde edildi.

Aynı zamanda Ege denizinden yirmi beş kadirga gelerek[3] *Gelibolu* karşısında demir attılar ve bunların bir kısmı *Mukaddes ağız*'da yani *Sarayburnu* ile *Üsküdar* arasında demirlediler[4].

[1] *Dukas (Bon tab'ı) s. 220.*

[2] II. Murad tarafından Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a gönderilen Varna fetihnâmesinde yüzbin mücehhez zırhlı düşman kuvvetinin 848 cemaziyelâhır iptidasında (15 Eylül 1444) Tuna'yı geçtiği beyan edilmektedir (Feridun Münşeatı c. 1, s. 163, 164, Takvimhane tab'ı 1265).

[3] *Dukas (Bon s. 220)* Haçlı donanmasını metindeki gibi yirmi beş, Halkondil *(s. 139)* yirmi iki ve bazı Osmanlı tarihleri *(Behiştî, Ruhî* ve *Tac-üttevarih)* altmış beş ve Âli *(Künh-ül-ahbar)* altmış gösteriyorlar.

[4] *Dukas (s. 220)* ve *Halkondil (Paris s. 141).*

Sultan Murad'ın ordunun başına daveti

Haçlıların hududı geçtikleri haber alınır alınmaz vezir-i âzam Halil Paşa, vaziyeti Sultan Murad'a arz ile ordunun başına davet için mütemadiyen haber yolluyordu. Murad'ı ikna etmek ve tehlikeyi belirtmek üzere Cebe Ali Bey'i Bursa'ya gönderdi[1]. Bu vaziyet, Sultan Murad'ı yine saltanata getirmek için Halil Paşa'ya fırsat vermişti[2]. Nihayet vezir-i âzamın ve onunla beraber olan diğer devlet adamlarının tavsiyeleriyle II. Mehmed babasını baş kumandan olarak ordunun başına davet etti. Bunun üzerine Sultan Murad kırk bin kişilik Anadolu kuvvetiyle hareket etti; fakat *Çanakkale boğazı* haçlı donanması tarafından tutulduğu için o taraftan geçmeğe imkân olmadığından düşmanı şaşırtmak için Çanakkale tarafına az bir kuvvet sevk edip süratle İstanbul boğazı tarafına *Güzelcehisar*'a (Anadolu hisarına) geldi; vezir-i âzam Halil Paşa, beraberinde top olduğu halde bir kısım kuvvetle *Güzelcehisar*'ın karşısındaki Rumeli sahiline gelip[3] her bir nefer için bir duka altını verilmek üzere Ceneviz gemileriyle 20 Ekimde Rumeli sahiline geçti[4].

[1] Bazı tarihler Murad'ı davet için Kasaboğlu Mahmud Bey'in gönderildiğini yazarlar.

[2] *Tarih-i Ebu'l-feth* (Dursun Bey tarihi) *s. 32, 33*'de şöyle diyor: "Sultan Murad pâdişahlığı oğluna terk ettiğine nedamet etmişti; *Manisa*'da işret âleminde maiyyeti kendisini saltanatı terk etmesinden dolayı muâhaze ile akibetin fena olacağını söylüyorlardı. Sultan Murad bu işin hallini yani tekrar saltanata gelmesini vezir-i âzam Halil Paşa'nın kiyasetine bırakmıştı. Bu sırada düşmanın hareketi haber alındı Halil Paşa bunu fırsat bilip devlet erkânı ve kumandanlarla görüştü. Onlar Sultan Murad'ın ordunun başında bulunmasını kat'i olarak istediler; vezir-i âzam bunların sözlerini Sultan Mehmed'e arzetti ve pâdişaha "düşmana cevab-ı mukavemet imkânı yok. Meğer baban Sultan yerine gelmekle mümkün ola; beylerin dahi ittifakı bunun üzerinedir, maslahat bunu görürler, düşmana karşı onları gönderesiz, siz safanızda olasız. Bu vak'a def olduktan sonra yine saltanat sizindir dedi.." Sultan Mehmed bu sözü beğenmedi; madem ki bu ihtimalât var evvelce düşünmeli diye mukabele etti; fakat bu durum üzerine babasını davete mecbur oldu.

[3] Halkondil *Mukaddes ağız*'ın da düşman gemileri tarafından işgal edildiğini, fakat o sırada çıkan lodos fırtınası sebebiyle tutunamıyarak uzaklaştıklarını ve Sultan Murad'ın bundan istifade ile Rumeli sahiline geçtiğini beyan ediyor *(Paris tab'ı s. 141)*. Hayrullah Efendi *(c. 3, s. 74)* de bu mevkie Kayalar adı veriyor ki şimdi *Rumelihisarı* ve mezarlığının bulunduğu mahaldir.

[4] *Gazevat-ı Sultan Murad Han*'da, Sultan Murad'ın Anadolu'dan getirdiği kuvvetlerin İzmit tarafındaki gemi reislerinden Abdurrahman oğlu Hamza'-

Bu geçiş esnasında iki Bizans gemisi mâni olmak istedilerse de biri topla batırıldı ve diğeri de yaralı olarak kaçtı. Sultan Murad'ın Rumeli tarafına geçtiği haber alınması üzerine düşman kumandanları arasında telâş başgösterdi; Sultan Murad süratle *Edirne*'ye gelip Sultan Mehmed ile vezir-i âzamı orada bırakarak[1] ordu kumandanı sıfatiyle *Varna* önüne gelmiş olan Haçlılar üzerine gitti.

Muharebeden evvel Jan Hunyad'ın arzusiyle bir harb meclisi aktedilerek işin uzatılmayarak derhal muharebeye başlanması kararlaştırıldı.

VARNA MUHAREBESİ

İki tarafın harp nizamı

Türk ordusunun sağ koluna Anadolu Beğlerbeyi Karaca, sol kola Rumeli Beğlerbeyi Hadım Şehabeddin Paşalar tâyin edilmişlerdi[2]; merkezde başkumandan olarak II. Murad bulunuyordu[3]. Merkez

nın tedarik ettiği gemilerle *Çanakkale* boğazındaki haçlı donanmasını dağıtmak suretiyle Rumeli sahiline geçirildiği beyan ediliyor.

[1] İbn-i Kemal, Tevarih-i Âl-i Osman'ında Osmanlı ordusunun geriden hücuma maruz kalmaması için II. Mehmed'in *Edirne*'de bırakıldığını Oruç Bey *(s. 119)* ve diğer tarihler ise Mehmed'in bizzat sefere iştirak ettiğini, yazalrlar. En mevsuk menba olan ve II. Mehmed tarafından 848 Ramazan tarihiyle Şahruh Mirza ve Karamanoğlu'na yazılan nâme ve Fetihnâmede ise Sultan Mehmed'in *Edirne*'de kaldığı görülüyor *(Feridun Bey münşeatı c. 1, s. 214, 221)*.

[2] Bazı kayıtlara göre sol kolda bulunan Turhan Bey, *Morava*, *İzladi* ve *Yalvaç* muharebelerinde bulunarak Kasım Paşa tarafından şikâyet olunup *Tokad*'da hapsedilen Paşa Yiğitoğlu akıncı kumandanı Turahan Bey'dir. Fakat bazı tarihler de Turahan Bey'in Varna muzafferiyetinden sonra afvedildiğini yazarlar *(Neşrî, Rüstem Paşa* ve *İbn-i Kemal* tarihleri). Hayrullah Efendi *(c. 7, s. 74)* muharebeden evvel Turahan Bey'in mahbesten çıkarılarak Rumeli askerinin sağ koluna Davud Bey'in refakatine tâyin olunduğunu beyan ediyor.

[3] Behiştî, ordunun sağ kolunda Anadolu beylerbeğisi Karaca Paşa ile Evrenuzoğlu İsa Bey'in ve sol kolda Rumeli beylerbeğisi Şahabeddin Paşa ile Davud Bey'in bulunduğunu yazar *(s. 78)*. Halkondil de *(Paris s. 143)* sağ kola Rumeli beylerbeğisi Karaca Paşa'nın (bunu Halkondil çok değerli ve hürmete şayan diyor) ve sol kola ise ismini zikretmediği Anadolu beylerbeğisinin kumanda ettiğini kaydediyor. Hayrullah Efendi *(c. 7, s. 74)* sağ kolda Rumeli beylerbeği Davud Bey'in ve Anadolu kolunda Karaca Paşa'nın bulunduğunu yazar ki daha doğru olsa gerek.

cephesinin önüne bir mızrak ucuna takılmış olarak (Edirne - Segedin) muahedenamesi dikilmişti; ordunun gerisi tahkim edilmediğinden sarılmak tehlikesi vardı. Merkezde yeniçerilerin önünde kazıklarla muhafaza edilmiş hendek bulunuyordu.

Müttefiklerin, Ulahlar ve beş bölük Macardan müteşekkil sol cenahı Varna bataklıklariyle muhafaza altına alınmış ve sağ cenah ise açık ovaya ve şehre doğru düşmüştü; bu kol açık ve tehdide maruz olduğundan Macar kuvvetleri tamamen burada toplanmışlardı. Bayrakları siyahtı. Kardinal Jülyen Sezarini'nin kumandasındaki kuvvetler bu kolda idi. Kıral Ladislas, merkezde *Sen Jorj* sancağı altında bulunup elli suvari ile muhafaza altına alınmıştı. Başkumandan Hunyad bütün kollara kumanda edeceği için seyyar bir halde idi.

İki taraf kuvvetlerinin miktarı hakikî olarak malûm degilse de düşman kuvvetinin, Türk kuvvetinden ziyade olduğu muhakkaktır[1]. Varna savaşı 10 Kasım 1444 (28 Receb 848) salı günü yapılmıştır[2]. O gün *Sen Marten yortusu*'na tesadüf ettiği için haçlılarca uğurlu sayılmıştı. Osmanlı ordusunun sağ koluna Anadolu beylerbeğisi Karaca Paşa ve sol koluna Hadım Şehabeddin Paşa kumanda ediyorlardı. II. Murad, kaide üzere merkezde yeniçerilerle beraber yerini almıştı.

[1] "1444 Kasımın onbirinde Macar kıralı *Varna*'da Türk pâdişahı tarafından katledildi; muharebeden evvel kıralın kuvvetleri her hususta Türk kuvvetlerine fâik bulunuyordu... Türkleri büyük bir korku aldı; Macarlar ise sevinç ve cesaret içinde idiler; muzaffer olacaklarından şüpheleri yoktu.." (Françes).

[2] Varna muharebesini müteakip II, Murad'ın Farsca Fetihnâmesinde (Belleten sayı 56, s. 620. Adnan Erzi tarafından neşredilmiştir) düşmanın cemaziyelâhır (848 H)'da yüzbin kişilik bir kuvvetle *Tuna*'yı geçerek oralardaki halkı katl ve esir ettiği ve 848 Şaban ibtidasına tesadüf eden cumartesi günü muharebeye başlanarak sabahtan ikindiye kadar muharebenin devam ettiği yazılmıştır. Oruc Bey tarihi muharebenin 29 Recebde olduğunu ve Françes 11 Kasım 1444'de Macar kıralının maktul olduğunu yazar ki muharebe günüdür *(Bon tab'ı s. 197)*. Sultan Mehmed'in, muzafferiyet dolayısiyle Karamanoğluna gönderdiği fetihnâmede *(Feridun bey Münşeatı c. 1, s. 227)* muharebe tarihi 29 Recep'tir; diğer bazı tarihler de 9 Recep gösterilmiştir. Hayrullah Efendi *(c. 7, s. 74)* de 1444 senesi mayısının onuncu günü muharebe olduğunu yazarak büsbütün yanılır; ihtimal Hammer'den tercüme yaparken ay hatası yapmıştır. Hammer, *Sen Marten* yortusundan bir gün evvel iki ordunun karşılaştığına ve bu yortunun da 10 Kasım'da yapıldığına göre Varna muharebesi 10 Kasım salı günü olmuştur ki 28 Receb 848 salı günüdür diyor.

Muharebe başlar başlamaz Jan Hunyad Osmanlı ordusunun Karaca Bey kumandasındaki sağ koluna bizzat hücum ederek bu kolu geri sürdü; sol cenaha yüklenen Eflâk kuvvetleri ise bu kolu bozdular ve hattâ yandan pâdişahın bulunduğu ordu merkezine doğru yürüdülerse de püskürtüldüler. Ordunun gerisinin tahkim edilmemesinden dolayı (burada ağırlıklar ve develer bulunuyordu) bu kısım tehdid edildi. Sağ ve sol kollar dağılmış olduklarından ordu merkezinde yalnız hükümdar, maiyyeti ve kapıkulu kuvvetleri kalmıştı; fakat Sultan Murad telâş göstermiyerek yerinde duruyor ve kumandayı bırakmıyordu[1].

Osmanlı ordusunun sağ ve sol kollarının bozulduklarını gören Macaristan kıralı Ladislas (III. Vladislas) heyecana gelip Jan Hunyad'ın menetmesine rağmen kendisini tutamıyarak Polonyalı kuvvetlerle beraber Osmanlı ordusu merkezine ve pâdişahın üzerine hücum ederek sancakların bulunduğu yere kadar geldi[2]. Yeniçeriler şiddetle müdafaada bulundular ve merkezden içeriye giren düşman kuvvetlerini çevirdiler; bu sıra yeniçerilerden Timurtaş adlı bir yiğit kıralın atının ayağına bir balta vurarak atı ve kıralı yere düşürdü; kıralın düştüğünü gören yayabaşı (Yeniçeri bölüklerinden birisinin kumandanı) Koca Hızır heman koştu ve derhal kıralın başını kesti[3] ve bunu bir mızrak ucuna takarak gösterip yüksek sesle bağırmağa başlayınca Polonya kuvvetlerinin kuvve-i mâneviyeleri bozulup[4] kaçmağa başladılar ve fakat hiç birisi kaçamıyarak

[1] Neşri'ye göre Murad'ı mukavemete teşvik eden Dayı Karaca Bey idi ki sonra beylerbeği olmuştur *(s. 650)*.

[2] *Sultan Murad'ın fetihnâmesi (Belleten, sayı 56)*.

[3] *Behiştî tarihi s. 80*: "çün kıral sultan'a kastedip at saldı; piyadelerin (Yeniçerilerin) kârdîdeleri nezaketle yol verdiler, çün kıral içeriye girdi, meğer anı bilur Bahadır dirler bir yayabaşı vardı. Piyadeler içine girdiğini göricek at salup bir künder vurdu, amma yıkamadı, akabince gelen kafadarları Bahadır subaşıyı şehid ettiler. Yeniçerilerden Timurtaş adlı bir kimesne kıralın atını sekirledi; yıkıcak Koca Hızır nam bir yayabaşı yayan olup başın kesip tac-ı mükellel ile Cida'ya diktiler". Françes, Macar kıralının başını kesenin Moralı Hamza olduğunu yazıyor *(Bon tab'ı s. 199)*. Neşrî'nin kaydından da kıralı atından düşürenin başka ve başını kesenin başka şahıslar olduğu anlaşılıyor *(s. 652)*.

[4] ". . Kıral hünkârın yanına at depti, yakın varıcak nazar etti, Hünkârın yanında olan adamlar gözüne az görünüp hay Türkün beyine iyi fırsat buldum

maktul düştüler[1]. Varna muharebesi Haçlıların *Kostantaniyye*'yi kurtarmak için yaptıkları son seferdi. *

Netice :

Bu sırada Osmanlıların sol cenahını çevirmekte olan Jan Hunyad süratle yetişerek vaziyeti düzeltmeğe ve kıralın ölüsünü almağa ve *"biz kıral için değil dinimiz için vuruşmağa geldik"* diye askeri teşci etmeğe çalıştı ve hattâ bir, iki hamle daha yaptıysa da kıralın katlini duyan Türk kuvvetlerinin dönerek kuvvetin arttığını görmesi üzerine[2] kendi kuvvetini toplamağa muvaffak olamamış ve kıralın katli duyularak haçlı ordusunda umumî bir panik husule gelmiştir. Bunun üzerine Jan Hunyad da Polonyalı kuvvetlerden kurtulanları alarak kaçmış ve Sultan Murad'ın muharebe meydanını terk etmemesi bu büyük başarının elde edilmesine sebep olmuştur.

Varna muharebesinde Anadolu beylerbeğisi damad Karaca Paşa ile Kara Timurtaş Paşa'nın torunu Umur Bey'in oğlu Osman Bey şehid olmuşlardır. Düşman ordusundan ise Kıral Ladislas ve muahedenin bozulmasında birinci derecede âmil olan Kardinal Jülyen Sezarini maktul düşmüşlerdir. Düşmanın ileri gelen kumandanlarından bazıları esir düştüler; kaçanlar Tuna boyuna kadar takip olunup bir kısmı katlolunmuşlardır. Arab menbalarına göre Osmanlıların telefatı on bin kadar olup düşmanın ise daha çoktu[3]. Varna muharebesi ve Jan Hunyad'ın mağlûp

varayın tutayın deyip *kamu Murad kamu Murad hul hul* diyerek yürüdü; yeniçeri yarılıp kıral geldi, aralığa girdi, hemen atın sınırlayıp yıktılar, Karaca Hızır başını kesmek isteyicek *gosbodar Murad gosbodar Murad* diye çağırdı nefer mecal vermeyip filhal başını kesti, göndere dikip birgezden tekbir getirdiler.." *(Neşrî s. 652).*

[1] Kıralın başı bozulmamak için bal içine konulup bir fetihnâme ile Bursa subaşısı Cebe Ali Bey'e yollanmış ve baş *Nilüfer* suyunda yıkanarak yeni kesilmiş gibi olmuş ve teşhir edilmiştir *(Neşri s. 652 ve Tac-üt-tevarih c. 1, s. 383).* Sultan Murad katledilenin hakikaten kıral olup olmadığını yakalanan esirden sormuş; başı gören esir ağlayarak kıralın başı olduğunu söylemiş, diğer esirler de onu tasdik etmişler *(Oruç Bey tarihi s. 57 ve 120). Lütfî Paşa (s. 134)* kıralın iki yeniçeri tarafından başının kesildiğini yazar.

[2] *Lütfi Paşa tarihi s. 140, 141.*

[3] Sahavî (التبر المسبوك فی ذیل السلوك) *Et-tibrü'l-mesbûk fi zeyl-is-sülûk,* (Ayasofya kütüphanesi, numara 3113) s. 191; Ebu'l-Mehasin İbn-i Tağriberdî (حوادث الدهور), *Havadis-üd-dühur (Ayasofya kütüphanesi, numara 3185) c. 1, s. 35.*

* Varna muzafferiyeti dolayısiyla Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a Mevlâna Şükrullah vasıtasiyle gönderilen nameye Cihanşah tarafından 853 Şevval, 1449 Aralıkta tebriki havi cevab gelmiştir (Top. Arşivi 8343).

olması Osmanlıların daha evvelki mağlûbiyet lekesini silmiş ve türklerin Rumeli'de iyice istikrarını temin eylemiştir. Varna harbi sabahtan ikindiye kadar sekiz, dokuz saat sürmüştür.

II. Murad'ın ikinci defa hükümdarlığı

Sultan Murad *Varna*'dan *Edirne*'ye dönünce Anadolu'ya geçmiyerek Vezir-i âzam Halil paşa ile diğer ileri gelenlerin tesiriyle ihtimalki tehlike eyice geçinceye kadar oğluyle müşterek olarak ikinci defa hükümdar olmuştur[1].

Bu muzafferiyet fetihnâmeler ile Memlûk sultanı Melik Zâhir Çakmak ile Timurilerden Şahruh Mirza'ya ve Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a bildirilmiş, harb esirleriyle beraber hediyeler gönderilmiştir[2]; Azab Bey elçiliği ile Memlûk sultanına gönderilen hediyelerden başka yüksek dereceli esirler den harb kıyafetleriyle yirmi beş tutsak da yollanmıştır.

II. Mehmed'in ikinci defa hükümdarlığı

Sultan Murad bu ikinci defaki hükümdarlığında bir seneden az bir zaman kaldıktan ve hiçbir tehlike başgöstermediğini gördükten sonra ikinci defa oğlunu Oruc Bey'in kaydına göre (s. 58) istikbali üzere hükümdar yaparak *Manisa*'ya gitmiştir (takriben 849 Ramazan başı / 1445 Aralık); Sultan Mehmed, babasının arzusiyle saltanattan çekilerek yerine hükümdar olduğunu bir nâme ve hediyelerle Memlûk Sultanına bildirmiştir[3].

Sultan Mehmed'in bu ikinci hükümdarlığı da kısa sürdü. Genç hükümdarın etrafında vezir-i âzam Halil Paşa'ya rakip olan Zaganos Paşa partisi onu fütuhata teşvik ediyorlardı. Halil

[1] Bazı müdekkikler Varna harbinden sonra Murad'ın *Edirne*'de oturmasının tekrar hükümdar sıfatiyle olmadığını beyan ediyorlar. Fakat bir seneye yakın bir zaman *Edirne*'de oturması anın hükümdar bulunduğunu gösteriyor; bu meselenin daha münakaşa edilecek ciheti varsa da ben şimdiki halde metindeki kaydı kabul ediyorum. II. Mehmed'in babasının sağlığında iki defa cülûs ettiği de münakaşa mevzuudur.

[2] Cihanşah'a gönderilen fetihnâmeyi II. Murad'ın musahibi ve Behcet-üt-tevarih müellifi Şükrullah götürmüştür (Feridun Bey Münşeatı c. 1. s. 168). Memlûk sultanına Varna muharebesinden sonra gönderilen name de II. Murad adına olup 848 Zilhicce 21'de (1445 Mart) *Kahire*'ye varmıştır.

[3] Sahavî, *Et-tibrü'l-mesbuk s. 216* ve *Havadis-üd-dühur c. 1 s. 42.* Sultan Mehmed'in cülûsunu bildirmek üzere elçi ve hediyeleri 3 Şevval 849 / 2 Aralık 1445 'de *Kahire*'ye gelmiştir. Bundan dolayı metinde takribi olarak 849 Ramazan tarihi gösterilmiştir.

paşa ise henüz tehlikenin geçmediğini ve Eflâk prensinin iltihakiyle Tuna nehrinin ötesinde bulunan Jan Hunyad'ın tehdidini görerek (Iorga c. I, s. 444) ihtiyatlı hareket edilmesini ileri sürüyordu. Filhakika taarruz tarafdarlarının bazı hareketler üzerine Sırp despotu ile Karaman ve Candar hükümdarları Manisa'ya Sultan Murad'a şikâyette bulunmuşlar ve o da oğluna kati yazarak bu taarruz hareketini önlemiştir (Heşt Bihişt, Behiştî, Âlî). 849 Zilhicce / 1446 Martta *Edirne*'de bir büyük yangın çıkmış ve bunu takiben yeniçerilerin Edirne haricinde ada'da bir tepede toplanmak suretiyle isyanları vukua gelmiş. Bunlar devlet erkânından bazılariyle bilhassa vezir-i âzam Halil Paşa'nın birinci hasmı olan Rumeli beylerbeğisi Hadım Şahabeddin paşa'nın konağını yağma edip kendisini öldürmek istemişlerse de Sultan Mehmed'in yanına saraya kaçarak kurtulmuştur[1]. Para ayarının düşüklüğünden dolayı vuku bulduğu söylenen bu isyan[2] bunların yevmiyelerine yarımşar akçe zam suretiyle bastırılmış ise de Vezir-i âzam Halil Paşa ile diğer devlet adamları İshak, Saruca Paşa'larla yeniçeri ağası Kurtcu Doğan ve Anadolu Beylerbeyi Ozguroğlu İsa Bey aralarında gizlice görüşerek Sultan Murad'ı yine hükümdarlığa getirmeğe karar vermişler ve kendisini getirmek üzere Saruca Paşa'yı *Manisa*'ya göndermişlerdir.

Sultan Murad'ın üçüncü defa hükümdarlığı

Alınan tertibat üzerine Sultan Mehmed bir av eğlencesi yapmak üzere şehirden dışarı çıkarılacak ve Sultan Murad gizlice getirtilip hükümdar ilân olunacaktı. Bunun neticesinde Sultan Murad gelerek hükümdar olmuş ve Sultan Mehmed de yine eski sancağı olan *Manisa*'ya gönderilmiştir[3]. Sultan

[1] Rumeli beğlerbeğisi Şehabeddin Paşa'nın eli altında Rumeli kuvvetleri bulunduğundan bu kuvvetlere dayanarak Murad'ın cülûsunu mâni olmak ihtimali vardı. Halil Paşa kan dökülmeden Sultan Murad'ı hükümdarlığa getirmek için kendisine mensup yeniçeri ağası Kurtcu Doğan vasıtasiyle yeniçeriyi ele almış olduğu gibi Anadolu beylerbeğisi İsa Bey'i de kendi müttefikleri arasına almıştır.

[2] *Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, sene 16, s. 82* (Meskûkât mütehassısı rahmetli Ali Bey'in makalesi).

[3] Dukas şöyle diyor: "Halil, memleketin idaresinde vukuf sahibi olduğundan ve gencin (Mehmed'in) hiçbir zaman mesud olamıyacağından dolayı,

Mehmed'in veziri ve akıl hocası Zaganos Paşa bazı tarihlere göre Sultan Mehmed'le beraber Manisa'ya gitmiş ve bazı kayıdlara göre de azl olunarak Balıkesir'de oturtulmuştur. Sultan Mehmed kendisinin iki defa saltanattan hal'ine sebep olan Halil Paşa'ya iyice kin bağlamış ve *İstanbul* fethini müteakip İstanbul fethine mâni olmak istediği vesilesiyle öldürterek intikamını almıştır. Sultan Mehmed'in bu ikinci hükümdarlık tarihi karinelere göre üç buçuk ay kadar sürmüştür [1].

MORA'NIN TÜRK NÜFUZU ALTINA GİRMESİ

Mora'nın kapısı Korent berzahı

Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı nüfuzu altına girmiş olan Mora kıtası Ankara muharebesinden sonra bağlantıdan kurtulmuştu. Haçlılara mağlûp olarak *Edirne-Segedin muahedesi*'ni kabule mecbur olan II. Murad hükümdarlıktan çekilip *Bursa*'ya gidince bu sırada Mora despotu bulunan imparatorun kardeşi Kostantin [2] durumu müsaid görerek *Teb*, *Beotya* ve *Pindos* taraflarını ele geçirmiş ve Mora'nın müdafaası için faaliyete girişmiştir. Kostantin kuzeyden gelecek bir Türk hücumuna karşı *Gördes* ile *Korent* denilen ve karadan Mora'nın kapısı olan berzahı

Murad, Halil tarafından *Edirne* sarayına davet olundu ve hükümdar olarak alkışlandı ve yeni hükümdar olmuş olan Mehmed, babası tarafından *Manisa*'ya gönderildi" *(Bon tab'ı s. 222)* Ruhî ile Âli, Sultan Murad'ın gizlice getirilerek Saruca Paşa'nın konağına indiğini yazarlar. Murad'la oğlu Mehmed'in kaç defa cülûs ettikleri hakkında muhtelif rivayetler nakletmiş olan Prof. Halil İnalcık tetkikinde cülûsun iki defa olduğu kanaatine varmıştır; Fakat II. Mehmed'in 849 tarihinde babasının yerine hükümdar olduğuna dair Memlûk sultanına göndererek 3 Şevval 849 / 2 Aralık 1445 'te *Kahire*'ye gelen mektuba göre bu, Mehmed'in ikinci cülûsu oluyor.

[1] *Edirne* yangını ve Yeniçeri ısyanı 849 Zilhicce / 1446 Martta olduğuna göre *(Tac-üt-tevarih c. 1, s. 387)* II. Murad'ın cülûsu ya bu ayın sonunda veya 850 hicret senesi başlarındadır ki 1446 Şubat veya Marttır. *Manisa*'da Sultan Murad'la görüşen Cyriacus'ın mektubuna istinaden Murad, Mayıs başında Rumeli'ye gitmek üzere Manisa'dan ayrılmış ve bir müddet Bursa'da oturup sonra Gelibolu yoliyle gitmiştir (Fatih devri üzerinde tetkikler s. 97).

[2] Kostantin Dragazes, imparator Manuel'in ikinci oğludur. *Silivri*'de despot bulunurken Mora despotu olan kardeşi Teodoros ile yerlerini değişerek 1443 'de Mora despotu olmuştu. Son Bizans imparatoru olan XI. Kostantin bu zattır.

(dar geçidi) baştan başa tahkim etmişti[1]. Osmanlı tarihlerinde *Germehisar* denilen ve iki deniz arasında bulunan beşhisar, *Mora*'ya girmek isteyenlere büyük bir sed teşkil etmekte ve bunun önünde de mühim bir hendek bulunmakta idi[2].

Korent'in alınması ve Mora'nın Türk egemenliği altına girmesi

Papa donanmasının Çanakkale boğazını kapatması ve Macaristan kıralının *Varna*'ya gelmesini fırsat bilen despotu Kostantin Osmanlıların Rumeli'de tamamen perişan edileceklerini tahmin ederek Korent berzahını aşıp *Teb* ile civar şehirleri aldığını yukarıda söylemiştik. Varna zaferinden sonra Sultan Murad, Kostantin'in işgal ettikleri bu yerleri istemiş ise de muvafık cevap almamış ve aynı zamanda muharebeye hazırlanarak *Ekzamilyon* yani *Korent* berzahını tahkim etmişti.

Bunun üzerine Osmanlı devleti, Mora'yı tekrar nüfuzu altına almak istediğinden akıncı kumandanlarından meşhur Paşa Yiğit oğlu Turahan bey'den Mora hakkında lâzım gelen malûmat alındıktan sonra ilk kuvvet olarak Turahan bey akıncı kuvvetleriyle *Mora*'nın işgaline memur edilmişti. Korent kalelerini elde edebilmek için çok miktarda top mermisine ihtiyaç olduğundan beş kaleyi birden vurmak için buraya develerle bakır nakledilerek toplar döküldü; gerek Turahan Bey'in ve gerek 1446 senesi Kasım ayının yirmi yedisinde (8 Ramazan 850) *Korintus* (Korent) önüne gelen Sultan Murad'ın kumandasındaki asıl ordunun gayretiyle Aralık ayının onunda burasını zabt etti.[2] Osmanlılarda topculuğun ilerlemesi sayesinde on üç günde sur delinmiş

Korent berzahı Adalar deniziyle Yunan denizi yani bu iki denizin *Eğine* ve *Lepant* körfezleri arasındaki dar sahada bulunup birbirine bağlı *Ekzamiliyon* denilen muhkem ve müstahkem beş hisardan mürekkebti. Kara yoluyla gelenler buradan geçmeyince Mora'ya giremezlerdi. Françes, 1405 senesinde İmparator Manuel tarafından *Ekzamilion* yani *Germehisar*'ın tamir edildiğini ve *Germehisar*'ın bir denizden diğer denize kadar olan boyunun üç bin sekiz yüz kulaç (bir kulaç bir metre yetmiş santimetredir) olup, imparator buraya yüz elli üç burç yaptırarak kitabe de koyduğunu beyan ediyor.

[2] Dukas (Bon tab'ı) *s. 222, 223.* Kostantin ile kardeşi *Ahaiya* (Patras) prensi Tomas'ın Arnavudların ihaneti yüzünden az kalsın yakalanıp Murad'a teslim edileceklerdi; Kostantin bunu haber alarak Mora dahiline kaçtı.

ve ilk defa Hızır adında b'r yeniçeri surun üzerine çıkmış ve açılan delikten içeri girilmiştir, bundan sonra bizim tarihlerde *Balyabadra* denilen *Patras* ile *Gördes*'i aldı [1]. Mora'nın kapısı açılınca Türklerin istilâsına mâruz kaldı; bir koldan pâdişah ve diğer koldan Turahan Bey harekete geçtiler; bunun üzerine despot Kostantin, müverrih Halkondilas'ı elçi olarak Sultan Murad'a gönderdi; elçi evvelâ tevkif edildiyse de neticede Kostantin senede muayyen vergiyi kabul ettiği gibi Korent berzahı da kendisine yıktırtıldı [2]. Dukas'a göre bu akınlarda altmış bin esir alındı [3].

Mora despotu Kostantin Dragazes, II. Murad'ın muvafakatiyle kardeşi Tomas'a tercihan 1448 senesinde biraderi VIII. Yuannis'in yerine imparator olunca [4] kardeşleri Tomas ile Dimitriyos'u Mora despotluğuna göndermişlerdir.

ARNAVUDLUK VE İSKENDER BEY

XV. asrın ilk yarısında Arnavutluk'taki durum

Arnavudluğun istilâsı uzun mücadeleleri mûcip olmuş ve buralara yerleştirilmiş olan Türkler, müteaddid ısyanlar karşısında kalmışlardır. 1432'de Andre Topia adındaki Arnavud beyi ayaklanarak Arnavutluk'taki Türk kuvvetlerine hücum edip galebe çalmış ve bu suretle bu mıntakadaki isyan genişlemiş ve

[1] *Frances* (Bon tab'ı s. 202). Frances, *Korent*'i ve *Patras*'ı yıktırdığını yazarsa da *Gördes*'den bahsetmez. Dukas ise *Patras* ve *Glarença*'yı tahrip ettiğini beyan eder *(s. 223)*.

[2] Neşrî ve Âşık Paşa zâde *Germehisar*'ın zabtını haçlı seferlerinden evvel ve *Heşt Behişt* ise 850 H./1446 M. de ve Hammer de aynı tarihte gösterirler. Hammer bu kaydı Frances'ten almıştır. *Behiştî*, Düsturnâme-i Enverî ve Giese Anonimi de doğru olarak 21 Ramazan 850/10 Aralık 1446 tarihini gösterirler. Dukas, Mora seferini Kosova muharebesinden sonra yaptırır; fakat bu olayların içinde bulunan Frances vekayii tarihleriyle göstermiştir.

[3] *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 223.*

[4] İmparator VIII. Yuannis 31 Ekim 1448'de elli yedi yaşında ölmüştü. Bunun yerine kardeşlerinden Tomas imparator olmak istemiş ve yaşça büyük ve halkça sevilmesi dolayısiyle büyük biraderi Mora despotu Kostantin tercih olunarak valide kıraliçe İren ve devlet erkânı tarafından Osmanlı hükümdarı II. Murad'a Frances elçi olarak gönderilip pâdişahın muvafakati alınmıştır *(Frances - Üçüncü kitap)*. Kostantin, *Mora*'da taç giymiş ve 1449 Ocak ayı ortalarında *İstanbul*'a gelmiştir.

bundan dolayı 1433'de Arnavudlar üzerine Evrenuzoğlu Ali Bey ve ertesi sene Evrenuzoğlu *Üsküp* sancak beyi İsa Bey kumandalariyle gönderilen kuvvetler de mağlûp olmuşlardı; fakat bundan sonra Turahan Bey kumandasında yollanan Türk kuvvetleri bu üç mağlûbiyetin acısını çıkarmışlar ve bu suretle 1438'den 1443'deki İskender Bey ısyanına kadar Arnavutlukta sükûnet devam etmiş ve bu arada Arnavudlar arasında müslümanlık yayılmağa başlamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz Arnavudların ısyanında Osmanlı hâkimiyetini tanımış olan Yani (Jan) Kastriyota, oğullarını rehin olarak Osmanlı sarayına göndermişti.

Kastriyota âilesi ve İskender Bey

Osmanlıların Arnavudluk harekâtı esnasında ilk defa 1410'da ve sonra da kat'î olarak 1423 ve 1424 senelerinde Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımağa mecbur olan Kastriyota âilesinden *Ematya* veya *Mirdita* beyi Yani Kastriyota oğullarını rehin olarak Osmanlı sarayına göndermişti[1]. Bu çocukların en küçüğü olan İskender sağ kalıp diğerleri ölmüştü. Hıristiyan adı Jorj ve müslüman adı İskender olan bu genç Arnavud çocuğu uzun yıllar Türklerin yanında ve sarayda yetişmiş ve sancak beyi olmuştu. Babası Yani Kastriyota'nın 1443 senesinde ölümü üzerine memleketi doğrudan doğruya Osmanlı hükümeti tarafından ilhak edilmişti.

İskender Bey memleketine sahip olmak istediğinden Osmanlıların yanından kaçarak *Mirdita*'yı ele geçirmek istiyordu. Nihayet aradığı fırsat zuhur etti; Jan Hunyad'la Osmanlılar

[1] Jireçek, *Bulgarların tarihi* isimli eserinde kardeşleriyle beraber Türklerin yanında rehin olarak bulunan Jorj veya İskender'in orada yetişerek kendisini gösterdiği ve *Morava* muharebesinde kaçarak milletini Osmanlılar aleyhine tahrik ettiği hakkındaki hikâyenin doğru olmadığını ve işaret ettiği mevsuk kaynaklara göre İskender'in gençliğini memleketinde geçirdiğini yazmakta ise de bu mutalea doğru değildir. Daha sonraki tetkikler bunun yani İskender'in Osmanlı sarayına verilmiş olduğunu açıkça yazarlar (Bakın *A. Gegaj, Onbeşinci asırda Arnavutluk ve Türk istilâsı 1934 Paris)*. O devirleri bilen Âşık Paşa zâde "İskender adlı bir kâfir kim Arnavud beyinin oğludur; hünkâr ol vilâyeti ona timar vermişti, Hünkârın iç oğlanı idi" diyerek İskender'in ibtida saraya alınıp sonra Osmanlı hizmetinde bulunmuş olduğunu yazmaktadır; Morava muharebesinde bulunması tımarı dolayısiyle olmak icap ediyor.

arasındaki *Morava* (Niş civarında) muharebesinde ordudan kaçarak bozgunluğa sebep olmuş ve *Kroya* sancağına tâyin edildiğine dair elde ettiği sahte bir fermanla *Kroya* (Akçahisar)'ya girip oradaki Türk muhafızlarını öldürdükten sonra tarihte meşhur olan mücadelesine başlamıştır[1].

II. Murad 1447'de İskender'in birader zâdesi Hamza Bey'in[2] teşvikiyle *Kroya* kalesi üzerine giderek 851 H. 1447 M. de orasını muhasara etti ve muhasara esnasında top döktürdü ve gedik açtırdı ise de alamadı[3]. Muhasarayı devam ettirip *Kroya*'yı açlıkla düşürmek istedi ve bu sırada Jan Hunyad'ın Macar, Erdel, Ulah kuvvetlerini toplayarak *Tuna*'yı geçip Sırp topraklarına girmek üzere olduğuna dair Sırp despotu Jorj Brankoviç'in gönderdiği adamdan vaziyeti öğrendi. Bunun üzerine *Kroya* muhasarasını kaldırmağa mecbur oldu. İskender Bey, bu muhasara esnasında *Kroya*'da bulunmayarak îcabında şehre yardım etmek ve Osmanlı kuvvetlerine baskın yapmak üzere hariçte bir dağı karargâh yapmıştı[4]. Bu seferi esnasında pâdişahın yanında on yedi yaşına basmış olan oğlu Manisa sancak beyi Mehmed de bulunmuştur[5]. İskender Bey'in bundan sonra

[1] Neşrî (s. 624) Transilvanya seferinden sonra Arnavudluk üzerine Evrenuzoğlu İsa Bey akıncılariyle yapılan harekâtta Türk akıncılarının yolunu kesenin İskender Bey olduğunu beyan ettiğine göre İskender *İzladı* mağlubiyetinden evvel kaçmış oluyor.

[2] Hamza Bey, Osmanlıların himayesine girip müslüman olmuş ve Morava muharebesinde İskender'le beraber kaçarak eski dinine dönmüş; fakat İskender'le arası açılmasına mebni tekrar islâmiyeti kabul ederek Osmanlı devleti hizmetine girmiş. Tarihlerde Hamza'nın İskender'in amcazâdesi olduğu zikrediliyor.

[3] *Halkondil* (Paris tab'ı) *s. 156.* Osmanlı tarihleri (Behiştî, Aşık Paşa zâde, Lütfî Paşa, Tac-üt-tevarih, Müneccimbaşı) iki ay muhasaradan sonra suyu kesilmek suretiyle *Kroya* yani *Akçahisar*'ın alındığını ve kale önünde toplar döküldüğünü yazarlarsa da Halkondil, Hammer ve onun gösterdiği mehazlarda kalenin alındığına dair bir kayıd yoktur. Oruç Bey *Kocacıkhisarı*'nın alınarak İskender'in deniz yoluyla kaçtığını beyan ettiği gibi *(s. 56)* yine aynı eser Sultan Murad'ın 854 H. 1450 M. de Arnavutluğa sefer yaparak *Akçahisar*'ı muhasara ettiyse de alamayarak döndüğünü kaydeder *(s. 64)*. Hayrullah Efendi Kosova muharebesinden sonra pâdişahın Arnavudluk seferinden bahsetmektedir *(c. 7, s. 83)*. Âlî, Arnavudluk seferini ve *Kocacık* ile *Akçahisar*'ın alınmalarını Kosova muharebesinden evvel gösterir *(c. 5, s. 217)*.

[4] Halkondil *(s. 156)* ve Hammer (Atâ bey tercümesi) *c. 2, s. 147.*

[5] Neşrî *(s. 456)* ve Âşık Paşa zâde *(s. 134)*, Behiştî *(s. 83)*.

vefatına kadar Osmanlılarla devam eden mücadelesi tarihin ikinci cildinde gösterilmiş olduğundan anın macerası bu cildin programına göre burada bırakıldı.

İKİNCİ KOSOVA MUHAREBESİ

Jan Hunyad'ın yeni bir Haçlı seferi

Osmanlı hükûmeti İskender Bey'in ayaklandırdığı Arnavudları yola getirmek için uğraşıyordu. II. Murad, bizzat İskender'in merkezi olan *Kroya* (Akçahisar)'yı muhasara ettiği sırada Jan Hunyad'ın hududu geçmek üzere olduğunu, gerek *Vidin* sancak beyinden ve gerek Sırp despotundan aldığı haberlerle öğrenmiş olduğundan muhasarayı kaldırıp dönmüştü. Jan Hunyad, Albert'in oğlu küçük Ladislas'a naip olmuş ve bütün işleri eline almıştı; Varna mağlûbiyetinin lekesini silmek istiyordu. Jan Hunyad Macarlardan başka Eflâk, Polonya, Erdel'den ve Almanya'dan da kuvvet toplamıştı.

Hunyad'ın hududu geçmesi

Jan Hunyad Macarlardan müteşekkil yirmi beş bin kişilik kuvvetinden başka Eflâk, Bohemya, Polonya'dan ve Almanlardan aldığı mecmuu doksan bin kişilik bir ordu ile kendisiyle beraber olmayan Sırbistan'ı işgal eyliyerek yürüdü; Arnavudluk beyi İskender de kendisine kuvvet göndermeği vadetmişti.

Sultan Murad, Hunyad'ın, *Tuna*'yı geçmek üzere olduğunu haber aldıktan sonra süratle Arnavutluktan çıkarak *Sofya*'ya gelmiş ve orduyu terhis etmiyerek tımarlı sipahilere memleketlerinden harçlık getirmek üzere *harçlıkçı*'lar tâyin edip *Sofya*'da oturmuştu[1]. Jan Hunyad *Sırbistan*'dan çıkarak Osmanlı topraklarına girdikten sonra 852 Şevval / 1448 Ekim ayı ortalarında *Kosova*'ya geldi. Onu müteakip seksen, yüz bin kişilik bir kuvvetle de Sultan Murad yetişti. Osmanlı ordusunda mua-

[1] "*Harçlıkçı*" timarlı sipahilerin memleketlerine dönmiyerek harb sahasında veya gerisinde kışladıkları zaman kendilerine evlerinden ihtiyaçları olan harçlığı getirmek üzere her bir kazaya gönderilen sipahiye verilen isim.

hede mûcibince Karamanoğlu'nun göndermiş olduğu yardımcı kuvvetler de vardı[1].

Sultan II. Murad muharebeden evvel Jan Hunyad'la bir muahede ile barış yapmak üzere bir elçi gönderdiyse de[2] teklifi kabul edilmediğinden elçi döndü[3]. İki ordu karşılıklı olarak bir gün bir gece durdular; hücumdan evvel top, tüfenk ve oklarla bulundukları mahalde muharebe yaptılar[4].

II. Murad'la bu savaşta hudud akıncı kumandanı olarak eski kumandanların yetişmiş oğulları yani İshak Bey oğlu İsa, Paşa Yiğit oğlu Turahan; Mihaloğlu Hızır Beyler bulunuyorlardı. Varna muharebesindeki durumdan ders alınarak ordunun gerisi ağırlıklarla doldurulup seyis ve uşak makulesi efrad silâhlandırılıp üzerlerine de Saruca Paşa'nın kardeşi Sinan Bey tâyin edildi[5].

Muharebe 1448 Ekim ayının 17, 18, 19 uncu günü olmak üzere üç gün sürdü[6]. Muharebe Jan Hunyad'ın hücumiyle

[1] Behiştî, Sultan Murad'ın, *cerehur* ve nefir-i âmı, defter ettirip yüz bin olduğunu öğrenince memnun olduğunu söylüyor *(s. 85)*. Halkondil Türk ordusunun yüz elli bin mevcutlu olduğunu yazar *(Paris tab'ı s. 157)*. Bk. Âşık Paşa zâde *s. 134* ve *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 394.*

[2] Hammer (Atâbey tercümesi) *c. 2, s. 237*; muharebe başlamazdan evvel Murad hıristiyan ordugâhına sekiz elçi göndererek yeni bir muahede akdini teklif eyledi; fakat Hunyad sefirleri dinlemek istemedi.

[3] Sultan Murad'ın bir mağlubiyete uğramamak için ihtiyatlı ve endişeli olduğu görülüyor. Tehlikenin ehemmiyetine mebni ücretli ve nefir-i âm ve garây-ı ekber olmuştu *(Lütfî Paşa tarihi s. 161, 162 ve Oruç bey s. 60, Âşık Paşa zâde 134* ve *Menakıb-i Şeyh Bedreddin*, Babinger tab'ı s. 112).

[4] *Lütfî Paşa tarihi s. 163.*

[5] Halkondil, Osmanlıların sağ koluna Saruca Paşa ve sol koluna Karaca Paşa'nın kumanda ettiklerini beyan etmektedir. Bu Karaca Paşa, İstanbul fethinde kumandan olan ve *Belgrad* muhasarasında şehid düşen Dayı Karaca Paşa olmalıdır.

[6] Neşrî ve Âşık Paşa zâde ve Ruhî ve onlardan naklen *Tac-üt-tevarih* bu muharebenin iki gün bir gece yani cuma günü cumartesi gecesi ve cumartesi günü olarak devam ettiğini yazarlar. Behiştî, Lütfi Paşa ve Hammer'de ise üç gün gösteriliyor. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 394)* ve ondan alarak *Müneccimbaşı* muharebenin 852 senesi şabanının dördüncü cuma günü (3 Ekim 1448) başladığını yazarlar. Hammer ise *(c. 2, s. 237)* harbin ekim ayının on yedisinde başladığını beyan eder ki 852 senesi şaban ayının onsekizinci perşenbe gününe rastlıyor. *Hayrullah Efendi (c. 7, s. 83)* muharebenin Ekim ayının onsekizinci

vefatına kadar Osmanlılarla devam eden mücadelesi tarihin ikinci cildinde gösterilmiş olduğundan anın macerası bu cildin programına göre burada bırakıldı.

İKİNCİ KOSOVA MUHAREBESİ

Jan Hunyad'ın yeni bir Haçlı seferi

Osmanlı hükûmeti İskender Bey'in ayaklandırdığı Arnavudları yola getirmek için uğraşıyordu. II. Murad, bizzat İskender'in merkezi olan *Kroya* (Akçahisar)'yı muhasara ettiği sırada Jan Hunyad'ın hududu geçmek üzere olduğunu, gerek *Vidin* sancak beyinden ve gerek Sırp despotundan aldığı haberlerle öğrenmiş olduğundan muhasarayı kaldırıp dönmüştü. Jan Hunyad, Albert'in oğlu küçük Ladislas'a naip olmuş ve bütün işleri eline almıştı; Varna mağlûbiyetinin lekesini silmek istiyordu. Jan Hunyad Macarlardan başka Eflâk, Polonya, Erdel'den ve Almanya'dan da kuvvet toplamıştı.

Hunyad'ın hududu geçmesi

Jan Hunyad Macarlardan müteşekkil yirmi beş bin kişilik kuvvetinden başka Eflâk, Bohemya, Polonya'dan ve Almanlardan aldığı mecmuu doksan bin kişilik bir ordu ile kendisiyle beraber olmayan Sırbistan'ı işgal eyliyerek yürüdü; Arnavudluk beyi İskender de kendisine kuvvet göndermeği vadetmişti.

Sultan Murad, Hunyad'ın, *Tuna*'yı geçmek üzere olduğunu haber aldıktan sonra süratle Arnavutluktan çıkarak *Sofya*'ya gelmiş ve orduyu terhis etmiyerek tımarlı sipahilere memleketlerinden harçlık getirmek üzere *harçlıkçı*'lar tâyin edip *Sofya*'da oturmuştu[1]. Jan Hunyad *Sırbistan*'dan çıkarak Osmanlı topraklarına girdikten sonra 852 Şevval / 1448 Ekim ayı ortalarında *Kosova*'ya geldi. Onu müteakip seksen, yüz bin kişilik bir kuvvetle de Sultan Murad yetişti. Osmanlı ordusunda mua-

[1] "*Harçlıkçı*" timarlı sipahilerin memleketlerine dönmiyerek harb sahasında veya gerisinde kışladıkları zaman kendilerine evlerinden ihtiyaçları olan harçlığı getirmek üzere her bir kazaya gönderilen sipahiye verilen isim.

hede mûcibince Karamanoğlu'nun göndermiş olduğu yardımcı kuvvetler de vardı[1].

Sultan II. Murad muharebeden evvel Jan Hunyad'la bir muahede ile barış yapmak üzere bir elçi gönderdiyse de[2] teklifi kabul edilmediğinden elçi döndü[3]. İki ordu karşılıklı olarak bir gün bir gece durdular; hücumdan evvel top, tüfenk ve oklarla bulundukları mahalde muharebe yaptılar[4].

II. Murad'la bu savaşta hudud akıncı kumandanı olarak eski kumandanların yetişmiş oğulları yani İshak Bey oğlu İsa, Paşa Yiğit oğlu Turahan; Mihaloğlu Hızır Beyler bulunuyorlardı. Varna muharebesindeki durumdan ders alınarak ordunun gerisi ağırlıklarla doldurulup seyis ve uşak makulesi efrad silâhlandırılıp üzerlerine de Saruca Paşa'nın kardeşi Sinan Bey tâyin edildi[5].

Muharebe 1448 Ekim ayının 17, 18, 19 uncu günü olmak üzere üç gün sürdü[6]. Muharebe Jan Hunyad'ın hücumiyle

[1] Behiştî, Sultan Murad'ın, *cerehur* ve nefir-i âmı, defter ettirip yüz bin olduğunu öğrenince memnun olduğunu söylüyor *(s. 85)*. Halkondil Türk ordusunun yüz elli bin mevcutlu olduğunu yazar *(Paris tab'ı s. 157)*. Bk. Âşık Paşa zâde *s. 134* ve *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 394.*

[2] Hammer (Atâbey tercümesi) *c. 2, s. 237*; muharebe başlamazdan evvel Murad hıristiyan ordugâhına sekiz elçi göndererek yeni bir muahede akdini teklif eyledi; fakat Hunyad sefirleri dinlemek istemedi.

[3] Sultan Murad'ın bir mağlubiyete uğramamak için ihtiyatlı ve endişeli olduğu görülüyor. Tehlikenin ehemmiyetine mebni ücretli ve nefir-i âm ve garây-ı ekber olmuştu *(Lütfî Paşa tarihi s. 161, 162 ve Oruç bey s. 60, Âşık Paşa zâde 134* ve *Menakıb-i Şeyh Bedreddin*, Babinger tab'ı s. 112).

[4] *Lütfî Paşa tarihi s. 163.*

[5] Halkondil, Osmanlıların sağ koluna Saruca Paşa ve sol koluna Karaca Paşa'nın kumanda ettiklerini beyan etmektedir. Bu Karaca Paşa, İstanbul fethinde kumandan olan ve *Belgrad* muhasarasında şehid düşen Dayı Karaca Paşa olmalıdır.

[6] Neşrî ve Âşık Paşa zâde ve Ruhî ve onlardan naklen *Tac-üt-tevarih* bu muharebenin iki gün bir gece yani cuma günü cumartesi gecesi ve cumartesi günü olarak devam ettiğini yazarlar. Behiştî, Lütfi Paşa ve Hammer'de ise üç gün gösteriliyor. *Tac-üt-tevarih (c. 1, s. 394)* ve ondan alarak *Müneccimbaşı* muharebenin 852 senesi şabanının dördüncü cuma günü (3 Ekim 1448) başladığını yazarlar. Hammer ise *(c. 2, s. 237)* harbin ekim ayının on yedisinde başladığını beyan eder ki 852 senesi şaban ayının onsekizinci perşenbe gününe rastlıyor. *Hayrullah Efendi (c. 7, s. 83)* muharebenin Ekim ayının onsekizinci

başladı; ordu çavuşları yüksek sesle ve heyecana getirici sözlerle askeri tahrik ve teşci ediyorlardı. Osmanlı ordusu mûtad üzere sağ ve sol ve merkez kolundan mürekkepti. Düşmanın sağ kolunda Macarlar, Sicilyalılar ve sol kolda da Alman, Bohemya, Transilvanya ve bunların arasında Ulah (Eflâk) kuvvetleri bulunuyorlardı.

Üç gün süren muharebe

Hunyad, Varna muharebesinin kaybedilmesine Ladislas'ın heyecana kapılarak Sultan Murad'ın merkez koluna hücum etmesinin sebep olduğunu bildiğinden ve bu defa ise kumanda kendi elinde olduğundan galip geleceğinden emindi. Haçlı ordusunda I. Murad'ın oğlu olup babası Savcı Bey'in katlinden sonra kaçmağa muvaffak olan Davud isminde bir şahıs da vardı[2].

Muharebenin birinci günü (17 Ekim) hafif silâhlı askerler arasındaki muharebe müsavi şartlar altında devam etti. Jan Hunyad, kuvvetlerine güvendiği için Osmanlı ordusunun ikinci günü muharebeyi müteakip çekileceklerini zannetmişti. Asıl hücum ikinci günü öğle vakti başladı ve o gün akşama kadar devam etti ise de iki taraftan hiç biri üstün gelemedi. Savcı'nın oğlu Davud'un tavsiyesiyle gece yarısı Osmanlı ordusuna yapılan baskın da neticesiz kaldı[2]. Kat'î neticeyi üçüncü günkü muharebe gösterdi.

Üçüncü günkü muharebe, gün doğmasiyle başladı; plân mûcibince Osmanlı cenahları mukavemet edememiş gibi geri çekildi, bu suretle merkez kolu düşmana karşı açık kalmış olduğundan düşman buraya şiddetle hücum etti; yeniçeriler müthiş surette karşı koydular ve yine plân mûcibince merkez kuvvetleri de yavaş yavaş geri alınıyordu; işte bu sırada sağ ve soldaki Osmanlı kuvvetleri merkeze girmiş olan düşman kuvvetlerini yandan ve geriden sarmağa başladılar; bu sırada Turahan Bey'in

cuma günü (19 Şaban), Behiştî cuma günü muharebenin başladığını yazarsa da hangi ay olduğunu göstermez *(s. 86)*. Âlî *(c. 5, s. 218)* yalnız cuma günü diyor. *Oruc Bey tarihi* ise *(s. 64)* şabanın 24 üncü cuma günü olduğunu beyan eder. Ruhî cuma günü başlayıp gece devam edip ertesi günü bittiğini kaydediyor.

[1] Halkondil (Paris tab'ı), *s. 159*.

[2] Halkondil (Paris tab'ı), *s. 159*.

bulunduğu sağ cenah Osmanlı mukabil taarruzunun merkezini teşkil ediyordu; çünkü Osmanlıların sol kolu ile harb etmekte olan Jan Hunyad'ın sağ cenahını Turahan Bey kuvvetleri çevirmekte idi. Düşman çevrildiğini anladığından meyusâne harb ediyordu.

İşte bu sırada Vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa'nın delâleti ve birtakım vaidlerle Eflâk prensi ele alındığından tam bu mühim anda Eflâk kuvvetlerinin Haçlı ordusundan ayrılmasiyle düşman bütün bütün sarsıldı[1]. Zaten önden ve geriden hücuma uğramış olan haçlılarda panik başladı; bununla beraber bir dereceye kadar geri çekilerek asıl siperlerine girebildiler; Hunyad, kumandanlarını toplayarak görüştü. Almanlarla topçulara Murad karargâhının karşısına gitmelerini emretti ve kendisi de gizlice ordugâhtan çıkarak seçkin suvarileriyle beraber gece yarısı kaçtı[2].

19 Ekim'de, muharebenin üçüncü günü Türkler Hunyad'ın tahkim etmiş olduğu ordu merkezine hücum ettiler, Almanlarla Bohemyalılar kendilerini müdafaa ettilerse de Türklere meydan okuyan başkumandanları Jan Hunyad gece kaçmış olduğundan dağıldılar; düşmandan pek azı kurtuldu; düşman zayiatı on yedi bin kadardı; bunların arasında Macar asilzadeleri de vardı[3]. Hammer üç gün süren bu müthiş muharebede

[1] Halkondil *(Paris tab'ı), s. 160.*

[2] "Jan Hunyad kendilerine güvenebileceği en iyi suvarileri alarak sabah olmadan yola çıktı. *Tuna*'ya doğru yol alarak kaçtı. Şafak sökmeğe başladığı zaman arabalarda kumandaya intizar eden efrad ne Hunyad'dan ne de askerden eser gördü.." *(Halkondil, s. 161).*

[3] Behişti, bu muharebede Çek kıralının esir edilip öldürüldüğünü yazmaktadır *(s. 87).* Âlî de *(c. 5, s. 219)* katledilenin Çek beylerinden birisi olduğunu ve bu muharebede bulunmuş olan Âşık Paşa zâde de ismini bildirmediği banlardan yani beylerden birisinin esir edilip katlolunduğunu kaydeder *(s. 136).* Ruhî de Çek banının esir edilip katlini yazar. "Çeh banını pâdişah-ı İslâm'a esir getürdüler; padişâh-ı İslâm tercüman getürüp etti ki: ben sizinle adavet etmedim, siz niçin bizim vilâyete geldünüz. Kâfir itti: Gözümüze bu hacalet gözükürmüş; amma minbâd beş bin yarar adamla pâdişahın seferine gelem ve on pâre hisar virem ve gayrî vilâyetime dahi haraccınuz gelsin; harac cem etsin dedi. Pâdişah-ı İslâm dahi onun sözüne iltifat etmeyip cellâda emir etti ki ol mel'unu katlettiler.." Neşrî de aynı mutaleadadır.

Türk ordusunun zayiatı kırk bin olduğunu yazıyor ise de[1] pek mübalağalı olduğu meydandadır; Halkondil ise bunu dört bin göstermektedir[2].

II. MURAD'IN SON SENELERİ

Sultan II. Murad, oğlu Mehmed'e Dülkadiroğlu'nun kızını almak isteyerek Vezir-i âzam Halil Paşa'nın fikrini sordu, o da pek muvafıktır dedi. Bu sırada Dülkadir beyliğinde Nâsırüddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey bulunuyordu. Çelebi Mehmed de Nâsırüddin Bey'in kızını almış olduğundan arada eski bir akrabalık da vardı. Şehzade Mehmed, bundan evvel de evlenmiş ve Gülbahar adlı hanımından ilk oğlu Bayezid (II. Bayezid) doğmuştu. Bu karar üzerine Amasya sancak beyi Yörgüç Paşa'nın oğlu Hızır Bey'in hanımı görücü olarak *Elbistan*'a gönderildi; Süleyman Bey'in beş kızından birisi intihap olundu. 853 H./1449 M. senesinde gönderilen bir heyetle nikâhı kıyıldıktan sonra gelin *Edirne*'ye getirildi ve düğünleri yapıldı; adı Sitti olan bu hanım 871 H./1466 M. de *Edirne*'de vefat etmiştir.

Sultan Murad'ın tesisleri

II. Murad tesislerinin başlıcalarını *Edirne* ile *Bursa*'da yaptırmıştır; *Edirne* bunun zamanında îmar cihetiyle en yüksek derecesini bulmuştur. *Edirne*'de *Muradiye camii* ile *medrese*, *imaret* ve *darülhadis* ve *Üç şerefeli* denilen cami bunun yaptırdığı âbidelerdendir. *Bursa*'daki *Muradiye camii*, *imaret* ve *medrese* de Sultan Murad'ındır. Ergene kasabasını tesis ile meşhur *Ergene köprüsü*'nü ve orada cami ve imareti de yaptırmıştır; *Selânik* ve *İpsala*'da da camileri vardır.

Memleketinde kültür hayatını yükseltmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş olan Sultan Murad adına bir haylı eser telif ve tercüme olunmuştur ki daha aşağıda kısm-ı mahsusunda

[1] *Hammer* (Atâ bey tercümesi), *c. 2 s. 238.*

[2] Halkondil, Sırp despotunun saydığına nazaran Macar ve Ulahlardan on yedi bin ve Türklerden tahminen dört bin telef olduğunu zikretmektedir *(s. 161)*.

gösterilmiştir. Fikir hayatında amcası Emir Süleyman'dan sonra en çok faaliyet gösteren II. Murad olup bu hususta amcasını çok geride bırakmıştır.

II. Murad'ın vefatı ve şahsiyeti

Sultan Murad nüzül isabetiyle 855 Muharreminin birinci çarşanba günü (3 Şubat 1451) kuşluk vakti vefat etti; cesedi tahnit edilip, Halil Paşa tarafından oğlu Manisa valisi Şehzade Mehmed'e acele haber gönderildi ve o gelinceye kadar ölüsü muhafaza olundu; on altı gün sonra oğlu gelerek hükümdar ilân edildikten sonra vefatından iki buçuk sene evvel tertip ettirmiş olduğu vasiyetnâmesi mûcibince cesedi *Bursa*'ya naklolunarak türbesine defnedildi; yanına hiç kimsenin gömülmemesi vasiyyeti îcabındandı. (Vakıflar dergisi 4 sene 1958).

II. Murad hakkında gerek Osmanlı tarihleri ve gerek islâm ve hıristiyan tarihlerinin müttefikan beyan ettiklerine ve yapılan tetkiklere göre bu pâdişah, ince ruhlu, hassas, çok âdil, merhametli, sözüne ve ahidlerine sadık, cesur, azim ve tedbir sahibi, güler yüzlü, ahdine riayet edenler hakkında dost ve ahdini bozanlar hakkında şedid idi. Hammer'in de îtiraf ettiği gibi, memleketini şeref ve hakkaniyetle idare ederek milletinin hâtırasında mütedeyyin, lütufkâr, âdil ve metin bir hükümdar namı bıraktı; harpte olduğu gibi sulhde dahi sözünün sadık eri idi[1]. II. Murad ince ruhlu, hassas idi. İlmî musahabeleri sever, ulemayı himaye eder ve onlara muayyen tahsisat verirdi; musiki, şiir ve edebiyata düşkündü, meclisi bu gibi fazilet ve ince ruhlu sanat erbabiyle bezenirdi. Memleketin bir tehlikeye mâruz kaldığını haber alınca sohbet ve eğlenceleri bırakır hududa koşardı. Bütün devlet işlerini vezir-i âzamları Çandarlı zâde İbrahim ve anın oğlu Halil paşalara bırakmıştı[2]. Vefatında milâdî tarih hisabiyle kırk sekiz yaşında bulunuyordu[3]. Hükümdarlığı hicrî

[1] *Hammer* (Atâ bey tercümesi), *c. 2, s. 249.*

[2] Murad hakkında Osmanlı tarihlerinden başka yabancı kaynaklardan İbn-i Tagriberdi, Sehavî İbn-i Hacer, Aynî ve Rum tarihçilerinden Frances, Dukas, Halkondil ile Hammer'e bakınız.

[3] Kritovulos *(Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sânî)* II. Murad'ın elli iki yaşında vefat ettiğini yazıyor *(s. 14).*

sene olarak otuz sene altı ay on yedi gün ve milâdî hisabiyle de yirmi dokuz sene sekiz aydır.

SULTAN II. MEHMED'İN (FATİH) HÜKÜMDARLIĞI

II. Mehmed 16 Muharrem 855/18 Şubat 1451'de *Edirne*'de üçüncü defa hükümdar olduğu zaman yaşı on dokuzla yirmi arasında idi[1]. Sultan Murad öldüğü zaman Mehmed'den başka İsfendiyar bey'in torunu olan hareminden henüz süt emen Ahmed adında bir çocuğu olmuştu. Vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa ölümü saklayarak babasının vefatını gizlice Manisa sancak beyi olan Şehzade Mehmed'e bildirdi. Acele *Edirne*'ye gelen yeni hükümdar teamül mûcibince bu çocuk boğuldu. Kendisini iki defa saltanattan hal etmiş olan Vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa'yı yine makamında bıraktı ve ona karşı olan kinini açıklamadı; çünkü bu vezirin büyük nüfuz ve kudretini, saltanattan hal edilmek suretiyle kendisi bizzat

[1] Fatih Sultan Mehmed'in doğduğu sene ve ay bizim tarihlerimizde kesin olarak gösterilmemiştir. Âlî *(Künh-ül-ahbar)* 834 senesi Receb ayının yedinci günü doğduğunu yazar *(c. 5, s. 246)*. Âşık Paşa zâde Fatih'in elli yaşında vefatını yazdığına göre *(s. 219)* Hicrî 832 senesinde doğmuş oluyor; *Şakayik-i Numaniye tercümesi*'nde de *(s. 134)* aynı sene gösteriliyor. *Tac-üt-tevarih* 833 Recebinin yedinci cumartesi günü *(c. 1, s. 345)* ve *Sicill-i Osmanî* 832 Recebini gösteriyorlar. *Hammer tarihi*'ndeki kayıttan da yirmi bir yaşında hükümdar olduğu anlaşılıyor ki doğum tarihi 834 H./1431 M. oluyor. Kritovulos ise yirmi yaşında cülûs ettiğini yazıyor ki doğumu 835 H./1432 M. demektir. Enverî de *Düsturnâme*'sinde 835 senesi recebinin yirmi altıncı cumartesi gecesi tevellüdünü manzum olarak kaydediyor. Sayın Doktor Prof. Süheyl Ünver (Tarihten sesler) isimli mecmuanın *20-21* sayılı *(sene 1943)* nüshasında farsca "*Tali-i mevlûd-ı Ebülfeth Sultan Mehmed Han*" ismiyle neşrettiği Beşir Çelebi risalesinde Fatih'in doğumunun 835 senesi Receb ayının yirmi altıncı cumartesi gecesi saat (alaturka) sekizi dört dakika geçe *Edirne*'de vaki olduğunu ve Şükrullah da *(Behcet-üt-tevarih)* 27 Receb 835 cumartesi gecesinde (28 Mart 1432) tanyeri ağarırken dünyaya geldiğini, takvim risalesi 835 H./1432 M. de ve *Oruc Bey tarihi* de 834 senesi Receb ayının yirmi birinci cumartesi gecesi *Dimetoka*'da doğduğunu yazarlar. Bu kayıtlardan en doğrusu II. Murad'ın musahibi Şükrullah'ın kaydı olup gerek Enverî ve gerek *Beşir Çelebi risalesi* de onu teyid eylediklerine göre —çünkü bunlar o devirde yaşamışlardır— II. Mehmed 835 Receb 27/30 Mart 1432'de doğmuş oluyor.

gördüğünden mevkiini tahkim edinceye kadar onunla hoş geçinmek istedi.

Karamanoğlunun sulhü bozması

Her fırsatta Osmanlılara karşı hasmâne hareket eden Karaman beyliği, bu defa da saltanat değişikliğinden istifade etmek istedi; İbrahim Bey bu hususta Venedik Cumhuriyeti ile bir anlaşma yaptı ve bizzat işgal ettiği *Alâiye*'ye giderek Venediklilerle irtibat tesis etmek istediği gibi Anadolu beylerinin oğullarından bazılarına da kuvvet vererek Osmanlı hudutları içine gönderdi. Bunun üzerine genç Osmanlı hükümdarı ilk seferini Karamanoğlu üzerine yaptı ve Rumeli'de bir taarruza uğramamak için Rumeli beylerbeğisi Dayı Karaca Paşa'yı Rumeli askeriyle -çünkü macarlarla sulh olmadığından Jan Hunyad'ın muhtemel bir taarruzuna karşı- Rumeli kuvvetleriyle *Sofya*'da bıraktı.

Sultan Mehmed, hareketinden evvel Karamanoğlu fitnesini bastıramadığı için azl ettiği Ozgur oğlu'nun yerine Anadolu beylerbeği tâyin ettiği İshak Paşa'yı gönderdi. İshak Paşa evvela Menteşe elinde hükümdarlığa kalkan Menteşeoğullarından Ahmed Bey'in oğlu İlyas Bey üzerine gitmiş, tutunamıyacağını anlayan İlyas, *Rodos*'a kaçmıştır (İbn-i Kemal c. 7, s. 19-21).

II. Mehmed, ordusiyle *Akşehir* ve *Beyşehri* üzerine geldiği zaman İbrahim Bey karşı koyamıyarak Ermenak mıntakasında *Taşeline* çekildi ve ulemadan Molla Veli vasıtasiyle sulh için müracaat etti, vezirlerin tavasutiyle Varna muharebesinden evvelki tehlikeli durumda II. Murad'ın muvafakatiyle işgal etmiş olduğu *Akşehir*, *Beyşehri*, *Seydişehri*'ni terk edip[1] *Ilgın*'dan hudud kesildi ve seferlerde asker göndermek şartiyle muahede yapıldı. Karamanoğlu'nun teklifleri arasında pâdişaha kızını vermek teklifi de varsa da Sultan Mehmed'in bunu aldığına dair tarihlerimizde bir kayıt görülemedi[2]. Karaman seferini

[1] Halkondil, Vezir-i âzam Halil Paşa'nın el altından yaptığı tehdid üzerine İbrahim Bey'in işgal etmiş olduğu *Alâiye*'yi asıl sahiplerine iade etmiş olduğunu yazıyor *(Paris tab'ı s. 163)*.

[2] *Tarih-i Ebu'l-feth s. 35.*

müteakip Osmanlı hükümdarı Kasaboğlu Mahmud Bey'i elçilikle İbrahim Bey'e göndermiştir.

Karaman seferinden dönüşte *Bursa*'ya yakın geldiği sırada yeniçeriler hünkârı karşılayıp ilk seferi olduğu için kanun üzere sefer bahşişi istediler. Pâdişah, İbn-i Kemal'e göre Hadım Şehabeddin Paşa ve Turahan Bey'in tavsiyesiyle on kese verilmesini emretti ise de onların bu cüretleri canını sıktı; fakat bir kaç gün sonra Yeniçeri ağası Kurtcu veya Kazancı Doğan'ı azlettiği gibi asker arasında zabt ve rabtı temin etmediklerinden dolayı yayabaşıları yani bölük kumandanlarını dövdürdü ve Yeniçeri ağalığına Mustafa Bey'i tâyin eyledi.

Edirne'ye avdetinden sonra Macaristan saltanat nâibi —çünkü Macaristan kıralı henüz küçüktü— Jan Hunyad ile üç senelik bir sulh yaparak o taraftan emin oldu ve *Kruşevac* yani *Alacahisar*'ı Despota vererek Sırp elçileriyle de dostluk muahedesini yenilediği gibi Sırp despotunun kızı olan üvey validesini (Mara), babasının yanına gönderip kendisine her türlü ihtiyacı için Sırp hududu üzerinde bir haylı yerin gelirini tahsis eyledi[1]. Bizans İmparatoru'nun bir gaile çıkarmaması Şehzade Orhan'ı salıvermemesi için Corlu civarını ona terketti. Bundan başka Eflâk, Midilli, Sakız, Rodos ve diğer devletlerle de muahedelerini tecdid etti, Karaman seferinden dönüşte Venediklileri memnun edecek surette ahidnameyi yeniledi. Karaman seferine gitmeden evvel Bizans'la yaptığı anlaşma arasında *İstanbul*'da Osmanlı hanedanına mensup şehzade Orhan'a[2] âid senede üçyüz bin akçe

[1] Dukas (Bon tab'ı) *s. 231.* Fatih Sultan Mehmed analığı olan Sırp despotunun kızı Despina (Mara)ya *Selânik*'te Ayamanı manastırını satın alarak bunu mülk olarak kullanmasına müsaade etmiştir. 863 Ca., 1459 Mart tarihli berat (Top. Arşivi No. 6254).

[2] Bu Şehzade Orhan'ın kimin oğlu olduğu hakkındaki kayıtlar birbirlerini tutmamaktadır. Ankara muharebesinden sonra Emîr Süleyman'ın henüz çocuk olan kardeşleri Kasım ile Fatma'yı imparatora rehin bırakarak Rumeli'ye geçmiş olduğu malûmdur. Dukas'ın bir kaydından Süleyman'ın rehin bırakdığı kardeşinden başka yine Yıldırım'ın oğullarından bir şehzadenin daha imparatorun yanında bulunduğu anlaşılıyor *(s. 98)*. Çelebi Mehmed zamanında Manuel'in yanında bulunan bu iki şehzadeden büyüğü olanı (belki Kasım) kızkardeşi Fatma ile beraber İmparator tarafından serbest bırakılmış, diğer şehzade ise (Halkondil'e göre adı Yusuf'tur) tanassur ederek vaftiz babalığını İmparator Manuel yapmış ve ölünce *Prodromos manastırı*'nın kapısının iç tarafına defnedilmiştir *(Dukas s. 99)*. Emir Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu Orhan Çelebi İstanbul'a kaçmıştır. Orhan Çelebi sonradan Rumeli'de

tahsisat maddesi de vardı. Bu tahsisat her sene *Selânik* civarında *Karasu* (Ustruma) mıntakasında muayyen yerlerden tedarik edilerek imparatorun hazinesine teslim edilirdi; Sultan Mehmed, yine evvelki gibi bu tahsisatın verileceğini taahhüd eylemişti.

hükümdarlık için faaliyette bulunmuş fakat Çelebi Mehmed tarafından yakalanarak gözlerine mil çekilip *Bursa*'da oturtulmuş ve kendisine *Geyve Akhisar*'ı dirlik olarak verilip o da burasını yaptırdığı camiine vakfetmiştir; Bu Orhan Çelebi 832 H./1429 M. de *Bursa*'da vefat etmiştir *(166 numaralı tapu defterinde Vakfı merhum Orhan Çelebi bin Emir Süleyman kariye-i Akhisar)*. Ayrıca bk. *Behiştî s. 70, Tacüttevarih c.1, s.345.* Arab kaynakları, Mehmed Çelebi'nin, vefatından sonra Orhan adındaki oğlunun, Süleyman adında bir oğluyla bir kızının köleleri tarafından *Mısır*'a kaçırıldığını ve bunların Murad tarafından gönderilen bir adam ile *Kahire*'den kaçırılırken haber alınarak geri getirildiklerini ve Süleyman'ın 841 H./1437 M. de tahminen onbeş yaşında vefat ettiğini ve bunun kızkardeşi Hund Şehzade de Memlûk sultanı Melik Eşref Barsbay ve onun vefatından sonra Melik Zâhir Çakmak'ın nikâhladıklarını *(El-menhel-üs-sâfi)* yazıyor (Nur-ı Osmaniye kitapları 3428, varak 339a). Bu şehzade Süleyman ile kız kardeşinin Orhan'ın yanına verilen bir cariyeden doğdukları beyan ediliyor; fakat bunun yani Orhan'ın Çelebi Mehmed'in oğlu değil Emir Süleyman'ın oğlu Orhan olduğu anlaşılıyor. Şu halde Bizans'taki Orhan Emir Süleyman'ın oğlu Orhan değildir. Halkondil *(Paris tab'ı s. 174 ve Bon tab'ı s. 398)* de Orhan'ın, Emir Süleyman'ın torunu olduğunu beyan ettiği gibi Hammer de *(c. 2, s. 301)* Frances'den naklen bu şehzadenin Emir Süleyman'ın torunu olduğunu zikretmektedir. Kritovulos *(s. 83)* Orhan'ın, Fatih Sultan Mehmed'in amcası olduğunu söylemektedir; buna göre bu, Çelebi Mehmed'in oğlu oluyor. Osmanlı kaynaklarında Çelebi Mehmed'in Orhan isminde oğlu olduğu görülmüyor, kendisinin ölümünde hayatta olarak Murad, Mustafa, Mahmud, Yusuf isimlerinde dört oğlu kaldığını yazıyorlar. Belki vardı da Bizans'ta kaldığı için ismini yazmamışlar veya haberdar olmamışlardır. *Friedrich Giese*, "*Osmanlı hanedanında en yaşlı prens meselesi*" isimli *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, Band II, 1923-1926*'da çıkan yazısında Orhan'ın, İkinci Murad'ın oğlu olduğunu beyan ediyorsa da bu şehzade babasının sağlığında vefat ederek *Edirne*'de *Tunca* kenarındaki Darülhadis'te medfun olduğundan bu da doğru değildir. Bütün bu kayıtlardan en doğrucası ya Çelebi Mehmed'in —eğer varsa— oğlu Orhan veyahut Süleyman Çelebi'nin torunu olan Orhanlardan birisidir. Fakat Kriutovulos'un II. Mehmed'in amcası dediğine göre Çelebi Mehmed'in oğlu olması, ihtimallere en yakın hatta doğru olanıdır. Varna muharebesine tekaddüm eden günlerde ve II. Mehmed'in ilk hükümdarlığı zamanında İmparator Yuannis bu şehzade Orhan'ı Rumeli'ye göndermiş o da balkan dağlarının kuzeyinde faaliyete başlamış ise de üzerine gönderilen kuvvetlere karşı *Karadeniz* sahiline kaçıp *Midye*'den İstanbul'a gelmişti (1444 sonbahar).

İmparatorun Sultan Mehmed'i tahriki

Sultan Mehmed Karamanoğlu üzerine gittiği zaman, İbrahim Bey'in tekerrür eden ahdına riayetsizlik cezasını vermek üzere onun sulh tekliflerine bakmıyarak kat'i surette kendisini takip etmeğe karar vermişti. Fakat, pâdişahın bu seferi esnasında imparator Kostantin ve senato bu seferi fırsat bilerek gönderdiği elçilerle şehzade Orhan'a verilen tahsisatın arttırılmasını ve şayet bu yapılmazsa şehzadeyi Rumeli'ye salıvereceğini de tehdid olarak bildirmekte idi; gelen elçilerin evvelâ vezir-i âzamı görerek maksatlarını bildirmeleri usulden olduğundan elçiler, imparatorun tekliflerini Halil Paşa'ya bildirdiler.

İmparator, İstanbul'da bulunan şehzade Orhan'ın her sene verilmekte olan tahsisatının masrafına yetişmemesi dolayısiyle arttırılmasını istemekte[1] ve şayet bu teklifi kabul edilmiyecek olursa şehzadeyi Rumeli'ye salıvereceğini tehdid olarak bildirmekte idi. Bunu öğrenen Halil Paşa henüz imzası kurumayan ahde muhalif hareketlerinden dolayı ağır sözler söyliyerek elçileri tehdid ettikten sonra :

— "Şimdi Anadolu'ya sefer ettiğimizi ve Frikya'da bulunduğumuzu gördüğünüzden istifade ederek, âdetiniz olduğu üzere uydurduğunuz sözlerle bizleri korkutmak istiyorsunuz, biz çocuk değiliz, elinizden ne gelirse yapınız, Orhan'ı *Trakya*'ya pâdişah yapmak istiyorsanız hiç durmayınız, Macarları da getirmek isti-

[1] "Budala Rumlar hiç düşünmeden boş bir fikir ortaya atarak Mehmed'e elçiler gönderdiler. Âdet olduğu üzere elçiler söyleyeceklerini önce vezire söylerlerdi. Bunlar vezire dediler ki imparator Kostantin her sene kendisine verilmekte olan üçyüz bin akçeyi almağa razı olmuyor; sizin pâdişahınız gibi Osman oğullarından olan şehzade Orhan yaşca kemale ermiş bir gençtir. Her gün bir çok kimseler kendisine gelerek *Emir* adı ile hitap ediyorlar ve kendisini pâdişah ilân etmek istiyorlar. Orhan ise bunlara ihsanlarda bulunmak ve kendilerine hediyeler vermek istiyorsa da kendisinin parası olmadığından ve para isteyecek başka yeri bulunmadığından İmparatora baş vuruyor; İmparator ise zengin olmadığından bunun istediği parayı veremiyor. Binaenaleyh iki şıktan birinin olmasını istiyoruz; ya tahsisatı iki misline çıkarınız, veyahut Orhan'ı serbest bırakacağız; Osmanoğlu'nu beslemek bizim borcumuz değildir; bunların beytülmalden infak olunmaları lâzımdır, Orhan'ın tarafınızdan vaki olan tevkifi ve şehirden çıkmaması için ittihaz ettiğimiz tedbirler kâfidir.." *(Dukas, Bon tab'ı s. 234, 235* Mırmıroğlu *tercümesi).*

yorsanız davet ediniz, yalnız şunu biliniz ki hiçbir şeye muvaffak olamıyacaksınız, bilâkis ellerinizdekileri de kaybedeceksiniz; maamamafih söylediklerinizi pâdişahıma arzedeceğim o ne arzu ederse o olacak"[1] dedi.

Sultan Mehmed, imparator ve senatonun isteklerini ve vezir-i âzam ile elçilerin görüşmelerini öğrendikten sonra hiddetlendi; fakat imparatorun bir gaile çıkarmasından da çekinerek elçileri güler yüzle kabul etti; az bir zaman sonra *Edirne*'ye döneceğini ve orada görüşerek arzularını yerine getireceğini söyledikten sonra onları tatlı dille ve ümitli bir surette geri gönderdi; kendisi Karamanoğlu'nu takipten vaz geçerek onunla sulh yaptıktan sonra acele *Edirne*'ye döndü; ilk iş olarak Orhan'ın tahsisatı için ayrılan *Karasu* mıntakasına memurlar göndererek varidatın verilmemesini emretti ve bu iradı tahsile memur olanları oradan kovdurdu[2].

İMPARATORLA BOZUŞMA

Boğazkesen kalesi yapılmasına hazırlık ve İmparatorun telâşı

Osmanlıların Rumeli'de *Tuna*'ya kadar Balkanları işgal etmeleri, artık muhiti pek daralmış olan ve iki kıta yani Avrupa ile Asya arasında bir mânia teşkil eden *İstanbul*'un alınmasını zarurî kılmıştı. Fatih'in cülûsunda imparatora verilen Çorlu civarındaki bazı yerlerle beraber *Marmara* sahilinde Bizanslılara âid *Silivri* ile[3] civarındaki *Bigados* (Bizanslılar zamanındaki *Epivates*'den bozma olarak), *Perintos*, *Marmara Ereğlisi* ve bazı köyler ile bir kaç defa Osmanlıların işgaline uğrayıp sonra yine Bizanslılara bırakılan Karadeniz sahiline yakın ve sahilde olan yerlerden *Vize*, *Misivri*, *Ahyolu*, *Süzebolu*, *Midye* şehir ve müstahkem kaleleri kalmıştı.

[1] *Dukas (Bon) s. 236* (Mırmıroğlu *tercümesi*).

[2] *Dukas (Bon) s. 237.*

[3] *Silivri*, ilk defa Yıldırım Bayezid tarafından uzlaşma suretiyle alınarak İmparator Manuel'e muhalefet eden yeğeni Yuannis'e verilmişti. Yuannis İstanbul'un Bayezid'e teslim edilmemesini gizlice amcasına bildirmiş ve sonra Bayezid'ten korkarak İstanbul'a kaçmıştı. Ankara muharebesini müteakip *Silivri*, Emir Süleyman tarafından tekrar Bizans'a terk edilmiştir.

Şimdiye kadar, Osmanlılar tarafından *İstanbul*'un işgali için yapılan teşebbüslerin her birinde bir engel çıkarak veya çıkarılarak muvaffakiyet önlenmişti; fakat burası imparatorun elinde bulundukça Osmanlıların Rumeli'ye tamamen hâkim olmaları imkânsız gibiydi; nitekim Varna muharebesine gidilirken *Çanakkale*'nin ve hattâ Sarayburnu ve Boğaz'a doğru olan yerlerin düşman tarafından tutulmuş olması ve İstanbul'un da düşmanı teşvik eden imparatorun elinde bulunması sebebiyle büyük tehlikeler altında Ceneviz gemilerine kırk bin duka verilerek Rumeli sahiline konulan toplar ve lodos hava dolayısiyle düşman gemilerinin boğaz tarafından uzaklaşmağa mecbur olmaları sayesinde müşkilâtla Yenicekale de denilen (İbn-i Kemal c. 7, s. 29) *Anadoluhisarı*'ndan karşı Rumeli tarafına geçilebilmişti[1]. Şu halde iki kıtadaki Osmanlı hâkimiyetinin daimî surette sinsi siyasetle Osmanlılar aleyhine çalışan Bizans yüzünden ne kadar korkunç tehlikeler arz ettiğini hâdiseler meydana koymuştu.

II. Mehmed, Karaman seferinden dönüşte Çanakkale boğazında Frenk gemilerinin bulunduğu haber verilmesi üzerine *İstanbul* boğazına gelip babasının geçtiği yerden Rumeli sahiline geçtiği sırada Anadoluhisarı'nın karşısına da bir kale yapılmasını emreyledi[2].

İşte geçirilen bu tehlikeli tecrübeler henüz kuvvetli bir donanmaya mâlik olmayan Osmanlılar için İstanbul'a sahip olmak suretiyle bu engeli ortadan kaldırmalarını zarurî kılıyordu; bundan dolayı ilk evvel pâdişahın emri üzerine Karadeniz'den gelecek her türlü yardıma mâni olmak ve iki sahil arasında karşıdan karşıya geçmeği temin etmek için *Boğazkesen hisarı* denilen *Rumelihisarı*'nın yapılmasiyle işe başlandı; Karaman seferinden döner dönmez pâdişah Anadolu ve Rumeli'ye fermanlar göndererek bin nefer inşaat ustası ve o nisbette amele ve kireççi istediği gibi

[1] *Dukas (Bon) s. 221.*

[2] İbn-i Kemal Tarihi c. 7, s. 29, 30; Âşık Paşa zâde (s. 141) de şöyle diyor: "Sultan Mehmed Karaman seferinden döndükten sonra *Gelibolu* boğazına kâfir gemileri geldi dediler; Hünkâr doğru *Kocaeli*'ne gedli, İstanbul'un üst yanında Boğazda *Akçahisar*'a (Anadoluhisarı'na) kondu, atası geçtiği yerden Rumeli'ne geçti, *Akçahisar*'ın karşısına kondu. Halil Paşa'ya ider 'Lala buraya bir hisar gerektir' elhasıl orada bir hisar yaptırdı.."

inşaata âid malzemenin ilk bahara kadar hazırlanmasını emir ve boğazda bir kale yaptırılacağını bildirdi[1].

Sultan Mehmed'in kale yaptırmak istediği mevki, Bizanslıların *Hermaneum Promontarium* dedikleri, boğazın en dar yeri olup çok eski devirlerde de buradan karşı sahile asker geçirilmiş olduğu söylenilir[2]. İcabında boğazın bu dar yerinden karşıdan karşıya kolaylıkla asker geçirilebileceği gibi düşman gemilerinin geçmesine de mümaneat olunarak *İstanbul*'un zahiresiz kalması da mümkin olacaktı. İlk bahar gelince her tarafa fermanlar yollanarak hazırlanması bildirilen şeylerin gönderilmesi emrolundu.

İmparatorun Edirne'ye elçi yollaması

Bu hazırlıklardan telâşa düşen Kostantin, *Edirne*'ye elçiler yolladı; bunlar aldıkları talimat mûcibince şehzade Orhan'ın tahsisatından bahsetmiyecekler ve pâdişahla uyuşmak için her fedakârlığı yapacaklardı. İmparator elçiler vasıtasiyle I. Murad'dan îtibaren gelip geçmiş pâdişahların *İstanbul*'un hariminde bir kale yapmak ve hattâ bir kulube bile yapmak istemediklerini ve Çelebi Mehmed'in Manuel'in muvafakati üzere Türklerle meskûn olan Anadolu sahilindeki kaleyi yaptığını[3] bildirdikten sonra kale yaptırmak suretiyle frenklerin gidip gelmelerine mâni olmak ve gümrük resimlerini hiçe indirip *İstanbul*'u aç bırakmak istediğini bildirmiş ve ne istiyorsan onu vereceğiz demişti[4].

Sultan Mehmed, imparatorun gönderdiği elçiler vasıtasiyle söylenilen şeyleri dinledikten sonra:

— "Ben şehirden bir şey almıyorum; şehrin hendekten dışarı hiçbir yeri yoktur; bundan dolayı Boğazda kale yaptırmama mâni olmağa da hakkınız yoktur, Anadolu yakasındaki kaleler,

[1] *Dukas (Bon) s. 238.*

[2] Bu mevkie, *Lemocopion* ve *Pyrhioskion* da denilirdi. Rivayete göre *İskitler*'e karşı sefer yapan Dara, ordusuna köprü kurdurup buradan karşıya geçmişti.

[3] *Güzelcehisar*'ı yani Anadoluhisarı'nı (Yenice kal'a) Yıldırım Bayezid yaptırmış olduğundan Dukas'ın *(s. 239)* burayı Çelebi Mehmed'in yaptırdığı mütaleası yanlıştır.

[4] Dukas (Bon) s. 239.

burada oturan halk ve gayrî meskûn yerler benimdir; Macar kıralı üzerimize yürüdüğü zaman, o karadan gelirken Frenklerin kadırgaları Çanakkale boğazına gelerek ve *Gelibolu boğazı*'nı kapatarak babamın Trakya'ya geçmesine mâni oldular ve o zaman babam Mukaddes ağzın (Sarayburnu ile Üsküdar arasına verilen isim) yukarısına çıkarak babasının (dedesinin) inşa eylediği kaleye yakın bir yerde Allah'ın inayeti ile ve kayıklarla (Ceneviz gemileriyle) boğazı geçti. Siz babamın boğazı geçmek için ne zorluklara katlandığını bilirsiniz; babamın İstanbul boğazını geçmemesi için imparatorun kadırgaları istikşafatta bulunuyordu; ben ise daha çocuktum. *Edirne*'de oturuyor ve Macarların gelmelerini bekliyordum; Macarlar ise Varna civarındaki yerleri yağma ediyorlardı ve bu hale imparatorunuz her gün seviniyor ve müslümanlar iztirap çekiyorlardı; çok büyük tehlikelerle pederim Boğazı geçer geçm ezAnadolu kalesinin karşısına diğer bir kale yaptıracağına yemin etti ise de bunu yerine getirmeğe muvaffak olamadı; Allah'ın inayeti ile bunu ben yapmak istiyorum; neden buna mâni olmak istiyorsunuz? Memleketimde istediğimi yapmağa kadir değil miyim? Gidiniz imparatora deyiniz ki şimdiki pâdişah eski pâdişahların aynı değildir; onların yapmadıkları şeyleri bu kolayca yapabilecektir; onların istemedikleri şeyleri bu istiyor ve yapacaktır; bu husus için şimdiden sonra gelenin derisi yüzülecektir"[1] cevabını vermiştir.

[1] Dukas (Bon) *s. 240* ve Kritovulos ise hisarın yapılmasının *İstanbul*'un zabtı için olduğunu tahmin ederek bunun önünü almak maksadiyle İmparator'un elçi gönderdiğini ve Boğazda yapılacak inşaatın her iki devletce memnû olduğunu ve bunun muahede ahkâmından bulunduğunu söylediklerini ve yalnız muahedenin bir maddesinde Türklerin bir sahilden diğer sahile asker ve eşya geçirebileceklerinin mukayyed olduğunu beyan edip böyle ufak tefek şeylerle ahidnâmenin bozulmamasını elçilerin söylemeleri üzerine Sultan Mehmed'in hiçbir suretle Bizans'a karşı tecavüzî bir harekette bulunmayacağını ve kimseye zarar vermeyip kendi menafiini düşünerek Avrupa ve Asya'da yerleri ve düşmanları bulunduğu için ve bundan dolayı her iki kıt'anın gözönünde bulunmasının zarurî olduğunu beyan edip babasının zamanındaki Macar taarruzunu anlatmış ve "şikâyet ettiğiniz bu hisarı inşa edeceğim yer, zaten bizimdir. Eskiden beri güzergâhımızdır, sulhün devamını arzu ediyorsanız bu meseleye müdahale etmemelisiniz, siz haddiniz dairesinde kaldıkça ve bizim işlerimize müdahale etmedikçe ben sulhü ne ihlâl eder ve ne de ihlâl etmek isterim" dediğini beyan ediyor *(Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sanî s. 19, 20)*. *Tac-üt-tevarih*'e göre *(c. 1, s. 417)*. Sultan Mehmed kale inşası için imparatora müracaat ettiği za-

Boğazkesen veya Rumeli hisarının yapılması

İlk bahar başlangıcında martın sonlarına doğru, Rumeli tarafına Anadoluhisarı'nın karşısına bol miktar inşaat malzemesi usta ve amele ve kireççi gelmişti. Kereste İzmit ile Karadeniz Ereğlisi'nden ve taşlar Anadolu tarafından getirilmiş ve angaryada çalışmak üzere külliyetli adam gelmişti. Sultan Mehmed bu sırada kara yoluyla boğaza gelerek bilir kişilerle o havaliyi gezdi, denizin cereyanı hakkında malûmat aldı ve iki sahil arasındaki mesafeyi ölçtürdü; kalenin yapılacağı sahayı kendisi tâyin ile hududunu tesbit ettirdi; buna göre kale plânı üç köşe olup bir köşesi deniz sahilinde diğer iki köşesi de kara tarafında yamaçta idi[1].

Kale yapılan yerin civarında bulunup sonradan harap olan *Arhi Mihail kilisesi* harebesinden bazı mermer sütunlardan istifade edilecekti. Boğazın İstanbul limanından *Beykoz* ve *Yeniköy*'e kadar olan kısmının en dar yeri Anadoluhisarı ile yeni yapılacak kalenin arası idi. Pâdişah, kale inşasını üç vezir arasında taksim etti. Üç köşenin doğuda yani deniz sahilinde olan bir köşesine *akropol* olarak gayet metin bir burç yaptırmak vazifesini Halil Paşa'ya verdi; yamaçta yani güneyde bulunan diğer köşeye (mezarlık tarafındakine) büyük bir burç yapılmasını Zaganoz Paşa'ya ve üçüncü köşeye yani kuzeye düşen yere yapılacak burcu da Saruca Paşa'ya verdi[2]. İnşaata Vezir Şahabeddin Paşa nezaret etti[3].

Boğazkesen kalesi inşasına beş altı bin amele ile 21 Mart 1452'de başlanarak[4] dört ayda (Halkondil üç ay diyor) yani

man zaten orası Galata tevabiindendir, bizim hükmümüz geçmez cevabını göndermiş; pâdişah maksadımız İmparatorun muvafakatini almaktı; mademki orası Firenge âid imiş, Firengin hatırı için iş geri kalamaz diyerek İmparator'un elçilerini iade etmiş.

[1] Rumelihisar'ının yapılmasına dair Sayın Prof. Albert Gabriel'in *Chateaux Turcs de Bosphore* isimli eserine bakın (Paris 1943).

[2] *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 342* ve *Hammer c. 2, s. 265.*

[3] İbn-i Kemal tarihi (Türk Tarih Kurumu, tıpkı basım s. 30).

[4] İnşaatta bin duvarcı ustası ile altı bin amelenin kullanılmış olduğu da söyleniyor. *Hammer* (Atâ bey tercümesi, *c. 2, s. 265*) kalenin içinde ve dışında biner duvarcı ile iki bin rençber çalıştığını ve bu suretle inşaat için kullanılan amelenin altı bine baliğ olduğunu söylüyor.

Temmuz sonunda tamamlandı; üç kale bedeni arasına *germe* denilen duvarlar çekildi; inşaat mimar Muslihuddin'in nezareti altında yapılmıştır; yukarıda adları geçen üç vezir burçları kendi paralariyle yaptırdılar[1].

Hisarın duvarının kalınlığı yirmi beş hatve, kulelerin yüksekliği otuz kadem idi. Büyük burclara yani kale bedenlerine toplar konmuştu; yine o sene içinde karşısındaki *Güzelcehisar* da tamir edildi. Boğazkesen deniz kenarındaki *Halil Pasa burcu*'na en büyük top konulduğu gibi diğer iki kale bedenine de toplar konuldu[2].

Gemilerin geçit yeri olmasına mebni bütün bu inşaat esnasında deniz tarafından bir taarruza uğranılmaması için *Gelibolu*

[1] Bu üç burçtan bugün yalnız Zaganos Paşa burcunun kitabesi mevcud olup kapının iç kısmında bulunmaktadır:

١ — امر ببناء هذه القلعة والقلة المنيعة الرفيعة السلطان الاعظم والخاقان المعظم محمد بن مراد خان

٢ — خلدت مملكته لعبده المكرم ووزيره المعظم زغنوس پاشا بن عبد الله وفرغ منها لتمام شهرر (ربيع الاخر) من شهور سنه ست وخمسين وثمانمايه

Bu kitabe'den başka aynı ibareyi havi deniz tarafına düşen kısımda diğer bir kitabe daha vardır.

Kitabeye göre Zağanos burcu 856 senesi Rebî-ul-âhır ayında (1452 Haziran) tamamlanmıştır. Kuyumcu Bay Şerefeddin kitabedeki شهرو yani Rebiul-âhır ayında ibaresini (شهرين) şehreyn diye okuyarak burcun iki ayda bittiğini söylüyor. Kitabe ve Zağanos Paşa'nın tercüme-i hali için *Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası sene 2,s.486*'da neşredilen merhum Halil Edhem Bey'in makalesine bakınız. Âli*(c. 5, s. 251*, kale yapılırken hendek açıldığı sırada bir büyük hamamın meydana çıktığını ve taşlarının inşaatta kullanıldığını yazıyor. Âli'nin hamam zannettiği şeyin Mihail (Sen Mişel) kilisesi olduğu anlaşılıyor. *Dukas (s. 342)* ve *Şulümberje* (M. Nahit tercümesi, *s. 30*) buradaki kilisenin sütunlarının kale inşaatında kullanılmış olduğunu yazarlar. Halkondil, kale'nin duvarların kalınlığının iki ve kulelerin otuz kadem (bir kadem otuz dört santimetre) bulunduğunu ve kulelere kurşun kaplandığını beyan etmektedir *(Paris tab'ı s. 265)*. Kritovulos'da surun kalınlığını on iki zıra (bir zıra yetmiş beş santim ve onda sekizdir) ve yüksekliği kalınlığının dört misli (kırk sekiz zıra) olduğunu kaydediyor *(Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni s. 23)*. Frances, Rumelihisarı'nın kale duvarının enliliğinin yirmi beş kadem ve iç tarafının otuz iki kadem genişliğinde olup sonradan burçlarının üzerine kurşun kapatıldığını zikrediyor.

[2] *Halil Paşa kulesi*'ne bakırdan mamûl ve altıyüz litreden ziyade ağırlıkta gülle atan toplar konmuştu *(Dukas 246)*.

tersanesindeki donanmadan otuz kadarı ve bir haylı nakliye gemisi Boğaza getirilmişti; bu yeni kaleye top ve topçu konuldu. Karşı karşıya iki kale ile Boğaz kontrol altına alınmış oldu; inşaatta bizzat pâdişah da bulunmuştu; hisarın kumandanlığına Firuz Ağa tâyin edilip maiyyetine dört yüz yeniçeri muhafız asker ile silâh ve cephane verildi[1].

Hisar işi bitip ayrılmadan evvel pâdişah iki gün İstanbul surlarını ve hendeklerini tetkik ettikten ve küçük bir tarassud kuvveti bıraktıktan sonra Eylül ayının birinci günü *Edirne*'ye dönmüştür[2].

İstanbul fethine hazırlık

Sultan Mehmed *Edirne*'ye dönünce bir taraftan mühendis Muslihuddin ve Sarıca Sekban ve Rumelihisarı'nın inşası esnasında İstanbul'dan kaçarak Osmanlılara iltica etmiş olan Macar Urban'ın[3] nezaretleri altında kale muhasarasında kullanılacak

[1] Pâdişah kale muhafız kumandanı Firuz Ağa'ya Boğazdan geçecek olan gemiler hangi bir hükümete âid olurlarsa olsunlar buradan geçerlerken yelkenlerini indirip gümrük resmini vererek geçmelerini ve emre itaat etmeyenlerin batırılmasını emretmiştir. Nitekim daha sonra Riko'nun emrindeki bir Venedik gemisi yelkenlerini indirmeyerek emre itaat etmediği için batırılmıştı *(Dukas, Bon tab'ı s. 246 ve 248)*.

[2] Françes (Bon tab'ı). Sultan Mehmed 1452 Ağustosunun yirmi sekizinde elli bin kişilik bir kuvvetle *İstanbul*'un surları önüne gelip vaziyeti gözden geçirdikten sonra *Edirne*'ye döndü ve donanma da *Gelibolu*'ya gitti *(Şulümberje s. 34)*.

[3] Urban'ın, Macar, Danimarkalı ve Ulah olduğu söyleniyorsa da Macaristanlı olması ekseriyetle kabul edilmiştir. Dukas'ın yazdığına göre *(Bon tab'ı 247)* Urban *İstanbul*'a çok zaman evvel gelmiş olup mâhir ustalardandı, maharetini imparatora söylemişler ve o da bir tahsisatla kullanılmasını emretmişti. Verilen tahsisat bunun meharetine göre azdı; birgün şehirden kaçarak Sultan Mehmed'e iltica etti ve meharetini söyledi. Kendisine arzusundan ziyade tahsisat verildi. Urban pâdişaha İstanbul surları hakkında da malûmat verdi. Pâdişah surları yıkacak ve taş gülle atacak bir top yapıp yapamıyacağını sordu, o da bana gösterdiğiniz gülle atacak top yapabilirim ve gülle yapmasını bilmiyorum cevabını verdi. Pâdişah Urban'a sen topu hazırla, gülle hazırlanmasını bana bırak dedi. Filhakika *Edirne*'de döktüğü tecrübe topuyla bu işi başaracağı anlaşıldı. Kale surları önünde de büyük toplar döküldü *(Feth-i Celil-i Kostantiniyye s. 14, 103, 109)*.

büyük tecrübe topları döktürdü[1]; diğer taraftan Balkanlarda sükûneti bozmamak ve haricî bir taarruzla karşılaşmamak için tedbir aldı; denizci olan Venediklilerle de 1451 senesinde ahidnâmeyi yenilemişti; Venediklilerin hasmı olan Cenevizliler ise Türklerle dost olduklarından o cihetten de bir endişe yoktu.

Sultan Mehmed bundan sonra bütün kışı İstanbul fethi düşüncesiyle geçirdi; Vezir-i âzam Halil Paşa, üç büyük haçlı seferinden ve Rumeli'nin elden çıkacak kadar tehlikeler atlatıldığından dolayı İstanbul fethine teşebbüs edilirse yeni bir haçlı seferiyle büyük bir tehlikenin meydana geleceğini düşünerek böyle bir maceraya atılmak taraftarı değildi. İmparator da harice elçiler göndererek yardım istemişti. Sultan Mehmed İstanbul'un zaptı hakkında kat'î bir karar almak üzere topladığı fevkalâde mecliste vezir-i âzam'ın ihtiyat tavsiyesine rağmen ekseriyetle karar alıp faaliyete geçti.

Dukas'ın yazdığına göre pâdişah bir gece, ansızın Halil Paşa'yı saraya çağırmış ve o da evvelki iki hal' maddesinden dolayı Sultan Mehmed'in iğbirarını bildiğinden korkmuştu. Sultan Mehmed vezir-i âzamdan İstanbul fethini düşüne düşüne geceleri gözüne uyku girmediğini bu iş için kendisinden azami yardım ve gayret istediğini söylemiş ve o da „Rum İmparatorluğunun büyük bir kısmına seni sahip eden Allah, *İstanbul*'u da sana ihsan edecektir. Bütün adamların ile bu büyük işe muvaffakiyet uğrunda mal ve canlarımızı feda edeceğiz; bundan müsterih ol" cevabını verdi[2].

Pâdişah eline İstanbul haritasını alarak şehrin etrafındaki mevkilerin şekillerini resmedip harb fennine aşina olanlara topları ve muhasara aletlerinin nerelere konması lâzım geldiğini gösterdiği gibi lağım açılacak mahalleri de harita üzerinde işaret ediyor;

[1] Pâdişah, Urban'ın yaptığı topun tecrübesini istedi. Topu sarayın avlusuna yerleştirdiler; içine gülle kondu, barut da tartılarak kondu; ertesi günü topun atılmasına karar verildi ve halka ilân olundu. Top büyük tarrake ile patladı. Taş gülle bir mil mesafe katettikten sonra bir kulaç toprağa gömüldü *(Dukas, Bon tab'ı 248, 249)*.

[2] *Dukas (Bon), s. 250, 251.*

hendeklerin medhalini ve merdivenlerin surun hangi tarafına konması lâzım geleceğini gösteriyor ve gece, gündüz bu düşünce ve plânlarla uğraşıyordu[1].

BU SIRADA BİZANS VE AVRUPA DURUMU

Macar kıral naibi Jan Hunyad'ın İkinci *Kosova* muharebesinde mağlûbiyetinden sonra Avrupa'da yeni bir haçlı seferi yapacak ve bunu sevk ve idare edecek mahir bir kumandan yoktu. Haçlılar Varna ve Kosova muharebeleriyle dört sene zarfında arka arkaya iki defa ağır darbeler yiyerek iyice hırpalandıklarından akıbeti meçhul yeni bir maceraya atılacak ortada bir hareket görülmüyordu; bununla beraber bir menfaat mukabilinde Jan Hunyad'ın imparatora yardım teklifi hakkında bazı rivayetler dolaşıyordu. Zaten *Boğazkesen* yani *Rumelihisarı* yapılmasına başladığı tarihten îtibaren İmparator Kostantin yardım için sağa, sola başvurup çırpınıyordu; bu müracaatlardan birisi de Jan Hunyad'a yapılmıştı; Hunyad, imparatora *Silivri* veya *Misivri*'nin kendisine verilmesi şartiyle yardım teklifinde bulunmuş ve muhasaraya takaddüm eden günlerde imparatorun emriyle Jan Hunyad'ın arzusuna muvafakat edilerek kendisine Frances'in kalemiyle bir ferman yazılmış ise de muhasaranın başlaması üzerine bir netice hasıl olmamıştı[2].

Yine bu cümleden olarak Katalanlar kıralı *İstanbul*'a denizden yardım etmek mukabilinde, *Limni* adasının kendisine verilmesini öne sürmüş, denize düşen yılana sarılır kabilinden imparator bu teklife de muvafakat etmişti[3]. Bunun üzerine imparator yardım için Roma'ya göndermiş olduğu elçilere Papa V. Nikola İstanbul'a yardım için *Floransa*'da Ortodoks ve katolik kiliselerinin birleşmeleri kararının tatbikini ve büyük kilisede (Ayasofya) Papa'nın isminin okunmasını ve 1450'de azledilmiş olan patrik

[1] *Dukas (Bon tab'ı), s. 252.*

[2] Frances (Bon tab'ı), *s. 337.* İstanbul muhasarasının son günlerinde Alman imparatoru III. Frederik ve Jan Hunyad muhasaranın kaldırılması için, tehdidi havi Sultan Mehmed'e elçiler göndermişlerse de onların gelmesinden evvel İstanbul alınmış olduğundan müracaatta geç kalınmıştır.

[3] *Frances (Bon tab'ı), s. 327.*

Grigorius'un İstanbul'a gelerek yine patrikliğinin kabul edildiğini ve bundan sonra iki kilise arasındaki husumeti gidermek için münasip bazı kimselerin İstanbul'a gönderilmesini talep ve rica ediyordu[1].

Kiliselerin birleşmesi aleyhinde hareketler

İmparatorun bu isteği üzerine Papa, aslen rum olup bir zamanlar Rusya başpiskoposu (Metropolid) olan Polonya kardinalı İzidor adındaki zatı gönderdi; âlim ve dinî meselelere vakıf olan İzidor, *Floransa* konsilinde de bulunmuştu.

İzidor elli kadar maiyyeti ile bir Ceneviz gemisiyle *Sakız*'a ve oradan da daha bir çok lâtinleri de alarak 1452 senesi Kasım ayında *İstanbul*'a geldi; iyi karşılandı. İmparatorla kilise erkânından bazılarının kiliselerin birleşmesini istediklerini, fakat ruhanilerin keşişlerin ve kılise papaslarının ve kilise papazları ile piskoposlar arasındaki diğer rahiplerin büyük bir kısmının kiliselerin birleşmesine aleyhdar olduklarını gördü; halk da bu aleyhdarlar ile beraberdi. Bu aleyhdarların başında Grandük Notaras ile Gennadios adındaki (fetihten sonra Fatih'in Rumlara patrik yaptığı) zat vardı. Gennadios, Allah'tan ümitlerini keserek frenklere bel bağlayanlar aleyhinde oturmakta olduğu *Pantokrator* (şimdiki Zeyrek camii) kilisesinin kapısına bir kâğıt da yapıştırarak mecburî ikamet ettiği inziva âlemine çekilmişti[2].

[1] İmparator VIII. Yuannis ölmeden evvel yol masrafları Papa tarafından verilerek Patrik Yusif ve piskoposlar ve ileri gelen memleket büyükleriyle *İtalya*'ya gitmiş ve kiliselerin birleşmesi için *Ferrara*'da her iki taraf görüşürken orada sâri bir hastalığın çıkması üzerine meclis *Floransa*'ya naklolunup; orada müzakereye devam edilmiş, iki taraf tezlerini ortaya koyarak münazara ve münakaşa etmişler ve neticede bir ittifak hasıl olmuştu. Bu karara muhalif hareket edeceklere lânet olunacaktı. İhtilâfı mûcip olan esas mesele, Ruhulkudüs'ün peder ve oğlundan yani bir esastan neşet eylediği hususu bu sinod meclisinde tesbit olunmuştu. Rumlar buna karşı Ruhülkudüs'ün oğlu vasıtasiyle pederden neşet ettiğini söylüyorlardı. Bu karardan sonra hep birden ruhanî âyin yapmışlar ve sonra imparator ve Sinod âzaları ve sairleri *İstanbul*'a dönmüşlerdi. İşte Kostantin'in *Floransa* kararının tatbikini istemesi bu idi *(Dukas, Bon tab'ı, s. 212 ilâ 214)*.

[2] Gennadius, kiliselerin tevhidine aleyhdar olduğu için İmparator'un emriyle *Pantokrator kilisesi*'nde ikamete memur edilmişti.

Gennadios'un yazılarını okuyanlar, katolikler aleyhinde atıp tutmağa ve bunların kendilerinden yani yanlarından uzaklaşmalarını istediler; bununla beraber İzidor *Ayasofya* kilisesinde âyin yaparak zâhiren kiliselerin birleşmesi kabul edildi; bu âyin 1452 senesi Aralık ayının on ikisinde yapılmıştı. Âyinde bulunanlardan bir çoğu kendilerine verilen mukaddes ekmeği ittihad âyininde okunduğu için almadılar. Bu aleyhdarlar arasında imparatordan sonra en yüksek dereceli devlet adamı olan Grandük Notaras da vardı; bu, İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek Lâtin serpuşunu görmekten daha iyidir diyordu[1]. Mutaassıb ortodokslar da Türk hâkimiyetini Lâtin yani katolik hâkimiyetine tercih ediyorlardı. Bunların türkleri tercihte osmanlıların evveldenberi takip etmekte oldukları vicdan hürriyetine karşı müsamahalı siyasetlerinin de tesiri vardı.

Bin türlü entrikalar içinde *İstanbul*'un müdafaasına karar vermiş olan imparator Kostantin, muhasara esnasında şehrin ihtiyacı olan yiyecek, içecek için etrafa ileri gelen mûtemed adamlarını gönderdi. *Sakiz* adasından dört büyük gemi ile tedarik edilen buğday, şarap, zeytin yağı, kuru incir, arpa, keçi boynuzu ve sair muhtelif hububat ve yiyecek geldi; *Mora*'dan da zahire ve diğer bazı yiyecek maddeleri ve gönüllü gençler de gelmişti[2].

İSTANBUL ÜZERİNE HAREKET

İlk gelen kuvvet ve şehir haricindeki kalelerin işgali

Daha muhasara başlamadan evvel Boğazkesen hisarının yapılmasından sonra Sultan Mehmed, *İstanbul*'u karadan askerî bir kordo naltına aldırmış, şehirden dışarıya ve dışarıdan şehre kimseyi bırakmamaları hakkında kat'i emir vermişti; zaten imparator da dışarıdaki halkı şehre aldıktan sonra kapıları kapatmıştı; fakat denizle muvasala kesilmemişti. Rumlar bu deniz yoluyla sahildeki Türk köylerini basarak bir kısmını esir ve bir kısmını öldürüyorlardı. 1453 senesi Şubat ayında Sultan Mehmed dökülen topun *İstanbul* önüne götürülmesini

[1] *Dukas (Bon)*, s. 264.
[2] *Dukas (Bon)*, s. 257.

emretti. Top altmış manda ile çekiliyordu; topun kaymaması için iki tarafına ikişer yüz asker konmuştu; yolun bozuk kısmında ve köprü yapılacak yerlerde yolu düzletmek ve tahta köprü yapmak için önceden elli inşaat ustası ve iki yüz amele gönderilmişti. Nihayet top İstanbul'dan beş mil uzakta bir yere getirildi[1].

Topun naklinden evvel on bin kişilik bir kuvvetle Karaca Paşa gönderilerek *Misivri*, *Ahyolu* ve *Vize* ve sair kaleleri aldı. *Silivri* taraflarındaki diğer bir kale harben alındı ve *Silivri* kalesi ise müdafaada sebat etti: *Bigados* teslim oldu. Sur önüne getirilen top Karaca Paşa'ya teslim edildi[2].

Mart başından itibaren Sultan Mehmed eyalet ve sancaklara hükümler göndererek İstanbul aleyhine hareket edileceğini bildirip orduya iltihaklarını emretti. Muvazzaf ve gönüllü olarak gelen kuvvet orduya iltihak ediyordu.

Mora'ya akın

Pâdişah İstanbul muhasarası esnasında *Mora*'da imparatorun kardeşleri olan Mora despotları Tomas ile Dimitriyos taraflarından İstanbul'a yardım yapılması ihtimalini gözönüne alarak buraya Turahan ile oğulları Ahmed ve Ömer Beyleri memur ederek akınlar yaptırarak onlara göz açtırmadı.

Sultan Mehmed'in İstanbul üzerine hareketi

Pâdişah bütün hazırlığını tamamladıktan sonra 12 Rebiulevvel 857/23 Mart 1453'de *Edirne*'den hareket etti[3]. *Keşan* mevkiinde durarak Çanakkale boğazından geçecek olan Anadolu kuvvetlerini bekledi ve bu kuvvetleri de aldıktan sonra yürüyüşe devam ederek 1453 Nisanının beşinde İstanbul surları önüne geldi ve ertesi gün yani 6 Nisan / 26 Rebîulevvel cuma günü şehri mu-

[1] *Dukas (Bon) s. 258.*

[2] İbn-i Kemal (s. 93) İstanbul'un fethinden dönüşte deniz kenarında *Kumburgaz*, *Bigados* ile *Silivri*'nin *İstanbul* fethinden sonra Karaca Paşa (Dayı) tarafından alındığını yazıyor.

[3] Fatih'in Cihanşah'a gönderdiği Fetihnâmeden : "روز جمعه که ثانی عشر ربیع الاول که اول ربیع سنه سبع وخمسین وثمانمایه بود از دارالنصر ادرنه . . . . . نهضت نموده . . ."

(Feridun Bey Münşeatı c. 1, s. 239).

hasara etti[1]. Haliç'teki *Ayvansaray* mevkiinden *Hrisi Pili* (Yaldızlı kapı)'ye kadar karadan bütün suru kuşattı. Bu muhasaranın evvelkilerinden farkı oldukça inkişaf eden Osmanlı donanmasının da muhasaraya iştirak etmesi idi.

İstanbul surları[2] Topkapısarayı'nın bulunduğu mevkideki *Lygos* şehri milâttan evvel IX. yüzyılda tesis edilmiş ve yine milâttan evvel 660 senesinde burayı zabt eden Meğaralı Bizas şehre kendi adını vermiş ve Sarayburnu'ndaki ilk tesis olan *Akropol*'u ve şehri, sur ile çevirmiştir. Bu ilk sur, *Ahırkapı feneri* kuzeyinden başlayarak *Ayasofya*'nın bulunduğu mevkii içeride bıraktıktan sonra *Yerebatan* sarayının bulunduğu yerden *Demirkapı*'ya ve sonra oradan da *Sirkeci* limanına (Pros phorion mevkiine) inmekte idi. *Ligos* şehri yedi burçlu olan bu surun içinde bulunuyordu; sahil de surlarla çevrilmişti.

Daha sonra Roma İmparatoru Septim Sever (193-211) burasını genişleterek ikinci bir sur yaptırdı; bu sur, *Portaperema* yani *Balıkpazarı*'ndan başlayarak *Nur-i Osmaniye* camii mevkii doğuda kalıp *Hamzapaşa mescidi* yerinden ve *Sokullu Mehmed Paşa camii* doğusundan geçerek doğuya dönüp *Ayasofya*'nın güneyinden geçer ve Bizans surlariyle birleşir.

Bu ikinci surdan birbuçuk asır sonra Büyük Kostantin (306-333) Roma'yı sevmediğinden payitahtını *Bizans*'a naklettirmek için faaliyete geçti (8 Kasım 324); ilk Ayasofya'yı ve diğer mâbedleri ve bazı binaları yaptırdı ve devlet merkezi olması sebebiyle şehir surların dışına taşmıştı; bunun için Kostantin kendi ismine mensup surları yaptırdı; bu yeni sur evvelkilere nazaran çok geniş sahayı içine aldı. Yeni sur *Haliç*'teki *Ayakapısı*'ndan başlayarak

[1] Molla Gürânî inşasiyle Memlûk Sultanı Melik Eşref İnal'a ve Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a gönderilen nâmelerde muhasaranın 26 Rebîulevvelde yapıldığı yazılıyor ki 6 Nisana tesadüf ediyor. Bundan başka *Havadis-üd-dühur* isimli İbn-i Tagriberdi'nin tarihinde de öyledir *(Münşeat-ı Feridun c. 1, s. 230* ve *239* ve *İbn-i Tagriberdî Ayasofya kütüphanesi numara 3185 s. 277)*.

[2] İstanbul surları hakkında müdekkik dostum Bay Feridun Dirimtekin'in 1949'da İstanbul'da basılmış olan *İstanbul'un fethi* isimli eserine bakın *(S. 80 ilâ 86)*.

evvelâ batıya giderek *Sultan Selim Sarnıcı*'nın (Bonos sarnıcı) kuzeyinden geçerek, sonra güneye doğru dönüp *Bayrampaşa deresi*, *Altımermer*, *Çukurbostan*, *Davudpaşa*, *Hekimoğlu camii*'nin yanından geçerek *Samatya kapısı* yakınından *Marmara*'ya iniyordu. Kostantin, evvelce yapılmış olan sahil surlarını da tamir ettirdikten başka bu surları kendi yaptırdığı surlara kadar da uzattı.

Bizans'ın nüfusı sonraları daha ziyade arttığından beşinci yüzyıl başlarında halk mecburen surlar dışında meskenler yapmışlardı, bu arada imparatora mahsus *Vilaharna* varoşu —ki ondördüncü mıntaka addediliyordu— yapılarak surlarla çevrildi; bunun üzerine II. Teodosiüs (408-450) surları diye meşhur olan şimdiki surlar yapıldı. Bu surlar *Marmara* sahilinde *Tabakhane kapısı*'ndan başlayarak *Tekirsarayı* mıntakasında mevcut yukarıda adı geçen ondördüncü mıntaka surlariyle birleştirildi ve aynı zamanda on dördüncü mıntakanın kuzey batı tarafından temdid edilen sur Halic'e kadar indirilerek Marmara ile Haliç arası tamamlanmış oldu. Bir zelzele neticesinde harap olan *Teodosiüs surları* tamir edilerek aynı zamanda kara surları önüne araları onbeşle yirmi metre açıklıkta ikinci bir sur daha yapılmış ve onun önüne de altı, yedi metre derinliğinde bir hendek açılmıştı. Öndeki surun yüksekliği sekiz buçuk, genişliği yani kalınlığı iki metre ve gerideki ikinci surun yüksekliği ise on iki, genişliği de takriben beş metre idi.

Muhasara esnasında surların hali

Sultan Mehmed'in muhasarası esnasında en son yapılan İstanbul surları kara tarafından iyice tamir görüp müstahkem bir durumda bulunduğu halde *Marmara* tarafındaki surlar hariç olarak *Haliç* kısmındaki surlar yalın kat olup zayıftı; fakat *Haliç*'in *Sirkeci*'den *Galata*'ya kadar zincirle kapalı olması sebebiyle Osmanlı donanması buraya yani Halic'e giremediği için bu surlar emniyet altında bulunuyordu; kara surları çift duvarlı (yani içiçe iki sur) ve çift müdafaa hatlı idiler; birinci sur alınsa bile şehri ikinci sur müdafaa edebilirdi. En öndeki surun duvarları alçak olmakla beraber kuvvetli olup bunun önünde de iki yüz kadem yani yedi metreye yakın yontma taşlarla örülmüş bir hendek vardı. İç taraftaki ikinci sur ise pek metin ve evvelkinden yüksekti.

O derecede ki imparator ile meclis âzaları bu çift surdan hangisini müdafaa hattı yapacaklarında tereddüd etmişlerdi; nihayet II. Murad'ın *İstanbul*'u muhasara ettiği zaman yaptıkları gibi surlardan ikisini de kullanmağa karar verdiler[1].

İstanbul'a yardımcı kuvvet gelmesi

İmparator, surların tamir ve tahkimi ve müdafaa tertibatiyle meşguldü, şehrin kara tarafındaki kapılarını ördürmüş olup vaziyete intizar ediyordu. 26 Ocak 1453'de İstanbul muhasarasına iştirak etmek üzere iki kadirga ve yedi yüz cenkci ile Cenevizli Jüstinyani geldi. Bu faal zat, kale tamiri ve müdafaa hazırlıklarında imparatora yardım etti; bu iyi bir kumandan olduğundan imparator bunu başkumandan tâyin ile evvelâ *Vilaharna* sarayına yakın olan surların muhafazasına memur etti; eğer İstanbul muhasaradan kurtulacak olursa kendisine *Limnos* adasını verecekti[2]. Fakat sonradan muhasaranın sıklet merkezi hafif olan surlar tarafına yani, *Topkapı* ile *Edirnekapı* arasındaki kısma intikal edince Jüstinyani emrindeki dört yüz zırhlı nefer ve üçyüz denizci efratla bu tarafın müdafaasına geldi[3].

Bundan başka Papa muhasara esnasında üç büyük kadirga ile ikiyüz asker ve mühimmat ve erzak göndermiş ve otuz geminin daha hazırlanmakta olduğunu da bildirmişti[4]. Bundan başka *Sakız* Cenevizlileri iki gemi ile yedi yüz ve Ceneviz'den de bir gemi ile üçyüz ve İspanya ile adalardan da kuvvetler gelmişti[5].

Galata'da bulunan Cenevizliler de imparatorla beraber çalışıyorlar ve İstanbul elden çıkarsa bunun zararının kendilerine de dokunacağını biliyorlardı; bunun çin durumu *Cenova*'ya bildirip kuvvet istemişler ve beşyüz cenkçi ile bir geminin *Galata*'nın yardımına gelmekte olduğu cevabını almışlardı. Bununla beraber bu

[1] *Halkondil (Paris tab'ı), s. 169.*

[2] *Dukas* (Bon tab'ı), *s. 266.*

[3] *İstanbul'un fethi* (Dirimtekin), *s. 139.*

[4] *Kritovulos, s. 61.*

[5] Vasiliyev c. 2. Fatih'in, Cihanşâh'a göndermiş olduğu Fetihnâmede yardımcı kuvvet olarak *Ceneviz, Katalan, Venedik, Rodos, Fransa* ve saireden bahsediliyor *(Feridun bey Münşeatı c. 1. s. 239)*; Memlûk Sultanı'na yollanan Fetihnâmede ise *Rodos, Katalan, Venedik* ve *Ceneviz* vesairenin yardıma geldikleri yazılıdır *(Münşeat c. 1, s. 229)*.

bezirgânlar her ihtimali gözönüne alarak İstanbul muhasarası başladıktan sonra Osmanlıları da gücendirmek istemiyerek bazı vaidler mukabilinde gizlice onlara da yardım etmeği ihmal etmemişlerdi; daha pâdişah *Edirne*'de iken bunlar bir heyet gönderip dostluk muahedelerini tazelediler. Sultan Mehmed, İstanbul'a yardım etmemek şartiyle *Galata* Cenevizlilerinin dostluğunun devamını esas koymuştu[1].

Ticaret maksadiyle *Karadeniz* ve *Azak denizi* taraflarına gidip geri dönerek *İstanbul*'a uğrayan ve Venedik'e gitmek isteyen Venedik gemileri gerek imparatorun ve gerek İstanbul'da oturan Venediklilerin ısrariyle İstanbul'da alıkonulmuşlardı[2].

İstanbul'un kuşatılma vaziyeti

Surların dövülmesi için büyük toplar *Vlaharna* (Tekfur sarayı) ile *Edirnekapısı* ve *Topkapısı* karşılarına yerleştirilmişlerdi Bunlardan en büyük top *Kaligarya* (Eğrikapı) karşısına konmuştu[3]. Fakat bu taraf surlarının pek kuvvetli olmasından dolayı bir netice alınamıyacağı düşünülerek buradan kaldırılıp *Topkapı*'nın kuzey tarafına alınmıştı[4]. Topçular on dört gruba ayrılmış olup bunların üç grubu *Vlaharna sarayı* kısmında, ikişer grupta *Eğrikapı* ve *Edirnekapı*'sı ve dört grurup *Topkapı* (Ayaromanos) ve üç gurup ise *Silivrikapısı* mıntakasına yerleştirilmişlerdi[5]. Barbaro'nun kaydından anlaşıldığına göre büyük top dörttü[6]. Kale önünde de top dökülmüş ve top tamir edilmiştir[7].

[1] *Dukas* (Bon), *s. 267.*

[2] *Dukas* (Bon), *s. 265.*

[3] *Kalikarya*'nın diğer bir adı da *(Harisu)* kapısı idi.

[4] *İstanbul'un fethi* (Feridun Dirimtekin) *s. 137.*

[5] *İstanbul'un fethi* (Feridun Dirimtekin) *s.* ve *Hammer c. 2. s. 281.*

[6] ".. Bu sırada harb levazımı ve makineler, külliyetli surette geliyordu; bir çok toplar getirildi; bu topların bazıları o derece büyüktü ki her bir tanesini kırk, elli çift öküz veya iki binden ziyade adam çekebiliyordu.." *(Frençes* ve Barbaro'dan naklen *İstanbul'un fethi s. 137'de iki numaralı not).*

[7] Aynı eser ve aynı sahife notu ve müellifi meçhul İstanbul fethi tarihine göre top tamir edilmişti. Halkondil'in nakline göre Urban'ın döktüğü toplardan birisinin atıldığı sırada parçalanarak Urban'ı öldürmüş olduğu rivayet edilir ise de elimizdeki Fatih'in vakfiyesi kaydı bunun doğru olmadığını ve fetihten sonra da hayatta olup Okmeydanı'nda Güreşçiler tekkesi civarında evleri bulunduğunu gösteriyor: «...ان بجی توبیوت و بالطریق الثلاثة الاطراف من المحدودین» *(Evkaf müzesi, numara 1872).*

Pâdişah karagâhı Topkapısı'nın karşısına tesadüf eden sahanın gerisinde yani *Maltepe* tarafında idi[1].

Kara surlarının sol cenahı *Ayvansaray*'dan (Sinegion) *Edirnekapı*'ya kadar olan kısmıRumeli beylerbeğisi Dayı Karaca Paşa kumandasında idi *Edirnekapı* ile *Topkapı* arası pâdişahın bulunduğu merkez kolunu teşkil ediyordu. *Topkapı*'dan *Yedikule*'ye kadar olan kısım ise Anadolu beylerbeğisi İshak Paşa ile Mahmud Paşa kumandanları altında bulunuyordu[2].

Osmanlıların muhasara kuvvetleri

İstanbul'un muhasarasına iştirak etmiş olan Osmanlı ordusu mevcudu muhtelif rivayetlere göre yüz elli bin ile iki yüz bin aradsına tahmin ediliyorsa da[3] bunun ne kadarının hakikî ordu mevcudu ve ne kadarının gönüllü ve gayrı muharib olduğu bilinmemekle beraber kara ordusu mevcudunun (Kapıkulu ocakları, Rumeli ve Anadolu topraklı yani timarlı sipahileri; azaplar ve gönüllü olarak yüz bin ile yüz yirmi bin arasında olması ihtimal dahilinde görülmektedir; bu kuvvetin bir kısmı Zaganos Paşa kumandasında olarak Cenevizlilere ait Galata surlarının dışındaki *Beyoğlu* tarafında bulunmakta idi[4].

Osmanlı donanması

Nakliye gemileriyle beraber büyük, küçük yüzelli parçadan ziyade olduğu söylenen[5] Osmanlı donanmasını bazı Rum tarihleri dört yüz yirmiye kadar

[1] Sultan Mehmed "Çadırlarını *Harisu kapısı*'nın karşısındaki tepenin arkasına kurdu.." *Dukas s. 263.* Frençes ise Nisan ayının ikinci günü pâdişahın gelerek otağını *Aziz Romanos* kapısına kurdu diyor.

[2] İbn-i Kemal tarihi (c. 7, s. 46) sağ kola İshak ve sol kola dayı Karaca paşaların memur olduklarını yazıyor. İstanbul fethine âid müellifi meçhul tarihte İshak ve Mahmud paşa'lardan bahsedilmiyerek Anadolu Beylerbeğisinin Mustafa paşa olduğu kaydediliyor *(Iorga tarafından neşredilen bu eser Adnan Erzi ve Fazıl Işıközlü taraflarından tercüme olunarak Belleten, sayı 49'da yayınlanmıştır).*

[3] Frençes, Osmanlı kara, ordusunun iki yüz elli sekiz bin *(Bon tab'ı s. 240),* Dukas iki yüz bin ve *Hammer* (Atâ bey tercümesi, *c. 2, s. 82)* de ikiyüz elli bin ve diğerleri de muhtelif miktar gösteriyorlar *(Bakınız Hammer c. 2, s. 371. Tezyilat kısmı* ve *İstanbul'un fethi - Feridun Dirimtekin, s. 71).*

[4] "Pâdişahın akrabası paşa (Zağanos) da gelerek kendisine verilen askerle *Galata*'nın yukarısında çadırlarını kurmuştu.." (Frençes).

[5] Frençes, Osmanlı donanmasının ilk kısmının otuz adet üç sıra kürekli kadirga, yüz otuz kadar tek sıra kürekli küçük vasıtadan mürekkeb olduğunu

çıkarırlar[1]. Bu donanma Baltaoğlu Süleyman bey kumandasında olup Haliç tarafındaki surlar hariç olmak üzere deniz tarafından İstanbul surlarını kuşatmıştı. Kritovulosa göre, Baltaoğlu İstanbul fethinden bir buçuk ay evvel 13 Nisan'da *Büyükada* (Prinkipos) kalesini[2] ve Pâdişah da boğazdaki *Tarabya* kalesini zabt ederek[3] onu müteakip aynı günde *Studyo* yani Burgaz adasındaki kaleyi de elde etmek suretiyle[4] o taraflarda bir istihbarat ve emniyet tertibatı alınmıştı.

Bizans'ın kara ve deniz kuvvetleri

İstanbul'u müdafaa edenlerin mevcudu da belli değildir; bu hususta müteaddid kaynaklar tetkik edilerek bir fikir elde edilmiştir. Sıhhate en yakın olarak muhasara esnasında imparatorluğun hazerî ordusu mevcudu beş bin, muhasaradan az evvel imparatorun şehirde eli silâh tutan halktan topladığı kuvvet (nefir-i âm) ise 4973'dü. Bu kuvvetlerden başka Venedik, Ceneviz ile Girit, Sakız adalarından İspanya, Provanş'dan gelen yardımcı kuvvet mevcudu üç bin olup buna gerek ecnebi ve gerek Rum donanmasından surlarda hizmet gören iki bin gemi mürettebatı ve Şehzade Orhan'ın maiyyetinde bulunan altı yüz Türkün de ilâvesiyle[5] Bizans'ın müdafaa kuvveti de en aşağı on beş bin kadardı[6]. Maamafih bu miktarın muhasaranın devamı esnasında zayiatı telâfi etmek suretiyle artmış olduğuna şüphe yoktur. Surlar üzerinde müdafaa

yazıyor *(Bon tab'ı s. 238)*. Dukas *(Bon s. 265)* Osmanlı donanması üç sıra ve iki sıra kürekli (kadirga) olarak üçyüz göstermektedir.

[1] Françes, Osmanlı donanmasına sonradan iltihak eden üçyüz gemi arasından yirmi beşinin muhasara levazımından kereste, kireç vesaire taşıyan nakliye gemisi olduğunu beyan eder *(s. 240)*.

[2] *Prinkipios kalesi* Büyükada'nın Maden cihetinde ve *Çınar meydanı* yakınında idi *(İstanbul'un fethi-Dirimtekin s. 149 ve Kritovulos s. 55)*.

[3] *Tarabya kalesi* Tarabya koyunun kuzey ucunu teşkil eden buruna doğru inen sırtın üzerinde hem boğaza ve hem de koya hâkim bir mevkide idi. *(İstanbul'un fethi s. 149* ve *Kritovulos s. 55)*.

[4] Kritovulos'un (Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sânî) s. 55'de bahsettiği bu kale hakkında Mırmıroğlu tarafından yapılmış olan bir tetkik *Belleten*'in 50. sayısında neştredilmiştir.

[5] *Kumkapı*'dan, *Samatya*'ya kadar olan mlüdafaa bölgesi Şehzade Orhan'ın emrindeki küçük bir Türk kuvvetiyle gönüllü rahipler tarafından işgal edilmişti. Yani onların müdafaası altında idi *(İstanbul'un fethi 142)*.

[6] *İstanbul'un fethi* (Feridun Dirimtekin) *s. 63 ilâ 68.*

bölgesi yirmi yedi kısma ayrılarak her biri bir kumandana verilmişti. *Ayos Romanos* yani Topkapı mıntakası İmparator, Jüstinyani ve Kantakuzen taraflarından müdafaa ediliyordu.

Bizans'ın gerek kendisinin ve gerek yardımcı olarak gelmiş olan donanma mevcudu da muhtelif ebadda olarak sekiz Ceneviz, on beş Venedik, altı adet İtalya Cumhuriyetlerine aid gemi ile yedi Bizans kadirgası ve diğer muhtelif yerlere âid gemilerden mürekkep olarak mecmuu 39 gemi idi[1]. Bu gemiler, iki nisanda imparatorun emriyle *Yalıköşkü* ile *Galata*'da *Kurşunlu mahzen* arasına gerilmiş olan zincirin gerisinde *Haliç*'te bulunuyorlardı[2]. Bunlardan on adedi gerilmiş olan zinciri kırmak için yapılacak taarruzu önlemek için müdafaa hattının önünde yer almışlardı.

İstanbul'un teslimi teklifi ve red cevabı

Nisanın altısında başlayan muhasara tertibatı altı gün sürmüş ve ayın on birinde ikmal edilmiştir. Bu suretle hazırlık tamamlanıp Zağanos Paşa da *Beyoğlu* cihetinde tertibat aldıktan sonra Sultan Mehmed islâmî ananeye uygun olarak Mahmud Paşa'yı İmparatora göndererek kan dökülmeden şehrin teslimini teklif ettiyse de Kostantin şehri müdafaa edeceğine yemin etmiş olduğunu ve ancak muahede mûcibince vergi vereceğini beyan ederek teslim teklifini red etti; bunun üzerine nisanın on ikisinden (2 Rebîulâhır 857) îtibaren büyük topların işlemesiyle asıl muhasara başlamıştı; gerçi beş gün evveldenberi ufak tefek çarpışmalar ve bir defa Rumların çıkış hareketleri olmuşsa da o kadar ehemmiyetli değildi. Yine on iki nisanda donanma da İstanbul limanı önüne gelmişti.

İSTANBUL'UN FETHİ

Sen Rumen (Topkapı) yakınına yerleştirilen büyük topun gürültüsü, şehir halkının kuvve-i mâneviyesini sarstı; bu top günde ancak yedi sekiz defa atılabiliyordu; toplar tunçtan olup

[1] *İstanbul'un fethi* (Feridun Dirimtekin), *s. 69, 70.* Frances Haliç'te üçü Ceneviz, biri İberya (İspanya) ve biri Fransa'nın Provans eyaletinden, dördü Girit'ten, ikisi Ayvalık'tan üç büyük gemi Venedik'ten olup üç gemi de Bizans'ın olduğunu beyan ediyor. İmparator bu gemilerin limanda müdafaaya iştiraklerini emretmişti.

[2] *İstanbul'un fethi* (Feridun Dirimtekin), *s. 142.*

uzun menzilli idiler ve büyük çapta taşdan gülle atıyorlardı[1]. Bu dehşete karşı halkın mâneviyatını yükseltmek için sarayda bulunan Meryem'in tasvirini sokaklarda dolaştırıyorlardı. Diğer toplar mütemadi bir bombardımana devam ediyorlardı. Muhasaranın onuncu günü büyük toplardan birisi parçalandı ve etrafındakileri öldürdü. Fakat tekrar tamir olunarak yine faaliyetine devam etti; toplar bazı yerlerden gedik açtılarsa da şehir halkı erkek, kadın canla başla çalışarak gedikleri kapatıyorlardı; imparator hergün surları dolaşarak müdafileri teşci ediyordu[2].

İlk hücum

Nisanın on sekizine kadar yapılan topçu atışından, surların zayıf noktası olan pâdişahın bulunduğu *Bayrampaşa deresi* tarafından birinci ve ikinci surlardan bir gedik açıldı ve buradan gece bir yürüyüş yapıldı ve dört saat sürdü; büyük harb kuleleri hücuma iştirak etti ise de bu müteharrik kule grejuva ateşiyle yakıldı; askerin surlara merdivenler dayayarak çıkmak istemeleri de bir netice vermedi-

[1] *Kostantaniyye'nin Muhasara jurnalı* (Nikola Barbaro).

[2] Halkondil şöyle diyor: "Muhasarayı müteakip Sultan Mehmed suru dövmek için en büyük toplarını yaklaştırmış, bunlardan birisini Saray-ı imparatorî (Velaharna=Tekfur sarayı) üzerine ve birisini İmparatorun bulunduğu Roma kapısına *(Sen Romanos-Topkapı)* tevcih etmişti; bu topların gülleleri bizim ağırlık mikyasımızla yüz litre sıkletinde olup Karadeniz sahillerinden getirilen granit taşından yapılmıştı; sonra daha küçük toplar da vardı, türkler iki cesim top ile yandan ateş edip suru iki taraftan çatlatıyorlar ve sonra çatlak kısmın ortasına üçte bir nisbetinde daha büyük bir mermi kondurarak sarsılan sur parçasını aşağı indiriyorlardı. Topun gürlemesi batarya ile ateşin husule getirdiği gürültü o kadar şiddetli ve mehuf idi ki iki fersah mesafeden yerler zelzeleye uğruyordu; bu suretle öndeki surları dövmeğe başladılar. Daha yüksek olan arka surlara da zarar veriyorlardı. Bu cesim topların idaresi müşküldü, gündüzleri yedi, sekiz ve geceleri sabaha karşı o da diğerlerini uyandırmak için ateş edilebiliyordu. Pek çok metris sepetlerine ve siperlere malik olan yeniçeriler, onları siper yaparak kısmen hendeklere kadar sokulmuşlar ve bir kısmı da kazdıkları siperin arkasına girerek mazgallara fasılasız ok ve arkebuz yağdırıyorlardı. Rumlar artık mazgallarda görünmez olmuşlardı. Bundan başka Sultan Mehmed, yer altından bir çok lâğımlar açtırmıştı. Bu yollar hendeğin ve çift surun altından geçerek şehrin içine kadar gidiyordu. Bu yolun medhaline dört kule inşa edilmişti. Bu kulelerden şehirdekilere ok, mızrak ve saire atılıyordu. Bu açılan lâğımları rumlar keşfettiklerinden bir faide hasıl olmadı. Türkler evvelki kulelerden daha yüksek bir tahta kule daha yapmışlar ve üzerine surlara dayamak için merdivenlerle seyyar köprüler yapmışlardı" *(Paris tab'ı s. 169, 170)*.

ğinden bu birinci hücum muvaffak olamadı. Bu başarısızlığı, aynı zamanda zinciri kırarak Halice girmek için donanmanın yapmış olduğu taarruz muvaffakiyetsizliği takib eylemiş, zincir kırılamıyarak o tarafa yani Halic'e geçilememiştir.

Deniz muharebesi [1]

Bu muvaffakiyetsizlikleri iki gün sonra yani 20 Nisandaki deniz muharebesi başarısızlığı takib etti.

Papa İstanbul'a yardım olarak üç Ceneviz gemisiyle bunların her birinde dört yüz cenkçi göndermiş ve daha sonra otuz geminin de gönderileceğini bildirmişti. Bunlara yolda Bizanslılara âid olup *Mora*'dan içerisi zahire, harb levazımı ve şarap yüklü bir gemi de iltihak ederek müsaid lodos rüzgâriyle İstanbul'a doğru geldikleri, Osmanlı donanması tarafından haber alınmıştı [2]. Bunun üzerine pâdişah bu filonun karşılanarak imhasını Baltaoğlu Süleyman Bey'e emretti [3]; o da on sekiz gemi ile bunlara karşı gitti. Rüzgâr, Papa donanmasına müsaid ise de karşı giden Osmanlı donanmasına müsaid değildi; bu suretle *Yedikule*'yi geçtiler. Bu durumu imparator kale surundan ve Sultan Meh-

[1] Feridun Dirimtekin'in *İstanbul'un fethi* isimli eserinde tafsilat var *(s. 154 ilâ 160)*.

[2] Yardıma gelenlerin üç gemi olduğunu Kritovulos *(s. 61)* yazıyor. Barbaro da Kritovulos gibi Ceneviz'den içlerinde muharip dolu üç büyük geminin geldiğini beyan ediyor. Dukas ise *(Bon s. 268)* biri Mora'dan buğday getiren bir gemi (Bizans gemisi) ile dört Ceneviz gemisinin ki mecmuu beş geminin ve Françes (Bon s. 250) ise üç Ceneviz ve bir imparator gemisi olarak dört geminin geldiğini yazıyorlar. Papa bu gemilerin arkasından otuz geminin yardıma geleceğini de bildirmiş *(Şulumberje-İstanbul'un muhasarası ve zabtı, M. Nahid tercümesi s. 124)*. *Feth-i Celil-i Kostantiniyye* isimli eserde de Dukas'ın yazdığı gibi beş gemiden bahsedilir. Son tetkiklerde Papa'nın Cenevizlilerin, yahut diğerlerinin İstanbul'un yardımına gemi gönderip bunların İstanbul'un alınmasından iki gün sonra geldikleri hakkındaki rivayetin bir propaganda olduğu anlaşılmıştır.

[3] *Mora*'dan İmparatora buğday getiren gemi ile İmparator tarafından satın alınan buğdayı hamil dört Ceneviz gemisi mart ayı sonuna kadar *Sakız* adasında duruyor ve esmekte olan poyraz rüzgârı bunların hareketlerine mâni oluyordu. Nihayet lodosun başlaması üzerine hareket ettiler; şehirdekiler bunları dört gözle bekliyorlardı. Bu gemilerin gelmekte olduklarını pâdişah haber alınca donanmasına ya bu gemilerin zabtını veya limana sokulmamalarını emretti. Osmanlı donanması bu gelen gemileri *Yaldızlıkapı* limanı dışında bekliyorlardı *(Dukas, Bon tab'ı, s. 268)*.

med de *Zeytinburnu* tarafından heyecanla takib ediyorlardı. Nihayet iki donanma *Yesilköy*'ün batı açıklarında karşılaştılar. Rüzgâr kesildi. Evvelâ uzaktan ve sonra yakından muharebe başladı. Osmanlı donanması bunları sarmıştı; Haçlı gemileri kendi başlarına hareket ederek etrafını saran Türk gemileriyle mücadele ediyorlardı. Müttefiklerin gemileri yüksek bordalı *göğe* denilen gemilerden ve Osmanlılarınki ise kadirgalardan mürekkeb olduğundan gemilerin birbirlerine yanaştıkları sırada yüksek bordolu düşman gemileri, kendilerine yanaşıp çıkmak isteyen Türk askerlerine yağmur gibi ok ve taş ve grejuva ateşiyle mukabele ederek açıkta bulunan Osmanlı donanması efradına fazla zayiat verdiriyorlardı; bu suretle uzun zaman devam eden deniz muharebesinde muvaffak olamıyacağını anlayan Osmanlı donanması sahile doğru çekildi; fakat düşman donanması bunları takib etti; yüksekten atılan oklara karşı alçak bordalı Osmanlı donanması mukabele edemiyerek kaçtı.

Bu vaziyeti seyreden Sultan Mehmed, Türk donanmasının kendisinin bulunduğu tarafa doğru geldiğini görünce hiddet ve teessüründen atını denize doğru sürmüş ve sahilin sığ olmasından dolayı epice de ileri gitmişti[1]. Pâdişahın emri üzerine muharebe tekrar *Yedikule* önünde başladı; bu defa Türkler yardımcı gemilerini epey sıkıştırdılarsa da bu sırada rüzgârın esmeğe başlaması üzerine yollarına devamla şehir limanlarından birisine geldiler; geceleyin zincir indirilerek dışarıya çıkan iki Venedik kadirgası bu yardımcı gemileri alarak *Halic*'e getirdikten sonra zinciri yine kapadılar. Baltaoğlu bu muvaffakiyetsizlik üzerine azlolunarak yerine Çalı Bey'in oğlu Hamza Bey tâyin edilmiştir.

[1] Pâdişah, bu hezimeti gururuna yediremiyerek at üstünde bulunduğu halde denize doğru yürüdü; at ile beraber yüzerek kadirgalara gideceğini zannediyordu. O sırada rüzgâr çıktı, yelkenler doldu; yardımcı gemiler limana doğru yol alıyorlardı; Mehmed'in gemileri de karşılarında duruyorlardı. Pâdişah deniz fennine aşina olmadığından yalnız avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Mehmed hiddetinden donanmasının çiftesütun *(Tophane ile Fındıklı arası)* mevkiine çekilmesini ve kaptan paşanın huzuruna getirilmesini emretti. Amiral getirildi; dört kişi tarafından yere yatırıldı ve pâdişah kendi eliyle altından mamul bir değnek ile döğdü; Amiral *Baltaoy* adını taşıyordu ve Bulgar arhuntlarından (kişi zadelerinden) birisinin oğlu idi. Çok sene evvel esir olarak alındı. Mehmed'in babasının kulu oldu. Bu amiral dört sene evvel *Midilli*'ye gelerek pek çok kimseleri esir etmişti *(Dukas, Bon tab'ı, s. 269, 270)*.

Ordu görüşmesi

Karadan yapılan hücumun muvaffak olamaması ve denizden de donanmanın mağlup olması üzerine askere bir sarsıntı gelmiş ve orduda dedikodu başlamıştı; bunun üzerine bir harb meclisi kurularak durum görüşüldü. Düşmana hem askerle ve hem zahire ve sair harb levazımı yardımı gelmesi, muhasarayı uzatacağı için tehlike başgöstermişti. İstanbul muhasarasının batı devletlerinin müdahalesini celbedeceğinden çekinen vezir-i âzam Halil Paşa bu hal karşısında imparatorun senede yetmiş bin duka altın vergi vermek şartiyle muhasaranın kaldırılmasını teklif etti; fakat Halil Paşa'nın hasmı olan Zaganos Paşa diğer bazı kumandanlar ve ulema bu teklifin aleyhinde bulunarak harbe devama karar verdiler; Halil Paşa'nın yardıma gelmelerinden korktuğu Kara ve deniz yardımlarının gecikmesi ve Papa'nın yolladığı donanmanın vaktinde yetişemiyerek İstanbul'un fethini yolda haber alması bir şans eseri olarak vaziyeti kurtarmıştı.

Halic'e donanma indirilmesi

Galata surları'nın gerisindeki *Beyoğlu*, *Kasımpaşa*, *Hasköy* tarafları Zaganos Paşa'nın kumandasına verilmiş olup maiyyetinde on beş bin kadar kuvvet vardı. *Haliç* ile karşı sahil *Ayvansaray*'a kadar bunun nezareti altında bulunuyordu. Zaganos Paşa *Hasköy*'den karşı sahile bir köprü yapmağa memur edildi; bu köprü yapılırsa surlarla *Beyoğlu* arasında irtibat tesis edilebilecekti. Bunun için *Haliç*'e sokulacak olan bir kısım Osmanlı donanmasiyle *Haliç*'teki düşman donanmasının bertaraf edilmesi ve köprünün emniyet altında bulunması lâzımdı. *Galata* Cenevizlileri, mavi boncuk hikâyesi gibi hem Bizanslıları ve hem de Osmanlıları idare ediyorlardı; bir taraftan imparatora olanca kuvvetleriyle yardım ederlerken diğer taraftan da pâdişaha dostluk gösteriyorlar, istenilen harb levazımını bol bol veriyorlardı; toplar için lâzım olan zeytin yağını ve diğer her şeyi Osmanlılara verdikleri gibi geceleri de gizlice rumlar tarafına geçerek onlarla da çalışıyorlardı[1].

Sultan Mehmed, donanmasının mağlubiyetini, eski gemiler, variller, kalın zincirlerle bağlı olan *Yalıköşkü* ile *Kurşunlu Mahzen* arasındaki mâniayı geçip *Haliç*'e giremediği için başka

[1] Dukas, Bon tab'ı, s. 275.

bir çareye başvurdu. Osmanlı donanmasının *Halic*'e sokulmak istenmesi buradaki surların metin olmamasından dolayı tahrip edilmesi kolay olduğu içindi; zaten zincirin gerilmesine de sebep bu idi[1].

Padişah *Haliç*'teki düşman donanmasını batırmak için top makinesi yaptırarak bununla yüksekten taş gülleler atmağa karar verdi; *Beyoğlu* sırtına koydurduğu bu makineler ile *Haliç*teki gemilerden bazılarını batırmıştı.

Bir kısım donanmanın *Haliç*'e indirilmesine kat'î zaruret hasıl olmuştu; ve ona göre hazırlığa başlanmıştı; bu suretle hem düşman donanması bertaraf edilecek ve hem de *Hasköy*'le *Ayvansaray* arasına köprü yapılarak iki ordu arasında irtibat tesis edilmiş olacaktı. Verilen karar üzerine evvelâ gemilerin karadan çekileceği yer tetkik edildi. Açılacak kısım ormanlıktı ve *Kasımpaşa* mevkiine kadar iniyordu. Gemilerin çekileceği yol *Tophane* önündeki sahilden başlayarak *Boğazkesen*'den geçiyor ve buradan güney batıya dönüp sırtları aşarak *Löbon Pastahanesi* tarafına çıkıyor ve tepeyi aşarak *Perapalas* yanından *Kasımpaşa*'ya yani *Haliç* sahiline geliyordu[2]. Bunun tesbitinden sonra yol tesviye

[461] Bu zincir ilk defa 718'de İmparator Leon tarafından Arabların İstanbul'ı muhasarası esnasında kullanılmıştı; daha sonra 1203'de Haçlı seferi esnasında Venedik donanması tarafından kırılmış ve bu donanma Halice girerek Fenerle Ayakapı arasında *Petriyan* kapısından şehre taarruz etmiş ise de alamamış (Dirimtekin, s. 142).

[462] Halice indirilen donanmanın geçtiği yol son zamanlara kadar münakaşa edilmiştir. Son incelemeler (Fatih'in donanması ve İstanbul'u Fethi) gemilerin hareket ettikleri *Diplokionion* yani Çifte direk mevkiinin mahallini tayindeki yanlışlık olmuştur. Bundan başka mesafe hakkında o tarihte yaşayanların malûmat vermelerine rağmen yokuşun dikliği düşünülerek daha az meyilli olan Dolmabahçe tarafının donanma yolu olocağı düşünülmüştür. İstanbul muhasarasında bulunmuş olan Venedikli Tabib Barbaro gemilerin çıkıp indiği yolun üç mil olduğunu ve Kritovulos da sekiz Stadyon diye aynı miktarı göstermesine göre, bu mesafe metindeki tetkike uymaktadır. Müze müdürü Dethier bu yolu bizzat adımlamış, Tophaneden dört yol ağzına 980 ve oradan Tepebaşı'na kadar ikiyüz kırk ve Kasımpaşa'ya kadar da 906 adım ki ceman 2156 adım bulmuş ve Barbaro ile Kritovuluos'n doğru olduklarını görmüştür. *Tarih-i Ebu'l-feth (s. 46)* Galata kalesinin ensesinden kaydiyle Halic'e inen yolun kalenin Beyoğlu tarafındaki surunun yakınından geçtiğini göstermektedir. Kezâ *Âşık Paşa zâde (s. 142)* Hisar dibinden ve Neşrî tarihi kalenin üst yanından geçtiğini yazarlar. *Frances (s. 252)* donanmanın gece Halic'e indirildiğini beyan eder.

olundu ve yuvarlak ağaçlardan kızaklar yapıldı; gemilerin kızaklar üzerinden kayması için *Galata* Cenevizlilerinden zeytin yağı, sade yağı ve domuz yağiyle bu kızaklar iyice yağlandı, bu işler yapılırken *Galata* Cenevizlilerine bu hazırlığı duyurmamak için tedbir alındı, bu taraflardan düşman donanmasına havan topları atılmak ve zincire karşı taarruz edilecekmiş gibi aldatıcı hareketler yapıldı.

Nihayet *Çiftesütun* altındaki cihetten yani *Tophane*'den itibaren donanmadan ayrılan iki, üç ve beş sıra kürekli altmış yedi veya yetmiş iki gemi[1] bir gece içinde (21 - 22 Nisan) yukarıda tesviye edildiğini gösterdiğimiz yoldan (Barbaro, gemilerin tekerlek üzerinde bulunduğunu beyan ediyor) *Kasımpaşa*'ya indirilmiştir; gemiler inerken bir taarruza uğramamak için bir kaç top, okçu ve arkebuzcular tarafından himaye olunmuşlardır[2].

Gemilerin bir gece içinde *Haliç*'e indirilmesi düşmanı hayrette bıraktı ve şaşkınlık verdi[3]. İlk iş olarak *Hasköy* ile *Ayvansaray*

[1] Kritovulos *(s. 66)* Halic'e indirilen gemilerin orta kıtada altmış yedi ve Dukas *(s. 271)* seksen, Taci zâde elli, Barbaro yetmiş iki ve Neşrî ile Halkondil *(s. 70)* ise yetmiş olduğunu yazarlar.

[2] Gemilerin Halic'e indirilmesi işi hakkında Dukas şöyle diyor: "Pâdişah düşmanın büyük gemilerinin sekiz ve küçük gemilerinin yirmiden fazla olduğunu imparator ve Venediklilere âid üç sıra kürekli kadirgaların ve daha bir çok sefinelerin bulunduklarını anlayınca limanın zabtının kabil olamıyacağını anladı ve cesurâne bir plân tatbikine karar verdi. Galata'nın doğusunda *Çiftesütun* mevkiinden Haliç sahili arkasındaki yolların düzeltilmesini emretti; mümkün olduğu kadar düzelttiler; makaralarla gemileri denizden karaya çıkardılar, yelkenleri açtılar; bu gemileri boğaz'ın mukaddes ağzından çekerek kara yoluyla Halic'e naklolunmaları emrolundu; gemiler çekiliyordu ve her birisinin baş tarafında bir kaptan ve arka tarafında bir dümenci oturuyordu, bir diğeri de elinde yelkeni tutarak yelkeni harekete getiriyordu. Biri davul ve bir başkası borazan çalıyordu ve denizcilere âid şarkılar okunuyordu ve mesut rüzgârın esmekte olduğu sırada orman ve dereleri aşarak denize doğru gidiyorlardı. Bu gemilerin adedi seksendi, bunlar meyanında iki sıra kürekli kadirgalar da vardı; böyle bir harikayı kim gördü kim işitti..." *(Dukas, Bon tab'ı, s. 271).*

[4] Dukas şöyle diyor· "Keyahsar, denizde köprü yaparak karada yürür gibi bu köprü üstünden bu kadar asker geçirdi. Bu yeni Makedonyalı (yani pâdişah) ve bana kalırsa neslinin en büyük pâdişahı olan Mehmed karayı denize tahvil etti. Ve dalgalar yerine gemileri dağların tepesinden geçirdi, binaenaleyh bu, Keyahsar'ı da geçti" (s. 271).

arasına (Avcılar kapısı tarafına) bir köprü kurmak oldu; bir çok sandallar, fıçılar sıkı sıkıya birbirine bağlandı ve sonra bunların üstüne tahtalar döşendi ve kancalar geçirmek suretiyle eni elli ve boyu yüz kulaç bir köprü vücuda geldi. Dukas'a göre bu köprüden beş kişi yan yana geçebilirdi. Köprünün üzerine yerleştirirlen toplar ve *Haliç*'te Türk donanmasının toplariyle bu taraftaki surlar dövülmeğe başladı; bu kısmın müdafaasında pek az müdafi vardı; bunun üzerine İmparator diğer yerlerden alarak buradaki surlara da kuvvet göndermek mecburiyetinde kaldı.

Donanmanın *Haliç*'e inmesi ve köprü yapılması büyük endişeyi mûcip olduğundan toplanan bir harb meclisinde köprünün yıkılmasına karar verdilerse de muvaffak olamadılar; yakalanan kırk Rum askeri derhal öldürüldü; buna mukabele olmak üzere imparatorun emriyle iki yüz altmış kadar Türk esiri burçlar üzerinde katledildiler.

Galata'da *Aios Teodoros* tepesine konan toplarla *Haliç*'teki düşman donanması dövülmeğe başlandı. En büyük gemi batırıldı, düşman gemileri *Galata* tarafındaki kıyılara sokularak top ateşinden kurtulmuşlardı; fakat artık faaliyet ve hareketleri görülmüyordu; imparator *Haliç* suruna koydurduğu iki topla Türk gemilerini ateş altına alarak ikisini batırdı; buna mukabil *Kasımpaşa* tepesine konulan üç büyük topla Bizans topçusunun bulunduğu surlar mütemasdiyen top ateşi altına alındı.

6 Mayıstaki ikinci hücum

Surlara karşı her gün top ateşi devam ediyordu. *Eğrikapı* tarafına konmuş olan büyük toplardan birisi oradaki surun metin olmasından dolayı kaldırılarak *Topkapı* cephesine getirildi. Top adedi burada ziyadeleşmek suretiyle neticenin buradan alınması tekarrür etmişti; surlar mütemadi döğülüyordu; Pâdişah, kâfi derecede tahribat yaptığına kani olduğundan mayısın altısında güneşin batmasından dört saat sonra gece âni olarak yine *Bayrampaşa deresi* vâdisindeki surlara mevzii ikinci bir taarruz daha yaptırdı; fakat bu yoklamadan bir netice çıkmadı ve bu kısmın müdafaası için üç Venedik gemisinden alınan dört yüz gemici *Topkapı surları*'na getirilerek burası takviye edildi.

12 Mayıs taarruzu

Bu mevzîî taarruz 12 mayısta *Vlaherna sarayı* ile *Edirnekapı* arasındaki surlara yapıldı. O tarafta açılan bir gediğe yapılan taarruzda ilk hamlede muvaffakiyet hâsıl olur gibi olduysa da ihtiyat kuvvetlerinin yetişmesi üzerine püskürtüldü; onu müteakip tekrar edilen taarruz yine başarı verecek iken *Edirnekapı* mıntakasından yetişen bin kişilik bir kuvvetin yardımiyle bir netice elde edilemedi.

Bundan sonra top muharebesi, ok, kurşun atışları, lağım hafriyatı ve büyük müteharrik harb kulelerinin surlara taarruzları ile günler geçti. Açılan lağımları Bizans lağımcıları buluyorlardı.

İmparatora son teslim teklifi

Fatih umumî hücum yapılmasın sırası geldiğini tahmin ederek ondan evvel imparatora sulh teklifi yapmağa karar verdi ve 23 veya 24 Mayısta İsfendiyaroğlu Kasım Bey'i elçi olarak imparatora gönderdi ve umumî hücumun doğuracağı feci neticeye sebebiyet vermemesini bildirdi. Pâdişahın teklifi şöyle idi:

1— Şehrin kendisine terki, 2— İmparatorun bütün maiyyeti, hazinesi ile sağ ve salim, arzu ettiği yere gitmesi veya Mora despotluğunu kabul eylemesi, 3— Ahalinin de gitmek veya kalmakta serbest olduğu bildiriliyor ve aksi halde şehir harben alınacak olursa halkın harb esiri olacakları tebliğ ediliyordu.

Kasım Bey bu güç durum üzerine imparatoru sulhe imale etmek istedi; imparator da bazı mukabil tekliflerde bulunmak üzere Sultan Mehmed'e elçi gönderdi ve Rum elçileri pâdişah ne kadar vergi isterse iktidarı dışında olsa dahi vereceğini ve daha başka tavizlerde de bulunacağını söyledilerse de Dukas'ın söylediğine göre Pâdişah:

— "Buradan gitmekliğim kabil değildir; ya ben şehri zabtederim, yahut şehir beni ölü veya diri olarak zabt eder, eğer şehirden sulhen çekilirsen sana *Mora*'yı ve kardeşlerine diğer eyaletleri vereceğim; bu suretle dost oluruz, şayet şehre harben girecek olursam eşraf ve âyanını ve seni öldürüp halkı esir edip mallarını yağmalattırırım" cevabını gönderdi[1].

[1] Dukas (Bon), *s. 276.*

Macaristan kıralının elçisi

İstanbul muhasarasının sonlarına doğru (25, 26 Mayıs) bir Macar heyeti Osmanlı karargâhına geldi. Bu heyet ile Jan Hunyad'ın naiplikten çekilerek genç kıral Ladislas'ın kıral olduğu bildiriliyordu. Bu münasibetle Jan Hunyad Sultan Mehmed'le üç sene müddetle yapmış olduğu mütareke, idareyi kırala devretmesi münasibetiyle imzalamış olduğu ahidnâmeyi geri istiyor ve Osmanlı hükümdarının ahidnâmesini de iade ediyordu. Macar murahhası vezir-i âzam ve onun yanında bulunan iki vezirle görüştü; sefir efendisinden aldığı talimat üzerine İstanbul muhasarasının kaldırılmasını pâdişahtan rica etti ve aksi halde Macarların, Rumlar lehine hareket edeceklerini beyan eyledi; Macar murahhası bundan başka batı devletlerine âid bir filonun da imparatorun yardımına gelmekte olduğunu da söyledi; Macar heyetinin gelmesi ve Macarların Rumlara yardım edeceği ve donanma geleceği şayiası yayılarak dedikodu başladı[1].

26 Ocak 1453'de Venedik Cumhuriyetinin İmparatorla aktetmiş olduğu muahede mûcibince cumhuriyet, adalar denizindeki donanmasiyle yardımı imzalamış ve henüz donanması gelmemiş fakat İmparator, yardımın acele yapılması için Venedik'in Akdeniz kumandanı Loredano'ya haber göndermişti ki[2] Macar elçisinin Batı filosu dediği bu olacaktır.

Ordu müzakeresi

Macar elçisiyle olan görüşme pâdişaha arzedildi; Macarların, Rumlara yardım edileceği tehdidi ve bir Batı filosunun yardıma geleceği sözleri Sultan Mehmed'i düşündürdü. 27 Mayıs akşamı bir meclis toplanarak vaziyeti görüştü. Vezir-i âzam Halil Paşa, evvelce gördüğü üç haçlı seferinin tehlikelerini yakinen bildiği ve garp hıristiyanlarının yeni bir haçlı seferi yapacaklarından

[1] Franças (Bon) *s. 326* ve Şulümberje, *İstanbul'un muhasara ve zabtı* (Nahid tercümesi) *s. 36.*

[2] *İstanbul'un fethi s. 177.* Batı kaynaklarına istinaden Prof. Halil İnalcık şöyle diyor: Gerçekten Venedik 7 mayısta hazırladığı bir donanmayı G. Loredano kumandasında *Ege* sularına göndermiş ve Papa da kendi hesabına beş kadirga techiz edip yola çıkarmıştı. Diger taraftan Karamanoğlu Venediklilere verdiği söz üzerine İstanbul önünde herhangi bir gevşeme hâlinde harekete geçmeğe hazır bulunuyordu *(Fatih devri üzerine tetkikler ve araştırmalar s. 129).*

korktuğu için imparatorun ağır bir vergiye bağlanarak muhasaranın kaldırılmasını teklif etti. ve bilhassa batı hıristiyan hükümdarlarının ittifak ederek Türkleri Balkanlardan atmak üzere harekete geçebileceklerini ve daha büyük bir felâkete meydan vermemek için ricat etmek gerektiğini söyledi. Şüphesiz daima Yıldırım Bayezid'in akıbetini Izladi, Varna ve ikinci Kosova muharebelerini hatırlıyordu[1]. Bu mütaleaya mukabil Zağanos Paşa, İstanbul'a yardım yapılamıyacağını ve yardım yapılsa bile ehemmiyetli olmadığını ve sair pâdişahın heyecanını teskin edici mütalealar beyan ettiler. Zağanos Paşa'nın mütaleasına bazı ümera ile ulema ve Ak Şemseddin iştirak eylediklerinden son bir ümid olarak umumî hücuma karar verildi.

Filhakika Venedik veya Papa donanmasının *Sakız*'a geldiği haber alınmıştı; son yapılacak hücumun neticesine kadar Macar elçisi iade edilmiyerek alıkonuldu; muhasaranın uzaması ve bir muvaffakiyet elde edilememesi sebebiyle asker arasında da dırıltı başlamıştı; pâdişah hakikaten endişeli idi. Ak Şemseddin'in sebat ve hücum edilmesi hakkındaki mektubu ve mânevi tebşiratı havi yazısı da herhalde Sultan Mehmed üzerinde müessir olmuştur[2].

Umumî hücum hazırlığı

Sultan Mehmed, deniz ve kara kuvvetleri kumandanlarını toplayarak teşci yollu hitabede bulundu; onlara gösterdikleri gayret ve fedakârlıklardan dolayı teşekkür etti ve yapılacak son hücumda da büyük fedakârlıklar beklediğini ve İstanbul'u fethetmeden geri dönmiyeceklerini anladığını ve kazanılacak zaferin temin edeceği menfaatleri ve şehrin bütün servetini kendilerine bıraktığını ve asırlarca düşmanlığını gördüğü İstanbul'un zabtının zarurî olduğunu, surların artık girilebilecek bir hale geldiğini, surları müdafaa edenlerin az ve yorgun olduklarını ve Türk askeri gibi nöbetle dinlenmediklerini ve bunun da muvaffakiyet için bir âmil olduğunu, bunun için yakında hücum yapılacağını gaye elde

[1] *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar s. 130.*

[2] Bu mektubun aslı Topkapı sarayı müzesi arşivinde 5584 numaradadır. Mektubun fotografisi Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar isimli eserde vardır.

edilmedikçe sulh veya mütareke olamıyacağını beyan ederek kendilerini teşci etti[1].

27 Mayısta yapılan ve üç gün süren bombardımanla surların bir kısmı yıkıldı[2]. Rumların bu yıkılan yerleri kapatmamaları için gece bile bombardımana devam edildi; ertesi günü bu yıkılan yerlerden bazı Türk askerleri içeriye girdilerse de Jüstinyani yetişerek Türkleri çıkardı, bu sırada Murad Paşa, Jüstinyani'yi öldürmek üzere saldırdıysa da kendisi maktul düştü; İmparatora kaçması teklif edildi ise de bunu kabul etmedi ve hemen surlar tarafına koştu bu sırada Türkler içeriye girdilerse de imparator tarafından geri atıldılar.

29 Mayısta umumî hücum yapılacağı *Galata* Cenevizlilerinden ve Osmanlı ordusunda bulunan Rumların okların ucuna takıp attıkları kâğıtlardan haber alınmış olduğundan imparator ile Jüstinyani mümkün olduğu kadar hazırlanmışlardı; 28 Mayıs gecesi *Ayasofya* kilisesinde büyük bir âyin yapıldı, imparator da bu âyinde bulundu; sonra *Vlaherna* (Tekfursarayı) sarayına geldi, vedalaştı; surları teftiş etti; ayın 28 inci sabahı saat ikiden îtibaren hücum esnasında yapılacak işler ve malzeme hazırlandı; sabahtan başlayan top ateşi açılan gediklere teksif edildi ve *Topkapı*'da *Liküs* vâdisine inen sırt tarafındaki gedik büyütüldü.

Çiftesütun'larda yani *Tophane* ile *Fındıklı* limanında yatan donanma *Bahçekapısı*'ndan *Langa* ve *Samatya*'ya kadar olan surları abluka ederek müsaid yerlerde karaya asker çıkarıp merdivenlerle surlara çıkacaklardı; bunların surlara tırmanma hareketi gemideki ok ve manciniklerle himaye olunacaktı. *Haliç*'teki donanma da *Tahtakapı*'dan *Unkapanı* kapısına kadar olan mahalle karşı cephe aldılar.

Kara muhasarası tertibatı evvelce gördüğümüz gibi ilk muhasara günündeki tertibatın aynı idi; yani sağ kolda İshak ve Mahmud ve sol kolda Karaca Paşa'lar ve *Topkapı* cephesinde de bizzat Sultan Mehmed bulunuyordu.

[1] Kritovulos'dan hulâsa. Dukas, Sultan Mehmed'in bu muharebede askerden yalnız şehrin binalarını ve surlarını isteyerek bütün serveti ve esirleri kendilerine bıraktığını yazıyor *(s. 280)*.

[2] Bu fasılasız bombardıman ve bazı gediklerden şehre girilmesi dolayısiyle bazıları umumî taarruzun 27 Mayısta başladığını beyan ederler. Filhakika bu tarihten îtibaren gediklerden içeri giren olmuş ise de muvaffak olunamamıştır.

Umumî hücum ve şehrin zaptı

29 Mayıs gecesi başlayıp sabaha yakın saate kadar devam eden iki hücumdan sonra, 29 Mayıs salı günü sabaha karşı umumî hücum başladı; asıl netice alınacak kısım *Topkapı* ile *Edirnekapısı* arasında açılmış olan gedik olup pâdişahın bulunduğu merkez kolu buraya hücum ediyordu. Birinci umumî hücum iki saat, arkasından yapılan ikinci umumî hücum bir buçuk saat sürmüş ve henüz bir sonuc elde edilememişti; müdafiler de canlarını dişlerine alarak çalışıyorlar, surlara merdiven koyup çıkanları grojuva ateşiyle ve sair vasıtalarla öldürüyorlardı; diğer kollardaki hücumlarda bir muvaffakiyet elde edilemedi.

Bunun üzerine merkez kolundaki yeniçeriler ve ihtiyat kuvvetleri son koz olarak ileri sürüldü. Bu defa bizzat pâdişah da yeniçerilerle beraberdi; imparator da bu cephede bulunuyordu; bu sırada surları büyük bir azimle müdafaa eden başkumandan Jüstinyani elinden ve kolundan yaralandı ve ziyade kan zayi ettiğinden dolayı imparatorun ricasına rağmen mudafaayı terk ederek çekilmişti[1].

Bu hücum esnasında yeniçeriler hendek önüne kadar gittiler. Pâdişah bunları orada durdurdu ve okçular ve arkebozcuların yağdırdıkları ok ve arkebozların himayesi altında olarak hücuma sevk etti; yeniçeriler hendeği aşarak sura dayandılar. Yeniçeriler arasında iri yarı Ulubadlı Hasan isminde bir yeniçeri kalkanını sol eli ile başının üzerinde tutarak sağ elinde palası olduğu halde ilk olarak surun üstüne çıktı; bunu gören otuz kadar yeniçeri onu takip ettiler ise de müdafilerin ok ve taşlar ile sekizi öldürüldüler. Ulubadlı Hasan yaralanmasına rağmen diğer arkadaşlarının sura çıkmalarına yardım etti; fakat bunlar da öldürüldü ve Ulubadlı Hasan da büyük bir taşa takılarak surdan aşağı düştü ve yukarıdan atılan ok ve taşlarla şehid oldu[2]. Fakat hüscum devam ettiğinden sura çıkanlar çoğaldı ve surun üstünde tutundular. Bunu müteakip topla tahrip edilen yerden yeniçeriler

[1] Dukas (Bon) *s. 284* Françes, Justinyanüs'un sağ bacağından yaralandığını yazar. Jüstinyanüs yaralı olarak bir gemiye nakledilip gemi *Sakız*'a doğru hareket etti. Jüstinyen az sonra vefat ederek *Sakız*'a defnedildi (Vasiliyev, c. 2).

[2] Ulubadlı Hasan hakkında Françes'te tafsilât vardır.

içeri girip birinci surla ikinci sur arasındaki sahayı (Prevolos) işgal ettiler; buradaki müdafileri püskürttüler. İmparator maiyyeti ile *Pemton kapısı*'na doğru kaçtı; şiddetle takip olunuyorlardı, Kostantin omuzundan yaralanmış ve yanındaki Kantakuzen maktul düşmüştü; imparatorun kaçtığını ve kendilerine doğru geldiğini gören ikinci sur müdafileri de paniğe tutuldular; rivayete göre bu panik esnasında imparator da düşerek çiğnenip öldü[1]. Dış sur düştükten ve iki sur arasındaki saha (Provolos) temizlendikten sonra müdafaasız kalan iç surlar da alındı. *Topkapı* içeriden kırıldı ve Türk kuvvetleri bu kapıdan içeri şehre girdiler. *Silivri kapısı* tarafındaki bir gedikde zorlanarak buradan da şehre girildi; yalnız Giridli gemicilerin müdafaa ettikleri *Vasileos* (Basil) *Leon* ve *Aleksiyüs* burçları alınamadı, bunlar kahramanca döğüştüler; bunların müdafaaları pâdişaha arzedilerek kendilerinin gemileriyle mallarının serbest bırakılması şartiyle teslim olarak gittiler[2]. *Haliç* tarafındaki donanma efradı *Odun kapısı*'ndan girdiler.

Topkapı ile *Edirnekapı* arasından girilerek surlar işgal olunacağı sırada Karaca Paşa kolunda bulunan ve dışarısı ile muhabere etmek üzere evvelden kapatılmış olup Kostantin'in emriyle açılmış olan *Kerkaporta* (Canbazhane kapısı)'nın açık bulunduğunu anlayan Türk askerlerinin elli kadarı buradan içeri girmişler ve arkalarından iltihak edenlerle kuvvetlenerek o tarafta Karaca Paşa kuvvetlerine karşı müdafaada bulunan Rumlara

[1] *İstanbul'un fethi* (Dirimtekin) *s. 219.* Dukas, İmparator'un ölümünü şöyle anlatıyor: Rum askerleri apansız kalelerin üstünden okların yağdığını görünce Türklerin kale üstüne çıkmış olduğunu gördüler ve *Harisu* (Eğrikapı)-dan birbirlerini çiğneyerek içeriye kaçtılar. İmparator artık yorulmuş olduğundan elinde kılıç ve kalkanı olduğu halde "*benim başımı kesecek bir hıristiyan yok mudur*" diye bağırdı; yapa yalnız kalmıştı. O sırada bir Türk yüzüne doğru bir darbe indirdi ve yaraladı, bu da türke diğer bir darbe vurdu; arkasından diğer biri öldürücü bir darbe ile cerhetti ve imparator yere düştü. Türkler bunun imparator olduğunu anlamadılar ve âdi bir asker zannederek orada bıraktılar" *(Dukas 287, 288)*. Müellifi meçhul vekayinâmede de, imparator, Ayasofya kilisesinde son âyini yaptıktan sonra saraya gelip ailesiyle vedalaştıktan sonra Yaldızlıkapı tarafında çarpışarak maktul düştüğünü beyan ediyor.

[2] "Bir Türk bunların şecaatini pâdişaha arzetti; pâdişah da böyle bir anlaşmaya varılmasını kendilerinin, gemilerinin ve mallarının serbest bırakılmalarını ferman etti ve Giritliler burçlarını terk ederek gitmişlerdir.." *(Frençes)*.

baskın yaparak bunları kaçırmışlar ve bu suretle bu taraftan da suru işgal etmişler ve Osmanlı sancağını dikmişlerdir.

İşte elli dört gün süren ve 18 Nisan, 6, 12 ve 29 Mayısta yapılan dört büyük hücumdan sonra —ki sonuncusu bunları en umumisi idi— Şarkî Roma İmparatorluğu'nun 1125 senelik başşehri olan[1] İstanbul (Kostantiniyye) 20 Cemaziyelevvel 857 / 29 Mayıs 1453 salı günü zabtedildi[2]. Deniz tarafında donanmaya karşı müdafaada bulunan müdafiler, sura çıkmak isteyenlerle mücadele edip mukavemet ediyorlardı. Fakat bunlar şehrin karadan işgal edildiğini Türk askerlerinin saat üçte o tarafa gelmeleri üzerine anlamışlardı. Rumların sur haricindeki Türk kuvvetleriyle harb ettiklerini gören Türkler surlarda bulunan Rumların üzerlerine hücum ederek bunları öldürmeğe başlamışlar ve bu suretle dışarda gemilerde bulunan askerler de deniz tarafındaki kapıdan içeriye girip ganimet elde etmeğe muvaffak olmuşlardır. Şu halde deniz tarafındaki surlar İstanbul'un kara tarafından işgalinden bir buçuk, iki saat sonra işgal olundu (Dukas s. 293). *Marmara* tarafındaki surların bir kısmına kumanda eden Çelebi Mehmed'in oğlu Şehzade Orhan, şehrin işgal edildiğini haber alınca elbisesini değiştirerek askerler arasına karışmış ise de aranıldığını haber alması üzerine kendisini surdan atarak intihar etmiş ve başı kesilerek pâdişaha getirilmiştir. Donanma efradının da şehre girdiğini gören *Haliç*'teki ecnebi gemileri fırsatı kaçırmıyarak kaçabilenler mültecileri alarak limandan uzaklaştılar. Frances,

[1] Frances, Roma Şarkî İmparatorluğu'nun 1143 sene on ay dört gün devam ettiğini yazar.

[2] Hammer (Atâ Bey tercümesi) İstanbul muhasarasının 6 nisana tesadüf eden 27 Rebiulevvel ve fethin de 29 Mayısa tesadüf eden 21 cemaziyelevvel olması lâzım geleceğini söylüyor. Bizde arabî ayları evvelce ayı görmekle veya tekmil-i selâsin denilen ay görülmeyince otuz gün üzerine yapılırdı. Cemaziyelevvelin gurresi perşenbe olduğundan yirminci günü salıya tesadüf etmekte olduğundan bazan böyle bir günlük tehalüfler olmaktadır; ve muharebenin başlangıcının cuma ve fethinin de salı günü olduğunda ittifak vardır. İstanbul fethi dolayısiyle Memlûk sultanı Melik Eşref İnal'a gönderilen Arapça fetihnâmede İstanbul'un 26 Rebiuevvel 857 de muhasara ve gece gündüz elli dört gün mücadeleden sonra 20 Cemaziyelevvel 857 salı günü alındığı bildiriliyor *(Münşeat c. 1, s. 230)* Bu fetihnâmeye tebriki havi cevap ile bir takım hediyeler gelmiştir. Kezâ Hoca Kerimî inşasiyle Cihanşah'a gönderilen fetihnâme de öyledir.

Türklerin saat iki buçukta şehre hâkim olduklarını yazar ki öğleden sonradır[1].

İmparator XI. Kostantin pek çok müşkilâta ve yapılan ihanetlere rağmen büyük bir azimle şehri müdafaa etmiş, kendisine deniz yoluyla kaçması teklif edildiği halde bunu red ederek askerinin başında ve memleketinin müdafaası uğrunda can vermiştir. Kostantin ölümünde kırk dokuzla elli yaş arasında idi[2]. İstanbul fethini müteakip alınan esirlerin mikdarı elli bin kadardı.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girmesi[3]

Yirmi iki yaşında *İstanbul*'u fethederek tarihte FATİH unvanını almış olan II. Mehmed, surların işgal edilip askerin şehre girmesinden sonra halk, kadın, çocuk, büyük kiliseye doğru kaçışıyor ve kaçamıyanlar esir ediliyorlardı[4]. Askerler, *Ayasofya*'ya kadar gittiler, kiliseye dolmuş olan halk arasından istedikleri kadar esir aldılar. Fatih sıkı bir muhafaza altında olarak maiyyetinde vezir, ulema ve sair ileri gelen devlet adam-

[1] Dukas (Bon *s. 291*) Türklerin saat birden az sonra şehre girdiklerini yazıyor ki bir saat farkla Frances'in dediği gibidir.

[2] XI. Kostantin Dragazes, İmparator Manuel'in sekiz oğlundan birisidir. 9 Şubat 1404'de doğmuştur. Valdesi Makedonya'nın kuzey doğusunda bir zaman Bizanslılara ve daha sonra Osmanlılara tâbi olan *Köstendil* beyi Kostantin Dragazes'in kızı olduğundan Kostantin de ana tarafından büyük babasının unvanını almıştır. Frances, imparatorun hayatını kırk dokuz sene üç ay yirmi gün olarak göstermiştir.

[3] Fatih'in şehre girdiği gün üzerinde durulmak lâzımdır. Bunun fetih günü olduğu söyleniyor. Teamül üzere zabtedilen bir şehrin üç gün yağması icabettiğinden Fatih'in o kargaşalık ve müsademeler arasında ve bilhassa daha surların bir kısmı düşmeden evvel şehre girmesi akla mülâyim gelmiyor. Bunun en aşağı ertesi gün veya perşenbe günü olması daha uyugn gibidir. Aşağıda görüleceği üzere ölülerin yakılarak şehrin temizlenmesi ve askerin yağmadan menedilmesi hakkında pâdişahın emri nazarı dikkate alınacak olursa girişin fetih gününden hiç olmazsa bir gün sonra olması îcap ediyor.

[4] Dukas, halkın büyük kiliseye koşmalarının sebebini şöyle anlatıyor: Bir kâhin istikbalde şehrin türklerin eline geçeceğini ve türkler *Kostantin sütunu*'na (Çenberlitaş) kadar gelince gökten bir Melek inip sâdedil bir adama imparatorluğu verip eline de bir kılıç vererek Türkleri geri döndürerek onları Acem hududuna kadar süreceğini söylemiş ve halk arasında dolaşan bu rivayete inanılarak Kostantin sütununu geçip *Ayasofya*'ya iltica etmeleri ondan ileri gelmiş *(Bon tab'ı s. 289)*.

lariyle birlikte muhteşem bir alay ile *Topkapı*sından şehre girdi. Fatih'in İstanbul'a girişi hakkında müellif, eski tarihciler tarafından görülmiyerek son senelerde yayınlanmış olan bir vekayinâmeden aldığım hulâsayı aşağıya yazıyorum[1].

"Şehirde yer yer mücadele oluyordu; kumandanlar Pâdişaha: Sen bizzat şehre girmezsen biz ahaliyi itaat ettirmeğe mecbur kılamayız deyince, Sultan Mehmed: İmparatorun aranmasını emrettiği gibi, halka taarruz edilmemesini ve halkın itaat eylemesini emreyledi; bu suretle şehirde sükûnet hasıl oldu. Şehirdeki bütün ölüler yakıldı, şehir temizlendi; pâdişah *Romanos* (Topkapı) kapısından şehre girerek, *Ayasofya kilisesi*'ne gitti, oraya gelince atından indi, (Şükrane olarak) yere kapandı ve toprak alıp başının üstüne götürdü; bu esnada patrik, papaslar, pek çok halk, kadın, çocuk toplanmışlardı; pâdişah şehrin fevkalâde olduğunu gorerek:

— "Hakikaten bunlar erkek adamlarmış. Onların muharebe esnasında böylece çarpışmaları ve ölmekten saadet duymaları boşuna değilmiş" dedi; sonra *Ayasofya*'ya girdi, mukaddes mahalde durdu, patrik ve halk yerlere atılarak ağlaştılar; Sultan Mehmed onlara elleriyle susmalarını işaret etti; sükûnet teessüs edince patriğe:

— "Ayağa kalk. Ben Sultan Mehmed sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki, bu günden îtibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız" dedi. Sonra, ordusunun kumandanlarına dönerek: askerin halka hiç bir fenalık yapmamalarını emretmelerini ve herhangi birisi bu emre itaat etmezse ölümle cezalandırılacağını bildirdi[2].

[1] Müellifi meçhul bu vekayinâme Belleten (c. 8, numara 49)'de Fazıl Işıközlü ve Prof. Adnan Erzi taraflarından türkçeye çevrilmiştir. Bu eser, meşhur tarihçi Iorga tarafından bulunarak evvelce Fransızcaya çevrilmişti.

[2] Fethin üçüncü günü Türk pâdişahı İstanbul'un fethi münasibetiyle kazandığı zaferi kutlamak için bir şenlik yaptırdı, ve İstanbul'un bazı gizli yerlerinde saklanmış olan büyük, küçük bütün insanların meydana çıkmalarını emretti ve bunların serbest olacaklarını ve hiç kimse tarafından taarruza duçar olmayacaklarını îlân eyledi. Muharebe sebebiyle İstanbul'dan kaçmış olanların avdet ederek iş ve güçleriyle meşgul olmalarını ferman eyledi *(Françes'den)*.

Kilisenin her tarafını ve hazinelerini görmeği arzu ederek herkesin dışarı çıkmasını emretti; fakat halk ağır ağır çıktığından ve kendisi de bunu bekliyemiyeceğinden dışarı çıktı ve imparatorun sarayına gitti. Orada karşısına Kostantin'in başını getiren bir Sırp çıktı; pâdişah Rum beylerine bu başın Kostantin'in başı olup olmadığını sordu. Onundur dediler, bunun üzerine:

— "Allah seni ne kadar yüksek yaratmıştı ve seni imparator yapmıştı; niçin böyle boş yere helâk olmak istedin?" dedikten sonra kesik başı patriğe gönderdi[1].

Kostantin'in zevcesi İmparatoriçe kocasiyle son defa vedalaşıp ayrıldıktan sonra *İstanbul*'un işgali üzerine Rum beyleri tarafından kızları ve asîl ailelere mensup kadınlarla birlikte Jüstinyani'nin gemisiyle *Mora*'ya götürüldü. Sultan Mehmed bunları kaçıranların kimler olduğunu tahkik edip öğrendi ve bunları îdam eyledi; akşam üzeri sur dışındaki karargâhına döndü[2].

Tarihin ikinci cildinde görüleceği üzere Fatih Sultan Mehmed, patrik intihabı ve İstanbul'un tanzimi için görülecek işleri tertip ve icabeden memurları tâyin ettikten ve on sekiz hazi-

[1] Şehir fetholunup pâdişah içeriye girince imparatorun hayatta olup olmadığını sordu. Bazıları kaçtığını bazıları da şehir içinde saklandığını ve bir kısmı da harpte maktul düştüğünü söylediler. Pâdişah bunu öğrenmek istediğinden ölüler arasında arattırdı; imparatorun başını bulamadılarsa da ayakkabılarından cesedi tanıdılar; zira âdet olduğu üzere imparatorların çorap ve ayakkabılarında altın ile işlenmiş kartal kuşu resimleri vardı; pâdişah bunu haber alınca çok memnun oldu, pâdişahın iradesiyle hazır bulunmuş olan hıristiyanlar imparatorun nâşını bir hükümdara lâyik debdebe ile defneylemişlerdir.." *(Françes'den).*

[2] İstanbul fethi hakkında ben bir çok yerde Feridun Dirimtekin'in eserinden faydalandım. Daha mufassal malûmat almak için aşağıdaki eserlere de bakılsın:

I. G. Schlumberger, *Siège, prise et sac de Constantinople par les Turcs en 1453.* Bu eser Bay Nahit tarafından türkçeye tercüme edilerek 1330 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

II. E. Pears, *Destruction of the Grelk Empire and Capture of Constantinople.*

III. Feridun Dirimtekin, *İstanbul Fethi 1949 İstanbul.*

IV. N. Iorga tarafından neşredilen *müellifi meçhul tarih*; bu eser Fazıl Işıközlü ve Adnan Erzi taraflarından türkçeye çevrilmiştir.

V. Feth-i Celi'-i Kostantaniyye (A. Muhtar Pş.)

rana kadar İstanbul'da kaldıktan sonra *Edirne*'ye döndü ve büyük bir zafer alayiyle şehre girdi[1].

*

İstanbul'un zabtından üç veya beş sene sonra (1456 veya 1458) Lâtinlerin elinde bulunan *Atina* alındı ve Peloponez de dahil olduğu halde bütün Yunanistan elde edildi.

[1] Fatih Sultan Mehmed hem yeni hükümdar olan Melik Eşref Seyfeddin İnal'ı tebrik ve hem de İstanbul fethini tebşir etmek üzere *Kahire*'ye elçi ve hediye ve Rum büyüklerinden iki esir göndermişti. Bunlar 23 Şevval cumartesi günü Kahire'ye gelmişlerdir. Sultan Mehmed nâmesinde muhasaraya 26 Rebîulevvel cuma günü (6 Nisan 1453) başlanıp 20 Cemaziyelevvel 877 Salı günü (29 Mayıs) *Kostantiniyye*'nin fethedildiğini bildirdi. Fevkalâde sevinci mûcip olan bu tebşirat dolayısiyle *Kahire* baştan başa donanmış ve bu donanma günlerce sürmüş, Sultanın tablhanesi (bandosu) hergün sabahları çalınmıştır; halk içten gelen tezahürat yapmışlardır. Fatih'in gönderdiği hediyeler Türklerde uğur sayılan dokuz adedi üzerine tertip edilmiştir. Bunlar dokuz kafes (hasır sandık) samur, dokuz kafes vaşak, dokuz kafes kakum, dokuz kafes sincap, dokuz kafes sırma işlemeli kadife, dokuz kafes sırmasız renkli kadife, dokuz kafes atlas kumaşlar ve dokuz kadar köle idi *(İbn-i Tagriberdi Havadis-üd-dühur zeyl-is-sülûk, Ayasofya kütüphanesi nüshasi, numara 3185 s. 277)*. Feridun Bey münşeatında İstanbul fethine dair Molla Güranî inşasiyle olan ve Emir Cemaleddin Kabunî ile gönderilen nâmede yollanan esir ve kumaşların ayrı bir mektubda zikr edildiği beyan ediliyor; Memlûk Sultanı bu nâmeye cevap vermiş ve bilmukabele hediyeler göndermiştir *(Münşeat-ı Feridun c. 1, s. 225 ilâ 232)*.

On Dördüncü Bölüm

XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMAN OĞULLARI AİLESİ

Osmanlı hânedanı ve Pâdişahlar

Osmanlı hânedanı Oğuzların *Kayı* boyuna mensup idi; bütün Türk devletlerindeki kanun ve töreye göre memleket ailenin müşterek malı olup o aile içinden *Ulu Bey* intihap edilen reis de, o aile ve o memleketin reisi olurdu.

Osmanlıların ilk zamanlarında da görülen bu âdet, I. Murad zamanından îtibaren yalnız hükümdar bulunanın evlâtlarına inhisar etmişti. Yine bunlarda, hükümdar intihabı da devleti idare eden vezir ve beylerbeğilerle ilk devirlerde bu devletin kuruluşunda birinci derecede rolleri olan *Ahî*'lerin ellerinde idi. İktidar mevkiinde bulunan hükümdar, kendisinin yerine geçecek olanı namzet göstermezdi; yalnız Çelebi Mehmed, Bizanslıların yanında bulunan kardeşi Mustafa Çelebi'nin tekrar hükümdarlık iddiasiyle meydana çıkması ihtimalini göz önüne alarak hayatından ümidini kestiği sırada yanındaki vezir ve beylerine oğlu Murad'ın hükümdar yapılmasını ve o gelinceye kadar ölümünün saklanmasını vasiyyet etmişti. Osmanlılarda hükümdarlığa kimin geleceğine dair bir saltanat kanunu yoktu ve hükümdarlar bir ısyan hâdisesinin önüne geçmek için kardeşlerini öldürürlerdi; bu an'ane daha sonraları Fatih Sultan Mehmed'in kanunnâmesiyle kat'î şeklini almıştı; bu kanunnâmeye, Osmanlı hânedanından her kime hükümdarlık nasip olursa nizam-ı âlem için kardeşlerini öldürmesi hususunda bir madde konmuştu.

Osmanlı pâdişahı memleketin sahibi olmak îtibarile tebeasının canı ve malı üzerinde tasarruf hakkı vardı; vasıtalı vasıtasız bunu kullanırdı; her türlü kuvvet pâdişahtan gelirdi; fakat bunu keyfî olarak değil kanun, nizam ve an'anelere dayanarak ve muamelâtın icaplarına göre yürütürdü. Devlet işlerinde kesin bir karar vermeden evvel, işler devlet divanında incelenir ve bundan sonra son karar hükümdarın olurdu. Hükümdarın her hangi bir mesele hakkında verdiği karar ve kat'î olarak beyan ettiği müta-

lea kanundu. Pâdişahlar zaman zaman devlet işleri, şer'î ve hukukî muameleler hakkında îcab edenlerle görüşüp kendilerinden fikir alırlardı. Bu mütalealardan anlaşılacağı üzere zâhiren geniş ve hudutsuz salâhiyeti olduğu görülen pâdişah hakikatte bir takım kanunlarla mukayyetti; bu da bir devletin devam ve bekası için zarurî idi. Osmanlı hükümdarlarının ilk ve en kudretli zamanlarında bile divan kararlarına tamamen riayet ettikleri ve bunun haricine çıkmadıkları görülmektedir.

İlk Osmanlı pâdişahları (XVI. yüzyıl sonlarına kadar) şehzâdeliklerinde, sancak beyliklerinde hizmet ve muharebelerde ordunun kollarında kumandanlık ederek memleket ahvaline ve muharebe usullerine vâkıf olarak yetiştirildiklerinden dolayı hükümdar olunca bu bilgilerinden istifade ederlerdi. Osmanlı hükümdarları ordularının bizzat baş kumandanı idiler; büyük ve mühim seferlere bizzat giderler ve küçük seferlere ise sâlâhiyetli bir kumandan tâyin ederlerdi. Pâdişahlar seferleri bırakıp saraylarında rahata daldıkları zamanlarda ise baş kumandanlığı bütün kendi salâhiyyetiyle serdâr-ı ekrem tâyin ettikleri vezir-i âzamlara bırakmışlardır ki, bunu daha sonraki ciltlerde göreceğiz.

Osmanlı pâdişahlarının, en îtibarlısı *ak sancak* olmak üzere muhtelif saltanat sancakları ile altı adet *tuğ*'ları vardı.

Osmanlı pâdişahları, Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar divana bizzat riyaset ederler, devlet işlerini görürler ve îcabeden kararları alırlardı; bazen pâdişah bulunmaz veya hasta olursa divan'a vezir-i âzam başkanlık ederdi.

Pâdişahların şahsiyetleri

Osmanlı tarihlerinde birinci pâdişah sayılan Osman Gazi, hakikatte hükümdar olmayıp Türk ülkesinin kuzey batısında bir uç beyi idi; kendisinin şimdiye kadar ne bir sikkesine ve ne de bir kitabesine tesadüf edilmiştir. Ahî'lerin nüfuzundan istifade eden Osman Gazi, plânlı ve programlı faaliyetiyle hududunu genişletmiş, yaşadığı müddetçe Anadolu Selçuklulariyle İlhanlılara tabi bir uç beyi olarak kalmıştır.

Hakikî olarak ilk Osmanlı hükümdarı Orhan Bey'di (1324 — 1362). Babasının son zamanlarında ona vekâlet eden ve vefatından sonra da Ahîlerin kararıyle beyliğin idaresini bilfiil eline

almış olan Orhan Bey, teşkilâtçı, uyanık, azim sahibi, siyasî hâdiselerden istifade etmesini bilen bir devlet reisi idi. Esaslı bir programla hareket ederek Rumeli'de yerleşmek için ilk temeli atmıştır; değerli kumandanları sâyesinde beyliğin hududunu genişleterek idarî ve askerî teşkilâtla onu bir devlet haline sokmuştur.

Orhan Bey'in oğlu I. Murad (1362 — 1389) Rumeli ve Anadolu'daki başarılariyle devleti bir imparatorluk derecesine çıkarmıştır. Babası gibi teşkilâtçı olup Kapıkulu ocakları ve diğer askerî teşkilât, zamanın ihtiyaçlarına göre bunun devrinde yapılmıştır. Rumeli'de, nüfuzu altına aldığı krallık ve despotluklardan yardımcı asker almak suretiyle geniş fütuhatta bunlardan da istifade etmesini iyi bilmiştir. İrade ve azim sahibi, cevval, tebeasına karşı âdil ve halim ve icraatında pek serîdi. Bütün harekâtında hesaplı bir programla hareket ederek Rumeli'de Türklerin yerleşmelerini temin etmiş, bunun için bir kısım Türk aşiretlerini ve bazı yerli halkı Rumeli'ye iskân eylemiş ve yeni kanunlarla devleti kuvvetlendirmiştir. Bu muvaffakiyetinde Candarlı Kara Halil Hayreddin ile onun oğlu Ali, Lala Şahin ve Timurtaş Paşalar, Hacı İl beyi, Evrenuz Bey gibi başlıca vezir ve kumandanları kendisine büyük hizmetler görmüşlerdir. Tarihte Gazi Hunkâr ve Hudavendigâr unvanını almıştır. I. Murad'ın hususî kütüphanesi olduğunu bu kütüphane için istinsah edilmiş olan eserlerden anlıyoruz.

Bunun oğlu Yıldırım Bayezid (1389—1402) fütuhatını Rumeli'den ziyade Anadolu'da yapmış, fakat Bulgaristan'ın doğrudan doğruya ilhakiyle *Niğebolu* muzafferiyeti gibi büyük başarı ile Balkanlarda sükûn ve istikrarı temin eylemiştir. Anadolu beyliklerini bir hamlede ortadan kaldıran Bayezid, *Amasya*, *Samsun*, *Sivas* ve *Malatya*'yı alıp *Erzincan*'a kadar hududunu genişletmiştir. Asabî, şedid ve nefsine îtimadından dolayı sözünden ve kararından dönmiyen Yıldırım pek değerli bir kumandan olmakla beraber Ankara önünde lüzumsuz inadı ve kumandanlarının tavsiyelerine ehemmiyet vermemesi yüzünden meşhur meydan muharebesini kaybetmiş ve hudutlarını çok genişlettiği devletinin parçalanarak küçüldüğünü gördükten sonra ölmüştür. Timur hâdisesi, Osmanlı fütuhatını yetmiş sene geriletmiştir.

Bayezid'in ölümiyle Timur'un memleketine dönmesinden

sonra Osmanlı şehzâdeleri arasındaki saltanat kavgalarında bu devleti nihayet bir idare altında toplamıya muvaffak olan[1] Çelebi Sultan Mehmed (1413—1421) sekiz sene süren hükümdarlığı zamanında azîm ve ciddiyeti, verdiği söze ve yaptığı muahedeye riayeti ile muasırı olan hükümdarların îtimadını kazanmış ve haklı olarak Osmanlı devletinin ikinci kurucusu olmuştur. Biraderi Süleyman Çelebi'nin Anadolu'da Marmara kıyısında Bizanslılara terk ettiği bazı yerleri ve *Samsun*, *Saruhan* ve *Aydın ili*'ni geri almış ve *Menteşe* beyliğini hâkimiyeti altına sokmuştur; bu Osmanlı hükümdarının yirmi dört muharebe ve müsademede bulunup kırka yakın yara aldığı rivayet edilmektedir. Çelebi Mehmed'in de hususî kütüphanesi olduğu anlaşılıyor.

Çelebi Mehmed'in oğlu II. Murad (1421—1451) on sekiz yaşında devletin idaresini eline aldığı zaman ortaya çıkarılan amcasına karşı etrafındaki kıymetli ve tecrübeli vezir ve beylerinin tedbirleriyle muvaffak olmuştu. Zamanında Osmanlı hududu genişlemiş, *Varna* muharebesindeki galebesi kendisinin daha evvel Haçlılara karşı olan mağlûbiyeti lekesini silmiştir. Âlim ve şairlerin hâmisi idi; zevk ve sefa ile memleket müdafaası işlerini müvazi tutmaya muvaffak olmuş, hududtlarında beliren tehlike üzerine iş-ü-nûş sofrasından kalkarak ordusunun başında sefere gitmeyi bilmiştir; hâdiselerin tetkikinden, kendisinin mülâyim, iyi kalpli, âdil, cesur, olgun bir hükümdar olduğu görülüyor; fakat kendisinde ne babasının ve ne de oğlunun azim ve iradesi vardı; bütün devlet işlerini saltanatının iptidasından sonuna kadar kendilerine tam îtimat gösterdiği Çandarlı zâde İbrahim Paşa ile onun oğlu Halil Paşa âdeta müstakil olarak idare etmişlerdir. II. Muradın da hususî kütüphanesi vardı.

Osmanlı saltanatı

Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar devlet idaresinde hüküm ve nüfuz Türk vezir ve beylerinin ellerinde iken daha sonra II. Murad zamanından îtibaren Devşirmeden yetişen devlet adam-

[1] Osmanlı devleti parçalandıktan sonra şehzâdelerin her birisi bir tarafta hükümdarlık iddiasiyle ortaya atılmış olduklarından, bu devreye isabetli olarak *Saltanat fasılası* veya *Fetret devri* demişlerdir. Muahhar bazı tarihler bütün bir Osmanlı ülkesini göz önüne almıyarak ve şehzâdeleri Edirne'de bulunuşlarına göre Sultan Süleyman, Sultan Mûsa diye Osmanlı hükümdarı göstermişlerse de doğru değildir.

ları meydan almışlardı; hattâ 1444'de *Edirne-Segedin* muahedesini müteakip II. Mehmed'in birinci defaki hükümdarlığında Rum aslından olan Zaganos Paşa, fazla yüz bulmuş ve bunun nüfuzunu ve pâdişahla kendisi arasında bulunmasını çekemiyen vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa diğer devlet erkâniyle anlaşarak II. Murad'ı *Varna* seferine getirip daha sonra tekrar hükümdar ilân eylemişlerdir. Fakat *İstanbul*'un fethini müteakip Halil Paşa öldürülüp diğer Türk beyleri iş başından uzaklaştırılınca meydan devşirmeden yetişmiş olanlara kalmış ve bundan sonra tam mânasile Osmanlı saltanatı başlamıştır.

II. Murad da dahil olmak üzere baştan itibaren 1451 senesine kadar gelen Osmanlı hükümdarları daimî surette halkla temas ederler, divanda bizzat dava dinleyip devlet işlerini görürler ve muharebe meydanlarında askerlerine silâh arkadaşı muamelesi yaparlardı. Fatih Sultan Mehmed saltanat usulünü kabul ile divan müzakeresini terk ederek halkla teması kesince milletle kendi arasına ince bir perde çekilmiş ve zaman geçtikçe, yani halefleri devrinde bu perde kalınlaşarak tebea ile hükümdar birbirlerini görmez ve tanımaz olmuşlardır.

Osmanlı şehzâdeleri

Osmanlı pâdişahlarının çocuklarına *şâhzâde*'nin muhaffefi olarak *şehzâde* denildiği gibi bazen bu makamda bilhassa XIV. yüzyılın son yarısiyle XV. yüzyılda diğer Anadolu beyliklerinde de görüldüğü veçhile *çelebi* ünvanı da verilmişti.

Osmanlı pâdişahlarının oğulları babalarının sağlığında yüksek haslarla kendilerine gösterilen sancaklarda bulunup oraları idare ederler, bu suretle bütün askerî ve idarî işlerde yetiştirilirlerdi. Bir şehzâde yetişip takriben on yaşla onbeş yaş arasına geldikten sonra tâyin olunduğu sancağa gönderilir ve devlet işlerinde kendisini yetiştirmek üzere maiyyetine *lala* denilen tecrübeli biri ve müteaddit hizmetler için kalabalıkca bir maiyyet verilirdi. Şehzâdeler gidecekleri sancağa validelerini de beraber götürürlerdi. Sancakta bulunan şehzâdelere *çelebi sultan* denilirdi.

Osmanlı şehzâdelerinden sancak beyi olanların maiyyetlerinde nişancı, defterdar, reis-ül-küttap vesair kalem heyetiyle mir-i alem, mirahur, kapı ağası ve diğer bazı saray erkânı vardı. Şehzâdelere Rumeli'de sancak verilmesi kanun değildi.

Çelebi sultan'lar yani sancak beyi olan şehzâdeler, muayyen zamanlarda — eğer yaşları müsaitse — bizzat divân kurarlar ve kendi sancaklarına ait işleri görürlerdi. Yaşları küçük olanların bu işlerine lalaları bakarlardı; zaten muamelât lala'nın nezareti altında olurdu; lala devletçe îtimad edilen şahıslardan tâyin edilirdi. Şehzâdeler zeamet ve timar tevcih ederler, berat verip bir yere gönderdikleri hükümlerde ve verdikleri beratlarda isimlerini havi tuğra çekerlerdi; yalnız yapacakları bu tâyin ve tevcihlerin devlet merkezine bildirilerek esas deftere işaret edilmesi lâzımdı.

XV. yüzyıl ortalarına kadar vaziyetin îcabına göre *İzmit*, *Bursa*, *Eskişehir*, *Aydın*, *Kütahya*, *Balıkesir*, *Isparta*, *Antalya*, *Amasya*, *Manisa*, *Sivas* gibi şehirler başlıca şehzâde sancak merkezleri bulunmuşlardı.

Osmanlı şehzâdeleri ya babalariyle beraber veyahut yalnız olarak sefere memur olurlardı. Eğer babalariyle beraber muharebeye giderlerse ordunun cenahları'na veya gerisindeki (ihtiyat) kuvvetlere kumanda ederlerdi.

Osmanlı şehzâdeleri içinde hükümdar olana karşı diğer kardeşlerinin saltanat iddiasiyle ortaya çıktıkları görüldüğü gibi XIV. yüzyılın son yarısında babası I. Murad'a karşı hükümdarlık iddiasiyle ortaya çıkan Savcı Bey adındaki şehzâdeyi görmekteyiz.

On Beşinci Bölüm

OSMANLILARIN İLK DEVLET TEŞKİLÂTI

Merkez teşkilâtından Divan

Bizzat pâdişahın, bulunmadığı takdirde vezirin başkanlığı altında devlet başşehrinde veya hükümdarın bulunduğu yerde kurulan bakanlar kuruluna *divan* denilirdi; devlet işlerinin birinci derecede yani en son kesin olarak görüldüğü yer burası idi. Bu Osmanlı divanı yarım asır kadar İlhanlıların divanını örnek yaparak devam etmiştir. İlhanlıların zamanında onların vezirleri, *erbab-ı seyf* denilen askerî sınıfından olmayıp kalem erbabından oldukları gibi Osmanlılarda da Cendereli Kara Halil'e kadar ulema sınıfından olarak devam etmişti. Yani ulema sınıfından gelen vezirle ordu kumandanı ayrı ayrı idi. Kara Halil, Hayreddin Paşa unvaniyle hem vezir ve hem de ordu kumandanlığını eline alınca bundan sonraki vezir-i âzamlar her iki hizmeti üzerlerine almışlardı. O tarihe kadar birinci derecede olan beylerbeyilik yani askerî kumandanlık bundan sonra ikinci dereceye düşmüştür.

Divan her gün sabah erkenden namazdan sonra pâdişahın huzuriyle toplanarak gerek devlete ve gerek halka ait askerî, malî, idarî, hukukî, örfî işler hakkında kararlar verirdi. Divanda, pâdişah, vezir-i âzam ve diğer vezirlerden başka kazasker, defterdar, nişancı âza olarak bulunurlardı. Askerî ve örfî işleri vezir-i âzamlar, şer'î ve hukukî işleri kazasker, malî işleri de defterdar tetkik ile mütalealarını söylerlerdi. Nişancı, divan kaleminin büyük şefi olduğu gibi arazi işleri, has, zeamet, timar tevcihleri buna havale olunup esas deftere (tapu defteri) bunun yazısı ile kayıd veya tashih edilirdi; bu hususdaki kanunların tertip ve tanzimi de buna aitti. Hükümdarlara, vali ve sancak beylerine, voyvodalara yazılan fermanların ve beratların üzerine çekilen tuğralar nişancı'nın kalemiyle olurdu. Bu tarihlerde divan kalemindeki kâtiplerin şefi olan reis-ül-küttab, nişancı'nın maiyyetinde bulunurdu.

Divan içtimaları XV. yüzyıl ortalarından sonra haftada dört gün (cumartesi'den salı gününe kadar) toplanırdı. Pâdişah nerede ise divan orada kurulurdu.

Vezir-i âzam ve Vezirler

Osmanlıların ilk devirlerinde divanda ulema sınıfından gelme yalnız bir vezir vardı; daha sonra vezir adedi artınca birinci vezire *vezir-i âzam* denildi. İlk vezir-i âzam yani birinci vezir Cendereli zâde Ali Paşa idi; bunun zamanında Timurtaş Paşa'ya vezirlik verilince Ali Paşa'ya birinci vezir yani vezir-i âzam denilmişti. Vezirlerin, vezirlik alâmeti olarak üç tuğları vardı[1]. Tuğları pâdişah tarafından verilir, ölür, veya azlolunurlarsa bu tuğlar geri alınırdı.

Fatih'in son zamanlarına yakın devre kadar padişahlar divana bizzat riyaset ederlerken sonra bu işi vezir-i âzama bırakarak arz odasını ihdas etmiştir.

XV. yüzyılın sonlarına kadar vezir adedi hemen hemen üçü geçmemiştir. Vezir-i âzam, pâdişahın mutlak vekili olup bu vekâlete alâmet olmak üzere hükümdarın adı yazılı beyzî şekilde altun mühürünü taşırdı; bütün devlet işlerinden vezir-i âzam mes'uldü; azil, tâyin işleri ve bütün devlet işlerindeki muameleler onun kararı ve pâdişahın müsaadesiyle olurdu; bu tarihlerde hiç bir arzları geri dönmezdi.

Beylerbeyiler

Beylerbeyi ilk devirlerde Osmanlılarda bir tane olup bütün ordu işlerinden mes'uldü ve devlette hükümdardan sonra sözü geçen bu idi. Orhan'ın ordu kumandanı olan oğlu Süleyman Paşa beylerbeyi idi; onun ölümünden sonra bu vazife Lala Şahin Paşa'ya verilmişti; fakat bu sıralarda yani I. Murad devrinde vezir Cendereli Halil Hayraddin Paşa'nın ordu kumandanlığını da eline alması üzerine beylerbeyilerin ehemmiyetleri bir dereceye kadar azaldı ise de nüfuzları yine vardı; fütuhatın Rumeli'de genişlemesi üzerine hem Anadolu ve hem Rumeli'nin bir beylerbeyi ile idaresi mahzurlu görüldüğünden beylerbeyilik Rumeli ve Anadolu beylerbeyiliği olarak ikiye ayrıldı. Daha sonraki tarihlerde ise beylerbeyilerin

[1] *Tuğ*, Türkçedir. Osmanlılarda bir araya toplanmış olan at kuyruklarının tepesi toparlak veya hilâl şeklinde olan bir sırığın ucuna takılmasile tuğ vücude gelirdi. Kıllar kırmızıya boyanırdı; tepesinde beyaz ve siyah kılların karışmasile ince bir başlık vardı. Vezirlerin üç, beylerbeyilerin iki ve sancak beylerinin bir tuğu vardı.

hem adedi arttı ve hem de salâhiyyetleri tahdit edildi; mamafih eyaletlerinin en yüksek askerî kumandanlığını muhafaza ettiler. Beylerbeyilerin iki tuğları ve has denilen dirlikleri yani maaşları vardı. Sefere hareketlerinde, *eyalet* denilen beylerbeyilik mıntakasında bütün sancak beylerile tımarlı sipahileri maiyetine alarak emir olunan yerde orduya iltihak ederlerdi. Fakat bu ilk devirlerde şehzâdeler Anadolu'da sancak beyi olmaları dolayısiyle Anadolu beylerbeyisinin nüfuzu Rumeli beylerbeyi kadar değildi. Beylerbeyinin sancak beyleri üzerindeki nüfuzu umumî bir teftişten ibaretti. Sancak beyleri doğrudan doğruya merkezle muhabere ederlerdi. Fakat seferlerde Beylerbeğiler eyaletlerinin kumandanı idiler. Beylerbeği yalnız merkez sancağının idaresinden mesuldü.

Sancak beyleri Sancak beyleri, tertip sırasiyle beylerbeyilere tabî olup mıntakalarındaki serbest timar yerlerden başka idareleri altındaki sancakların hem idarî ve hem askerî ve âsayiş işlerinden mes'ul idiler. Serbest timarların teftişi serbest timar sahiplerine aitti. Bir tuğlu olan sancak beylerinin de maaş olarak hasları vardı. Bir harb vukuunda sancağı dahilindeki tımarlı sipahileri toplıyarak beylerbeyinin kumandası altında sefere giderdi. Subaşı denilen kazalardaki timarlıların başları da kazalarının inzibatiyle alâkadarlardı.

Şehzâdeler kısmında söylediğimiz gibi, bazı sancaklarda *çelebi sultan* denilen pâdişah evlâtları bulunurdu. Bunların salâhiyyetleri daha genişti; hattâ seferde Anadolu ve Rumeli beylerbeyilerine bile tefevvuk ederlerdi.

İdarî taksimat Osmanlıların idarelerindeki yerler aşağıdan yukarıya köy, kaza, sancak ve beylerbeyilik şeklinde idarî, askerî, bir taksimata tabi tutulmuştu. Reâya denilen köyler halkı *dirlik*, *vakıf*, *mülk* reâyası olarak başlıca üç sınıfa ayrılmıştı[1]. Reâya veya köylünün askerî olmıyan şer'î ve hukukî dâvalarına mahallî kadılar (Yargıç) bakarlardı. Köylerin birleşmesiyle teşekkül eden kazalarda kadılar, alay beyleri ve subaşılar vardı. Kazaların inzibatı, subaşılara ait olup yukarıda işaret ettiği-

[1] İlk devirlerde islâm, hıristiyan bütün köyler halkına kanunnâmelerde *reâya* denilip bu tabir sonradan bütün gayr-i müslimler hakkında kullanılmıştır.

miz gibi şer'î ve hukukî muameleler kadılar tarafından görülürdü. Pek yakın bir tarihe kadar kullandığımız kaza tâbiri kadıların idareleri dolayısile verilmiş bir isim olup, zamanımıza kadar gelmiştir[1]. Bu gün *ilçe* dediğimiz birçok kazalardan teşekkül eden sancakların isimleri muayyendi. Anadolu beylerinden alınan mahaller ayrı ayrı birer sancak îtibar olunduğu gibi bazı yerlerde vaziyetin îcabına göre sancak yapılmıştı. Tarihini yazdığımız bu ilk devirlerde Rumeli ve Anadolu beylerbeyilikleri mevcut olup ehemmiyetine göre Rumeli beylerbeyiliği Anadolu'dan üstündü. Rumeli beylerbeyisinin merkezi *Manastır* ve Anadolu'nun ise *Kütahya* ve muvakkat bir zaman (Kütahya şehzâde sancağı olunca) *Ankara* ve sonra daimî olarak *Kütahya* olmuştur.

Osmanlılar vaziyetin îcabına göre ilk devirlerinde devlet merkezini sık sık değiştirmişlerdir. *Bilecik*, *Yenişehir*, *İznik*, *Bursa*, küçük beyliğe merkez yapılmış ve fütuhatın Rumeli'de genişlemesi üzerine ilk zamanlarda muvakkat ve sonra daimî olarak İstanbul fethine kadar *Edirne* devletin baş şehri olmuştur.

Toprağın idaresi

Osmanlılar fethettikleri memleketlerde, tıpkı büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları ve kendilerinden evvel teşekkül etmiş olan Anadolu beylikleri gibi toprağı taksim ve idare etmişlerdir. İslâmiyette arazi, *harâci*, *öşri* ve *emîrî* olarak üç kısım olup Osmanlılar, Anadolu beyliklerinden aldıkları yerleri eski şekilleriyle aynen kabul edip Rumeli'de elde ettikleri yerlerin hepsini emîri yani devlete ait arazi olarak tapulamışlar ve yalnız buradaki kilise ve manastırlara aid dinî vakıfları tanımışlardır.

Arazi-i emîriyye[2] veya *arz-ı memleket* denilen yerler devlete ait topraklar olup bunlar öşür ve resimlerine ve hizmete göre büyük, orta ve küçük parçalara bölünmüştü; bu araziyi ekip biçen halka da *reâya* denilirdi; fethedilen bir memleketin yerleri (şehir ve kasabalardaki bağ ve bahçe ve mer'alar hariç) arazi-i

[1] Teşkilât-ı Esasiye kanunundaki (Anayasa) tadilât üzerine vilâyetlere il, kazalara ilçe ve nahiyelere de bucak adı verilmiştir.

[2] Mutlakiyetle idare olunan memleketlerde toprak ve reâya, emîr'in yani hükümdarın addedilmiş olup bundan dolayı şimdiki tâbirle devlete ait yerlere *arazi-i emîriyye* denilmiştir.

emîriyye sayılarak tahrir edilmiş ve o topraklar, ekilmek ve boş bırakılmamak şartiyle yine eski sahipleri üzerinde bırakılmıştı. Bunlar şeraite riayet ederek o toprağı ekip, biçerler ve öldükleri zaman yerleri evlâtlarına da intikal ederdi. Emîrî arazi, *has*, *zeamet* ve *tımar* olarak üç kısma ayrılmıştı. Emîrî araziyi bu suretle ekip biçenler, tarlalarının öşür ve resmi olarak her sene devlet hazinesine verecekleri zahire veya bedelini bizzat hazineye vermeyip hükûmet o öşür ve resmi hizmet mukabili olarak kimse ve neye tahsis etmişse reâya onu oraya verirdi. Eğer tahsis edilen öşür ve resim tımarlı sipahiye ait ise ona verilir ve o da tımarlı sipahi kısmında söylendiği üzere buna mukabil muharebe zamanlarında sefere giderdi; yahut arazinin geliri zeamet ve hasa ait ise öşür ve resim o zeamet ve has sipahilerine verilirdi. Tımar, zeamet, has sahiplerinin kendilerine tahsis edilen topraklardan aldıkları öşür ve resme *dirlik* ve bu dirliğe sahip olan has, zeamet ve tımar erbabına da *sahib-i arz* denilmiştir. Sahib-i arz, öşrü kendisine tahsis edilen toprakları, reâyânın vazifesini yapmadığı zaman hükümdar'a vekâleten onun elinden alıp başka birisine verebildiği için kendisine bu isim verilmiştir.

Osmanlılarda arazi-i emîriyyeden başka *vakıf* ve *mülk* topraklar da vardı; bunlar arazi-i emîriyyeden ayrılmak suretiyle müessesata veya hizmet mukabili bazı kimselere verilmiş yerlerdi; tabiî bunları ekip biçen reâyâ da vardı. Vakıf arazinin öşür ve resmi dinî, ilmî ve ictimaî müesseselere tahsis kılınmıştı. Vakıf reâyası, arazisi hangi vakfa tahsis edilmişse öşür ve resmini o vakfın mütevellisine verir ve o da vakıfnâmesi mucibince bunu îcabeden yerlere sarf ederdi. Vakıf arazi satılmaz ve başkasına hediye edilemezdi; vakıf arazinin bazen aslı olan emîrî araziye tahvil edildiği görülüyorsa da bu pek azdır. Buna da sebep vakıfların çoğalarak memleket müdafaasına tahsis edilen askerî arazinin azalmasıdır.

Mülk arazi de hizmet mukabili verilmiş olup bunun da birkaç nevi vardır. Tam mülklerin satılması, hediye edilmesi, parçalanması caiz olup kimse müdahale edemezdi. Bu nevi Mülk arazi istenirse vakfedilir, veya evlâda geçerdi.

Toprağı işliyen reâyâ veya köylü tabakasına gelince, bunlar öşür ve resmi, kime ve nereye veriyorlarsa onun veya oranın reâ-

yası sayılırlardı. Reâya, toprağı ekip biçmek, mamur etmek şartiyle onu muhafaza ederdi; aksi takdirde *sahib-i arz* tarafından tarlası elinden alınıp başkasına verilirdi. Bütün bu arazi muamelâtı tahrir defterlerinde gösterilir, arazinin kimden kime geçtiği her tahrir defterinde görülürdü. Reâyadan biri vefat edecek olursa onun oğlu babasının yerine toprağa sahip olurdu; bunun tapusunu *sahib-i arz* olan has, zeamet veya tımar sahibi verirdi. *Sahib-i arz* ile reâya arasında ihtilâf çıkacak olursa bunun tahkiki mahallî kadılıklar veya merkezden verilecek emre göre veya sair suretle yapılırdı. Reâyâ, *sahib-i arz*'a karşı hakkını müdafaa edebileceği gibi *sahib-i arz* da hakkını ararda.

Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere *sahib-i arz*, reâyanın efendisi ve onun işlediği toprağın sahibi gibi ise de reâya üzerinde haksız ve keyfî bir muamele yapamazdı. Yaptığı takdirde bunun hakkında takibat yapılır ve îcap ederse elinden dirliği alınırdı. Toprak ne köylünün ve ne de *sahib-i arz*'ın malı olmayıp devlete aitti. Köylü ekip biçmek, imar etmek, diğeri de kendisine tevdi edilen vazifeyi ifa etmekle mukayyet ve muvazzaf idiler; bundan dolayı o toprak satılmaz, bağışlanmazdı; fakat memleketin sahibi olan hükümdar isterse onu vakıf veya mülk olarak bir müessesenin idaresi için veya her hani bir şahsa hizmet mukabili verebilirdi.

ONALTINCI BÖLÜM

OSMANLILARDA ASKERÎ TEŞKİLÂT

Askerî teşkilâtın icmali

Osmanlıların askerî teşkilâtında Anadolu Selçuklulariyle İlhanlıların ve Memlûklerin az çok tesirlerini görmekteyiz. Osmanlı kuvvetleri *kapukulu*, *eyalet* —ki bunda hudut kevvetleri de dahildir— ve *deniz kuvvetleri* olarak üç kısımdı.

Kapıkulu askeri, yaya sınıfından olan *yeniçeri*, *cebeci*, *topçu* ocaklariyle yine bir ocak halinde olarak *atlı bölükler*'den teşekkül etmişti; bu iki sınıf asker, hükümdarın şahsına mahsus maaşlı merkez kuvvetleriydi ve pâdişah nerede bulunursa onunla beraber bulunurlardı.

Eyâlet askerine gelince, bunlar başlıca *topraklı* veya *timarlı sipahi* denilen suvarilerle *yaya*, *müsellem*, *azab* ve bir de Rumeli hudutlarında bulunan *akıncılar*'dan mürekkepti. Henüz ilk devirlerinde bulunan donanma hizmetinde de gemicilerle azaplar ve muharebe zamanlarında ise tımarlı sipahiler bulunurdu.

Bu ilk devirlerde Osmanlı devletinin henüz küçük olmasına ve geniş fütuhata yetecek askeri bulunmamasına mebni bu noksanı telâfi için ilk istilâlarından îtibaren Bizans İmparatorluğu ile Balkanlarda hâkimiyetleri altına aldıkları despotluklardan, prensliklerin kuvvetlerinden de istifadeyi düşünmüşler ve yaptıkları muahedelerle harb zamanlarına mahsus olmak üzere bunlardan muayyen mikdarda asker almışlardır. Bundan başka Haçlı ordularına karşı da pek dar zamanlarda Anadolu beyliklerinden de—nadir olsa da—yardım görmüşlerdir.

Osmanlıların askerî teşkilâtında Kapıkulu ocaklarından evvel *yaya*, *müsellem* isimleriyle iki sınıf asker vücuda getirildiğinden dolayı biz de evvelâ o kuvvetlerden bahsetmek suretiyle bu teşkilâtı göstereceğiz.

Yaya ve müsellemler

Gazi Orhan Bey, Osmanlı devletinin temelini atarken suvari olan aşiret kuvvetlerinin yerine veziri Alâüddin Paşa[1] ile Kadı Cendereli Kara Halil'in tavsiyeleriyle Türk gençlerinden mürekkep ayrı ayrı biner kişilik *yaya* ve *müsellem* isimleriyle muvazzaf iki sınıf piyade ve suvari kuvveti vücude getirildi ve daha sonra ihtiyaç nisbetinde bunların miktarı arttırıldı; işte Orhan Gazi ile I. Murad'ın ilk zamanlarındaki muvaffakiyetlerini temin eden bu *yaya* ve *müsellem* kuvvetleriyle aşiret kuvvetleriydi. *Yaya* ve *müsellemler*'e muharebe zamanlarında ikişer akçe gündelik verilir, muharebeye gitmedikleri vakitlerde ise kendilerine gösterilmiş olan çiftlikleri[2] ekip biçerek buna mukabil devlet hazinesine verecekleri öşür ve resmi kendileri alırlardı. *Yaya* ve *müsellemler* XV yüzyıl. ortalarına kadar bilfiil silâhlı hizmette bulunmuşlar ve daha sonra Kapıkulu yaya ve suvarileri çoğalınca bunlar ordunun geri hizmetlerinde nakliyat, maden işletmeleri, kale inşaatı, tersane hizmeti gibi işlerde kullanılmışlardır.

KAPUKULU ASKERLERİ

Acemi ocağı

Rumeli fütuhatı gelişmeye başlayınca fazla askere ihtiyaç hasıl olduğundan bunun temini için Osmanlılar, muharebede esir düşen harbe elverişli hıristiyanları ilk zamanlarda kısa bir müddet için Türk terbiyesi üzere yetiştirerek onlardan bir askerî sınıf teşkilini düşünmüşler ve esirlerden beşte birinin devlet hesabına alınarak derhal tatbikine geçmişlerdir ki bu, yeniçeri ocağının başlangıcıdır[3].

[1] Osmanlı tarihleri ile onlara bakarak bir kısım ecnebi tarihçiler bu vezir Alâüddin Paşa ile Osman Gazi'nin oğlu Alâüddin Beyi bir birine karıştırmışlar ve Orhan Bey zamanında yapılan ilk devlet teşkilâtını bu şehzâdeye atfetmişlerdir; halbuki Orhan'ın ilk zamanlarında Hacı Kemaleddin Paşa oğlu Vezir Alâüddin Paşa vardır ve yapılan işler buna ve beraber çalıştığı Çandarlı (Cendereli) Kara Halil'e aittir. Şehzâdenin ismi vesikalarda Alâüddin Bey diye geçmektedir.

[2] Çiftlik denilen yerler, toprağın kuvvetli ve zayıf oluşuna göre üç kısma ayrılmıştı. Münbit toprağın seksen dönümü, orta derecedekilerin yüz dönümü ve kuvveti az olan toprakların ise yüz elli dönümü bir çiftlik itibar olunmuştur.

[3] Harb esirlerinden beşte birinin pâdişah için alınması tekarrür edince çok yekûn tuttu "Cendereli Hayreddin Paşa eyitti bunları Türke verelim hem müslüman olsunlar hem Türkçe öğrensünler sonra getirelim yeniçeri olsunlar. Pes öyle idüp yeniçeri ziyade oldu" (Neşrî, s. 198).

Acemi ocağı ile *yeniçeri ocağı* teşkilâtları I. Sultan Murad zamanında Kazasker Cendereli Kara Halil ile Konyalı Molla Rüstem'in tavsiyeleriyle ortaya konmuştur. Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için acemi ocağı ilk defa *Gelibolu*'da kurulmuştur. İlk esirler doğrudan doğruya bu ocağa alınarak bir akçe gündelik ile *Gelibolu* ile *Çardak* ve *Lapseki* arasında işleyen nakil vasıtalarında hizmet görürler ve sonra yeniçeri ocağına alınırlardı; fakat esirler fırsat buldukça kaçtıkları için bu usul değiştirilmiştir. Yeni usule göre savaşlarda tutsak olan küçük yaştaki hıristiyanlar, evvelâ Anadolu'daki Türk köylüsünün yanına verilerek az bir ücretle hizmet ettirilir ve burada Türk ve islâm âdet ve an'anelerini öğrenip o hayata intibak ettikten sonra bir akçe gündelikle acemi ocağına kayıt olunurlar ve burada da bir müddet hizmetten sonra günde iki akçe ile yeniçeri ocağına alınırlardı. *Gelibolu acemi ocağı* sekiz bölüktü; esirlerden alınan bu çocuklara *pençik oğlanı* ismi verilmişti; buna da sebep hükûmetin bu esirlerden beşte birini vergi olarak alması idi; eğer fazla esire ihtiyacı yoksa devlet hazinesinin istifadesi için esirlerin bedeli alınırdı; esirlerin çoğu akınlarda elde edilirdi.

Ankara muharebesinden sonra fütuhatın durmasına ve dahilî mücadelelere mebni, esir alınamadığından kapıkulu kadrolarındaki noksanı doldurmak için ilk devirlerde Rumeli'deki hıristiyan tebeadan muayyen bir kanunla ve *devşirme* ismiyle münasip miktarda hıristiyan çocukları alınmasına başlandı. Bu çocuklar da devşirildikten sonra Anadolu köylüsünün hizmetine verilirler ve sonra acemi ocağına alınırlardı. Pençik ve devşirmelerden güzel ve tenasübe sahib olanları saray için ayrılırlar ve hariç saraylarda yetiştirildikten sonra pâdişahın sarayına verilirlerdi.

Acemi ocağı efradı yeniçeri ocağından başka cebeci, topçu ve tersane hizmetlerine de verilirler ve oraların ihtiyaçlarını da temin ederlerdi.

Acemi ocağı için tebeadan olan hıristiyan çocuklarının kanun dairesinde alındıklarını bir az yukarıda söylemiştik. Devşirme kanunu, ihtiyaca ve zamanın icaplarına göre görülen noksanları tadil edilerek tekemmül ettirilmişti. Kanun mucibince devşirme şöyle olurdu:

Devşirmeye tâyin edilen memur, eline verilen fermanla kendisine devşirme mıntakası olarak gösterilen sancak ve kazalara gidip, mahallî kadıların ve sipahilerin yardımlariyle kazaları dolaşır ve kilise hey'etleri vasıtasiyle çocuk devşirirdi.

Kanun mucibince bir çocuğu olanın oğlu alınmıyarak babasının hizmetinde bırakılır ve birden fazla olanın bir tanesi alınırdı; alınacak çocuğun soy ve sopunun belli, iyi bir aileye mensup ve orta boylu olmasına dikkat edilirdi: kısa boylu ve köse ve san'at sahibi olanlar, şehir ve kasabaları gezip gözü açılanlar alınmazlardı. Devşirilen çocuklar içinde uzun boylu ve güzelleri varsa saray hizmeti için seçilirlerdi; alınacak çocuğun yaşı sekiz ile onsekiz arasında olacaktı. Her mıntakadan devşirilen çocuklar, yüz elli, ikişer yüz kişilik *sürü* adı verilen kafileler halinde devlet merkezine gönderilerek eldeki defter mûcibince iyice muayene edilip hüviyetleri tesbit edildikten sonra Anadolu'ya sevkedilirler ve zamanı gelince *Galibolu ocağı*'na verilirlerdi, daha sonraları Gelibolu ocağı yerine İstanbul ocağı kaim olmuştu. Ocağın en büyük subayı Gelibolu ağası idi.

Yeniçeri ocağı Pâdişahın maiyyeti kuvvetlerinden yaya askeri olan yeniçeri ocağı, 1363'de teşkil edilmiştir; Balkanlardaki gelişmeler elde daimî bir yaya kuvvetinin bulunmasını îcabettirmiş ve acemi ocağı ile bunun temeli atılmıştır. Hıristiyan esirleriyle devşirmeler acemi ocağında yetiştirildikten sonra iki akçe gündelikle buraya alınırlar ve sonra kabiliyet ve kıdemlerine göre bu gündelik artardı.

Kapıkulu ocaklarının en îtibarlısı olan yeniçeri ocağı efradı muharebede hükümdarın bulunduğu merkez kolunda bulunurdu; muharebe zamanında hükümdar bunların arkasında ve ortasında at üzerinde dururdu. Sefere gidişlerde ve konaklarda yeniçeriler pâdişahın etrafında bulunup onu muhafaza ederlerdi.

Yeniçeri ocağı XV. yüzyıl ortalarına kadar *yaya bölükleri* veya *cemâat* denilen bir sınıfta ibaret iken 1451'de *sekbanlar*'ın iltihakiyle iki sınıf olmuş ve sonraki tarihlerde de *ağa bölükleri* denilen üçüncü bir sınıf daha teşkil edilmiştir ki bunu kitabımızın ikinci cildinde göreceğiz.

Cemâat veya *yaya bölükleri* yavaş yavaş artarak yüz bir bölüğe kadar çıkmıştır. *Sekban* bölükleri de otuz dört bölük olmak üzere *cemâat* bölüklerinin altmış beşincisini teşkil etmiştir. Her cemâat orta veya bölüğünün kendilerine mahsus *oda* denilen kışlaları, matbahları ve nişan denilen orta damfgaları (alâmetleri) vardı.

Cemâat veya *yayalar*'da *orta* denilen her bölükte *çorbacı* adında bir bölük kumandanı bulunuyordu; *sekban* ve *ağa bölükleri*'nde bu kumandana *bölükbaşı* denilirdi, bundan başka orta veya bölüklerin *kethüda*, *odabaşı*, *vekilharç*, *bayrakdar*, *başeski* denilen diğer subayları vardı.

Yeniçeri ocağının en büyük kumandanı *yeniçeri ağası* olup bundan sonra *sekbanbaşı* gelirdi. *Ocak kethüdası* veya *kul kethüdası*, *zağarcıbaşı* *sansoncubaşı*, *turnacıbaşı*, *başçavuş* ve *muhzır ağa* derece sırasiyle ocak büyük ağalarından idiler. Bir de yeniçeri ağası ve sekban başıdan sonra ocakta en îtibarlı olarak *yeniçeri efendisi* denilen yeniçeri ocağı kâtibi vardı; bu, maiyyetindeki bir kalem hey'etiyle ocak defterini tutup efrad kaydiyle maaş işlerine bakardı. Bunun tâyin ve azli vezir-i âzama aitti.

Yeniçeriler maaşlarını üç ayda bir alırlardı; her orta veya bölüğe ait olarak meşin keseler içinde hazırlanan maaşın salı günü verilmesi kanundu. Maaş, arabî ayı denilen hicrî senenin ayları üzerinden verilirdi. Muharrem, safer, rebiulevvel denilen ilk üç aya bu ayların başharflerinin toplanmasiyle (مصر) *masar* denilirdi. Rebîulâhir, cemaziyelevvel, cemaziyelâhir aylarına (رجج) *recec* ve yedinci, sekizinci, dokuzuncu aylara yani receb, şaban, ramazan aylarına (رشن) *reşen*[1] ve şevval, zilkade, zilhicceden—evvelki ayın son harfiyle diğer ikisinin baş harflerinin birleşmesiyle—hasıl olan remze de (لذذ) *lezez* ismi verilmişti.

Yeniçeriler başlarına gazi serpuşu olan ve Türkler uc bölgelerinde iken kendilerini halktan ayırd etmek için başlarına giydikleri *börk* adı verilen beyaz keçeden başlık giyerlerdi; börk'ün arkasında *yatırtma* denilen ve omuza kadar inen parça yeniçerinin ensesini ve kısmen sırtını örterdi. Yeniçeriler börklerini eğri ve

[1] Recep ve Şaban aylarının baş harfleriyle Ramazanın sonundaki *nun* harfinin birleşmesiyle *reşen* remzi hasıl olmuştur.

zabitleri düz giyerlerdi; zabitlerin börklerinin başa giyilecek yeri sırma işlemeli olup buna *üsküf* derlerdi.

Yeniçerilerin yemekleri, orta yani bölükleri matbahında pişerdi; bunun masrafı her hafta yeniçerilerden toplanan para ile temin edilirdi; her ortanın ahçıbaşısı vardı ve bu, ocak zabitlerindendi; katil işinden başka cezası olanlar orta matbahında hapis edildiklerinden burası aynı zamanda orta veya bölüğün tevkifhânesi idi.

Yeniçeri ocağının bayrağı ve muzikası vardı. Ocak kendisini, XIII. yüz yılın ikinci yarısında yaşamış olan Babaîler'den Hacı Bektaş-ı Velî'ye mensup sayarak onu, ocağın pîri olarak tanımıştı. Buna sebep ocağın teessüsünde Alperenlerin, Babaîlerin müessir olmalarıdır. O tarihlerde ve daha evvel her san'atın ve her teşekkülün bir pîri olduğu kabul edildiğinden yeniçeri ocağı için de aynı an'aneye ittibâ edilmiştir.

Yeniçeri ocağında ilk devirlerde ok talimi (daha sonra tüfenk talimi) için bir talimhâne vardı; burada ekzersizler yapılır ve talimhâneci tarafından kabza tutmak ve ok atma öğretilirdi. Yeniçeriler bu yüz yıllarda (XIV. yüzyılın son yarısıyle XV. yüzyılın ilk yarısı) ok, yay, kılıç, kalkan, kargı bıçak gibi harb âletlerini kullanırlardı. Harpte siper kazmak için kendilerine kazma kürek de verilirdi.

Divan toplantılarında divanın muhafazası için yeniçerilerden bir kısmı nöbetle divana gelirlerdi. Divan içtimaının sonuna doğru bunlara saray matbağından çorba verildikten sonra kışlalarına dönerlerdi. Pâdişahların cülûs denilen hükümdarlık tahtına oturuşlarında kapıkulu ocaklarına *cülûs bahşişi* ismiyle bir ikramiye verildiği gibi hükümdarın ilk seferinde de yine bunlara *sefer bahşişi* denilen bir para verilmesi de kanundu.

Yeniçerilerin orta veya bölüklerinde ayrı ayrı yardım sandıkları vardı; sıkılanları az bir faizle buradan para alırlardı. Ortaların bazı masrafları da bu sandığın faiz parasından temin edilirdi; varisi olmıyan yeniçerinin terekesi bedeli mensup olduğu orta sandığına konurdu.

Osmanlı pâdişahı bizzat sefere çıktığı vakit yeniçerilerin hepsi — hastalar müstesna — birlikte giderler, yalnız kışlaların muhafazası için ihtiyar yeniçerilerden *korucu* ismiyle muhafız

bırakırlardı. Hükümdarın kendisi sefere gitmeyip yeniçeri göndermek lâzım gelse ihtiyaç nisbetinde ocak büyük zabitlerinden birinin kumandasiyle yeniçeri sevkedilirdi; yeniçeri ağası mutlak surette pâdişahla beraber sefere giderdi. Muharebe zamanında ordunun merkez cephesinde bulunan yeniçerilerin önlerinde topçular ve onların önlerinde de azab denilen hafif yaya askerleri bulunurdu.

Yeniçerilerin her sene hükûmet tarafından temin edilen iç çamaşırlariyle yerli çuhadan yapılmış kaputları vardı. Çuha kaputlar koyu mavi renkte olup *Filordin* ve *Selânik* tezgâhlarında dokutturulurdu. İç çamaşırlarının bezleri de şimdi Yunanistan'da bulunan *Tesalya*'daki *Tırhala* ile Batı Anadolu'da *Kızılca Tuzla*, *Edremit*, *Bergama*, *Manisa*, *Tire* ve *İzmir* mıntakalarında dokunan bezlerden tedarik edilirdi.

Yeniçeri ocağının en büyük kumandanı olan yeniçeri ağasının başkanlığı altında muayyen günlerde ocak ağalarının iştirakiiyle *Ağa divanı* kurulur ve burada ocağa ait işler görüşülürdü; ocak kâtibi yani *yeniçeri efendisi* de bu divanın üyelerindendi.

Yeniçeri ocağından biri terfi ederse ya kapıkulu suvari bölüklerinden yukarı ve orta bölüklere verilir veyahut tımarlı sipahi olarak çıkarılırdı. Kapıkulu süvarisi olanlara hükûmet tarafından okluk, eğer bedeli ve bir de hayvan verilmesi kanundu.

Cebeci ocağı

Cebe, zırh demektir; fakat Osmanlılar bunun mânasını genişletmişlerdir; bunun için bu devlette yaya askeri olan yeniçerilerin ok, yay, kalkan, kılıç, tüfenk, balta, kazma, kürek, kurşun, barut vesaire gibi ihtiyaçları olan âlet ve eşyayı yapan veya tedarik eden ocağa *cebeci ocağı* denilirdi. Bu ocak, yeniçerilere lâzım olan harb levazımatını develerle ve katırlarla naklederek cephede yeniçerilere dağıtır ve muharebeden sonra bunları tekrar toplıyarak tamire muhtaç olanları tamir ederek silâh anbarlarında muhafaza eylerdi; orta denilen müteaddit bölüklere ayrılmış olan cebeci ocağının en büyük zabiti *cebecibaşı* olup kendisinden sonra *ocak kethüdası* gelirdi. Tabiî olarak ortaların bölükbaşı isimlerinde zabitleri vardı. Bu ocağa alınacak efrat, acemi ocağından tedarik edilirdi.

Topçu ocağı Top dökmek, top mermisi yapmak ve top atmak için teşkil edilen bu ocak da Kapıkulu ocaklarının yaya kısmındandı. Osmanlı ordusunda ilk defa 1389'daki birinci Kosova muharebesinde top kullanılmıştır; topçu ocağının top döken kısmiyle top kullanan bölükleri ayrı ayrı idiler. Topların mutlak surette devlet merkezindeki îmalâthanede dökülmesi iktiza etmeyip çok def'a kale muhasaralarında o kale önünde top dökülürdü; nitekim II. Murad zamanındaki *Mora* ve *Arnavutluk* seferlerinde ve daha sonra İstanbul muhasarasında böylece develerle getirilen malzeme ile toplar döktürüldüğü görülüyor.

Topçu ocağının en büyük zabitine *topçubaşı* denilirdi; topçu ocağı efradı da acemi ocağından tedarik edilirdi. Topçu bölükleri muharebe zamanlarında yeniçerilerin önlerine sıralanıp buraya koydukları toplarla düşman hücumuna karşı bunları muhafaza ederdi.

Topların daha ziyade tekemmül ederek arabalarla nakilleri için bir de Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olarak *top arabacıları ocağı* diye bir ocak daha varsa da bunun ihdası daha sonradır.

Kapıkulu suvarileri Osmanlıların iki buçuk asırlık muvaffakiyetli hamlelerinde yeniçeri ocağiyle beraber Kapıkulu suvarilerinin de hisseleri vardır. Bunlar sarayın Enderun kısmiyle dış saraylardaki iç oğlanları ve yeniçeri ocağından terfi edip gelen efrattan mürekkep idiler. Kanunnâmeye göre bu ocak, Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle I. Murad zamanında *sipah* ve *silâhdar* isimleriyle iki bölük olarak teşkil edilmiş ve daha sonra bu iki bölüğe *sağ* ve *sol ulûfeci* ve *sağ* ve *sol garipler* ismi verilen dört bölük daha ilâve edilmek suretiyle suvari ocağı altı bölüğe çıkarılmıştır.

Suvari ocağı da yeniçeriler gibi hükümdarın şahsına mahsus olup derece ve maaş itibariyle yeniçerilerden üstündü; fakat hizmet ve hükûmet üzerindeki nüfuz bakımından yeniçeriler ileride idiler. Suvari ocağına gerek yeniçeri ortalarından ve gerek saraylardan efrat verildiği zaman buna, *bölüğe çıkmak* denilirdi. Kapıkulu suvarileri içinde XV. yüzyıl ortalarından itibaren en itibarlısı *sipah bölüğü* idi; ilk devirlerde buraya devlet adamlarının çocukları da alınırlardı; bu, zamanla üç yüz bölüğe ayrılmıştı;

her bölükte yirmi, otuz süvari vardı ve bu sipah bölüğüne *kırmızı bayrak* da denilirdi. Bundan sonra *silâhdar* bölüği gelmekte olup bir adı da *sarı bayrak*'tı; Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar bunlar sipah bölüğüne takaddüm ederlerken devlet ricali çocuklarının sipah bölüğünde bulunmalarına mebni o bölüğün birinci addedilmesi îcabetmiştir. Bu bölük de zamanla iki yüz altmış bölüğe ayrılmıştı.

Bunlardan sonra gelen sağ ve sol ulûfecilerle sağ ve sol garip bölüklerinin yani dört bölüğün ihdası XV. yüzyılda ise de tarihi belli değildir. Bunlardan *yeşil bayrak* denilen sağ ulûfeciler yüzbeş, sol ulûfeciler yüz bölük olup *aşağı bölük* denilen sağ ve sol bölükleri de yüzer bölüğe ayrılmışlardı. Ulûfecilere alınan efrat iç oğlanlarından ve gariplere alınanlar da devşirme harici olarak muharebede yararlıkları görülen diğer müslüman unsurlardan olurdu. Bu altı bölükten en yüksek yevmiyelisi sipah bölüğü olup diğerleri derece sırasiyle daha az yevmiyeli idiler.

Kapıkulu suvarileri hükümdarla beraber sefere giderlerken pâdişahın sağ ve solunda yürürlerdi. Sipah sağda, silâhdarlar solda giderler, sipahın sağında sağ ulûfeciler ve silâhdarın solunda da sol ulûfeciler yürüyüp bunların sağ ve solunda da sağ ve sol garipler yürürlerdi.

Sipah ve silâhdarlar muharebe meydanında pâdişahın çadırını, ulûfeciler gerek muharebe zamanında ve gerek konak yerlerinde saltanat sancaklarını ve garipler ise ordu ağırlıklarını, hazineyi muhafaza ederlerdi.

Altı bölük efradı hayvan besledikleri için devlet merkezinden pek uzak olmıyarak mer'ası bol yerlerde oturmıya mecbur idiler. Bunların silâhları ok, yay, kalkan, harbe, balta, pala veya hançerle eğerlerinin kayışına astıkları gaddare denilen geniş yüzlü kısa kılıç ve bozdoğan ismi verilen yuvarlak başlı ağaç topuzdu. Bellerindeki ok keselerinde okları vardı. Muharebede lüzumuna göre bu silâhlardan birisini kullanırlardı.

Kapıkulu suvarilerini teşkil eden altı bölükten her birinin âmiri olarak ayrı ayrı ağaları vardı. Sipah ağası, silâhdar ağası, sağ ulûfeciler ağası... ilh gibi. Derece sırasiyle bunların en yükseği sipah ağası idi; her bir bölüğün de bölükbaşıları vardı. Devlet merkezi haricindeki mahallerde oturan suvarilerin mıntıka mıntaka *kethüda yeri* ismi verilen zabitleri bulunuyordu.

EYALET KUVVETLERİ

Timarlı suvarisi Osmanlı devletinin en kuvvetli temel taşı olan ve bu imparatorluğun büyümesinde birinci derecede hizmetleri görülen topraklı veya timarlı suvari teşkilâtını, *ıktâ* denilen timar sistemi meydana getirmişti ki bunu Osmanlılardan evvel diğer İslâm - Türk devletlerinde de görmekteyiz. Timarlı sipahi veya suvarinin hizmet mukabili reâyadan almış olduğu öşür ve resme *dirlik* ve sipahinin kendisine de *Sahib-i arz* denilirdi.

Osmanlı devleti, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi yaptığı fütuhatta bu timar usulünü tatbik ile bunu tekemmül ettirmiş ve bu suretle dirlik sahipleri kendilerine bırakılmış olan bu maişet mukabili devletin muhafazasını üzerlerine almışlardır.

Timarlı veya topraklı suvarilerin senelik gelirleri hizmet ve kıdemlerine, yararlıklariyle elde ettikleri zamlara göre bin akçeden başlıyarak 19,999 akçeye kadar olurdu; bu son miktardan fazla timar olmazdı. Yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan dirliğe *zeamet* ve bundan yukarı olana da *has* denilirdi.

Gerek timarlı sipahiler ve gerek diğer dirlik sahiplerine tahsis edilip devletçe tesbit edilmiş olan senelik öşür ve rüsum hazineye alınmıyarak kendilerine terk edilmişti; yani bu dirlik sahibleri kendilerine terk edilen köylerin bu öşür ve resimlerini bizzat veya bilvasıta tahsil ederek buna mukabil askerî vazife görürler ve sefere giderlerdi; yani devlet reâyâ denilen köylü halktan her sene alacağı öşür ve resimleri bizzat kendisi tahsil etmiyerek onu askerî hizmete mukabil timarlı sipahiye tahsis etmişti. Tımarlı sipahi aldığı bu öşür ve resme mukabil muharebe zamanında timarının az veya çokluğuna göre ya yalnız veyahut *cebeli* denilen techizatı mükemmel bir veya birkaç süvari ile beraber sefere giderdi. Timarlı sipahinin kaç bin akçede bir cebeli götüreceği mıntakasına göre kanunla tasrih edilmişti. Cebelinin bütün masrafı efendisi olan timarlı sipahiye aitti; mazeretsiz sefere gitmiyen sipahinin dirliği elinden alınır, hizmeti görülenlerin dirliğine de zam yapılırdı. Sipahinin kendi mıntakası yani sancağı dahilinde oturması kanundu. Vefat eden tımarlı sipahinin timarının bir kısmı eğer varsa erkek evlâdına verilir, eğer oğlu yoksa bu münhal timara

alay beyi denilen o mıntakanın en büyük timarlı zabitinin inhasile yine askerî sınıfından bir münasibi tâyin edilirdi.

Timarlı sipahiler her sancakta bir takım bölüklere ayrılmışlardı; her bölüğün *subaşı* denilen çeri başıları ile bayrakdar ve çavuşları vardı; her on bölük bir alay beyinin kumandası altında idi. Alay beyleri bir harb vukuunda mıntakasındaki sancak beylerinin ve onlar da *Çelebi Sultan* denilen şehzâdelerin veya beylerbeyilerin kumandaları altında sefere giderlerdi; sipahilerin onda biri sefer esnasında hem mıntakalarının muhafazası ve asayişin temini ve hem de sefere giden arkadaşlarının işlerinin tesviyesi için nöbetle memlekette kalarak toprağın işletilmesine nezaret ederlerdi. Sefere giden sipahilerin o kış harb sahasında kalmaları îcabederse bunların içlerinden bazıları *harçlikçı* namiyle memleketlerine gelerek arkadaşlarının harçlıklarını tedarik edip dönerlerdi.

Timarın, timarlı sipahinin şahsına ait olarak, *kılıç timar*, *eşkinci timarı*, *benevbet timar*, *mülk timar* ve *mustahfız timarı* gibi nevileri varsa da bunları kitabımızın ikinci cildinde göstereceğiz. Timar derecesinden bir derece yüksek olan ve alaybeği ve saire gibi yüksek subay ve kalem erbabına tahsis edilen zeamet hakkındaki muamele de timara benzemekte ise de aralarında bazı farklar vardır; bunu da aynı ciltte tekrarlıyacağımız timar teşkilâtiyle beraber gözden geçireceğiz.

Azab'lar

Azab (Azeb) bekâr demektir. Bunlar, Anadolu'dan toplanmış muharebeye yarar, dinç, kuvvetli, bekâr Türk gençleridir. Azablar, Osmanlı ordusunun hafif yaya askerlerini teşkil ederlerdi. Bunların masraf ve iaşeleri toplandıkları yerlerin halkına aitti. Ok, yay ve pala ile mücehhez idiler; ihtiyaca göre yirmi, otuz hânede bir azab alınırdı; bu, tarihini yazdığımız devirlerde mevcutları takriben on beş yirmi bin kadardı.

Azablar muharebede merkez ordusunun önünde bulunup ilk hücuma maruz idiler; bunların gerisinde toplar ve onların arkasında da yeniçeriler dururlardı. Harb başladığı zaman azablar, sağa ve sola açılarak topçunun ateş etmesini temin ederlerdi. Bu azablardan başka bir de deniz ve kale azabları varsa da onlar, daha sonraki tarihlerde teşkil edilmişlerdi.

Akıncılar Türklerden teşkil edilmiş hafif suvari kuvvetleridir; akıncılar, serhad denilen uçlarda bulunup mükemmel teşkilâta tâbi idiler. İlk defa düşman memleketine yapılan akın ve elde edilen esirlerle o memleket hakkında malûmat elde edilir ve sonra bu, yerleşme mahiyetini alırdı.

Akıncıların başlıca vazifeleri ordunun keşif hizmetini görmek, düşman topraklarındaki araziyi keşfederek orduya yol açmak, bu suretle düşmanın pusu kurmasına mâni olmak, ordunun geçeceği yerlerdeki mahsulâtı muhafaza eylemek, esir alarak vaziyeti öğrenmek, nehirlerin geçitlerini tâyin ile köprü kurmaktı. Bundan dolayı akıncılar ordu kısm-ı küllîsinden dört beş gün daha ileride bulunurlardı. Bunlar şimdiki motorize kıt'alar gibi o zamana göre pek serî hareket eylediklerinden dolayı halkın kuvve-i mâneviyyeleri üzerinde mühim tesir bırakarak ortalığı sindirirlerdi. Akıncılar, canları bahasına yapdıkları bu akınlarda çok ganimet malı alırlardı.

Osmanlı akıncıları muhtelif mıntakalarda bulunup her birinin bir akıncı kumandanı vardı. Akıncılardan bin kişinin kumandanına binbaşı, yüz neferin kumandanına yüzbaşı ve on neferinkine de onbaşı denilirdi. Yukarıda söylediğimiz gibi bunların hepsinin üstünde de akıncı beyi denilen akıncı kumandanı vardı ve buna akıncı sancak beyi de denilirdi.

Düşman ülkesine karşı yapılan bir akının, akın adını alabilmesi için o taarruzun mutlak surette akıncı kumandanlarının emrinde olması lâzımdı; eğer akıncı kumandanı kendisi gitmez ve akına gönderdiği kuvvet yüz ve yüzden fazla olursa o akına *haramîlik* ve yüz kişiden aşağı olursa ona da *çete* denilirdi.

Akıncıların, mıntaka mıntaka kimin akıncıları olduklarını, isim ve hüviyetlerini gösteren defterleri vardı. Akıncılar timarlı ve vergilerden muaf olmak üzere iki sınıf idiler.

Akıncılar, Rumeli'de ayrı ayrı ocak halinde ve muhtelif mıntakalarda bulunurlar ve kumandanlarının isimlerile anılırlardı. Osmanlıların ilk istilâ zamanlarında Evrenuz Bey akıncıları vardı; daha sonra istilâ nisbetinde hudutlarda Mihaloğulları, Turahan Bey ve Malkoç Bey akıncıları meydana çıkmış olup bunlar Mihallı, Turahanlı, Malkaçoğlu akıncıları diye XVI. yüzyıl sonlarına kadar şöhretlerini muhafaza etmişler ve Osmanlı fütuhatında pek mühim hizmet görmüşlerdir.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

OSMANLILARDA FİKİR HAYATI VE İLMÎ-İÇTİMAÎ MÜESSESELER

XIV. VE XV. YÜZYILLARDA YAKIN ŞARKTAKİ İLİM MERKEZLERİ

Şark ve garp fikir hayatına dair bir kaç söz

İslâm âleminde Abbasîlerin ilk zamanlarında başlıyarak asırlarca dal budak salmış olan dinî, fikrî ve müspet ilimler, Endülüs kıt'asında da yayılmış ve iyice Abbasîye devletinin sukutu ve Bağdat'taki eserlerin imhası sırasında Endülüs'teki ilim ceryanları devam etmekte bulunmuştu.

Endülüs islâm âlemindeki ilmî faaliyet komşu olan hükûmetlere de sirayet ederek arapça yazılmış olan müspet ilimlerden istifade edilerek yüksek hiristiyan âlimlerinin mutlaka arapça bilenlerinin, tetebbuları sayesinde ve bilhassa XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu memleketlerin üniversitelerinde şuurlu bir ilim hareketi görülmüş ve hattâ ilim hareketlerinde arapçanın bilinmesi ve bu lisanda yazılan ilmî eserlerin tetkiki tavsiyesinde bulunmuş olan Oxford üniversitesi hocası Bacon (Bakon) hakarete bile uğramıştı. Bununla beraber Bakon, Robert Krosteste, Arnold di villanovd Albertus Magnus (Albert dö Villa nuva) ve sairleri arapça eserlerden istifade ile müspet ilimlere dair telifler vücuda getirmişlerdir. Garp âlemindeki bu ilmî ve fikrî kalkınmaya mukabil şarkta islâm âleminde gittikçe artan bir sukut baş göstermiş ve bilhassa müspet ilimlere karşı olan alâkasızlık şümullü bir hal almıştır. Her ne kadar Orta Asya'da riyaziye ve heyete dair bazı faaliyetler (Semerkand'da ve Meraga'da) göze çarpmakta ise de bunlar eski hareketlerin son bir ışığı olmuştur.

Garptaki ilim ceryanları sırasında (XIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIV. yüzyıl) Humanizmin meydan alması ve Rönesans devrinin başlaması üzerine ilmî ve felsefî eserler doğrudan doğ-

ruya Yunancadan alınmak suretiyle Avrupa'da kültür hareketleri ilerlemiş ve XIII. ve müteakip yüzyıllarda ise bunun aksine olarak islâm âleminde mütemadi gerilemeler devam etmiştir. Bunun için aşağıda bahsedeceğimiz ilim hareketleri duraklama ve sukut âleminde iken müspet ilimlerin yerine dinî, edebî ilimlere dair eserlerin bazılarına yazılan şerh ve haşiyeler görülmekte bulunmuşdur ki aşağıda kısaca onlardan bahsedeceğiz.

1335 (736 H.)'de Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüyle meydana çıkan rakib hanların mücadeleleri, Timurlular zamanına kadar *İran*, *Horasan*, *Buhara* ve *Semerkand* havalisindeki ilim hareketlerini iyice sarsmıştı; Timur ile oğlu Şahruh zamanındaki ilmî faaliyet epey ilerlemiş ve hattâ kendi muhitlerinin dışında da te'sirini göstermişti; Sadeddin-i Teftâzânî (vefatı 1390) ve Seyyid Şerif-i Cürcânî (vefatı 1413) gibi hem *kelâm* hem de *usul-i fıkıh*'ta ihtisas sahibi iki büyük âlimin eserleri ve talebeleriyle tesis ettikleri mektep asırlarca Türk ve bilhassa Osmanlı medreselerinde devamlı tesirini göstermişti.

Orta Asya'da görülen felsefe, mantık, fıkıh, usul-i fıkıh ve edebiyat hareketleri Suriye ve Kahire'ye nisbetle daha kuvvetli ve daha ileri fikirle okutulmakta idi; zaten Suriye ve Mısır'da kelâm ve mantıkdan ziyade tefsir, hadîs, fıkıh, edebiyat ve tarih ileri gitmişti. Hele tasavvuftaki vahdet-i vücudculuk buralarda koyu bir taassup yüzünden inkişaf edememişti; İran ve Orta Asya'da akla kıymet verilmesine mukabil Suriye ve Mısır'da nakliyatcılık vardı; meşhur Türk mütefekkiri Şemseddin Molla Fenârî Kahire'ye uğradığı sıralarda ora ulemasının kendisini tahrik etmelerine rağmen taassubdan korkduğu için mensup olduğu vahdet-i vücud akidesine dair ora âlimleriyle hiçbir mübaheseye girişmemişti.

XIV. ve XV. yüzyıl Mısır, Suriye, İran ve Orta Asya'daki ilim müesseseleri Anadolu medreselerinden üstün olması cihetiyle buradaki ilim adamları mesleklerinde ihtisas yapmak için İran, Orta Asya ile Mısır ve Suriye'ye gidiyorlardı, bu Türk âlimleri içinde Osman Gazi'nin kayın pederi Edebalı *Şam*'da, Davud-ı Kayserî *Kahire*'de, Muhsin-i Kayserî *Şam*'da, Kara Hoca Alâüddin *İran*'da, Kadı zâde-i Rumî

Musa *Horasan* ve *Maveraünnehir*'de[1], Molla Fenarî (Muhammed b. Hamza) ve Samavnalı Bedreddin *Kahire*'de, Alâaddin-i Rumî *Semerkand*'de, Germiyanlı Ahmedî *Mısır*'da ihtisas yapmışlardı.

Görülüyor ki XIV. yüzyılla XV. yüzyılda kültür îtibariyle İran, Maveraünnehir, Suriye ve Kahire Anadolu'dan üstün idi; fakat bu tefevvuk XV. yüz yılın son yarısından îtibaren yavaş yavaş azalmakta ve buna mukabil İstanbul birinci dereceyi almak için namzed bulunmakta idi; Çünkü gerek harice gidip ihtisas yaparak gelenler ve gerek muhtelif sebepler dolayısiyle Osmanlı memleketlerine hicret eden âlimler sayesinde Türkiye'deki ilim cereyanları birdenbire yükselmiştir. Bu gelenler arasında Şeyh Mehmed-i Cezerî ile Şeyh Ahmed-i Cezerî, İbn-i Arabşah, hey'etci Abdülvacid, Fahreddin-i Acemî, Haydar-ı Herevî, Alâaddin-i Tusî, Seyyid Ali Acemî, riyaziyeci Fethullah XV. yüzyılın ilk yarısı içinde Türkiye'ye gelmişlerdi. Bu ulema akını XV. yüzyılın son yarısında daha şümullü olmuştu ki Ali Kuşçu, Musannifek Alâaddin, Tebrizli Tabip Kemaleddin, tabip Hekimşah-ı Kazvinî, tabip Şirvanlı Şükrullah, tabip ve riyaziyeci Abdullah, Hekim Lârî, hey'et ve riyaziyeci Şirazlı Muzafferüddin Ali, İdris-i Bitlisî bunlar arasındadır; bunlardan başka Safeviyye devletinin İran'da teessüsünden sonra da bir çok âlim ve sanatkârların Osmanlı memleketlerine hicret eyledikleri görülüyor.

İşte bu kısa izahat, Osmanlı memleketlerindeki ilim ve fikir hareketlerinin nasıl inkişaf eylediğini ve Osmanlıların bundan

[1] Koca Efendi diye anılan Bursa kadısı Mahmud'un torunudur; asıl adı Musa olup Kadı zâde-i Rumî diye şöhret bulmuş olan bu âlim 1337'de Bursa'da doğmuş ve 1413'de Semerkand'de ölmüştür. Astronomi ile riyaziyede mütahassıs olan Kadı zâde'nin eserlerinden en mühimmi Mahmud b. Ömer-i Çagminî'nin *El-mülahhas fi'l-hey'e* adlı kitabına 1411'de yazdığı şerh ile bir sene sonra Şemseddin-i Semerkandi'nin *Eşkâl-i tesis*'ine yazdığı şerhdir; fakat en orijinal kitabı Gıyasüddin Cemşid'in *Risale fi istihrac-ı ceyb-i derece-i vahide*'sine yazdığı şerhdir. Burada bir derecelik kavs ceybinin hisabı usulünü çok basit ve iyi bir şekle sokmuştur (bk. Salih Zeki, *Asâr-ı bâkiye*, c. 1, s. 190). O, zamanının en ciddî ve hakikî astronomu olup o tarihlerde pek revacda olan nücûm (Astroloji) ilmine ehemmiyet vermemiştir (Bakınız A. Adnan Adıvar, *La Science chez les Turcs Ottomans* 1939 Paris s. 14 ve *Şakayık tercemesi* s. 37).

sonraki ilim hareketlerinin başına geçmeğe nasıl namzed olduklarını göstermektedir.

Osmanlılar Rumeli'de yalnız mıntaka mıntaka şehir ve kasabalar almakla iktifa etmiyerek ve geçici bir fütuhat yapmıyarak muntazam ve muayyen bir program ile elde ettikleri yerlere Anadolu'dan göçmenler naklederek yerleşmişler ve hemen onu müteakip îmar faaliyetine geçmişler, ilmî ve içtimaî kurumlar vücude getirmek suretiyle oralara Türk damgasını vurmuşlardır.

Bilhassa halkı tamamen gayr-i müslim olan Rumeli'de bu müesseseler o kadar sür'atle yapılmıştır ki işgalden on onbeş sene sonra buraları gezenler Osmanlı idaresine geçmiş olan yerlerin hemen tamamen Türk şehri haline geldiğini görüp hayret etmişlerdir. Osmanlıların ilk devirlere ait olan bu faaliyyetleri bugün de mevcut olan vakıf kayıtlariyle ve vesikalariyle de sabit olmasından dolayı burada tafsilâta lüzum görülmemiştir.

Osmanlılarda ilk ilmî müesseseler

Osmanlı devletini kurmuş olan Orhan Gazi, bir taraftan idarî, askerî ve adlî teşkilâtını yaparken diğer taraftan onlarla beraber ilmî ve içtimaî teşkilâtı da ihmal etmemiş ve bir aralık küçük beyliğine merkez yaptığı *İznik*'de cami imaretiyle beraber bir de medrese yaptırmak suretiyle bu hususta da ilk adımı atmıştır. İznik medresesi 1331'de yani buranın fethinden bir sene sonra yapılmış ve oraya zamanına göre en dolgun maaş olan günde otuz akçe ile devrinin büyük âlim ve mütefekkirlerinden Davud-ı Kayserî müderris tâyin edilmiştir. Yine *İznik*'in Yenişehir kapısında ilk imaretini yapan Orhan Bey, buranın küşad resminde iptida kendisi, muhtaçlara çorba dağıtmak ve imaretin kandillerini yakmak suretiyle halka karşı himaye ve muhabbetini göstermiştir.

İznik medresesinin başında Davud-ı Kayserî gibi hem zâhir ve hem bâtın ilimlerinde derin görüşlü bir mütefekkirin bulunması ve burada okutulan dersler arasına kelâm yani İslâm felsefesinin konması o zamana göre bu müesseseye verilmiş olan ehemmiyeti göstermektedir.

Osmanlı devleti hududunu genişlettikce mühim şehirlerde de ilmî ve sosyal kurumlar vücuda gelmekte idi. İznik'ten sonra

büyük medreseleri *Bursa*'da görmekteyiz. Orhan gazi 736 H./1335 M. de Bursa'da da bir cami, imaret, tabhane ve bir ribat yani han yaptırdığı gibi yine Bursa hisarındaki kiliseyi medreseye çevirtmiş ve talebeler için odalar yaptırmış ve vakfiyesini tertip ettirmiştir. Gene burada I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad taraflarından yaptırılan müesseseler ilim hareketlerini arttırdığı gibi bu medreselerden sonra ikinci ve üçüncü derecelerde vezir ve beylerbeğiler taraflarından yaptırılan bu kabil kurumlar da Osmanlı memleketlerindeki ilim cereyanlarını genişletmiştir.

XIV. yüzyıl sonlarında İznik medresesi artık birinci dereceyi kaybetmiş ve onun yerine Bursa medreseleri geçmişti, İznik medresesinin otuz akçe yevmiyesine mukabil *Bursa*'da Çelebi Mehmed'e ait Sultaniye medresesi müderrisine elli akçe veriliyordu; keza XV. yüzyılın ilk yarısında *Edirne* şehri artık emniyet altında devlet merkezi olduktan sonra ilim merkezi halini aldı ve bu defa da Bursa medreseleri ikinci dereceye düştü. Burada II. Murad'ın cami, imaret, muallimhâne, misafirhâne ve mevlevihâneden başka yaptırmış olduğu yüz akçe yevmiyeli medrese ve elli akçe yevmiyeli darülhadîs birinci dereceyi teşkil ediyordu; *Edirne* şehri, Fatih Sultan Mehmed'in *İstanbul*'da yaptırmış olduğu *Sahn-ı seman* medreselerinin açılmasına kadar birinciliği muhafaza eylemişti.

Bu medreseler, okutulan derslere göre yüksek, orta ve ilk olarak birtakım derecelere ayrılmıştı; bu devirlerde tedrisat dinî, felsefî, riyazî ve edebî olarak yapılmakta idi; bunlardan pâdişah medreseleri ilk safta geliyordu. Osmanlıların bu devirlerinde neresi devlet merkezi olursa orasının ilim ve fikir hareketlerinde daima önde bulunduğu görülmektedir ki bu şekil sonraki asırlarda da tabiî olarak devam etmiştir.

Pâdişahlarla vezir ve diğer devlet adamlarının yaptırmış oldukları medreseler, az zaman içinde bilhassa Rumeli'de Türk kültürünün süratle yayılmasında mühim âmil oldu. Osmanlı hududu Anadolu'da genişlediği zaman Anadolu beylerinden alınan yerlerdeki ilmî, içtimaî bütün kurumları, mevcut vakıf şartlariyle tanınmalarından dolayı bu kurumlar eski faaliyetlerini muhafaza ve devam ettirmişlerdi.

Medreselerin tasnifi ve okutulan dersler

Fatih'in yaptırmış olduğu (صحن) sahn medreselerine kadar, Osmanlı medreselerindeki derslerin nasıl bir sıra takip ettiğini, ders ve sınıfların taksimâtını bilmiyoruz; fakat daha eski medrese teşkilâtı ile XV. yüzyıl sonlarındaki medrese teşkilâtı gözönüne alınacak olursa bunu bir dereceye kadar kestirebilmek mümkündür.

Osmanlı medreseleri, yüksek tahsil yani fakülte kısmı hariç olarak (تلويح) *Telvih*, (مفتاح) *Miftah* ve (خاشيه تجريد) *Hâşiye-i tecrid* medreseleri diye üç kısma ayrılıp bunlardan aşağı, bir de kavaid yani sarf ve nahiv (gramer) derslerini öğreten medreseler vardı.

Okutulan dersler yüksek tahsil de dahil olmak üzere en aşağıdan başlayarak gramer, mantık, ferâiz, kelâm, belâgat, usûl-i fıkıh, fıkıh, usûl-i hadîs ve hadîs ile tefsirden mürekkep olup bunlardan her birinin izahını hâvi muhtasar ve mufassal müteaddit şerh ve haşiyeleri vardı; ve bunların medrese derecelerine göre aşağı medreselerde evvelâ muhtasarı ve yüksek medreselerde mufassalı okutulurdu.

Gramer eskiden sarf ve nahiv dediğimiz Arapça kavaid kitabı olup muhtasar ve mufassal olarak yazılmış olan bu eserler, talebeyi asıl medrese derslerine hazırlamakta idi.

Mantık, fikir ve muhakemeyi işleten ve usul ve kanunlarına riayet edildiği takdirde zihni hatadan koruyan, fikrin doğru veya yanlış olup olmadığını ayırmağa vasıta olan bir ilimdir.

Feraiz İslâmiyetteki kanun mucibince miras ve varislerin hisseleri miktar ve keyfiyetlerini bildiren yani bir ölünün mal, mülk ve akarının varislerine ne suretle taksim edileceğini öğreten bir ilimdi ve bunun inceden inceye şerhleri ve izahnameleri vardır.

Kelâm, itikadiyata taallûk eden meseleleri, metafizik ve tabiat ilimlerinden de istifade ederek ispat eden islâm felsefesidir; buna *ilm-i tevhid* de denilirdi.

Belâgat, arab edebiyatiyle lisaniyatına dair olup *meânî*, *bedî*, *beyan*[1] *aruz*, *kafiye* ve saireden bahsetmektedir. Muhtasar ve mufassal olarak okutulurdu.

[1] Eedî, beyan ve meânî'nin üçüne birden *ilm-i belâgat* derler. *Bedî*, sanayi-i lâfziyye ve mâneviyyeye riayet ederek söyleyip yazmaktır; *beyan*, kinayeli, istiâre ve mecazlı (cinas ve tevriye) söz söylemek veya yazmak, *meâni* ise muktezây-ı hale göre söz söylemek, yani sözü mevkiine ve yerine göre uzun veya kısa söylemekdir.

Fıkıh ameliyata taallûk eden dinî meseleleri bildiren bir ilim olup namaz, oruç, zekât, hac, (بيوع) büyû, (شفعة) şuf'a [1] ve saire gibi islâm dininin ibadet ve muamelât kısımlarını havi ahkâm ve akaidinden bahseden ve şer'î ilimlerin müntehası sayılan *usûl-i fıkıh* da onun usulünden bahseden yani birtakım kavaid-i külliye vasıtasiyle kitap, sünnet, icmâ-ı ümmet ve kıyas-ı fukaha denilen ahkâm ve delillerden istifade ile şer'î hükümler çıkaran bir ilimdir; daha kısası dinî meseleleri şer'î delillerine dayanarak meydana çıkarmaktır. Bunun da —usûl-i fıkıh, fıkıh, ilm-i kelâm gibi yüksek ilimlerden sonra— muhtasar ve mufassalı vardı.

Yüksek tahsilde okutulan *usûl-i hadîs* ve *hadîs* ile *tefsir* başlı başına mühim bir ihtisas işi olduğundan *muhaddîs* ve *müfessir* denilen bu derslerin müderrislerinin dereceleri diğerlerinden daha yüksekti.

Osmanlıların XV. yüzyılın son yarısından îtibaren mükemmel bir hale getirilen medrese teşkilâtiyle buradaki medrese dereceleri ve dersler hakkında, kitabımızın ikinci cildinde dah amufassal malûmat verileceğinden şimdilik bu kadarı yeter göründü.

XIV. YÜZYIL SON YARISIYLE XV. YÜZYIL'IN İLK YARISINDA OSMANLILARDAKİ EDEBÎ CEREYAN

XIV. yüzyıla ait bir mukaddime

Osmanlılara ait memleketlerdeki edebî cereyanları takip edebilmek için bilhassa XIV. Yüzyılında Anadolu beyliklerindeki aynı cereyanı bilmek îcabeder [2]. Bu yüzyılda diğer Anadolu beyleri gibi Osmanlı hükümdarları da millî lisana ehemmiyet vermişler ve bilhassa Türkçenin inkişafına ve resmî lisan olmasına hizmet etmişlerdir; bu yüzyıla ait resmî muharreratın açık Türkçe olduğuna dair elimizde vesikalar bulunduğu gibi buralarda yaşayan birçok mü ellif de gerek nesr ve gerek nazım yoluyla yazdıkları eserlerinin çoğunu Türkçe yazmışlardır.

[1] Bir malı diğer mal ile değişmeye بيع beyi denilip cem'i *büyû*'dur. Bu da icab ve kabul yani aldım, verdim demekle olur. İslâm hukukunda (Fıkıh'da) alım ve satım'a müteallik hükümler fıkhın *kitâb-ı büyû* kısmındadır. Akarda cari olan şuf'a da yine fıkıhta müstakil bir fasıl olup bir gayr-i menkule hissedar olanların temellük hususundaki hak ve rüchanlarına dairdir. Eski medeni kanunumuz olan *Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'de bu fasıllar mevcuttur.

[2] Bu hususta *Anadolu beylikleri* isimli eserimize bakın.

İlk eserler Meselâ meşhur Dursun Fakih'in Yemen ilindeki *Mukaffa kalesi manzumesi* ile Nakib oğlu'nun *Selâsil* (Ankara) *kalesi manzumesi* ve Beypazarlı Maanoğlu Hasan'ın *Cenadil kalesi manzumesi* bu kabil Türkçe ilk eserlerdendir[1].

Daha sonraları Anadolu beylerinin ellerindeki yerler alındıkça bu beylikler dahilindeki müesseseler ile beraber birçok âlim ve edipler de Osmanlı devleti hizmetine girmişler, millî lisanın ve fikir hareketlerinin yayılmasına himzet eylemişlerdir; yani Osmanlılar Anadolu'da siyaseten nasıl bir vahdet vücuda getirmişlerse ilim ve edebiyat cihetinden de aynı birliği temin etmişlerdir.

Şeyhoğlu Yukarıda isimlerini yazdığımız manzumelerden başka, bu XIV. yüzyılın sonlarında yazılan iki edebî eseri zikr etmek lâzımdır; bunlardan biri Kütahya'lı Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid ve Ferahşad* adındaki mesnevî tarzında yazılmış manzum hikâyesi ve diğeri de yine Kütahya'lı şair Ahmedî'nin *İskendernâme*'sidir.

Hurşid ve Ferahşad her ne kadar Germiyan hükümdarı Süleyman Şah namına yazılmağa başlanmış ise de bu hükümdarın vefatı üzerine damadı Yıldırım Bayezid'e ithaf olunmuştur. Germiyan hükümdarının müsahibi ve aynı zamanda nişancı ve defterdarı olan Şeyhoğlu Mustafa takriben 1334'de doğmuş ve XV. yüzyıl başlarında (1413) vefat etmiştir. Dursun Fakih ile Nakiboğlu ve Maanoğlu'nun nazımları, Şeyhoğlu'nun nazmına nisbetle daha basit olup bunda Türkçeye tedricî surette arapça ve farsça kelimelerin girdiği görülmektedir. Şeyhoğlu, farsca şiirleri büyük bir muvaffakiyetle Türkçeye çevirmiştir; şiirleri lirik olmamakla beraber üslûp ve teknik îtibariyle kusursuzdur. Germiyan oğlu Süleyman Şah adına tercüme edilen *Merzubannâme* ve Kabusnâme de bunundur.

Ahmedî Şeyhoğlu'na XIV. yüzyılın son yarısında yalnız Şair Ahmedî üstün çıkmıştır. Lâkabı Tacüddin ve adı İbrahim olan Ahmedî'nin aslen *Uşak* kazasının *Sivaslı* nahiyesinden olduğu kuvvetle zannolunuyor; tahsilini

[1] *Millet kütüphanesi Divanlar kısmı 1682 numaralı Mecmua.*

Kahire'de Bayburtlu Molla Ekmel'den yapmış olan Ahmedî, XV. yüzyılın ilk yarısında da yaşamış değerli bir şairdir; 1335'de doğmuş ve 1412'de ölmüştür; 8251 beyitli *İskendernâme*'sini 1390'da bitirmiştir.

Ahmedî'nin Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'a ithaf için yazarak sonra Yıldırım'ın şehzâdesi Emir Süleyman Çelebi'ye takdim ettiği *İskendernâme*'sine gelince, bu da *Hurşid ve Ferahşad* gibi Türkçenin tekâmülü seyrini gösteren manzum bir eserdir. Bu eser meşhur İskender'in hayatı ve muharebeleri hakkındaki malûmatla beraber islâm hikemiyatını, tıb ve felsefeye ait mutaleaları da ihtiva edip sonunda da *Dâsitan-i Tevârih-i Mülûk-i Al-i Osman* adiyle Ertuğrul Gazi'den, Emir Süleyman Çelebi zamanına kadar Osmanlı tarihine ait bir kısım vardır. Bu tarihî malûmat, Osmanlı tarihinin ilk kısmının bazı yerlerini mümkün mertebe aydınlatmaktadır. Osmanlı tarihi kısmını bu devlete intisabını müteakip *İskendernâme*'sine ilâve etmiş olmalıdır.

Ahmedî'nin bir de divanı olup *İskendernâme*'sine nisbetle daha yüksektir; sekiz bin beyitten fazla olan bu divanda şiirin muhtelif şekillerini havi manzumeler görülür; yine Ahmedî'nin beş bin beyitli *Cemşid-ü-Hurşid* isimli manzumesi, Çin pâdişahı'nın oğlu Cemşid ile Rum kayserinin kızı Hurşid arasındaki âşikane mâcerayı tasvir etmektedir; gerek bu eserini ve gerek *Tervih-ül-ervah* adındaki tıbba dair manzum ve mufassal telifini Emîr Süleyman Çelebi'nin emriyle kaleme almıştır.

Ahmedî de evvelce Germiyan oğulları'nın hizmetinde iken, sonra Osmanlılara intisap etmiş ve Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'nin yüksek himayesini görmüştür[1].

***

XV. yüzyıla ait bir mukaddime

Ahmedî'nin açtığı edebî cereyan, XV. yüzyıl başlarında onun talebesi *Kütahya*'lı Şeyhî Sinan ile daha mükemmel bir devre girmiştir; her ne kadar Ankara muharebesinden sonraki karışıklıklar ve Osmanlı devletinin parçalanması, ilmî ve edebî hareketleri sars-

[1] *Ahmedî* hakkında *B. Nihad Sami Banarlı*'nın bir tetkiki ile *(Türkiyat mecmuası, sayı 6) Prof. Fuat Köprülü*'nün İslâm Andiklopedisindeki *Ahmedî* maddesinde tafsilât vardır.

mış ise de bu sarsıntı sürekli olmamış ve buna mukabil Rumeli'de muhaceret ve yerleşme dolayısiyle henüz inkişaf edemiyen millî hars kuvvetlenmişti; işte buna binaen XV. yüzyıl ilk yarısında Osmanlıların gerek Rumeli ve gerek Anadolu'da genişlemeleriyle mütenasip olarak Türk lisanı da ilim lisanı halini almış ve bu suretle birçok ilmî ve edebî eserler Türkçeye çevrilmiştir; bundan başka Türkçe pürüzsüz şiirlerle de süslenmekteydi; bu cümleden olarak *Edirne*'de Karabulut camii imamı Halil'in *Hazret-i Fatıma*'nın vefatına dair XV. yüzyıl başında yazdığı manzume görülmektedir; bundan sonra *Edirne*'de Emîr Süleyman Çelebi'nin etrafına toplanmış olan şair ve edipler Rumeli'deki kültür hareketlerini kuvvetlendirmişlerdir. Emîr Süleyman Çelebi ile II. Murad, memleketteki fikir hayatına ehemmiyet vererek, âlim ve şairleri himaye etmişler ve millî cereyana ehemmiyetli bir hız vermişlerdir ki Ahmedî, Şeyhî Sinan, Ahmed Dâî, Atayî, Cemalî ve saire gibi şahsiyetler, bu himayeye mazhar olan şair ve âlimlerden idiler; bilhassa II. Sultan Murad Türkçe lisan ve edebiyatının inkişafı için çalışmış, musikiyi de himaye etmişti; yine bu hükümdar şair ve ediblere yıllık olarak bir tahsisat da vermişti ki bu usul ve kaide Kanunî Sultan Süleyman zamanında vezir-i âzam İbrahim Paşa'nın vefatına kadar devam etmiştir.

XV. yüzyıl âlim ve şairleri

Bu kısa îzahattan sonra XV. yüzyılın ilk yarısındaki edip ve şairlerden bahs edebiliriz. Bu yüzyıl başlarında Ahmedî yine faaliyette bulunup Emîr Süleyman'nın himayesinde son senelerini yaşamaktadır. Yine bu yüzyılın ilk yarısında *Bursa*'da Ulucami imamı ve meşhur mevlûd sahibi Süleyman Çelebi'yi görüyoruz. 812 H./1409 M. de Bursa'da onun kaleme aldığı sehl-i mümteni şiirlerin şaheseri olan mevlûd kitabı, lisanının sâde ve düzgünlüğü ve ifadesinin samimiyeti dolayısiyle bugün de seve seve okunmaktadır; Süleyman Çelebi mevlûdunu yazarken Âşık Paşa'nın manzumelerinden mülhem olmuştur. Yine bu yüzyılda Kemâl Ümmî, İznikli Eşrefoğlu gibi manzumeleriyle tarikat ve tasavvufî akidelerini neşreden ve Yazıcızâde Mehmed ve kardeşi Ahmed Bican Efendiler gibi *Muhammediye* ve (مزكى النفوس) *Müzekkin-nüfus*'u yazan zatlar varsa da bunlar meslekleri itiba-

riyle daha aşağıda Osmanlılardaki tasavvuf ceryanları yazılırken gösterilmiştir.

Bu yüzyıldaki şairlerden Ahmed Dâî (احمد داعی بن ابراهیم بن محمد) evvelâ Germiyan ve sonra Osmanlı sarayında yetişmiş, Emîr Süleyman'ın himayesini görmüş ve onun namına *Çengnâme*, *Ferahnâme* isimlerinde iki manzum eser yazmıştır; bunlardan başka lûgat, tefsir, (الشفا فی احادیث المصطفی) *Eş-şifa fî ehadîs-il-Mustafa* isimli tıbb-ı nebevîyi, Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey namına türkçeye tercüme etmiştir ve rüya halline dair *Tabirnâme*'si vardır. Bir de mükemmel divanı olan Ahmed Dâî tasavvuf vâdisinde yürümemiştir; divanın tetkikinden, kendisinin Şeyhî gibi yüksek bir şair olmadığı, fakat İran şairlerini muvaffakıyetle taklid ettiği görülüyor; bazı manzumelerinde kendisine mahsus bir tarzı da vardır.

Yine bu asırda temayüz eden ve bir mektep sahibi olan Germiyanlı Şeyhî Sinan'ı görmekteyiz; Ahmedî'nin yetiştirdiği Şeyhî, hem şair ve hem tabib olup son Germiyan hükümdarı II. Yakub Bey'in musahibi idi. Kuvvetli ve canlı tasvirleri ve mazmunları, zarif lisanı ve vâsi hayali ile muasırlarından üstün şiirler yazmıştır; tahsilini İran'da ikmal eden Şeyhî, II. Murad'ın emriyle Genceli Nizâmî'nin *Hüsrev ve Şirin* manzumesini Türkçeye çevirmiştir. Bu, alelâde bir terceme olmayıp şairin şahsiyyetini de gösteren kıymetli bir sanat eseridir ve en ziyade şöhretine sebep olan da bu tercemesidir. Hüsrev ve Şirin, bir çok şairler tarafından nazmedilmiş ise de hiçbirisi bununki kadar şöhret kazanamamıştır.

Şeyhî Sinan, en ziyade kaside ve mesnevîde muvaffak olmuştur; XV. yüzyıl sonlarına doğru memleketi olan *Kütahya*'ya dönerek Yoncalı ılıcası yakınındaki Dumlupınar köyünde ölmüştür. Rakiblerini hivic yollu kaleme aldığı *Harnâme*'si ince nükteleri ve lisanındaki nezahet îtibariyle okunmağa değer bir manzumedir.

Yine II. Murad'ın himaye ettiği Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî ile Hümâmî, Hüsâmî, şair ve ressam Sâfî, Hassan, Şemsî, Seyfî gibi şairler Osmanlı sarayının mümtaz şahsiyetlerindendi; bunların bazıları memleketleri işgal edilmiş olan Anadolu beylerinin saraylarından gelmişlerdi. Şair Seyfî, II. Murad'ın

fütuhatını manzum olarak kaleme almıştır. Hatiboğlu, yedi senede ikmal ettiği Ferahnâme (فرح نامه) adındaki yüz hadîs ve yüz hikâyeden mürekkep mevıza vâdisinde arapcadan terceme edilmiş bir mesneviyi 829 H./1426 M. senesinde bitirerek II. Murad'a takdim etmiştir.

XIV. YÜZYIL SON YARISINDAN XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDAKİ TASAVVUF CEREYANI

Ahîler ve Babâîler

Osmanlı devleti kurulurken Anadolu'daki *Ahî* ve *Babâî* ve *Mevlevî* tarikatleri en faal devirlerini yaşıyorlar ve bu kıt'ada mevcud beylikler üzerinde nüfuzlarını gösteriyorlardı; bundan dolayı bu tarikat zümrelerinden bilhassa ilk ikisinin Osmanlı beyliği muhitinde de faaliyetleri görülmekteydi. Bu suretle Anadolu'da yayılan tasavvuf cereyanları XIV. yüzyıl sonuyla bilhassa XV. yüzyılda kuvvetli olarak meydan almış ve bunda beylikler tarafından gösterilen himaye de müessir olmuştu. Tasavvufî eserler manzum ve mensur olarak yazılmaktaydı. XIV. yüzyıla ait Âşık Paşa, Yunüs Emre ve Sultan Veled divanları ve saire ile XV. yüzyıl'daki Kemal Ümmî, Nesimî ve Eşref zâde Abdullah-i Rûmî divanları ve yine Eşref oğlu'nun (vefatı 874 H./1469 M.) *Hayret-nüma* ve 852 H./1447 M. de yazılmış ahlâka dair kıymetli bir eser olan (مزکی النفوس) *Müzekkin-nüfus* isimli eserleri ve Hatiboğlu'nun Hacıbektaş *Velâyetnâmesi* tercemesi ve bunlardan başka manzum ve mensur daha bir çok risaleler ve manzumeler yazılmıştır.

Osmanlı devletinin temeli atılırken bu beylik, ahîlikten ve ahî reislerinin nüfuzlarından istifade etmişti; filhakika Osman Gazi'nin kayın babası Şeyh Edebalı o tarihlerde ahîlerin ulularından bulunduğu gibi Ahî Hasan, Ahî Mahmud, Candarlı Kara Halil de aynı tarikatta bulunarak hizmet ediyorlardı. Ahî Hasan'ın nüfuzu ve hizmeti tarihce de malûmdur[1]. Ahilerin bu nüfuzunu XV. yüzyıl'ın ilk yarısında da görmekteyiz[2].

[1] *Âşık Paşa zâde tarihi s. 29, 36.*

[2] *Âşık Paşa zâde tarihi s. 101.*

Ahî tarikatı reisliğinin Şeyh Edebalı'dan sonra kime geçtiğini bilmemekle beraber bunun daha sonra I. Sultan Murad'a intikal eylediğini biliyoruz; bu cümleden olarak Murad Gazi'nin *Gelibolu*'daki ahî reislerinden Ahî Musa'ya verdiği 767 Receb/1366 Mart 14 tarihli *icazetnâme* ve *vakıfnâme*de: "... *ahîlerimden kuşanduğum kuşagı Ahî Musiya (Musâ'ya) kendü elümle kuşadup Magalkara'da (Malkarada) ahî diktim ve bu Ahî Musa veya evlâdlarından kimesneyi ihtiyar idüp ya akrabalarından veya güğeygülerinden ahîlik icazetin virüp bizden sonra yerümüze ahî sen ol diyeler ki bunlar fevt olduktan sonra* شرع *şer'ile sâbit ve zahir ola....*" kaydı bunu göstermektedir[1].

Osmanlı beyliği kurulurken ahîlikden başka *Alperenler* denilen ve *Babâî* tarikatinden olan Gazi'lere ehemmiyet verilmiş ve bunlar için zaviyeler yapılmıştı; Orhan Bey'in maiyyetinde muhtelif savaşlara iştirak etmiş olan Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad ve Duğlu Baba ve emsali babalar, sonradan adını bektaşiliğe çeviren Babâî tarikatine mensup Alperenlerden idiler. Orhan Gazi zamanında *Bursa*'nın *Uludağ* (Keşiş dağı) eteğinde Babâîlere mahsus zaviyeler yaptırılmıştı. Yine bu zümreye mensup olarak *Bursa Yenişehir*'inde bulunan Postinpuş Baba'ya I. Murad tarafından bir zaviye inşa ettirilmişti.

Orhan Gazi, kendilerinden istifade ettiği Babâîlere riayet etmekle beraber, onların herhangi bir ayaklanmalarına karşı da kontrolu ihmal etmemekte idi; hattâ *Bursa* etrafında çoğalıp akidelerini neşretmekte olan *Abdal*, *Torlak* ve *Işık*'ların (Babâîlerin) vaziyetlerini teftiş ve tahkik ettiren Orhan Gazi, bunlardan muzır akide neşredenlerin çerağ ve bayraklarını ellerinden alıp memleketinden kovmuştu[2]. Babâîlik daha sonraları yeniçeri ocağına girmiş ve halifeleri vasıtasiyle Babâîlerden olup XIII. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiş olan Hacı Bektaş-ı Veli'ye nisbet edilmiştir[3].

XIII. yüzyıldan başlıyarak XVI. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'nun siyasî ve ictimaî hayatında, Babâî, Kalenderî,

[1] *Tarih vesikaları dergisi sayı 4, sene 1941 Birinci Kânun.*

[2] *İbni Kemal Tarihi* (Nur-ı Osmaniye nüshası), *Numara 3078, varak 53 B.*

[3] 676 H./1277 M. de tertip edilmiş olan Ahi Evren'in Kırşehir vakfiyesindeki kayıttan (Ali Emirî tasnifi vesikalar) Hacı Bektaş'ın 1277'den evvel vefat ettiği anlaşılıyor.

Torlak, Samavnalı, Işık gibi muhtelif isimler altında Babâîliğin kasaba, köy ve aşiretler arasında yayılmış olduğu görülmektedir. Babâîler en çok *Sivas*, *Çorum*, *Yozgat*, *Aydın*, *İzmir*, *Balıkesir*, *Kuzey Anadolu* (Giresun'dan Sinop'a kadar olan saha) ve *Konya*, *Antalya* ve havalisinde akidelerini yaymışlardı[1]. Bunların XVI. yüzyıl başlarından itibaren Rumeli'de de faaliyette bulunduklarını görmekteyiz[2].

Bu zümreler arasında hurufîliği neşreden Fazlullah'ın halifesi Seyyid Nesimî ve taraftarlarının Anadolu'daki propagandaları kendilerine epey taraftar kazandırmış ve bunun neticesi olarak hurufîlik süratle yayılmağa başlamış ve bu hususta Nesimî'nin müridi Refiî'nin eserlerinin mühim tesiri görülmüştür; Refiî'den sonra Feriştehoğlu (İbn-i Melek) ve Viranî Baba gibi hurufîler de aynı tarzda akidelerini yaymışlardır; hurufîlik daha sonraları bir çok tarikatlerle bu tarikatlere mensup mutasavvıfların eser ve manzumelerinde de kendisini göstermiştir.

* * *

Tedrîsi tasavvuf faaliyeti

Ahî ve Babâîlerden başka Osmanlı memleketlerinde tedrisî tarzda *vahdet-i vücud* felsefesiyle ilmî tarikatçilik te görülmektedir; bu, daha ziyade havasa mahsus olup mühim şehir ve kasabalarda yerleşmişti; Osmanlı devletinin Rumeli'de genişlemesi ve muvaffakıyetlerin birbirini takip eylemesi hariçten bir çok *Alperenler*in Osmanlı ülkesine gelmesini mûcib olduğu gibi Osmanlı hükümdarlariyle Osmanlı vezirlerinin mutasavvıflara karşı gösterdikleri riayet, mektep halinde bir mutasavvıf zümresi de vücuda getirmişti. Yıldırım Bayezid'in Emîr Buharî'ye kızını vermiş olması[3] Osmanlı hükümdarlarının tarikat erbabına göstermiş oldukları hürmet ve riayetin canlı bir delilidir[4]; bu hürmet ve

[1] İkd-ül-Cüman (Aynî tarihi), 706 H./1306 M. senesi vekayii ve *Şeyh Barak* maddesi.

[2] Âli (basılmamış nüsha) varak 146, *Şair Hayali maddesi* ve *Kınalı zâde tezkiresi*'ndeki aynı isim. Bunlardan başka diğer tezkirelerde bazı kayıtlar vardır.

[3] 831 H./1428 Ocak tarihli Şeyh Paşa bin Şehabeddin vakfiyesinde bazı yerlerin vakfı için alınması sebebiyle. « سيدة الخواتين تاج النساء فى العالمين الحسيبة النسيبة الشريفة بنت المرحوم بايزيد خداوندكار زوجة سيد السادات ... السيد البخارى دامت بركته Fekete tasnifi Başvekâlet Arşivi No. 8)

[4] Bursalılar tarafından Emîr Sultan diye maruf olan ve İmam Hüseyin

riayetten dolayı XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı memleketlerinde *Ekberiyye*, *Bistamiyye*, *Zeyniyye* isimlerindeki tarikatleri görmekteyiz. Bunlardan en evvel Davud-ı Kayserî vasıtasiyle Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî'ye mensup *Ekberiyye* tarikatı Osmanlı ülkesine girmiştir ki gerek bu zatın ve gerek daha sonra Şemseddin Molla Fenârî'nin himmetleriyle yayılmıştır; yine bu XIV. yüzyıl sonlarında *Bistamiyye* (Ebu Yezid Bistamî'ye mensup) tarikati de Kayserili Şeyh Hâmid (Hamidüddin-i Aksarayî) vasıtasiyle Osmanlı memleketlerine girdi; *Bursa*'ya gelen Şeyh Hâmid'e, Yıldırım Bayezid hürmet ve riayet göstermiş ve yaptırdığı camide ilk defa bunun vâz ve nasihat etmesini arzu eylemişti; işte bu sırada Molla Fenarî, Şeyh Hâmid'den de feyz almıştı. XV. yüzyılın ilk yarısında *Bursa*'ya gelerek tarikatini neşreden Abdüllâtif Makdesî, yine allâme Molla Fenarî ile görüşüp onu tarikatine almıştır.

Bu kayıtlar gösteriyor ki Molla Fenarî, Osmanlı memleketlerinde medrese kolunun reisi olduğu gibi aynı zamanda bu üç tarikatin (Ekberiyye, Bistamiyye, Zeyniyye) yayılmasında da birinci derecede âmil olmuştur. Zeyniyye tarikati daha sonraları Şeyh Muslihüddin ibn-i Vefa (vefatı 1491) zamanında kemal devrini bulmuş ve bunun tekkesi birçok mütefekkir Osmanlı âlimlerinin toplantı yeri olmuştur.

XV. yüzyıl başlarında hükûmet tarafından mânevi ilimlerini neşretmek lâzımgelen tarikat erbabına karşı gösterilmekte olan hürmet ve riayetin bazan kötü sonuçları görülmüştür; çünkü yukarıda Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü gibi Samavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'in tertip ettiği ihtilâl korkunç bir şekil almış, Anadolu'da ve Rumeli'deki taraftarları arasında vukua gelen bu hareket güçlükle bastırılmıştı (1420).

evlâdından bulunan Seyyid Şemseddin Mehmed bin Ali el-Hüseynî XIV. yüzyıl sonlariyle XV. yüzyıl başlarında yaşamış büyük maruf şahsiyetlerden olup Buhara'da doğmuş ve orada tahsil görmüş. Babasının mensup olduğu daha sonra Nurbahşiyye adını alan Kübreviyye tarikatine intisap etmiştir. Şemseddin-i Buharî, daha sonra Hacce giderek oradan Bağdad'a gelmiş ve buradan da Anadolu'ya geçerek Yıldırım Bayezid zamanında Bursa'da iştihar etmiştir. Takriben 833 H. 1929 M. de vefat ederek şimdiki türbesine defnedilmiştir. II. Murad'a kılıç kuşatmıştır (Hezarfen Hüseyin Efendi, Tenkih-üt-tevarih).

Şeyh Bedreddin hareketi dikkate şayan bir hâdisedir; bu ayaklanma tıpkı XII. yüzyılın ortalarına doğru tertip edilmiş olan Baba İshak ihtilâline benzemektedir; Baba İshak, nasıl *Babâî* ve *Alevî*'lere istinaden propaganda yaparak muhitini hazırlayıp *Selçuklu* kuvvetlerinin *Suriye* ve *Elcezire* taraflarındaki meşguliyetinden istifade ile *Malatya*, *Maraş*, *Sivas*, *Çorum*, *Tokat*, *Amasya* ve etrafındaki tarafdarlarını ayaklandırdı ise, Şeyh Bedreddin de halifeleri vasıtasiyle hem Anadolu ve hem Rumeli'de hazırlamış olduğu Alevî muhitlerinde aynı suretle hareket etmiştir.

Bir nevi Alevî kıyamı olan Şeyh Bedreddin vak'asından sonra hükûmet ihtiyatlı davranmakla beraber memleketteki serbest fikir hayatına dokunmamıştır; hattâ hükûmetin bu ihtiyatı neticesinde müridlerinin çokluğundan dolayı Ankara'da bir hâdise çıkaracağı ihbar edilen Hacı Bayram-ı Veli (vefatı 833 H./1430 M.) II. Murad tarafından *Edirne*'ye getirtilerek söylenen şeylerin aslı olmadığı görülüp vaâz ve nasihatte bulunarak kendisine lâyık olan hürmetle *Ankara*'ya avdet etmiştir. *Bayramiyye* tarikati Hacı Bayram-ı Veli'den sonra halifelerinden Ak Şemseddin'le Şeyh Ömer Sikkin (Bıçakçı Ömer) taraflarından Bayramiyye ve Melâmiyye isimleriyle iki kola ayrılmıştır. Hacı Bayram-ı Veli mensuplarından Yazıcı zâde Mehmed Efendi ile kardeşi Ahmed Bîcan Efendi'nin XV. yüzyılın ortalarına doğru yazdıkları tasavvufî eserler ve tekye edebiyatı, Bayramiyye tarikatının yayılmasında müessir olmuştur. Ahmed Bican Efendi'nin klâsik heyetten (kozmografya) bahseden *Dürr-i Meknun* adında bir eseri ile *Acayib-ül-Mahlûkat* adında 1453'de telif ettiği (Kazvinî'den hulâsa) küçük bir kozmoğrafyası da vardır.

Yine bu XIV. yüzyıl sonlariyle XV. yüzyılda Osmanlı memleketlerinde *Halvetîlik*, *Kadirîlik* ve *Mevlevilik* de yavaş yavaş yayılmağa başlamıştı.

* * *

Düzme Mustafa denilen Mustafa Çelebi'ye karşı hareket eden genç hükümdar II. Murad'ın *Bursa*'da oturmakta olan Yıldırım Bayezid'in damadı Seyyid Emîr Buharî'den kılıç kuşandığını ve ikinci Kosova muharebesinde de bazı

tarikat zümrelerinin orduda bulunduklarını görmekteyiz. Bu kayıtlar, Osmanlı hükümdarlarının bunlara karşı olan riayetlerini göstermektedir. *İstanbul* fethi esnasında da Hacı Bayram-ı Veli halifelerinden Ak Şemseddin ile Akbıyık orduda bulunmuşlar ve buranın fethi için genç pâdişahı teşvik eylemişlerdir.

OSMANLILARIN İLK DEVİRLERİNDE YAZILMIŞ OLAN BAZI ESERLER

Âlim ve mütefekkirleri himaye

Osmanlı devletinin temeli atılıp teşkilâtı yapıldığı sırada *İznik* medresesi ile de ilk ilmî hareket başlamıştı; devlet hudutlarının genişlemesi ve ilim adamlarına karşı gösterilen himaye, Orta Asya, İran, Suriye ve Mısır'dan ve Anadolu beyliklerinden buraya bir hayli fikir adamlarının ve sanatkârların gelmelerine vesile olmuştu.

Diğer Anadolu beyleri gibi ilk Osmanlı hükümdarlariyle devlet adamlarının pek çoğu ana dil olan Türkçeden başka dil bilmedikleri için kendilerine ithaf edilen eser veya tercümeler de –bazı ilmî eserler hariç– Türkçe olurdu; bu hal, Türk lisanının tekâmülü ve Türkçe eserlerin artması cihetiyle Anadolu ve Rumeli'de kültür hayatının süratle inkişafını mûcib olmuştur.

Hükümdarlarla Şehzade ve devlet adamlarına ithaf edilen bazı eserler

XIV. yüzyılda Süleyman Paşa ve kardeşi I. Murad ve onun oğlu Yıldırım Bayezid ile Çandarlı Halil Hayreddin ve oğlu Ali Paşa'ların ve XV. yüzyıl ortalarına kadar Emîr Süleyman, Çelebi Mehmed, II. Murad, Tokatlı Hacı Ivaz Paşa ve Timurtaş Paşa zâde Umur Bey ve Çandarlı zâde İkinci Halil Paşa ve Burgazlı diğer Halil Paşa ve saire gibi hükümdar ve devlet adamlarının gösterdikleri himaye ve teşvik sayesinde Osmanlılarda siyasî ve askerî muvaffakiyetlerin yanında ilmî ve fikrî hareketler de süratle genişlemiştir. Bu himayeye nâil olan âlimler ve edipler muhtelif mevzularda ekseriyetle Türkçe eserler telif veya tercüme ederek daha evvelki yüzyıldan beri Anadolu'da devam edip gelen ilmî ve fikrî hayatı daha mükemmel ve daha şümullü olarak idame ettirmişlerdir.

Osmanlılarda yazılan ilk eserler arasında *İznik*'teki ilk Osmanlı medresesinin müderrisi Kayserili Davud bin Mahmud'un (vefatı 751 H./1350 M.) Şeyh Ekber Muhyiddin Arabî'nin Fusus-ül hikem isimli eserine (مطلع خصوص الكلم فى شرح فصوص الحكم) *Matla-ı husûs-ul-kilem fi şerh-i Fusûs-il hikem* isimli vâkıfâne şerhi görülmektedir. 1299 (1882 M.)'da *Tahran*'da basılmış olan bu şerh XIV. yüzyıl ortalarında tasavvufun Osmanlı ülkesinde yayılmasına yardım etmiştir. Bundan başka *Ankara*'lı Mustafa bin Mehmed tarafından Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa adına kaleme alınmış olan Sure-i Mulk tefsiri ve I. Murad namına Kara Hoca Alâüddin Ali (Alaeddin Esved) tarafından yazılan fıkıhtan (كنوز الانوار) Künûz-ül-envar isimli şerh[1] ve yine bu hükümdara ithaf olunan (مجمع الفؤاد) *Mecma-ul-Fuad* adındaki muhtasar miftah şerhi[2] ve şehzadeliği zamanında Yıldırım Bayezid adına (شرح مشكلات قران) *Şerh-i müskilât-i Kur'an* ve *serh-i müşkilât-i ahâdis* adındaki teliflerle Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'ya ithaf olunan Keşşaf tefsiri haşiyesi görülüyor.

Candar oğulları'nın *Sinop*'taki küçük beyliği müstesna olarak Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmış olan Yıldırım Bayezid o beyliklerdeki bütün vakıf müesseselerini vakfiyeleriyle beraber tanımış olduğundan bu sayede Anadolu'daki fikir hayatı sarsıntıya uğramadan devam etmiştir; bundan dolayı hükümdarlığı zamanında Yıldırım Bayezid namına Ali bin Hibetullah tarafından telif edilmiş olan arapça küçük kıtada (خلاصة المنهاج فى اهل الحساب) *Hulâsat-ül-minhac fi ehl-il-hisab* ve Şeyh Hasan'ın arapça ve farsca eserlerden tercüme suretiyle vücuda getirdiği Fütuvvet âdâbına dair *Fütuvvetnâme* ile İbn Melek oğlu Mehmed'in arapca ahlâk ve mevizeden bahseden (بدر الواعظين و ذخر العابدين) *Bedr-ül-vâizin ve zahr-ül-âbidin* isimli eseri hep *Yıldırım Bayezid*'e takdim edilmiştir.

800 Hicri/1398 M. de Mehmed bin Süleyman tarafından tercüme edilen (حيات الحيوان) *Hayat-ül-Hayevan* da bu devre ait olup bir nüshası Topkapı sarayı Revan odası kitapları arasında 1660 numaradadır. Eserin aslı Şeyh Kemalüddin bin İsa El-

[1] Usul-i fıkıhtan (رموز الاسرار) *Rumuz-ül-esrar*'ın şerhidir.

[2] (مفتاح) *Miftah* belagatten Sekkâki'nin (vefatı 606 H./1209 M.) eseri olup müteaddid şerhleri vardır.

Demirî'nin olup hayvanat kitabıdır[1]. Bunlardan başka Bursalı Niyazî, divanını Yıldırım Bayezid'e ithaf ettiği gibi edebî kısımda bahsettiğimiz *Hurşid ü Ferahşad* adını taşıyan manzum eser de yine Yıldırım Bayezid adınadır. Şeyh oğlu'nun manzum *Ferahnâme*'si de bu devre aittir.

Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri içinde iyi bir tahsil görmüş olan Emîr Süleyman Çelebi'nin *Edirne*'deki sarayı bir çok âlim, şair ve musikişinasların toplandıkları bir yerdi. Bu hükümdar namına muhtelif mevzularda eserler yazılmıştır. Ok talimine dair Mehmed bin Şeyh Mustafa tarafından arapçadan tercüme edilmiş olan *Kavisnâme*[2] ve Mehmed adında birinin âşıkane bir hikâyeyi havi kaleme almış olduğu manzum (عشق نامه) İşknâme ve Hızır bin Yakub'un dinî ve felsefî Siyasetnâme isimli eseri Emîr Süleyman Çelebi namına yazıldıkları gibi Şair Ahmedî ile Ahmed Dâî'nin de Emîr Süleyman'a ithaf ettikleri eserlerini de edebî cereyanları yazarken göstermiştik[3].

Çelebi Sultan Mehmed'in kısa süren hükümdarlığı zamanında onun adına Zekeriya bin Mehmed Kazvinî'nin Ansiklopedi tarzında heyet, coğrafya, tıb, nebatat, maadin ve ilâçlardan ve meşhur şehir ve kasabalardan bahseden *Acaib-ül mahlûkat* adlı eseri Rükneddin Ahmed tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Abdülvehhab b. Yusuf b. Ahmed el-Mardanî tarafından Çelebi Sultan Mehmed'in hazinesi için telif edilen (كتاب المنتخب فى الطب) *Kitab-ül-müntehab fi't-tıb* ismin-

[1] Bu, *Hayat-ül-Hayvan*'ın Hekimşah-ı Kazvinî tarafından yapılmış bir tercümesi de Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir.

[2] Bu eser *Süleymaniyede Husrev Paşa kitapları* arasında 816 numarada kayıtlı olup mütercim Emîr Süleyman'ın zamanında *Ankara*'ya gelmiş ve orada Pehlivan bin Hacı Mehmed bin Hacı Bey adında bir zatla tanışmıştır. Pehlivan Bey, Mehmed bin Şeyh Mustafa'dan (قوصنامه) Kavisname hakkında malûmat istemiş o da yanında bulunan Arapça Kavisname'yi göstermiş ve Pehlivan Bey'in ricası üzerine bunu عمدة المتناصلين *Umdet-ül-Mütenasıliyn* adiyle türkçeye çevirmiştir. Daha sonra bu tercümeye Fatih Sultan Mehmed'den Kanunî Sultan Süleyman zamanına kadar olan tirendaz yani ok atanların isimleri de ilâve edilmiştir.

[3] Ahmedî'nin hayatı ve eserleri hakkında İslâm Ansiklopedisi ile Tıp Fakültesi mecmuası c. 16, sayı 3-4'de çıkan *Dr. Bedi Şehsuvaroğlu*'nun makalesine bakın.

de tıbbî eserlerden intihab olunmuş bir kitab Tire'de Necib Paşa kütüphanesinde 591 numarada bulunmaktadır[1].

Yazıcıoğlu Selâhuddin'in 1408'de Ankara'da yaşayan Devlet Han ailesinden İskender bin Hacı Paşa namına kaleme aldığı heyetten manzum *Şemsiye* şerhi ve aslı farsca olup ilâvelerle genişletilmiş olan *Melheme* isimli eser —ki Şair Cevrî, Yazıcı zâdenin bu eserini tadil etmek suretiyle kaleme almıştır — ve Hatipoğlu'nun (روح القلوب) *Ruh-ül-kulûb* adındaki ilm-i hali ve Cacaoğlu Nureddin Hamza Bey namına yazılmış olan (القصيدة النصيحه بلغة تركيه) *El-kasidet-ün-nasiha bi lûgat-i Türkiye* ismindeki ikiyüz altmış dört beyitli kaside şerhi de XV. yüzyıl başlarına aittir.

Ebu'l Hayr diye anılan Sultan II. Murad Osmanlı hükümdarları içinde şimdiye kadar lâyikiyle takdir edilmemiş olan yüksek şahsiyettir. Muasırı islâm ve hıristiyan bütün tarihçiler kendisinin karakterini siyasî hüviyyetini adalet ve hakkaniyetini takdirle kaydederler[2]. Sulh zamanlarında haftada iki gün ilmî mübahaselerde bulunurdu[3]. Millî lisan ve edebiyatın inkişafında mühim âmil olmuştur. Müsaid zamanlarını musiki ve sohbetle geçirirdi; devlet işlerini baba, oğul iki vezir-i âzamı olan Çandarlı zâde İbrahim ve Halil Paşalara bırakmış olduğundan bu cihetle hemen hiç meşgul olmazdı; fakat memleketinin bir tehlikeye ve bir tecavüze mâruz kaldığını haber alır almaz eğlence ve musahabeleri bir tarafa bırakarak ordusunun başında serhadlere koşardı. Bunun saltanatı zamanında Osmanlı ülkelerinde ilmî cereyan artmış, şiir ve musuki zevki yükselmiştir.

Sultan Murad bazan şiir de söylemiştir. Aşağıdaki güzel bir beyit kendisine ait olmak üzere şuara tezkirelerinde görülüyor[4].

[1] Tıb Fakültesi Mecmuası No. 1, sene 1959.

[2] Bu hususta *Havadis-üd-dühur*, (عقدالجمان) *İkd-ül-cüman*, *Frençes*, *Halkondil Dukas*'a bakınız.

[3] Âşık Çelebi şöyle diyor: Sultan Murad'ın hükümdar olması üzerine «مهر منير عثمانىنك انوارى زياده اولدى؛ ارباب علم وكمالك چراغلرى شمع التفاتدن اقتباس ايتمكله... نام شريفلرينه كتابلر دەيلدى؛ مشاهرەلرله وسالياناەلرله هر زمره بهرەمند اولدى؛ جرعهٔ جام انعام انجامندن بزم شعرايه دخى پيالەلر آيرب شوق وشادى طولولرى ايچيلدى..»

[4] *Lâtifî ve Kınalı zâde tezkireleri.*

Gerçikim haddim değildir bûseni kılmak dilek
Ârif olan çün bilür ânı ne lâzım söylemek

II. Murad devrinden itibaren yazılmış olan eserler evvelkilere nazaran daha çok olup hemen hepsi de yüksek kıymeti hâiz idiler. *Kütahya*'da *Vacidiye medresesi* müderrisi Abdülvacid Mehmed'in 838 H/1434 M de fıkıhtan Burhan-üş-Şeria'nın muhtasar (وقایه) *Vikaye*'sine (نقایه فی علم الهدایة) *Nikaye fi ilmilhidaye* ismiyle bir şerhi olup bunu II. Murad'a takdim etmiştir[1]. Yine II. Murad adına onyedi bab üzerine *Bahnâme* tertibi üzere cimaa dair Musa bin Mesud tarafından farscadan Türkçeye bir risale tercüme edilmiştir[2]. Tabib Mümin bin Mukbil tarafından (ذخیره مرادیه) Zahire-i Muradiye isimli mufassal tıbbî eser 841 H./1437 M. de II. Murad adına kaleme alınmıştır;[3] yine aynı tabibin aynı hükümdara ithaf etmiş olduğu muhtasar olarak teşrih ve hıfzıssıha ve mufassal olarak göz hastalıklarından bahseden (مفتاح النور وخزائن السرور) *Miftah-ün-nur ve hazain-üs-sürur* adlı eseri[4] ve mücevherlerin nevilerinden ve hassalarından bahseden ve Mustafa bin Seydi tarafından Nasir-i Tusî'nin farsca bir risalesinden tevsian tercüme edilen yedi bâb üzerine müretteb *Cevahirnâme* ve Karahisarlı Kasım bin Mahmud'un Necmeddin Dâye'nin Farsca eseri olan (مرصاد العباد) *Mirsad-ül-ibad* tercümesi[5] ve İbn Melek bin Mehmed'in ilm-i

[1] *Şakayik-i Numaniye tercümesi* (Mecdî) *s. 66* ve *Keşf-üz-zunun (Milli Eğitim Vekâleti neşriyatı) s. 1971.*

[2] Bu eserin bir nüshası Şehid Ali paşa kitapları arasında 283 numaradadır.

[3] (ذخیره مرادیه) *Zahire-i Muradiye* arapça ve farsca tıbbî eserlerden istifade edilerek türkçe bir toplama olup beş kısım üzerine tertip edilmiştir. Onlar da dimağ, baş, göz, burun, mide ve deri hastalıklarından bahseder *(Yahya efendi kitapları arasında 5507 numaradadır)*. Bu eserin en mühim kısmı göz hastalıklarına dair olan faslıdır. Müellif arapça ıstilahlar arasında Türkçe ıstilahları da kullanmıştır *(*Dr. Adnan Adıvar, *Osmanlı türklerinde ilim s. 13)*.

[4] (مفتاح النور) *Miftah-ün-nur*'un bir nüshası Nur-ı Osmaniye kütüphanesinde 3585 numaradadır; bu eser hakkında kısa malûmat için bakınız *(Osmanlı türklerinde ilim s. 13, 14)*.

[5] Kasım bin Mahmud'un bu tercümesi 20 Rebiülevvel 825'de (14 Mart 1422) tamamlanarak (ارشاد المربد الی المراد) *İrşad-ül-mürid ile'l-Murad* ve yahud *Muradnâme* adı verilmiştir. Birer nüshan. Üniversite Kütüp. türkce yaz, No. 556, 599. 836 ve Süleymaniye Husrev Paşa kütüphanesinde Mihrişah valide Sultan kitapları arasında 259 numaradadır.

ahlâk ve muhâdarattan behseden(بحر الحكم)*Bahr-ül-Hikem* adlı büyük telifi ve Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un *Hidaye* ve *Vikaye*[1] tercümeleri ve Hatib oğlu'nun*Ferahnâme*'si ile Serezli Nazmî'nin *Süleymannâme*'si, البداية والنهايه *El-bidayetü ve'n-nihaye* adındaki İbn Kesir tarihi tercümesi, Yazıcıoğlu Ali Çelebi'nin *Selçuknâme*'si,Yahya bin Mehmed'in(منهاج الانشا) *Minhac-ül inşa* isimli inşa kitabı ve İznikli Musa'nın 833 H./1429 M de İkinci Murad namına kaleme aldığı manzum *Camasbnâme*'si, Çelebi Mehmed'in Nişancısı ve II. Murad'ın hocası İbn Arabşah Ahmed'in Çelebi Sultan Mehmed'in emriyle farscadan Türkçeye çevirdiği altı cilt üzerine(جامع الحكايت ولامع الروايات) *Câmi-ul-hikâyat ve Lâmi-ur-rivâyat*[2] ve Ömer bin Mezid tarafından XV. yüzyıl şairlerinin şiirlerinden toplanarak 840 H./1436 M.de Timurtaş Paşazâde Umur Bey'e ithaf edilmiş olan(مجموعة النظائر) *Mecmuat-ünnezâir* ile yine Umur Bey adına *Kadı* Burhaneddin Ahmed'in *İksir-üs-saadet* isimli eserinin tercümesi olan *Kurret-ül-ayn-it-talibîn* ve tıbba dair(مفردات ابن البيطار) *Müfredat-ı ibn-i Baytar* tercümesi Osmanlı Türklerinde ilim adlı eserde bu tercümenin Aydınoğlu Umur bey adına olduğu hakkındaki mutalea yanlıştır ve Şair Ahmed Dâî tarafından telif edilen(شفاق الطلب المسند على المصطفى) *Şifa fi't-tıb el-müsned ale'l-Mustafa* adındaki tıbbı nebevî tercümesi ve Mehmed bin Mahmud Şirvânî tarafından yazılan (تحفهٔ مرادی)

[1] (هدايه) *Hidaye* fıkıhtan maruf bir eser olup *Vikaye* onun şerhidir.

[2] « الى ان اتصل بخدمة السلطان غياث الدين ابى الفتح محمد بن عثمان الكرشجى واقرأ اولاده ومنهم سلطان مراد خان وترجم له كتاب جامع الحكايات من الفارسى الى التركى نظماً ونثراً وهو فى ست مجلدات وترجم تفسير ابى الليث السمرقندى وتفسير القادرى نظماً وكان يكتب عند السلطان غياث الدين المذكور الى سار الاطراف عربياً وفارسياً وتركياً وغير ذلك . Tercemesi "İbn-i Arabşah, Gıyasüddin Ebulfetih Mehmed bin Osman Güreşçi'nin hizmetine girinceye kadar anın şehzadelerinden Sultan Murad'a hoca olup anın için *Camiulhikâyat* nam eseri Farscadan Türkçeye nazmen ve nesren altı cild üzerine tercüme eyledi. Ebülleys-i Semerkandî ve Kadirî tefsirlerini de nazmen tercüme eyledi. İbn-i-Arabşah Çelebi S. Mehmed yanında kitabet hizmetinde bulunarak hükümdarlara gönderilecek Arabca, Farsca ve Türkçe nameleri yazardı."

Farsca (جامع الحكايات) *Câmi-ul-hikâyat*, Cemalüddin Mehmed Avfi'nin eseri olup daha sonra Şair Necati tarafından II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed adına ve Celâlzade Salih Efendi tarafından da Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid namına terceme edilmiştir.

(في اصناف الجواهر) *Tuhfe-i Muradî fi esnaf-il-cevâhir*[1] ve ismi zikredilmiyen Bergama kadısı tarafından kısmen Türkçeye çevrilen tıbba dair (كامل الصناعه) *Kâmil-üs-sınâa*[2] ve vezir-i âzam Çandarlı zâde Halil Paşa'ya takdim edilmiş olan İznikli Hümamî'nin (سی نامه) *Sîname* ve Ebu'l Hayr Ahmed tarafından yine aynı vezire ithaf edilen (صیدله ابی ریحان) *Saydele-i Ebî Reyhan* ile Hacı İvaz Paşa'nın biraderi Çırak Bey'e sunulan Şir'at-ül-islâm tercümesi ve bunlardan başka adedi yirmiyi geçen muhtelif Türkçe telif ve tercümeler II. Murad devrine ait olup bir haylısı da bu hükümdar namına kaleme alınmıştır. Şakayik tercümesinde Fakih Bahşayiş adında ulemadan birinin II. Murad adına bazı risaleleri olduğu yazılmışsa da bunların isimleri gösterilmiyor; fakat Şakayik sahibi bu risaleleri görmüş olduğunu söylüyor[3]. II. Murad devri âlimlerinden İbn-i Meddas yani Çizmecioğlu denilen Tokadlı Hüsameddin (قوس قزح) *Kavs-i Kuzah* yani alâim-i semaya âid bir eser yazmıştır. Bu eserdeki malûmatın fennî olmasından dolayı itikadsızlıkla itham edileceğinden korkmuş olmalıdır ki yapmış olduğu tetkikatın mezheb-i hükema üzere olduğunu ve müteşerrilerin buna inanmamalarını beyan etmiştir[4]. Yine bu XV. yüzyılın ilk yarısı içinde Manyas kadısı Mehmed'in (عجایب العجاب) *Acâib-ül-uccâb* isminde melek ve şeytanlardan bahsedilen eserin sonuna küçük kıtada bir de hisab kitabı ilâve edilmiştir[5] yine ayn-ı zatın II. Murad adına Gülistan tercümesi olup güzel bir nüshası Muhterem Raif Yelkencidedir. Ali bin Hibetullah'ın Yıldırım Bayezid'e takdim etmiş olduğu hisab kitabından sonra bu eser Osmanlılar dev-

[1] *Tuhfe-i Muradî*'nin bir nüshası Ayasofya kütüphanesinde 3577 numaradadır.

[2] (كامل الصناعه) Kâmil-üs-sınâa Ali bin Abbas el-Mecusî'nin eseri olup nazarî ve amelî pek çok babları havi yirmi kısımdır. Bergama kadısı bu eserin hıfzıssıhha ve hastalıkların tedavisine dair ikinci kısmiyle 34 üncü bab ve dördüncü makalenin çiçek, kızamık ve karhalara âit kısmını terceme etmiştir; bir nüshası Bursa'da Eyne Bey kütüphanesinde.

[3] *Şakayik tercümesi s. 124.*

[4] *Şakayik tercümesi s. 122.* ve *Osmanlı Türklerinde ilim* (Dr. Adnan Adıvar) *s. 14.*

[5] *Şakayik tercümesi s. 123 Osmanlı Türklerinde ilim* (Dr. Adnan Adıvar) *s. 14, 15.*

rinde yazılmış ikinci bir eser olarak görülüyor. Yine bu XV. yüzyıl sonunda Seyyid Mehmed bin Seyyid Hasan'ın Şehzade Mehmed (Fatih) adına 854 H. de telif ettiği (جامع اللغه) *Cami-ul-Lüga* adlı eseri de vardır. Gelibolulu Zaifî, II. Murad'ın gazalarını nazmetmiştir.

Osmanlı pâdişahlariyle vezir ve beyleri adına yazılarak onları ithaf edilmiş eserlerden maada başlı başına telif ve tercüme olarak bu asırlarda (XIV. yüzyılın ikinci yarısiyle XV. yüzyılın ilk yarısı) daha bir haylı mütenevvi ve muhtelif mevzularda yazılmış eserler varsa da bunlar, kısa tutulmuş olan bu cilde konulmamış ve zaten yukarıda bahsettiğimiz eserler de teşekkül devrinde Osmanlılardaki ilmî ve fikrî hayatı göstermeleri îtibariyle bu kadarı yeter görülmüştür.

XIV. ASIR SON YARISİYLE XV. ASIR ORTALARINA KADAR OSMANLILARDAKİ SOSYAL MÜESSESELER

Sosyal müesseseler

Osmanlı devleti ilmî müesseselerini yaptığı gibi hemen istilâyı müteakip sosyal müesseselerini de kurmağa başlamış, devletin hududu genişledikçe bu teşekkül de o nisbette artmıştır. Bu sosyal müesseselerin yani cami, imaret, hastahane, kervansaray, köprü, han, hamam, çeşme ve zaviyelerin idareleriyle bunların muhafaza ve idameleri için vakıflar yapılmış veyahut devletce bazı yerler halkının vergilerden muafiyeti suretiyle muhafaza ve devamları temin olunmuştur[1].

Camiler

İçtimaî müesseselerin başında gelen camiler, mânevi bir içtima mahalli ve ibadet yeri oldukları gibi aynı zamanda sadr-ı islâmdan beri müslümanların işlerini

[1] II. Murad'ın 392 metre uzunluğundaki *Uzun Köprü* (Cisr-i Ergene) onaltı veya onsekiz senede biterek 847 H./1443 M. de açılmış ve köprünün başına cami ve imaret yapılıp buraya iskân edilen halk ile *Ergene* kasabası meydana gelmiştir. Bundan başka *Meric*, *Tunca*, *Arda*, *Ergene* ve *Kızıldeli* nehirlerinin karıştığı (İstanbul caddesinde Yahşi Bey köyünde) mahalde halkın nehrin bir tarafından öteki sahile geçmek için vakıf kayıklar tahsis edilmiş ve îcabında bunları tamir etmek üzere Yahşi Bey köy halkı vergilerden muaf tutulmuştur (Başvekâlet Arşivi Nafıa vesikaları No. 14 Cevdet tasnifi).

görmek ve karar altına almak için bir toplantı yeri de olmuştur. Her semtin camiine gelenler hükûmet tebliğatından ve mahallece verilen kararlardan haberdar olurlardı. O tarihlerde bir semtin ve bir mahallin imamı nüfuz ve îtibar sahibi idi. Bugün dahi bir çok köylerde hükümet emirleri cami kapılarına veya oraya yakın yerlere asılmak suretiyle halka bildirilmektedir.

Osmanlı pâdişahlarından Orhan Gazi, Birinci Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, İkinci Murad'ın *Bursa* ve *Edirne*'deki camileriyle, Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın *İznik*'teki *Yeşil camii*, Bayezid Paşa'nın *Amasya*'daki camii ve diğer mahallerdeki pâdişah ve beylerinin yaptırdıkları camilerin pek çoğu mimarî ve tezyini kıymetleri itibariyle de pekmühimdir.

İmaretler İctimaî müesseselerden biri de imaretlerdir; bunların cem'iyete ne kadar hayırlı olduklarını yakın zamanlara kadar gördük. Kuşları himaye ve onların kışın kar yağdığı zamanlarda bile yiyeceklerini ve yaz sıcaklarında içecekleri suyu temine kadar şefekat gösteren ecdadımızın, medreselerde okuyan talebelerle muhtaç ve kimsesiz insanlar hakkında ne kadar rahim ve şefik davrandıklarını söylemeğe hacet yoktur. Bu gün de vakıf ve eski arazi tahrir defterlerini karıştıracak olursak orada adedi yüzleri geçen imaretleri görürüz.

İlk defa Orhan Gazi, *İznik* medresesiyle beraber imaretini de yaptırmış ve imaretin açılış töreninde ananeye riayeten kendi eliyle muhtaclara çorba dağıtmıştır; bundan başka yine *İznik*'te Çandarlılara mahsus üç imaret daha yapılmış olup buradaki imaret mevcudu yediyi bulmuştu. *Bursa*'da Birinci Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve İkinci Murad'a ait geniş ve zengin vakıflı imaretlerden başka vezir ve beylerle sairlerinin yaptırdıkları yirmi dört imaret daha bulunmakta idi.

Bolayır'da Süleyman Paşa, *Edirne*, *Uzunköprü* ve *Manisa* ve *Filibe*'de Şahabeddin Paşa, *Serez* ve *Gömülcine* ve *Yenice-i Vardar*'da Evrenuz Bey ile oğulları, *Gelibolu*'da Saruca Paşa, *Balıkesir*'de Eyne Subaşı, *Mihaliç*'ta Karaca Paşa, *Turhal*'da Çelebi Mehmed'in validesine ait imaretlerle adedi epey bir

yekûn tutan diğer imaretler Osmanlılarda, hem medresede okuyan talebelerin ve hem de yoksulların iaşelerini temin etmekte idi. Bu imaretlerde verilen yemekler, imareti yapanların koydukları vakıf şartlarına ve vakfın zengin veya mütevazı oluşuna göre çok veya az olurdu. Hemen bütün imaretlerde her sabah çorba ile et ve haftada iki gün pilâv ile zerde ve her gün fodla (ekşimiş hamurdan yapılan pide) verilirdi.

Hastahâneler İctimaî müesseselerin üçüncüsü hastahâneler olup ilk hastahâneyi *Bursa*'da şehrin doğusunda ve Uludağ eteğinde camiinin hemen yanında olarak Yıldırım Bayezid yaptırmıştır. Hastahâne 801 H./1399 M. de yapılmıştır. 1400 senesi mayısında Bursa kadısı Molla Fenarî Mehmed bin Hamza tarafından vakfiyesi tertip edilmiş olan bu hastahânede vazife görmek üzere Bayezid, Memlûk hükümdarı Melik Zâhir Berkuk'dan üstat bir tabip gönderilmesini rica etmiş ve o da Şemseddin Sagir isminde bir tabip yollamıştır.

Mustatil şeklinde medhalde iki kapı arasındaki iki odadan başka avlu kısmında sağlı sollu onar odası olan bu hastahânenin biri baş tabip olmak üzere üç tabibi, iki eczacı, iki şerbetçi (hastalara ilâç veren) ile aşçı, ekmekçi ve sair hademeleri vardı. Bu hastahâne daha sonraları da faaliyetine devam etmiştir.

Bu Yıldırım Bayezid hastahânesinden başka *Sivas*, *Amasya*, *Tokat*, *Çankırı*, *Kastamonu* ve *Konya*'yı alan Osmanlılar buralardaki bütün müesseselerin vakıf şartlarını kabul ve bu meyanda hastahânelerin de eldeki vakfiyelerine göre idamelerini temin eylemişlerdir.

Kervansaraylar İctimaî müesseselerin dördüncüsü kervansaraylar ile hanlardır ki, yol üzerindeki durak yerlerinde ve şehirlerle kasabalarda yapılmışlardır. Bunlar birbirinden farklı olup ortası avlu ve çevresi geniş kerevetle çevrili olanlarına *kervansaray* denilirdi, bunların odaları yoktu; herkes o kerevetler üzerinde oturup yatardı; hanlar da ise odalar vardı; hanlar bugünkü otellere benzerlerdi; kervansaraylar ise umumî misafirhânelerdi. Buralara konuk olanlar hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar üç gün yiyip, içip yatarlar ve para vermezlerdi.

Kervanların ve yolcuların dar vâdi ve korkulu yerlerden geçerlerken bir taarruza uğramamaları için böyle yerlere devlet tarafından vergilerden muaf olarak *derbendçi* bekçiler konmuştu; bunlar bir köy halinde o geçit yeri civarına iskân edilmiş olup bu hizmet kendilerinden sonra çocuklarına ve akrabalarına verilmişti. Derbendciler müsellâh olup geçecek yolcu kervan ve kafileleri taarruzdan muhafaza ile mükellef idiler.

Zâviyeler

Zâviyeler devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete lâyık bazı ahîlere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup şehir ve kasaba kenarında, köy civarlarında yol uğrağında bulunurlardı. *Zâviyedâr* denilen zâviye sahibi kendisine vakıf olarak verilen yeri ekip, biçerek buranın gelirini zâviyesine sarfederdi; zâviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak bir yer bulurdu.

Köprü, çeşme ve sair ictimaî hayata hizmet eden şeyler de ya vakıf suretiyle veya buraların tamiri için yapacakları hizmete mukabil vergi ve resimlerden afvedilmiş bir kısım köylü tarafından idare edilirdi.

Bilhassa II. Murad'ın evvelce bataklık ve eşkiya yatağı olan mahalde *Uzunköprü* ismiyle meşhur köprüsü bugün de hayret ve takdirle görülmektedir. 174 kemerli ve 392 metre uzunluğunda olan bu köprünün muhafazası için bir köy tesis ile cami ve imaret yaptırmış ve bu köyü, köprüye hizmet mukabilinde vergilerden muaf tutmuştur.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI SİKKE YANİ PARALARI

XIV. Yüzyıl başında Osmanlı beyliği henüz kurulmadan evvel uc beyi bulunan Osman Gazî zâhiren, son zamanlarını yaşayan Anadolu Selçukîlerine hakikatte ise İlhanîlere bağlı idi; idaresi altındaki aşiret halkının pazar yerlerinde komşuları olan Türk ve Rumlarla alış veriş yapması bazan mübadele suretiyle olduğu gibi nakid ile de olacağı tabiî idi; bu da Anadolu, İlhanîlerin nüfuzu altında olduğundan Selçuk parası veya İlhanîlerin akçesi tedavülde idi; Anadolu Selçukîlerinin tarihe karışması üzerine bütün muameleler İlhanlı sikkeleriyle yapıldığından Anadolu şehir ve kasabalarında olduğu gibi uclarda da aynı usul cari idi.

İlhanîlerin XIV.yüzyılın ilk yarısı başında Anadolu'da yavaş yavaş eski nüfuzlarını kaybetmeğe başlamaları ve Anadolu valisi Timurtaş'ın 727 senesi sonlarında (1327 Kasım) *Mısır*'a kaçması üzerine aynı senede Osman Gazî'nin oğlu Orhan Gazi Bursa'da ilk sikkesini kestirmek suretiyle istiklâle doğru bir adım atmıştır.

Orhan Gazî'nin kestirdiği sikkelerden evvel Anadolu'da ve uclarda isimsiz olarak iki tarafında (خلدالله ملكه) *Halledallahu mülkehu* yazılı bir sikke tedavül etmekte idi[1]. Bundan başka Tatar sikkelerine benzeyen bir tarafında kelimei şehadet ve diğer yüzünde birinci satırında (السلطان الاعظم) *Es-sultan-ül-âzam* ikinci satırında okunamıyan bir isim ve üçüncü satırında ise (خلدالله) *Halledallahu* gibi bir yazı okunan bu sikkenin de tedavül etmiş olduğu görülüyor[2] ki İlhanilere aiddir.

Biz Orhan Gazî'den bahsederken bunun 727 hicret senesinde *Bursa*'da ilk gümüş sikkesini yani akçe kestirdiğini söylemiştik; Orhan Gazî'nin kestirdiği sikkenin adı Moğolcadan alı-

[1] *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniyye* (İsmail Galib) *s. 1* ve *Meskûkât-ı Osmaniyye, kısm-ı sâdis* (Halil Edhem) *s. 2.*

[2] *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye s. 2* ve *Meskûkât -ı Osmaniyye, kısm-ı sâdis* (Halil Edhem) *s. 3.*

nan akçedir; ilk akçe beş kırat üç habbe vezninde kesilmiştir[1]. Bundan başka yine Orhan Gazî vezni onbir kırat bir habbe olarak bir arada ikilik akçe kestirdiği gibi vezni bir dirhem on üç kırat, uç habbe olarak beşlik akçe de kestirmek suretiyle tedavüldeki akçe miktarını arttırmış ve alış verişi kolaylaştırmıştır; bu akçeler daha sonra *Akçe-i Osmanî* veya sadece *Osmanî* isimleriyle meşhur olarak bu isimler altında devam eylemiştir. Osmanlı sikkeleri ne Selçukî ve ne de Moğol sikkeleri vezninde olmayıp başlı başına bir vezin olarak dirhem ve dinarda yani altın ve gümüşte kullanılan miskal-i örfinin dörtte biri olarak alınmıştır. Çünkü bir miskal bir buçuk dirhem yani yirmi dört kırat (dört gram 618 miligram) sıkletinde olduğuna ve Orhan Gazî'nin akçesi beş kırat uç habbe (bir gram onbeş santigram) olduğuna göre bunun sikleti hemen miskal-i örfinin sıkletine müsavi demek olur[2].

Sultan Murad Hüdavendigâr (Birinci Murad) hem akçe yani gümüş sikke ve hem de ilk defa bakır sikke kestirmiştir. Bunun bazı sikkelerinde ilk defa olarak *Sultan-ül-gâlib* klişesi görülüyor.

Paralara tuğra şekliyle isim yazılması birinci olarak I. Murad ve Emîr Süleyman'ın sikkelerinde görülüp sonradan Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad da bazı sikkelerinde isimlerini tuğralı yazdırmışlardır.

Çelebi Sultan Mehmed, sikkelerinde babasını *Han* olarak vasıflandırmıştır ki bu tâbir Timur'un yüksek hâkimiyetini tanıdığı müşterek sikkesinden îtibaren bütün sikkelerinde görülüyor; Çelebi'nin *Sultan-ı âzam*, *Sultan Melik-i âzam* klişeli sikkeleri de vardır. I. Murad'dan sonra Sultan unvanı bunun sikkelerinde görülüyor.

[1] Gümüş sikkeye dirhem denilir. Dirhem, şer'î ve örfî olarak iki türlüdür. Şer'î dirhem on dört ve örfî dirhem de on altı kırattır. Sikkeler örfî dirhem üzere kesilmiştir. Bir dirhem, on altı kırat ve dört habbedir. Âşarî hisabiyle bir kırat yirmi santigram (4 buğday) ve bir dirhem ise 3, 207 gramdır. Eski vezin mikyaslarında bir dirhem dört denk olarak kabul edilmiştir.

[2] *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniyye* (İsmail Galib) *s. 8.* Örfî miskalden başka şer'î miskal de vardır ve yirmi kırattır. Bir miskal âşarî hisabı üzere bir buçuk dirhem yani 4 gram 807 küsurdur. Yedi miskal on dirhem îtibar olunup ona göre sikke kesilmiştir.

Osmanlı devletinin parçalanma devrinde İsa Çelebi de pek az müddet Bursa'da hükümdar olmuş ise de henüz sikkesi görülmemiş fakat verdiği hükümlere dair malûmatımız vardır[1]. Musa Çelebi'nin *Edirne*'de basılmış 813 H. / 1410 tarihli ve Mustafa Çelebi'nin biri tarihsiz diğeri 824 H. / 1421 M. tarihli iki sikkesi Meskûkât kataloglarında görülüyor[2].

II. Murad, sikkelerinin bazılarında *Sultan* unvanını kullanmış ise de pek çoğunda Murad diye kendi adını ve *Han* diyerek babasını zikretmiştir; yukarıda söylediğimiz gibi bir kısım sikkelerinde ismi tuğra şeklinde resmedilmiştir.

Osmanlı akçelerinin vezinleri 5 kırat, bir habbe ve beş kırat üç habbe ve bazan altı kırat olarak görülüyor; mangır[3] yani bakırdan kesilmiş sikkeler ise vezinleri bir dirhemden ziyade veya noksan olarak muhtelif ağırlıkta basılmıştır[4].

Osmanlı sikkeleri arasında ilk defa Orhan Gazî'nin sikkesinde bunların mensup oldukları *Kayı* boyu damgası görüldüğü gibi bunu II. Murad'ın bazı sikkelerinde de görüyoruz[5]. Çelebi Sultan Mehmed'in 822 H./1419 M. tarihinde *Edirne*, *Bursa*, ve *Ayasoluğ*'da kestirdiği sikkelerinde yarım daire içerisinde görülen ⋛ işaretin Kayı damgası olması da muhtemeldir[6].

[1] Evkaf-ı eşkinculu Karye-i (جوجی) Cüci: Karye-i mezkûreyi Gazi Murad Hüdavendigâr Kızıl Murad oğlu'na mülkliğe vermiş. Ondan sonra Kızıl Muradoğlu'nun,oğlu kızı Paşa Melek, mülkiyet üzere tasarruf edip Eşkincilü eşdirirmiş. Selâtin-i mâziyeden merhum Emir Süleyman ve İsa Çelebi, merhum Sultan Hüdavendigâr ve merhum Murad Hüdavendigâr hükümleri varmış.." *(Başvekâlet arşivi 166 numaralı Tapu defteri- Bursa evkafı kısmı s. 22)*.

[2] *Takvim-i Meskûkâtı Osmaniyye'de (s. 24)* merhum Galib Bey, Mustafa Çelebi'nin *Edirne*'de 822 tarihli olarak bir sikkesini neşretmiştir. Daha sonra bunun mümkün olmadığı üzerinde tetkikat yapan meskûkât mütehassısı rahmetli Miralay Ali bey, Galib bey'in 824 tarihini yanlış okumuş olduğunu tesbit etmiş ve bunun mümkün olamıyacağını, 822'de Çelebi Mehmed'in *Edirne*'de basılmış sikkeleriyle de ispat eylemiştir *(Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 15, s. 389, 390)*.

[3] Mangır, moğolca *mongün* lâfzından muharref imiş. Sonraları buna bakır para denilmiştir. Eski malî tâbirlerden çürük akçe denilince bakır sikkeler kastolunurdu. Sağ akça ise gümüş akçelerdi.

[4] İslâm Ansiklopedisindeki *Mangır* maddesine bakın.

[5] *Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiyye s. 31, 33* ve *Meskûkât-ı Osmaniyye, kısm-ı sâdis s. 49, 58, 68.*

[6] *Meskûkât-ı Osmaniyye s. 38, 39.*

Tek, Osmanlı akçelerinin ez'afı ikilik ve beşlik akçelerle altın sikkeler yani Venedik dukası ile filori denilen altınlar ve eczası ise bakırdan kesilen mangırlardır. Merhum Galib Bey sikkelere tarih konulmasının ibtida Yıldırım Bayezid'in sikkelerinde görüldüğünü söylüyorsa da[1] Orhan Gazî'nin ilk sikkesinde bunun kesildiği tarih gösterilmiş olduğuna göre mütaleası varid değildir. Murad Hüdavendigâr'ın bir sikkesi müstesna diğer paralarında tarih yoksa da 790 H./1388 M. tarihli bir bakır sikkesinde hem tarih ve hem de Osmanlı sikkeleri arasında bu sikkeye münhasır olmak üzere aynı zamanda (Ramazan) ayı gösterilmiştir[2].

Osmanlı altını ilk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından kesilmiş olup Osmanlı akçeleri Venedik dukası ve *filori* denilen filorin ismindeki altın ile[3] ayarlanmak suretiyle ecnebilerle ticarî muameleler yapılmıştır. Osmanlılar Saruhan, Aydın, ve Menteşe beylikleri gibi ecnebilerle olan alış verişlerinde *Jigilyati* denilen lâtin sikkesi kullanmamışlar ve yalnız ecnebi filorisi veya Venedik dukası yani altınla ve kendi gümüş akçeleri ile muamele yapmışlardır[4].

Osmanlılarla ticarî muamele yapanlar Venedik, Ceneviz, İtalya lâtinleri ve adalardaki Ceneviz kolonileri ile Rodos şövalyeleri ve bir de Osmanlı himayesindeki Dubrovnik veya Raguza Cumhuriyeti idi. Tabiî olarak komşu Bizans İmparatorluğu ile de ticarî işler yapılıyordu.

[1] *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniyye s. 16, 17.*

[2] *Meskûkât-ı Osmaniyye s. 17* sikkenin bir tarafında (مراد خان عز نصره) "Murad Han azze nasruhu" diğer tarafında "Ramazan 790" yazısı vardır.

[3] *Filorin* veya *filori*, en evvel *Floransa*'da kesilmiş altın olup üzerinde bir zanbak çiçeği resmi vardı, sonra Avrupa'nın diğer memleketlerinde de kesilmiş olan altınlara da filorin denilmiştir. Osmanlılar sonradan altın kestikleri halde kendi altınlarına da filori ismini vermişlerdir. Bundan dolayı Osmanlı altını taammüm ettikten sonra Osmanlı tarihlerinde görülen filori Osmanlı altını demektir. Diğer altınları Osmanlılar mensup oldukları devletin adiyle meselâ Venedik dukası Macar altını diye zikretmişlerdir.

[4] Çandarlızade Ali Paşa'nın 796 Zilhicce / 1394 M. tarihli vakfiyesinde dirhemin ekseriyetle otuz dirhemi bir filoriye müsavi olan dirhem olduğu görülüyor (Vakıflar U. M. Haremeyn defteri No. 734 s. 109). Bu kayıda göre XIV. yüzyıl sonlarında bir filori otuz dirhem üzerinden ayarlanmıştır.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDA BÜYÜK HİZMETLERİ GÖRÜLEN BAZI AİLE VE ŞAHSİYETLER

Osmanlı devletinin kuruluşunda hizmetleri görülen bazı mühim şahsiyetlerle âilelerin kısa olarak tercümei hallerinden bahsedilmesi faydalı görüldüğünden alfabe sırasiyle başlıcalarını gösteriyorum. Bunlardan başka beyliğin daha aşiret halinde bulunup genişlemeğe başladığı sırada hizmet ve fedakârlıkları görülen Samsa çavuş, Aykudalp, Konuralp, Gazi Abdurrahman, Turgutalp, Saltukalp vesaire gibi daha bir haylı şahsiyetler varsa da bu gibilerin hizmetleri beyliğin teessüsünden evvel olduğundan ve tercümei halleri de malûm olmadığından onlardan bahsedilmedi.

Akça Koca

Osmanlı devletinin kuruluşunda hizmeti görülen aşiret beylerinden olup Osman Gazi'nin silâh arkadaşlarından idi[1]; takriben 1320 senesinde *İzmit* ve havalisini işgale memur olmuştur. Akça Koca Sakarya mıntakasına ve İzmit taraflarına yaptığı akınlarla buralarda bazı kaleleri elde etmiş *Ayan gölü* (Sabanca gölü) tarafındaki palangayı alarak kendisine karargâh yapmış ve daha sonra *Ermeni pazarı* ve *Kandıra*'yı zabtetmiş ve aşiret beylerinden Konuralp ile *Aydos* ve *Samandıra*'yı almışlardır. *Samandıra* kalesi Akçakoca'ya mülk olarak verilmiştir. *İzmit* ile *Üsküdar* arasındaki bütün Türk muvaffakıyetleri bu Akça Koca ile Gazi Abdurrahman'ın faaliyetleri sayesinde temin edilmiştir.

Akça Koca'nın vefatı 1326 (726 H.)'dan sonra olup kabri Kandıra'da bir tepe üstündedir. Bunun adına nisbetle İzmit vilâyetine *Kocaeli* denilmiştir. Akçakoca'nın oğlu Hacı İlyas ve onun oğlu *Gebze* kadısı Fazlullah olup sonradan vezir olan Efdal Paşa'dır[2]. Fazlullah *Gebze*'de kadı bulunduğu sırada

[1] Akçakoca'nın torunu Fazlullah Paşa'nın 838 Ra, 1434 Ekim tarihli vakfiyesinde şeceresi şöyledir: (Fazlullah bin elhac İlyas ibn Akçakoca ibn Abdülmelik gazi ibn Abdülfettah el abbasî elgazi) Top. Arşivi 7084).

[2] *Âşık Paşa zâde s. 39.*

Çelebi Mehmed'in, Musa Çelebi'ye karşı Rumeli'ye geçmek için imparatora gönderilerek o suretle imparatorun *Anadolukavağı* tarafına gönderdiği gemilerle onbeş bin kişilik kuvvetiyle oradan karşı *Rumelikavağı* sahiline geçirilmişlerdir. II. Murad'ın cülûsunda İmparatorla anlaşmak üzere yine kadı Fazlullah imparatora elçilikle gitmiştir[1]. Kadı Fazlullah daha sonra II. Murad zamanında 840 H./1436 M. de vezir olmuştur[2]. Bir sene sonra azledilen Fazlullah Paşa 843/H. 1439 M. de tekrar vezir olmuş ve 846 H./1442 de yine azledilmiş ve Fatih Sultan Mehmed'in ilk senelerinde vefat etmiştir. Bunun 838 H. 1434 tarihli vakfiyesi olup Gebze'de bir tekke vakfetmiştir. Vakfiyesinde (افتخار العلما و الفضلا مولانا افضل پاشا ابن حاجی الیاس) İftihar-ül-ulema-i ve'l-fuzala mevlâna Efdal Paşa ibn-i Hacı İlyas diye tavsif olunarak vezir olduğu gösterilmiştir[3]. Kendisi ile oğlu ulemadan İsmail ve torunu yine ulemadan Kutbüddin, *Gebze*'de medfundurlar. Türbe *Gebze*'de eczahanenin yanında idi. Tarihlerde Fazlullah Paşa diye yazılıyorsa da vakfiyesinde Efdal Paşa, tahrir defterinde[4] (فضل الله القاضی) Fazlullah-il-Kadî deniliyor. Fazlullah paşa'nın vezirliklerinden birisinde azline sebep olarak II. Murad'a halka bir vergi tarh etmesini teklif eylemesinin sebep olduğunu Âşık Paşa zâde yazıyor[5].

[1] *Âşık Paşa zâde s. 83 ve 101 ve Oruc Bey s. 40, 108.*

[2] *Oruc Bey s. 51, ve 115* de Mehmed Ağa (paşa) nın yerine Fazlullah Hekim vezir oldu diyor.

[3] 838 H. 1434 M. tarihli Efdal paşa vakfiyesi *(Vakıflar Umum Müdürlüğü Haremeyn defteri 2 s. 137).*

[4] *Başvekâlet arşivi 733 numaralı tahrir defteri, varak 252.*

[5] II. Sultan Murad *Mekke* ve *Medine* ve *Kudüs* mücavirlerine helâl malinden sadaka göndermek istemiş. Bunun üzerine vezir Fazlullah Paşa pâdişahlara hazine gerektir, müsaade edilirse hazine cem edeyim demiş, Pâdişah nasıl hazine cem edeceğini sormuş, Fazlullah Paşa "bu vilâyetin halkında mübalağa mal vardır; Pâdişahlara gâh gâh bir suret kurup almak caizdir demesi üzerine Sultan Murad:

— "Hey Fazlullah bu söz ne sözdür kim söylersin? bizim vilâyetimizde üç lokma-i helâl vardır, gayrı vilâyette yoktur, biri madenler, biri kâfirden alınan haraç ve biri dahi gazadan hasıl olan maldır ve hem bu bizim leşkerimiz gaziler leşkeridir, imdi bunlara helâl lokma gerektir; şul pâdişah ki leşkerine haram lokma yedirir ol leşker haramî olur, haramînin hod sebatı olmaz, hali nidiği malûmdur" Elhasıl Fazlullah Paşa'nın azline bu söz sebeb oldu *(Âşık Paşa zâde s. 197).*

Akça Koca âilesinin şeceresi şöyledir:

Akça Koca
|
Hacı İlyas
|
Afdal veya Fazlullah Paşa [1]
|
Mevlâna Kutbüddin [2]
|
Seydî Çelebi

Bayezid Paşa

Amasya'lı olup babasının adı Yahşi'dir. Mahlasının Celâlüddin olduğu 820 H./1417 M. tarihli bir vakfiyesi ile 821 H./1418/ve 823 H./1420 M. tarihli diğer vakfiyelerinde görülüyor. Çelebi Sultan Mehmed *Amasya*'da sancak beyi iken Bayezid Paşa onun maiyetinde ve hizmetinde bulunmuştur.

Ankara muharebesinden sonra Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat kavgalarında efendisi Çelebi Mehmed'e sadakatle hizmet etmiş olan Bayezid Paşa, onun hükümdarlığı zamanında hem birinci vezir ve Karamanoğlu üzerine yapılan bir seferde mühim hizmetine mebni ilâve olarak Rumeli beylerbeği olarak bu iki vazifeyi ölümüne kadar muhafaza etmiştir [3]. Bütün işlerde hâkim-i yegâne, söz sahibi olup bu yüzden epey aleyhdarı vardı. II. Murad'ın Pâdişah îlanı üzerine ona karşı hükümdarlık iddiasiyle meydana çıkarılan amcası Mustafa Çelebi üzerine Beylerbeği de olması sebebiyle Çandarlı zâde İbrahim, Hacı İvaz Paşa'ların ısrarlariyle Bayezid Paşa'nın gönderilmesine karar verilmiştir [4]. Bir miktar kuvvetle İstanbul boğazından Rumeli sahiline geçen Bayezid Paşa süratle *Edirne*'ye gitmiş ve beylerbeği

[1] II. Murad devri vezirlerindendir *(Vakıflar Umum Müdürlüğü Haremeyn defteri 2 s. 137) Gebze*'de 838 tarihli vakfiyesiyle tekke ve *Edirne*'de Seyyidlere mahsus *Darüs-siyade* ismiyle imaret yaptırmıştır.

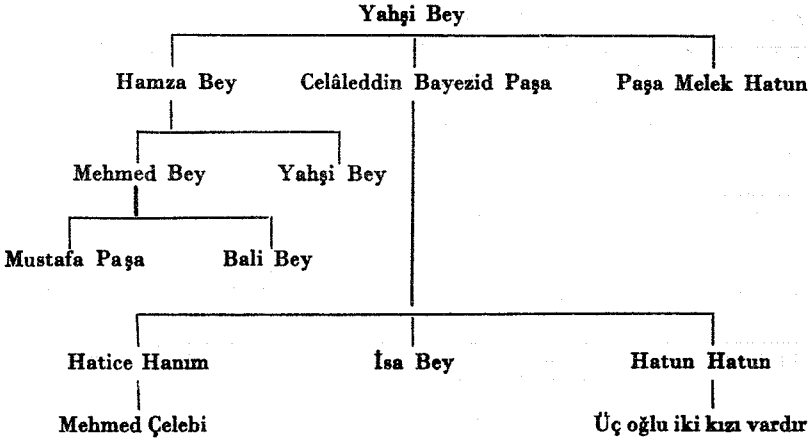
[2] *Vakıflar Umum Müdürlüğü Haremeyn defteri 114, s. 111* (Malikâne suretiyle mutasarrıf olduğu yerleri vakfediyor).

[3] Karamanoğlu tarafından Bursa'nın yakılması sırasında yanmış olan Orhan Gazi camiinin 820 H. 1417 M. tarihli tamir kitabesinde ismi vezir-i kebir olarak geçiyor *(Vakıflar dergisi sayı 2 s. 438)*.

[4] *Âşık Paşa zâde s. 96* "Beyler, Bayezid Paşa'ya eyittiler, Rumeli beylerbeğisisin; şimdiyedeğin bahtı sen yedin var arzusunu da sen söndür".

olması cihetiyle topladığı kuvvetle Mustafa Çelebi'ye karşı çıkmış ise de *Sazlıdere* mevkiinde iki taraf karşılaşınca muharebe esnasında elindeki kuvvetler Mustafa Çelebi tarafına geçince bu da teslim olmuş, fakat kendisine îtimad edilmiyerek Mustafa Çelebi'nin yanındaki Aydınoğlu Cüneyd Bey'in ısrariyle katledilmiştir (824 H/1421 M). Kabri Sazlıdere'dedir[1]. Torunları zamanımıza kadar gelmişlerdir. *Amasya*'da cami, imaret ve medresesi 820, 821, 823 hicret tarihli vakfiyeleri vardır (Vakıflar Umum müdürlüğü Mücedded Anadolu 19, S. 244 ilâ 249); oğlu İsa Bey ümeradan olup *Bursa*'da mescidi ve imareti vardır.

Bayezid Paşa âilesi

Çandarlı vezir âilesi

Osmanlı hanedaniyle beraber tarih sahnesinde görülen bu âile bir buçuk asır en yüksek ilmiye makamı olan kazaskerlikle hükümet reisliğini yani vezir-i âzamlığı ellerinde tutmuşlardı. Osmanlı devletinin gerek askerî ve gerek idarî ve siyasî sahalarında teşkilâtlandırılmasında birinci derecede âmil ve müessir olmuş olan bu öz Türk âilesi *Ankara* vilâyetine bağlı *Nallıhan* ilçesinin *Cendere*

[1] Katli hakkında bk. *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 143-151.* Osmanlı tarihleri Bayezid Paşa'nın, Mustafa Çelebi'ye biât ederek elini öpüp vezir olduğunu ve sonra kendisine îtimad edilemiyerek Cüneyd'in teşvikiyle katledildiğini yazarlar.

köyündedir[1]. Bu âilede ilk tanıdığımız şahsiyet ilmiye sınıfından yetişmiş olan kadılığı ve kazaskerliği zamanında Kara Halil Efendi diye şöhret bulan Halil Hayreddin Paşa'dır. Babasının adının Ali olduğunu tesislerinin kitabelerinde görmekteyiz.

Kara Halil Efendi XIV. yüzyılda *Anadolu*'da yer yer geniş teşkilâta sahib olan Ahîlerden olup aynı zamanda Osman Gazi'nin kayınpederi olan Ahî reislerinden Şeyh Edebalı'nın akrabasındandı; medrese tahsili görmüş olan Kara Halil, kuvvetli ihtimalle Orhan Gazi zamanında *Bilecik* kadısı olmuş ve daha sonra *İznik*'de kadılık etmiş ve oradan da Osmanlı beyliğine merkez olan *Bursa* kadılığına tâyin olunmuştur.

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Kara Halil Efendi bu hizmette bulunduğu sırada beyliğin ilk askerî teşkilâtı olan yaya ve müsellim teşkilâtını yapmış ve bu suretle aşiret kuvvetlerinden muntazam askerî teşkilâta doğru bir adım atılmıştır; bu yeni asker ilk Osmanlı fütuhatında mühim âmil olmuştur.

Murad Hüdavendigâr'ın 763 H./1362 M.de hükümdar olması üzerine Kara Halil Efendi, Osmanlılarda ilk defa ihdas olunan Kazaskerliğe getirilmiş ve bu ilmiye mesleği en yüksek kadılık sayılmıştır. Kara Halil bundan sonra vazifesi îcabı seferlerde pâdişahla beraber bulundu; onun bu vazifede iken daha başarılı işler yaptığını görüyoruz. Fütuhatın ilerlemesine ve elde fazla kuvvet bulunması zaruretine mebni Kara Halil Efendi'nin tavsiyesiyle muharebede esir düşen genç hıristiyanların Türk köylüsünün yanına verilmek suretiyle islâm terbiyesi üzere yetiştirilip Türkçeyi de öğrendikten sonra acemi ocağına verilmesi ve oradan da yeniçeri olmaları usulü kabul edildi ve bu suretle ilk muntazam Osmanlı yaya ocağı kuruldu ve bu ocağa *yeniçeri ocağı* denildi. Yine ulemadan Karamanlı Kara Rüstem'in îkazı ve Kara Halil'in pâdişaha arz etmesi üzerine maliye teşkilâtı yapıldı ve yeni kurulan yeniçeri ocağına harpte esir edilerek olanlardan beşte birinin devlet hesabına alınması ve esire ihtiyaç olmadığı zamanlarda ise beşte bir esir akçesi alınması kanun oldu.

[1] Müstakim zâde (مجلة النصاب) *Mecellet-ün-Nisab* isimli eserinde Kara Halil'in *Sivrihisar* kazasına tabi *Cendere* köyünden olduğunu yazdığına ve bugün bu köyün *Nallıhan* ilçesinde bulunduğuna göre Halil Efendi'nin buradan olduğu anlaşılıyor. Aile arasındaki an'anede bunu teyid ediyor.

kika idarî, malî, askerî sahalarda ve Osmanlı devletinin kuruluşunda birinci derecede hizmeti görülmüştür; *İznik*'te Yeşilcami adı verilen camii ile imareti, *Gelibolu*'da ve *Serez*'de camileri vardır.

Halil Hayreddin Paşa'nın Ali, İlyas, ve İbrahim isimlerindeki üç oğlundan büyük oğlu Ali paşa babasının vefatı üzerine vezir olmuştur. Ali Paşa 1387'den 1406 senesine kadar I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Emîr Süleyman zamanlarında on dokuz sene vezir-i âzamlıkta bulunmuştur. Bu da babası gibi teşkilâtçı ve kuvvetli bir idareci olduktan başka Bulgaristan'ın istilâsında da mâhir bir kumandan olduğunu sevkulceyiş ve tabiye harekâtiyle göstermiştir. Yıldırım Bayezid'in Timur ile muharebe etmeden evvel bilfiil harbe girişmiyerek çete ve müdafaa harbi yapmak suretiyle hareket üssünden çok uzakta olan Timur kuvvetinin yıpratılmasını tavsiye etmiş ise de Yıldırım Bayezid bu mütaleayı kabul etmemişti; Ankara muharebesinin (805 H. / 1402 M.) kaybedilmiş olduğunu gören Ali Paşa, büyük şehzade Süleyman Çelebi'yi alarak kaçmış evvelâ *Bursa*'ya ve oradan *Gemlik* yoluyla *Edirne*'ye gelmişlerdir.

Ali Paşa, Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelelerinde Emîr Süleyman Çelebi'nin vezir-i âzamı olarak bütün idareyi kendisine bırakmış olan Emîr Süleyman zamanında bir hükümdar gibi faaliyette bulunmuş ve *Sivas*, *Amasya*, *Tokat* tarafları hariç olarak Emîr Süleyman'ın hâkimiyetini Anadolu ve Rumeli'de muhafaza etmeğe muvaffak olmuştur. Ali paşa 809 H./ 1406 M. de vefatiyle beraber Emîr Süleyman'ın üstün vaziyeti bozulmuştur.

Yıldırım Bayezid zamanında Ali Paşa'nın tavsiyesiyle kadılara baktıkları davalardan muayyen bir ücret tahsis edilerek bunların rüşvet almaları önlenmiştir; tarihler değerini ve hizmetini takdir etmekle beraber Sultan Bayezid'i içkiye alıştırmasından dolayı kendisini kusurlu görürler. Ali Paşa'nın evlâdı olmadığından *Bursa*'da yaptırmış olduğu camii ile zaviyesinin mütevelliliği ve nazırlığını Bursa kadılarına bırakmıştır[1]. Osmanlı saraylarında ve vezir dairelerinde *içoğlanı* adiyle hademe

[1] Ali Paşa'nın 796 Zilhicce/1394 Ekim ve 807 Receb/1405 Aralık ayında tertip edilmiş iki vakfiyesi vardır. Birinci vakfiyesini Molla Fenarî ve ikinci vakfiyesini biraderi Bursa kadısı İbrahim Çelebi tertip eylemişlerdir.

bulunmasını Ali Paşa ihdas etmiştir. Kabri *İznik*'te babasının türbesindedir; çok cömerd olduğunu tarihler yazarlar.

Ali Paşa kardeşlerinden İlyas Paşa, Yıldırım Bayezid zamanında beylerbeyi iken vefat etmiş ve diğer kardeşi İbrahim Paşa ise ilmiye sınıfından yetişerek biraderi Ali Paşa zamanında *Bursa* kadılığında bulunmuş ve Ali Paşa'nın 808 Receb/1405 Aralık tarihli vakfiyesini İbrahim Çelebi tertip etmiştir. Bazı tarihlere göre Musa Çelebi'nin Rumeli'deki hükümdarlığı zamanında *Edirne*'de bulunmuş ve sonra Çelebi Mehmed'in yanına gelmiş, ona kazasker ve 823 H. / 1420 M. den evvel ikinci vezir olmuştur.

824 H. / 1421 M. de II. Murad'ın cülûsunu müteakip şehzade Mustafa Çelebi (Yıldırım Bayezid'in oğlu) vakasında Birinci vezir Bayezid Paşa'nın ölümü üzerine İbrahim Paşa vezir-i âzam olarak bu vazifesi tam bir îtimad ve istiklâl ile 24 Zilkade 832 / 25 Ağustos 1429'da vefatına kadar devam etmiştir. *İznik*'te kendi türbesinde medfundur; İznik'te bir imareti vardır. Kendisi, babası ve biraderi gibi ordu kumandanlıklarında bulunmamış fakat güzel idaresiyle kudret ve nüfuzunu muhafaza etmiştir. *İznik*'te bir sarayı olup, II. Murad'ın kardeşi Küçük Mustafa Çelebi, saltanat dâvasiyle ortaya çıkıp *İznik*'i alınca İbrahim Paşa sarayında oturmuştur.

İbrahim Paşa'nın iki oğlu vardı; kazasker bulunan büyük oğlu Halil Paşa[1] babasından sonra vezir-i âzam olmuş ve ümeradan bulunan küçük oğlu Mahmud Çelebi de Çelebi Mehmed'in kızı Hafsa Sultan'la evlenmiş ve bundan çocukları olmuştur.

Halil Paşa da babası gibi II. Murad zamanında bütün kuvveti elinde bulundurmuştur. 848 H. / 1444'deki *Edirne-Segedin* muahedesinden sonra II. Murad'ın saltanattan çekilmesi üzerine yerine hükümdar olan oğlu Manisa valisi II. Mehmed'e de vezir-i âzam oldu; fakat on üç yaşında bulunan çocuk hükümdarın lalası Zaganos Paşa'nın teşvikiyle lüzumsuz emirler vermesinden dolayı sıkıldı; çünkü kendisi Sultan Murad zamanında serbestce hareket ettiğinden işine müdahaleyi istemiyordu; bu sırada muahedenin bozulması üzerine yeni bir haçlı seferi yapıldığından, pâdişahı, ordunun başına babasını davete icbar etti, Sultan Murad başkumandan sıfatiyle gelerek *Varna* muharebesini kazandı ve *Edirne*'ye dönüşte Halil Paşa'nın

[1] Halil Paşa'nın 829 Receb, 1426 Mayısta kazasker bulunduğuna dair Özer Hatun torunu Mehmet Beğin vakfiyesinde tasdiki havi el yazısiyle imzası vardır (Top. Arşivi 7099 Vakıf defteri).

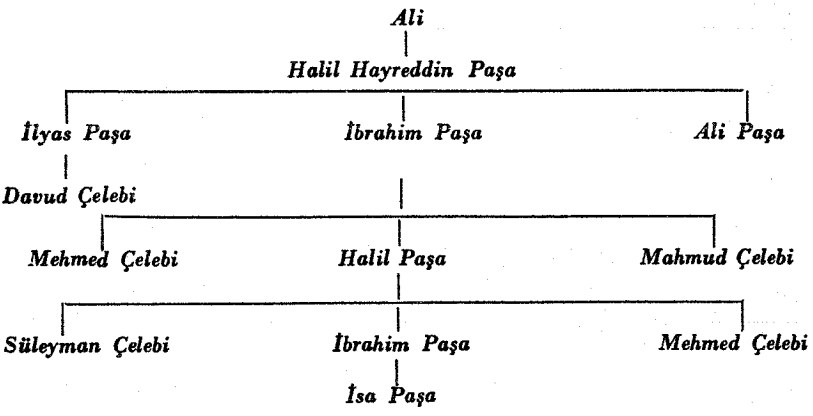
tesiriyle oğlunu *Manisa*'ya göndererek ikinci defa hükümdar oldu.

II. Murad az sonra tekrar saltanattan çekilerek *Manisa*'ya gidip şehzadesini ikinci defa hükümdar yaptı. Bundan bir kaç ay sonra Edirne yangını ve onu müteakip yeniçerilerin ayaklanması hâdisesi vukua geldi. Devletin kuvvetli ellerde bulunması zaruretine mebni Halil Paşa, saltanata gelmek arzusunu gösteren Sultan Murad'ı gizlice *Edirne*'ye getirterek üçüncü defa hükümdar yaptırdı. Bu haller genç hükümdar Sultan Mehmed'in Halil paşa'ya karşı haklı olarak gücenmesine sebep oldu ise de tabiî elinde yapacak kudret yoktu.

Sultan Murad 855 H./1451 M. de vefat edince Sultan Mehmed üçüncü defa hükümdar oldu. İstanbul fethine hazırlandı; Halil Paşa, bu teşebbüse karşı Avrupa'da yeni bir Haçlı seferinin vukua gelmesinden korktuğu için bu işe pek taraftar değildi; çünkü üç haçlı seferini görmüş ve büyük tehlikeler atlatılmış olduğu için yine büyük bir haçlı hareketi vukua gelmesinden korkmuştu. İstanbul muhasarası esnasında macarların muhasaranın kaldırılması hususunda tehdidi vukua geldi; papanın otuz donanma göndermekte olduğu haber alınmıştı; işte bu sırada son bir gayretle İstanbul alındı; Fatih Sultan Mehmed bu zafer şenlikleri esnasında kendisini iki defa saltanattan indirmiş olan Halil Paşa'yı Bizans'tan rüşvet aldı propagandasiyle katlettirmek suretiyle intikam aldı ve mallarını müsadere eyledi (1453). Halil Paşa'nın vezir-i âzamlığı yirmi dört sene kadardır. Cesedi oğlu İbrahim Paşa tarafından *İznik*'e naklolunarak defnedilmiştir; Ege sahilinde *Çandarlı körfezi* ağzındaki kale Halil Paşa tarafından yaptırılmış olup hâlen onun adını taşımaktadır. Namına bazı eserler telif ve tercüme olunmuştur.

Halil Paşa'nın katlinde oğlu Süleyman Çelebi kazasker ve diğer oğlu İbrahim Çelebi *Edirne* kadısı bulunuyorlardı. Süleyman Çelebi kazaskerlikten azledilerek 859 H./1455 M. den sonra vefat etmiştir. İbrahim Çelebi ise uzun zaman *Edirne* kadılığında bulunmuş ve bir ara *Amasya*'aa bulunan şehzade Bayezid'e lala tâyin edilmiş sonra kazasker olmuş, 891 Safer/1486 Şubatta Rumeli kazaskeri iken vezir ve 904 H./1498 M.de vezir-i âzam olmuştur; bir sene sonra *İnebahtı* seferinde vefat ettiğinden

cesedi *İznik*'e naklolunup defnedilmiştir. Çandarlı ailesinin Halil, İlyas Paşa'larla Mahmud Çelebi kollarından yürüyen torunları zamanımıza kadar gelmişlerdir. Çandarlı hânedanı silsilesi:

Şeyh Edebalı

Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında yani XIV. yüzyıl'ın ilk yarısında Anadolu şehir ve kasabalarında mühim nüfuzları olan Ahîlerin bilmünasibe ilk kısımlarda da söylediğimiz gibi bu devletin teessüsünde önemli rolleri vardır. Gazî Osman Bey Söğüd ve havalisinde bulunduğu sırada bu mıntakanın en nüfuzlu Ahî reisi Şeyh Edebalı isminde bir zattı; Şeyh Edebalı, *Eskişehir* ile *Söğüd* arasında ve Çukurhisar'ın güney doğusundaki *İtburnu* mevkiinde oturuyordu. Aslen Karaman (Konya ve Sivrihisar) taraflarından olan Edebalı memleketi âlimlerinden ders görmüş ve sonra yüksek tahsil için *Şam*'a gitmiş, hadîs ve usul-i hadîs okumuş ve bilhassa islâm hukuku olan fıkıhta ihtisas yaptıktan sonra memleketine dönmüş, şöhreti artmış ve bu sırada Gazî Osman Bey'le tanışmıştır.

Gazi Osman Bey bunun nüfuzundan istifade ederek yapacağı işlerde onunla görüşerek iş yapmış ve şeyhin kızı Rabia veya Bâla Hatun'u alarak ona damat olmuş[1] ve bu izdivaçtan şehzade Alâüddin Bey doğmuştur.

[1] *Oruc Bey tarihi*'nde *(s. 9 ve 84)* de Edebalı'nın kızının adı Rabia Hatun ve *Neşrî (s. 74)*'de Mal Hatun ve *Âşık Paşa zâde (s. 6 ve 35)*'de Malhun Hatun olarak zikrediliyor.

Edebalı ile oğlu Şeyh Mahmud ve şeyhin talebesi ve damadı Dursun Fakîh ve Ahî Şemsüddin ile onun oğlu Ahî Hasan gibi Ahî ricali ve daha sonra yine Ahîlerden Cendereli Kara Halil Gazi Osman Bey'in temelini attığı Osmanlı beyliğinin kurulmasında mühim hizmetler görmüşlerdir.

Şeyh Edebalı son zamanlarında kızı ve torunu Alâüddin Bey ile Bilecik'te oturmuş ve *Bilecik*'e tâbi *Kozagaç* köyünün öşür ve hasılatı bunların iaşesine tahsis edilmiştir[1]. Rivayete göre Şeyh Edebalı, damadı Osman Bey'den az evvel *Bilecik*'te vefat ederek oraya türbesine defneidlmiştir. Kızı Bala Hatun da orada medfundur. Merhum Ali Emirî Efendi tarafından tertip edilmiş olan silsilenamesinde Şeyh Edebalı'nin Mahmud ve Mehmed isimlerinde iki oğlu olduğu görülmektedir. Bunlardan Şeyh Mahmud, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçmesi münasibetiyle aşağıdaki meşhur beyti söylemiş imiş:

Keramet gösterip halka suya seccade salmışsın
Yakasın Rumili'nin dest-i takvâ île almışsın

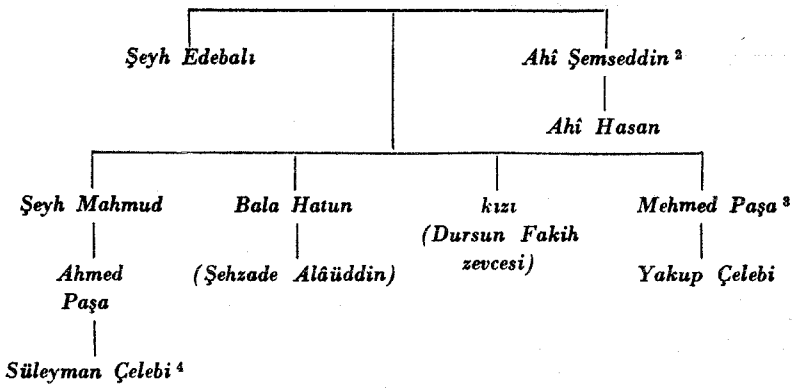
Yine rivayete göre bunun oğlu Ahmed Paşa, Orhan Gazî zamanında vezirlik etmiştir. Beylerbeyi Lala Şahin Paşa'nın 749 H./ 1348 M. tarihli vakfiyesinde şahitler arasında bulunan (احمد بن محمود الوزير) Ahmed bin Mahmud el-Vezir'in bu Ahî Mahmud'un oğlu ve Edebalı'nın torunu olması pek muhtemeldir. Yine merhum Emirî Efendi mehaz göstermiyerek Mevlûd sahibi Süleyman Çelebi'yi bu Ahmed Paşa'nın oğlu olarak gösteriyor. Edebalı'nın Mehmed Paşa ismindeki oğlunun, Yakub Çelebi adında bir oğlu, Orhan Gazî tarafından 761 H./ 1359 M. de yapılan bir zaviyeye şeyh olmuştur. Bu rivayetlere göre

[1] Şeyh Edebalı'nın kızı ve Osman Gazi'nin zevcesi olan Rabia veya Bala Hatun kendilerine verilen köyü tekkeye vakfetmiştir. Bu hususa dair bir hüküm:

Bilecik Kadısına hüküm ki:

Ecdad-ı izamımdan merhum Sultan Osman Han aleyhi'r-rahmet-i ve'l-gufran meşayıh-ı izamdan Edebalı merhumun kerimesini nikâh eylediklerinde kaza-i mezbure tâbi Kozağaç nam karyeyi paşmaklık ihsan etmeğin müşarünileyha dahi karye-i mezburenin mahsulünü vakfedip ..... (Mühimme defteri 31, s. 217, sene 985).

kat'i olmayarak Şeyh Edebalı'nın şöyle bir silsilesi tertip edilebilir[1].

Gazi Evrenuz Bey ve âilesi

Tarihlerde Evrenos (اورنوس) diye eski imlâda son harfi س = S ile yazılan bu isim Âşık Paşa zâde'de ز = Z ile اورنوز Evrenuz olarak doğru yazılıyor; evren ile uz kelimelerinden terekküp etmektedir; Bizans müverrihleri *Avrenezis* veya *Verenezis* ve Frenkler de *Vrenez* yazarlar. Tahrir defterlerine ve âile şeceresine[5] göre aile reisi olan

[1] Bu şecereyi koyduğumuzun sebebi ileride tetkikat yapacak olanların dikkatini çekmektir. Koyduğumuz silsileyi ben şüpheli görüyorum. Yalnız Ahmed paşa bin Mahmud'un Orhan'a vezir olduğu anlaşılıyor.

[2] Neşrî'ye göre, Edebalı'nin biraderi *(s. 130, 131)*; bk. Tarih-i Osmanî Encümeninin neşrettiği Osmanlı tarihi s. 624.

[3] Neşrî s. 84, 85.

[4] Hüseyin Ayvansarayî, vefiyat mecmuasında Süleyman Çelebi'nin vefatını 780 H./1378 M. tarihinde gösteriyor. Lâtifî, Süleyman Çelebi'yi, yanlış olarak Hacı İvaz paşa'nın büyük oğlu olarak gösteriyor *(s. 55)*. Lala Şahin paşa'nın 795 H. tarihli vakfiyesinde ki şahidler arasında görülen Mevlâna Süleyman bin Ahmed'in Mevlid sahibi Süleyman Çelebi olması muhtemeldir. Âlî de (c. 5 s. 116) Süleyman Çelebi'nin Şeyh Mahmud'un torunu olduğunu kaydediyor. Rahmetli Emirî Efendi şeceresi de aynı suretledir.

[5] Vakf-ı merhum Evrenuz bey Mezkûrun atası Prangı İsa Bey mahall-i mezkürde şehid olup kabri karye-i mezburede (Kırcık nam-ı diğer Prankı karyesi) atası ruhı için vakfedip mahsuli âyende ve revende mekûlâtına sarf olunur (Başvekâlet Arşivi, 282 numaralı Rumeli Paşa sancağı defteri, sene 937).

Prankı İsa Bey, Gazi Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli fütuhatına iştirak etmiş ve daha sonra o taraftaki akınların birisinde *Radovişte* civarında şehid düşmüştür; İsa Bey ile oğlu Evrenuz Bey, Karesi beyliği ümerasından iken o havalinin kısmen Orhan Gazî tarafından işgali üzerine Osmanlı devleti hizmetine girmişlerdir.

Şehzade Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine Sultan Murad'ın hükümdar olup Rumeli'ye gelmesine kadar düşmanın mukabil taarruziyle vukua gelen gerileme esnasında hasıl olan tehlikeli durum Evrenuz Bey'le Karesi ümerasından olup Osmanlı devleti hizmetinde bulunan Hacı İlbeği'nin ciddî faaliyetleriyle önlenmiştir.

Osmanlı hükümdarı I. Sultan Murad Rumeli'ye geçtiği vakit Evrenuz Bey *Keşan* ile *İpsala*'yı zabtetmiş, sonra *Edirne* üzerine yürüyen Türk kuvvetlerinin sol koluna tâyin edilip doğu *Makedonya*'daki Sırp kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna yapmaları muhtemel taarruzlarını önlemeğe memur olmuştur. Evrenuz Bey'i daha sonra *Serez*'de akıncı kumandanı olarak görüyoruz. İkinci defa zabt edilen *Serez*'i kendisine merkez yapan Evrenuz *Makedonya*'ya yaptığı akınlarla mühim şehir ve kasabaları elde etmiştir.

Evrenuz Bey takriben 1385'de vezir Çandarlı Halil Hayreddin paşa ile *Makedonya* harekâtına iştirak eylemiş ve ikinci defa *Manastır* elde edilmiş ve Hayreddin Paşa ile birlikte Arnavutluk'ta *İlbasan* taraflarına ve daha batıya kadar gitmiştir. Bundan sonra Evrenuz hacca gitmiş ve buradan dönüşte birinci Kosova muharebesine takaddüm eden günlere rastlamış ve bu muharebede kendisinin tecrübelerinden istifade olunmuştur.

Kosova muharebesinden sonra Yıldırım'ın hükümdar olmasını müteakip *Vodine* ve *Çitroz* kasabalarını elde eden Evrenuz Bey, 1390'dan îtibaren beş, altı sene mütemadi olarak Arnavutluğa akın yapmış 1396 (798 H.) *Niğbolu* muharebesinde ve *Eflâk* seferinde bulunmuştur.

Evrenuz Bey şehzadelerin mücadelesinde Süleyman Çelebi'den sonra ihtiyarlığına binaen bu gailelere karışmak iste-

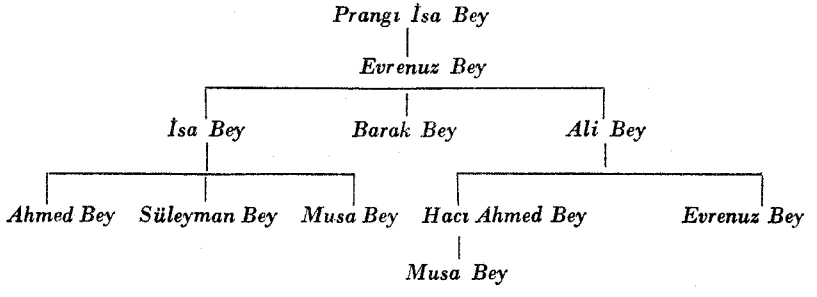
memiş ise de Rumeli'de hükümdar olan Musa Çelebi'nin kendisini tazyik etmesi üzerine el altından Çelebi Mehmed tarafını tutmuş ve Rumeli'deki harekât tarzı hakkında Çelebi Mehmed'e yol göstermiş ve onun plânı üzere Çelebi Mehmed'in Rumeli'ye geçerek Sırp hududuna gelmesi üzerine diğer uc beyleriyle beraber kendisine iltihak eylemiştir. Evrenuz Bey hayli yaşlı olduğu halde (820 Şevval/1417 Kasım) da vefat ederek *Yenice-i Vardar*'daki türbesine defnedilmiştir. Evrenuz Bey'in burada türbesinden başka cami, medrese ve imareti ile diğer bazı yerlerde hayırlı tesisleri vardır. Gazi Murad Hüdavendigâr, oğlu Yıldırım Bayezid'i evlendirdiği zaman Evrenuz Bey düğün hediyesi olarak elbiselik kumaşlardan başka yüz genç erkek ve yüz genç kız köle ve cariye takdim etti; tarih kaydına göre bu yüz köleden on kölenin elinde içi altın dolu altın tepsi ve on kız cariye elinde yine içleri altınla dolu on altın tepsi vardı. Diğer seksesinin ellerinde de gümüş ibrik ve gümüş maşrabalar bulunuyordu; Sultan Murad Evrenuz'un getirdiği saçıyı davetine icabet eden Mısır, Karaman, Hamidoğlu ve sair elçilere verdiği gibi bütün elçilerin getirdikleri hediyeleri de Evrenuz Bey'e vermişti; yine Evrenuz'un getirdiği altınların bir kısmını elçilere, ve mütebakisini ulemaya ve fukaraya dağıttı[1].

Evrenuz Bey'den sonra Osmanlı devletinin Rumeli'de akıncı kumandanı olarak Evrenuz'un oğulları Ali ve İsa Bey'leri görüyoruz. Bunlardan Ali Bey babasının yanında yetişmiş ve ondan sonra Rumeli'nin meşhur akıncı kumandanlarından olmuştur. II. Murad zamanında 1430 da *Selânik*'in zabtında hizmeti görüldüğü gibi *Macaristan*'a *Arnavutluğ*'a yapmış olduğu müthiş akınlariyle yüz ağartmıştı. Ali Bey'i; bilhassa 841 H./1437 M. de yaptığı Macaristan akınından yetmiş bin esir ve hesapsız ganimet maliyle dönmüştür. Bundan sonra *Belgrad*'ı ilk defa muhasara etmiş ise de Haçlı seferinin çıkması üzerine muhasarayı kaldırmağa mecbur olmuştur. *İstanbul* fethinde ve 866 H./1462 M. de Fatih zamanında *Eflâk* seferinde bulunmuştur. Vefatı tarihi belli olmayıp kabri *Yenice-i Vardar*'dadır. Dukas'ın ve ondan naklen Hammer ve diğer bazı tarihçilerin Fatih'in cülûsunda boğdurttuğu kardeşinin Evrenuz zâde Ali Bey'in eliyle olduğunu

[1] *Âşık Paşa zâde s. 57 ve Neşrî tarihi s. 206, 207.*

ve ertesi günü Ali Beyi idam eylediği hakkında kayıdları yanlış olup zaten uc kumandanı bulunan Ali Bey'in 1462 Eflâk seferinde bulunduğuna göre bu şehzadeyi boğanın başka birisi olacağı meydandadır[1].

Evrenuz Bey'in diğer oğlu İsa Bey de akıncı sancak beylerinden olup 838 H./1434 M. ve 842 H./1438 M. senelerinde Arnavudluk harekâtında ve 847 H./1443 M. de haçlılarla yapılan *Morava* muharebesinde bulunmuştur. Jan Hunyad'ın taarruzu esnasında pâdişahın huzuriyle yapılan görüşmede müdafaa harbi yapılmasını tavsiye etmiş ve aksi mütalealarda bulunanlara karşı bunun tavsiyesi kabul edilmiştir[2]. Vefatı biraderi Ali Bey'den sonra olup *Yeaice-i Vardar*'daki türbesine gömülmüştür; İsa Bey'in de burada cami ve imareti vardır. Daha sonra Ali Bey'in oğullarından Ahmed ve Evrenuz Beyler ve Ahmed Bey'in oğulları Musa ve Süleyman Beyler sancak beyliği ile XVI. yüzyılî başlarına kadar faal hizmet görmüşlerdir. Şemseddin künyeli Emîr-i Kebir Ahmed Bey'in 904 H./1498 M. tarihli vakfiyesinde *Yenice-i Vardar*'da cami, medrese, imaret yaptığı görülüyor; vakfına oğlu Musa Bey'i mütevelli koymuştur; fevatı 908 H./1502 M. tarihinden evveldir. Evrenuz ailesi Rumeli'de *evlâd-ı fatihân* teşkilâtının başında olarak XIX. yüzyıl ortalarına kadar gelmişlerdir. Evrenuz ailesi müteaddit kollar halinde zamanımıza kadar devam etmiştir. Evrenuz Bey silsilesinin ilk beyleri aşağıda gösterilmiştir.

[1] *Dukas* (Bon tab'ı) *s. 229* ve *Hammer* (Atâ Bey tercümesi) *c. 2, s. 258.*
[2] *Halkondil* (Paris tab'ı) *s. 134.*

Hacı Ivaz Paşa

Künyesi İmadeddin'dir. Tokat ahîlerinden Ahî Bayezid bin Ivaz'ın oğlu olup[1] Çelebi Sultan Mehmed'in *Amasya* sancak beyliği zamanında tımarlı sipahi iken Çelebi Mehmed'e intisap etmiş, Ankara muharebesinden sonra Çelebi'nin hükümdarlığını temin için çalışmış Tokat subaşılığında bulunmuş Çelebi Mehmed'in, Rumeliye geçtiği sırada *Bursa* subaşılığına (Muhafaza kumandanı) tayiu edilmiş ve orada bulunduğu sırada Karaman oğlu Mehmed Bey'in o tarafa kadar uzanan akını vukua gelmiştir. Hacı Ivaz Paşa, Karamanoğlu'nun otuz beş kırk gün *Bursa* kalesini muhasarasına karşı koymuş ve yaralandığı halde askere fütur gelmesin diyerek bunu belli etmemiş ve Karamanoğlu muvaffak olamıyarak gittikten ve Çelebi Mehmed bütün devlete hükümdar olduktan sonra Hacı Ivaz da vezir olmuştur.

Çelebi Mehmed'in vefatında bunun duyulmaması için Hacı Ivaz Paşa Anadolu'ya sefer vardır diye askerin hemen o tarafa geçirilmesini tavsiye etmiş ve Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi vakasında, Bursa yakınlarına *Ulubad suyu* önüne kadar gelmiş olan Mustafa Çelebi'ye sadakatinden bahis ile Rumeli beylerinin kendisini yakalayacaklarını havi mektuplar yazmış ve onu tereddüde düşürmüş, *Mihal oğlu*'nun Rumeli beyleriyle nehir önünde görüşmeleri Ivaz Paşa'nın yazdıklarının hakikat olduğunu zanneden Mustafa Çelebi bundan korkmuş ve Aydınoğlu Cüneyd Bey'le görüşmek istemiş ise de onun da kaçtığını öğrenmiştir. Çünkü Hacı Ivaz Paşa aynı zamanda Aydın oğlu Cüneyd Bey'i de eski yerlerini vermek ve pâdişahın beratını göndermek suretiyle elde etmesi ve bunun üzerine Cüneyd'in bir gece Mustafa Çelebi'nin ordusundan kaçması Mustafa Çelebi'yi az bir maiyeti ile kaçmağa mecbur etmiş ve bu tedbirlerle II. Murad, tehlikeli durumu atlatmıştır.

Hacı Ivaz Paşa, Çelebi Mehmed zamanında Bayezid

[1] Hacı Ivaz Paşa'nın babası Ahî Bayezid, *Tokat* vilâyetinin *Pazar* nahiyesinde ve nahiye merkezine yarım saat mesafede *Beyobası* denilen çiftlik arazisinde medfundur. 1925 senesindeki seyahatim esnasında mermer sandukasının baş taşı kalmış ve ayak taşı zayi olmuş gördüm. Hacı Ivaz Paşaya dair yazımıza bakın (İst. Üniver. Edebiyat Fakültesi Tarih dergisi, C. 10, Sayı 14).

ve Çandarlı zâde İbrahim Paşa'lardan sonra üçüncü vezir olarak divanda bulunmuş ve II. Murad'ın hükümdarlığını müteakip Bayezid paşa'nın Mustafa Çelebi tarafından katli üzerine İbrahim Paşa vezir-i âzam ve Hacı Ivaz Paşa ikinci vezir olmuştur.

Hacı Ivaz Paşa ile İbrahim Paşa arasında nüfuz rekabeti olduğundan araları açıktı; meşhur âlim Molla Fenârî de İbrahim Paşa tarafını tuttuğundan divanda pâdişaha su-i kast yapmak istediği ve elbisesinin altında zırh taşıdığı haber verilmesi ve rivayete göre pâdişahın bunu divanda veya bir gezinti esnasında bizzat yoklayarak bulması ve sebebini sorunca askerden çekindiği için böyle gezdiğini söylemesi üzerine verilen haberin doğru olduğu sanılarak 830 H./1427 M. de vezirlikten azl olunduktan başka gözlerine mil çekilmiştir.

Hacı Ivaz Paşa bundan sonra âmâ olarak iki sene daha yaşamış 832 Zilkade/1429 Ağustos'ta Bursa'da sârî bir halde bulunan taundan vefat edip Pınarbaşı Kuzgunluk mevkii kurbindeki hazireye defnedilmiştir. Kabir kitabesinde *Sahib-üsseyf-i ve'l-kalem ve'l-hisab* kaydı ile Yeşil kitabesinde "راقه و ناظمه رمقنن قوانينه" kaydı kendisinin hendese ve mimariden anladığını göstermektedir. Filhakika Çelebi Sultan Mehmed'in 822 H. 1419 da *Bursa*'da tamamlanan meşhur Yeşil cami ile 1421'de biten Yeşil türbe, Hacı Ivaz Paşa'nın çizmiş olduğu resim ve plân dahilinde ve onun nezareti altında yapılmıştır ki camiin kitabesinde gösterilmiştir. Âşık Paşa zâde'nin yazdığına göre Âl-i Osman kapısında paşalar da çini kaplarla ziyafet (şölen) çekmek onun ihdası olduğu gibi başka memleketlerden güzel sanat erbabını *Bursa*'ya getiren de Hacı Ivaz Paşa'dır[1]. Kendisinin doğum yeri olan *Tokad*'ın *Kazova* nahiyesinde cami, medrese ve hamam ve *Bursa*'da künyesine göre *İmadiye* adında bir medrese yaptırmış, Mekke ve Medine fakirlerine her sene dağıtılmak üzere para tahsis etmiştir. Medresesi sonradan yıkılmıştır.

Hacı Ivaz Paşa'nın, *Bursa*'da vakıfları bulunan Çırak Bey Şerefüddin ve Hayreddin Hacı Hızır isimlerinde iki kardeşi ve Bali Çelebi, Bekir Çelebi, Mehmed Çelebi Ahî Çelebi ve Mah-

[1] *Âşık Paşa zâde s. 190.*

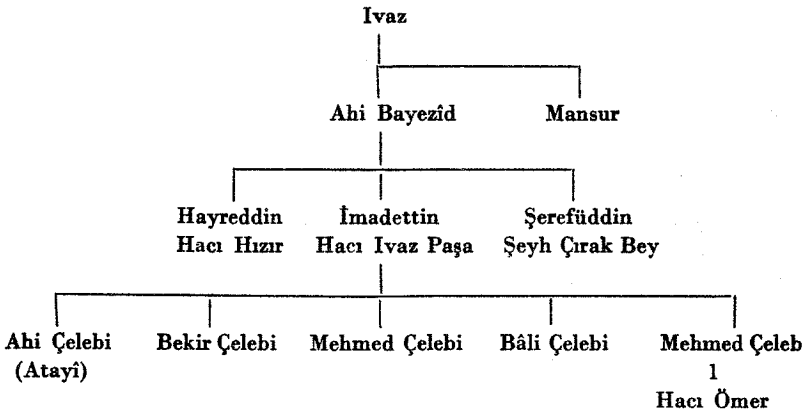
mud isimlerinde beş oğlu olup bunlardan Ahî Çelebi'nin Atâyî mahlasiyle güzel şiirleri vardır. Atayî 840 H./1437 M. de vefat etmiştir. II. Murad adına olan *Güneş kasidesi* meşhur olup Şeyhî Sinan'dan sonra zamanının en kudretli şairidir. Şu beyit onundur:

Zemâne gussaların bî geran imiş bildik
Veli devası mey-i erguvan imiş bildik

Atayî çok güzel olduğundan Sultan Murad kendisini saraya alıp musahib yapmak istemiş ise de Atayî (دریغ) *diriğ* redifli bir gazel takdimiyle pâdişahın bu arzusunu önlemiştir. Bu manzumenin bir beyti şöyledir:

Adline sığınur idi zulm-i zamâneden[1]
Şimdi gücü Atayî'ye Sultan eder diriğ

Atayî, babasının yanında ve sağ tarafında medfundur. Mahmud Çelebi ise *Zeyniler* kabristanında gömülüdür. Atayî'nin divanı Bursa Müzesi kütüphanesinde vardır. Hacı Ivaz Paşa silsilesinin ilk şahsiyetleri aşağıdadır.

Hacı İlbeği Osmanlı beyliğinin Rumeli'de yayılmasında büyük hizmeti ve meşhur Sırp Sındığı baskını ile Os-

[1] Bu mısrâ Âşık Paşa Çelebi tezkeresinde şöyledir :
Güc görse her kişi der-i sultana azmeder

manlılar üzerine gelen ilk Haçlı kuvvetlerini perişan eden bu kahraman Türk kumandanı *Karesi* beyliği ümerasından iken Orhan Gazi tarafından *Karesi* beyliğinin kısmen işgali esnasında Evrenuz, Ece Yakub ve Gazi Fazıl Beylerle beraber Osmanlı beyliği hizmetine girmiş ve *Karesi* beyi tâyin edilen şehzade Süleyman Paşa'nın maiyyetine verilerek onunla birlikte Rumeli fütuhatına iştirak etmiştir.

Rumeli fütuhatının başlangıcında *Konurhisar*'ın elde edilmesiyle oranın muhafızı oldu, burayı kendisine üs yaparak *Malkara* ve *İpsala*'yı aldı; *Hayrabolu* ve *Çorlu* taraflarına akınlar yaptı; daha sonra *Kuleli Burgaz*'ı ele geçirdi; bu defa da orasını kendisine üs yaptı; Süleyman Paşa'nın ölümünden sonraki gerilemede metanet gösterdi ve muntazam olarak çekildi; durumun düzelmesi üzerine kendisine baskın yapmak isteyen *Dimetoka* Rum beyinden evvel davranarak onu bozdu ve Rum beyini esir etti ve bu suretle *Dimetoka*'yı aldı. O sırada Rumeli fütuhatını takip için *Burgaz*'a gelen I. Sultan Murad'a bunu müjdeledi.

Edirne üzerine yapılan harekâtta Lala Şahin Paşa maiyyetinde olarak buranın fethinde daha sonra yine Lala Şahin Paşa ile *Zagre* ve *Filibe*'nin zabtında bulundu. Bu Türk istilâsına karşı Macar kıralının kumandası altında Sırp, Bulgar ve Bosna kıralları kuvvetleri ittifak edip büyük bir ordu ile *Meriç nehri* yanında *Çirmen* mevkiine gelip nehri geçtiler; ilk hedefleri *Edirne*'yi kurtarmaktı.

Bu hal, *Edirne*'de bulunan Beylerbeği Lala Şahin paşa'yı haklı olarak telâşa düşürdü; keyfiyeti *Bursa*'da bulunan Sultan Murad'a bildirdi ve acele yardım istedi; Hacı İlbeyi, Lala Şahin'in heyecanını teskin ederek kendisinin maiyeti kuvvetleriyle öncü olarak ileri gönderildi; düşmanın kuvveti ve vaziyetini tetkik etti; galebesinden emin olan haçlılar ihtiyatsız bir halde olup içki ve eğlenceye dalmışlardı. Gece karanlığından istifade eden Hacı İlbeği düşmana şiddetli bir baskın yaptı, asıl büyük Türk ordusunun kendilerini bastığını zanneden haçlılar bozguna uğradılar, bir kısmı kırıldı ve bir kısmı *Meriç*'te boğuldu. Macar kıralı canını zor kurtardı; rivayete göre kurtuluşunu boynunda asılı *Meryem ana*'nın tasvirine hamletti ve şükrane olarak *Meryem-ana* adına kilise yaptırdı. Osmanlı tarihlerinde *Sırp Sındığı* ve

ecnebi tarihlerinde *Meriç* veya *Çirmen* muharebesi denilen bu savaş takribi 765/H. 1364 M. de olmuştur.

Lala Şahin Paşa'nın, düşmanın çokluğu dolayısiyle pâdişahtan kuvvet istemesi ve maiyyetindeki bir kumandanın on bin kişi ile altmış bin tahmin edilen kuvveti bozması sebebi ile Şahin paşa'yı mahcub duruma düşürdü. Bunun neticesi olarak bir vesile bulup bu değerli kumandanı zehirletti (vefatı takribî olarak 766 H./1365 M.)[1].

Köse Mihal Bey ailesi

Tarihlerimizde Gazi Osman Bey'in silâh arkadaşı ve vefakâr dostu olarak gördüğümüz Gazi Köse Mihal bey, Bizans İmparatorluğu'nun hudud kale beylerinden olup Bilecik vilâyetinin doğusunda ve *İnhisar* nahiyesi ile *Mihalgazi* nahiyeleri arasında bulunan. *Harmankaya* ve havalisinin beği idi[2]. Osmanlı tarihlerinin rivayetlerine göre *Eskişehir* Türk beyiyle Osman Gazi arasındaki bir çarpışmada karşı tarafta bulunan Mihal Bey, esir düşmüş, Osman Bey bunun yiğitliğine mebni kendisini serbest bırakmış ve dost olmuştur. Mihal Bey, Türklerle arasındaki dostluk ve Osman Bey'in münasebetleri sebebiyle 1313'de müslüman olmuş, gerek kendisi ve gerek oğul ve torunları Osmanlı fütuhatında mühim başarılar göstermişlerdir. Gazi Mihal Bey'in türbesi *Mihal Gazi* nahiyesinin *Ermeni köyü* ittisalinde bulunmakta olup[3] vefatı tarihi belli değildir; Orhan Gazi zamanında *Bursa*'nın zaptında bulunmuştur. Şu halde 1326'dan sonra vefat etmiştir.

1 « اخبار زمان منقول چنانست که حاجی ایل بکی را جهت همین غصه از غایت حسد لالا شاهین تسمیم نمود وشهد شهادت حاجی ایل بکی زهر بود . . . » *(Heşt Behişt)*. *Tac-üt-tevarih*'de *(c. 1 s. 79)* şöyle deniliyor : "Ol şir-i mâreke-i kâr-ü-zar ve ol mücahid-i namdar, Lala Şahin marifetiyle tesmim.. kılındı" *Âşıkpaşa zâde* ile *Neşrî* bu zehirlenmeden bahsetmiyerek Allah rahmetine vardı diyorlar. Âli (c. 5, s. 51) ümeranın gayziyle gözlerini oydurup siyaset ile katlettirdiler diyor. Oruc Bey ile Lütfî Paşa, Hacı İlbeyi'den bahsetmezler. *Mür'iyy-üt-tevarih* (Şamdani zâde) hased neticesi katledildiğini yazar.

3 *Hamankaya* Hammer ve ondan nakil yapanların zanettikleri gibi Uludağ eteğindeki Harmancık değildir.

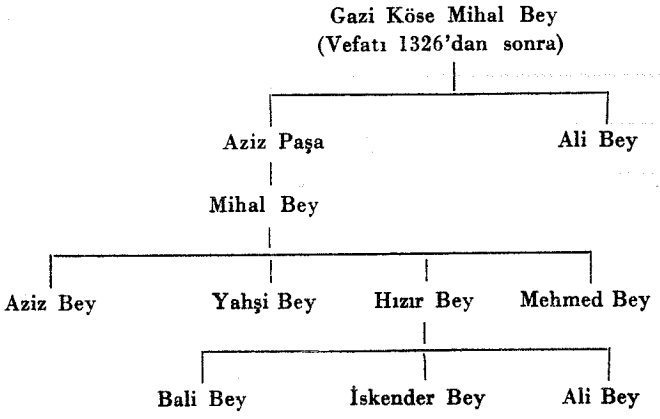
2 Bolu mutasarrıfı İsmail Kemal Bey'in 1302 Cemaziyelâhır (1885 mart) tarihiyle II. Abdülhamid'in ikinci karini Hacı Ali Bey'e (Paşa) çekmiş olduğu bir telgrafta bu türbenin yaptırılması için delâletini rica etmiştir *(Başvekâlet Arşivi Yıldız evrakı numara 360)*.

Osmanlı tarihlerinde XVI. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetlerini gördüğümüz *Mihallı* akıncıları, Köse Mihal'in oğul ve torunlarıdır. Köse Mihal'in oğlu Aziz Paşa'dır. *Edirne*'de camii olan ve 839 H./1435 M. senesinde vefat eden Mihal bin Aziz Paşa, Gazi Köse Mihal Bey'in torunudur; Mihal oğulları'nın ailelerine ait şecerede ve tarihlerde Gazi Mihal'in, Aziz Paşa'dan başka Ali adında bir oğlu daha vardır ki Osmanlı tarihlerinde meşhurdurlar. Osmanlı tarihlerine göre Mihaloğlu (Aziz Paşa'nın oğlu ikinci Mihal'ın oğlu) Mehmed Bey, Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelelerinde Musa Çelebi'ye beylerbeyi olmuş, el altından Çelebi'ye müzahir bulunmuş ve Çelebi Mehmed'in galebesi üzerine anın hizmetine girmiştir. II. Murad'ın hükümdarlığı ve Mustafa Çelebi'nin Rumeli'de pâdişah olup bütün maruf Rumeli beylerinin (Evrenuz, Turahan ve Gümlüoğlu) Mustafa'ya bîat eylemeleri ve *Bursa* civarına kadar gelmeleri üzerine maruf akıncı beyi olan Mehmed Bey. Şeyh Bedreddin ısyanında medhalı olduğu için tevkif edildiği mahbesten çıkarılarak *Bursa*'ya getirilmiş ve *Ulubad suyu* kenarında Rumeli beylerini birer birer adlariyle çağırarak onları Mustafa Çelebi tarafından Murad tarafına geçmelerini temin eylemiştir.

II. Murad'ın imparatordan intikam almak için *İstanbul* muhasarasiyle meşgul olduğu sırada Küçük Mustafa Çelebi hükümdarlık iddiasiyle *Bursa*'ya ve oradan *İznik*'e gelmişti; bunu haber alan Pâdişah Mihaloğlu Mehmed Bey'i heman akıncılariyle *İznik*'e göndermiş, Mehmed Bey *İznik*'e girdiği sırada Mustafa Çelebi'nin kumandanı Tacüddin oğlu Mahmud Bey tarafından öldürülmüştür (826H./1423M.). Mihal oğullarından Yahşi Bey, Hızır Bey, oğlu Ali ve İskender Beyler de daha sonra akıncı kumandanlıklarında bulunmuşlardır.

Akıncı Mihaloğulları ahfadı *İhtimanlı* ve *Pilevneli* olarak iki koldan zamanımıza kadar gelmişlerdir. Köse Mihal Bey hakkında daha geniş malûmat verebilmek için yeni vesikalar elde edilmeğe ihtiyaç vardır. Bu âilenin ilk akıncı beyleri silsilesi şöyledir:

[1] Memlûklerle olan muharebede Dülkadiroğlu Alâüddevle tarafından İskender bey'le bir oğlu esir düşüp diğer oğlu şehid olmuştur. İskender Bey bu muharebede harikulâde gayret ve şecaat göstermiştir *(895 H./1490 M.)*.

Lala Şahin Paşa

Osmanlı devletinin kuruluşunda büyük hizmeti görülen ve değerli kumandanlardan olan Lala Şahin Paşa'nın 746 H./1348 M. tarihli vakfiyesinde babasının adının Abdülmuîn olduğu görülüyor. Babasının adının Abdülmuin olması, hıristiyan iken müslüman olduğunu veya küçük iken elde edilip müslüman terbiyesi üzere yetiştirilmiş olduğunu göster. Bu Şahin Lala ile Bolu'nun Alpagot köyünde 795 H. tarihli zaviye vakfeden Şahin Lala bin İzzeddin'i karıştırmamalıdır.

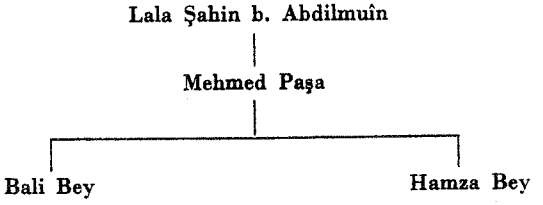
Abdülmuîn oğlu Şahin Paşa, şehzadeliğinde I. Sultan Murad'a lalalık ettiğinden dolayı Lala Şahin Paşa diye şöhret bulmuştur. Orhan'ın büyük oğlu Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine Rumeli'ye gönderilen şehzade Murad'la beraber fütuhata devam eden Lala Şahin Paşa, Orhan'ın da vefatiyle Sultan Murad'ın hükümdar olması üzerine beylerbeği yani ordu kumandanı olarak faaliyette bulunmuş *Edirne*'yi ve daha sonra *Filibe* ile *Zağra*'yı almıştır. 1364'de Osmanlı tarihlerinin *Sırp Sındığı* dedikleri *Çirmen* mevkiine kadar gelen Haçlı kuvvetlerine karşı maiyyeti kumandanlarından Hacı İlbeği'yi göndermiş, onun yaptığı bir baskınla haçlılar perişan olduğundan

[1] Sofya'da imaret vakfı dolayısiyle 732 numaralı Edirne tahrir defteri.

[2] *Behiştî tarihi*'nde *(s. 46)* Musa Çelebi'nin beylerbeğisi olan Mihaloğlu Mehmed Bey'in oğlu olduğunu yazıyor. Mehmed Bey, Çelebi Mehmed'e iltihak etmek istemiş ve daha evvel oğlu Yahşi Bey'i göndermiştir.

Lala Şahin Paşa bu muvaffakiyetin bizzat kendisi tarafından elde edilememesinden dolayı Hacı İlbeği'ye hased ederek büyük hizmetine karşı bu değerli kumandanı zehirletmiştir. Lala Şahin Paşa'nın vefatı tarihi malûm değildir[1]. 789 H./1387 M. tarihinde ve I. Murad'ın Karaman oğlu seferinde bulunmadığına göre bu tarihlerden evvel vefat etmiştir. Orhan Gazi zamanında 749 H./1348 tarihli *Bursa*'da medrese, *Kirmasti* (Mustafa Kemal Paşa)'de Cami ve zaviye vakfetmiştir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü "Mukataa 3" defterindeki vakfiyesine göre kendisinden sonra vakfına oğlu Mehmed Paşa'yı[2] ve onun oğullarını mütevelli koymuştur[3].

Timurtaş Paşa ve oğulları

Gazi Osman Bey'in silâh arkadaşlarından Aygud Alp, Osmanlı tarihlerine göre Kara Timurtaş Paşa'nın ceddidir. Kara Timurtaş'ın babası Kara Ali olup Osman Gazi'nin mücadelelerine iştirak etmiş ve 708 H./1308 M de kendisine verilen bir müfreze ile *Abulyond* gölü üzerindeki *Alyos* adasının zabtına gönderilmiş ve orayı sulhen alarak orada bulunan büyük bir kilisenin Rumlarca hürmet edilen papasını âilesiyle Osman Bey'e getirmiş, papasın güzelliği ile meşhur kızını, Osman Gazi Kara Ali Bey'e ni-

[1] Osmanlı tarihleri vefatını 782 H./1380 M. veya 1384 gösteriyorlarsa da yanlıştır. Veyahud Lala Şahin ile Şahin Lala ayrı ayrı iki zattır. Sarih malûmat için yeni vesikaları beklemek lâzımdır.

[2] Bursa mahkeme-i şer'iyyesi sicilli A. 23/25 s. 174. Vakfına kendisi hayatta oldukça kendisi, vefatından sonra büyük oğlu Mehmed Paşa ve ondan sonra torunları Bali ve Hamza Beyleri, sonra da onların evlâdlarını mütevelli koyuyor.

[3] Mehmed Paşa da vakfına oğlu Hamza Bey'i mütevelli koyduğuna göre diğer oğlu Bali Bey'in daha evvel vefat ettiği zannolunur.

kâhlamıştır[1]. *Hereke* kalesi muhasarasında Ali Bey'in gözüne bir ok isabet ederek sakat kalmıştır[2].

Timurtaş Paşa, tarihlerimizde Kara Timurtaş Paşa diye meşhur olup tarih yazanlar bunun muasırı olan Sarı ve Beyaz Timurtaş Paşa'larla karıştırmışlardır; Kara Timurtaş Paşa Ruhi'ye göre Yıldırım Bayezid'in lalası olup Murad Hüdavendigâr'ın cülûsu senesindeki Rumeli'ye geçişinde Bayezid'le beraber *Bursa*'da kalmıştır. Rumelideki fütuhata iştirak eden Kara Timurtaş Paşa, Lala Şahin Paşa'dan sonra beylerbeyi olmuştur. 784 H./1382 M.de birinci defa *Manastır*'ı ve *Pirlepe*'ve *İştip* kalelerini zabtetti. Ertesi sene *Bosna* ve *Arnavutluğ*'a akın yaptı. Murad Hüdavendigâr'ın Karaman oğluyla yapmış olduğu muharebede bu Kara Timurtaş'ın fevkalâde gayreti görülerek muzafferiyeti temin etmesine mebni beylerbeyliğine vezirlik de ilâve edilmiştir.

Murad Hüdavendigâr'ın Kosova'ya hareketi esnasında Anadolu muhafazasında bıraktığı *Işıklı*, *Sandıklı* ve *Kütahya* taraflarının valisi Sarı Timurtaş Paşa ile, *Sivrihisar* muhafızı diğer Timurtaş, Kara Timurtaş Paşa'dan ayrı şahsiyettirler[3].

Timurtaş paşa beylerbeyliği son zamanlarına kadar muhafaza etmiştir. Ankara muharebesinde –belki ihtiyarlığı sebebiyle– bulunmamış ise de[4] oğulları Ali ve Yahşi Beyler bulunarak

[1] (هشت بهشت) *Heşt Behişt*, *Ulubad* yakınında *Galyos* adasını Kara Ali bey'in aldığını yazıyor: Hammer bunu *Heşt Behişt*'ten nakil yaparken isim benzeyişi dolayısiyle eski adı *Galyos* olan *Kalolimni* yani *İmrallı* adasının Ali bey tarafından alındığını zan ile tarihine öyle geçirmiştir. Bu adaya Kızadası denilmekte olup belki de Kara Ali Bey'in aldığı papasın güzel kızından dolayı bu isim verilmiştir. *(Tarih-i Osmanî Encümeninin Osmanlı tarihi s. 604, 605)*.

[2] *Tac-üt-tevarih c. 1, s. 37.*

[3] Molla Fenarî ile Hacı Ivaz paşa'nın vakfiyesindeki şahitler arasında diğer Timurtaşlardan ayırt etmek için Timurtaş bin Abdullah El-beyza yani Beyaz Timurtaş diye adı geçen Timurtaş Paşa, Çandarlı zâde Ali Paşa'nın kölesi olan ve Birinci Murad zamanında Sivrihisar subaşısı bulunan Timurtaş beydir. Sarı Timurtaş Paşa, İsa Çelebi'nin kumandanı olup Çelebi Mehmed tarafından katledilmiştir. *Bursa*'da *Ulucami* civarında bir âbide içinde medfun olan bu Sarı Timurtaş Paşa'dır.

[4] Ankara muharebesinde Rumeli beylerbeğisi Firuz Paşa olup Bayezid'i muharebeye teşvik edenlerdendi. Timur'a esir düşmüş ve bir müddet sonra Timur tarafından katledilmiştir.

Ali Bey esir Yahşi Bey maktul düşmüştür. Timurtaş Paşa 806 Ramazan/1404 Martta *Bursa*'da vefat ederek kendi namına mensup semtte yaptırdığı camii yanına defnedilmiştir; kabir kitabesinde *(Melik-ül-Ümera Timurtaş bin Ali)* diye beylerbeyi olduğu görülüyor. Osmanlı devletinin maaşlı Kapıkulu suvarileriyle *Voynuk* teşkilâtı yani has ahır ve çayır biçme ocakları bunun teşebbüsüyle yapıldığı gibi ölen sipahilerin timarlarının erkek evlâdlarına verilmesi kanunu da bunun tavsiyesiyle konmuştur.

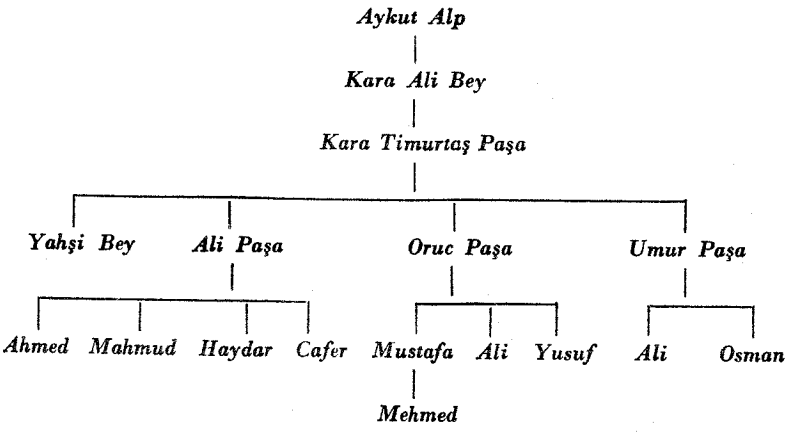
Timurtaş Paşa'nın Yahşi, Oruc, Ali ve Umur isimlerinde dört oğlu vardı. Bunlardan en büyükleri olan Yahşi Bey, *Niş* fatihidir; Ankara muharebesinde maktul düşmüştür. Diğer üç oğlunun gerek harb sahalarında ve gerek memleket işlerinde mühim hizmetleri görülmüştür. Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra oğlu II. Murad'a karşı çıkan Mustafa Çelebi hâdisesinde bu üç kardeş, Sultan Murad'a sadıkane hizmet etmişler ve mühim gaileler savuluncaya kadar divanda vezir derecesiyle bulunmuşlardır.

Tehlikeli durumlar geçtikten sonra Sultan Murad divan heyetini azaltarak Oruc Bey'e Anadolu beylerbeğiliği Ali Bey'e Saruhan (Manisa) Sancak beyliği verip Umur Bey'i de elçilikle Germiyan oğlu Yakub Bey'e gönderdiği gibi lalası Yörgüç Paşa'yı da Amasya sancağına tâyin etmiştir (826 H./1423 M.) Oruc Paşa beylerbeği iken devlete muhalefete kalkan Aydınoğlu Cüneyd Bey üzerine memur edilmiş ve Cüneyd'i mağlûp etmiş ise de *İpsili* kalesine kaçtığı için elde edilememişti. Oruc Bey 829 H/.1426 M. vefat ederek yerine Anadolu beylerbeyliğine Hamza Bey tâyin edilmiştir.

Saruhan sancak beyi Ali Bey (Paşa) burada dört beş sene bulundu. 831 H./1428 M. de tekaüt olarak *Manisa*'da Ali Bey camii denilen camiini yaptırdı. Vefatı bu tarihten sonradır. Tesisine oğlu Haydar Çelebi'yi ve ondan sonra diğer oğlu Cafer Çelebi'yi mütevelli koymuştur.

Timurtaş paşa'nın hem âlim,ve hem mücahid oğlu Umur Bey *Bursa*'da cami ve camiinden dışarı çıkmamak üzere kitap vakfetmiştir. Bundan başka *Bergama*'da medrese, *Biga*'da cami ve *Afyon Karahisar*'da bir cami ile bir medrese, *Edirne*'de bir mescid yatırpmış ve bunlara vakıflar tahsis eylemiştir. Vakfiyesini 859

Muharrem ayının (1455 Ocak) sonlarında Türkçe olarak tertip ettirerek Bursa'daki camiinin cephesine iki parça halinde taşa hâk ettirmiştir. Umur Bey adına bazı eserler tercüme olunmuştur. Bütün muharebelerde bulunmuş ve büyük hizmeti görülmüştür; Âşık Paşazâde bazı tarihî vakaları Umur Bey'den nakletmiştir; 865 Zilkade/1461 Ağustos'ta vefat ederek *Bursa*'da medfundur. Timurtaş Paşa âilesi şeceresi:

Turahan Bey âilesi

Osmanlı tarihinde *Turahanlı* denilen *Mora* akıncılarının kumandanı olan Turahan Bey'in adı yanlış olarak Turhan diye zikredilir; halbuki eski tarihlerin bir kısmında doğrusu yazılmıştır[1]. *Türk Turahan* diye maruf olup babası, Yıldırım Bayezid zamanında Üsküp beyi olan Paşa Yiğit'tir; Manisa'dan geldikleri anlaşılıyor; Turahan Bey Tesalya sancak beyi ve akıncı kumandanı idi; bir kaç defa Korent berzahına hücum ederek surları tahrip etmişti.

1443'de Macar kıralı Ladislas'ın kumandası altındaki Haçlı ordusuna karşı ne yolda hareket edilmesi lâzım geldiği hakkında pâdişahın huzuriyle aktedilen harb meclisinde bulunan Turahan Bey harbe atılmayarak ihtiyatlı hareket edilmesini ve düşmana

[1] *Oruç Bey tarihi s. 50, 54, 115, 117, 118* ve *Halkondil*'de de Thuracan olarak gösteriliyor *(Paris tab'ı s. 112, 116, 126, 134)* ve diğer isminin geçtiği yerde Turahan tarzında yazılıyor. Vakfiyesinde de öyledir. Zamanımıza kadar gelen ahfadı da cedlerinin Turahan olduğunu söylüyorlar.

yarayacak her şeyi yakıp yıkarak geri çekilmeğe ve sonra düşmanın zahiresiz kalıp sıkıntı çekinceye kadar intizarda bulunarak bunu müteakip tecavüz edilmesini tavsiye eylemiş ise de Evrenuz oğlu İsa Bey'in müdafaa harbi yapılması teklifi kabul edilmiştir[1]. *Morava*, *İzladi* ve *Yalvaç* muharebelerinde Osmanlı ordusu mağlûp oldu; kış münasebetiyle çekilmekte olan düşmanı takibe memur edilen Kasım Paşa'nın maiyyetinde bulunan Turahan Bey, Kasım Paşa'nın ihtiyatsız hareketine karşı kendisini îkaz etmesine rağmen onu dinlememesi bir mağlûbiyete daha sebep olduğundan Kasım Paşa, bu halin Turahan Bey'in kendisine yardım etmemesinden ileri geldiğini beyan etmesi üzerine II. Murad Turahan'ı *Tokad*'da *Bedevi Çardak* denilen kale burcuna hapsetmiş, fakat *Varna* muharebesindeki muvaffakiyet üzerine bazı kayıdlara göre de *Varna* muharebesinden az evvel akıncıların ricasiyle afvedip yine kendisine *Mora* akıncı beyliğini vermiştir (1444)[2]. Turahan Bey'in ve oğullarının *Mora*'ya müteaddid akınları vardır; II. Murad, Mora hakkında Turahan Bey'den malûmat aldıktan sonra 1446 de bizzat gelerek *Korent* berzahını zabt etmiş ve berzah surlarını da yıktırarak Turahan Bey'e *Mora* içerilerine akınlar yaptırıp despotları vergiye bağlamıştır.

II. Mehmed *İstanbul* muhasarasına başlamadan evvel 1452 senesi son baharında Turahan Bey ile oğulları Ahmed ve

[1] Halkondil (Paris tab'ı) *s. 134, 135.*

[2] Halkondil'e göre *(Paris s. 136)* bu hâdise şöyledir: Sultan Murad, Kasım Paşa'yı düşmanı takibe ve Turahan Bey'i de lüzumu halinde ona yardıma memur etmiştir; Jan Hunyad kendisini takip edenlere karşı askerinin bir kısmını pusuya yatırdı. Kasım Paşa süratle düşmanı takip ediyordu; arkadan Turahan yetişip düşmanı bu kadar süratle takip etmemesini söyledi ise de Kasım Paşa dinlemedi. Bunun üzerine Kasım paşa'dan ayrılarak kendisi *Tesalya* akıncılariyle dağ eteklerinden yürümeğe başladı. Düşmanı takip eden Kasım paşa pusuya düştü bir hayli telef ve esir verdi, bozuldu, kendisi güçlükle kurtuldu. Sultan Murad'a, Turahan'ın kendisine yardım etmekten imtinâ ettiğini söyliyerek bütün kabahati Turahan'a isnat etti. Osmanlı tarihleri de Sırp despotiyle dostluğu sebebiyle işi gevşek tuttuğunu ve bir kısmı da güya düşmana galebe edilecek olursa akıncılara ekmek kalmıyacağını söyleyerek onları düşmanla mücadeleden menedip Kasım Paşa'nın yalnız kaldığı yolunda mutalealar kaydederler *(Âşık Paşa zâde s. 131 ve Oruc Bey s. 52 ve Neşrî ve onlardan naklen Tâc-üt-tevarih c. 1, s. 375)*.

Ömer Beyleri imparatorun kardeşleri olan *Mora* despotları Tomas ile Dimitriyos'un *İstanbul*'a yardım etmemeleri için *Mora*'ya akın yaptırmış ve bunlara göz açtırmamıştı; bütün kış devam eden bu akınlar biri Turahan diğeri oğlu Ahmed Bey kumandalarında yapılmıştı; fakat Ahmed Bey bir pusuya düşürülerek esir edilmiş ve *Isparta*'ya Dimitriyos'un yanına götürülmüştür[1]. Ahmed Bey sonradan serbest bırakılmıştır.

Turahan Bey'in vefatı tarihi malûm değildir. 859 Muharrem / 1455 Ocak tarihli vakfiyesine göre vefatı bu tarihten sonradır. *Malkara*'da mescit, medrese ve zaviye vakfetmiş ve vakfına oğlu Ömer Bey'i mütevelli koymuştur. Diğer oğulları vakfiyede şahitler arasında bulunmaktadırlar[2].

Ömer Bey de zamanının meşhur akıncı kumandanlarındandır; Uzun Hasan ile *Otlukbeli* muharebesi yapılmadan evvel pişdar kolu kumandanı Has Murad Paşa'nın Akkoyunlu kuvvetlerine mağlûp ve maktul olduğu sırada Ömer Bey esir düşmüştür. Onbin kişilik Has Murad Paşa kuvvetlerine galebesinden pek çok sevinen Uzun Hasan Bey "Osmanlının asıl güveni Rumeli sipahileri idi; o gittikten sonra geri ne kalır demiş ve bu hususta Ömer Bey'in mütaleasını sormuş, o da pâdişahın benim gibi yüzbin bendesi ve pek çok askeri vardır; bizim esir olmamızla ona halel gelmez" yollu mütalealarda bulunmasından Uzun Hasan'ın canı sıkılarak Ömer Bey'e gazep etmesi üzerine Ömer Bey söylediklerini tevil ederek bundan hiddet buyurulmamasını, üzerinde hakkı olan pâdişahını müdafaa etmek kulluk ve nimetşinaslık îcabı olduğunu beyan etmiş, bunun üzerine Uzun Hasan Bey, beylerine hitaben Ömer Bey doğru söyler, velinimetinin hakkını unutmak diyanete muhaliftir; ekmek, tuz hakkı bilir emekdar kul ve makul insan imiş diyerek hiddeti geçmiştir[3]. Ömer Bey sonra esaretten kurtulup döndü ve 894 H/1489 M. deki Memlûklerle olan harpte bulundu; vefatı bu tarihten sonradır. *Malkara*'da medfundur. Turahan Bey'in Mehmed Bey adındaki oğlu da ümeradandır; II. Bayezid zamanında vefat et-

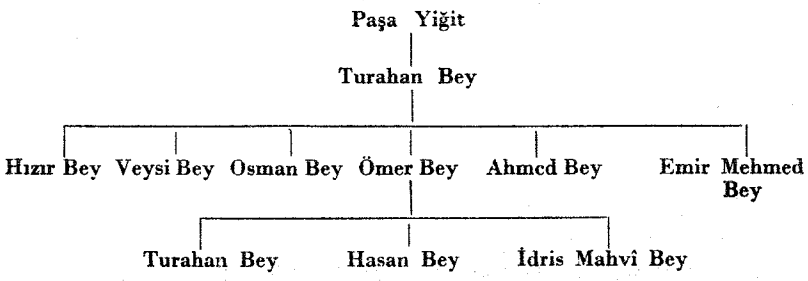
[1] *Frances (Bon tab'ı).*

[2] Turahan Bey vakfiyesinin orijinalı Vakıflar Umum Müdürlüğünde tomar şeklinde bir mahfaza içinde mahfuzdur.

[3] *Tâc-üt-tevarih c. 1, s. 532.*

miştir. Ömer Bey'in oğullarından İdris Mahvî Bey âlim, şair değerli bir zattı. Abdurrahman Hâtifî'nin nazmettiği *Husrev ve Şirin* ve *Leylâ ve Mecnun* isimli farsca teliflerini gayet muvaffakiyetli olarak Türkçeye çevirmiştir[1]. Ömer Bey'in diğer oğlu Turahan Bey 961 H/1554 M. de akıncı kumandanlığı ile İran seferinde bulunmuştur[2].

Turahan Bey silsilesi şöyledir:

[1] *Sehi bey tezkiresi s. 36.*

[2] (طبقات الممالك) *Tabakat-ül - Memâlik* (Millet kütüphanesi, numara 779), *s. 815.*

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN İSTAMBUL'UN FETHİNE KADAR BAŞVEZİRLİKTE BULUNMUŞ OLANLAR

Osmanlı beyliği kurulmağa başladığı zaman yavaş yavaş teşkilâtlandırıldığı, elde edilen yerlerin timar olarak gazaya iştirak eden beylere verildiği ve bu arada kadı tâyini ve vezir ismiyle idarî işleri görmek üzere ulema sınıfından bazı değerli şahsiyetlerin iş başına getirildikleri görülüyor. Osmanlı vezirlerinden şimdiye kadar görülebilen vezirler aşağıda gösterilmiştir. Bunlar, Cendereli (Çandarlı) Kara Halil Hayreddin Paşa'nın vezirliğine kadar Garp Moğollarında (İlhanîlerde) olduğu gibi askerî işler hariç olarak diğer idarî malî işlere bakarlardı; askerî işler ilk zamanda subaşı ve daha sonra beylerbeği denilen kumandanlara aitti. Sonraları vezir adedi artınca birinci vezire vezir-i âzam denildi.

Alâüddin Paşa

Orhan Gazi'nin ilk veziridir. Babası Hacı Kemaleddin adında birisidir; bunun Ahî ricalinden olması ihtimal dahilindedir. Orhan Gazi'nin zevcelerinden biri olan Asporçe Hatun'un 723 Ramazan / 1323 Eylül tarihli vakfiyesinde Alâüddin Paşa, Asporçe Hatun tarafından vekil olarak bulunmuştur. Osmanlı tarihleri isim iltibası dolayısiyle bu Hacı Kemaleddin oğlu Alâüddin Paşa ile Osman Gazi'nin küçük oğlu Alâüddin Bey'i karıştırarak, şehzade Alâüddin'i biraderi Orhan Gazî'nin veziri olarak göstermişlerdir. Alâüddin Paşa'nın vefatı 1340 tarihinden evveldir.

Nizamüddin Ahmed Paşa

Babası Ahî Mahmud'dur[1] Nizamüddin Ahmed Paşa'nın 741 H./1340 M. tarihli vakfiyesinde vezir olduğu görüldüğü gibi 749 Rebîulevvel/1348 haziran tarihli Lala Şahin Paşa vakfiyesi şahit-

[1] Rahmetli Ali Emiri'nin tertip ettiği silsilede Ahî Mahmud, Şeyh Edebalı'nın oğlu olarak görülüyor.

leri arasında da yine vezirlikte bulunduğu ve pek az sonra vefat ettiği anlaşılıyor[1].

Hacı Paşa

Ahmed Paşa'dan sonra bunun vezir olduğunu 749 Rebîulevvel / 1348 Haziran tarihli Orhan Bey'in vermiş olduğu bir temliknâmeden anlıyoruz. Bu zatın Ankara'da *Devlethan* ailesinden olan Hacı Paşa mı yoksa başka bir Hacı Paşa mı? olduğu şimdilik malûm değildir[2].

Sinanüddin Yusuf Paşa

749 H./1348 M. tarihli yukarıda adı geçen Temliknâmesindeki şahitler arasında Hacı Paşanın adının yanında ve ondan sonra ismi görülen Sinanüddin Fakih, Hacı Paşanın ölümü üzerine vezir olmuştur[3]. Sinanüddin paşa, Orhan Gazî'nin son veziri olup Gazi Orhan Bey'in 761 H./1360 tarihli vakfiyesinde adı geçmekte ve babasının adının Muslihuddin Musa ve dedesinin adının da Mecdüddin İsa olduğu bilinmektedir[4]. Orhan Bey'in vakfiyesindeki sadr-ül-kebir tâbirinden —ki Ahîlerin reislerine verilen unvandır— Sinanüddin Yusuf'un da Ahî reislerinden olduğu anlaşılıyor.

Sinanüddin Yusuf, Murad Hüdavendigâr'ın da ilk veziridir. Bunun vefatından sonra kazasker Çandarlı Kara Halil Efendi vezir olmuş ve Hayreddin Paşa künyesiyle şöhret bulmuştur.

[1] *Vakıflar Umum Müdürlüğü Mukataa defter 3, s. 74* deki Lala Şahin paşa vakfiyesi *(Ahmed bin Mahmud Elvezir)*.

[2] Orhan Gazi'nin Ferzende adında bir askerî kumandana vermiş olduğu Temliknâmenin şahitleri arasında *(Belleten sayı 9'da Osmanlı tarihinde yeni bir vesikanın ehemmiyeti ve izahı ve ilk vezirlere dair malûmat)*.

[3] Ahmedî, Sinan Paşa hakkında şöyle diyor:

Geldi katına Sinankim ol fakir
Olmuş idi fakr elinde esir
İlim adına etti ani paşa Sinan
Buldu andan mal-ü-cah-ü nâm-ü şan.

Neşrî (s. 186) Mevlâna Sinan'ın Orhan'a vezir olduğunu yazdıktan sonra Ahmedî'nin yukarıdaki beyitlerini kaydediyor.

[4] Orhan'ın vakfiyesinde Sinan Paşa şöyle zikrediliyor:
« دستور مكرم ... مربى العلماء والفضلا ... سنان الملة والحق والدين يوسف بن صدر الكبير مصلح الدين موسى بن المرحوم مجدالدين عيسى الغالب على اسمه الشريف سنان پاشا .. »
ve İbn-i Kemal tarihi (Nur-i Osmâniye nüshası, numara 3078, s. 72) de Sinan Paşa'nın Orhan'ın veziri ve ilmiyeden olduğu yazılıdır.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa

Sinanüddin Yusuf paşa'dan sonra 773 H./1371 M. senesinden evvel kazasker bulunurken vezirliğe getirilmiştir[1]. Hayreddin paşa bir müddet sonra vezirlikle kumandanlığı uhdesinde toplamış ve bu suretle idarî ve askerî bütün devlet işlerini ele almıştır ki ondan sonra bu usul devam etmiştir; 789 H./1387 M. de vefat etmiş ve yerine kazasker bulunan oğlu Ali Paşa vezir olmuştur.

Ali Paşa (Çandarlı zâde)

Hayreddin paşa'nın büyük oğlu olup Sultan Murad'ın Karaman seferine hareketi esnasında vezir olmuştur. Bunun zamanına kadar Osmanlılarda bir vezir varken, Kara Timur Paşa'ya da vezirlik verilmiş ve bu suretle Ali Paşa'ya vezirâzam denilmiştir. Ali Paşa, Yıldırım Bayezid'e ve şehzadeler mücadelesinde Emîr Süleyman'a da vezirlik etmiş ve 809 H./1406 M. de vefat eylemiştir.

Şeyh Ramazan Paşa

Çandarlı zâde Ali Paşa'dan sonra Emîr Süleyman Çelebi'ye kimin vezir olduğu belli değildir. Vezirlerin kazaskerlikten geldikleri ve bunun da Ali Paşa'nın son senelerinde kazaskerlikte bulunduğu[2] malûm olmasına nazaran vezir olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü, Şerafeddin Yezdî'nin zafernâmesinde iki defa Emîr Süleyman tarafından Ege mıntakasında bulunduğu sırasırada Timur'a bunun elçi olarak gönderildiğini ve daha sonra da kadılıktan vezir olduğunu beyan ettiğinden Ali paşa'dan sonra

[1] Ahmedî Halil Hayreddin Paşa hakkında şöyle diyor:

Bînevâlıktan koyuben Çenderi
Katına geldi Halil-i Cenderi
Bu kamu silaki ilmi az idi
Her hünerde âri ve nâzaz idi
Gurbet hâlin ve fakrin bildi ol
Lutfile ânı ehl-i mansıb kıldı ol
Akibet mülke anı itti vezir
Ne vezaret oldı bir ulu emir.

[2] "Ol zamanda (Yıldırım Bayezid) Şeyh Ramazan nam bir âlim vardı ki ülumda bi nazir ve kâmil ve fazıl kimesne idi. Pâdişah-ı islâm onun diyanetin ve ulum-ı fıkıh içre meharetin görüp.. köyler ve mülkler verip kenduye musahib edip bazı mesalih-i şer'iyyede anunla meşveret ederdi. Hattâ son ucu kazasker edip mesalih-i şer'iyyesini bikülliye ana tefviz etti.." *(Ruhî tarihi).*

vezir olduğu anlaşılıyor. Şeyh Ramazan Paşa Kırşehirli olup babasının adı da Bayezid'dir. Hangi tarihte vefat ettiği belli değildir.

Şah Melik (Kör) [1]

Musa Çelebi'nin 813 H./1410 da Rumeli'de hükümdar olması üzerine Şadi Bey oğlu Şah Melik vezir ve Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin kazasker olmuştur[2]. Sonradan Şah Melik, Musa'nın *İstanbul* muhasarası esnasında onun yanından kaçarak *İstanbul*'a gelmiş oradan da Çelebi Sultan Mehmed'in yanına davet edilmiş ve geldikten sonra[3] Rumeli'ye geçmek için onun fikri sorulmuş ve ona göre hareket edilmiştir[4]. Bazı tarihler düzme denilen Mustafa Çelebi'nin *Gelibolu*'ya çıktığı sırada *Gelibolu kalesi* muhafızı Şah Melik adında birinin kaleyi teslim etmediğinden bahsederlerse de[5] *Kör* lâkabını kullanmayıp yalnız Şah Melik denildiğine göre bunun başka bir Şah Melik olduğu hatıra geliyorsa da şimdilik kat'i bir şey söylenemiyor.

Bayezid Paşa

Çelebi Mehmed, *Amasya* sancak beyi iken onun maiyetinde bulunmuş, şehzadeler mücadelesinde efendisine sadakatle hizmet etmiş, kumandan olarak bulunmuş Çelebi Mehmed devleti bir idare altında toplayınca ona hem vezir-i âzam ve hem de beylerbeyi olarak ölümüne kadar bu iki mevkii muhafaza etmiştir. Osmanlı vekayii kısmında ve bundan evvelki bölümdeki kısa hal tercümesinde görüldüğü üzere 824 H./1321 M. de *Sazlıdere*'de maktulen vefat etmiştir.

İbrahim Paşa (Çandarlı zâde)

İlmiye sınıfından ve kazaskerlikten yetişerek *Edirne*'de bulunurken Musa Çelebi tarafından üç senelik haracı istemek üzere *İstanbul* imparatoruna gönderilmiş ve oradan *Bursa*'ya Çelebi Mehmed'in yanına gelmiş, kazaskerlik etmiş ve sonra Çelebi Mehmed'e ikinci vezirlikte bulunup Bayezid Paşa'nın katli üzerine birinci

[1] Ruhî'de harekeli olarak Şah Melik deniliyor.
[2] *Âşık Paşa zâde c. 83 ve Oruç Bey s. 39 ve 107.*
[3] *Âşık Paşa zâde s. 82 ve Oruç Bey s. 39 ve Âli c. 5, s. 137-138.*
[4] *Âşık Paşa zâde s. 83 ve Oruç Bey s. 40 ve Âli c. 5, s. 165.*
[5] *Âli c. 5, s. 198 ve Behiştî tarihi s. 56.*

vezir olmuştur (824 H./1421 M.). İbrahim Paşa, II. Murad'ın tam itimadını kazanarak bütün idarede müstakil hareket ederek 832 H./1424 M. de vefatına kadar mevkiini muhafaza etmiş vefatı üzerine kazasker bulunan oğlu Halil Paşa vezir-i âzam olmuştur.

Halil Paşa (Çandarlızâde)

İbrahim Paşa'nın oğludur. Bu da babası gibi müstakil olarak hareket etmiş, iki defa saltanattan çekilen II. Murad'ı devlet gemisinin tehlikeye düşmesi üzerine iki defa hükümdarlığa getirerek oğlu II. Mehmed'i iki defa hal, etmiş ve 857 H. / 1453 M. de *İstanbul*'u fetheden Sultan Mehmed, kendisini iki defa saltanattan uzaklaştıran Halil Paşa'yı *İstanbul* fethine mâni olmak istedi vesilesiyle katletmek suretiyle öcünü almıştır.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN XV. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI HÜKÜMDARLARININ ÇAĞDAŞI OLAN BAZI İSLÂM VE HIRİSTİYAN HÜKÜMDARLARI

Gazi Osman Bey'in çağdaşı hükümdarlar

Anadolu Selçuklu hükümdarları	—III. Alâeddin Keykubad 1302; II. Gıyaseddin Mes'ud 1308.
Mısır'da Memlûklu sultanları	—Hüsamüddin Lâçin 1299; Melik Nâsır Mehmed (ikinci defa) 1309; Rüknüddin Baybars 1310; Melik Nâsır Mehmed (üçüncü defa) 1341.
Tunus'ta Beni Hafs hükümdarları	—Ebû Hafs I. Ömer 1295; Ebû Abdullah II. Mehmed 1309; Ebû'l-Beka I. Halid 1311; Ebû Yahya Zekeriya 1317; Ebû Darbe III. Mehmed 1318; Ebû Yahya II. Ebû Bekr 1346.
Cezayir'de Beni Zeyan hükümdarları	—Ebû Said I. Osman 1303, Ebû Zeyan Mehmed 1308; Ebû Hamû Mûsa 1318; Ebû Taşfin I. Abdurrahman 1337.
Magrib-i Aksa (Fas)da Beni Mürin hükümdarları	—Ebû Yakub Yûsuf 1306; Ebû Sâbit Âmir 1308; Ebû'l-Râbi ربيع Süleyman 1310; Ebû Said III. Osman 1331.
Gırnata'da Beni Ahmer (Nasr) hükümdarları	—Ebû Abdullah II. Mehmed 1302; Ebû Abdullah III. Mehmed 1309; Ebu'l-Cuyûş Nasr 1314; Ebû'l-Velid I. İsmail 1325.
Garp Moğolları hükümdarları	—Gazan Mahmud Han 1303; Hüdabende Olcaytu Mehmed 1316; Ebû Said Bahadır Han 1335.
Bizans İmparatoru	—II. Andronikos Paleologos 1332.
Trabzon İmparatorları	—İkinci Jan (Ioannes) 1297; II. Aleksios 1330.
Kıbrıs kıralı	—IV. Hug 1353.
Venedik Doçları	—Marin Kigorki 1313; Jan Saranzo 1329.
Alman İmparatorları	—Albert (Habsburglardan) 1308; VII. Hanri (Lüksemburglardan) 1313; Bavyera Dükü V. Lui 1347.

Macaristan kıralları	—Venceslas 1304; Bavyera'lı Oton 1309; Şarl Robert 1342.
Polonya Kıralları	—Vladislas 1300; Venceslas (Plâsenlerden) 1305; Vladislas 1333.
Fransa Kıralları	—Güzel Filip 1314; İnadcı Lui 1316; Uzun Filip 1322; Güzel Şarl 1328.
İngiltere Kıralları	—I. Edvard 1307; II. Edvard 1327.
İskoçya Kıralları	—Jan (Boliol) 1303; Robert Brus 1329.
İspanya Kıralları	—IV. Ferdinand 1312; XI. Alfons 1350.
Papalar	—VIII. Bonifas 1303; XI. Benuva; V. Kleman 1314; XXI. Jan 1316;

Orhan Gazi'nin çağdaşı olan hükümdarlar

Mısır'da Memlûklu sultanları	—Melik Nâsır Mehmed 1341; Seyfeddin Ebû Bekir 1341; Alâüddin Küçük 1342; Şahabeddin Ahmed 1342; İmadüddin İsmail 1345; Seyfeddin Şaban 1346; Seyfeddin Hacı evvel 1347; Nasrüddin Hasan 1351; Selâhuddin Salih 1354; Nasırüddin Hasan (ikinci defa) 1361; (Melik Nâsır Mehmed'in 1341'de vefatından sonra gelen bu hükümdarlar onun oğullarıdır).
Tunus'ta Beni Hafs hükümdarları	—Ebû Yahya II. Ebû Bekir 1346; Ebû'l-Abbas I. Ahmed 1350; Ebu İshak II. İbrahim 1368.
Cezayirde Beni Ziyan hükümdarları	—Ebû Taşfin I. Abdurrahman 1307; Ebû Said II. Osman ve kardeşi Ebû Sâbit 1359; Ebû Hamu II. Musa 1389.
Magrib-i Aksada Benî Mürin hükümdarları	—Ebû Said II. Osman 1331; Ebû'l-Hasan Ali 1348; Ebû Osman 1358; Es-Said 1359; Ebû Salim İbrahim 1361.
Gırnata'da Beni Ahmer (Nasri) hükümdarları	—IV. Mehmed 1333; I. Yusuf 1354; V. Mehmed 1359; II. İsmail 1360.
İlhanlı (Garp Moğol) hükümdarları	—Ebû Said Bahadır Han 1335; Arpahan 1336; Musa Han 1336. Bundan sonra 1344 senesine kadar rakip hanlar.
Bağdad'ta İlkâni veya Celâiriler	—Büyük Şeyh Hasan 1356; Şeyh Üveys Bahadır Han 1374.
Sivas'ta Eretna hükümdarları	—Alâeddin Eretna 1352; Giyaseddin Mehmed Bey 1365.

Karaman oğulları	—Bedreddin İbrahim Bey, Halil Bey, Musa Bey, Seyfeddin Süleyman Bey 1361.
Eğirdir Hamid oğulları	—Hızır Bey, Necmeddin İshak Bey, Muzaffereddin Mustafa Bey, Hüsamüddin İlyas Bey (1327'den 1391 senesine kadar hükümdarlık etmişlerse de, cülûs ve vefat tarihleri sarih değildir).
Antalya Hamid oğulları	—Hızır bin Yunus, Mahmud Bey.
Menteşe oğulları	—Şücaeddin Orhan (1344'ten evvel); İbrahim 1360; Mehmed Bey 1390.
Germiyan oğulları	—I. Yakup Bey, Mehmed Bey, Süleyman Şah (Şah Çelebi) 1388.
Aydın oğulları	—Mehmed Bey 1334; Gazi Umur Bey 1348; Hızır Bey, İsa Bey 1390.
Saruhan Beyleri	—Saruhan Bey (1348'den sonra); Fahreddin İlyas Bey 1364.
Karesi Beyleri	—Demirhan Bey, Çanakkale mıntakasında Süleyman Şah.
Candar oğulları	—I. Süleyman Paşa, Gıyasüddin İbrahim Paşa, Âdil Bey, Kötürüm Bayezid Bey 1385.
Bizans İmparatorları	—II. Andronikos 1332; Genç Andronikos 1341; Jan (Ioannis) Kantakuzen 1357 ve Jan (Ioannis) Paleologos 1384.
Trabzon İmparatorları	—II. Aleksios 1330; II. Andronikos 1332; I. Basil 1340; Mihail 1344; III. Ioannis 1350; Mihail (ikinci defa) 1350; III. Aleksios 1390.
Kıbrıs Kıralları	—IV. Hug 1353; I. Piyer 1371.
Venedik Doçları	—Françesko Dandalo 1339; Bartolomeo Gradeniko 1342; Andrea Dandalo 1354; Marin Falyer 1355; Jan Gradeniko 1356; Jan Delfino 1361.
Alman İmparatorları	—V. Lui 1347; IV. Şarl 1378.
Macar Kıralları	—I. Lui (Layoş) 1382; Mari 1386.
Polonya Kıralları	—Vladislas 1333; III. Kazimir 1370.
Fransa Kıralları	—Güzel Şarl 1328; Filip dö Valva 1350; Jan 1364.
İngiltere Kıralı	—III. Edvard 1377.
İskoçya Kıralları	—Robert Brus 1329; II. David 1371.
İspanya Kıralları	—XI. Alfons 1350; Zalim Piyer 1369.

Rus Dukaları	—Danyal Aleksandroviç 1340; Simeon İvanoviç 1353; II. İvan İvanoviç 1359.
Papalar	—XXII. Jan 1334; XII. Benuva 1342; VI. Kleman 1352; VI. İnosan 1362.

Birinci Murad Hüdavendigâr'ın çağdaşı olan hükümdarlar

Mısır'da Memlûk sultanları	—Selâhuddin Mehmed 1363; Nâsırüddin II. Şaban 1377; Alâüddin Ali 1381; Selâhuddin Hacı Sâni 1382; Berkuk 1389; Hacı Sâni (ikinci defa) 1390.
Tunus'ta Beni Hafs hükümdarları	—Ebû İshak II. İbrahim 1368; Ebû'l-Beka II. Halid 1370; Ebû'l-Abbas II. Ahmed 1394.
Cezayir'de Beni Ziyan	—Ebû Hamu II. Musa 1389; Ebû Taşfin II. Abdurrahman 1393.
Magrib-i Aksa'da Beni Mürin hükümdarları	—Ebû Ömer Taşfin 1361; Abdülhalim 1362; Ebû Ziyan II. Mehmed 1366; Abdülaziz 1372; Es-Said III. Mehmed 1374; Ebû'l-Abbas Ahmed 1374; Abdurrahman (Merakeş'te) 1382; Musa 1384; Muntasır 1384; IV. Mehmed 1387; Ebû'l-Abbas Ahmed (ikinci defa) 1393.
Gırnata'da Beni Ahmer (Nasri) hükümdarları	—V. Mehmed (ikinci defa) 1391.
Celâyiri hükümdarları	—Şeyh Üveys Bahadır 1374; Hüseyin 1381; Sultan Ahmed 1410.
Timuriler	—Timur Gürkân 1409.
Sivas'ta Eretna hükümdarları	—Gıyasüddin Mehmed 1365; Ali Bey 1380; Kadı Burhaneddin Ahmed 1398.
Karaman oğulları	—Alâüddin Bey 1398.
Isparta Hamid oğulları	—Kemaleddin Hüseyin Bey 1391.
Antalya Hamid oğulları	—Mübarizeddin Mehmed Bey, Osman Bey.
Menteşe oğulları	—İbrahim Bey 1360; Mehmed Bey 1390.
Germiyan oğulları	—Süleyman Şah 1388.
Aydın oğulları	—İsa Bey 1390.
Saruhan oğulları	—İlyas Bey 1364; İshak Bey 1388; Hızırşah Bey 1390.
Karesi oğlu	—Süleyman Şah.

Candar oğulları	—Kötürüm Bayazid Bey 1385; İsfendiyar Bey 1439.
Candar oğulları Kastamonu hükümdarları	—II. Süleyman Paşa 1392.
Bizans İmparatorları	—Jan (Ioannis) Paleologos 1384; II. Manuel 1425.
Trabzon İmparatorları	—III. Aleksios 1390; III. Manuel 1416.
Kıbrıs Kıralları	—I. Piyer 1371; II. Piyer 1383; I. Jak 1398.
Rodos Şövalyeleri	—Reymond 1373; Robert 1376; Jan Ferdinand 1396.
Venedik Doçları	—Loren Celsi 1365; Mark Kortaro 1368; Andrea Kontarini 1382; Mişel Moroini 1382; Antuvan Verene 1400.
Alman İmparatorları	—IV. Şarl 1378; Venceslas 1400.
Macar Kıralları	—Marya 1386; Mari-Sigismund 1437.
Polonya Kıralları	—III. Kazimir 1370; Macar kıralı Layoş (Lui) 1382; V. Vladislas Jagellon 1434.
Fransa Kıralları	—Jan 1364; V. Şarl 1380; VI. Şarl 1422.
İngiltere Kıralları	—III. Edvard 1377; II. Rişar 1399.
İskoçya Kıralları	—II. David 1371; II. Robert (Stuart) 1390.
İspanya Kıralları	—Zâlim Piyer 1369; II. Hanri 1279; I. Jan 1390.
Rus Dukaları	—II. İvan İvanoviç 1359; Dimitri İvanoviç 1389; Vasil dö Metroviç 1425.
Papalar	—VI. İnosan 1362; V. Urben 1370; XI. Greguvar 1378; VI. Urben 1389; IX. Bonifas 1404.

Yıldırım Bayezid'in çağdaşı olan hükümdarlar

Memlûklu Sultanları	—Hacı Sâni 1390; Berkuk 1399; Melik Zâhir Ferec (birinci defa) 1405.
Tunus'ta Beni Hafs hükümdarları	—Ebû'l-Abbas II. Ahmed 1394; Ebû'l-Faris Abdülaziz 1433.
Cezayir'de Beni Ziyan hükümdarları	—Ebû Taşfin II. Abdurrahman 1393; Ebû Sâbit Yûsuf 1393; Ebû'l-Haccac Yûsuf 1394; Ebû Ziyan 1399; Ebû Mehmed I. Abdullah 1401; Ebû Abdullah I. Mehmed 1411.

Magrib-i Aksa'da Beni Merin hükümdarları	—Ebû'l-Abbas Ahmed (ikinci defa) 1393; Fâris-el-Mütevekkil alellah 1408.
Gırnata'da Beni Ahmer (Nasri) hükümdarları	—Ebû'l-Haccac II. Yusuf 1392; Müstainbillah VII. Mehmed 1408.
Celâyirî hükümdarları	—Sultan Ahmed Bahadır Han 1410.
Karakoyunlu hükümdarları	—Kara Yûsuf 1400; oğlu Pir Budak'la müşterek 1405 ilâ 1414.
Timur	—1409
Karaman oğulları	—Alâeddin Bey 1398.
Menteşe hükümdarları	—Mehmed Bey 1390.
Germiyan hükümdarı	—II. Yakup Bey 1390 veya 1391.
Aydın hükümdarı	—İsa Bey 1390.
Saruhan hükümdarı	—Hızırşah Bey 1390.
Candar oğulları	—Sinop şubesi hükümdarı İsfendiyar Bey 1439; Kastamonu şubesi hükümdarı II. Süleyman Paşa 1392.
Sivas sultanı	—Kadı Burhaneddin Ahmed 1398; Zeynelâbidin 1398.
Bizans imparatoru	—II. Manuel 1425.
Trabzon imparatorları	—III. Aleksi 1390; III. Manuel 1412.
Kıbrıs kıralları	—I. Jak 1398; II. Jan (Janos) 1432.
Rodos şövalyeleri	—Jan Ferdinand 1396; Filibert 1421.
Venedik doçları	—Antuvan 1400; Mişel 1413.
Alman imparatorları	—Veneslas 1400; Bodur Robert 1410.
Macaristan kıralları	—Mari-Sigismund 1437.
Polonya kıralı	—V. Ladislas Jagellon 1434.
Fransa kıralı	—VI. Şarl 1422.
İngiltere kıralları	—II. Rişar 1399; IV. Hanri 1413.
İskoçya kıralları	—II. Robert (Stuart) 1390; III. Jan Robert (Stuart) 1406.
İspanya hükümdarı	—III. Hanri 1406.
Rusya Dukası	—II. Vasil dö Metroviç 1425.
Papa	—IX. Bonifas 1404.

Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki saltanat mücadeleleri sırasındaki hükümdarlar

Memlûklu sultanları	—Melik Nâsır Ferec 1405; Abdülaziz 1406; Melik Nasır Ferec (ikinci defa) 1412; Melik Müeyyed Şeyh 1421.

Tunus'ta Beni Hafs hükümdarı	—Ebû'l-Faris Abdülaziz 1433.
Cezayir'de Beni Ziyan hükümdarları	—Ebû Abdullah I. Mehmed 1411; Abdurrahman bin Ebi Abdullah 1412; Said bin Ebi Hamu 1412; Ebû Melik Abdülvahid (birinci defa) 1424.
Magrib-i Aksa'da Beni Mürin hükümdarları	—Fâris-el-Mütevekkil Alellah 1408; Ebû Said 1416.
Beni Ahmer (Nasrî) hükümdarı	—III. Yusuf 1417.
Timuriler	—Timur Han 1409; Şahruh Mirza 1447.
Karakoyunlu hükümdarı	—Kara Yusuf Bey 1434.
Akkoyunlu hükümdarı	—Kara Yölük Osman Bey 1434.
Karaman oğulları	—II. Mehmed Bey 1424.
Menteşe hükümdarları	—Mehmed Bey 1402; İlyas Bey 1421.
Germiyan hükümdarı	—II. Yakup Bey 1428.
Aydın oğulları	—Musa Bey 1402; II. Umur Bey 1403; Cüneyd Bey (takriben 1408).
Saruhan oğulları	—Hızırşah Bey 1406 veya 1410.
Candar oğulları	—İsfendiyar Bey 1439.
Bizans imparatoru	—II. Manuel 1425.
Trabzon imparatorları	—III. Manuel 1412; IV. Aleksi 1447.
Kıbrıs kıralı	—II. Jan 1432.
Rodos şövalyeleri	—Philibert 1421.
Venedik Doçları	—Mişel Siteno 1413; Tomas Moçeniko 1437.
Alman İmparatorları	—Robert 1410; Sigismund 1437.
Macaristan kıralı	—Mari-Sigismund 1437.
Polonya kıralı	—V. Vladislas Jagellon 1.
Fransa kıralı	—VI. Şarl 1422.
İngiltere kıralları	—IV. Hanri 1413; V. Hanri 1422.
İskoçya kıralları	—III. Robert 1406; I. Jak (Stuart) 1437.
İspanya kıralları	—III. Hanri 1406; II. Jan 1454.
Rusya Dukası	—II. Vasil Dimitroviç 1425.
Papalar	—VII. İnosan 1406; XII. Greguvar 1409; V. Aleksandr 1410; XXII. Jan 1415.

Sultan Çelebi Mehmed'in çağdaşı olan hükümdarlar

Mısır'da Memlûklu sultanı	—Melik Müeyyed Şeyh 1421.
Tunus'ta Beni Hafs hükümdarı	—Ebû'l-Faris Abdülaziz 1433.
Cezayir'de Beni Ziyan hükümdarı	—Ebû Melik Abdülvahid (Birinci defa) 1424.

Magrib-i Aksa'da Beni Mürin hükümdarları	—Ebû Said 1416; Abdullah 1424.
Gırnata'da Benî Ahmer (Nasrî) hükümdarları	—III. Yusuf 1417; VIII. Mehmed el-Mütemessikbillah 1427.
Karakoyunlu hükümdarları	—Kara Yusuf 1420; İskender Mirza 1437.
Akkoyunlu hükümdarı	—Kara Yölük Osman Bey 1437.
Timurilerden	—Şahruh Mirza 1447.
Karaman oğulları	—II. Mehmed Bey 1424.
Menteşe oğulları	—İlyas Bey 1421.
Germiyan hükümdarı	—II. Yakup Bey 1428.
Aydın oğlu	—Cüneyd Bey 1426.
Candar hükümdarı	—İsfendiyar Bey 1439.
Bizans İmparatoru	—Manuel 1425.
Trabzon imparatoru	—IV. Aleksi 1447.
Kıbrıs kıralı	—II. Jan 1432.
Rodos şövalyeleri	—Philibert 1421.
Venedik Doçu	—Tomas Moceniko 1433.
Alman İmparatoru	—Sigismund 1437.
Macar kıralları	—Mari-Sigismund 1437.
Polonya kıralı	—V. Ladislas Jagellon 1434.
Fransa kıralı	—VI. Şarl 1422.
İngiltere kıralı	—V. Hanri 1422.
İskoçya kıralı	—I. Jak (Stuart) 1437.
İspanya kıralı	—II. Jan 1454.
Rus Çarlığı	—II. Vasil Dimitroviç 1425.
Papalar	—XXII. Jan 1415; V. Marten 1431.

Sultan II. Murad'ın çağdaşı olan hükümdarlar

Memlûk sultanları	—Melik Eşref Barsbay 1438; Cemaleddin Yûsuf 1438; Melik Zahir Çakmak 1453.
Tunus'ta Beni Hafs hükümdarları	—Ebû'l-Faris Abdülaziz 1433; IV. Mehmed Muntasırbillah 1435; Ebû Ömer Osman 1488.
Cezayir'de Beni Ziyan hükümdarları	—Ebû Melik Abdülvahid 1424; Ebû Abdullah II. Mehmed 1428; Ebû Melik Abdülvahid (ikinci defa) 1430; Ebû Abdullah II. Mehmed (ikinci defa) 1431; Ebû'l-Abbas Ahmed 1462.
Beni Mürin hükümdarları	—Es-Said 1424; Abdullah 1470.

Gırnata'da Beni Ahmer (Nasri) hükümdarları	—VIII. Mehmed El-Müstemsikbillah 1427; IX. Mehmed (Sagir) 1429; VIII. Mehmed (ikinci defa) 1432; IV. Yûsuf Ebû'l-Haccac 1432; VIII. Mehmed (üçüncü defa) 1444; X. Mehmed (El-Ahnef) 1445; Sâd El-Müstainbillah 1446; X. Mehmed (ikinci defa) 1453.
Karakoyunlu hükümdarları	—İskender Mirza 1437; Cihanşah 1467.
Akkoyunlu hükümdarları	—Kara Yölük Osman Bey 1434; Ali Bey 1438; Hamza Bey 1444; Cihangir 1454.
Timuriler	—Şahruh Mirza 1447; Uluğ Bey 1449; Abdüllâtif 1450; Abdullah 1451; Ebû Said 1469.
Karaman oğulları	—II. Mehmed 1424; Bengi Ali Bey 1424; İbrahim Bey 1463.
Germiyan oğulları	—II. Yakup Bey 1428.
Aydın oğulları	—Cüneyd Bey 1426.
Candar oğulları	—İsfendiyar Bey 1439; İbrahim Bey 1443; İsmail Bey 1461.
Bizans İmparatorları	—II. Manuel 1425; Ioannis 1448; Kostantin Dragazes 1453.
Trabzon imparatorları	—IV. Aleksi 1447; IV. Jan 1458; David 1461.
Kıbrıs kıralları	—II. Jan 1432; III. Jan 1458.
Rodos şövalyeleri	—Antuvan Filüvioni 1437; Jan Dölastis (de Lastice) 1454.
Venedik Doçları	—Tomas Moceniko 1423; Fransuva Foskari 1457.
Alman İmparatorları	—Sigismund 1437; II. Albert (Avusturyalı) 1439; Fredrik 1493.
Macar kıralları	—Mari-Sigismund 1437; Avusturyalı Albert 1439; IV. Ladislas 1444; Jan Hunyad (Naib); V. Ladislas 1457.
Polonya kıralları	—V. Ladislas Jagellon 1434; Macar kıralı Ladislas 1444; IV. Kazimir 1492.
Fransa kıralı	—VII. Şarl 1461.
İngiltere kıralı	—VI. Hanri 1464.
İskoçya kıralları	—I. Jak (Stuart) 1437; II. Jak (Stuart) 1460.
İspanya kıralı	—II. Jan 1454.
Rus Çarlığı	—II. Vasil 1425; III. Vasil 1462.
Papalar	—V. Marten 1431; IV. Öjen 1447; V. Nikola 1455.

BİBLİYOGRAFYA

ADIVAR, ADNAN (ABDURRAHMAN): *Osmanlı Türklerinde ilim*, 1943 İstanbul.

AHMEDÎ: *İskendernâme*.

AKIN, HİMMET: *Aydınoğulları tarihi hakkında bir araştırma* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınlarından, 1946).

AKTEPE, MÜNİR: *Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri Çimpe kalesi* (İstanbul Üniversitesi E. Fakültesi (Tarih dergisi) sayı 2, sene 1950.

ÂLİ: *Künhülahbar* 1-5 ve basılmamış birinci cilt (kütüphanemizdeki nüsha).

ALİ (Meskûkât mütehassısı-Miralay): *Tarih-i Osmani Encümeni ve Türk Tarih Encümeni mecmuasında Osmanlı sikkelerine, Candar ve Teke oğullarına dair tedkikleri.*

ALİ (Yazıcızâde): *Türkçe Selçuknâme ve Oğuz boyları damgaları.*

ALTINAY, AHMED REFİK: *Osmanoğulları* (Türk Tarih Kurumu için yazılan tedkiklerden).

ARIK, FAHRİYE: *Prof. Wittek'in Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu makalesinin ilâvelerle tercümesi*, 1947.

ÂŞIK PAŞA ZÂDE: *Tevarih-i Âl-i Osman* (Âli Bey neşri 1932, İstanbul).

ATİYA AZİZ SURYAL: *The Crusade in the Later Middle ages, London 1938; Crusade of Nicopolis, London 1934.*

ATSIZ NİHAL: *Ahmedî Şükrullah, Âşıkpaşa zâde tarihleri*'ni hazırlıyarak Türkiye Yayınevleri neşriyatı arasında bastırmıştır. Şükrullah'ı Farsca'dan Türkçeye çevirmiştir.

AYNÎ BEDREDDİN MAHMUD: عقد الجمان فی تاریخ اهل الزمان *İkd-ül-cuman Fi Tarih-i Ehl iz zaman* (Veliyyüddin Efendi kitapları).

Aziz ESTERÂBADÎ: *Bezm-ü Rezm* (1928, İstanbul'da Türkiyat Enstitüsü tarafından bastırılmıştır).

BANARLI NİHAD SÂMİ: *Ahmedî'nin İskendernâmesi hakkında* (Türkiyat mecmuası, c. 6, sene 1936).

BERTRANDON de la BROCQUIÈRE: *Voyage d'Outremer*, Paris 1892, Şefer neşri.

BEHİŞTÎ SİNAN ÇELEBİ: *Tevarih-i Âl-i Osman*, Kütüphanemizdeki nüsha.

BELİČ İSMAİL: *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve vefiyât-i Danışverân-ı Nâdiredan (Tarih-i Bursa)*, 1302 Bursa'da basılmıştır.

BIYIKTAY HALİS: *Timur'un Anadolu seferi ve Ankara savaşı*, (Askerî matbaa, 1934).

BURMOY ALEKSANDR: *Türkler Edirne'yi ne vakit aldılar* (Bulgarcadan Türkçeye çeviren Hasan Eren (Belleten sayı 49).

CAFER ÇELEBİ (TÂCİ ZÂDE): *Mahrusa-i İstanbul Fetihnâmesi*, (Tarih-i Osmanî Encümeninin ilâvelerinden, 1331).

SCHLUMBERGER G.: *İstanbul'un muhasara ve zabtı* (M. Nahid tercümesi İstanbul 1330).

CENABÎ (MUSTAFA): العيلم الزاهر *Elaylem-üz-zâhir*. Arapça umumî tarih.

C. C. GIURESCU: *İştoria Romanilor II*, Bucuresti 1940.

DEMİRTAŞ FARUK: *Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar* (Belleten sayı 47).

DİRİMTEKİN FERİDUN: *İstanbul'un Fethi* (1949 İstanbul).

DUKAS: Rum tarihçisi *(Bonn tab'ı)* Mırmıroğlu tercümesi.

DURSUN BEY: *Tarih-i Ebülfeth* (Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası ilâve yayınlarından, sene 1330).

ELDEM HALİL EDHEM: *Düvel-i İslâmiye* (1927 İstanbul) *Meskûkât-i Osmaniye kataloğu* (kısm-ı sâdis İstanbul) ve *Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası*'nda neşrettiği *Âl-i Germiyan kitabeleri*, *Karaman oğulları hakkında vesaik-i mahkûke*, *Anadolu'da islâmî kitabeler*, *İstanbul'da en eski Osmanlı kitabesi*, *Kadı Burhaneddin namına Kayseri'de bir kitabe* vesaire.

ENVERÎ: *Düsturnâme* (Prof. Mükrimin Halil Yinanç neşri. Türk Tarih Encümeni külliyatı, İstanbul 1928).

ERZİ ADNAN ve IŞIKÖZLÜ FAZIL: *İstanbul'un zabtı hakkında ihmal edilmiş bir kaynak* (Rumence'den tercüme), Belleten sayı 49, sene 1949.

FERİDUN BEY: *Münşeat-i Selâtin* (1274 İstanbul).

FRANÇES (Rum tarihçisi): *(Bonn tab'ı)* V. Mırmıroğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş ise de basılmamıştır.

GABRIEL ALBERT: *Chateaux Turcs du Bosphore*, (1943 Paris).

GALİP İSMAİL: *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye* (İstanbul 1307).

GEGAJ (ATHANASE): *L'Albanie et L'Invasion turque au XVe Siècle* (1934 Paris).

GIBBONS: *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu.* Merhum Ragıb Hulûsi tercümesi, (İstanbul 1928).

GRİGORAS (Bizans tarihçisi): Merhum Prof. Fazıl Nazmi tersümesi (noksandır).

HADİDÎ: *Manzum Al-i Osman tarihi* (Esad Efendi kitapları - Süleymaniye kütüphanesi).

HAFIZ EBRU: مجمع التواريخ *Mecma'-üt-tevarih* (Fatih kütüphanesi, numara 4371).

HAFIZ HALİL: *Menakib-i Şeyh Bedreddin* (Babinger Franz tab'ı).

HALKONDİL (CHALCONDYLE): *Histoire de la décadence de L'Empire grec et l'Etablissement de celui des Turcs.* Paris 1620 ve 1632.

HAMMER: *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (rahmetli Atâ Bey tercümesi), İstanbul 1329).

HAMİD VEHBİ: *Meşahir-i İslâm* (1301 İstanbul).

HAYRULLAH EFENDİ: *Osmanlı tarihi* (1292 İstanbul).

HÜSNÜ: *İbn-i Arabşah* (Türkiyat mecmuası, c. 3, s. 154).

HÜSEYİN HÜSAMEDDİN (Amasyalı): Tarih-i Osmanî Encümeni ve Türk Tarih Encümeni mecmualarındaki *Alâüddin Bey, Koca Mehmed Paşa, Orhan Beyin vakfiyesi ve Molla Fenarî* makaleleri.

İBN BATTUTA: تحفة النظار فى غرائب الامصار وعجائب الاسفار *Tuhfetünnuzzar fi garaibilemsar ve acaibülesfar* (meşhur İbn Batuta. seyahatnâmesi, merhum Mehmed Şerif Paşa tercümesi).

İBN ARABŞAH: عجائب المقدور فى نوائب تيمور *Acaib-ül-makdur fi nevaib-i Timur*, 1285 Mısır tab'ı ve bunun Nazmi zâde tercümesi.

İBN-İ TAGRİBERDİ EBULMEHASİN YUSUF: النجوم الزاهره *Ennücûm-üz-zâhire* (1915–1919 Avrupa tab'ı) المنهل الصافی *Elmenhel-üs-sâfi* (Nur-ı Osmaniye kütüphanesi 3425-3429) ve حوادث الدهور *Havadis üd Dühûr* (Ayasofya kütüphanesi numara 3185 ve aynı eserin W. Popper neşri).

İBN-İ KEMAL: *Tevarih-i Âl-i Osman* (Fatih ve Nur-ı Osmaniye kütüphaneleri nüshaları).

İDRİS-İ BİTLİSÎ: *Heşt Bihişt* (İstanbul Üniversitesi kütüphanesiyle Esat Efendi kütüphanesi nüshaları).

İNALCIK Prof. Dr. HALİL: *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar* (T. T. Kurumu yayınlarından, 1956).

İSMAİL PAŞA (Bağdadlı): ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون *İzah-ül-meknun fi zzeyl-i alâ keşfizzunun* isimli Keşfüzzunun zeyli (1945–1947 Maarif Vekâleti tab'ı).

JIRECEK: *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876 (Fazıl Işıkgözlü tercümesi).

JORGA: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1902 (Nusret Hızır tercümesi) ve *Philippe de Mézières et la Croisade au XVIe Siècle* (Paris 1892).

KARA ÇELEBİ ZÂDE ABDÜLAZİZ: *Ravzatülebrar* (1248 Bulak tab'ı).

KALKAŞENDİ ŞAHABEDDİN AHMED: صبح الاعشی فی صناعة الانشا *Subh-ul âşâ fi sınaat-il-inşa* (5, 7, 8 inci ciltler, 1333 H. 1915 M. Kahire tab'ı).

KANTAKUZEN: *Bizans tarihi, yedinci cilt* (Ali Şevket tercümesi).

KÂTİP ÇELEBİ: *Cihannüma* (Müteferrika tab'ı) ve basılmamış *Rumeli kısmı* (Kütüphanemizdeki nüsha) ve *Keşfüzzunun* (Maarif Vekâleti neşriyatı).

KRITOVULOS: *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-i sâni* (Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası ilâvelerinden Karolidi Efendi tercümesi 1329).

KOYUNLUOĞLU MEMDUH TURGUT: *İznik ve Bursa tarihi* (Bursa Halkevi neşriyatı 1935).

KÖPRÜLÜ FUAT Ord. Profesör: *Bizans Müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı mülâhazalar* (Türk Hukuk

ve İktisat Mecmuası, sayı 1, sene 1931). *Anadolu'da İslâmiyet* (Edebiyat Fakültesi mecmuası). *Anadolu'da Türk dili ve edebiyatına bir bakış* (Türk Tarih Kurumu için yazılmıştır). *Ahmedî* (İslâm Ansiklopedisi). *Osmanlı İmparatorluğunun Etnik menşei meselesi* (Belleten sayı 25 ve 28). *Anadolu beylikleri tarihine ait notlar ve Germiyan Beyliği tarihine ait makale* (Türkiyat mecmuası sayı 2, sene 1928) ve *Les Origines de L'Empire Ottoman* (1935 Paris).

LE BEAU: *Histoire du Bas-Empire* (Türklere âid kısmın B. İsmail Hâmî Danişmend tercümesi).

LUGAL NECATİ Profesör: *Şamî'nin Zafernâmesi tercümesi* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından 1949).

LÜTFİ PAŞA: *Tevarih-i Âl-i Osman*, (Merhum Âli Bey'in haşiyeleriyle, 1341 İstanbul).

MAKRIZÎ TAKİYÜDDİN AHMED: كتاب السلوك لمعرفة الدول والملوك *Kitab-üssülûk li marifet-id-düveli vel mülûk.*

MECDİ: *Şakayik-i Numaniye* tercümesi (حدايق الشقايق Hadayık-ış şakayık), 1219 da basılmıştır.

MEHMED MUHTESIB ZÂDE: *Şakayik* tercümesi (Bay Resuhi Baykara'nın hususî kütüphanesi nüshası).

MEHMED (NİŞANCİ - KARAMANÎ MEHMED PAŞA): *Tevarih-üs-selâtin-il-Osmaniyye* (Türkiye Yayınevi İstanbul).

MEHMED ARİF: Tarih-i Osmani Encümeni mecmuasında Anadolu tarihinden *Hâmidoğulları* (sene 3, s. 938).

MIRMIROĞLU (VLADİMİR): *Fatih'in donanması ve deniz savaşları* (İstanbul 1946). *Pelekanon muharebesi mevkii hakkında* (Belleten sayı 50), *Sütudyo kalesi* (Belleten sayı 50) ve *Franşes* ve *Dukas* tarihlerinin Bonn tab'ından ve Rumca asıllarından tercümeleri.

MONCADO: *Expédition des Catalans et des Aragonnais*, 1828.

MUHTAR PAŞA (AHMED) FERİK: *Feth-i Celil-i Kostantiniyye* (1316 İstanbul).

MURALT E. DE: *Essai de Chronographie Byzantine*, c. II. Saint-Pétersburg 1873.

MÜNECCİMBAŞI (AHMED DEDE): *Cami-üd-Düvel* (Arapça umumî kütüphane nüshası 5020) ve bunun matbû tercümesi *Sahaif-ül-ahbar* (1285).

NAZMİ ZÂDE: *Tarih-i Timürlenk* (İbn Arabşah'ın Acaib-ül makdur'unun tercümesi), 1277 de İstanbul'da basılmıştır.

NECATİ SALİM: *Varna muharebesine dair*, 1931 (Askeri mecmuanın lâhikası).

NECİP ASIM-MEHMET ARİF: *Tarih-i Osmanî* (Tarih-i Osmani Encümeni neşriyatından), 1335 İstanbul. 1335 İstanbul.

NEŞRÎ: *Cihannümâ-Tevarih-i Âl-i Osman* (Türk Tarih Kurumu yayınlarından).

NİŞABURÎ MAHMUD: *Tarih-i Türkmaniye* (Farsça) Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç tarafından Londra'da Hindistan Nezareti kütüphanesindeki 3022 numaralı nüshadan istinsah edilmiş olup bir nüshası Ankara Maarif kütüphanesinde 7026-1092 numaradadır.

NİZAMEDDİN ŞAMÎ: *Farsça Zafernâme* Felix Tauer 1937 Prag.

ORKUN HÜSEYİN NÂMIK: *Osmanlıların aslına dair* (Türklük mecmuası 1939).

ORUÇ BEY: *Tevarih-i Âl-i Osman* (Prof. Babinger neşriyatı 1925).

PACHYMERES: *İstanbul Tarihi*, c. 6, Paris 1685 (Ali Şevket tercümesi).

PEARS E.: *Destruction of the Greek Empire and Capture of Constantinople by the Turks*, London 1903.

RIEFSTAHL R. M.: *Cenub-ı Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, (1948 İstanbul).

RUHÎ (EDİRNELİ): *Tarih-i Âl-i Osman* (Ord. Prof. Mükrimin, H. Yınanç'taki fotokopi).

SADEDDİN (HOCA): *Tac-üt-tevarih*, İstanbul 1279.

SCHILTBERGER (JOHANN): *The bondage and travels* London 1879. Hakkı Muhlis Bey tarafından yapılan tercümesi, Millet kütüphanesindedir.

SEHAVÎ EBULHAYR MUHAMMED: التبر المسبوك فى ذيل السلوك *Et-tibr-ül-mesbûk fi Zeyl-is-Sülûk*, Ayasofya kütüphanesi 3113 ve

وجيز الكلام *Veciz-ül-kelâm* (Zehebî'nin zeyli) Köprülü Kütüphanesi numara 1189.

SILBERSCHMID MAX: Venedik menbalarına nazaran Türk İmparatorluğunun zuhuru zamanında Şark meselesi (Almancadan tercüme eden Bay Ahmed Cemal Küprülü, 1930 Türkiyat yayınlarından).

SOLAK ZADE: *Osmanlı tarihi.* (İstanbul 1298).

ŞAHABEDDİN ÖMER: *Mesalik-ül-ebsar* Taeschner tab'ı.

ŞEREFEDDİN YEZDÎ: *Zafernâme* Kalküta tab'ı 1887.

ŞÜKRULLAH: *Behcet-üt-Tevarih* (Nur-ı Osmaniye kütüphanesi numara 3059).

TEMPERLEY HERALD W.: *History of Serbia 1919* (Fazıl Işıközlü tercümesi).

TEVHİD AHMED: Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasında Anadolu Beylikleriyle Osmanlı devrine aid makaleleri: *Rum* (Anadolu) *Selçukî devletinin inkıraziyle teşekkül eden tavaif-i mülük, Sinopta pervane zadeler, Sinopta gazi Çelebi, Kastamonı'da H. Çoban Bey âilesi, İsfendiyar oğulları, Kütahya'da Germiyan beyleri, Karahisar'da Sâhib'ata, Balıkesir'de Karası oğulları, Saruhan, Aydın, Menteşe oğulları, Denizli emareti, Bursa'da Umur Bey camii kitabesi, Menteşe oğullarından Ahmed Gazi Bey'in hayratı kitabeleri, Ankara Ahîleri, Bursa'da en eski kitabe, Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed kerimelerinden Hafsa Sultan namına 847 Receb tarihli bir kitabe; Akşehir'de Rumeli fatihi Süleyman Paşa kerimesi mezarı, Sahibata oğullarından Ahmed.*

UZUNÇARŞILI İSMAİL HAKKI: *Sivas şehri* (İstanbul 1927), *Kütahya şehri* (1932), *Kitabeler* (Birinci ve ikinci kısımlar sene 1927 ve 1929), *Anadolu Beylikleri-Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri* (1937), *Kapıkulu Ocakları* (iki cilt 1943), *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal* (1940), *Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı* (1945), *Osmanlılarda ilk vezirlere dair mütalea* (Belleten sayı 9), *Orhan Gazi Vakfiyesi* (Belleten sayı 19), *Gazi Orhan Beyin hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi* (Belleten sayı 34), *Karesi vilâyeti tarihçesi* (İstanbul 1941),

İlmî ve içtimaî Osmanlı müesseseleri notları, Osmanlı tarihinin ilk devirlerine ait bazı yanlışlıkların tashihi (Belleten sayı 81), *Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa* (Belleten sayı 91), *Hacı İvaz Paşaya dair*, (İs. Üni. Edebiyat Fa. Tarih dergisi, c. X, sayı 14).

YİNANÇ MÜKRİMİN HALİL, Profesör: *Bayezit I.* (İslâm Ansiklopedisi) ve *Düsturnâmenin izahı*, (1929).

WITTECK PAUL: *Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu* (Fahriye Arık tercümesi) ve *Menteşe Beyliği* (Orhan Şaik Gökyay tercümesi (1944 Ankara).

***

Fetihnâme-i Rum –Timur'un Ankara muharebesinden sonra oğullarına yolladığı zafernâme (Aşir Efendi kitapları, üçüncü kısım 326 numaralı mecmuada).

Şuara tezkireleri (Sehi, Lâtifî, Âşık Çelebi, Ahdî, Kınalızâde ve Riyazî).

Takvim-i Nücum: Nur-ı Osmaniye kütüphanesi numara 2782.

Tarih-i Mülûk-i Kurun-ı Mâzi: Millet kütüphanesi.

Kitab fi Beyan-i ahval-il-acaib ve'l-garaib Nur-ı Osmaniye kütüphanesi numara 3080.

Risalet-üt-takvim: Esat Efendi kitapları numara 1978.

Takvim-i Nücumî (Hatayî Hüseynî) Topkapı sarayı Bağdad köşkü kitapları numara 310.

Başvekâlet arşivi'ndeki bazı tahrir defterleri.

Orhan Gazi'nin, oğlu Süleyman Paşa için tertip ettiği 761 H., 1360 M. tarihli orijinal vakfiye (Top. Arşivi).

İNDEKS

KİŞİ ADLARI

A

Abaka Han, 14, 15, 16, 18.
Abdal Murad, 531.
Abdal Musa, 531.
Abdullah (Riyaziyeci), 521.
Abdullah-ı Rumî (bk. Eşrefoğlu), 530.
Abdülaziz (Samavnalı Şeyh Bedreddin'in ceddi), 361.
Abdüllâtif-i Makdesî, 533.
Abdüllahad Nuri Bey (Tarihçi), 86.
Abdülmuin, 572.
Abdülvâcid (Heyetçi), 521, 539.
Abdurrahman (Gazi), 117.
Abuşka (Anadolu valisi), 21
Âdil Bey (Candar oğlu), 83.
Adreno (Ceneviz podestası), 381, 382.
Ahi Bayezid b. Ivaz, 397.
Ahi Bayezid oğlu Hacı İvaz Paşa, 350.
Ahi Çelebi b. Ivaz paşa, 567, 568.
Ahi Hasan, 106, 117, 530, 561.
Ahi Hoşkadem, 391.
Ahi Mahmud, 530.
Ahi Mehmed, 27.
Ahi Musa, 531.
Ahi Şemseddin, 106, 561.
Ahi Yakub, 391.
Ahmed (bk. Burhaneddin-Kadı).
Ahmed (Osman Gazi Soyundan), 55.
Ahmed (Amasya Emiri Hacı Şadgeldi oğlu), 277.
Ahmed (Evrenuz zade Ali Bey'in oğlu), 400, 468.
Ahmed b. İlyas (Menteşeoğlu), 56, 57, 453.
Ahmed Bey (İbrahim Beyin oğlu), 56.
Ahmed Bican, 528, 534.
Ahmed-i Cezerî, 521.
Ahmed b. Said El Zencanî, 26.
Ahmed Dâî, 62., 528, 529, 537, 540.
Ahmedî (bk. Taceddin İbrahim), 521, 526, 527, 528.
Ahmed Hersekoviç, 222.
Ahmed Tevhid Bey, 86.
Ahmed Teküdar, 18.
Akçakoca, 553.
Aksak Timur (bk. Timur), 301.
Ak Şemseddin, 485, 534, 535.
Aktimur (Osman Gazi'nin Biraderzadesi), 111.
Alâüddin Ali Bey (Osman Gazi'nin Oğlu), 45, 46, 47, 245.
Alâüddin Ali Bey (bk. Zeynel Abidin), 299.
Alâüddin Eretna (bk. Köse Peygamber), 124.
Alâüddin Ali Bey (Karamanoğlu), 60, 64, 82, 109, 115, 116, 246, 247, 248, 249, 260, 261, 266, 267, 275, 295, 296, 315, 401, 556.
Alâüddin Esved, 536.
Alâüddin-i Rumî, 521.
Alâüddin-i Tusî, 521.
Allâme Feyzullah, 361.
Alâüddin Paşa, 125, 126, 508.
Alâüddin Dâvud Şah, 6.
Alâüddin Keykubad, 4, 5, 6, 7, 13, 20, 21, 25, 26, 43, 73, 99, 102, 108, 360.
Alâüddin Keykubad III., 20, 21, 27, 58.
Albert V. (İmparator), 239, 240, 241, 417, 418, 446.
Albertus Magnus, 519.
Aleksandr (Bulgar kralı), 133, 190, 207, 351.
Aleksandr, (Bulgar kralı Şişman'nın oğlu), 194, 298, 363.
Aleksandr Giriş, 203.
Aleksandru Aldea (Mirça'nin oğlu), 214, 217.
Aleksi IV. 33.
Aleksi Lanj III., 34.

Aleksi IV. 33.
Aleksi Kommen, 1, 34.
Ali (Karaman oğlu Alâüddin Ali Bey Zade) 315, 403, 413.
Ali Bey (Kara Timurtaş oğlu Ali), 314, 364, 377, 382, 383, 395, 396, 575.
Ali Bey (Evrenuz oğlu), 564, 565.
Ali Bey (Mihal oğlu), 571.
Ali Bey (Firuz Bey oğlu), 392.
Ali Bey (Germiyanoğlu), 65.
Ali (Yazıcızade), 336.
Ali (Hibetullah oğlu), 536, 541.
Ali Emirî Efendi, 561.
Ali Kuşcu, 521.
Ali Paşa (Cendereli, Çandarlı), 74, 76, 246, 247, 253, 255, 259, 308, 313, 333, 337, 396, 497, 502, 535, 555, 556, 557, 558.
Alp Arslan (Tâceddinoğlu), 298.
Alperenler, 512.
Altomonaviç (Nikola), 218, 223.
Amadeo VI. (Savua Kontu), 140, 141, 170, 191, 231.
Andrea Moceniko (Amiral), 411.
Andreas (II. Manuel'in oğlu), 150.
Andre Topia, 210, 230, 443.
Andronikos, 112, 129, 132, 133, 141, 143, 144, 145, 150, 191, 259, 273, 408.
Andronikos II., 110, 140, 155, 195, 230.
Andronikos III., 67, 74, 122, 202.
Andronikos V., 142.
Anna dö Savua, 67, 133, 135, 156.
Anna (İstefan Uroş'un kız kardeşi), 188.
Anjuven, 203.
Argun Han, 15, 18, 20.
Arnold di Villanovd, 519.
Arsen (Patrik), 36.
Artukîlerden Mes'ud, 5.
Asen (Bulgar boyarı), 188.
Aşıkpaşazade, 182, 208, 418, 528, 530, 552, 562, 567, 576.
Atayî (Şair bk. Ahi Çelebi b. İvaz Paşa), 528, 568.
Aydoğdu (Gündüz Bey'in oğlu), 109.
Aygutalp, 105, 109, 551, 573.
Ayos Romanos, 475.
Azab Bey, 439.
Aziz Paşa, 571.

B

Baba İshak, 9, 543.
Bacon, 519.
Bahaüddin Kutluca, 8.
Balabancık, 111.
Bâla Hatun, 115, 560, 561.
Bali Çelebi, 567.
Balşa (Balşi), 176.
Balşa (Regina), 177.
Balşa I. (Jorj), 203.
Balşa II., 199, 204, 205, 207, 218, 219, 556.
Balşa III., 205, 208.
Balta oğlu Süleyman, 344, 477.
Balta oğlu Halil, 401.
Balto (Moğul Kumandanlarından), 20.
Barak Bey, 343, 344.
Barbaro, 472, 481.
Barcinli (Hüsrev Paşa), 63.
Barınbay, 248.
Baudoin II., 35, 36.
Baudoin de Flandre, 34.
Baycu Noyan, 10, 11, 13, 20.
Baydo (Hülâgü'nün torunu), 20.
Bay Hoca, 106.
Bayezid I. (Yıldırım), 175, 227, 252, 254, 255, 257, 259, 260, 263, 264, 268, 269, 270, 272, 276, 281, 282, 284, 285, 289, 290, 291, 292, 293, 297, 303, 305, 307, 313, 315, 317, 318, 320, 322, 326, 332, 348, 351.
Bayezid (Şeyh Ramazan Paşa'nın babası), 70.
Bayezid II. 89, 450, 559.

Bayezid Paşa (Celâlüddin, Vezir-i âzam), 278, 334, 344, 352, 353, 355, 364, 365, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 388, 395, 396, 397, 543, 553, 554, 558, 567.
Bedreddin İbrahim, 45.
Bekir Çelebi, 567.
Benuva XII (Papa), 241.
Bereke Han, 17.
Berkuk (bk. Melik-i Zâhir), 300, 301, 304
Berkıyaruk, 1, 3.
Bertrandon de la Brokière, 185.
Biçeroğlu Hamza Bey, 278, 350, 403.
Bıçakcı Ömer, 534.
Boğdan (Makedonyalı), 412.
Boniface IX. (Papa), 236, 290, 325.
Bozguş Bahadır (Germiyan Beyi), 63.
Bedreddin (bk. Şeyh Bedreddin Mahmud, Simavî, Samavnalı), 320, 339, 349.
Börklüce Mustafa (bk. Dede Sultan) 194, 363, 364, 365, 511.
Brankoviç (Jorj-İvan Vulk=Vılk oğlu), 199, 255, 413.
Burhaneddin (bk. Kadı Burhaneddin Ahmed), 5, 25, 83, 262, 266, 268, 275, 276, 277, 278, 298, 299, 300, 303, 304, 330, 347, 540.
Burhaneddin Musa, 45.
Bursalı Niyazî, 537.
Busiko (Mareşal), 232, 233, 281, 282, 286, 288, 290, 291.
Büyük Kostantin, 469.
Büyük Layoş (bk. Layoş-Ludvig-Lui), 237.

C

Câfer Çelebi 575.
Candar (bk. Şemseddin Yaman).
Candarlı (bk. Cendereli, Çandarlı Ali Paşa-Kara Halil Hayreddin Paşa Halil Paşa-İbrahim Paşa- Mahmud Çelebi, İlyas Paşa).
Cebe Ali Bey, 434.
Celâlüddin Arabî (Tabib), 320.
Celâlüddin Bayezid (bk. Kötürüm Bayezid), 83, 84.
Celâlüddin Mengüberti, 5, 6.
Celâlüddin Karatay, 11, 29.
Celâlüddin Rumî, 26.
Celâlüddin Harezmşah, 5, 6, 9, 73, 98.
Cemalî (Şair), 528, 529.
Cendereli (bk. Candarlı, Çandarlı).
Cengiz, 301.
Cihan Şah (Mirza), 439.
Cimri, 16, 44.
Ciovanni (Venedik Amirali), 231.
Comita Musaki (II. Balşa'nın Karısı), 207.
Cüneyd Bey (Aydınoğlu), 70, 72, 73.
Cüneyd (Aydınoğlu), 333, 335, 336, 345, 350, 351, 357, 369, 370, 371, 376, 379, 382, 383, 384, 385, 400, 401, 554, 566, 575.
Cyriacus, 425.

Ç

Çaka Emîr, 1.
Çalı Bey, 353, 354.
Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, 143, 150, 173, 176, 246, 259.
Çandarlı Ali Paşa, 192, 251, 252, 267, 306, 309, 326, 329, 334, 335, 337.
Çariçe Evdokia, 172.
Çariçe Helena, 198.
Çar Şişman, 192.
Çelebi Sultan Mehmed I., 56, 61, 71, 76, 147, 149, 217, 220, 229, 278, 313, 315, 318, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 339, 343, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 357, 359, 372, 375, 399, 400, 402, 406, 418, 459, 489, 517, 523, 535, 537, 540, 552, 553, 571, 575.
Çelsi (Lorenzo-Venedik doçu), 129, 226.
Çırak Bey, 541, 567.
Çoban (Emir-Noyan), 21.
Çoban bey, 82.

D

Dadı Bey b. Hızır (Hamidoğlu).
Dâî (bk. Ahmed-Şair).
Dan I., 211, 212.
Dan II., 214, 216, 356, 412.
Dan III., 214, 216.
Dauphin Humbert (Dük) 68.
Davud b. Mahmud, Kayserî, 520, 522, 533, 536.
Davud b. Savcı.
Dede Sultan (bk. Börklüce Mustafa), 364.
Demirhan (Karesioğlu), 78, 81, 123.
Demirtaş (Emir Çobanoğlu), 40, 41 45, 48, 50, 60, 63, 64, 111.
Despina (Maria-İstefan Lazaroviç'in kız kardeşi), 200.
Devlet Han, 538.
Devlet Hatun (Germiyanoğlu Süleyman Çelebi'nin kızı), 174.
Devlet Han oğlu Yakub (Demirci), 76.
Dimitriyos (General), 377.
Dimitriyos (II. Manuel'in oğlu-Mora despotu), 150, 151, 380, 382, 443, 468.
Dimitriyos Laskariyüs, 376.
Dimitriyos Leontariüs, 379.
Dimışk Hoca, 63.
Dionisiüs (Erdel Voyvodası), 191.
Dobritiç (Bulgar prensi), 231.
Doğan Paşa, 65, 282.
Drakol (bk. Şeytan Vilad) 398, 412, 413, 416, 417, 421.
Duğlu Baba, 531.
Dukakin Pol.
Dukas, 72, 290, 322, 335, 338, 341, 348, 381, 382, 387, 408, 416, 443, 464, 482, 483, 489, 564.
Dursun Bey (Karesioğlu), 78, 79, 81, 123.
Dursun Fakih, 526, 561.
Duşan (İstefan), 136, 196.
Dündar Bey (Ertuğrul Gazi'nin kardeşi), 50, 52, 53, 103.
Dündar Bey (Hamidoğlu), 50.
Düzme Mustafa (bk. Mustafa Çelebi), 16, 214, 284, 316, 392.

E

Ebubekir (Halife), 23, 125.
Ebu Bekir Mirza, 316.
Ebu'l-Hasan, 86.
Ebul Hayr Ahmed, 538, 541.
Ebu Said Bahadır Han, 42, 50, 82, 520.
Ece Halil, 78, 124.
Ece Yakub, 569.
Edebalı (Şeyh), 520, 530, 531, 555, 560, 561.
Edias, 408.
Edvard II. (İngiltere kralı), 243.
Edvard III. (İngiltere kralı), 243.
Efdal Paşa (Bk. Fazlullah-Gebze kadısı) 551.
Elbistan Bey, 55.
El Demiri, 537.
Elen Gruba, 219.
El Mardanî, 537.
Elvan Bey (Çaşnigir başı), 373.
Emir Hüseyin, 301.
Emir Buharî, 532, 534.
Emir Süleyman Çelebi (bk. Süleyman Çelebi), 332.
Emir-ül-Âdil, 83.
Emir Çoban, 45, 48, 50, 59, 63, 82, 111, 112.
Emirze Bey, 89.
Enverî, 368.
Eredna, 63.
Ertuğrul Bey, 93, 99, 100, 101, 102, 103, 527.
Ertuğrul (Yıldırım'ın oğlu), 263. 264, 277, 322.
Eşrefoğlu, 41, 48.
Eşrefoğlu (İznikli), 528.
Eşref Melik, 4.
Evrenuz Bey, 124, 146, 157, 159, 163, 164, 172, 176, 180, 208, 261, 283, 293, 328, 334, 335, 338, 342, 343, 379, 395, 408, 497, 518, 562, 563, 564, 565, 571.
Evrenuz oğlu İsa Bey, 417, 422.
Evrenuz zade Ali Bey, 239, 410, 416, 418, 419, 444.
Eyne Subaşı, 326, 330, 331.

F

Fahreddin acemî, 114.
Fahreddin Ali (Sahib Ata), 13, 15.
Fahreddin İlyas (Saruhan Bey'in oğlu) 74.
Faselosy, 239.
Fatih Sultan Mehmed (bk. Mehmed II.) 57, 220, 222, 317, 425, 490, 524.
Fatma (Orhan'ın kızı), 316.
Fatma (Osman'ın kızı), 115.
Fatma (Yıldırım'ın kızı), 329.
Fazlullah (bk. Efdal Paşa Akçakoca Torunu ve Gebze kadısı) 341, 532, 551, 552.
Feleküddin Dündar Bey, 49, 114.
Feramûrz, 20.
Ferdinand Dragon, 130.
Ferec, 319.
Fethullah (Riyaziyeci), 521.
Filib Dartova, 286.
Filib dö la Ḫar, 287.
Filib dö Meziyer, 242.
Firuz Ağa (Yeniçeri ağası), 463.
Firuz Bey, 212, 248, 260, 261, 265, 268, 392, 398, 402.
Firuz Bey (Ankara Muhafızı), 333,
Françes, 145, 151, 258, 375, 398, 465, 489.
Françesko Gondelmiyeri, 137, 431.
Frangopulos (Elçi), 409.
Frederik (Hohenzolern kontu), 281.
Frederik III. (imparator), 3, 221, 241.

G

Galib Bey, 550.
Gattiluzio, 137.
Gazan Han, 20, 21.
Gazi Abdurrahman, 105, 119, 551.
Gazi Alp, 179.
Gazi Çelebi, 82.
Gazi Eren, 179.
Gazi Evrenuz, 171, 253, 254, 343.
Gazi Fazıl, 124, 157, 569.
Gazi Hünkâr (bk. Murad I.), 257.
Gazi Orhan Bey (bk. Orhan Bey), 197.
Gazi Osman (bk. Osman Bey), 93, 103, 561, 570, 573.
Gazi İshak, 417.
Gazi Mihal (bk. Köse Mihal), 118, 572.
Gazi Süleyman Paşa, 563.
Gazi Umur Bey (Aydın oğlu), 73, 134.
Genç Andranikos, 132, 155, 188.
Gennadios (Patrik), 237, 466, 467.
Geyikli Baba, 531.
Gibbons, 184, 287.
Giyasüddin Siyavüş, 44.
Giyasüddin İbrahim, 82, 83.
Giyasüddin Keyhüsrev I., 3, 7, 10, 17, 24, 25, 33, 34, 35, 48, 64.
Giyasüddin Keyhüsrev II., 2, 4, 8, 9, 11, 12, 35, 58.
Giyasüddin Keyhüsrev III., 14, 16, 18, 58, 103, 104.
Giyasüddin Mes'ud II., 20, 21, 40, 48, 58, 59, 105, 106, 111.
Gondolmiyeri (Françesko), 237.
Gözleroğlu, 330, 347.
Gran Maraşal dö Frans, 286.
Grandömestik, 155.
Gregory Palamas, 182.
Greguvar XI. (Papa), 235, 417.
Grigorius (Patrik), 466.
132, 241.
Gülbahar Hanım, 450.
Gümlüoğlu Paşa Yiğit, 222, 395, 571.
Gündüz Alp, 100, 107.
Gündüz Bey, 108, 109.
Gündüzoğlu, 407, 408.
Güneri Bey, 44, 45.
Gürcü kraliçesi Rosodan, 7.
Güzel Filib (Fransa kralı), 55, 131, 132' 241.

H

Hâbil, 404.
Hacı Bayram-ı Veli, 534, 535.
Hacı Bektaş-ı Veli, 512, 531.
Hacı Emirzade, 299.

Hacı İlbeyi, 124, 157, 159, 163, 167, 168, 497, 563, 568, 569, 572, 573.
Hacı İlyas b. Akçakoca, 551.
Hacı İvaz Paşa, 277, 350, 373, 374, 378, 382, 383, 384, 385, 395, 397, 398, 535, 541, 566, 567, 568.
Hacı Kemalüddin, 126.
Hacı Paşa (Aydınlı), 361.
Hacı Paşa, 538.
Hadım Şahabeddin paşa, 420, 435, 436, 440, 454.
Hafız Ebru, 320.
Hafız Halil, 366.
Hafsa Sultan, 70, 558.
Halil Hayreddin Paşa (Gendereli-Çandarlı Kara Halil), 125, 127, 166, 171, 172, 177, 204, 205, 247, 343, 396, 497, 501, 502, 508, 509, 530, 535, 536, 556, 557, 561, 563.
Halil (Orhan'nın oğlu), 138, 139.
Halil (Osman Gazi soyundan), 74.
Halil Paşa (Burgazlı), 535.
Halil Paşa (Cendereli-Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu), 407, 423, 430, 434, 439, 440, 441, 449, 451, 452, 456, 461, 462, 464, 479, 484, 498, 499, 528, 535, 538, 541, 543, 555, 559, 560.
Halkondil, 258, 443, 450, 461.
Hamid Bey (Osman Gazi'nin oğlu), 115, 116.
Hamidüddin-i Aksarayî, 533.
Hammer, 255, 418, 449, 451, 564.
Hamza Bey (Biçeroğlu), 350, 358.
Hamza Bey (Anadolu Beylerbegisi), 401, 409, 575.
Hamza Bey (Çalı beyin oğlu), 478.
Hanri IV. (İngiltere kralı), 35, 243, 314.
Hanri V. (İngiliz Kralı), 243.
Hanri Dubor, 286.
Hasan Ağa (Yeniçeri ağası), 313, 326, 338.
Hasan Alp, 109.
Hasan Bey, 36, 86, 87, 88, 358, 406.
Hasan Bey (Kroya sancak beyi), 209.
Hasan Bey (Turgutoğlu), 424.
Hasan Bey (Tacüddin zade Alparslan'ın oğlu), 403, 405.
Hassan (Şair), 529.
Hatib oğlu, 27, 530, 538, 540.
Hatice Hatun, 86.
Haydar Bey (Koca Kayası Hakimi), 403, 404, 405, 575.
Hayme ana, 101.
Hayreddin Hacı Hızır Bey, 567.
Hazret-i Fatıma, 528.
Hekimşah Kazvinî, 521.
Hekim Lârî, 521.
Heratlı Mevlâna Haydar, 365.
Hermaneum, 459.
Hersekzade Ahmed Paşa, 222.
Hisar Bey, 262.
Hızır Bey, 85, 89, 357, 358, 404.
Hızır Bey (Aydınoğlu) 69.
Hızır Bey (Dündar'ın oğlu), 50.
Hızır Bey (Mihaloğlu), 447, 571.
Hızır (Yeniçeri), 443.
Hızır Bey (Yörgüç Paşa oğlu), 450.
Hızır b. Yakub, 537.
Hızır b. Yunüs (Hamidoğlu), 50, 52, 53.
Hızır Şah (Saruhanoğlu), 75, 76, 33, 333, 400.
Hoca Firuz Paşa, 314.
Humâmî (Şair) 541.
Hunyadi Yanoş (bk. Jan Hunyad), 151, 215, 422, 436, 448.
Hüdavendigâr Gazi (bk. Murad I.) 83, 124.
Hülâgu Han, 13, 14, 20, 42.
Hüsamüddin (Tokadlı), 541.
Hüsamüddin Salar (Emir), 25.
Hüsamüddin Kırhan (Harezmli), 8, 9.
Hüsamüddin İlyas Bey, 51, 60.
Hüsamüddin Çoban (Emir), 6, 18, 81.
Hüsâmî (Şair) 529.
Hüseyn-i Ahlatî, 361, 362, 366.
Hüseyin Bey (Hamidoğlu), 46, 174, 175.

İ

İbn-i Arabşah, 521.
İbn-i Batuta, 50, 52, 55, 65, 67, 74, 78, 79, 82.
İbni Bîbî, 27.
İbn-i Kemal, 453, 454, 458.
İbn-i Meddas, 541.
İbn-i Melek oğlu Mehmed, 536.
İbrahim Bey (Aydınoğlu), 47.
İbrahim Bey (Karamanoğlu), 55, 56, 86, 89, 228, 402, 403, 413, 414, 421, 423, 424, 427, 429, 452, 453, 456.
İbrahim Bey (Candaroğlu), 82.
İbrahim Paşa (Çandarlı - Cendereli), 377, 381, 385, 389, 392, 394, 396, 397, 398, 451, 498, 528, 538, 557, 558, 559, 567.
İdris Çelebi, 76.
İdris-i Bitlisî, 521.
İlyas Bey (Menteşeoğlu), 400.
İlyas Bey (Saruhanoğlu), 49, 56.
İlyas Bey (Hamidoğlu), 57, 58.
İlyas Camii (Balatta), 91.
İlyas Paşa (Çandarlıoğlu), 557, 558, 560.
İmadüddin (Harput Emiri), 23.
İmam Gazâli, 25.
İnal oğlu, 347.
İnanç Bey, 65.
İnebey (Karasu Subaşısı), 313.
İsa (Aydınoğlu), 69.
İsa Çelebi, 53, 56, 76, 85, 311, 318, 322, 328, 330, 331, 332, 400, 433, 549.
İsa (Evrenuzoğlu), 564, 565.
İsa (Hazret-i), 220.
İsa (Karamanoğlu), 402, 403. 414.
İsa (Üsküp sancak beyi), 444.
İsfendiyar Bey (Candaroğlu), 84, 85, 86, 89, 263, 268, 316, 317, 332, 336, 352, 356, 357, 358, 393, 394, 396, 398, 415.
İshak Bey (Murad Arslanoğlu), 65.
İshak Bey (Saruhan oğlu), 417, 447.
İshak Bey (Üsküp Sancak Beyi), 413, 415.
İshak Paşa, 57, 453, 473, 486.
İskender Bey (Mihal oğlu), 571.
İskender Bey (Jan Kastiriyota oğlu), 208, 210, 226, 443, 444, 445, 446.
İsmail Bey (Candaroğlu), 86, 87, 88, 89.
İstefan Dabiça, 219.
İstefan (Duşan), 133, 156, 162, 189, 195, 196, 197, 198, 223.
İstefan Kosariç, 221.
İstefan Ostoya, 220.
İstefan Tomasiç, 220.
İstefan (Uraş), 188, 189, 192, 195.
İstefan Vukçiç (Hersek beyi), 221.
İvan (bk. Aleksandr), 189.
İvan Asen Kommenos, 203.
İvan (bk. Stratişimir), 190, 282.
İvan Uvbyeşa, 198.
İvaniç, 205.
İvanko (Dobrotiç'in oğlu), 251.
İvanko Basaraba, 189, 211.
İzak (İmparator), 33.
İzidor, 467.
İzzeddin Ahmed, 69.
İzzeddin Keykâvus I., 4, 12, 14, 18, 25, 52, 81.
İzzeddin Keykâvus II., 5, 13, 14, 20, 27, 36.
İzzeddin Kılıçarslan, 8, 9.
İzzeddin Şirazî (Tabib), 320.
İzidor (Kardinal), 466.

J

Jagello (Bk. Vladislav), 216.
Jak Burbon (Fransız Amirali), 287.
Jak Helli, 289.
Jan Asen, 188.
Jan Hunyad, 209, 240, 242, 354, 420, 421, 426, 427, 432, 435, 437, 438, 440, 444, 445, 446, 447, 449, 453, 465, 484, 565.
Jan (Sicilya kralı), 37, 149, 288, 289.
Jan Vatas, 35, 36.
Jan Dukas, 11.
Jan, W. VII., VIII., (bk. Yuannis V., VII., VIII.),

Jorj Brankoviç, 421, 425, 426, 445.
Jorj Kastiriota (İskender Bey), 209-250.
Jorj Kastriyota (İskender Beyin dedesi) 208.
Jorga, 258, 440.
Jülyen Sezarini (Kardinal), 436, 438, 421.
Jüstinyani (Cenevizli), 471, 475, 486, 487, 492.

K

Kadı Burhaneddin (bk. Burhaneddin Ahmed), 84.
Kadı zâde-i Rumî Musa, 361, 520.
Kalem Bey (Karesi beyin babası), 78, 81.
Kalem Şah, (Kalem bey) 79.
Kantekuzen (Yuannis VI), 67, 68, 74, 80, 116, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 155, 156, 162, 195, 475, 488.
Kanunî Sultan Süleyman, 528.
Kara Ali Bey (bk, Emir-Ali), 109, 573, 574.
Kara Hasan, 71.
Kara Halil (bk. Halil Hayreddin Paşa).
Kara Hoca Alâüddin, 520.
Kara Rüstem, 555.
Kara Devlet Şah, 330, 347.
Kara Timurtaş Paşa, 170, 174, 248, 251, 254, 272, 314, 372, 395, 406, 438, 574.
Kara Yölük Osman Bey, 299, 303, 304, 360, 404.
Kara Yusuf (Karakoyunlu Beyi), 302, 306, 307, 359.
Karaca Paşa, 411, 435, 436, 438, 453, 468, 473, 486, 488.
Karaman (Kerimüddin), 43.
Kasaboğlu Mahmud Bey, 454.
Kasım (Ertuğrul oğlu), 322.
Kasım Bey (Karamanoğlu), 228.
Kasım Çelebi (Yıldırım oğlu), 326, 328.
Kasım Bey b. İsfendiyar, 85, 86, 352, 357, 393 394, 483.
Kasım Bey (Koca Kayası beyi oğlu), 404.
Kasım Bey (Mihal oğlu), 407.
Kasım Paşa (Rumeli Beyler beğisi), 420, 421, 422, 423.
Kastıriyota (bk. Jean ve Jorrj), 208, 209, 250, 444.
Kazvînî (bk. Zekeriya), 362.
Kazvinli Fahreddin, 18, 20.
Kemâl Ümmî, 528.
Kemâlüddin Kaymar, 8, 9.
Kemâlüddin Hüseyin Bey, 51, 246.
Kemâlüddin (Tabib), 521.
Keyhatu (İlhan), 81.
Kılıç Arslan II., 1, 2, 3, 22, 23, 24, 30.
Kılıç Arslan IV., 15, 36, 43.
Kızıl Ahmed, 87, 88, 89.
Kleman V. (Papa), 55, 131.
Kleman VI. (Papa), 68, 230, 234.
Koca Hızır, 437.
Koca Mahmud, 361.
Komnen, 34.
Kont dö Never (bk, Korkusuz Jan), 281, 284, 286, 288, 289.
Kont dö la Marş, 286.
Konur Alp, 105, 117.
Kostantin XI. Dragazes, 151, 152, 443, 490.
Kostantin (Köstendil beyi), 253.
Kostantin (Sırp beyi), 213.
Kostantin (İmparator), 17, 150, 190, 194, 441, 442, 443, 456, 459, 465, 467, 470, 475, 488, 492.
Köpekoğlu, 330, 347.
Kör Melekşah, 339.
Köse Mihal (bk, Gazi Mihal), 110, 117, 570, 571.
Kötürüm Bayezid, 83, 84, 89.
Kubadoğlu Cüneyd (Canik beyi), 298, 347, 357.
Kula Şahin Paşa, 240, 420.
Kuri Bey, 55.

Kurt Hasan, 72, 401.
Kurtcu Doğan, 440, 454.
Kutbüddin, 318, 552.
Kritovulos, 474.

L

Ladislas (Kosariç oğlu), 222.
Ladislas (Napoli kıralı), 234.
Ladislas (Sicilya kıralı), 325.
Ladislas IV. (bk. Vladislav Jagello), 239, 325, 421, 433, 436, 437, 438, 446, 448, 484, 576.
Lakanas, 388.
Lala Şahin Paşa, 157, 159, 161, 163, 164, 167, 168, 170, 171, 173, 497, 502, 569, 570, 572, 573, 574.
Laskaris, 4, 35.
Laskaris Leontariüs, 370.
Latos, 107.
Layko (bk. Vlayko), 191, 192.
Layoş (Büyük Lui-Ludvik), 139, 167, 168, 184, 191, 216, 217, 218, 238, 273.
Lazar Grebliyanoviç, 172, 199.
Lazar (Sırb Despotu), 176, 200, 212, 218, 219, 249, 250, 253, 255, 256. 257, 260, 339, 417.
Lazaroviç (İstefan), 201, 213, 288, 343.
Leontariyüs (Dimitri), 372, 374.
Leys b. İlyas Bey (Menteşeoğlu), 56, 57, 400
Loredano (Pietro), 355, 484.
Lorenzo Çelsi (Venedik doçu), 139, 226.
Ludvig (bk. Büyük Layoş), 238.
Ludvig IV. (İmparator), 241.
Ludvig von Thalloczy, 221.
Lukas Notaras, (Elçi), 398.

M

Maanoğlu Hasan (Beypazarlı), 526.
Mahmud Bey (Yavlak Arslanın oğlu), 82.
Mahmud Bey (Menteşeoğlu), 263.
Mahmud Bey (Kara Timurtaş oğlu), 45, 53.
Mahmud Bey (Yunus beyzade-Hamidoğlu), 52.
Mahmud bin Mes'ud Şirazî, 83.
Mahmud Çelebi (Çandarlı), 423, 426.
Mahmud Hayranî (Şeyh), 321.
Mahmud (Tacüddinoğlu), 298.
Mahmud Paşa (Vezir-i Azam), 87, 473, 475, 486.
Mahmud Şirvânî, 540.
Mal Hatun, 115.
Malhon Hatun, 105.
Malkoç Bey, 518, 303.
Manuel (V. Yuannis'in oğlu), 142, 145, 264, 271.
Manuel Kommen, 2, 71, 143, 144, 146. 147, 262, 265, 267, 268, 272, 289, 291, 292, 318, 325, 328, 341, 355, 368, 369, 370, 371, 372, 376, 388, 390, 398, 408, 459, 556.
Manuel (Selânik Valisi), 172.
Mara, 145, 238, 454.
Mara (Şişman'ın kız kardeşi), 192.
Marika (V. Yuannis'in kızkardeşi), 122.
Marko Ganis (Elçi), 388.
Marko Kraliyeviç (Vukaşin'inoğlu), 199, 205, 213.
Marten V. (Papa), 236.
Marya (Olivera-Lazar'ın Kızı), 260, 413,
Marya (Layoş'un Kızı), 238, 273.
Marya (Yuvan Şişman'ın kız kardeşi), 170.
Mateas (Kanteküzenin oğlu), 156.
Matyas Korven, 241.
Matyas (Kanteküzenin oğlu), 136.
Mecdüddin Ebu Bekr, 25.
Mehmed I. (Çelebi Mehmed b. Yıldırım) 62, 85, 86, 89, 148, 299, 318, 322, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 341, 342, 343, 345, 348, 349, 350, 351, 362, 365, 368, 369, 370, 371, 377, 381, 383, 388, 390, 393, 395, 397, 403, 495, 498, 543, 564, 566.
Mehmed bin Gazi (Malatyalı), 25.

Mehmed II. (bk, Fatih Sultan Mehmed), 87, 88, 89, 221, 425, 426, 428, 430, 434, 435, 439, 440, 441, 450, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 463, 464, 467, 470, 472, 475, 478, 479, 484, 491, 492, 495, 496, 498, 499, 515, 548, 550, 552, 558, 559, 567.
Mehmed Bey (Alâüddin bey oğlu), 315.
Mehmed Bey (Mihal oğlu), 338, 339, 343, 349, 366, 383, 384, 389, 393, 395, 571.
Mehmed Bey (Mübarizüddin), 49, 66, 67.
Mehmed Bey (Dündar'ın oğlu), 51.
Mehmed Bey (Karamanoğlu), 17, 53, 334, 352, 353, 400, 401, 402, 406.
Mehmed Bey (Menteşeoğlu), 85, 317.
Mehmed Kazvinî, 537.
Mehmed Bey (İbrahim beyin oğlu), 56.
Mehmed Bey (Alâüddin bey'in oğlu), 47.
Mehmed b. Gazi, 24.
Mehmed b. Ali Râvendî, 24.
Mehmed Mirza, 315, 316.
Mehmed Cezerî (Şair), 521.
Mehmed (Yahya oğlu), 540.
Melek Hatun (Murad I. kızı), 46, 47, 116, 245, 249.
Melik Bey (Osman Gazi'nin oğlu) 115, 116.
Melik Ahmed Bey, 360.
Melik Danişmend Gazi, 78, 81.
Melik Eşref, 5, 6, 7.
Melik Kâmil 7.
Melik Mes'ud, 5.
Melik Müeyyed (Şeyh), 401.
Melik Siyavuş, 48.
Melik Zâhir (Memlûk Sultanı), 4, 15, 16, 301.
Melik Zâhir Çakmak, 439.
Melik Zâhir Berkuk, 362, 544.
Memnon, 411.
Meryem Ana, 168, 238, 476, 569.
Mes'ud Bey, (Menteşeoğlu), 55.
Mes'ud I., 2, 18, 17.
Mes'ud II., 18, 27.
Mes'ud b. Ahmed, 69.
Mevlâna Celâlüddin-i Rumî, 8, 24, 25, 55, 59.
Mevlâna Hamza, 414, 415.
Mezid Bey (Kadı Burhaneddin Ahmed'in damadı), 330, 347.
Mezid Bey, 240, 330, 347, 419.
Mihail (Eflâk voyvodası), 217.
Mihail Asen (Bulgar kralı), 132.
Mihail Asen (İvan Aleksandr-'ın oğlu), 189.
Mihail (Mirça'nın oğlu), 214.
Mihail Paleolog, 36, 37, 129, 139, 230.
Mihail (Vidin Prensi), 188.
Mihail Paleologos IX., 130, 132, 189.
Mihal Bey (bk. Gazi-Köse Mihal), 107, 570.
Mihaloğlu Yahşi Bey, 344.
Miloş Kabile (bk. M. Obiliç).
Miloş Kabiloviç (bk. M. Obiliç).
Miloş Nikola (bk. M. Obiliç).
Miloş Obiliç, 256.
Miloten (Sırp kralı) 195.
Minnet Bey, 314, 315, 359.
Miran Şah (Timur'un oğlu), 312.
Mirçâ (Eflâk Beyi), 212, 213, 214, 216, 268, 269, 274, 283, 285, 336 337, 355, 356, 412.
Mirza Mehmed sultan (Timur'un torunu), 308.
Molla Ekmel, 527.
Molla Fenârî, 315, 397, 520, 521, 533, 544, 567.
Molla Husrev, 430.
Molla Rüstem, 173.
Molla Veli, 453.
Mubarekşâh Mantıkî, 361.
Mübarizüddin Behramşah, 8.
Mugisüddin Tuğrulşah, 4.
Muhyiddin-i Arabî 367, 533, 536.
Muinüddin Süleyman Pervane, 13, 14, 15, 16, 43, 81.
Muizzüddin İbrahim b. Hızır Bey, 51.

Murad I., 46, 51, 53, 60, 70, 80, 83, 84, 119, 124, 127, 142, 143, 144, 145, 158, 159, 160, 161, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 184, 192, 193, 226, 227, 232, 234, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 265, 408, 448, 459, 495, 497, 500, 502, 508, 514, 523, 531, 535, 536, 543, 548, 550, 555, 556, 557, 563, 564, 569, 572, 573, 574, 575.

Murad II., 62, 72, 86, 89, 148, 149, 150, 151, 208, 217, 350, 358, 364, 366, 373, 374, 385, 388, 383, 384, 386, 392, 393, 394, 395, 398, 399, 400, 401, 403, 405, 406, 409, 410, 414, 415, 418, 419, 422, 424, 425, 426, 428, 429, 430, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 468, 471, 498, 499, 514, 523, 528, 529, 530, 534, 535, 538, 539, 540, 541, 545, 548, 549, 552, 553, 558, 559, 564, 566, 567, 568, 571, 575.

Murad Arslan (İnanç beyin oğlu), 65.

Murad Paşa, 326, 313, 486.

Musa b. İbrahim (Menteşeoğlu), 56.

Musa b. Mes'ud, 539.

Musa Çelebi, 60, 71, 85, 147, 148, 214, 229, 311, 314, 321, 322, 326, 330, 331, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 348, 349, 350, 355, 356, 362, 367, 368, 369, 372, 383, 418, 521, 540, 549, 552, 558, 564, 571.

Muslihüddin (Mimar), 462, 463.

Mustafa Çelebi b. I. Bayazid (bk. Düzme Mustafa), 56, 71, 148, 149, 150, 151, 311, 314, 322, 326, 327, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 396, 398, 400, 495, 534, 549, 553, 554, 566, 567, 575.

Mustafa Çelebi b. Mehmed I. (Küçük Mustafa Çelebi), 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 558, 571.

Mustafa b. Seydî, 539.

Mustafa Bey (Kemâlüddin Hüseyin beyin oğlu), 51.

Mustafa Bey (Yeniçeri ağası), 454.

Mustafa Bey (Hamidoğlu), 255.

Mustafa (Şeyhoğlu), 526.

Mutahharten (Erzincan Emiri-bk. Tahirten), 303, 305, 308, 317.

Muzafferüddin Alişir, 58.

Muzafferüddin Ali, 521.

Muzafferüddin Devle, 63, 64.

Muzafferüddin İshak Bey, 75.

Muzafferüddin Mahmud, 78.

Muzafferüddin Yavlak Arslan, 81, 82.

Muzalon, 36, 109.

Mübarizüddin Mehmed Bey b. Mahmud (Hamidoğlu), 53.

Mübarizüddin Mehmed Bey (Eşrefoğlu), 48.

Mücîrüddin Emirşah, 18, 20.

Mürüvvet Bey (Kara Tatarların Reisi) 261, 319.

N

Nakib oğlu, 526.

Nâsirüddin Tusî, 27.

Nâsirüddin Mehmed Bey (Dulkadiroğlu), 332, 342, 450.

Nâsirüddin Ferec (Berkuk'un oğlu), 300.

Nâsirüddin Berkyaruk Emir, 23.

Nâsirüddin Artuk Arslan, 8.

Nazmî (Serezli), 27.

Necib Paşa, 538.

Necmeddin İshak (Dündar'ın oğlu), 50, 51.

Necmeddin Dâye, 26.

Nefise Sultan (Melek Hatun), 46.

Nesimî, 530.

Neşrî, 53, 182, 255, 407, 408.

Nichta Topia, 208.

Nikola Aleksandr, 211.

Nikola de Gona (Elçi), 409.
Nikola V. (Papa), 465.
Nikola Altomanoviç, 218, 223.
Nilüfer Hatun, 122.
Nizâmüddin Yağıbasan, 2, 78.
Nizâmî (Genceli), 529.
Nizâmüddin Ahmed Paşa, 25.
Nizâmüddin Erzincanî, 25.
Nizâmülmülk, 25.
Notaras, 467.
Nureddin Hamza Bey, 538.
Nureddin Mahmud, 3.
Nusretüddin Ahmed, 63, 64.
Nusretüddin Hasan, 63.

O

Oğuz Han, 93.
Olcayto, 50, 129.
Orhan Bey (bk. Orhan Gazi), 74, 79, 84, 108, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 147, 155, 156, 159, 160, 166, 182, 231, 246, 372, 407, 508, 522, 523, 531, 536, 543, 547, 548, 550, 555, 561, 569, 570, 573.
Orhan b. Bayezid I., 258.
Orhan Bey (Menteşeoğlu), 68.
Orhan Çelebi b. Mehmed, 431.
Orhan Çelebi (Süleyman Çelebi'nin oğlu), 340, 348.
Orhan Çelebi (Süleyman Çelebi'nin torunu), 348.
Orhan (Şehzade), 151, 433, 454, 456, 457, 459, 474, 489.
Oruç Bey (Kara Timurtaş Paşazade), 377, 378, 383, 395, 396, 400, 401, 439, 575
Osman Bey (Gazi Osman), 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 125, 127, 257, 496, 530, 547, 551, 555.
Osman Bey (Hamidoğlu), 401, 402.
Osman Bey (Kara Timurtaş Paşa'nın torunu), 406, 418.

Ö

Öjen IV. (Papa), 421.
Ömer (Halife), 125.
Ömer Bey (Mal Hatun'un babası), 115.
Ömer Bey (Turahan Bey oğlu), 468.
Ördek (Hadım ağası), 415.
Özgüroğlu İsa Bey (Anadolu Beylerbegisi), 440, 453.

P

Paşa Yiğit, 206, 253, 260, 261, 294, 342, 343, 395, 442, 447.
Pazarlu Bey b. Osman Gazi, 115, 116, 120.
Perintos, 457.
Petro (Bulgar boyarı), 188.
Petru Aron, 217.
Pietro Loredano, 354.
Pietro Zena, 227, 353.
Pîr Ömer Bey, 360.
Postinpuş Baba, 169.

R

Rabia Hatun (bk. Bâlâ Hatun), 560.
Radul I., (Yuannis) 211.
Raif, 541.
Râvendî, 4.
Refiî, 532.
Regine Balsa, 207.
Reyhan (Hadımğası) 415.
Riko Majo, 253.
Rişar II. (İngiltere kralı), 243.
Robert Krosteste, 519.
Robert Karoli, 211.
Rodnik, 199.
Roje dö Filor, 130.
Romanos, 491.
Ruhî, 373, 574.
Rüknüddin Ahmed, 537.
Rüknüddin Ebu Bekr, 27.
Rüknüddin Süleyman (Kılıç Arslan II. oğlu), 3, 6, 9, 22, 24.
Rüknüddin Kılıçarslan, II., 12, 13, 18, 43, 81.

Rüknüddin Kılıçarslan IV., 13, 14.
Rüknüddin Keyumers, 81.
Rüknüddin Siyavuş, 81, 82.
Rüstem (Molla), 509.

S

Sadeddin Teftezânî, 520.
Sadeddin Köpek, 9.
Sadreddin Konevî, 26.
Sâfî (Şair), 529.
Saidüddin Ferganî, 27.
Samavnalı, Samavna kadısı oğlu (bk. Bedreddin - Şeyh), 521.
Salpakıs, 54.
Saltuk Alp, 551.
Samsa Çavuş, 105, 106, 107, 117, 551.
Saraç Bey, 253.
Sarıca Paşa, 254, 413, 414, 447, 461, 463.
Sarı Timurtaş Paşa, 248, 267, 295, 314, 330, 574.
Sarubatı (Osman Gazi'nin kardeşi), 106, 107.
Saruhan Bey, 73, 134, 194.
Sasa Bey (Menteşe beyin damadı), 66.
Savcı Bey b. Murad I., 142, 259, 260, 448, 500.
Saydele-i Ebî Reyhan.
Selâhüddin Eyyubî, 3, 23.
Selçuk Hatun, 86.
Selçuk, 9, 10, 12, 14, 21, 29.
Sent İmre, 419.
Septim Sever, 469.
Server Ağa, 429.
Serezli Nazmî 540.
Seyfeddin Süleyman, 45.
Seyfeddin Tatar, 401.
Seyfeddin Aybek, 8.
Seyyid Ali Acemî, 521.
Seyyid Burhanüddin 26.
Seyyid Hasan, 542.
Seyyid Mehmed Buharî, 315.
Seyyid Nesimî, 530.
Seyyid-i Şerif (bk. Cürcanî), 361, 520.
Sezarini (Kardınal), 427, 431.
Sigismund, 145, 193, 213, 216, 219, 239, 241, 242, 271, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 295, 355, 356, 399, 407, 412.
Silvestre Morozini, 411.
Simon dö Gemeni, 419.
Sınan Bey, 343.
Sinan Bey (Saruca paşa'nın kardeşi), 447.
Sinan Bey (Tırhala beyi), 343.
Sinan Paşa (Rumeli Beylerbeğisi), 239.
Sinanüddin Yusuf, 78, 556.
Sinanüddin Yakut, 10.
Sinanüddin Çalış Bey, 52.
Sitti Hanım, 450.
Siyavüş (bk. Cimri), 17.
Sosmanos, 189.
Stefan Kastermaniç, 217, 221.
Stefan Lazaroviç, 200, 260, 283, 329, 339, 342, 399, 407, 418.
Stefan Vulk, 218.
Stefan Dragoten, 218.
Stibor (Erdel Voyvodası), 213.
Stratişimir, 205, 211, 218, 274.
Sulamış, 20, 21, 108.
Süleyman Bey (bk. Baltaoğlu), 474.
Süleyman Bey I. (Eşrefoğlu), 50.
Süleyman Bey (Dulkadiroğlu), 450.
Süleyman Bey (Karesioğlu), 68, 81.
Süleyman (Kutulmuş'unoğlu), 1.
Süleyman Bey (Saruhanoğlu), 68, 74.
Süleyman I. (Candaroğlu), 82, 83, 89,
Süleyman II. (Candaroğlu), 84, 262, 266, 268 275.
Süleyman Çelebi (Emir-I. Bayezid oğlu) 71, 76, 147, 193, 229, 264, 274, 299, 311, 313, 315, 316, 317, 322, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 344, 345, 348, 349, 372, 451, 498, 527, 528, 529, 535, 537, 557.

Süleyman Çelebi (Mevlût Sahibi), 561.
Süleyman (kazasker), 559.
Süleyman Paşa (Orhan Gazi'nin oğlu), 84, 122, 124, 136, 138, 156, 157, 158, 159, 160, 197, 262, 276, 356, 502, 561, 572.
Süleyman Pervâne, 14.
Süleyman Subaşı, 334.
Süleyman Şah (Ertuğrul oğlu), 49, 62.
Süleyman Şah (Şah Çelebi, Germiyan oğlu), 48, 60, 61, 174, 245, 526.
Svetslav (Bulgar Çarı), 188.

Ş

Şahabeddin Sühreverdî, 23, 24, 26.
Şahabeddin Paşa, 461.
Şahabeddin Ömerî, 63, 65.
Şah Çelebi (bk. Süleyman Şah - Germiyan oğlu), 60.
Şahin Bey, 219, 250.
Şah Ana, 406.
Şah Melik 377.
Şahınşah (Mesud'un oğlu), 2.
Şahruh, 520.
Şahruh Bahadır (Timur'un oğlu), 312.
Şahruh Mirza, 345, 439.
Şair Ahmedî, 537.
Şair Cevrî, 538.
Şarabdar İlyas, 334, 391, 392, 393, 403, 414.
Şarl II. (Napoli kralı), 131.
Şarl IV. (Lüksemburg Kralı), 238, 241.
Şarl. VI. (Fransa kralı), 242, 243, 280, 314.
Şarl VII. (Fransa kralı), 242, 243.
Şarl (Provans kontu), 37.
Şarl d'Anju (Sicilya Kralı), 130, 202.
Şarl Robert (bk. Robert Karoli), 237.
Şarl Topia, 176, 203, 204. 205, 556.
Şemseddin Cezerî, 315.
Şemseddin Mahmud, 13.
Şemseddin Sağır (Tabib), 544.
Şemseddin İsfahanî, 25.
Şemseddin Mehmed (Molla Fenarî), 315
Şemseddin Mehmed Tüşterî, 49.
Şemseddin Mehmed (Hasan oğlu), 63.
Şemseddin Tabsî, 25.
Şemseddin Yaman Candar, 81, 82.
Şemsî (Şair), 529.
Şerefeddin Yezdi, 320.
Şeyh Bedreddin-i Simavî (bk. Samavnalı), 339, 355, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 371, 383, 533, 534.
Şeyh Bedreddin Mahmud (Samavna kadısı'nın oğlu), 339, 349.
Şeyh Edebalı, 105, 109, 114, 115, 562.
Şeyh Hâmid, 533.
Şeyh-i Ekber Mühyiddin-i Arabî, 26.
Şeyh Muslihüddin İbn-i Vefa, 533.
Şeyh Mahmud, 106, 117, 561.
Şeyh Nureddin Emir, 316.
Şeyh Ramazan, 317, 327.
Şeyhî Sinan, 62, 527, 528, 529, 568.
Şeyh Sadreddin Konevî, 25.
Şeyh oğlu Mustafa, 61, 62.
Şeyh Hasan, 536.
Şirmerd Bey, 173.
Şişman I., 188, 189.
Şişman II., 188, 189.
Şişman III., 140, 172, 191, 193, 211, 212, 218, 252, 274, 298.
Şücâüddin Yalışî, 80, 83.
Şükrullah (Behçet üt - tevarih sahibi), 415.

T

Tacüddin (bk. Ahmedî İbrahim), 391, 393.
Tacüddin Hüseyin, 63.
Tacüddinoğlu (Beylerbeyi), 405.
Tacüddin Pervane, 9.
Tamar (Prenses), 7.
Tayfur Çelebi, 405.

Teodor (V. Yuannis'in oğlu) 142.
Teodora (Kanteküzen'in kızı), 135, 138, 156, 189.
Teodoros I. (Mora Despotu), 295.
Teodoros I. Laskaris, 34, 150.
Teodoros II. (Mora Despotu), 145, 146, 291, 293, 294.
Teodoros II. Laskaris, 36.
Teodosisus II., 476.
Timur Han, 47, 53, 56, 61, 70, 75, 84, 85, 145, 185, 226, 227, 273, 292, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 334, 340, 345, 347, 351, 352, 356, 359, 360, 362, 367, 368, 401, 403, 413, 497, 520, 557.
Timurtaş (Emir Çoban oğlu), 383, 418, 437.
Timurtaş Paşa (Kara-Kara Ali oğlu), 175, 176, 192, 248, 331, 343, 364, 377, 384, 396, 400, 497, 502, 514, 514, 529, 535, 547, 573, 576.
Timurtaş Paşa (Sarı), 296.
Timurtaş Paşazade Yahşi Bey, 193.
Toktamış Han, 301.
Tomas (Mora Despotu). 150, 151. 443, 468,
Tommaso (Moçeniko), 281.
Topia (bk. Andre, Nichta, Şarl, Tanusio).
Torlak Kemal, 363, 364, 531. 532, 565.
Toros (Ermeni Baronu). 2.
Tosboğa, 247.
Tuğluk Timur, 301.
Turahan-Turhan Bey b. Paşa Yiğit, 273, 379, 395, 408, 422, 423, 442, 443, 444, 449, 454, 468, 518, 571, 576.
Turgut Alp, 107, 109, 117, 247, 551.
Tvartko I., 191, 200, 203, 205, 217, 218, 249, 250, 255, 418.
Tvartko II., 220.

U, Ü

Ulu Arif Çelebi (Mevlâna'nın Torunu), 55, 59.
Ulubadlı Hasan, 487.
Ulu Bey, 495.
Umur Bey, (Gazi-Aydınoğlu), 66, 67, 69, 80, 105, 343, 372, 383, 529, 535, 540.
Umur Bey (Aydınoğlu-ikinci), 70.
Umur Bey (Kara Timurtaş paşa oğlu), 382, 343, 377, 382, 395, 396, 575.
Umur Bey (Batı Paflagonya Emiri), 82.
Urban V. (Papa), 167, 235.
Urban VI. (Papa), 236.
Uroş V, 167.
Uroş (İstefan), 197, 198.
Uroş II., 218.
Uroş (İvan), 195.
Urus Han, 301.
Uzun Hasan, 89, 228.
Ümmî Kemal, 530.

V

Vatas (Kumandan), 80.
Vasiliyef, 410.
Vılk oğlu (bk. Brankoviç), 407.
Vikekan Gelerios, 432.
Viranî Baba, 532.
Vlad Çepeş (Kazıklı Voyvoda), 213, 215, 216.
Vlad Drakul (Şeytan Vlad), 214, 433.
Vladislav I., 419, 421, 425, 426, 427.
Vladislav II., 191, 211, 213, 216.
Vladislav IV. (Jagello), 216, 221.
Vladko, 222.
Vuk, 337, 339.
Vukaşin, 198, 199, 200, 205, 211.
Vuk Brankoviç, 199, 260.
Vulk oğlu, 201.

Y

Yahşi (Bayezid Paşa'nın babası), 176, 292, 344, 571.
Yahşi Bey (Aydın sancak beyi), 72.
Yahşi Bey (Kapucu başı), 394.

Yahşi Bey (Kara Timurtaş Paşa oğlu), 252, 314, 573.
Yahşi Bey (Karesi oğlu), 78, 79, 81.
Yakub I. (Germiyan oğlu-Alişirzade), 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66.
Yakub II. (Germiyan oğlu), 62, 261. 306, 309, 331, 334, 349, 352, 529, 575.
Yakub Bey (Candar oğlu), 83.
Yakub Bey (Murad I. oğlu), 248, 257, 260, 261, 262.
Yakub Bey (Karesi Sancak beyi), 254.
Yakub Bey, (Firuz bey zâde), 334.
Yakub b. Devlet Han, 76.
Yakub Çelebi (Edebalı'nın torunu), 561
Yakub Ece, 157.
Yanko Hunyad (bk. Hunyadı Yanoş, Jan Hunyad) 216.
Yazıcı oğlu Ahmed Bican.
Yazıcı oğlu Ali, 94, 97, 98, 114, 540.
Yazıcı oğlu Mehmed, 528, 534.
Yazıcı oğlu Selâhüddin, 538.
Yıldırım (bk. Bayezid I), 46, 47, 51, 53, 56, 60, 61, 70, 75, 84, 145, 148, 174, 193, 194, 200, 201, 209, 213, 232, 234, 238, 242, 248, 261, 262, 265, 266, 267, 271, 273, 274, 275, 277, 286, 287, 291, 294, 296, 297, 299, 302, 304, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 316, 318, 320, 321, 322, 323, 326, 328, 330, 350, 355, 365, 367, 368, 369, 377, 379, 398, 406, 408, 441, 485, 497, 523, 526, 527, 532, 534, 535, 536, 537, 541, 543, 550, 557, 558, 563, 564, 566, 574, 576.
Yiğit Paşa, 342, 343.
Yorgi (bk. Brankoviç), 407, 417.
Yörgüç Paşa (bk. Lala), 396, 403, 405, 406, 450, 575.
Yuannis V., 141, 142, 156, 165, 231, 236, 267, 268, 271.
Yuannis VI. (Kantaküzen), 197.
Yuannis (Jan), 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 151, 170, 192, 226, 264, 289, 290, 291, 292, 376, 388, 409, 421, 556.
Yuannis VIII., 148, 149, 150, 390, 398, 432, 443.
Yuannis (Paleolog), 75, 155.
Yuannis (Andronikos'un oğlu), 144, 273.
Yuvan Asen Kommenos, 207.
Yuvan (Stratişimir'in oğlu), 205.
Yuvan Şişman (Bulgar kralı), 170.
Yunus Bey (Hamid oğlu), 50, 52, 89.
Yunus Emre, 530.
Yusuf (II. Halil Paşa'nın oğlu), 540.
Yusuf (Devlet oğlu), 393.

Z

Zaganos Paşa, 430, 439, 441, 461, 473, 475, 479, 485, 499, 558.
Zekeriya b. Muhammed (bk. Kazvîni), 114.
Zeno (Pietro), 227, 353.
Zeynelâbidin Ali, 8.
Zovan, 419,

YER, TOPLULUK, ULUS, KABÎLE ADLARI

Abbasîler, 519.
Abbasî Halifesi, 6.
Abulyund gölü, 384, 573.
Adorne ailesi, 229, 385, 386, 387.
Adriyatik denizi, 162, 198, 222, 225, 226, 231, 238.
Afyon (Karahisar), 17, 27, 33, 59, 63, 64, 247 575.
Ağriboz, 66, 140, 162, 197, 226, 228,.
Ahaiya, 295, 348.
Ahîler, 18, 105, 106, 160, 161, 246, 350, 496, 531, 555, 560.
Ahlat, 6, 31.
Ahlat kalesi, 7.
Aios Teodoros tepesi, 482.
Akbıyık, 535.
Akçaçay, 46.
Akçağlayan suyu, 323.
Akçakoca, 117, 119, 551.
Akça Hisar, 445.
Akdağ madeni, 309.
Akdeniz ve kıyıları, 4, 5, 31, 54, 205, 225, 226, 228, 231, 353.
Akhisar, 74, 111.
Akkirman, (bk. Cetatea Alba), 217.
Akkoyunlular, 89, 299, 303, 304, 359, 360, 403, 404.
Akyazı, 117.
Ahyolu, 150, 188, 189, 192, 457, 468.
Akropol, 461, 469.
Aksaray, 2, 6, 14, 17, 299, 302, 334.
Akşehir, 46, 48, 49, 51, 66, 175, 245, 267, 315, 316, 320, 321, 414, 424, 453.
Alaca Mescid, 60.
Alaca Hisar, 415, 416, 421, 426, 454.
Alâiye (Alanya), 5, 8, 27, 31, 453.
Alaşehir, 70, 73, 264.
Altı mermer, 470.
Alayundlu, 94, 96.

A

Aleksiyüs (Burçu), 488.
Alevîler, 362, 363, 366.
Alıncak kalesi, 317.
Almanlar, Almanya, Alman İmparatorluğu, 130, 225, 235, 239, 241, 280, 281, 355, 399, 421, 432, 448, 449.
Alpagot köyü, 572.
Altunordu, 17, 216, 301.
Alyos adası, 109, 573.
Amasra, 231, 381.
Amasya, 2, 9, 11, 27, 28, 95, 275, 277, 278, 298, 311, 313, 318, 326, 327, 330, 333, 334, 335, 347, 348, 350, 358, 373, 396, 403, 404, 424, 450, 500, 534, 543, 544, 553, 554, 557, 559, 566, 575.
Anadolu, (Ekseri sahifeler'de).
Anadolu beylikleri ve beyleri, 41, 50, 57, 59, 63, 70, 75, 179, 234, 251, 260, 268, 312, 325, 326, 497, 499, 525, 526, 535.
Anadolu Hisarı, 291, 316, 434, 458, 461.
Anadolu Kavağı, 341.
Anadolu Kalesi, 460.
Anadolu Selçukları, 2, 8, 22, 28, 30, 31, 37, 78, 245, 496, 504, 547.
Anahor, 122.
Anderos, adası, 353, 354.
Angiovinler, 202.
Anjir (Kilise köyü), 59.
Anjou hânedanı ve Anju'lar, 196, 236, 237.
Ankara (bk. Engürü), 2, 4, 25, 27, 47, 53, 56, 58, 61, 70, 75, 84, 87, 99, 101, 103, 124, 146, 148, 149, 161, 201, 214, 245, 246, 277, 295, 309, 308, 310, 314, 316, 318, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 337, 347, 348, 367, 368, 372, 375, 400, 401, 403, 406, 408,

413, 424, 441, 497, 504, 526, 527, 534, 538, 553, 554, 574, 575.
Antakya, 6.
Antalya, 3, 4, 5, 6, 13, 14, 27, 31, 49, 50, 52, 53, 54, 265, 347, 351, 401, 402, 500, 532.
Antep, 304.
Antivarı, 206.
Antiyok, 4, 33, 35.
Apikridon, 142.
Aranitiler, 209.
Arac, 84.
Argeş ırmağı, 211.
Argos, 294.
Arhi Mihail kilisesi, 461.
Arkadiapolis (Lüleburgaz), 163.
Arkuş ovası, 269.
Armutlu, 122.
Arpa, 66.
Arnavutluk ve Arnavudlar, 67, 162, 175, 192, 195, 202, 203, 205, 207, 209, 210, 225, 249, 255, 279, 359, 421, 443, 444, 514, 556, 563, 564, 565, 574.
Arpad sülâlesi, 237.
Artuklular, 7, 9.
Asparuh, 187.
Asya, 457.
Atina, 131, 294, 493.
Atıkova, 404.
Atala, 74.
Atros, 109, 117.
Avarlar, 195.
Avinyon, 235, 236.
Avlonya; 196, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 218, 432.
Avrupa, 34, 124, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 149, 150, 151, 157, 175, 177, 191, 202, 205, 211, 222, 225, 227, 230, 234, 236, 242, 274, 279, 289, 291, 295, 325, 328, 410, 420, 421, 457, 465, 520, 559.
Avşar boyu, 94, 95.
Ayakapısı, 469.
Ayadimitri kilisesi, 410.
Ayamavra, 226.
Ayan (Sapanca) gölü, 117, 551.
Ayasofya kütüphanesi, 49.
Ayasofya, 122, 465, 467, 469, 486, 490, 491.
Ayasoluğ, 59, 66, 68, 70, 71, 91, 263, 317, 335, 345, 350, 364, 409, 549.
Ayazmend (Altnova), 78.
Aydın Güzelhisarı, 317.
Aydın, 43, 46, 66, 69, 90, 254, 261, 275, 277, 333, 347, 384, 500, 532.
Aydıncık (bk. Edincik), 78, 169.
Aydın İli, 264, 350, 498.
Aydın oğulları ve Aydın oğulları beyliği, 40, 55, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 91, 134, 173, 202, 228, 234, 235, 262, 264, 311, 316, 317, 345, 348, 353, 362, 400, 550, 575.
Aydos, 119, 170, 189, 192, 551.
Aynaroz, 131, 138, 376.
Ayvansaray, 473, 479, 480, 481.
Azak Denizi, 226, 472.
Azerbaycan, 5, 11, 301, 303, 307, 328.

B

Babaeski, 163.
Babaîler, 105, 530, 531, 532, 534.
Bafeum (Bapheum-bk. Koyun hisar), 109.
Bafra, 85, 86, 299, 356, 357, 358.
Bağdad, 6, 301, 302, 304, 518.
Bahçe kapı, 486.
Bakır küresi, 85, 86, 357, 394.
Bâl, 241.
Baklan, 59
Balat, 46, 56, 66, 91, 263.
Balıkesir, 78, 79, 123, 157, 179, 323, 326, 330, 348, 441, 500, 532, 543.
Balık pazarı, 469.
Balkan yarım adası, Balkanlılar, Balkan devletleri, 137, 139, 141, 147, 157, 161, 162, 166, 168, 177, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 191, 193, 195, 196, 219, 223, 225, 226, 238, 249, 250, 251, 252,

254, 273, 293, 325, 326, 337, 338, 343, 349, 366, 422, 427, 432, 464, 485, 497, 507.
Balşa ailesi, 204, 206, 207, 209, 210.
Balyabarda, 443.
Balyambolu, 66.
Banat, 217.
Banaz, 59.
Banlar; 197, 219, 220.
Barınbay, 247.
Basarabya, 412.
Başkale, 78.
Batınî ısyanı, 9, 362.
Batı Akdeniz, 229.
Batı Anadolu, 27, 28, 35, 37, 39, 59, 66, 179.
Batı Kıpçak, 17.
Batı Makedonya, 196.
Batı Trakya, 164, 171, 556.
Bayat, 94.
Bayburd, 247, 360.
Bayındır Boyu, 66, 94, 96.
Bayramlı, 66.
Bayramiç, 78.
Bayram Paşa deresi, 470, 482.
Beçin, 54, 55, 56, 57, 91.
Bedevi Çardak, 57.
Beğdili boyu, 94, 95.
Behisni kalesi, 300.
Belçika ve Belçikalılar, 280, 421.
Belekoma, 107.
Belgrad, 240, 281, 418, 419, 564.
Belh, 301.
Beotya, 441.
Berat, 202, 203, 204, 206.
Berama, 263.
Bergama, 78, 79, 80, 123, 513, 541, 575.
Beşhisar, 442.
Beykoz, 461.
Beyoğlu, 129, 230, 232, 290, 473, 475, 479, 480.
Beypazarı, 315, 332, 347, 352, 424.
Beyşehri, 27, 46, 49, 51, 90, 175, 246, 249, 261, 265, 267, 275, 352, 403, 414, 424, 453.
Biçene boyu, 94, 96.
Biga, 131, 169, 374, 385, 575.
Bigadiç, 78.
Bigados, 468.
Bilecik, 43, 102, 107, 108, 109, 115, 169, 504, 555, 561, 570.
Birgi, 59, 66, 67, 69, 73, 91.
Bistamiyye, 533.
Bitinya, 37, 105, 110, 112, 122.
Bizans, Bizans İmparatorluğu, Bizanslılar, 1, 2, 17, 22, 33, 37, 39, 40, 54, 55, 73, 74, 78, 80, 82, 102, 108, 109, 117, 119, 129, 130, 133, 147, 150, 152, 153, 137, 139, 149, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 166, 179, 180, 182, 188, 189, 195, 196, 197, 202, 207, 222, 226, 227, 231, 235, 236, 246, 261, 264, 273, 279, 292, 294, 315, 319, 325, 326, 340, 347, 354, 355, 465, 368, 371, 386, 388, 399, 427, 431, 432, 435, 457, 458, 469, 474, 482, 495, 507, 550.
Bodrum, 351.
Boğaziçi, 133, 151, 290.
Boğazlar, 119, 458, 461, 462, 465, 467, 480.
Boğdan, Boğdanlılar, 198, 216, 217.
Bogomil'ler, 184, 217, 220.
Bohemya, 239, 240, 418, 432, 446, 448,
Bolaşnik, 192.
Bolayır, 133, 157, 158, 159, 543. 449.
Boldan, 12.
Bolu, 33, 87, 88, 89, 394, 422, 572.
Bolvadin, 48, 49, 63, 315, 424.
Borla, 171.
Borlu, 13, 14, 49.
Bornaz, 54.
Bosna, Bosnalılar, Bosna krallığı, 162, 167, 168, 175, 184, 192, 195, 205, 217, 218, 219, 221, 246, 250, 255, 256, 260, 269, 273, 279, 356, 418, 421, 569, 574.
Boyana nehri, 238, 279.
Boyarlar, 220.

Bozcaada, 66, 137, 139, 174, 231, 232, 355.
Bozdoğan, 66.
Bozkır, 414.
Bozoklu, 93, 94, 95.
Bozöyük, 54.
Braşov (Kronştad), 213.
Budin, 220, 421.
Buhara, 26.
Bulgarlar, Bulgar kralları, 35, 37, 134, 136, 137, 139, 141, 156, 157, 161, 163, 165, 167, 170, 185, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 207, 211, 250, 251, 252, 288, 337, 340, 351, 421, 569.
Bulgaristan, 140, 147, 162, 171, 174, 175, 180, 184, 189, 190, 191, 192, 196, 253, 273, 274, 279, 303, 329, 343, 351, 422, 432, 557.
Bunduz, 94, 97.
Burdur, 51.
Burgaz, 158, 159, 170, 474.
Burgondiya, dukalığı, Burgondıyalılar, 280, 284, 289, 432.
Bursa, 35, 43, 47, 53, 79, 105, 108, 109, 110, 111, 113, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 132, 133, 143, 145, 147, 159, 161, 167, 169, 170, 200, 234, 246, 247, 249, 257, 259, 269, 271, 275, 288, 289, 297, 300, 305, 315, 316, 322, 323, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 339, 341, 344, 348, 349, 350, 367, 372, 375, 381, 382, 383, 390, 391, 393, 397, 398, 406, 412, 430, 434, 441, 450, 451, 454, 500, 504, 523, 528, 531, 533, 543, 544, 549, 554, 555, 557, 566, 567, 570, 571, 573, 574, 575, 576.
Bünyan, 29.
Büyükada, 474.
Büyük Menderes, 66.
Büyük Selçukiler, 1, 30, 163.

C

Candar (Muhafız), 43, 84, 90.
Candar oğulları, Candar oğulları beyliği, 43, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 246, 262, 263, 347, 352, 356, 357, 392, 394, 406, 440, 536.
Canik, 181, 298, 330, 352, 358, 403, 404, 405.
Caria ailesi, 206.
Celâyiriye, 301.
Cemale kal'ası, 335.
Cenadil kal'ası, 526.
Cendere köyü, 554.
Ceneviz, 229, 233, 234, 279, 289, 325, 328, 329, 348, 352, 358, 381, 385, 386, 434, 458, 460, 466, 472, 474, 475, 477.
Ceneviz askeri, 292.
Cenevizliler, 37, 67, 74, 129, 130, 131, 136, 139, 144, 162, 166, 174, 226, 231, 232, 233, 251, 291, 325, 328, 329, 352, 401, 471, 473, 479, 481, 486.
Ceneviz beyi, 143.
Ceneviz Cumhuriyeti, 225, 229, 231, 290
Ceneviz kolonisi, 149.
Ceneviz şövalyeleri, 68.
Cenova, 230, 471.
Cezire, 5.
Chioggia, 231.
Cimri olayı, 17, 58, 64.
Cumhuriyet, 227, 228.

Ç

Çagazan, 247, 248.
Çağatay hânedanı, 301.
Çakır kuşu, 96.
Çamurlu Derbend, 344.
Çanakkale, 80, 152, 232, 237, 289, 355. 427, 431, 434, 458.
Çanakkale boğazı, 68, 151, 152, 227, 279, 281, 286, 355, 411, 427, 429, 434, 442, 460, 468.
Çandarlı körfesi, 559.

Çankırı, 2, 27, 28, 85, 89, 317, 347, 456, 357, 394, 544.
Çar ailesi, 329.
Çardak, 509.
Çarşamba, 59, 298, 358, 405, 406.
Çarşamba suyu, 267.
Çatalburgaz kal'ası, 173.
Çatalca, 147, 171, 173.
Çataltepe, 313.
Çavundur, 94, 96.
Çay mevkii, 17.
Çekirge, 169, 257, 339.
Çek kuvvetleri, 255.
Çemişkezek, 5.
Çepni, 94, 96.
Çernoyeviç hânedanı, 205.
Çeşme, 66.
Çifte sütün, 481, 486.
Çimpe, 136, 137, 156.
Çirmen, 569, 572.
Çirmen muharebesi, 173, 198, 211, 238, 570.
Çin, 306, 307.
Çine, 54.
Çitroz, 261, 563.
Çivril, 2.
Çoban, 81.
Çorlu (bk. Tzurulon), 138, 158, 159, 163, 454, 457, 569.
Çorum, 277, 348, 404, 532, 534.
Çubuk ovası, 310.
Çukurbostan, 470.
Çukurhisar, 560.

D

Dağhan boyu, 93, 94, 96.
Dalmaçya, 162, 218, 219, 222, 225, 286.
Dânişmed Gazi oğulları, 2, 22, 28.
Doprotiç, 190.
Dârende, 300.
Darıca, 116, 316, 372.
Davaz, 54.
Davutpaşa, 470.
Dazkırı, 59.
Debre, 208.
Dede ağacı, 163.
Dede sultan, 363.
Deli orman, 363, 364, 365.
Demirci, 74, 76, 78.
Demir kapı, 281, 469.
Demostik, 67.
Denizhan, boyu, 93, 94.
Denizli, 12, 27, 33, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 90, 262, 317.
Denizli beyleri, 65.
Derbend, 344, 422, 545.
Develi, 297.
Devol nehri, 205.
Devol muharebesi, 206.
Devregâni, 86.
Dokakinler, 209.
Dil iskelesi, 108.
Dimetoka, 67, 133, 134, 136, 142, 155, 163, 164, 197, 259, 361, 569.
Divriği, 3, 27, 28, 300, 304.
Diyarbakır, 5, 18, 21, 31, 360.
Diyet meclisi, 426.
Dobor, 220.
Dobrice, 78, 162, 190, 217, 231, 251, 253, 363.
Dodurga boyu, 94, 95.
Dogna, 206, 209.
Doğu Akdeniz, 67, 226, 228.
Doğu Anadolu, 6, 8, 9, 28.
Doğu Makedonya, 190, 105.
Doğu Trakya, 155, 158, 161, 162, 165, 170, 196.
Doğu Yunanistan, 228.
Dolmabahçe, 372.
Domaniç, 99, 102, 103, 107.
Dorie, 229.
Drac, 176, 177, 196, 202, 204, 205, 279, 556.
Dragon nişani, 412.
Draguten, 195.
Drama, 161, 163, 171, 198.
Dubrovnik Cumhuriyeti, 222, 223, 348.
Dukakin ailesi, 206.
Dulkâdir oğulları, 342, 404, 450.
Düger boyu, 94, 95.
Düzce, 117.

E

Edincik (Aydıncık), 123.
Edirne, 16, 35, 57, 62, 68, 72, 130, 135, 136, 142, 147, 148, 150, 151, 156, 158, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 189, 208, 215, 237, 269, 271, 272, 282, 323, 327, 329, 330, 333, 335, 337, 338, 339, 343, 348, 361, 362, 366, 370, 371, 372, 374, 375, 378, 380, 382, 387, 398, 399, 406, 414, 415, 417, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 435, 436, 439, 440, 441, 450, 452, 454, 457, 459, 460, 463, 468, 472, 488, 493, 499, 504, 523, 528, 534, 537, 543, 549, 553, 557, 558, 559, 563, 569, 571, 572, 575.
Edirne Kapu, 471, 473, 483, 487.
Edremit, 78, 123, 513.
Efes, 150.
Eflâk, - Eflâklılar, Ve Eflâk prensliği, 71, 85, 190, 213, 214, 216, 252, 275, 281, 282, 283, 239, 268, 269, 285, 286, 336, 337, 348, 355, 356, 363, 368, 369, 371, 376, 387, 412, 416, 417, 420; 421, 426, 432, 433, 437, 440, 446, 448, 449, 454, 563, 565.
Eflâni, 82.
Egedenizi ve kıyıları, 1, 2, 33, 37, 54, 66, 68, 74, 129, 231, 238, 263, 264, 279, 322, 328, 352, 353, 355, 559.
Eğriboz, 354, 355.
Eğridir, 27, 49, 51, 248, 320.
Eğrigöz (bk. Emet), 59.
Eğri kapı, 472, 482.
Ekberiyye tarikatı, 533.
Ekzamiliye berzahı, 158, 442.
Elbasan (bk. Bassania), 205.
Elbistan, 3, 16, 301, 450.
Elcezire, 7, 307.
Elkaevli, 94.
Emet (bk. Eğrigöz), 60, 174, 417.
Emetya, 444.
Emine Balkanı, 188, 189.
Emir kazan ısyanı, 301.
Endülüs, 519.
Enez, 17, 162, 164, 231.
Engizisyon, 185.
Epir, Epir despotluğu, 162, 177. 198, 202, 206, 207, 210, 226, 411.
Erdek, 124.
Erdel (Transilvanya), 445, 446.
Ergene, 450.
Ergiri, 206.
Erisos, 376.
Ermenâk, 17, 43, 44, 245, 297, 453.
Ermeni derbendi, 102.
Ermeni krallığı, 2, 3, 6, 11, 12, 43, 44, 131.
Ermeni köyü, 570.
Ermeni pazarı, 114, 117, 551.
Erzincan, 6, 13, 18, 26, 27, 31, 303, 305, 316, 360, 497.
Erzurum, 3, 4, 10, 16, 27, 31.
Eski Bedesten, 372.
Eski Cami, 372.
Eski İyonya, 65.
Eskişehir, 33, 43, 105, 106, 107, 108, 333, 348, 560, 570.
Eski Zağra, 192.
Eşme, 59.
Eşref oğulları ve Eşref oğulları beyliği, 48, 49, 59, 63, 112.
Etnoğrafya müzesi, 25.
Etolya, 408.
Etye, 66.
Eymur boyu, 94, 96.
Eyyubîler, 4, 5, 6, 8, 9.
Ezine, 66, 78.

F

Famagosta, 231.
Farsala, 294.
Felekâbâd, 49, 50.
Felemenk, 280.
Fenike, 53, 54, 55.
Feriştehoğlu, 532.
Ferrare, 236.

Fındıklı, 486.
Fırat, 301.
Fırt (Susurluk), 78.
Filadelfiya (bk. Alaşehir), 59, 66, 130.
Filibe, 88, 164, 165, 167, 189, 343, 359, 422, 425, 543, 569, 572.
Firecik, 173.
Firikya, 1, 456.
Flokrini (Tavşancıl), 119.
Floransa, 225, 234, 236, 237, 465, 466.
Flordin, 513.
Foça, 1, 67, 72, 74, 75, 134, 139, 149, 231, 233, 317, 318, 352, 381, 382, 385, 387.
Franko - villa, 269.
Fransa, Fransa Krallığı, Fransızlar, 55, 133, 145, 191, 255, 229, 233, 235, 241, 242, 243, 269, 270, 280, 290, 292, 381, 421.
Fregoses ailesi (Cenevizde), 229.
Frenkler, 6, 56, 70, 73, 75, 131, 134, 317, 358, 382, 385, 386, 387, 460.
Futra çiftliği, 115.

G

Gagavuz, 183.
Galata, 129, 130, 144, 230, 231, 232, 290, 291, 481, 470, 471, 472, 473, 475, 479, 482, 486.
Garp Moğolları, 20, 40, 50.
Garp kilisesi, 140.
Gebze, 328, 341, 347, 372, 522.
Gediz, 59, 60, 72.
Gelibolu, 72, 80, 130, 136, 137, 140, 141, 148, 149, 156, 158, 169, 170, 173, 191, 228, 332, 233, 337, 264, 272, 288, 328, 337, 353, 354, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 385, 386, 387, 389, 392, 411, 431, 430, 433, 460, 463, 531, 542, 557.
Gemlik, 117, 122, 316, 328, 557.
Gerede, 332, 394, 442.
Germe, 462.
Germiyan, aşireti 58.
Germiyan ili, 90 130, 261.
Germiyan oğulları ve Germiyan oğulları beyliği, 17, 40, 43, 51, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 71, 73, 74, 105, 114, 174, 262, 316, 330, 335, 336, 347, 362, 390, 392, 406.
Geyve, 111.
Geyikler, 59.
Giresun, 298, 532.
Girid, 226, 354, 355, 474, 488.
Goiya Zakkaria ailesi, 209.
Goyko, 198, 199.
Gökhan, 93, 94, 95.
Gököyük, 59.
Göksu, 7, 291.
Gök Şadırvan, 62.
Gölhisar, 50.
Gölpazarı, 111.
Gördek, 74.
Gördes, 74, 76, 78, 441, 443.
Göynük, 107, 164, 292
Grapolar, 210.
Gümülcine, 164, 165, 171, 406.
Güney Arnavudluk, 205, 206, 209.
Güney Epir, 161.
Güney Karadeniz, 231.
Güney Makedonya, 198.
Güney Suriye, 28.
Günhan boyu, 93, 94, 97.
Gürcistan, 6.
Gürcüler, 12, 303.
Güvercinlik, 407, 414,.
Güzelcehisar, 316, 328, 378, 434, 462.
Güzelhisar (Menemen), 66, 74, 291.

H

Habsburg hanedanı, 241.
Haçlılar, 1, 2, 3, 4, 22, 33, 184, 196, 213, 223, 225, 227, 230, 234, 236, 242, 243, 279, 281, 282, 283, 284, 286, 296, 422, 425, 430, 432, 465, 498, 576.
Haleb, 4, 23, 302, 304.
Haliç, 34, 389, 469, 470, 474, 475, 480, 481, 482, 488, 489.
Halkidikya, 196.

Halvetiye, 534.
Harran, 4, 7, 9.
Halikarnas, 351.
Halipya (Ordu), 298.
Hamid ili, 40, 43, 51, 265, 266, 347, 390, 403, 414.
Hamid oğulları, Hamid oğulları beyliği, 48, 49, 52, 54, 59, 175, 245, 246, 265, 564.
Hamza paşa mescidi, 469.
Haramîlik, 518.
Harezmler, 5, 6, 9, 73.
Harmankaya, 107, 110, 570.
Harput, 7, 18, 31.
Hasköy, 479, 480, 481.
Hayrabolu, 170, 569.
Hekimoğlu camii, 470.
Hellespont, 43, 55.
Hemedan, 20.
Hereke, 372, 574.
Herman (Gediznehri), 73.
Hermanştad, 240, 419, 421.
Hersek, 218, 221, 222.
Hersegoven, 221.
Hindistan, 302, 328.
Hint sahrası, 302.
Hisar, 113.
Hırvatlar, 192, 218, 219, 249, 250, 251, 287, 432.
Hırvatıstan, 191, 217, 218, 219.
Honaz, 59.
Horasan, 27, 520, 521.
Hırsipili, 469.
Hristopolis, 195, 372.
Humanizm, 519.

İ - I

İlbasan, 563.
İçel, 31, 297.
İgdür, boyu, 94, 96.
İhtiman, 170, 253.
İlgın, 48, 453.
İlhanlılar, 14, 18, 40, 41, 45, 48, 40, 50, 59, 63, 82, 105, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 124, 126, 496, 500, 507, 547.
İlyasiye, 58.
İnal oğulları, 347.
İnebatı, 559.
İneceğiz kalesi, 173, 181, 341.
İnegöl, 66, 88, 106, 107, 109.
İngilizler ve İngiltere, 225, 235, 242, 243, 280, 281, 381.
İnönü, 106.
İpek, 196, 203.
İpsala, 61, 163, 173, 262, 450, 563, 569.
İpsili kalesi, 72, 401.
İran, 5, 15, 22, 227, 301, 328, 520, 529, 535.
İsfehan, 21.
İsfendiyar oğulları beyliği, 84, 336.
İskeçe, 134, 171.
İskenderiye, 56, 75, 205, 226, 234.
İskilip, 277, 359.
İskoçya, 236, 280.
İslavlar, 152, 187, 195, 222, 223.
İspanya, 130, 381, 471, 474.
İsrail, 361.
İstanbul, 1, 3, 11, 17, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 68, 89, 105, 109, 119, 120. 121, 122, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 158, 163, 166, 181, 188, 191, 192, 196, 197, 225, 226, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 238, 243, 267, 269, 271, 272, 280, 282, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 327, 328, 330, 338, 340, 341, 347, 348, 354, 355, 369, 371, 374, 376, 378, 380, 381, 388, 389, 390, 391, 392, 432, 434, 441, 454, 457, 458, 459, 460, 463, 464, 465, 467, 485, 468, 469, 471, 472, 473, 477, 479, 484, 490, 492, 493, 521, 499, 523, 535, 553, 559, 564.
İşkodra, 177, 203, 206, 207, 209, 210, 218.
İvrindi, 78.

İstanoz (Korkud eli), 53, 401.
İstirye, 225, 356.
İstroma, 199.
İstrumca, 195.
İsviçre Şövalyeleri, 280.
İşkonbi, 202.
İştip, 175, 195, 574.
İtalya, 37, 145, 150, 191, 225, 234, 235, 236, 261, 281, 381, 409, 475, 550.
İtburnu, 105, 560.
İybar, 199.
İyoniyen Denizi, 354.
İzdin, 399.
İzmir, 55, 85, 68, 70, 71, 146, 231, 235, 317, 318, 320, 330, 350, 351, 363, 513, 532.
İzmit, 43, 74, 105, 110, 117, 119, 122, 133, 137, 138, 139, 290, 372, 461, 500, 551.
İznik, 1, 2, 3, 4, 11, 12, 33, 34, 35, 36, 37, 43, 105, 108, 110, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 128, 132, 133, 149, 331, 349, 362, 363, 366, 390, 392, 393, 394, 504, 522, 543, 557, 555, 560, 567, 571.
İznik Medresesi, 535.
İznik Rum İmparatorluğu, 14, 17, 40, 102, 188.

I

Ilgaz, 85, 357.
Ilıca, 74.
Irak, 9, 22, 307, 328, 359.
Irak-ı Acem, 301.
Irak-ı Arab, 301.
Isparta, 33, 49, 146, 150, 175. 295, 500.
Işıklı, 59, 574.
Izladı Derbendi, 240, 422, 435, 485.

J

Jalomika, 420.
Jigilyati, 550.

K

Kaan, 12, 13.
Kadı şehri, 309.
Kadiriler, 535.
Kadırga, 223, 236, 238, 290.
Kâfir Samsun, 358.
Kahire, 323, 361, 362, 366, 401, 520, 521, 527.
Kanıklı, 93
Kalecik, 85, 277, 310, 317, 356, 357, 394.
Kalenderiler, 531.
Kaligarya, 472.
Kalaç, 93.
Kamçık nehri, 433.
Kandıra, 117, 119, 551.
Kanina, 203, 204, 207, 209, 432.
Kapıdağı, 123, 124, 130
Kaplıca semti (Bursa'da), 111.
Karaağaç, 46, 51, 175, 246, 361.
Karacabey, 437.
Kara Boğazı, 422.
Kara Bulut camii (Edirne'de), 528.
Kara Burun, 66, 363, 364.
Karabağ, 304, 306.
Karaca Dağ, 99, 101, 103.
Karaca Hisar 102, 108.
Kara Dağ, 218.
Kara Deniz, 5, 31, 33, 34, 37, 67, 117, 119, 133, 135, 141, 147, 150, 156, 163, 188, 191, 225, 238, 251, 273, 286, 292, 322, 328, 340, 343, 347, 348, 376, 399, 432, 457, 458, 461, 472.
Kara Devletşah oğulları, 347.
Karaferye, 171, 323.
Kara Hisar, 31, 63, 64, 110, 297.
Kara Koyunlular, 302, 359, 360, 403, 439.
Kara Tatarlar, 311, 312, 319, 322.
Kara Su, 248, 252, 399, 455, 457.
Kartaro, 205, 218, 231.
Karamürsel, 119.
Kargın boyu, 94, 95.
Karatay Hanı, 29.
Karakurum, 7, 13.

Karaca Koyunlu, 66.
Karacalar, 74
Kara evli, 94.
Karaman, 43, 44, 47, 200, 245, 266, 333, 334, 335, 336, 352, 412, 424, 426, 440, 454, 560, 564.
Karaman aşireti, 15, 16, 46, 246.
Karaman oğulları, Karaman oğulları beyliği, 17, 18, 21, 43, 45, 48, 49, 51, 53, 59, 60, 62, 71, 72, 81, 85, 89, 91, 112, 160, 175, 245, 247, 248, 249, 250, 261, 264, 265, 266, 267, 275, 297, 315, 316, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 347, 350, 353, 356, 362, 368, 374, 390, 391, 392, 397, 401, 402, 416, 428, 429, 431, 432, 453, 457, 553, 573.
Karesi, 75, 180, 311, 332.
Karpat geçidi, 281.
Karesi oğulları ve Karesi oğulları beyliği, 40, 43, 78, 80, 123, 124, 130, 134, 157, 173, 245, 563, 569.
Karinabad, 147, 268, 348.
Karlı ili, 205.
Karluk, 93.
Karpat Dağları, 213.
Kartal, 119, 328, 347, 372.
Karya, 54, 55, 351.
Kasaplar Köyü, 86.
Kasımpaşa, 479, 480, 481,482.
Kastamonu, 18, 27, 28, 43, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 246, 248, 254, 266, 274, 275, 276, 278, 298, 317, 332, 347, 356, 357, 394, 544.
Kastelnova, 222.
Kastil, 235.
Kastriyota ailesi, 206, 207, 209.
Katalikos, 432.
Katalanlar, 60, 130, 169, 381, 465.
Kâhta, 5, 300.
Kavala, 171, 196.
Kayacık, 74, 76, 351.
Kayı Oğuz Boyu, 37, 93, 94, 97, 98, 99, 101, 103, 125, 495, 549.
Kayseri, 4, 8, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 20 21, 27, 28, 29, 81, 299, 305, 302, 309, 315, 347.
Kazova, 567.
Kâzeruni dervişleri, 323.
Kefalonya, 226.
Kefersud, 9.
Kemah, 6, 305, 307, 308.
Kefe, 231, 363, 381.
Kemer Edremit (Burhaniye), 78.
Kelas, 66.
Kelile ve Dimne, 69.
Kerkaporto, 488.
Kestel, 66, 109.
Keş, 301.
Kesriye, 199.
Keşan, 158, 468, 563.
Kili, 67.
Kilikya, 2, 3, 4, 39, 43, 130, 131, 351.
Kirmastı, 123, 350.
Kite, 109, 115.
Kıbrıs ve Kıbrıs krallığı, 52, 53, 68, 75, 131, 140, 226, 231, 232, 235.
Kınık boyu, 97.
Kıpçak, 5, 93.
Kırım, 5, 81, 231, 301.
Kıvrım yolu, 84.
Kırkdilim, 322.
Kırkdilim kalesi, 277.
Kırklareli, 163, 170, 189.
Kırşehir, 27, 58, 261, 302, 309, 335.
Kızık boyu, 95.
Kızılağaç, 170, 387.
Kızıl Hisar, 66.
Kızıl Koca, 404.
Kızılca, 513.
Kızılca Tuzla (Ayvacık), 78.
Kocaeli, 119, 348, 551.
Koca Kayası, 403, 404.
Kolombaç (Güvercinlik) kalesi, 239, 407, 414, 426.
Koncalı, 64.
Konrapa, 117.
Konur Hisar, 359, 569.
Konya, 1, 10, 12, 16, 17, 18, 27, 28, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 81, 90, 245, 248, 249, 266, 296, 297, 316, 352, 361, 402, 403, 414, 422, 424, 532, 544, 560.

Korent, 441, 442, 443, 576.
Korfo, 207, 226.
Korkuteli, 401, 402.
Koron, 293.
Kosova, 46, 51, 61, 70, 75, 84, 200, 207, 218, 227, 249, 252, 254, 255, 256, 257, 260, 446, 465, 485, 514, 534, 563, 574.
Kostantiniye, 438, 489.
Koyun Hisar, 109, 110.
Koz ağaç, 561.
Kozkaya, 83.
Kozlu dere, 425.
Köprü Hisar, 108.
Köprülü (Veles), 195.
Kösedağ, 9, 10, 11, 15, 39.
Köstendil, 172, 190, 195, 213, 246, 248.
Köşk, 66, 267.
Köyceğiz, 54.
Kratova, 253, 260.
Kroya, 177, 205, 207, 208, 445, 446.
Kudüs krallığı, 1, 2, 243, 282.
Kula, 59, 60, 62.
Kuleli Burgaz, 569.
Kurbağa Hisarı, 17.
Kurşunlu Mahzen, 475.
Kurtea de Argeş, 213.
Kuşadası, 66.
Kuzgunluk, 398, 567.
Kuzey Anadolu, 532.
Kuzey Arnavutluk, 206.
Kuzey Epir, 175.
Kuzey Islavlar, 174.
Kuzey Yunanistan, 134, 270, 347.
Kuzey Mora, 151.
Kuzey Sırp krallığı, 199.
Küçük Niğebolu, 213.
Küçük Sırp Prensleri, 250.
Küre, 86.
Kütahya, 2, 27, 33, 38, 59, 60, 61, 62, 91, 174, 175, 252, 254, 261, 302, 315, 316, 317, 323, 330, 361, 396, 406, 417, 424, 500, 504, 529, 539, 574.

L

Lâdik, 298.
Lâdik beyleri, 64.
Lakedemonya, 348.
Lânga, 486.
Laodisa, 64.
Lapseki, 354, 382, 385, 509.
Lârende (bk. Karaman), 45, 47, 297, 402.
Larisa, 270.
Lâtin, 3, 11, 17, 34, 36, 55, 67, 196, 234, 467.
Lâtinler, 68, 69, 76, 129, 134, 140, 150, 177, 202, 225, 228, 230, 236, 263, 264, 279, 294, 295, 317, 409.
Lâtin devletleri, 139, 237.
Lâtin dukaları, 293.
Lâtin İmparatorluğu, 34, 35, 230.
Lâtin kalesi, 141.
Lâtin kilisesi, 218, 220.
Lâtin papazları, 236.
Lâtin prensliği, 203.
Lâtin, şövalyeleri, 295.
Lebleci, 111.
Lefke, 107, 110.
Leh, lehliler, 217, 250, 255, 421, 427.
Lehistan, 238.
Lehistan kırallığı, 237.
Leskofça, 426.
Leş, 210.
Lidya, 66, 73, 74.
Ligos, 469.
Likaonya, 1.
Liküs vâdisi, 486.
Limni adası, 71, 139, 146, 148, 371, 373, 376, 465.
Limnos, 471.
Litvanya, 238.
Livadya, 131.
Liyon, 236.
Lizimakya, 399.
Lombardiya şövalyeleri, 280.
Loren, 235.
Löblüce, 111.
Löbon Pastahanesi, 480.

Lublin, 216.
Lüksenburg, 238, 241.

M

Macar, 47, 157, 199, 226, 237, 250, 255, 273, 274, 279, 286, 356, 432, 445 484.
Macaristan, 139, 181, 213, 222, 225, 237, 238, 239, 240, 241, 271, 272, 273, 281, 288, 399, 407, 412, 413, 416, 417, 419, 421, 425, 426, 431, 442, 454, 564.
Macar kıralı, 140, 152, 191, 272, 355, 465, 576.
Macarlar, 170, 174, 192, 193, 211, 215, 216, 217, 219, 220, 239, 249, 261, 269, 280, 281, 284, 325, 355, 412, 414, 415, 416.
Maden, 275, 277.
Makedonya, 133, 134, 137, 165, 171, 172, 173, 175, 176, 180, 188, 199, 211, 213, 253, 343, 556, 563.
Malatya, 4, 24, 27, 58, 290, 298, 300, 301, 302, 304, 305, 497, 534.
Malazgird, 98.
Malkara, 158, 159, 163, 173, 531, 569.
Maltepe, 473.
Manastır, 175, 176, 204, 504, 563, 574.
Manisa, 76, 91, 179, 180, 333, 363, 364, 396, 425, 428, 430, 439, 440, 441, 451, 500, 513, 558, 559.
Maramureş, 216
Maraş, 9, 534.
Mardin, 5, 8, 304.
Marmara denizi ve kıyıları, 1, 2, 33, 74, 124, 131, 137, 141, 147, 155, 157, 233, 286, 290, 328, 348, 354, 457, 470, 489, 498.
Mat nehri, 202.
Matya, 208.
Maveraünnehir, 301, 311, 521.
Mayans, 123, 241.
Mazreku'lar, 207.
Medici ailesi, 234.
Meğarah, 469.
Meğri, 54, 55.
Mekece, 111.
Melekşah köyü, 310, 312.
Memlûk devleti ve Memlûkleri, 14, 15, 42, 45, 70, 110, 298, 507, 544.
Mendehorya, 78.
Menderes ve Vâdisi, 11, 12, 33, 34, 54, 59, 317.
Menemen, 76, 351.
Mengûcekler, 3, 6, 22, 28, 31.
Menlik, 198.
Menşar, 4.
Menteşe ili, 40, 43, 55, 114, 254, 261, 275, 333, 347, 351.
Menteşe oğulları beyliği, 46, 53, 54, 56, 57, 66, 70, 71, 91, 131, 132, 228, 262, 263, 268, 316, 348, 351, 353, 453, 498, 550.
Meraga, 519.
Meriç nehri, 164, 167, 168, 196, 199, 231, 569, 570.
Merzifon, 277, 278, 404.
Meşhediye sahrası, 8.
Metropolitler, 236.
Mevlevîler, 530, 534.
Mısır, 7, 41, 45, 50, 105, 242, 301, 318, 520, 521, 535, 564, 547.
Midilli, 1, 67, 74, 139, 140, 143, 231, 232, 281, 351, 352, 354, 409.
Midye, 189, 457.
Mihaliç, 123, 286, 332, 430, 543.
Milâs, 54, 55, 56, 57, 354.
Mirdida, 207, 208, 444.
Mire dağı, 311.
Miryekefalon, 2.
Misivri, 150, 188, 189, 192, 328, 399, 457, 465, 468.
Mizya, 43, 66, 78, 187.
Mizistra, 138.
Moğol, 6, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 20, 26, 36, 39, 301, 302.
Moğol istilâsı, 24.
Moğollar, 5, 7, 13, 16, 17, 18, 35, 43, 44, 64, 78, 81, 82, 102, 277, 319.

Moldavya, 211, 216.
Mora, 37, 66, 67, 89, 110, 131, 138, 149, 150, 151, 161, 162, 196, 207, 226, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 349, 374, 408, 432, 441, 442, 443, 467, 468, 477, 492, 514, 576.
Morava nehri, 199, 209, 240, 421, 422, 425, 445, 465.
Mostar, 221.
Mudanya, 117, 155.
Mudon, 145, 286, 293, 295.
Mudurnu, 106, 107.
Muğla, 54, 55, 57, 351.
Mukaddes Ağız, 433, 460.
Muradiye camii (Edirne'de), 450.
Musakîler, 206.
Musul, 25.
Mut, 245, 297.
Muzafferiye medresesi, 51.
Müslüman İzmir, 66.
Müslüman Samsun, 356, 357.

N

Nâdir geçidi, 251.
Nalıhan, 554.
Napoli, Napoli krallığı, 162, 202, 206, 225, 234, 235, 236.
Narda despotluğu, 206.
Narda körfezi, 205.
Nazilli, 66.
Nif, 66, 74, 76. 351.
Niğde, 2, 15, 27, 401, 402.
Niğebolu, 71, 140, 145, 189, 192, 193, 194, 201, 213, 217, 238, 242, 243, 251, 252, 261, 268, 269, 271, 274, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 314, 322, 325, 352, 356, 369, 497, 563.
Nikea, 121.
Niksar, 2, 23, 27, 298, 330, 347.
Niş, 175, 176, 200, 218, 261, 344, 356, 421, 575.
Normandiya, 243.
Novoberda, 340, 418.
Nur-i Osmaniye Camii, 469.

O, Ö

Odun kapısı, 488.
Offen (Budin), 421.
Oğuz Türkleri, 29, 43, 93, 94, 95, 96, 97, 108, 495.
Ohri, 71, 176, 195, 199, 204, 210, 345, 350.
Ongun, 94, 95.
Ordu, 405.
Orhanili (Atranos), 117.
Orsova, 281, 282, 407, 433.
Orta Anadolu, 1, 2, 78, 209.
Orta Asya, 24, 306, 519, 520.
Ortakçı, 66.
Orta Yunanistan, 270.
Ortodoks, 139, 141, 162, 177, 183, 191, 197, 236, 237, 273, 281, 295, 326, 465, 467.
Osmancık, 277, 278, 404.
Osmanili, 107, 111.
Osman Gazi Türbesi, 259.
Osmanlı, Osmanlılar, Osmanlı Devleti, (Ekseri sahifelerde)
Otluk hisarı, 352, 403.
Otluk köyü, 425.
Oxford, 519.
Oynaş, 63.
Ödemiş

P

Paflagonya, 81, 105, 347.
Pakos, 226.
Palati, 206.
Palatya (Balat), 54, 56.
Paleologlar, 37, 105, 122, 129, 294.
Pantikrator, 466.
Papa, Papalar, Papalık, 1, 68, 136, 140, 141, 142, 146, 150, 151, 184, 197, 217, 220, 222, 225, 227, 228, 230, 234, 235, 236, 237, 240, 241, 272, 289, 351, 421, 427, 431, 432, 442, 466, 471, 477, 479, 485.
Paris, 146.
Paros adası, 354.

Patras, 270, 443.
Peçenek, 183.
Pelekanon (Üsküdar Maltepesi), 116, 119, 120, 128, 133.
Pelopones, 493.
Pemton kapısı, 488.
Pencik Kanunu, 173.
Pendik, 328, 347, 372.
Pera palas, 480.
Peritorion, 387.
Petroniyon, 351.
Pınarbaşı, 118, 398, 567.
Pınarhisar, 78, 163, 170, 189.
Pilevne, 571.
Pindüs, 441.
Pirlepe, 175, 195, 199, 574.
Piza, 225, 234.
Pizren, 198, 199, 203.
Ploşnik, 200, 219, 249, 250.
Podesta, 381.
Polonya, 173, 216, 240, 419, 421, 432, 437, 438, 466.
Pomarie, 198.
Po nehri, 236.
Portaperema, 461.
Pravadi, 193, 251, 433.
Preske, 195.
Prevolos, 488.
Prinkipos, 474.
Priştine, 200, 254, 260.
Prosek, 195.
Prostane, 49.
Provans, 474.

R

Radiç, 205.
Radovişte, 563.
Raguzalılar, Raguza cumhuriyeti (Dubrovnik), 162, 210, 218, 222, 223, 348, 419, 432, 550.
Rahova, 282.
Ravli, 310.
Rilo dağı, 195.
Riva (İrva), 291.
Rodop balkanı, 134, 170, 198.
Rodos, 55, 57, 132, 146, 295, 351, 409, 453, 454.
Rodos şövalyeleri, 67, 68, 280, 281, 317, 351.
Roma, 141, 235, 236, 237, 465.
Roma İmparatorluğu, 469, 489.
Rovine, 213.
Rönesans, 519.
Rum, Rumlar, 3, 4, 12, 31, 34, 35, 37, 43, 55, 60, 66, 70, 73, 79, 122, 130, 140, 143, 132, 149, 157, 162, 163, 164, 179, 185, 186, 188, 196, 230, 236, 262, 292, 342, 377, 409, 410, 473, 474, 482, 486, 499, 547.
Rum beyi, 102, 105, 106, 107, 109, 110, 182, 361, 492, 569.
Rum İmparatorluğu, 5, 13, 28, 33, 39, 102, 131.
Rum metropolitleri, 236.
Rum Patriği, 236.
Rumeli, 17, 34, 35, 36, 37, 46, 61, 68, 71, 74, 88, 119, 124, 129, 134, 135, 137, 139, 142, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 156, 159, 161, 162, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 189, 195, 197, 209, 211, 214, 218, 222, 227, 229, 234, 237, 241, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 254, 257, 260, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 272, 275, 279, 281, 289, 293, 296, 311, 312, 318, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 356, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 369, 376, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 388, 395, 398, 406, 407, 408, 414, 420, 425, 431, 432, 434, 435, 439, 442, 453, 456, 458, 461, 464, 473, 497, 499, 502, 503, 504, 508, 522, 523, 528, 532, 533, 535, 552, 553, 558, 561, 563, 564, 566, 568, 569, 571, 572, 574.

Rumeli hisarı, 458, 463, 465.
Rumeli kavağı, 552.
Rumeli sahilleri, 66, 138, 269.
Rumiye-i Sugra, 396.

S

Sadak, 6, 18.
Safranbolu (Bk. Tarakli Borlu), 82, 86, 356, 394.
Saga, 247.
Sahib Ata oğulları, 63, 64.
Sahibler türbesi, 64.
Sahil Beyi, 55.
Sahil (kafir) İzmiri, 66, 68, 134, 263.
Sahn-ı Seman medreseleri, 523, 524.
Saidili, 352.
Saint Eli, 113.
Sakarya, 105, 107, 551.
Sakız adası, 1, 66, 131, 228, 231, 232, 279, 317, 351, 352, 381, 409, 454, 466, 467, 471, 474, 485.
Salihli, 72, 401.
Salona, 293, 294.
Salur boyu, 43, 94, 96.
Saltuklu ailesi, 3, 22, 31.
Samagar, 248, 359.
Samakof, 170, 171, 172.
Samatya, 486, 470.
Samona kalesi, 361.
Samsun, 85, 86, 194, 231, 298, 322, 347, 351, 357, 381, 391, 405, 497, 498.
Sandıklı, 63, 574.
Sapanca gölü, 117.
Sarac Tatarları, 246, 248.
Saray, 17.
Sarayburnu, 433, 458, 460.
Sard, 66.
Sarı Saltuk Türkmenleri, 78.
Saruhan (bk. Manisa), 43, 46, 66, 68, 130, 181, 261, 275, 333, 347, 575.
Saruhanili, 498.
Saruhan oğulları ve beyliği, 40, 67, 70, 73, 74, 76, 77, 114, 173, 262, 263, 268, 311, 316, 348, 353, 364, 381, 550.
Savra (deval) 177.
Savua Şövalyeleri, 280.
Sazlıdere 163, 378, 379, 388, 554.
Segedin, 151, 426, 427, 431, 432, 436, 441, 558.
Selânik, 71, 136, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 156, 161, 166, 181, 196, 205, 247, 269, 270, 293, 328, 340, 341, 345, 347, 365, 369, 370, 371, 399, 408, 409, 410, 411, 432, 450, 455, 513, 556, 564.
Selçuk ve Selçuk Devleti, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 43, 44, 48, 49, 58, 63, 65, 73, 81, 82, 91, 98, 102, 106, 108, 111, 114, 124, 126, 319, 360.
Selendi, 59.
Semendire, 117, 119, 407, 413, 415, 416, 417, 418, 421, 426, 551.
Semerkand, 301, 320, 321, 327, 330, 368, 519, 520, 521.
Sen Jan Şövalyeleri, 55, 132, 235, 295.
Sen Rumen, 475.
Senta, 221.
Serez, 134, 143, 161, 163, 171, 172, 180, 195, 196, 198, 247, 261, 365, 371, 409, 556, 557, 563.
Seydişehir, 46, 48, 51, 175, 246, 352, 453.
Seyhan nehri, 7.
Seyit Gazi, 424.
Simavna, 214, 339, 349, 360, 361, 532, 533.
Sirmiya, 269.
Sındırgı, 78.
Sırp, Sırplar, Sırbistan, 37, 47, 134, 135, 136, 137, 139, 156, 157, 161, 162, 163, 164, 167, 171, 176, 181, 185, 188, 189, 190, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 208, 211, 218, 219, 220, 221, 223, 239, 246, 248, 251, 252, 253, 254,

255, 260, 261, 262, 272, 283, 287, 311, 313, 337, 339, 340, 342, 348, 356, 407, 412, 413, 414, 417, 418, 421, 426, 427, 433, 440, 445, 446, 454, 492, 569.
Sırp Sındığı, 168, 169, 170, 211, 257, 568, 569, 572.
Sicilya, 130, 325, 448.
Siklad Adaları, 353, 354.
Silistre, 189, 193, 211, 212, 252, 269, 363, 398.
Silivri, 150, 155, 272, 289, 290, 292, 328, 347, 457, 465, 468, 472.
Silvan, 18.
Simav, 59, 60, 174, 361.
Sînâme, (سی نامه) 541.
Sinop, 5, 6, 14, 17, 18, 27, 31, 43, 81, 83, 84, 86, 87, 89, 231, 263, 268, 316, 317, 336, 357, 362, 394, 532, 536.
Sipil Manisası, 74.
Sirkeci, 145, 292, 469.
Strimon, 399.
Situnion, 399.
Sisam, I, 72, 401.
Sivas, 2, 6, 9, 10, 13, 25, 26, 27, 42, 83, 84, 124, 195, 261, 266, 274, 277, 278, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 308, 309, 330, 335, 347, 348, 497, 500, 526, 532, 534, 544, 557.
Sivri Hisar, 66, 315, 334, 347, 352, 560.
Sofya, 170, 171, 175, 176, 189, 191, 192, 253, 338, 344, 422, 446, 453.
Sokullu Mehmed Paşa camii, 469.
Sorkun, 107.
Söğük, 93.
Söğüt, 43, 99, 102, 104, 106, 113, 560.
Spata, 206. 210,
Stratişimir, 171, 191, 192, 194.
Sulamış, 107.
Sultan Hanı, 29.
Sultan Hisarı, 66.
Sultaniye, medresesi, 523.
Sultanönü, 102, 108.
Sultan Selim sarnıcı, 470.
Sulumanastır, 138.
Sungur kuşu, 95.
Suriye, 2, 5, 7, 9, 11, 22, 226, 242, 282, 302, 304, 305, 306, 318, 328, 361, 520, 521, 535.
Süzebolu, 135, 188, 192, 457.

Ş

Şahin, 94.
Şam, 15, 20, 61, 302, 304, 520, 560.
Şap madenleri, 381.
Şarkî Karahisar, 360, 627.
Şarkî Roma İmparatorluğu, 225.
Şehirköy (bk. Çarpirut), 252, 421.
Şehr'i Germiyan (Kütahya), 60.
Şile, 292.
Şimalî Transilvanya, 216.
Şölen, 93.
Şuhud kasabası, 51, 63.
Şumnu, 193. 251, 433.

T

Tabakhane kapısı, 470.
Tâceddin oğulları, 358.
Tacüttevarih, 320.
Tahta kapı, 486.
Tarabya, 474.
Taraklı Borlu, 82, 107, 146, 181.
Taraklı Yenicesi, 292.
Tarin muahedesi, 226.
Tarsus, 11.
Taşan oğulları, 299.
Taşeli, 266, 297, 352, 429, 453.
Taşoz adası, 162, 231.
Taş vakfiyes, 60.
Tatar Pazarcığı, 359.
Tatarlar, 29, 247, 248, 253, 261.
Tavşanlı, 59, 60, 174.
Teb, 408, 441.
Tebrek, 247.
Teberrük, 319.
Tebriz, 17, 18, 20, 304, 362, 521.
Teke, 254.
Teke aşireti, 52.
Teke beyleri, 53.
Tekecikoğlu mescidi, 322.
Tekeili, 53, 265, 347, 402.

Tekfur sarayı, 472, 486.
Tekirdağı, 137, 157.
Tekir sarayı, 470.
Temeşvar, 416.
Tenedos (bk. Bozcaada), 137, 144.
Teodosiüs surları, 470.
Terkos, 150, 399.
Terme, 298.
Termopil, 294.
Tesalya, 129, 147, 149, 150, 197, 198, 202, 207, 270, 294, 328, 340, 347, 348, 365, 369, 376, 408, 513. 576. 218, 251, 274, 282.
Tırnova, 171, 188, 189, 192, 193, 196,
Tırhala, 343, 513.
Tiran, 208, 231.
Tire, 66, 70, 73, 263, 317, 362, 513, 538.
Tirikokiya, 110.
Tokat, 3, 4, 9, 10, 16, 24, 27, 28, 57, 278, 299, 309, 330, 332, 335, 347, 348, 349, 350, 366, 383, 397, 400, 403, 404, 423, 534, 544, 557, 566, 567.
Tokat Kalesi, 393, 417.
Tophane, 372, 480, 481, 486.
Topia âilesi, 207, 208, 209, 210.
Topkapı, 97, 405, 471, 472, 473, 475, 482, 486, 487, 488, 491.
Topkapı sarayı, 469, 536.
Topliça, 250, 425, 426.
Torino muahedesi, 231.
Toros, 47, 297.
Toton şövalyeleri, 281.
Tosya, 85, 317, 356, 357, 394.
Trabzon, 3, 5, 14, 34, 87, 89, 231.
Trabzon Rum İmparatorluğu, 181, 299.
Trakya, 130, 131, 137, 157, 166, 173, 180, 188, 189, 192, 196, 387, 456, 460.
Tralles (bk. Aydın), 54.
Transilvanya (bk. Erdel), 213, 240, 274, 281, 282, 413, 416, 417, 419, 448.
Trayan geçidi, 422.
Tripolis, 12, 59.
Tripoli, 36.
Truzulon (bk. Çorlu), 163.
Tula, 248.
Tuna, Tuna boyları, 162, 170, 187, 189, 195, 199, 211, 212, 213, 217, 231, 238, 251, 252, 267, 269, 275, 281, 286, 344, 407, 414, 416, 420, 421, 433, 438, 440, 445, 446, 457.
Tunca, 188, 387.
Turgutlu, 74, 391, 392.
Turgutoğlu, 424, 429.
Turhal, 543.
Tuzla, 513.
Türk, Türk kuvvetleri, Türk beyleri, Türk korsanları, 5, 8, 22, 30, 33, 54, 57, 58, 64, 74, 90, 91, 127, 128, 136, 139, 155, 156, 166, 167, 171, 173, 176, 180, 181, 184, 194, 201, 203, 204, 207, 212, 213, 218, 219, 222, 226, 227, 228, 233, 240, 248, 250, 253, 254, 256, 259, 260, 261, 269, 279, 292, 308, 343, 354, 355, 356, 386, 399, 407, 410, 411, 419, 421, 422, 427, 431, 432, 433, 435, 441, 445, 449, 459, 464, 467, 474, 478, 482, 486, 488, 490, 495, 497, 499, 500, 509, 517, 520, 547, 554, 569.
Türkiye, 186, 208, 228, 242, 521.
Türk istilâsı, 66, 141, 162, 165, 184, 199, 210, 217.
Türkler, 28, 129, 137, 138, 146, 150, 162, 177, 185, 186, 187, 189, 192, 197, 200, 205, 206, 207, 208, 213, 214, 215, 220, 232, 234, 235, 236, 237, 249, 271, 272, 273, 274, 280, 282, 283, 284, 285, 294, 300, 308, 351.
Türkmenler, 39, 40, 49, 55, 248, 302, 347, 359, 391, 403, 404.

U

Uc, 54, 103, 104, 105, 172, 219.
Uc Beyleri, 15, 18, 37, 39, 40, 49, 106, 108, 111, 496.

Ulah, Ulahlar, Ulahya (bk. Eflâk), 162, 171, 211, 215, 216, 250, 252, 255, 280, 421, 433, 436, 445.
Ulubad, 107, 123, 149, 330, 331, 383.
Ulubad muharebesi, 330, 331.
Ulubad suyu, 383, 385, 400, 566, 571.
Ulubay, 96.
Uluborlu, 320.
Ulucami (Bursa'da), 60, 323, 367, 528.
Uludağ, 531, 544.
Unkapanı, 486.
Urfa, 9, 22.
Urla, 1, 66, 363.
Urla havzası, 187.
Urmiye, 26.
Ustrumca, 399, 455.
Uşak, 526.
Uybyeşa, 199.
Uygur'lar, 93.
Uzun Köprü, 543, 545.

Ü

Üçoklu, 93, 94, 95.
Ülgün, 210.
Üreğir boyu, 94, 96.
Üsküdar, 119, 135, 341, 372, 433, 460, 551.
Üsküp (bk. Skopi), 195, 196, 198, 205, 254, 260, 261, 342, 413, 415, 444, 576.

V

Valona (bk. Avlonya), 203, 207, 233.
Vardar, 183, 410, 543, 556, 564, 565.
Vardar nehri, 172, 175, 195, 197 198, 199.
Varna, 141, 151, 152, 190, 215, 216, 223, 227, 240, 251, 433, 435, 436, 438, 439, 442, 446, 447, 453, 458, 460, 465, 485, 498, 499, 558.
Varsak, 247, 248.
Vasileos (burcu), 488.
Vazağ, 420, 421, 424,.
Velboj (bk. Köstendil), 188, 190, 195.
Venedik, Venedikliler, Venedik Cumhuriyeti, 33, 34, 37, 56, 68, 129, 131, 136, 140, 141, 142, 144, 146, 149, 150, 157, 162, 165, 174, 177, 196, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 238, 251, 261, 264, 279, 281, 289, 290, 293, 294, 295, 325, 328, 329, 348, 353, 354, 355, 408, 409, 410, 427, 432, 453, 464, 472, 474, 475, 478, 484, 485, 550, 562.
Vidin, 170, 190, 191, 192, 194, 213, 260, 274, 282, 288, 340, 414, 433.
Vilaharna, 470, 471, 472.
Viranşehir, 18.
Viyana, 281.
Vize, 173, 170, 189, 343, 457, 468.
Vleherna sarayı, 483, 486.
Vodine, 261, 563.
Volaho, 222.
Voynuk, 174, 575.

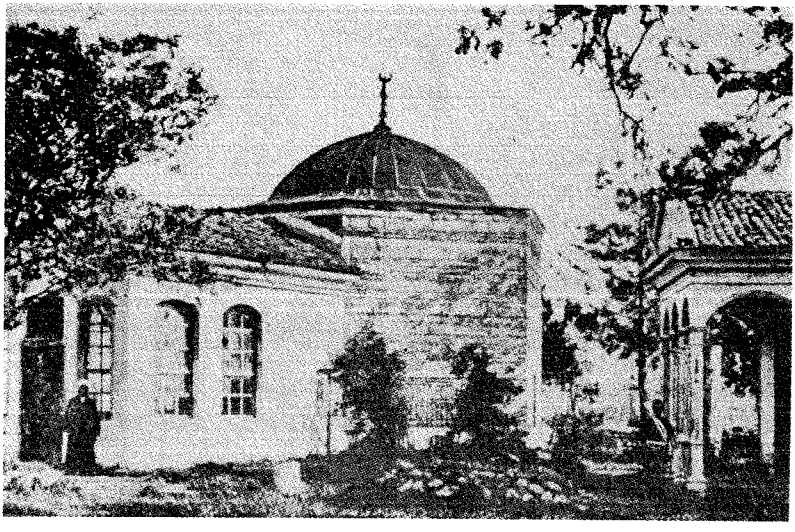
Y

Yaldızlı kapu, 135, 268, 389.
Yalova, 117, 330.
Yalvaç, 46, 49, 51, 175, 246, 352, 422, 425.
Yanbolu (bk. Diampolis), 170, 188, 189, 192, 253.
Yanima, 206.
Yanya, 196, 205, 348, 408, 411.
Yanya dukalığı, 206, 348.
Yaperli boyu, 94, 95.
Yarhisar, 88, 107, 109.
Yassıçemen, 6.
Yalıköşkü, 475, 479.
Yazır, 94.
Yedikule, 181, 473, 477, 478.
Yemenili, 526.
Yeniköy, 461.

Yenice, 387, 410, 556, 564, 565.
Yenice-i Vardar, 247.
Yenice Hisar, 458.
Yenişehir, 43, 66, 88, 107, 109, 115, 169, 294, 316, 334, 504, 531.
Yerebatan, 469.
Yergöğü, 252.
Yeşil cami (Bursa), 372.
Yeşil cami (İznik'te), 557.
Yeşilköy, 478.
Yeşil Irmak, 276, 277.
Yıldırım Camii, 323.
Yıldız han, 93, 94, 95.
Yıva boyu, 94, 96.
Yozgat, 532.
Yukarı Makedonya, 167.
Yukarı Sırbistan, 175, 176.
Yunan Denizi, 226.
Yunanistan, 115, 207, 236, 279, 293, 347, 493, 513.

Z

Zağra, 33, 164, 343, 569, 572.
Zara, 10, 231.
Zelenigrad, 426.
Zemantı, 29.
Zenebisi ailesi, 206, 210.
Zeniça, 199.
Zenta, 203, 205, 226, 556.
Zeyniyye, tarikatı, 533.
Zeynelhac, 43.
Zeytinburnu, 404, 478.
Zibin, 416.
Zihne, 171.

Res. 1 — Söğüt'te Ertuğrul Gazi'nin türbesi.

Res. 2 — Gazi Osman Bey.

Res. 3 — Gazi Orhan Bey.

Res. 4 — I. Murad-ı Hüdâvendigâr.

Res. 5 — Sultan Yıldırım Bayezid.

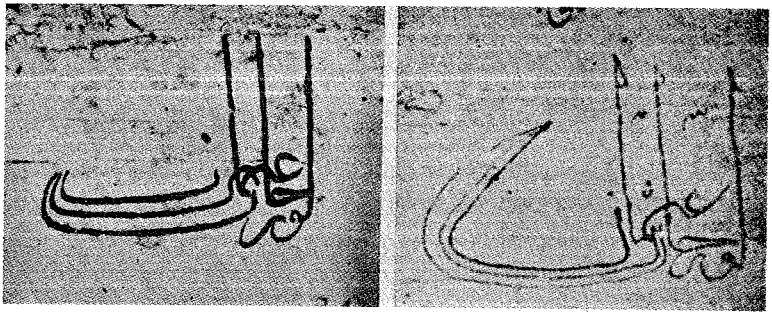
Res. 6 — Çelebi Sultan Mehmed.

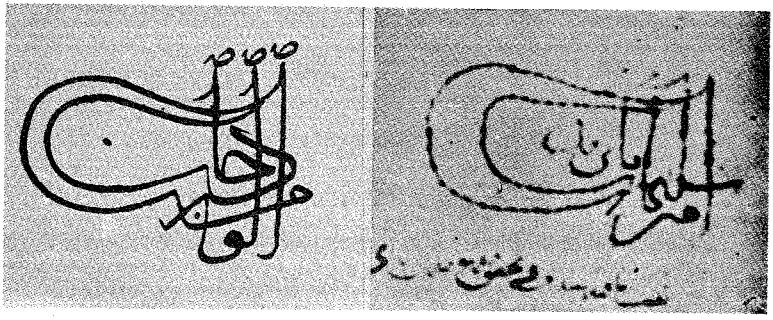
Res. 7 — II. Sultan Murad.

Res. 8 — Fatih Sultan Mehmed.

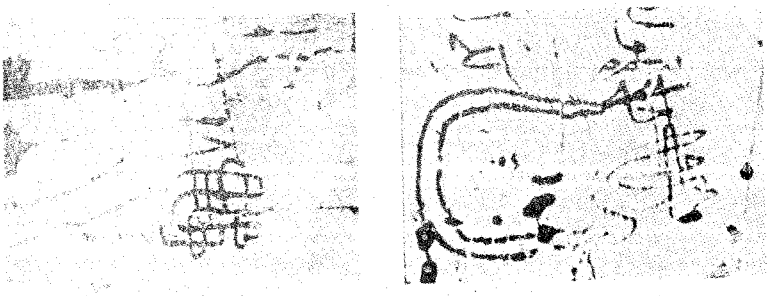

Res. 9, 10 — Gazi Orhan Bey'in tuğraları.

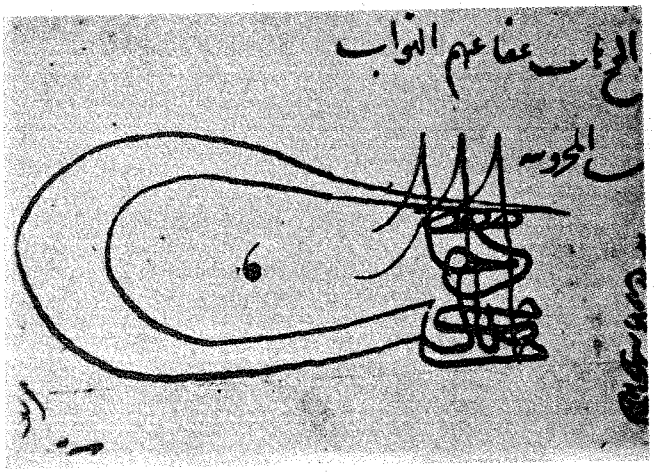

Res. 11 — I. Sultan Murad'ın tuğrası.

Res. 12 — Emir Süleyman'ın tuğrası.

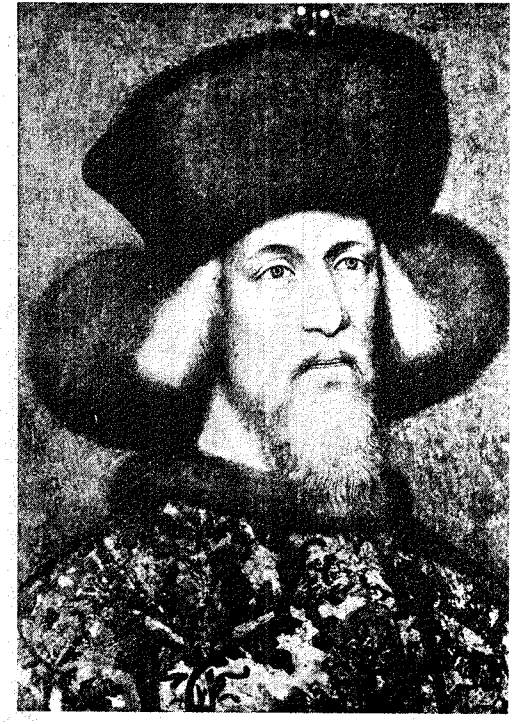
Res. 13 — Çelebi Sultan Mehmed'in iki tuğrası.

Res. 14 — II. Sultan Murad'ın tuğrası.

Res. 15 — Macaristan ve Polonya kıralı Büyük Louis.

Res. 16 — Sigismund (Macar Kıralı iken).

Res. 17 — Sigismund
(İmparator olduktan sonra).

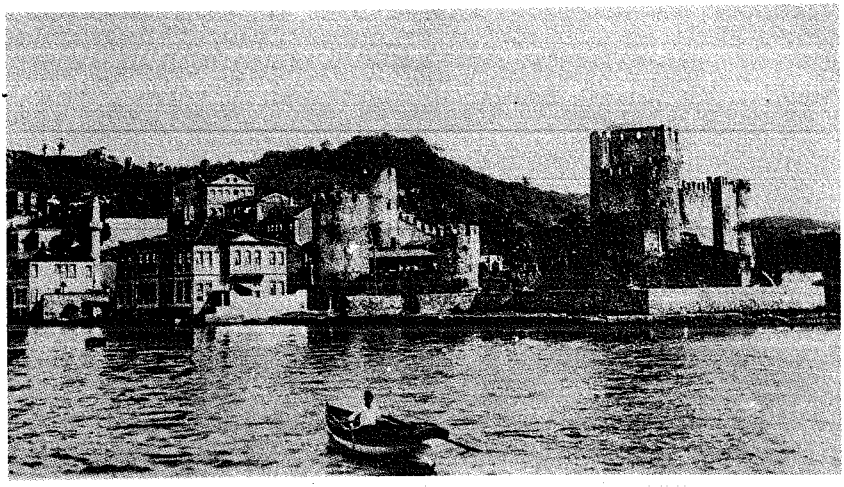
Res. 18 — Burgundiya dükü Jean.

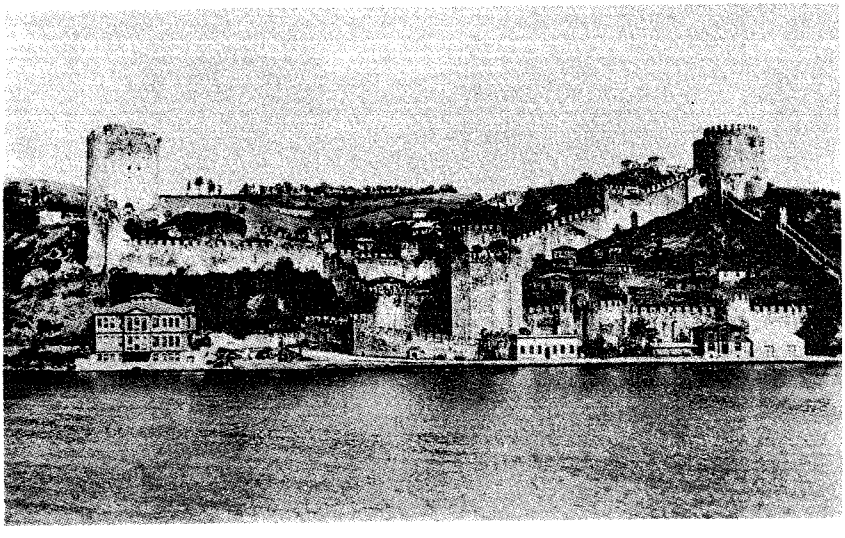
Res. 19 — Huniady Janos.

Res. 20 — Mathias Corvin.

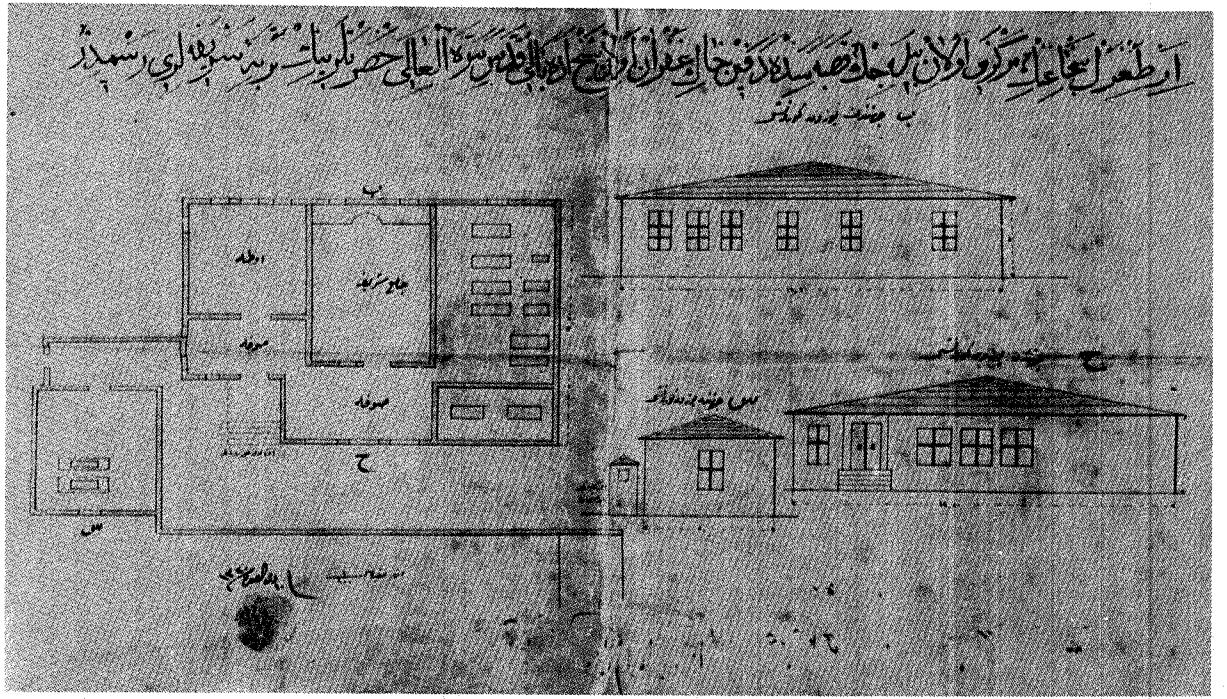
Res. 21 — Anadolu Hisarı.

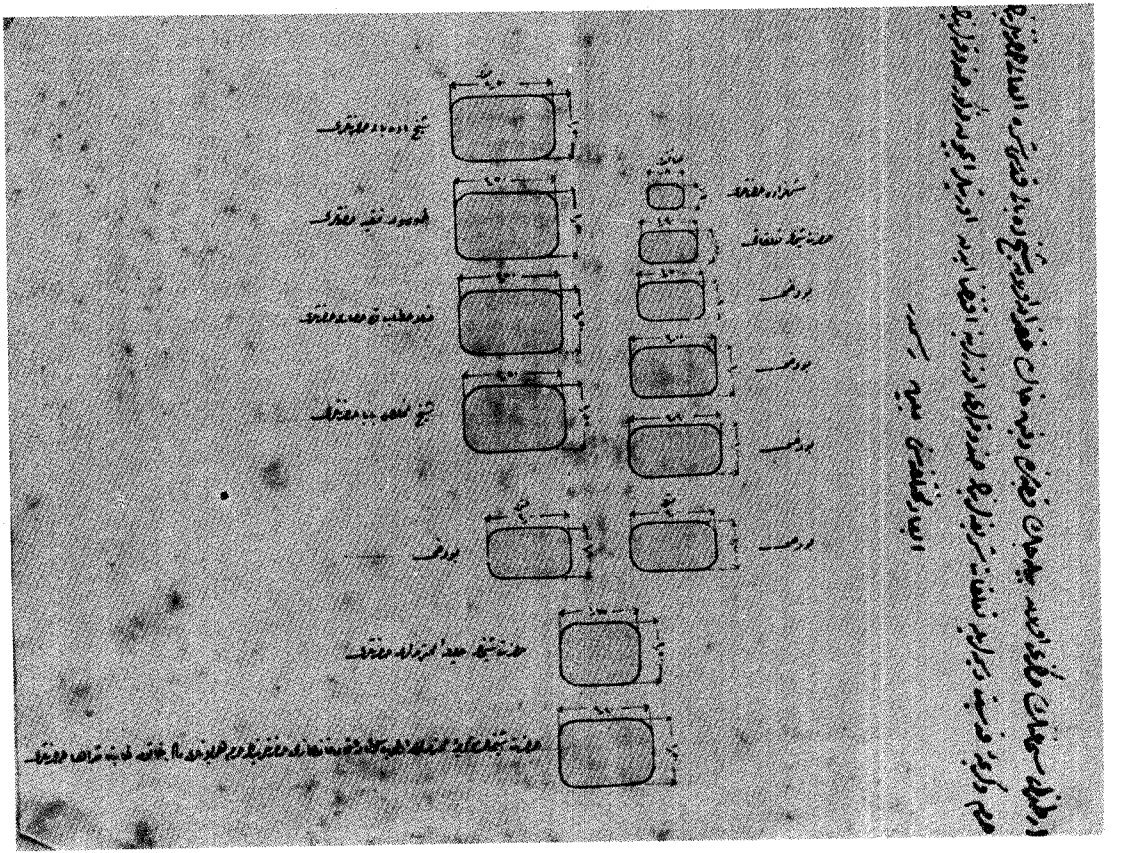
Res. 22 — Rumeli Hisarı.

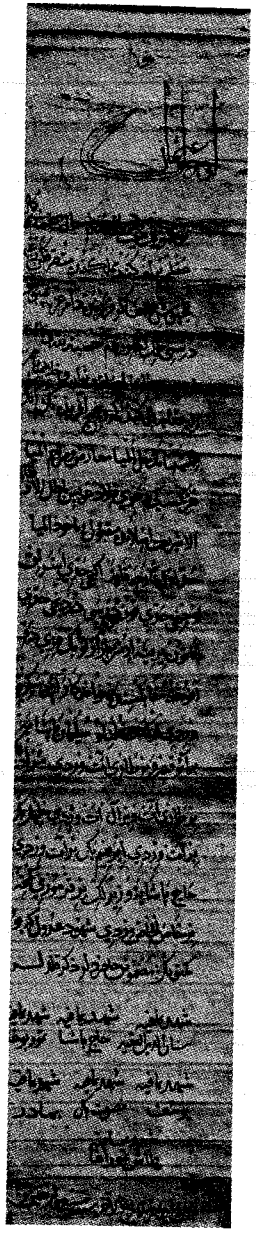
Res. 23 — XI. Konstantin Dragazes.

Eski Bilecikte Şeyh Edebalı Tekke ve Türbesi.

Eski Bilecik'te Şeyh Edebalı ile zevcesi ve Osman Gazi'nin zevcesi olan Bala hatun,

Orhan Gazi'nin verdiği 749 H. 1348 M. tarihli Mülknâme.

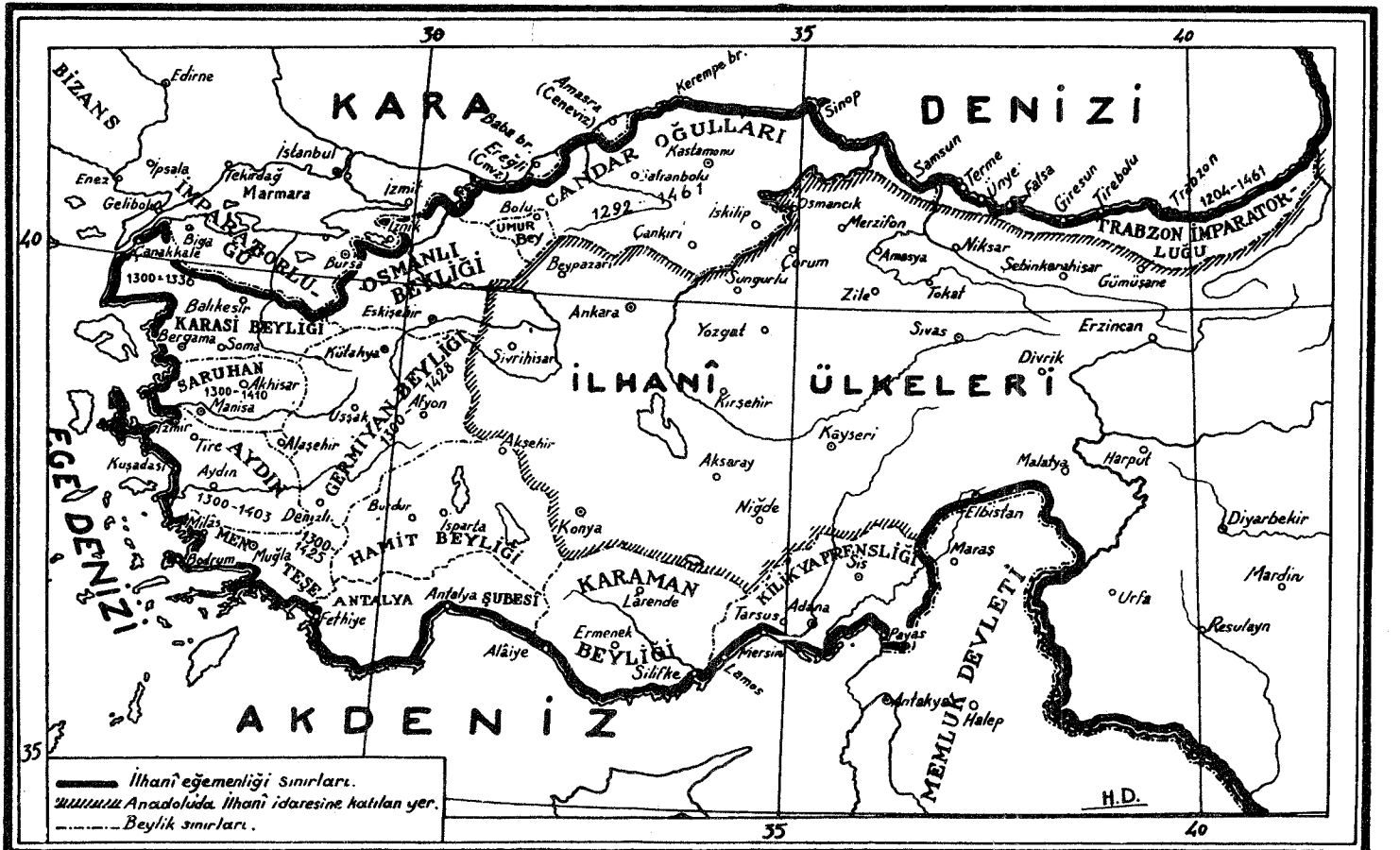
Yazıcızâde Ali'nin Selçuknâmesindeki Oğuz Boyları Tamgaları.

Yazıcızâde Ali'nin Selçuknâmesindeki Oğuz Boyları Tamgaları.

Harta : 1.

İLHANÎ EĞEMENLİĞİ ALTINDA ANADOLU : 1311

Hüseyin Dağtekin, Osmanlı Atlası haritalarından Ks.I.H.No.2

Harta : 3 a.

OSMANLI DEVLETİ VE ANADOLU BEYLİKLERİ: 1355

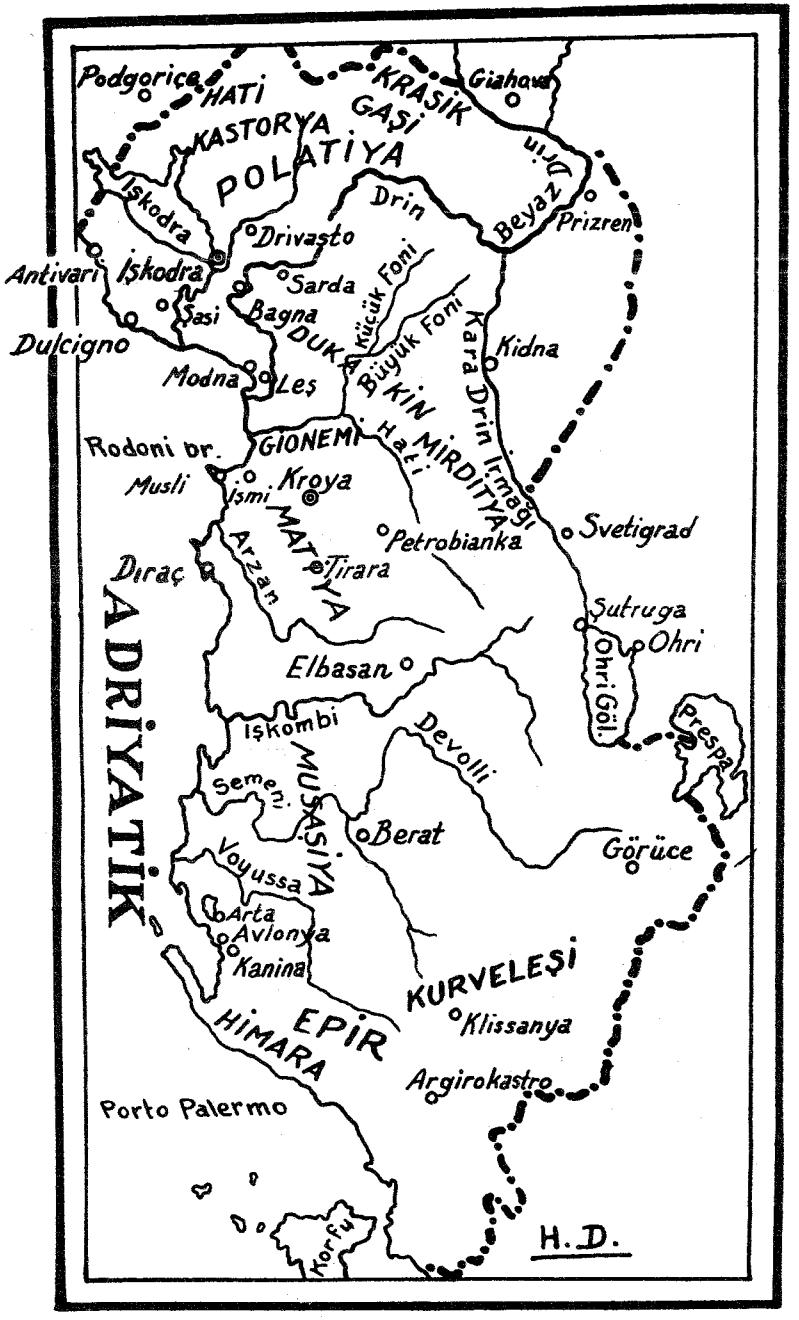

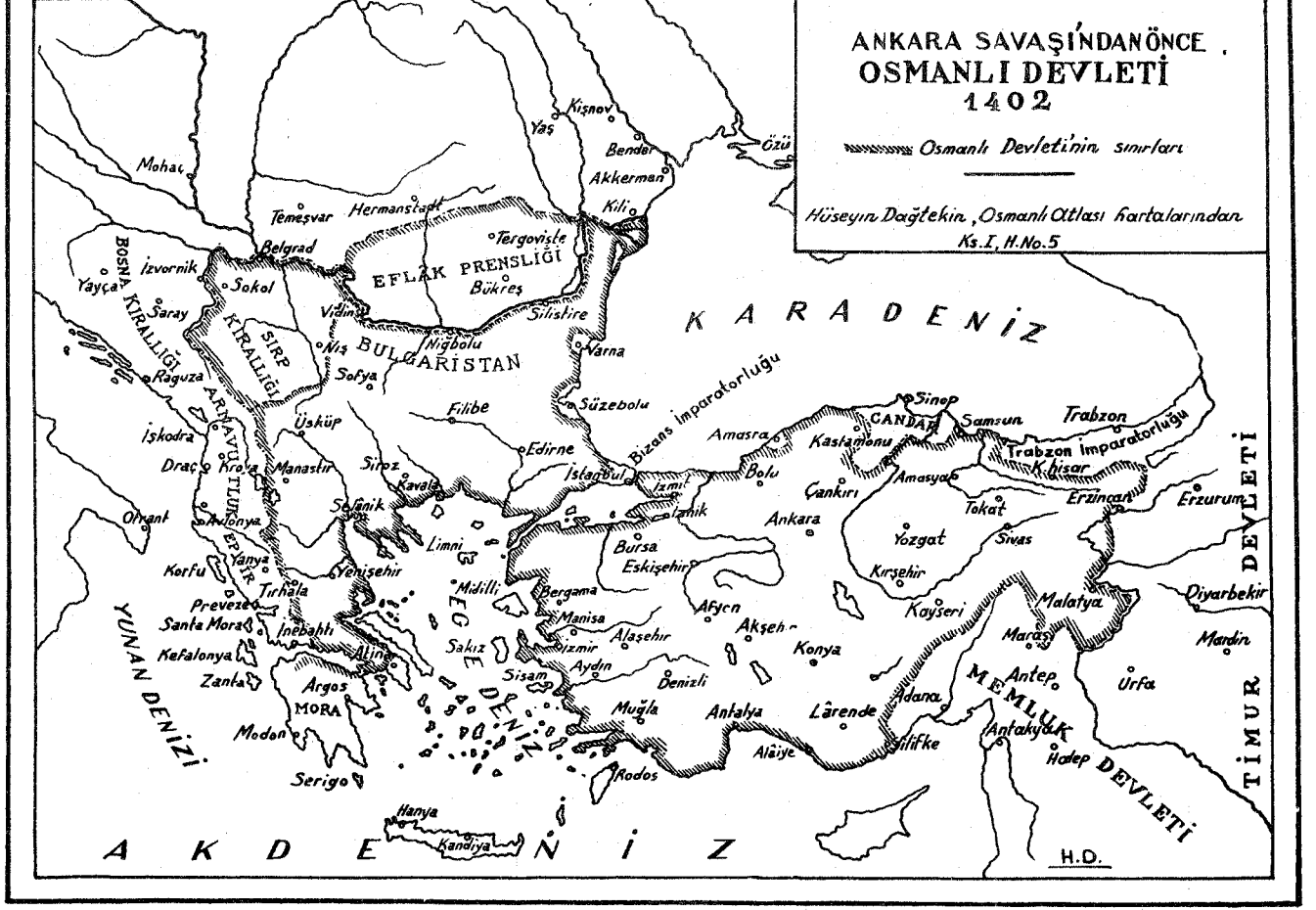

Sırp Kırallığı
Bulgar Kırallığı
Bizans imparatorluğu
Napoli Kırallığı
IV. Ceneviz Kolonisi
Venedik kolonisi
III. Bizans'ın Peloponnes eyaleti.
Rodos Şovaliyeleri
I. Atina dukalığı
II. Ahaya eyaleti.

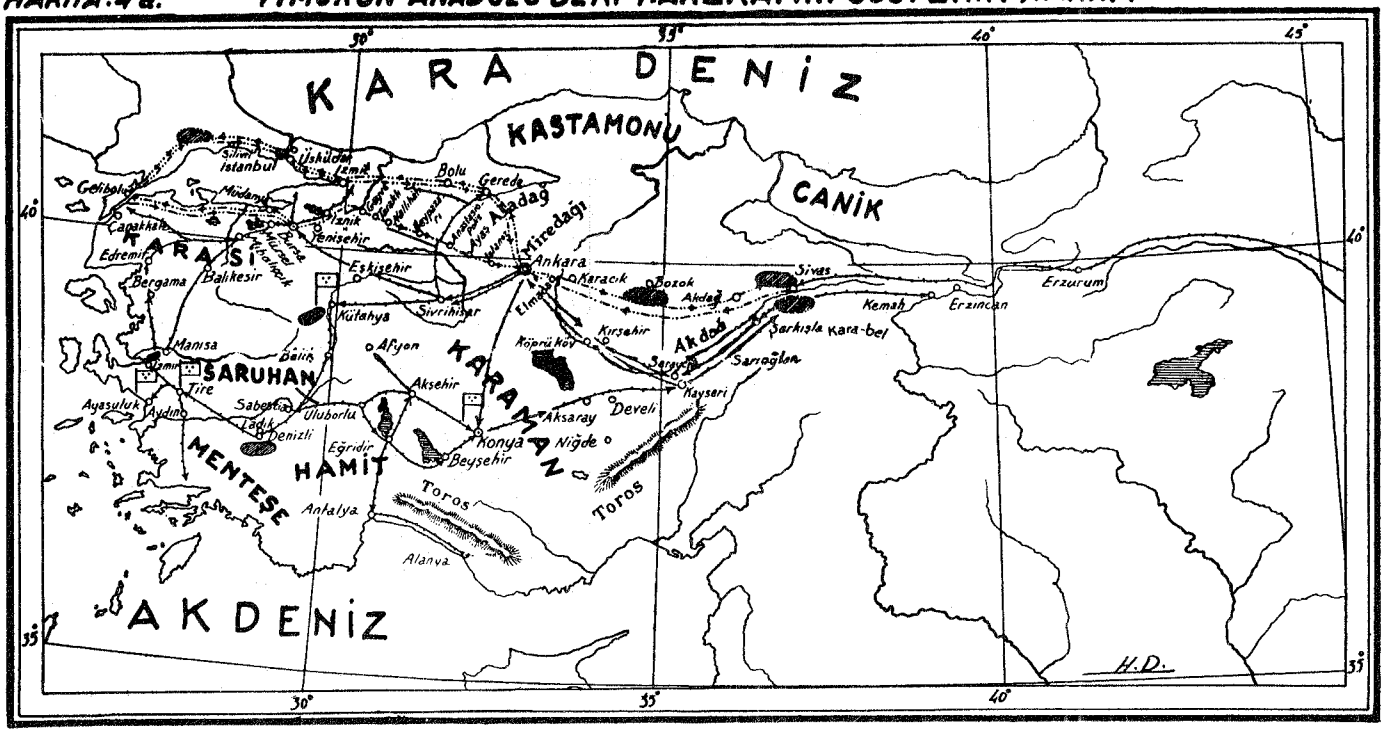
William R. Shepherd, Historical Atlas, London 1930, s. 89

Harita:3 c *Ortaçağ'da Arnavutluk*

ANKARA SAVAŞINDAN ÖNCE
OSMANLI DEVLETİ
1402
Osmanlı Devleti'nin sınırları
Hüseyin Dağtekin, Osmanlı Atlası haritalarından
Ks.I, H.No.5
KARADENİZ
AKDENİZ
EGE DENİZİ
YUNAN DENİZİ
TİMUR DEVLETİ
MEMLUK
Hanep DEVLETİ
EFLÂK PRENSLİĞİ
BULGARİSTAN
SIRP KRALLIĞI
BOSNA KRALLIĞI
ARNAVUTLUK
MORA
Bizans İmparatorluğu
Trabzon İmparatorluğu
CANDAR
Kastamonu
Sinop
Samsun
Trabzon
K.hisar
Amasya
Çankırı
Tokat
Erzincan
Erzurum
Sivas
Yozgat
Kırşehir
Kayseri
Malatya
Diyarbekir
Mardin
Maraş
Urfa
Antep
Adana
Silifke
Antakya
Lârende
Alâiye
Konya
Akşehir
Afyon
Denizli
Aydın
Sisam
Muğla
Antalya
Rodos
Hanya
Kandiya
Serigo
Modon
Zanta
Kefalonya
Santa Mora
Prevezе
Korfu
Otranto
Avlonya
Yanya
Tirhala
Yenişehir
Midilli
Bergama
Manisa
İzmir
Alaşehir
Sakız
Aline
Argos
İnebahti
Limni
Bursa
Eskişehir
İzmit
İzmik
İstanbul
Edirne
Filibe
Süzebolu
Varna
Silistire
Nigbolu
Vidin
Niş
Sofya
Üsküp
Manastır
Siroz
Kavala
Selânik
Draç
İşkodra
Ragüza
Saray
Yayça
İzvornik
Sokol
Belgrad
Temeşvar
Hermanstadt
Tergovişte
Bükreş
Kili
Akkerman
Bender
Kişnov
Yaş
Özü
Mohaç
H.D.

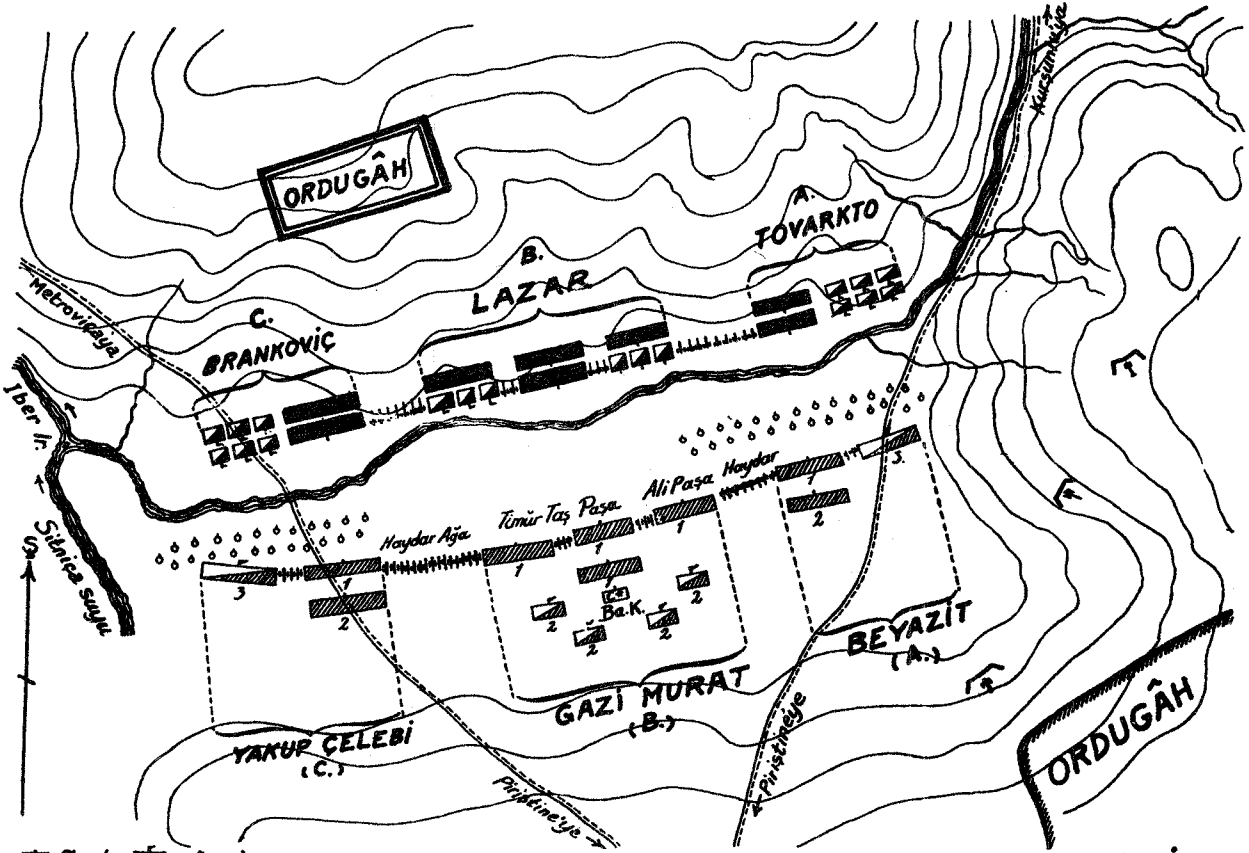
HARİTA: 4 a. TİMUR'UN ANADOLU'DEKİ HAREKÂTINI GÖSTERİR HARİTA

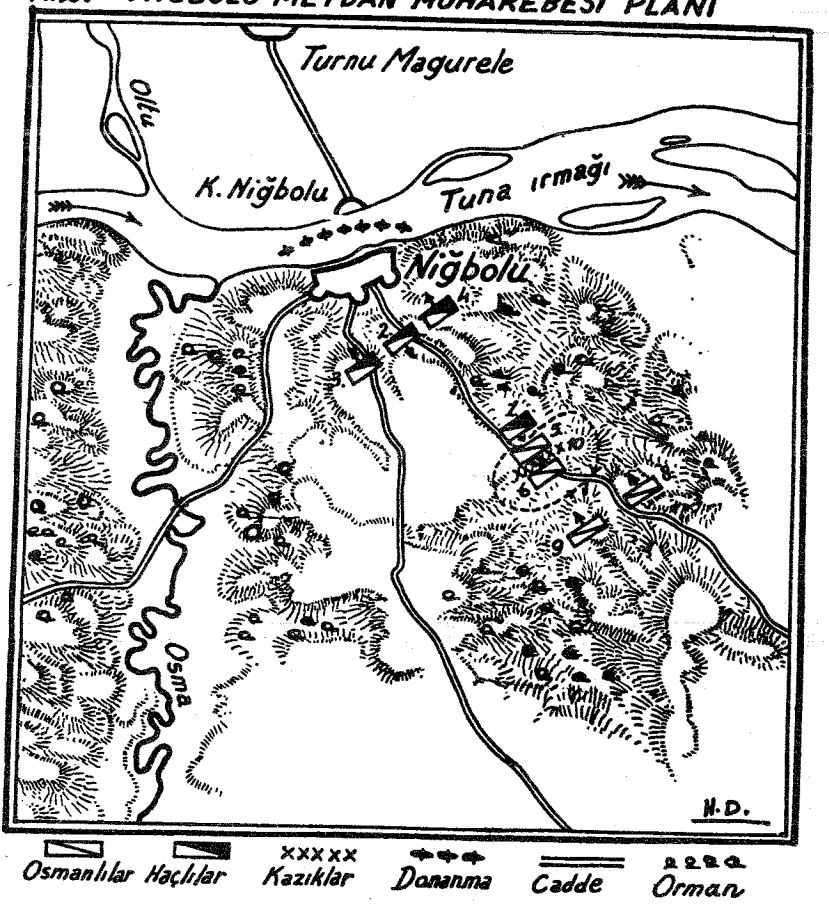

OSMANLI DEVLETİ
1413
Mehmed I.'in Osmanlı Devletini tekrar birleştirdiği zamanki devletin sınırları
Sınırlar
Hüseyin Dağlekin, Osmanlı Atlası haritalarından; Ks.I, No. 6
KARA DENİZ
AKDENİZ
EFLÂK PRENSLİĞİ
BOSNA KIRALLIĞI
SIRP KIRALLIĞI
ARNAVUTLUK
Bizans İmparatorluğu
CANDAR OĞULLARI
Trabzon İmparatorluğu
KARAMAN BEYLİĞİ
GERMİYAN BEYLİĞİ
HAMİT
MENTEŞE
DUL. KADİR BEYLİĞİ
MEMLUK DEV.
TİMUR DEVLETİ
YUNAN DENİZİ
EGE DENİZİ
MORA
Kışnev
Yas
Bender
Akkerman
Özü
Kili
Mohaç
Temeşvar
Hermanstadt
Belgrad
Tergovişte
İzvornik
Yayça
Sokol
Saray
Vidin
Niş
Sofya
Bükreş
Silistre
Nigbolu
Varna
Roguza
Üsküp
İşkodra
Draç
Kroya
Manastır
Filibe
Süzebolu
Edirne
Amasra
Sinop
Samsun
Trabzon
Kastamonu
K.hisar
İstanbul
İzmit
Bolu
Çankırı
Amasya
Erzincan
Erzurum
Tokat
Ankara
Yozgat
Sivas
Kırşehir
Avlonya
Yanya
Selanik
Siroz
Kavala
Limni
Bursa
Eskişehir
Yenişehir
Midilli
Bergama
Manisa
Afyon
Akşehir
Konya
Kayseri
Diyarbekir
Malatya
Maraş
Mardin
Urfa
Antep
Al-Ramazan
Adana
Lârende
Antalya
Alâiye
Şilifke
Aflakya
Halep
Korfu
Tirhala
Preveze
Santa Mora
İnebahtı
Kefalonya
Zanta
Argos
Modon
Serigo
Atina
Sakız
Sisam
İzmir
Aydin
Denizli
Muğla
Rodos
Hanya
Kandiye
H.D.

Harla: 6

İSTANBULUN FETHİNDEN ÖNCE
OSMANLI DEVLETİ
1453
Osmanlı Devletinin sınırları
Hüseyin Dağtekin Osmanlı Atlası haritalarından,
Ks. I. H. No. 10
MACARİSTAN
PRENSLİĞİ
MOLDAVYA
BOSNA
SIRBİSTAN
EFLÂK PRENSLİĞİ
KARA DENİZ
BULGARİSTAN
Bizans İmparatorluğu
ARNAVUTLUK
CANDAR
Trab. İmparatorl.
YUNAN DENİZİ
EGE DENİZİ
MORA
TESALYA
KARAMAN
BEYLİĞİ
DULKADİR
BEYLİĞİ
MEMLUK DEVLETİ
AKDENİZ
Macaristan
Prensliği
Moldavya
Boşna
Sırbistan
Eflâk Prensliği
Karadeniz
Bulgaristan
Bizans İmparatorluğu
Arnavutluk
Candar
Trab. İmparatorl.
Yunan Denizi
Ege Denizi
Mora
Tesalya
Karaman
Beylİği
Dulkadir
Beylİği
Memluk Devleti
Akdeniz
Mohaç
Temeşvar
Hermanstadt
Belgrad
İzvornik
Yayca
Sokol
Saray
Vidin
Niş
Sofya
Tergovişte
Bükreş
Kili
Akkerman
Özü
Kırım
Yaş
Bender
Silistre
Nigbolu
Varna
Süzebolu
Raguza
İşkodra
Üsküp
Draç
Kroya
Manastır
Siroz
Kavala
Selanik
Edirne
İstanbul
İzmit
İznik
Bolu
Amasra
Kastamonu
Sinop
Trabzon
Çankırı
Amasya
K. hisar
Erzincan
Erzurum
Tokat
Ankara
Yozgat
Sivas
Kırşehir
Kayseri
Malatya
Diyarbekir
Mardin
Maraş
Urfa
Antep
Adana
Lârende
Konya
Akşehir
Afyon
Bursa
Eskişehir
Bergama
Manisa
İzmir
Aydın
Denizli
Muğla
Antalya
Alâiye
Bulfke
Antakya
Halep
Rodos
Midilli
Limni
Sakız
Sisam
Aliağa
Aksehir
Ohrani
Avlonya
Yanya
Korfu
Preveze
Santa Mavra
Kefalonya
Zanta
Argos
Modon
Serigo
Hanya
Hadiya
Yenişehir
Trhala
Inebahti
H.D.

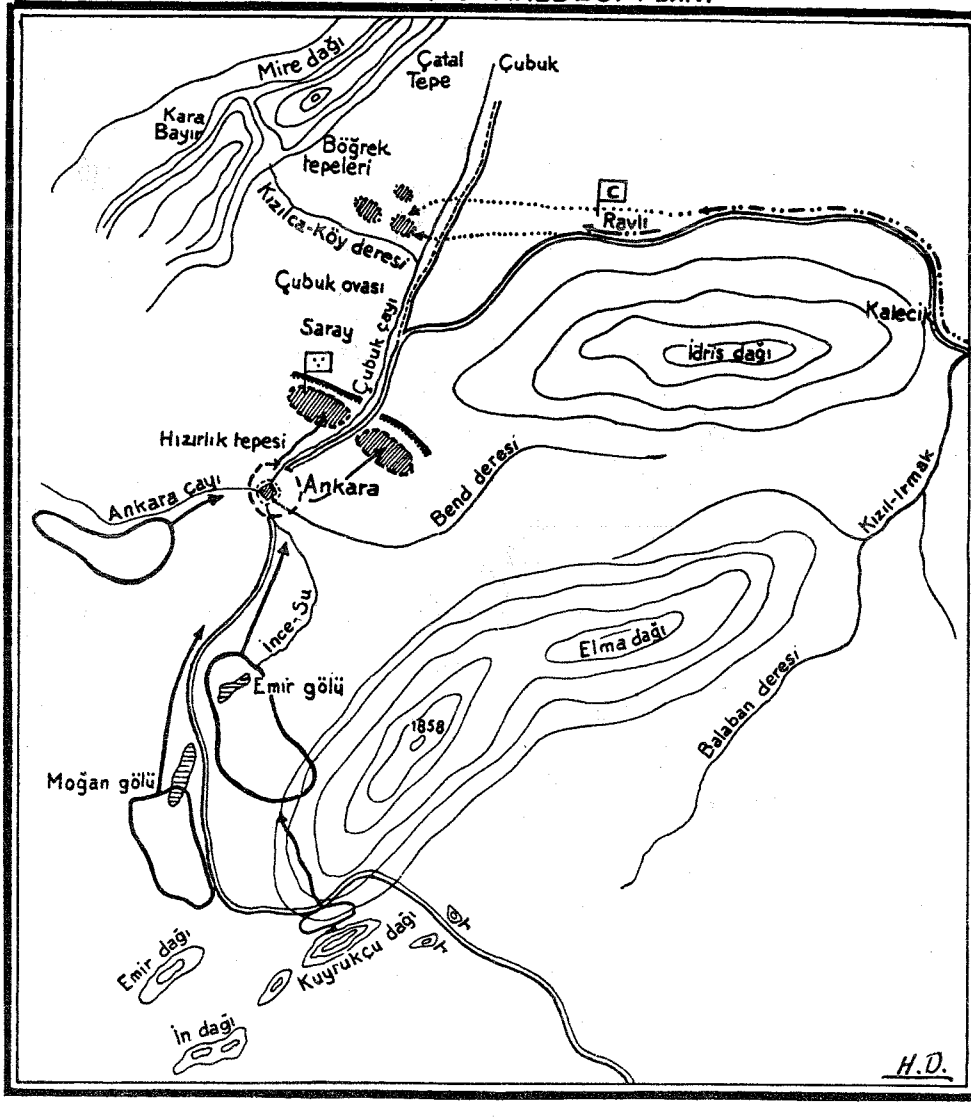

ORDUGÂH
A.
TOVARKTO
B.
LAZAR
C.
BRANKOVİÇ
Metroviçeye
Kurşunluğa
Iber Ir.
Sitnica suyu
Haydar Ağa
Timur Taş Paşa
Ali Paşa
Haydar
Ba.K.
BEYAZİT
(A.)
GAZİ MURAT
(B.)
YAKUP ÇELEBİ
(C.)
Priştineye
Priştineye
ORDUGÂH
Piyade, Süvari, Topçu, Okcu.
Hazırlıyan; Necati Sâlim
KROKİ:1.

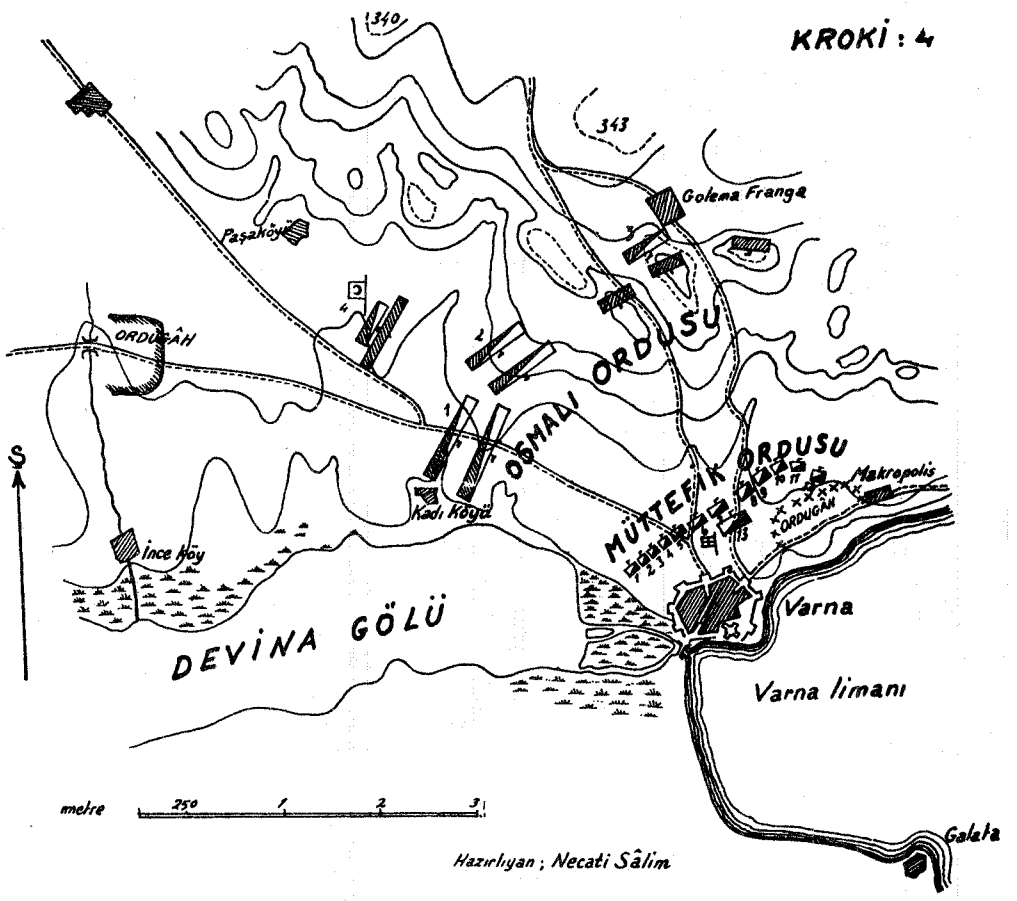
K:2. NİĞBOLU MEYDAN MUHAREBESİ PLÂNI

Kroki: 3.

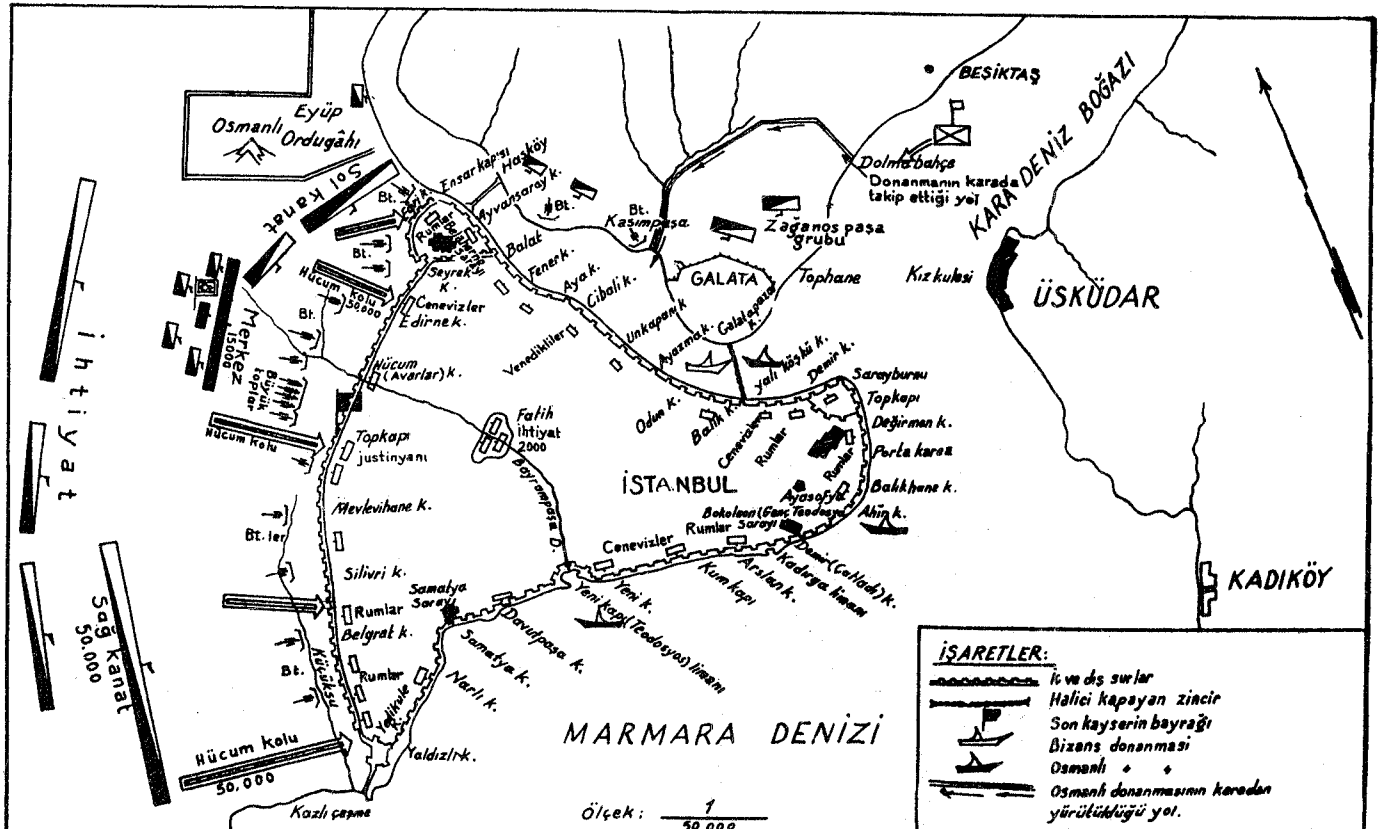
ANKARA MUHAREBESİ PLÂNI

Varna Meydan Muharebesi.

Kroki :5.

Eyüp
Osmanlı Ordugâhı
Sol Kanat
Sağ Kanat 50.000
İhtiyat
Merkez 15000
Hücum Kolu 50.000
Hücum Kolu
50,000
Bt.
Ensar kapısı
Hasköy
Ayvansaray k.
Kasımpaşa
Balat
Fener k.
Aya k.
Cibali k.
GALATA
Tophane
Zağanos paşa grubu
BEŞİKTAŞ
Dolmabahçe
Donanmanın karada takip ettiği yol
KARADENİZ BOĞAZI
Kız kulesi
ÜSKÜDAR
KADIKÖY
Seyrek K.
Cenevizler
Edirne k.
Hücum (Avarlar) k.
Venedikliler
Unkapanı k.
Ayazma k.
Galatasaray
yalı köşkü k.
Demir k.
Saraybursu
Topkapı
Değirmen k.
Porta karsa
Balıkhane k.
Ahir k.
Odun k.
Balık k.
Cenevizler
Rumlar
Fatih ihtiyat 2000
Topkapı justinyanı
İSTANBUL
Ayasofya
Bakoleon (Fener Teodosyus)
Rumlar Sarayı
Mevlevihane k.
Silivri k.
Samatya Sarayı
Rumlar
Belgrat k.
Samatya k.
Davutpaşa k.
Yeni k.
Yeni kapı (Teodosyus) limanı
Cenevizler
Kum kapı
Arslan k.
Kadırga limanı
Narlı k.
Yaldızlık.
Kazlı çeşme
MARMARA DENİZİ
Ölçek : 1/50.000
İŞARETLER:
İç ve dış surlar
Halici kapayan zincir
Son kayserin bayrağı
Bizans donanması
Osmanlı
Osmanlı donanmasının karadan yürüdüğü yol.

SATINALMA'

31 -06- 1999

Timuçin Tanaslan